АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОТКРИТИЯ И РАЗКОПКИ

1892 - 1921 - 1948

145 ГОДИНИ
БЪЛГАРСКА
АКАДЕМИЯ
на НАУКИТЕ
1869-2014

РЕДАКЦИОННА КОЛЕГИЯ

доц. д-р Мария Гюрова (главен редактор)
гл. ас. д-р Петър Димитров
Татяна Стефанова
гл. ас. д-р Виктория Петрова
гл. ас. д-р Маргарит Дамянов
гл. ас. д-р Иво Чолаков
гл. ас. д-р Андрей Аладжов
доц. д-р Георги Нехризов
гл. ас. д-р Георги Иванов
Автор на картния материал: инж. д-р Никола Тонков
Графичен дизайн: Росица Кънева
Снимка на корицата: Петър Лещаков

ISSN: 1313-0889

Печат:
TDG Print
tdg-bg.com

БЪЛГАРСКА АКАДЕМИЯ НА НАУКИТЕ
НАЦИОНАЛЕН АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ИНСТИТУТ С МУЗЕЙ

АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОТКРИТИЯ И РАЗКОПКИ ПРЕЗ 2013

София
2014

ВСТЪПИТЕЛНИ ДУМИ

Поредното издание на Археологически открития и разкопки съдържа 267 отчета за полевата работа на археолозите през 2013 г. Обобщената статистика за отчетените обекти по хронологически принцип е следната: праистория – 30; тракийска археология (бронзова и желязна епоха) – 38; античност – 97; средновековие – 62; отчети по АКБ – 40 (от които 2 съобщават за подводни проучвания). Отделно от тази статистика са представени: списък от 14 извършени археологически наблюдения без регистрирани обекти и 3 интердисциплинарни проучвания. Сравнение с данните от предходния период (2012 г.) показва незначително нарастване на броя на отчетените праисторически обекти и значителен ръст на обектите от античността. Занижена е бройката на отчетените проучвания в областта на тракийската и средновековната археология, както и в системата на АКБ. Запазва се тенденцията на доминиране на античните и средновековни обекти в общата статистика на извършената полева работа през 2013 г. Задълбочава се тенденцията за ръст на обекти, проучени по договори за спасителните разкопки и инфраструктурни проекти. Забележителен успех е постигнат по линия на многобройните теренни издирвания, в резултат на които броят на новорегистираните обекти по АКБ е над 600.

Редколегията, традиционно, се опита да се приведе в прилично стандартизиран вид огромния масив от постъпили отчети. Книжното тяло, както обикновено, е пъстра съвкупност от особености в изказа и стилистиката, вариращи от аналитично-синтетичен подход в интерпретацията до ненужно разточителна описателност. С това си съдържание томът адекватно отразява научното ниво на професионалната археологическа общност в България.

Неоспорим факт е, обаче, че поредното и навременно издание на поредицата АОР отразява една успешна за българските археолози година.

Доц. д-р Мария Гюрова

ИЗИСКВАНИЯ НА РЕДКОЛЕГИЯТА ЗА ПРЕДАВАНЕ НА РЕЗЮМЕТА НА ОТЧЕТИ

При явяването си на годишните археологически отчети научният ръководител задължително предава на секретаря на съответната секция резюме за всяко от проведените теренни археологически проучвания. Резюметата трябва да бъдат максимално информативни, да не бъдат кратки, но и да ненадхвърлят обема

Текст

До 4 стандартни страници (4 x 1800 – общо 7200 знака, включително интервалите и литературата). Накрая на текста може да бъде посочен кратък списък на научна литература, насочваща към предходни проучвания на обекта и към съществени твърдения. Начинът на цитиране и ползваната литература е по сп. Археология. Задължително е използването на UNICODE шрифт (напр. Times New Roman). Текстовете трябва да са титулувани с името на обекта и пълните (несъкратени) име и фамилия на автора/ите, във формат .doc или .rtf. Не е желателно допълнителното форматиране и стилизиране на текстовете, освен в случаите, когато това е наложително за коректното изобразяване на чужди езици, специални означения и символи.

Изображения

До 3 изображения (фото или графични), които да бъдат на отделни файлове, номерирани по реда на тяхното представяне в текста. За изображения се приемат снимки, планове, карти и графични табла (последните могат да съдържат до 10 добре аранжирани рисунки на артефакти, като размерът на компактното изображение да не надхвърля 13/10 см). Колаж от няколко изображения не се третира като самостоятелно изображение. Приемат се изображения формат JPEG или TIFF, с резолюция не помалко от 300 dpi. Всеки друг формат е недопустим. Текстовете към образите са задължителни и трябва да бъдат представени на отделен текстов файл. В текста трябва да има позоваване на изображенията, което се представя по следния начин (обр. 1 *2*; обр. 2 *3-9*).

Не се приемат илюстрации, които са приложени (вмъкнати) в текстовите файлове (.doc или .rtf) или са предадени/обединени в PDF формат. Резюметата за АОР се предават задължително на електронен носител, носещ съответно обозначение с името на ръководителя и името на археологическия обект. Резюмето за всеки един обект и илюстрациите към него (независимо колко разрешения за теренно проучване е имал през годината конкретният проучвател) трябва да бъдат като отделни файлове, обединени в една директория. При неспазване на горепосочените изисквания отчетите няма да бъдат приемани, което ще бъде свързано и с неиздаване на нови разрешения за теренни археологически проучвания.

Срокове

Предаването на резюметата е задължително в деня на съответното представяне на отчета. При непредадена в установения срок документация и непредставено резюме за поредното издание на АОР, написано според изискванията, съгласно решение на Съвета за теренни проучвания, няма да бъде издавано разрешение за теренно археологическо проучване през следващия сезон.

СЪДЪРЖАНИЕ

I. ПРАИСТОРИЯ 23

Николай Сираков, Жан-Люк Гуадели, Свобода Сиракова, Филип Фернандез, Станимира Танева, Вивиана Митева, Алета Гуадели, Ивайло Крумов, Ирена Димитрова, Росен Спасов, Преспа Пушева, Петър Николов, Здравко Хубенов, Живка Янакиева
№1. ТЕРЕННИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ КОЗАРНИКА: КЪСНОПАЛЕОЛИТНИ ПЕЩЕРНИ ОБИТАЛИЩА В БЕЛОГРАДЧИШКИЯ КАРСТ 23

Алета Гуадели, Жан-Люк Гуадели, Николай Сираков, Ивайло Крумов, Кръстан Митов
№2. ПРОУЧВАНИЯ НА ПАЛЕОЛИТА В ПЕЩЕРА РЕДАКА II, БЕЛОГРАДЧИШКО 26

Алета Гуадели, Камен Бояджиев, Жан-Люк Гуадели, Изабел Кревкьор, Надежда Карастоянова
№3. ПЕЩЕРА МАНАСТИРА, ВЕЛИКОТЪРНОВСКО 29

Стефанка Иванова, Ивайло Крумов, Николай Спасов, Латинка Христова, Жана Македонска, Мария Гюрова, Дейвид Страйт
№4. РАЗКОПКИ В ПЕЩЕРАТА МИШИН КАМИК, ЧИПРОВСКО 31

Стефанка Иванова, Мария Гюрова, Светослав Дацов, Дейвид Страйт
№5. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ПЕЩЕРАТА БЕЛИМЕЛ, ЧИПРОВСКО 34

Георги Ганецовски
№6. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА РАННОНЕОЛИТНОТО СЕЛИЩЕ В М. ГРАДЕЦ КРАЙ С. МАЙОР УЗУНОВО, ОБЩИНА ВИДИН 36

Георги Ганецовски
№7. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА РАННОНЕОЛИТНОТО СЕЛИЩЕ В М. ВАЛОГА (ДОЛНИТЕ ЛЪКИ) КРАЙ С. ОХОДЕН, ОБЩИНА ВРАЦА 38

Васил Николов, Десислава Такорова, Емилия Сиракова, Тодор Дяков
№8. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА РАННОНЕОЛИТНОТО СЕЛИЩЕ СЛАТИНА-СОФИЯ 41

Малгожата Гребска-Кулова, Петър Зидаров, Иван Василев, Лор Саланова, Жулиен Виеге, Елена Маринова, Вин Ван Неер
№9. РАЗКОПКИ НА ПРАИСТОРИЧЕСКО СЕЛИЩЕ В М. МАСОВЕЦ, С. ИЛИНДЕНЦИ, ОБЩИНА СТРУМЯНИ 44

Иван Вайсов, Петър Зидаров
№10. НЕОЛИТНО СЕЛИЩЕ КОПРИВЕЦ (КОМПЛЕКСНИ ДИСТАНЦИОННИ ИЗСЛЕДВАНИЯ) 47

Иван Вайсов, Володя Попов
№11. НЕОЛИТНО СЕЛИЩЕ КОПРИВЕЦ (АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ) 49

Руслан Стойчев, Димитър Недев, Станимира Танева, Калина Петкова
№12. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ПОЗЕМЛЕН ИМОТ УПИ V – 8642 В М. БУДЖАКА В ЗЕМЛИЩЕТО НА ГР. СОЗОПОЛ, ОБЛАСТ БУРГАС 54

Крум Бъчваров, Надежда Тодорова, Ваня Петрова, Георги Кацаров, Деница Илиева, Николина Николова, Цветана Попова, Станимира Танева, Селена Витезович, Катлийн Максуини
№13. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТ ПРИ С. НОВА НАДЕЖДА, ОБЩ. ХАСКОВО (ОТ КМ 245+280 ДО КМ 245+420 ПО ТРАСЕТО НА ЖП ЛИНИЯ ПЛОВДИВ-СВИЛЕНГРАД) 57

Петър Калчев, Десислава Андреева
№14. СОНДАЖНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ПРАИСТОРИЧЕСКОТО СЕЛИЩЕ ГЕРЕНА - КАЛИТИНОВО, СТАРОЗАГОРСКО 60

Виктория Петрова, Илия Илиев, Георги Илиев, Тодор Вълчев, Тодор Дяков, Любомир Тодоров
№15. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА УПИ - I - 20043 В М. ТАНДАРСКИ БАИР ДО С. ХАДЖИДИМИТРОВО, ЯМБОЛСКО 63

Виктория Петрова, Тодор Вълчев, Тодор Дяков, Любомир Тодоров, Кръстан Митов, Соня Цекова
№16. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА УПИ - I - 20055 В М. ТАНДАРСКИ БАИР ДО С. ХАДЖИДИМИТРОВО, ЯМБОЛСКО 65

Васил Николов, Виктория Петрова, Таня Христова, Петър Лещаков
№17. ПРА- И ПРОТОИСТОРИЧЕСКИ ОБРЕДЕН КОМПЛЕКС В М. ХАУЗА КРАЙ КАПИТАН АНДРЕЕВО, СВИЛЕНГРАДСКО. ТРАСЕ НА VIA DIAGONALIS 68

Петър Лещаков, Петър Зидаров
№18. НЕДЕСТРУКТИВНО ГЕОФИЗИЧНО ПРОУЧВАНЕ НА ПРАИСТОРИЧЕСКИ ОБЕКТ ГАРМИЦА, ЧЕРНОМОРЕЦ 70

Димитър Чернаков, Мария Гюрова, Румяна Йорданова, Дончо Караколев, Моника Димитрова, Стела Димова, Петьо Пенев
№19. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА СЕЛИЩНА МОГИЛА ДО С. БЪЗОВЕЦ, РУСЕНСКО.......73

Владимир Славчев
№20. ПРОУЧВАНЕ НА ХАЛКОЛИТНО СЕЛИЩЕ В М. КОРИЯТА КРАЙ ГР. СУВОРОВО, ОБЛАСТ ВАРНА 76

Светлана Венелинова, Мария Гюрова, Надежда Карастоянова
№21. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ХАЛКОЛИТНАТА СЕЛИЩНА МОГИЛА ПРИ С. ИВАНОВО, ШУМЕНСКО 79

Стефан Чохаджиев
№22. РЕДОВНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА СЕЛИЩНА МОГИЛА НУРИЮК В М. ЧАНАДЖИК, С. СУШИНА, ОБЛАСТ ШУМЕН 82

Александър Чохаджиев, Антон Атанасов, Надежда Карастоянова
№23. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА СЕЛИЩНА МОГИЛА ПРИ С. ПЕТКО КАРАВЕЛОВО, ОБЩИНА ПОЛСКИ ТРЪМБЕШ..............83

Стефан Чохаджиев, Александър Чохаджиев, Антон Атанасов, Мария Гюрова
№24. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА СЕЛИЩНАТА МОГИЛА ПРИ С. ХОТНИЦА, ОБЩИНА ВЕЛИКО ТЪРНОВО 84

Георги Ганецовски
№25. РЕДОВНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ПРАИСТОРИЧЕСКО СЕЛИЩЕ В М. ЕЗЕРОТО КРАЙ С. БОРОВАН, ОБЛАСТ ВРАЦА 86

Васил Николов, Крум Бъчваров, Петър Лещаков, Галина Самичкова, Николай Христов, Катлиин Максуини, Стоян Трифонов, Елеонора Пурнарова, Виолета Стоицова, Мария Славкова, Йорданка Илиева, Севдалина Жечева, Росен Спасов, Шанън Мартино
№26. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ПРАИСТОРИЧЕСКИЯ СОЛОДОБИВЕН И ГРАДСКИ ЦЕНТЪР ПРОВАДИЯ-СОЛНИЦАТА 89

Петя Георгиева, Маргарита Попова и Веселин Данов
№27. КОЗАРЕВА МОГИЛА – СЕЛИЩНА МОГИЛА И НЕКРОПОЛ..............92

Георги Ганецовски
№28. РЕДОВНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ПРАИСТОРИЧЕСКИ ПЛАСТ НА МНОГОСЛОЕН ОБЕКТ „КАЛЕТО“ В ГРАД МЕЗДРА, ОБЛАСТ ВРАЦА 94

Явор Бояджиев, Камен Бояджиев, Валери Петров
№29. СЕЛИЩНА МОГИЛА ЮНАЦИТЕ 97

Красимир Лещаков
№30. РАЗКОПКИ НА СЕЛИЩНА МОГИЛА ХИМИТЛИЯТА В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. СОКОЛ, НОВОЗАГОРСКО 100

II. ТРАКИЙСКА АРХЕОЛОГИЯ..............103

Мартин Христов
№1. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА НЕКРОПОЛ ОТ РБЕ КРАЙ С. ДЪБЕНЕ, КАРЛОВСКО....103

Георги Иванов, Петър Зидаров, Мартин Дяков
№2. ОБЕКТ ОТ БРОНЗОВАТА ЕПОХА В М. ПОПСКА МОГИЛА, ОБЩИНА ДОЛНИ ДЪБНИК 106

Таня Христова, Георги Иванов, Николай Казашки
№3. НЕКРОПОЛЪТ НА БАЛЕЙ 109

Илия Кулов
№4. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ ОТ I ХИЛ. ПР. ХР. В М. ВЕЛЬОВ ЕГРЕК, ЗЕМЛИЩЕ НА ГРАД РАЗЛОГ..............111

Богдан Атанасов, Илия Кулов, Джон Горчик, Валерия Бинева, Джонатан Етие, Кирил Велковски, Недка Димитрова, Мартин Димитров, Габриела Джурковска, Стоян Иванов, Екатерина Илиева, Даниел Коп, Малеен Лепек, Елена Маринова, Надежда Тодорова, Димитър Стоев, Живко Узунов, Йордан Цветанов, Филип Щокхамер
№5. ПРОУЧВАНИЯ В БРЕСТО, ЗЕМЛИЩЕ НА С. БАНЯ, ОБЩИНА РАЗЛОГ 115

Христо Попов, Красимир Ников
№6. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ЗЛАТОДОБИВЕН РУДНИК ОТ КЪСНАТА БРОНЗОВА ЕПОХА АДА ТЕПЕ, ОБЩИНА КРУМОВГРАД..............118

Даниела Агре, Деян Дичев
№7. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА МОГИЛА № 1 „СЕЧЕНАТА МОГИЛА“ В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. СИНАПОВО, ОБЩИНА ТОПОЛОВГРАД ... 122

Деян Дичев
№8. РАЗКОПКИ НА МОГИЛА № 64 В М. КАЙРЯКА КРАЙ С. БЪЛГАРСКА ПОЛЯНА, ОБЩИНА ТОПОЛОВГРАД ... 125

Деян Дичев
№9. ДОЛМЕН В М. МАНГЪР ТЕПЕ В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. ХЛЯБОВО, ОБЩИНА ТОПОЛОВГРАД ... 127

Борислав Бориславов, Мартин Христов, Венета Ханджийска-Янкулова
№10. СКАЛНО СВЕТИЛИЩЕ В М. БЕЛАНТАШ, С. ВРАТА, ОБЩИНА АСЕНОВГРАД ... 127

Георги Нехризов, Юлия Цветкова, Дойчин Грозданов, Наталия Иванова
№11. СКАЛЕН КОМПЛЕКС ГЛУХИТЕ КАМЪНИ ... 130

Любен Лещаков, Елена Василева
№12. ПРЕДВАРИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ 001, ЕТАП 3 ПО ТРАСЕТО НА АМ „ХЕМУС“ (КМ 339+920 – 340+120) ДО С. БЕЛОКОПИТОВО, ОБЛАСТ ШУМЕН ... 133

Стефан Александров, Таня Христова, Георги Иванов
№13. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ В АПСИДАТА НА ЕПИСКОПСКА БАЗИЛИКА В ГРАД САНДАНСКИ ... 135

Петър Делев, Надежда Тодорова, Георги Кацаров, Ваня Петрова
№14. РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ ИЛИНДЕН – КЛИСУРА ... 135

Красимир Лещаков
№15. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ „СТЪПКАТА НА ДЕВА МАРИЯ“, С. МИНЕРАЛНИ БАНИ, ОБЛАСТ ХАСКОВО ... 139

Митко Маджаров, Димитринка Танчева
№16. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ СВЕТИЛИЩЕ И ХРАМ ОТ V–III В. ПР. ХР. ПРИ С. КРЪСТЕВИЧ, ОБЩИНА ХИСАР ... 141

Алексей Гоцев, Вяра Петрова
№17. ЕМПОРИОН ПИСТИРОС. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ В КВ. Б23, КВ. Б24, КВ. Б'3 И КВ. Б'4 ... 144

Ян Боузек
№18. ОТЧЕТ НА ЧЕШКИЯ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ЕКИП, АДЖИЙСКА ВОДЕНИЦА I, ЕМПОРИОН ПИСТИРОС ... 147

Зошя Арчибалд
№19. БРИТАНСКИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОЕКТ ПРИ М. АДЖИЙСКА ВОДЕНИЦА (ПИСТИРОС), ВЕТРЕН ... 149

Гавраил Лазов
№20. ЕМПОРИОН ПИСТИРОС. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ В СЕКТОР АВ I А ... 151

ВалентинаТанева
№21. ЕМПОРИОН ПИСТИРОС. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ В КВАДРАТ Ж4 ... 154

Иван Христов
№22. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ТРАКИЙСКО СВЕТИЛИЩЕ НА ВРЪХ КОЗИ ГРАМАДИ, ЗЕМЛИЩЕ НА СЕЛО СТАРОСЕЛ, ОБЩИНА ХИСАРЯ ... 157

Елена Божинова, Антоанета Андонова
№23. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ВРЪХ ДРАГОЙНА, ОБЩИНА ПЪРВОМАЙ ... 161

Тотко Стоянов, Мария Николаева, Красимир Ников, Даниела Стоянова, Велислав Бонев, Калин Маджаров, Теодора Василева, Христо Узунов
№24. ПРОУЧВАНИЯ НА ТРАКИЙСКИЯ ГРАД В АР “СБОРЯНОВО“ ... 164

Даниела Агре, Деян Дичев
№25. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА УКРЕПЕН ВЛАДЕТЕЛСКИ ДОМ В М. ТАТАР МАША КРАЙ С. КНЯЖЕВО, ОБЩИНА ТОПОЛОВГРАД ... 168

Живко Узунов
№26. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ В М. ДЕНИНАТА ПЛОЧА, С. МИРКОВО, ОБЩИНА МИРКОВО ... 171

Деян Дичев
№27. АРХАЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА „ТРАКИЙСКИ ДИНАСТИЧЕН ДОМ“ В М. ПАСТИЧ, ОБЩИНА ЦАРЕВО ... 174

Върбин Върбанов, Калин Маджаров, Велина Жекунова, Иван Иванов, Методи Димитров, Никола Русев, Петко Николов, Румяна Йорданова, Светлана Тодорова, Цветелина Славкова
№28. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА НАДГРОБНИ МОГИЛИ В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. БРЕСТОВИЦА, ОБЩ. БОРОВО, ОБЛАСТ РУСЕ 176

Диана Гергова
№29. ПРОУЧВАНИЯ НА ТРИ МОГИЛИ ОТ ЮЖНАТА ГРУПА НА ИЗТОЧНИЯ МОГИЛЕН НЕКРОПОЛ В СБОРЯНОВО 179

Диана Гергова
№30. ПРОУЧВАНИЯ НА ГОЛЯМАТА СВЕЩАРСКА МОГИЛА 183

Меглена Първин
№31. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ ШИЛЬОВА МОГИЛА, ОБЩИНА ПАВЕЛ БАНЯ 185

Петър Балабанов
№32. НАДГРОБНА МОГИЛА „ЧЕНГЕР“ № 1 188

Костадин Кисьов, Десислава Давидова
№33. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА МОГИЛА №1 (ПАМУКЛИЯ) – БРЕСТОВИЦА, ОБЩИНА РОДОПИ, ПЛОВДИВСКА ОБЛАСТ 191

Диана Димитрова, Мирослав Марков
№34. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ГУРЕВА МОГИЛА В ЗЕМЛИЩЕТО НА СЕЛО ЖЕЛЬО ВОЙВОДА, ОБЛАСТ СЛИВЕН 194

Даниела Агре, Христо Христов, Елена Николова
№35. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА МОГИЛИ № 1 И № 2, РАЗПОЛОЖЕНИ В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. КИРИЛОВО, ОБЩИНА ЕЛХОВО 197

Красимир Велков, Надежда Атанасова-Тимева, Татяна Кънчева-Русева
№36. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА НАДГРОБНА МОГИЛА № 1 В М. ЛАГУНА, ЮЖНО ОТ ГРАД ТВЪРДИЦА 200

Татяна Борисова, Михаела Занева
№37. МОГИЛА КАЛУГЕРОВО–1, МАХАЛА РУДАРЕЦ, С. КАЛУГЕРОВО, ОБЩИНА ПРАВЕЦ 202

Веселин Игнатов, Константин Господинов, Силвия Борисова
№38. РЕДОВНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ НАДГРОБНА „ИЗТОЧНАТА“ МОГИЛА, ЗЕМЛИЩЕ НА С. КАРАНОВО, ОБЩИНА НОВА ЗАГОРА 205

III. АНТИЧНА АРХЕОЛОГИЯ 209

ЧЕРНОМОРИЕ 209

Александър Минчев, Васил Тенекеджиев
№1. РАЗКОПКИ НА РАННОХРИСТИЯНСКА ЦЪРКВА В М. БОРОВЕЦ КРАЙ ВАРНА 209

Христо Кузов, Михаил Христов
№2. ПРОУЧВАНИЯ ПО СЕВЕРНАТА КЪСНОАНТИЧНА КРЕПОСТНА СТЕНА НА ОДЕСОС 212

Христо Кузов, Теодор Роков, Веселин Иванов
№3. РАННОХРИСТИЯНСКИ ГРОБОВЕ ОТ СЕВЕРОЗАПАДНИЯ НЕКРОПОЛ НА ОДЕСОС 215

Валери Йотов, Александър Минчев
№4. КЪСНОАНТИЧНА КРЕПОСТ (V-VI В.) НА НОС СВЕТИ АТАНАС ДО ГР. БЯЛА, ОБЛАСТ ВАРНА 218

Тодор Марваков, Мартин Гюзелев, Константин Господинов
№5. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ В ПИ 53045,502,479 ПО КК МЕЖДУ УЛ. КНЯЗ БОРИС I И УЛ. ИВАН РАЙКОВ, ОБОСОБЕН КАТО ПЛОЩАД, ГР. ОБЗОР, ОБЛАСТ БУРГАС 220

Анелия Божкова, Петя Кияшкина
№6. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ В ПОЗЕМЛЕН ИМОТ №9047, КВ. 18А, РАЗПОЛОЖЕН НА СЕВЕРНИЯ БРЯГ НА СТАРИЯ НЕСЕБЪР, УЛ. КРАЙБРЕЖНА 222

Анелия Божкова, Петя Кияшкина
№7. РЕДОВНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ КОМПЛЕКС ПРИ ЗАПАДНА ПОРТА – СЕВЕРОЗАПАДЕН СЕКТОР В СТАРИЯ НЕСЕБЪР, УПИ II, КВ. 1 ПО ПЛАНА НА ГРАД НЕСЕБЪР 224

Анелия Божкова, Петя Кияшкина
№8. ТЕРЕННО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ В ГРАНИЦИТЕ НА ИМОТ УПИ VII-8, КВ. 20 ПО ПЛАНА НА ГР. НЕСЕБЪР, В АР „СТАРИНЕН ГРАД НЕСЕБЪР“ 226

Анелия Божкова, Петя Кияшкина
№9. АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ ПРИ ИЗВЪРШВАНЕ НА ГЕОЛОГИЧЕСКИ СОНДАЖИ В РАМКИТЕ НА ПРОЕКТ „РЕСТАВРАЦИЯ НА ЦЪРКВА СВ. ЙОАН АЛИТУРГЕТОС, ГРАД НЕСЕБЪР“ 229

Тодор Марваков, Мартин Гюзелев, Константин Господинов
№10. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ В УПИ IV-289, КВ. 55, УЛ. МИТРОПОЛИТСКА 6А, НААГР – НЕСЕБЪР, ГРАД НЕСЕБЪР 231

Тодор Марваков, Мартин Гюзелев, Константин Господинов
№11. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ В ГРАНИЦИТЕ НА НААГР „СТАРИНЕН НЕСЕБЪР“, УПИ III-278, КВ.6; УПИ III-217, КВ. 8 и УПИ VII-204, КВ. 12 ПО ПЛАНА НА ГР. НЕСЕБЪР, ОБЛАСТ БУРГАС 233

Сергей Торбатов, Биляна Иванова
№12. АНТИЧЕН НЕКРОПОЛ НА УЛПИЯ АНХИАЛО (УПИ X-3065,3063 И УПИ XI-3063, 3064) 235

Сергей Торбатов, Биляна Иванова, Антон Карабашев
№13. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ В ГРАНИЦИТЕ НА АНТИЧНИЯ И СРЕДНОВЕКОВЕН ГРАД АНХИАЛО (УПИ XXII-1601) 236

Сергей Торбатов, Биляна Иванова
№14. АНТИЧЕН НЕКРОПОЛ НА УЛПИЯ АНХИАЛО (УПИ IV-230, МАСИВ № 16) 238

Сергей Торбатов, Антон Карабашев
№15. РЕДОВНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА АНТИЧНИЯ ГРАД АНХИАЛО 239

Милен Николов
№16. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ „НОВООТКРИТИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ СТРУКТУРИ В ГРАНИЦИТЕ НА ПЪТНА ОТСЕЧКА I-9 СЛЪНЧЕВ БРЯГ – БУРГАС“, (КМ 222+849,41 ДО КМ 225+522,39), ЗЕМЛИЩЕ НА ОБЩИНА ПОМОРИЕ, ОБЛАСТ БУРГАС 241

Мартин Гюзелев, Константин Господинов, Тодор Марваков
№17. СПАСИТЕЛНОТО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА „ТРАКИЙСКО СВЕТИЛИЩЕ, КЪСНОАНТИЧЕН И СРЕДНОВЕКОВЕН ОБЕКТ НА ВРЪХ ШИЛОТО“, ЗЕМЛИЩЕТО НА ГРАД БУРГАС 243

Милен Николов
№18. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА КРЕПОСТТА ПОРОС, П-В ФОРОС, КВ. КРАЙМОРИЕ, ГРАД БУРГАС 245

Иван Христов
№19. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА РАННОВИЗАНТИЙСКАТА КРЕПОСТ АКРА, ЗЕМЛИЩЕ НА ГР. ЧЕРНОМОРЕЦ, ОБЩИНА СОЗОПОЛ 247

Иван Христов
№20. ПОДВОДНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА АНТИЧЕН ОБЕКТ В ЗАЛИВА ВРОМОС, АКВАТОРИЯ НА ГР. ЧЕРНОМОРЕЦ, ОБЩИНА СОЗОПОЛ 249

Цоня Дражева, Димитър Недев
№21. ОБЕКТ „ЮЖНА КРЕПОСТНА СТЕНА НА ГРАД СОЗОПОЛ И СРЕДНОВЕКОВЕН МАНАСТИР“ В УПИ 1 КВ. 148, ПО ПЛАНА НА ГРАД СОЗОПОЛ 252

Милен Николов
№22. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ: УПИ V-571, КВ. 28 ПО КАДАСТРАЛНИЯ ПЛАН НА ГРАД СОЗОПОЛ, УЛ. СВ. СВ. КИРИЛ И МЕТОДИЙ № 11 255

Кръстина Панайотова, Маргарит Дамянов, Теодора Богданова
№23. ХРАМОВ КОМПЛЕКС НА ОСТРОВ СВ. КИРИК 257

Теодора Богданова, Александър Манев, Димитър Недев
№24. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ „СТАРОТО КИНО“, УПИ 67800,505,144, НА ТЕРИТОРИЯТА НА АР „СТАРИНЕН СОЗОПОЛ“ 261

Кръстина Панайотова, Теодора Богданова, Александър Баралис
№25. БЪЛГАРО-ФРЕНСКИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА СЕЛИЩНА СТРУКТУРА И НЕКРОПОЛ ОТ ТЕРИТОРИЯТА НА АПОЛОНИЯ ПОНТИКА В М. МЕСАРИТЕ, ГРАД СОЗОПОЛ 264

Кръстина Панайотова, Маргарит Дамянов, Мила Чачева
№26. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ В НЕКРОПОЛА НА АПОЛОНИЯ (VI–IV В. ПР. ХР.) В КВ. ХАРМАНИТЕ, ПИ 67800.502.413 И ПИ 67800.502.414 ОТ ЗЕМЛИЩЕТО НА ГРАД СОЗОПОЛ 267

Кръстина Панайотова, Маргарит Дамянов, Мила Чачева
№27. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ В НЕКРОПОЛА НА АПОЛОНИЯ (VI–IV В. ПР. ХР.) В КВ. ХАРМАНИТЕ, ПИ 67800.502.410 И ПИ 67800.502.424 ОТ ЗЕМЛИЩЕТО НА ГРАД СОЗОПОЛ 270

Явор Иванов, Димитър Недев
№28. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ НАБЛЮДЕНИЯ И СПАСИТЕЛНИ РАЗКОПКИ В РАМКИТЕ НА ПРОЕКТ ИНТЕГРИРАН ПРОЕКТ ЗА ВОДЕН ЦИКЪЛ НА СОЗОПОЛ: „СТРОИТЕЛСТВО НА КАНАЛНИ ПОМПЕНИ СТАНЦИИ, НАПОРНИ ТРЪБОПРОВОДИ И КОЛЕКТОРИ“......273

Кръстина Панайотова, Маргарит Дамянов, Мила Чачева
№29. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА АНТИЧНИЯ НЕКРОПОЛ НА АПОЛОНИЯ ПОНТИКА В М. КАЛФАТА/БУДЖАКА (V–III В. ПР. ХР.), ПИ 67800.4.39, ГРАД СОЗОПОЛ......276

Маргарит Дамянов, Мила Чачева
№30. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ В УПИ 67800,6,745 ОТ ЗЕМЛИЩЕТО НА ГРАД СОЗОПОЛ......279

Маргарит Дамянов, Мила Чачева
№31. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ В АНТИЧНИЯ НЕКРОПОЛ НА АПОЛОНИЯ ПОНТИКА В М. КАВАЦИ/СОЛИНАРИЯ, УПИ 67800,8,167 В ЗЕМЛИЩЕТО НА ГРАД СОЗОПОЛ......279

Кръстина Панайотова, Маргарит Дамянов, Теодора Богданова
№32. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ В АНТИЧЕН НЕКРОПОЛ НА АПОЛОНИЯ В М. КАВАЦИ/СОЛИНАРИЯ, УПИ 67800.8.136 В ЗЕМЛИЩЕТО НА ГРАД СОЗОПОЛ...280

Кръстина Панайотова, Маргарит Дамянов
№33. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ В ПИ 67800.8.975 ОТ ЗЕМЛИЩЕТО НА ГРАД СОЗОПОЛ......283

Николай Русев
№34. АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ НА АВАРИЙНО-УКРЕПИТЕЛНИ ДЕЙНОСТИ НА ОБЕКТ „КРЕПОСТНА СТЕНА НА ПОЛУОСТРОВ УРДОВИЗА“, ГРАД КИТЕН......284

Петър Балабанов
№35. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ „ДОБЕЛТ“ В НАР „ДЕУЛТУМ-ДЕБЕЛТ“......285

Христо Прешленов
№36. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ В ЦЕНТРАЛНАТА ГРАДСКА ЗОНА НА ДЕУЛТУМ......287

Людмил Вагалински
№37. КЪСНОАНТИЧНА СЕВЕРНА КУЛА НА ДЕУЛТУМ (= ОБЕКТ 9)......290

Красимира Костова, Елка Дочева, Мария Манолова
№38. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ 02 „АНТИЧНИ ТЕРМИ“ В НАР „ДЕУЛТУМ-ДЕБЕЛТ“......292

Красимира Костова
№39. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ „АРХЕОЛОГИЧЕСКА БАЗА“ В НАР „ДЕУЛТУМ-ДЕБЕЛТ“......295

Красимира Костова, Иво Д. Чолаков
№40. ПЛОСЪК РИМСКИ НЕКРОПОЛ, С. ДЕБЕЛТ, ОБЛАСТ БУРГАС......297

Диана Гергова, Явор Иванов, Галена Радославова, Стоянка Савова
№41. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ В ПИ 00878.501.42 И ПИ 00878.501.497 В ГР. АХТОПОЛ, ОБЩИНА ЦАРЕВО......300

ДОЛНОДУНАВСКИ ЛИМЕС......303

Здравко Димитров, Иво Топалилов, Илко Цветков
№42. РЕДОВНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА РАЦИАРИЯ......303

Гергана Кабакчиева
№43. РАЗКОПКИ НА ГОЛЯМАТА СГРАДА, ЮЖНО ОТ ХРАМА НА ФОРТУНА В УЛПИЯ ЕСКУС....306

Гергана Кабакчиева
№44. РАЗКОПКИ НА АНТИЧНИЯ КАСТЕЛ ДИМУМ В ГР. БЕЛЕНЕ, ПЛЕВЕНСКА ОБЛАСТ......308

Гергана Кабакчиева
№45. АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ НА АНТИЧНИЯ КАСТЕЛ ДИМУМ......311

Евгения Генчева
№46. РИМСКИ ВОЕНЕН ЛАГЕР И РАННОВИЗАНТИЙСКИ ГРАД НОВЕ. НАБЛЮДЕНИЕ НА ПРОЕКТА ЗА КОНСЕРВАЦИЯ И РЕСТАВРАЦИЯ „НОВЕ – СЪРЦЕТО НА ЛЕГИОНА“......313

Тадеуш Сарновски
№47. УКРЕПИТЕЛНА СИСТЕМА НА НОВЕ И СЕКТОР XI – ПРИНЦИПИИ......314

Пьотр Дичек
№48. НОВЕ. СЕКТОР XII – КАЗАРМИ НА I КОХОРТА 316

Агниешка Томас, Евгения Генчева
№49. ГЕОФИЗИЧНИ ПРОУЧВАНИЯ В ОКОЛНОСТИТЕ НА НОВЕ 318

Върбин Върбанов, Деян Драгоев, Никола Русев, Светлана Великова, Светлана Тодорова
№50. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ТЕРИТОРИЯТА НА АНТИЧНАТА КРЕПОСТ СКАИДАВА ПРИ С. БАТИН, РУСЕНСКО 320

Деян Драгоев
№51. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ „НЕУКРЕПЕНО АНТИЧНО И СРЕДНОВЕКОВНО СЕЛИЩЕ И НЕКРОПОЛ“ В М. КАЛЕТО, ПИ № 001017 И 001018, ПО ТРАСЕТО НА „МЕЖДУСИСТЕМНА ВРЪЗКА БЪЛГАРИЯ – РУМЪНИЯ“, ЗЕМЛИЩЕ НА ГР. МАРТЕН, ОБЛАСТ РУСЕ 322

Емил Петков
№52. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА АНТИЧНА КРЕПОСТ ТРАНСМАРИСКА, ОБЕКТ „ЮЖНА КРЕПОСТНА СТЕНА“ В ГРАД ТУТРАКАН 324

СЕВЕРНА БЪЛГАРИЯ 325

Сергей Торбатов, Биляна Иванова, Ивайло Крумов
№53. КЪСНОРИМСКА ПЪТНА СТАНЦИЯ В М. АНИЩЕ В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. ГРАНИЧАК, БЕЛОГРАДЧИШКО 325

Нарцис Торбов, Александра Петрова
№54. ПРОУЧВАНЕ НА КЪСНОАНТИЧНА ЦЪРКВА В МЕСТНОСТТА ГРАДИЩЕ, ЗАПАДНО ОТ ГРАД ВРАЦА 327

Петър Бънов
№55. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ „АД ПУТЕА 2013“, С. РИБЕН, ОБЩ. ДОЛНА МИТРОПОЛИЯ, ОБЛАСТ ПЛЕВЕН 330

Сергей Торбатов, Биляна Иванова, Стилиян Иванов
№56. ПРИНЦИПИИТЕ НА РИМСКИЯ ВОЕНЕН ЛАГЕР СОСТРА 333

Илиян Боянов
№57. РЕДОВНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ „ЕМПОРИУМ ДИСКОДУРАТЕРЕ“, ЗЕМЛИЩЕ НА С. ГОСТИЛИЦА, ОБЛАСТ ГАБРОВО 336

Иван Църов
№58. ЗАПАДНИЯТ АКВЕДУКТ НА NICOPOLIS AD ISTRUM. CASTELLUM AQUAE *339*

Павлина Владкова
№59. NICOPOLIS AD ISTRUM *342*

Павлина Владкова
№60. АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ ПО ВРЕМЕ НА РЕАЛИЗИРАНЕТО НА ПРОЕКТ „СОЦИАЛИЗАЦИЯ НА НИАР НИКОПОЛИС АД ИСТРУМ“ 345

Иванка Дончева, Владимир Стойков, Слави Димитров
№61. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ТЕРИТОРИЯТА НА КЪСНОРИМСКАТА КРЕПОСТ „КОВАЧЕВСКО КАЛЕ“, ОБЩИНА ПОПОВО 348

Галена Радославова, Георги Дзанев
№62. АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ В АБРИТУС 350

Галена Радославова, Георги Дзанев
№63. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ В АБРИТУС 353

Георги Атанасов, Светлана Ганчева, Кристиан Михайлов
№64. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА АНТИЧНИ ОБЕКТИ ПО ТРАСЕТО НА ПРЕНОСЕН ГАЗОПРОВОД ВИСОКО НАЛЯГАНЕ И АГРС ДОБРИЧ – СИЛИСТРА ДО С. КАЛИПЕТРОВО, СИЛИСТРЕНСКО 356

Светлана Ганчева, Георги Атанасов
№65. АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ НА ШЕСТ ОБЕКТА ПО ТРАСЕТО НА ПРЕНОСЕН ГАЗОПРОВОД ДОБРИЧ – СИЛИСТРА 359

ЮЖНА БЪЛГАРИЯ 361

Румен Иванов, Татяна Борисова, Михаела Занева
№66. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА КРЕПОСТТА БОРОВЕЦ ПРИ С. РАЗЛИВ, ОБЩИНА ПРАВЕЦ 361

Василка Паунова
№67. АРХЕОЛОГИЧЕСКОТО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ „ЗАРИНА НИВА“, КВ. ВАРОША, ГРАД ПЕРНИК 364
Илиана Борисова-Кацарова, Андрей Аладжов
№68. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ „ЗАПАДНА ПОРТА НА СЕРДИКА“ 366
Жарин Величков
№69. АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ В УПИ IX–11 ОТ КВ. 16, ЗОНА Г-14, ЦЕНТЪР ПО ПЛАНА НА ГР. СОФИЯ, УЛ. ВЕСЛЕЦ № 13 369
Жарин Величков
№70. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ В УПИ IX–11 ОТ КВ. 16, ЗОНА Г-14, ЦЕНТЪР ПО ПЛАНА НА ГР. СОФИЯ, УЛ. ВЕСЛЕЦ № 13 370
Диана Гергова, Светла Петрова, Николай Дерменджиев, Катерина Венедикова
№71. ОБЕКТ „СТАРАТА ТУРСКА БАНЯ“ – МАЛКА ПРИСТРОЙКА ПРЕД ВХОДА НА БАНЯТА В С. БАНЯ, ОБЩИНА РАЗЛОГ 372
Владимир Баряков
№72. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТ „СИТАН КАЛЕ“ КРАЙ ГРАД БАНСКО 375
Владимир Баряков
№73. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТ „СВЕТИ НИКОЛА“ КРАЙ ГРАД БАНСКО 376
Владимир Петков
№74. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ В ГРАД САНДАНСКИ 377
Людмил Вагалински
№75. АНТИЧЕН ГРАД ХЕРАКЛЕЯ СИНТИКА 379
Валентина Танева
№76. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ В М. КУЛИНИ ЛИВАДИ, С. ИВАЙЛО, ОБЩИНА ПАЗАРДЖИК 381
Митко Маджаров, Димитринка Танчева
№77. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА КЪСНОРИМСКИ ТЕРМАЛЕН КОМПЛЕКС В ДИОКЛЕЦИАНОПОЛИС (ХИСАРЯ) 383
Иво Топалилов, Марина Колева, Камен Станев
№78. АРЕХОЛОГИЧЕСКИТЕ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ „ЦЪРКВИЩЕТО“ В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. ДРАГОЙНОВО, ОБЩИНА ПЪРВОМАЙ 385
Елена Божинова, София Христева
№79. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА УЛ. ЦАР ГЕОРГИ ТЕРТЕР – ЗАПАД, ГРАД ПЛОВДИВ 388
Елена Божинова, София Христева
№80. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА УЛ. ГРАФ ИГНАТИЕВ № 22, ГРАД ПЛОВДИВ 390
Елена Божинова, Цветелина Славкова
№81. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА УЛ. „ИВАН КАРАДЖОВ“ № 4, ГРАД ПЛОВДИВ 393
Мая Мартинова-Кютова
№82. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ „ИЗГРАЖДАНЕ НА РАЗПРЕДЕЛИТЕЛЕН И ПРИСЪЕДИНИТЕЛЕН ТОПЛОПРОВОД ЗА ТОПЛОСНАБДЯВАНЕ НА ОБЩИНА – ПЛОВДИВ“ ПО УЛ. ДОНДУКОВ, ГРАД ПЛОВДИВ 396
Мая Мартинова-Кютова
№83. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ „ИЗГРАЖДАНЕ НА ПРИСЪЕДИНИТЕЛЕН ТО ПЛОПРОВОД ЗА ЦДГ ЛЮЛЯК ПО УЛ. ИВАН ВАЗОВ“ – ГРАД ПЛОВДИВ 396
Мая Мартинова-Кютова
№84. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ „ИЗГРАЖДАНЕ НА ПРИСЪЕДИНИТЕЛЕН ПАРОПРОВОД ЗА ТОПЛОСНАБДЯВАНЕ НА ХОТЕЛ ТРИМОНЦИУМ-ПРИНЦЕС“ – ГРАД ПЛОВДИВ 397
Елена Кесякова
№85. РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ „ФОРУМ-ЗАПАД“ НА ФИЛИПОПОЛ 397
Жени Танкова
№86. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА УЛ. ЛЕОНАРДО ДА ВИНЧИ № 22, УПИ Х-556.2106, КВ. 141 ПО ПЛАНА НА ГРАД ПЛОВДИВ 400

Жени Танкова
№87. СПАСИТЕЛНИ РАЗКОПКИ НА УЛ. НАЙДЕН ГЕРОВ В ГРАД ПЛОВДИВ 402

Мария Камишева, Димитър Янков
№88. АНТИЧНА ПОДОВА МОЗАЙКА В ТЕРМИТЕ НА АВГУСТА ТРАЯНА
(УПИ I 3392, КВ. 1 Д ПО ПЛАНА НА СТАРА ЗАГОРА) 404

Димитър Янков, Методи Златков
№89. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ „ПРОБИВ НА БУЛ. МИТРОПОЛИТ
МЕТОДИЙ КУСЕВ В АР „АВГУСТА ТРАЯНА – ВЕРЕЯ“ (УПИ I, КВ. 63А ПО ПЛАНА
НА СТАРА ЗАГОРА), ГРАД СТАРА ЗАГОРА 407

Атанас Атанасов
№90. АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ В АР „АВГУСТА ТРАЯНА–ВЕРЕЯ–СТАРА ЗАГОРА“ –
ОБЕКТ „ГЛАВЕН КОЛЕКТОР II, ГЛАВЕН КОЛЕКТОР I И ОТЛИВЕН КАНАЛ НА
ДЪЖДОПРЕЛИВНИК I-2 ПО ТРАСЕТО НА УЛ. СВ. КНЯЗ БОРИС, СТАРА ЗАГАРА 409

Мария Камишева
№91. ПЕЩ ЗА ИЗПИЧАНЕ НА ВАР В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. ОСТРА МОГИЛА, СТАРОЗАГОРСКО 411

Веселка Кацарова
№92. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ И НАБЛЮДЕНИЯ НА ОБЕКТ
„СВЕТИЛИЩЕ НА НИМФИТЕ И АФРОДИТА“ С. КАСНАКОВО, ОБЩИНА ДИМИТРОВГРАД 412

Венцислав Динчев, Марио Иванов
№93. СПАСИТЕЛНИТЕ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ „НОВА НАДЕЖДА–ЗАПАД“, С. НОВА НАДЕЖДА,
ОБЩИНА ХАСКОВО 415

Красимир Велков, Константин Господинов, инж. Николай Господинов
№94. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ В М. ПАМУКЛИЯТА,
СЕВЕРОИЗТОЧНО ОТ С. ПРОХОРОВО, ОБЩИНА НОВА ЗАГОРА 419

Ивайло Лозанов, Иван Вълчев, Милена Райчева
№95. ПРОУЧВАНИЯ В НАР „КАБИЛЕ“, СЕКТОР VIII 421

Людмил Гетов, Костадин Рабаджиев, Венета Ханджийска, Милена Райчева, Иван Вълчев,
Ивайло Лозанов
№96. НАР „КАБИЛЕ“. СЕКТОР V – ЕЛИНИСТИЧЕСКА АГОРА 423

Стефан Бакърджиев, Румен Миков, Таня Джанфезова
№97. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ В ГРАНИЦИТЕ НА ПИ № 000159
ОТ ЗЕМЛИЩЕТО НА С. КАБИЛЕ, ОБЩ. ТУНДЖА, ЯМБОЛСКА ОБЛАСТ 426

Лазар Нинов
№98. АРХЕООСТЕОЛОГИЧНИ ПРОУЧВАНИЯ НА АНТИЧНИ ОБЕКТИ 429

IV. СРЕДНОВЕКОВНА АРХЕОЛОГИЯ 433

СТОЛИЦИ И ОКОЛНОСТИ 433

ПЛИСКА 433

Павел Георгиев, Радослав Василев, Тихомир Тихов, Гергана Илиева, Илиян Илиев
№1. РАННО (ДЪРВЕНО) УКРЕПЛЕНИЕ ВЪВ ВЪТРЕШНИЯ ГРАД НА ПЛИСКА 433

Павел Георгиев, Радослав Василев, Гергана Илиева
№2. ВЪТРЕШНО И ВЪНШНО ЗЕМЛЕНИ УКРЕПЛЕНИЯ НА ПЛИСКА 436

Янко Димитров, Станислав Иванов, Юлиян Савев
№3. ПЛИСКА – „ДВОРЦОВ ЦЕНТЪР–ЦИТАДЕЛА“ 438

Станислав Иванов
№4. ДВОРЦОВ ПЛОЩАД – СЕВЕРОЗАПАД, ПЛИСКА 440

Андрей Аладжов, Евгения Коматарова-Балинова, Станислав Станилов
№5. КРЪГЛА КАМЕННА ПЛОЩАДКА В ПЛИСКА 443

Станислав Станилов, Мариела Инкова, Панайот Антонов
№6. ДВОР, СЕВЕРНО ОТ ЦИТАДЕЛАТА В ПЛИСКА – СЕКТОРИ „ДЪРВЕНА СГРАДА
И ТАЙНИ ХОДНИЦИ“ 445

Валери Григоров, Михаела Занева, Любка Тодорова
№7. ПЛИСКА – „ДВОРЦОВ ЦЕНТЪР–ИЗТОК“ 448

Стоян Витлянов, Константин Константинов
№8. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ №41 В СЗ ЧАСТ НА ВЪНШНИЯ ГРАД
НА ПЛИСКА 451

Янко Димитров, Станислав Иванов, Никола Тонков, Лазар Нинов, Юлиян Савев
№9. СОНДАЖНИ РАЗКОПКИ В ПРИЛЕЖАЩАТА ОКОЛНОСТ НА МОГИЛА №27 В ПЛИСКОВСКОТО ПОЛЕ 454

Янко Димитров, Андрей Аладжов, Валери Григоров, Мариела Инкова, Евгения Коматарова-Балинова Станислав Иванов
№10. РАННОСРЕДНОВЕКОВНО ЗЕМЛЕНО УКРЕПЛЕНИЕ КАБИЮК 456

Станислав Иванов, Тихомир Тихов
№11. ЕЗИЧЕСКИ ХРАМ КАБИЮК 459

ВЕЛИКИ ПРЕСЛАВ 462

Ангел Конаклиев, Стела Дончева
№12. ПАТРИАРШЕСКА ЧАСТ НА ЦАРСКИЯ ДВОРЕЦ – ВЕЛИКИ ПРЕСЛАВ 462

Стойчо Бонев, Радостина Георгиева
№13. ДВОРЦОВА СГРАДА В ЮГОЗАПАДНАТА ЧАСТ НА ГОЛЕМИЯ ЦАРСКИ ДВОРЕЦ ВЪВ ВЕЛИКИ ПРЕСЛАВ 464

Живко Аладжов, Явор Василев
№14. РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ „ПРЕСЛАВСКА ПАТРИАРШИЯ – ЮГ, СЕКТОР „УЛИЦА" 466

Мария Манолова-Войкова
№15. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА СЕКТОР ИЗТОЧНО ОТ ДВОРЦОВИЯ ЦЕНТЪР В НИАР „ВЕЛИКИ ПРЕСЛАВ" 468

Петър Димитров
№16. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ „ИЗКОПИ ЗА ИЗГРАЖДАНЕ НА ПОДПОРНА СТЕНА СЕВЕРОИЗТОЧНО ОТ „ВЛАДЕТЕЛСКАТА ЦЪРКВА" В НИАР „ВЕЛИКИ ПРЕСЛАВ" 470

Пламен Славов
№17. „ВЛАДЕТЕЛСКА БАЗИЛИКА" И „ДВОРЦОВА ЦЪРКВА", ЗАЕДНО С ПРИЛЕЖАЩАТА ИМ ПЛОЩ – КОНСЕРВАЦИОННО-РЕСТАВРАЦИОННИ РАБОТИ ПО ПРОЕКТ „ВЕКЪТ НА ЦАР СИМЕОН ОЖИВЯВА", НИАР „ВЕЛИКИ ПРЕСЛАВ" 472

Георги Майсторски, Пламен Славов
№18. ИЗТОЧНА КРЕПОСТНА СТЕНА НА ВЪНШНИЯ ГРАД, НИАР „ВЕЛИКИ ПРЕСЛАВ" 473

Кремена Стоева, Димитър Димитров
№19. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ В АУЛА ДО С. ХАН КРУМ, ОБЩИНА ВЕЛИКИ ПРЕСЛАВ 475

Стела Дончева
№20. ПРОИЗВОДСТВЕН ЦЕНТЪР ЗА МЕТАЛОПЛАСТИКА ПРИ С. ЗЛАТАР, ОБЩИНА ВЕЛИКИ ПРЕСЛАВ 479

ВЕЛИКО ТЪРНОВО 481

Константин Тотев, Евгени Дерменджиев, Пламен Караилиев
№21. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ "СРЕДНОВЕКОВЕН ГРАД ТРАПЕЗИЦА – СЕКТОР СЕВЕР (ДВОРЦОВИ СГРАДИ)" ВЪВ ВЕЛИКО ТЪРНОВО 481

Константин Тотев, Евгени Дерменджиев, Пламен Караилиев
№22. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ "СРЕДНОВЕКОВЕН ГРАД ТРАПЕЗИЦА – СЕКТОР СЕВЕР (ЦЪРКВА №20)" ВЪВ ВЕЛИКО ТЪРНОВО 484

Деян Рабовянов
№23. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ „СРЕДНОВЕКОВЕН ГРАД ТРАПЕЗИЦА – СЕКТОР ЮЖЕН" 487

Мирко Робов
№24. ПРОУЧВАНИЯ НА СРЕДНОВЕКОВНАТА КРЕПОСТ ТРАПЕЗИЦА, СЕКТОР „ЮГОИЗТОЧЕН" 490

Константин Тотев
№25. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ НАБЛЮДЕНИЯ НА СРЕДНОВЕКОВЕН ГРАД ТРАПЕЗИЦА ВЪВ ВЕЛИКО ТЪРНОВО ПО ВРЕМЕ НА РЕАЛИЗИРАНЕТО НА ПРОЕКТ „ИЗГРАЖДАНЕ НА ПОДПОРНА СТЕНА, ХУДОЖЕСТВЕНО ОСВЕТЛЕНИЕ И ТУРИСТИЧЕСКА ИНФРАСТРУКТУРА ДО ИСТОРИЧЕСКИЯ РЕЗЕРВАТ ТРАПЕЗИЦА" 493

Константин Тотев, Евгени Дерменджиев, Пламен Караилиев
№26. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ "ЦЪРКВА И БАНЯ ЮЖНО ОТ МАНАСТИРА СВ. 40 МЪЧЕНИЦИ" ВЪВ ВЕЛИКО ТЪРНОВО 496

ГРАДОВЕ И КРЕПОСТИ 498

Николай Овчаров, Здравко Димитров, Даниела Коджаманова
№27. РЕДОВНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ПЕРПЕРИКОН 498

Бони Петрунова, Елена Василева, Яна Димитрова-Тасева
№28. КРЕПОСТТА ЛЮТИЦА ДО ИВАЙЛОВГРАД 501

Ивайло Кънев
№29. КЪСНОАНТИЧНА И СРЕДНОВЕКОВНА КРЕПОСТ „БАЛЪК ДЕРЕ“ 504

Бони Петрунова, Елена Василева, Димитър Павлов
№30. РАЗКОПКИ НА КЪСНОАНТИЧНА КРЕПОСТ ПЕРИСТЕРА, ГРАД ПЕЩЕРА 506

Маргарита Ваклинова, Цветана Комитова
№31. СГРАДА I В АНТИЧНИЯ И СРЕДНОВЕКОВЕН ГРАД NICOPOLIS AD NESTUM, С. ГЪРМЕН, ОБЛАСТ БЛАГОЕВГРАД 509

Цветана Комитова
№32. СПАСИТЕЛНИ РАЗКОПКИ СЕВЕРНО ОТ ТЕРМИТЕ В АНТИЧНИЯ И СРЕДНОВЕКОВЕН ГРАД NICOPOLIS AD NESTUM 512

Маргарита Ваклинова, Цветана Комитова
№33. АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ ПО ВРЕМЕ НА ИЗПЪЛНЕНИЕТО НА ПРОЕКТ „РЕСТАВРАЦИЯ, КОНСЕРВАЦИЯ И СОЦИАЛИЗАЦИЯ НА КЪСНОАНТИЧЕН ГРАД НИКОПОЛИС АД НЕСТУМ“ 514

Красимир Велков, Николай Господинов
№34. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА КРЕПОСТ В МЕСТНОСТТА „ГРАДИЩЕТО“, СЕВЕРОИЗТОЧНО ОТ ГРАД ТВЪРДИЦА 517

Мариела Инкова, Пламен Иванов, Пламен Дойчев
№35. КЪСНОАНТИЧНА И СРЕДНОВЕКОВНА КРЕПОСТ „КАЛЯТА“ КРАЙ ЯКОРУДА 519

Емил Иванов, Андрей Аладжов
№36. КЪСНОАНТИЧНА И СРЕДНОВЕКОВНА КРЕПОСТ „КУЛАТА–ГРАДОТ“ ПРИ РАКИТОВО 521

Росица Морева-Арабова, Иван Дуков, Запрянка Кръстева
№37. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА КРЕПОСТ ВОДЕН, АСЕНОВГРАД 523

Стоян Йорданов
№38. СРЕДНОВЕКОВЕН ГРАД ЧЕРВЕН. УЧАСТЪК В СЕВЕРНИЯ СЕКТОР НА СЕДЛОВИНАТА ВЪВ ВЪТРЕШНИЯ ГРАД 526

Георги Атанасов, Светлана Ганчева, Кристиан Михайлов
№39. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ „ЮЖНА КРЕПОСТНА СТЕНА“ В НАР „ДУРОСТОРУМ–ДРЪСТЪР–СИЛИСТРА“ 528

Ангел Конаклиев, Стефан Иванов
№40. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ „РАННОВИЗАНТИЙСКА И СРЕДНОВЕКОВНА КРЕПОСТ МИСИОНИС – ВОДОХРАНИЛИЩЕ“ КРАЙ ТЪРГОВИЩЕ 531

Надежда Ботева
№41. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ „РАННОВИЗАНТИЙСКА И СРЕДНОВЕКОВНА КРЕПОСТ ХОТАЛИЧ“ КРАЙ СЕВЛИЕВО 533

Бони Петрунова, Елена Василева, Яна Димитрова-Тасева
№42. РАЗКОПКИ ВЪВ ВЪТРЕШНИЯ ГРАД НА КАЛИАКРА 536

Румяна Колева, Чавдар Кирилов, Радостина Енчева
№43. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ „КЪСНОАНТИЧНА И СРЕДНОВЕКОВНА КРЕПОСТ В КВ. ХОРИЗОНТ, БАЛЧИК“ 537

Валентин Плетньов, Мария Манолова, Игор Лазаренко, Преслав Пеев
№44. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА КРЕПОСТТА „КАСТРИЦИ“, РЕЗИДЕНЦИЯ „ЕВКСИНОГРАД“ – ВАРНА 539

Иван Джамбов, Стоян Попов, Божидар Драганов
№45. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ „КЪСНОАНТИЧНА КРЕПОСТ И СРЕДНОВЕКОВЕН МАНАСТИР В М. ХИСАРЯ“, ЗЕМЛИЩЕ НА С. ДРАГОЙНОВО, ОБЩИНА ПЪРВОМАЙ 541

ЦЪРКВИ И МАНАСТИРИ 544

Росина Костова, Казимир Попконстантинов
№46. МАНАСТИР НА ЧЪРГУБИЛЯ МОСТИЧ, М. СЕЛИЩЕ, ВЕЛИКИ ПРЕСЛАВ 544

Казимир Попконстантинов, Валентин Плетньов, Росина Костова
№47. СРЕДНОВЕКОВЕН КНЯЖЕСКИ МАНАСТИР В М. КАРААЧТЕКЕ – ВАРНА 547

Казимир Попконстантинов, Росина Костова
№48. СРЕДНОВЕКОВЕН МАНАСТИР „СВ. ЙОАН ПРОДРОМ“ НА О-В СВ. ИВАН, СОЗОПОЛ 550

Бони Петрунова, Николай Овчаров, Елена Василева, Мария Пашова
№49. КРЕПОСТТА УРВИЧ ДО С. КОКАЛЯНЕ, СОФИЙСКО 553

Снежана Горянова, Владислав Тодоров
№50. БУХОВСКИ МАНАСТИР „СВЕТА МАРИЯ МАГДАЛИНА“ 556

НЕКРОПОЛИ 559

Людмила Дончева-Петкова, Методи Даскалов, Кирчо Апостолов, Мария Христова, Галина Грозданова, Чавдар Лалов, Камен Клисуранов
№51. БИРИТУАЛЕН НЕКРОПОЛ ПРИ СЕЛО ТОПОЛА, ДОБРИЧКО 559

Катя Меламед
№52. РАННОХРИСТИЯНСКИ НЕКРОПОЛ В КАРАГОНСКО, БАНСКО 562

Владимир Петков
№53.СРЕДНОВЕКОВЕН НЕКРОПОЛ В М. БАРАКОВЕЦ, ГРАД САНДАНСКИ 564

СЕЛИЩА, СПАСИТЕЛНИ РАЗКОПКИ 565

Борис Борисов, Жулиета Гюлева
№54. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА СРЕДНОВЕКОВНО СЕЛИЩЕ В ЗЕМЛИЩАТА НА СЕЛАТА ТРОЯНОВО–Г. ДЕТЕЛИНА В КОМПЛЕКСА „МАРИЦА-ИЗТОК“ 565

Пламен Караилиев, Ангелина Пировска, Рени Петрова
№55. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ В М. ГЕРЕНА В ЗЕМЛИЩЕТО НА СЕЛО ЗНАМЕНОСЕЦ, ОБЩИНА РАДНЕВО 567

Емилия Евтимова, Катя Меламед
№56. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ТЕРЕН, СОБСТВЕНОСТ НА БЪЛГАРСКА БАНКА ЗА РАЗВИТИЕ АД, УЛ. ДЯКОН ИГНАТИЙ №1, СОФИЯ 570

Емилия Евтимова, Александър Станев
№57. СПАСИТЕЛНИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ „УПИ VII-2, КВАРТАЛ 209, М. „ЦЕНТЪР ЗАПАДНО НАПРАВЛЕНИЕ“, БУЛ. ХРИСТО БОТЕВ №52 – ХОТЕЛ ЦЕНТРАЛ 572

Константин Константинов
№58. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ „СТАРОБЪЛГАРСКО СЕЛИЩЕ“ ПРИ С. ХЪРСОВО, ОБЩИНА НИКОЛА КОЗЛЕВО 574

Елена Пенчева, Мария Николаева
№59. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА СРЕДНОВЕКОВНОТО СЕЛИЩЕ В М. ПЕТРОВА НИВА – АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РЕЗЕРВАТ СБОРЯНОВО 577

Станислав Иванов, Елена Василева, Христина Стоянова, Станимир Стойчев
№60. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ №6, АМ „ХЕМУС“, КМ 347+395 – КМ 347+500 580

Ивайло Кънев
№61. СЕВЕРНА КУЛА НА СРЕДНОВЕКОВНАТА КРЕПОСТНА СТЕНА НА ГРАД СОЗОПОЛ 582

Елена Василева, Любен Лещаков
№62. АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ НА ОБЕКТ №25 ПО ТРАСЕТО НА ЖП ЛИНИЯ ПЛОВДИВ – СВИЛЕНГРАД 583

ИНТЕРДИСЦИПЛИНАРНИ ПРОУЧВАНИЯ 584

Цветана Попова
№63. АРХЕОБОТАНИЧЕН АНАЛИЗ ОТ КРЕПОСТТА ПЕРИСТЕРА 584

Лазар Нинов
№64. АРХЕООСТЕОЛОГИЧНИ ПРОУЧВАНИЯ НА СРЕДНОВЕКОВНИ ОБЕКТИ 586

V. АРХЕОЛОГИЧЕСКА КАРТА НА БЪЛГАРИЯ 591

ИЗДИРВАНИЯ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ 591

Стефан Александров, Фионера Филипова, Илко Цветков, Николай Казашки
№1. ИЗДИРВАНИЯ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ В КОНЦЕСИОННА ПЛОЩ „ЧУКАТА“, С. КИРЕЕВО, ОБЩИНА МАКРЕШ 591

Георги Иванов, Георги Ганецовски, Кръстю Чукалев, Нарцис Торбов, Люба Трайкова, Евгения Найденова, Деница Петрова
№2. ИЗДИРВАНИЯ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ В СЕРВИТУТНАТА ЗОНА НА ПРЕНОСНИ ГАЗОПРОВОДИ ОТ ПГХ ЧИРЕН ДО КОЗЛОДУЙ И ОРЯХОВО 591

Надежда Кечева
№3. ИЗДИРВАНИЯ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ ПО ТРАСЕТО НА ГАЗОПРОВОД „ЮЖЕН ПОТОК", СЕКТОР 1, ОБЛАСТ ВИДИН 594

Георги Иванов, Галина Грозданова, Люба Трайкова, Вечеслав Николов
№4. ИЗДИРВАНИЯ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ ПО ТРАСЕТО НА ГАЗОПРОВОД „ЮЖЕН ПОТОК", СЕКТОР 3 596

Кръстю Чукалев, Живко Узунов, Никола Русев, Деян Рабовянов
№5. ИЗДИРВАНИЯ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ ПО ТРАСЕТО НА ГАЗОПРОВОД „ЮЖЕН ПОТОК", СЕКТОР 5....................597

Андрей Аладжов
№6. ИЗДИРВАНИЯ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ ПО ТРАСЕТО НА ГАЗОПРОВОД „ЮЖЕН ПОТОК", СЕКТОР 6....................599

Петър Лещаков, Игор Лазаренко, Николай Христов, Йорданка Илиева
№7. ИЗДИРВАНИЯ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ ПО ТРАСЕТО НА ГАЗОПРОВОД „ЮЖЕН ПОТОК", СЕКТОР 7....................599

Ангел Конаклиев
№8. ИЗДИРВАНИЯ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ НА ТЕРИТОРИЯТА НА НАХОДИЩЕ „ДЯНКОВО" В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. ПАЙДУШКО, ОБЩИНА ТЪРГОВИЩЕ....................601

Андрей Аладжов, Станимир Стойчев
№9. ИЗДИРВАНИЯ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ ПО ТРАСЕТО НА АВТОМАГИСТРАЛА ХЕМУС, УЧАСТЪК БЕЛОКОПИТОВО – КАСПИЧАН, КМ 338+500 - 342+200 И ПЪТЕН ВЪЗЕЛ „БЕЛОКОПИТОВО" В ЗЕМЛИЩАТА НА СЕЛАТА ПАНАЙОТ ВОЛОВО И БЕЛОКОПИТОВО, ОБЩИНА ШУМЕН....................602

Андрей Аладжов, Янко Димитров, Станислав Иванов, Станимир Стойчев
№10. ИЗДИРВАНИЯ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ В РАННОСРЕДНОВЕКОВНОТО ЗЕМЛЕНО УКРЕПЛЕНИЕ КАБИЮК 603

Станимир Стойчев
№11. ИЗДИРВАНИЯ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ НА ТЕРИТОРИЯТА НА ШУМЕНСКО ПЛАТО 604

Станимир Стойчев
№12. ИЗДИРВАНИЯ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ В ЗЕМЛИЩАТА НА СЕЛАТА ПЕТ МОГИЛИ И КАРАВЕЛОВО, ОБЩИНА НИКОЛА КОЗЛЕВО....................606

Светлана Венелинова
№13. ИЗДИРВАНИЯ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ ПО ПОРЕЧИЕТО НА РЕКА БРЕСТОВА В ЗЕМЛИЩАТА НА СЕЛАТА РИШ, АЛЕКСАНДРОВО И ВЕСЕЛИНОВО, ОБЩИНА СМЯДОВО 608

Юри Йоргов
№14. ИЗДИРВАНИЯ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. ДРАГОЕВО, ОБЩИНА ВЕЛИКИ ПРЕСЛАВ 610

Росина Костова, Олег Александров, Андрей Аладжов
№15. ИЗДИРВАНИЯ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ В БАСЕЙНА НА СУХА РЕКА 611

Владимир Славчев, Емил Петков
№16. ИЗДИРВАНИЯ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ В ОБЩИНА ГЛАВИНИЦА....................614

Владимир Славчев
№17. ИЗДИРВАНИЯ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ В М. ПАША ДЕРЕ НА ТЕРИТОРИЯТА НА ОБЩИНА ВАРНА....................615

Павел Георгиев, Петър Лещаков, Игор Лазаренко, Николай Христов, Илиян Илиев, Йорданка Илиева
№18. ИЗДИРВАНИЯ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ В ОБЩИНА АВРЕН....................616

Румен Спасов, Веселина Вандова
№19. ИЗДИРВАНИЯ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ ПО ТРАСЕТО НА АМ „СТРУМА", ЛОТ 2 (КМ 322+000 – КМ 359+000) 619

Филип Михайлов
№20. ИЗДИРВАНИЯ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ В ЗЕМЛИЩАТА НА СЕЛАТА ДРЕН И ВЛАДИМИР, ОБЩИНА РАДОМИР 622

Стефан Александров, Алексей Гоцев, Кръстю Чукалев
№21. ИЗДИРВАНИЯ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ ПО ТРАСЕТО НА „МЕЖДУСИСТЕМНА ГАЗОВА ВРЪЗКА БЪЛГАРИЯ – СЪРБИЯ“ 623

Иван Вайсов, Петър Зидаров
№22. НЕОЛИТНО СЕЛИЩЕ ИЗВОР (ГЕОФИЗИЧНИ ИЗСЛЕДВАНИЯ)....................626

Кръстю Чукалев, Люба Трайкова, Живко Узунов, Йордан Цветанов
№23. ИЗДИРВАНИЯ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ В ПЛОЩ ЗА ТЪРСЕНЕ И ПРОУЧВАНЕ НА ПОЛЕЗНИ ИЗКОПАЕМИ „СВЕТА ПЕТКА“, ЗЕМЛИЩЕ НА С. ЧЕЛОПЕЧ, ОБЩИНА ЧЕЛОПЕЧ 629

Кръстю Чукалев, Живко Узунов, Люба Трайкова, Мартин Николов, Методи Златков, Илия Киров, Теодор Тодоров, Георги Михайлов, Йордан Цветанов, Павел Попов
№24. ИЗДИРВАНИЯ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ В ПЛОЩ ЗА ТЪРСЕНЕ И ПРОУЧВАНЕ НА ПОЛЕЗНИ ИЗКОПАЕМИ „БРЕВЕНЕ“ 632

Петър Делев, Асен Салкин
№25. ИЗДИРВАНИЯ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ НА ТЕРИТОРИЯТА НА ОБЩИНА ВЕЛИНГРАД 634

Стефанка Иванова, Веселина Колева, Димитър Колев
№26. ТЕРЕННИ ИЗДИРВАНИЯ И АСТРОНОМИЧЕСКИ НАБЛЮДЕНИЯ В ИЗТОЧНИТЕ РОДОПИ....................635

Чавдар Цочев, Емил Нанков
№ 27. ИЗДИРВАНИЯ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ В ЗЕМЛИЩАТА НА СЕЛАТА КРУШЕВО И ГРАДИНА, ОБЩИНА ПЪРВОМАЙ....................638

Любка Тодорова, Валери Григоров, Михаела Занева
№ 28. КРЕПОСТТА БАТКУН И НЕЙНИТЕ ОКОЛНОСТИ (ТЕРЕННИ ИЗДИРВАНИЯ) 641

Мартин Христов
№29. ИЗДИРВАНИЯ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ В ОБЩИНА КАРЛОВО....................643

Георги Нехризов, Юлия Цветкова, Надежда Кечева
№30. ИЗДИРВАНИЯ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ В КАЗАНЛЪШКАТА КОТЛОВИНА....................644

Надежда Кечева
№31. ИЗДИРВАНИЯ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ ПО ПРОЕКТНО ТРАСЕ НА ГАЗОПРОВОД № 2 ЗА ТУРЦИЯ В УЧАСТЪКА МЕЖДУ КС ЛОЗЕНЕЦ ДО СО ПРИ С. НЕДЯЛСКО, ОБЩИНА СТРАЛДЖА 645

Христо Христов
№32. ИЗДИРВАНИЯ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ В ЗЕМЛИЩЕТО НА ГРАД ЕЛХОВО 648

Деян Дичев
№33. ИЗДИРВАНИЯ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ В ЗЕМЛИЩАТА НА СЕЛАТА СИНАПОВО И КАПИТАН ПЕТКО ВОЙВОДА, ОБЩИНА ТОПОЛОВГРАД 649

Деян Дичев
№34. ИЗДИРВАНИЯ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. БРОДИЛОВО, ОБЩИНА ЦАРЕВО 649

Живко Узунов, Петър Лещаков, Анелия Божкова, Петя Кияшкина, Петър Делев, Иван Карайотов, Яна Мутафчиева, Илия Киров
№35. ИЗДИРВАНИЯ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ В ОБЩИНИ НЕСЕБЪР И ПОМОРИЕ 650

Петър Лещаков
№36. ИЗДИРВАНИЯ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ В МЕДНИ РИД....................653

Диана Гергова, Явор Иванов, Бела Димова
№37. ИЗДИРВАНИЯ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ В ЗЕМЛИЩАТА НА ГР. АХТОПОЛ И СЕЛАТА ВАРВАРА И СИНЕМОРЕЦ....................656

Диана Гергова, Стефан Бакърджиев
№38. ГЕОФИЗИЧНИ ПРОУЧВАНИЯ В ПИ 011008, В М. СЪСЕЛОВА МОГИЛА, С. КАБИЛЕ, ОБЩИНА ТУНДЖА 658

ПОДВОДНИ ПРОУЧВАНИЯ 661

Христина Ангелова, Кирил Велковски, Веселин Драганов, Найден Прахов
№39. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ НАБЛЮДЕНИЯ В АКВАТОРИИТЕ НА ОБЩИНИТЕ СОЗОПОЛ, ПРИМОРСКО И ЦАРЕВО....................661

Христина Ангелова, Веселин Драганов, Найден Прахов
№40. НАБЛЮДЕНИЕ НА МОРСКИ ГЕОТЕХНИЧЕСКИ (GTBH) СОНДАЖИ В ПРИЛЕЖАЩАТА АКВАТОРИЯ НА М. ПАША ДЕРЕ, ЮЖНО ОТ ВАРНА, ОСЪЩЕСТВЕНИ ВЪВ ВРЪЗКА С ПРЕДСТОЯЩО ИЗГРАЖДАНЕ НА ГАЗОПРОВОД „ЮЖЕН ПОТОК“ 663

АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ 665

Цветана Комитова
№41. АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ ПО ВРЕМЕ НА ИЗПЪЛНЕНИЕТО НА ПРОЕКТ „ХИЛЯДА ГОДИНИ ОТ БИТКАТА НА САМУИЛ (1014-2014) – УСТОЙЧИВО РАЗВИТИЕ НА ТУРИСТИЧЕСКАТА АТРАКЦИЯ “САМУИЛОВА КРЕПОСТ“ В ОБЩИНА ПЕТРИЧ 665

Анелия Божкова, Надежда Тодорова
№42. АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ НА ОБЕКТ „ГРАДИЩЕТО“, С. ДОЛНО ДРЯНОВО, ОБЩИНА ГЪРМЕН 668

Илия Кулов
№43. АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ ПО ТРАСЕТО НА АМ „СТРУМА“, ЛОТ 2, В УЧАСТЪКА ДУПНИЦА – БЛАГОЕВГРАД 669

Филип Михайлов
№44. АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ НА ИЗКОПНИТЕ ДЕЙНОСТИ ПО ПРОЕКТ „ПОДОБРЯВАНЕ НА ТУРИСТИЧЕСКА АТРАКЦИЯ – СРЕДНОВЕКОВНА КРЕПОСТ „КРАКРА ПЕРНИШКИ“ В ГР. ПЕРНИК И СВЪРЗАНАТА С НЕЯ ИНФРАСТРУКТУРА“ 670

Жарин Величков
№45. АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ НА КОНСЕРВАЦИЯТА И РЕСТАВРАЦИЯТА НА КРЕПОСТТА СТЕНОС 672

Румен Първанов
№46. АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ ПРИ КОНСЕРВАЦИЯ И РЕСТАВРАЦИЯ НА КРЕПОСТТА МОНТАНА 673

Венцислав Динчев
№47. АХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ ПО ТРАСЕТО НА ЖП ЛИНИЯТА ПЛОВДИВ – СВИЛЕНГРАД В УЧАСТЪКА ДИМИТРОВГРАД – СИМЕОНОВГРАД/ХАРМАНЛИ 675

Георги Нехризов
№48 АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ ПРИ РЕКОНСТРУКЦИЯТА НА ЖП ЛИНИЯТА ХАРМАНЛИ – СВИЛЕНГРАД И ОБЕКТИ 22 И 33 678

Ивайло Лозанов, Милена Райчева, Иван Вълчев
№49. АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ ВЪРХУ КОНСЕРВАЦИОННО-РЕСТАВРАЦИОННИ ДЕЙНОСТИ ПО ПРОЕКТ „КОНСЕРВАЦИЯ, ЕКСПОНИРАНЕ И СОЦИАЛИЗАЦИЯ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ В НАР „КАБИЛЕ“ 679

СПИСЪК НА ПРОВЕДЕНИТЕ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ НАБЛЮДЕНИЯ, ПРИ КОИТО НЕ СА РЕГИСТРИРАНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ 683

I. ПРАИСТОРИЯ

№1. ТЕРЕННИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ КОЗАРНИКА: КЪСНОПАЛЕОЛИТНИ ПЕЩЕРНИ ОБИТАЛИЩА В БЕЛОГРАДЧИШКИЯ КАРСТ

Николай Сираков, Жан-Люк Гуадели, Свобода Сиракова, Филип Фернандез, Станимира Танева, Вивиана Митева, Алета Гуадели, Ивайло Крумов, Ирена Димитрова, Росен Спасов, Преспа Пушева, Петър Николов, Здравко Хубенов, Живка Янакиева

Проучванията се осъществяват по програма „Най-ранни изяви на човешко присъствие на Балканите и началото на европейската култура“ с финансиране на интердисцилинните изследвания след теренното проучване от Френския институт към Посолството на Франция в България, от район Аквитания, ЮЗ Франция – програма Origines, от Max Planck Institut – Leipzig, на които екипът ни изразява своята признателност.

В кампанията през 2013 г. взеха участие: Н. Сираков (ръководство на теренното проучване), Ж.-Л. Гуадели (ръководство на интердисциплинните изследвания след теренното проучване), С. Сиракова (зам.-ръководител на теренното проучване), членовете на изследователския екип С. Танева, В. Митева, А. Гуадели, И. Крумов, И. Димитрова, Р. Спасов, Н. Захариев, както и студентите – практиканти от НБУ К. Митов, М. Николов, П. Попов, П. Пушева, К. Янакиева.

През този сезон разкопаваната площ бе разширена върху сектори DE 7 – DE 10 във входната зала на пещерата, от повърхността на къснорлейстоценските седименти (кота 358 см) и достигна до ниво 395 см. Тук проучихме етапи на обитаване от Късния палеолит – късните фази на култура Козарника, отгоре надолу:

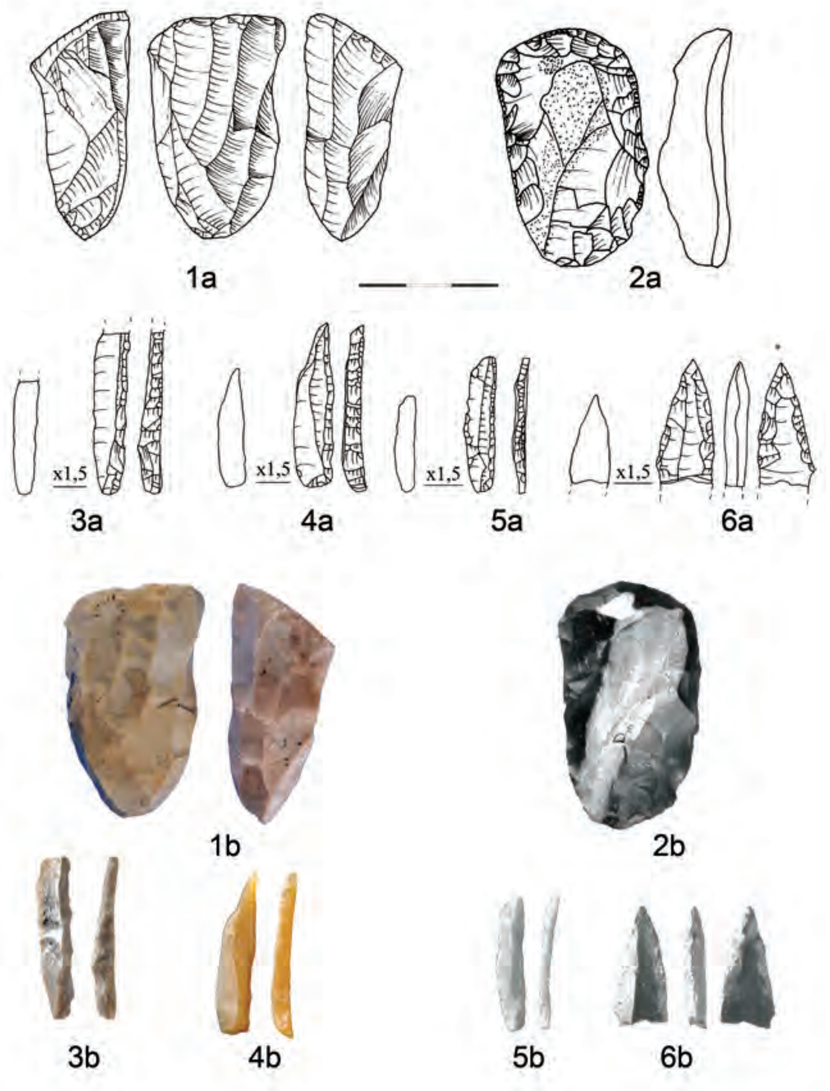

Обр. 1. Козарника, Белоградчишко. Кремъчни ансамбли от късните и средните фази на култура Козарника: 1 – призматично ядро с двупосочен полуоколен дебитаж на пластинки; 2 – стъргалка; 3, 4, 5 – пластинки и връхчета с латерално затъпяване; 6 – връхче от пластинка с частично двустранен ретуш (стрела?) (рис. С. Сиракова, С. Танева, И. Димитрова; сн. И. Димитрова).

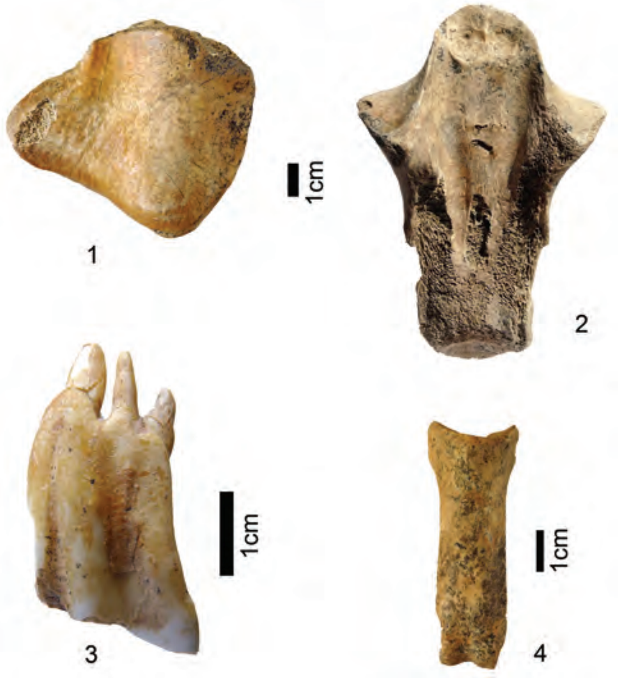

Обр. 2. Козарника, Белоградчишко. Костни останки от късните фази на култура Козарника: от ловната плячка: **1** *– дясна лопатка и* **2** *– сервикален прешлен от късноплейстоценски кон (Equus caballus cf. germanicus);* **3** *– горен ляв предкътник (P2) от късноплейстоценски бизон (Bison cf. priscus);* **4** *– първа фаланга от пещерна пантера (Panthera spelaea) (видово опред. и сн. Ж..-Л. Гуадели).*

контакта на култ. нива II/III и ниво III (20 000 – 19 000 г. BP); горната част на ниво IVa от средните фази на тази култура (26 000 – 25 000 г. BP).

Кремъчните ансамбли от късните и средните фази на култура Козарника се характеризират с високо развито пластинково производство. След снабдяването, почти само с местна кремъчна суровина, всички етапи на производствения цикъл са се осъществявали в пещерата. Пластино-пластинковият дебитаж (пластини с дължина над 7 см са изключения) е провеждан последователно върху същото ядро, неразделно в един производствен цикъл. Прилагани са няколко основни метода на този дебитаж: еднополюсен полуоколен на конусовидни и призматични ядра; по-рядко същински двуполюсен (обр. 1 *1*); еднополюсен върху тесен надлъжен ръб на праядрото. В преработката на пластинковата продукция са прилагани предимно затъпяващи и маргинални дребни ретуши. Типологията на ретушираните форми и на функционалните оръдия показва ясно изявена насоченост към изготвяне на ловни оръжия (обр. 1 *3, 5, 6*), на сечива за обработване на ловната плячка (обр. 1 *2*), както и на инструменти ползвани в работилницата за украшения (обр. 1 *4*).

Палеонтологическите ансамбли включват значително количество костни останки от ловната плячка (основно къснoплестоценски кон и бизон), както и пещерни обитатели – пантера (обр. 2).

Откритието на сезона са находки на готова продукция, суровина и отпадъци от производство (работни места или работилница) на украшения: мъниста-елементи за колиета, гривни, брошки, както и за апликации към облеклото. Основният материал за тях са черупки от дребни мекотели – преобладаващо охлюви, по-рядко миди или от други семейства (обр. 3 *1-19*). Те са предимно фосилни морски-повечето от сармата, понякога сладководни, рядко сухоземни. Встъпителното малакологично проучване ги определя както следва: Gastropoda: предимно *Melanopsis* sp.; *Pirenella* sp.; *Potamides* sp.; *Theodoxus* sp.; *Duplicata* sp.; *Granulolabium* sp.; *Cerithium* sp.; *Cyclope* sp.; Scaphopoda : *Dentalium* sp.; Bivalvia: *Cardiidae, Plicatiforma praeplicata praeplicata*; *Veneridae/Tapes* sp.; Cephalopoda: *Ammonoidea* (juv.)? Освен този органичен материал са използвани, макар и рядко, разновидности на декоративни, благородни скали като серпентинитите (обр. 3 *20*). Значението на новоразкритите данни за производство на украшения се очертава от следните факти и възможности за интерпретация:

– това са едни от най-ранните украшения от Балканите и ЮИ Европа, свързани с появата на модерния човек (*Homo sapiens sapiens*). Заедно с една по-малка серия подобно пробити черупки от сухоземни охлюви, открита в предишен сезон в ранните фази на култура Козарника (Guadellii, Sirakov 2005), те се датират между 39 000 и 19 000 г. BP;

– в светлината на етнографските проучвания такива украшения са били лични и освен декоративно и естетическо значение са имали безспорна роля в персоналната идентификация и означаването на социалния статус; били са важни и за подчертаване на нарастващото значение на груповата принадлежност;

– в последните години някои изследвания, основно върху обекти в Западна Европа (напр. Vanhaeren and d'Errico 2006) установяват че има значителни различия между регионалните групи на къснопалеолитните хора в подбора на суровините (видове молюски, кост, зъби, минерали), както и в типологията и комбинациите на тези украшения, въпреки еднаквия достъп на групите до едни и същи или подобни ресурси. Това дава основания да се предполага по аналогия с етнографски данни, че тези различия в археологическите ансамбли могат да отразяват възникването на етнолингвистично разнообразие;

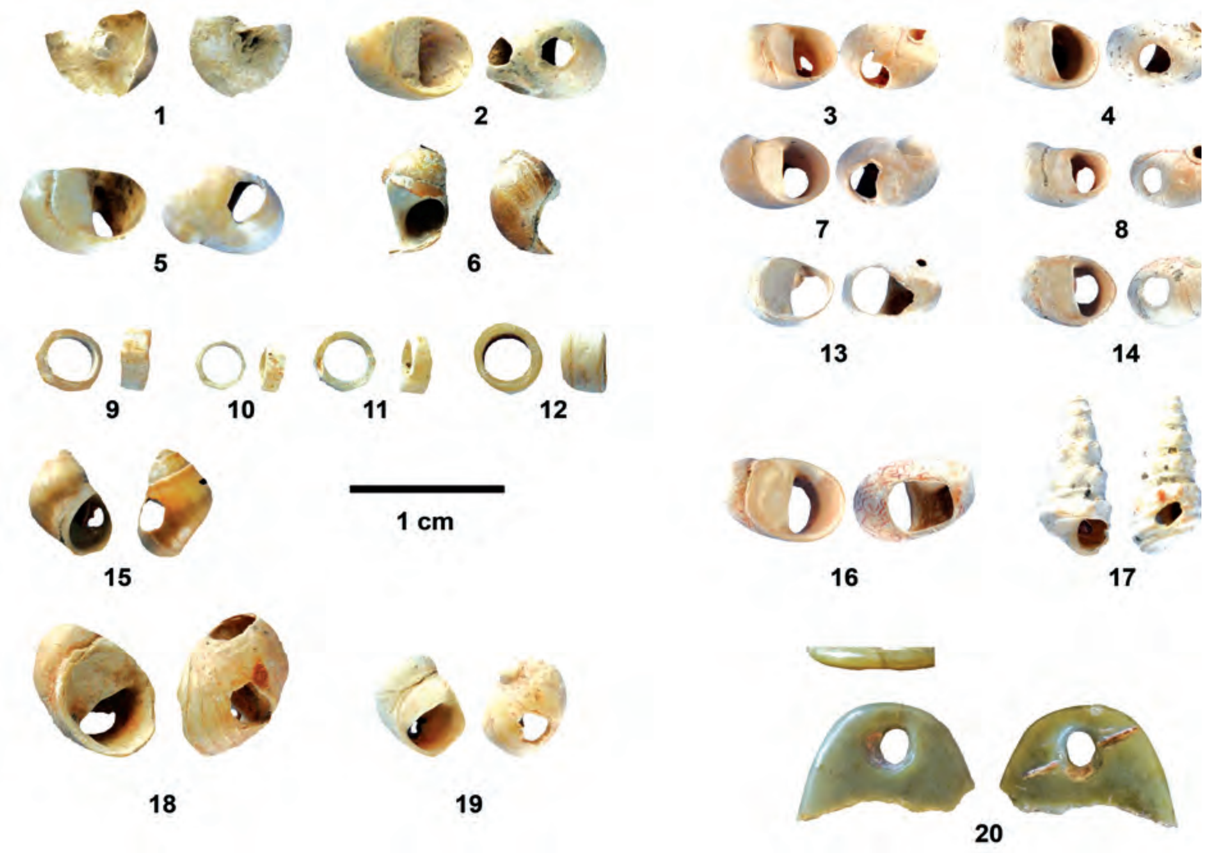

Обр. 3. Козарника, Белоградчишко. Готови елементи и суровина за тях от работилница за украшения от късните и средните фази на култура Козарника: 1- 19 – черупки от фосилни мекотели (Valvata (?) sp.indet.; Theodoxus sp.; Melanopsis sp.; Dentalium sp.; Pirenella sp.) – манупорти и със следи от преработка и използване като мъниста; 20 – апликация (за дреха ?) или пандантив (серпентинит) (1-19: видово опред. П. Николов, З. Хубенов; сн. Б. Атанасов, И. Димитрова, Н. Сираков; 20: петрограф. опред. Ж. Янакиева, сн. А. Гуадели).

– ние сме склонни да приемем, че откритата в Козарника работилница не само подкрепя такава интерпретация, но заедно с данните от Гърция (пещ. Klissoura: Stiner 2010) я разширява към ЮИ Европа, а с подобни още по-ранни и многобройни украшения от Южна Анатолия (пещ. Üçagızlı в Турция – 41-29 000 г. BP: Stiner et al. 2013) включва и Близкия изток.

На такова ранно предизвестие за началото на етнолингвистично обособяване в тези райони отговарят и данни от генетични изледвания, показващи значително наследство от палеолитни популации в генома на европейците. Това предполага и ново развитие на проблема за началото на индоевропейската общност в Западна Евроазия.

Литература

Guadelli, Sirakov 2005: J.-L. Guadelli, N. Sirakov (eds.). Projet de recherche conjoint: „Les plus anciennes manifestations de la présence humaine dans les Balkans", Rapport annuel 2005 soumis au Ministère des Affaires Etrangères et Européennes de France, 330 p. *(непубликуван отчет за полеви сезон 2005 г.)*

Stiner 2010: Stiner, M. C. 2010. Shell ornaments from the Upper Paleolithic through Mesolithic layers of Klissoura cave, by Prosymna (Peloponese, Greece). – Eurasian Prehistory, 2010, 7 (2), 287–308.

Stiner et al. 2013: M. C.Stiner, S. L. Kuhn, E. Güleç, 2013. Early Upper Paleolithic shell beads at Üçagızlı Cave I (Turkey). Technology and the socioeconomic context of ornament life-histories. – Journal of Human Evolution 64 (2013), 64, 380-398.

Vanhaeren and d'Errico 2006: M. Vanhaeren, F. d'Errico. Aurignacian ethno-linguistic geography of Europe revealed by personal ornaments. – Journal of Archaeological Science 2006, 33, 1105 -1128.

№2. ПРОУЧВАНИЯ НА ПАЛЕОЛИТА В ПЕЩЕРА РЕДАКА II, БЕЛОГРАДЧИШКО

Алета Гуадели, Жан-Люк Гуадели, Николай Сираков, Ивайло Крумов, Кръстан Митов

За шеста година продължихме проучванията в пещерата през месец юли. Те се осъществяват по програма "Най-ранни изяви на човешко присъствие на Балканите и началото на европейската култура" с финансиране на интердисциплинните изследвания след теренното проучване от Френския институт към Посолството на Франция в България, от район Аквитания, ЮЗ Франция – програма Origines и Landjoff ООД, на които екипът ни изразява своята признателност.

Изследователският екип в Редака II през 2013 г. бе в състав: А. Гуадели (ръководител), И. Крумов (зам.-ръководител), К. Митов, Ж.-Л. Гуадели и Н. Сираков.

Продължихме да проучваме къснопалеолитните отложения и установихме същите литостратиграфски единици, които бяха регистрирани предходните години, както вероятно и нов фациес на пласт 4 св. беж. долна част.

След премахването през 2012 г. на големия каменен блок, който е паднал от тавана вероятно вследствие на интензивна тектонска активност, под него разкрихме две огнища. Проучихме огнище 1 през 2012 г. Проучването на огнище 2 беше започнато още през 2009 г., когато разкрихме частта от него, останала извън каменния блок, а през 2013 г. проучихме частта, която лежеше под блока. Изградено е от по-големи камъни и вътрешността е запълнена с дребни варовикови късове. Също така, въпреки деформацията вследствие на падането на блока, разграничихме само една фаза на използване.

Паралелно с проучването на огнището, поради срутване на един от профилите, разширихме проучваната площ с по-малко от 1 кв. м. В горната си част седиментите имат известна деформация тъй като са до самата стена на пещерата. Пласт 3 е с доста голяма мощност, но това наблюдавахме и в D3/4, които са до срещуположната стена. В пласт 4, на базата на различното оцветяване разграничихме още един фациес – 4 горна част. Също така вероятно е възможно разграничаването на 4 св. беж.

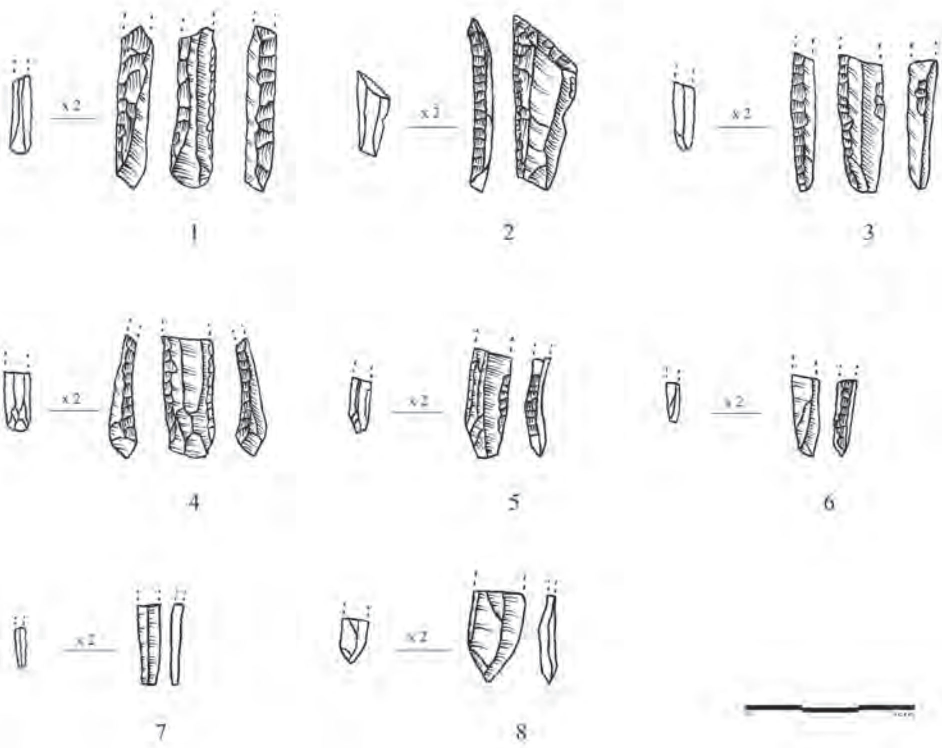

Обр. 1. Редака II. Кремъчни ансамбли: пластове 4 (1-7) и 4 св. беж. (8) (рис. И. Крумов).

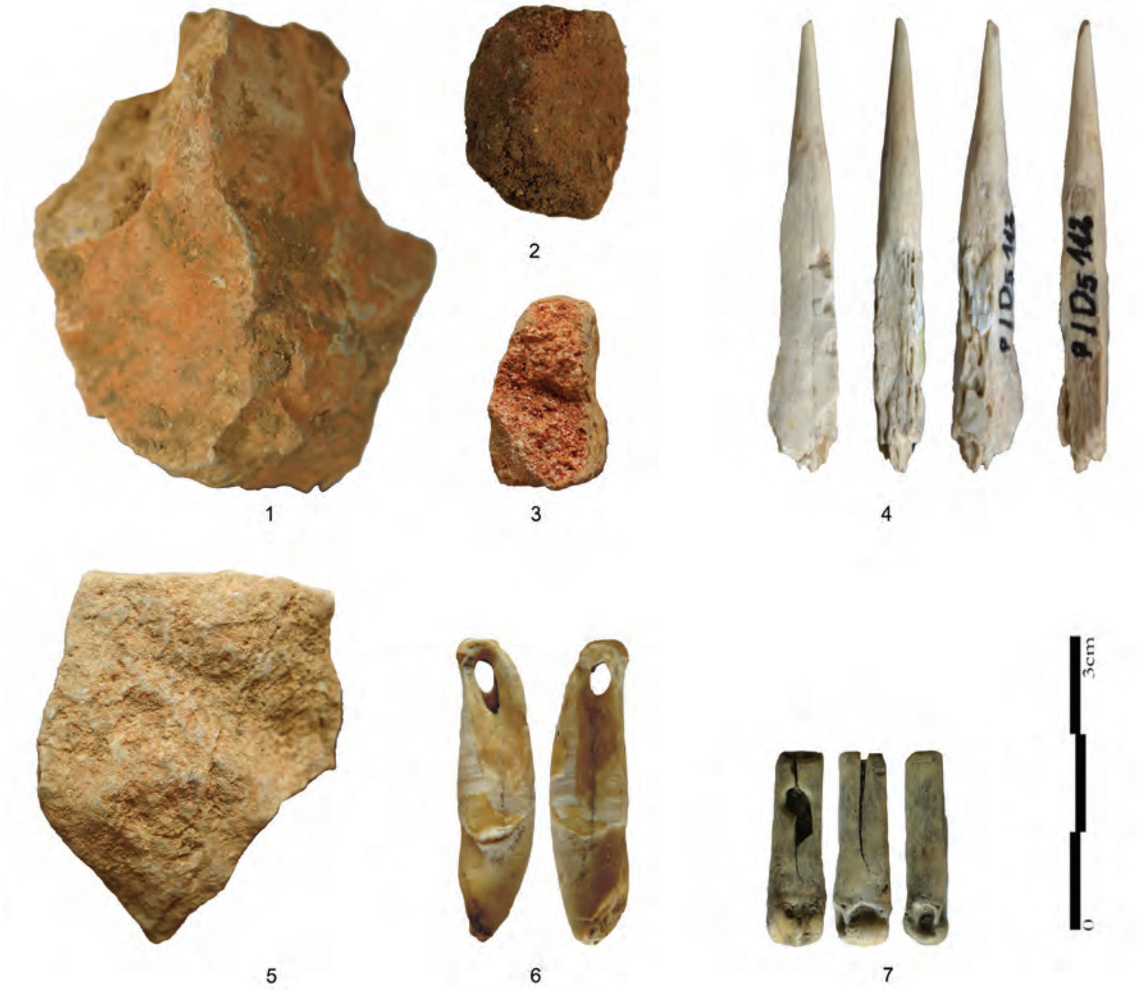

Обр. 2. Редака II. Фрагменти охра (1-3), камък със следи от охра (5) и костни артефакти (4, 6-7) в контекста на огнище 3 (сн. А. Гуадели).

горна и долна част, но трябва да слезем в дълбочина, за да изясним дали това е нов фациес или пласт и отговаря ли на 5. Находките бяха относително малко до дълбочина ок. 145 см. В механичен пласт 135-145 см регистрирахме следи от размито огнище, чиято периферия бяхме засегнали през 2009 г. В механичен пласт 145-150 см концентрацията на находките се увеличи и разкрихме основата на още едно огнище (огнище 3). Горната ѝ част лежи на дълбочина около 155 см. Огнището е изградено без ограждане, само с основа от средно големи камъни. Пространственият анализ на находките сочи, че с него са свързани и няколко костни артефакта открити предходните години, както и охра използвана за оцветител, открита тази година.

И трите огнища проучени през 2012 и 2013 г. са в един и същи геологичен пласт. Това, а и разликите в изграждането им, предполага специализация в тяхното използване.

Кремъчните артефакти, макар и малобройни този сезон, отново са върхове, пластинки със затъпяване и пробои и потвърждават отнасянето на находките към граветската културна традиция (обр. 1). Интересно е да се отбележи наличието на тип асиметричен микропой (обр. 1 *2*), който регистрирахме за първи път през 2008 г. Досега вече имаме пет такива микропробоя, които не са познати нито в България, нито в Европа.

В контекста на огнище 3 открихме фрагменти от охра (обр. 2 *2-3*) и камъни със следи от стриване на охра (обр. 2 *1, 5*) като безспорно можем да ги свържем с костните артефакти намерени през предходните сезони (обр. 2 *4, 6-7*).

Тази година бяха описани 112 костни останки, от които 108 отнесени към макрофауната, 1 към микрофауната, 2 към мезофауната и 1 кост от птица. Макрофауната е представена предимно от тревопасни като най-многобройни са останките от говеда (*Bovinae*), кози *(Caprinae)* и коне (*Equus caballus* cf. *germanicus*). Следва да се отбележи наличието на останки от два вида, които са по-рядко срещани

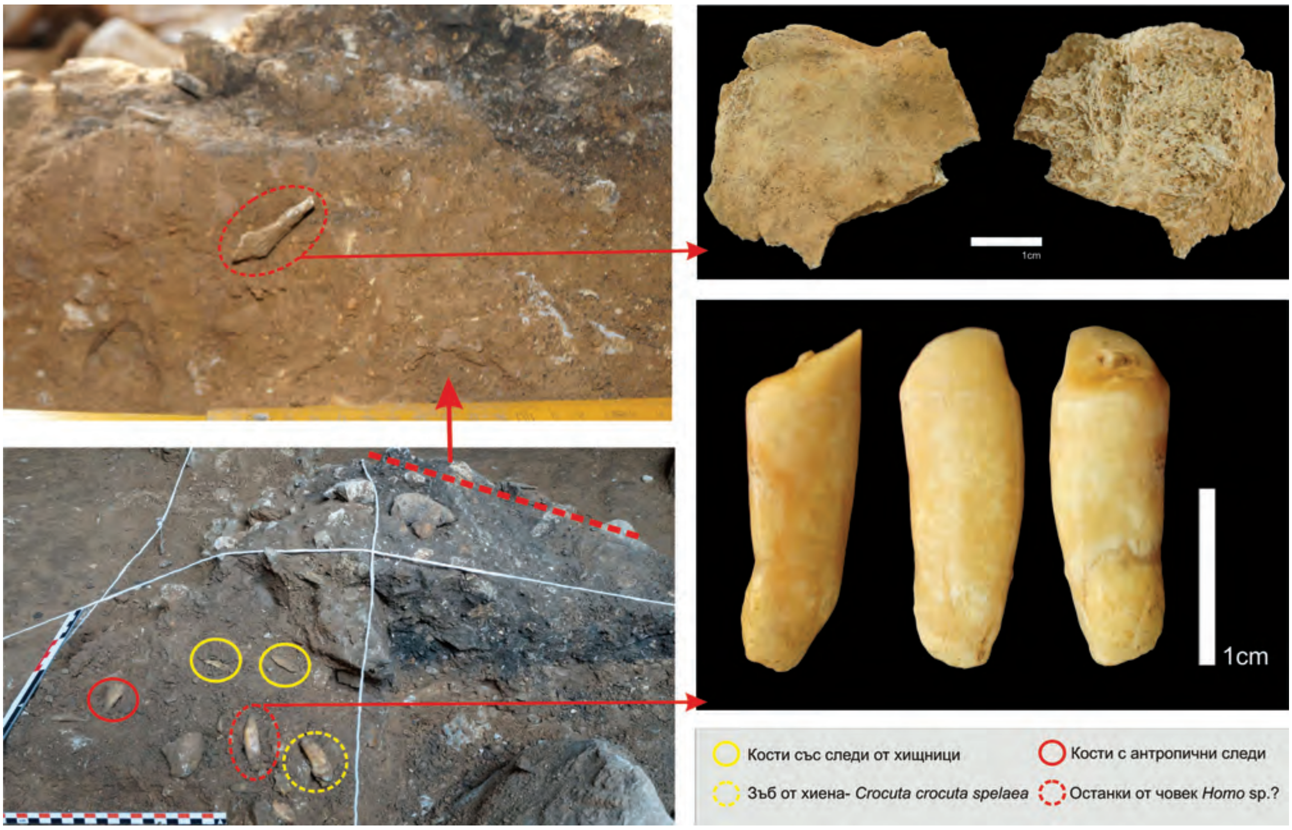
1cm
1cm
○ Кости със следи от хищници
○ Кости с антропични следи
○ Зъб от хиена- Crocuta crocuta spelaea
○ Останки от човек Homo sp.?

Обр. 3. Редака II. Човешки останки ? (Homo sp.), останки от хиена (Crocuta crocuta spelaea) и кости със следи от двата вида в контекста на огнище 2 (сн. А. Гуадели).

на нашата територия – испанска дива коза *(Rupicapra rupicapra)* и северен елен *(Rangifer tarandus). Последният* таксон е рядкост в България, засега има 2 фрагмента от пласт 4 в Козарника (Guadelli et al. 1999) и с много големи резерви в пласт 10 в Темната дупка (Guadelli, Delpech 2011) и отразява наличието перигласиални условия на север от Дунава. Ще бъде много ценно датирането и проверката дали този таксон може да бъде използван като биохронологичен индикатор в България. При хищниците отново преобладават останките от лисица (*Vulpes vulpes*), следвани от хиена (*Crocuta crocuta spelaea*), вълк (*Canis lupus)* и пещерна пантера (*Panthera spelaea).*

От тафономична гледна точка 19,64 % от фрагментите са със следи свързани с дейността на хиените (т.е. *Crocuta crocuta spelaea*); 26,79 % са със следи от корозия, дължаща се на хиените или на естествени фактори. Следите свързани с антропична дейност са много по-редки, само 4,46 %.

И тази година в контекста на огнище 2 открихме два зъба и фрагмент от череп (обр. 3), които е възможно да са от човек (*Homo* sp. ?). Поради „храносмилането“ им от хиена, в сегашното им състояние е невъзможно да бъдат отнесени към определен антропологичен вид.

Пространственият анализ на находките от Редака в по-голямата си част беше извършен като част от постдокторантура (А. Гуадели) в PACEA/PPP-UMR 5199 CNRS, финансирана от Région Aquitaine, Програма „Origines 2». Пространственият анализ на находките от 2013 г. подкрепя досегашната интерпретация. Диаграмата на Кернел показва еднозначно наличието на 3 огнища в контекста на пласт 4 св. беж.

Резултатите от проучванията през 2013 г. затвърдиха теорията, че това е едно от редките находища от късния палеолит, свидетелстващо за посещения на една и съща пещера от човешки ловни групи и хиени през сравнително къси интервали от време в периода 39/36-25 хил. г. пр. н. време.

Литература

Guadelli, Delpech 2011: J.-L. Guadelli, F. Delpech. La faune des niveaux inférieurs de la grotte Temnata Dupka. – In: B. Ginter, J. K. Kozlowski, J.-L. Guadelli, S. Sirakova (eds). Temnata Cave, Excavations in

Karlukovo Karst Area, Bulgaria. Vol. 3. Middle Palaeolithic sequence. Sofia, 2011, 31-72.

Guadelli et al. 1999: J.-L. Guadelli, F. Delpech, A. Guadelli, V. Miteva. Étude de la faune des niveaux gravettiens de la grotte Kozarnika (Bulgarie du Nord): Résultats préliminaires. – Archaeologia Bulgarica, III/2, 1999, 1-14.

№3. ПЕЩЕРА МАНАСТИРА, ВЕЛИКОТЪРНОВСКО

Алета Гуадели, Камен Бояджиев, Жан-Люк Гуадели, Изабел Кревкьор, Надежда Карастоянова

По време на теренни обхождания през 2012 в района на В. Търново локализирахме пещерата, която беше частично разкопана вследствие на спелеоложки проучвания. Поради наличието на значително количество човешки и животински кости с плейстоценска възраст, предприехме спасителни разкопки през 2012, като основната ни задача беше изясняване на стратиграфията. През 2013 продължихме разкопките в крайната галерия на пещерата.

Проучванията се осъществиха по програма "Най-ранни изяви на човешко присъствие на Балканите и началото на европейската култура" с основно финансиране от Landjoff ООД и на интердисциплинните изследвания след теренното проучване от Френския институт към Посолството на Франция в България, на които екипът ни изразява своята признателност.

Теренното проучване беше проведено през юни. Екипът през 2013 бе в състав: А. Гуадели (ръководител), К. Бояджиев и А. Чохаджиев (зам.-ръководители) и Н. Карастоянова, а в обработката на материалите участие взеха Ж.-Л. Гуадели, И. Кревкьор и Ж.-Б. Юше.

Във вътрешната галерия седиментите не бяха нарушени. Разпознахме 2 пласта:

Пласт 1 – седимент, който е съвременен, по-всяка вероятност отложен през последните 100 години.

Пласт 2 – плейстоценски пласт, чиято дебелина не можахме да определим със сигурност, но вероятно на места е достигала 40 см; в секторите Е/17-20 дебелината му вариращe от 7-8 до 20 см, а в

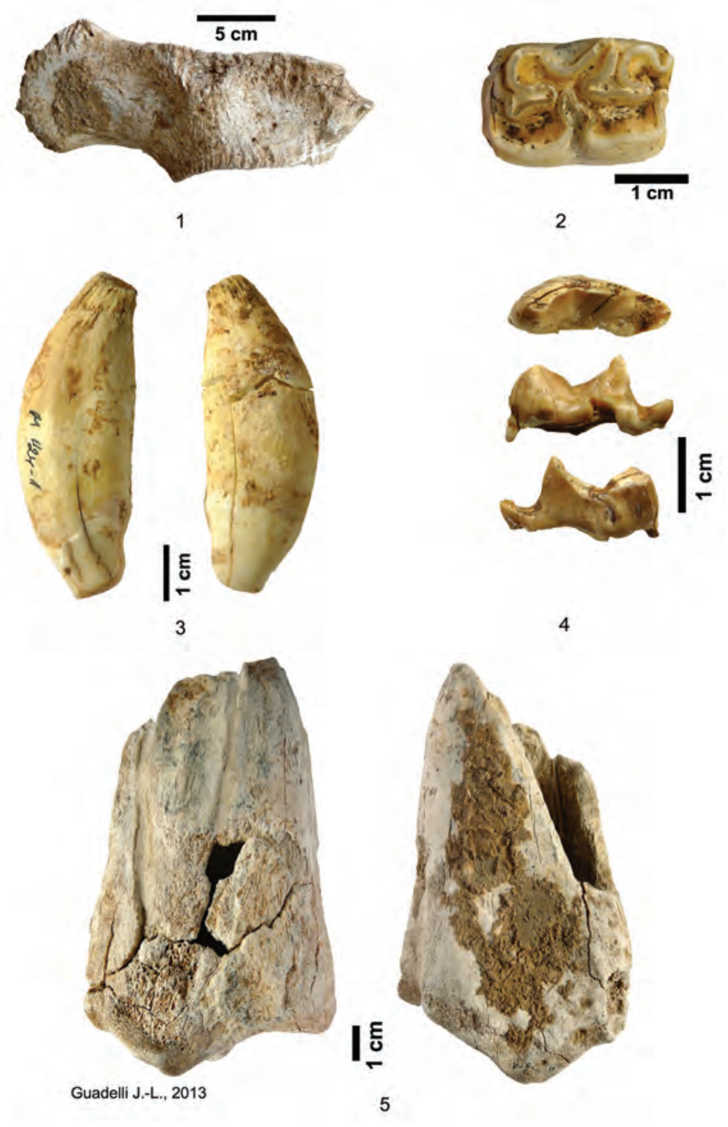

Обр. 1. Пещера Манастира. Плейстоценски фаунистични останки. 1: тазова кост от вълнист носорог (Coelodonta antiquitatis); 2: зъб от кон (Equus caballus cf. germanicus); 3-4: зъби от хиена (Crocuta crocuta spelaea); 5: тибия от бизон или говедо (Bovinae) (сн. А. Гуадели).

H22-24 между 10 и 15-17 см.

Проучванията на леговището бяха съсредоточени в кв. G21 и H22-24. В G21 находките бяха относително голямо количество на много малка площ: 17 находки на 0,2 кв. м. Останките са основно зъби от кон. В H22-24 преобладават отново останките от кон, но има и носорог, хиена и говедо. Също така в пласт 1, в зоната нарушена от язовци, открихме и кост от човек.

Общо откритите през 2013 находки са 300, от които 153 с координати. Заедно с костите депозирани от спелеолозите в РИМ-В. Търново, общият им брой надхвърля 1000. Разкопаната от пещерняците и проучената от нас за 2 години площ е около 10 кв. м, това означава концентрация от около 100 находки на 1 кв. м.

Палеонтологичният анализ през 2013 г. включва 253 кости, някои открити през 2012 г. Потвърди се наблюдението за изключително висок процент на определяемите животински кости – 48%. В леговището на хиена открихме основните типични животински видове и представени скелетни елементи, познати от подобни находища в Европа: тазова кост от вълнист носорог (*Coelodonta antiquitatis*) (обр. 1 *1*), над 60 останки от кон от минимум пет индивида (*Equus caballus* cf. *germanicus)* (обр. 1 *2*), от европейско диво магаре (*Equus hydruntinus*), както и останки от най-малко четири хиени (*Crocuta crocuta spelaeus*) (обр. 1 *3-4*), копролити и множество фрагменти от кости със следи от хиени (обр. 1 *5*).

Тази година открихме само няколко човешки останки, но и те са от несигурен контекст. Анализът им ни дава основание да ги отнесем към съвременните и/или фосилни сапиенси (*Homo sapiens sapiens*). Една лъчева кост (обр. 2) е с доста примитивни характеристики, което дава възможност да я датираме към самото начало на късния палеолит. Морфометричният анализ сочи, че тя е много близка до познатите ни останки от съвременни хора от средния палеолит. Най-ранните останки от съвременни хора в Европа са от Peştera cu Oase в Румъния, където откритият череп е датиран около 37 800 г. пр. наше време (Trinkaus et al. 2003). Сравнението с открития от нас трети горен кътник (обр. 3) сочи съществени разлики и е много по-близък до по-ранните останки на сапиенси в Азия и по-късните в Европа.

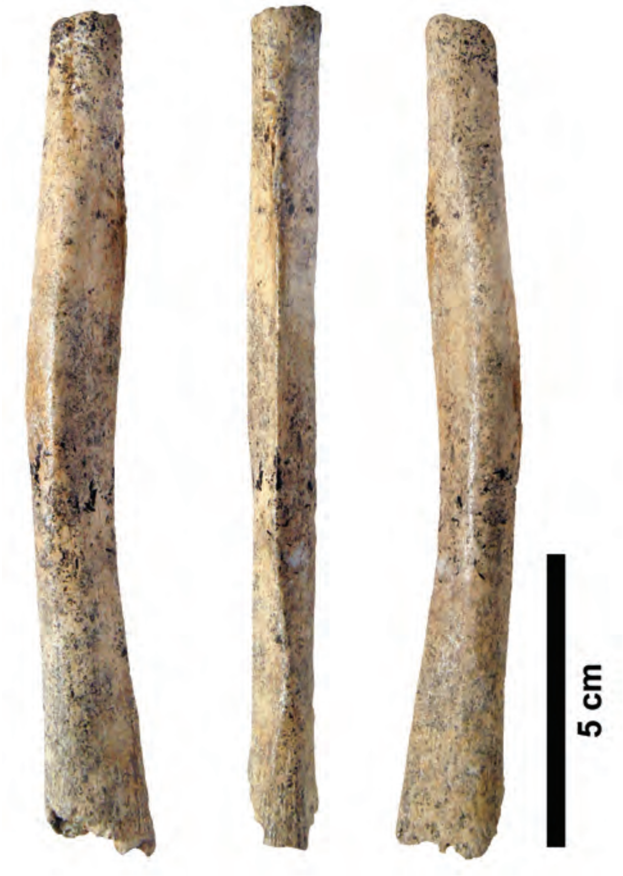

Обр. 2. Пещера Манастира. Лява лъчева кост от човек (Homo sapiens sapiens).

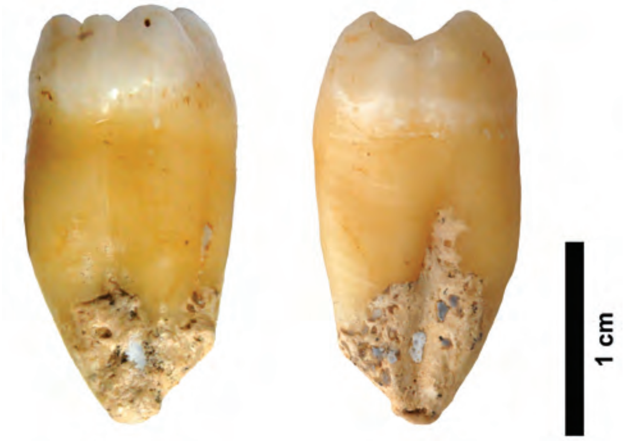

Обр. 3. Пещера Манастира. Трети горен ляв кътник от човек (Homo sapiens sapiens).

Имахме възможност за анализ на по-сигурните човешки кости, открити от пещерняците и от нас през 2012 и 2013. И. Кревкьор изследва 22 кости, които са от най-малко 5 индивида – 3 възрастни, 1 юноша и 1 дете. Всички човешки останки се вписват във вариациите на съвременните и/или фосилни сапиенси. Детайлният анализ на останалите човешки кости тепърва предстои. Първоначалният преглед установи липсата на характеристики, типични за неандерталците и ни дава основание да ги отнесем към съвременните хора (*Homo sapiens sapiens*). Някои от костите са с доста примитивни характеристики, което ни дава възможност да ги датираме по-вероятно към самото начало на късния палеолит, а възможно и в средния.

В обобщение, всички човешки останки попадат в границите съвременните и/или фосилни сапиенси. Не изключваме и холоценски характер на част от човешките останки, но това не би омаловажило стойността на находището. От научна гледна точка, с изключение на долната челюст от Бачо Киро, досега от нашата територия има само изолирани зъби и кости, които не са достатъчно информативни за периода на късния палеолит.

Представените животински видове, както и следите върху костите, ни насочват към интерпретация на находището като леговище на хиена (Foss et al. 1998). За разлика от единственото познато досега такова леговище от нашата територия – пещерата Редака II (Гуадели и др. 2011), според данните от проучванията ни през 2012 и 2013 г., не можем да говорим за заселване на пещерата от човека. Все пак върху няколко кости се наблюдават следи с вероятен антропичен произход.

Все още разполагаме само с датата от 2012 и тя е: > 46500 BP (Beta – 326622), 13C/12C = -19,1o/oo. Тази дата е интересна, но базирайки се на данните от западна Европа изглежда малко поранна от очакваното и това е възможно да се дължи на липсата на колаген в пробата.

Въз основа на представените таксони и регистрираната в европейски мащаб експанзия на хиени, можем да датираме относително находището между 42 и 35 хил. г. пр. наше време. Възможни са все пак и по-ранни дати за плейстоценския пласт и по-късни за човешките останки.

Надяваме се бъдещите ни проучвания през тази година да ни помогнат за по-убедителното отнасяне на човешките останки към палеолита и да ни помогнат да обясним наличието им в контекста на леговището на хиени.

Литература

Гуадели и др. 2011: А. Гуадели, И. Крумов, Ж.-Л. Гуадели, Н. Сираков. Сондажно проучване в пещера Редака II: антропични следи от средния и късния палеолит в контекста на леговища на плейстоценски хищници. – Археологически открития и разкопки през 2010 г. София, 2011, 25-23.

Foss et al. 1998: Ph. Foss, J.-Ph. Brugal, J.-L. Guadelli, P. Michel, J.-F. Tournepiche. Les repaires d'Hyènes des cavernes en Europe Occidentale: présentation et comparaisons de quelques assemblages osseux. – Economie Préhistorique: les comportements de subistance au Paléolithique, United States of America 1998, 43-61.

Trinkaus et al. 2003: E. Trinkaus, O. Moldovan, Ș. Milota, A. Bîlgăr, L. Sarcina, S. Athreya, S. E. Bailey, R. Rodrigo, G. Mircea, T. Higham, J. Ramsey, Van der Plicht. An early modern human from Peștera cu Oase, Romania. – Proceedings of the National Academy of Sciences 100 (20), 2003, Sophia Antipolis: 11231–11236.

№4. РАЗКОПКИ В ПЕЩЕРАТА МИШИН КАМИК, ЧИПРОВСКО

Стефанка Иванова, Ивайло Крумов, Николай Спасов, Латинка Христова,
Жана Македонска, Мария Гюрова, Дейвид Страйт

Археологическото проучване на този обект беше финансирано от фондация Америка за България по съвместен проект с Университет Олбани (Ню Йорк, САЩ), координиран от Американския научен център в София (ARCS)[1].

Пещерата Мишин Камик се намира в землището на село Горна Лука, община Чипровци. Входът на пещерата е разположен на стръмния, скалист и обрасъл с гора склон на десния бряг на р. Превалска Огоста. Гледа на север и е с размери: широчина – 4,70 м и височина – 2,20 м. Относителната му височина над местния ерозионен базис е около 35 м. Пещерата е развита в баремски (долна креда) варовици. Скалният масив се отнася към южното ядро на Монтанската антиклинала / северното бедро на Салашката синклинала.

---

[1] Тема на проекта: „Balkan Valley Project II: Excavation at Magura Cave"; ръководители – доц. д-р С. Иванова и Dr. David Strait.

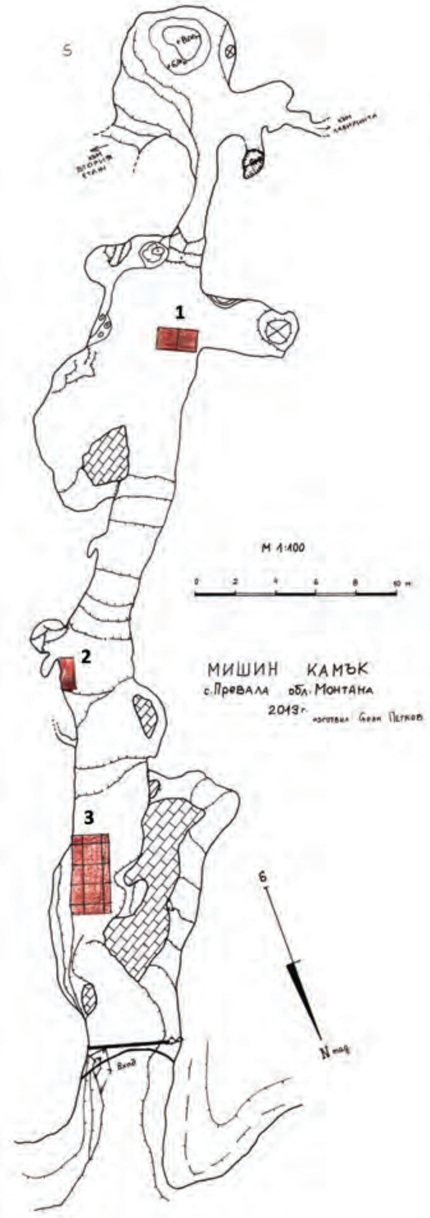
S
1
2
3
M 1:100
0 2 4 6 8 10 м
МИШИН КАМЪК
с. Превала обл. Монтана
2013 г.
изготвил Стоян Петков
N маг.

Образ 1. План на пещерата с обозначение на сондажите. Изготвил С. Петков.

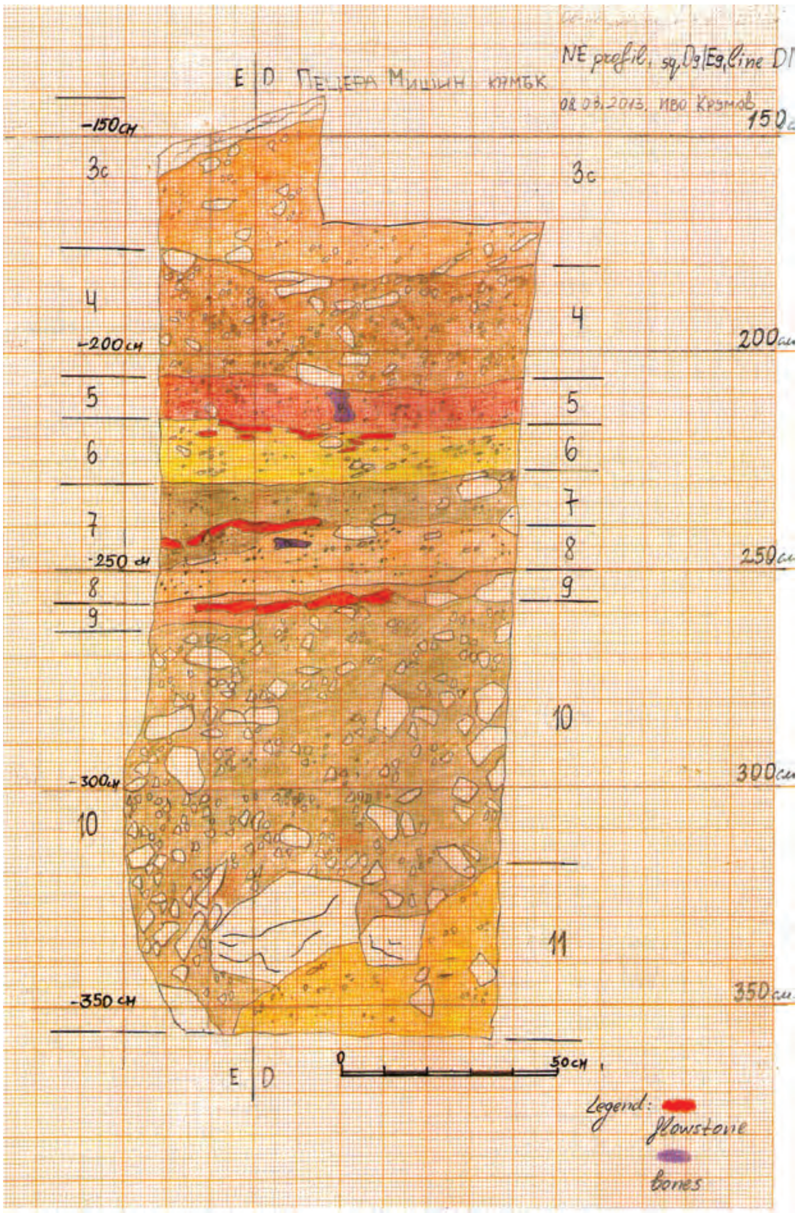
E D Пещера Мишин камък
NE profil, sq. D9/E9, line D
08.08.2013, Иво Крумов
-150 см
150 см
3c
4
-200 см
200 см
5
6
7
-250 см
250 см
8
9
10
-300 см
300 см
11
-350 см
350 см
E D
0
50 см
Legend:
flowstone
bones

Образ 2. Рисунка на СИ профил на сондаж III (при входа на пещерата). Автор И. Крумов.

Привходната част на пещерата представлява коридор с дължина около 40 м и ширина от 3 до 6 м. Бил е покрит с калцитна кора (вероятно холоценска). Кората сега е разбита от иманяри и е запазена само в близост до стените и на малка площадка, в дъното на привходната част. Множеството иманярски изкопи свидетелстват за продължителни набези в обекта.

В пещерата бяха направени три сондажа, с цел да се изясни стратиграфската ситуация и да се потърсят следи от човешко присъствие от епохата на плейстоцена (обр. 1).

В сондаж 3 (при входа на пещерата) бяха разграничени и описани 10 литостратиграфски единици (обр. 2). Намерените фаунистични останки (*vide infra*) свидетелстват за присъствие на редки животински видове, някои от които непознати досега за района и много редки в мащабите на европейския континент.

В сондаж 2 серия калцитни кори характеризират периоди на активен воден режим в пещерата, като най-горната серия е запазила от ерозия и измиване лежащите под нея плейстоценски пластове.

В сондаж 1 (във вътрешността на пещерата) беше разкрита уникална структура от фаунистични останки на мечки. Тази структура включва четири черепа на мечки, подредени в кръг и допиращи се в тилните си части и един череп, лежащ встрани от основната група (обр. 3). В периферията на структурата са подредени буци от силно компактен глинест и калциран седимент, какъвто не е регистриран в тази част на пещерата и най-вероятно е интенционално подбран и донесен със специфично предназначение, свързано със структурата. Оживените дискусии относно тази безпрецедентна ситуация и контекст (с участието на много и различни специалисти) отхвърлиха вероятността структурата да е резултат на природни явления и естествени обстоятелства (течащи води, движение на пластове и пр.).

В процеса на документирането на структурата бяха взети проби за последващи анализи и датиране на контекста. Изследванията на калцитните кори и фаунистични останки също ще допринесат за по-точното датиране на структурата. На този етап от тълкуването ни посочената структура е резултат от умишлена дейност, свързана с духовния живот на среднопалеолитния (ако се съди по предварителната възраст на фауната) човек.

Палеонтология и тафономия[2]. Предварителните определения на фосилните кости от двата сондажа в Мишин Камик показват следната фауна:

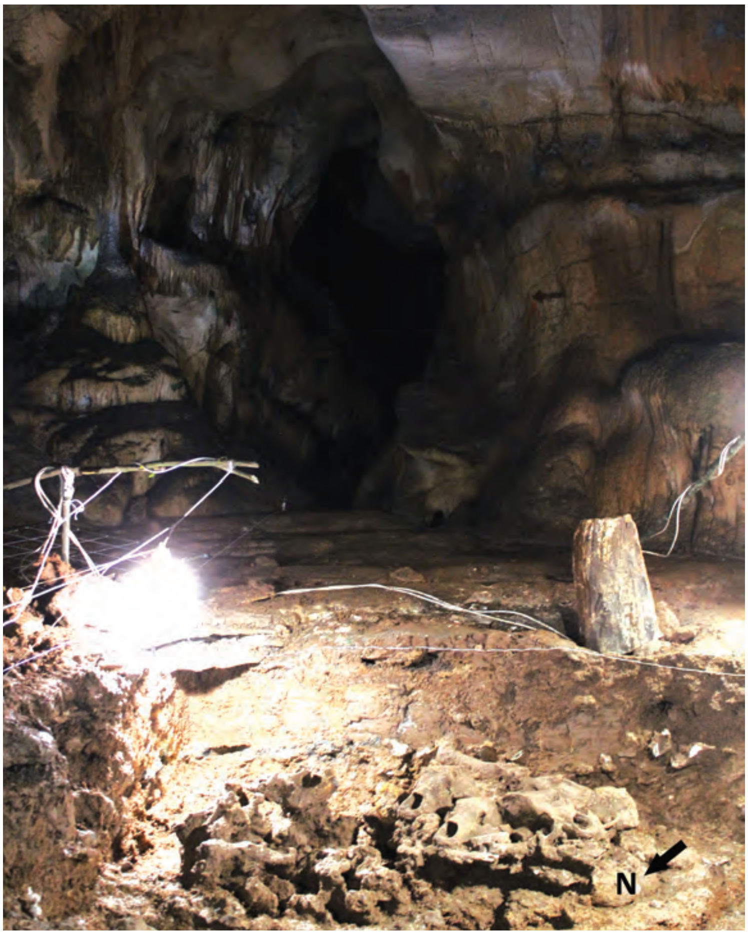

Образ 3. Локализация на структурата с мечите черепи във вътрешността на пещерата. Снимка С. Иванова.

Сондаж при входа (сондаж 3):

Cuon sp.	*червен вълк*
cf. Cyrnaonyx antiqua ; ?	*безноктеста видра*
Ursus gr. savini	*малка пещерна мечка*
Crocuta spelaea – coprolites	*пещерна хиена – копролити*
cf. Dama sp	*плейстоценски лопатар*
Caprinae indet.	*представител на сем. кози*
Rhinocerotidae indet	*носорог*

2. Сондаж във вътрешността (сондаж 1 – костите са непосредствено под калцитна кора, която „запечатва" пласта):

Ursus gr. savini	*малка степна пещерна мечка*
Megaloceros sp	*гигантски елен*
Panthera spelaea	*пещерен лъв*

Ursus gr. *savini* – е представена в този сондаж от 5 черепа, групирани един до друг и от отделни кости (в първия има отделни зъби). В близост са намерени фрагмент от метатарзус на гигантския елен – *Megaloceros* sp. и долна челюст от пещерен лъв – *Panthera spelaea* (ростралната част на челюстта е още в стената на сондажа). Анализът на черепите и костите от пещерни мечки показва присъствието на много рядката и ненамирана до момента „степна“ или „малка“ пещерна мечка. Останките от Мишин Камик се характеризират с много масивен (широк, висок и къс) череп, широко, вертикално и леко вдлъбнато чело, много къса муцуна, доста примитивни (денингероидни) белези на зъбите, много къси дистални сегменти на крайниците и дребни метаподии. Такава морфология имат *U. savini* (ср. плейстоцен, Англия), *U. rossicus* (ср. плейстоцен, Предкавказието) и *U. uralensis* (47-31 000 год. пр. Хр., Урал). Нашите данни и сравнения показват логичността на хипотезата на Барышников (2007), според която тези форми представляват вероятно подвидове на един и същи вид (*U. savini*). Намерените до момента фосили от двата сондажа (стратиграфска корелация между тях за момента не може да бъде направена) дават, макар и не достатъчно сигурна, индикация за възраст на находките в рамките: среден плейстоцен – Еемиан (Рис-Вюрм). Черепите, разкрити в мазна, червеникава глина, представляват интерес и от тафономична гледна точка. Четири от тях (възрастни, мъжки) лежат *in situ* един до друг, на вентралните си повърхности, сближени в една или друга степен с тилните си части. Те са плътно оградени от късове уплътнена жълтеникава глина, каквато не е намерена до момента другаде в пещерата. Петият (възрастен женски) е на около 30-40 см от тях, полегнал странично. Окципиталните кондили на повечето черепи са разрушени в някаква степен или липсват. Хипотезите, че групирането може да се дължи на масова смърт на индивидите, един до друг в пещерата, на пропадане на тавана, воден пренос или активност на хищници (хиена и др.), не могат да бъдат подкрепени за момента от никакви факти. Единствената логична хипотеза изглежда е подреждане на черепния комплекс в резултат от дейността на палеолитни хора. Предстои изследване на черепите за следи върху тях от дейността на хищници и хора, както и абсолютно датиране на кости и на покриващата калцитна кора.

---

[2] Анализът на фаунистичните останки е дело на членовете на екипа и съавтори на този материал – проф. Николай Спасов и д-р Латинка Христова от НПМ-БАН.

Литература

Барышников 2007: Г. Ф. Барышников. Медвежьи (*Carnivora*, *Ursidae*). Санкт-Петербург, 2007.

№5. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ПЕЩЕРАТА БЕЛИМЕЛ, ЧИПРОВСКО

Стефанка Иванова, Мария Гюрова, Светослав Дацов, Дейвид Страйт

Пещерата Белимел се намира на 2 км югозападно от едноименното село в община Чипровци, област Монтана. Сведения за тази пещера са известни от посещенията на спелеолози, които са откривали костни останки на повърхността. Пещерата не е била обект на археологическо проучване. През 2012 г., по време на разкопките в пещерата Магурата, членове на проучвателския екип посетиха Белимелска и констатираха следи от интензивна иманярска дейност и разхвърляни кости. През 2013 г. в пещерата се проведе сондажно проучване под ръководството на доц. д-р С. Иванова и с финансовата помощ на фондация „Америка за България“[3].

Входът на пещерата е със североизточно изложение, с широчина на входа 13 м (обр. 1). Вътрешният отвор на пещерата е на 6 м от входа и е широк и висок по 4 м. Проучването предвиждаше вземане на проби от масивните секвенции калцитни кори в пещерата (за последващо датиране) и тестване на възможността да се достигне до непокътнати плейстоценски наслаги под тези кори. След продължително и трудоемко разчистване на иманярските насипи при входа на пещерата и в първата ѝ галерия, до северната стена (на 15 м от входа на пещерата) се очерта полоса на калцитна кора с размери 3х3 м.

Паралелно с маркирането на първия сондаж започна и системното вземане на проби от различни нива на калцитната кора. Работата в сондажа се сведе до опити за ефективно премахване на корите на ограничена площ, за да се тества предположението, че под тях може да се достигне до търсения плейстоценски седимент. Проникването в дълбочина разкри три мощни пласта калцитни кори,

---

[3] Съвместен проект „Balkan Valley Project II: Excavation at Magura Cave“, координиран от Американския научен център в София, със страни: НАИМ-БАН и Университет Олбани, Ню Йорк, САЩ

Обр. 1. Входът на пещерата Белимел.

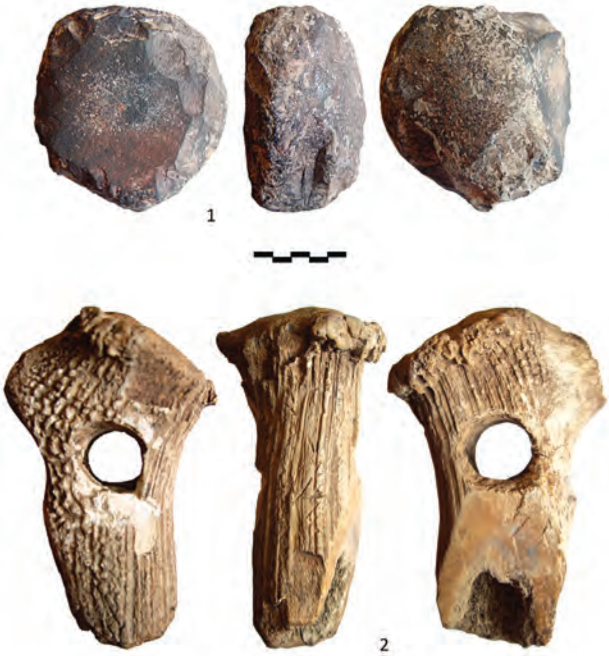

Обр. 2. Пещера Белимел, Чипровско. Находки: 1 – каменно оръдие (чукалка); 2 – мотика (муфа?) от рог на благороден елен.

разединени от тънки прослойки червеникавокафяв седимент. Позитивният резултат от този несполучлив опит да се разкрият подходящи за експлорация наслаги се състоеше във възможността от комплектоване на образци от калцитни кори за последващи анализи.

Вторият сондаж беше заложен в източния край на основната галерия – в прохода, водещ в дълбочина и достигащ до края на пещерата. При разчистването на иманярския насип в този участък се откриха кости и керамични фрагменти от късната праистория. Непосредствено след започването на експлорацията се появиха и основните находки от холоценската секвенция – масивно оръдие (мотика, муфа?) от рог на *Cervus Elaphus* и каменна чукалка с предварително фасонирана периферия, която е основната работна част на сечивото (обр. 2). Върху основната леко конкавна повърхост бяха констатирани следи от стриване на твърда материя, което дефинира оръдието като полифункционално. На нивото на откриване на тези находки седиментът в сондажа представлява твърда и изключително компактна сивожълтеникава глина, с наличие на големи и ронливи варовикови късове и спорадични черни отложения (манган?). При достигане на дълбочина 140 см от репера започна интензивна поява на варовикови късове и големи блокове, което осуети продължаването на експлорацията. Работата беше преустановена на 155 см от основния репер като, освен двете споменати находки, бяха открити кремъчно ядро за отломъци и няколко фрагмента неопределими кости.

В края на работата на този обект двата сондажа бяха затрупани.

Проучването в пещерата доказа нейната безперспективност от палеолитна (и изобщо археологическа) гледна точка, но очакваме резултати от анализа на сериите калцитни кори, които биха се вписали в контекста на инициирания проект „Късноплейстоценската палеосреда и човешките адаптации към климатични промени на Балканския полуостров“[4].

---

[4] Проектът е на ниво съвместни научни изследвания между НАИМ-БАН и Центъра за природни науки в археологията, Университет Льовен, Белгия.

№6. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА РАННОНЕОЛИТНОТО СЕЛИЩЕ В М. ГРАДЕЦ КРАЙ С. МАЙОР УЗУНОВО, ОБЩИНА ВИДИН

Георги Ганецовски

Проучванията на археологическия обект край село Майор Узуново, община Видин се реализират за първа година и имат спасителен характер. Раннонеолитното плоско селище е разположено в местността "Градец" върху наклонена на югоизток незаливна тераса, на левия бряг на малко поточе наречено „Градец", което извира на около 500 м северно от обекта. Местността е дълбоко риголвана, а на места пръстта е избутана от верижна машина, като са засегнати културните пластове на праисторическото селище.

Средствата за разкопките са осигурени от сдружение „Бъдеще в миналото". Екипът е в състав: Георги Ганецовски от РИМ-Враца, Николай Казашки от РИМ-Видин и Кръстан Митов от НБУ. В разкопките са ангажирани шестима безработни от град Видин и село Майор Узуново. Проучванията са проведени през периода 18-26 ноември 2013 г., като е разкопана площ от 55 кв. м в източния и централен сектори на обекта, разпределена в три сондажи.

Сондаж 1 има размери 5/3 метра. В северозападната му половина се попадна на част от голямо овално вкопаване. По реда на откриване то е обозначено като **структура 2**. Структурата е вкопана с около 50 см спрямо древната повърхност в льосов седимент. На дъното ѝ се попадна на струпване от шест на керамични цели съда, лежащи *in situ* (обр. 1). Стратиграфската последователност е следната: орница, под нея раннонеолитен пласт с по-голяма дебелина в участъците на вкопаните структури и отдолу – песъклив седимент с жълтеникав цвят.

Сондаж 2 отстои на 20 м южно от сондаж 1. Размерите на сондаж 2 са 5/4 м. Културният пласт има тъмнокафяв цвят с дебелина от 30 до 50 см, като в дълбочина изсветлява. Той съдържа оранжево опалени мазилки, животински кости и сравнително малко керамични фрагменти, концентрирани в югозападната част на сондажа. Тук се попадна на две ями с размери 50 на70 см и дълбочина на вкопа-

Обр. 1. Майор Узуново, Видинско. Сондаж 2, структура 1, ниво на вкопаване.

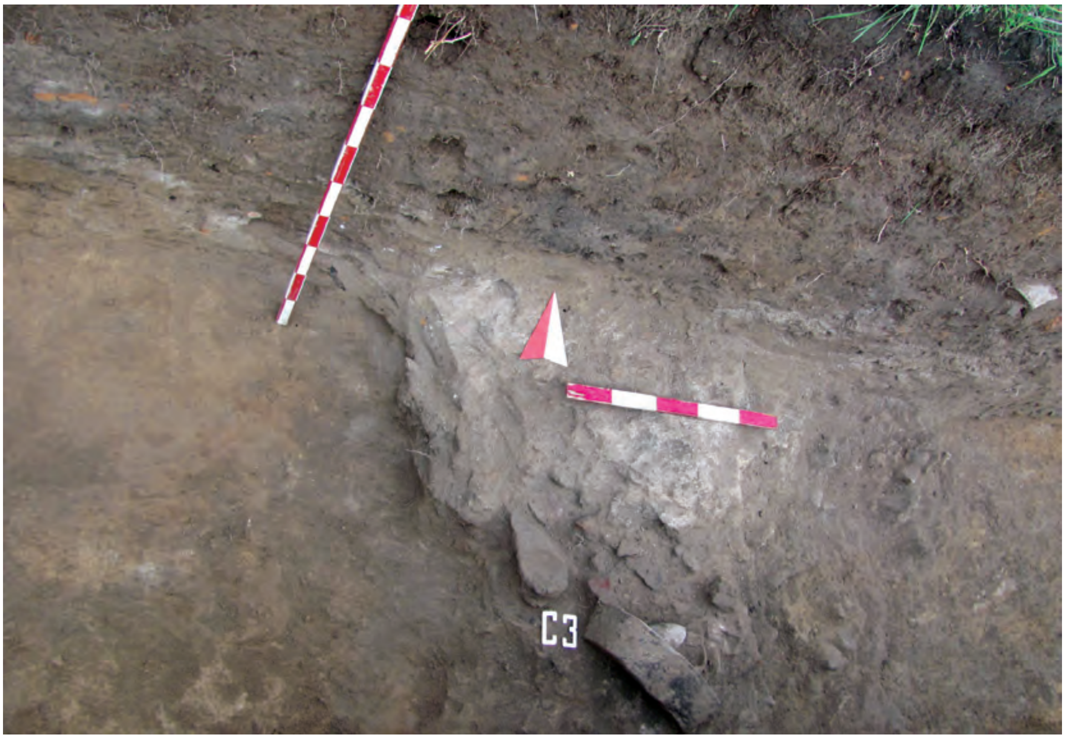

Обр. 2. Майор Узуново, Видинско. Сондаж 3, структура 1, пепеляв пласт с керамични съдове.

ване около 30-40 см спрямо древния терен. Вероятно това се легла на колове.

Сондаж 3 е разположен е западно от сондаж 2 в участъка на дълбока около 70 см бразда от риголването на терена. При разчистването ѝ се очерта сондаж с дължина 10 м, ширина 1 м и ориентация изток-запад. В западната половина на сондажа се попадна на голямо конусовидно вкопаване с ширина 2,1 м, запълнено с тъмнокафяв до сиво-пепеляв седимент. В горната част на вкопаването са разчистени останки от разрушено огнище и пепел. Под пепелявия пласт лежи жълтеникав пласт, вероятно подово ниво, върху който е разчистено струпване на счупени на място керамични съдове, животински кости и черупки на миди (обр. 2).

Северният контролен профил на сондаж 3 показва, че става въпрос за вкопана структура (обозначена като **структура 1**) със значителни размери, вкопана спрямо древната повърхност с 80-90 см (обр. 3).

При трите сондажа е констатиран един културен пласт от ранния неолит.

Керамиката от сондажи 1, 2 и 3 е сходна и много добре консервирана, благодарение на песъкливия неагресивен седимент от който произхожда. Обособени са четири *технологични групи*: червеноангобирана, кафявоангобирана, бежовоангобирана керамика и неангобирана със светлокафяв цвят. Рисувана украса липсва. Открити са костен харпун, костени върхове на стрели и керамични лабрети.

Сравнителният анализ на керамиката от обекта показва многобройни сходства в технологичните групи, формалните особености, в характеристиките на дръжките, дъната и украсата по повърхността на съдовете с керамичните комплекси от ранните етапи в раннонеолитните селища в Източна Сърбия: селищата Дивостин (Богданович 1987), Дреновац (Perić 2008), Лепенски вир IIIa (Srejović, Babović 1995) и Доня Браневина (Karmanski 1979), както и в етап Оходен I (Ганецовски 2009). Срещат се редица паралели в раннонеолитната керамика от Северна България: Джулюница-Смърдеш (Еленски 2006), Поляница-Платото (Тодорова, Вайсов 1993) и Копривец (Попов 1994).

От казаното можем да заключим, че праисторическия обект Майор Узуново – Градец попада в хронологическата позиция на ранните фази на раннонеолитната култура Старчево. В обекта е регистриран един пласт от ранния неолит, съдържащ вкопани структури. По форма, начин на вкопаване и запълване вкопаните структури имат редица сходства с тези от Оходен-Валога (Ганецовски 2009). Раннонеолитното селище Майор Узуново – Градец е първият археологически обект във Видинска област маркиращ териториалната връзка между селищата от култура Протостарчево в Източна Сърбия и археологическия обект Оходен-Валога във Врачанско.

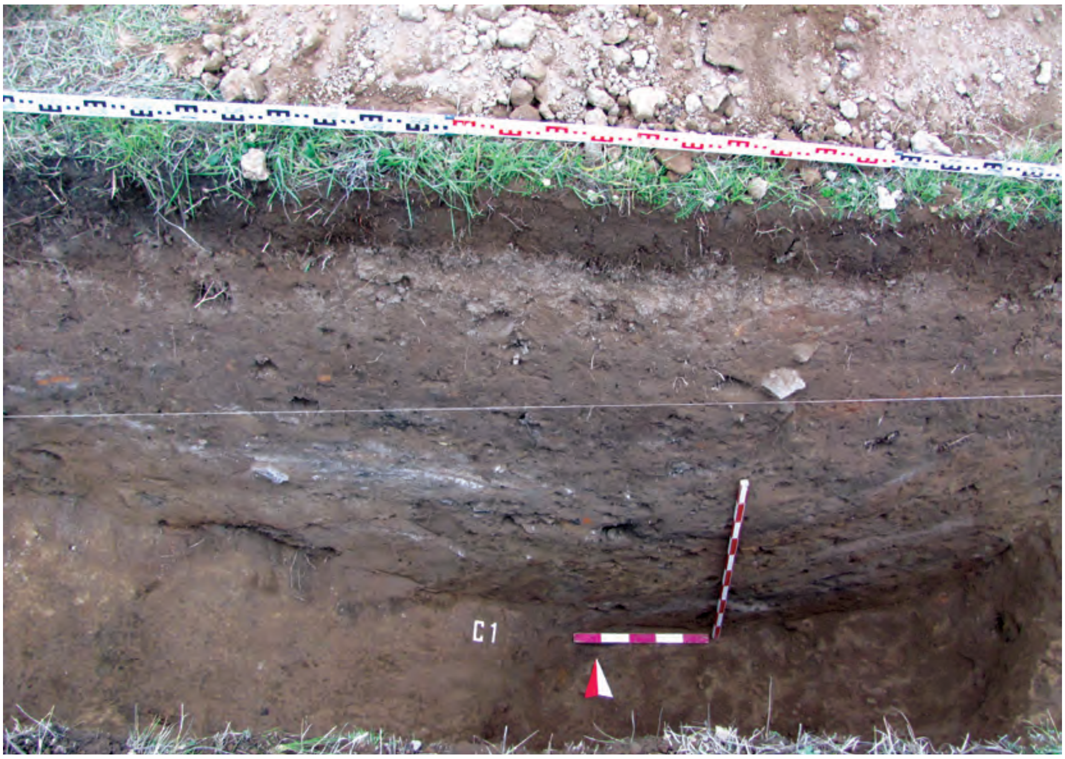

Обр. 3. Майор Узуново, Видинско. Вкопаната част на структура 1 и северен профил, поглед от юг.

Литература

Богданович 1987: М. Богданивич. Неолитические поселения в Дивостине и протостарчевская култура. – Советская археология, 1987, 1, 5-17.

Ганецовски 2009: Г. Ганецовски. Оходен: селище от ранния неолит. София, 2009, 54-58.

Еленски 2006: Н. Еленски. Сондажни проучвания на раннонеолитното селище Джулюница-Смърдеш, Великотърновски (предварително съобщение). – Археология, 2001, 1-4, 96-117.

Попов 1994: В. Попов. Периодизация и хронология на неолитните култури от поречието на Русенски Лом. – Годишник на Департамент Археология – НБУ, 1994, 1, 294-302.

Тодорова, Вайсов 1993: Х. Тодорова, И. Вайсов. Новокаменната епоха в България, София, 1993, 59-63.

Karmanski 1979: S. Karamanski. Donja Branjevina, 1979. Odžaci, 23.

Perić 2008: S. Perić. The Oldest Kultural Horizon of Trench XV at Drenovac. – Starinar LVIII, 2008, 29-50.

Srejović, Babović 1995: D. Srejović, L. Babović. Lepenski vir. Beograd, 1995, 3-48.

№7. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА РАННОНЕОЛИТНОТО СЕЛИЩЕ В М. ВАЛОГА (ДОЛНИТЕ ЛЪКИ) КРАЙ С. ОХОДЕН, ОБЩИНА ВРАЦА

Георги Ганецовски

Разкопките са проведени през периода от 20 май до 15 август 2013 г. и са продължение на изследванията от предходните години (Ганецовски 2012; Ганецовски 2013). Средствата за проучванията са осигурени от Община Враца и от Програма за опазване на културното наследство на МОТО ПФОЕ и РИМ-Враца. Екипът е в състав: Георги Ганецовски от РИМ-Враца – ръководител на експедицията, д-р Вивиана Митева – заместник ръководител, д-р Радка Златева, студентите Кръстан Митов от НБУ, Драгомир Марков и Христина Павкова от ВТУ. В разкопките са ангажирани 24 безработни от Оходен. През изминалия археологически сезон е проучвана площ от 400 кв. м в сектори север, изток и юг на обекта. Получени са следните резултати:

Завърши изследването на **структура 7а** с демонтиране на няколко полуразрушени контролни профили (Ганецовски 2013). В централната ѝ част се разкри още една яма – яма 19а. Тя е вкопана спрямо древната повърхност със 70 см и е част от голямото вкопаване на структура 7а. В нея са открити кости от говедо, керамика, кремъчни артефакти, трошени и горели камъни и мидени черупки. Черепът на говедо с рога лежи на място, като е слабо хлътнал надолу в жълто-пепеляв седимент. Прави впечатление, че е поставен с муцуната надолу и ориентация по оста на рогата север-юг (обр. 1). Установи се, че в яма 19а от структура 7а има два черепа с рога на говедо, като единият не е на място и е разчленен (от проучванията през 2012 г.). Останалите кости от тези животни са натрупани в съседната яма 19.

Керамиката от структура 7а, включително и тази от яма 19а е добре консервирана. Тя се отнася към първия етап на развитието на селището – Оходен I, синхронен с ранните фази на култура Старчево или края на "монохромния етап на ранния неолит" (Тодорова, Вайсов 1993; Lazarovici 1979). Тази констатация се основава на многобройните паралели, които откриваме в керамичните комплекси на селищата Дивостин, Падина, Дреновац (Perić 2008) и Доня Браневина в Сърбия.

Завърши проучването на северната половина на **структура 8** в квадрати H21 и I21. Вкопаната ѝ част има овална форма с дължина на дългата си ос 9,5 м и максимална ширина 7,0 м. В нея има 4 дупки от колове. Общата площ на вкопаната част на структура 8 е около 70 кв. м. Установи се, че структура 8 е разделена на две части с глинобитна стеничка между тях, дебела 30 см (обр. 2). В западната (вкопана) част на структурата се наблюдава висока концентрация на кремъчни артефакти, а в източната – останки от разрушено огнище, което се е смъкнало по посока денивелацията на терена към яма от кол (обр. 2). Вероятните функции на тази част от структурата са кухненски, докато в западната част, заради голямото количество кремъчен дебитаж и находки е извършвана обработка на кремъчни артефакти.

Структура 8 се датира към по-късния период на ранния неолит в обекта – Оходен II, синхронен на етап Старчево II (Garašanin 1979). Откритите материали свидетелстват, че тя има жилищно-стопански функции.

Продължава проучването на **структура 9**, разположена на 3,5 м източно от структура 8. Тя е запълнена с тъмнокафява пръст, съдържаща голямо количество натрошена на място, лошо консервирана керамика, кремъчни артефакти, мазилки, въглени и животински кости. Открити са леглата на 4

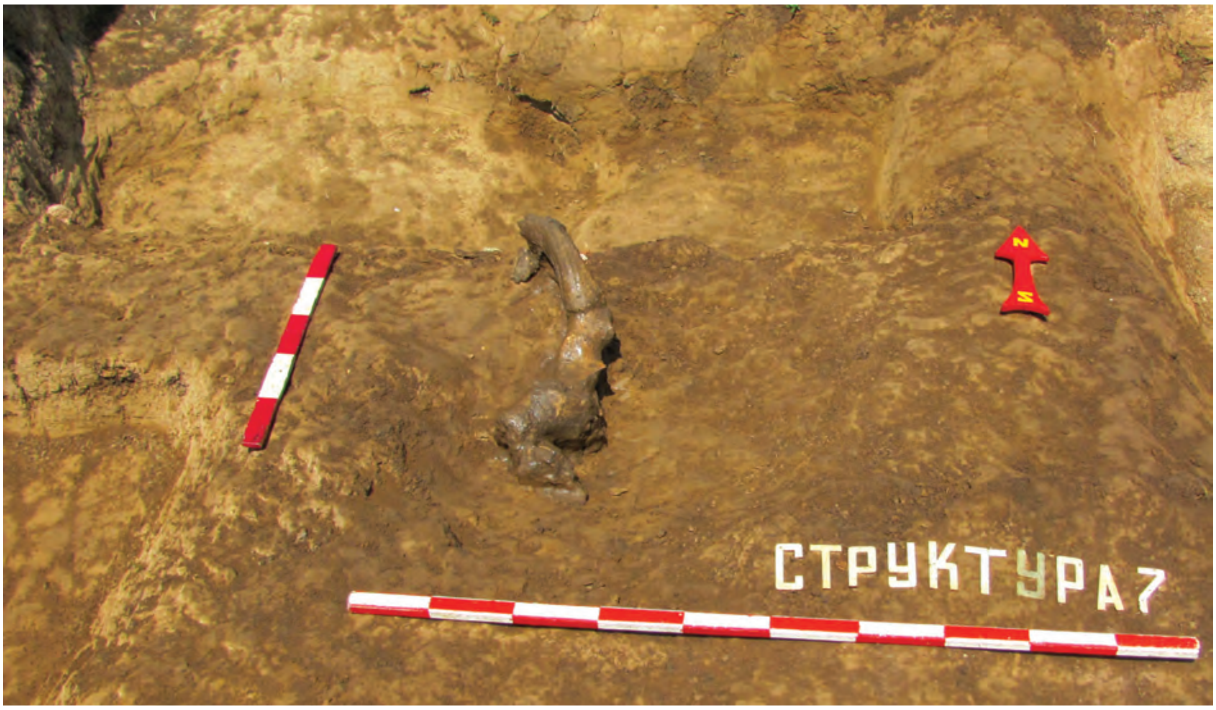

Обр. 1. Оходен, Валога. Яма 19а в структура 7а с череп на говедо, детайл.

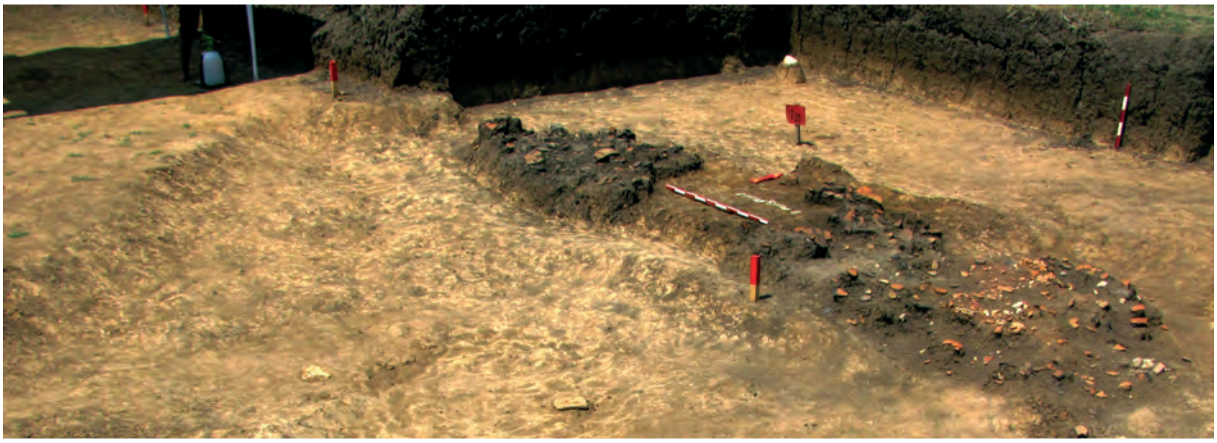

Обр. 2. Оходен, Валога. Структура 8 с останки от разрушено огнище.

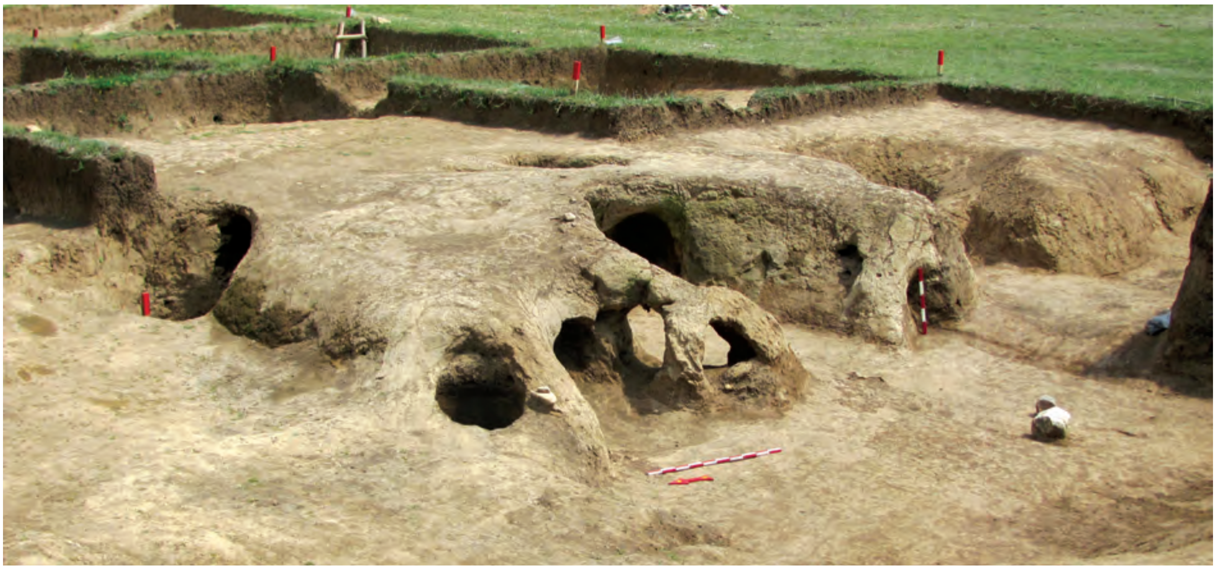

Обр. 3. Оходен, Валога. Структура 6, поглед от североизток.

дупки от колове, разположени в различни части на структурата. Засега северната ѝ периферия остава непроучена. По технологични, формални и орнаментални характеристики керамиката от структура 9 е сходна с тази от структура 8. Това ни дава основание я отнесем към втория период от развитието на обекта – Оходен II, синхронен втората фаза на култура Старчево.

През 2013 г. окончателно е разчистена **структура 6** с демонтирането на контролните профили в участъка на сектор юг на обекта. Площта ѝ е 130 кв. м, като от изток и запад тя е ограничена с дълбоки ровове. Структурата е покрита с дебела до 40 см подова трамбовка от жълтеникава глинена замазка. Платформата е поддържана от осем носещи колове с размери вариращи от 0,6 до 0,9 м. Върху нея се забелязват многократни замазвания с глина, като на места са замазани керамични фрагменти и кремъчни артефакти. На няколко места платформата се е срутила под напора на собствената си тежест, като тук се забелязват хоризонтални ниши.

Структура 11 е разположена в югоизточната част на проучения сектор. Тя подобно на структура 6 представлява трамбована глинена платформа с висока твърдост, фланкирана откъм западната страна с дълбок ров, който продължава в южна посока. От изток е констатирана полегата денивелация на структурата. За разлика обаче от структура 6, тук липсват дупки от колове. Откритите керамични фрагменти от структури 6 и 11 ги отнасят към ранния период от развитието на селището – Оходен I.

В заключение можем да кажем, че с проучванията на структури 8 и 9 се допълва информацията за развитието на праисторическото селище през етап Оходен II, към който се включват и проучените през предходни години структури 5 и 7. Все още не са изяснени функциите на структура 11 и големият ров в южната част на обекта, чието проучване ще продължи.

Литература

Ганецовски 2012: Г. Ганецовски. Редовно археологическо проучване на обект раннонеолитно селище в м. Валога (Долните Лъки), с. Оходен, община Враца. – Археологически открития и разкопки през 2011 г. София, 2012, 43-45.

Ганецовски 2013: Г. Ганецовски. Редовно археологическо проучване на обект раннонеолитно селище в м. Валога (Долните Лъки), село Оходен, община Враца. – Археологически открития и разкопки през 2012 г. София, 2013, 39-42.

Тодорова, Вайсов 1993: Х. Тодорова и И. Вайсов**.** Новокаменната епоха в България. София, 1993, 59-63.

Garašanin 1979: M. Garašanin. Centalnobalkanska zona. – In: Praistoria jugoslavenskih zemalia. Saraevo, 1979, 79-212.

Lazarovici 1979: G. Lazarovici. Neoliticul Banatului. Cluj-Napoca, 1979, 76-77.

Perić 2008: S. Perić. The Oldest Cultural Horizon of Trench XV at Drenovac. – Starinar, LVIII, 2008, 29-50.

№8. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА РАННОНЕОЛИТНОТО СЕЛИЩЕ СЛАТИНА–СОФИЯ

Васил Николов, Десислава Такорова, Емилия Сиракова, Тодор Дяков

След дълго прекъсване, през 2013 г. са подновени археологическите разкопки на раннонеолитно селище Слатина. Това става възможно благодарение на финансирането от Столична община чрез проект на Народно читалище „Джон Атанасов“ (София) по програма „Култура“ – „В зората на европейската цивилизация – 8 хиляди години живот на територията на София“; проектът се реализира в подкрепа на кандидатурата на София за европейска столица на културата през 2019 г.

Селището се намира на незаливна тераса на левия бряг на Слатинска река. Площта му е била 80 дка, но голямата част от културния пласт е унищожена в резултат на строителни дейности. Запазената част от селището е около 8 дка, като археологически проучвания са извършвани на площ около 1,3 дка.

През настоящата година разкопките са съсредоточени в централната западна част на проучвания участък и покриват площ около 80 кв. м. До този момент в участъка са проучени три строителни нива (I-III хор.). През този сезон са регистрирани още четири нива. Горните три (IV-VI) съдържат останки от неопожарявани къщи, регистрирани чрез глинени подове. Пластът, който образуват е с дебелина около 80 см.

IV стр. хор. е маркиран от подово ниво, установено в тесен участък с дължина 7,20 м край източния профил на проучваната площ, с ясно изразен наклон в южна посока. Следващите два строителни хоризонта са засвидетелствани чрез останките на две препокриващи се негорели постройки, чийто останки – светлокафява глинеста пръст, рязко контрастират със сивата рохка пръст на междужилищното пространство. Южната им стена е документирана като ясно отличаваща се ивица тъмнокафява пръст с ширина ок. 15 см, със следи от дупки от колове. Постройките продължават в източна и западна посока. Документирани са части от подовите им нива. Върху пода на постройката от V хоризонт е разчистено и керамично струпване, а на пода на VI хоризонт е разкрито струпване на 7 кремъчни инструмента, каменна брадва, костено оръдие и два големи керамични диска. В рамките на светлокафявия пласт пред южната стена е разкрита масивна пещ. Тя е свързана с подовите нива и на V и на VI хоризонт. При проучването ѝ се установи, че е имала два етапа на изграждане и функциониране.

В първоначалния си етап пещта е имала квадратна форма със заоблени ъгли, размери 1,10 х 1,10 м и глинобитен перваз пред отвора, ориентиран в посока север-североизток. Голямото количество пепел на дъното на пещта предполага, че след изграждането глинената основа на съоръжението е била опалена чрез огън на място, под купола, преди насипването на каменната основа. А тя е направена от големи речни камъни. Няма запазени данни за засводяването. Този етап на съществуване на пещта се свързва с постройката от VI хор.

През втория етап от функционирането на съоръжението се променят размерите, формата и ориентацията на отвора му. Върху квадратната основа е надградена основата на ново съоръжение с подковообразна форма и размери 1,50 х 1,30 м. Отворът на пещта е ориентиран в посока североизток. Пред него има нисък перваз с размери 60 х 20 см. Надградената част на основата е запълнена със средно големи и дребни речни камъни. По време на използването ѝ като съоръжение в неопожарената къща от V хор. е претърпяла редица поправки.

Междужилищното пространство е представено от сива пръст с ниска плътност и висока концентрация на археологически материали. В нея се наблюдават множество прослойки бяла пепел, както и дупки от колове. Най-интересната находка от този пласт е част от антропоморфна мраморна женска фигура с големи размери (обр. 1).

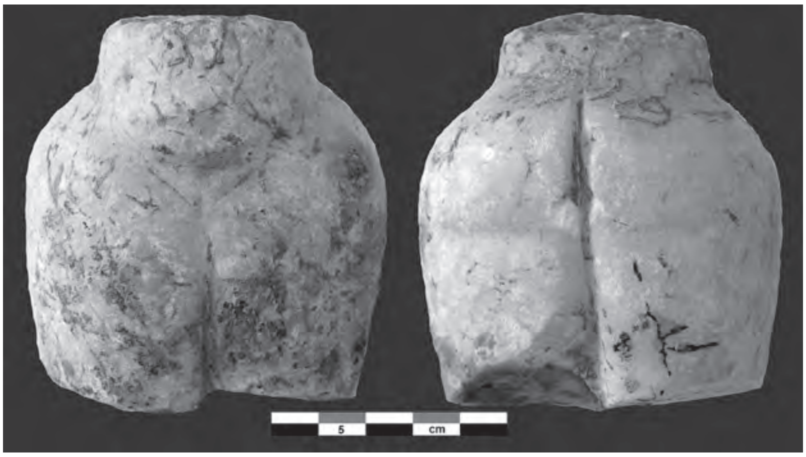

Обр. 1. Слатина–София. Мраморна женска антропоморфна фигура. Ранен неолит.

Предварителните наблюдения на керамиката показват, че IV и V хор. се отнасят към ранния неолит с червенорисувана орнаментация, а VI хор. принадлежи на белорисувания етап на ранния неолит.

Под негорелите напластявания в централната и южната част на проучената площ се достига до масивни изпечени деструкции от VII стр. хор. Разкрити са върху площ с размери 9,5 х 4,5 м. Имат наклон от запад на изток. Южната им част е унищожена през 50-те години на XX век от колекторна яма, там дебелината им достига до 45 см. В тях са регистрирани множество по-

Обр. 2. Слатина–София. Постройка VII.1. Южно помещение. Ранен неолит.

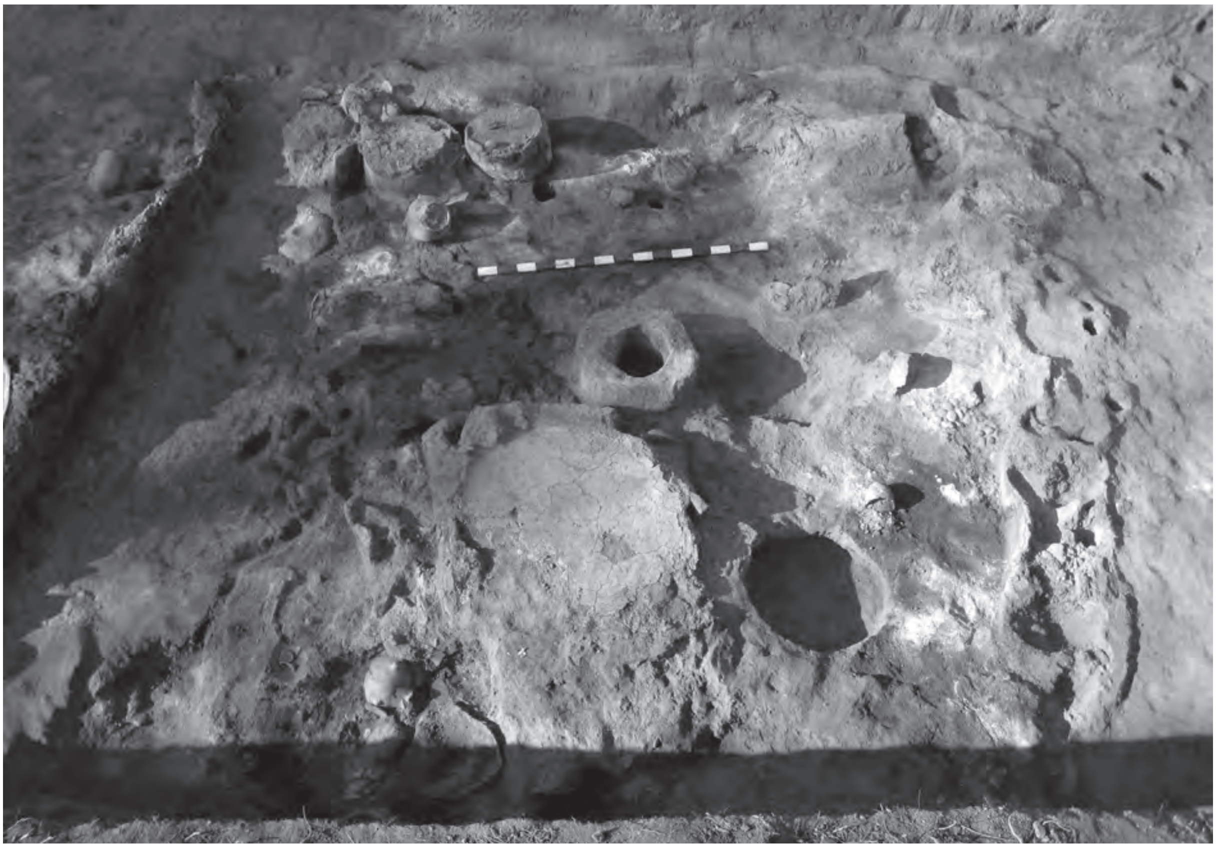

Обр. 3. Слатина–София. Постройка VII.1. Северно помещение. Ранен неолит.

късни нарушения – траншеи, ями, дупки от колове. Рушевините са в по-дебел пласт в южната част, където са регистрирани средно с около 20 см по-високо, отколкото в северната част. Принадлежат на голяма опожарена къща, която лежи върху стерилната основа. Изградена е с характерната за селището колово-плетена конструкция. Коловете са разположени на 15-20 см един от друг и най-често имат диаметър 8-10 см. Стените не са с равномерна дебелина – тя е по-голяма при коловете и изтънява между тях. Разкритите останки имат размери 9,5 х 4 м, но нито една от външните стени на къщата не влиза изцяло в сондажа; ако се съди по линията на установените в пода дупки от подпорите на билото, ширината на постройката е била около 6 м. Къщата има две помещения с обща стена, в която засега не е установен отвор.

Южното помещение (обр. 2) в запазената си част е с размери 5,50 х 4,15 х 4 х 5,20 м, като са разчистени само част от северната и източната му стена. В него са проучени две групи зърнохранилища. Едната е в североизточния ъгъл на помещението и включва четири зърнохранилища. Втората група се намира в югозападната му част, в близост до пещта. Там са разположени шест зърнохранилища. Зърнохранилищата имат кръгло напречно сечение (с едно изключение – четириъгълно). Диаметърът им варира от 50 до 90 см. Стените им са изградени с лентеста техника и имат дебелина 1-2 см. В южната страна на помещението е установена пещ с подковообразна форма и отвор на юг. Основата ѝ има четиристранна форма със заоблени ъгли и размери 1,08 м х 0, 98 м. В два от ъглите на основата са разкрити малки дупки с диаметър 3-4 см. Вероятно това са следите от опорната конструкцията на купола – две кръстосващи се пръчки. В югоизточната част на помещението е имало дървена лежанка, регистрирана като бял пласт (3 х 1,80 м). В тази част на къщата са открити дванадесет съда, три хромелни камъка, няколко кремъчни и каменни инструменти.

Разкритата част на северното помещение (обр. 3) е с размери 4,30 х 4,50 х 3,80 х 5 м, в западна посока останките от жилището изчезват внезапно, както и в южното помещение (късен изкоп?). Разчистени са пет вторично изпечени зърнохранилища, сходни с тези от другото помещение. Четири от тях са разположени перпендикулярно на южната стена, петото се намира между пещта и източната стена. Пещта лежи пред централната част на източната стена, разположена на 70 см от нея. Има почти кръгла форма, но южната ѝ стена е почти права, защото към нея е прилепено хромелно съоръжение. Отворът ѝ е на северозапад. В пода на югозападната част на помещението е установен каменен хаван. В тази част на къщата са установени единадесет съда, кремъчни и каменни сечива, както и малък зооморфен съд.

Опожаряването на постройката вероятно е станало не много по-късно от времето на прибиране на реколтата, тъй като зърнохранилищата са били пълни със зърно.

Според особеностите на керамичните съдове показват, че изгорялата къща се отнася към ранонеолитния етап с бяла орнаментация – група Слатина.

№9. РАЗКОПКИ НА ПРАИСТОРИЧЕСКО СЕЛИЩЕ В М. МАСОВЕЦ, С. ИЛИНДЕНЦИ, ОБЩИНА СТРУМЯНИ

Малгожата Гребска-Кулова, Петър Зидаров, Иван Василев, Лор Саланова, Жулиен Виеге, Елена Маринова, Вин Ван Неер

Археологическите проучвания през 2013 г. бяха финансирани основно от Фондация “Балканско наследство“, чрез формат “лятно училище по археология“, в който се включиха 12 студенти от САЩ, Канада, Пуерто Рико и Англия. Петър Зидаров от НБУ е зам.-ръководител и отговорник на квадрат С5. Иван Василев, изпълнителен директор на Фондация „Балканско наследство“ участва в разкопките, като отговорник на квадрат Н5. В теренните проучвания участват също двама археолози от Франция, членове на екипа в Ковачево – Лор Саланова и Жулиен Виеге, в качество на преподаватели и отговорници за квадрати А5 и В4. През изминалата година са извършени проучвания в квадрати А5, С5, Н5, В4 и М5.

В квадрат А5 приключи изчерпването на рова. Той е с ширина 2 м в горната част, а при равната му основа се стеснява до 1,50 м (обр. 1). Ровът е вкопан в стерилния терен между 0,60 м до 1 м. Дъното му е почти хоризонтално, но дълбочината му варира от 1-1,60 м спрямо съвременната повърхност, с вероятност да се увеличи в източна посока, поради особеностите на почвообразувателния процес. Южният му бряг е почти вертикален, а северният значително по-полегат. По средата на рова е имало каменно-земна стена с ширина около 50 см изградена основно от чакълести камъни и фрагменти керамика, но подсилвана от двете страни с по-големи камъни. От външната страна тя е облицована с глина, което много добре личи в източния профил на кв. А5 (обр. 2). По форма (плоско дъно) и конструктивни елементи (каменна стена по средата), това съоръжение намира най-близки аналогии с рова в Ковачево от периода Ковачево Ic.

В квадрат В4 са проучени архитектурни останки, представени от пласт с мазилки, чакълести камъни и керамични фрагменти, залегнали върху пласт от трамбована бяла глина с дебелина 4 см, интерпретиран като подово ниво. Този начин на оформяне на подовете е добре познат в Ковачево. По ЮИ и ЮЗ периферия на този пласт са намерени няколко дупки от колове с диаметър 35-40 см, които оформят прав ъгъл. Най-вероятно попаднахме на ЮЗ ъгъл на къща, която продължава в източна посока. В кв. В4 са проучени и разнообразни вкопани структури: ями (контексти 17, 19, 25, 29) и траншеи (контексти 12, 13, 26 и 30). В яма 19 е намерена изцяло запазена тесличка. Подобна яма с тесличка е намерена и в съседния квадрат А4 през 2007 г. Интересна е и новооткритата траншея (контекст 30), която е ориентирана И-З, има широчина 60 см и е вкопана 35 см в материка. Южната ѝ стена е много добре оформена, почти вертикална, докато северната е доста нерегулярна с няколко ниши. Траншеята е по-ранна от сградата в източната част на квадрата, но е по-късна от културния пласт (контекст 20) под нея. Предназначението ѝ не е ясно, но прави впечатление, че е успоредна на рова и може би има някаква връзка между двете структури.

В квадрат С5 продължи проучването на опожарената къща и пространството около нея. Проучени са ямите, които нарушават последния под (контекст 5в) на къщата, както и някои ями, които са нарушили по-ранния под (контекст 5с), направен от силно трамбована бяла глина. Този пласт е разкрит почти върху целия квадрат. В една от ямите (26), които нарушават този под, беше намерен скелет на 9-месечно бебе. Костите на бебето са в свито положение – черепът е върху краката и е открит на юг от торса. Тялото най-вероятно е било поставено в чувалче от органична материя – плат

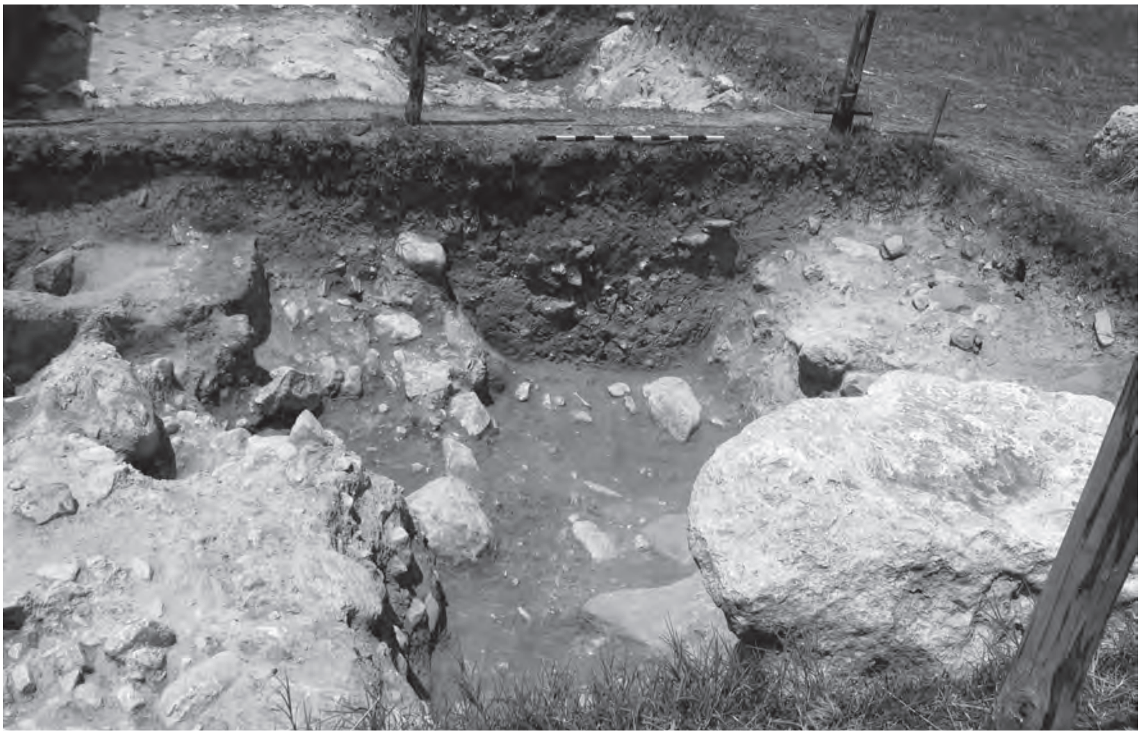

Обр. 1. Илинденци, Масовец. Квадрат А5. Северната дъга на рова след изчерпване (сн. М. Гребска-Кулова).

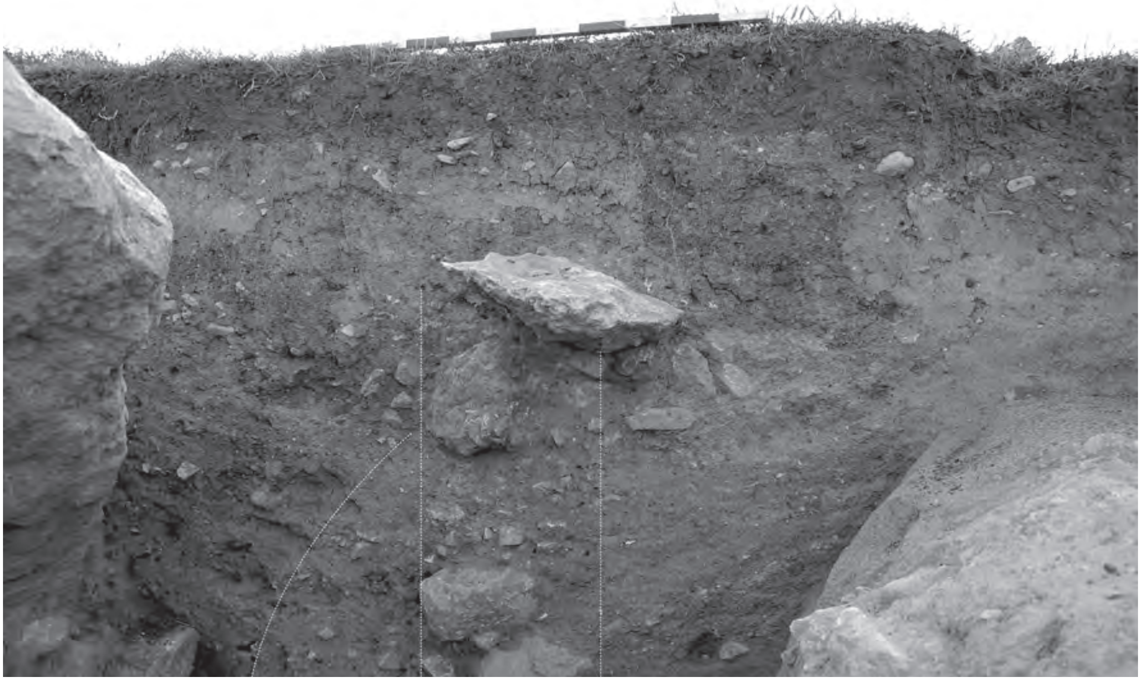

Обр. 2. Илинденци, Масовец. Квадрат А5. Източен профил на квадрата с напречен разрез на рова с каменна стена по средата (сн. П. Зидаров).

или кожа. Гробът вероятно е свързан с по-късен етап от функционирането на къщата. Тази година много внимателно беше проучено и най-горното ниво на мазилките в опожарената къща – контекст 5а. Оказа се, че те са от паднала стена. От долната страна (лежаща непосредствено върху пода), мазилките имат отпечатъци от цепени дъски с ширина 15-20 см, а между тях има и отпечатъци от клонки с диаметър 6 см. Цепените дъски не са били наредени плътно една до друга, а между тях имаше процепи запълнени с глина. Тази дървена конструкция не е била обмазана с глина от вътрешната страна.

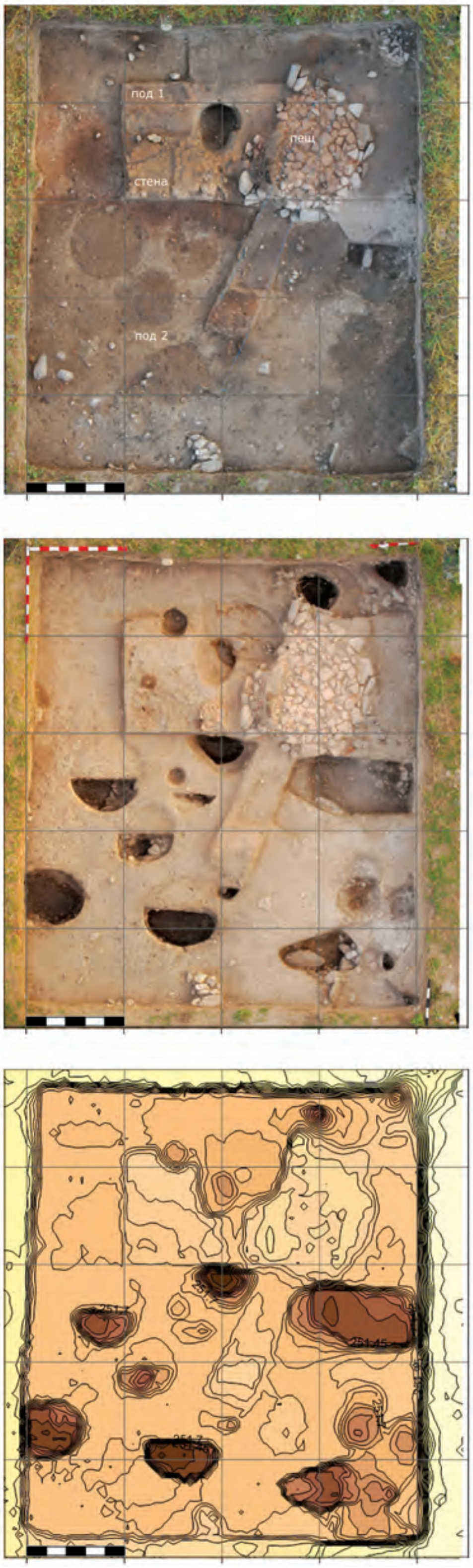

Обр. 3. Илинденци, Масовец. Квадрат С5. Два етапа на проучване на останки от опожарена къща с две подови нива, прекъснати от серия ями. Документирани са чрез земна фотограметрия и автоматично генерирани ортофотомозайки и микротопографска карта по данни от терения модел на второто представено заснемане (П. Зидаров).

В квадрат Н5 почти беше изчерпан културният пласт. Работата бе свързана основно с проучването на каменен зид и вкопани структури в ЮЗ част на квадрата. Установени са две фази на изграждане на зида, на което отговарят и двете регистрирани подови нива. Върху по-ранния под е намерен почти цял съд. По-късния зид е разрушен от силен пожар, остатъци от който се намират в яма 26.

В квадрат М5 са намерени следи от органична (дървена) скара поставена върху вкопаване. На дъното на това вкопаване са намерени остатъци от съд (хранилище), направен от неизпечена глина. Тези данни свидетелстват, че ранонеолитното селище се е простирало почти до края на терасата.

В методическо отношение, успоредно с традиционната графична документация на теренните ситуации, въведохме систематичната употреба на земна и въздушна фотограметрия, която позволява както да се компенсира перспективното изкривяване при фотографската документация за получаване на ортофотографии, така и да се създават прецизни триизмерни модели на проучваните структури (обр. 3).

Продължихме да флотираме седимента от вкопаните структури, подовите нива и горелите деструкции. При преглеждането на едрата фракция бяха открити миниатюрни кремъчни отломъци свидетелстващи за обработка на кремък в чертите на селището, както и растителни и животински останки. Сред последните са идентифицирани фарингеална плочка и опашни прешлени от риби от сем. Шаранови с размери 10-20 и 20-30 см, както и гръбначни прешлени на змия. При палеоботаническите изследвания са документирани вилки от класчета на еднозърнеста и двузърнеста пшеница, семена от ечемик и дървовидна хвойна.

През изминалата година екипът на проф. М. Ковачева и М. Аврамова предложи прецизиране на датата на опожаряване на къщата в кв. С5 по археомагнитния метод – в интервала между 5753 и 5696 ВС, за което им благодарим.

За проучваното ранонеолитно селище е характерна бялорисуваната керамика (Гребска-Кулова и др. 2011). Тази година са намерени и диагностични фрагменти с червена рисунка и слюда в ангобата. Проучванията в Илинденци проведени през 2013 г. показват, че селището е възникнало в периода, отговарящ на началото на фаза Ковачево Ic. За това свидетелстват, както характеристиките на керамиката, така и изключителните сходства в конструкцията на някои съоръжения (ров, начин на изграждане на подовете в къщи). Постепенно селището е започнало да се развива по свой собствен път и с локални особености в керамичното производство, като например почти пълното отсъствие на керамика с канелюри или точков орнамент върху бялорисуваната керамика.

Наблюденията върху концентрациите на керамика, откривана след оран в съседните имоти, показват хоризонтално отместване на обитаваната площ в източна посока през средния и късния неолит. Това обяснява и спорадичната поява на хронологически по-късни интрузивни елементи в досега проучваните сондажи.

Литература

Гребска-Кулова и др. 2011: Малгожата Гребска-Кулова, Лор Саланова, Илия Кулов, Жулиен Виеге, Луиз Гомар. Раннонеолитното селище при с. Илинденци, м. Масовец, община Струмяни. – Археология, 2011, 1, 25-43.

№10. НЕОЛИТНО СЕЛИЩЕ КОПРИВЕЦ (КОМПЛЕКСНИ ДИСТАНЦИОННИ ИЗСЛЕДВАНИЯ)[5]

Иван Вайсов, Петър Зидаров

Неолитното селище Копривец се намира в м. Гробищата, на 160 м източно от с. Копривец, община Бяла, област Русе (обр.1). По права линия отстои на 12,09 км от неолитното селище (н.с.) Орловец, на 25,08 км от н.с. Червен, на 40,92 км от н.с. Беляковец-Плочите, на 29,74 км от н.с. Джулюница, на 58,14 км от н.с. Поляница-Платото и на 37,82 км от н.с. Помощица. Селището е разположено на ниско възвишение с диаметър около 200 м върху първата незаливна тераса на р. Баниски Лом, и отстои на 150 м югозападно от левия ѝ бряг, водосборния район на тази река с р. Каяджик под източния склон на Баир дюзю. GPS координатите на селището (по референтната координатна система за глобално позициониране WGS84) са: географска ширина 43°24.524', географска дължина 25°53.489'. Преди 1945 г., в подножието на селището е имало множество заблатени маста, които са пресушени при изграждането на рибарниците в района. Значителна част от праисторическото селище Копривец е унищожена при строителството на близката бензиностанция през 1990 година, която вече не функционира. Днес по-голямата част от обекта попада в землището на съвременните гробища на селото.

Условно обектът е разделен на две части – източен и западен сектор. Източният сектор се обработва за селскостопански нужди, като части от него са отдадени под аренда.

Неолитното селище Копривец, е открито през 1990 г. при строежа на бензиностанцията до пътя Бяла-Попово. Тогава, екип под ръководството на В. Попов от музея в гр. Русе (днес РИМ-Русе), започва спешни археологически проучвания, които продължават със спорадична активност до 1994 г. и имат най-вече опознавателен характер.

По-късно, селището влиза в научно обръщение чрез споменаването му в редица публикации на В. Попов (Попов 1996), Б. Матева (Попов, Матева 1993), Х. Тодорова и др. (Тодорова, Вайсов 1993) където накратко е представено местонахождението му, характера на откритите при проучванията материали и проблемът за най-ранния, монохромен неолит в България. Днес то е синоним на най-ранната неолитна култура в България – култура Копривец.

При първоначалният оглед на терена през 2013 г. бяха установени високи концентрации на кремъчни артефакти, керамика, горели мазилки и камъни на повърхността в изорания източен сектор на селището. Това предполага наличието на архитектурни единици в дълбочина, разрушавани при селскостопанската обработка на земята.

---

[5] Изследването се извършва в изпълнение на научно-изследователски проект ДИД 02/26/17.12.2009 г. „Екологичните кризи в България през холоцена – VII–III хил. пр. Хр.“, финансиран от „Фонд научни изследвания“. В екипа участваха: Петър Зидаров (ЛАЕА към НБУ гр. София), Володя Попов, Таня Джанфезова, Антон Атанасов, Калин Чакъров от ВТУ гр. Велико Търново. Научен консултант бе ръководителят на археологическата част на проекта – чл. кор. на БАН, проф. дин. Хенриета Тодорова.

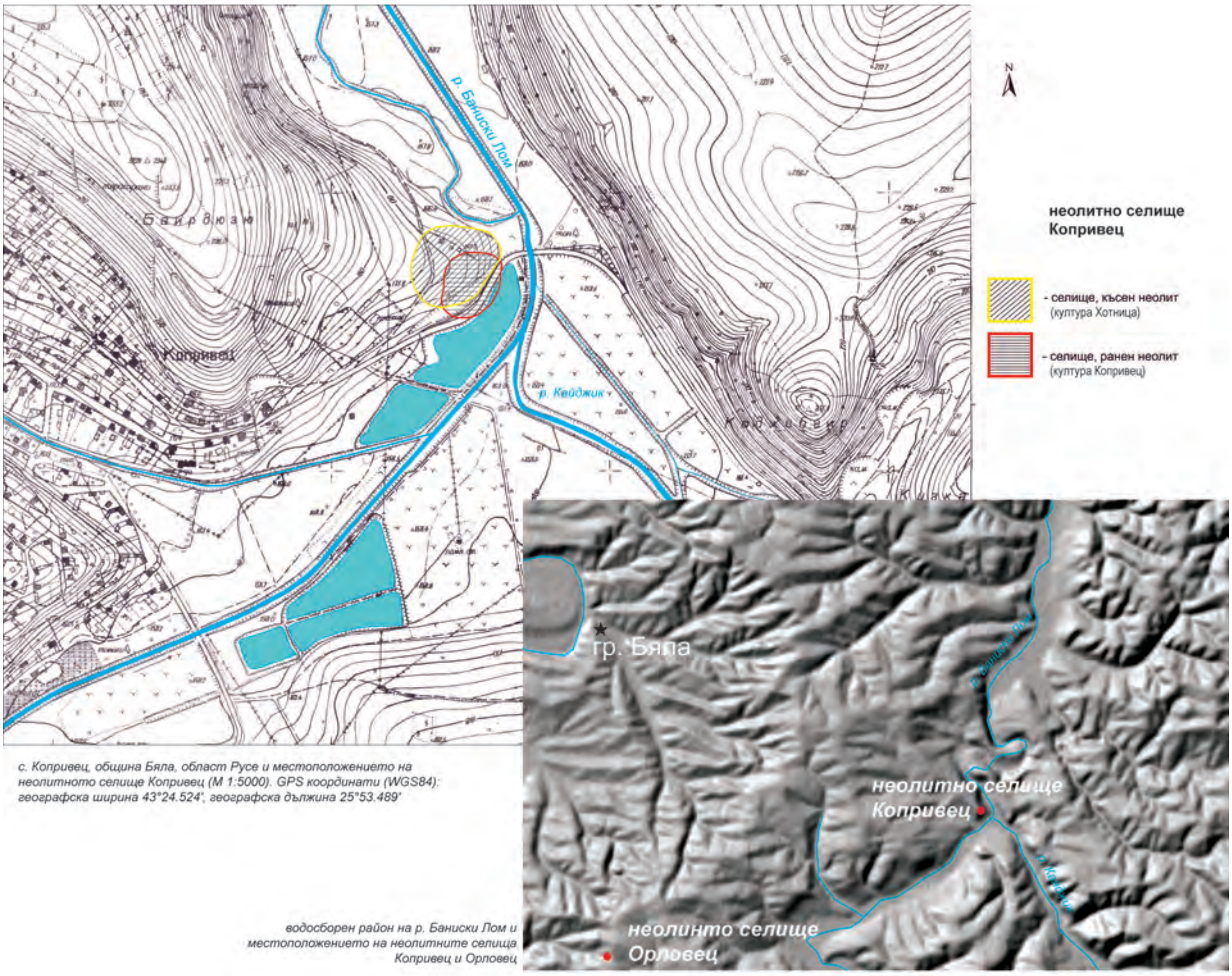
р. Баниски Лом
Байр дюзю
Копривец
р. Кейджик
N
неолитно селище
Копривец
▨ - селище, късен неолит
(култура Хотница)
▤ - селище, ранен неолит
(култура Копривец)
с. Копривец, община Бяла, област Русе и местоположението на
неолитното селище Копривец (М 1:5000). GPS координати (WGS84):
географска ширина 43°24.524', географска дължина 25°53.489'
водосборен район на р. Баниски Лом и
местоположението на неолитните селища
Копривец и Орловец
гр. Бяла
р. Баниски Лом
неолитно селище
Копривец
р. Кейджик
неолинто селище
Орловец

Обр. 1. Местоположение на неолитно селище Копривец, община Бяла, Русенско.

Поради тази причина бяха проведени комплексни недеструктивни изследвания за оценка на степента на запазеност на археологическите структури. Те включиха въздушна фотограметрия с дистанционно управляем дрон[6], магнитно картиране с цезиев магнитометър (модел G-858) и електрическо ВЕС профилиране. Чрез тях са изготвени триизмерен модел на терена, ортофото план на обекта, магнитограма за локализиране на археологически структури и ВЕС профили за проследяване на мощността на пластовете в дълбочина.

Геофизичните измервания са ориентирани СЗ-ЮИ, тъй като са съобразени със съществуващата работна квадратна мрежа. Изработена е магнитна карта с обща изследвана площ 14 400 кв. м (14,4 дка), състояща се от 9 квадрата (зони 1–9), с размер 40 х 40 м.

Получените първоначални резултати не дават ясна картина за концентрации на археологически структури (обр. 2а). След компютърна обработка, и филтриране на данните се очертаха редица малки структури, които вероятно са следи от пещи или други малки горели архитектурни единици. Прави впечатление концентрацията им в две зони, едната в по-високата, западна част от изследваната територия и друга до р. Баниски Лом, северната периферия на селището. Докато за първата със сигурност може да се твърди, че става дума за структури от периода на късния неолит, то за втората това не е така. Откритите на повърхността съвременни битови отпадъци и близостта на все още използваното нерегламентирано сметище показват, че регистрираните аномалии са съвременни и нямат нищо общо с по-ранното неолитно селище.

За целите на проучването по протежение на ЮЗ страна на зоните 1, 4 и 7 (източен сектор), бе положен един дълъг ел. профил (обр. 2b). Обща дължина на профила е 100 м, броя на отчетените точки е 23, а дълбочината на отчитане – 8,00 м.

---

[6] Авофотозаснемането на обекта е извършено с безпилотен радиоуправляем летателен апарат Microdrones MD4-200 с фотоапарат Pentax Optio S1, резолюция 4288 x 3216 MP. Ортофотографските мозайки и геореферирането им е направено с програмата Agisoft PhotoScan Professional.

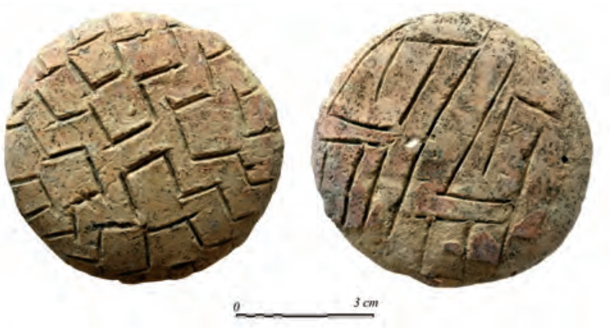

Обр. 2. Копривец, община Бяла. Глинен диск с врязани украса – пиктограми (?), късен неолит, култура Хотница.

В резултат на изследването бе установено следното:

1. Селището е изградено върху естествен наносен конус (с височина 13,00 м от днешното ниво на р. Баниски Лом). Той е образуван от т.нар. Ковачевска свита (окаменени варовици, глинести варовици и мергели). Конусът може да се определи като естествена геоложка формация;

2. Теренът е изграден от глинест льос, естествената подложка на регистрираните антропогенни пластове;

3. Вътре в селището са регистрирани два антропогенни пласта с обща дебелина на места до 4 м. Регистрираната дебелина на горния варира от 1,50 до 1,80 м., а на долния – от 1,20–2,20 м. На места пластовете са набраздени от множество малки структури, вероятно става дума за регистрираните при разкопките малки субпластове;

4. На изток селището е унищожено при изгребване на почвите при строежа на пътя Бяла-Попово и на бензиностанцията. Видимите на авиофотографиите линии са срязани погребани почви, а не следи от фортификационно съоръжение, каквито не са регистрирани никъде в ареала на селището.

През 2013 г. беше направен и тотален обход в източния сектор. По-голямата част от събраният от повърхността материал е от късния неолит (култура Хотница) и се концентрира в западната половина на изследваната зона. Значително по-малка част е този от ранния неолит (култура Копривец), който е концентриран около унищожената при строителните работи зона. При обхода беше открит и един изцяло запазен глинен диск покрит с врязана украса и една детска гривна направена от калаен бронз, вероятно от късната античност.

Като цяло получените през 2013 г. резултати от недеструктивните проучвания на неолитното селище Копривец са добри. Те ни дават ясна представа за големината и стратиграфията на праисторическите селища в ареала.

Литература

Попов 1996: В. Попов. Периодизация и хронология на неолитните и халколитни култури в поречието на р. Русенски Лом. Русе, 1996.

Попов, Матева 1993: В. Попов, Б. Матева. Неолитното селище при с. Копривец. – Годишник на музеите в Северна България, 19, 3 (1993), 21–34.

Тодорова, Вайсов 1993: Х. Тодорова, И. Вайсов. Новокаменната епоха в България. Краят на седмо – шесто хилядолетие преди новата ера. София, 1993.

№11. НЕОЛИТНО СЕЛИЩЕ КОПРИВЕЦ (АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ)[7]

Иван Вайсов, Володя Попов

Теренните археологически проучвания през 2013 г. (обр. 1) имаха за цел прецизиране на стратиграфските наблюдения направени през периода 1990–1994 г. За целта, в сектор западен (зона В, сон-

---

[7] Изследването се извършва в изпълнение на научно-изследователски проект ДИД 02/26/17.12.2009 г. „Екологичните кризи в България през холоцена – VII–III хил. пр. Хр.“, финансиран от „Фонд научни изследвания“. В екипа участваха: Володя Попов (РУ, гр.Русе), Антон Атанасов, Калин Чакъров от ВТУ гр. Велико Търново и студенти от РУ-Русе. Научен консултант на проучванията е ръководителят на археологическата част на проекта – чл. кор. на БАН, проф. дин. Хенриета Тодорова.

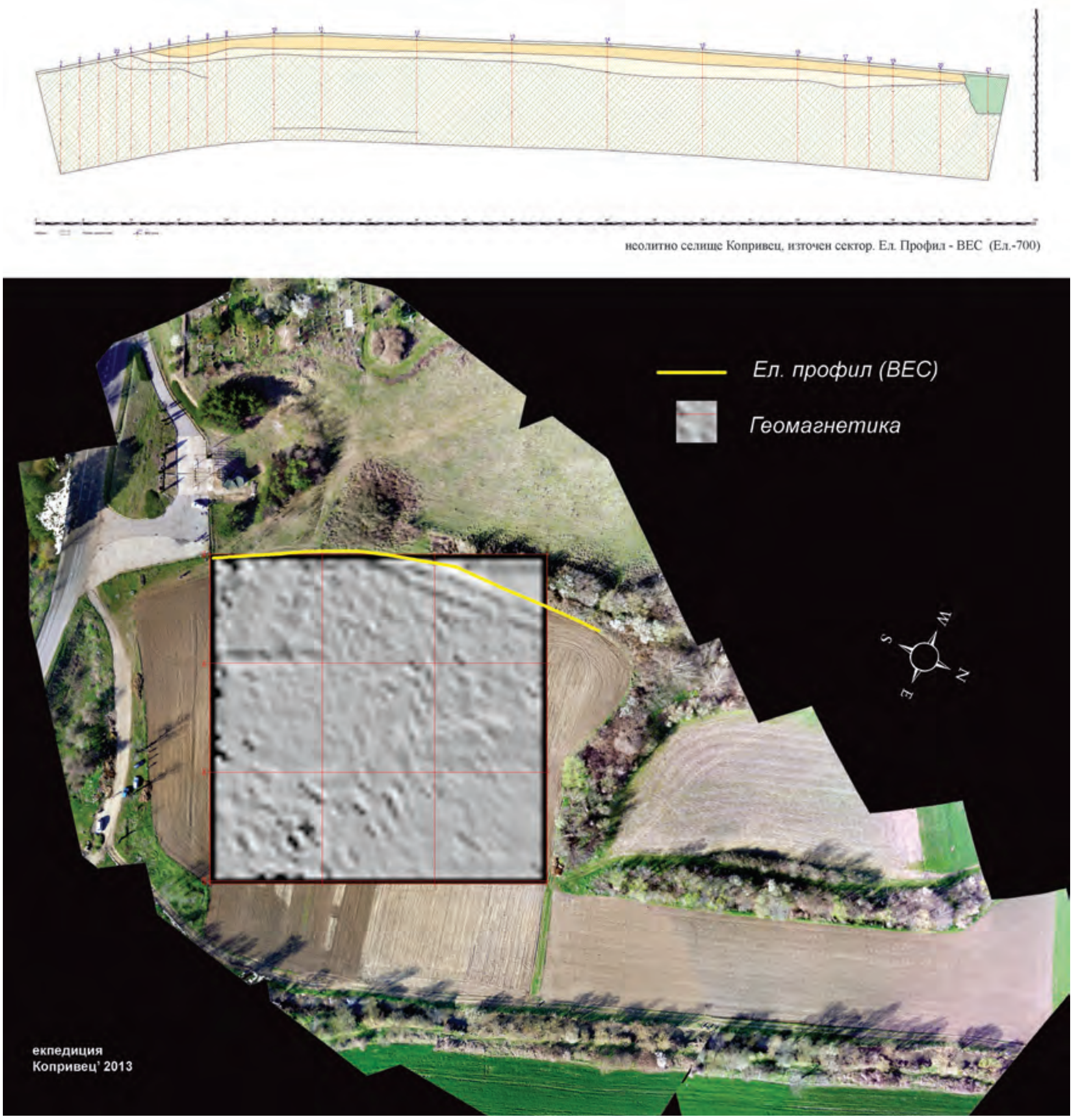
неолитно селище Копривец, източен сектор. Ел. Профил - ВЕС (Ел.-700)
Ел. профил (ВЕС)
Геомагнетика
S
W
N
E
експедиция
Копривец' 2013

Обр. 3. Копривец, община Бяла. Резултати от геофизичните изследвания на неолитно селище Копривец.

даж III) бяха проучени три нови квадрата (Аа1, Аа2 и Аа3) както и разширяване с 1 м в ЮЗ посока на кв. Ю и Я1 (сектор В, сондаж III, проучени през 1990–1994 г.). Квадратите Аа1 и Аа3 са позиционирани ЮИ от кв. Я1, а кв. Аа2 – СЗ от кв. Ю.

Ранен неолит, култура Копривец (6200–6000 г. пр. Хр.)

В разширението на кв. Ю и Я1 бяха разкрити два ясно разграничими пласта от ранния неолит, лежащи директно под орницата (обр. 2), която на места достига дебелина до 0,40 м. Общата дебелина на културния пласт от ранния неолит е 1,00–1,20 м. В средата на профила, кв. м 155–156/240–241 тези пластове са: пласт 1 (дълбочина 170,89–171,49 м)[8] с дебелина 1,50–0,60 м, а пласт 2 (дълбочина 171,49–172,04 м) с дебелина 0,45–0,55 м. Границата между тях е маркирана от малки ломени камъчета, натрошена керамика, животински кости и тънък пласт (до 3 см) от светложълт калциран льос, вероятно останки от подово ниво. Пластовете от ранния неолит са прерязани от яма от късния неолит в югоизточния край (м 160–162/240–241), а в северозападния (м 149–151/240–241) – с такава от късния бронз.

Откритите материали са типични за фази I и II на култура Копривец. Прави впечатление, че в пласт 1 има по-висока концентрация на фина, полирана керамика, с т. нар. „копринена" повърхност.

През 2013 г. се откриха пет керамични лабрети, от които и един нов тип, лабрета с раздвоена

[8] Надморска височина.

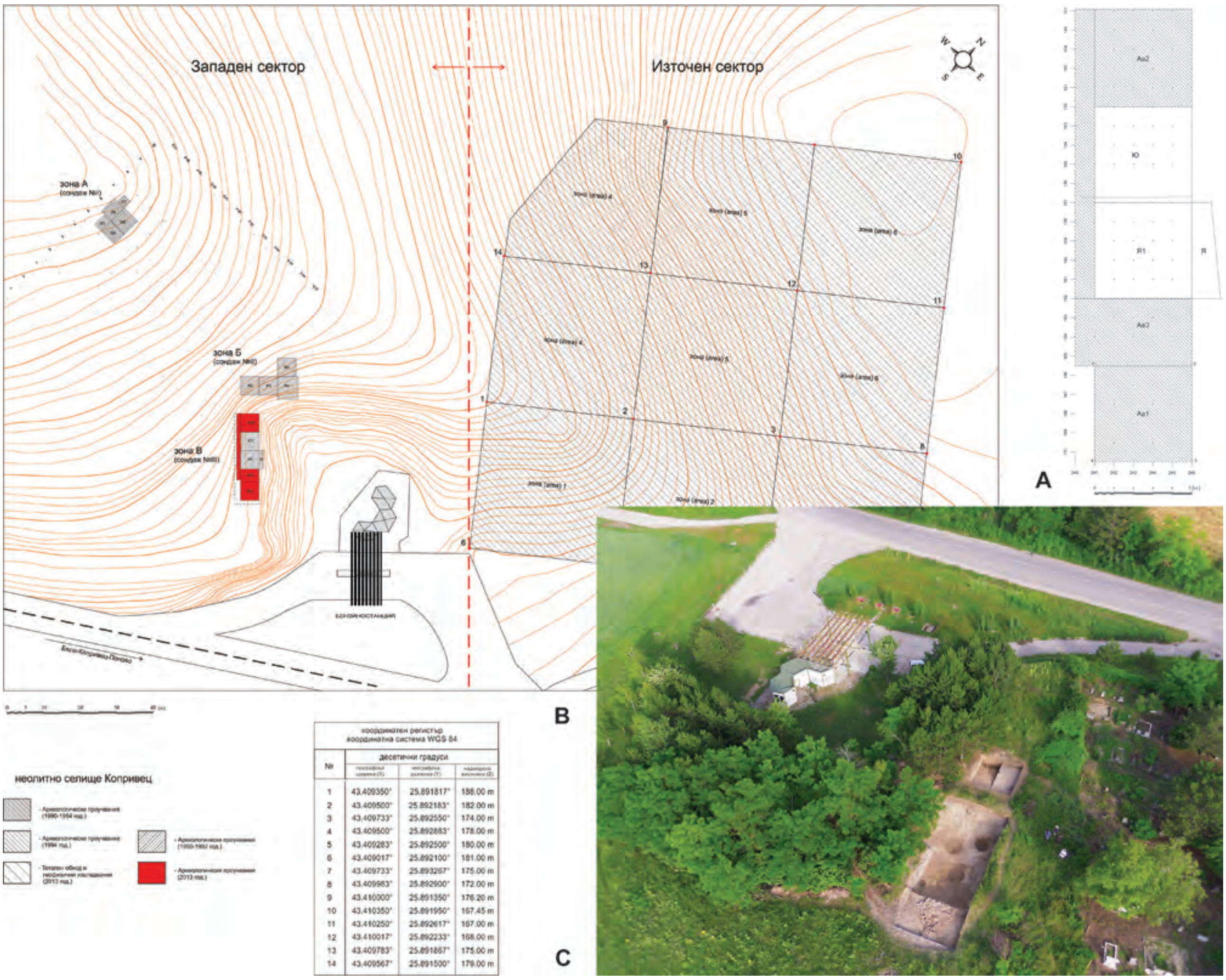

№	десетични градуси		
	географска ширина (X)	географска дължина (Y)	надморска височина (Z)
1	43.409350°	25.891817°	186.00 m
2	43.409500°	25.892183°	182.00 m
3	43.409733°	25.892550°	174.00 m
4	43.409500°	25.892883°	178.00 m
5	43.409283°	25.892500°	180.00 m
6	43.409017°	25.892100°	181.00 m
7	43.409733°	25.893267°	175.00 m
8	43.409983°	25.892900°	172.00 m
9	43.410000°	25.891350°	176.20 m
10	43.410350°	25.891950°	167.45 m
11	43.410250°	25.892617°	167.00 m
12	43.410017°	25.892233°	168.00 m
13	43.409783°	25.891867°	175.00 m
14	43.409567°	25.891500°	179.00 m

Обр. 1. Неолитно селище Копривец: A – планквадратна мрежа на зона В, сондаж III (защрихованите зони са проучвани през 2013); B – тахиметрична снимка и общ план на проучваните сектори; C – авиофотография проучвания през 2013 сектор.

основа. Открити са и единични представители на типичния за периода костен инструментариум, както и няколко пробити шайби направени от преизползвани керамични фрагменти.

В кв. Аа2, под вкопаване зъпълнено с мазилки от късния неолит, бяха открити разбъркани човешки кости.[9] От скелета са запазени само няколко кости, като останалите са унищожени при вторичното вкопаване през късния неолит и при строителните дейности по изграждането на близката бензиностанция. По предварителни данни, човешките останки принадлежат на индивид от мъжки пол, на относително млада възраст 20–25 до 30 години и ръст съответно 163,54 м по формулата на *Pearson-Lee* или 170,87 (167,98-175,44 м) по формулата на *Trotter-Gleser.* След анализ на местоположението на всяка една от откритите кости открихме данни които сочат, че мъжкият индивид е бил погребан изпънат по гръб, върху подложка от малки ломени камъни. След вдигане на костите под тях се очерта овално петно от горяла глина (червено-кафяв цвят, 10R 4/8). Вероятно, на това място била направена тънка подова замазка, опалена преди полагането на тялото.

В пространството около човешките кости бяха открити раннонеолитни керамични фрагменти, сред които и фрагмент от типичната за култура Копривец четириъгълна масичка с назъбена долна част (обр. 2 5). Ситуацията около намирането на човешките останки обаче, не ни дава основания да разглеждаме тази култова масичка като гробен дар.

Късен неолит, куртура Хотница (5300–5000 г. пр. Хр.)

В кв. Аа2 открихме струпване от голямо количество депонирани горели мазилки. Част от тези

---

[9] Предадени за изследване на Виктория Русева, от „Институт за експериментална морфология и антропология – БАН“ на която екипът изказва сърдечната си благодарност за предварителните резултати от изследването.

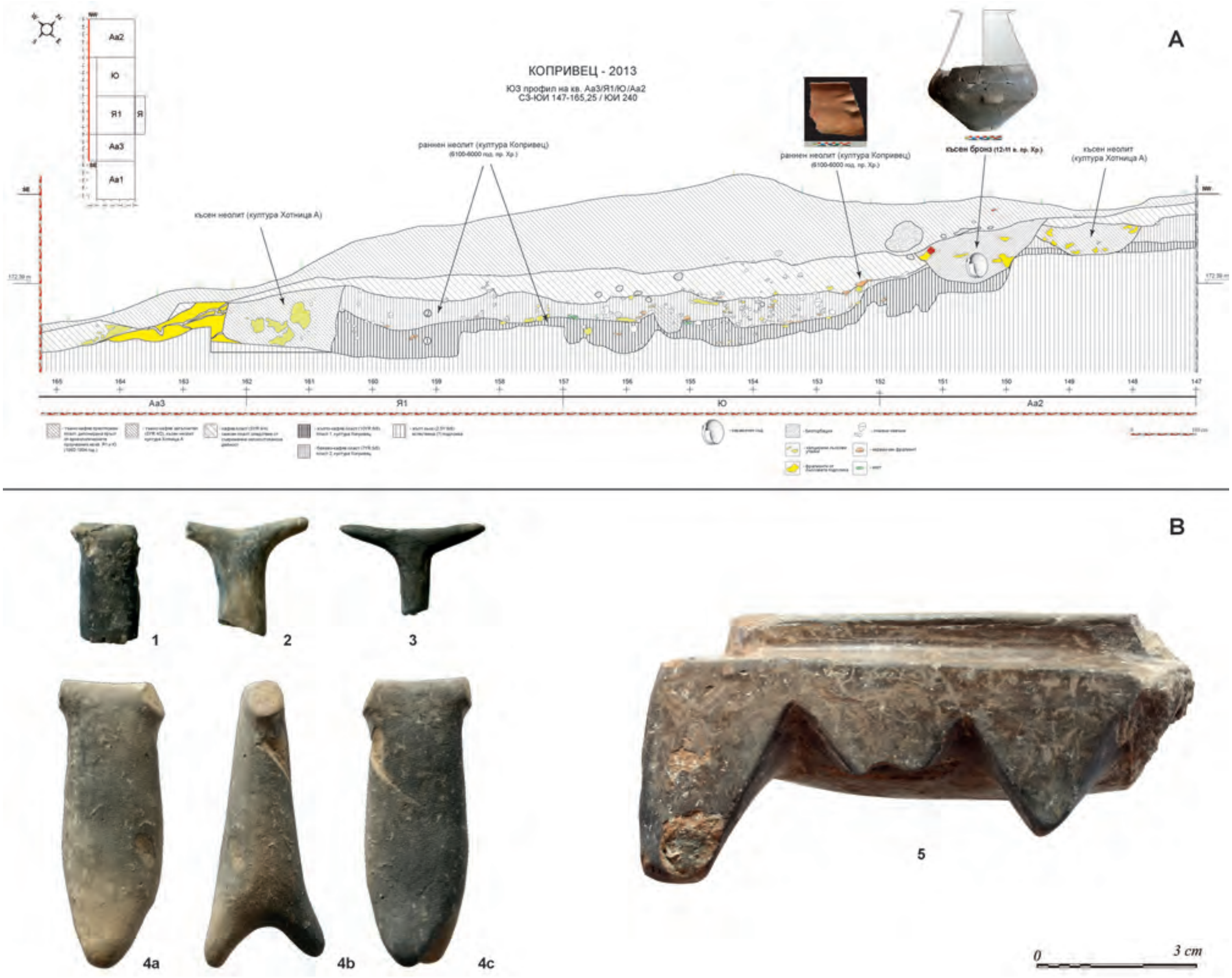
A
КОПРИВЕЦ - 2013
ЮЗ профил на кв. Аа3/Я1/Ю/Аа2
СЗ-ЮИ 147-165,25 / ЮИ 240
Аа2
Ю
Я1
Я
Аа3
Аа1
късен неолит (култура Хотница А)
ранен неолит (култура Копривец)
(6100-6000 год. пр. Хр.)
късен бронз (12-11 в. пр. Хр.)
172,39 m
165
164
163
162
161
160
159
158
157
156
155
154
153
152
151
150
149
148
147
Ю
B
1
2
3
4a
4b
4c
5
0
3 cm

Обр. 2. Ранен неолит, култура Копривец: А – ЮЗ профил на кв. Аа3/Я1/Ю/Аа2; В – материали от ранния неолит, 1–4 – керамични лабрети, 5 – фрагмент от четиъгълна култова масичка, открита в структура 2033, кв. Аа2 заедно с човешките кости.

мазилки документирахме още през 1994 г. в съседния кв. Ю. През 2013 г. разчистихме общо 379 (197,49 кг) фрагмента силно горели мазилки, произхождащи от различни архитектурни единици. Глината, от която са били изградени е с обилен органичен примес (до 70%). Мазилките са с различна дебелина, варираща от 0,10 до 0,29 м., като няма запазени фрагменти даващи възможност за наблюдения относно обща дебелина на стените, първоначален вид на депонираните структури и т.н. По-голямата част от мазилките имат отпечатъци от носеща дървена конструкция, направена от вертикални колове с дебелина 0,05-0,10 м. Сред отпечатъците има и такива от добре оформени греди с дебелина 0,15 м. За отбелязване е, че нямаме регистриран отпечатък от плетена конструкция.

Сред мазилките открихме четири фрагмента с богато орнаментирана лицева част (обр. 3). Общото между тях е това, че орнаментът е нанесен върху завършващата замазка с дебелина 0,7–1 см. Тя е била нанесена след изсъхване на стените, което я прави нестабилна, със слабо сцепление на материала с основата. Този повърхностен пласт е направен от жълта глина със занижен органичен опостнител (около 25%). Орнаментът е нанесен с врязани линии (дълбочина на врязване 0,2–0,4 см, шир. 0,3–0,5 см). Запазените сегменти от стенните орнаментални композиции са: двойни спирали (оцветени в червено, бяло и жълто полета), линейни такива и типичните за малките култови масички на култура Хотница вписани един в друг стълбовидни мотиви. В случая става дума за единични фрагменти от големи култови съоръжения, депонирани на различни места в селището, едно от които е ямата в кв. Аа2. Като хипотеза можем да предположим, че това е направено от заселилото се на това място ново население, финал на култура Хотница II/Боян-Болинтинеану, следи от което намерихме през 1990–1992 г. западно от кв. Аа2, зона А, сондаж I.

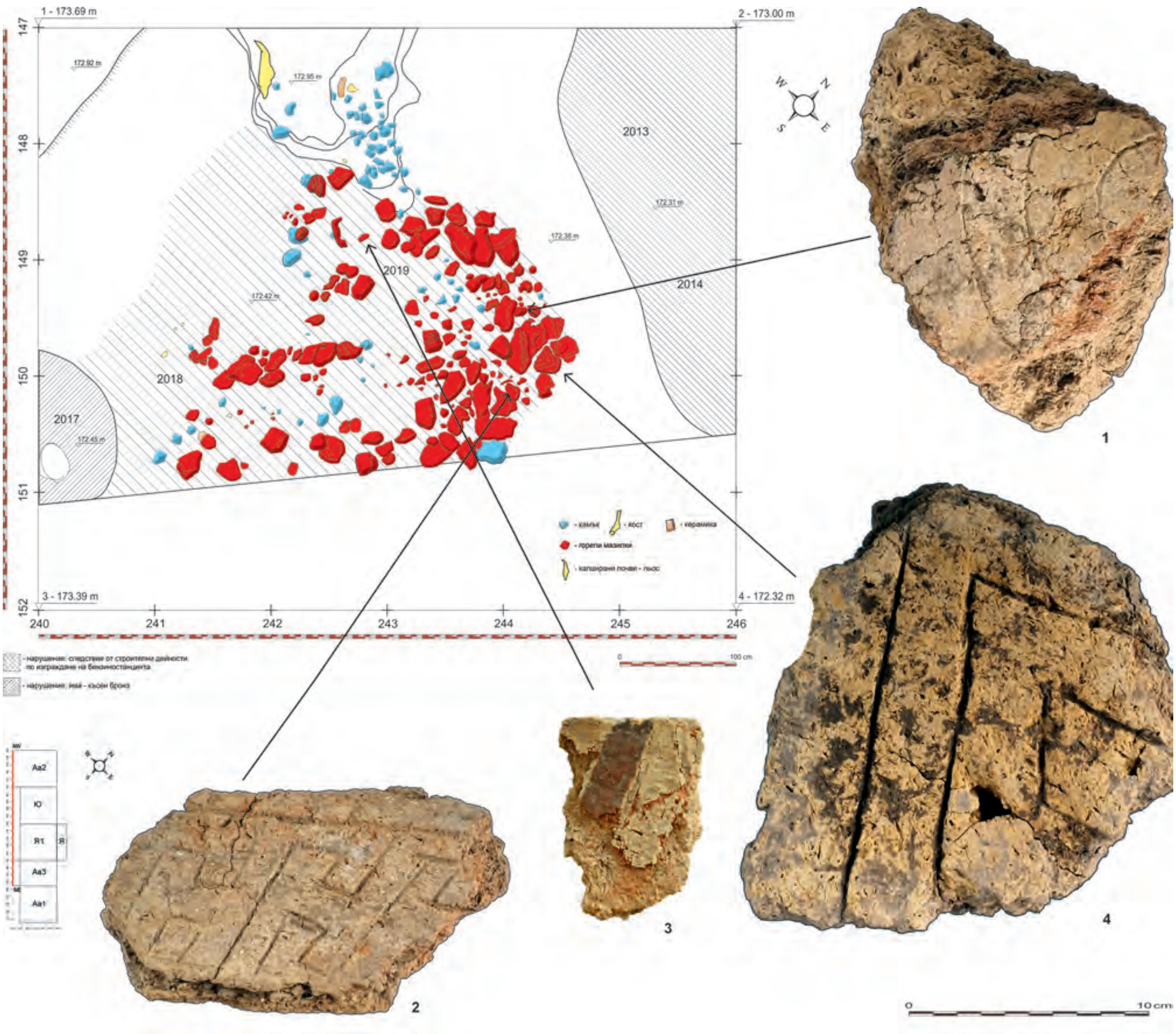
1 - 173.69 m
2 - 173.00 m
3 - 173.39 m
4 - 172.32 m
147
148
149
150
151
152
240
241
242
243
244
245
246
2013
2014
2017
2018
2019
172.92 m
172.95 m
172.31 m
172.38 m
172.42 m
172.45 m
W
N
S
E
- камъни
- кост
- керамика
- горели мазилки
- капсулирани почви - льос
- нарушение: следствие от строителни дейности по изграждане на бензиностанцията
- нарушение: яма - късен бронз
0
100 cm
Aa2
Ю
Я1
Я
Aa3
Aa1
1
2
3
4
0
10 cm

Обр. 3. Късен неолит, култура Хотница, кв. Аа2. Депонирани горели мазилки (части от архитектурните елементи на култово съоръжение). 1–4 – мазилките със следи от стенопис и врязана декорация.

Откритите през 2013 г. материали от късния неолит са характерни на I фаза на култура Хотница. Отрити са керамични фрагменти от типичните остробиконични купи с тясна горна част и ниска шийка покрити с типичните широки коси канелюри, врязани спираловидни мотиви, ленти запълнени с набождания и т.н. Сред керамичните фрагменти не липсват и такива украсени с организирана вертикална барботина.

Други структури

В кв. Аа2 (Ю ъгъл) бе открита яма, нарушаваща структурите от ранния и късен неолит (обр. 2 *А*; 3). Ямата, от която е проучена само половината, има овална форма с големина на отвора 1,60 м. На дъното на ямата е открита долната част от голям амфоровиден керамичен съд с две противоположни езичести дръжки на заобленобиконичния прелом. Открит е и един фрагмент от отворено навън устие. Във вътрешността на съда има радиални следи от оформянето на съда. Съдът се отнася към късната бронзова епоха като формата има аналогии с керамиката от Балей (Alexandrov, Ivanov, Hristova, Kazashki 2013, Fig. 3, 4:8–9).

В кв. Аа1 и Аа2 бяха регистрирани съвременни нарушения. При строителството на бензиностанцията напълно е унищожена североизточната част от кв. Аа2, а в кв. Аа1 има вкопаване, впоследствие засипано, изцяло унищожило пластовете от ранния и късен неолит.

Литература

Alexandrov et al. 2013: S. Alexandrov, G. Ivanov, T. Hristova, N. Kazashki. The necropolis of the prehistoric Baley settlement. – Bulgarian e-Journal of Archaeology, 3/2,2013, 315–324.

№12. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ПОЗЕМЛЕН ИМОТ УПИ V – 8642 В М. БУДЖАКА В ЗЕМЛИЩЕТО НА ГР. СОЗОПОЛ, ОБЛАСТ БУРГАС

Руслан Стойчев, Димитър Недев, Станимира Танева, Калина Петкова

Проучването на УПИ V – 8642 се извърши в периода 8.11-8.12.2013 г. В теренната работа взеха участие Д. Недев, С. Танева и К. Петкова. Научен консултант – Кр. Панайотова.

Имотът се намира в м. Буджака, на около 4 км югоизточно от Созопол и попада в охранителната зона на „Античен некропол на Аполония“ в местността „Кавацитe-Солинария“. Разположен е в подножието на хълм с юг-югоизточна експозиция. Парцелът има форма на неправилен многоъгълник, обърнат с дългите си страни в посока СЗ-ЮИ. На северозапад граничи с асфалтовия път Созопол-Приморско, а от югоизток и югозапад – със свободни, незастроени парцели.

Теренът е със силно нарушена повърхност вследствие на съвременни изкопни дейности, свързани с добив на пясък и прокарване на части от инфраструктура. Проучената по време на спасителните разкопки площ е 2038 кв. м. Обектът е разделен условно на два сектора – Североизточен и Югозападен (Сектор I и Сектор II), отделени с напречно ребро с дължина 22 м, ширина 1 м и посока СЗ-ЮИ. По надлъжната му ос е ситуирано второ ребро с дължина 84 м, ширина 1 м и посока СИ-ЮЗ.

Североизточен сектор (Сектор I)

План-квадратната мрежа е с размери на квадратите 5 х 5 м. В квадрати 2, 3, 6 и 9 са заложени сондажи (1, 2, 3 и 4) с размери 2,50 х 5,00 м; достигнатата дълбочина е до 1,70 м от повърхността на терена. До това ниво, археологически материали в сектора не са документирани. Стратиграфските наблюдения показват, че в целия сектор, под хумусния пласт с дебелина от 0,10 до 0,25 м, до дълбочина 1,70 – 1,90 м, е регистриран хомогенен пласт от светлокафява стерилна глина, която не съдържа археологически материали.

Югозападен сектор (Сектор II)

След подравняване на повърхността е отнет пласт с дебелина 0,20 – 0,30 м по цялата му площ. В тази част на обекта се наблюдава увеличаване на наклона на основния терен от С-СИ в посока Ю-ЮЗ. Именно по повърхността на ниските части е отчетено присъствие на отделни фрагменти от керамични съдове от средновековието (фрагмент от съд с глазура), късноантичната (фрагменти от битова керамика), елинистическата (дръжки от амфорна тара) и новокаменната (фрагменти от груби съдове) епохи. Керамичният материал е със силно увредена повърхност, изтрити ломове и следи от преотлагане. Съпътстван е и от различни по характер съвременни материали.

План-квадратната мрежа е с размери на квадратите 5 х 5 м. С цел повишаване на възможността за стратиграфски наблюдения в дълбочина са проучени три контролни сондажа: 5, 6 и 7.

В сондажи 5 и 6 е достигната дълбочина съответно 1,90 м и 1,50 м от повърхността на терена. Стратиграфията в двата сондажа е сходна: пласт от хумус с дебелина 0,10–0,15 м; под него лежи пласт от пясък с дебелина 0,20 м; третата стратиграфска единица е представена от светлокафява глинеста пръст, която не съдържа археологически материали. Такива са регистрирани на границата на контакта между пясъка и първите 0,10 м от глината само в рамките на сондаж 6 – няколко фрагмента от керамични съдове, чиито характеристики ги отнасят към късната фаза на неолита. В дълбочина археологически материали не се откриват.

Сондаж 7 е с размери 20 м за северозападната и югоизточната му страни, 0,60 м за североизточната и 2,20 м за югозападната. Разположен е по дължина по северозападната граница на парцела. Целта е чрез него да се проследи стратиграфската ситуация в тази част на обекта и да се разкрие причината и характерът на отчетената в този участък ниска концентрация на материали (фрагменти от неолитни керамични съдове, въглени и дребни парчета от мазилки), наблюдавана в зоната на контакта между пясъка и глината. Проучването показа, че материалите от сондажа не могат да се свържат с конкретна структура в тази част от сектора.

Сондажи 8-16 са заложени в участъци, в които е отчетено присъствие на археологически материал. В тях структури не са локализирани.

В югозападния край на парцела, на място, останало сравнително слабо засегнато от съвременни изкопни работи, в северозападния профил, маркиращ границата на имота е регистрирано петно от горяла глина. Структурата се развива извън границите на проучвания имот. След оформяне на нов профил, на 0,70 м на северозапад, се проучи опалена глинена замазка in situ с овална форма, дебелина 0,06 м, размери 0,84 м в посока СИ-ЮЗ и 0,62 м в посока ЮИ-СЗ, както и две нива на паднали върху нея фрагменти от стенни мазилки. При демонтирането на мазилките са открити въглени и няколко силно увредени фрагмента от керамични съдове, характерни за късната фаза на неолита. Горната повърхност на замазката е равна, добре загладена, с червено-кафяв цвят. Замазката лежи директно върху сбитата светлокафява глина. Няма подложка (обр. 1). Източно от нея, на същата дълбочина, е регистрирано струпване на фрагменти от керамични съдове от същия хронологически период, каменни сечива (цели и фрагментирани), кремъчни отломъци и животински кости. Проучването показа, че се касае за структура с овална форма и диаметър около 1,40 м (обр. 2). Запълнителят ѝ е съставен от керамика, сбита глинеста пръст, въглени и фрагменти от мазилки. Структурата е изчерпана до дълбочина 1,50 м от повърхността (обр. 3).

Откритите при проучването животински останки принадлежат както на диви, така и на домашни животни. Сред дивите животни са идентифицирани кости от елен лопатар и благороден елен. Тези от елен лопатар като цяло са най-голям процент от всички останали. Костите от домашни животни са предимно от говедо, овца или коза и куче. Костните останки са предимно от млади индивиди. По тях не се откриват следи от транжиране и умишлено фрагментиране. Върху два от костните фрагменти има следи от зъби на хищник (вероятно куче). Върху част от костите има следи от горене при температура около 300° C[10].

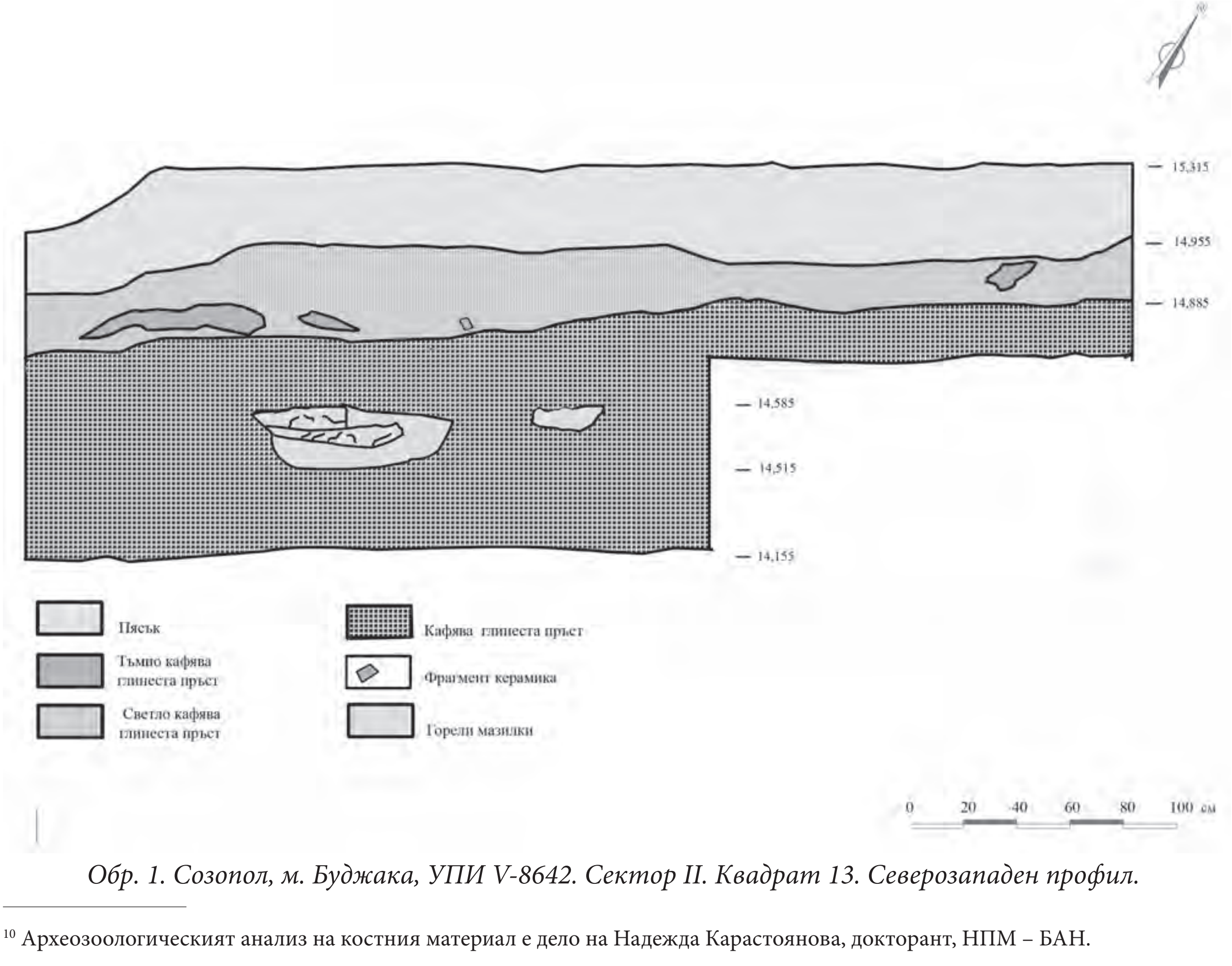

Обр. 1. Созопол, м. Буджака, УПИ V-8642. Сектор II. Квадрат 13. Северозападен профил.

---

[10] Археозоологическият анализ на костния материал е дело на Надежда Карастоянова, докторант, НПМ – БАН.

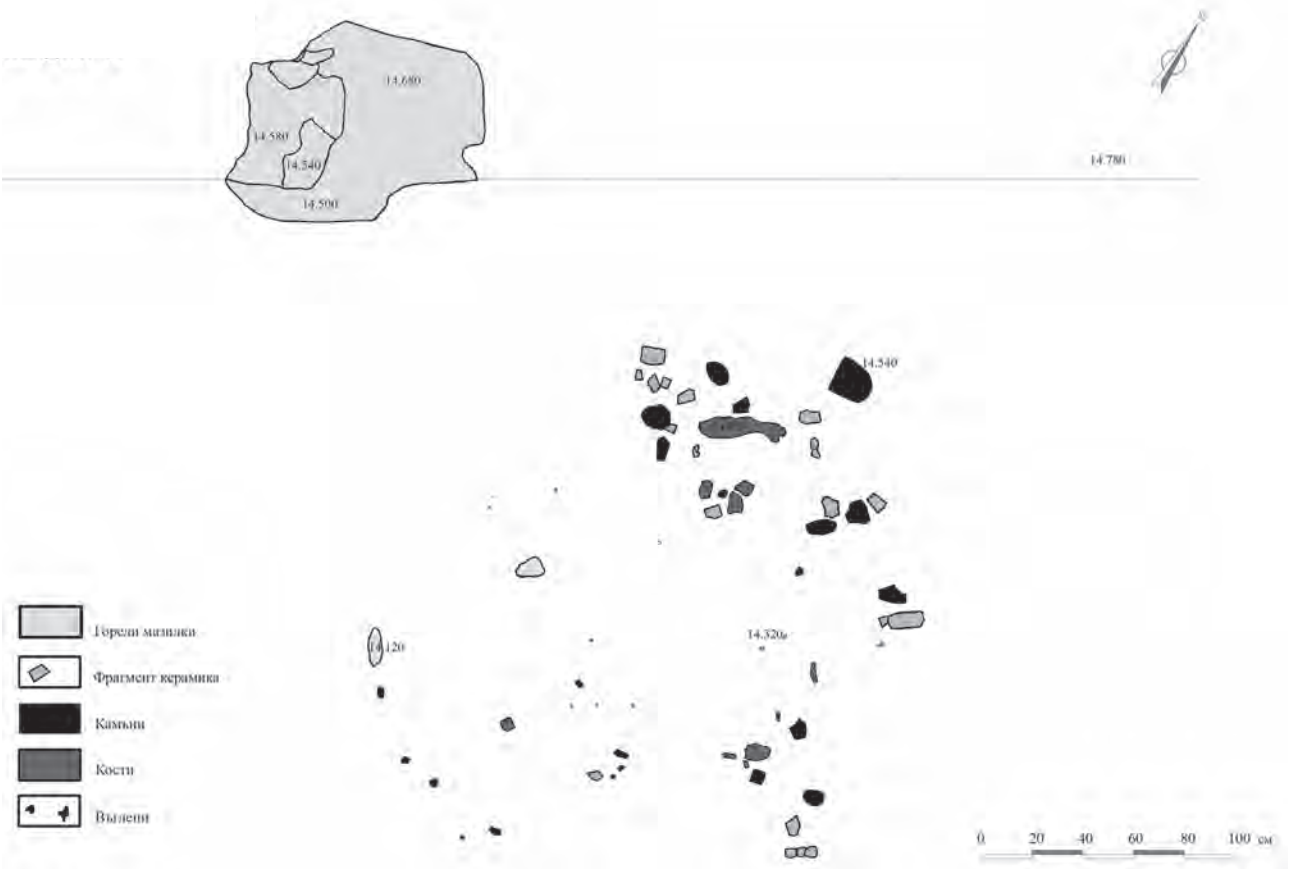
14.680
14.580
14.540
14.500
14.780
14.540
14.120
14.320
Горели мазилки
Фрагмент керамика
Камъни
Кости
Въглени
0 20 40 60 80 100 см

Обр. 2. Созопол, м. Буджака, УПИ V-8642. Сектор II. Квадрат 13. Структура 1 и Структура 2.

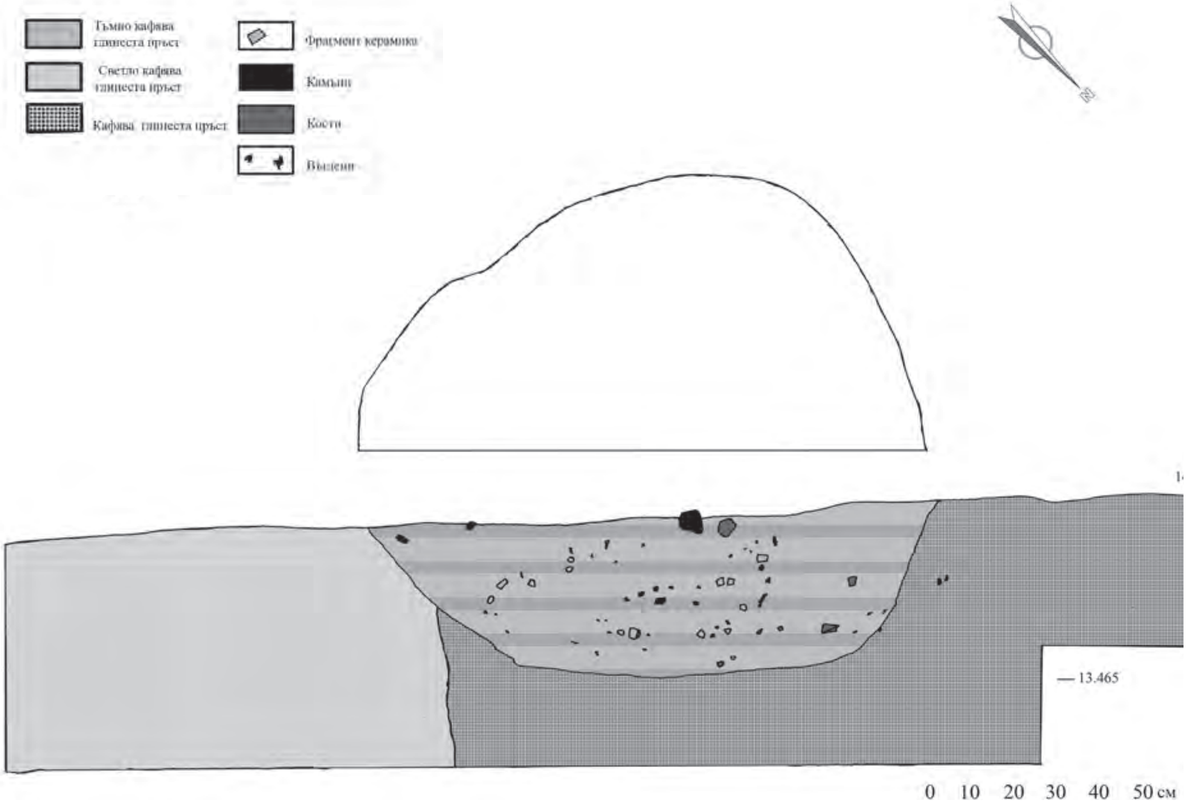
Тъмно кафява глинеста пръст
Светло кафява глинеста пръст
Кафява глинеста пръст
Фрагмент керамика
Камъни
Кости
Въглени
13.465
0 10 20 30 40 50 см

Обр. 3. Созопол, м. Буджака, УПИ V-8642. Сектор II. Квадрат 13. Структура 2. План и разрез.

Къснонеолитните структури от УПИ V–8642 не са изолиран случай в м. Буджака. На 400–500 м източно от настоящия обект, са документирани синхронни материали и структури, които изследователите свързват с обитаване на югозападните граници на полуострова (Лещаков, Недев 2008, 49-51; Лещаков, Класнаков, Стефанова 2008, 51-54; Лещаков, Класнаков 2008, 54-57)[11].

Литература

Лещаков, Недев 2008: П. Лещаков, Д. Недев. Спасителни археологически разкопки на обект УПИ 8142/8143 в м. Буджака, гр. Созопол, Бургаска област. – Археологически открития и разкопки през 2007 г. София, 2008, 49-51.

Лещаков, Класнаков 2008: П. Лещаков, М. Класнаков. Аварийни археологически разкопки на обект УПИ 8038 в м. Буджака, гр. Созопол, Бургаска област. – Археологически открития и разкопки през 2007 г. София, 2008, 54-57.

Лещаков и др. 2008: П. Лещаков, М. Класнаков, Т. Стефанова. Спасителни археологически разкопки на обект УПИ 8165 в м. Буджака, гр. Созопол, Бургаска област. – Археологически открития и разкопки през 2007 г. София, 2008, 51-54.

№13. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТ ПРИ С. НОВА НАДЕЖДА, ОБЩ. ХАСКОВО (ОТ КМ 245+280 ДО КМ 245+420 ПО ТРАСЕТО НА ЖП ЛИНИЯ ПЛОВДИВ–СВИЛЕНГРАД)

Крум Бъчваров, Надежда Тодорова, Ваня Петрова, Георги Кацаров,
Деница Илиева, Николина Николова, Цветана Попова, Станимира Танева,
Селена Витезович, Катлийн Максуини

Археологическият обект е разположен върху висока заливна тераса на ок. 300 м от десния бряг на Марица и на ок. 250 м югоизточно от края на с. Нова Надежда. В геоложко и геоморфоложко отношение терасата е развита върху неогенските седименти на Ахматовската свита и е изградена от алувиални наслаги с холоценска възраст, представени от неправилно редуване на чакъли, пясъци и песъчливи глини. Обектът обхваща площ над 36,5 дка и се състои от две ниски селищни могили, северозападна (ок. 140 м С-Ю х 120 м И-З; ок. 17 дка) и югоизточна (ок. 150 м С-Ю х 130 м И-З; ок. 19,5 дка), съответно с надморска височина 89 м и 92,68 м, разделени от дере, по което тече пресъхващ през лятото и есента поток.

Около 7500 кв. м от северната периферия на северозападната могила попадат в сервитута на реконструиращата се железопътна линия и съответно подлежат на спасителни археологически разкопки, които бяха проведени от 03/09 до 30/11/2013 г.

Преди началото на разкопките, на цялата предвидена за спасително проучване площ, както и на останалата (южна) част на СЗ могила и на цялата ЮИ могила беше направено геомагнитно заснемане, което показва многобройни аномалии с различна форма и интензивност и предполага наличие на гъсто разположени археологически структури.

По време на спасителните археологически разкопки през 2013 г. е проучена обща площ ок. 1 дка. Дебелината на културния пласт в североизточната периферия на могилата достига 3,80 м, а в северозападната – 3,20 м. Максималната дълбочина на вкопаните структури в централната северна част е 2,60 м.

---

[11] Дължим искрена благодарност на Петър Лещаков за оказаното съдействие в първите дни на проучването, консултациите по отношение на неолитната керамика и изготвянето на част от картния материал.

Регистрираните останки от интензивна човешка дейност се отнасят към раннонеолитната култура Караново I (нач. на VI хил. пр. Хр.), къснохалколитната култура Караново VI (кр. на V хил. пр. Хр.) и ранната желязна епоха (кр. на II – нач. на I хил. пр. Хр.). Открити са и отделни фрагменти от керамични съдове, отнасящи се към късния неолит, ранния халколит и късната желязна епоха. Върху СИ склон на селищната могила е проучена част от мюсюлмански некропол (XVI-XVIII в.).

Ранен неолит

Кръгови ровове (обр. 1). Частично са проучени 5 кръгови вкопани структури, функционирали през различните фази от развитието на селището. Имат V или U-образно напречно сечение, стръмни стени със „стъпала" и равни дъна. Най-външният и хронологически най-късен ров е широк на нивото на вкопаване в стерилната основа до 3 м, а максималната му дълбочина на същото ниво е 1,50 м. Въз основа на проучения му сегмент може да се предположи, че диаметърът му е ок. 97 м. Следващият ров има три вътрешни трасета с варираща широчина и дълбочина, представляващи отделни преправки и съответно различни етапи от съществуването му. Най-късното трасе, което нарушава първите две, е плътно запълнено с опожарени деструкции. Останалите три по-ранни рова имат аналогична форма и съответно по-малък диаметър.

Постройка (обр. 2). Останките от постройката с размери ок. 7,50 м И-З х 5,50-6,00 м С-Ю и ориентация ЮЗ-СИ са частично или изцяло разположени над трасетата на 3 от рововете. Обхващат площ ок. 45 кв. м с неправилни очертания, тъй като са нарушени от всички страни. В СИ част на сградата е проучена частично унищожена (от З и С) основа на термично съоръжение, вероятно огнище, с четириъгълна форма и запазени размери 1,05 м С-Ю х 1,00 м И-З. От Ю му край е запазена част от глинен перваз, широк 5-10 см и висок ок. 10 см. Постройката вероятно е синхронна с най-късния раннонеолитен ров.

Гробни контексти. Общо са проучени 15 раннонеолитни гробни контекста, 11 индивидуални и 4 двойни, съдържащи останки от 19 индивида: 7 субадулти (вкл. бебе) и 12 възрастни, от които 6 мъже, 3 жени и 3 неопределени. Осем гроба се характеризират с трупополагане в свита поза настрани, а останалите съдържат различен брой човешки кости и/или черепи в неанатомичен ред или частична артикулация. В един случай е открит гробен инвентар: голям брой черупки от охлюви около скелета.

Късен халколит

Ров. Тази къснохалколитна вкопана структура не е проучена изцяло, но очевидно има по-голям диаметър от най-външния раннонеолитен ров. Тя се проследява като ивица, широка на нивото на регистриране 1,20-1,70 м.

Каменни основи на постройка (обр. 3). Фундаментът е изграден от две успоредни ивици речни и ломени камъни с ориентация ЮЗ-СИ. На Ю и ЮЗ продължава извън рамките на проучваната площ на обекта. Разкритата площ на каменната структура е ок. 55 кв. м, а височината ѝ достига 0,30 м. ЮИ ивица е широка 0,60-1 м и дълга ок. 6 м. СЗ ивица е широка 1,70-2,20 м и дълга ок. 11 м. Откъм С структурата е затворена от ивица ломени камъни с ориентация ЮИ-СЗ, напречна на описаните две, с дължина 3,50-4,50 м. По естествения склон на древния терен непосредствено на СЗ от структурата е проучено компактно струпване от цели и фрагментирани керамични съдове, антропоморфни и зооморфни фигури, огладени каменни сечива и керамични тежести.

Към къснохалколитния период от обитаването на селищната могила вероятно се отнася и гроб на 25-35 годишна жена, положена в свита поза полунадясно, полу по гръб с глава на югоизток.

Ранна желязна епоха

Пластът от ранната желязна епоха е регистриран върху СЗ склон на селищната могила, обхваща обща площ ок. 307 кв. м и има дебелина до 0,80 м, постепенно намаляваща в И посока. От този период са проучени ями с различна форма и големина, съдържащи фрагментирани керамични съдове и малки находки.

Мюсюлмански некропол

Върху североизточния склон на селищната могила са проучени 30 мюсюлмански гроба. Онези от тях, които са разположени върху най-високата част от могилата, се характеризират с големи овални гробни ями, оградени и/или обозначени с необработени каменни плочи или ломени камъни. Останалите гробни ями са правоъгълни и в тях са запазени останки от покритие от чамови дъски, вкл. диканя. Мъртвите са положени в изпъната поза по гръб с ръце отстрани на тялото и глава на З/ЮЗ.

Археоботаническият анализ на растителни останки от Нова Надежда установи наличие на 19 вида; 11 от тях принадлежат на житни и бобови. Регистрирането на нахут и меко-сбита пшеница несъмнено доказва връзката на комплекса културни растения с Анатолия.

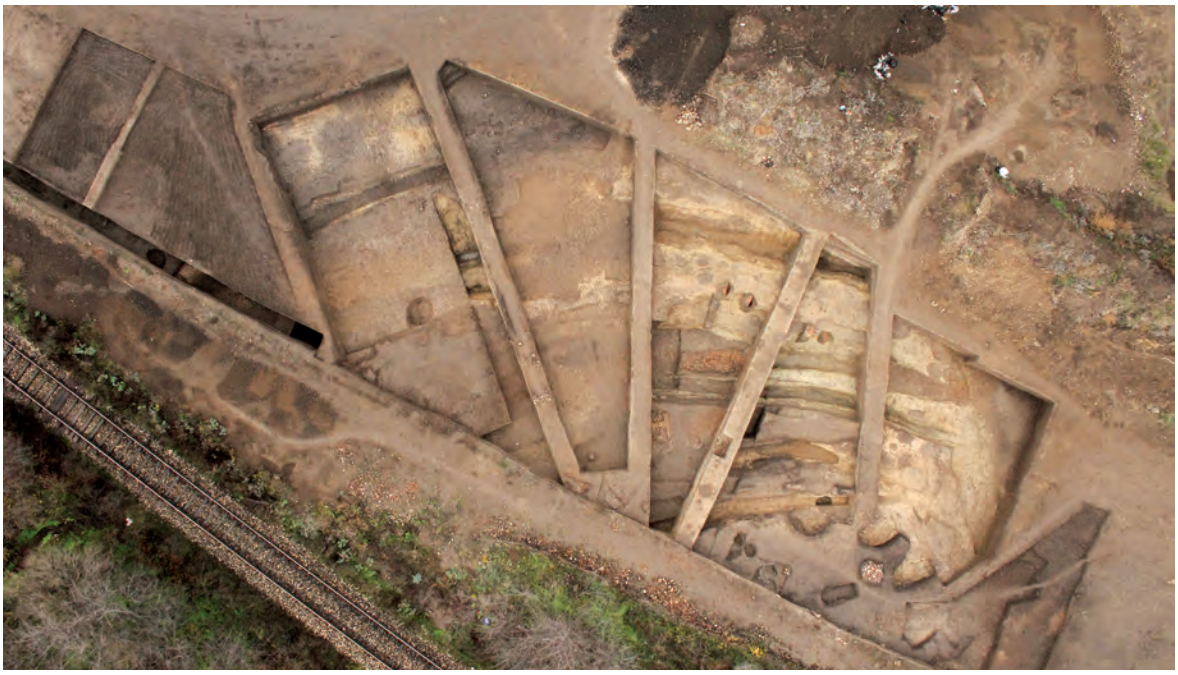

Обр. 1. Археологически обект при Нова Надежда. Снимка от въздуха на проучената площ с праисторическите ровове.

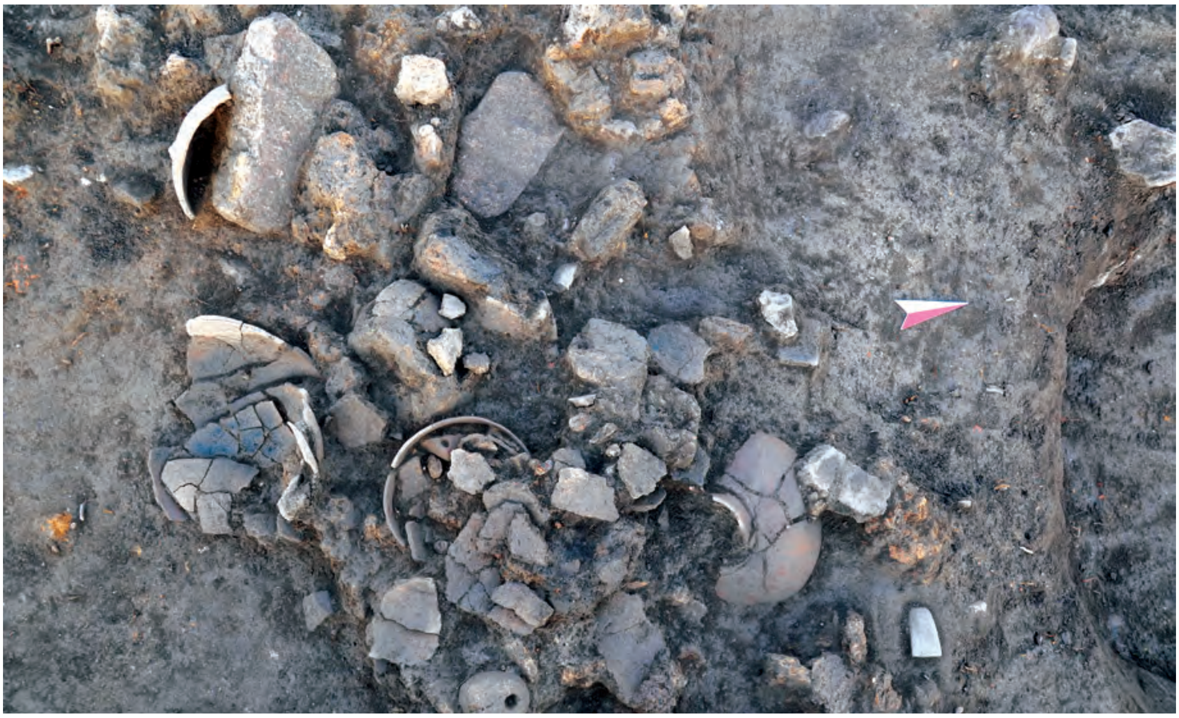

Обр. 2. Археологически обект при Нова Надежда, стр. 1. Останки от постройка, детайл. Ранен неолит.

Находките от Нова Надежда включват керамични съдове, антропоморфни и зооморфни фигури, култови масички, тежести, дискове и гладилки; огладени каменни сечива и чукалки; метални предмети.

Кремъчният ансамбъл е свързан най-вече с неолитната традиция: главно ретуширани пластини и единични ядра за пластинки. Халколитните материали са малобройни и нехарактерни; сред тях трябва да се спомене фрагмент от връх на копие.

В суровините на раннонеолитния ансамбъл от костени/рогови предмети доминират кости от овца/коза и говедо; най-характерният технологичен тип е шпатулата-длето. Срещат се лъжички и

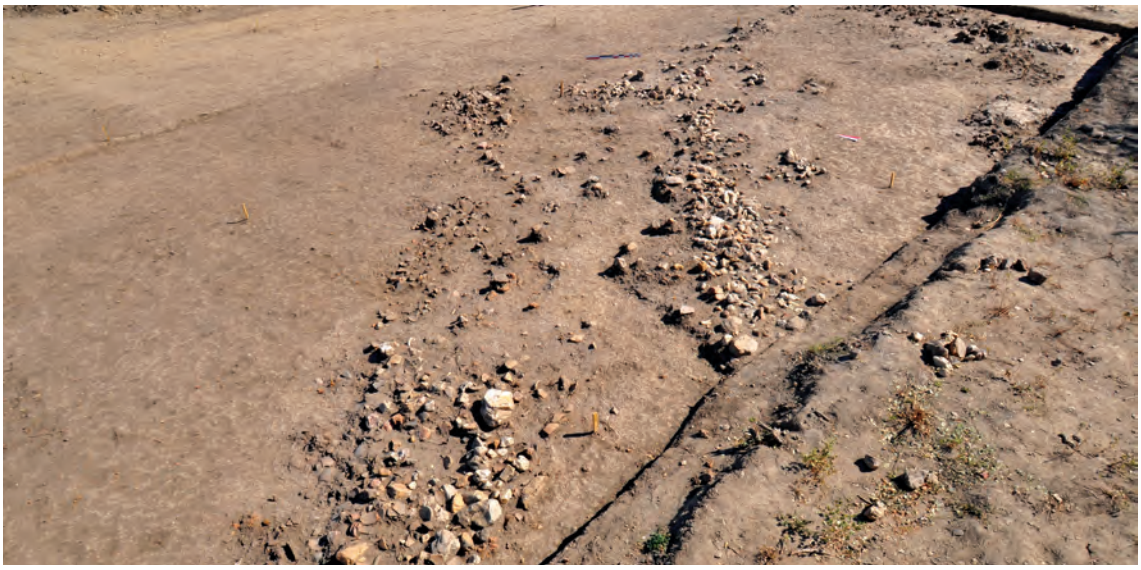

Обр. 3. Археологически обект при Нова Надежда, стр. 2. Останки от каменни основи на постройка, поглед от ЮЗ. Късен халколит.

пробивачи, както и напълно запазен връх на метателно оръжие и висулка от черупка на мида *Cardium*. Технологичните отпадъци предполагат съществуване на производствена зона. Халколитните артефакти са малобройни, главно шила и гладилки.

Проучването ще продължи през 2014 г.

№14. СОНДАЖНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ПРАИСТОРИЧЕСКОТО СЕЛИЩЕ ГЕРЕНА – КАЛИТИНОВО, СТАРОЗАГОРСКО

Петър Калчев, Десислава Андреева

Праисторическото селище е разположено на 12 км източно от Стара Загора в м. Герена до с. Калитиново. Площта му е 15 дка. Археологическият обект е представлявал ниска селищна могила, обитавана през историческите периоди неолит и ранна бронзова епоха. В резултат на продължителната селскостопанска и строителна интервенция горният пласт е изцяло унищожен.

Сондажните археологически проучвания са проведени като спасителни в терен със застроени сгради и складове за тютюн в западната част на праисторическото селище.

Проучванията са осъществени през септември-октомври 2013 г.

Съобразно целите на проучването около и в близост до сградите са проучени 4 сондажа с обща площ 63 кв. м. Три от сондажите са разположени в линия, маркираща предполагаемата западна периферия на селището, а четвъртият е на запад от тях.

В *сондаж I* е констатиран здрав културен пласт с дебелина 1,20 м, от ранния неолит. Стерилна основа е установена на дълбочина 1,70 м. Над нея лежи черен хомогенен хумусен пласт с деб. 45-50 см, в който липсват археологически материали. На дълбочина 1,07 м в южната част на сондажа е регистриран частично запазен под на раннонеолитна къща (обр. 1). Запазената част от пода е 5,5 кв. м, изграден е от жълто-кафява глинеста пръст с дебелина 5 см. Върху него са документирани и фрагменти от мазилките на рухналите стени на постройката с дебелина 15-20 см. В югозападния ъгъл на сондажа, върху пода са констатирани останки от разрушена основа на съоръжение (пещ или огнище?). Останките от основата са с неправилна овална форма с диаметър 80 см и дебелина 15 см. Изградена е от два пласта глина и подложка от керамични фрагменти и дребни камъни. На север от съоръжението лежи част от хромелен камък, каменно точило и струпване от фрагментирани керамични съдове

– няколко дебелостенни дълбоки паници и гърневидни съдове. Проученият участък от разрушената къща не позволява да се предположат плана и размерите ѝ.

Пластът над жилището е от жълта глина със значителна плътност и отделни пепелни прослойки с въглени и малки фрагменти червена мазилка. Дебелината му варира от 30 до 60 см. Не са констатирани археологически структури, но пластът е с висока концентрация на фрагменти от керамични съдове и животински кости.

Раннонеолитният пласт с останките от жилището е прорязан от *вкопана пепелна структура*, чийто депонат превишава с около 20 см нивото на вкопаването и покрива в северна и южна посока по-ранния пласт. Размерите на вкопаването са 4,50 м С-Ю. В източна посока структурата е разрушена от съвременна ограда. В западна и източна посока границите на вкопаването не влизат в сондажа, но може да се предположи, че размерите му в посока И-З са между 7 и 10 м. В структурата на различни дълбочини (от 0,25 до 1,15 м) са регистрирани струпвания от червени мазилки, сива пепел с въглени, фрагменти от керамични съдове и няколко места на горене, които маркират поне шест отделни етапа на запълването ѝ (обр. 2).

Пластовете около структурите имат кафяв цвят, наситен с въглени, пепел, животински кости, фрагменти от раннонеолитни керамични съдове и находки.

Характеристиката на откритите археологически материали показва, че вкопаната структура и неолитният пласт нямат съществена хронологическа разлика, т.е. вкопаването ѝ в пласта е осъществено малко по-късно, но през раннонеолитния период. Специфичните особености в керамичния комплекс показват една късна фаза на ранния неолит в североизточните части на Тракия, известна под името „Азмашки вариант“ (обр. 3) (Георгиев 1963; 1966).

Сондаж II е разположен на север от сондаж I. Регистрираният здрав културен пласт от ранния неолит е с дебелина 90 см. Пластът е от два стратиграфски слоя – сив пепелен и жълтокафяв, наситени с фрагменти от раннонеолитни керамични съдове и мазилки. Културният пласт лежи върху черен хумусен пласт без археологически материали с дебелина 20 см, идентичен с констатирания в сондаж I, под който е регистрирана стерилна основа. В раннонеолитния пласт липсват следи от архитектурни съоръжения. В северозападната част на сондажа е проучена частично яма, която е вкопана в неолитния пласт и в стерилната основа. Установените в рамките на сондажа размери са: максимален диаметър 4 м и дълбочина 1,50 м. В стерилната основа е проучена източната част на друга, по-малка

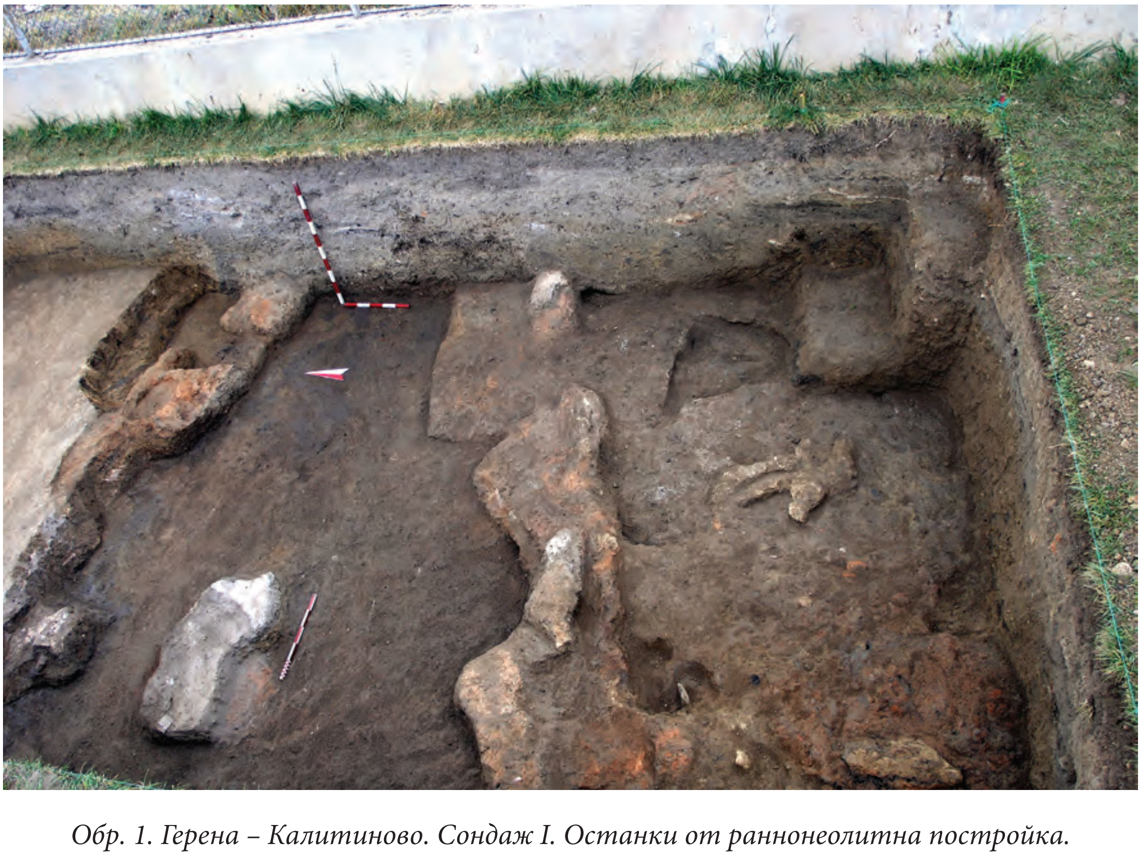

Обр. 1. Герена – Калитиново. Сондаж I. Останки от раннонеолитна постройка.

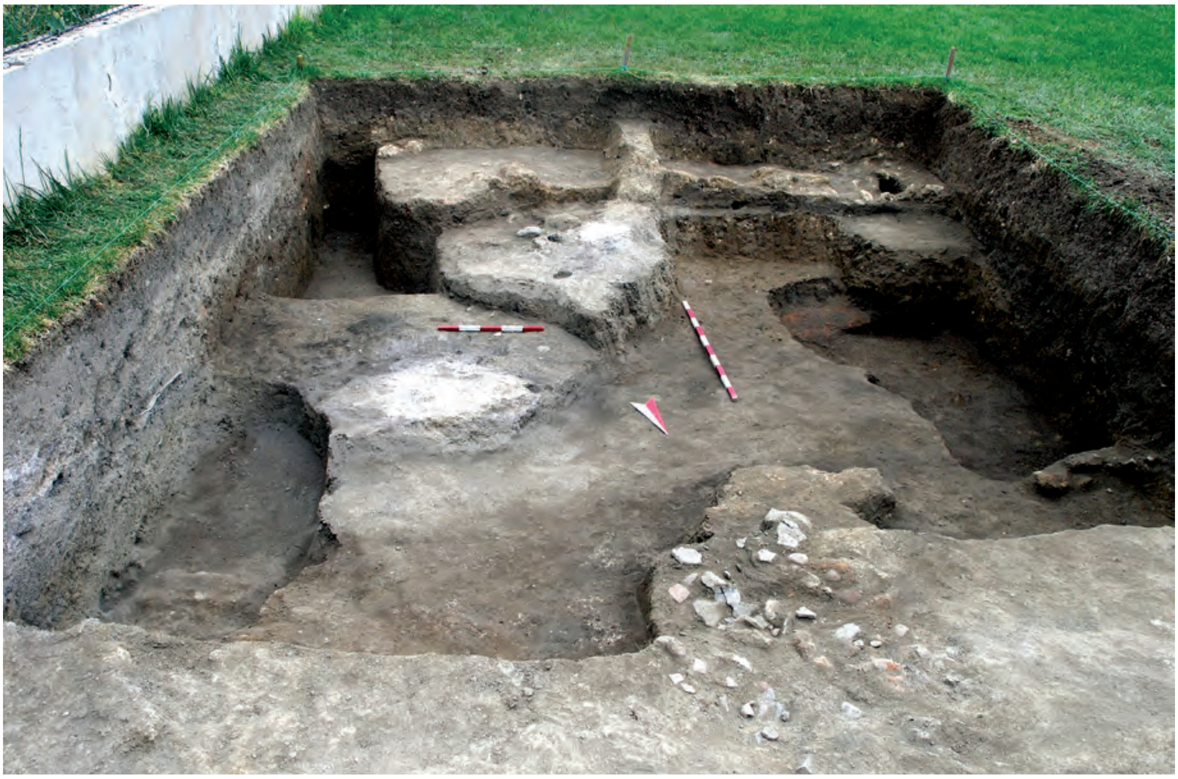

Обр. 2. Герена – Калитиново. Сондаж I. Етап от проучване на вкопаната структура.

яма. Размерите ѝ в рамките на сондажа са: максимален диаметър 1,30 м, дълбочина 0, 35 м. И двете ями са запълнени с фрагменти от мазилки на жилища, животински кости, пепел, въглени, фрагменти от керамични съдове и находки. Материалите се отнасят към ранния неолит, култура Караново I (Азмашки вариант).

Сондаж III и сондаж IV са разположени на север и северозапад от първите два. И в двата са регистрирани съвременни насипи с останки от строителна и битова керамика. Под насипите са констатирани хомогенни пластове от периодите ранна бронзова епоха III фаза (св. Кирилово) и среден неолит Протокараново III. Пластовете са с дебелина съответно 0,50 и 0,90 м в сондаж III и 1,20 м и 1 м в сондаж IV. И в двата пласта не са установени останки от архитектурни съоръжения. Интерес представляват материалите от среднонеолитния пласт, чийто керамичен комплекс носи белезите на преход от раннонеолитната култура Караново II към къснонеолитната култура Караново III. Това определя развитието на среднонеолитния комплекс Протокараново III в Герена-Калитиново във варианта Караново II-III (Николов 1998).

В сондаж IV е проучена къснонеолитна яма, която прорязва целия среднонеолитен пласт и е вкопана в стерилната основа. Формата ѝ е обърнатоконична. Периферията ѝ е с елип-

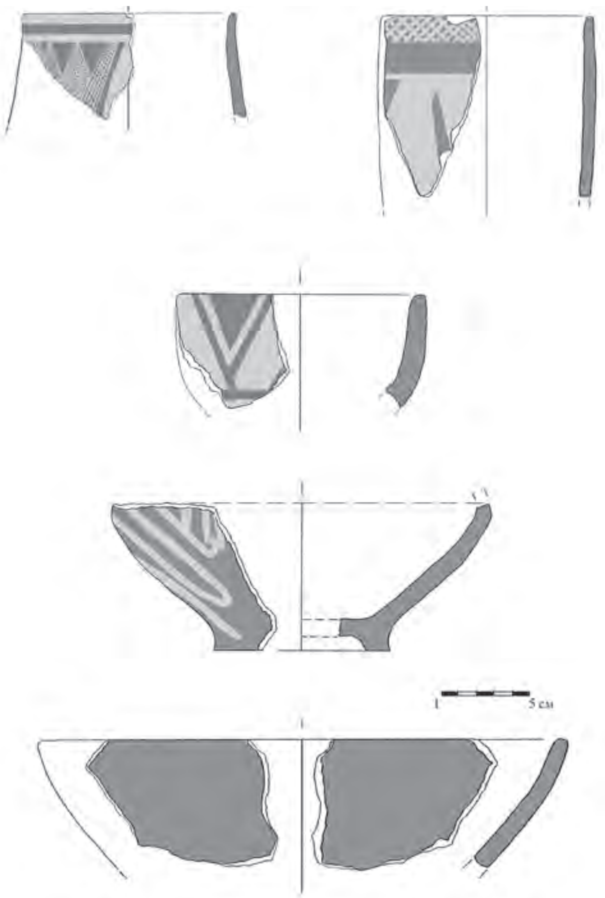

Обр. 3. Герена – Калитиново. Сондаж I. Керамични съдове.

совиден план и размери 0,90 м изток-запад, 2,50 м север-юг; дълбочина 1,65 м. Запълнителят на ямата е хомогенен, съставен от черна пръст, примесена с въглени, животински кости, фрагменти от керамични съдове и находки. Керамичният комплекс най-общо може да бъде отнесен към късния неолит в Тракия.

Сондажното археологическо проучване на праисторическото селище Герена-Калитиново установи наличие на здрав културен пласт от ранния неолит само в югоизточната част на проучената площ. Пластът е с максимална деб. 1,20 м. Дължината му вероятно е около 30 м, а ширината – 10-15 м. Характеристиката на откритите структури и материали, липсата на добре запазени архитектурни останки свидетелстват, че констатираният културен пласт е от крайната северозападна периферия на раннонеолитното селище.

Литература

Георгиев 1963: Г. Георгиев. Главни резултати от разкопките на Азмашката селищна могила през 1961. – Известия на археологическия институт, 26, 1963, 157-176.

Георгиев 1966: Г. Георгиев. Многослойное поселение Азмашка могила близ Старой Загоры (Болгарии). – Краткие сообщения институт археологии, 106, 1966, 3-10.

Николов 1998: В. Николов. Проучвания върху неолитната керамика в Тракия. Керамичните комплекси Караново II-III, III и III-IV в контекста на Северозападна Анатолия и Югоизточна Европа. София, 1998.

№15. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА УПИ – I – 20043 В М. ТАНДАРСКИ БАИР ДО С. ХАДЖИДИМИТРОВО, ЯМБОЛСКО

Виктория Петрова, Илия Илиев, Георги Илиев, Тодор Вълчев, Тодор Дяков, Любомир Тодоров

Археологическият обект, обхващащ УПИ – I – 20043 е разположен в местността Тандарски баир, където е регистриран след археологическите проучвания в трасето на АМ Тракия през периода 2008-2009 г. (обр. 1). Обозначен е като Хаджидимитрово-Тандарски баир. Непосредствено на изток от него се намира проучения през 2008-2010 г. голям археологически обект Хаджидимитрово, датиран към култура Караново IV (Петрова 2010; Петрова и др. 2011); двата обекта са разделени от Саксан дере, което има приблизителна посока СЗ-ЮИ.

УПИ – I – 20043 се намира южно от АМ Тракия, на 630 м северозападно от кметството на с. Хаджидимитрово, Ямболско. Имотът попада в югозападната част на археологическия обект Хаджидимитрово-Тандарски баир. В западна посока граничи със Саксан дере, а на север – с АМ Тракия. В източна посока се намират селски път и фотоволтаична централа. Причина за проучването е инвестиционно намерение, свързано с изграждането на бензиностанция, разположена южно от АМ Тракия.

Спасителните археологически разкопки се проведоха през периода 8-24.08.2013 г. под ръководството на Виктория Петрова, със зам.-ръководител Илия Илиев. В екипа участваха Георги Илиев (ИМ Ямбол), Тодор Вълчев (ИМ Ямбол), Тодор Дяков (магистър, ВТУ) и Любомир Тодоров (студент, НБУ).

В предвидения за проучване участък, обхващащ площ около 5 дка, са регистрирани общо 23 археологически структури, по-голямата част от които са концентрирани в централната част на разкритата площ (обр. 2).

Общата стратиграфия на обекта представя следната картина (отдолу нагоре):

- стерилна основа, представена от плътна жълтеникава пръст;
- тъмнокафяв, плътен пласт с дебелина до 0,15-0,20 м; в него не са намерени археологически материали;

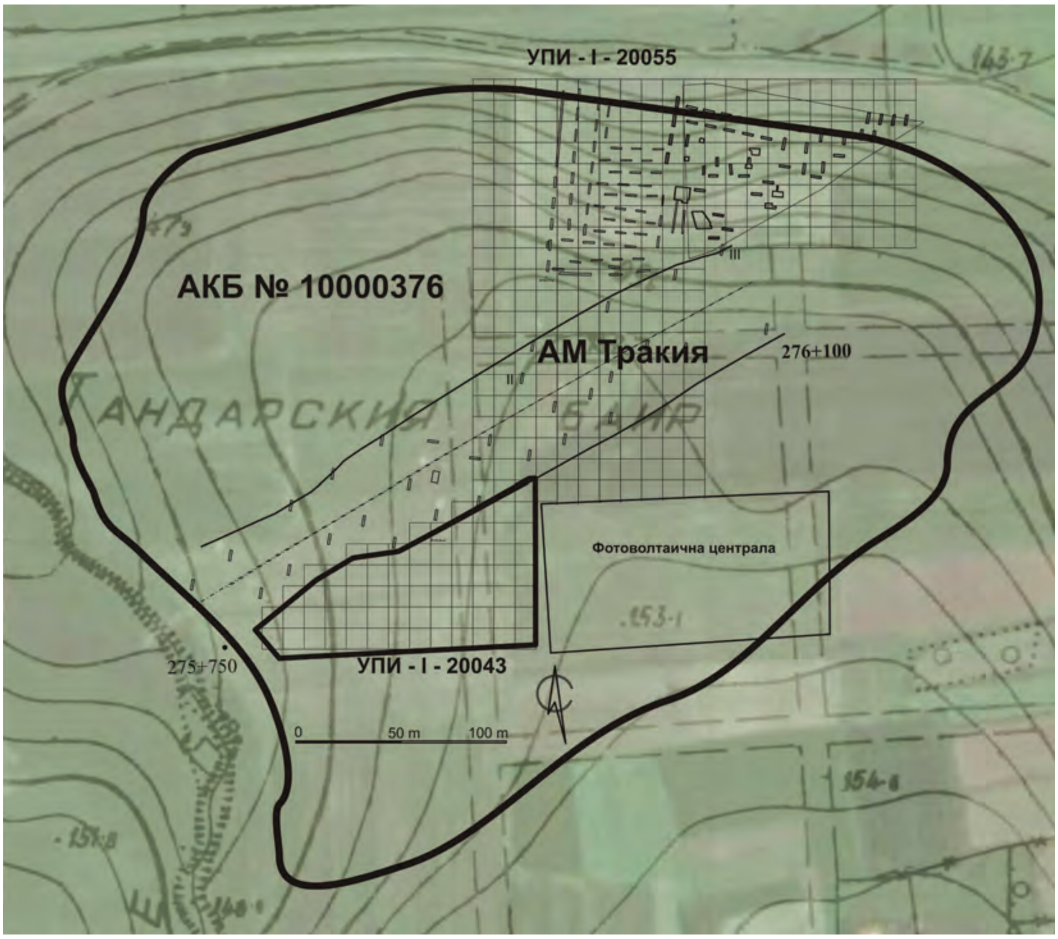
УПИ - I - 20055
АКБ № 10000376
АМ Тракия
276+100
Тандарския баир
Фотоволтаична централа
.153-1
275+750
УПИ - I - 20043
0
50 m
100 m
143-7
154-6
151-8

Обр. 1. Хаджидимитрово-Тандарски баир, Ямболско. Местоположение на УПИ – I – 20043.

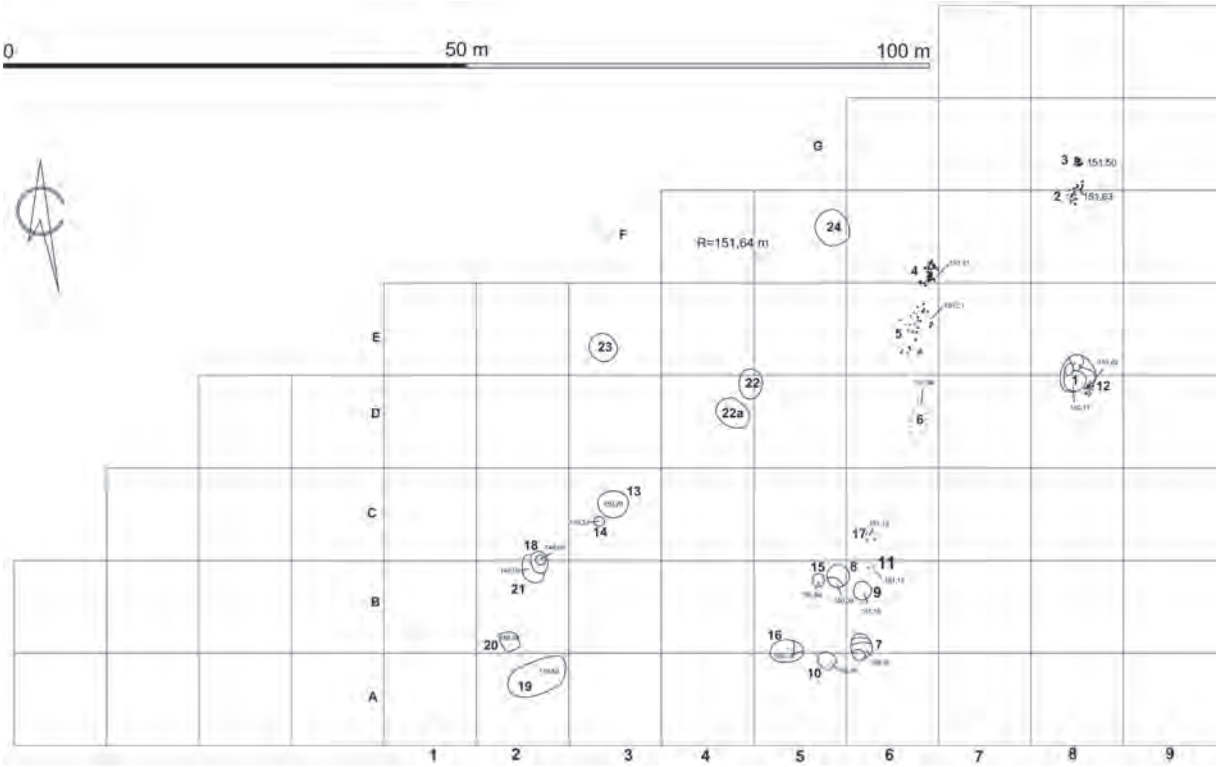
0
50 m
100 m
G
F
E
D
C
B
A
R=151,64 m
1
2
3
4
5
6
7
8
9
10
11
12
13
14
15
16
17
18
19
20
21
22
22a
23
24
1
2
3
4
5
6
7
8
9

Обр. 2. Хаджидимитрово-Тандарски баир, Ямболско. УПИ – I – 20043. План на проучените археологически структури.

- археологически структури (ями), вкопани в тъмнокафявия пласт и стерилната основа;

- черен пласт, примесен с миниатюрни мазилки и въгленчета; той има различна дебелина и е установен в почти цялата проучвана площ. Керамичните фрагменти и животинските кости имат ерозирали повърхности, а деструкциите – загладени ръбове;

- орница с дебелина около 0,30 м.

Проучените археологически структури представляват 14 вкопани в стерилната основа ями с приблизително кръгла форма и диаметри от 2 до 3 м. Разстоянията между тях варират от 3 до 10 м.

Разграничени са два основни типа ями. Тези от първия и по-характерен тип имат размери около 2-3 м и дълбочина от 50 см до 1 м. В дъната им са очертани отделни по-малки вкопавания. Запълнени са със сиво-бял пепелив седимент, примесен с миниатюрни мазилки и въгленчета. В тях се разкриват едри керамични фрагменти, животински кости, хромелни камъни. В една от тези ями е намерен животински череп с рога, разположен в северната периферия, а в южната ѝ част е намерен още един рог. Част от ямите са запълвани и с компактни опожарени деструкции.

Вторият тип ями се различава от първия основно по вида седимент, който ги запълва – той е тъмнокафяв и примесен с миниатюрни мазилки. Имат сравнително кръгли форми с полегати стени, размерите им варират от 2 до 3 м, а дълбочината е около 50-60 см. В тях са разкрити лошо запазени керамични фрагменти, различни находки и животински кости. Разкриват се и части или цели хромелни камъни.

Керамиката от всички проучени ями се отнася към края на култура Караново IV и е представена от паници с прегънато устие, бялорисувана орнаментация и врязана украса, която понякога е покрита с бяла паста; канелюрната украса е сравнително слабо застъпена. Сред находките фигурират кремъчни артефакти, каменни и костни оръдия на труда, миниатюризирани съдчета, фрагменти от антропоморфни фигурки и др.

Останалата част от проучените на обекта структури попадат в черния пласт, покриващ ямите. Те представляват струпвания на керамични фрагменти и животински кости, за които не са установени граници или очертания. Керамиката е с ерозирали повърхности, а разкритите деструкции често са с огладени ръбове. Този вид структури също се отнасят към края на култура Караново IV.

В заключение, може да се каже, че УПИ – I – 20043 попада в границите на къснонеолитен обект, отнесен към култура Караново IV, който се развива в източна и южна посока, а АМ Тракия е засегнала малка част от северната му периферия.

Литература

Петрова 2010: В. Петрова. Археологически проучвания на къснонеолитен обект №21, ЛОТ 3, АМ Тракия (км 275+250 – 276+100) при с. Хаджидимитрово, община Ямбол. – Археологически открития и разкопки през 2009 г. София, 2010, 54-56.

Петрова и др. 2011: В. Петрова, С. Бакърджиев, И. Илиев, М. Люнчева. Спасителни археологически проучвания на къснонеолитен обект №21, ЛОТ 3, АМ Тракия (км 275+250 – 276+100). – Археологически открития и разкопки през 2010 г. София, 2011, 60-62.

№16. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА УПИ – I – 20055 В М. ТАНДАРСКИ БАИР ДО С. ХАДЖИДИМИТРОВО, ЯМБОЛСКО

Виктория Петрова, Тодор Вълчев, Тодор Дяков, Любомир Тодоров,
Кръстан Митов, Соня Цекова

Археологическият обект, обхващащ УПИ – I – 20055 е разположен в местността Тандарски баир, където е регистриран след археологическите проучвания в трасето на АМ Тракия през периода 2008-2009 г. (обр. 1). Обозначен е като Хаджидимитрово-Тандарски баир.

УПИ – I – 20055 представлява източната част на по-големия УПИ – I – 20048, който е предмет на инвестиционно намерение, свързано с изграждането на бензиностанция, разположена северно от

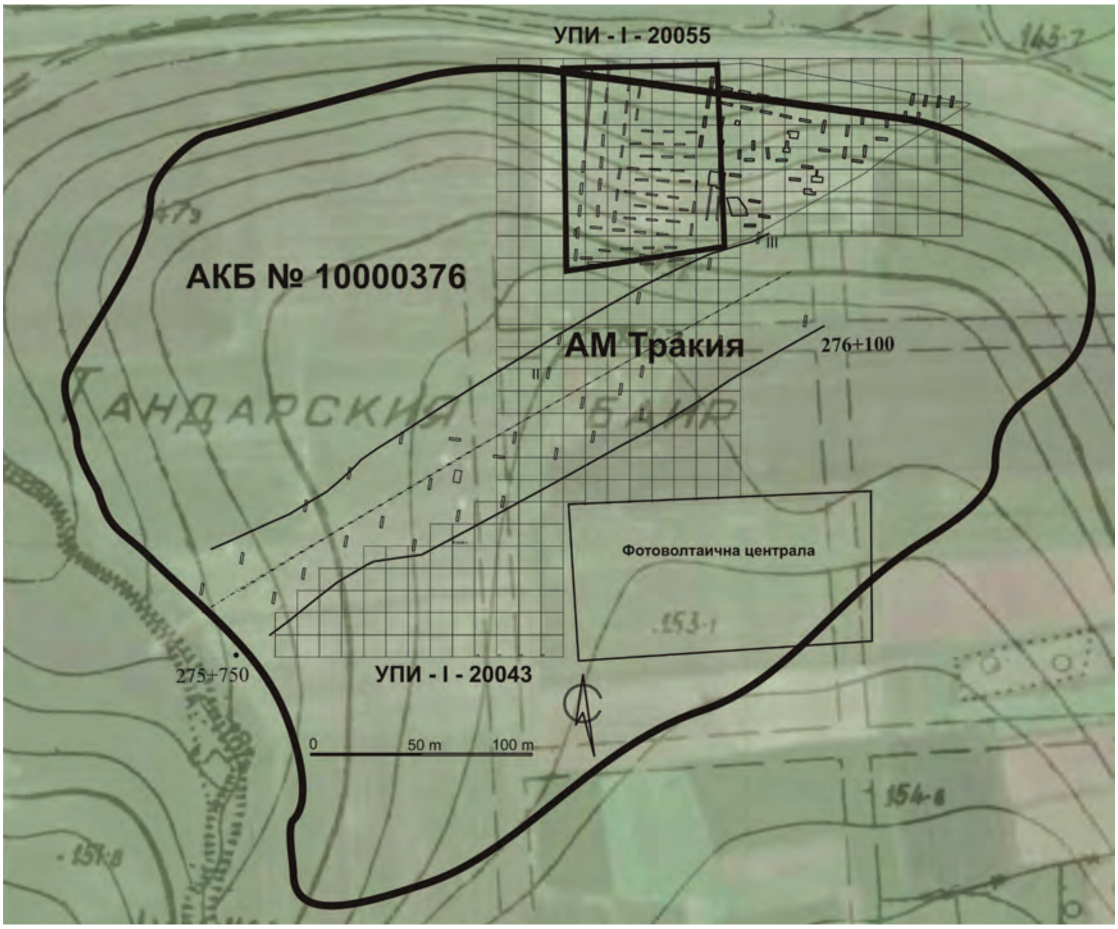

Обр. 1. Хаджидимитрово-Тандарски баир, Ямболско. Местоположение на УПИ – I – 20055.

АМ Тракия (обр. 1). Той попада в северната част на големия археологически обект Хаджидимитрово-Тандарски баир и се намира на 760 м северозападно от кметството на с. Хаджидимитрово. В западна посока граничи с обработваема нива, а на юг с АМ Тракия. На север е ограничен от дере, с приблизителна посока И-З. В източна посока е разположен УПИ – I – 20056, който представлява западната част на УПИ – I – 20048.

Спасителните проучвания се проведоха през периода 25.08.2013 г. – 08.09.2013 г. под ръководството на Виктория Петрова (НАИМ-БАН), със зам.-ръководител Тодор Вълчев (ИМ Ямбол). В екипа участваха Тодор Дяков (магистър, ВТУ), както и студентите от НБУ Любомир Тодоров, Кръстан Митов, Соня Цекова.

Предвиденият за проучване участък обхваща площ около 5 дка. Направени са общо 71 сондажа с размери 1x5 м и 0,50x5 м. Част от тях са разположени в източната, западната и южната периферия и имат ориентация С-Ю, докато тези в централната част са ориентирани в посока Ю-З.

Археологически структури или културен пласт са регистрирани в 23 сондажа, концентрирани в южната и западната част на обекта.

Общата стратиграфия представя следната картина (отдолу нагоре):

- стерилна основа, представена от плътна жълтеникава пръст;

- културен пласт, покриващ стерилната основа. На този етап от проучванията, може да се каже, че в северозападната част на обекта (сондажи 78а, 79, 79а) той е с дебелина около 0,60 м и в него са намерени керамични фрагменти от периода на ранното средновековие (8-10 в.). В южната част на обекта (сондажи 54, 61, 62) културният пласт е тъмнокафяв и плътен. Дебелината му е 0,40-0,50 м и към него принадлежат археологически структури, датирани към късната желязна епоха;

- сив пласт с дебелина 0,30 м, примесен с миниатюрни мазилки. Материалите, намерени в него произхождат предимно от късножелязната, но се срещат и фрагменти от ранножелязната епоха. Този най-горен сив пласт покрива директно археологическите структури;

- насип от жълтеникава пръст, направен по време на строителството на АМ Тракия и покри-

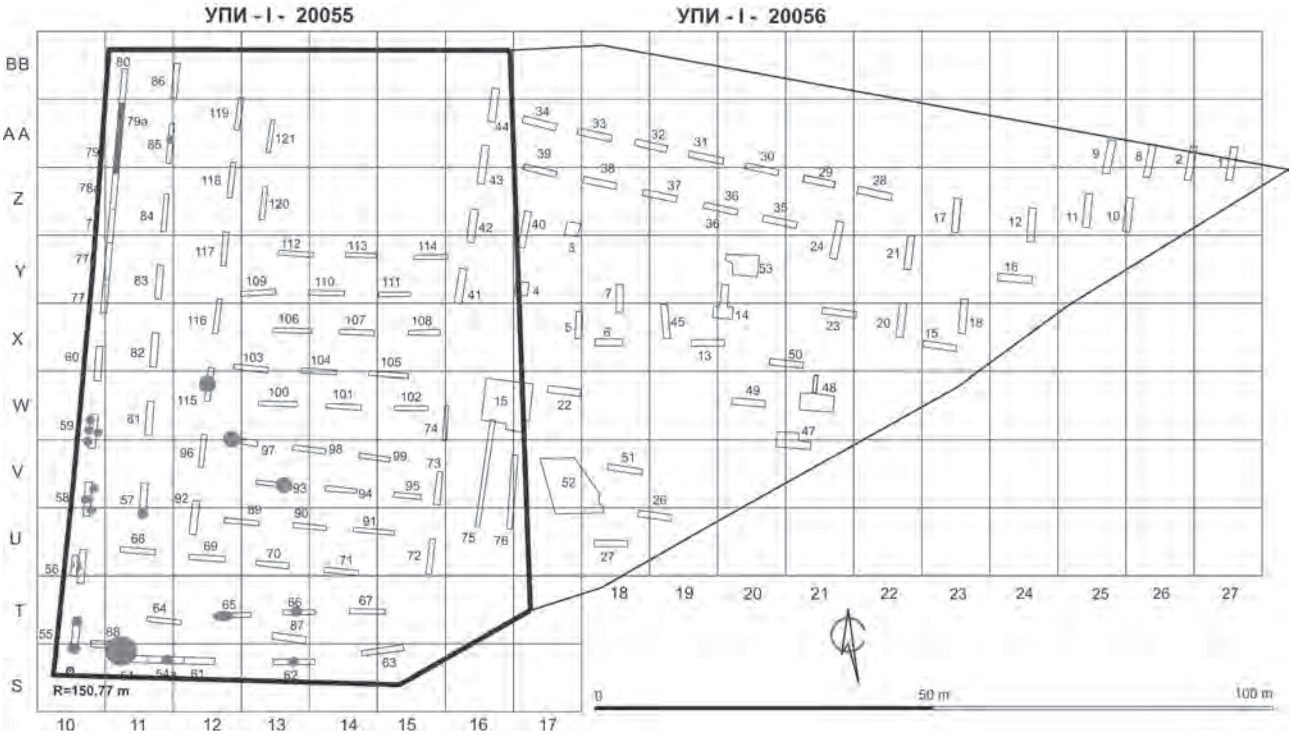

Обр. 2. Хаджидимитрово-Тандарски баир, Ямболско. УПИ – I – 20055. План на проучените археологически структури.

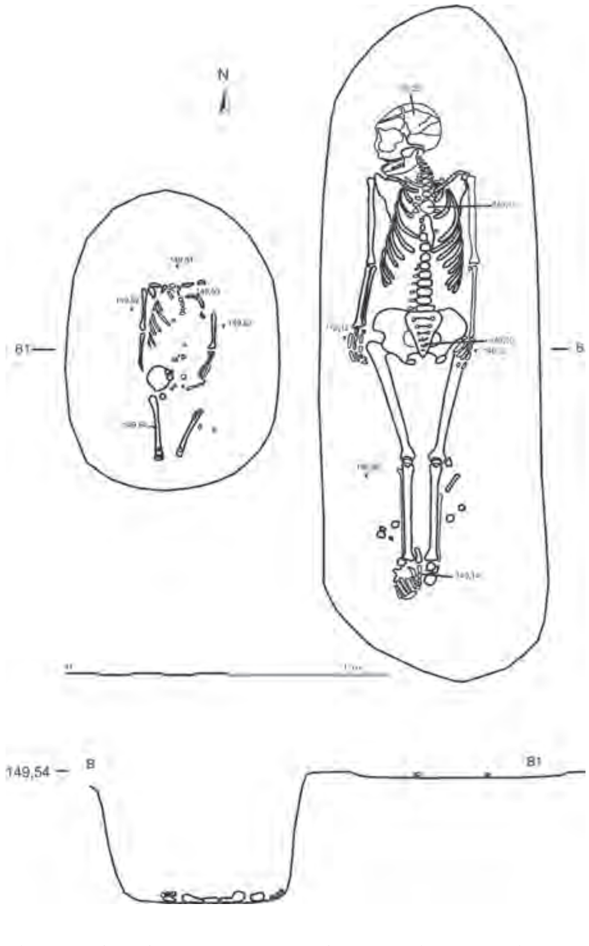

Обр. 3. Хаджидимитрово-Тандарски баир, Ямболско. УПИ – I – 20055. Структура 10, сондаж 56.

ващ северната част на обекта. Южната му граница е установена на нивото на сондаж 60, където дебелината му е 3-5 см. Северната част на насипа, регистриран в сондаж 80, достига до 1 м.

Археологическите структури от късната желязна епоха представляват ями и са концентрирани в почти цялата южна част на проучената площ (кв. S 10-11-12-13; T 10-11-12-13; U 10-11-12-13; V 10-11-12-13; W 10-11-12-13) (обр. 2). Сред тях се различават ями с фуниевидна форма и сив запълнител, както и струпвания от керамични фрагменти и животински кости.

В югозападната част на обекта (сондаж 56) са разкрити два, вкопани в стерилната основа, гроба. Ориентирани са в посока С-Ю, като западният гроб е на детски индивид, а източният – на възрастен (обр. 3). Гробът на детския индивид се намира с около 0,30 см над този на възрастния. В хоризонтален план разстоянието между двете гробни ями е 15 см. И двата скелета са положени по гръб, с глава ориентирана на север. Ръцете и краката са изпънати. От детския скелет липсват череп и долната част на краката. Не са открити инвентар или керамика, които да датират гробовете.

Високата концентрация на археологически структури в южната и западната част на обекта е повод да се поиска пълно археологическо проучване, което е предписано от комисия на Инспектората за опазване на културното наследство, Министерство на културата.

№17. ПРА- И ПРОТОИСТОРИЧЕСКИ ОБРЕДЕН КОМПЛЕКС В М. ХАУЗА КРАЙ КАПИТАН АНДРЕЕВО, СВИЛЕНГРАДСКО.

Трасе на Via Diagonalis

Васил Николов, Виктория Петрова, Таня Христова, Петър Лещаков

Археологическият обект в местността Хауза се намира на 2 км източно от Капитан Андреево, Свиленградско, непосредствено до КПП Капитан Андреево.

По време на четirимесечните спасителни археологически разкопки са проучени 482 археологически структури от късния неолит до ранното Средновековие (5200 г. пр. Хр. до X в. след Хр.), както и културен пласт с дебелина до 60 см. Разкопките са извършени от много голям екип на Националния археологически институт и музей – БАН, с участието на археолози и специалисти от още 13 различни институции в страната, като и студенти от 4 университета, общо 45 души и обхващат площ от над 30 дка по трасето на последния участък на автомагистрала „Марица“.

Спасителните проучвания се финансират по договор на НАИМ с Министерството на финансите и са извършени от 1.04 до 30.07.2013 г. под ръководството на Васил Николов и Виктория Петрова, със зам.- ръководители Таня Христова и Петър Лещаков. Средният брой работници на ден е около 100, а броят на членовете на екипа е 24.

Сред структурите са разграничени наземна постройка, ями, ровове, землянки и участък от древния римски път Via Diagonalis (обр. 1). Те се отнасят към няколко периода – късен неолит и преход към ранен халколит, средна бронзова епоха, ранна желязна епоха, късна желязна епоха, Античност и ранно Средновековие.

Късен неолит (краят на VI хилядолетие пр. Хр.). През този период в изследвания район възниква голям обреден център. На ниско възвишение е построена сграда с предполагаемо ритуални функции. Тя се намира в централната зона на обредно поле с диаметър около 600 м, ограничено от два паралелни рова на разстояние 10-12 м един от друг; вътрешният е по-ранен от външния. Така ограничената сакрална територия, която включва и един малък извор в западното подножие на ниското възвишение, е използвана през дълъг период от време, вероятно поне 2-3 столетия, като обредна. Край сградата-светилище са извършвани ритуални действия, останките от които са полагани в изкопани по-дълбоки или плитки кръгли ями. Установеният им брой е близо 300. Освен двата кръгови рова, проучен е още един дъговиден на запад от теменоса; в крайната си южна част той се „влива“ в първия ров. Както в него, така и във външния от двата паралелни рова са установени човешки костни останки, вкл. такива, които свидетелстват на погребване на място.

Част от ямите са запълвани с компактни опожарени деструкции на къщи и съоръжения в тях; характерно за тези депонати е наличието на цели или фрагментирани антропоморфни съдове от особен, несрещан досега вид, както и на други предмети. Много често под този пласт се намират още няколко керамични съдове. Други ями са запълвани в няколко етапа; в тях също са разкривани цели или фрагментирани керамични съдове, части от антропоморфни фигурки, както и каменни, костни и кремъчни сечива, висулки от мида спондилус. Една от най-впечатляващите находки е зооморфен съд (бик) с антропоморфна фигура (богинята Майка) върху гърба (обр. 2). Във всички ями са регистрирани поне по един фрагмент от хромелен камък, понякога и цели горни камъни. В една яма е констатирано погребано в хокерна поза дете на 3-4 години.

Обредната сграда, построена още в началото на функционирането на ямното светилище, е имала площ около 50 кв. м. В нея е имало съоръжения от глина, вероятно обредни площадки. На северната ѝ стена отвън са установени три хромелни камъка – останки от съоръжения за ритуално смилане на зърно за хляб и готвени храни. Останките на постройката показват опожаряване.

В повечето от вкопаните структури са открити голям брой животински останки. Те са депонирани заедно с другия археологически материал. Идентифицирани фрагменти от кости, зъби и рога на благороден елен, елен лопатар и сърна. Освен това са установени и останки от тур (диво говедо), дива свиня, див заек, лисица, фрагменти от птичи кости и риби, черупки от речни миди. Открита е мандибула от лисица. Към домашните животни са идентифицирани останки от домашно говедо, коза, овца, домашна свиня и куче.

Археоботаничните проби са доминирани от еднозърненка и плевест ечемик, уров и нахут. Сре-

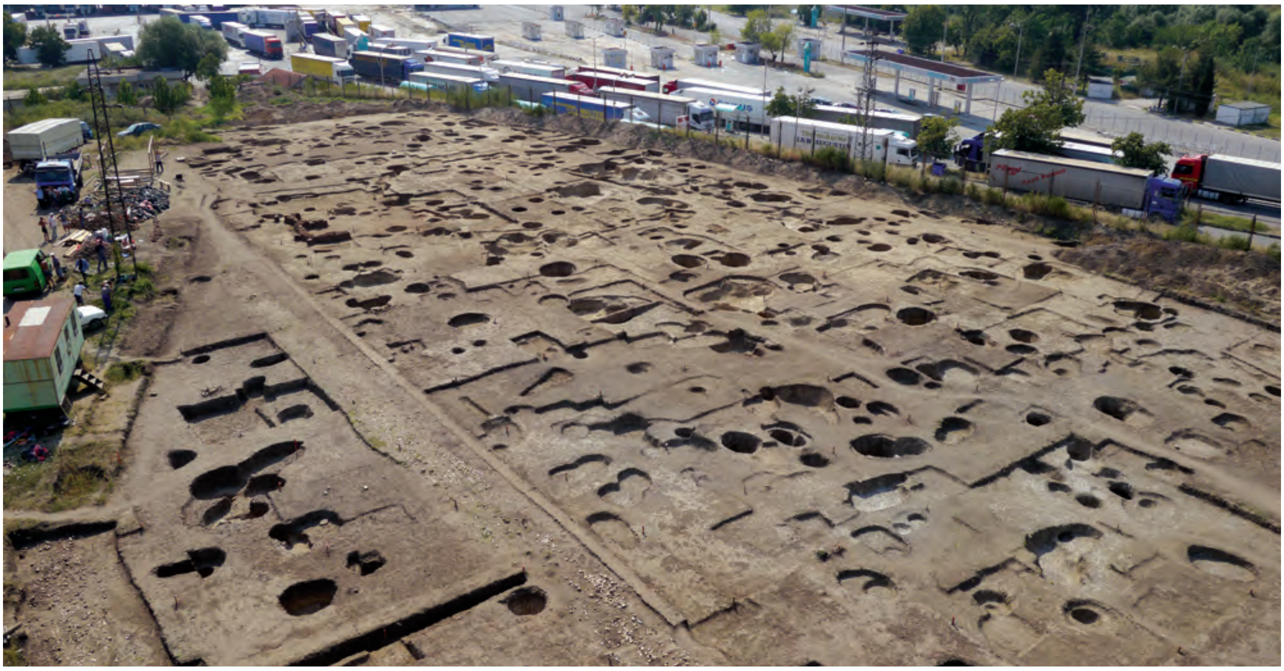

Обр. 1. Капитан Андреево. Централната част на къснонеолитния обреден комплекс след приключване на разкопките (края на VI хил. пр. Хр.). Вижда се и част от трасето на римския път Via Diagonalis (II-IV в.).

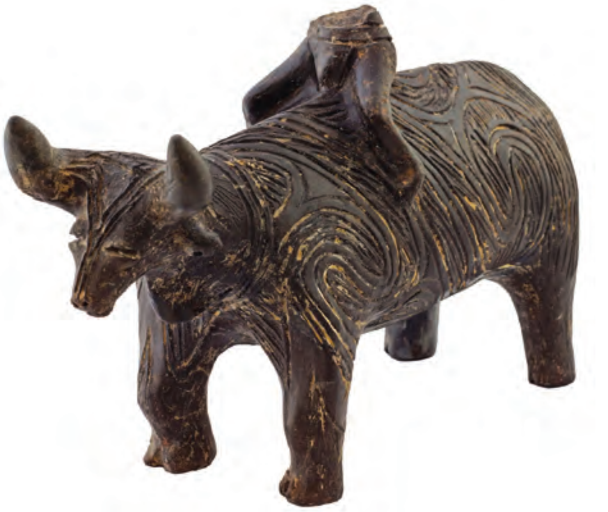

Обр. 2. Капитан Андреево. Зооморфен съд (бик) с антропоморфна фигура (богинята Майка) върху гърба. Късен неолит, края на VI хил. пр. Хр.

щат се и малки количества двузърненка, секирче и леща. Установени са също останки от диви растения – дрян, слива, малина/къпина, а в две от ямите и грозде.

Средна бронзова епоха (първата половина на II хилядолетие пр. Хр.). Периодът е представен с десетина вкопани структури – ями. Преобладаващата част от тях са запълнени с тъмнокафява пръст, примесена с дребни деструкции, а останалите имат два етапа на запълване и са по-богати на археологически останки. Сигнификативни са типичните за периода керамични съдове, както и пирамидалните тежести за стан и керамичните куки.

Ранна желязна епоха, късна желязна епоха (I хилядолетие пр. Хр.). Проучени са няколко десетки тракийски обредни ями, някои от които с много големи размери. Най-често срещани са ямите от РЖЕ, разпръснати по цялата проучена площ, докато тези от КЖЕ са концентрирани в ЮИ ѝ част. Освен традиционните за периода цилиндрични и камбановидни форми са проучени и ями, в които са оформяни по-плитки стъпала, а в най-дълбоките им части са оформяни и ниши. В ямите са разкрити цели съдове, някои от които са прилепени до стените, хромелни камъни, керамични фрагменти, животински кости.

Античност (римска и ранновизантийска епоха). Изключително интересна находка е установеното при спасителните разкопки трасе от широко известния в древността и през по-късните епохи римски път Виа Диагоналис (или Виа Милитарис), който свързва Средна Европа с Константинопол. Строен е от римските легиони през периода II-III век, а до VI век е използван активно за военни и административни нужди. Значителна роля пътят играе и през Средновековието. Според намерените в проучения участък около 30 монети, той е използван от II до VI век. Ориентиран е в приблизителна посока И-З и има дължина около 130 м и ширина около 17-18 м. Изграден е от едър речен чакъл. По двете му страни са изградени банкети с ширина около 2 м, средната зона, която е била слабо издигната

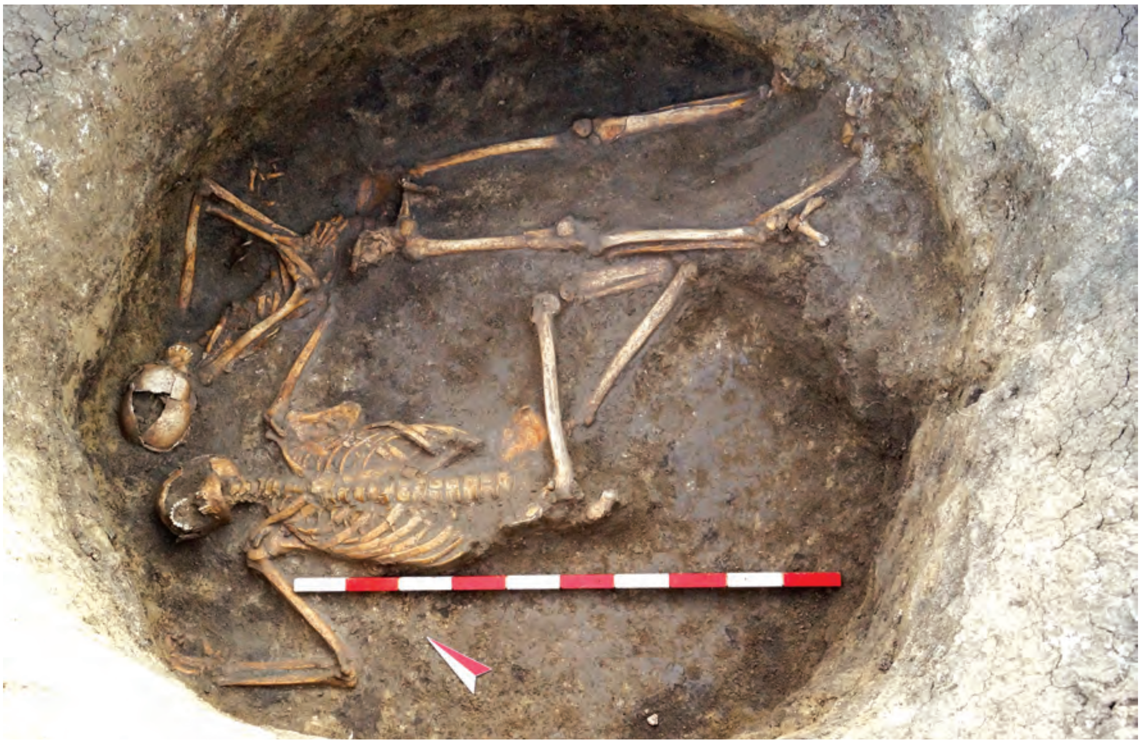

Обр. 3. Капитан Андреево. Човешко жертвоприношение в обредна яма. Ранно Средновековие (X-XI в.).

е имала ширина около 14 м и също е била покрита с речен чакъл. Южно от пътя са проучени 3 купчини от едър речен чакъл с диаметър около 1-2 м, които са на разстояние 35-40 м една от друга.

Ранно средновековие. Проучени са 3 ями и три землянки от X-началото на XI в. Землянките имат четиристранна форма със заоблени стени. В североизточните ъгли са разположени овална пещ или термично съоръжение, изградено от средноголеми камъни. Ямите са камбановидни, с дълбочина до 1,50 м. Върху дъната им са разкрити човешки скелети в различни позиции. В едната яма лежат два скелета; единият е с разперени ръце и преплетени крака; другият е бил с вързани ръце и изпънати крака (обр. 3). Във втората яма е разкрит един, вероятно детски скелет. Той лежи върху дъното на ямата, докато черепът се намира на около 0,60 м по-нагоре. Краката на човешкия скелет в третата яма са в позиция шпагат; тазът му е затрупан с камъни. В горните части на ямите са разкрити фрагментирани керамични съдове и хромелни камъни. Най-вероятно става дума за човешки жертвоприношения.

№18. НЕДЕСТРУКТИВНО ГЕОФИЗИЧНО ПРОУЧВАНЕ НА ПРАИСТОРИЧЕСКИ ОБЕКТ ГАРМИЦА, ЧЕРНОМОРЕЦ

Петър Лещаков, Петър Зидаров

Геофизичното изследване е част от съвместен проект между НАИМ-БАН и UCL Институт за археология (Великобритания) на тема „Производство на мед през халколита в българските земи“. То бе реализирано в периода 15-19.04.2013 г. от екип в състав: П. Лещаков (НАИМ-БАН) – научен ръководител, П. Зидаров (НБУ) – зам.-ръководител, В. Николов и Х. Караферманов (НБУ) – членове на екипа.

Местността Гармица се локализира в източното подножие на ниската планинска верига Медни рид. Спрямо съвременната селищна мрежа се намира на около 2,75 км югозападно от гр. Черноморец. Представлява билна заравненост с отличен визуален контрол към бреговата ивица на Черно море.

Археологическият обект попада в обработваема земеделска площ и след оран на повърхността на терена се откриват голям брой керамични фрагменти, кремъчни оръдия, каменни оръдия, вторично изпечени мазилки и парчета руда. Концентрацията на археологически материали се локализира около върха на билото и по южния/югоизточния му склон на площ около 6,7 ха (обр.1). Формите и украсата на събраната от повърхността керамика представят характерни елементи за периода на късния неолит в Тракия (Караново III-IV). Откриват се и единични фрагменти от финала на неолита (синхронен на периода Караново IV) и бронзовата епоха.

Спрямо регистрираните археологически обекти в района, обектът Гармица е разположен на 2,49 км северозападно от праисторическия обект Аклади чеири (Лещаков, Класнаков 2010, 58-61) и в подножието на редица медни находища, експлоатирани през късната праистория и античността (Черных 1978, 19-24; Лещаков 2010, 175-176).

Разположението на обекта в непосредствена близост до рудните находища го прави много подходящ кандидат за локализация на първична рудопреработвателна и металургична дейност, предхождаща транспортирането на самата суровина до крайбрежните селища.

През 2013 г. си поставихме за цел да проведем пилотно проучване с недеструктивни методи за установяване на границите и евентуално на пространствената организация на археологическите структури.

За осъществяването на тази цел геодезисти от фирма „ГЕОС – Димитров и СИЕ" СД поставиха 5 опорни точки под прав ъгъл през средата на обекта. Те са ориентирани точно по географския север, в съответствие с универсалната трансверсална меркаторова проекция UTM, система WGS84 и имат съответните стойности спрямо официалната геодезична система в България. Те послужиха като опорни точки за изграждане на план-квадратна мрежа със стени на квадратите 40 м.

Преди започване на геофизичните измервания, екип от четирима души с GPS обходи обекта в радиус от 500 м около билото и регистрира най-високите концентрации на археологически находки по повърхността.

Въз основа на тези наблюдения и ограниченото време за теренни проучвания, решихме приоритетно да проучим един сегмент от югоизточния склон на обекта с размери 120х80 м и още един полигон с размери 40х40 м на запад на централната част.

В опит за установяване на планировката на праисторическия обект използвахме метода за магнитно картиране. Той, освен че се характеризира с оптимално съотношение между инвестирано време и проучена площ, дава и отлични резултати при редица праисторически обекти от тази епоха, характеризиращи се с горели постройки, вкопани структури и съоръжения като ями, ровове и палисади (Вайсов, Зидаров 2013, 50-53; Зидаров, Гребска-Кулова 2013, 45-47).

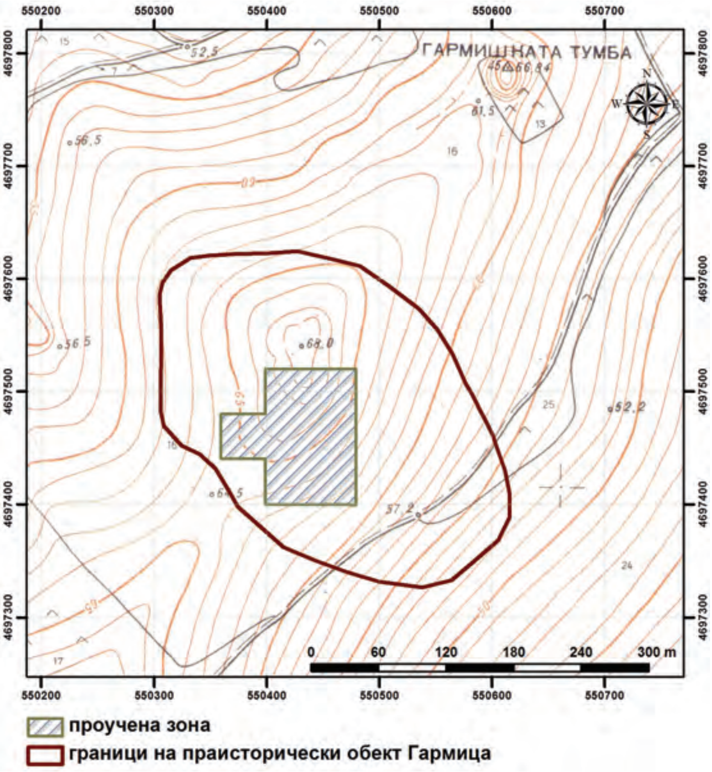

Обр. 1. Граници на праисторическия обект Гармица, Черноморец и геофизичното изследване.

За теренната работа е използван цезиев магнитометър G-858 с два измервателни сензора, разположени във вертикален градиентен режим. Така са измервани едновременно вариациите на тоталното магнитно поле и вертикалната компонента. Тази конфигурация бе избрана, за да се редуцира максимално влиянието на геоложката среда, която е с вулканичен произход и силно минерализирана. На Медни рид, са откривани следи както от добив и преработка на медни минерали, така и на желязо, а в непосредствена близост се намира и най-ярката магнитна аномалия в България в района на Созополския залив. За допълнителен контрол и редукция на денонощните флуктуации на магнитното поле и слънчевата активност са провеждани стационарни измервания в интервал от 20 минути на фиксирана точка.

Получените данни са филтрирани и интерпретирани с помощта на специали-

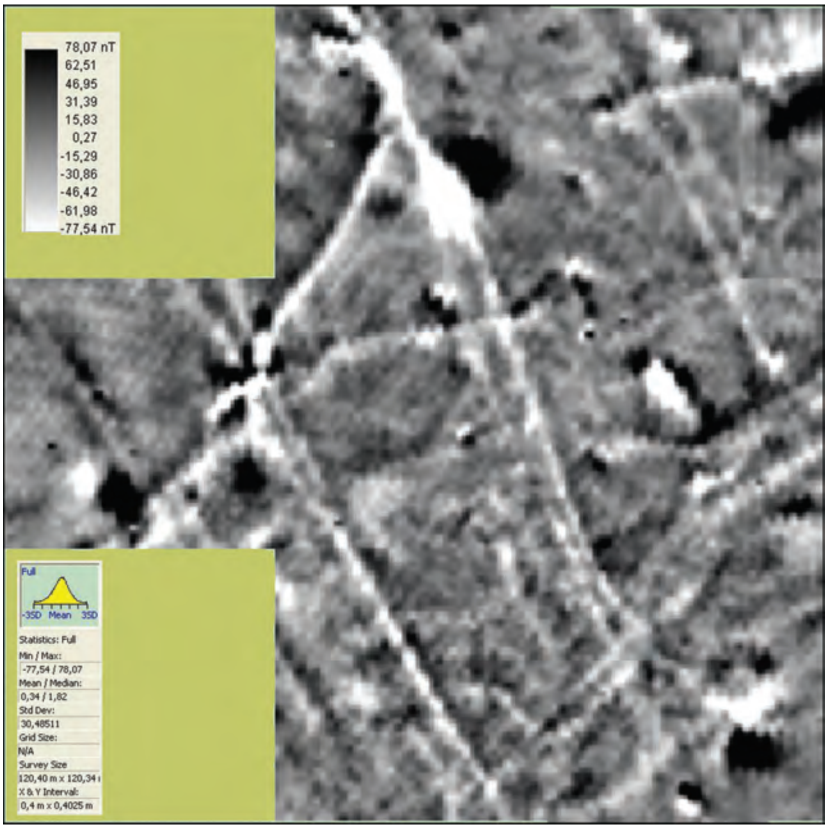

Statistics: Full
Min / Max:
-77,54 / 78,07
Mean / Median:
0,34 / 1,82
Std Dev:
30,48511
Grid Size:
N/A
Survey Size
120,40 m x 120,34
X & Y Interval:
0,4 m x 0,4025 m

Обр. 2. Гармица, Черноморец. Магнитна карта на обекта (вертикален градиент).

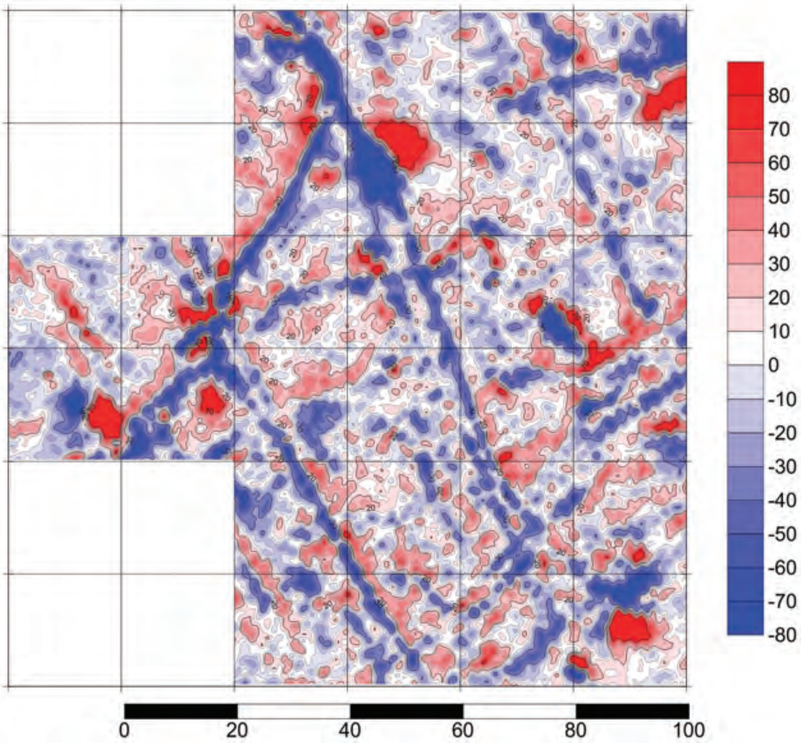

Обр. 3. Гармица, Черноморец. Магнитна карта на проучената площ с допълнително филтриране за изявяване на ниските и високите честоти.

зиран софтуер за обработка на геофизични и географски данни.

Проведени са 69 780 броя точкови измервания с гъстота на терена 0,20 х 1 м, покриващи обща площ 11 200 кв. м (обр.1). При компютърната обработка на данните е използван алгоритъм за усредняване и интерполация, чрез който данните са разпределени равномерно с гъстота 0,40 х 0,40 м.

Анализът на данните и пространственото им разпределение, показват множество изключително контрастни точкови и линейни аномалии (обр. 2). Последните биват праволинейни и извити, като се пресичат под всевъзможни ъгли и без отношение към естествения наклон на терена. Приложихме различни филтри за елиминиране на най-контрастните линейни аномалии, с цел евентуалното изявяване и на най-нискочестотните сигнали, но и това не позволи да бъдат откроени пространствени комбинации от аномалии, познати от други археологически обекти (обр. 3).

Налага се впечатлението, че независимо от отчетливата локализация на археологически обект чрез характерни находки на повърхността на терена, нито един от очакваните елементи на селищния модел през този период – планомерно застрояване на наземни постройки, серии от дълбоки ями или ровове и палисади – не могат да бъдат отчетливо откроени на магнитната карта. Това може да се дължи както на ерозията на археологическите структури, така и на твърде силния сигнал на геоложката основа. На този етап от проучването сме склонни да смятаме, че разположението на линейните аномалии, вероятно, до голяма степен маркира геоложкия строеж на материковата скала – рудни жили и разломи, а точковите аномалии – гранитни блокове, подобни на разкритите в подножието на обекта. Не е изключено сборът от аномалии да представлява палимпсест от при-
]

покриващи се следи от човешка дейност и геоложки процеси, но за изясняването на тези хипотези е необходимо да се предприемат археологически разкопки и по-мащабно картиране с комплексно приложение на взаимно допълващи се методи за дистанционно проучване.

Литература

Вайсов, Зидаров 2013: И. Вайсов, П. Зидаров. Праисторическо селище Курило-Кременица. – Археологически открития и разкопки през 2012 г. София, 2013, 50-53.

Зидаров, Гребска-Кулова 2013: П. Зидаров, М. Гребска-Кулова. Теренни проучвания на праисторическото селище Дренково-Гърлешки ниви, община Благоевград. – Археологически открития и разкопки през 2012 г. София, 2013, 45-47.

Лещаков 2010: П. Лещаков. Археометалургични свидетелства за експлоатацията на медните находища от Медни рид през V хилядолетие пр. Хр. – В: Р. Наков (ред.). Геонауки 2010. Сборник разширени резюмета. София, 2010, 175-176.

Лещаков, Класнаков 2010: П. Лещаков, М. Класнаков. Спасителни археологически разкопки на праисторически обект в м. Аклади чеири, Черноморец. – Археологически открития и разкопки през 2009 г. София, 2010, 58-61.

Черных 1978: Е. Черных. Горное дело и металлургия в древнейшей Болгарии. София, 1978.

№19. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА СЕЛИЩНА МОГИЛА ДО С. БЪЗОВЕЦ, РУСЕНСКО

Димитър Чернаков, Мария Гюрова, Румяна Йорданова, Дончо Караколев, Моника Димитрова, Стела Димова, Петьо Пенев

Археологическите разкопки на селищната могила се проведоха през юли и август 2013 г. в сектора от миналата година, в югозападната периферия на могилата. Използва се план-квадратната мрежа от миналия сезон. Общата проучена площ тази година е 90 кв м. Продължи изследването на откритите през 2012 г останки от 2 сгради от I строителен хоризонт (обр. 1).

Сграда № 1 (обр. 2)

Попада в квадрати О 10, Н 10 и Н 11. Деструкциите от нея се откриват на площ от около 40 м ^{2} и дълбочина между + 0,54 м и + 0,20 м от централен репер. Съставени са от опожарени мазилки и обмазки от сиво-зелена трамбована глина (Чернаков, Гюрова 2013, 65) и тънък пласт от овъглена дървесина и пепел, който се забелязва единствено в ЮЗ част на сградата. Проучена е източната ѝ стена, ориентирана в посока ЮИ–СЗ.

Постройката е нарушена от 4 вкопавания от по-горен хоризонт с неправилни четвъртити и овални форми. Запълнителят им се състои от сиво-зелена глинеста прослойка с примеси от дребни въглени, овъглена дървесина, както и малко на брой керамика и кости. В едното от тях бяха открити следи от изтляла бяла материя.

Непосредствено под деструкциите на сграда № 1, приблизително на еднаква дълбочина са открити множество на брой камъни със средна големина и неправилна форма. На места те са поставени един до друг, както и един върху друг. Почти навсякъде между и под тях се откриват следи от сиво-зелена неизпечена глина с повишена твърдост, използвана за спойка между камъните. Те са субструкция на сградата и вероятно са преизползвани от разрушена каменна структура от II хоризонт в югоизточната периферия на селищната могила.

В постройката са открити предимно фрагменти от керамични съдове и животински кости в повишено количество, които образуват струпвания поне на 2 места, 35 бр. находки от кремък, кост – длета, шила, амулети, 2 фрагмента от гривни от мида *Spondylus* и фрагмент от антропоморфна фигура.

Сграда № 2 (обр. 2)

Продължи и изследването на откритата миналата година втора горяла постройка, която се на-

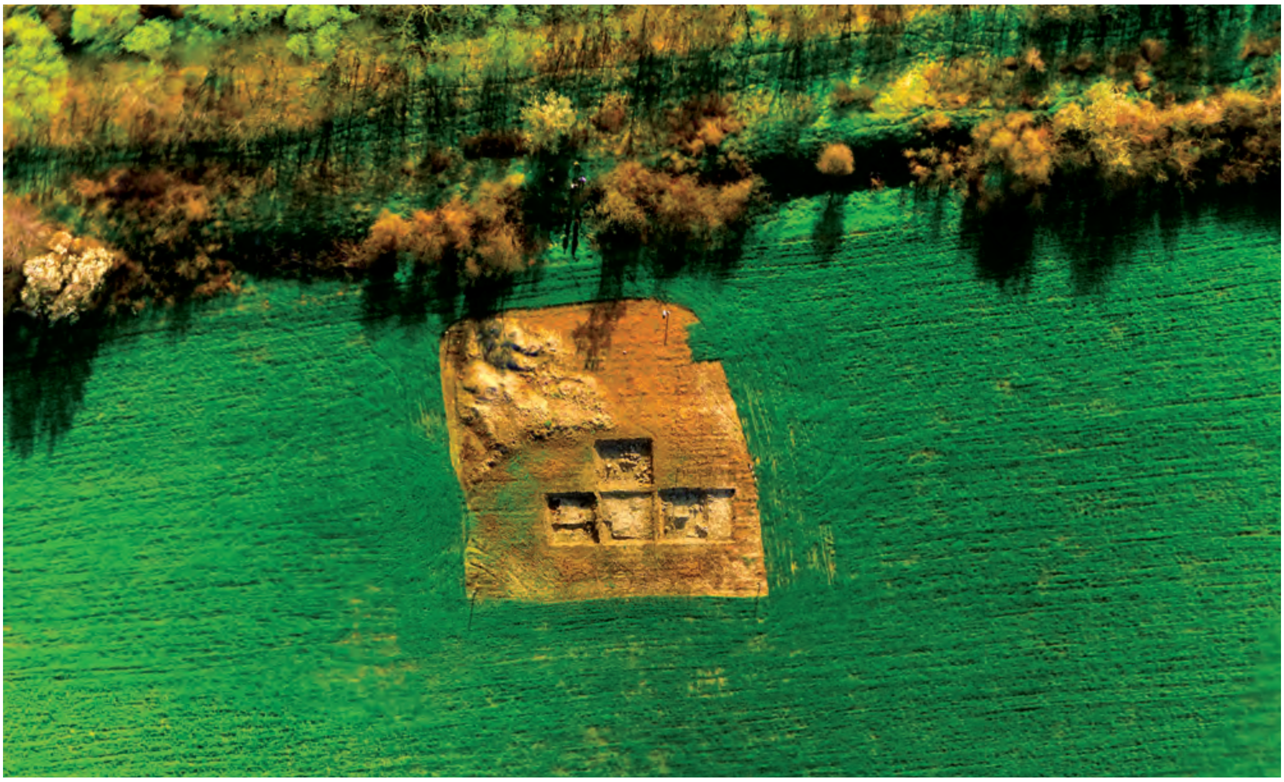

Обр. 1. Авиофотография на селищна могила Бъзовец и археологическите проучвания през 2012 г от екипа на проект ДИД 02/26/17.12.2009 год. „Екологичните кризи в България през холоцена – VII–III хил. пр. Хр.“, финансиран от „Фонд научни изследвания“(снимка И. Вайсов).

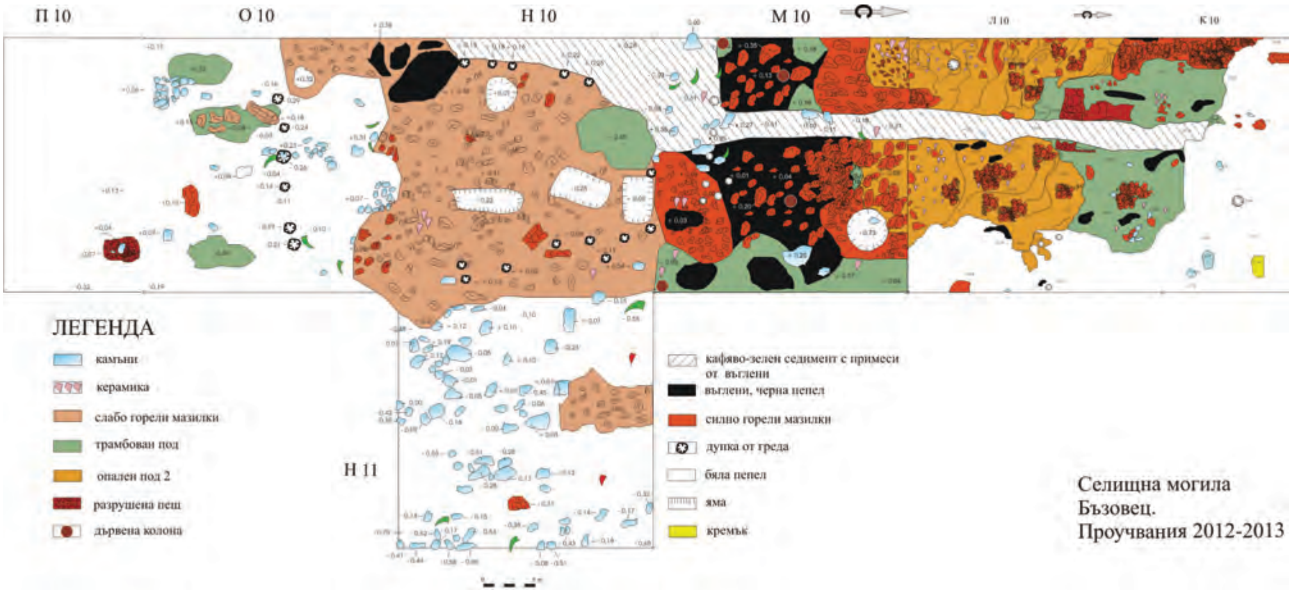
П 10
О 10
Н 10
М 10
Л 10
К 10
Н 11
ЛЕГЕНДА
камъни
керамика
слабо горели мазилки
трамбован под
опален под 2
разрушена пещ
дървена колона
кафяво-зелен седимент с примеси от въглени
въглени, черна пепел
силно горели мазилки
дупка от греда
бяла пепел
яма
кремък
Селищна могила
Бъзовец.
Проучвания 2012-2013

Обр. 2. Селищна могила Бъзовец. План на археологическите проучвания през 2012 – 2013 г.

мира непосредствено северно до предходната. Нейното проучване през миналия сезон протече само в кв. М 10. За да се проучи по-голяма част от нея в северна посока, започнахме работа в 2 нови квадрата: Л 10 и К 10. Деструкциите ѝ по оста С–Ю са с дължина не по-малко от 10 м. Те се проследяват от дълбочина от + 0,60 м до 0 м от централния репер. В кв. М 10 е регистрирана денивелация на ЮИ. В новопроучената площ се проследяват същите 6 пласта на деструкциите, които са регистрирани през миналия сезон – силно горели мазилки, тънък пласт от сиво-зелена пепел, горял под (подиум), деструкции от по-слабо горели мазилки, сиво-зелена трамбована глина, пласт от черна пепел и изгоряла дървесина (Чернаков, Гюрова 2013, 65). Подиумът е бил обмазан поне 5 пъти, той е с денивелация от + 0,35 м до + 0,15 м. Върху него са открити голям брой керамични фрагменти от съдове и 31 бр. находки от керамика – плочка и гривна, кост – шила, длета, апликация, сечива от рог, кремъчни пластини, фрагментирана брадва – чук и 2 фрагментирани антропоморфни фигури. Между кв. М 10 и Л 10 се забелязва едно пропадане на постройката. В кв. Л 10 деструкциите от сградата (предимно пласт 1) са с наклон към ЮИ и ЮЗ. Вероятно това е централната ѝ част, която е била носена от подпорна колонада. В кв. Л 10 постройката е нарушена от по-късна траншея с дължина 7,50 м и средена широчина 0,60 м, регистрирана миналия сезон в кв. М 10. В периферията на деструкциите от сградата бяха открити останки от изгорели 4 дървени успоредни греди с диам. 0,13 м, които са част от покривната конструкция. Оказа се, че под пласт черна пепел и изгоряла дървесина се очертават отпечатъци и останки от хоризонтални дървени греди и колони. В профила на кв. М 10, в ЮИ проучен край на сградата са регистрирани следи от носеща колона, която е била подпряна от друга с наклон на юг. Проучена е част от южната стена на сграда № 2, ориентирана в посока ЮЗ–СИ. Южно от нея е открит участък от отухлявания с оранжево-червен цвят. Вероятно става въпрос за разрушена южна част от стената на сградата, която е паднала извън постройката. Под най-южната част на отухлянето се откри негативна структура с овална горна част с диаметър 0,50 м. Запълнителят ѝ е съставен от сиво-зелен глинест седимент с примес от дребни въглени. В нея е открит единичен плосък камък с овална форма, под него фрагменти от керамика.

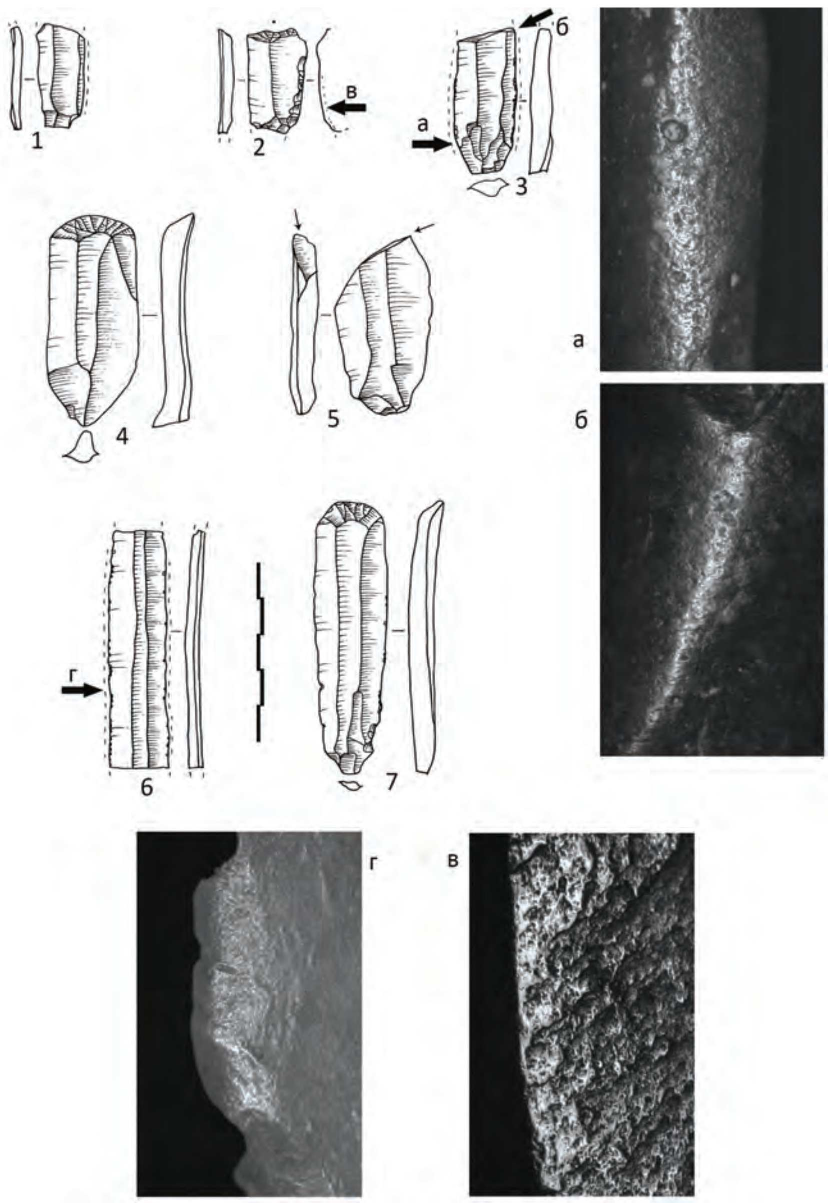

Обр. 3. Кремъчни пластини (1,3) и оръдия (2, 4-7) от Н10, сграда 1. Микрофотографии (х 100) на следи от употреба върху обозначените артефакти: а – следи от третиране на мека каменна порода; б – остъргване на кожа; в – елемент от сърп в начална фаза; г – третиране на мека кожа. Рисунки и снимки – М. Гюрова.

Открити са 3 вкопавания с овално напречно сечение, запълнителите им се състоят от жълтокафяв седимент, животински кости и фрагменти от керамични съдове. Горната им част започва от нивото от сиво-зелена трамбована глина и вероятно те принадлежат към сграда № 2.

Пещ № 2

Върху нивото сиво-зелена трамбована глина от сграда № 2 (пласт 5) в северната част на кв. Л 10 е разкрита пещ. Деструкциите ѝ са от дълб. + 0,30 до + 0,19 м с изразена денивелация на юг. Има правоъгълна форма с размери 1,17 м и 0,95 м. Основата на пещта е от плоски камъни с размери между 0,05 и 0,08 м. Върху тях има обмазване с глина, дебело от 0,12 до 0,17 м. От южната и западната страна са запазени части от основата на купола на пещта. Пещта е нарушена през средата от траншея № 1 с ширина 0,31 м..

Керамичният материал открит в двете жилища потвърждава наблюденията ни от предната година, че хоризонтът се отнася към средния халколит.

През сезона са открити общо 107 находки от керамика, кремък, скали, кост, рог, черупки от речни миди, *Spondylus*, в това число сечива за ежедневни нужди, накити, фрагменти от антропоморфни фигури.

Кремъчният ансамбъл от селището наброява 152 артефакта, от които 58 са репрезентативни инвентирани изделия. Технико-типологическата диференциация на артефактите е следната: дебитаж – 128 бр., типологически оръдия – 24 бр.

Категориите на дебитажа включват: късове със следи от ядруване (тестване на суровина) – 8; ядро за отломъци – 1; отломъци – 34; фрагменти – 38; дребни отпадъци – 6; клинче от резец – 1; други – 2. В основната си част този масов материал е направен от местни суровини с невисоко качество – най-вероятно преотложени кремъчни конкреции от Ковачевската свита (Гюрова и кол. 2013). Пластините са 38, почти всички са от висококачествени Лудогорски суровини и с типичен халколитен облик (правилни морфо-метрични пропорции). Типологическите оръдия включват характерния регистър: стъргалки (7), резци (6), пластини с ретуш (5), пластини с напречно сечение (4) и като единични екземпляри – комбинирани оръдие и лющник (обр. 3 *1-7*). Всички оръдия са от Лудогорски кремък. Кремъчният ансамбъл свидетелства за две ясно разграничими производствени вериги – локална и импортна.

Трасологическият анализ позволи идентифицирането на 20 изделия със следи от използване: 9 типологически оръдия и 11 пластини (обр. 3 *а-г*).

Литература:

Гюрова и др. 2013: М. Гюрова, С. Иванова, П. Андреева, Х. Киселинов. Издирвания на археологически обекти в област Русе (общини Две Могили, Бяла, Иваново, Ветово, Борово и Русе). – Археологически открития и разкопки през 2012 г. София, 2013, 525-527.

Чернаков, Гюрова 2013: Д. Чернаков, М. Гюрова. Археологически разкопки на селищна могила до с. Бъзовец, община Две могили. – Археологически открития и разкопки през 2012 г. София, 2013, 64 – 67.

№20. ПРОУЧВАНЕ НА ХАЛКОЛИТНО СЕЛИЩЕ В М. КОРИЯТА КРАЙ ГР. СУВОРОВО, ОБЛАСТ ВАРНА

Владимир Славчев

През 2013 г. проучването обхвана около 80 кв. м. Усилията ни бяха съсредоточени в три направления:

1. В ъгъла между квадрати В3, В4, С3 и С4 бе открита пещта на средновековното жилище, проучено през 2011 и 2013 г. Тя бе напълно запазена, изградена от варовикови камъни. Формата ѝ е правоъгълна, с дългата страна ориентирана по линията североизток-югозапад, с вход откъм югозападната страна. Размерите ѝ са 0,95 х 0,65 м (обр. 1). Основата ѝ е изградена от вкопани до 0,17 м в терена три големи плочести камъка, оформящи касета, над които чрез застъпване с по-дребни е изграден купол. Общата вътрешна височина на камерата е 0,45 м. На дъното ѝ бе разчистен 18 см дебел пласт от пепел. Така след три сезона работа средновековното жилище е напълно проучено по цялата си площ.

2. В източната част на квадрат В3 бе заложен стратиграфски сондаж с размери 1,25 (по линията изток-запад) на 4,50 м (по линията север-юг). В него бе достигната дълбочина от 2 м от съвременната повърхност (228,39 м надморска височина). В профилите му се наблюдава следната картина (обр. 2): древният терен е с около 10° денивелация от север на юг. Първоначалното заселване е станало през средния халколит върху кафява хумусизирана почва. Тогава е издигната масивна стена от големи ка-

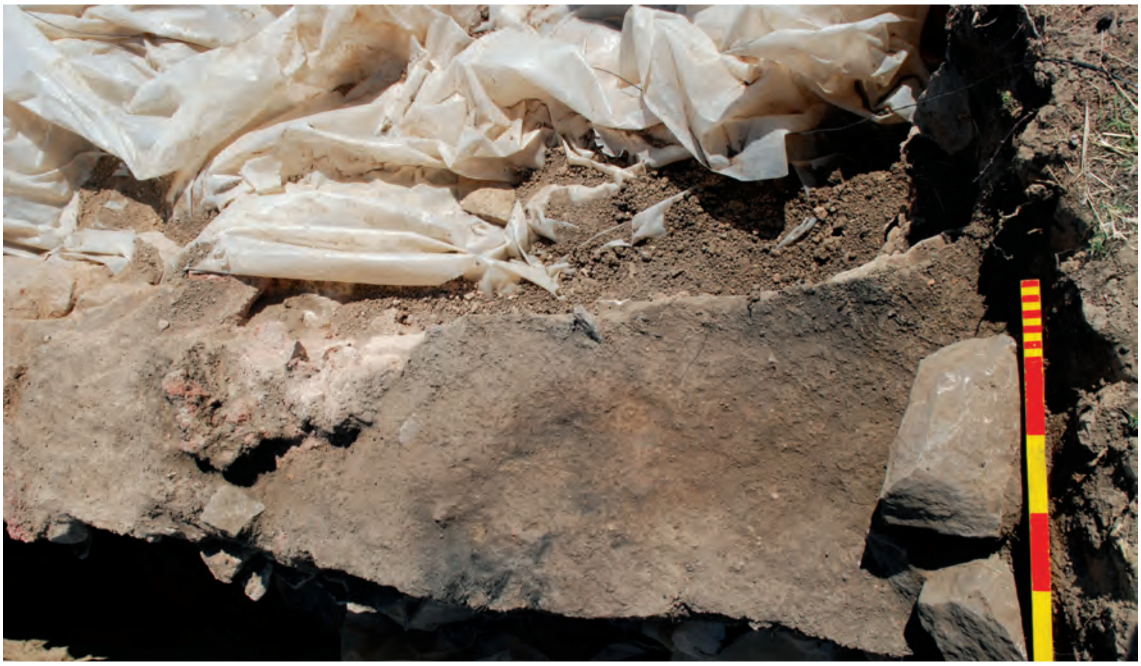

Обр. 1. Суворово, Варненско. Каменна пещ в югоизточния ъгъл на средновековното жилище.

менни блокове (средни размери 40 х 30 х 30 см). Тя се проследява по продължение на целия сондаж в посока север-юг (т.е. 4,50 м) с отклонение около 13° в западна посока. Дебелината ѝ надминава разчистените 0,60 м, но западното ѝ лице попада зад западната стена на сондажа. Най-долният ред камъни е вкопан в околния терен на 10 см. Стената е запазена до три реда каменни блокове до височина от 0,85 м. След първоначалното обитаване, оставило дебел 30-45 см слой от сбита сивозелена глина, следва втори среднохалколитен хоризонт, през който стената продължава да съществува. От него се проследява слой с дебелина 50-60 см с подобен цвят и консистенция, както по-ранния. Двата хоризонта са разделени от дебела 4-5 см обмазка от жълта глина. Над тях следва изравнителен пласт от плътна зеленосива глина, съдържащ в изобилие камъни, керамика, кости, мазилки и въглени. Подравняването покрива и каменната стена, която приключва съществуването си с втория хоризонт. Следва трети среднохалколитен хоризонт, оставил напластявания от плътна жълтобежова глина с дебелина около 35 см, обилно смесена с останки от стенни обмазки. Към него принадлежи проучваната в съседните от изток квадрати сграда 11-1. Над третия хоризонт лежи рохка сивочерна орница.

3. Основните усилия бяха насочени към разчистването на останките от опожарената сграда 11-1, разкрита в квадрати А3, А4, В3, В4, С3 и С4 (обр. 3). Тя е с Г-образна форма и се състои от три помещения – северно, дълго около 4 м и широко 3 м; югоизточно, дълго около 2,50

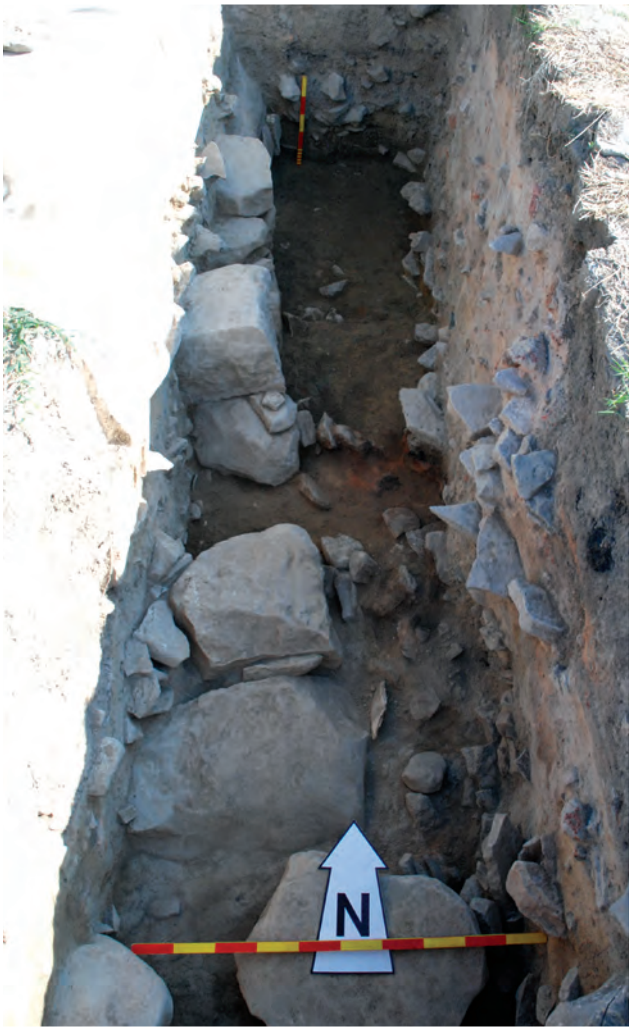

Обр. 2. Суворово, Варненско. Поглед към стратиграфския сондаж от юг.

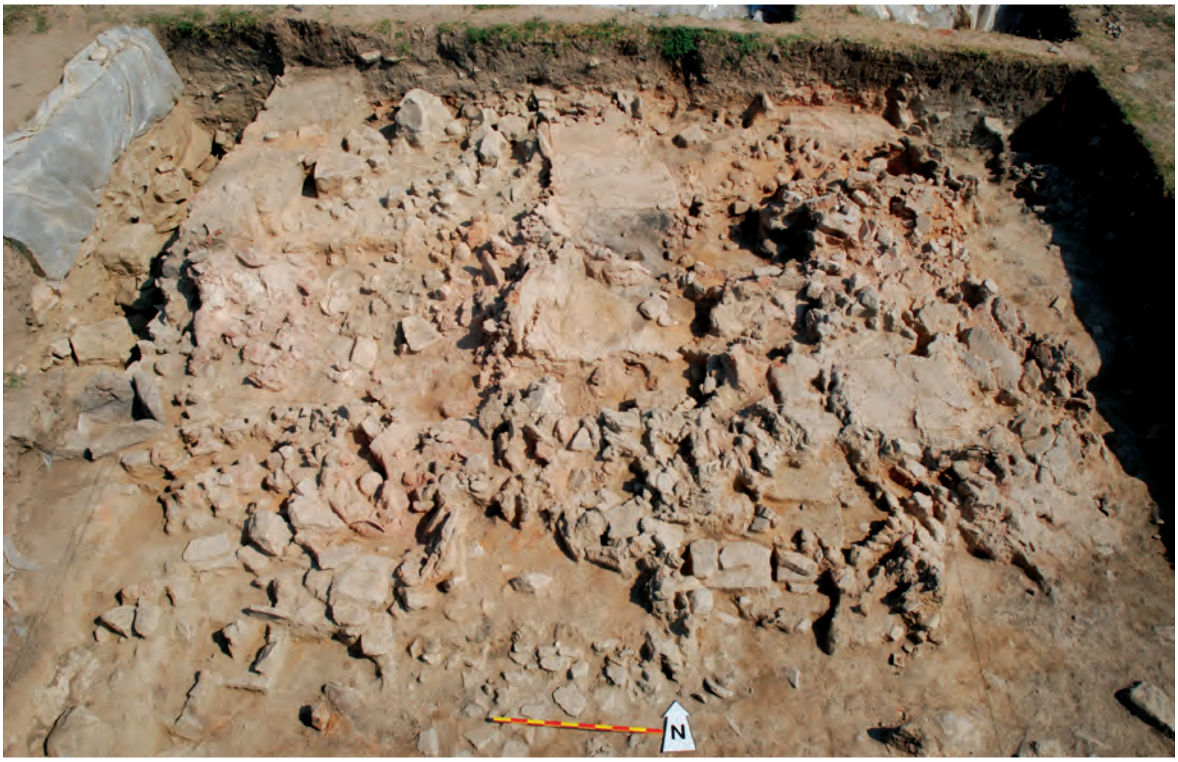

Обр. 3. Суворово, Варненско. Поглед към сграда 11-1 от юг. Състояние на проучването в края на сезон 2013 г.

м и широко 3 м и югозападно – с размерите на югоизточното. В североизточния ъгъл на сградата е имало глинобитен подиум, дълъг 1,15 м (по линията изток-запад). Широчината му (по линията север-юг) до момента е 0,50 м, но на север той продължава под пътеката между квадрати В4 и А4. Върху него бяха открити три фрагментирани съда. Установената до момента височина на подиума е 10 см, но той не е доразчистен в дълбочина, тъй като подът на сградата в този участък не е достигнат.

В северозападната част на сградата бе разчистена част от глинобитно корито, дълго 0,90 м (по линията изток-запад) и широко над 0,50 м (северната му част влиза под пътеката между квадрати А4 и В4). Дълбочината му е 8 см. От южната си страна то е оградено от глинобитна преградна стеничка с дебелина 7 см, върху лицето на която с канелюри е нанесена шарка тип „рибена кост“. Тя е запазена до височина от 0,60 м. Южно от нея върху пода е оформена глинобитна площадка с височина 6 см и размери 1 м (по линията изток-запад) на 0,80 м (по линията север-юг). Върху нея е паднала западната стена на сградата, изградена от колово-плетена конструкция, обмазана с глина от двете страни. Дебелината на стената е 25-30 см, падналата част от нея бе 1,10 м дълга, а установената височина – над 1,60 м.

До средата на източната стена на северното помещение бяха разкрити останки от силно разрушена масивна пещ. Диаметърът на пода ѝ е 1,45 м. Входът ѝ е бил от западната страна, като в северозападната ѝ част *in situ* е запазена долната част на глинобитна колонка, а от запад до височина от 9 см е разчистена и долната част от засводяването й. В средата на деструкциите бе открита и връхната част на купола, декоративно скулптирана като модел на жилище, дълъг 35, широк 35 и висок 22 см. Подът на пещта е масивна плоча, дебела между 12 и 17 см, издигната във височина – най-вероятно върху глинени опори. При пожара, унищожил сградата, той се е натрошил на едри фрагменти и е пропаднал надолу. Пещта е имала под пода горивна камера или поне вкопано пространство, тъй като към този участък подът на сградата (не е достигнат в зоната на пещта) е хлътнал надолу с поне 0,50 м.

Югоизточното помещение е отделено от съседните от север и от запад с глинобитни стени, запазени частично във височина до 0,45 м. В източната му половина бе разчистена структура от стъпаловидно застъпващи се лежащи почти хоризонтално три отухлени глинени плочи с дебелина около 0,10 м. Между тях лежат смачкани вторично горели керамични съдове. Два бяха разчистени и върху най-горната, която е с размери 0,85 м на 0,80 м. На запад от тази структура бяха открити останки от силно разрушена пещ, изградена до южната стена на сградата, с диаметър около 1,00 м. Тя също е била издигната във височина над пода и при разрушаването е силно разбита. В южната половина на помещението подът не е достигнат.

И в югозападното помещение бяха открити останки от пещ, аналогична на установената в югоизточното помещение – също долепена до южната стена, със същия диаметър. Северно от нея бяха разчиствани и вадени фрагментирани вторично горели съдове. Общият им брой от това помещение надхвърля 60. Тук подът също не е достигнат.

Въз основа на досегашното проучване предполагаме, че сграда 11-1 представлява работилница на грънчар. Заради изобилието от съоръжения – три пещи, площадка и подиум, както и неизяснената структура от нападали плочи, остава ограничено свободно пространство, недостатъчно за спане. Многобройни са и находките, свързани с грънчарство. В северното помещение това е коритото, а от югоизточното – около 40 кварцитови гладилки, три костени шпатули за нанасяне на щампован и врязан орнамент върху керамика, три костени „шила“ за украса на съдовете и две глинени „питки“ – вероятно приготвени за формуване заготовки. По всичко изглежда, че има ясно функционално разпределение на пространството в сградата: Северното помещение е използвано за формуване и изпичане на съдовете. Сушенето вероятно е ставало под долепен от север към сградата навес с правоъгълен план, отворен към запад, от стените на който бе разчистен един ред камъни през 2011 г. В югоизточното помещение са се съхранявали инструментите, а югозападното е служило за склад на готовата продукция.

№21. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ХАЛКОЛИТНАТА СЕЛИЩНА МОГИЛА ПРИ С. ИВАНОВО, ШУМЕНСКО

Светлана Венелинова, Мария Гюрова, Надежда Карастоянова

През 2013 г. продължи проучването на частично разкритата в централната част на могилата горяла сграда от VII хоризонт (Венелинова и др. 2013, 69-71) (обр. 1). Свалени са северният, западният и южният профил на квадрат J_{11}. Изцяло е разкрит разположеният в северната половина на сградата обмазан подиум с площ 1,60 х 2,60 м. Той е опирал в западната и северната стена, като при основата мазилките извиват нагоре и добиват изправен вид. Върху повърхността им е нанесена охра. В централната част на квадрата е достигнат слой от размита горяла глина с нападали големи късове многократно обмазани подови мазилки. Деструкциите, както и подиумът са разположени върху трамбован и опален под, който покрива северния дял на сградата и лежи върху ходовото ниво от плътна сивозелена глина (мини сондажи 1, 3, 4, 5 и 8).

Започна проучването на южната част на сградата в квадрати I_{10} и I_{11}. На 0,10/ 0,50 mR е достигнат слоят от трошливи горели мазилки. Според наблюденията върху 417 характерни мазилки, такива от стени са концентрирани в профила между J_{11} и I_{11}, пред източния профил на I_{11} и западния на I_{10}. Част от мазилките принадлежат на обмазана дървена конструкция на паднал под дебел около 0,30 м. Сред деструкциите върху площ 3 х 4,5 м са открити 18 фрагмента архитектурни детайли от неизпечена глина. В профила между J_{11} и I_{11} е разкрита вътрешна стена, която обособява северното от южното помещение на сградата. Тя е съставена от обмазана колово-плетена конструкция, широка е 0,36 м и следва оста ИЗ. Стената е запазена по протежение на 2,20 м, като продължава под източния профил на квадрат I_{11}. Изправени мазилки със следи от охра се откриват от вътрешната страна на западната стена. Те маркират югозападния ъгъл на северното помещение и северозападният – на южното. В източната част на I_{11} на 0,46/ 0,51 mR са достигнати плоски мазилки със загладена повърхност, подобно на подиума от северния дял на сградата. Те имат дебелина 0,20 м, разположени са върху площ от 1,40 х 2,45 м и опират във вътрешната стена. В южната част подовите мазилки от хоризонтални добиват вид на косо разположени с наклон на юг. Върху тях са нападали големи късове мазилки от стена и под. Южно от обмазания подиум е разкрита глинена подложка от втора вътрешна стена с 6 дупки от греди. Тя е широка 0,30 м и обмазана над 10 пъти. От нея са разкрити 1,60 м, като продължава под източния профил на квадрата. Южно от глинената подложка е разположена втора редица от 7

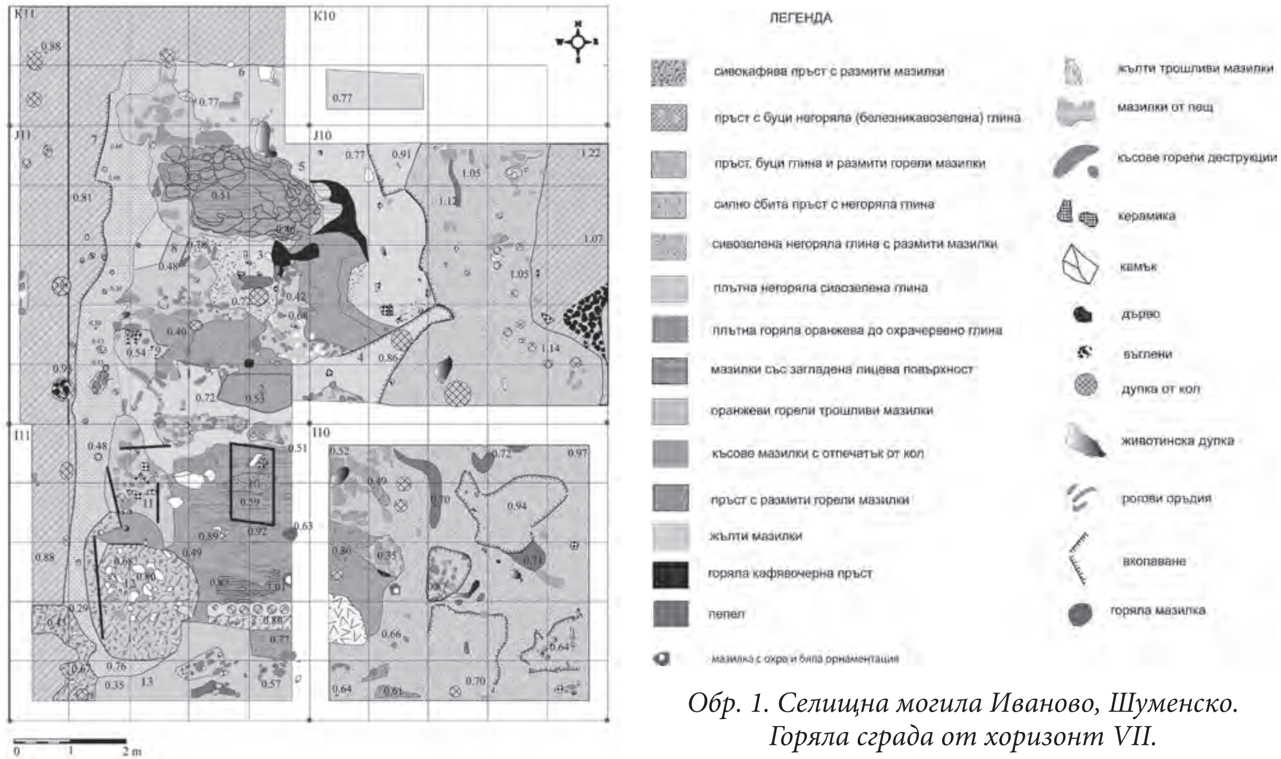
K11
K10
J11
J10
I11
I10
0
1
2 m
ЛЕГЕНДА
сивокафява пръст с размити мазилки
пръст с буци негоряла (белезникавозелена) глина
пръст, буци глина и размити горели мазилки
силно сбита пръст с негоряла глина
сивозелена негоряла глина с размити мазилки
плътна негоряла сивозелена глина
плътна горяла оранжева до охрачервено глина
мазилки със загладена лицева повърхност
оранжеви горели трошливи мазилки
късове мазилки с отпечатък от кол
пръст с размити горели мазилки
жълти мазилки
горяла кафявочерна пръст
пепел
мазилка с охра и бяла орнаментация
жълти трошливи мазилки
мазилки от пещ
късове горели деструкции
керамика
камък
дърво
въглени
дупка от кол
животинска дупка
рогови оръдия
вкопаване
горяла мазилка

Обр. 1. Селищна могила Иваново, Шуменско. Горяла сграда от хоризонт VII. Рис. С. Венелинова.

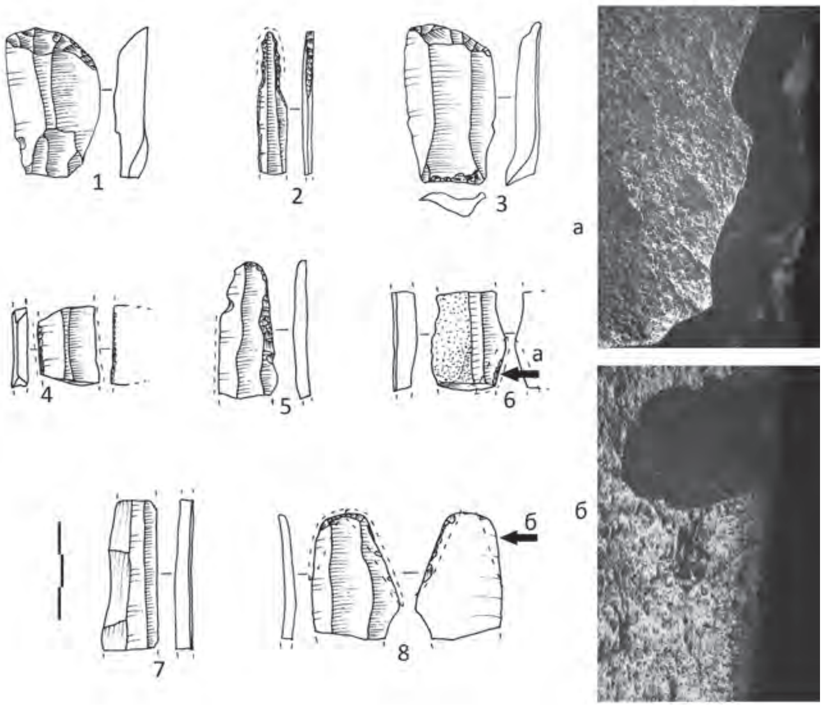
1
2
3
4
5
6
7
8
а
б
а
б

Обр. 2. Селищна могила Иваново, Шуменско. Оръдия (1-6, 8) и пластина (7) от хор. VII. Микрофотографии на следи от употреба (x100): а – излъскване на сърп в начална фаза; б – сърп, реутилизиран в операции по абразивен неорганичен материал. Рисунки и снимки: М. Гюрова.

дупки на тънки колове. Източно от обмазания подиум е разкрито керамично струпване от 6 съда. Те принадлежат към трошливия пласт от деструкции, който лежи върху опален под (мини сондаж 11), разположен в западната половина на южното помещение. Южно от втората вътрешна стена в слоя от горели мазилки се наблюдава значителна концентрация на обмазки с червена охра и бяла орнаментация. Те принадлежат на паднала върху опаления под жилищна стена. Слоят от деструкции и жилищният под опират в западната стена на сградата и са разположени непосредствено върху ходовото ниво (мини сондаж 13). В югозападния ъгъл на южното помещение се оформя вкопаване (1,90 x 2,30 м) от пръст и значителна концентрация на ломени камъни. На дълбочина 0,85 mR все още не е достигнато ходовото ниво (мини сондаж 12). В западна посока горелият жилищен пласт опира в западната стена на сградата. През 1 м са разкрити две успоредни редици от дупки. Пространството между тях е запълнено от плътна глина, в която се проследява трета редица от тънки колове. В югозападния край на жилищната стена са разкрити една над друга две подложки от дребни камъчета, каквато има и в северозападния ъгъл.

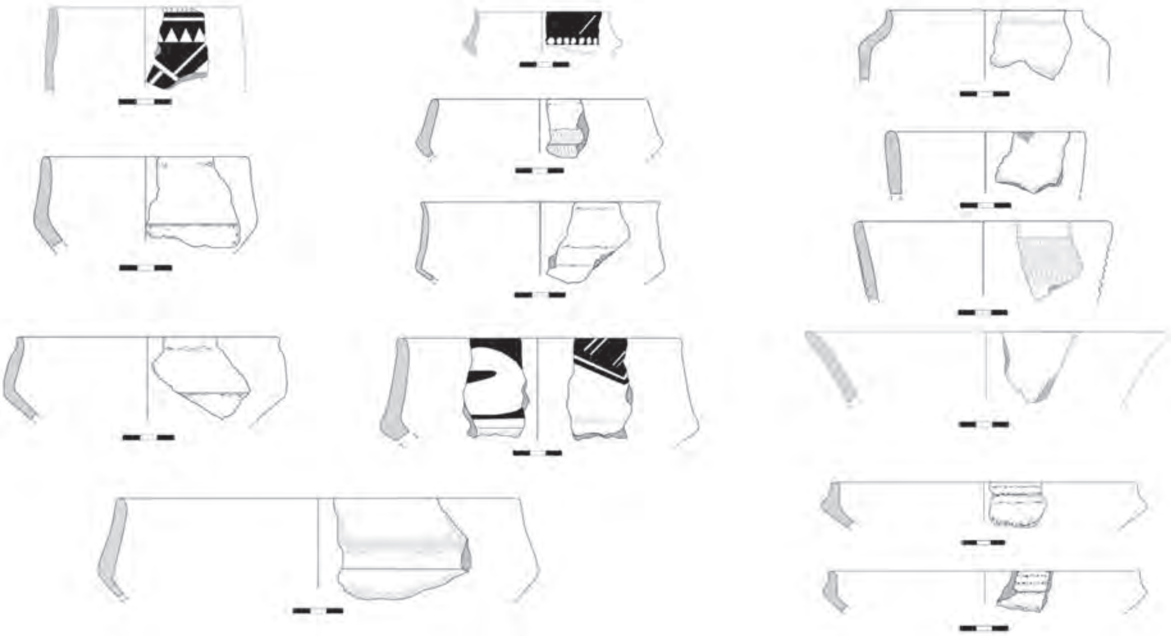

Обр. 3. Селищна могила Иваново, Шуменско. Керамични съдове от горялата сграда от хоризонт VII.

Върху проучената през 2011 – 2013 г. площ на сградата са открити 160 находки, от които 107 във вътрешността и 53 около жилищното пространство. От сградата произхождат 9 оръдия от кост и рог, 2 хромела и 2 теслички, фрагмент от костена висулка и 8 белемнити без следи от допълнителна обработка. На пода пред подиума в северното помещение е открит „фалос“ от неизпечена глина с дължина 22 см. По-голямата част от жилищния инвентар произхожда от деструкциите на падналия таван. Числено преобладават кремъчните находки. Кремъчният ансамбъл от 2013 г. наброява 27 артефакта, повечето от които (21) произхождат от деструкциите на сградата. Артефактите се отнасят към следните техно-типологически групи: 10 типологически оръдия (4 ретуширани пластини, 3 стъргалки и единични екз. на лющник, пробой и комбинирано оръдие); 11 пластини (от които 9 са средни фрагменти); 3 отломъка (1 характерен); 3 фрагмента. Репертоарът на типологическите оръдия не е богат, особено внимание заслужават две стъргалки върху масивни пластиновидни отломъци с широки и разлати основи, индикиращи директно отделяне. В контраст с тях, пробоят е изключително фин и оформен върху пластина, свидетелстваща за високоразвита техника на отделяне с натиск (обр. 2). За разлика от предишния сезон, изобилстващ с пластини, засегнати от силни и деформиращи термични въздействия, материалът е в основната си част добре запазен. Следи от употреба са регистрирани върху 6 типологически оръдия. Някои от сърповете са реликтови, реутилизирани впоследствие в операции с режеща кинематика върху абразивна неорганична материя (минерал?) (обр. 2 *б*).

Според наблюденията, върху 484 характерни керамични фрагмента при 73% от фината керамика има тенденция към цилиндричност и бицилиндричност (обр. 3). Биконичните съдове са 17% и повечето се характеризират с мека профилация. При украсата е предпочитана рисунката с графит. От грубата керамика най-значителен е броят на конусовидните паници и на биконичните купи със слабо издути страни. Сред инвентара са открити също вазовидни съдове. Керамичният комплекс на жилището отразява характерните особености на култура Коджадермен, първа фаза.

При проучването на сградата са обработени 478 фрагментирани животински кости. В резултат на пожара 90% от останките са силно горели. Не се наблюдава концентрация на определен вид животни в различните части на жилището. Костите са разпръснати върху цялата площ на сградата и около нея. Приблизително еднакъв е процентът от кости на диви (благороден елен, сърна, дива свиня, тур, див заек) и на домашни животни (говедо, коза, овца, куче и свиня). При домашните животни най-значителен е броят на кости от говедо, а при дивите на благороден елен. Предпочитание е имало към млади индивиди, отглеждани предимно за месо, а процентът на животните, използвани за мляко и вълна е по-малък. При дивите животни са предпочитани възрастните индивиди. Върху някои от костните останки се наблюдават следи от транжиране на месото.

Литература

Венелинова и др. 2013: С. Венелинова, М. Гюрова, Н. Карастоянова. Археологически разкопки на халколитната селищна могила при село Иваново, Шуменско през 2012 г. – Археологически открития и разкопки през 2012 г. София, 2013, 69-71.

№22. РЕДОВНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА СЕЛИЩНА МОГИЛА НУРИЮК В М. ЧАНАДЖИК, С. СУШИНА, ОБЛАСТ ШУМЕН

Стефан Чохаджиев

И през 2013 г. продължихме редовните археологически проучвания в селищната могила. Работихме със студенти от специалността Археология към ВТУ „Св. св. Кирил и Методий". Активно участие в проучванията взе и докт. Антон Атанасов. Благодарен съм на всички за прецизността, упоритостта и старанието им в тежките условия за работа, в които ги поставих.

Проучванията продължиха от 11.08.2013 г. до 10.09.2013 г., финансирани по проект „Студентски практики", осъществен от МОН и Европейския социален фонд по оперативна програма „Развитие на човешките ресурси". Разкопките бяха подпомогнати и от РИМ – Шумен.

Основната ни цел бе да изясним конструкцията на каменното съоръжение и разкрием част от неговото трасе.

В сондаж № 3 – кв. D5 продължихме с разчистването на външното лице на стената. Беше възможно да работим до дълбочина от 7,05 м, без да сме достигнали до стерилен пласт. Лицето е оформено старателно с почти равна повърхност от подбрани каменни плочи. Стената плавно се извива на запад, следвайки естествения наклон на могилата. В основата си, стената има трапецовидно сечение с дължина на голямата основа – повече от 4,50 м. Вертикалната част на стената започва при ширина около 1,70 м, на дълбочина около 4 м. Стената е със запазена височина около 5 м. Имайки предвид каменното срутване, достигащо на около 3 м навътре в селището, на дълбочина 2,80-3 м, можем да предположим, че височината на каменната стена е била около 8 м, измерена от най-ниската си част.

Успяхме да реализираме и другата поставена цел – разчистихме част от каменната стена в квадрати D6–D7 по протежение на 10 м. Стената е запазена на дълбочина 2,01 в най-високата си част. Умишлено не разчистихме стената в дълбочина, а само на 0,90 – 1 м, за да забавим нейното естествено разрушаване. Интересно е да се отбележи, че в този пласт открихме повече от две дузини костени върхове за стрели –индикатор за вероятно сражение. Стената е изградена от каменни плочи с максимална дебелина около 12 см, най-често – 5 – 9 см. Добре е оформено вътрешното лице, като често се забелязва подреждане на плочите без застъпване – явно не навсякъде строителната техника е усвоена/приложена напълно. Между плочите се открива тънък пласт (около 2 см) жълт льос, служещ за спойка. Вътрешността на стената е от камъни с различни по размери и форма камъни, за разлика от старателно оформените две лица. Стената не е с еднаква ширина по цялото си протежение – в северната част е около 1,70 м; в средата на проучвания участък – 1,90 м; и в южната част – 1,10 – 1,20 м. Най-голяма е ширината при долепянето на бастиона до стената – на фуга – достига 2,20-2,55 м.

Продължавайки разчистването на стената в южна посока, попаднахме на южното лице на входа – също добре оформено от предимно плоски камъни и запазена ширина около 1,60 м. Ширината на този вход е около 1,70 м. Предполагам, че когато е съществувала само вертикалната каменна стена, това е бил входа към селището. По-късно, след предполагаемото земетресение и частичното срутване на стената, когато са били изградени укрепващите каменни яки и бастионите, този вход съвпада с оста на централния бастион и вероятно е осъществявал достъпа до предполагаемата площадка.

И тази година, водите на язовира бяха открили поредния гроб, който проучихме. Гробът (№15) е лошо запазен – гробната яма не личи. Мъртвият е положен в поза хокер наляво с глава на изток-югоизток. Керамичните фрагменти около него са с нарушена повърхност. Както при повечето гробове в Сушина, под скелета имаше дребни камъчета, а до черепа – каменна плочка. В близост до черепа, бе открит кремъчен връх за копие, а в насипа – още четири кремъчни артефакта. Под скелета попаднахме на костено шило.

Макар и на ограничена площ, успяхме да открием около 500 находки – кремъчни сечива; каменни брадви с дупка и тесли; костени шила, върхове за стрели, гладилки, копачки, муфи-чукове; корозирали медни предмети; значителен брой накити, изработени от мрамор, черупки от *Spondylus* и речна мида; горна половина от мраморна антропоморфна фигурка; керамични антропоморфни и зооморфни фигурки и др., които се съхраняват в РИМ – Шумен.

№23. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА СЕЛИЩНА МОГИЛА ПРИ С. ПЕТКО КАРАВЕЛОВО, ОБЩИНА ПОЛСКИ ТРЪМБЕШ

Александър Чохаджиев, Антон Атанасов, Надежда Карастоянова

Село Петко Каравелово (бивше Сашево, преди Одаите) се намира на 27 км. северно от гр. Велико Търново на главния път за гр. Русе. През 2003 и 2004 бяха проведени две спасителни кампании за почистването на иманярски изкопи и документиране на източния профил (Чохаджиев и др. 2004, 2005). Между 2009 и 2012г. се проведоха редовни археологически проучвания на могилата (Чохаджиев 2010, 2011, 2012, 2013), чиито резултати предизвикаха необходимост от разширяване на площта.

През 2013 г. разкопките бяха финансирани от Министерство на културата и частично подпомогнати от Регионалния исторически музей – В. Търново. Екипът бе в състав: Александър Чохаджиев – научен ръководител; Антон Атанасов – зам.- ръководител; Надежда Карастоянова, Кръстан Митов, Петко Панчов, Александра Янакиева и Чавдар Жоров.

Новият сондаж е разположен непосредствено западно от стария. За проучване бе очертан участък с размери 6 х 12,5 м.

Още в самото начало установихме, че повърхностният слой е силно засегнат от продължителната земеделска обработка на могилата.

В западната половина на сондажа установихме наличието на голямо вкопаване с посока север –юг и ширина 2 метра, преминаващо по цялата площ. В крайна сметка се оказа, че сме попаднали на съвременен (от 70-те години на XX век) изкоп, в който е положена бетонна тръба за напояване. Тръбата е с диаметър 50 см, а изкопът в горната ѝ част е широк 2 м и в най-дълбоката си част (от север) достига до 2,50 м от повърхността.

При така стеклите се обстоятелства в първа задача се превърна изчерпването на изкопа за напоителния канал. След като това бе направено се оказа, че в рамките на сондажа, западно от канала са останали около 80 см широка ивица ненарушен културен пласт. В този участък, в западния профил на изкопа, личаха поне три опожарени, последователни строителни хоризонта.

При горната постройка констатирахме червено боядисване върху пода и със сигурност в долната част на стените. Стените са от глина, и в рамките на проучените участъци не бяха констатирани нито дупки от колове, нито строителни траншеи. Стената е с ширина около 20 см и се слива с глинената подложка на жилището, която е с дебелина 20-25 см. Дебелината на деструкциите на надвишава 30 см. Жилището е било с дървено подово покритие, което се е овъглило при пожара. Интересно е, че финалната мазилка е нанесена върху дървеното покритие – т.е. стената е била обшита с дървени дъски, които са били шпакловани, и отгоре вече, е била нанесена червената боя. В тази постройка беше открит и слабо изпечен глинен модел на сграда с призматична форма, който също носи следи от червено боядисване.

За съжаление източните граници на постройките са разрушени от изкопа за тръба. В пространството между траншеята и стария сондаж успяхме да проучим останки от три неопожарени и два опожарени строителни хоризонта. Бяха разкрити и документирани три полуразрушени пещи. Общото между тях е техниката на изработване на подложката – тънка основа от глина или опожарени мазилки и дребни речни камъни. Под замазката се откриват пепел и въглени, което е свидетелство за предварително опалване, преди нанасянето на финалната замазка.

Бяха проучени деструкциите на горната от трите последователни опожарени постройки, известни ни от стария профил. Дебелината на деструкциите не надвишава 30 см. и всички са подравнени, а отгоре е нанесен дебел слой жълта глина. Жилището е пресечено от четири строителни траншеи с посока изток-запад. При една от тях разкрихме преупотребени стенни мазилки от долните жилища, които са използвани за укрепване на коловете преди засипване на траншеите.

Най-интересната ни находка за сезона е колективна находка от пробити ашици. Наличието на запазена редичка от плътно наредени един до друг ашици ни подсказа, че са били носени на наниз. Оказа се обаче, че повечето от тях са изрязани и изпилени така, че да си пасват по двойки. Открити са 66 костени мъниста. Те представляват кости от задни крайници на животни – талуси (ашици), от които 33 леви и 33 десни. Костите са загладени от всички страни и продупчени двустранно в централната (медиалната) част, което затруднява определянето им до вид. Те принадлежат на животни от семейство Кухороги (Bovidae), най-вероятно на домашна коза или овца. Според броят талуси принадлежащи към ляв или десен крайник, би могло да се изчисли, че костите са минимум от 33 индивида. Всяко мънисто е огладено и оформено така, че на костта да се придаде приблизително елипсовидна форма. Изключение правят само два талуса, които имат по-скоро правоъгълна форма. Мънистата имат различни размери, като на някои при заглаждането е отнета по-голяма част от повърхността, а на други по-малко. Самите кости са били приблизително един размер. Силното изтъркване (оглаждане), с цел отнемане на по-голяма част от повърхността, вероятно е свързано с умишленото търсене на по-малък размер на част от талусите. В повечето случаи естествената форма на костта е силно заличена.

Повечето от ашиците са изработени така, че плоските им части да пасват с определен друг ашик. До този момент сме успели да идентифицираме 23 пасващи си двойки. Находката предлага множество въпроси, някои от които твърде любопитни. На този етап считаме, че става дума за средство за гадаене или игра, или и двете едновременно.

Литература

Чохаджиеви др. 2004: Ст. Чохаджиев, Ал. Чохаджиев, П. Лещаков. Спасителни археологически проучвания на селищната могила в м. Средник край с. Петко Каравелово. – Археологически открития и разкопки през 2003 г. София, 2004, 33-35.

Чохаджиев и др. 2005: Ст. Чохаджиев, Ал. Чохаджиев, П. Лещаков. Спасителни археологически проучвания на селищната могила в м. Средник край с. Петко Каравелово. – Археологически открития и разкопки през 2004 г. София, 2005, 53-54.

Чохаджиев 2010: Ал. Чохаджиев. Археологически разкопки на селищна могила при с. Петко Каравелово, община Полски Тръмбеш. – Археологически открития и разкопки през 2009 г. София, 2010, 76-79.

Чохаджиев 2011: Ал. Чохаджиев. Археологически разкопки на селищна могила при с. Петко Каравелово, община Полски Тръмбеш. – Археологически открития и разкопки през 2010 г. София, 2011, 84-87.

Чохаджиев 2012: Ал. Чохаджиев. Археологически разкопки на селищна могила при с. Петко Каравелово, община Полски Тръмбеш. – Археологически открития и разкопки през 2011 г. София, 2012, 76-78.

Чохаджиев 2013: Ал. Чохаджиев. Археологически разкопки на селищна могила при с. Петко Каравелово, община Полски Тръмбеш. – Археологически открития и разкопки през 2012 г. София, 2013, 72-73.

№24. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА СЕЛИЩНАТА МОГИЛА ПРИ С. ХОТНИЦА, ОБЩИНА ВЕЛИКО ТЪРНОВО

Стефан Чохаджиев, Александър Чохаджиев, Антон Атанасов, Мария Гюрова

Разкопките на селищната могила при село Хотница продължиха и през 2013 г. Те са осъществени на базата на съвместен проект на ВТУ „Св.св. Кирил и Методий“ и Регионален исторически музей Велико Търново.

Както всяка година, на могилата беше проведена лятната археологическа практика на студентите първокурсници от специалност „Археология“ при ВТУ. Ръководители са доц. Стефан Чохаджиев и Александър Чохаджиев. Активно участие в ръководството взе и Антон Атанасов – докторант при ВТУ.

Проучванията продължиха от 08 до 27 юли, или общо 17 работни дни.

През 2013 г. проучванията ни бяха съсредоточени в три сектора: полоса в квадрати 88-98-108 – в северната част на проучвания сектор; в централната част на проучвания сектор – квадрати 75-74-85-84; и един нов сектор – в квадрати 93 -92.

Поради дъждовното първо полугодие на 2013 г. работата в южния сондаж, където проучваме южната периферия на могилата и вала, се оказа невъзможна поради високото ниво на подпочвени води. След като бе отстранена растителността в квадрати 93 -92 попаднахме на огромна яма, запълнена с отпадъци от последните 50 години. При налагане на плановете се оказа, че вероятно сме разчистили „негатива“ от жилище 20 от първи хоризонт, проучено през 1959 г. Проучванията в този сектор показаха липса на запазени структури от II и III хоризонти на могилата – очевидно става дума за периферия поне за тези два строителни хоризонта.

През 2012 г. в северния участък разкрихме останки от строителна траншея, която счетохме за принадлежаща на жилище 13 от първи хоризонт (Чохаджиев,Чохаджиев 2013, 75). През 2013 продължихме проучването в този участък и в дълбочина. В кв. 108 попаднахме на останки от глинобитно съоръжение (Обект 96), наподобяващо „корито“, долепено до разрушена пещ. Запазените размери на съоръжението са: 0,70/0,50/вис. 0,06 м, а дебелината на стеничката – около 10 см.

В този сектор проучихме и на най-интересната си находка за сезона – колективната находка от 20 кремъчни пластини и 2 отломъка. Те са разположени в четири реда, плътно наредени една до друга, като най-горните са разместени. Всички те са обърнати с горната повърхност надолу. Въпреки внимателното разчистване, не успяхме да установим конкретен контекст – яма или каквато и да било структура. Пилотното проучване (морфо-технологично и функционално) на находката от 20 пластини позволява няколко общи предварителни констатации. Суровината за направата на пластините е без съмнение тип Равно – най-висококачествения лудогорски кремък. Пластините безусловно са продукт на някое от ателиетата за производство на суперпластини в района на Равно (Manolakakis 2011). Морфометричните параметри и техническите показатели на основите и булбуса показват, че пластините са отделени от повече от едно ядро (има една реална сглобка от 2 пластини) и че са употребени поне две техники на отделяне – удар с посредник и натиск с помощта на лост. Микроскопското наблюдение потвърди липсата на утилизационни следи върху артефактите, което е факт за суперпластините от Варненския некропол, този на Козарева могила и на колективните находки от Смядово (Манолакакис 2002, Gurova 2010).

В южния участък продължихме проучването в дълбочина, където още през 2012 г. бяхме пробили останките от четвърти хоризонт. В квадрат 74 попаднахме на добре запазени останки от дървена конструкция. Дървесината е изтляла, много тънка, но въпреки това, ясно личи посоката и размерите на дъските (гредите). Със сигурност се разграничават две зони в тази платформа – в южната част дъските (гредите) са с ориентация изток-запад, а в северния участък – север-юг. Ширината на повечето е около и малко под 15 см. Наклонът на дървената платформа е от запад на изток. В централната част на северния участък гредите са по-тънки и точно там бяха констатирани три напречни – с посока изток-запад. Източно от платформата установихме траншея, вероятно строителна, с ширина около 60-70 см, която остана непроучена. В нея бяха разкрити 6 дупки от колове в редица, спазващи същата посока като очертанията на траншеята – приблизително С-Ю (СЗ-ЮИ с приблизително отклонение от 8° от севера). Северно от платформата констатирахме наличието на още три дупки с посока изток-запад. Всичко това ни навежда на мисълта, че става дума за североизточен ъгъл на жилище, вероятно от пети жилищен хоризонт. Предстои проучването му през 2014 г.

Откритите находки са 854 като 645 са кремъчни артефакти. Сред останалите находки можем да изтъкнем няколко, изработени от кост: миниатюрна костена брадвичка с полирана повърхност и диаметър на дупката – по-малко от сантиметър; напълно запазен рогов харпун; и предмет с необичайна форма – вероятно дръжка-предпазител от пробивен стан.

През този сезон са открити малко на брой цели съдове, повечето от които миниатюрни. Всред масовия материал преобладават разлатите паници с диаметър около 30-40 см и удебелен отвътре устиен ръб и паниците с нисък перваз и извит навън устиен ръб. И двата типа са рядко украсени, предимно с негативни графитни орнаменти. Често срещани са и биконичните съдове – плитки и дълбоки купи, с ясно изразен прелом, някои украсени с графитни орнаменти, разположени по горната половина на съда. Гърнетата са основно сферични и заобленобиконични, с излъскана приустийна и огрубена долна част, украсени предимно с барботина – най-вече с провлачвания от пръсти по цялата повърхност. Срещат се и гърнета украсени с релефни ленти и рядко с врязани линии. Рядко са откривани гърнета с нисък фусбоден. Сред капаците преобладават тези с перваз, украсен с кербшнит (с

3 жлеба). Срещат се и капаци без перваз – с дръжка-фронтон, украсени със спускащи се от дръжката релефни ленти във вид на спирала. Рядко откривани са фрагменти от цедки и лъжици, с различни размери. Рядко срещани са и фрагменти от съдове-хранилища, украсени с т.нар. „псевдокербшнит“. Като импортни елементи от ареала на КСБХ Iа са няколко фрагмента от биконични съдове с вертикални дръжки, започващи от ръба на устието и завършващи в прелома. Проучваният керамичният комплекс принадлежи на III фаза на комплекса КГКVI.

Литература

Чохаджиев, Чохаджиев 2013: Ст. Чохаджиев, Ал. Чохаджиев. Археологически проучвания на селищната могила при с. Хотница, общ. Велико Търново. – Археологически открития и разкопки през 2012 г. София, 2013, 74-75.

Манолакакис 2002: Л. Манолакакис. Функцията на големите пластини от Варненския некропол. – Археология, 2002, 3, 5-17.

Gurova 2010: M. Gurova. Connotations fonctionnelles des grandes lames chalcolithiques : Exemple de la Bulgarie. – Archaeologia Bulgarica, 2010, XIV, 2, 1-10.

Manolakakis 2011: L. Manolakakis. A flint deposit, a tell and a shaft: a lithic production complex at Ravno3-Kamenovo? (Early Chalcolithic, North-East Bulgaria). – Studia Praehistorica, 14, 2011, 225-244.

№25. РЕДОВНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ПРАИСТОРИЧЕСКО СЕЛИЩЕ В М. ЕЗЕРОТО КРАЙ С. БОРОВАН, ОБЛАСТ ВРАЦА

Георги Ганецовски

Праисторическият обект отстои на 3 км северно от село Борован в местността Езерото, върху висок десен бряг на Братковската бара. Проучванията се провеждат от 2008 г., като първоначално те имат сондажен характер (Ганецовски 2009), а от 2010 г. стават редовни. Установени са два раннохалколитни пласта, един пласт от финалния халколит, и един пласт от ранната бронзова епоха, както и укрепително съоръжение (ров с глинена палисада), ограждащо обекта от три страни. Хиатус между трите хронологически етапа засега не е установен (Ганецовски 2011).

Реализацията на археологическия сезон през 2013 година стана възможна благодарение на финансовата подкрепа на община Борован и Областна администрация Враца. Археологическите изследвания са проведени през периода 4 октомври – 7 ноември. Експедицията е реализирана от Георги Ганецовски от РИМ-Враца, ръководител с екип: д-р Вивиана Митева, Кръстан Митов от НБУ, Веселин Данов – докторант в СУ и четиринадесет работника от Борован. Проучванията са продължение на разкопките през 2012-2013 г. в дълбочина и са съсредоточени в южната част на обекта (Ганецовски 2013). През 2013 г. е проучена площ от 215 кв. м. Продължени са проучванията на разкритите през предходните години структури и съоръжения, отнасящи се към финалния халколит и към ранния халколит по линията на четирите квадрати M12-N12-M11-N11-O11-P1 (обр. 1) (Ганецовски 2011), както и в нов квадрат I9.

Структура 2 от ранния халколит. Тя попада в участъка на квадрати M12 – N12, като от теренната ситуация е видно, че части от нея продължават в северна и западна посоки. През предходния археологически сезон на 2012 г. тук беше проучен разбъркан пласт с материали от финалния халколит и ранната бронзова епоха, покриващ представената археологическа ситуация (Ганецовски 2013). Разчистени са останките на четири дебелостенни съдове-хранилища (във вид на „керамичен килим“, обр. 2), разположени в западната и северна част на квадрата, покрити с опалени мазилки и останки от каменно съоръжение, което е констатирано още през 2012 г. (Ганецовски 2013). В централната и източна части на квадрата се попадна на тънкостенни, разлати паници с кухненски или и трапез-

Обр. 1. Борован – Езерото. Проучван сектор, поглед от северозапад.

ни функции (обр. 2). Следователно в тази структура се наблюдават две добре различими, обособени зони: стопанска и кухненска.

Анализът на керамиката показва, че тази теренна ситуация се отнася към пласт 2 на каменно-медната епоха, броено отдолу нагоре. Подово ниво не е констатирано, но в профилите добре се очерта демонтирания пласт от халколита, който има дебелина между 25 и 30 см.

Яма 3 е разположена южно от структура 2. Ямата лежи непосредствено под североизточните деструкции на структура 1, проучена през 2008-2009 г. Ямата е с овална форма с ориентация на дългата ос север-юг и има размери 1,45/1,05 м. Вкопана е в древния терен с 60 см. Запълнена е с пепел и многоброен депозит със следи от вторично опалване, включващ голям еленов рог, костени шила, костена апликация, костен ашик, кремъчни артефакти, части от антропоморфни пластики с врязана и инкрустирана украса, керамични фрагменти и цели съдове, лежащи с дъното нагоре (обр. 3). Най-интересният депозит е конична керамична паница с една дръжка, също поставена с дъното нагоре. В нея са открити глинено топче, дребни животински костици, керамични фрагменти и апликация от спондилус с четири дупки. Самата паница се оказа богато украсена с графитна композиция представяща свастика, орнамент „рибена кост“ и четири монограми с различно изображение. Съоръжението се отнася към пласт 1 (долен) на ранния халколит в обекта. Подобна яма (яма 1) е проучена през 2008-1009 г. в сектор „център“ и също се отнася към пласт 1 на ранния халколит.

Керамиката от ранния халколит не се отличава от откритите технологични групи, форми, дръжки, дъна и украси през предходните години. Тя принадлежи към характерната за района култура Градешница (Николов 1974, Тодорова 1986), но в комплекса от раннохалколитния пласт 2 (горен) се забелязват и елементи, характерни за късния халколит.

През изтеклия археологически сезон в три квадрата са разкопани разбъркани пластове, разположени непосредствено под орницата, съдържащи материали както от финалния халколит, така и от ранната бронзова епоха. Керамиката от финалния халколит принадлежи към керамичния комплекс на култура Галатин (Georgieva 1993). Керамиката от ранната бронзова епоха има характерни технологични и формални и орнаментални особености за керамичния комплекс на култура Магура-Коцофени (Йоцова 1981).

Намерените материали от ранобронзовата епоха дават важна информация за развитието на културите в края на IV и първата половина на III хилядолетие ВС в Северозападна България.

Литература

Ганецовски 2009: Г. Ганецовски. Аварийни археологически разкопки на праисторическо селище в м. Езерото край с. Борован, община Борован. – Археологически открития и разкопки през 2008 г. София, 2009, 49-54.

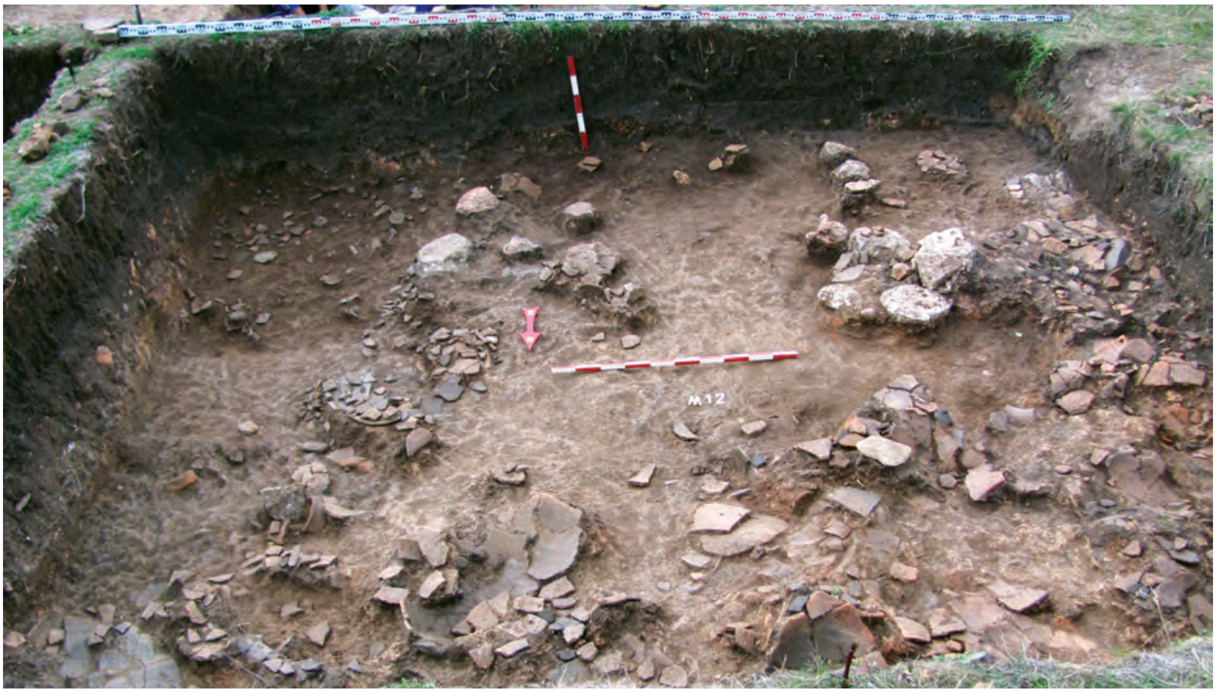

Обр. 2. Борован – Езерото. Останки от опожарена структура в квадрат M_{12} *– ранен халколит.*

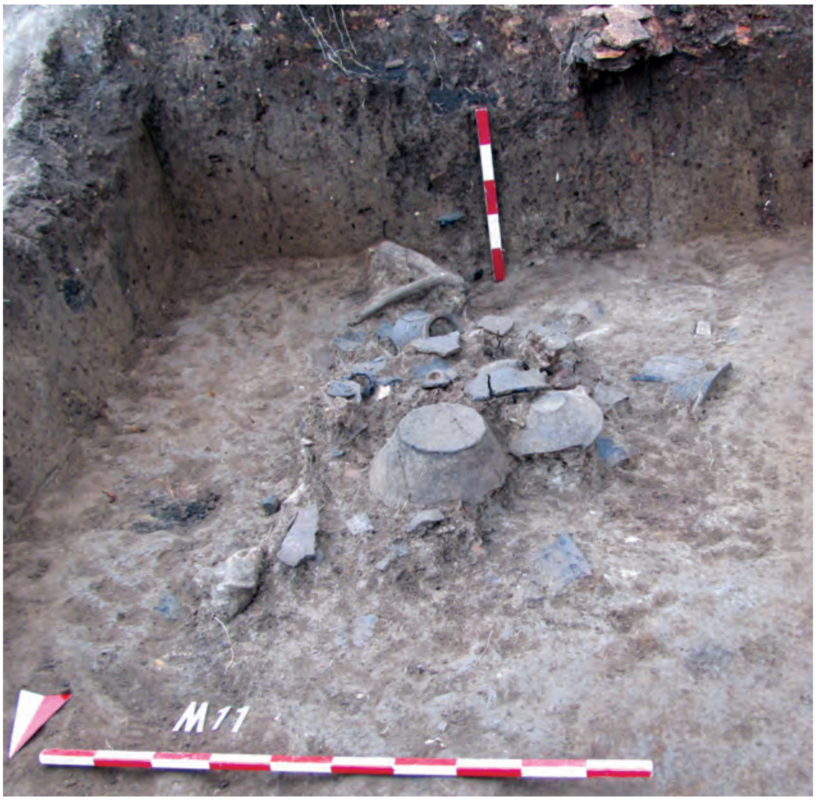

Обр. 3. Борован – Езерото. Яма 3 в квадрат M_{11}*, – ранен халколит, поглед от север.*

Ганецовски 2011: Г. Ганецовски. Спасителни археологически разкопки на праисторическо селище в м. Езерото край с. Борован, обл. Враца. – Археологически открития и разкопки през 2010 г. София, 2011, 90-93.

Ганецовски 2013: Г. Ганецовски. Редовно археологическо проучване на праисторическо селище в м. Езерото, край с. Борован, обл. Враца. – Археологически открития и разкопки през 2012 г. София, 2013, 75-77.

Йоцова 1981: А. Йоцова. Разкопки в пещерата Магура през 1975 г. – Известия на музеите в Северозападна България, 6, 1981.

Николов 1974: Б. Николов. Градешница. София, 1974.

Тодорова 1986: Х. Тодорова. Каменно-медната епоха в България. София, 1986, 123-126.

Georgieva 1993: P. Georgieva. Galatin Culture. – In: The Fourth Millennium B.C. S. 1993, 345.

№26. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ПРАИСТОРИЧЕСКИЯ СОЛОДОБИВЕН И ГРАДСКИ ЦЕНТЪР ПРОВАДИЯ–СОЛНИЦАТА

Васил Николов, Крум Бъчваров, Петър Лещаков, Галина Самичкова,
Николай Христов, Катлиин Максуини, Стоян Трифонов, Елеонора Пурнарова,
Виолета Стоицова, Мария Славкова, Йорданка Илиева, Севдалина Жечева,
Росен Спасов, Шанън Мартино

Проучванията са осъществени в два от дяловете на археологическия комплекс Провадия-Солницата – селищната могила и некропола.

Селищна могила

Северозападен сектор. *Пласт IV – късен халколит.* В кв. О 14 е направено разширение на проучваната площ в източна посока с размери 1,60 м (И-З) х 1,80 м (С-Ю). На дълб. 85,67 м, в североизточната част е достигнато до най-горния пласт от запълнителя на вкопана структура (яма 32). След изчерпването й, южно от нея, на дълб. 82,18 м, е регистрирано струпване от големи и средни камъни, които принадлежат на каменна стена 2, която продължава навътре в културния пласт. В кв. P 15 е регистрирана част от *постройка*. Проучена е редица от 9 дупки от дървени стълбове. Дупките от колове са разположени в линия с посока северозапад – югоизток. На пода е разчистено струпване от голямо количество горяло зърно. *Каменна стена № 2.* В границите на кв. R 12 и R 13 е направен малък сондаж, в който е установено, че стена 2 продължава в северна посока. На по-високите запазени части от стената ясно се вижда жълта глина, използвана за спояване на камъните в стената. Продължи проучването на каменния кожух върху склона на селищната могила, с който той е бил укрепен преди да бъде построена третата (последна) каменна крепостна стена по периферията на последните късноxалколитни селища. По кожуха са установени радиални стени, чието предназначение засега е неясно.

Пласт V. Антична стена. Проучена е част от антична стена/сграда, с лице на север. Проученият участък попада в кв. P 9, 10, 11, 12 и Q 9, 10, 11, 12, 13. Размери на стената: дължина И-З – 15,15 м; ширина – средно 0,50 м; височина – до 4,50 м. Чело на стената (север): от запад на изток до 8,35 м стената е изградена от три реда квадри.

Североизточен сектор. *Траншея в основата на могилата.* В най-ниската (северна) част на сектори СЗ и СИ е направена траншея с цел установяване местоположението и размера на крепидата. Тази траншея следва дъгата на могилата.

Бомбоубежище. В кв. S 6 и R 6 е разкрит и почистен коридор на бомбоубежището, вкопан в склона на могилата и укрепен с дървени подпори и греди, които са започнали да изгниват. По-късно (през 70-те или 80-те години) е разрушен и затрупан.

Югозападен сектор. *Пласт III – среден халколит. Каменна стена 1.* В кв. J 17, H 16 западно от крепидата, на отстояние около 1 м от нея са разкрити средно големи камъни, подредени в една линия с приблизителна ориентация север – юг. Те очертават лице на стена, съставена от средно големи ломени камъни. Разкритата част от стената е с дължина приблизително около 10 м. Ширината ѝ в северната част, където е най-добре запазена, е 1,70 м. Запазената височина е от един ред ломени камъни.

Пласт V. Крепида. Разкрито е продължението на крепидата на тракийската могила в южна посока, в участък с дължина около 16 м. Тя е изградена от дребни и средни по размер ломени камъни, разположени плътно един до друг. Ширината ѝ варира между 1,17 и 1,40 м.

Некропол

На територията на късноxалколитния некропол е направено разширение на сондажа в източна посока. Новият участък има неправилна правоъгълна форма с площ около 100 кв. м. Проучени са общо 3 гроба (гроб 26, 27 и 28). В тях са проучени скелетни останки на общо 8 индивида.

Особен акцент представлява гроб 26 (масов гроб), в който са регистрирани 6 скелета – два на деца, един на млад индивид и три на възрастни. Установен е в кръгла яма с диаметър ок. 1,60 м. При първичната обработка на костите е установено, че двама от възрастните индивиди са мъже на около 25-35 и съответно на 35-45 години, а третият е жена на 25-35 години. Четвъртият скелет е на млад мъж на около 17 годишна възраст. Децата вероятно са на около 3-4 и съответно на 5 годи-

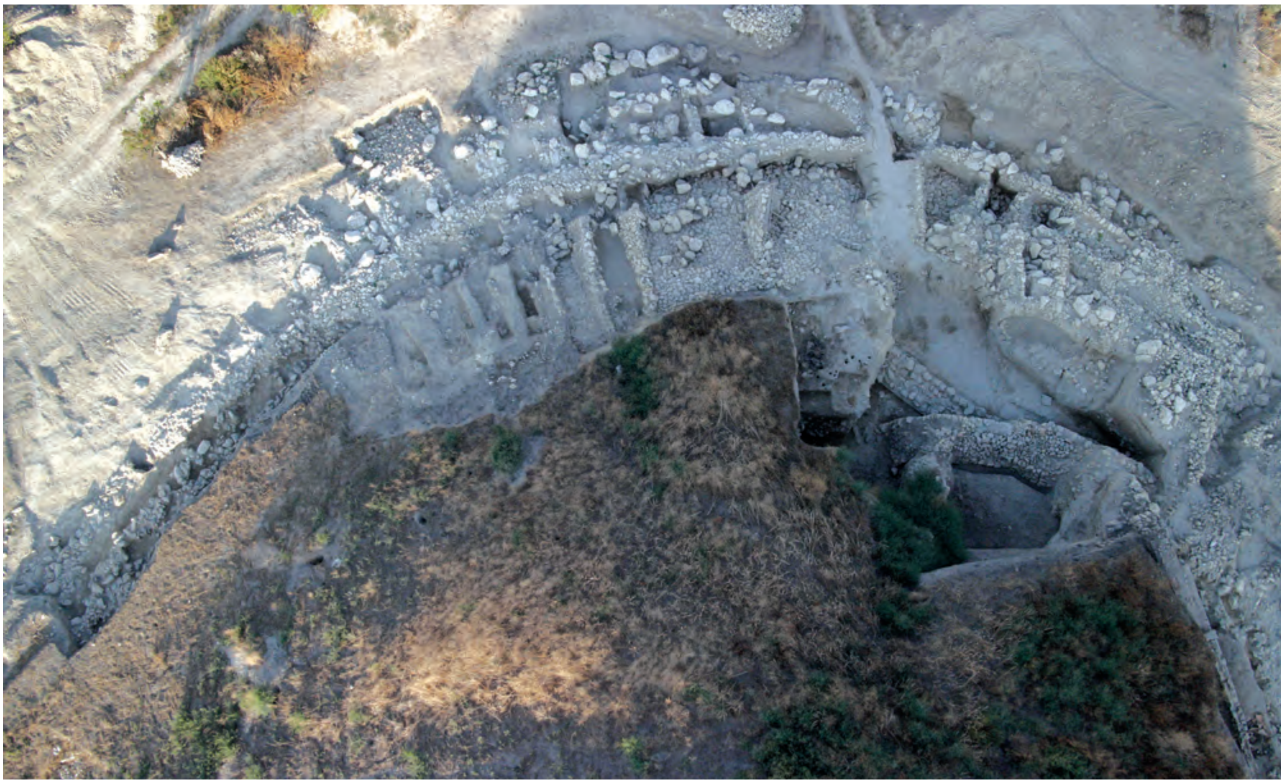

Обр. 1. Провадия–Солницата. Останки от западната половина на халколитната каменна цитадела (4700-4200 г. пр. Хр.) (поглед отгоре, септември 2013 г.).

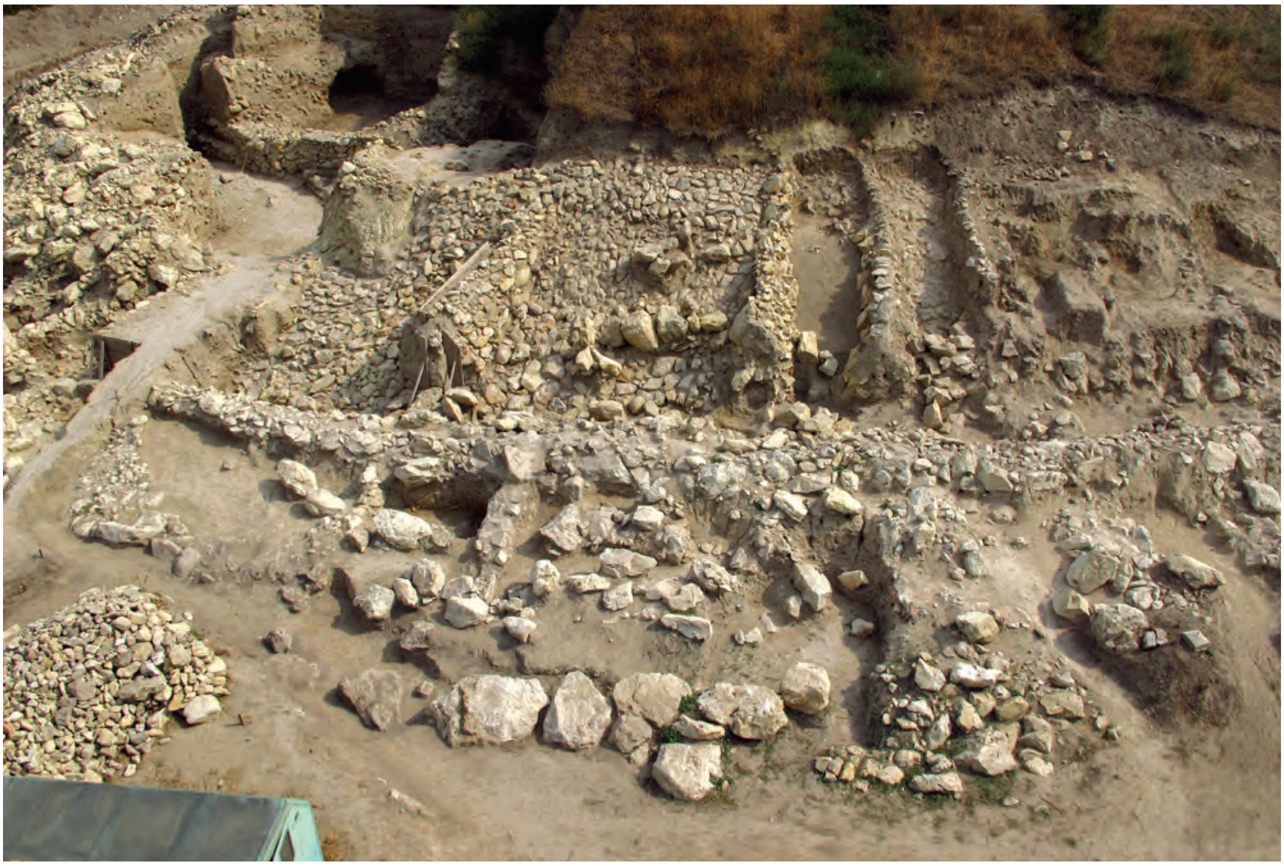

Обр. 2. Провадия–Солницата. Северозападен сектор. Останки от кожуха на третата каменна стена на цитаделата (страничен поглед от височина, септември 2013 г.).

ни. Мъртвите са положени в свито положение, изразяващо се почти винаги само в свиване на краката, като един от тях е хвърлен по очи. Един от скелетите е разкрит на около 50-60 см над останалите. Най-вероятно тялото е било положено в гробната яма малко по-късно от другите. На скелетите на тримата по-млади индивиди (двете деца и юношата) са регистрирани травми по черепа, които са причинили смъртта. Най-възрастният мъж е бил убит с удари, а после са били отрязани ходилните части на двата му крака. Другият мъж е убит с каменна тесла в корема, а жената под него е претърпяла счупвания на шиини прешлени, била е инвалид и е починала по-късно.

Останалите два гроба – 27 и 28 са на възрастни индивиди, положени в свито положение. Богат погребален инвентар е регистриран в гроб 28, в който е погребана жена – два малки етажовидно профилирани керамични съда с капачета и комплект от предмети, разположени в непосредствена близост до черепа. Последният включва една кремъчна пластина, костен предмет (определян в научните публикации като "корубест костен идол"), безформена бучка графит и амулет от животински зъб. При изследването на скелетните останки на индивида от гроб 27 е установено, че в единия от прешлените има забита кремъчна стрела, която е вероятната причина за смъртта. В областта на тазовите кости е намерено двуостро медно „длето" – оръжие, но остава неясно кога е било забито там. Тялото е било полуразложено в момента на погребването.

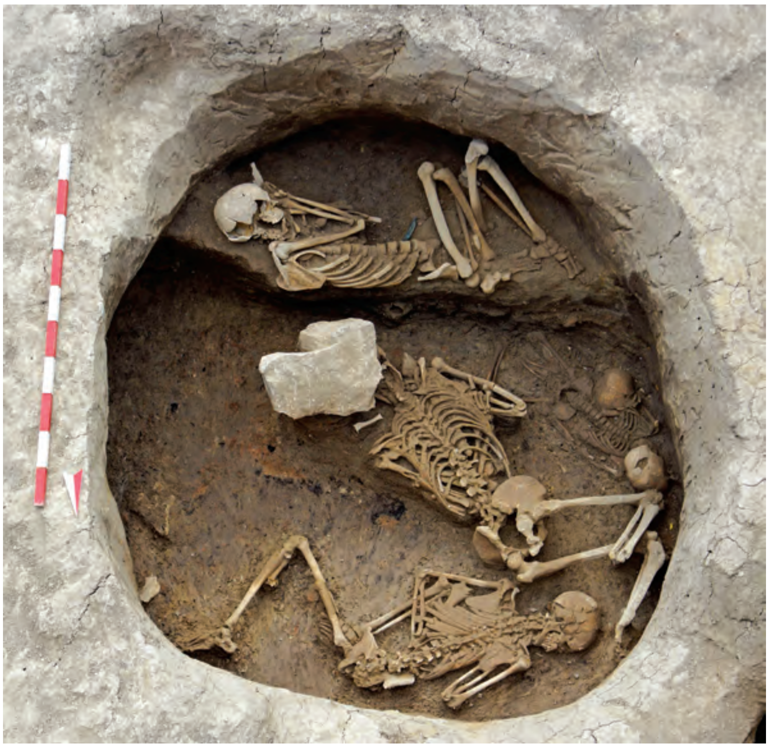

Обр. 3. Провадия–Солницата. Кьснохалколитен некропол. Масов гроб в кръгла яма на убити мъже, жена и деца (горно ниво).

Освен трите гроба, при проучването на некропола са регистрирани още 3 ями и 8 нови структури от късния халколит. Също така е продължено проучването на голямото вкопаване в северната част на сондажа.

Ямите имат приблизителна кръгла форма с диаметър между 0,80 и 2,30 м. Стените им са отвесни или слабо полегати, дъното е равно. Дълбочината им варира между 0,60 и 1,20 м. Запълнителят им е бежово-кафява, рохка пръст примесена с дребни въгленчета и мазилки. В него се откриват предимно фрагменти от керамични съдове, свързани със солодобивния процес. Освен керамични фрагменти, регистрирано е наличие на предмети от кост (шила, рогови оръдия), кремък (стъргалки, пластини) и камък (брадви, чукалки).

Частично проучени са и 8 структури, отнасящи се към халколитната епоха. Те представляват отделни петна от добре изпечени мазилки и въгленчета. Имат кръгла, овална или елипсовидна форма. Размерите им варират от 1 до ок. 3 м. В една от структурите са разкрити фрагменти от два керамични съда. Единият е от тънкостенна фина паница с прелом и графитна украса по външната повърхност.

Подновено е и проучването на голямото вкопаване в северната част на сондажа. То попада частично или напълно в над 13 квадрата и има площ около 150 кв. м. В него се проследяват напластявания с различна дебелина, плътност и характер на запълнителя. Дълбочината му е над 5 м от съвременното ниво, като поради достигане на подпочвени води, почти никъде не е регистрирано дъното на вкопаването. Изяснена е единствено част от южната му стена. При проучването, на различни дълбочини са установени 3 ясно изразени стъпаловидни отстъпа. В запълнителя на вкопаването е разкрито голямо количество керамични фрагменти, три керамични съда и находки от камък, кремък, кост, рог и мед.

№27. КОЗАРЕВА МОГИЛА – СЕЛИЩНА МОГИЛА И НЕКРОПОЛ

Петя Георгиева, Маргарита Попова, Веселин Данов

Ръководител: доц. д-р П. Георгиева; зам.-ръководители: М. Попова и В. Данов; антрополог: гл. ас. В. Русева; обработка на кремъчните артефакти: доц. д-р М. Гюрова; реставрация и консервация: доц. д-р Г. Мавров, Св. Лисичков

Обектът се намира в землището на гр. Каблешково (общ. Поморие), на 2 километра южно от града (Georgieva 1998; 2012; Георгиева 2010). През 2013 се проведоха разкопки на селищната могила и некропола.

Селищна могила. В централната част бе проучен участък с размери 15х3 м на дълбочина до 3,50 м (от репера). Това разширяване на големия сондаж в северната централна част на могилата бе направено за да се потърсят запазени участъци от пластовете от РБЕ, които във всички други проучвани участъци са разрушени от строителство през елинистическата епоха и от по-късни изкопи, а също, за да се доразкрият южните части на двете големи частично вкопани сгради от горелия късноенеолитен хоризонт. Установи се, че и тук, както в останалата част на могилата, пластовете са нарушени от големи изкопи, които достигат и на места даже прерязват късноенеолитния хоризонт. Запазено подово ниво от РБЕ бе намерено само в един малък участък с площ от около един квадратен метър. На това място бе открито обмазано с глина огнище, изградено на подложка от чакъл. На 10 см под него бяха намерени два големи керамични съда – паница и амфоровиден съд от късния енеолит. Съдовете са счупени на място и са реставрирани. Те лежат непосредствено над горелия късноенеолитен хоризонт, в тъмен хумусен пласт, който съдържа малко миниатюрни парченца от горели деструкции на глинени стени, но не са вторично горели и явно са поставени там след пожара и разрушаването на сградите от горелия хоризонт. Подобна ситуация бе установена и на други места през предишни години. Това са остатъци или от кратковременно обитаване на могилата след пожара, или от някакъв ритуал, които е извършван над рушавините на изгорялого селище. В стратиграфски следващия пласт бяха проучени южните части на двете големи вкопани сгради от горелия късноенеолитен хоризонт.

В източната сграда, върху платформата на втория етаж, бе разкрито съоръжение, изградено от вертикално подредени пръти, дебело обмазани с глина. В основата си то има приблизително правоъгълна форма (обр. 1). Стените са запазени на височина до 60 см. В него бе намерен голям фрагмент от горната му плоска покриваща част със запазен ъгъл и връзки с вертикалните стени (с форма на пресечена пирамида). Доколкото може да се съди по него, вероятно цялото съоръжение е било с форма на пресечена пирамида с правоъгълна основа. В него имаше няколко цели съда и две сферични каменни чукалки. Цялото съоръжение прилича на голям шкаф. Възможно е да е свързано с производството на съдове.

Част от северния склон на могилата бе почистен от порасолите там през годините дървета. Това позволи залагане на нов сондаж в периферията, целящ проучване на укрепителните системи на селищата от различните епохи в селищната могила. Направеният сондаж е ориентиран по дългата си страна в посока С-Ю (от 45 до 58 м север). Достигната е дълбочина 12,50 м, от централния репер. На това място, както и на значителна част от по-добре запазената периферия на могилата се вижда землен вал, висок 30-50 см, по повърхността на който на много места се подават големи необработени камъни. При прерязването му се установи, че е бил изграден от пръст и укрепен с камъни от външната и вътрешната страни. Археологическите материали, намерени в насипа са от енеолита, РБЕ и елинистическата епоха. Насипът е от пръст, взета от селището, от което може да се съди, че валът е направен най-рано през античността, но е възможно и да е по-късен. Останките от този вал достигат до дълбочина 0,70 м от съвременната повърхност. След премахването му се видя, че лежи върху хлътнатина в периферията на могилата, която изглежда като горна част на ограждащ ров. От вътрешната страна на рова се навлезе в дълбочина в насип на друг по-ранен вал, който най-вероятно е свързан с рова. Насипът е от по-светла пръст, част от която също е вземана от селището, тъй като в нея имаше много керамика, кости и други дребни находки от енеолита и РБЕ. Вътрешната му страна е била укрепена с редица от необработени камъни. В сондажа не се достигна до жилищен хоризонт.

Преобладаващата част от кремъчните артефакти от селището са от суровини от Лудогорието. Спектърът на оръдията е широк – стъргалки, ретуширани пластини, лющници, пластини с напречно затъпяване, отломъци с ретуш и комбинирани оръдия. Сред оръдията заслужава внимание връх

Обр. 1. Козарева могила. Етап от проучването на съоръжение с глинено-колова конструкция, изградено върху платформата на втория етаж на източната сграда.

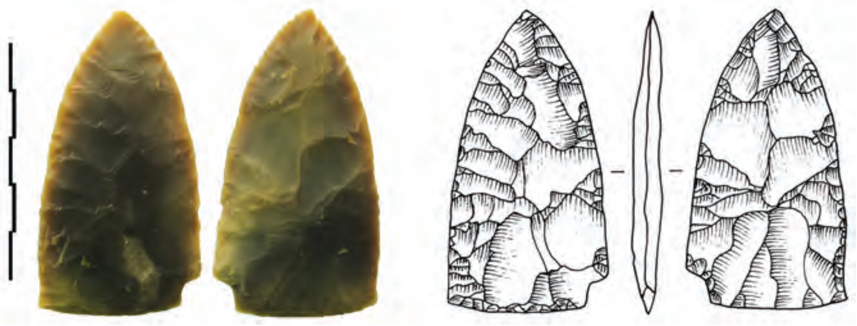

Обр. 2. Козарева могила. Кремъчен връх на стрела (снимка и рисунка – М. Гюрова).

с бифасиална обработка и частично скосяване при основата (обр. 2).

Некропол. В района на некропола бе проучен участък от 150 кв. м, до сондажите от предходните две години. Открити са седем гроба от енеолита и четири от античността (III в. пр. Хр.). През тази година за първи път, освен гробове от късния енеолит бяха открити два гроба на деца от ранния енеолит (обр. 3). Нова интересна информация за обредите от тази епоха дава гроб 14. Погребаният е бил положен свит наляво. При вдигането на фрагментирания череп се установи, че част от лявата му страна липсва. Фрагменти от нея бяха открит в друга по-малка яма, близо до гроба. Върху един от фрагментите има малка перфорация, която не е преживяна. Тази находка може да се свърже с находките на черепни амулети – рондели, открити в селището през предишни години. Те са направени от изрязани с формата на кръг парчета от човешки черепи с пробити в центъра дупки. Обработени са много добре, което предполага да са правени от свежа кост. Подобни находки са известни от различни култури. Проблем на изучаването им е, откъде са вземани черепите, от които са направени. Нашата находка дава нова информация в тази насока. Не е ясно дали отделянето на част от черепа е било легално действие – част от ритуал, или е направено нелегално, скоро след погребението, но за първи път имаме едновременно черепна кост, от която са вземани части за амулет и целия индивид погребан до нея.

От античните гробове интерес представляват находките от гробове 18 и 23. При антропологическо проучване бе установена силна деформация на костите, възможно причинена от трепонематозна

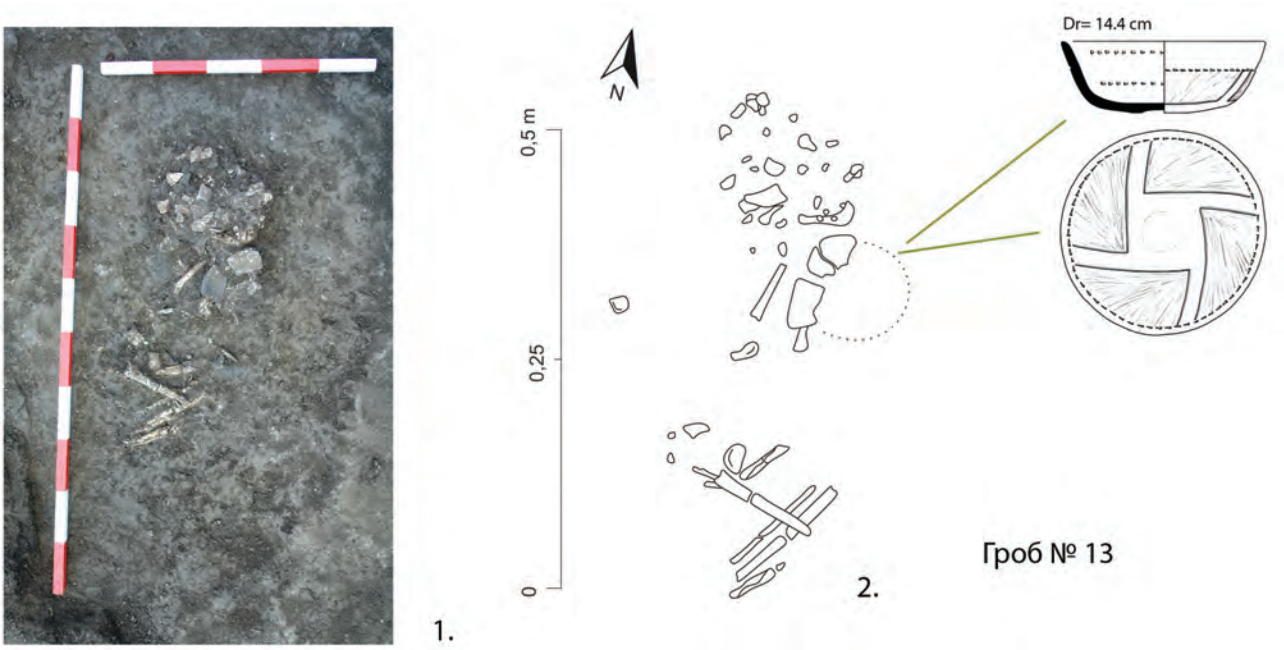

Обр. 3. Козарева могила. Гроб от ранния енеолит.

инфекция. Погребаният в гроб 23 има силна деформация на костите на единия крак. Под него бяха намерени железни скоба и шайба – част от медицинска шина (?). При реставрацията, бе установено, че шайбата е била занитена за скобата. Друга рядка находка, откритата в устата на един от погребаните (гроб 18) е монета на келтския владетел Кавар (благодаря на доц. Вл. Пенчев за консултацията).

Литература

Georgieva 1998: P. Georgieva. Early Eneolithic Pottery from a Burnt Dwelling – Kozareva Mogila, a Tell near Kableskovo. – In: M. Stefanovich, H. Todorova, H. Hauptmann (eds.). James Harvey Gaul – in Memoriam. Sofia, 1998, 153-160.

Георгиева 2010: П. Георгиева. Керамична работилница от късния енеолит от Козарева могила. – Сборник в чест на доц. Ст. Ангелова, SAUS, suppl. V (ГСУ, ИФ, Археология). София, 2010, 23-39.

Georgieva 2012: P. Georgieva. A Newly Discovered Necropolis in the Southern Part of the West Black Sea Coast – Issues of Cultural Interpretation. – Pontica, 45, 2012, 395-404.

№28. РЕДОВНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ПРАИСТОРИЧЕСКИ ПЛАСТ НА МНОГОСЛОЕН ОБЕКТ „КАЛЕТО“ В ГРАД МЕЗДРА, ОБЛАСТ ВРАЦА

Георги Ганецовски

През 2013 г. е реализиран единадесетият сезон на археологически проучвания на праисторическите пластове в обект Мездра-Калето. Праисторическото селище е разположено върху скален рид в югозападната част на град Мездра, на левия бряг на река Искър (Ганецовски 2009). През 2012 г. завършиха разкопките на праисторическите пластове в централната и западна части на обекта, където са извършени консервационно-реставрационни работи на римската и късноантична каменна архитектура (Ганецовски 2012). От 2013 г. проучванията са съсредоточени в източната част на скалния рид, ограничен от късноантично каменно укрепление (сектор III). Те се проведоха през периода от 03 до 30 септември и са реализирани с финансовата подкрепа на община Мездра. В екипа са включени Георги Ганецовски – ръководител, Нели Иванова, студент от Велико Търновския университет и четирима местни работници.

Разположените във височина структури от по-късните периоди (римската, късноантичната и ранновизантийската епохи) налагат разкопките на праисторическите пластове в Калето да имат сондажен характер, като границите и размерите на сондажите се определят от съществуващите на терена, частично консервирани късноантични зидове. През 2013 г. общата проучвана площ на праисторическите пластове е около 45 кв. м. Разкопани са два сондажа, разположени в югозападната част на сектор III, където праисторическите отложения са разкрити от предишните археологически проучвания.

Сондаж III/14 попада в североизточната част на укрепената площ на Калето, където е най-високото място на скалния рид. Той има ромбовидна форма с обща площ от 30 кв. м. В него са проучени два пласта, отнасящи се към късния халколит. До западния профил на сондажа се попадна на част от късносхалколитна опожарена структура с останки от късносхалколитно отоплително съоръжение (пещ). То има подложка, съставена от плочести камъни и керамични фрагменти, леко хлътнали към средата му (обр. 1). Върху каменната подложка лежат керемидено-опалени мазилки и локални пепеляви петна с дебелина 20 см. В глинените замазки се наблюдават късносхалколитни керамични фрагменти и въглени. Оранжево-опалените мазилки върху подложката и около нея вероятно произхождат от купола и замазването на горивната камера на съоръжението, западната част от което попада под късноантична каменна стена. Открити са части от керамична паница с рисувана, цветна украса.

В югоизточна част на сондаж III/14 се попадна на струпани опалени мазилки от каменно-медната епоха, лежащи в светлокафяв пласт. Сред мазилките е открит плосък костен идол с раздалечени крачета. Засега не сме намерили паралел на тази пластика.

Долният пласт 1 от късния халколит в сондаж III/14 е регистриран в северната периферия на сондажа, където е разчистено подово ниво с жълт цвят и дебелина около 8 см. То е покрито от опалени глинени деструкции с цветове, вариращи от сиво до керемидено с дебелина на пласта между 20 и 30 см. Сред тях са намерени множество животински кости от бозайници и птици, късносхалколитни керамични фрагменти и кука за плетене на мрежи. Под подовата замазка се разкрива нивелационен пласт с тъмнокафяв цвят, покриващ скалната основа на хълма. В скалата се очертаха три ями с неправилни форми – вероятно легла на колове и един дълъг жлеб с посока североизток-югозапад (обр. 2).

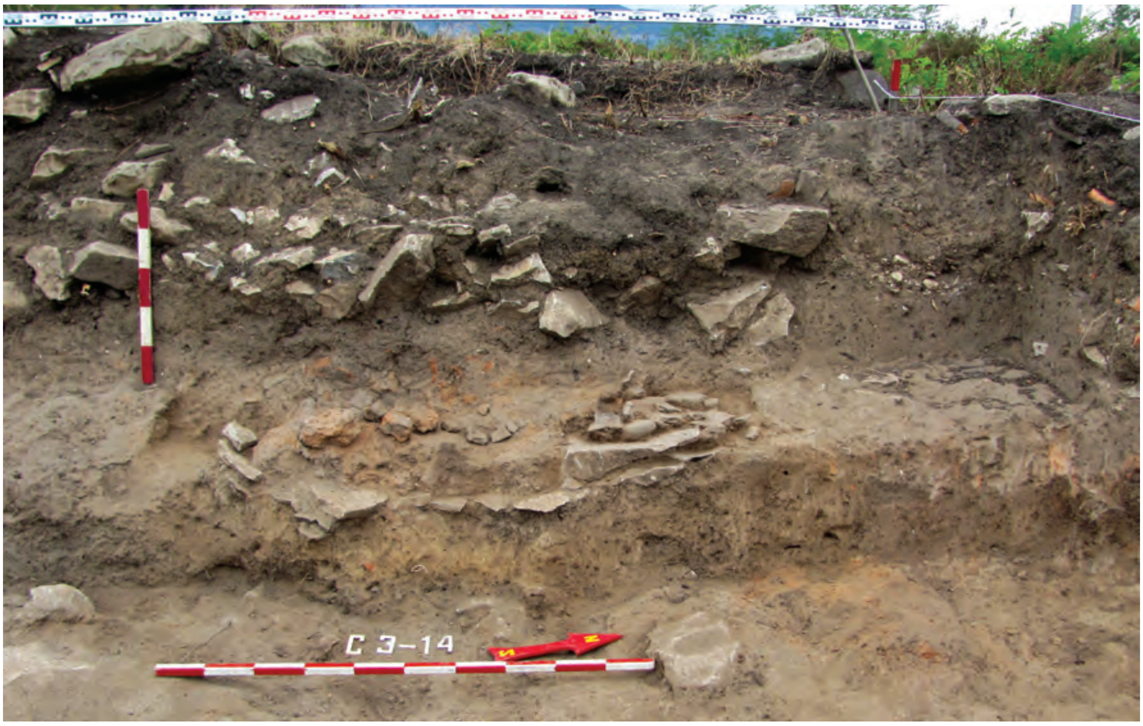

Обр. 1. Мездра-Калето. Сондаж III/14, част от късносхалколитна структура с останки от пещ, детайл.

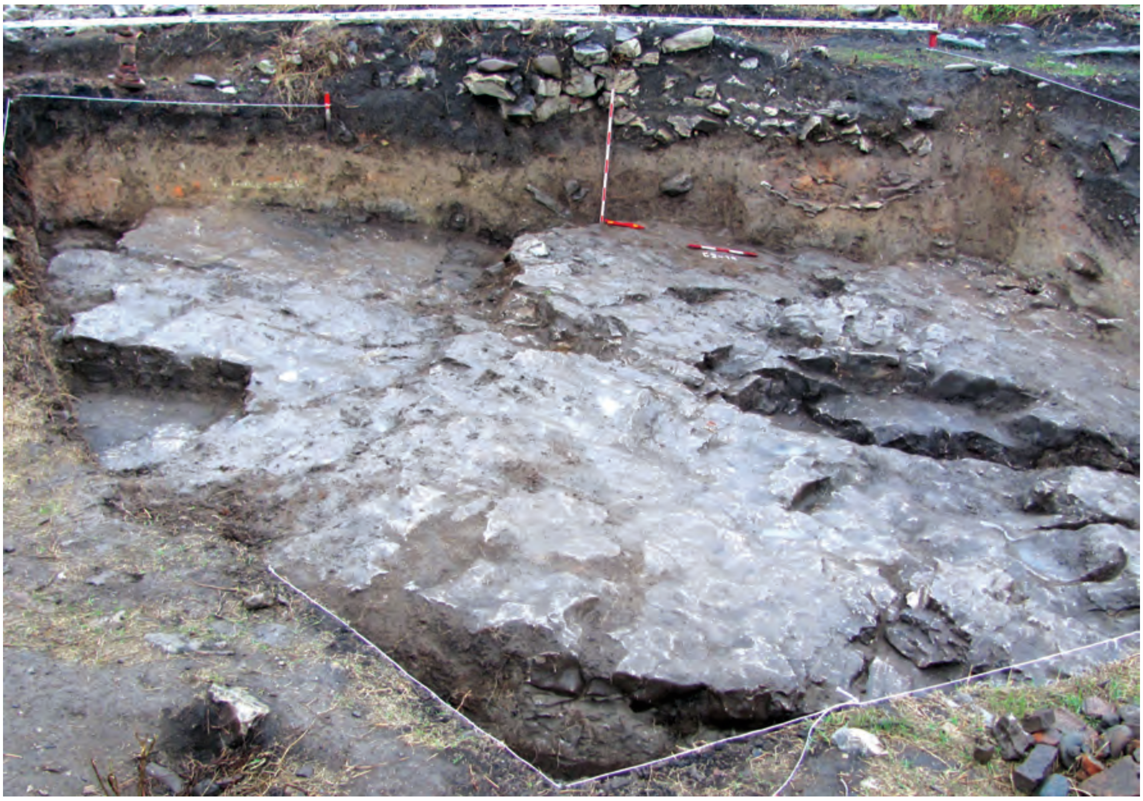

Обр. 2. Мездра-Калето. Скалната основа на сондаж III/14 с дупки от колове и тесен жлеб.

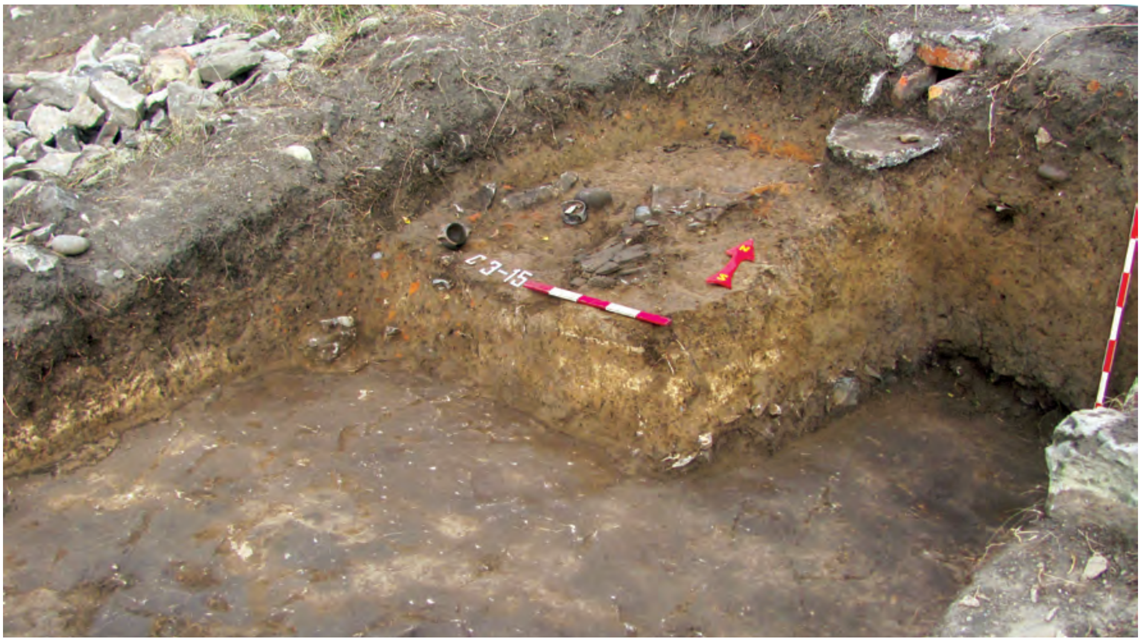

Обр. 3. Мездра-Калето. Сондаж III/15 , пласт от късния халколит и скалната основа на хълма.

Ширината му варира от 15 до 30 см, а дълбочината е около 30 см. Считаме, че трите дупки и жлебът са издълбани в скалата за поставяне и укрепване на коловата конструкция и основата на източната стена на праисторическа постройка.

Керамиката от двата къснохалколитни пласта в сондаж III/14 е идентична с тази от откритите къснохалколитни керамични комплекси през предходните години и принадлежи към керамичния комплекс от края на късния халколит, представен от финала на култура Криводол-Сълкуца-Бубани (Тодорова 1986). Намерени са многобройни фрагменти, украсени с графитен орнамент в много случаи комбиниран с канелюри, с нокътно импресо, с набоден орнамент и релефни пъпки, с врязан орнамент или с червена и жълта рисувана украса.

При почистване на терена, южно от къснохалколитната пещ в югозападната част на сондаж III/14 се попадна на яма запълнена с тъмнокафяв седимент, съдържащ пепел, животински кости, керамика от раннножелязната епоха и единични фрагменти от късния халколит. Тя има овална форма с дължина 0,9 м и дълбочина около 30 см. Дъното ѝ е застлано с дребни камъни. Установи се, че в този участък ямата нарушава къснохалколитния пласт. Досега две подобни вкопани съоръжения от раннножелязната епоха са открити през предходните години в източната част на сектор III. Керамиката от ямата е вторично опалена, вследствие на което на места се е деформирала и напукала. Тя принадлежи към култура Бесараби.

Сондаж III/15 е разположен югозападно до сондаж III/14 и е ограничен от късноантични стени. Формата му е правоъгълна с размери 5 х 3 м с ориентация север-юг и обща площ 15 кв. м. В северозападния ъгъл на сондажа се попадна на пласт от каменно-медната епоха, съдържащ опожарени останки от постройка с прилежащ инвентар: четири керамични съда, кремъчни стъргалки, каменни артефакти и фрагменти от трапезни и кухненски съдове, лежащи под съвременен канал на фонтан функционирал тук през 60-те години на XX век (обр. 3). Регистрирани са две подови нива с кремав цвят и дебелина около 4 см, като долното е замазано върху скалната основа, която и тук има денивелация от юг към север. Керамиката и предметите на материалната култура от двата културни пласта на сондажи III/15 също принадлежат към керамичния комплекс от финала на култура Криводол-Сълкуца-Бубани (Тодорова 1986; Ганецовски 2007). Археологическите разкопки на праисторическите пластове в Калето край Мездра през следващите години ще продължат в западната част на скалния рид там, където теренната ситуация позволява проучване в дълбочина за добиване на повече данни относно стратиграфията и структурите от периода на късния халколит.

Литература

Ганецовски 2007: Г. Ганецовски. Керамика от праисторическото селище Криводол-Тепето. – В: PRAE. In Honorem Henrieta Todorova. Sofia, 2007, 103-130.

Ганецовски 2009: Г. Ганецовски. Селища и светилища от края на каменно-медната епоха в местността Калето, град Мездра. – В: Мездра, кратък исторически очерк. София, 2009, 12-27.

Ганецовски 2012: Г. Ганецовски. Археологическо проучване на праисторически пласт на многослоен обект Калето в град Мездра, област Враца. – Археологически открития и разкопки през 2011 г. София, 2012, 82-85.

Тодорова 1986: Х. Тодорова. Каменно-медната епоха в България. София, 1986, 92.

№ 29. СЕЛИЩНА МОГИЛА ЮНАЦИТЕ

Явор Бояджиев, Камен Бояджиев, Валери Петров

През 2013 г. проучванията на селищна могила Юнаците бяха съсредоточени в два сектора: сондажът на В. Миков и южната периферия на могилата, от вътрешната и външната страна на халколитната крепостна стена.

В сондажа на В. Миков продължи работата в кв. М7, М6, М5, М4. В кв. М7 и М6 се довърши разчистването на установеното през 2012 г. струпване от животински кости – хоризонт В II (Бояджиев и др. 2012, 88). Сред костите се откриха 9 различни по форма и размери мъниста – 7 от *Spondylus* (обр. 1) и 2 каменни. В този район е налице повишена концентрация на инструменти, свързани с обработката на кожа – костни шила и кремъчни стъргалки.

При изследването на пещи 1, 2, 3 и 4, както и на прилежащия им район в кв. М5 и М4, се установи, че те са разположени върху обширна дървена платформа. Следи от нея бяха константирани в различни части на кв. М5 (обр. 2) и западната част на М4. Най-добре е запазена в североизточния ъгъл на кв.

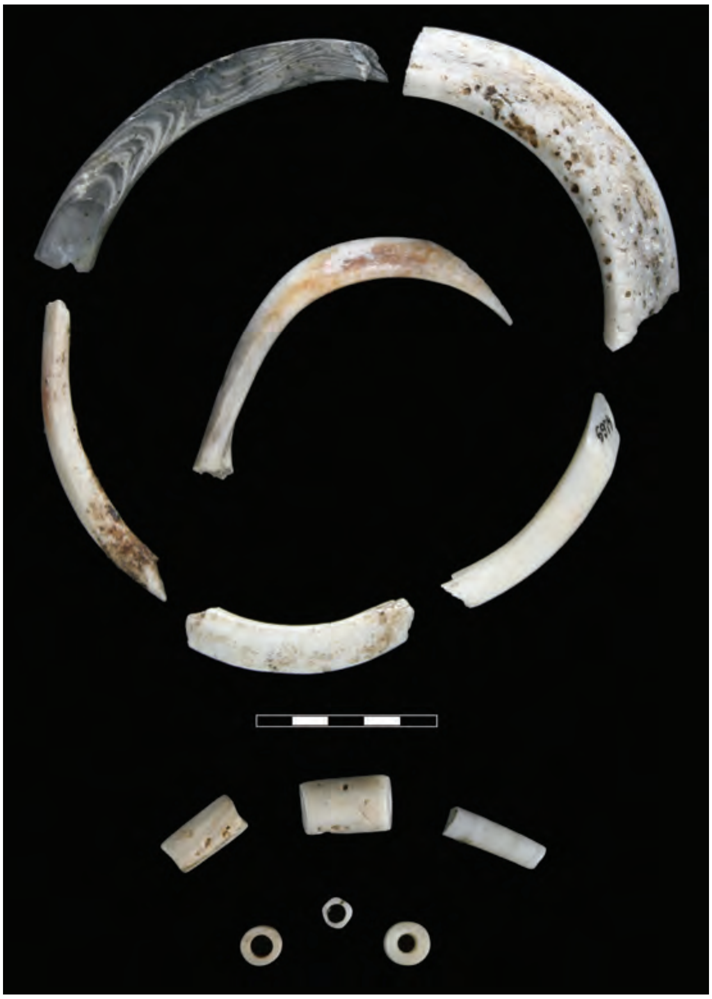

Обр. 1. Юнаците, Пазарджишко. Украшения от Spondylus – мъниста и фрагменти от гривни.

М5, от източната страна на съоръжения 2-3, където се разкриха 11 дъски, наредени една до друга. Върху дървото няма следи от обмазване. Проучването на съоръжение 2 (лежащо непосредствено под пещ 3, проучена през 2012 г.) показа, че то има три етапа на преустройство. Забелязва се интересна закономерност при разпределението на находките от *Spondylus* (обр. 1). Докато мънистата се свързват с района на концентрация на кости (хоризонт В II), то фрагментите от гривни се откриват предимно в района с пещи (хоризонт В III).

Започна проучване и на участъка в най-източната част на могилата, останал незасегнат от сондажа на В. Миков. Работи се в кв. Л3-Л2. Квадратите се проучват по линията на северния профил на сондажа на В. Миков. Беше свален ерозиралият насип по източния склон на могилата (със средна дебелина 1,50 м). В кв. Л4 се откри основа на пещ с размери 0,90 х 0,80 м. Има два етапа на преустройства. Отнася се към началото на хоризонт ВІ. Концентрацията на керамика и кости около нея е много висока. Откри се и глинена фигурка на водоплаваща птица, модел на столче, каменни чукалка и гладилка, биконична купа.

От източната страна на пещта (кв. Л/М3) започна да се слиза в дълбочина – от 6,40 м надолу, като се проучва запазената част от източната периферия на халколитното селище. През 2013 г. се достигна до дълбочина 7,40 м, където се установи подово ниво, отнасящо се към началото на хоризонт В II. В него са вкопани две ями. Едната е запълнена основно с горели мазилки. Другата има камбановидна форма. Дъното и стените ѝ са обмазани с два слоя глина – отдолу пречистена жълта, а върху нея тънък слой сивокафява. Има четири нива на запълване, като във всяко от тях се срещат цели или фрагментирани съдове, животински кости, инструменти от камък, кремък, кост и рог.

Вторият сектор, в който бяха съсредоточени усилията през 2013 г, бе около халколитната крепостна стена. От вътрешната ѝ страна се работи на дъното на голямото хлътване с падналата вертикално платформа – кв. У9. В източната половина на дъното на хлътването се демонтираха останките на опожарената платформа (под на сграда). Под слоя с мазилки следва до 0,12 м дебел слой тъмнокафява/черна пръст със следи от термично въздействие. В долната му част се достигна до ниво с висока концентрация на парчета овъглена дървесина и няколко частично запазени греди. Явно целият този пакет представлява подовата конструкция на сградата, разположена над хлътването – обмазани с глина дървени греди. Те лежат върху културен пласт. В него се установи ниво с много висока концентрация на камъни, керамика и кости. Сред костите има и отделни човешки. Както откриването на човешки кости, така и керамичният материал дават основание този културен пласт да се свърже с хоризонт ВІ. Явно въпреки близо 5 метровата разлика в нивата на дъното на голямото хлътване и повърхността на хоризонт ВІ, те са били използвани едновременно от жителите на последното халколитно селище.

От външната страна на крепостната стена продължи проучването на отбранителния ров. Разширена е площта, в която се работи, като двата досегашни сондажа – покрай централния профил и покрай източния край на квадрати Ф9-Х9 са обединени в един общ с широчина 4 м. Сондажът е удължен с 2,80 м от достигнатата през 2012 г. най-южна точка.

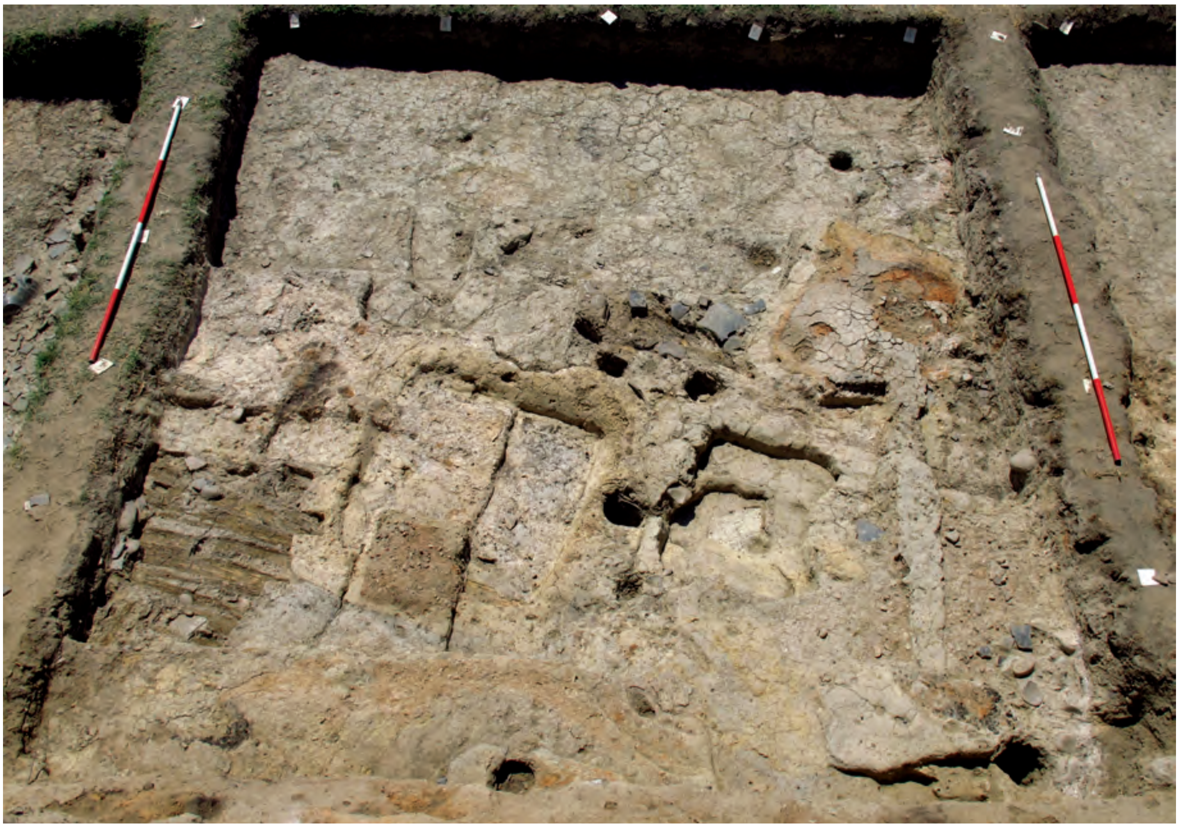

Обр. 2. Юнаците, Пазарджишко. Кв. М5 – финален етап на проучване през 2013 г.

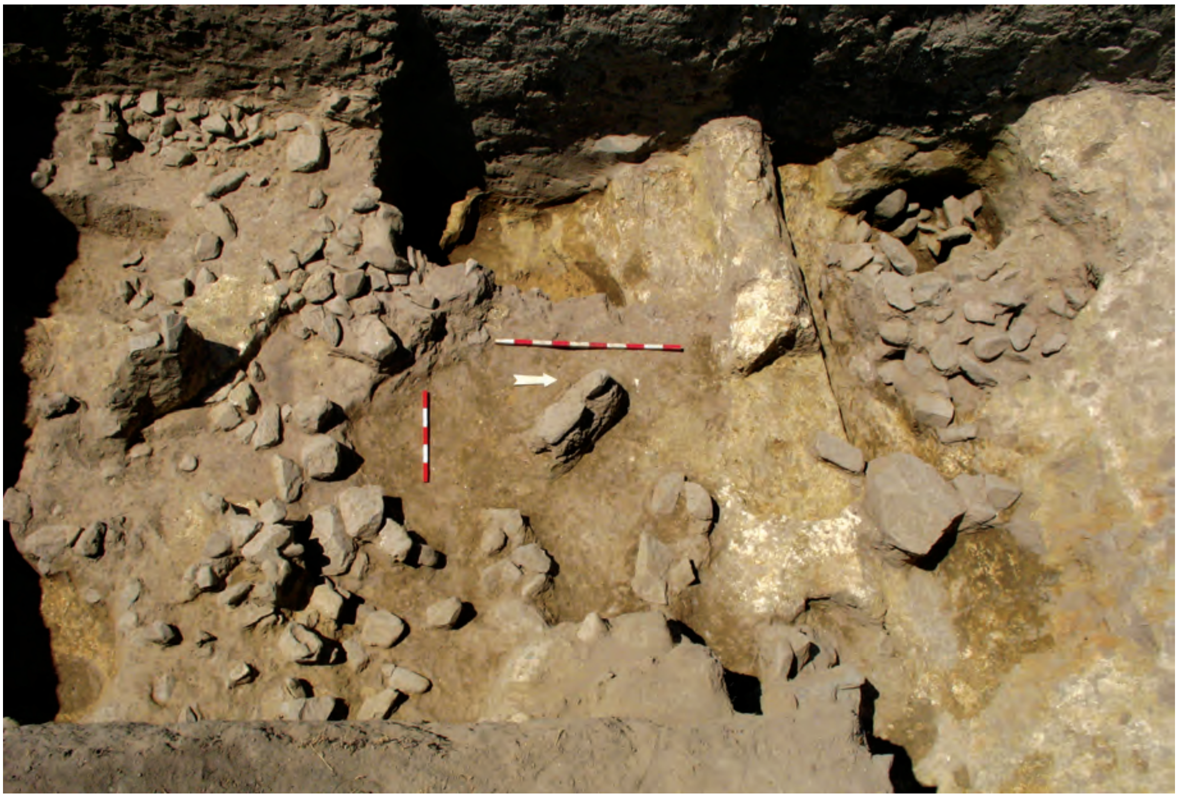

Обр. 3. Юнаците, Пазарджишко. Каменно струпване и конусовидна яма, запълнена с камъни (прерязваща вътрешната стена на рова) – останки от укрепително съоръжение върху запълнителя на халколитния ров.

Установиха се три основни пласта в запълването на рова. Първият отговаря хронологически на хиатуса между края на халколита и началото на бронзовата епоха. В този пласт се срещат отделни бучки стерилна глина, както и средноголеми камъни. Те вероятно произхождат от конструкцията на халколитната крепостна стена. Вторият пласт отговаря на бронзовата епоха. И през двата етапа запълването на рова е ставало по естествен път, няма следи от структури в резултат на целенасочена човешка дейност. Третият етап трябва да се свърже с тракийската епоха. По цялата проучвана площ се очерта каменно струпване (обр. 3). То има ясно очертана северна (вътрешна) граница – покрай северния край на кв. Ч9. Камъните не са подредени, но на места образуват купчини от по 2-3 реда. Приблизително от северния край на струпването започна и слой от сивобелезникава глина, идентична с тази от материковия терен. Камъните лежат както под, така и върху/вътре в тази глина. Целият пакет има ясно изразена денивелация в посока С-Ю, като изтънява в южна посока. Ситуацията дава основание да се предположи, че се касае за паднала стена, която е стъпвала върху запълнителя на халколитния ров. Пръстта под северната част на каменното струпване, където се е намирала евентуалната стена, е много плътна, явно в резултат на съзнателно трамбоване. Откритата керамика в този пласт показва, че съоръжението е било издигнато по време на късната желязна епоха, като продължава съществуването си до римския период. На 4-5 м от вътрешната (северна) страна на това съоръжение са разположени конусовидни ями, запълнени с камъни (Бояджиев и др. 2012, 92; Бояджиев и др. 2013, 90). Те нарушават вътрешната стена на халколитния ров и вероятно са част от основата на по-късната тракийска отбранителна система.

На дълбочина 15,16 м се достигна до слой пясък, който вероятно маркира дъното на рова (възможно е обаче то да се окаже и по-дълбоко). Външната стена на рова бе установена на малък участък на дълб. 14,48-14,78 м, непосредствено до южния профил на сондажа. На тази дълбочина тя се намира на 2,20 м от вътрешната страна на рова, като потъва почти отвесно надолу. Явно горната част на външната стена на рова остава извън (южно) от края на сондажа. На този етап на проучване е ясно, че в тази си част ровът е бил дълбок поне 3,50 м и широк над 7 м.

По време на разкопките са открити 249 находки от глина, камък, кост, рог и *Spondylus*. Представени са както оръдия на труда и оръжия, така също украшения и предмети, свързани с религиозните вярвания и култове на древното население.

Литература

Бояджиев и др. 2012: Я. Бояджиев, Й. Асланис, В. Мацанова. Селищна могила Юнаците. – Археологически открития и разкопки през 2011 г. София, 2012, 90-92.

Бояджиев и др. 2013: Я. Бояджиев, К. Бояджиев, В. Петров. Проучване на селищна могила Юнаците. – Археологически открития и разкопки през 2012 г. София, 2013, 88-90.

№ 30. РАЗКОПКИ НА СЕЛИЩНА МОГИЛА ХИМИТЛИЯТА В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. СОКОЛ, НОВОЗАГОРСКО

Красимир Лещаков

През 2013 г. бе подновено проучването на селищна могила до с. Сокол. Разкопките бяха в рамките на студентския стаж за първи курс на СУ, специалност Археология и продължиха 21 дни. Работи се с 15 души. Основните зони на проучване бяха две – пласт от края на РБЕ I в централната част на могилата и останки от жилище, късен халколит, в южната периферия на могилата.

Пласт от РБЕ.

През настоящата година бе потвърдена констатацията, че централната част на могилата е била заета от съоръжения за съхраняване на хранителни припаси и за приготвяне на храна, покрити от леки навеси. Там не е имало жилища. Бяха разчистени основите на пещи, огнища и градени на място питоси, групирани в три основни комплекса. Те са в различна степен на запазеност, със стени високи до 0,10 см и основи, често повредени от по-късна интервенция. Керамиката и находките около тях имат ниска концентрация, което е косвен довод на стопанската същност на проучената зона на паметника.

Най-впечатляващ е комплексът в квадрати по линия L, който е подновяван повече от четири пъти и явно е обслужвал жителите на поне три селища. Центърът на комплекса е оформен около голямото огнище в кв. в L8-9. Около огнището на ниво -2.50 mR бе достигнато ниво сива, опалена пръст, богата на органика, имаща на места петна от опожарена глина. Пластът е с дебелина около 0,03/0,04 м. Непосредствено под този пласт беше разкрита нова замазка, вероятно следваща за отоплителното съоръжение – преправка от този строителен хоризонт или свързана с долния. На границата между L_{8-9} в централната част на квадратите, в южната част на оставената по-високо непроучена площ около голямото огнище беше разкрита замазка на друго по-малко отоплително съоръжение. То се намира непосредствено южно от вече проучваното огнище. Замазката му е бяло-белезникава, с дебелина 1,5 см, напукана от високата температура. Около това огнище са съсредоточени няколко питоса, а непосредствено югозападно от него са запазени от петна от трамбован и замазан под.

Втори подобен комплекс бе проучен в кв. M_{9-10}, а трети – в съседната линия на югоизток. Общото за проучените комплекси от стопански съоръжения е, че те са сравнително добре запазени, което позволява да бъдат проучени в детайли. Засега може да се констатира, че всички имат няколко фази на използване, което ги отпраща в повече от един строителен хоризонт на селището. Многократното подновяване е довело до промяна на първоначалната им форма, размери и разположение на едно спрямо друго. Състоят се от засводена пещ или много голямо огнище с перваз, около която/което са групирани няколко по-малки огнища, няколко зърнохранилища и една или две трамбовани и измазани площадки. Ходовото ниво около тях е също трамбовано и замазано.

Пласт от късния халколит.

Втората задача на разкопките бе разчистване на руините от халколитното жилище, разположено в южната част на могилата. Поради сложната ситуация на падане на стените, наличие на допълнителни съоръжения и т.н. работата не бе завършена. Установено бе, че конструкцията е била наймалко двуетажна, доколкото това личи от разположението на голяма пещ и паднали замазки на стени и таван. Стените са били глинобитни и много масивни. Стратиграфското положение на основата на пещта ясно свидетелства, че тя е била изградена на втория етаж. Куполът ѝ е паднал и запазен *in situ*. Под основата и следва пласт от стенни деструкции на няколко нива. Подът на жилището не е достигнат. Керамиката и находки показват, че жилището е било опожарено в края на класическата фаза на късния халколит, означаван обикновено като Караново VI – Коджадермен – Гумелница.

Надяваме се през следващата година разкопките да бъдат продължени и зазимените структури да бъдат проучени напълно.

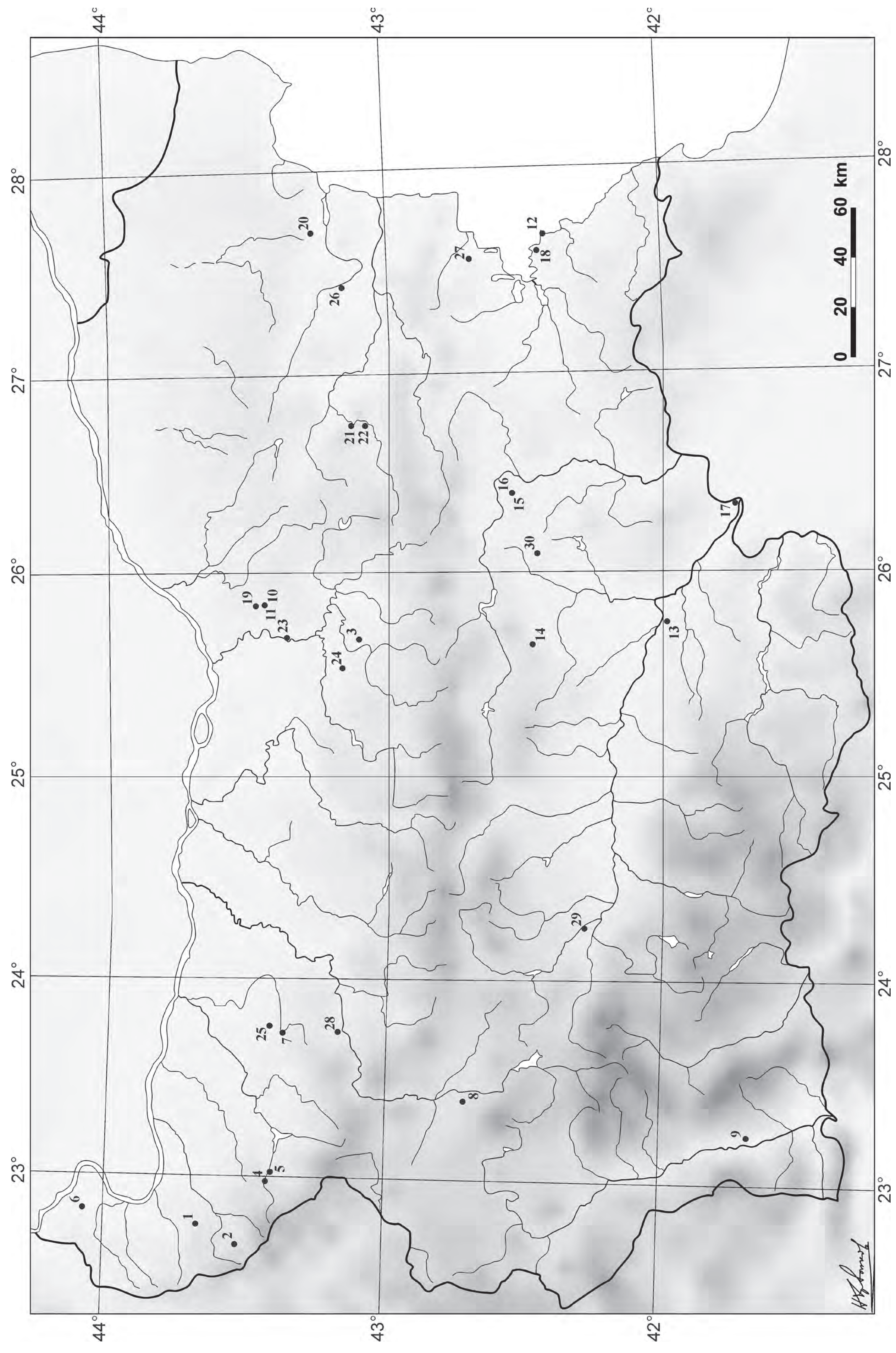
44°
43°
42°
28°
27°
26°
25°
24°
23°
0 20 40 60 km
1
2
3
4
5
6
7
8
9
10
11
12
13
14
15
16
17
18
19
20
21
22
23
24
25
26
27
28
29
30

II. ТРАКИЙСКА АРХЕОЛОГИЯ

№1. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА НЕКРОПОЛ ОТ РБЕ КРАЙ С. ДЪБЕНЕ, КАРЛОВСКО

Мартин Христов

През 2013 г. археологическите проучвания в м. Балинов горун/Лещакът край с. Дъбене, Карловско, продължиха на територията на некропола от РБЕ. Те се проведоха основно през м. октомври и бяха финансирани от Министерство на културата.

Допроучена е консервираната през 2012 г. каменна структура № 1, като в североизточната ѝ част е открита нова урна (урна № 41?), която е лошо запазена поради обработката на терена. Под нея се откри дълбоко вкопаване (№ 2) с правоъгълна форма и ориентация СЗ–ЮИ. В него и в дълбочина бе открито второ подобно вкопаване, но с по-малки размери. Върху неговото дъно има един ред камъни, върху които е положен, вероятно в поза хокер наляво и глава на СЗ, човешки индивид (гроб № 3). Като гробни дарове са поставени купа, паница и чаша. Те са богато орнаментирани с врязана украса и датират комплекса в РБЕ II. Пространството над скелета и гробните дарове е запълнено със средни и малко на брой едри речни камъни и пръст. Общата площ на структурата е 25 кв. м и тя попада в кв. 167-1, 2, 21 и 22 (Христов 2013).

В същата структура се проучи и вкопаване № 1, което има бъбрековидна форма. На неговото дъно се откри керамична чаша със сферична форма и една дръжка, както и един фрагмент от кост. До нивото на регистриране това вкопаване също е запълнено със средни по размер речни камъни и пръст между тях.

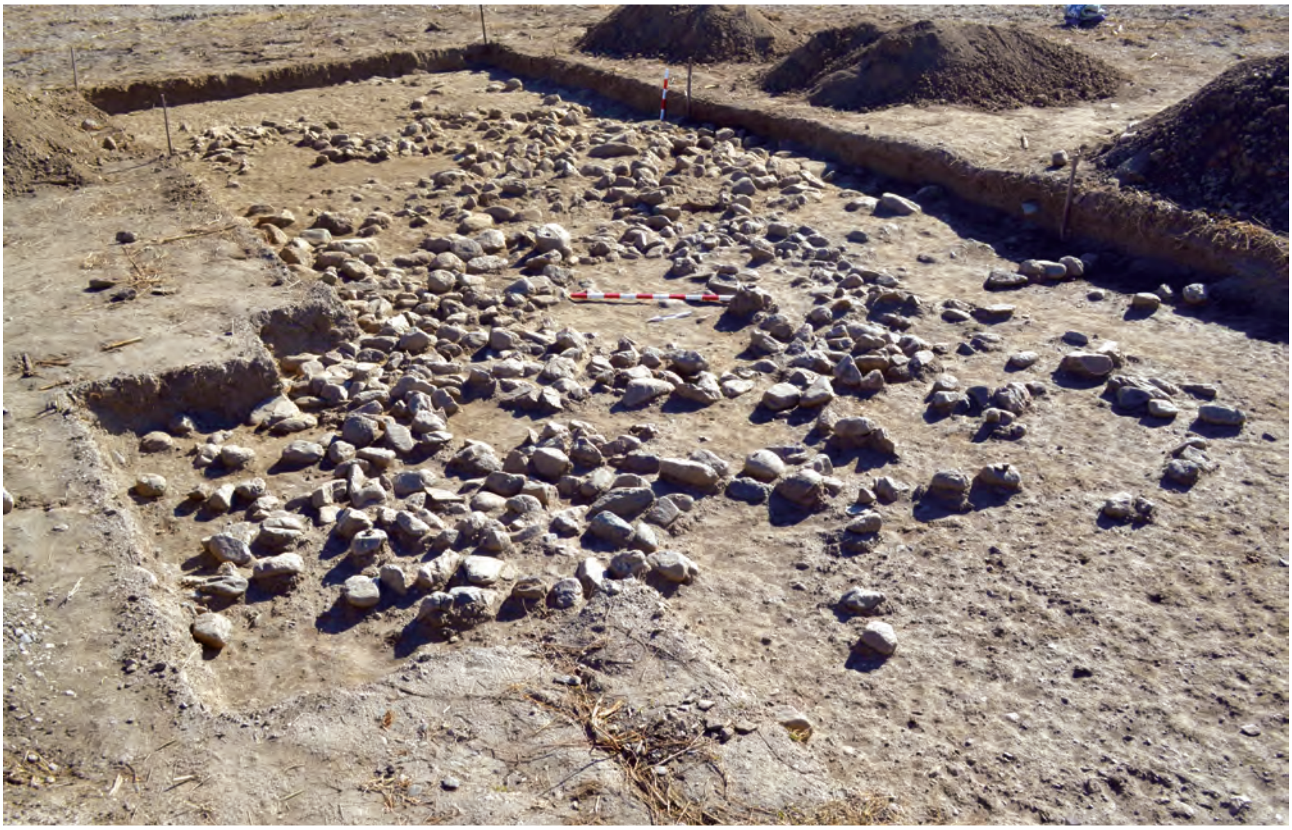

Обр. 1. Дъбене, Карловско. Общ вид на каменна структура № 2.

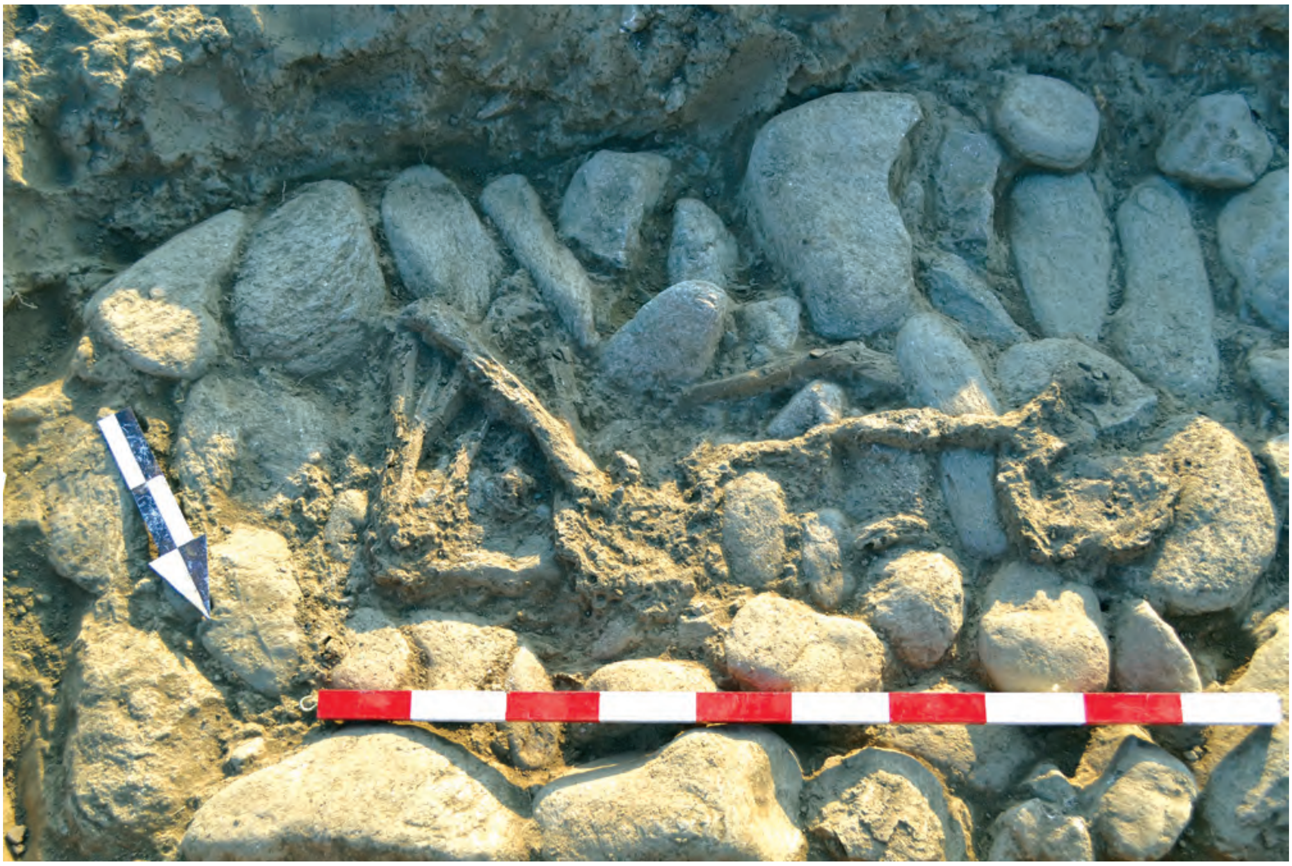

Обр. 2. Дъбене, Карловско. Каменна структура № 2; вкопаване № 2; гроб № 1.

Новата площ, проучена през 2013 г., е 175 кв. м и попада в кв. 167-41, 42, 43, 44, 45, 46 и 47.

В кв. 167-41 археологически структури не са регистрирани, а в кв. 167-42 е проучено огнище или пещ с кръгла форма, което е изградено от подложка от тухли и фрагменти от питоси, чиито фуги за запълнени с жълтеникава глина, а отгоре са наредени речни камъни. Тухлите се отнасят къмантичноста/късната античност, но липсата на други археологически материали не позволява да се датира момента на изграждане на съоръжението. Намерената в съседен квадрат монета, която датира от последната четвърт на IV в., вероятно е синхронна на огнището.

Кв. 167-43 също не съдържа археологически структури. Възможно е некрополът от РБЕ да не е обхващал тази част на терена или във времето на изграждане на съоръжението от IV в. той да е бил унищожен.

В кв. 167-44/45 – граница е проучено съоръжение с овална форма и ориентация СЗ-ЮИ – каменна структура № 3. Размерите ѝ при нивото на регистриране са: дълж. 2,28 м, шир. 1,30 м и установена дълбочина 0,28 м. Тя е вкопана в терена и запълнена с речни камъни, основно със средни размери. Над най-долния ред камъни и в центъра на съоръжението е поставена урна (№ 29). Нейната датировка е РБЕ II. Тя е частично покрита с речни камъни и е разрушена вероятно при земеделската обработка на терена.

Югозападно от нея е открита и урна № 30, също почти напълно разрушена от разораването на терена.

В източната част на кв. 167-45 и в следващите го на изток кв. 46 и 47 е проучено овално съоръжение (каменна структура № 2) с обща посока СЗ–ЮИ, овална форма и дължина ок. 10,50 м (обр. 1). Според профилите от север и юг, тази структура продължава в тези посоки и размерите ѝ не са окончателни. В по-голямата част на структурата камъните са наредени плътно, като размерите им са средни и едри. При проучването се установиха следи от стара и дълбока оран, която е засегнала самата структура и урните.

В структурата се откриха урни №№ 27, 28, 31–40, които са разположени между речните камъни. Те също са укрепени отстрани с валуни, а вероятно са били покрити и отгоре. Степента на запазеност при тях е различна, но около или върху тях се откриха покриващите ги съдове, а при някои само

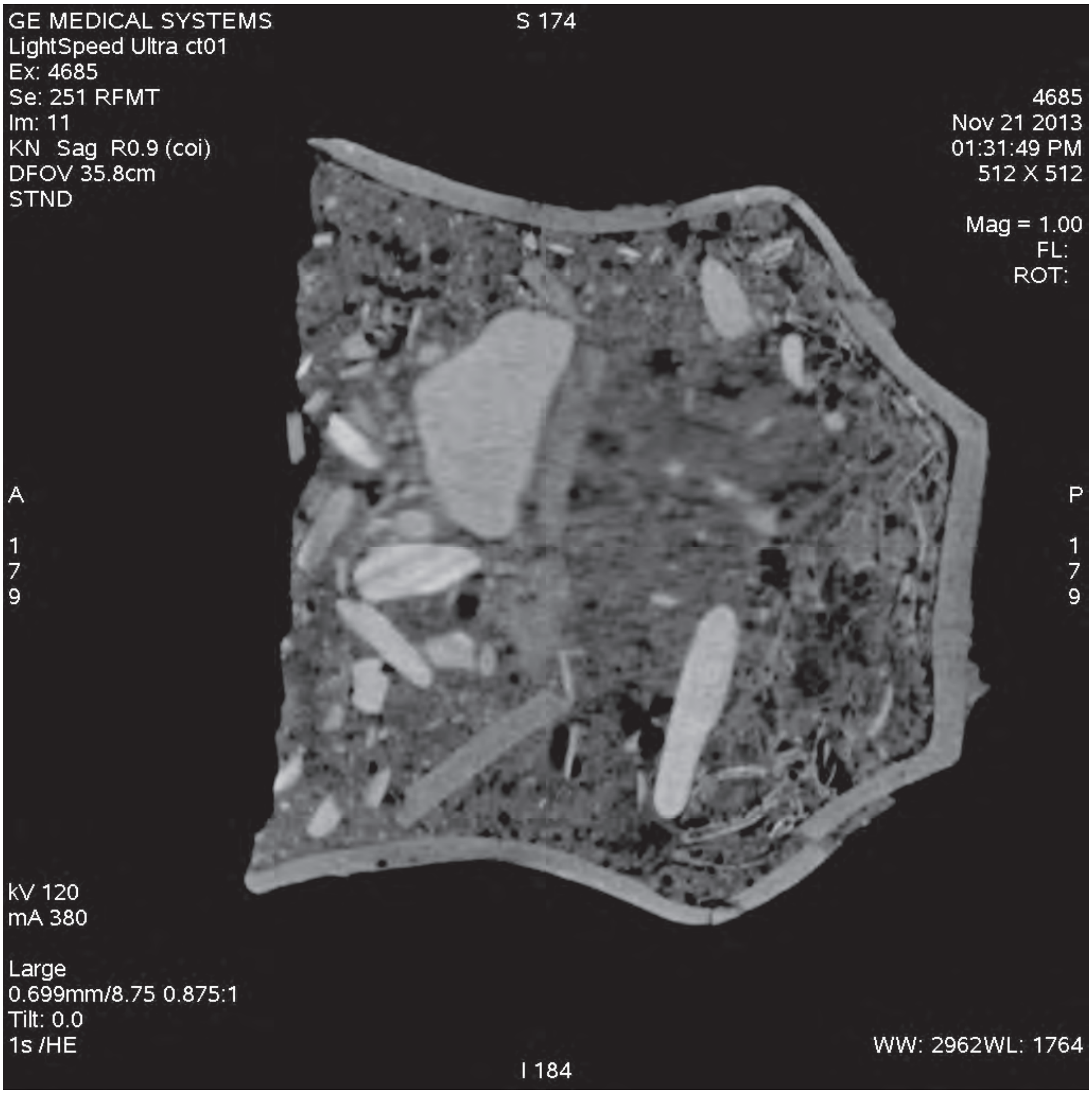
GE MEDICAL SYSTEMS
LightSpeed Ultra ct01
Ex: 4685
Se: 251 RFMT
Im: 11
KN Sag R0.9 (coi)
DFOV 35.8cm
STND
S 174
4685
Nov 21 2013
01:31:49 PM
512 X 512
Mag = 1.00
FL:
ROT:
A
1
7
9
P
1
7
9
kV 120
mA 380
Large
0.699mm/8.75 0.875:1
Tilt: 0.0
1s /HE
I 184
WW: 2962WL: 1764

Обр. 3. Урна № 31 от каменна структура № 2 – компютърна томография на урната.

следи от горелите кости и отделни фрагменти от урните. Камъните са със средни и едри размери. След демонтажа им на терена се очертаха три нови вкопавания (№№ 1–3) с овална форма и посока СЗ–ЮИ. Те са запълнени с различен брой редове от речни камъни със средни и едри размери. От тях са проучени две – №№ 2 и 3. Във вкопаване № 3, върху най-долния ред камъни и в югоизточната част, се откриха краката на човешки индивид, погребан вероятно с крака надясно (гроб № 2). Гробен инвентар не бе установен.

В другото вкопаване (№ 2), отново върху най-долния ред речни камъни, се откриха костите на друг индивид, също погребан в поза по гръб и крака надясно, с глава на СЗ – гроб № 1 (обр. 2). Гробен инвентар не беше открит. Както при вкопаване № 3/Гроб № 2 и тук върху телата на индивидите са наредени средни и едри по размер речни камъни. Натискът отгоре, а вероятно и агресивността на пръстта, е довел до премазването и унищожаването на част от костите.

Третата структура (№ 1) продължава в южния профил и при нея са документирани и демонтирани камъните от северозападната част. Човешки кости не са открити, но е възможно те да присъстват в югоизточната половина.

Хронологическата разлика между урните и гробовете с трупополагане е малка, предвид общата им датировка в рамките на РБЕ II. Съществен проблем тук е еднаквата пръст, която не позволява разграничаване на гробните ями и оттук по-детайлната и вътрешна хронология на урните и трупополаганията. Вероятно общото покриване на структурите с речни камъни е възможно и то е свързано с урните – предвид положението им на терен и факта, че камъните покриват изцяло някои от тях. С оглед дългогодишната земеделска обработка на терена и откритите камъни на повърхността и в орницата, може да се предполага, че тези структури са представлявали ниски каменни могили или са имали относително плоска форма. Съчетанието на трупоизгаряне и трупополагане показва, че некрополът е биритуален.

Подобно съчетание на трупополагане с трупоизгаряне в рамките на едно място се наблюдава при могилните некрополи от Търнава–Могила I (Александров 1994, 86), Дражево (Илиев 2009, 13), Меричлери–Могила 1 (Илиев, Василев 2013, 93) и Габрова могила при с. Камен, Сливенско (Димитрова, Марков, Сираков 2012, 112).

На една от урните беше направена компютърна томография, която добре показа съдържанието ѝ (обр. 3).

Наличието на речни камъни по повърхността на терена говори, че некрополът е значително по-голям. Откритите две каменни структури, както и отделни урни в пространството между тях, предполагат и известна организация в рамките на площта на некропола. Тя вероятно би могла да бъде семейна или родова.

Проучването на некропола ще продължи през следващите сезони.

Литература

Александров 1994: Ст. Александров. По въпроса за погребалните обреди на култура Коцофени (южен вариант). – В: Марица-Изток. Археологически проучвания, т. II, София, 1994, 85-90.

Димитрова и др. 2012: Д. Димитрова, М. Марков, Н. Сираков. Проучване на Габрова могила при с. Камен, Сливенско. – Археологически открития и разкопки през 2011 г. София, 2012, 112-114.

Илиев 2009: И. Илиев. Уникално гробно съоръжение от ранната бронзова епоха. – ИМЮИБ XXIV, 2009, 11-19.

Илиев, Василев 2013: Ст. Илиев, В. Василев. Спасително археологическо проучване на Могила 1 и Могила 3 от могилен некропол в м. Кайряка, южно от гр. Меричлери. – Археологически открития и разкопки през 2012 г. София, 2013, 93-94.

Христов 2013: М. Христов. Археологически разкопки на плосък некропол от ранната бронзова епоха край с. Дъбене, Карловско. – Археологически открития и разкопки през 2012 г. София, 2013, 94-96.

№2. ОБЕКТ ОТ БРОНЗОВАТА ЕПОХА В М. ПОПСКА МОГИЛА, ОБЩИНА ДОЛНИ ДЪБНИК

Георги Иванов, Петър Зидаров, Мартин Дяков

За втора поредна година бяха проведени разкопки на малка площ на обекта в м. Попска могила, в землищата на селата Садовец и Крушовица (Иванов, Зидаров, Дяков 2013). И тази година основна цел на проучванията бе разкриване на останки и проучване на пласт от КБЕ. Въпреки наличието на характерни за КБЕ материали, тази година основаната част от разкритите материали се датират в началото на РБЕ. Научен консултант на проучванията е Стефан Александров. Обработката на кремъчните артефакти е дело на Мария Гюрова.

Попската могила е разположена върху незаливна тераса близо до р. Вит, ясно очертана от три страни с невисоки склонове; от четвъртата страна е широко отворена към равнината. От няколко страни е обградена с големи изкуствени напоителни канали, които до известна степен са променили древния ландшафт. Теренът се обработва интензивно с тежка земеделска техника.

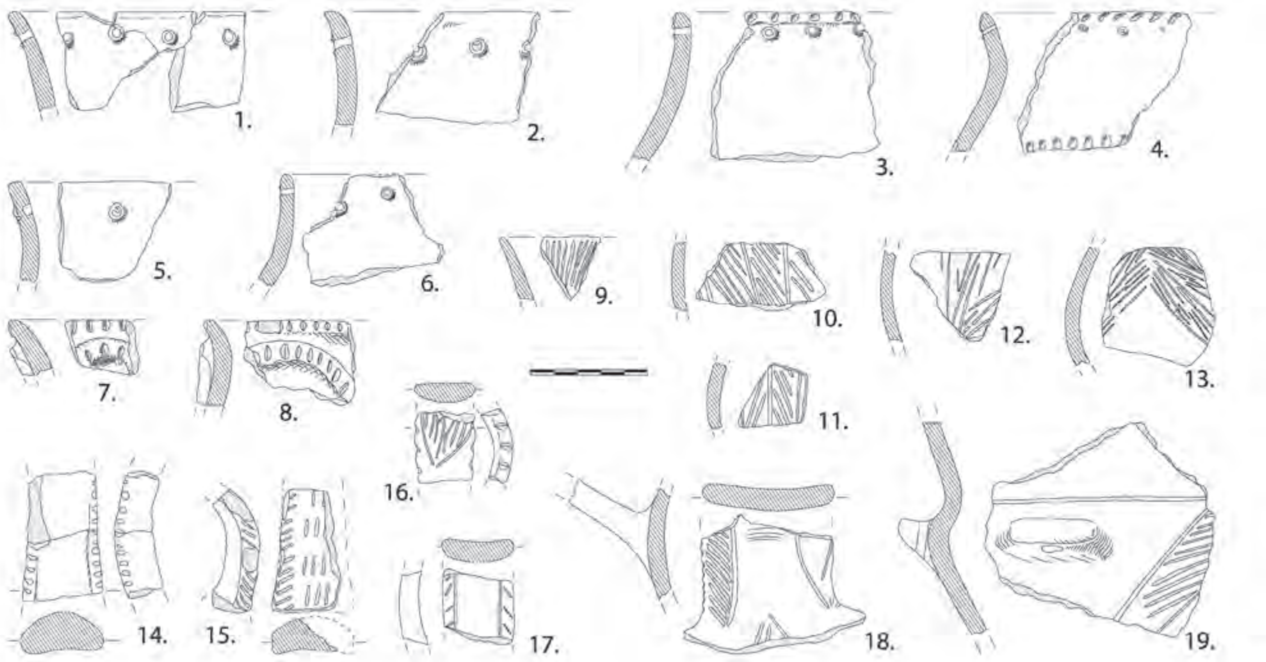

Обр. 1. Керамика от сондажа в ЮЗ периферия на обекта. Начало на РБЕ.

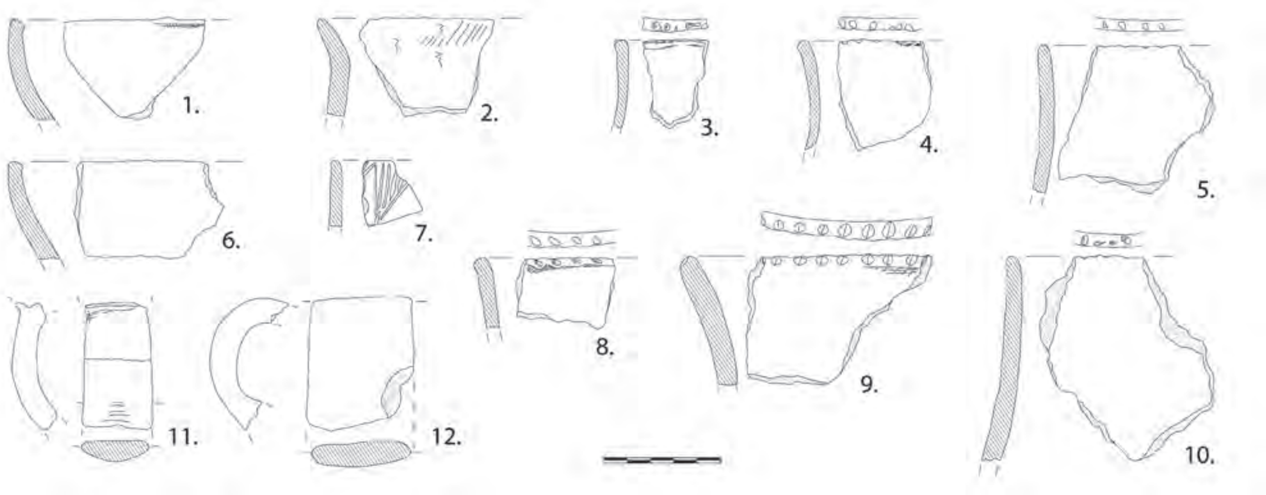

Обр. 2. Керамика от сондажа в централната част на обекта, над и около вкопаната структура. Начало на РБЕ.

Проучванията през 2013 г. започнаха с възстановяване на план-квадратната мрежа, ориентирана по землищните парцели.

Въз основа на данните от геомагнитните измервания бяха заложени два сондажа на места с аномалии – единият бе в центъра на обекта, а другият – в ЮЗ периферия. В процеса на работа квадратите можеше да бъдат разширявани в различна посока, за да обхванат по-голяма площ от заложената за проучване аномалия. До такова разширение не се стигна, защото в централния сондаж се попадна на вкопана на голяма дълбочина структура, което изчерпа ограничения ни финансов ресурс.

В квадрата, заложен в ЮЗ периферия, на дълбочина ок. 0,40–0,50 м от повърхността (непосредствено под обработваемия пласт), беше проучено плитко вкопаване, в което са били положени няколко камъка, поставени един до друг. То продължава и в съседните квадрати. За съжаление не можахме да преценим дали отговаря на геомагнитната аномалията, защото не разширихме сондажа. Възможно е вкопаването с камъните да е част от субструкция на някакво съоръжение (жилище?).

В квадрата беше открита разнообразна керамика – в голямо количество и силно фрагментирана от земеделската обработка на терена. Датира се в началото на РБЕ (= Орля–Садовец; Александров 1992). Някои от най-често срещаните украси върху керамиката намират паралели в обекти от Северна България (Todorova–Simeonova 1968; Merkyte 2005; Merkyte 2007; Еленски 2012) и в Горнотракийската низина (Езеро А1; Георгиев и др. 1979, обр. 134.в; 135.б; 136.в; 137.в) (обр. 1).

Другият квадрат беше заложен в центъра на обекта, отново върху аномалия. На това място разкопките не започнаха обнадеждаващо – до дълбочина 0,50 м от повърхността не бе регистриран нито един артефакт. От около 0,60 м до около 0,70–0,90 м дълбочина бяха открити няколко фрагмента керамика от КБЕ (пираунос, чашка с висока вертикална дръжка, дъно със столче). От дълбочина около 1 м пръста постепенно започна да променя цвета си и в ЮЗ част на квадрата се очерта тъмно петно (вкопаване). Продължи изчерпването на по-тъмната пръст. От 1,10 м до 2,15 м дълбочина от повърхността беше очертана част (ъгъл?) от вкопана структура (вкопано жилище?), вероятно ориентирана по посоките на света. В проучения ъгъл на структурата и в северната ѝ стена е възможно да са стояли колове, подпрени с камъни. До тях бяха проучени едри късове горяла глина, вероятно част от вторично обгоряла глинобитна стена. На дъното на вкопаването беше регистриран тъмен пласт (пепел и въглени). Регистрирано бе голямо количество нарушения на пластовете от животни (биотурбации) дори на дълбочина 2 м, което затрудни определянето на границите на вкопаването.

Голямата дълбочина на вкопаването и бавното изчерпване на запълнителя не позволиха да се направи разширение на квадрата, за да се проучи останалата му част. Разположено е върху най-високата част на местността, върху него има пласт от около 0,40–0,50 м, в който почти липсват археологически материали.

Керамиката от структурата е в малко количество, за разлика от откритата в другия квадрат. Преобладават тънкостенни, грубо огладени фрагменти керамика (купи и гърнета?) с украса от насечки по ръба и върху устието. Голяма част от фрагментите са с тъмнокафява или червенокафява грапава неравна повърхност. Тази неспецифична керамика може да се постави в началото на РБЕ, едновременна с керамиката от другия квадрат (обр. 2).

След края на проучванията пръстта бе върната обратно в разкопаните квадрати.

Литература

Александров 1992: С. Александров. О культурной характеристики комплекса Орля–Садовец. – Studia Praehistorica, 11-12, 1992, 358-361.

Георгиев и др. 1979: Г. Георгиев, Н. Мерперт, Р. Катинчаров, Д. Димитров. Езеро. Раннобронзовото селище. Издателство на БАН: София, 1979.

Еленски 2012: Н. Еленски. Сондажни проучвания на раннонеолитното селище Джулюница-Смърдеш. – Археологически открития и разкопки през 2011 г. София, 2012, 40–42.

Иванов и др. 2013: Г. Иванов, П. Зидаров, М. Дяков. Археологически проучвания на обект от бронзовата епоха в м. Попска могила, община Долни Дъбник, област Плевен. – Археологически открития и разкопки през 2012 г. София, 2013, 98-99.

Merkyte 2005: I. Merkyte. Lîga. Copper Age Strategies in Bulgaria (Acta Archaeologica 76:1). Blackwell-Munksgaard: København, 2005.

Merkyte 2007: I. Merkyte. Ezero-Kale. From the Copper Age to the Bronze Age in the Southern Balkans (Acta Archaeologica 78:2). Wiley-Blackwell, 2007.

Todorova-Simeonova 1968: H. Todorova-Simeonova. Die vorgeschichtlichen Funde von Sadovec (Nordbulgarien). – Jahrbuch des RGZM, 15, 1968, 15-63.

№3. НЕКРОПОЛЪТ НА БАЛЕЙ

Таня Христова, Георги Иванов, Николай Казашки

Проучванията на некропола на Балей бяха проведени за трета година по съвместен проект между НАИМ–БАН и РИМ–Видин, с финансиране от Министерство на културата.

Научен консултант на проучванията е Стефан Александров (НАИМ–БАН). Находките се реставрират от Екатерина Илиева (РИМ–Видин).

Проучване

Некрополът се намира в източния края на с. Балей, на около 500 м ЮИ от праисторическото селище (Христова, Иванов, Казашки 2012). Проучванията започнаха с възстановяване на план-квадратната мрежа по оставените маркери на асфалтовия път и в частните дворовете в съседство. Една от целите на проучването бе уточняване на границите на некропола чрез залагане на сондажи на различни места по периферията на обекта. Друга цел беше цялостното проучване на по-голям сек-

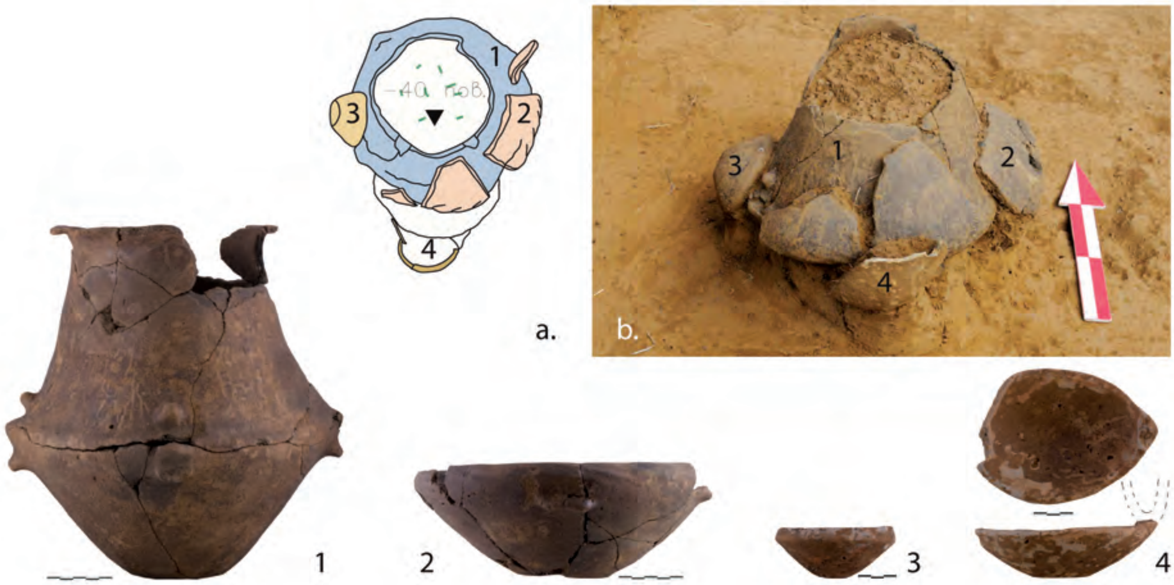

Обр. 1. Структура 16. a. план; b. снимка; 1-4. съдове.

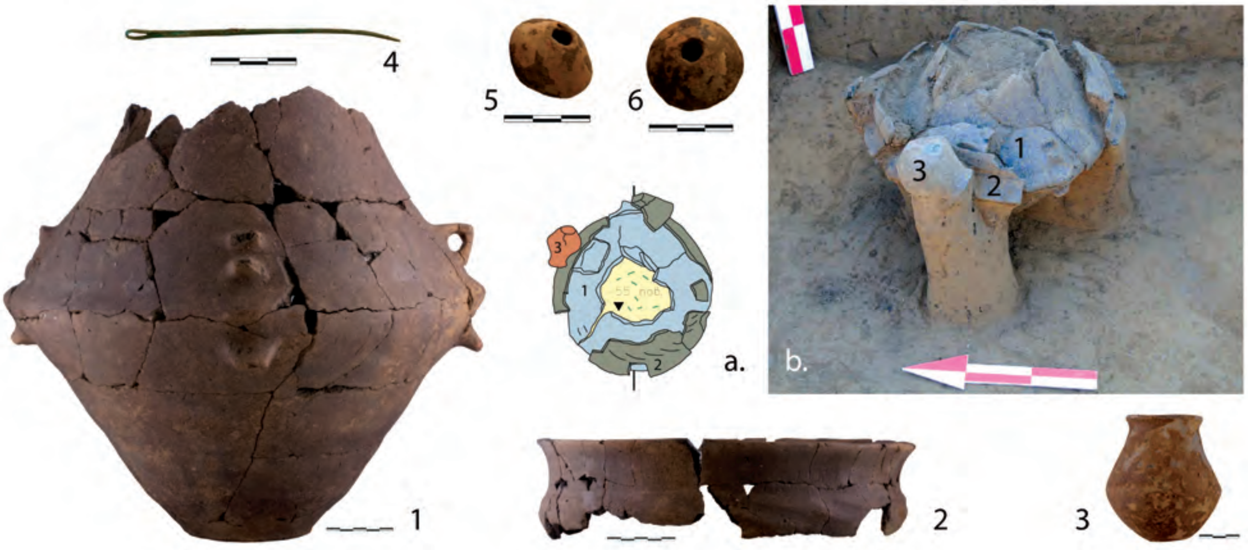

Обр. 2. Структура 19. a. план; b. снимка; 1-3. съдове; 4-6. находки, открити в биконичния съд.

тор в центъра на некропола и свързването на вече проучените квадрати и структури. Шест сондажа (с обща площ 75 кв. м) бяха проучени изцяло и в тях бяха открити гробни структури. В СЗ посока беше заложен сондаж, в който такива не бяха регистрирани.

Структури и находки

Разкритите структури получиха номера 16-27, продължавайки номерацията от 2010 г. (1-11) и 2011 г. (12-15).

Структура 16 беше открита в средата на квадрат 09/22/И. Състои се от биконичен съд (обр. 1 *1*), в който са положени горелите човешки кости, купа-похлупак (обр. 1 *2*) и две вторично горели съдчета (обр. 1 *3-4*), положени плътно до големите съдове.

Структура 17 беше открита в ЮИ част на квадрат 09/22/И. Състои се от биконичен съд, съхраняващ останките от кремацията, и купа-похлупак. Между горелите кости беше открита плоска бронзова тел (украшение).

Структура 18 беше открита в ЮИ ъгъл на квадрат 09/22/И. Тя бе силно разрушена поради факта, че е била вкопана на по-малка дълбочина. Състои се вероятно от биконичен съд и купа-похлупак. Около тях бяха открити разпилени горели кости и бронзово копче. Три малки, вторично горели съдчета, са били положени като гробни дарове.

Структура 19 беше открита в И профил на квадрат 09/23/И. Състои се от биконичен съд (обр. 2 *1*), съхраняващ човешките кости, купа-похлупак (обр. 2 *2*) и миниатюрен, биконичен, вторично горял съд (обр. 2 *3*). Между горелите кости беше открита бронзова игла (обр. 2 *4*) и два прешлена за вретено (обр. 4 *5-6*).

Структура 20 беше открита в СИ ъгъл на квадрат 09/23/И. Състои се от един съд, съхраняващ останките от кремацията.

Структура 21, най-голямата като площ и находки, беше открита в ЮИ част на квадрат 09/22/З. Състои се от разположени на три нива (21А, 21В, 21С), без да се застъпват, групи от общо 22 съда, предимно цели. Само в 21С бяха открити горели човешки кости, поради което предполагаме, че всички принадлежат към един гробен комплекс.

В най-високото ниво 21А бяха открити две половини – на биконичен съд и на гърне – положени настрани. В 21В бяха открити два цели биконични съда и част от трети; част от двоен съд; малка, вторично горяла чашка. Под тях бяха открити две големи паници, както и две малки вторично горели паници и голяма купа. В най-ниското ниво 21С бяха разкрити една голяма и три по-малки паници, две големи купи, част от двоен съд, биконичен съд, чашка с висока дръжка, фрагмент от пираунос и голяма тежест. Повечето от горелите човешки кости бяха положени в голямата паница, по-малко – в голямата купа до нея. Между костите бяха открити две разтопени бронзови находки. Встрани от структурата бе открита каменна брадва.

Структура 22 беше разкрита в СИ част на квадрат 09/18/З. Състои се от биконичен съд, съхраняващ горелите кости, покрит с купа-похлупак, покрита изцяло с врязана и инкрустирана украса.

Структура 23 беше открита в Ю половина на квадрат 09/24/З. Представлява долна половина на сферичен съд, в който не бяха открити кости.

Структура 24 беше разкрита в ЮЗ част на квадрат 09/18/З. Състои се от два биконични съда, голяма и две по-малки паници, двоен съд, конична купа с две високи вертикални дръжки и фрагменти от купа. Горели човешки кости бяха открити само в голямата паница. Встрани от съдовете беше открита долна част от антропоморфна фигурка.

Структура 25 беше разкрита в ЮИ част на квадрат 09/17/И. Състои се от биконичен съд, съхраняващ човешките кости. Под структурата бе открита част от каменна брадва.

Структура 26 бе установена при свалянето на З ребро на квадрат 09/24/З и в нея бяха откпити две малки купи с вертикални дръжки, положени една върху друга. В долната купа имаше горели кости.

Структура 27 беше открита в С профил на квадрат 09/17/И. Състои се от два биконччини съда, съхраняващи човешките кости, голям и две по-малки съдчета с високи дръжки (кантароси) и горна част от антропоморфна фигурка.

Антропологичен анализ

Анализът на човешките костни останки е извършен от Борислава Гълъбова и Надежда Атанасова–Тимева (ИЕМПАМ–БАН).

Структура 16: един индивид; възраст: 2-4 г. (Infans I). Структура 17: един индивид; възраст: 7-15 г. (Infans II). Структура 18: един индивид; възраст: израснал (Adultus+); пол: М. Структура 19: един индивид; възраст: израснал (Adultus+); пол: М? Структура 20: един индивид; възраст: 10-13 г. (Infans II). Структура 21: два индивида, положени в два съда; възраст: израснал (Adultus+) и неизраснал –

около 5 г. (Infans I); пол: неопределен за израсналия. Структура 22: един индивид; възраст: израснал (Adultus+); пол: Ж? Структура 24: един индивид; възраст: 20-40 г. (Adultus); пол: Ж? Структура 25: два индивида; възраст: израснал (Adultus+) и неизраснал – около 6 г. (Infans I); пол: неопределен за израсналия. Структура 26: един индивид; възраст: 0-6 мес. (Infans I). Структура 27: един индивид, положен в два съда; възраст: 20-30 г. (Adultus), пол: Ж.

Заключение

Тази година в 11 от общо 12 структури бяха регистрирани кремирани човешки останки. Установено бе и полагане на горелите човешки кости само в паници (тип *turban dish*), поставени до биконични съдове. Вероятно някои от малките съдове са поставяни на кладата, където са вторично обгорели, а след кремацията са полагани почистени в гробната яма, до големите съдове. Някои от бронзовите артефакти също са били разтопени повторно от кладата и са полагани с костите в съдовете, докато други са полагани в съдовете, без да са били на кладата.

Откритите материали имат голяма експозиционна и научна стойност. Проучванията през 2013 г. не променят предложените вече хронологически рамки на некропола. Представени са в предварителна публикация (Alexandrov, Ivanov, Hristova, Kazashki 2013). Структурите могат да се синхронизират със следните култури:

– Verbicioara III: структура 23;
– Балей-Орсоя (= Žuto Brdo-Gârla Mare): структура 27;
– Bistreţ-Işalniţa: структура 26;
– Vârtop (HaA2): структури 16–22, 24–25.

В края на разкопките всички сондажи бяха засипани.

Литература

Христова и др. 2012: Т. Христова, Г. Иванов, Н. Казашки. Балей-Некрополът. Археологически проучвания през 2011 г. – Археологически открития и разкопки през 2012 г. София, 2013, 119-121.

Alexandrov et al. 2013: S. Alexandrov, G. Ivanov, T. Hristova, N. Kazashki. The necropolis of the prehistoric Baley settlement (preliminary note on the results from the 2013 investigations). – Be-JA, 3, 2013, 315-324.

№4. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ ОТ I ХИЛ. ПР. ХР. В М. ВЕЛЬОВ ЕГРЕК, ЗЕМЛИЩЕ НА ГРАД РАЗЛОГ

Илия Кулов

Природо-географските и климатични условия на Разложката котловина са едни от основните предпоставки за заселване на района от дълбока древност. Районът е богат на археологически паметници и са застъпени всички периоди на културно-историческото развитие – от неолита (VI хил. пр. Хр.). до късното средновековие (XIV в.).

От демографска гледна точка района е бил населен най-гъсто през II–IV в. – поне такива са резултатите от дейността на експедиция „Мехомия“, която действаше в района през 2006–2009 г. и регистрира 94 археологически паметника от различни епохи, в това число и обекта в м. Вельов егрек, в землището на гр. Разлог.

По предварителна информация от събрания подемен археологически материал (основно керамични фрагменти) около множеството иманярските изкопи, обектът се отнася към края на ранножелязната епоха (РЖЕ). Целта на проучванията бе да се установи по възможност характера на обекта, неговите хронологически граници и перспективността му за системни археологически разкопки.

Обектът се намира на 5,33 км северозападно от центъра на гр. Разлог. Разположен е по билото на рид, който се спуска от северозапад на югоизток, ограден от север и юг от две дерета, които в долния край на рида се събират в едно.

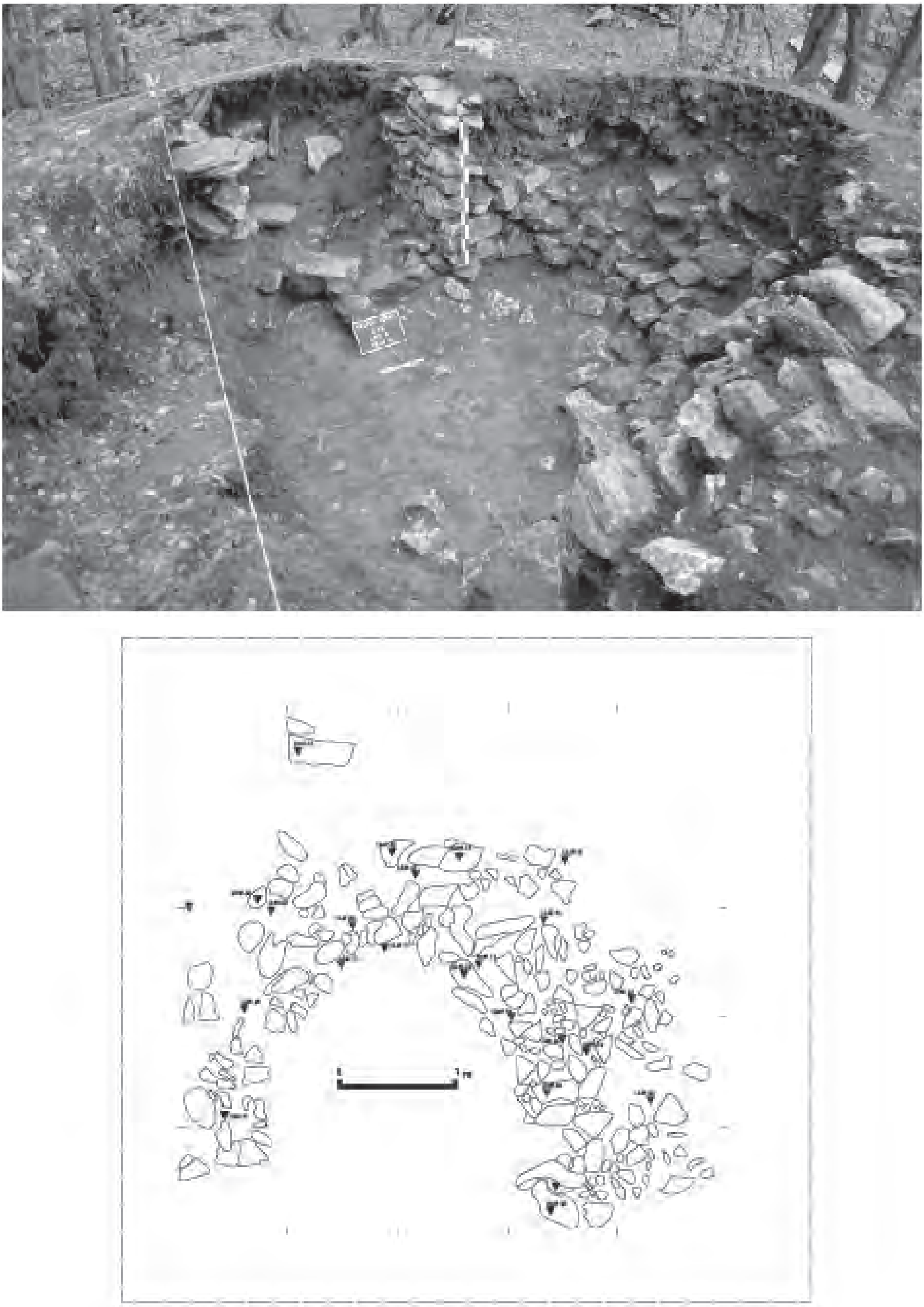

Обр. 1. Сондаж 1 (кв. К-99) след почистване на иманярския изкоп.

Обектът заема площ с приблизителни размери 150 м (И–З) х ок. 50 м (С–Ю), със стръмни скатове към двете дерета. В източната, южната и западната периферия на рида има запазени фрагменти от оградна стена, изпълнена в суха зидария, с дължина от 3 до 12 м, а на места и повече, височина 0,60–0,80 м и широчина 0,60 м.

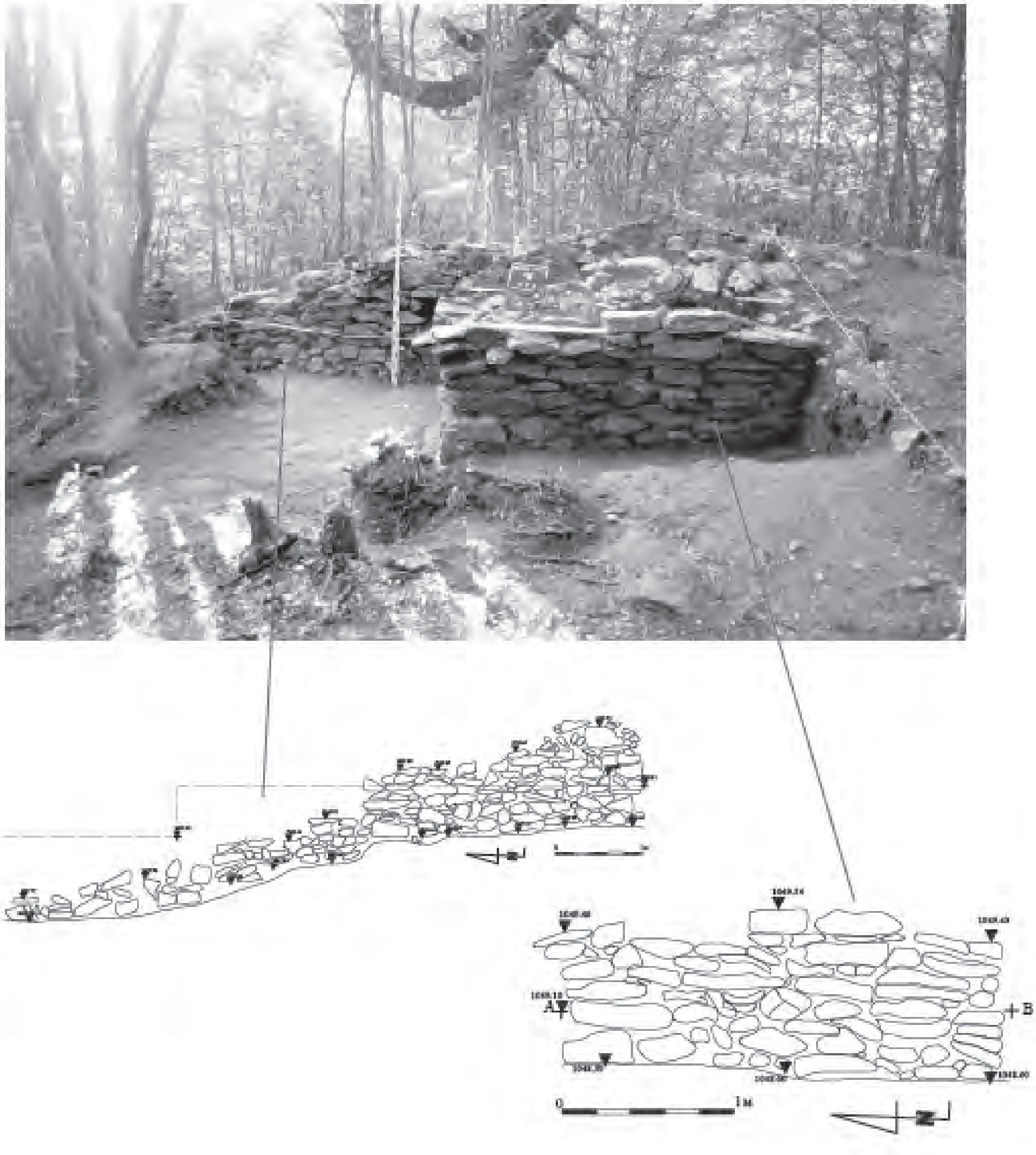

Обр. 2. Външното чело на западната стена на постройката.

Започнахме да почистваме иманярския изкоп 1, който попада в кв. К/99 и J/99. След неговото почистване се оформи изкоп с неправилна кръгла форма с диаметър 3,50–4 м и дълбочина 1,20 м (обр. 1). Запълнителят в горните 0,20–0,30 м е от тъмна рохкава пръст, след което пръстта преминава в кафява. В нея се откриват много плаващи камъни с различни размери, без някаква зависимост помежду им. В северната част на изкопа се разкри чело на стена с посока И–З. Това наложи да свалим реброто между квадрати К/99 и К/98. Тази стена, която продължава в южна посока, има запазена височина 1,20 м.

Започнахме да слизаме в дълбочина от западната страна на разрушенията в кв. К/98. В тази част разкрихме чело на стена, което е успоредно на челото в квадрата от източната страна. Двете чела образуват стена с дебелина 1,10 м, ориентирана С–Ю. На 2,60 м от южния профил в северна посока външното чело прави чупка под 90° с посока И–З, а след 2,30 м стената чупи отново под прав ъгъл с посока С–Ю и достига на 5,30 м от чупката. Запазената височина в южния край е 1,22 м, а в северния стената е доста разрушена и бе разкрита на дълбочина 0,30–0,40 м (обр. 2). Разкритото от външната страна на стената чело продължава в дълбочина и в южна, и северна посока. С изключение на фрагмент от керамичен капак, други материали не бяха открити.

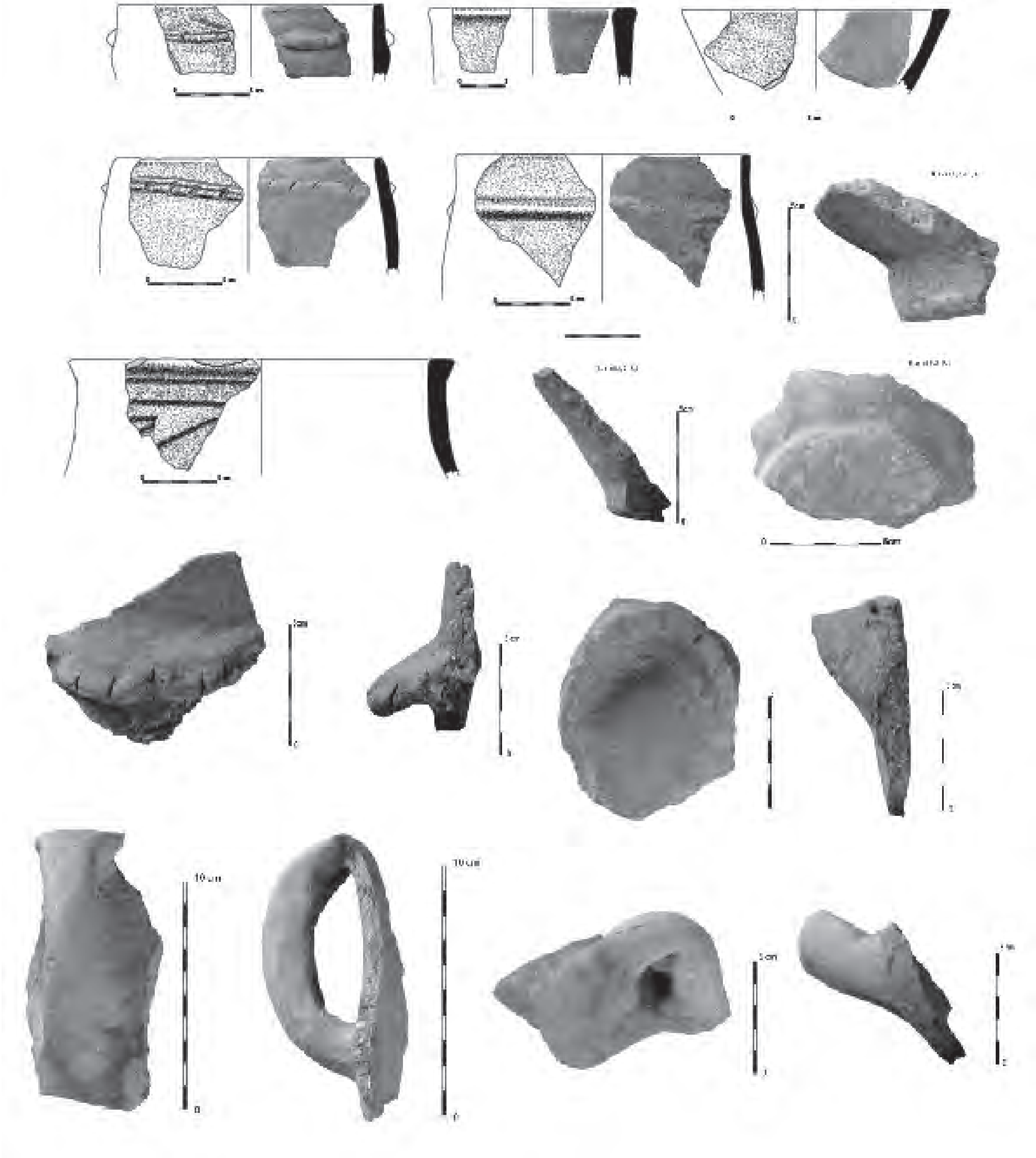

Обр. 3. Фрагменти от характерна керамика.

За да проучим оградната стена, заложихме сондаж (3) покрай един фрагмент от нея в южната част. Тя ляга непосредствено върху материковата скала. Участъкът, който проучихме, е изграден от цепен камък, добиван на място, в суха зидария, без спойка. Размерите му са: височина 0,60–0,80 м и широчина 0,60 м. Материали не бяха открити.

Изводи:

1. От проучването можем да приемем като работна хипотеза, че в случая става въпрос за култов комплекс със значителни размери и една постройка с масивни стени, разположена в централната част.

2. Този комплекс е ограден с каменна стена, запазена частично покрай източната, южна и западната част. Тя е широка 0,60 м и на места е запазена във височина до 0,80-1 м.

3. Откритите подемни археологически материали (глинени прешлени за вретено, глинени тежести за тъкачен стан, фрагменти от преносими глинени огнища) са сред често срещаните предмети,

откривани в тракийските светилища в Родопите. Като най-близък аналог можем да посочим светилището в м. Бабяшка чука (край с. Бабяк) и Цепина.

Керамиката, макар и малко, дава относителна представа за хронологическите граници на обекта. Най-общо съществуването на този център е започнало по всяка вероятност в края на ранножелязната епоха, като активна дейност се развива през V–I-IV в. пр. Хр., но не е изключено да е бил действащ и през античността (обр. 3).

№5. ПРОУЧВАНИЯ В БРЕСТО, ЗЕМЛИЩЕ НА С. БАНЯ, ОБЩИНА РАЗЛОГ

Богдан Атанасов, Илия Кулов, Джон Горчик, Валерия Бинева, Джонатан Етие, Кирил Велковски, Недка Димитрова, Мартин Димитров, Габриела Джурковска, Стоян Иванов, Екатерина Илиева, Даниел Коп, Малеен Лепек, Елена Маринова, Надежда Тодорова, Димитър Стоев, Живко Узунов, Йордан Цветанов, Филип Щокхамер

Полевата дейност през 2013 г. се извърши в периода 22.07 – 30.08 в рамките на проект към Американския научен център в София, имащ за цел интердисциплинарни анализи на консумираната от човека фауна в края на II и началото на I хил. пр. Хр[1].

Широката 1,80 м стена (Nr. 1) от необработени камъни, разчистена през 2012 г. на малка площ покрай иманярски изкопи в кв. H59 и кв. I59, бе проследена в северозападна посока в кв. H58 на дъжина ок. 8 м (обр. 1 *1*). Контролен сондаж в кв. G 57 показа, че Стена 1 не продължава на северозапад в този квадрат (обр. 1 *2*). В югоизточна посока в кв. I59 стената е прекъсната от иманярски изкоп (обр. 1 *3*). От нея са запазени няколко реда камъни с обща височина ок. 40-60 см. Керамиката от ненарушени контексти в кв. I58 североизточно от стената се отнася към втората половина на РЖЕ. По-тясна датировка, а именно VIII–VII в. пр. Хр., може да се предложи въз основа на фрагмент от питос, украсен с щампована украса (обр. 2 *2*), като не е ясно колко дълго е използвана стената и на кой етап от използването ѝ питосът е счупен и е попаднал в археологическия запис – с други думи дали стената е построена през VIII-VII в. пр.Хр. или е разрушена тогава. За изясняването на тези въпроси трябва да се разкопаят още контексти, свързани със стената. В иманярския изкоп в кв. I59 (обр. 1 *3*) още през 2012 г. бе разчистена малка част от по-ранна стена (Nr. 2). До регистрирането на свързани с нея контексти за нейната дата може само да се спекулира. Засега тя би могла да се постави в диапазона XII–VIII в. пр. Хр., като за *terminus post quem* служи ранната керамика от обекта, намирана около иманярски изкопи (нарушили ранните пластове) и отнасяща се към прехода от КБЕ и първата половина на РЖЕ (обр. 2 *1, 4, 7, 8, 9*)[2], а за *terminus ante quem* служи Стена 1. Лице на стена от необработени камъни беше намерено в кв. K60 и L60. Тя има същата ориентация и сравнителна дълбочина като Стена 2, така че не е изключено да става дума за продължението ѝ на югоизток. Ако това се окаже вярно, то, подобно на по-късната Стена 1, и Стена 2 би била прекалено голяма, за да се отнася към обикновена постройка. Това би означавало, че селището е било укрепено и/или терасирано и в етап, предшестващ построяването на Стена 1.

Керамиката от постройка със силно отухлени и отлично запазени стенни мазилки с отпечатъци от греда с правоъгълно сечение и от плет в кв. K58 се отнася към втората част на РЖЕ. Вероятно постройката е синхронна с по-късната Стена 1. Формата, размерите и функцията ѝ не бяха установени, тъй като тя не бе разкопана изцяло. В кв. H57 на изток от каменно струпване се откриха вкопавания от КЖЕ с добре запазени съдове, изработени на ръка, от елинистическата епоха (обр. 2 *5*).

В повърхностните слоеве на всички квадрати се откриха фрагменти от съдове, направени на грънчарско колело. Сред 43-те информативни фрагмента най-голям е броят на паниците. По-слабо

---

[1] Партньори по проекта са университетите Корнел в САЩ (Н. Ръсел) и НБУ (Б. Атанасов). За информация, подробна литература и други детайли вж. предварителните съобщения за работата в Бресто в сп. *Eurasia Antiqua*.

[2] Технологични данни бяха събрани за 20 000 фрагмента от керамика, изработена на на ръка, като 3500 характерни фрагмента бяха описани подробно в база данни от Ст. Иванов и Е. Илиева с помощта на Г. Джурковска. Техническата документация на керамиката е дело главно на Ст. Иванов, Е. Илиева, Й. Цветанов и И. Димитрова.

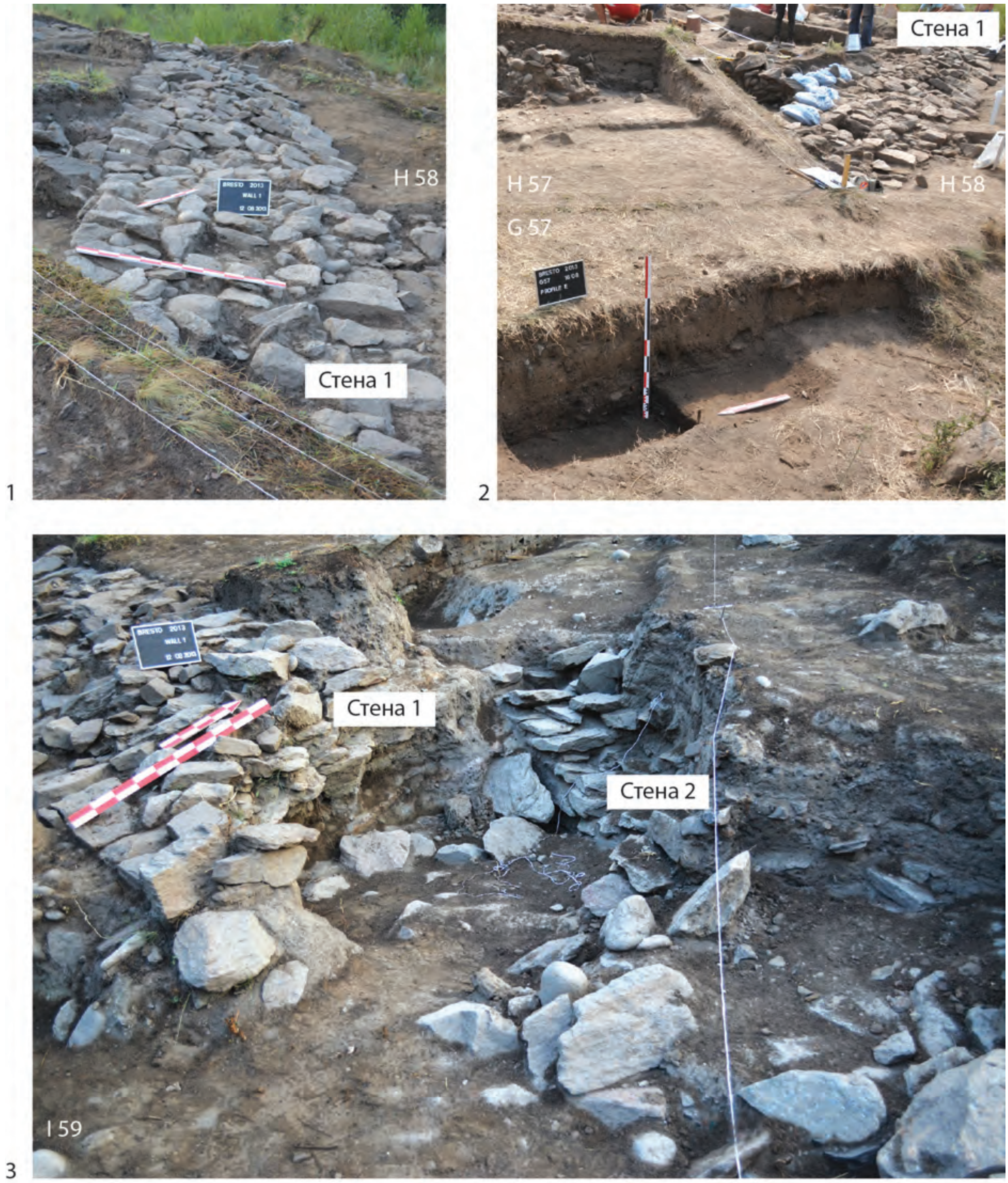

Обр. 1. 1. Стена 1 в кв. H58; 2. Контролен сондаж в кв. G57, в който не се откри продължение на Стена 1; 3. Иманярски изкоп в кв. I59, прекъсващ Стена 1 в югоизточна посока. Вдясно се вижда по-ранната Стена 2.

са представени леканетата, каните и кратеровидните съдове, като напълно липсват чаши и амфоровидни съдове. Общото впечатление е, че материалът не показва особености и различия от преобладаващата керамика на колело от времето на класическата и ранноелинистическата епохи на Източните Балкани. Единични фрагменти с украса в стил Цепина бяха открити в различни контексти (обр. 2 *6*). Интерес за изследването на домакинството е и наличието на фрагмент от пираунос (обр. 2 *3*), който за съжаление не бе открит в сигурен контекст и не може да бъде датиран точно.

Анализът на животинските кости се основава на наблюдения на 1316 фрагмента. Освен тях бяха идентифицирани и 11 фрагмента от човешки кости. Те имат сходна степен на фрагментация и калциране и произхождат от съседни контексти в квадрати К58 и К59. Не е изключено да произхождат

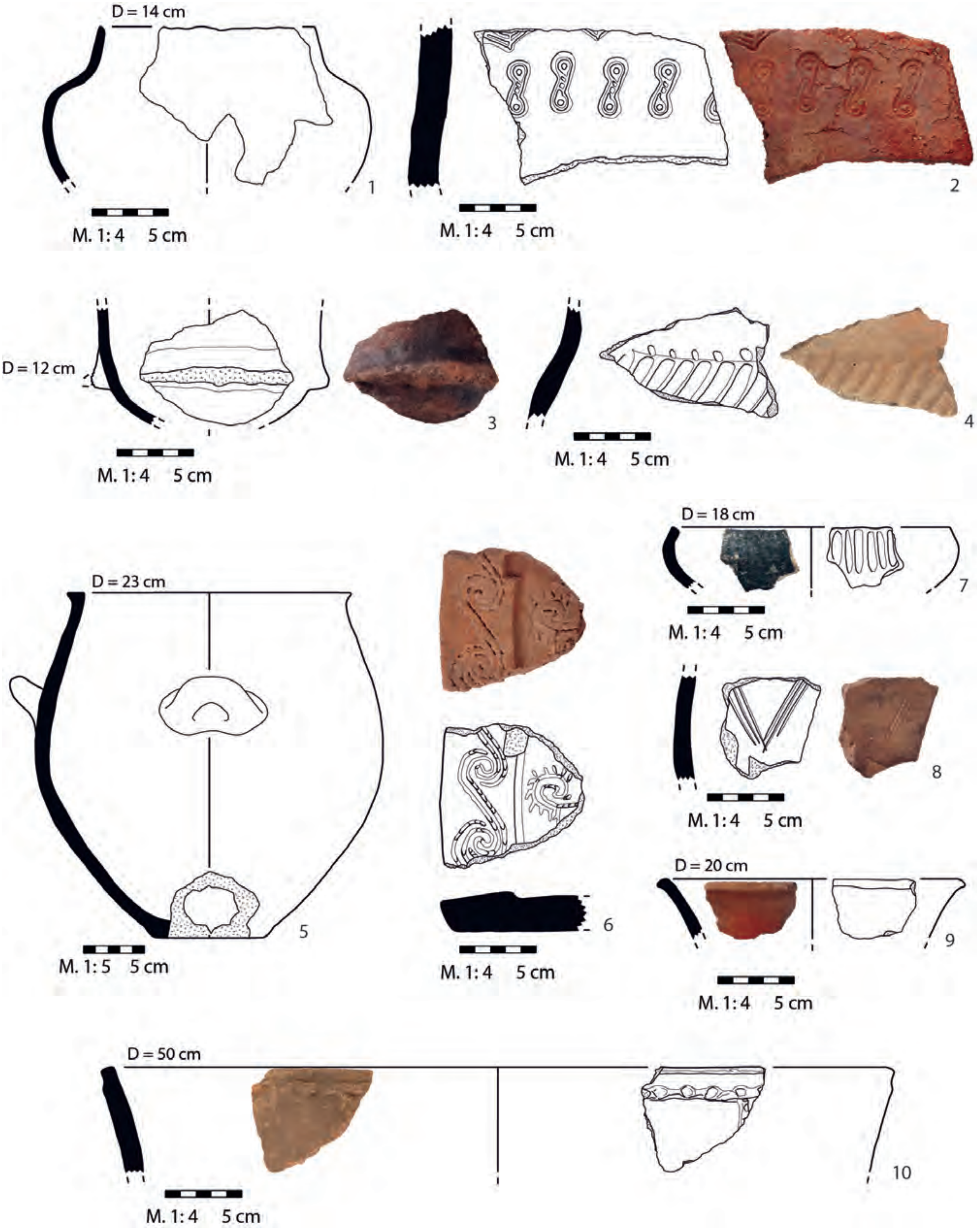
D = 14 cm
1
M. 1: 4 5 cm
2
M. 1: 4 5 cm
D = 12 cm
3
M. 1: 4 5 cm
4
M. 1: 4 5 cm
D = 18 cm
7
M. 1: 4 5 cm
D = 23 cm
5
M. 1: 5 5 cm
6
M. 1: 4 5 cm
8
M. 1: 4 5 cm
D = 20 cm
9
M. 1: 4 5 cm
D = 50 cm
10
M. 1: 4 5 cm

Обр. 2. Керамика от различни контексти.

от гроб с трупоизгаряне. Животинските кости се откриха в сравнително равни количества от всички квадрати. Многобройните следи от гризачи показват, че са били на открито сравнително дълго време. Най-многобройни са костите от коза и овца, следвани от тези на свиня, едър рогат добитък и сравнително голямо количество дивеч, в това число и мечка. Въпреки че цялата изкопана пръст бе пресята и седиментът от важни контексти бе флотиран, не бяха открити кости от риба.

Археоботаничният анализ се основава на флотацията на 34 проби с общ обем на седимента 230 литра. Бяха открити овъглени растителни останки предимно от културни растения, както и диворастящи и плевелни растения и в малки количества плодове. Последните най-вероятно са резултат от събирателство. Доминиращите културни растения са пшениците, както плевести (лимеци), така и голозърнести (хлебна или твърда пшеница). Количеството на житни зърна от двете групи е приблизително еднакво.

№6. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ЗЛАТОДОБИВЕН РУДНИК ОТ КЪСНАТА БРОНЗОВА ЕПОХА АДА ТЕПЕ, ОБЩИНА КРУМОВГРАД

Христо Попов, Красимир Ников

Спасителните археологически проучвания бяха извършени въз основа на Годишен договор за финансиране и осъществяване на научни изследвания между Националния археологически институт с музей – БАН и „Болкан Минерал енд Майнинг“ ЕАД и съгласно решения на междуведомствена комисия за допроучване на площи в различни части от обекта.

Хронология и обем на работата. Теренната работа започна в началото на м. април 2013 г. и продължи до 8 юли 2013 г., когато бяха окончателно проучени всички предвидени площи и разкритите през предходните кампании структури. По такъв начин бяха изпълнени в пълен обем предписанията на междуведомствената комисия от декември 2012 г. Теренното археологическо проучване на обект Ада тепе е приключено, за което допълнително бе изготвен доклад до Министъра на културата и Председателя на Съвета за теренни проучвания.

Основни работни сектори. През 2013 г. спасителните археологически разкопки на Ада тепе бяха проведени в 6 работни сектора. Това са както следва:

1. Централен сектор. Било на Ада тепе. Сектори G-11, F-11.
2. Високи северни и североизточни склонове на Ада тепе. Сектори H-6, I-7.
3. Източни склонове на Ада тепе. Сектори I-9, J-9.

Централни сектори. Сектори *G-11, F-11.* Централните сектори обхващат върха и най-високите билни части на Ада тепе. Основните теренни резултати от 2013 г. допълват общата картина от кампании 2010-2012 г. В двата сектора бяха допроучени останки от постройки от различни строителни хоризонти, свързани с обитаването на върха през късната бронзова епоха (обр. 1). Най-информативни от стратиграфска гледна точка са проучванията в района на структура № 4 (впоследствие разделена на няколко отделни, различни хронологически структури), където бяха регистрирани 3 строителни хоризонта. С тези хоризонти се свързват останки от постройки с овален план. Основите на стените им са били изградени от каменен цокъл, а суперструкцията е била глинобитна. В редица случаи върху подовите нива се разкриват следи от овъглени дървени конструкции, вероятно принадлежащи на покривите или високите части на стените (обр. 1).

Извън укрепената част бяха допроучени останки от други постройки, слабо вкопани в склона. Това бяха структури №№ 1, 2, 3, 6 и 17. Те са имали сходен начин на градеж и издължен правоъгълен план.

Непосредствено върху материковия терен бяха проучени керамични килими с висока концентрация на фрагментите. Голяма част от тях принадлежат на цели съдове, които понастоящем са в процес на реставрация.

Хронологично и типологически многобройните разкрити движими находки отговарят напълно на известните до този момент от обекта. Тук могат да бъдат изброени кремъчни сечива, каменни тесли, фрагментирани калъпи за отливане, отделни бронзови сечива, керамични прешлени, тежести и пр.

Високи северни и североизточни склонове на Ада тепе. Сектори *I-7, H-6.* Секторът обхваща част от полегатите североизточни склонове, разположени във високите части на хълма, на около 200 м от самия връх. Тук през 2012 г. започна работа в някои от площите, които до този момент бяха останали извън обхвата на спасителното теренно проучване.

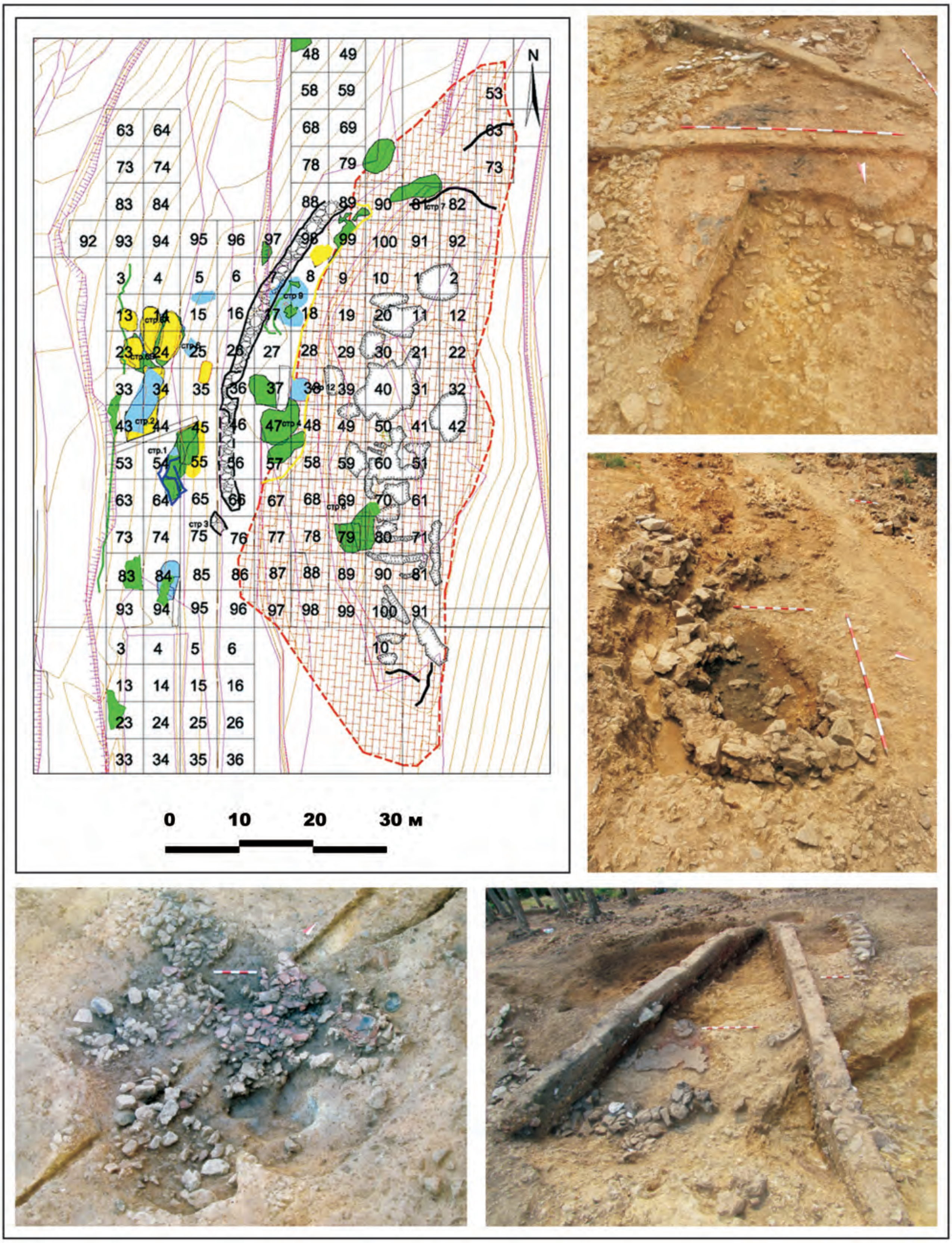
N
стр.1
стр.2
стр.3
стр.4
стр.5
стр.6
стр.7
стр.8
стр.9
стр.12
0
10
20
30 м

Обр. 1. Сектор G-11 и части от сектор G-10.
Участък с най-висока концентрация на регистрирани
и проучени на върха на Ада тепе археологически структури.
Детайли – останки от постройки
от къснобронзовата и елинистическата епохи.

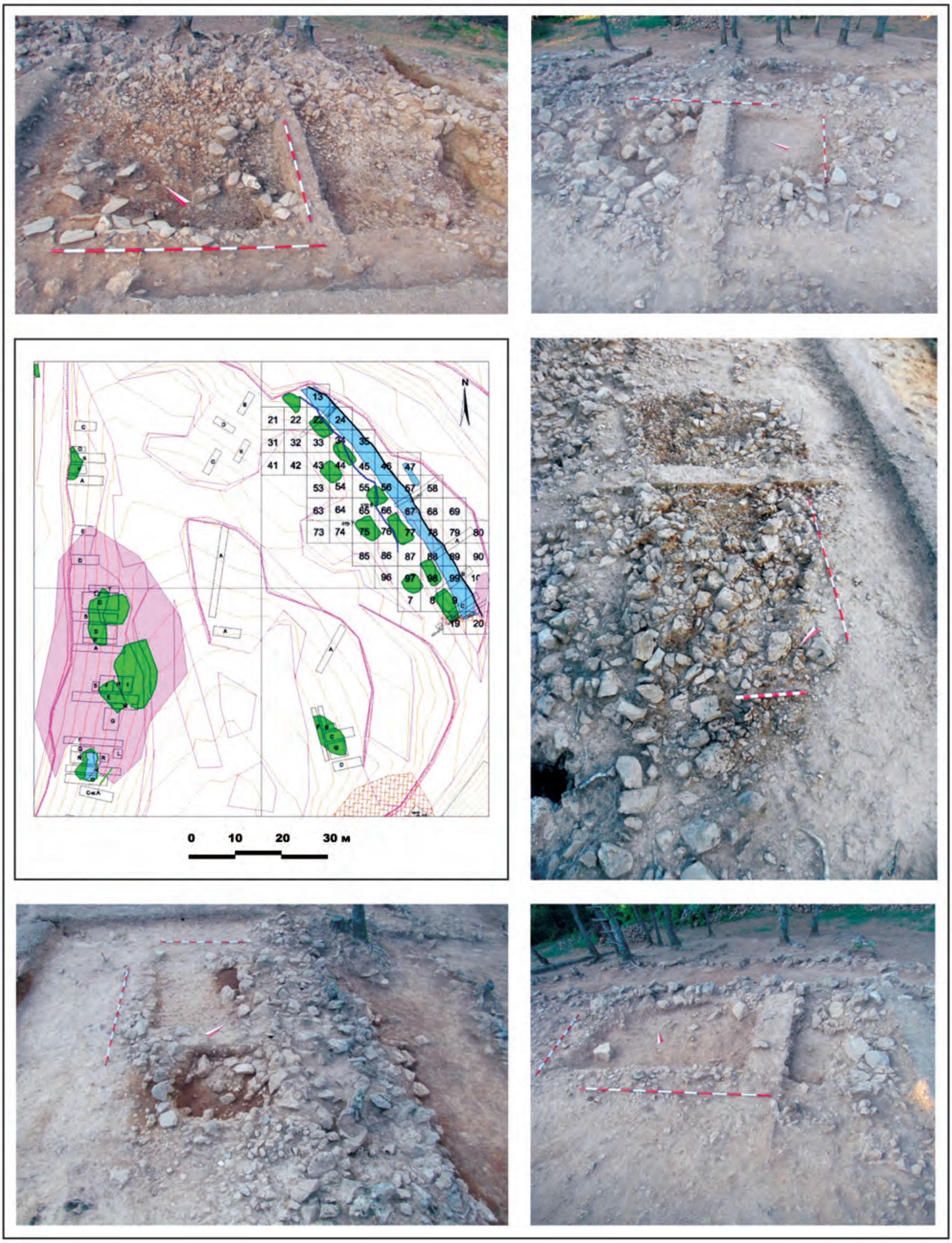

*Обр. 2. Северни и североизточни склонове на Ада тепе.
Останки от сгради и защитна стена, застроени по единен план
в сектор I-7 и останки от работни площадки и отвали с технологичен отпадък
в сектори H-7 и H-8. Детайли – останки от постройки в сектор I-7.*

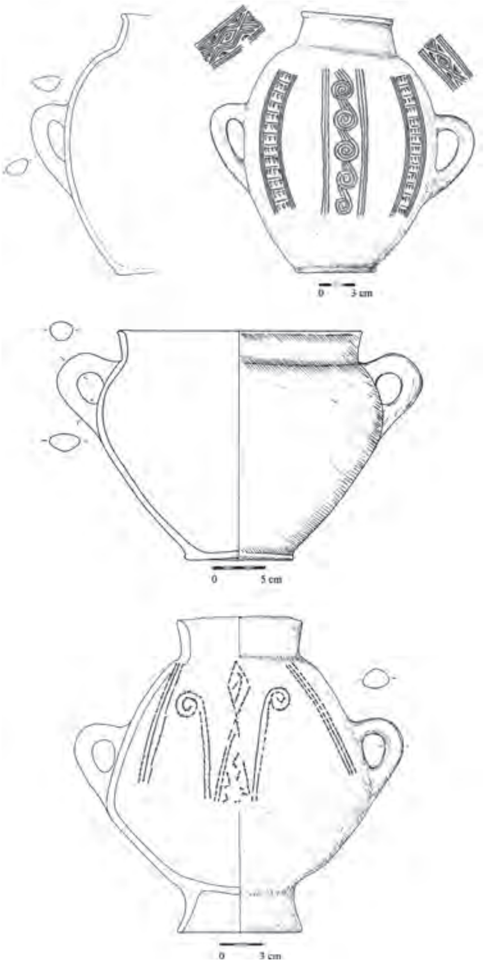

Обр. 3. Керамични съдове от късно-бронзовата епоха. Находки от структури, датирани в XV и XIV век пр. Хр. Сектори G-11, I-7.

Основната допроучена площ бе в сектор I-7. Известният от предишния сезон каменен разсип бе изследван напълно. Неговото запазено трасе е с линейна дължина от над 50 м. Ако се отчетат частично запазените следи в северна посока (сектор H-6), то общата му дължина надхвърля 100 линейни метра. Каменният разсип вероятно е принадлежал на укрепителна стена, над която по склона, с единна обща планировка са били изградени постройки (жилищни, стопански), които са били разположени най-малко в два успоредни пояса (обр. 2). Допроучени бяха регистрираните през 2012 г. 8 постройки. През настоящата кампания бяха разкрити частично запазените останки от още две. Начинът на градеж е сходен с регистрирания при структурите от късната бронзова епоха на върха. В план постройките са били с овална (№№ 2, 5) до издължена правоъгълна форма (№№ 1, 3, 6, 9). При сграда № 3 може да бъде предположен двуделен план (обр. 2).

Теренните наблюдения през 2013 г. отново показаха, че тази част от върха е била обитавана единствено през късната бронзова епоха. Белезите на откриваните материали (въпреки липсата на готови радиокарбонни дати) позволяват да се предположи, че регистрираните тук структури (жилищни, стопански) предшестват и частично са синхронни с тези, регистрирани на върха.

През 2012 г. вече бе констатирано, че застрояването на това място е станало еднократно, въз основа на единен план. За сектор I-7 може да се отбележи също, че въпреки многобройния, макар и фрагментиран керамичен материал, тук се откриват значително по-малко други типове находки (с изключение на каменните сечива). Тази ситуация контрастира с големия обем и разнообразието на находките, откривани на върха в сектори G-10, G-11, G-12 и F-11. Въз основа на тези допълнителни констатации също може да бъде предположено, че обитаването в сектор I-7 хронологически е малко по-ранно и кореспондира с първите етапи на рудодобива на върха.

Приключена бе и теренната работа в сектор H-6. През 2013 г. стратиграфските наблюдения обособиха два основни етапа на човешкото присъствие тук. Под пластовете отработена скална маса на места бяха открити лошо запазени останки от постройки, планово и хронологически свързани с останките от обитаване в съседния сектор I-7.

Източни склонове на Ада тепе. Сектори *I-9, J-9*. През изминалите спасителни кампании тези части от върха бяха основни за придобиване на информация за първичните етапи на древния рудодобив на Ада тепе. През кампания 2013 г. бяха допроучени откритите рудни изработки в сектор I-9 и регистрираната работна площадка в сектор J-9.

В района на северния скален избив в сектор I-9 основните резултати бяха постигнати при допроучването на рудни изработки №№ 10, 11 (11а, 11б), 14, 16. Както бе констатирано и в предходния сезон, това са негативни структури с антропогенен произход, при които са били отнети горните, богати части на окварцените златоносни рудни тела. Дълбочината, на която са били изчерпани някои от тях, на места надхвърля 4,5 м (структура № 11).

В сектор J-9 бяха потвърдени наблюденията от сезони 2011–2012 г. В отвалите често се откриват движими находки (многобройни фрагменти от предимно груби керамични съдове, по-малобройни части от трапезни съдове, фрагментирани каменни сечива, кости, отделни въглени). Допроучената през 2013 г. работна площадка (грубо изградена от скални късове) показва, че първичното сортиране и обработка на добитата руда се е извършвало на място.

Съгласно предписанията на междуведомствената комисия, проведена през декември 2012 г. и съгласно научния план за документиране, през ноември и декември 2013 г. бе осъществено 3-Д заснемане с терестърен лазерен скенер на всички регистрирани стари рудни изработки на Ада тепе. Осъществено бе и специализирано сферично фотозаснемане.

№7. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА МОГИЛА № 1 „СЕЧЕНАТА МОГИЛА“ В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. СИНАПОВО, ОБЩИНА ТОПОЛОВГРАД

Даниела Агре, Деян Дичев

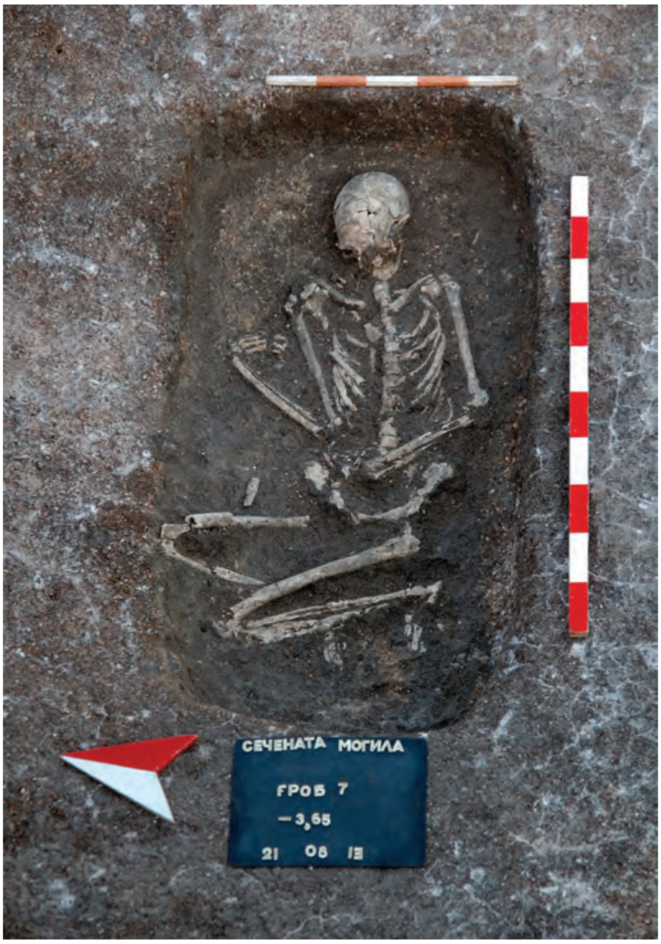

Обр. 1. Гроб № 7 в „Сечената могила“ край с. Синапово, Тополовградско.

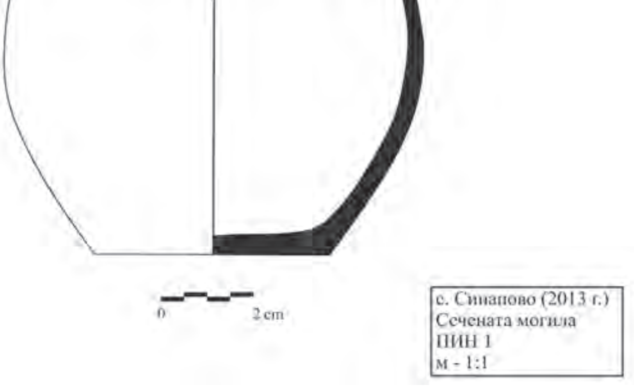

Обр. 2. Керамичен съд от гроб № 4 в могилата.

Могилата се проучва във връзка с проект „Тракийската култура по долното течение на р. Тунджа“. Разкопките се проведоха под ръководството на Даниела Агре (НАИМ–БАН). Зам.-ръководител бе Деян Дичев.

Могилата, която е известна сред местното население под името „Сечената могила“, се намира в землището на с. Синапово, общ. Тополовград, в обработваема нива в м. Гебрен чука. Разположена е на място с голям кръгозор. По повърхността ѝ има иманярски изкопи, а през нейния център минава стар изкоп с посока И–З и с дълбочина ок. 1–1,10 м, който разделя насипа на две половини – северна и южна. Могилата има полусферична форма с диаметър 25–26 м и височина 3,20 м, като от север е по-полегата. В процеса на разкопките се установи, че могилният насип има най-малко три етапа на насипване.

В могила са проучени 8 гроба, ситуирани в южната половина на съвременните ѝ очертания. Гробните ями в някои случаи трудно се различават от околния терен. При шест от гробовете (№№ 1–5 и 8) те са с овална форма; при два гроба (№№ 6–7) формата е правоъгълна със заоблени ъгли (обр. 1). Мъртвите са били полагани в средата на гробната яма, по дължината ѝ, така че ориентацията на ямата е еднаква с ориентацията на тялото. Ориентацията на скелетите е различна – И–З с глава на И с известни отклонения (№№ 6–8); И–З с глава на запад, с известни отклонения (№№ 2-5); С–Ю с глава на С (№ 1). Позите, в които са погребвани, са по гръб със свити под остър ъгъл в колената крака, паднали в различни посоки, главата е обърната в различни посоки. Ръцете са поставени в различно положение, като в повечето случаи са изпънати до тялото и леко свити в лактите. Единствено в гроб № 5 скелетът е в поза хокер. Погребаните са възрастни индивиди, с изключение на гроб № 5, където е погребано дете. Костите в повечето гробове са в много лошо състояние, на места личи само техния отпечатък в пръстта.

За първичен гроб в могилата приемаме гроб № 6. Той се ситуира почти в центъра на първичния могилен насип. Гробната яма е вкопана в материка. Тя е с правоъгълна форма, заоблени краища, размери 1,60 х 1 м и дълб. 0,60 м. Ритуалът е инхумация с ориентация ЮЗ–СИ с глава на изток, с 36° отклонение към севера. Костите са в лошо състояние – силно изтлели, липсва цялата горна част от скелета (рамене и глава). Скелетът е поставен по гръб, краката са свити в колената, паднали на дясно. Ръцете са запазени само до лактите и по тази причина тяхната позиция е неясна. Върху таза и долните крайници на скелета се откриват следи от червена охра.

Гроб № 6 е покрит с първоначалния могилен насип, който се откроява със сивочерен цвят на почвата. Той е с височина около 0,70 м и диаметър 10–11 м. В насипа са вкопани и гробове №№ 7 и 8, като част от тях са вкопани и в материка. Техните ями са по-плитки в сравнение с гроб № 6. Останалите гробове са вкопани на по-високо ниво в насипа на първичната могила. Гробната яма на гроб № 5 попада върху ЮИ част на гробната яма на гроб № 6, без да го нарушава. Стратиграфските наблюдения показват, че най-високо в могилния насип са гробове с №№ 1 и 4; вероятно те са и най-късните.

В гробове №№ 1, 2 и 7 около и пред черепите се откриват малки парченца червена охра, а в гроб № 6 следи от охра се откриват около таза и долните крайници. Керамика присъства единствено в гроб № 4 – чаша (обр. 2), и в гроб № 6 – керамичен фрагмент от стена на съд.

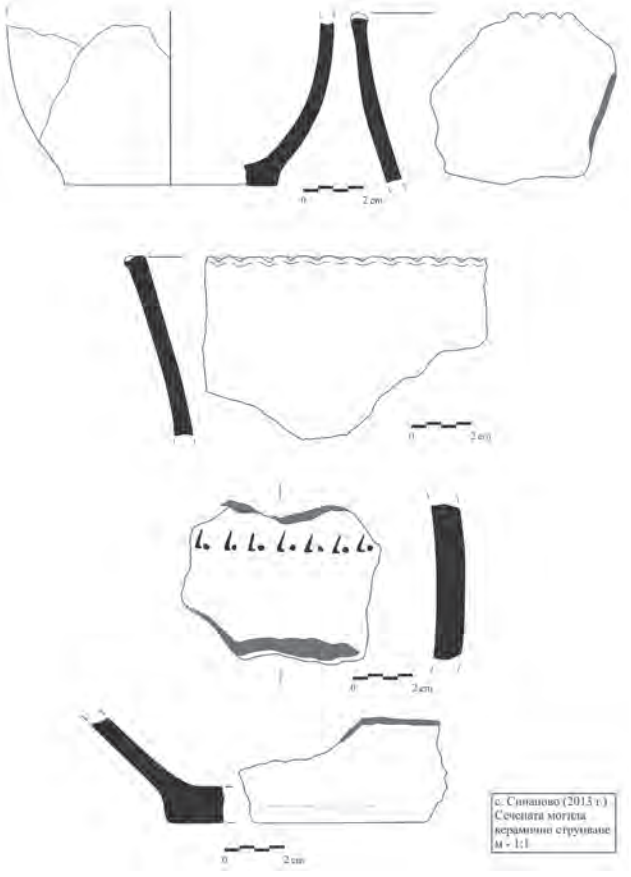

Обр. 3. Фрагменти от керамични съдове от тризната.

На нивото на стария терен, в периферията на първичната могила, е разкрита тризна с размери 0,85 х 0,80 м, в която се разграничават фрагменти от пет съда (обр. 3). Глината, от която са изработени, е с примеси от песъчинки и едри кварцови зърна, с добре огладена повърхност с кафявочерен цвят. Върху устието и стените на някои от фрагментите има украса от врязани линии и набодена украса. Част от фрагментите принадлежат на съд, подобен по форма и структура на глината на съд, открит в гроб № 4.

Керамичните съдове, формата на гробните ями и начинът на погребване отнасят проучените в могилата осем гроба най-общо към РБЕ, като самите погребения са извършени в неголям отрязък от време. След извършване на всички погребения могилата е донасипана и е придобила следните размери: височина 1,50 м и диаметър 24 м. Над тази могила от кафява до тъмнокафява почва има насип от бяла варовикова почва с височина около 1,50 м. В пласта от варовикова пръст в източния сектор в периферията на могилата (в областта на иманярския изкоп) бе открита единствената находка – дъно от амфора от остров Пепарет (320–315/290–280 г. пр. Хр.). Въпреки че не се откри гробно съоръжение, с което да бъде свързан фрагментът от амфора, на базата на проучванията в ЮИ България на тази територия, заключена между Странджа, Сакар и Стара планина, през V – началото на III в. пр. Хр. е засвидетелстван ритуал, при които погребенията са извършвани върху насипите на съществуващите вече надгробни могили (Агре 2011). В повечето случаи това са урни, вкопани в ями или поставени върху площадки, разположени върху най-високата част на могилата. След погребенията могилата е донасипвана с пласт почва, който се откроява рязко от пластовете от бронзовата епоха, тъй като се състои от сиво-бяла, светла, варовикова пръст. По тези причини сме склонни да допуснем, че върху могилния насип на „Сечената могила“, натрупан през бронзовата епоха, през последната четвърт на IV – началото на III в. пр. Хр. е било извършено погребение, върху което е насипан въпросния пласт от бяла варовикова пръст. Погребението най-вероятно е било унищожено в края на XIX или началото на XX в., когато е направен големия военен (иманярски) изкоп.

Гробовете от тази могила могат да се свържат с две селища от РБЕ, регистрирани по време на теренни издирвания през 2013 г. Едното селище е разположено на около 700 м в южна посока от могилата, в м. Трапса, а второто – на около 700 м северозападно, в м. Табиите.

Литература

Агре 2011: Д. Агре. Голямата могила край Маломирово и Златиница. Авалон Пъблишинг, София, 2011.

Agre *in print*: D. Agre. On a Problem of Untraditional Use of Mounds in Thrace during the Late Iron Age (Сборник от международна конференция проведена през 2010 в Истанбул, *под печат*).

№8. РАЗКОПКИ НА МОГИЛА № 64 В М. КАЙРЯКА КРАЙ С. БЪЛГАРСКА ПОЛЯНА, ОБЩИНА ТОПОЛОВГРАД

Деян Дичев

Разкопките на могилата са във връзка с проучване на паметници от II-I хил. пр. Хр. на територията на община Тополовград. Могилата е регистрирана под № 64 през 2009 г. при теренни обходи, ръководени от Д. Дичев. Тя е част от некропол, разположен в м. Кайряка на около 2 км СЗ от с. Българска поляна, в посока с. Главан.

Могилата има овална форма с диаметър 10 м и височина 0,70 м; на терена се очертават три долепени едно до друго съоръжения с кръгла форма, каменно-землен насип и крепида от побити вертикално плочести гранитогнайсни камъни, които са леко полегнали навън. Някои от тях са побити по дългата си част, други – по късата. Съоръженията са номерирани I, II и III.

През 2012 г. в могилата бяха проучени гробни съоръжения II и III. През 2013 г. беше проучено гробно съоръжение I.

Гробното съоръжение I (обр. 1) е разположено на север от гробно съоръжение II. То има кръгла форма с диаметър около 5 м, като на повърхността са видими 15 камъка от крепидата – гранитогнайсни плочи (обр. 1). Част от тях са поддали навън под тежестта на земления насип. Във вътрешността на съоръжението – от запад, се разчистиха 6 гранитогнайсни плочи с размери между 0,80 и 1 м. От изток преобладават кварцовите, ломени камъни със средни размери 0,20–0,30 м.

Пластът в гробното съоръжение, който е с дебелина 0,40 м, е проучен чрез отнемане на три механични пласта. Те се състоят от камъни и пръст с малък брой керамични фрагменти, отнасящи се към края на КБЕ. Между тях се разграничават фрагменти от кана с една вертикална дръжка, сиво-кафяв цвят на глината и сив лом. В югоизточната част на съоръжението, в близост до камъните от крепидата, под фрагментите от каната върху древното ниво се откриха няколко фрагмента от горели човешки кости, за които не може да се установи от коя част на тялото са. Липсват следи от пепел и въглени. Вероятно съоръжението е нарушавано след извършване на погребението в него. Естеството и хронологията на това нарушаване не могат да бъдат установени.

На база на откритата в гробно съоръжение I керамика неговото изграждане се датира в края на КБЕ, от когато датират и гробни съоръжения II и III.

Погребалният обред в трите съоръжения дава основание да приемем, че е извършвана кремация на място, като кладата е оставена да изгори до пепел. След кремацията останките от устрината са събирани, измивани и пръскани върху площадката на кладата. Около тях е поставен гробният инвентар, състоящ се единствено от керамични съдове. След погребалния ритуал е насипван могилният насип, състоящ се единствено от камъни (преобладават гранитите; по-малък процент са кварцитите). Сред камъните от насипа се откриват хромели, вероятно умишлено поставени като част от погребалните вярвания и практики в региона. След известен период, след оформяне на каменния насип върху съоръженията (през КБЕ), са извършвани поменални действия, следи от които са голямото количество от керамични фрагменти (чаши и гърнета), попаднали между камъните.

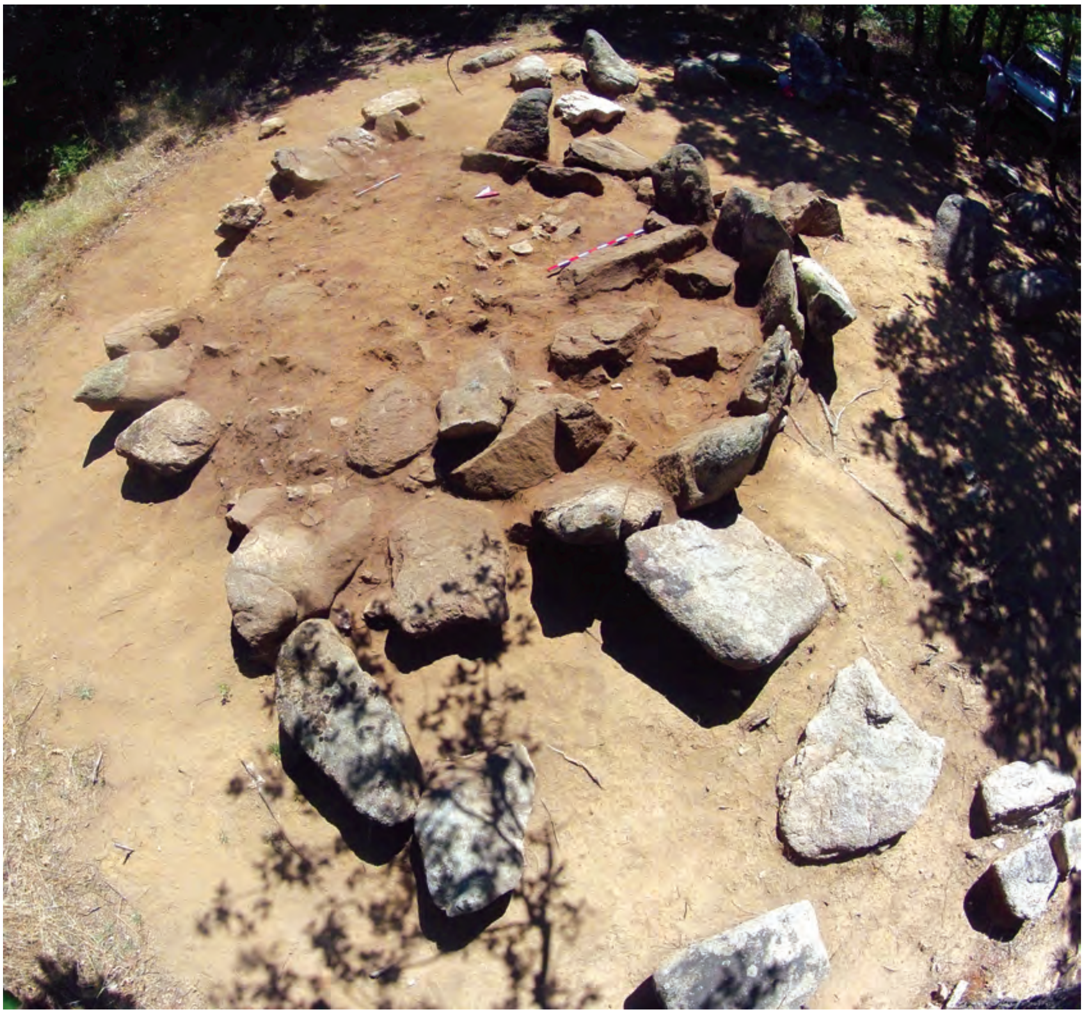

Обр. 1. Гробно съоръжение I в могила № 64 в м. Кайряка, с. Българска поляна. Етап от проучване на съоръжението.

Датирането на трите гробни съоръжения в могилата е в края на КБЕ. През втората фаза на РЖЕ, върху могилния насип в южната му периферия, са извършвани ритуали, следи от които са откритата в тази част на насипа силно фрагментирана керамика от епохата.

№9. ДОЛМЕН В М. МАНГЪР ТЕПЕ В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. ХЛЯБОВО, ОБЩИНА ТОПОЛОВГРАД

Деян Дичев

Проучването на долмена през 2013 г. е продължение на започналите през 2010 г. спасителни разкопки на обекта. Ръководител на разкопките е Деян Дичев, а научен консултант – Даниела Агре (НАИМ–БАН).

Долменът се намира в м. Мангър тепе (или както е известна сред местното население – Мангъра) в землището на с. Хлябово, на около 9 км западно от Тополовград (обр. 1). Обектът е регистриран през 2009 г. под № 337 при теренни обходи, ръководени от Д. Дичев. Проучването на обекта започна през 2010 г., когато беше проучена вътрешността на долмена, голяма част от предфасадното пространство

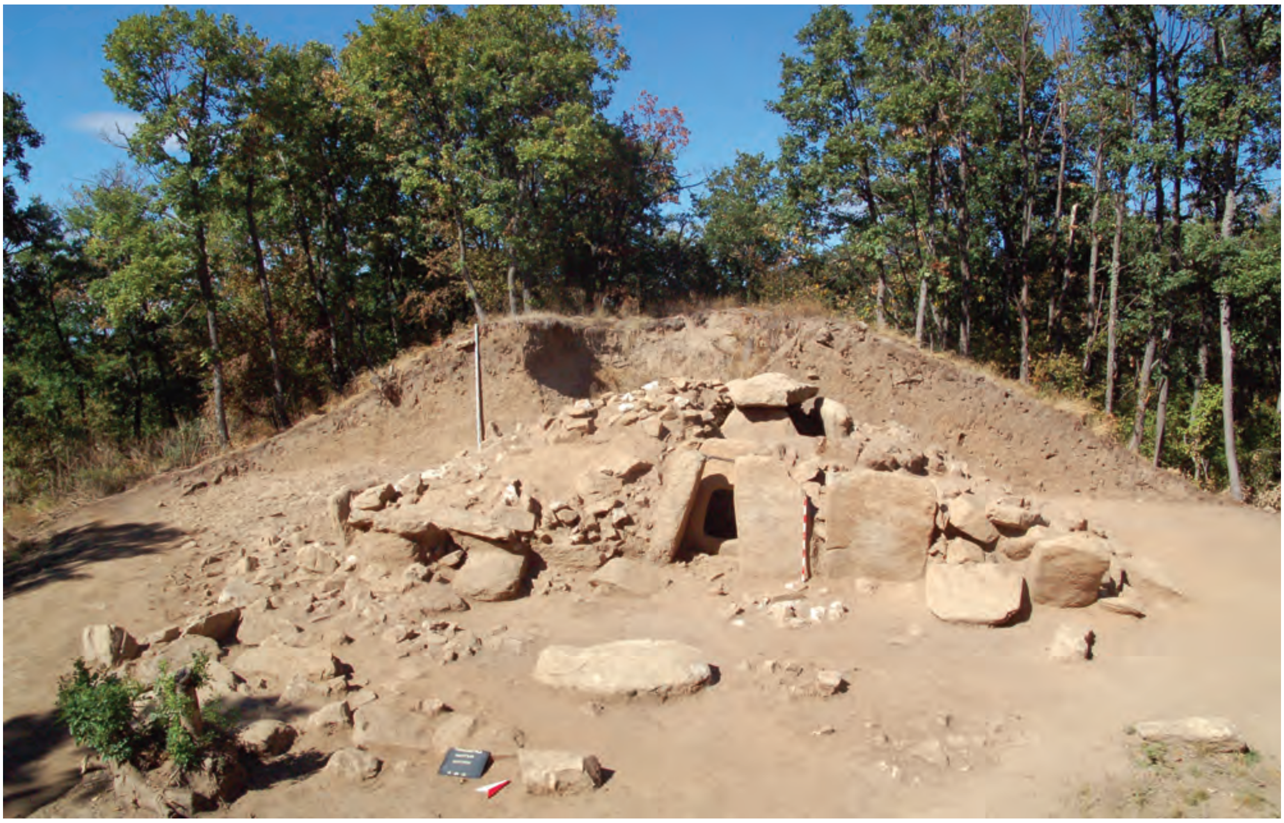

Обр. 1. Долмен № 1 в м. Мангър тепе край с. Хлябово, община Тополовград.

и пространството на запад и изток от каменния кожух на могилата. Целостта на насипа и на гробното съоръжение са нарушени в резултат на масирана иманярска дейност, вследствие на която са достигнати и оголени отчасти горната част на покривната плоча на гробната камера, както и предгробната камера. Липсват покривната плоча на предгробната камера и дромоса.

През сезона бяха демонтирани оставените през предходната археологическа кампания стратиграфски ребра в югозападната част на могилния насип. С изключение на малка част от север, е разкрит целия каменен насип на долмена. Иманярският изкоп нарушава неговата цялост, като от изток опира в западната стена на долмена, а от запад – в един от камъните на крепидата. Северната му половина попада в непроучената част от могилния насип.

Камъните, изграждащи кожуха, са кварцити и гранити със средни размери 0,30–0,50 м, а пръстта между тях е песъклива и има светлокафяв цвят.

От запад е разкрита крепидата, която се състои от 8 плочести камъка, полегнали в посока запад вследствие натиска на камъните от кожуха. Те са с размери 0,80–1,20м/0,50–0,60 м. В този сектор е достигната материковата скала, която е изсечена според денивелацията на терена – от север на юг.

От изток са разкрити 3 плочести камъка от крепидата, полегнали силно на изток. Дължината на крепидата между двете най-южни плочи достига 10,40 м.

При проучване на предфасадното пространство и пространството около западната крепида бяха открити малък брой фрагменти от съдове на ръка (стени и дръжки), които са аналогични на откритите през 2010 г. керамични съдове и не променят дадената на база на анализа на археологическия материал хронология на долмена. Той е изграден и използван в VII в. пр. Хр., с най-късна дата – началото на VI в. пр. Хр.

Долменът е изцяло укрепен и зазимен с цел запазването му за по-нататъшно проучване.

№10. СКАЛНО СВЕТИЛИЩЕ В М. БЕЛАНТАШ, С. ВРАТА, ОБЩИНА АСЕНОВГРАД

Борислав Бориславов, Мартин Христов, Венета Ханджийска-Янкулова

След прекъсване от една година, поради финансови причини, през 2013 г. разкопките на скалното светилище в местността „Белanташ" се проведоха в периода от 02.10.2013 до 18.10.2013[3]. За първи сезон финансирането беше осигурено от община Асеновград, а водеща институция бе Исторически музей–Асеновград. През лятото на 2013 г. в един от участъците, проучвани през 2011 г. (Сектор В1), беше констатирана иманярска намеса, което наложи провеждането на спасителни проучвания.

Разкопките в Сектор В1 започнаха през 2011 г. Участъкът представлява наносен конус в основата на първата напречна скална цепнатина на централната част на платото. Проученият пласт е преотложен и произхожда изцяло от повърхността на платото. През 2011 г. бяха отнети осем механични пласта на площ ок. 20 кв. м. Материалите се отнасят към следните периоди: късния халколит, КБЕ, периода на преход КБЕ–РЖЕ, двете фази на РЖЕ и ранноелинистическия период.

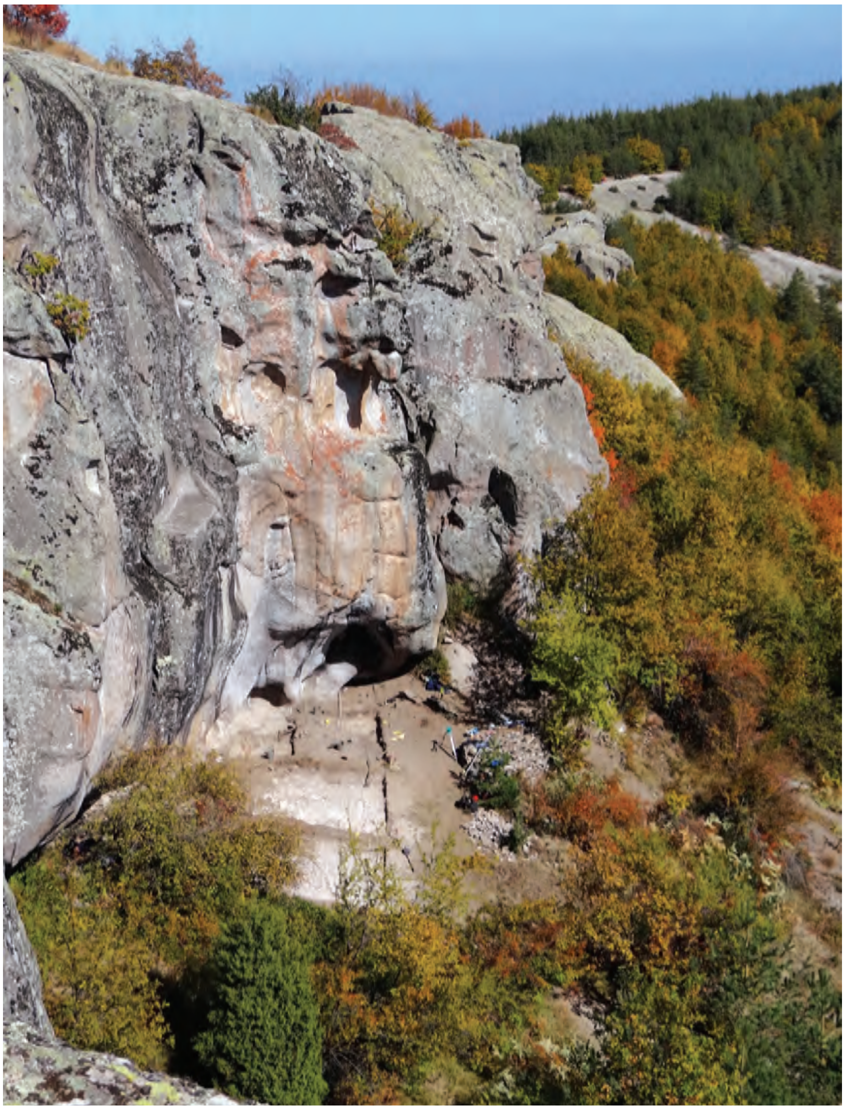

Обр. 1. Общ поглед към проучвания участък в югоизточното подножие на скалното плато.

---

[3] В екипа участват магистри и бакалаври от СУ и НБУ – София Христева, Петя Василева, Светла Илиева, Александър Иванов, Вечеслав Николов, Андрей Чинкеза и Иван Иванов, на които благодаря за всеотдайната работа.

Обр. 2. Огнища №№ 2 и 3 в основата на скалното плато, кв. 274/74.

Работата през 2013 г. започна с почистване на пръстта от иманярската намеса. След отнемане на още един (IX) механичен пласт се разкри каменно струпване от средноголеми ломени камъни. Между камъните има места с висока концентрация на керамика, въглени и отделни животински кости и зъби. Керамиката попада в по-тесни хронологически граници – от късния халколит до началото на РЖЕ. В югозападната част на сондажа, перпендикулярно на западния профил, се разкри редица от средноголеми камъни, които оформят част от стена с шир. ок. 0,40–0,50 м и дълж. 1,40 м. Стената продължава в профил „Запад“, а в пространството между стената и профила има участък, който не е затрупан с камъни. При проучването на I ниво, там бяха разкрити въглени, малки късове горяла мазилка, фрагменти от обмазка на огнище. При свалянето на I ниво бяха намерени 5 фрагмента с врязана украса и концентрични кръгчета и спирали. След отстраняването на първото ниво камъни, югоизточно от стената се разкри основа на огнище, което продължава под камъните от зида. В близост до него има въглени, животински кости (вкл. зъб от кон[4]) и керамични фрагменти. Подобна е ситуацията и северозападно от стената. След разкриването на второ ниво камъни в този участък ясно се очерта редица от няколко големи камъка, които подграждат пространството от изток и оформят площадка – платформа от плътно подредени ломени камъни. С камъни са запълнени и цепнатините между паднали по-рано големи скални отломъци. Ситуацията напомня на вече известни от други скални светилища в Южна Тракия подобни съоръжения. Основната част от керамичния материал в кв. 275, с изключение на отделни фрагменти от късния халколит, паднали в резултат на естествената ерозия, се отнася към КБЕ и началото на РЖЕ.

Проучванията през 2013 г. бяха разширени в посока З-СЗ от Сектор В1 (кв. 275). Те обхванаха площта на три цели квадрата (294, 314 и 334) и частично квадрати 274 и 313. Общата проучена площ е около 120 кв. м. Участъкът, избран за разширяване на проучването, обхваща непосредственото подножие на платото – до основата на скалата (обр. 1). Там има два естествени навеса, удобни за временно обитаване. За разлика от кв. 275, който е в основата на голяма цепнатина и е подложен на периодични свличания на пръст от платото и скални отломъци, този участък е заслонен от север и северозапад, отворен е на юг и югоизток и е в близост до извор. Целта беше да установи дали има данни за постоянно или временно обитаване или за друг вид дейности, свързани с функционирането на светилището.

В квадрат 274, който обхваща по-малкия по размери скален навес, още след отнемането на пласт от 10–15 см беше достигнато струпване от 8 плочести камъка (с дебелина 2–3 см). На около 4–5 см под тях е разкрито сравнително добре запазено огнище с обмазка. Периферията на огнището е разрушена, а от юг има петно от сгур. Запазената част от огнището е с размери 0,70 х 0,65 м. В пласта между плочестите камъни и обмазката на огнището има керамични фрагменти с черна, лъскава повърхност, които се отнасят към началото на РЖЕ. Около огнището се откриват зъби и кости, които принадлежат на овца, коза, свиня и говедо. Обмазката е тънка (ок. 0,5 см). Впоследствие бяха разкрити още две по-ранни огнища, разположени както следва: № 2 югозападно от № 1 и № 3 – южно от № 1 и югоизточ-

---

[4] Животинските кости се обработват от доц. д-р Л. Нинов (НАИМ–БАН).

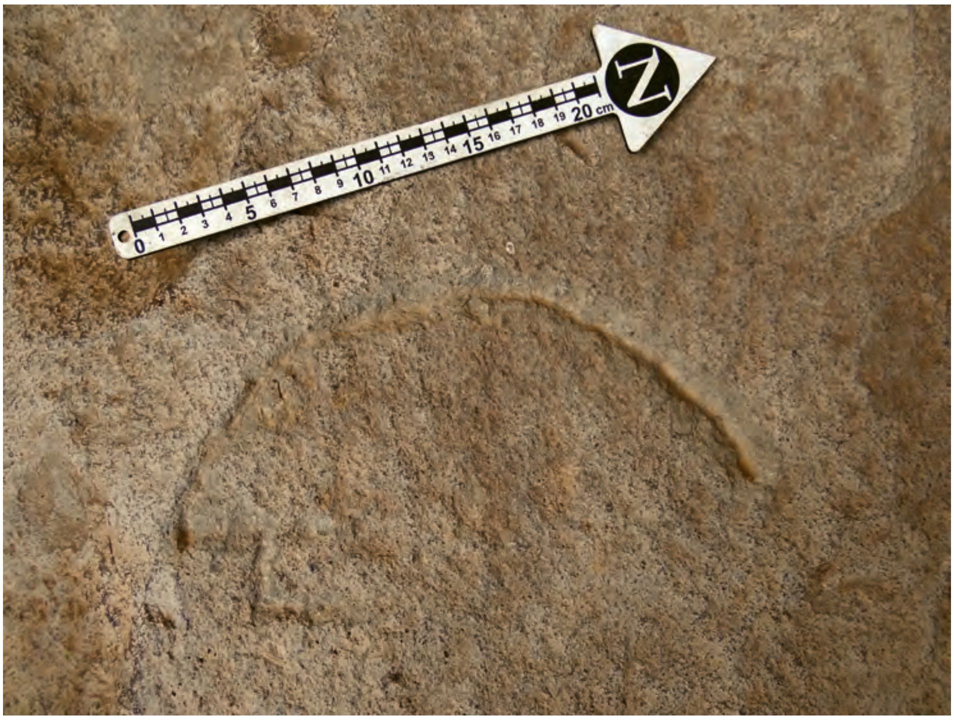

Обр. 3. Изсичане в основата на скалата в кв. 294/74.

но от № 2. Огнище № 2 продължава на юг, в югоизточния профил на квадрата. Огнище № 3 се развива на запад под № 2 и на изток под № 1 (обр. 2). Разкритите огнища са изграждани едно над друго с леко изместване. Върху по-ранната обмазка директно е нанесен тънък слой глина (деб. ок. 1 см), след което повърхността е загладена и използвана. В южния край на огнище № 2 обмазката не е запазена. Вижда се глината от основата на огнището. Тя е примесена с керамични фрагменти, които са добили червен цвят. Доколкото се вижда от разрезите на огнища №№ 2 и 3, основата им е изградена направо върху древния терен. Не бе възможно да се установи точната форма и размери на огнищата. Няма следи от первази. Обмазките имат бледорозово-бежов цвят.

Анализът на животинските кости, открити около огнищата, показва, че това са остатъци от храна, както от домашни животни, така и от дивеч (дива свиня).

От анализа на ситуацията и откритите материали могат да се направят следните предварителни изводи:

Трите огнища са направени и използвани в един сравнително кратък период от време, вероятно няколко десетки години. Този период може да бъде отнесен към първата фаза на РЖЕ. Към същия период се отнася и каменното струпване, разположено южно от трите огнища (кв. 294), което най-вероятно представлява деструкции от стена с каменен цокъл, преграждаща нишата от юг. На този етап е трудно да се даде сигурно обяснение за функцията на огнищата – дали са битови или са използвани за ритуални действия, свързани с огъня и скалата. Факт е, че около тях има животински кости, които представляват останки от храна, но има и керамични фрагменти със следи от разтопена смола, каквито се откриват немалко сред фрагментите, свлечени от платото. Интерес представляват и откритите от цялата проучвана площ над 20 фрагмента от хромелни камъни.

В пространството пред втория, по-голям навес, не са открити следи от обитаване. Единствено в кв. 313, който е разположен непосредствено пред навеса, бяха разкрити деструкции от каменен зид. Проучването на този участък не е завършено.

В кв. 294, в основата на скалното плато, е установено добре запазено изсичане с югоизточно изложение (обр. 3). Изображението е изчукано в скалата с помощта на остър инструмент (длето), с диаметър на острието 0,5–0,6 см, общо с 50 гнезда на изчукване. Дълбочина на изсичането 0,4–0,5 см.

В цялото пространство, проучвано през 2013 г., бяха открити 10 монети[5]. Всички са използвани продължително време и имат силно изтрита и зле запазена повърхност. Те се отнасят се към периода на късната античност (след втората половина на IV в. сл. Хр.) и османския период.

---

[5] Нумизматичният материал се обработва от доц. д-р Иля Прокопов.

№11. СКАЛЕН КОМПЛЕКС ГЛУХИТЕ КАМЪНИ

Георги Нехризов, Юлия Цветкова, Дойчин Грозданов, Наталия Иванова

През 2013 г. археологическите проучвания обхванаха три сектора от скалния комплекс Глухите камъни[6].

В **сектор Север,** разположен северно от най-високия скален масив, бяха продължени изследванията, започнали през 2008 г. Достъпната за проучване площ в този сектор е ограничена от паднали скали и каменни разсипи от юг и изток, от север – от стръмния склон, а от запад – от два големи иманярски изкопа. В този сектор работата беше съсредоточена в три квадрата, разположени в посока запад–изток.

Непосредствено под хумусния пласт бяха разкрити струпвания от необработени камъни, вероятно деструкции от разположена на юг структура. Под тях се проучи пласт, наситен с късове отухлена глина. В тези най-горни пластове пръстта е примесена с късове мазилка, животински кости и керамика. Тяхната концентрация се увеличава в дълбочина, но археологическите материали са смесени. Откритите керамични фрагменти са от съдове от РЖЕ, КЖЕ и средновековието, а металните находки са основно средновековни. От този стратиграфски пласт произхожда едно почти напълно запазено съдче с особено предназначение. То представлява каничка с преплетена дръжка и богата украса от канелюри и щамповани орнаменти. Най-впечатляващото при нея е, че тя не може да има утилитарни функции, тъй като на нивото на плещите ѝ са оформени четири отвора.

Следващият стратиграфски пласт е сравнително добре съхранен от по-късни намеси и се свързва с втория период на РЖЕ. В него бяха разкрити второ ниво с каменни деструкции от постройка. Източно до нея е бил положен амфоровиден съд, покрит с варовикова плоча, в който е била поставена малка чаша. Археоботаничният анализ на взетата проба показа наличие на единични семена от ед-

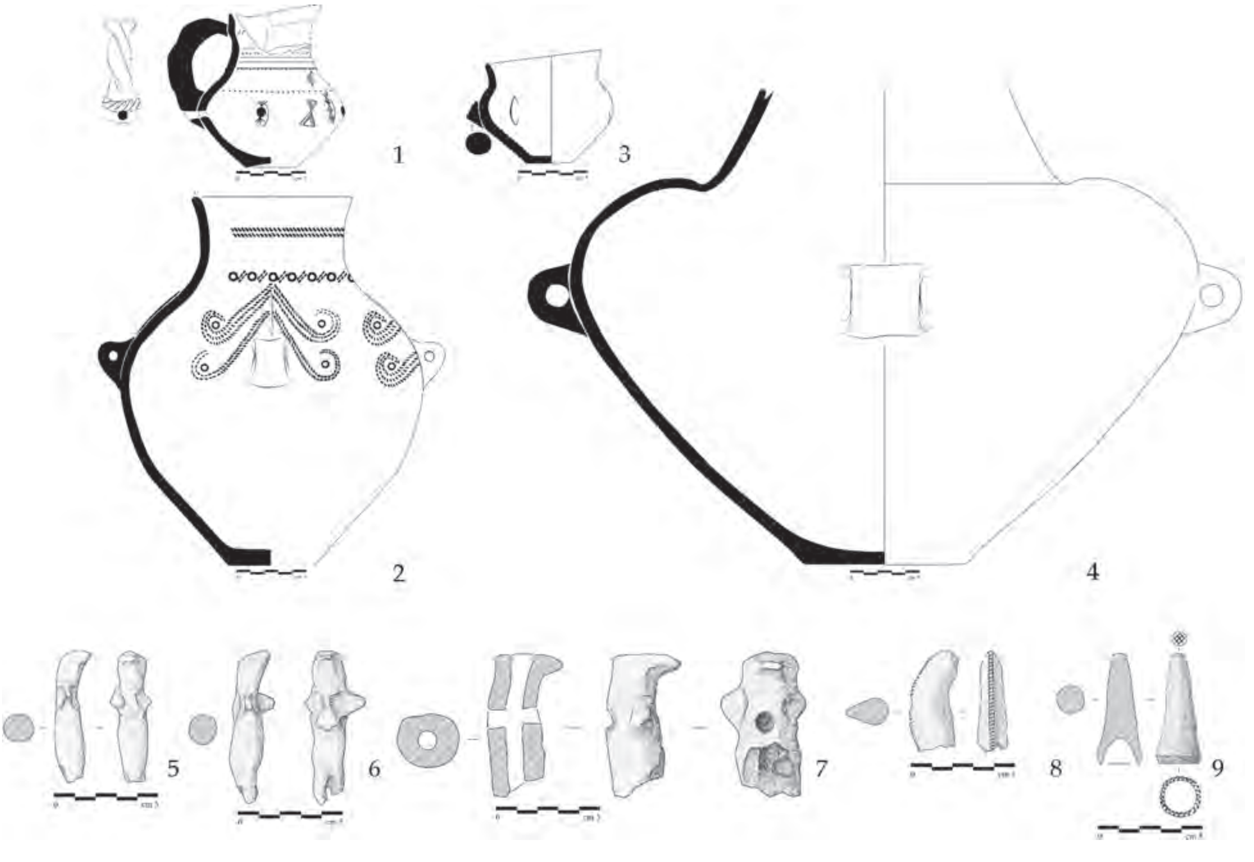

Обр. 1. Керамични съдове и находки от сектор Север.

---

[6] В разкопките участваха Ю. Димитрова (докторант в НАИМ-БАН), А. Трендафилов и Е. Дакашев, Д. Тагарева, А. Григоров, Ц. Петкова, Т. Димитров, студенти в СУ „Св. Кл. Охридски“.

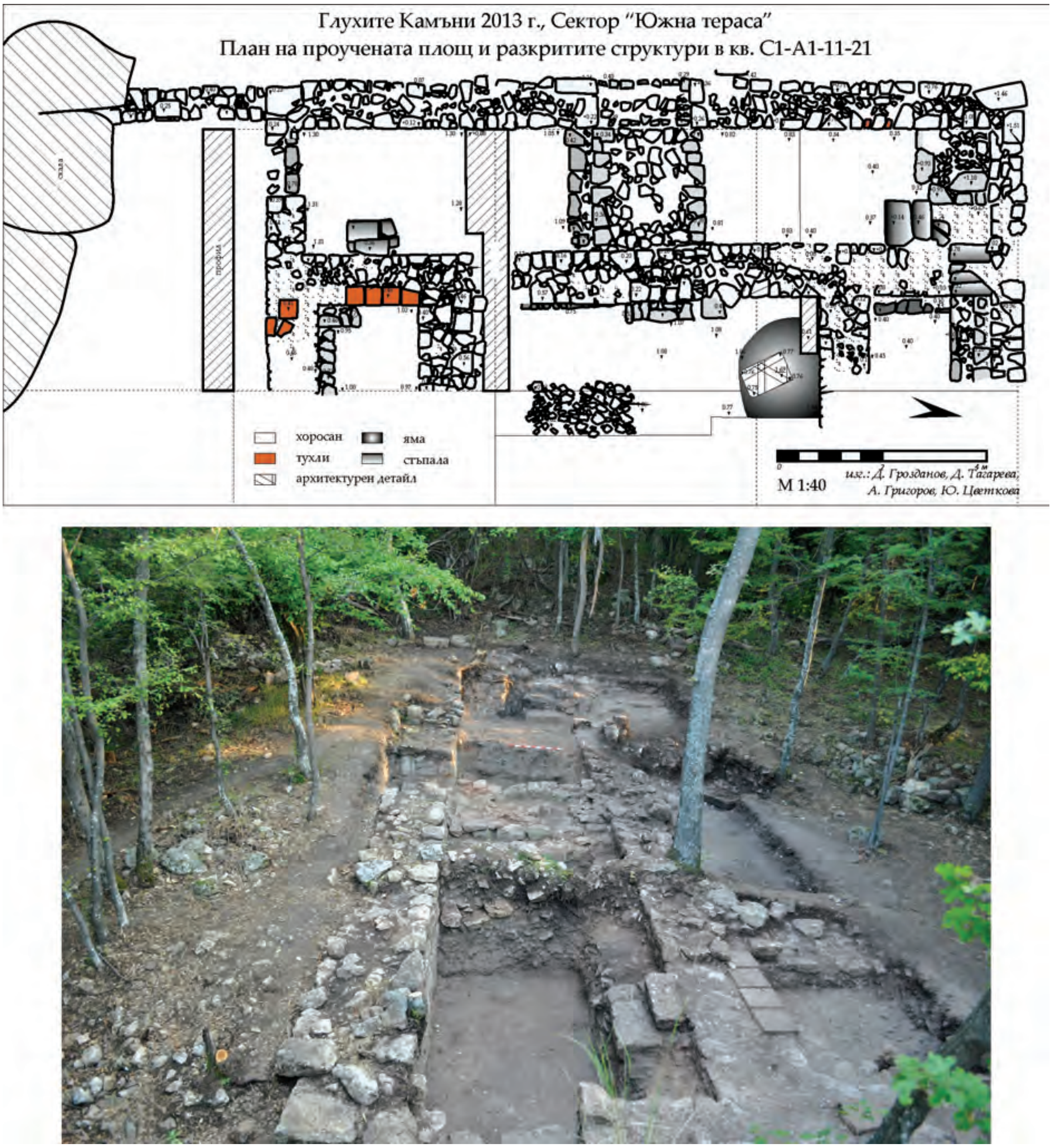
Глухите Камъни 2013 г., Сектор "Южна тераса"
План на проучената площ и разкритите структури в кв. С1-А1-11-21
скала
профил
хоросан
яма
тухли
стъпала
архитектурен детайл
0
2
4 м
М 1:40
изг.: Д. Гроздanов, Д. Тагарева, А. Григоров, Ю. Цветкова

Обр. 2. План и общ поглед на разкритата част от църквата в сектор Южна тераса.

нозърнеста и двузърнеста пшеница, просо и грах[7]. От този пласт произхожда колективна находка от шест антропоморфни фигурки, фрагменти от още няколко и други предмети. Намерено беше значително количество представителен керамичен материал, както и много находки – печати за щампована украса, прешлени за вретено, кремъчни артефакти (обр. 1).

Под деструкциите следва пласт от светлокафява песъклива пръст със сравнително по-ниска концентрация на материали. В него беше разкрито петно от отухлена пръст и фрагменти от съдове със следи от горене, вероятно подложка на разрушено огнище. В дълбочина се достигна до частично запазена подова замазка, която продължава на север, извън проучваната площ.

В **сектор Централен** продължи проследяването на седиментите от период ГК II. В южната част бе допроучена източната периферия на голямото огнище с перваз (к. 59), както и разположеното на ок. 40 см източно от него друго огнище (к. 70) с диаметър ок. 1,30 м и две нива на преустройство, мар-

---

[7] Изследвания на д-р И. Славова.
]]>

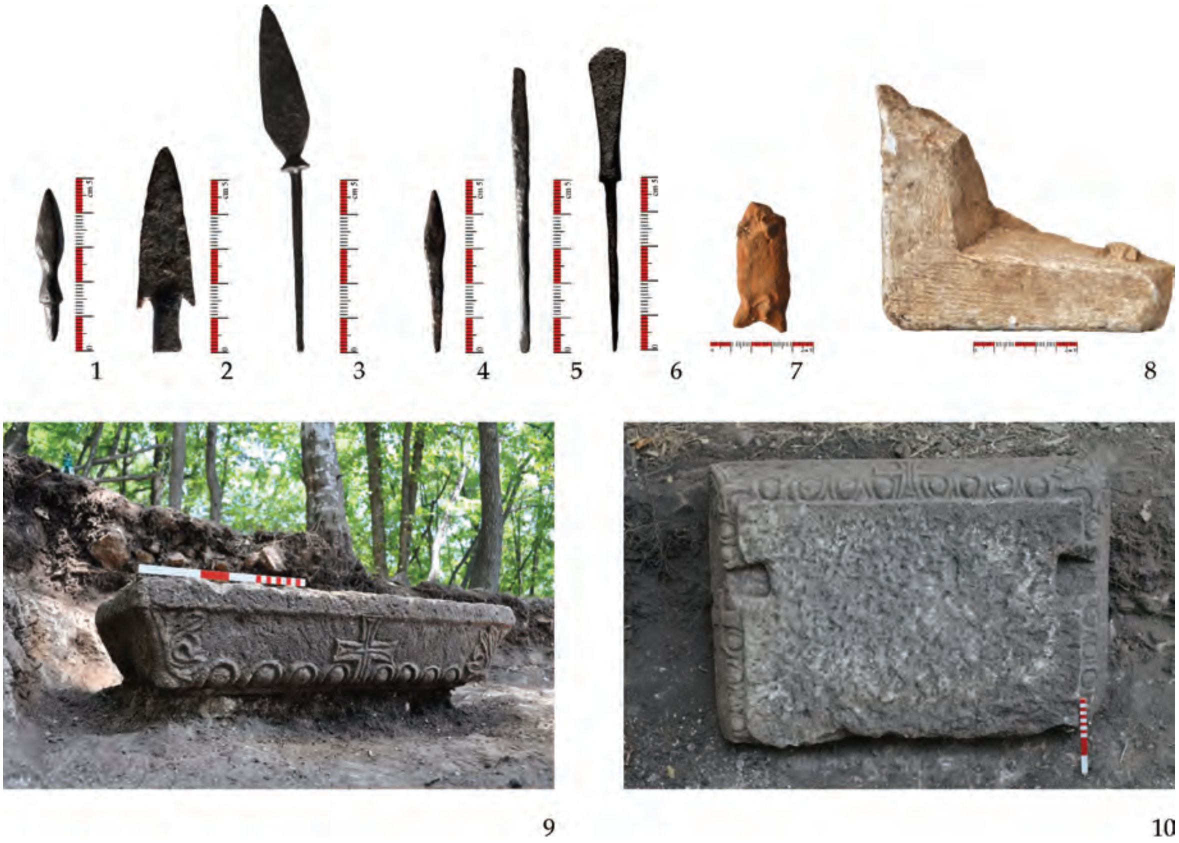

Обр. 3. Находки: 1-3 от сектор Север; 4-10 от сектор Южна тераса.

кирани с подложки от керамични фрагменти. Те попадат във вътрешността на постройка № 4 (к. 71 от 2012 г.) и вероятно са свързани с нея.

В ЮИ част на сондажа започна проучването на огнище с подковообразен украсен перваз, отворен на север (к. 72). При него липсва керамична подложка. На северозападн от него бе разкрито още едно огнище с документирани 4 нива на керамични подложки (к. 73). Границата между двете е трудно установима. Западно от к. 73 се развива слабо отухлена подова замазка (к. 75), заемаща площ от ок. 3,40 х 2,40 м в централната част на сондажа. В участъка до южния профил тя е нарушена и това позволи и при нея да се установят 4 нива на замазка, разграничени от тънки пластове сивочерна, пепелива пръст. Конструктивната връзка между нея и огнище к. 73 свидетелства, че те са синхронни и принадлежат на една постройка (№ 5), с която трябва да се свържат деструкциите от средноголеми камъни в горните пластове. В този комплекс вероятно попада и огнището с подковобразен перваз (к. 72). Отнемането на пластовете е преустановено на нивото на втората замазка, чието проучване предстои през следващия сезон.

В **сектор Южна тераса** продължи проучването на представителната сграда, открита през 2012 г. Разширяването на изток на проучваната площ и разкриването на нови елементи от сградата хвърлиха светлина върху нейното предназначение – стана ясно, че тя също е християнски храм. Църквата е с базиликален план с ориентация запад-изток, с отклонение 10° на север. Тя има нартекс с ширина 2,50 м с два входа – южен и западен. Страничните кораби са широки около 2 м, докато ширината на централния кораб е над 6 м (обр. 2).

На този етап от проучванията могат да се очертаят два хронологически периода на съществуване на храма – ранновизантийски и средновековен. Към първия се отнасят един импост от капител, открит под подовото ниво в наоса, близо до северната му стена, както и значителна част от намерените археологически материали – керамика, монети от IV и V в., фрагмент от фибула с подвито краче. Най-представителната находка е споменатият импост от пристенен византийски капител. Той е със значителни размери (0,90 х 0,60 х 0,21 м), издялан е от вулкански туф и е богато украсен с пластични орнаменти. Украсата е разположена на една от дългите страни и на двете странични. В средата на фасадната страна и на една от страничните е представен кръст, под него по цялата дължина преминават овоидни орнаменти, а в ъглите са изобразени палмети. Датировката на импоста е в края на V–VI в. Тази находка демонстрира представителния облик на новооткритата раннохристиянска църква. Импостът лежи върху значителна по размери яма, долепена до основата на северната стена на наоса, запълнена с пепел, въглени и дребни камъни.

В средновековния период църквата е претърпяла преустройства – в северозападния ъгъл на нартекса е била изградена масивна основа за дървена стълба за галерията, долепена на фуга до вътрешното лице на зида.

Археологическите материали – керамични фрагменти, върхове на стрели, апликации, сферично копче, оловна брадвичка-амулет – се отнасят към периода XI – началото на XIII в. (обр. 3).

При проучването на църквата бяха намерени и по-ранни материали – керамика от РЖЕ и КЖЕ, бронзова монета на Маронея от средата на IV в. пр. Хр., част от римска лампа, както и фрагмент от оброчна плочка. Тази находка подсказва за функционирането на обекта като антично светилище през римския период, което продължава традициите за почитане на това място. През ранновизантийския период е започнало изграждането на християнските храмове. Използването на тези църкви след няколко преустройства е продължило през средновековието, когато тук най-вероятно се е развил голям манастирски комплекс. Краят на живота на култовия комплекс в м. Глухите камъни е настъпил най-вероятно в началото XIII в. и може да се свърже с преминаването на рицарите от Четвъртия кръстоносен поход през тези земи.

№12. ПРЕДВАРИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ 001, ЕТАП 3 ПО ТРАСЕТО НА АМ „ХЕМУС“ (КМ 339+920 - КМ 340+120) ДО С. БЕЛОКОПИТОВО, ОБЛАСТ ШУМЕН

Любен Лещаков, Елена Василева

Археологическият обект е разположен на двата срещуположни склона на малка рекичка. Източният склон има естествена денивелация в посока югозапад и представлява земеделски земи, пресечни от стар коларски път в посока югоизток-северозапад. Теренът на западния склон представлява пустеещи земи с денивелация в посока югоизток. Заложени са общо 16 сондажа, ориентирани перпендикулярно на оста на магистралата (обр. 1).

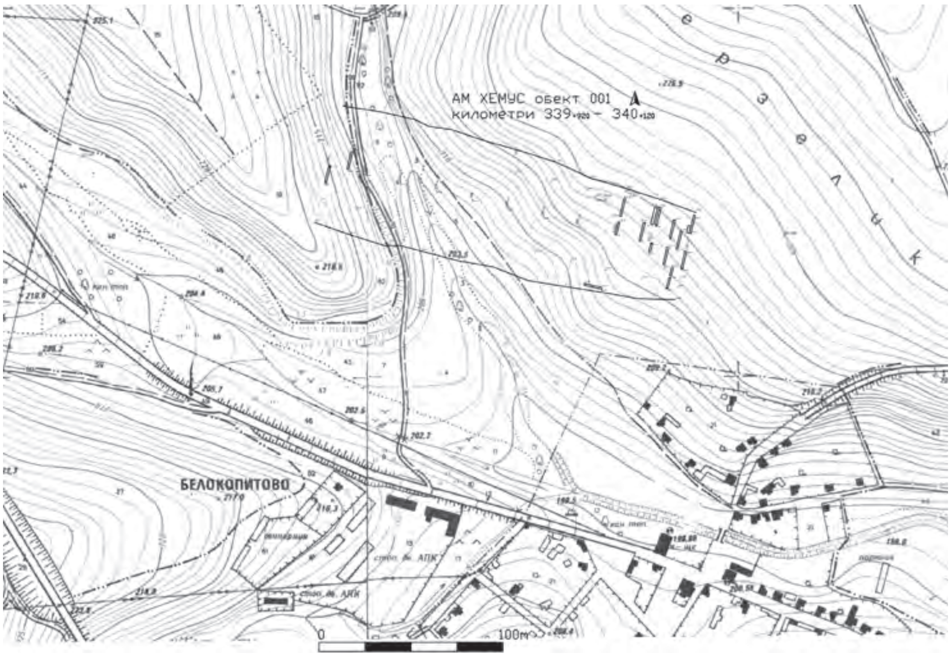

Обр. 1. Местоположение на обекта.

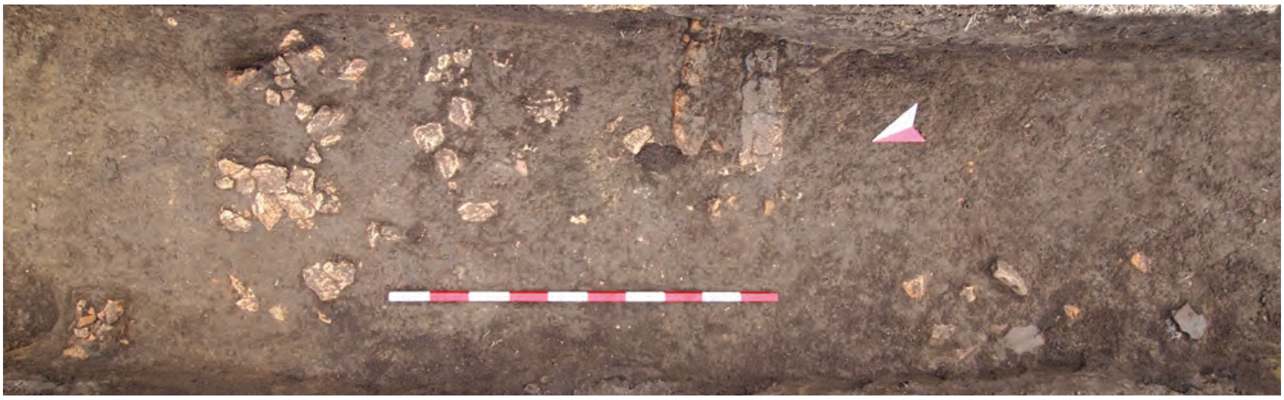

Обр. 2. Струпване от горели деструкции и фрагменти от перваз на огнище в сондаж № 6.

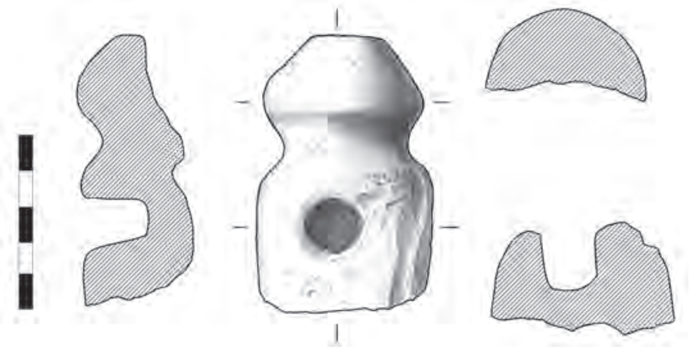

Обр. 3. Фрагмент от каменна брадва.

В източния край на обекта са заложени сондажи с №№ 1–13. В сондаж 2 е разкрито струпване на големи керамични фрагменти, работени на ръка, и животински кости. То заема почти цялата проучвана площ.

В сондажи №№ 6 и 12 е почистено и документирано ниво от силно горели, отухлени глинени късове с розов цвят. Някои от тях имат отпечатъци от пръчки. В сондаж № 6 също така са разкрити ниво от керамични фрагменти и отухлена глина и огнище с частично запазен *in situ* висок перваз, украсен с ямички (обр. 2). В северната част на сондажа е разкрито каменно струпване с размери 1,20 х 0,60 м. На този етап от проучванията може да се предположи, че става дума за опожарена постройка с лека конструкция, която на базата на керамичния материал може да се отнесе към късната бронзова епоха. Сред археологическите материали се откроява фрагмент от каменна брадва с недовършен отвор за дръжката (обр. 3). Тя се отнася към тип D I според типологията на М. Николов, който е датиран в периода XV-XIV в. пр. Хр. (Николов 2011, 18).

Пласт от бронзовата епоха е регистриран и в сондажи №№ 2, 4, 5, 7 и 8. Той има дебелина от 0,05 до 0,92 м и се състои от кафява до сивокафява, глинеста почва, примесена с бучки стерилен седимент и керамични фрагменти с ниска до средновисока концентрация. В сондаж № 8 са регистрирани и отделни фрагменти от късния неолит. В сондажи №№ 1, 3, 9 и 10 след отнемането на орницата е достигнато до пласт от жълта, стерилна глина. Археологически структури в тях не са регистрирани. Сред археологическите материали се срещат и керамични фрагменти от средновековието – X в.

В западната част на обекта са заложени сондажи с №№ 15 и 16. Тяхното прочуване не е завършено. В сондаж № 16 е регистрирано малко каменно струпване с неправилна, продълговата форма, което продължава под източния профил на изкопа. Сред археологическите материали от двата сондажа преобладават керамичните фрагменти, работени на ръка (КБЕ), но се срещат и по-късни материали – отделни керамични фрагменти, които се датират в КЖЕ или римската епоха. Добитата до момента информация доказа, че площта на археологическия обект отговаря на предположената при първоначалните теренни издирвания и е обитавана в течение на няколко исторически периода.

Литература

Николов 2011: М. Николов. Типология и хронология на каменните бойни брадви от бронзовата епоха в българските земи. Автореферат. София, 2011.

№13. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ В АПСИДАТА НА ЕПИСКОПСКА БАЗИЛИКА В ГРАД САНДАНСКИ

Стефан Александров, Таня Христова, Георги Иванов

През 2013 г. бяха проучени културните пластове под южната половина на апсидата на базиликата. Основните резултати от проучването са следните:

Потвърдено беше наличието на два големи строителни периода в живота на базиликата, като през втория етап планът на базиликата повтаря почти изцяло този на по-ранната. Стените на по-късната базилика са издигнати върху тези на по-ранната със спойка от около 0,10 м бял хоросан. Горната част на основите на по-ранната базилика се разкриха на дълбочина 0,40 м от нивото на мозайките в южния кораб, като в субструкция достигат до 1,20 м. Широчината на ранната апсида е била 7,80 м, а дълбочината – 3,90 м. Синтронът на ранната базилика е следвал извивката на дъгата на апсидата, оформяйки лента с широчина 1,80 м. Апсидата на по-късната базилика е с 0,40 м по-широка и с 0,20 м по-дълбока. Синтронът ѝ е по-добре запазен, оформен от 3–4 реда големи и средни камъни, споени с хоросан и натрошени тухли. Горното ниво на синтрона е издигнато на около 0,40 м над нивото на мозайките в южния кораб.

В източната част на апсидата, на дълб. 1,1 м от нивото на мозайките в южния кораб, бе разкрита горната част на зид от III–IV в., в субструкция достигащ 1,05 м. Запазената широчина на зида е 0,90 м, като част от него е разрушена при изграждането на апсидата на по-ранната базилика. Зидът е продължение на открития през 1997 г. зид северно от апсидата, разположен почти успоредно на източната стена на базиликата в посока север–юг.

На дълбочина 2,40–2,50 м от нивота на мозайките в южния кораб беше проучено ниво от трамбована пръст, примесена с дребни камъчета. Върху нивото бяха открити керамични фрагменти, изработени на ръка и грънчарско колело, датиращи от VII–VI в. пр. Хр. Нивото от късната бронзова епоха не беше проучено поради поява на подпочвени води.

В заключение отбелязваме, че проучванията през 2013 г. отново показаха стратиграфски наличието на два големи строителни периода в живота на базиликата, като вторият е свързан с мащабни реконструкции и цялостно повдигане на нейното ниво. Потвърди се наличието на сграда/сгради от III–IV в. под базиликата. Проучено беше ниво (вероятно подово) от VII–VI в. пр. Хр. с керамика, изработена на колело и имаща аналогии в Копривлен и Микрево.

№14. РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ ИЛИНДЕН–КЛИСУРА

Петър Делев, Надежда Тодорова, Георги Кацаров, Ваня Петрова

Археологическите проучвания се провеждат за трети пореден сезон[8]. През 2013 г. те бяха концентрирани в сектор Югозапад, обхващащ част от естествено заравнена, терасовидна площадка върху най-полегатата част от склона на възвишението. През 2012 г. Тук, в траншея с размери 7 х 1 м (кв. H4-I4), бе регистрирана част от съоръжение, изградено от изправени плочести камъни и бе достигнат пласт с масивни горели деструкции, а на 20 м източно от него бяха проучени останки от опожарена постройка от финала на халколита (Делев и др. 2013, 115).

С цел установяване характера на структурата в кв. H4-I4 и проследяване на стратиграфията на напластяванията, в квадрати H5-I5, източно от контролната траншея, бе заложен сондаж с размери 6,40 х 3,70 м.

---

[8] Разкопките бяха проведени в период 20 юли – 7 август 2013 г. в рамките на теренната практика на студенти от магистърската програма на специалност Археология в СУ „Св. Кл. Охридски“. В екипа участват доц. д-р Цв. Попова (НАИМ–БАН) – археоботаника, Росен Спасов – археозоология, д-р Станимира Танева (НАИМ–БАН) – кремъчна индустрия и д-р Селена Витезович (АИ–Белград)- анализ на изделията от кост и рог.

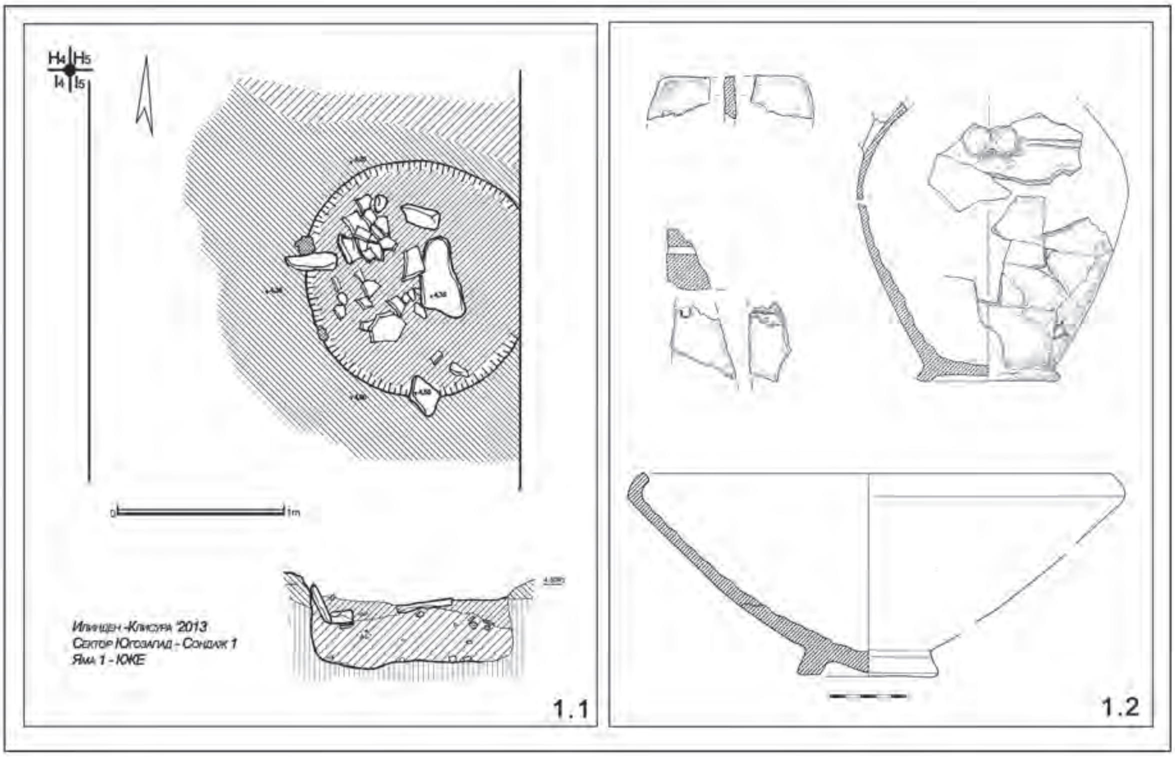

Обр. 1. 1 1. Яма 1 КЖЕ. План и профил. 1 2. Керамика и находки от ямата.

Структури от КЖЕ

Непосредствено под чимовия пласт в СЗ част на сондажа бе разкрито струпване от плочести и естествено ломени камъни. То лежи в петно почти черна пръст със сравнително правилни кръгли очертания и диаметър 1,30 м – вероятно дъно на заличена от ерозията яма. Откритите единични фрагменти от керамика на колело позволяват структурата да се датира най-общо в КЖЕ.

В западната част на сондажа (кв. I5) беше проучена яма с правилни кръгли очертания, диаметър 1,40 м и дълбочина от нивото на засичане 0,45 м. Вкопана е в пласт тъмнокафява сбита пръст и в жълтеникави халколитни деструкции. В запълнителя се разграничават два пласта (обр. 1 *1*). В горния пласт бяха открити многобройни фрагменти от стени на питос, плочести камъни, фрагменти от два сиви монохромни съда и четири малки астрагалоса. Датировката е V-IV в. пр. Хр. (обр. 1 *2*).

Пласт и структури от халколита

Културните напластявания от халколита следват естествената денивелация на терена, като в южната част на сондажа достигат дебелина до 1 м. Разграничени са два стратиграфски пласта от две последователни фази в обитаването на обекта. Към по-късната се отнасят две частично проучени съоръжения – пещ и огнище – ситуирани на ок. 3 м едно от друго и на две различни нива по склона с денивелация ок. 1 м (обр. 2 *1*).

Основата на огнището е оформена от опалени глинени деструкции – рушевини от по-ранния период на обитаване – и има приблизително правилни правоъгълни очертания, със заоблени ъгли и размери 1,60 х 1,40 м. От З, С и И то е оградено с изправени плочести камъни. Тези от северната му стена са допълнително укрепени с жълтеникава плътна глина. Подът на съоръжението се състои от две последователни замазки, запазени само в Ю-ЮИ му част.

Непосредствено на С от огнището бе разчистено ниво от фрагментирани на място съдове, опожарени глинени деструкции, върху някои от които личат негативни отпечатъци от дървени колове и пръти, средноголеми скални отломъци, отделни животински кости, както и прешлени за вретено, кремъчна стрела, каменни чукалки и други находки (обр. 2 *3*). Нивото се разкрива в основата на пласт тъмнокафява, компактна пръст със зърнеста, нехомогенна структура, примесен с дребни късчета ерозирала скала и разтрошени „мазилки“. В централната и южната част на сондажа този пласт покрива деструкциите на постройка/и от по-ранната фаза на обитаване.

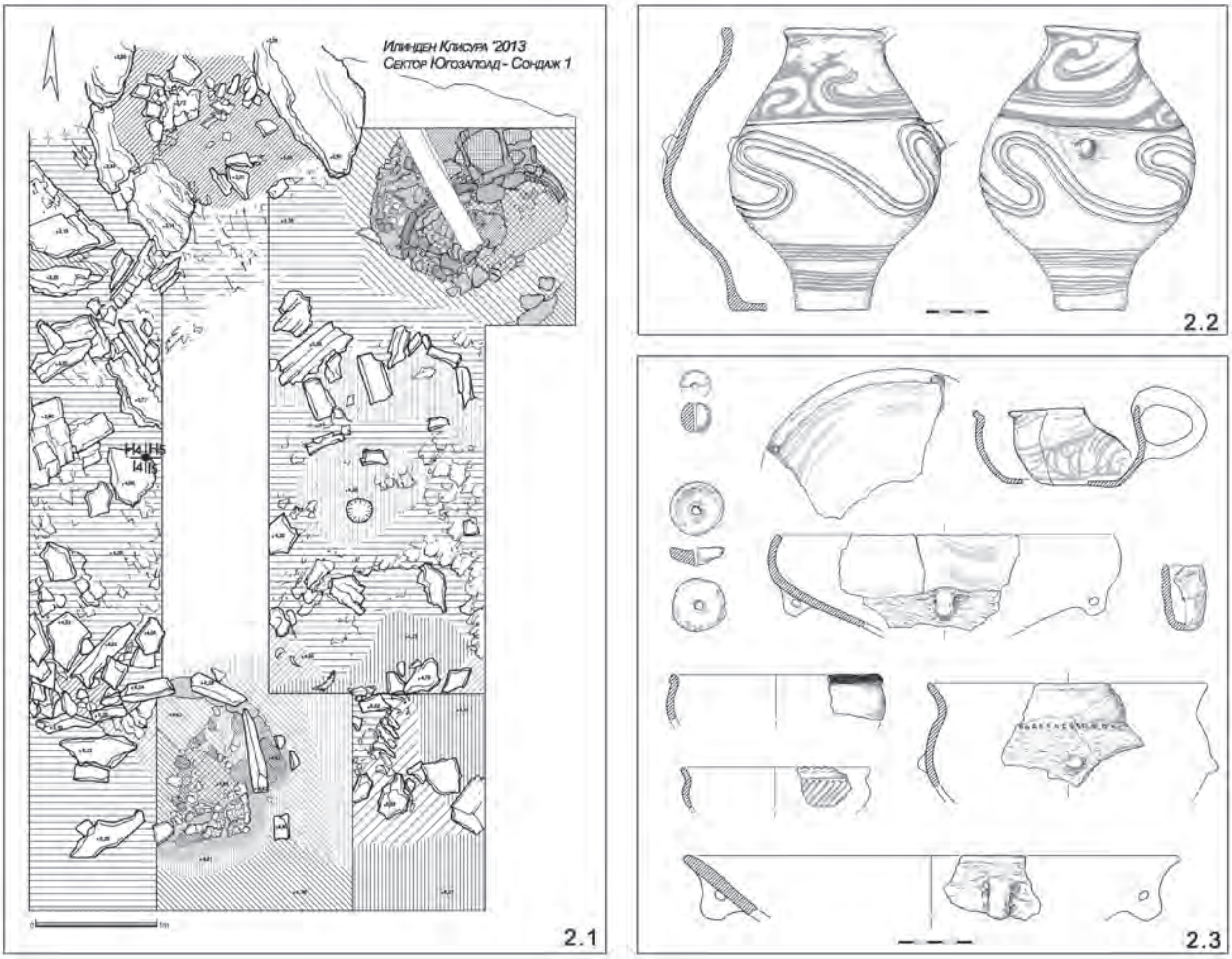

Обр. 2. 2 1. Сондаж 1. Общ план на ситуацията. 2 2. Кана намерена, западно от пещта. 2 3. Керамика и находки от нивото над деструкциите.

В пространството около огнището се проследява подравняване и укрепване на нивото, свързано с по-късното обитаване. То е маркирано от легнали плочести камъни, фиксирани директно върху заравнени жълтеникави деструкции. Укрепване на терена е установено и в СИ част на сондажа, където бе регистриран силно трамбован сиво-кафяв пласт, смесен с буци опалени жълтеникави деструкции и неголеми естествено ломени камъни. Непосредствено на С от трамбованото ниво, в СИ част на сондажа, бе частично проучено съоръжение от опалена глина. Запазената му част има подковообразна форма и размери 1,50 х 1 м. Разкрити са останки от масивен перваз/стена с деб. 6–7 см, конструктивно свързан с основата на съоръжението и със запазена на място височина до 0,10 м – по всяка вероятност основа на купол на пещ. Изграден е от глина, примесена с голямо количество органични примеси (плява, слама) и лица от две тънки замазки от фина глина. Подовите замазки на съоръжението лежат върху дебела подложка от отухлена глина, обилно примесена с дребни късчета ерозирала скала. Непосредствено на З–СЗ от основата на купола, сред деструкциите и затиснат с тях, е разкрит вторично горял съд (кана) и фрагменти от съд-хранилище от непечена глина (обр. 2 *2*).

Останките от по-ранното обитаване са документирани само в Ю част на сондажа. На малка площ е проучен пласт с деструкции на опожарена постройка, като ситуацията е почти идентична с документираната в Сектор ЮИ, Сондажи 1 и 2 през 2012 г. Под пласта деструкции на места се разкриват фрагментирани на място части от съдове и висока концентрация на археологически материали. На много места в пласта деструкции бяха разкрити големи плочести камъни и по-малки отломъци, които изглеждат „свлечени“ заедно с опалените деструкции надолу по склона.

Проучванията в сектори ЮЗ и ЮИ през 2012-2013 г. позволяват да се предположи, че пространството върху южната тераса под билото на възвишението е било заето от постройки, изградени по сходен начин и съобразени с особеностите на терена и материковата скала. През втория етап на обитаване деструкциите на по-ранните постройки са били използвани за подравняване и укрепване на

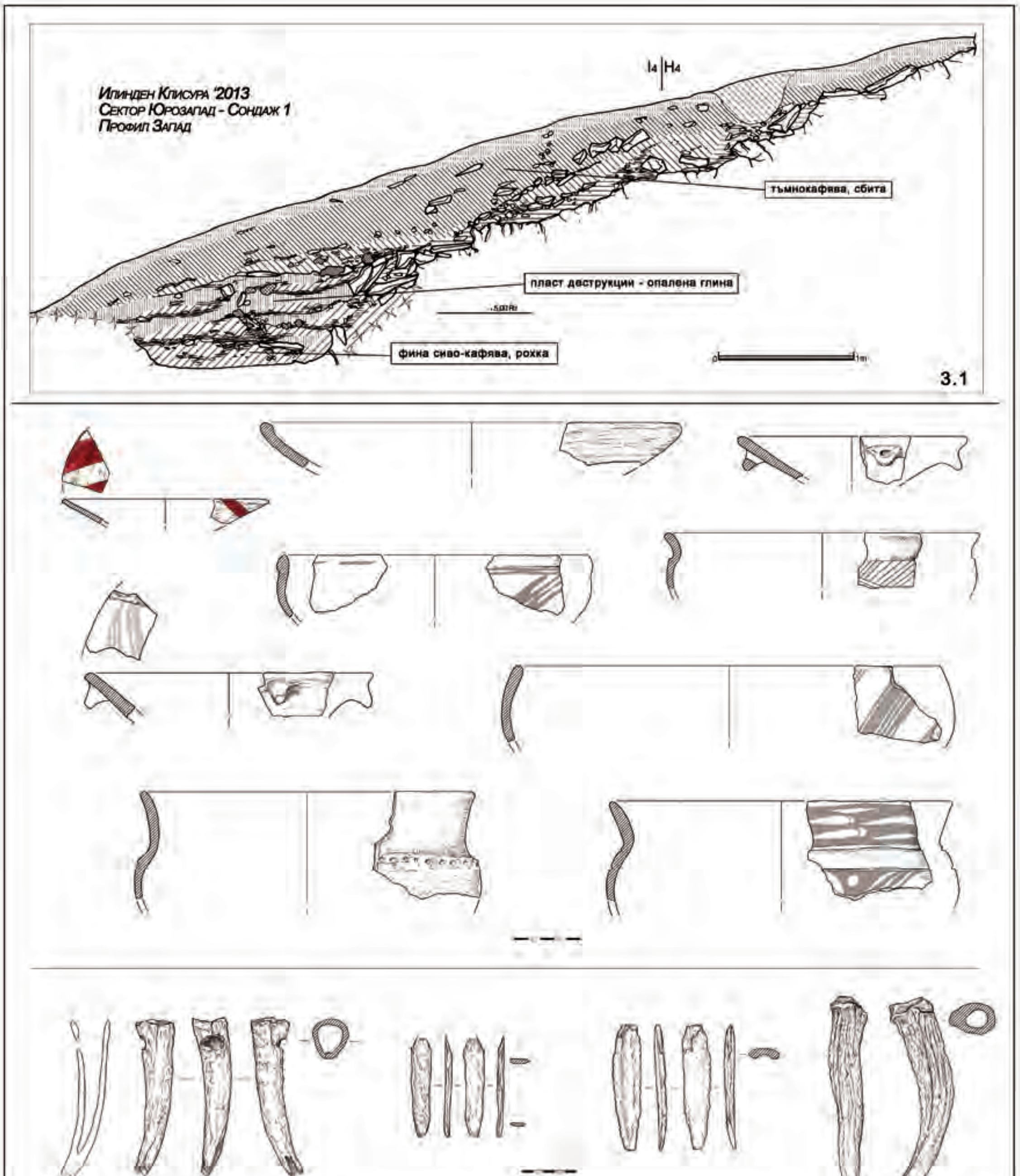
Илинден Клисура '2013
Сектор Юрозапад - Сондаж 1
Профил Запад
I4
H4
тъмнокафява, сбита
пласт деструкции - опалена глина
фина сиво-кафява, рохка
0
1m
3.1
3.2

Обр. 3. 3 1. Сондаж 1. Профил Запад. 3 2. Керамика и находки от пласта под деструкциите.

терена, а също и за изграждане на съоръжения. Възможно е терасовидната площадка през халколита да е била по-обширна и южните части на халколитните постройки да са били заличени в резултат на обрушването на склона.

Керамиката от двете стратиграфски нива не показва съществени различия по отношение на формално-типологическите белези, което предполага хронологическа близост на двата комплекса. Преобладават съдовете със сравнително семпли форми и плавни, заоблени очертания. Различия се долавят при стиловите особености на орнаментацията и основно при съдовете, рисувани с графит. Най-точни формални и стилистични съответствия керамиката от Илинден намира от обекти, отнесени към финала на халколита – Созопол, Долно Дряново и Ребърково.

Находките са представени от цели и фрагментирани керамични прешлени за вретено, керамични гладилки/стъргалки, каменни чукалки, изделия и полуфабрикати от кост и рог (предимно от рог на благороден елен), две кремъчни стрели и др.

Предварителният анализ на археозоологичните останки показва голям – 30 до 40% – дял на дивите животински видове, сред които най-много са останките от елен и сърна. От доместицираните видове процентно преобладават костите на свиня и говедо.

Археоботаничният анализ на овъглените растителни останки показва наличие на дървесина изключително от бор и по-рядко от дъб и габър. Само в една от пробите са установени останки от култивирани растения (еднозърнеста пшеница).

Литература

Делев и др. 2013: П. Делев, Н. Тодорова, Г. Кацаров. Разкопки на обект Илинден – Клисура. – Археологически открития и разкопки през 2012 г. София, 2013, 114-117.

№15. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ „СТЪПКАТА НА ДЕВА МАРИЯ“, С. МИНЕРАЛНИ БАНИ, ОБЛАСТ ХАСКОВО

Красимир Лещаков

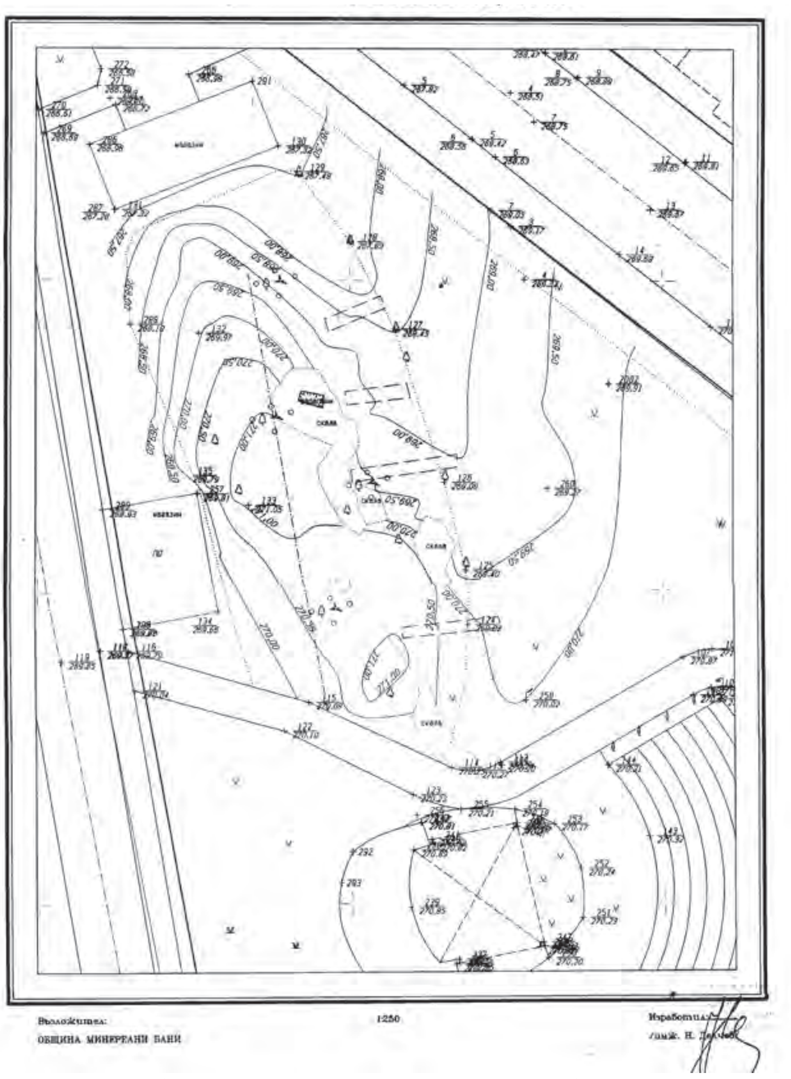

Обр. 1. Топографско заснемане на обекта.

В центъра на селото и в непосредствена близост до минералните извори се издига издължен хълм с надморска вис. 268.844 м. Централната му част представлява оголена материкова скала – пясъчник, разцепена на отделни големи блокове (обр. 1). В североизточната му част са оформени равни площадки, в една от която е издълбан правоъгълен басейн.

Западно от дясната страна на басейна има ерозирали издълбавания в скалата, някои наподобяващи човешка стъпка. Според местните жители тя е почти напълно заличена, тъй като поклонниците са откъртвали парченца скала. На много места се забелязват ямки, от които е изстъргван скален материал, който е смесван с минералната вода и използван във вид на каша за лечение.

Южно от басейна има група оголени скали, чиито източни чела са изсечени и образуват вертикална стена с видима височина 2–2,5 м. Тя е прорязана от два процепа, използвани за проходи.

Цялата периферията на хълма е засегната от съвременни дейности: на запад е излята бетонна площадка и в образуваните профили могат да се проследят поне два каменни зида, състоящи се от 3-4 реда големи камъ-

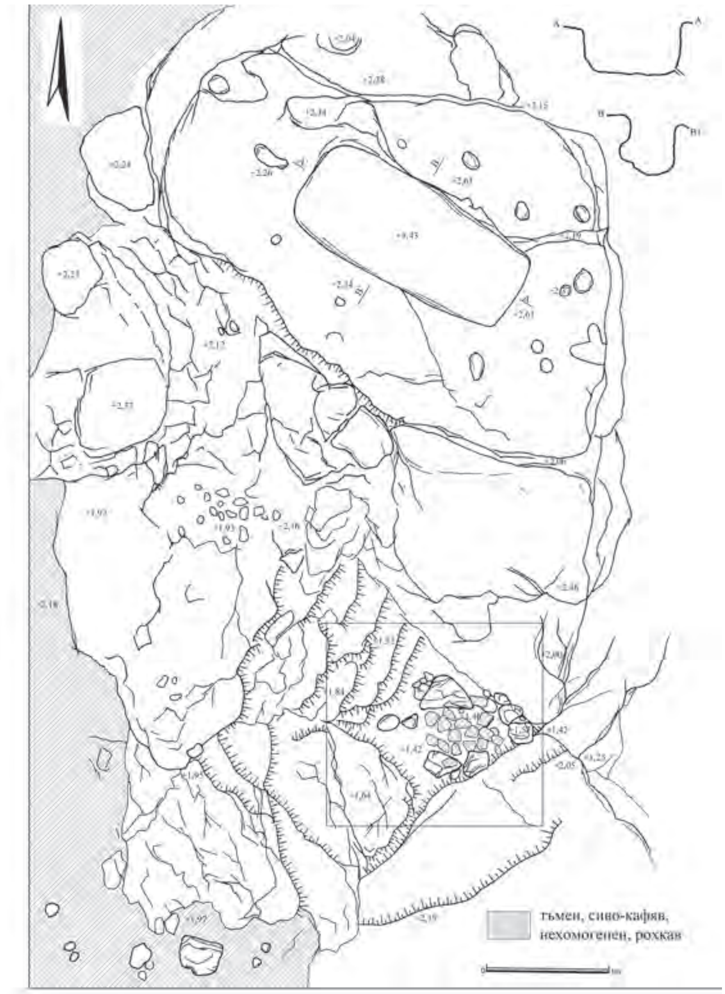

Обр. 2. Помещение на югозапад от скалния басейн.

ни. Северната периферия е прокопана заради изграждането на постройка, също върху бетонна плоча. Това, както и намерението на общината на изгради информационен център, наложи провеждането на спасителните разкопки и демонтирането на част от бетонните плочи.

„Басейнът“ (обр. 2) попада в сектори 4 запад и 3 запад, ориентиран е приблизително И–З, с отклонение СЗ–ЮИ. Общи външни размери на басейна И–З ок. 4,20–4,40 м и С–Ю ок. 2,30 м. Вътрешни размери: И–З 2,05 м и С–Ю 0,85 м.

Басейнът е с правоъгълна форма и леко заоблени краища. В горната му част е оформен перваз, а в долната – загладено дъно с размери И–З 1,50 м и С–Ю 0,50 м. Басейнът е оформен в естествената скала. Стените му са отвесни, двете къси са по-ниски, като западната е висока ок. 0,80 м, а източната – ок. 1,25 м. Дългите стени са по-високи, особено в централната част – северната ок. 1,30 м, а южната – ок. 1,10 м. Дъното плавно се спуска от запад на изток.

В североизточния ъгъл на източната стена, непосредствено над дъното, е издълбан отвор с неправилна кръгла форма (диам. 6 см). От външната страна излиза на около 0,70 м над скалния венец.

По северната страна са оформени две вдълбания, наподобяващи ниши. Източното е с кръгла форма и диам. ок. 0, 40м. Дълбочина навътре в стената е ок. 0,20 м, разположено е на ок. 0,15 м от дъното. Приблизително в центъра на стената е разположено второ вдълбаване, на 0,15 м от източното. То има елипсовидна форма и размери 0,30 х 0,40 м.

В североизточния ъгъл на съоръжението, в горната част на перваза е оформен улей по цялата дължина, с ориентация СЗ–СИ. Дължината му е 0,65 м, а ширшната – ок. 0,10 м. В северната част, северно от перваза на басейна, на ок. 0,70 м от отвора на ръба, е оформен втори улей с шир. 0,10–0,12 м и дълж. 1,90–2 м.

Трети улей е оформен в естествена цепнатина на юг от южната стена на басейна. Той има шир. 0,10 м и дълж. 1,50 м. Започва от ниската част на скалата в западната част и достига до нейния източен (отвесен) ръб. Улеят е ориентиран З–И, успоредно на стената на басейна.

По десния перваз на басейна са издълбани многобройни и хаотично разположени ямички. Някои имат диам. до 0,20 м и същата дълбочина. Съпроводени са от кръгли дупки с диам. 5–10 см и дълб. 3–6 см. Те наподобяват отвори за прикрепване на колове – част от някаква конструкция, покриваща басейна, но са твърде плитки. Непосредствено до северния улей е издълбана друга яма с диам. 0,30 м и дълб. 0,30 м.

След извършване на тахиметрично заснимане теренът бе разделен на сектори, които са разделени от контролни профили с ширина 1 и 1,50 м. Работи се само в източната половина на възвишението.

Непосредствено под чима има тъмна, кафявосива пръст с груба структура и средно висока концентрация на съвременни материали, натрошени тегули и отделни късове шлака. В западната част на сектор 1 са разкрити скални късове, които следват естествения наклон на терена и представляват част от струпването в сектор 2 запад. Те лежат в тъмен, кафявосив пласт с груба структура. В нея има късове тегули и керамични фрагменти, работени на колело, повечето с измита лицева повърхност.

Картината в останалите сектори е подобна. Римска строителна керамика е регистрирана и в Сектор 2, запад. Битовата керамика е много малко и датира от късната античност. В дълбочина пръстта се променя до кафява и съвременните материали изчезват. Северно от басейна, в Сектор 3-запад, е разчистена естествената скала, върху която личат следи от обработка. Тук за първи път се откриха фрагменти от КЖЕ.

В секторите източно от скалното чело не бяха регистрирани останки от зидове или други съоръжения. През 2013 г. е почистван само разсип от каменни зидове, при някои от които ломените камъни са споени с бял хоросан. За сметка на това има много голямо количество покривна керамика, което показва, че тук най-вероятно е имало масивна постройка с покрив от тегули. Керамиката е силно фрагментирана и може да се датира в римската и късноримската епоха. По-ранните фрагменти са единични – на колело от КЖЕ и на ръка от КЖЕ и РЖЕ. Някои от тях биха могли да се поставят и в КБЕ, но датировката им е дискусионна. Симптоматични форми и типична украса от това време не са засвидетелствани.

Най-интересно е изсеченото в скалата малко помещение, разположено на ЮЗ от скалния басейн върху най-високата част на хълма (обр. 2). Ориентирано е С–Ю, със слабо отклонение СИ–ЮЗ. Ниво на засичане на източната стена +2,12 мR (дълж. ок. 2 м), западната стена +1,80 мR (дълж. ок. 1,50 м), северната стена +2,15 мR (дълж. ок. 1,80 м) и южната стена +1,90 мR (дълж. ок. 1,50 м).

Входът е разположен от югоизточната страна на дълбочина +1,90 мR. Стените са изсечени полегато в скалата, като на северната стена се наблюдава подобно на пейка изсичане (ниво +1,60 мR, дълж. ок. 1 м).

Между северната и източна стена на ниво +1,65 мR е регистрирано огнище, чиято горивна плоскост е на ниво +1,45 мR. Огнището има овална форма и первазът му е изграден от големи ломени камъни. Вътрешността е застлана със замазани тегули. Приблизителни размери на огнището С–Ю 0,70–0,75 м и И–З 0,90–0,95 м. То лежи в културен пласт с тъмен, сивобежов цвят.

Около огнището е регистрирана ниска концентрация на керамични фрагменти, работени на колело и късове строителна керамика с грубо загладена външна и вътрешна повърхност. Ограниченото време за разкопки не позволи да завършим проучванията в сектор изток.

Резултатите от разкопките показват използване на хълма и по-специално на скалния масив със сигурност от римската епоха. Отделни фрагменти показват, че мястото е било посещавано и преди това – през РЖЕ или дори през КБЕ. Проученото огнище може да се датира в късноримската епоха. За времето и функцията на басейна може да се каже малко. Времето на изсичане едва ли може да се определи. Можем да предположим, че то е било използвано поне от римската епоха насетне. Липсват категорични доводи, че е част от сепулкрален монумент. По-вероятно е басейнът да е бил тясно свързан с минералната вода. Не бива да се подценява и вероятността това използване да е било ритуално.

№16. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ СВЕТИЛИЩЕ И ХРАМ ОТ V–III В. ПР. ХР. ПРИ С. КРЪСТЕВИЧ, ОБЩИНА ХИСАР

Митко Маджаров, Димитринка Танчева

Археологическите разкопки на обект „Светилище и храм от V–III в. пр. Хр. при с. Кръстевич, община Хисаря“ се проведоха през месеците юли и август 2013 г. от екип на Археологическия музей в гр. Хисаря с научен ръководител доц. д-р Митко Маджаров, зам.-ръководител Димитринка Танчева и научен консултант доц. д-р Анелия Божкова (НАИМ–БАН). Задачата, която стоеше пред екипа през сезон 2013 г., беше да се разкрият изцяло непроучените участъци от обекта по цялата площ в посока З–И. Работеше се общо в 10 участъка и беше проучена площ от 250 кв. м. На границата между участъците №№ 48 и 49 в кв. 57 бяха открити *in situ* няколко единични камъка, сред които и един масивен каменен блок с квадратна форма. От северната и източната страна той е обграден с по-малки камъни, които оформят рамка. Разположението на този квадратен камък е в една линия с откритите вече каменни блокове, които очертават крайния западен зид на храма от втория строителен период. Южно от квадратния каменен блок беше открит друг масивен камък, който е продължение на линията бло-

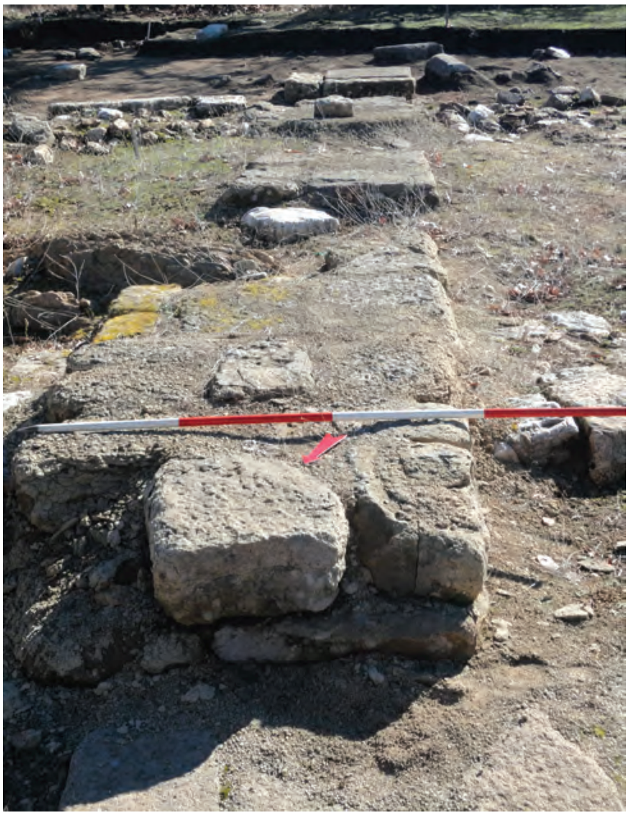

Обр. 1. Квадратни постаменти от колонадата в западната част на храма (втори строителен период).

кове от крайния западен ограден зид. Прави впечатление еднаквото разстояние между каменните блокове – 2 м. Очевидно в случая са налице каменни постаменти от колонада (обр. 1).

Ценна информация за съоръжението от първия строителен период се получи при проучването в участъците №№ 40 и 50 на кв. 58. В тях бяха открити сравнително повече дребни и средни по големина камъни, повечето от които мраморни. Те са продължение на стилобат, който в северозападната част затваря почти квадратно пространство със страна от около 8 м.

В югоизточния ъгъл на участък № 60, кв. 57, открихме *in situ* пет масивни гранитогнайсови блока. Тяхното местоположение и подредба потвърдиха предположението ни от разкопките през 2012 г., че на това място се е намирал крайния южен ограден зид на храма от втория строителен период (обр. 2).

Следващите участъци, които бяха обект на проучване през 2013 г., са № 10 от кв. 57 и № 1 от кв. 58. В уч. № 1 бяха открити *in situ* няколко масивни гранитогнайсови блока (обр. 3). Три от блоковете са разположени в една линия с разкритите вече в северозападната част камъни, които очертават северния ограден зид на храма. Останалите седем блока оформят подово ниво, идентично с това в северозападната част на зида.

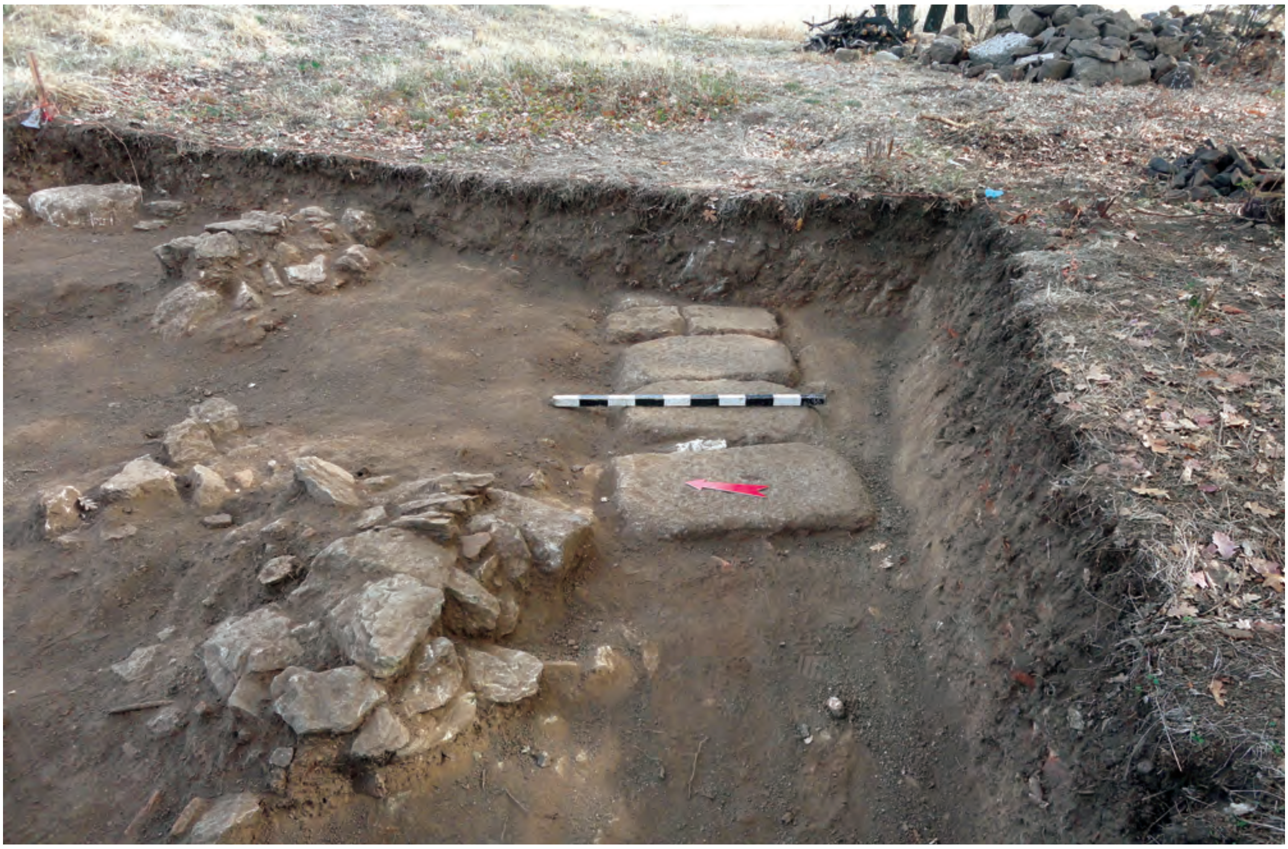

Обр. 2. Част от южния ограден зид на храма (втори строителен период).

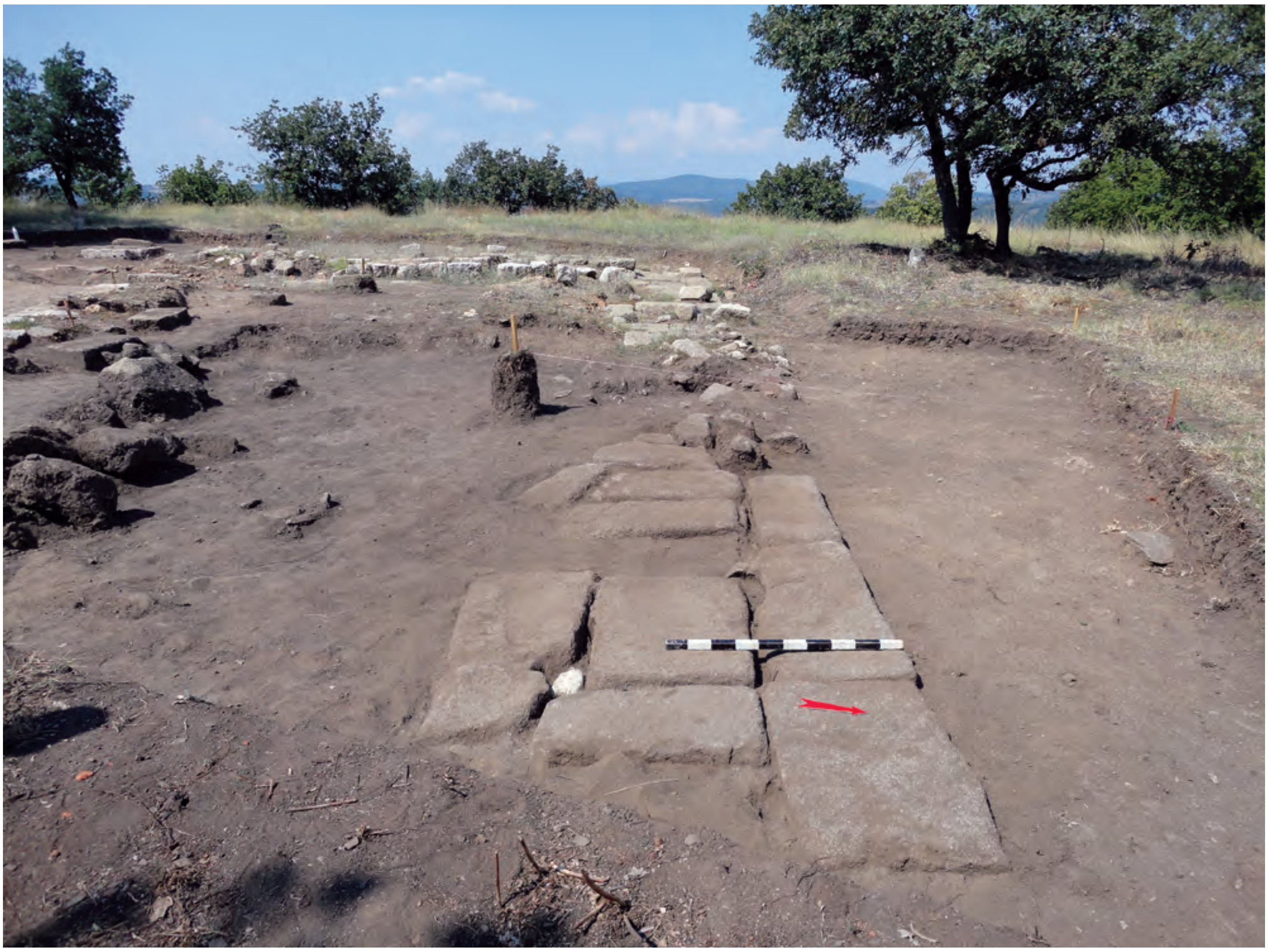

Обр. 3. Каменни блокове от северния ограден зид на храма и каменна подова настилка (втори строителен период).

Фугите между камъните са сравнително широки. Една от тях е запълнена с три по-малки мраморни камъка.

Наблюденията по време на археологическите разкопки през изминалия сезон установиха четири съществени момента, които имат важно значение за архитектурния анализ на целия комплекс.

На първо място следва да се отбележат поредицата от мраморни камъни, открити в участък № 50. Те внасят нов момент в строителството на съоръжението от първия строителен период. Това съоръжение в северозападния край затваря пространство с почти квадратна форма. То се развива на югоизток с добре очертан стилобат. Разкрити и проучени са северната страна на друга геометрична фигура (квадрат или правоъгълник) и част от нейния източен и западен зид. Тези две геометрични фигури при единия от върховете си имат допирна точка. На този етап от проучването не може да се каже с положителност какъв е точния план на съоръжението от първия строителен период. Най-общо може да се предположи, че то е имало култов характер.

Вторият съществен момент е откриването *in situ* на двата масивни гранитогнайсови блока в участък № 49. Те са продължение на откритите вече каменни блокове от втория строителен период в западната част на храма. Тези блокове застъпват стилобата от първия строителен период и разстоянията между тях са еднакви (2 м). Няма съмнение, че от западната страна на храма е имало колонада, която се е издигала върху масивните каменни постаменти. Съотношението между широчината на храма и разстоянието между постаментите показва, че колонадата се е състояла от шест колони.

Следващите два момента, които дават информация за архитектурния план на храма от втория строителен период, са големите гранитогнайсови блокове, уточняващи крайните северна и южна периферия на цялото съоръжение. Тяхното намиране *in situ* по категоричен начин даде възможност да се затвори от четирите страни общото храмово пространство.

По време на археологическите разкопки бяха направени няколко стратиграфски профила, които по отношение на структура не се различават съществено един от друг. Културният пласт е сравнително тънък и еднослоен. В по-голямата си част той не надвишава 0,40 м и в него не се наблюдават ярко изразени напластявания. Структурата му се състои от песъклива пръст, дребни и средни по размер камъни и керамични фрагменти (главно от керемиди).

Най-масовият подвижен археологически материал, открит по време на разкопките, са фрагментите от керемиди. Те са от коринтски тип керемиди, каквито се срещат и при разкопките в Пистирос. Керемидите са концентрирани в периферните части, в близост до крайните оградни зидове – в участъците №№ 1, 10, 60, 49. Този факт показва, че цялото храмово пространство е било оградено със зид, чиято широчина е била 0,60 м, а височината му едва ли е надвишавала 2,5 м. В горната си част зидът е бил покрит с масивни керемиди.

Следващият по масовост археологически материал са фрагменти от битова керамика (местно производство). Откритата през 2013 г. битова керамика не се отличава по нищо от откриваната през изминалите сезони. По-голям интерес предизвиква фрагментираният чернофирнисов кратер, който беше намерен в участък № 10, непосредствено до външния северен зид, датиран в края на V в. пр. Хр.[9].

Сред находките има и един фрагмент от строителна керамика с украса, две тежести за стан, половин хромел от ронлив гранитогнайс, каменна база, изработена от вулканичен туф, няколко фрагмента от мраморни лутерии и два фрагмента от йонийски капител, които са от класическата епоха и се отнасят към V в. пр. Хр.[10]. Фрагментите от йонийския капител представляват поредното доказателство, както за гръцкия произход на храма, така и за неговото едновременно съществуване със селищния и търговски комплекс от V–IV в. пр. Хр при с. Кръстевич (Маджаров, Танчева, Стоянова 2012).

Литература

Маджаров и др. 2012: М. Маджаров, Д. Танчева, Д. Стоянова. Археологически разкопки на светилище и храм от V-III в. пр. Хр. при с. Кръстевич, община Хисаря. – Археологически открития и разкопки през 2011 г. София, 2012, 129-132.

№17. ЕМПОРИОН ПИСТИРОС. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ В КВ. Б23, КВ. Б24, КВ. Б'3 И КВ. Б'4

Алексей Гоцев, Вяра Петрова

Редовните археологически проучвания на обект Аджийска воденица I (емпорион Пистирос) продължиха и през 2013 г., като бяха разделени в 5 сектора и осъществени от три български и две чуждестранни експедиции от Великобритания и Чехия. В периода от 04.07.2013 до 31.07.2013 г. в разкопките взе участие и фондация „Балканско наследство“.

Археологическите проучвания бяха съсредоточени в югоизточната част на обекта, в пространството между зоната с повишена концентрация на следи от ритуални действия и крепостната стена на обекта.

Продължи работата в полоса, успоредна на южната страна на квадрат Б23. Целта бе да се достигне до стерилен пласт и да се установи характера на културните напластявания, които лежат под каменната редица в горните пластове, а също така и под глинената замазка, локализирана близо до източния профил на квадрата. Разкрити бяха няколко негативни контекста с различна форма и размери. Установено е, че при повечето от тези контексти горните им пластове са разположени по-ниско от каменните конструкции, т. е. те са по-ранни като комплекси. По този начин имаме сигурни данни за относителната хронология на културните пластове в тази част на обекта. Предстои нейното уто-

---

[9] Определянето на датировката на чернофирнисовия кратер е дело на доц. д-р Анелия Божкова (НАИМ–БАН), за което ѝ изказваме благодарност.

[10] Благодарим на гл. ас. д-р Здравко Димитров (НАИМ–БАН) за оказаното съдействие при обработката на фрагментите от йонийския капител.

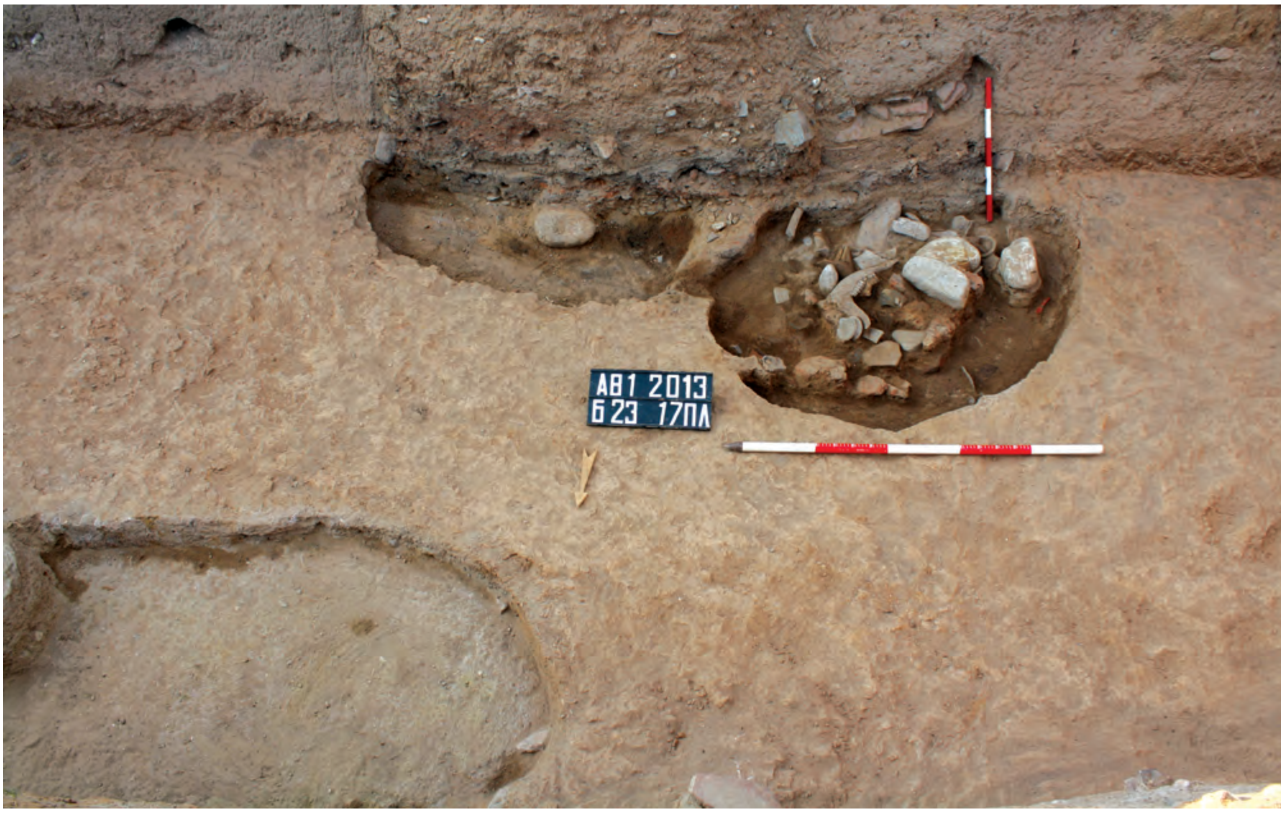

Обр. 1. Емпорион Пистирос, кв. Б23: негативни контексти, вкопани в стерилен пласт.

чняване в абсолютни дати след обработка на археологическите материали. Негативните структури (три ями и едно жилище), са вкопани в стерилен пласт и попадат хронологически в първата половина на IV в. пр. Хр., което се потвърждава и от разкрит в една от ямите атически червенофигурен камбановиден кратер (обр. 2) (CVA 2009, 43-57).

Целта на проучванията в квадрат Б24 бе да се разкрие ситуацията в непосредствена близост до крепостната стена на емпорион Пистирос. Много важно е да се проследят контекстите, които свързват ситуацията до стената с културните напластявания в западна посока, в близост до регистрираните тук следи от култови практики. В югоизточна посока, влизайки в кв. Б'4, бе проследено трасето на стената, без данни за извивка или завой на куртината. Характерните особености на строежа са подобни на вече разкритите. Документиран беше хоризонтален пласт със сивобелезникав цвят – следи от обработка на камъните от стената – трошляк, който засвидетелства античното ниво на укрепителната система.

Ситуацията в кв. Б'3 позволява да се възстанови относителната хронология на пластовете и най-вече на разкритите през предишните години съоръжения – основно глинените огнища (пещи?) и свързаните с тях материали. Интересно беше да се проследят ситуациите и техните връзки с разкритите на по-долни нива структури и съоръжение в съседния, разположен на север, квадрат Б23. В малък участък в СЗ част на квадрата бяха разкрити неукрасени глинени замазки (огнища), разположени едно над друго, с различни размери, особености и ориентация. В централната част на квадрата, в пластове под нивото на големия кръгъл олтар (огнище, пещ?) с глинените печатчета, разкрит през предходните години, бяха разкрити горните пластове на два негативни контекста (обр. 1). По този начин картината на относителната хронология на напластяванията тук стана по-ясна. Може да се говори за няколко ситуации, които се повтарят на сравнително голяма площ и се свързват с различни периоди от функционирането на обекта.

Стартираха проучвания в нов квадрат – Б'4. Те са с ключово значение при опитите да се проследи трасето на крепостната стена в южна посока. В същото време проучванията в този квадрат дават възможност да се съпоставят направените наблюдения при разкопките на другите квадрати в тази част на обекта. Работи се в полоса с широчина 2 м, до южния профил на квадрата.

В най-горните пластове е регистрирано керамично струпване (деструкция от предимно строителна керамика) с приблизителна ориентация североизток-югозапад, т. е. следващо посоката на

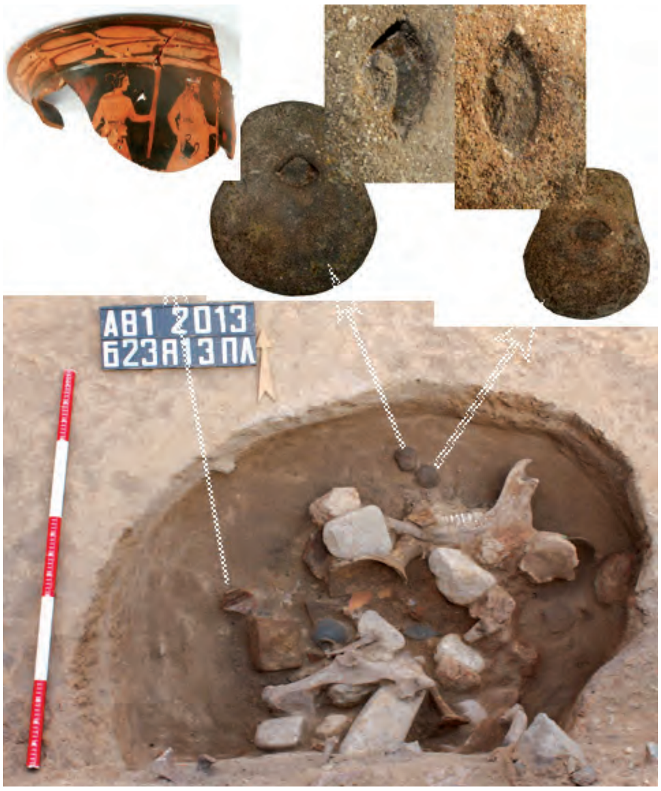

Обр. 2. Емпорион Пистирос, кв. Б23, яма №1/23: импортна керамика и тежести за стан с украса.

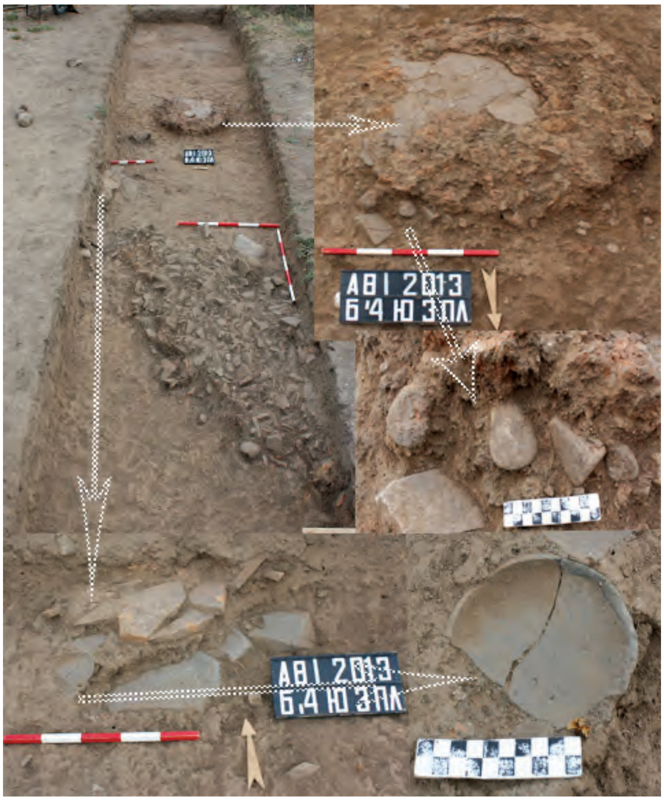

Обр. 3. Емпорион Пистирос, кв. Б'4: деструкция, основа на пещ и тежести за стан.

повечето съоръжения и архитектурни конструкции, регистрирани при проучванията на Пистирос. В близост до него, в източна посока, е разкрита глинена пещ, с огладен и добре изпечен под и остатъци от рухналата покривна конструкция. В самите основи на пещта личат три малки тежести за стан с различна форма (обр. 3). След обработка на атическата чернофирнисова и рисувана керамика (Moor 1997, Sparkes, Talcott 1970), се потвърждава, че първите три до четири механични пласта попадат в трета четвърт на IV – началото на III в. пр. Хр. Тази ситуация (Гоцев, Петрова 2013,134) е ясно проследима и в кв. Б'3 – локализираните деструкции (главно от строителна керамика) и разкритите глинени замазки – огнища, пещи и есхари, попадат в същата хронологическа рамка.

Резултатите на проучванията през 2013 г. в югоизточната част на обекта са важни, защото в този участък бяха документирани съоръжения на различни дълбочини и със различна хронологическа позиция. Тук са представени и трите фази от развитието на обекта в периода от края на V до началото на III в. пр. Хр.

Проведените през 2013 г. редовни археологически разкопки на емпорион Пистирос са юбилейни. В продължение на четвърт век, без прекъсване, в рамките на повече от три месеца всяка година, се провеждат разкопки на този уникален селищен център. Така Пистирос се очертава не само като един от най-дълго проучваните чрез системни разкопки селищни центрове от тракийската епоха, но и като един от най-добре представените пред научната общност паметници. Израз на това е подготвеният пети том от поредицата *Pistiros: Excavations and Studies*, който представя последните постигнати резултати и очертава посоката за бъдещите проучвания на обекта.

Емпорион Пистирос. Археоботанични проучвания през 2013 г.[11]. Археоботаничните проби са добити чрез флотация по време на разкопките. Общото количество овъглени зърна, семена и овъглена дървесина е 348 растителни останки. Открити са 2 житни, 1 бобови растения, 2 плодни и 5 дървесни вида. Археоботаничните проби са събрани главно от няколко ями в кв. Б'3, А1 и А2.

В повечето от тях е открита овъглена дървесина от следните видове:бор, бук, дъб. В единични случаи са намерени фрагменти от ясен, клен и лоза.

---

[11] Публикуваните тук данни са резултат от анализа на добития археоботаничен материал, извършен от доц. д-р Цветана Попова (НАИМ–БАН). Използвам случая да ѝ благодаря.

Досега в пробите са установени в изключително малки количества зърна от културни растения – няколко семена от грах, едно класче от ечемик. Зърна от ечемик и пшеница са намерени в кв. А2.

Свидетелство за употребата на плодове са установените костилки от дрян и череша в кв. А1 и А2.

Литература

Гоцев, Петрова 2013: А. Гоцев, В. Петрова. Емпорион Пистирос. Археологически проучвания в кв. Б23 и Б'3. – Археологически открития и разкопки през 2012 г. София, 2013, 132-134.

CVA 2009: *Corpus Vasorum Antiquorum*, Band 11, Attisch rotfigurige Mischgefässe böotisch rotfigurige Kratere. München, 2009, 43-57.

Moor 1997: M. Moor. Attic Red-Figured and White-Ground Pottery. The Athenian Agora, XXX. Princeton, 1997.

Sparkes, Talcott 1970: B. Sparkes, L. Talcott. Black and Plain Pottery of the 6th, 5th, and 4th Centuries B. C. The Athenian Agora, XII. Princeton, 1970.

№18. ОТЧЕТ НА ЧЕШКИЯ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ЕКИП, АДЖИЙСКА ВОДЕНИЦА I, ЕМПОРИОН ПИСТИРОС

Ян Боузек

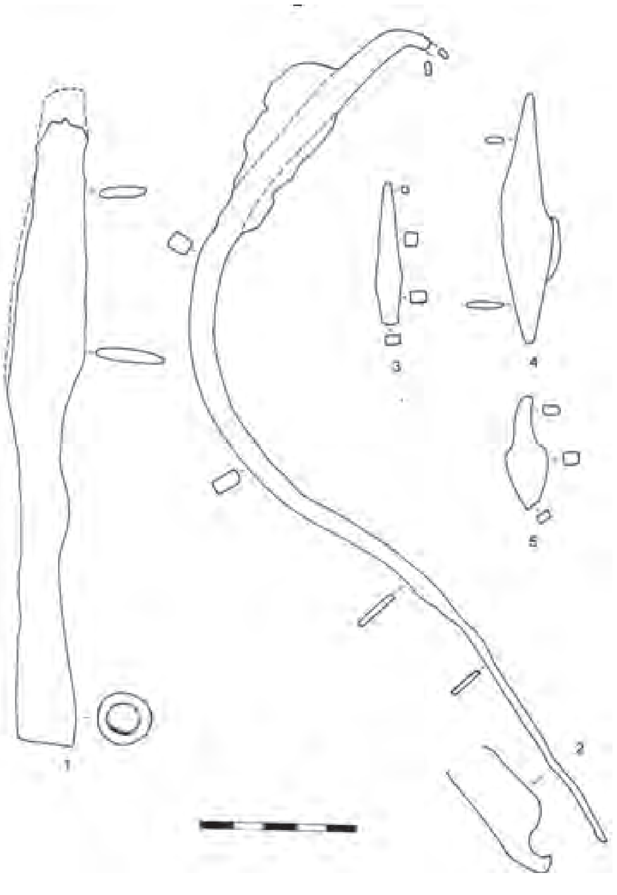

Обр. 1 – Железни предмети, нож и кука (?).

През археологически сезон 2013 г. чешкият екип работи в Пистирос от 16 до 27 септември (10 работни дни). В разкопките участваха: Я. Боузек (ръководител на екипа) и следните студенти и докторанти от Института по класическа археология при Карловия университет в Прага (Чехия): А. и М. Матис, П. Тушлова и Б. Вайсова.

Основната цел на проучванията през археологически сезон 2013 г. бе да се изясни ситуацията в кв. Б16, където се наблюдават късноантични нарушения; да се локализира южния край на улицата, вървяща паралелно с главния канал; да се почисти настилката на улицата в тази ѝ част, оставена непочистена от самите жители на емпориона след деструкциите от 310 г. пр. Хр. Друга важна задача бе да се установят точните взаимоотношения между последователността на пластовете в отделните сектори, като се вземат предвид наносите от наводненията на р. Марица. Не на последно място бе да се изясни градоустройствения план на тези части от емпориона, в които няма монументална архитектура, а се състоят от временни постройки – конструкции от кирпич с вътрешен скелет от дъски и плет, обмазан с глина.

Разкопки в кв. Б16, СИ сектор

Почистването на пласта деструкции, датиран ок. 310 г. пр. Хр, в сектор СИ-а (север) на

Обр. 2. Фрагмент от столче на стъклена чаша тип *Isings* 111.

кв. Б16 разкри голямо количество характерна керамика, за ок. 340–310 г. пр. Хр. Сред фрагментите преобладава сива и кухненска керамика, няколко атически импорта и голямо количество транспортни амфори. Железни находки, открити в деструкциите от ок. 310 г. пр. Хр., включват нож и фрагмент с неясна функция – кука, брава или ръжен (дълж. 26,1 см; плосък от едната страна, заоблен от другата; върхът на куката е повреден, фрагментът е покрит с дебел корозионен слой (обр. 1 *2*). Паралели на железния фрагмент откриваме в Олимпия, както и у келтите (Baitinger-Völling 2007, 193, Abb. 29, 124, Abb. 46-48; Podborský 1993, 386-387, Fig. 254), докато паралели за ножа имаме в Пистирос и не само (Antonova 2013, 244, Fig. N 1; Robinson 1944).

В кв. Б16 СИ-б (юг) горните пластове съдържат разложен кирпич от крепостната стена, както и характерни находки: дълъг връх на копие от келтски тип, едно желязно острие на стрела и второ, фрагментирано, с подобна форма (обр. 1 *1*, *3*, *5*; срв. Bouzek et al. 2013, 233-34). Присъствието на керемиди е доказателство за съществуването на постройка с покрив в близост до разкопавания сектор, но не и в него самия. В механичен пласт IV е достигната деструкцията от ок. 310 г. пр. Хр. Най-важната находка от пласта е дръжка с образ на женска глава и фрагмент от тяло на глинена хидрия. Заслужават да се споменат и откритите фрагменти от стъклена чаша с високо столче, тип Isings 111, датирана в V–VI в. сл. Хр., свидетелстваща за по-късни нарушения. Подобна чаша бе открита по време на предишния археологически сезон (обр. 2).

Керамиката и дребните находки, открити при проучването на кв. Б16 СИ-б, не са необичайни. Пропорциите и моделът на присъствие на определени находки не е по-различен от този на проучваните от българските колеги в съседни квадрати. Всички находки от сезон 2013 г. бяха снимани, нарисувани и документирани (особено важно при железните находки, които подлежат на бърза корозия). Последните биха могли да са полезни за изследването на взаимоотношенията между латенската култура и гръцкото койне. Разполагаме с относително пълна информация за личното бойно оръжие в келтския свят – мечове и копия, символи на социален статус и често използвани като гробни дарове, но също засвидетелствани на полесражения и в светилища (Baitinger 2001, 2011). Подобна е ситуацията в Пистирос, където след превземането и разрушението на селището от келтски пришълци, откриваме останки от оръжие келтски тип, като например върхове на стрели, които от своя страна много рядко присъстват в гробове (срв. Bouzek et al. 2013).

Свързването на стратиграфски пластове от отделните сектори, разкопавани през този сезон, с тези от АВ I бе необходимо, за да се установи хронологическата последователност. Наноси от наводненията на р. Марица покриват целия разкопаван сектор, както и цялото селище. Те представляват добър индикатор за корелацията на стратиграфията от отделни изкопи с всички проучвани сектори на обекта.

При обхождания на АВ II, южно от воденицата, бе открита запазена стратиграфска секвенция, ненарушена от съвременни дейности. Тя би могла да бъде полезна при бъдещи проучвания на селището извън крепостната стена.

Сезон 2013 г. беше посветен на проверяване на данните, документиране и редакционни дейности за тома Pistiros, Excavations and Studies, Vol. V (извършени от Я. Боузек и останалите членове на редакционната колегия, българските автори и другите членове на чешкия екип) и на изследване на находки както следва: амфори (П. Тушлова и Б. Вайсова), тежести за стан (А. Матис), лампи (М. Матис), железни находки, които са в лошо състояние и се нуждаят от спешно документиране, обичайната експертна дейност по иконографията на отпечатъците и рисуваната керамика, датиране на керамиката от различните депозити (Я. Боузек). Изследвани и проверени бяха също така новите находки и данните за материали, отнасящи се към първата фаза на съществуване на Пистирос (Я. Боузек и М. Матис, документация на подбрани специфични комплекси от различни части на обекта за проверка и сравнение). Освен това главната цел на сезон 2013 г. беше да проверим и ревизираме липсващата част от коректурите на Pistiros V. Петият том от поредицата излезе от печат в Прага през м. декември 2013 г.

Литература

Antonova 2013: A. Antonova. Topography and Classification of Metal Tools from Pistiros (Preliminary Report). – In: J. Bouzek, L. Domaradzka, A. Gotzev, Z. Archibald (eds.). Pistiros, Excavations and Studies, Vol. V. Prague, 2013, 238-249.

Baitinger 2001: H. Baitinger. Die Angriffswaffen aus Olympia. Olympische Forschungen 29, Berlin, 2001.

Baitinger 2011: H. Baitinger. Waffenweihungen in griechischen Heiligtümern – RGZM Mainz, 2011.

Baitinger, Völling 2007: H. Baitinger, H. Völling. Werkzeug und Gerät aus Olympia. Olympische Forschungen 32, Berlin, 2007.

Bouzek et al. 2013: .J. Bouzek, J. Musil, I. Ondřejová. Metal objects. – In: J. Bouzek, L. Domaradzka, A. Gotzev, Z. Archibald (eds.). Pistiros, Excavations and Studies, Vol. V. Prague, 2013, 224-237.

Podborský 1993: V. Podborský (ed.). Pravěké dějiny Moravy. Brno, 1993.

Robinson 1944: D. Robinson. Metal and Minor Miscellaneous Finds. Excavations at Olynthus, Part 10. Cincinnati, 1944.

№19. БРИТАНСКИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОЕКТ ПРИ М. АДЖИЙСКА ВОДЕНИЦА (ПИСТИРОС), ВЕТРЕН

Зошя Арчибалд

През 2013 г. продължи работата в кв. Б21 и Д24/25. Направихме триизмерни карти на разпространение на определени находки и характеристики, включени в наскоро защитена докторска теза[12]. И в двата квадрата разкопките достигнаха най-ранната фаза на обекта. Целта бе разкопаване на контекстите, изясняване на най-ранните дейности, извършвани в тези зони; сравняване на най-ранните пластове, разкопани на кв. Б21 и кв. Д24/25 с тези в останалата част на обекта; взимането на проби за флотация за органически останки и анализ на животинските останки. Не се предвиждаше достигане до стерилен пласт в нито един от двата квадрата.

Членове на британския екип са: Зошя Арчибалд (ръководител), Сю Сталибрас (анализ на животински останки и научен консултант), Лин Хюс и Марк Адамс (ръководещи работата на квадрат № 21), студенти, магистри и докторанти по археология: Джоуи Гейнър (Ливърпулски университет); Бела Димова (Кеймбридж); Ева Домарадска (Ягелонски университет, Краков); Зошя Матиашкиевич (Брадфордски университет), Румен Димов (Ливърпулски университет).

Д24/ Д25: сектор, свързан с домашни дейности в СИ част на Пистирос (западна периферия на ABI)

През 2013 г. достигнахме най-ранни депозити – от първа фаза според хронологията на обекта по М. Домарадски (ок. 430-370 г. пр. Хр.) (Domaradzki 1996, 30-31). Данните от извършените разкопки на квадрата (Арчибалд 2012, 136) сочат, че тук е имало постройка с две стаи (част от по-голям комплекс, свързан с домашни дейности), преустройвана няколко пъти ок. 350–250 г. пр. Хр. През 2012 г. разкрихме пластове със следи от жилищна дейност, датирани не по-късно от началото на IV в. пр. Хр. Разкопаните през 2013 г. контексти имат сходни материали (керамика, метални находки, включително накити и тежести за стан). В северната и централната част на квадрата достигнахме материка. Откритите големи речни камъни (вероятно поддържащи вътрешното лице на стени), фрагменти от замазка с пигмент, обгоряла глина и много строителна керамика потвърждават съществуването на жилищни сгради.

Към края на работата в кв. Д24/25 се очертаха няколко контекста. В северната част на квадрата в 2/3 от площта достигнахме материка, с изключение на извита линия от речни камъни, отчасти вкопана в стерилиния пласт, прекосяваща квадрата от запад на изток. Тя вероятно маркира изкоп за стена

---

[12] Малгожата Гжибалска. Навици на хранене в домашен контекст – изследване на селището при Аджийска воденица и прилежащата му територия, Западна Тракия (V-III в. пр. Хр.). Дисертация, защитена на 17.12.2013 в Ливърпулския университет.

Обр. 1. Материал от мех. пластове 27–35 от яма при пещ, кв. Ж5, АВ 1.

на постройка с размери 2 м И-З х 2,4 м С–Ю. Най-ранният депозит в рамките на строителния изкоп, контекст [1104], съдържа обгоряла глина, керамика, фрагменти от железен нож, тежест за стан. Извън границите на интерпретираната като постройка структура няма находки в най-ранния културен пласт (деб. 5 см), с изключение на надлъжен негативен контекст [1106], ориентиран СЗ-ЮИ, маркиран от по-тъмна пръст с керамика, животински кости, фрагменти от амфора, устие на питос. Друг изкоп с подобна ориентация, вероятно също част от гореспоменатата постройка, продължава на З от квадрата. На СЗ от изкопите, на ок. 1 м от структурата, ясно се очертава дупка от кол, обградена от пръстен речни камъни, в чиито граници влиза четириъгълен контекст с по-тъмен цвят: изгнил органичен материал или запълнител след премахването на кола.

Б21: домашен и занаятчийски комплекс, разположен южно от главната улица

През 2012 г. в СЗ ъгъл на квадрата под срутена стена [134, 135, 136] бе открита пещ за металообработване. Сред материалите от нея трябва да споменем архитектурни керамични елементи и керемиди. Източният профил потвърждава продължението на постройките от СЗ ъгъл на кв. Б21. В най-долната част на профила (0,5 м) пластовете са хоризонтални, последователни, на места прерязани от негативни контексти, вкл. ями. Това потвърждава хипотезата, че целият кв. Б21 представлява част от вътрешно пространство. Единствено централната част на квадрата с настилка (проучена през 2005 г.) вероятно е била открита – вътрешен двор или кладенец (Archibald 2007, 88-91, Fig. 11).

Анализът на животинските останки и керамиката за приготвянето и консумацията на храна показва застъпване на форми за сервиране и останки от фауна, свидетелстващи за консумация и в по-малка степен за приготвянето на храна. Голяма концентрация на този материал се наблюдава в СИ ъгъл на квадрата. Тази тенденция е най-ясно изразена през 2 и 3 фази от съществуването на обекта. Прави впечатление липсата на керамика и кости в ЮЗ ъгъл на квадрата, където в по-ранен период е имало намирала ковачница.

През 2013 г. продължи проучването на мрежа от контексти в четирите части на квадрата. Сред по-интересните находки можем да споменем металните фрагменти (железни и медни сплави), особено многобройни в близост до кладенеца [84], сред тях изящен зооморфен орнаментен връх от медна сплав и желязно кубче.

Изследване на останки от фауна

Д-р Сю Сталибрас продължи анализа на останките от фауна. През 2013 г. тя работи основно с материала, проучен от В. Танева през 2011 г. в кв. Ж5 (яма в близост до по-късна пещ), с цел да установи кои животински видове са застъпени, дали са били цели трупове или разфасовани и какъв е броя им (обр. 1). Анализът показа, че костите са от едър добитък, макар че има и останки от коза/

овца, най-вече в най-горните пластове (27 и 28). Останките от прасе и други видове (заек или пиле) са малобройни. Те са грижливо разфасовани, определени части от скелета са малобройни. Широко застъпени са крайниците: предни (раменна кост, лъчева кост и лакътна кост); задни крайници (бедрена кост и голям пищял). Лопатка и тазобедрени кости почти липсват, малко са останките от гръбначен стълб и ребра. Останки от череп и някои от дългите кости на крайниците липсват.

Литература

Арчибалд 2011: З. Арчибалд. Емпорион Пистирос, археологически проучвания през 2010 г. в кв. Б21 и Д19-24. – Археологически открития и разкопки през 2010 г. София, 2011, 157-159.

Арчибалд 2012: З. Арчибалд. Емпорион Пистирос, британски археологически проучвания в Аджийска воденица I. – Археологически открития и разкопки през 2011 г. София, 2012, 136-138.

Archibald 2002: Z. H. Archibald: A River Port and Emporion in Central Bulgaria: An Interim Report on the British Project at Vetren. – Annual of the British School at Athens 97, 309–51.

Archibald 2007: Z. H. Archibald. Excavations by the British team (1999-2005) in the northern and southern sectors of AV1, Vetren – Pistiros. – In: J. Bouzek, L. Domaradzka, Z. Archibald (eds.). Pistiros III. Prague, 2007, 81-110.

Archibald 2013: Z. H. Archibald. Report on the work of the British team at Pistiros 2006-2010 (grid squares Д24/25; №21). – In: J. Bouzek, L. Domaradzka, A. Gotsev, Z. H. Archibald (eds.). Pistiros V. Prague, 2013, 70-93.

Archibald in print: Z. H. Archibald. Pistiros: A Late Iron Age River Port in South-Eastern Europe, the Liverpool project, 1999-2012 (Final Report).

Domaradzki 1996: M. Domaradzki. Interim report on archaeological investigations at Vetren-Pistiros, 1988-94. – In: J. Bouzek, M. Domaradzki, Z. H. Archibald (eds.). Pistiros I. Prague, 1996, 13-34.

№20. ЕМПОРИОН ПИСТИРОС. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ В СЕКТОР АВ I А

Гавраил Лазов

Археологическите разкопки бяха проведени от 24.06 до 22.07 и от 26.08 до 5.09.2013 г. В проучванията взеха участие Вяра Петрова, археолог в АМ „Проф. М. Домарадски“ в гр. Септември и специализанти по археология от Румъния и Словакия. Проучванията бяха в квадрати А1, А2, А3 и А4 на площ от 246 кв. м, където продължиха разкопките от предходните години.

В кв. А1 СЗ, с разширение на север, продължи проучването на терена източно от триангулачния знак (Лазов 2013, 141, обр. 1). Във връзка с проучването на пласта, към който се отнася запазена *in situ* амфора, видима в оформения през 2012 г. профил от запад, беше направено разширение с 1 м на запад, в което започна оформянето на нов профил. В IV мех. пл. (0,60–0,80 м) се разкри структура, състояща се от един ред неголеми речни камъни, ориентирана СЗ–ЮИ. Тя се отнася към последния етап на обитаване. Не може да бъде точно датирана, тъй като в пласта има материали, попаднали при направения в съседство изкоп. Той е оформен при изваждане на камъни от основите на сградата, разположена в ниската част на квадрата (Лазов 2012, 160). Пластовете под структурата включват голямо количество наносни материали. В VI мех. пл. се очерта ивица, наситена с късове отухлени мазилки. В VII мех. пл. (1,20–1,40 м) се разкри очертаната в профила амфора *in situ*, запазена под рамената. От малкото керамични фрагменти в нейния запълнител, определените се датират във II фаза (третата четвърт на IV в. пр. Хр.). Около амфората има неголеми речни камъни, малки струпвания от отухлени мазилки и късове от сурови кирпичи. Под тях, в първоначалния профил, следват няколко тънки ивици от сива глина, тъмна пръст и пясък, които не са достигнати в разширението.

В кв. А1 СЗ беше окончателно проучена яма К [102]. В нея се откриха няколко неголеми речни

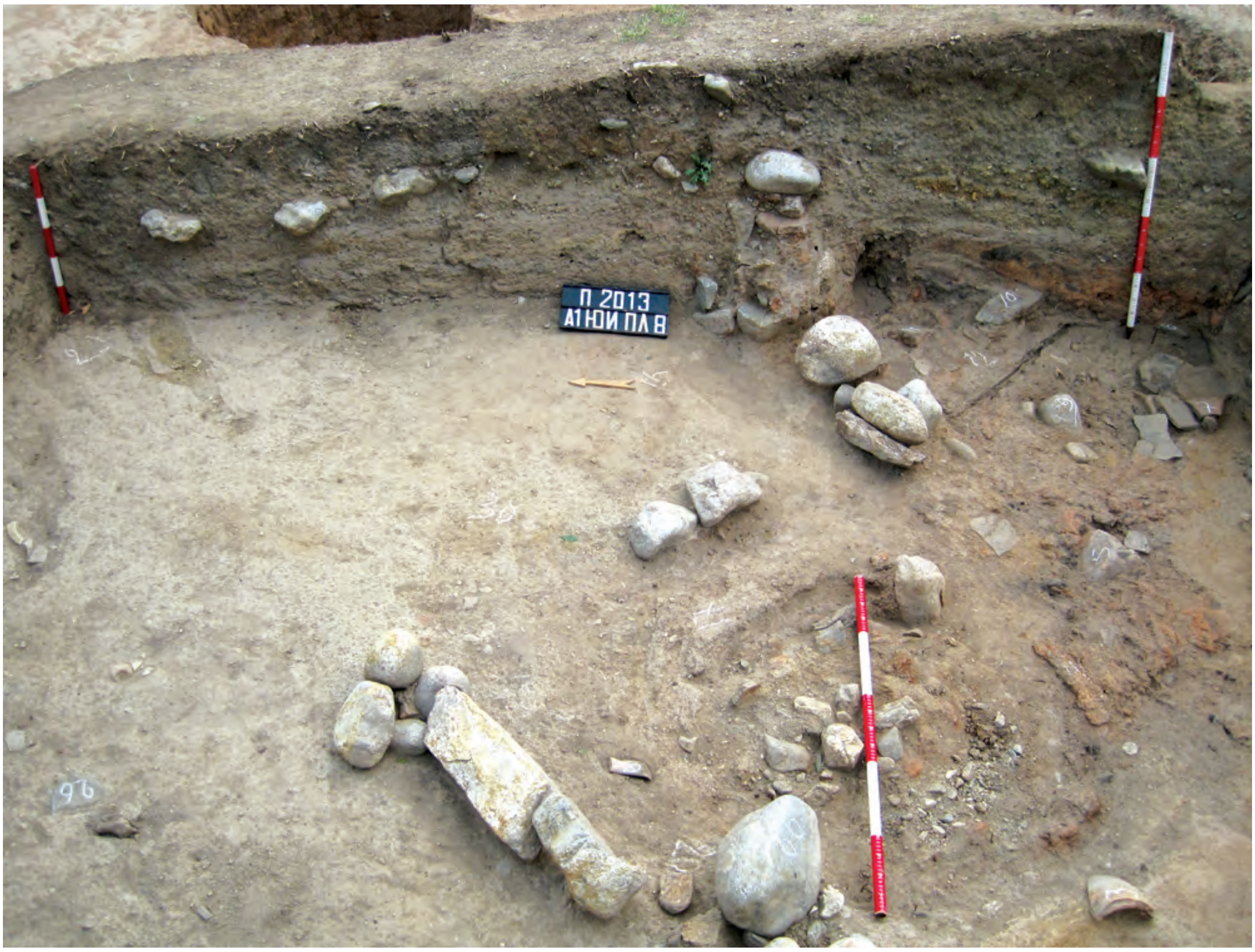

Обр. 1. Пистирос, кв. А1 ЮИ: структури, отнасящи се към I фаза.

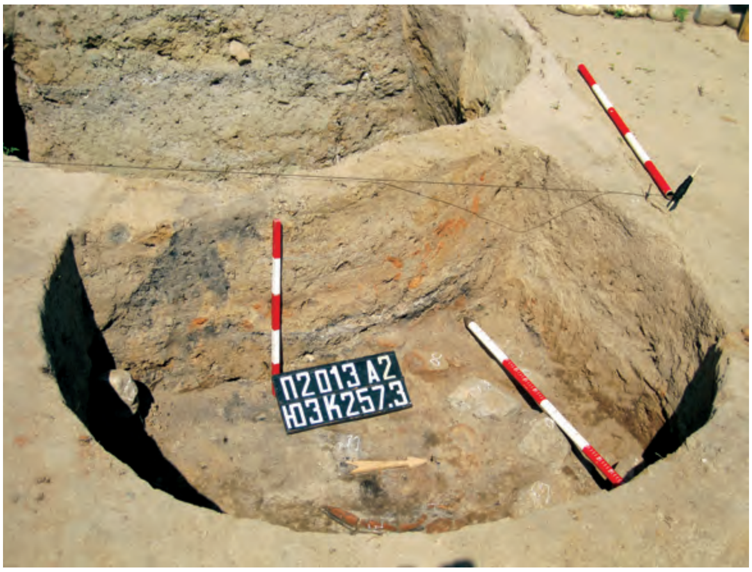

Обр. 2. Пистирос, кв. А2 ЮЗ: яма К [257]. На заден план – яма К [254].

камъка, гърло на амфора и керамични фрагменти, датираните от които могат да се отнесат към II фаза (средата – втората половина на IV в. пр. Хр.).

В кв. А1 ЮЗ бяха проучени VI и VII мех. пл. Тук се разкриха структури, обозначени с К [121] А, Б, В, Г и Д, разположени в ъглите на квадрата. Първите две попадат в ЮИ ъгъл. Те включват неголеми речни камъни. Камъните в структура Б оформят част от зид от един ред, ориентиран СЗ-ЮИ. Те лежат върху пласт от светлокафява пръст, примесена с жълтозелен нанос. Под тях има пласт от отухлена глинена замазка, върху който има късове отухлена мазилка. Замазката лежи върху тънък слой от черна пепел. Ситуацията се повтаря и в СЗ ъгъл. Там, южно от замазката, има вкопаване с тъмна пръст, примесена със ситни въглени и пепел. В дълбочина се разкри фрагментиран питос. В ЮЗ ъгъл има само камъни, които са от разрушен зид с посочената ориентация. Камъните също са върху тънък слой от сива пръст, която лежи върху наносен пласт със ситни въглени. Докато в V мех. пл. материалите се отнасят към II фаза

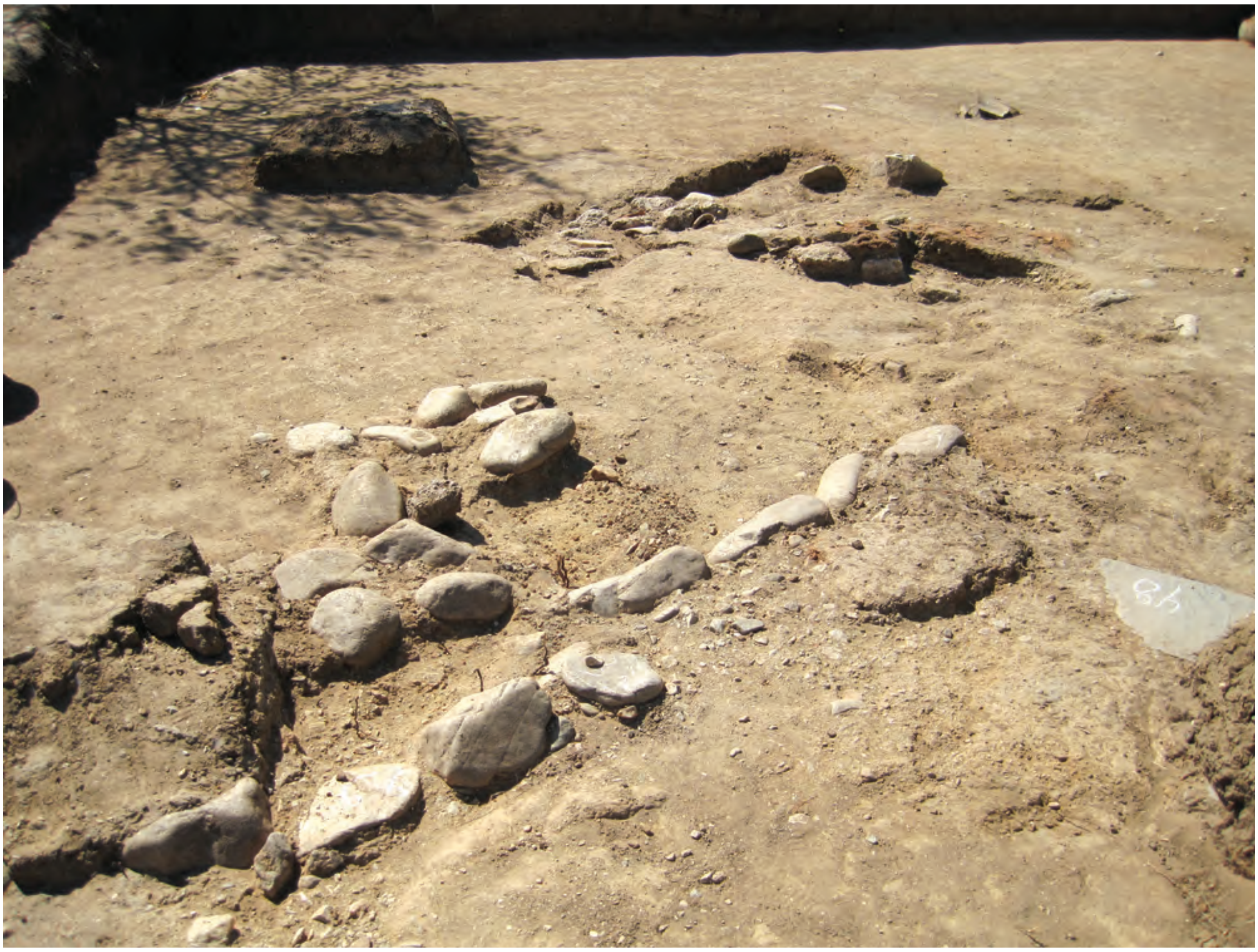

Обр. 3. Пистирос, кв. А3: структури, отнасящи се към II фаза.

от живота на емпориона, то в VI и VII пл. се разкри изключително голямо количество керамични фрагменти, които се отнасят, според датираните фрагменти, към I фаза (края на V – началото на IV в. пр. Хр.). Най-многобройни са фрагментите от амфори (48,7%). Местната монохромна керамика, правена предимно на колело и по-малко на ръка, е 40,1%, а гръцката керамика – 11,3%. Много голямо е количеството и на фрагментираните животински кости.

В кв. А1 ЮИ продължи снемането на структурите от достигнатото през 2012 г. ниво. Бяха проучени VI и VII мех. пл. Разчистиха се средноголеми речни камъни от зидове, ориентирани СИ-ЮЗ и СЗ-ЮИ. В ЮИ ъгъл се разкри структура от сбита жълтеникава, глинеста пръст. Пространството, ограничено от каменните зидове, беше наситено с фрагменти от отухлени късове мазилка. Под тях в VII пласт се разчисти отухлена глинена замазка в ЮЗ ъгъл (обр. 1). Керамичните фрагменти и кости тук са също в значително количество. Датираната керамика от VII пласт се отнася към I фаза от живота на емпориона, докато тази от по-горните пластове се отнася към ранната подфаза на II фаза. В средната част на квадрата се разкри негативен контекст с кръгла форма, който не е проучен окончателно. Вътрешността му е запълнена с късове отухлена глина и наносен материал (пясък и чакъл).

В кв. А2 ЮЗ беше проучена яма К [257]. Тя е разположена на СИ от яма К [254] и частично се застъпва с нея (обр. 2), но е значително по-малка (1,10 м). Горната и част е запълнена от съборената от нейната периферия пръст, поради което се очертаваше на повърхността като малко неправилно петно. В горните пластове на запълнителя ѝ преобладават едри късове отухлена мазилка, чийто брой намалява в дълбочина. Керамичните фрагменти са от местна и гръцка керамика, която се датира към втората- третата четвърт на IV в. В запълнителя има и малко фрагменти от края на V – началото на IV в. пр. Хр. На дъното, в източната периферия на ямата, се разкри малка каничка без дъно, сивокафява на цвят, формувана на колело. Окончателно бяха разчистени стените и дъната на ями К [251, 253,254 и 255] в кв. А2 (Лазов 2013, 142).

В кв. А3 беше проучен IV и частично V мех. пл. в СИ, ЮИ и централната част. Разкриха се запазени в лошо състояние зидове от камък, ориентирани СИ–ЮЗ (обр. 3). Между двата зида се разкриха струпвания от отухлени мазилки. От външната страна на зида, рзпаложен в СЗ част на проучената площ, се разкри струпване от камъни и запазена на малка площ глинена замазка. На достигнатото ниво в пласта има нанос от пясък и чакъл. Керамичният комплекс по своя характер не се отличава от този в останалите квадрати на тази дълбочина. Датираната керамика се отнася към II фаза от живота на емпориона (втора–трета четвърт на IV в. пр. Хр.). Като се има предвид, че в III пласт на А3 ЮИ беше проучено подово ниво с частично запазена отухлена подова замазка от късната подфаза на II фаза, следва да отнесем разкритото по-долно ниво към ранната подфаза на II фаза.

В кв. А4. СИ бяха снети I–III мех. пл. Разкриха се частично повърхностите на каменни градежи,ориентирани СИ–ЮЗ, фрагменти от керемиди и голямо количество късове отухлени мазилки. Фрагментите от керамични съдове са малко на брой и най-общо могат да се отнесат към IV в. пр. Хр. В южната ивица, както и в кв. AI СЗ се разкриват съвременни материали (късове полиетилен), останали от пресяване на пръстта на това място.

В ЮИ и ЮЗ част на квадрата, където е достигната дълбочина до 1 м от съвременната повърхност, се разкриха две редици от плочести камъни, ориентирани СИ– ЮЗ. Камъните от всяка редица са разположени на разстояние от 0,90–1,10 м. Първата редица е по-близо до южния профил и е разположена на 0,60–0,70 м от повърхността. Втората е с 0,20 м по-ниско. Вероятно това са основи на дървени колони от навес. Времето на използването на съоръжението може да се отнесе към късната подфаза на II фаза и преди късната настилка на малката улица, разположена на СЗ от сграда № 1.

Литература

Лазов 2012: Г. Лазов. Емпорион Пистирос. Археологически проучвания в сектор АВ I А през 2011 г. – Археологически открития и разкопки през 2011 г. София, 2012, 160-162.

Лазов 2013: Г. Лазов. Емпорион Пистирос. Археологически проучвания в сектор АВ I А. – Археологически открития и разкопки през 2012 г. София, 2013, 141-142.

№21. ЕМПОРИОН ПИСТИРОС. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ В КВАДРАТ Ж4

ВалентинаТанева

През 2013 г. продължиха проучванията в кв. Ж4, които се проведоха с шест работника в рамките на 16 работни дни през м. август.

Целта бе да се проследят в дълбочина разкритите в предишните два сезона струпвания от керемиди и битова керамика – № 1 (северозападна част на сондажа), № 3 (централна част) и № 4 (югоизточна част), и да се изясни предназначението на разкритата по протежение на целия северен ръб на сондажа кирпичена стена (обр. 1).

Изследването на най-голямото струпване (№ 4), разположено в югоизточната част (И–З от 1,70 до 2,20 м; С–Ю – 2,90 м,) започнаха от VI механичен пласт. Снети бяха пет пласта. На ниво IX пласт струпването беше изчерпано. В следващия пласт излезе жълтокафява, песъклива стерилна почва без материали. В проучените пластове, както и в предишните, се откри голямо количество фрагменти от керемиди с различни размери, битова керамика, като основно преобладава сивата и кафява, изработена на грънчарско колело, дебелостенни съдове, фрагменти от амфори. Намерената тук вносна керамика е изключително малко, включително един фрагмент от устие на кратер, датиращ се във втората половина на IV в. пр. Хр. (Moor 1997). Тук отново бяха открити глинени стълбчета (7 броя) и късове от мазилки със сив цвят като тези, открити в керамичната пещ и в пространството около нея в кв. Ж5 (Танева 2014). Метални находки почти липсват, с изключение на един гвоздей и една оловна пластина. На ниво VIII пл. бе открита сребърна монета – хемихекте на Тасос (обр. 3) от типа „коленичил наляво

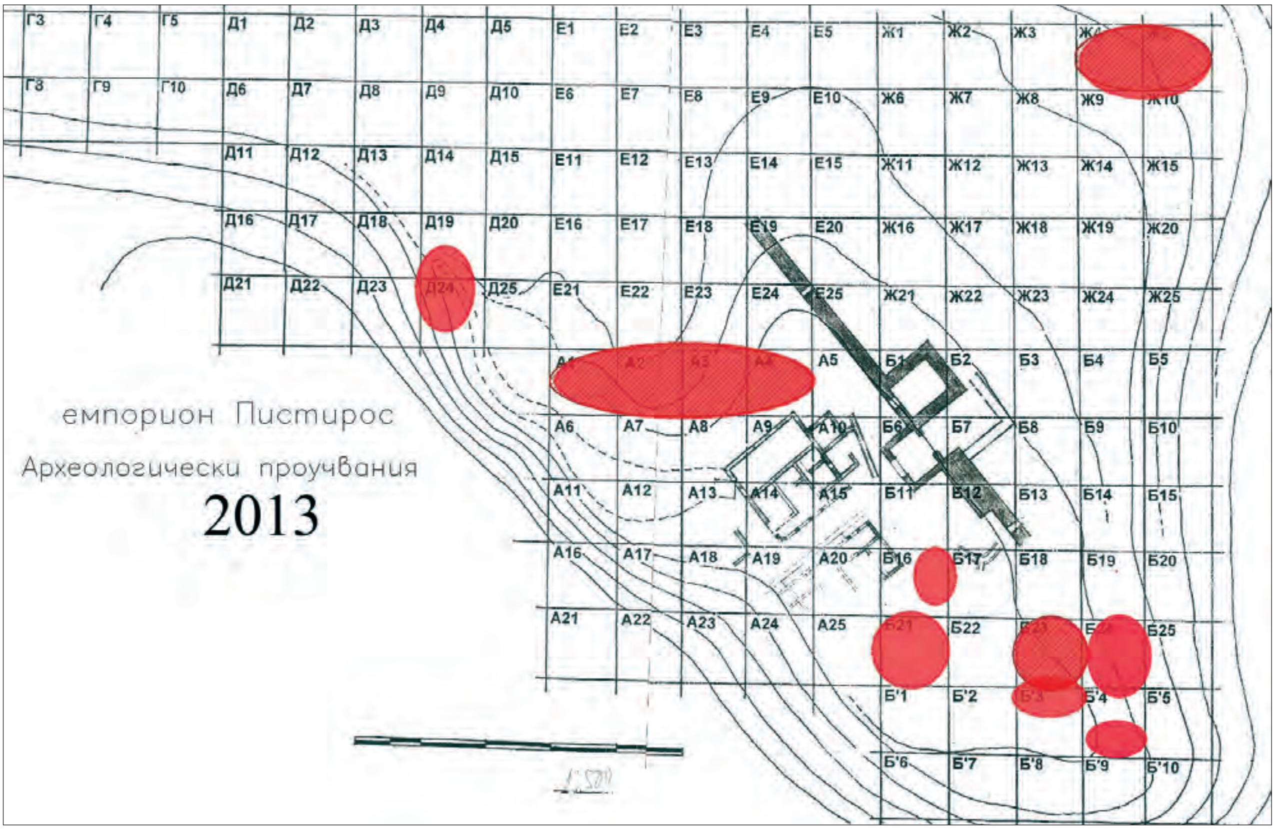
емпорион Пистирос
Археологически проучвания
2013
Г3 Г4 Г5 Д1 Д2 Д3 Д4 Д5 Е1 Е2 Е3 Е4 Е5 Ж1 Ж2 Ж3 Ж4
Г8 Г9 Г10 Д6 Д7 Д8 Д9 Д10 Е6 Е7 Е8 Е9 Е10 Ж6 Ж7 Ж8 Ж9 Ж10
Д11 Д12 Д13 Д14 Д15 Е11 Е12 Е13 Е14 Е15 Ж11 Ж12 Ж13 Ж14 Ж15
Д16 Д17 Д18 Д19 Д20 Е16 Е17 Е18 Е19 Е20 Ж16 Ж17 Ж18 Ж19 Ж20
Д21 Д22 Д23 Д24 Д25 Е21 Е22 Е23 Е24 Е25 Ж21 Ж22 Ж23 Ж24 Ж25
А1 А2 А3 А4 А5 Б1 Б2 Б3 Б4 Б5
А6 А7 А8 А9 А10 Б6 Б7 Б8 Б9 Б10
А11 А12 А13 А14 А15 Б11 Б12 Б13 Б14 Б15
А16 А17 А18 А19 А20 Б16 Б17 Б18 Б19 Б20
А21 А22 А23 А24 А25 Б21 Б22 Б23 Б24 Б25
Б'1 Б'2 Б'3 Б'4 Б'5
Б'6 Б'7 Б'8 Б'9 Б'10

Обр. 1. Емпорион Пистирос, план на проучваната част през сезон 2013 г.

силен с кантарос в ръка/кратер върху обратната страна“, датирана в края на V – началото на IV в. пр. Хр. (Юрукова, Домарадски 1990). Пръстта в проучените пластове е сивочерна в струпването и жълтокафява, глинеста и сбита – в пространството около него. Между лежащите керемиди се откриха и въглени, някои от които оформят големи петна, вероятно очертаващи следи от горяла греда. Анализът на откритите материали, които са идентични с материалите, открити около керамичната пещ в кв. Ж5, потвърждават още веднъж изказаното в предишните години становище за наличие на постройка с лека конструкция, обслужваща керамичната пещ.

Продължи проучването в дълбочина и на струпване № 3, намиращо се в централната част на сондажа, на север от струпване № 4. Тук също проучванията започнаха от ниво VI механичен пласт. След вдигането на керемидите, лежащи в пласта, се оформи петно, очертаващо яма с кръгла форма с диаметър ок. 1,40 м. Изследването на ямата продължи в източната ѝ половина. Запълнителят ѝ в проучените пластове бе от кафявочерна рохка почва с примеси на въглени, които в дълбочина се увеличаваха, дребни фрагменти керамика (основно от керемиди и по-малко съдове) и кости. На дълбочина от 0,55 м от горния ръб на ямата се откри тежест за стан, фрагмент от глинен перваз и бронзова монета на Филип II Македонски (Танева 1998). След XII пласт бе достигнато ниво, застлано с фрагменти от керемиди, съдове и речни камъни. Дълбочината на проучената част на ямата е около 0,60 м.

Проучено бе и пространството от южната страна на кирпичената стена, открита през 2012 г. в основния сондаж, с цел да се проследи в дълбочина стената (обр. 2). Снети са два механични пласта от по 0,10 м. Почвата е кафява, сбита, наподобява разложен кирпич, почти без материали. Открити са няколко дребни фрагмента керамика. Изглежда стената започва от това достигнато ниво, тъй като не се откроява никаква фуга.

В оформилия се профил на струпване № 1 (северозападния ъгъл на сондажа) в достигнатото ниво, след снемането на пластовете, също се оформи петно, подобно на това под струпване № 3. То продължава в дълбочина и лежи под кирпичената стена.

С цел проследяване стената в западна посока и изясняване характера на петното от сива почва, личащо в западния профил, основният сондаж бе разширен в западна посока с размери И–З – 2 м; С–Ю – 0,00–7 м. В него, след снемането на хумусния и първи механичен пласт, в участъка

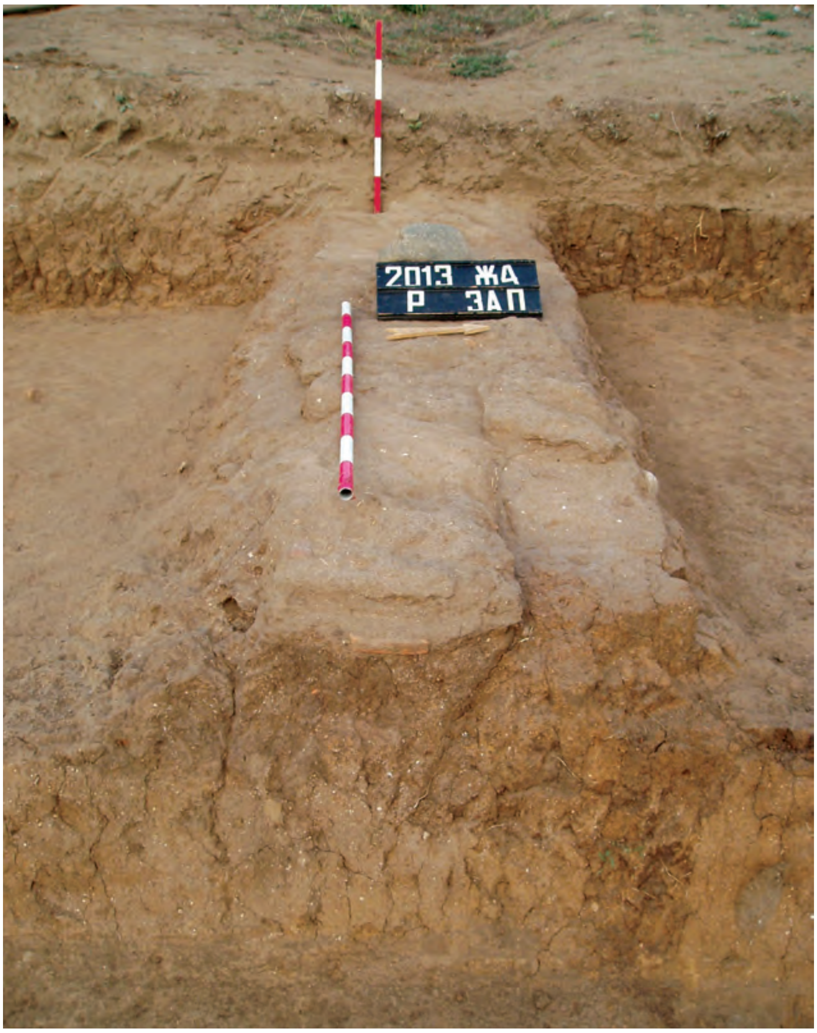

Обр. 2. Емпорион Пистирос, кв, Ж4: кирпичена стена.

на личащото в профила петно, се оформи ивица, пресичаща под прав ъгъл разширението с ширина до 1,50 м от сива, много твърда почва. При разчистването и след първи пласт се оформи стена с кирпичени тухли, с размери ок. 0,60 м. Оформилата се ивица от по-светла сива почва всъщност е от стената и разрушенията от нея. Тя е успоредна на разкритата предишната година стена и отстои на разстояние от около 2,80 м южно от нея. В снетите три пласта на разширението материали са открити единствено в северната част на сондажа, където попада част от струпване № 1 и в южната част, където се оформи ново струпване в близост до западния ръб на разширението. Това струпване се състои основно от керемиди и късове от мазилки със сив цвят, подобни на тези от пещта. В него също се откриха две глинени стълбчета и една бронзова теглилка с изображение на две кръгчета върху едната страна.

На този етап проучванията бяха преустановени. Каква част от новооткритата стена е запазена и дали разкритите две стени са част от една сграда, ще покажат проучванията през следващата година.

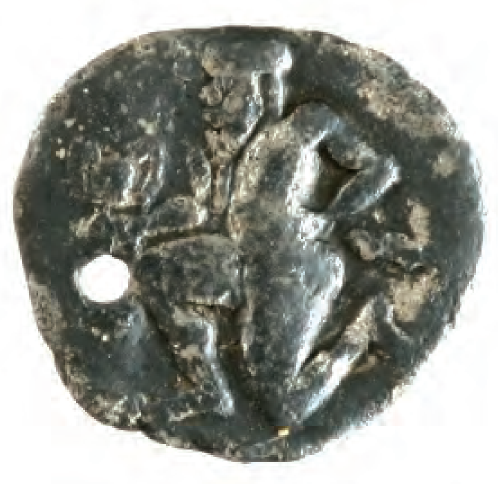

Обр. 3. Емпорион Пистирос, кв. Ж4: сребърна монета, хемихекте на Тасос.

Литература

Танева 1998: В. Танева, Монети намакедонските владетели от Пистирос. – В: М. Домарадски, В. Танева. Тракийската култура в прехода към елинистическата епоха (Емпорион Пистирос, Том 2). Септември, 1998.

Юрукова, Домарадски 1990: Й. Юрукова, М. Домарадски. Нов център на тракийската култура – с. Ветрен, Пазарджишко. – Нумизматика, 1990, 3, 9.

Taneva 2013: V. Taneva. Pottery kiln in grid square Ж 5 at Adjiyska Vodenitsa (Pistiros). – In: J. Bouzek, L. Domaradzka, A. Gotzev, Z. Archibald (eds.). Pistiros, Excavations and Studies. Vol. V. Prague, 2013, 26-32.

Moor 1997: M. Moor, Attic Red-Figured and White-Ground Pottery. The Athenian Agora, XXX. Princeton, 1997.

№22. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ТРАКИЙСКО СВЕТИЛИЩЕ НА ВРЪХ КОЗИ ГРАМАДИ, ЗЕМЛИЩЕ НА С. СТАРОСЕЛ, ОБЩИНА ХИСАРЯ

Иван Христов

От 12 юли до 15 октомври на връх Кози грамади (1365 м. н. в.) в Същинска Средна гора бяха проведени археологически проучвания на тракийско светилище, част от античен групов паметник с национално значение, обхващащ площ от 61 дка. Разкопките протекоха в рамките на 32 стандартни квадрата в три обособени сектора: южен, централен и северен (обр. 1).

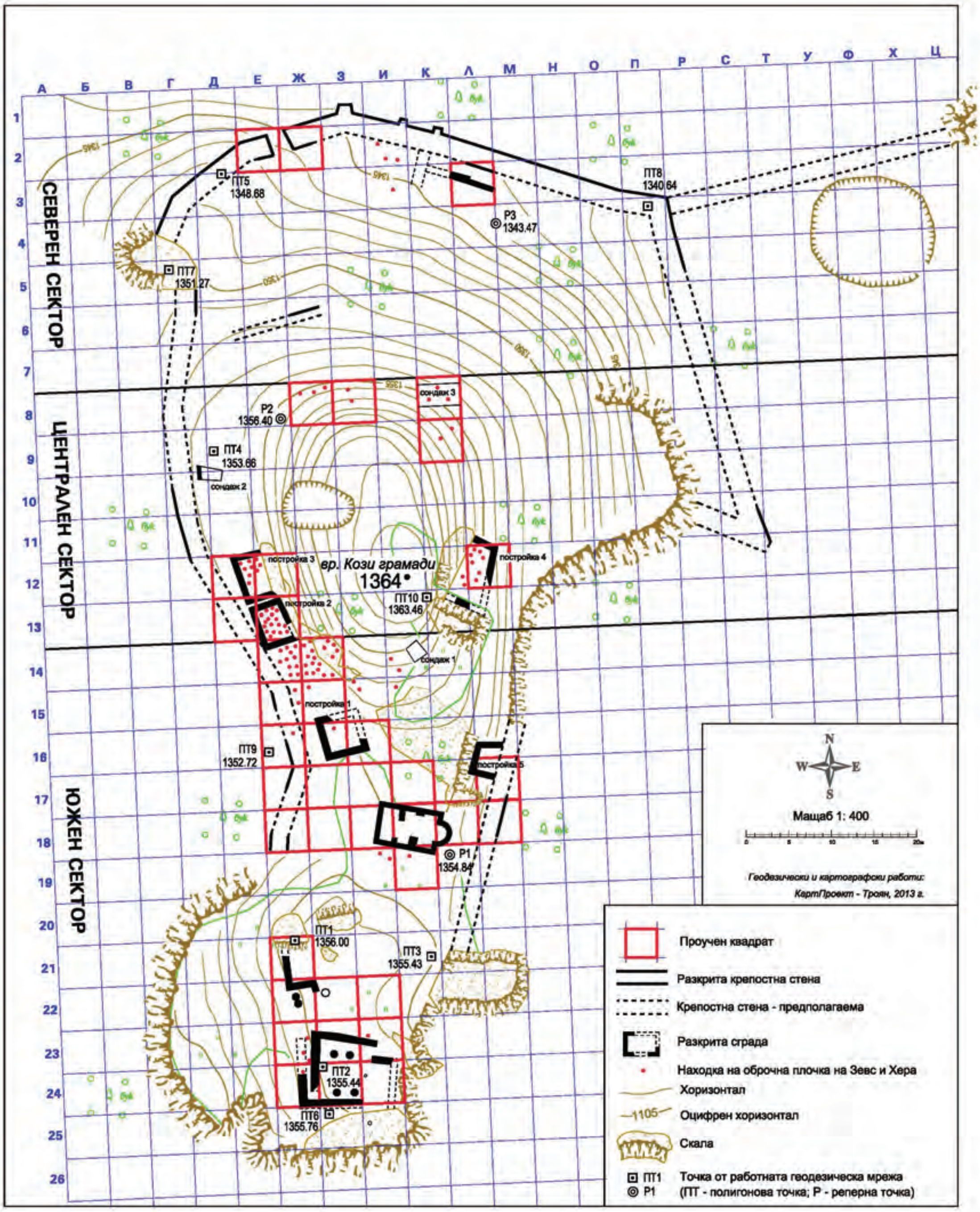
А Б В Г Д Е Ж З И К Л М Н О П Р С Т У Ф Х Ц
1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15 16 17 18 19 20 21 22 23 24 25 26
СЕВЕРЕН СЕКТОР
ЦЕНТРАЛЕН СЕКТОР
ЮЖЕН СЕКТОР
ПТ5 1348.68
ПТ7 1351.27
ПТ8 1340.64
Р3 1343.47
Р2 1356.40
ПТ4 1353.66
сондаж 2
сондаж 3
постройка 3
вр. Кози грамади
1364
постройка 4
постройка 2
ПТ10 1363.46
сондаж 1
постройка 1
ПТ9 1352.72
постройка 5
Р1 1354.84
ПТ1 1356.00
ПТ3 1355.43
ПТ2 1355.44
ПТ6 1355.76
N
W
E
S
Мащаб 1: 400
0 5 10 15 20м
Геодезически и картографски работи:
КартПроект - Троян, 2013 г.
Проучен квадрат
Разкрита крепостна стена
Крепостна стена - предполагаема
Разкрита сграда
Находка на оброчна плочка на Зевс и Хера
Хоризонтал
1105
Оцифрен хоризонтал
Скала
ПТ1
Р1
Точка от работната геодезическа мрежа
(ПТ - полигонова точка; Р - реперна точка)

Обр. 1. План на обекта с разкрити структури.

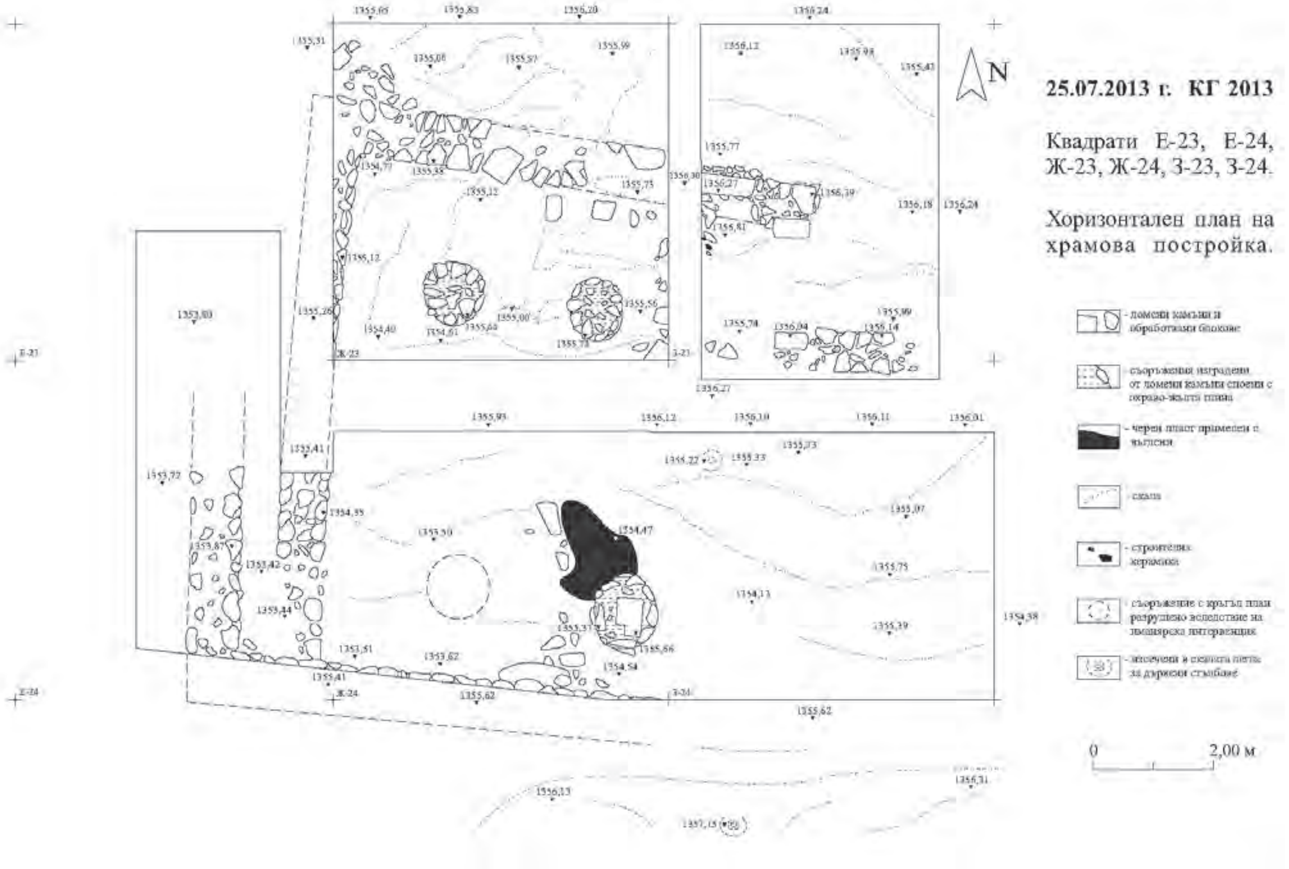
N
25.07.2013 г. КГ 2013
Квадрати Е-23, Е-24, Ж-23, Ж-24, З-23, З-24.
Хоризонтален план на храмова постройка.
- ломени камъни и обработени блокове
- съоръжения изградени от ломени камъни споени с охраво-жълта глина
- черен пласт примесен с въглени
- скала
- строителна керамика
- съоръжение с кръгъл план разрушено вследствие на иманярска интервенция
- засечени в скалата петa за дървени стълбове
0
2,00 м
Ж-23
З-23
Ж-24
З-24
Е-23
Е-24

Обр. 2. План на разкрита храмова постройка в южния сектор.

I. В южният сектор на върха с площ 1,7 дка се разкриха структури от различни периоди, илюстриращи най-голяма наситеност на археологически паметници на Кози грамади:

1. Древнотракийски храм. Разположен е в най-южната част на върха до група отвесни скали. Заема площ от 40 кв. м. Стените му са запазени до 1, 80 м височина и са изградени от ломени камъни на суха зидария (обр. 2). Във вътрешността на храма са разположени симетрично четири каменни съоръжения, изградени от дребни ломени камъни, споени обилно с жълта глина. Съоръженията са с диаметър 0,80 м и се интерпретират като бази за дървени колони. Входът на обекта е от изток с широчина 2 м, маркиран от страници с обработени блокове. Храмът функционира от РЖЕ (VIII–VI в. пр. Хр.), когато върху глинени замазки върху скалата са депонирани фрагменти от богато украсени керамични съдове.

Сериозно преустройство настъпва през IV в. пр. Хр. когато се изграждат кръглите бази, а източната част на постройката е допълнително украсена от масивни каменни блокове, от които днес са запазени само няколко. Сградата е била покрита със солени и калиптери.

2. В западното подножие на южния сектор е разкрита масивна крепостна стена с дебелина 2 м, изградена от масивни, добре обработени блокове, редуващи се с различна дължина и височина. Фундирана е върху скала, но с допълнително интегрирани в зида каменни блокове като банкет и контрафорси. За разлика от вътрешното, външното лице е грижливо изградено. Стената е била построена по западния склон на върха съобразено с широчина на терена, поради което на места прави допълнително укрепени чупки. Разкрити са 15 м от нея. Датирането ѝ зависи от интересни каменни структури от вътрешността в квадрати Е18-Е17 и Е16. В дълбочина са документирани огромни струпвания от ломени камъни. Между тях са открити десетки керамични фрагменти от монохромна керамика, амфори и чернофирнисови съдове, които се датират основно в V в. пр. Хр. Интерес предизвикват фрагменти от солени със специфично златисто „лаково“ покритие, познато до този момент само от с. Васил Левски, Карловско. Забелязва се повтаряемост на керамични форми, както и предварително пробиване на отвори в дъната на амфорите или строшаване на най-ниската част на столчета. Находките включват керамични зарчета за игра и различни по вид прешлени за

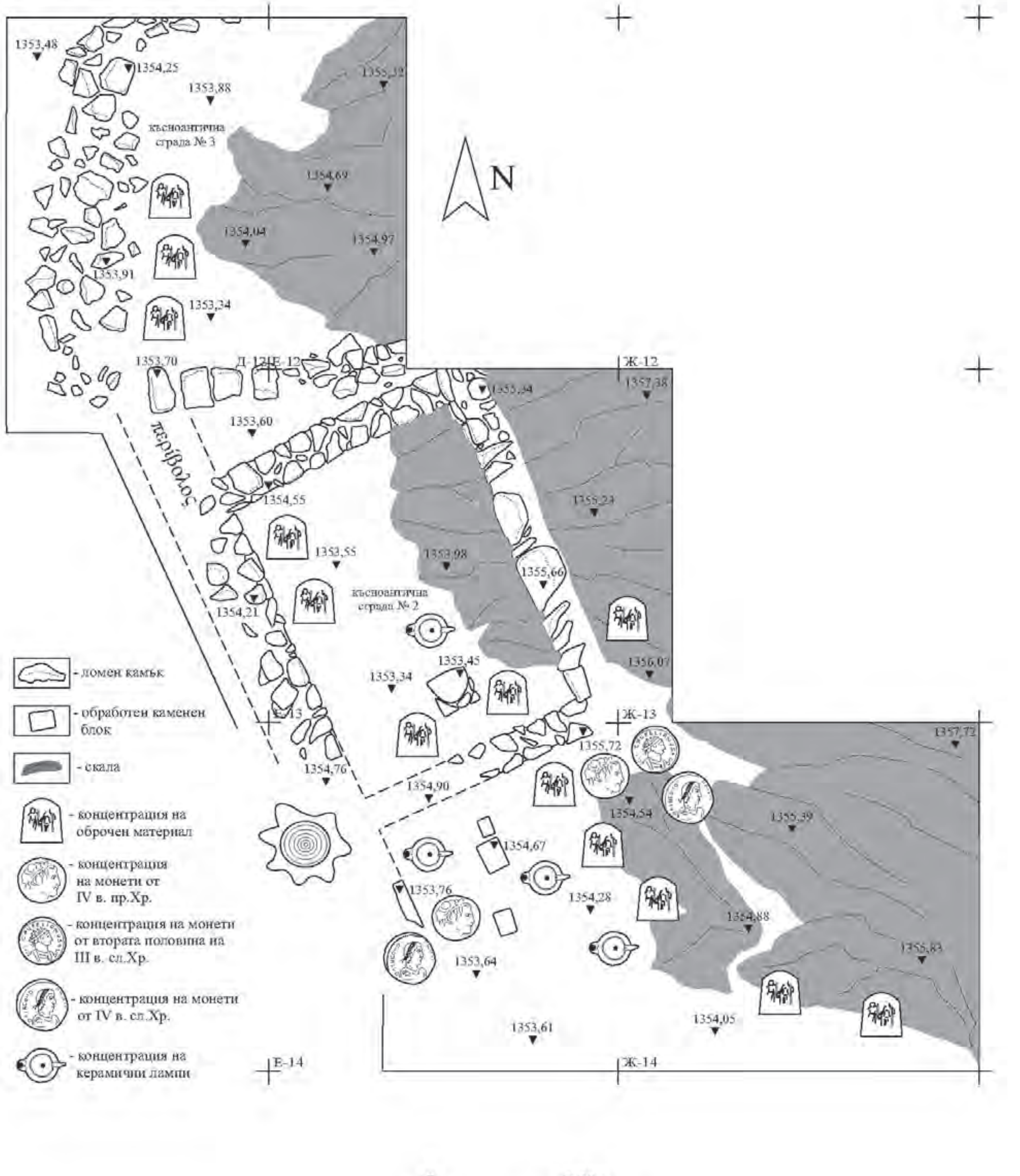
1353,48
1354,25
1353,88
1355,32
късноантична страда № 3
1354,69
N
1354,04
1354,97
1353,91
1353,34
1353,70
Д-12
Е-12
Ж-12
1355,34
1357,38
1353,60
περίβολος
1354,55
1355,23
1353,55
1353,98
1355,66
късноантична страда № 2
1354,21
1356,07
1353,45
1353,34
Е-13
Ж-13
1357,72
1355,72
1354,76
1354,90
1354,54
1355,39
1354,67
1354,28
1353,76
1354,88
1355,83
1353,64
1353,61
1354,05
Е-14
Ж-14
- ломен камък
- обработен каменен блок
- скала
- концентрация на оброчен материал
- концентрация на монети от IV в. пр.Хр.
- концентрация на монети от втората половина на III в. сл.Хр.
- концентрация на монети от IV в. сл.Хр.
- концентрация на керамични лампи
0
2,00 м

Обр. 3. План на западния склон на централен сектор – светилище на Зевс и Хера.

вретено и тежест за стан. Единствените метални находки са бронзови монети от IV в. пр. Хр., открити в най-горните пластове на керамичните струпвания.

Времето на превземането на съоръжението може да се определи по оловна тежестта за прашка с надпис на филиповия офицер Анаксандър върху банкета в кв. Е-17, бронзова монета на Терес II, намерена в запълнителя на стената източно от лицевата зидария и бронзови монети на Филип II.

В дълбочина в квадратите източно от стената, след каменния блокаж от едри ломени камъни, е достигнат друг пласт със ступване на чакъл и трошляк. В него са намерени единствено керамични фрагменти от II фаза на РЖЕ. Би могло да се говори за сходен обред, развиващ се като практика в по-късни епохи.

3. Раннохристиянска църква. Тя е частично проучена през 2005 г., но през 2013 г. бяха определени пълните ѝ размери – 9 x 4, 5 м. Изградена е върху скална основа със зидове от ломени камъни на калова спойка. Максимално запазената суперструкция е 0,60 м.

През IV в. на СЗ от църквата са построени три малки правоъгълни сгради. Откриването на вградени оброчни плочки в зидовете им доказва тяхното използване след преустановяване на практиката да се депонират цели оброчни плочки на олимпийските богове върху скалите. Късноантично огнище и следи от обитаване през Късната античност се откриват навсякъде на върха.

II. Централният сектор е разположен около кулминацията на върха. Включва предимно открити скални пасажи, но в северния склон на върха е разположена подравнена площадка с площ 500 кв. м. В нея са проучени 4 квадрата.

Въз основа на наблюденията може да се изкаже хипотезата, че върху естествени скални площадки около най-високата част на върха са поставяни оброчни плочки, част от които са открити във фрагментиран вид. Запазените изображения са на Зевс и Хера. На площ от 2 дка е съществувало открито светилище, интегрирано към скалите от всички страни на върха. То се развива от средата на III в до началото на V в. Открити са 160 цели и фрагментирани мраморни оброчни плочки от 9 основни типа, както и повече от 200 дребни фрагменти (обр. 3).

В централния сектор са разкрити и 4 колективни монетни находки с ядра в подножието на скалите на западния склон на Централния и Южния сектор. Общият брой на монетите надхвърля 220 броя. Най-ранните са бронзови монети на Филип II и Александър Македонски; хемидрахми на Тракийски Херсонес; драхма и четвърт драхма на Истрия; сребърни и бронзови монети на одриските царе Котис I и Терес II. Следват хронологически римски монети от II до началото на V в.

Сред даровете има керамични съдове, цели и фрагментирани еднофитилни лампи. Според материалите активният период за поднасяне на оброчни плочки е от средата на III в., след готските нашествия, до времето на император Константин Велики. Следва да се споменат още две късноантични помещения, сполучливо интегрирани от източна страна на върха в скални заравнени тераси.

III. Северен сектор. Проучен е само кв. К-3 и е почистен от рушевини известния от 2005 г. вход на крепостта.

В резултат от проучванията през 2013 г. могат да се направят следните обобщения:

А. На площ от 10 дка в най-високата част върха е съществувало светилище, чието функциониране започва през РЖЕ, синхронно със скалното светилище на близкия връх Сборови грамади.

Б. Вероятно с известна приемственост следват ритуални структури от V в. пр. Хр. Стената в южния сектор на върха е играела ролята на *периболос* на свещенното пространство. Наред с функционирането на тракийски храм съществуват данни за съществуването на голяма представителна постройка от дялани блокове, чието проучване предстои. Материалите от пределинистическата епоха допълват досегашния хиатус в усвояването на целия връх Този грамади. Владетелската резиденция в югоизточния скат на върха е построена около средата на IV в. пр. Хр.

В. През втората половина на III в. на върха е функционирало открито скално светилище на Зевс и Хера.

Г. Християнски храм от края на IV и началото на V в. бележи финалния етап на развитие на култово място.

Литература

Христов 2011: И. Христов. Този грамади. Проучване на одриска владетелска резиденция и светилища в Средна гора VIII–I в. пр. Хр. Т. I. София, 2011.

Христов 2012: И. Христов. Този грамади. Проучване на одриска владетелска резиденция и светилища в Средна гора VIII–I в. пр. Хр., Т. II. София, 2012.

Христов под печат: И. Христов. Светилище на Зевс и Хера на връх Този грамади в Средна гора.

№23. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ВРЪХ ДРАГОЙНА, ОБЩИНА ПЪРВОМАЙ

Елена Божинова, Антоанета Андонова

Редовните археологически разкопки се проведоха за десети сезон от 1 до 31 август 2013 г.[13]. За четвърти пореден сезон проучванията бяха съсредоточени в сектора на Малка Драгойна, като през настоящата година за първи път се проведоха разкопки върху северния склон на върха.

Северният склон, въпреки че е изключително стръмен, е бил обитаван. Това ясно личи по терасирането му в горната част, наличието на културен пласт, на места с дебелина до 1 м (видим в иманярски изкопи) и каменния разсип от масивна стена, която е преграждала изцяло склона в средната му част (обр. 1). Стената е описана и от И. Велков, според който на северозападния склон има малка тераска, преградена със стена (Велков 1955, 86). Тя е разположена на нивото на тази от югозападния сектор и двете вероятно са свързани в общата защитна система на върха. Разсипът се състои от дребни, средни и големи камъни, сред които има фрагменти от добре обработени блокове, добити от местната скала. Срещат се и части от блокове от варовик и пясъчник. И двата камъка като суровина липсват сред скалите на върха и са били донесени от друго находище. Между камъните от разсипа беше открит през предходен сезон и фрагмент от олинтска мелница.

Трудните условия за работа върху стръмния склон ограничиха площта за проучване до 80 кв. м в границите на 4 археологически квадрата (5 х 5 м, кв. Q11, P11, Q10 и P10). Проучваният терен се разполага в средната част на склона, непосредствено над каменния разсип. Основна цел бе да се потърси запазена *in situ* част от основата на стената, която да даде информация за начина на изграж-

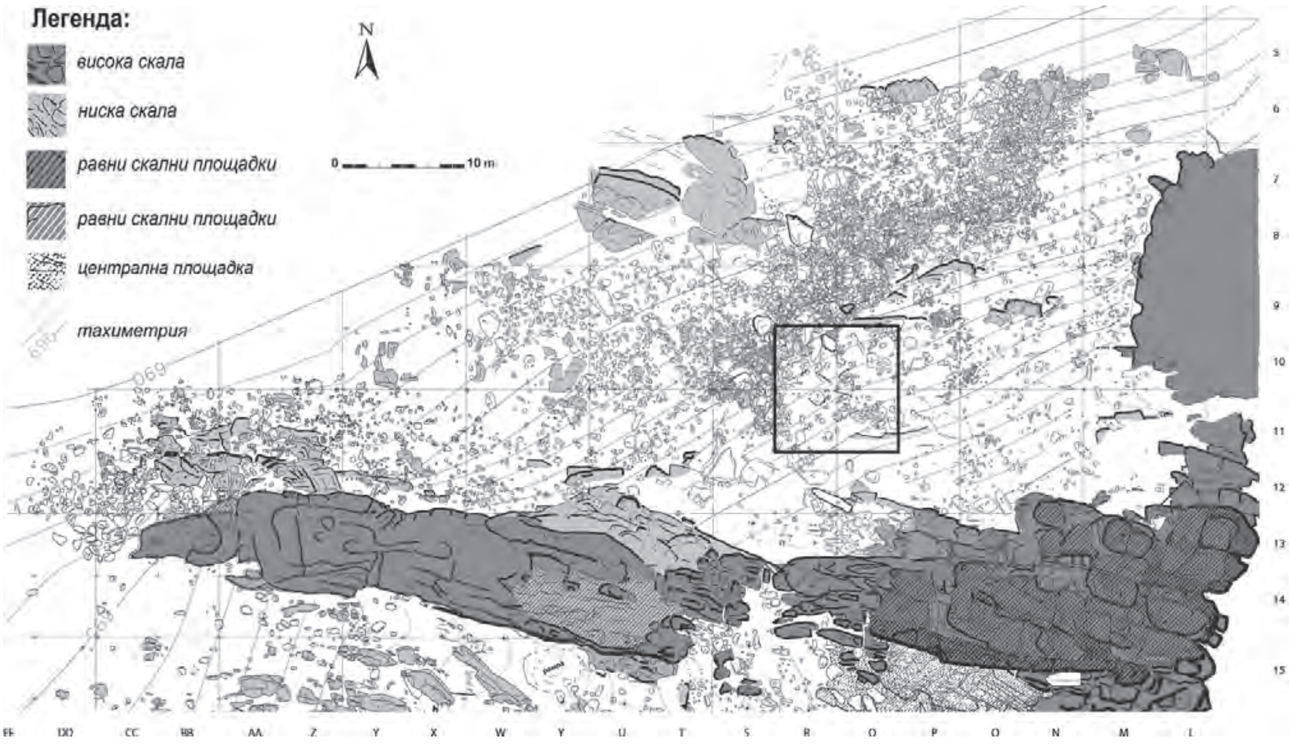

Обр. 1. Връх Малка Драгойна, северен склон – план на обекта с отбелязани граници на проучваната площ през 2013 г.

---

[13] В екипа участваха археолозите Велина Жекунова, Цветелина Славкова, Десислава Костадинова, Методи Димитров, Мая Валентинова, фотографът Цвятко Апостолов, учениците от НГДЕК Георги Митов и Атанас Тончев и 4 общи работници от с. Буково. Геодезическите заснемания бяха направени от Славея Николов. Консултация относно геоложките характеристики и антропогенната намеса на върха беше направена с геолозите доц. д-р Диан Вангелов и гл. ас. д-р Виктория Вангелова.

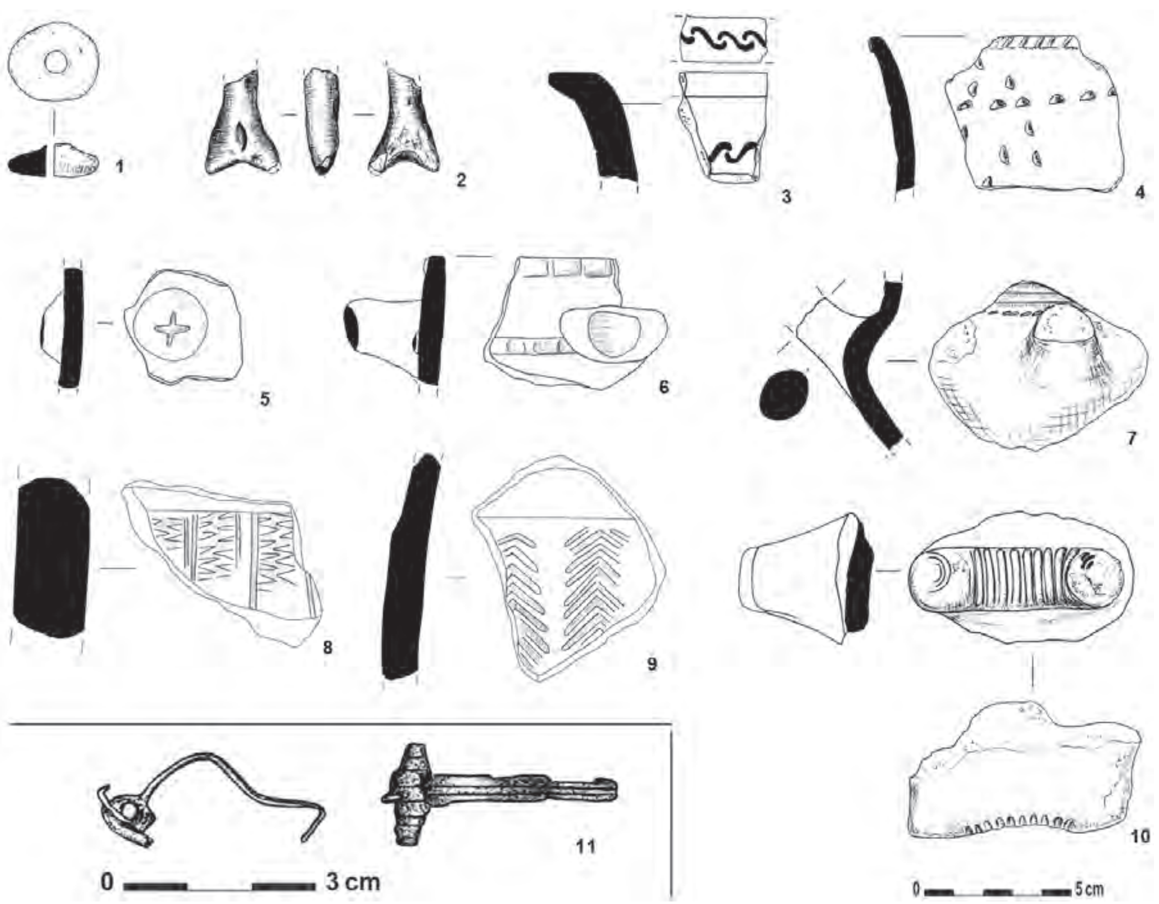

Обр. 2. Връх Малка Драгойна, северен склон: 1 – прешлен за вретено; 2 – женска антропоморфна фигурка; 3-4, 7, 8-10 – керамика на ръка от ранната желязна епоха; 5-6 – керамика на ръка от късната желязна епоха; 11 – бронзова фибула.

дането и хронологията ѝ. Културният пласт е с дебелина между 0,15 и 1 м. Разграничиха се ясно два стратиграфски пласта: горен с дребни камъни (до 0,15 м) и долен с по-големи камъни (ок. 0,20–0,40 м). Пръстта между камъните от двата пласта е идентична – сивокафява, ронлива, с характеристики на хумусен пласт. Ясни структури *in situ* не се разкриха. Известно стъпаловидно подреждане на камъните от долния пласт предполага, че е възможно те да са част от терасиране на склона или от запазена само в основата си стена. Към този етап на проучването, обаче, разположението на стената (стените?), чийто разсип ясно личи върху повърхността, остава неясен. Археологическите материали и от двата пласта се състоят от голямо количество фрагменти от битова керамика (изработена на колело и на ръка) и питоси (обр. 2 *8-9*). Всички фрагменти са с малки размери, измита повърхност и огладени ломове. Откриха се няколко глинени прешлени за вретено (обр. 2 *1*), фрагменти от тежести за стан, пулове, оформени от керамични фрагменти, голям брой железни крепежни елементи, почти цяла бронзова билатерална фибула (обр. 2 *11*), глинено мънисто, фрагмент от антропоморфна фигура (обр. 2 *2*), кварцови чукалки, фрагмент от седловинен хромел, кремъчни отломъци. Значителен брой са и фрагментите от стенна мазилка, които, подобно на битовата керамика, са с малки размери и измити ломове. Основната част от битовата керамика се датира в ранната желязна епоха (обр. 2 *3-4*, *7-10*), по-малка част в ранния елинистически период (обр. 2 *5-6*) и единични фрагменти в късната бронзова епоха. Голям брой фрагменти се отнасят към периода на късната античност, от края на III до началото на VI век (обр. 3), като повечето произхождат от по-горните пластове.

Материалите, основната част от които се отнасят към ранната желязна епоха, предполагат най-интензивно обитаване на тази част от връх Малка Драгойна именно през този период. Наличието на украсена с щампувани мотиви керамика прецизират хронологията в развития етап на епохата, в X–IX в. пр. Хр. Така началната дата на обитаване на северния склон на Малка Драгойна може да се постави в този период, когато вероятно са направени и основната част от терасиранията. Наличието на стенни мазилки, метални крепежни елементи и струпвания от дребни камъни предполагат съществуването тук на конструкции, чийто характер към този етап на проучването остава неясен. Типовете артефакти предполагат ежедневен бит.

Ограничено количество късноантична керамика беше регистрирано през предходните сезони върху високите площадки на връх Малка Драгойна. Най-високата ѝ концентрация в пластовете на северния склон прецизират обитаваната площ през този период именно в тази част на обекта. Преобладава работена на колело керамика, но се срещат и съдове, работени на ръка. Датировката ѝ е в периода от края на III до VI век. Като цяло керамиката не е представителна и е относително ограничена като количество, в сравнение с тази от периодите на бронзовата и желязната епоха. Вероятното обяснение е в характера на обитаването през късната античност, а именно като наблюдателен пост, свързан с разположените в северното подножие на върха синхронни обекти в м. Хасаря (Джамбов, Попов 2013), Църквището (Топалилов 2013) и Гробето (Велков 1955, 87-89; Божинова 2009, 121), които оформят значителен комплекс от селища, крепости, църкви и други.

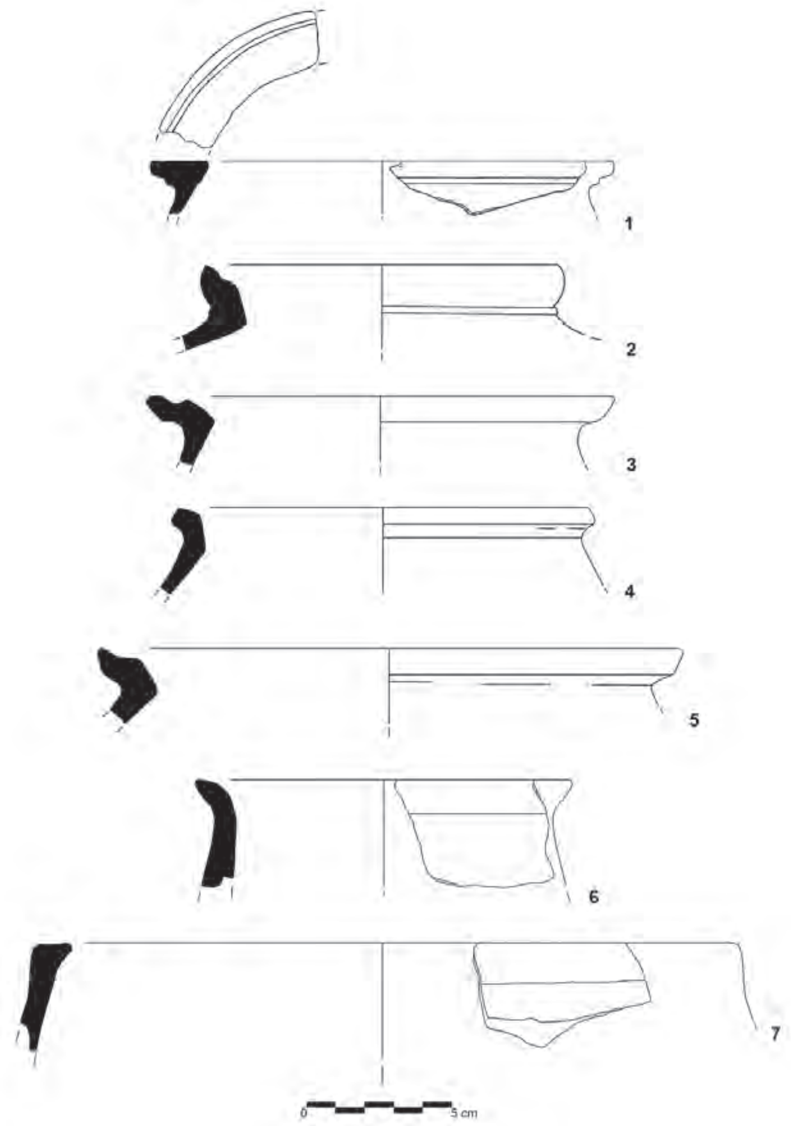

Обр. 3. Връх Малка Драгойна, северен склон: 1-5 – керамика на колело от късната античност;
6-7 – керамика на ръка от късната античност.

Литература

Божинова 2009: Е. Божинова. Данни за селищната система в рида Драгойна въз основа на теренни археологически обхождания. – Известия на регионален исторически музей Благоевград, том V, 2009, 114-125.

Велков 1955: И. Велков. Драгойново – един тракийски селищен център. – ИАИ XIX, 2, 1955, 85-94.

Джамбов, Попов 2013: И. Джамбов, С. Попов. Археологически разкопки на обект: късноантична крепост и средновековен манастир в местността Хисаря, землище на с. Драгойново, община Първомай. – Археологически открития и разкопки през 2012 г. София, 2013, 466-468.

Топалилов 2013: И. Топалилов. Археологически разкопки на обект „Църквището“ в землището на с. Драгойново, община Първомай. – Археологически открития и разкопки през 2012 г. София, 2013, 326-327.

№24. ПРОУЧВАНИЯ НА ТРАКИЙСКИЯ ГРАД В АР „СБОРЯНОВО“

Тотко Стоянов, Мария Николаева, Красимир Ников, Даниела Стоянова, Велислав Бонев, Калин Маджаров, Теодора Василева, Христо Узунов

Проучванията се проведоха през м. август 2013 г. от екип в състав: проф. д-р Т. Стоянов, М. Николаева – ръководители, доц. д-р К. Ников – зам.-ръководител и членове: гл. ас. д-р Д. Стоянова, Ж. Михайлова, В. Бонев, К. Маджаров, Т. Василева, Х. Узунов, П. Стоянов, Ю. Събчева и 14 студенти-стажанти от специалност Археология на СУ „Св. Кл. Охридски“. Разкопките бяха осигурени финансово от МК, ИМ Исперих и СУ „Св. Кл. Охридски“.

I. Югозападен квартал (ЮЗК)

1. За да се разкрие максимално в източна посока външният зид на залата с есхара (Стоянов и др. 2012; Стоянов и др. 2013а-б), бе извършено окончателно отнемане на „зид IV“ в кв. 264/3-4, 8-9 (обр. 1 *1*).

Разчистването на трите външни стени на сградата с есхара, разширяването на совдажа в югоизточния ѝ ъгъл и стратиграфските наблюдения водят към хипотезата, че най-ранна е Стена 1, след която може би има строителен етап, към който принадлежи стена (?) 3, а най-късна е Стена 2 (обр. 1 *2*). До ясни данни за източна стена или съоръжение, ограничаващо от изток залата с есхара, не се достигна.

Разчистването на руините от „зид IV“ в южна посока очаквано разкри струпвания от квадри от северната стена и запълнителя на кулата. Броят на квадрите с моделиран „отвесиращ водач“ вече е 5. Те са разположени в една ивица, приблизително на север от североизточния ъгъл на кулата. Сред квадрите северно от Стена IV, върху горната широка повърхност на една от тях (№ 57), бе открита дълбоко издялана буква *E* (епсилон) (вис. 23 см, шир. 12 см). Това е ново доказателство за работата на каменоделци и строители, школувани в практиката, характерна за елинската монументална архитектура, при тази важна част от укрепителната система на града. Такива букви са били поставяни, за да улесняват монтажа на съответния дял от конструкцията. По алфабетната система те обозначават мястото на блока по хоризонтала или вертикала.

Неочаквано бе откриването на нова крепостна стена, която получи работен № VI. Разкрита бе в югоизточния ъгъл на кв. 264/8, западната половина на кв. 264/9, североизточния ъгъл на кв. 264/13 и северозападния ъгъл на кв. 264/14. Ориентирана е ЮЗ-СИ (обр. 1 *1.VI*; 2 *1*). По начин на изграждане е сходна със стена V и основната крепостна стена на платото. Дебелината ѝ е ок. 3 м, като в най-западната част е ок. 2,70 м. Южното лице на Стена VI е запазено само в основния си ред. Общата лицева дължина на северното лице е ок. 7,50 м, като със сигурност Стена VI продължава още на СИ. Северното лице, от което са разкрити до шест реда, е деформирано, като блоковете и камъните от него са рухнали на С–СЗ и са размесени с квадрите от кулата (обр. 1*1.VI*; 2 *1-2*). Това свидетелства, че в момента на земетресението стената, която вероятно е опирала в североизточния ъгъл на кулата, е съществувала и двете съоръжения са разрушени едновременно. Следователно Стена VI е част от укрепителната система на Югозападния квартал.

Новооткритата стена е ново доказателство за стратегическото значение на укрепленията в Югозападния квартал. Позицията ѝ на юг от залата с есхара води до заключението, че тя не е била извън крепостната стена, както се приемаше до сезон 2012 г., а че поне от определен момент нататък, ако не изначално, е била в силно укрепено пространство. Това подчертава специалното място на това ритуално място.

2. В най-западния участък от стена III, разкрит през 2012 г. в кв. 263/17-18 бе направено разширение на юг. Оказа се че кеменните блокове, разкрити по южната граница на кв. 263/17, възприети през миналия сезон като част от част от лицевите блокове на стена III, са част от материковата скала, изсечена, за да се положат зад нея лицевите блокове от фундамента на стената и бъдат подсигурени срещу подкопаване.

3. Бяха допроучени и документирани комплексите от късноелинистическата епоха (II–I в. пр. Хр.) в кв. 263/4-5, 9-10 и 263/24-25. Бяха направени нови наблюдения върху структурата и технологията на изграждане на битови огнища (обр. 2 *3*), битова пещ в кв. 263/10 и есхара № 67. При проучването на пещта бе установено, че подовото ниво се състои от два слоя плътна, добре изпечена глина, т. е.

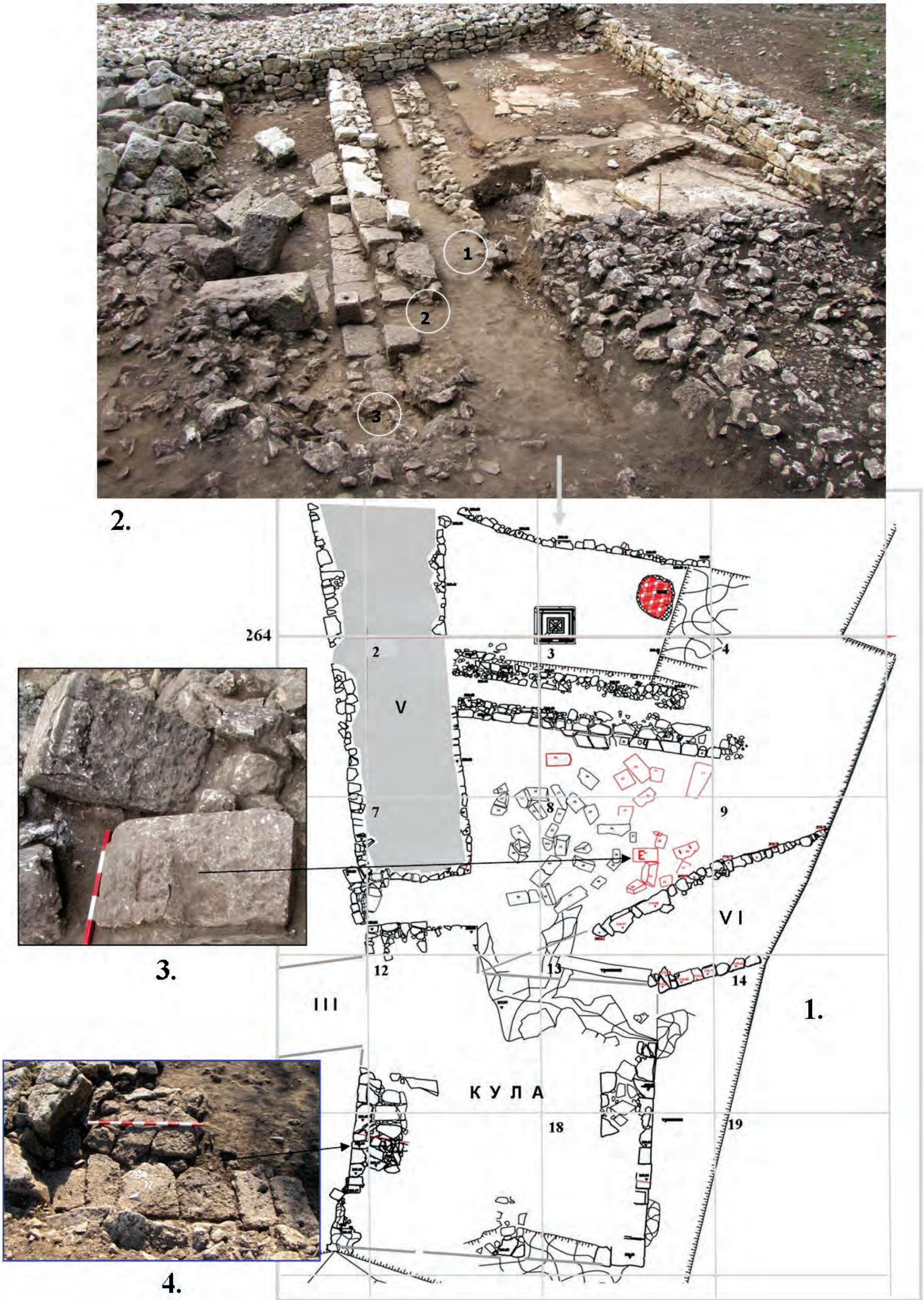
1
2
3
2.
264
2
3
4
V
7
8
9
E
VI
3.
12
13
14
III
1.
КУЛА
18
19
4.

Обр. 1. 1. План на проучвания участък в Югозападния квартал; 2. Поглед към залата с есхара от И; 3. Квадра от кулата с врязана буква Е; 4. Блокове от фундамента на кулата.

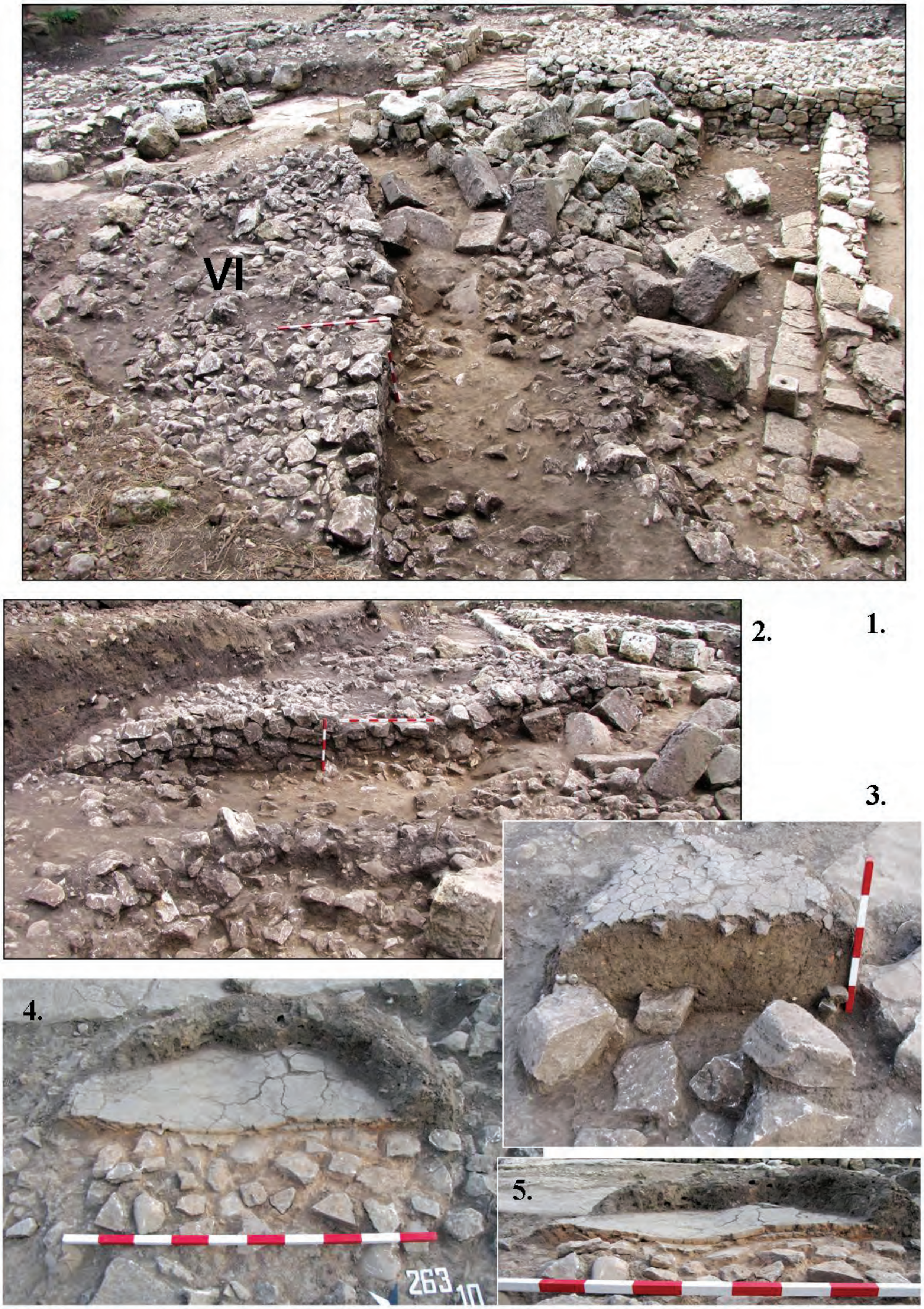

Обр. 2. 1. Поглед към новооткритата Стена VI от СИ; 2. Северното лице на Стена VI; 3. Разрез на битово огнище № 63; 4-5. Разрез на битова пещ.

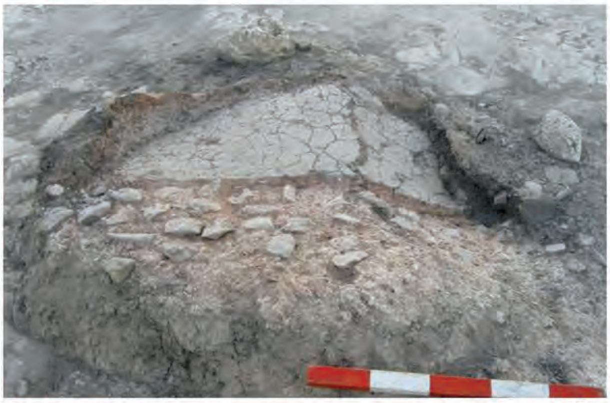

2.

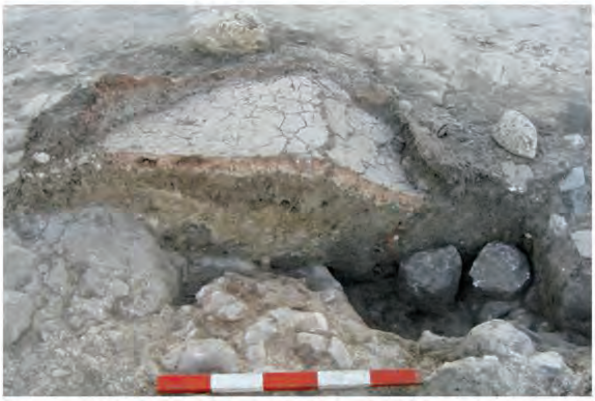

3.

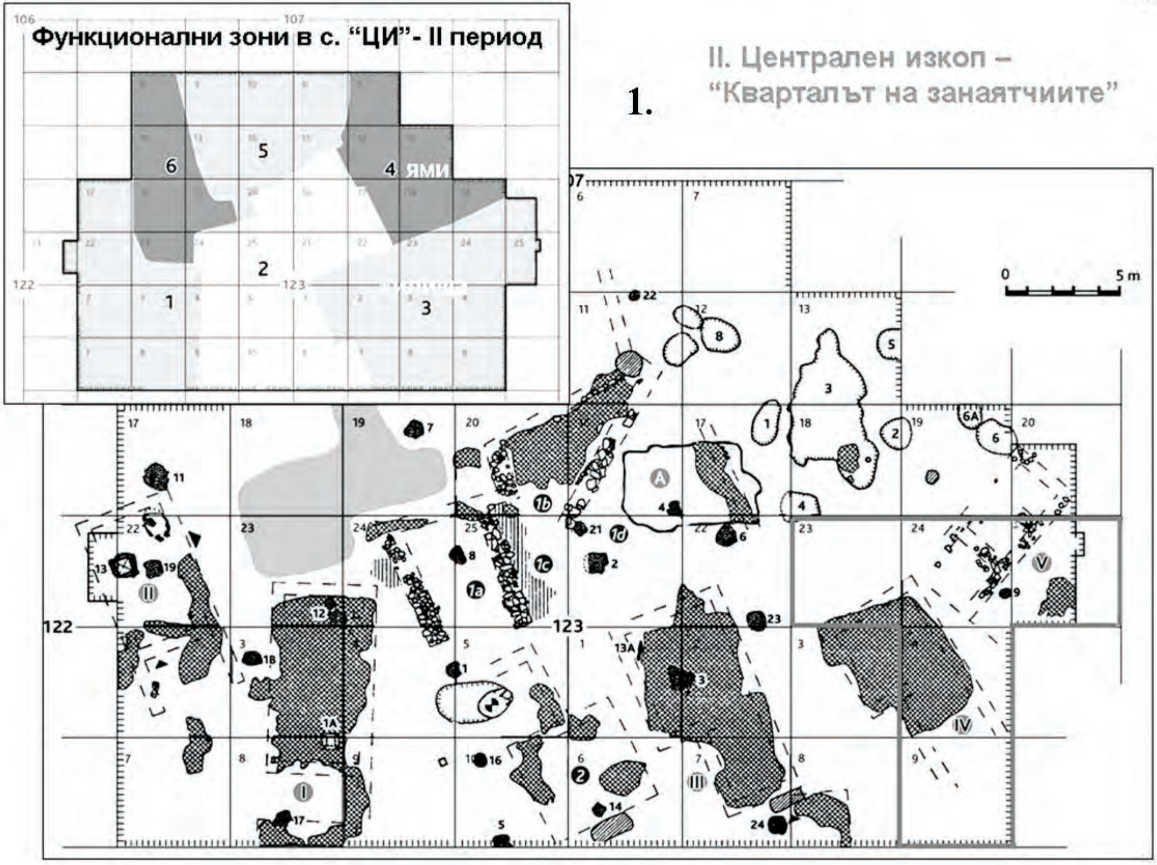

1.

Функционални зони в с. "ЦИ"- II период
ями
II. Централен изкоп –
"Кварталът на занаятчиите"
0
5 m
122
123

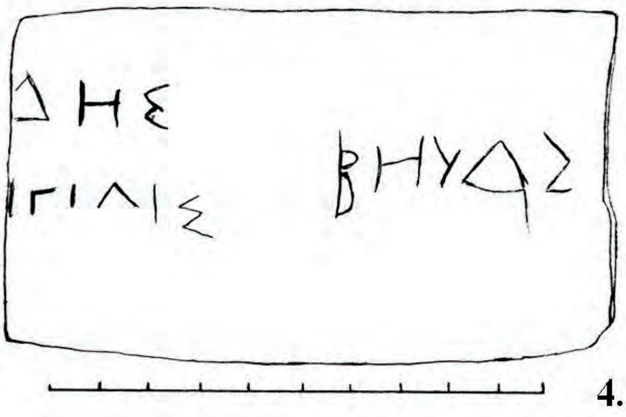

4.

ΔΗΣ
ΙΓΙΛΙΣ
ΒΗΥΔΣ

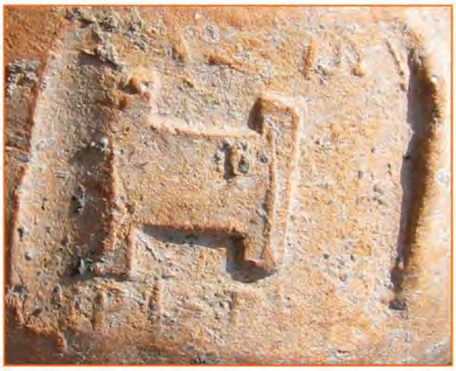

5.

Обр. 3. 1. План на централния изкоп с проучвания участък; 2-3. Разрез на битова пещ № 4; 4. Фрагмент от стена на амфора с графити; 5. Тасоски амфорен печат на епонима Аретон (?).

вероятно има два периода в използването на съоръжението (обр. 2 *5*). В участъка, където е изградена пещта, е налице пласт от дребни и средни ломени камъни (обр. 2 *4*). Те вероятно са положени при подготовката на изграждането на стопанските и жилищните съоръжения от късноелинистическата епоха. Подобни участъци бяха частично документирани и в други части на проучваните квадрати на сектор 263.

II. Централен изкоп (ЦИ). През 2013 г. продължи допроучването на останки от жилищни и стопански структури от I и II строителни хоризонти в квадрати 107/23-25 и 123/4, 9, проучвани през 90-те години (обр. 3 *1*). Както и в предходния сезон, липсват запазени цели комплекси от I хоризонт, което би могло да се обясни с презастрояването им. На терен се разкриват само сивкави петна с неголямо количество материали, които биха могли да са от съоръжения от I хоризонт или навеси/паянтови постройки към жилища от II хоризонт. Разкритите през сезон 2012 г. огнище № 65 и пещи №№ 3 и 4 са допроучени и не показват отлики от подобните им на територията на селището. Направени са ценни наблюдения върху технологията и функционирането на битовите огнища и пещи. Деформацията на дъното на пещ № 4 (обр. 3 *2-3*) е обективно доказателство за земетресението, разрушило града в средата на III в. пр. Хр.

Освен ямата от сезон 2012 г., в кв.107/25 са разкрити още две близкостоящи ями. Възможно е участъкът от ями с различни функции, разграничен през 90-те години на XX в., в квадратите на северозапад от проучения през 2013 г. участък, да се е простирал на ЮИ по време на първия период от развитието на града, а около началото на III в., след засипване и подравняване, тук да са построени жилищните компрекси IV и V (Стоянов и др. 2006, обр. 27).

Керамичните находки от ЦИ отново предоставят интересна информация за хронологията на сектора и културата на обитатателите. Част от амфорните печати потвърждават ранна дата на първия хоризинт – ок. началото на последната четвърт на IV в. пр. Хр. (обр. 3 *5*). Особено ценна информация поднася фрагмент от стената на тасоска амфора с графити, върху която се четат три тракийски имена (обр. 3 *4*).

Литература

Стоянов и др. 2006: Т. Стоянов, Ж. Михайлова, К. Ников, М. Николаева, Д. Стоянова. Гетската столица в Сборяново. 20 години проучвания. София, 2006.

Стоянов и др. 2013а: Т. Стоянов, Ж.Михайлова, К. Ников, Д. Стоянова, В. Бонев, К. Маджаров, М. Николаева, Ю. Емилов. Югозападният квартал на гетската столица (Хелис?) в Сборяново – проучвания, резултати, перспективи. – В: Сборник „Есенни четения Сборяново. От находката до витрината, Т. 8/9, Фабер, Велико Търново, 2013, 35-70.

Стоянов и др. 2013б: Т. Стоянов, К. Ников, М. Николаева, Д. Стоянова, В. Бонев, К. Маджаров, Т. Василева, Х. Узунов**.** Проучвания на тракийския град в АР „Сборяново". – Археологически открития и разкопки през 2012 г. София, 2013, 149-153.

№25. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА УКРЕПЕН ВЛАДЕТЕЛСКИ ДОМ В М. ТАТАР МАША КРАЙ С. КНЯЖЕВО, ОБЩИНА ТОПОЛОВГРАД

Даниела Агре, Деян Дичев

Разкопките на обекта се проведоха се през м. юни-август 2013 г. от екип в състав: Даниела Агре – ръководител, Деян Дичев – зам.-ръководител и членове: Доротея Гюрджийска, Елена Николова, докторанти в СУ „Кл. Охридски", Светослав Йорданов, Анна Агре и Десислава Любенова – магистри по археология, Д. Иванов – бакалавър по археология.

През сезона продължи проучването на Централен сектор (предфасадното пространство на централната жилищна сграда, сгради II, III и IV) и сектор „Изток", като започнаха разкопки и в сектори „Запад" и „Юг".

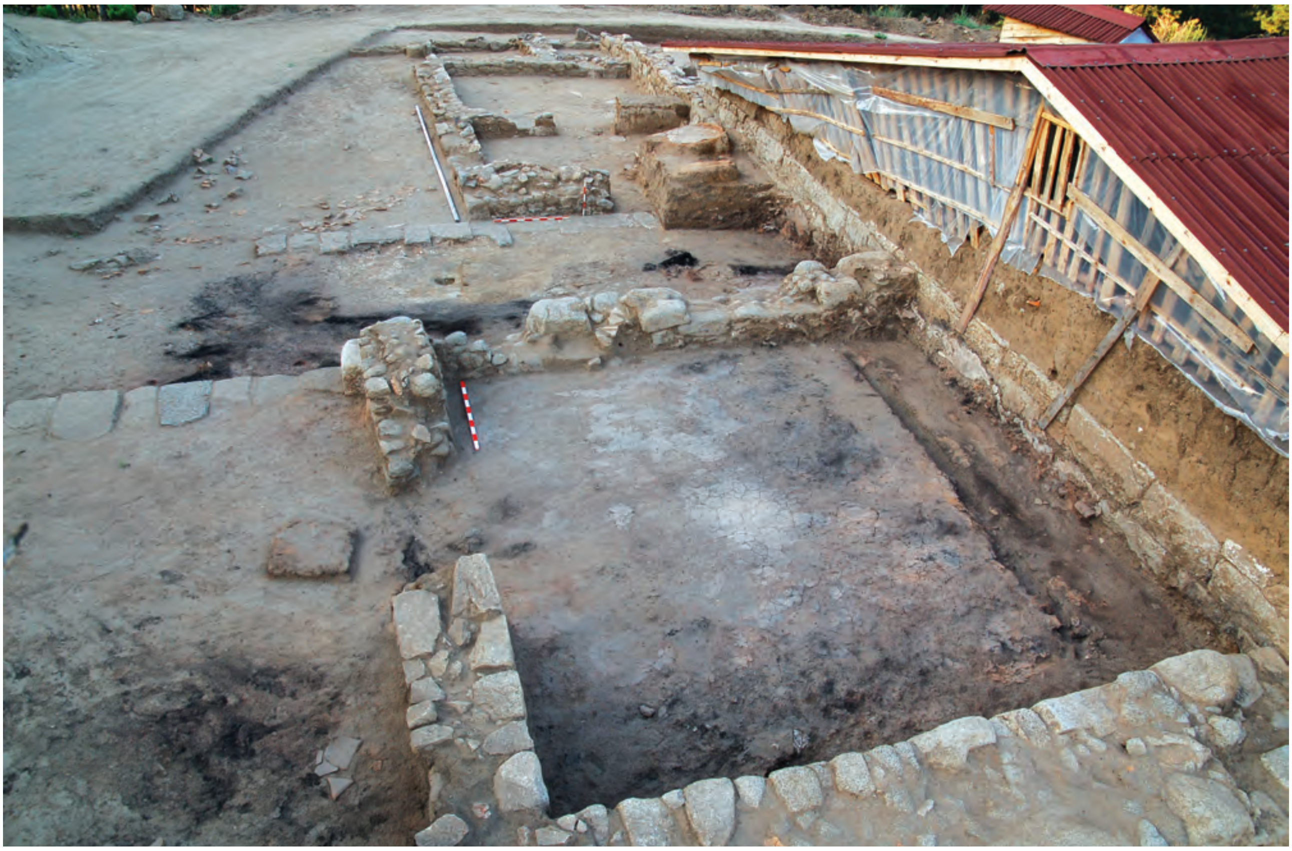

Обр. 1. Сгради II и III – след проучването през 2013 г.

Предфасадно пространство на централната жилищна сграда

След демонтиране на керемиденото струпване, заемащо цялото пространство пред фасадата на централната жилищната сграда (ЦЖС), бе достигнат стерилния терен. В източния участък пред фасадата, непосредствено до западната стена на сграда III, бяха регистрирани три ями. През сезона са проучени ями №№ 1 и 2. Двете ями са вкопани в стерила, имат сферична форма и кръгъл отвор при засичането им на терена. Запълнителят им е от еднородна кафява рохка пръст, единични фрагменти от отухлени замазки и единични фрагменти от керемиди.

Помещение А на сграда II

Вътрешността на помещението беше заето с деструкция от цяла покривна конструкция с едро фрагментирани керемиди. След нейното демонтиране беше разкрито цялото подово ниво на помещението, върху което е била нанесена глинена замазка.

В западната половина на помещението, успоредно на западната стена, бе регистрирана негативна структура – вкопаване в нивото. Пластът над него беше със силни следи от огън. По дължина структурата е ориентирана С–Ю. В южния ѝ край личи, че структурата е била е покрита от подовата замазка, която впоследствие е хлътнала навътре в кухината. Негативната структура вероятно представлява отпечатък от изтляла греда, която е била вкопана в тази част на помещението (обр. 1).

Помещение В на сграда II

В източната част на помещението е разкрита стена с ориентация С–Ю и дебелина 0,60 м, прилепена на фуга към северната оградна стена. Градежът е двулицев с пълнеж от малки камъни на глинена спойка. Запазен е само един ред от суперструкцията на стената. Вероятно тази стена затваря от изток помещение В на сграда II.

Помещение С на сграда II

В помещението бяха разкрити деструкции от падналия покрив, като между и под тях се откриваха разнесени кирпичи от стените, голям брой фрагменти от амфори, сред които и фрагментирани на място цели форми, въглени и бяла варова замазка. Върху подовото ниво в СЗ ъгъл на помещението бе открито голямо количество горяло зърно. Непосредствено на изток до купчината зърно бе разкрита пълна със зърно амфора (обр. 2).

Обр. 2. Тасоска амфора, пълна със зърно от помещение С на сграда II.

Сграда III

В помещенията от сградата бяха демонтирани деструкциите от падналия покрив. В четирите помещения на сградата, освен керемиди, един фрагмент от чернофирнисов съд и големи късове желязна руда, не е открит никакъв друг материал.

В помещение D е проучена яма. Тя се очертава на терена с кръгъл отвор, който от изток частично разрушава вътрешното лице на източната стена на помещението. Ямата е с полусферична форма, вкопана в материка. Запълнителят ѝ се състои от рохка кафява пръст, примесена с голямо количество въглени и няколко животински кости.

Сграда IV от запад на ЦЖС – кв. И5, 6, 7/К5, 6, 7

В кв. И5/6-К5/6 северната оградна стена достигна дължина от 2,30 м; ширината ѝ е 1,20 м, а запазената височина – 0,80 м. В този участък е разкрита потерна, чието западно лице все още не е оформено поради денивелацията на терена.

В кв. И5-И6 е разкрита стена с дължина 6,70 м и ширина 0,60 м, ориентирана в посока С–Ю, изградена от ломени камъни на калова спойка. В кв. И7 е разкрит нейния югоизточен ъгъл. Там тя се свързва перпендикулярно със зид, който тепърва ще се проучва в западна посока. Вероятно двете стени затварят сграда, която се развива в западна посока.

Сектор Запад – кв. А7–А12; Б7–Б12; В11, В12

В кв. А7–А12; Б7–Б12; В11, В12 е разкрита западната оградна стена на обекта. Тя е изградена от ломени необработени камъни на калова спойка. Дебелината на стената е от 1,10 до 1,20 м. В някои участъци в градежа ѝ е използвана материковата скала. Денивелацията в тази част на обекта е много голяма и по тази причина субструкцията на стената, която стъпва върху здравия терен, следва нейния наклон. Тъй като във височина стената е била изградена от кирпич, горната част на каменния цокъл е изграждана стъпаловидно с цел да се постигне хоризонтална основа, върху която ляга кирпичената част на стената (обр. 3).

В кв. Б8 и Б9, на 2,5 м източно от западната оградна стена, е разкрита успоредна на нея стена с аналогичен начин на градеж.

В кв. Б11 и Б12 е разкрита втора стена, разположена на фуга перпендикулярно на западната оградна стена. Стената е изградена на калова спойка от старателно подбрани необработени камъни с видим стремеж към правилни редове. Разкритата ѝ височина е 0,75 м, а дебелината е 1 м.

На този етап от проучването може да се предположи, че стената в кв. Б11 и В11 представлява южната стена на голяма сграда, развиваща се на север в кв. Б10, Б9 и Б8. Сградата е долепена до западната оградна стена на обекта и вероятно е била поне на два етажа. Откритите материали показват, че най-вероятно това е била стопанска сграда, която е била включена във фортификацията на обекта и е изпълнявала функциите и на отбранителна кула, тъй като е разположена на място, покриващо най-достъпния подход към обекта от запад.

Сектор Юг – кв. З10 и З11

В тези квадрати бяха разкрити две стени, разположени перпендикулярно една спрямо друга.

Стената с направление И–З е продължение на южната оградна стена на обекта от кв. В12. Начинът на градеж е аналогичен на този при вече разкритите по-рано участъци от оградната стена. В западния край на стената е разкрит канал за оттичане на атмосферните води.

Разкритата стена с посока С–Ю е перпендикулярна на оградната стена и е долепена на фуга към нея. Вероятно това е западната стена на сграда, която се развива в източна посока.

Сектор Изток-Кв. Т6; Т8; У4; У5; У6; У7; У8; Ф8

В кв. Т8, У7, У8 и Ф8 (ЮИ ъгъл на обекта) се разкри южната стена на кула. Тя е с дължина 6,60 м и дебелина 1,10–1,15 м. След проучванията през 2012 и 2013 г. може да се каже, че кулата е с квадратна форма и размери 6,60 х 6,60 м. Градежът ѝ не се различава от вече разкритите участъци от оградната стена на обекта – той е от ломени камъни на калова спойка със стремеж към подравняване на редовете. От материалите, открити във вътрешността на кулата се вижда, че тя е била покрита с керемиди.

Ров

На 3 м от източното лице на оградната стена в кв. У6, У5 и У4 бе проследена негативна структура – ров, вкопан в стерилната основа. Разкритият участък е с дължина 11 м, ширина 2,40 м и дълбочина от 0,80 до 1 м от съвременното ниво.

Откритият на обекта нумизматичен и керамичен материал позволява изграждането на дома да бъде отнесено към последната четвърт на IV в. пр. Хр.

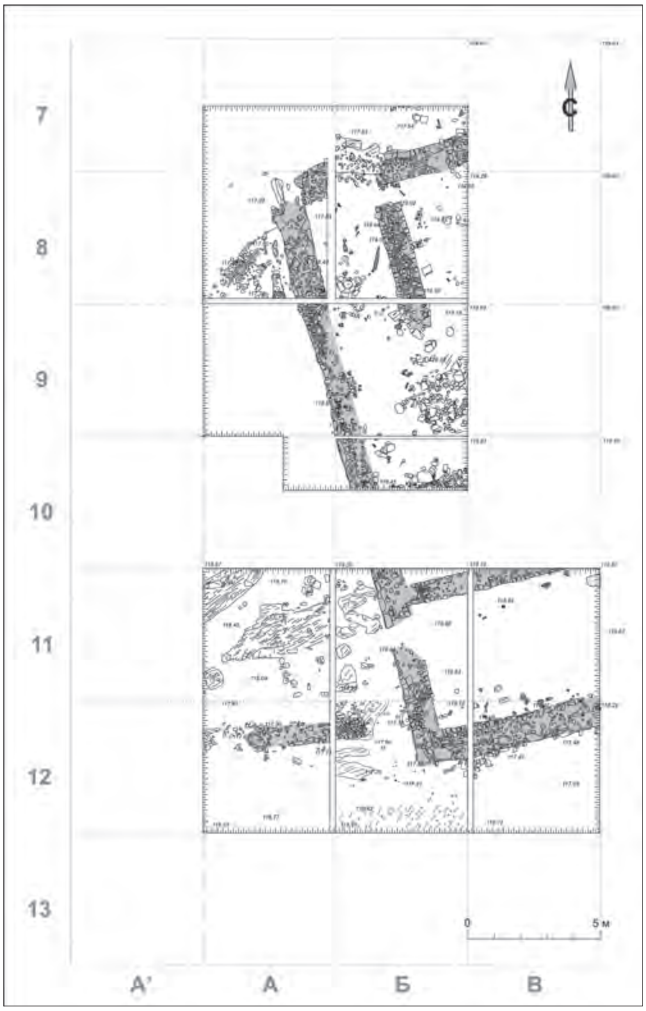

Обр. 3. Графично заснемане на западната оградна стена на обекта.

№26. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ В М. ДЕНИНАТА ПЛОЧА, С. МИРКОВО, ОБЩИНА МИРКОВО

Живко Узунов

Проучвания на обекта се провеждат вече три сезона от екип на НБУ с ръководител гл. ас. д-р Живко Узунов и гл. ас. д-р Илиян Боянов – консултант. До този момент резултатите показват обитаване през IV–III в. пр. Хр. и римската епоха (трета четвърт на III–IV в.).

Площта, която се проучи през 2013 г., е в рамките на общо десет квадрата и попада изцяло в Сектор 1 (обр. 1). През 2012 г. се установи, че културният пласт в различни части е с различна дълбочина и достига до максимална дебелина 0,40 м. В него не се разграничават ясно строителни периоди, тъй като площта е компрометирана от строителството и използването на възвишението през римския период, когато е направено и изравняване на терена на цялата площ и съответно пластът от класическата и ранноелинистическата епохи е запазен само в близост до материковата скала (Узунов 2013, 153).

Основната цел на проучванията през настоящия сезон бе премахване на каменния разсип в квадратите и проследяване развитието на сградата, засечена при разчистването му. В резултат бе установено наличието на две помещения с правоъгълна форма и с приблизително еднакви размери, разположени едно след друго на дългите си страни, с вероятен преход помежду им. Ориентацията им е СИ–ЮЗ. Първото помещение има запазени във височина стени до около 55 см, докато второто е засега само засечено на места и неговото проучване предстои.

Помещение 1 заема източната част на сектора, като външната североизточна стена е разположена до самия край на скалния венец, а основите са стъпили директно върху материковата скала (обр. 2). Помещението е изградено от ломени (цепени) камъни, някои от които са допълнително обработвани. За свързващо вещество е използвана глина. Градежът е двулицев с изравнени редовете, запазени на височина до шест на брой. Камъните са стъпили директно върху материковата скала, без вкопаване в нея. Размерите на помещението са 4,10 х 3,20 м. Североизточният зид има най-голяма дебелина (1,05 м), продиктувано вероятно от нуждата от по-здрави външни стени на сградата, която се разполага върху цялата площ на скалния венец в посока ЮЗ–СИ. Северозападната стена се вкопава в терена стъпаловидно без оформено външно лице. Останалите стени са с дебелина 0,70 м.

В северозападния ъгъл на помещението се регистрира огнище изградено, от солидна подложка от ломени обработени камъни с размер 10–15 см, върху които е насипан пласт от дребни камъчета с големина 2–4 см. След това е направена глинена замазка с дебелина около 3 см.

Както и в предходния сезон, през изминалата година не бяха открити керемиди, което най-вероятно се дължи на използването на леки материали с растителен произход при направата на покривната конструкция.

В югозападната част на Сектор 1, в кв. J10 и К11 бяха открити три квадри (26 х 39 х 16 см). Те са разположени в частта на каменния разсип, който все още не е проучен и на този етап е трудно да се направят изводи относно структурите, намиращи се под него. Вероятно квадрите са преизползвани в градежа на сградата, но това предполага или наличието на по-ранни постройки от средата на IV в. пр. Хр., каквито на този етап обаче не са установени, или пък пренасянето им от друг обект, разположен наблизо.

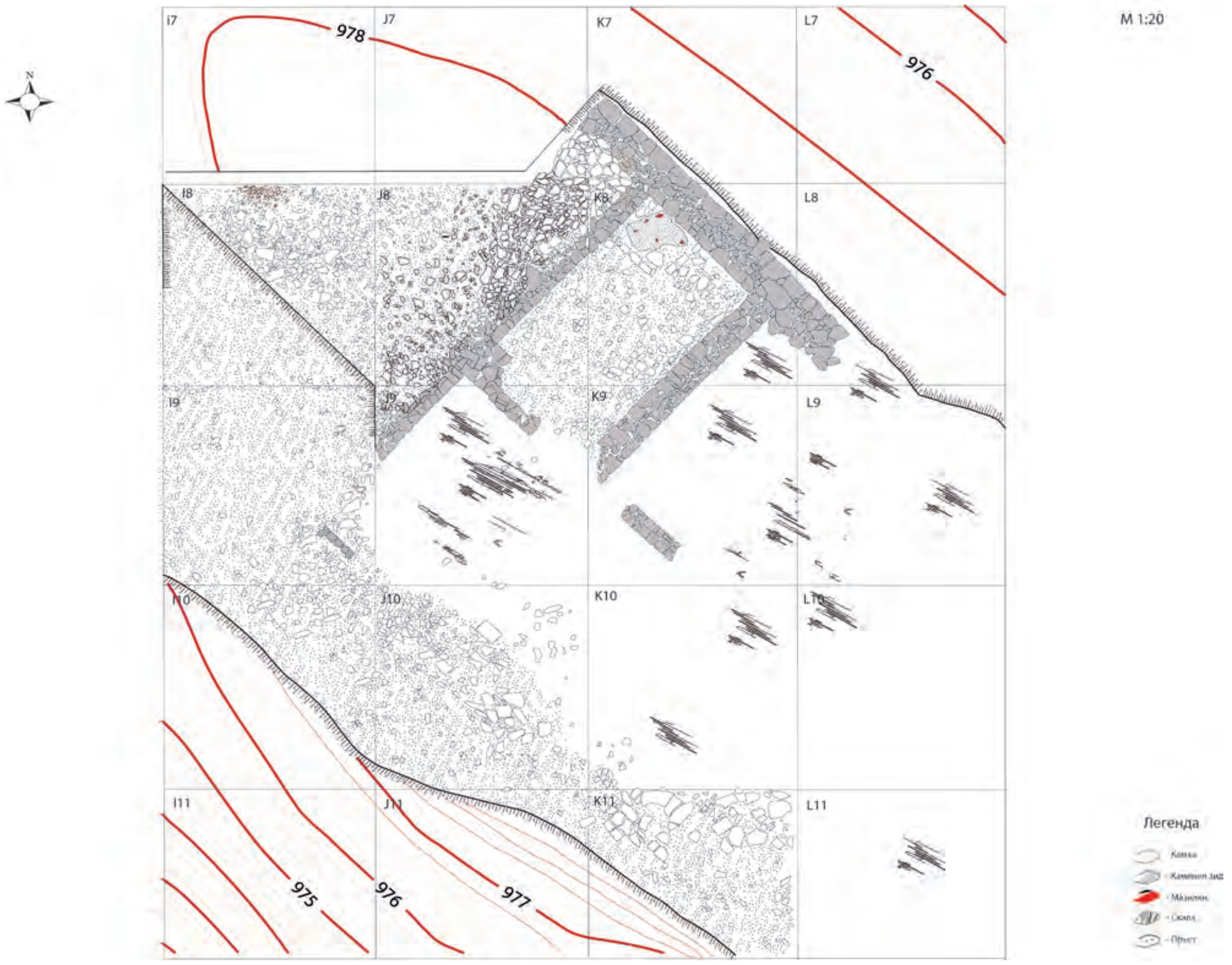

Обр. 1. План на проучваните структури в Сектор 1.

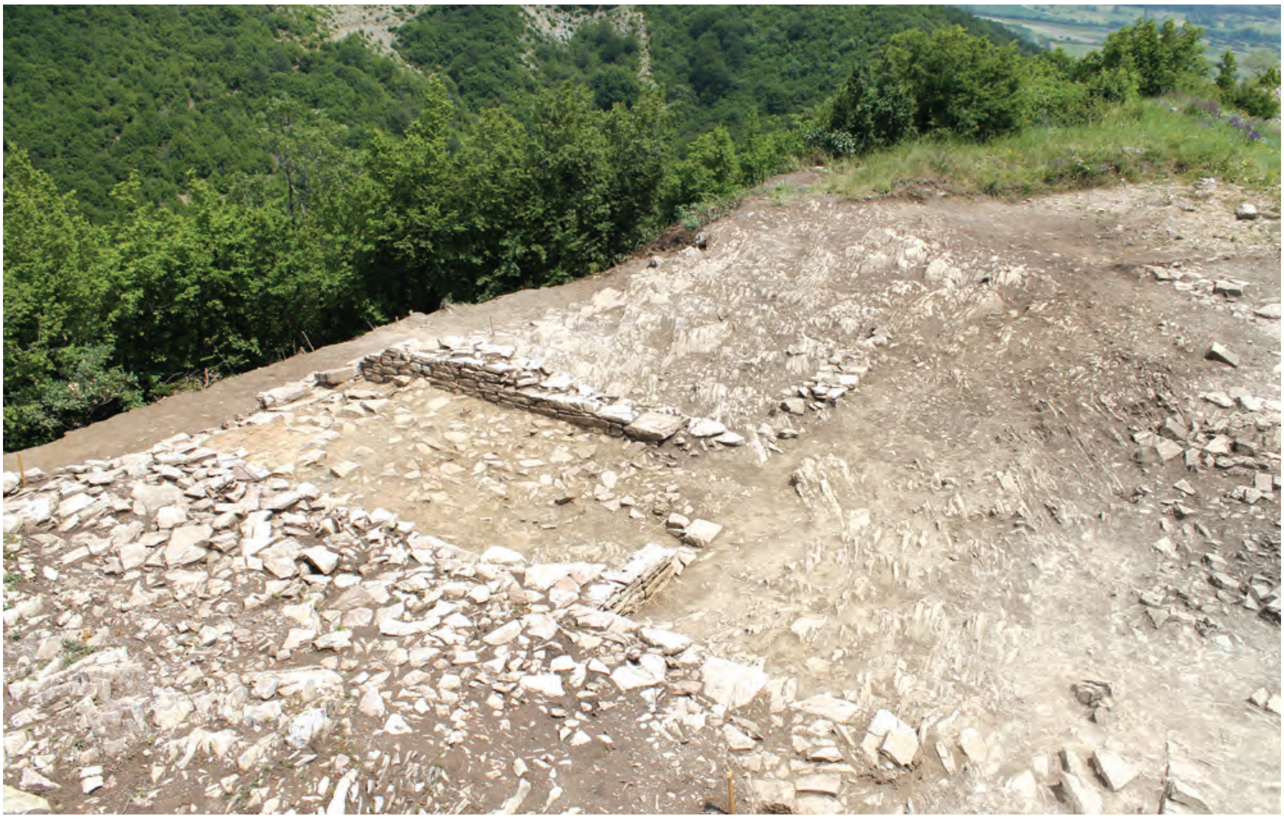

Обр. 2. Общ изглед към сградата в Сектор 1.

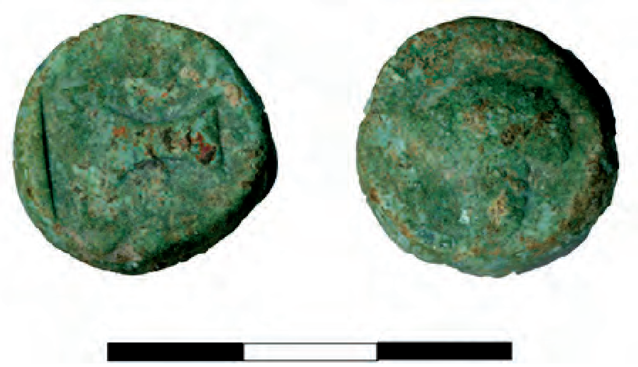

Обр. 3. Бронзова монета на Аматок II.

Керамичният материал отново е представен от съдове, изработени на ръка и на бързо грънчарско колело. Най-голям процент от съдовете на ръка продължават да заемат гърнетата и хранилищните съдове със сравнително прави или издути към средата стени. Гърнетата са изработени от груба глина, с множество примеси от дребни камъчета и органичен произход, които след изпичане се изгорели, като по този начин са се образували шупли. В почти всички случаи ломът е двуделен или триделен, което свидетелства за неравномерното изпичане и недобре контролирания приток на кислород. Цветът им обикновено е червенокафяв до кафяв и тъмнокафяв. Част от дръжките им са езичести със заоблен връх. Украсата е пластична, състои се от релефни ленти с насечки или ямички, както и пъпки с кръстовиден орнамент върху някои от съдовете. По-рядко се срещат купи и паници изработени на ръка. При изработката им стремежът е бил към добиване на обърнат пресечен конус и прави стени. Глината е по-добре пречистена, с по-малко примеси на камъчета и слюда, но също така недобре изпечена. Цветът на повърхността им обикновено е тъмнокафяв до почти черен. Украса почти липсва.

Керамиката на колело е представена изцяло от монохромна керамика на колело. Липсват импортни съдове. Най-голям брой фрагменти принадлежат на паниците и купите. Украса почти липсва, представени са предимно врязани прави или вълнообразни линии, понякога комбинация между двете. Открити бяха и части от трапезна амфора с вертикални дръжки, прикрепени към тялото, с широко отворена шия. При някои от съдовете се наблюдава ангобиране, като гамата е преобладаващо тъмна. Повечето от откритите фрагменти с такава ангоба са украсени с една или повече вълнообразни и прави, хоризонтални, врязани линии. Поради фрагментарността на голяма част на материала с горепосочената украса и липсата на ясни морфологични белези, чрез които да бъде определена формата на съдовете, за повечето тя не може да бъде идентифицирана. Изключение прави само един фрагмент, който принадлежи на лекане с две хоризонтални, дъговидно извити дръжки, прилепени към стените му и с украса под устието.

Фрагменти от най-малко два питоса бяха открити в пространството на Помещение 2. Те са направени от добре пречистена глина с кварцови примеси, която след изпичане е добила керемиденочервен цвят. Част от фрагментите са отчупени при свързващите вертикални нарези, с помощта на които са слепвани широките ленти, правени преди изпичането на съдовете. Профилирането на устията е характерно, като близки паралели има от Севтополис (Чичикова 1982, 57, обр. 30, II 68).

Като цяло, керамичният материал местно производство не се отличава от откривания през предходните сезони и съответно не внася нова информация за прецизирането на датировката на обекта.

През настоящия сезон бяха открити пет бронзови монети, две от които на Филип II, една на Александър III, една на Аматок II (обр. 3) и една неопределена, най-вече заради лошата си запазеност. Монетата на Аматок II, заедно с открития през 2011 г. фрагмент от червенофигурен съд с украса от палмета, произведен вероятно в северноегейско ателие, поставят като долната граница на съществуване на обекта средата на IV в. пр. Хр. Неясна продължава да бъде горната граница и края на обитаването на обекта през елинистическата епоха. Вероятно това е станало през III в. пр. Хр., ако се вземе под внимание открита през 2011 г. бронзова фибула от това време (Домарадски 2000, 211-213, обр. 4).

Литература

Домарадски 2000: М. Домарадски. Фибули от късножелязната епоха в Тракия. – В: Годишник на департамент Археология, НБУ, IV-V, 2000, 202-225.

Узунов 2013: Ж. Узунов. Археологическо проучване на елинистически селищен обект в. м. Денината плоча, с. Мирково, общ. Мирково. – Археологически открития и разкопки през 2012 г. София, 2013, 153-155.

Чичикова 1984: М. Чичикова. Антична керамика. – В: Севтополис, Т. 1. Бит и култура. София, 1984, 18-114.

№27. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА „ТРАКИЙСКИ ДИНАСТИЧЕН ДОМ“ В М. ПАСТИЧ, ОБЩИНА ЦАРЕВО

Деян Дичев

Разкопките на обекта имаха за цел изясняване на хронологията му и документиране на археологическите структури. Проучванията се проведоха през месеците септември и октомври 2013 г. под ръководството на Деян Дичев. Обектът се намира в м. Пастич, на около 1,5 км източно от с. Бродилово, община Царево. Той заема площ около 1 декар. Разположен е в гориста местност, върху хълм с платовидна форма, ориентиран изток–запад. Преди началото на разкопките, върху повърхността му се откриват късове от железни стопилки и отделни керамични фрагменти, изработени на колело и на ръка. В началото на археологическите проучвания върху обекта е отложена план квадрата мрежа, състояща се от квадрати с размери 5 х 5 м. Квадратите са ориентирани спрямо посоките на света.

През сезона работата бе съсредоточена в заложените на обекта три сондажа: сондаж № 1, разположен в западната част на обекта и ориентиран И–З; сондаж № 2 – в северната част на обекта, ориентиран С–Ю, с размери 2 х 15 м. Сондаж № 3 е заложен в ЮИ ъгъл на обекта и е с размери 5 х 5 м.

Сондаж № 1

Сондажът е разпънат върху площ от 6 квадрата 5 х 5 м върху каменния разсип в западната част на обекта, върху открояващата се тук позитивна структура – вероятно от съществувала на това място кула. Тя е с диаметър около 12 м и височина около 1,50 м. Почти цялата площ в северната част на сондажа е заета от каменен разсип – деструкции от градежа на предполагаемата кула. Разсипът в източна посока е с дължина 3,30 м. В кв. 1, 4 и 5 на сондажа са отнети три механични пласта, състоящи се от каменни деструкции. В тези квадрати се разкри част от вътрешното лице на кулата. То е с височина

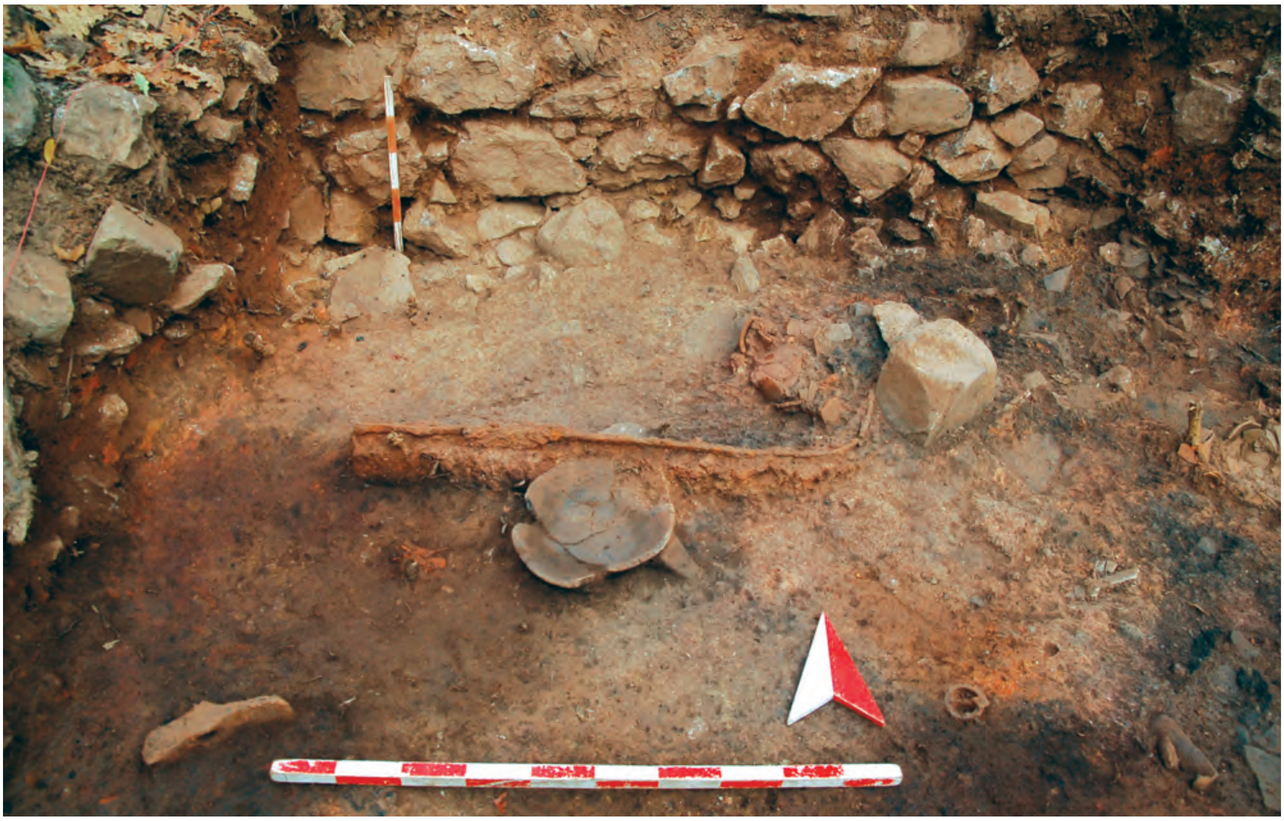

Обр. 1. Обект „Тракийски династичен дом“ край с. Бродилово, община Царево. Сондаж № 1 – меч-ромфея in situ.

0,70 м, изградено е от ломени камъни на калова спойка, в неправилни редове.

В северната половина на сондаж № 1, в кв. 3, бяха отнети 9 механични пласта с обща дебелина 0,40 м. В централната част на квадрата е разкрита есхара с размери 0,65 х 0,65 м и височина 0,10 м. На север то есхарата и частично върху нея е открито голямо количество съдове, изработени на ръка и колело. Друга голяма концентрация на керамични съдове е установена южно от есхарата. В този квадрат се откриха над 40 съда, на ръка и колело, в различна степен на запазеност. Някои съдове са били поставени един в друг. Под съдовете и между тях се откриха железни оръдия на труда и оръжие. Върху подовото ниво в квадрата, непосредствено западно и източно от керамичното струпване, беше разкрито голямо количество железни заготовки, както и голямо количество овъглено жито.

В СЗ ъгъл на квадрата е разкрит участък от северната оградна стена с височина 0,80 м. Изградена е от ломени камъни на калова спойка, в неправилни редове. На юг, пред стената, бяха открити желязна ромфея, киркобрадва и голямо количество керамични, съдове формувани на ръка и колело (обр. 1).

В СИ ъгъл на квадрата е проучена част от огнище (другата му част попада извън проучваната площ).

Сондаж № 2

След вдигане на каменния разсип в южния участък на проучваната площ пръстта е светло кафява, песъклива, наситена с голямо количество малки по размер керамични фрагменти на ръка и колело и замазки. След шести механичен пласт, в северната част на сондажа, на площ 3 х 2 м, пред стената, бяха разкрити на място около 25 керамични съда (обр. 2). В това пространство бяха открити част от махайра, железни гвоздеи, железен рукан, както и голямо количество горяло жито.

В сондаж № 2 е разкрит участък от северната оградна стена на обекта. Изградена е от ломени камъни на калова спойка, в неправилни редове. Ширината ѝ е 2,40 м. Разкритото южно лице е с височина 1,10 м. Северното лице е с аналогичен градеж, проучено е на дълбочина 0,70 м.

Сондаж № 3

Проучени са три механични пласта и е демонтиран каменният разсип от север на юг. В пластовете са отрити малък брой керамични фрагменти от битова керамика, изработена на ръка и колело.

Проучванията показаха, че обектът представлява дом с масивна укрепителна стена, към която принадлежи и кула, изградена в най-достъпната му част. Анализът на откритите материали дава

Обр. 2. Керамични съдове в сондаж № 2.

основание той да бъде датиран във втората половина на II в. пр. Хр. В края на II в. пр. Хр. домът е бил опожарен. В проучените участъци не са регистрирани следи от по-късно обитаване.

№28. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА НАДГРОБНИ МОГИЛИ В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. БРЕСТОВИЦА, ОБЩ. БОРОВО, ОБЛАСТ РУСЕ

Върбин Върбанов, Калин Маджаров, Велина Жекунова, Иван Иванов,
Методи Димитров, Никола Русев, Петко Николов, Румяна Йорданова,
Светлана Тодорова, Цветелина Славкова

В землището на с. Брестовица, в м. Тетралика, са проучени две могили, намиращи се на около 2 км източно/югоизточно от центъра на селото (обр. 1). Финансирането е осигурено от ЗКПУ „Бряст“, с. Брестовица.

Диаметърът на **Могила 1** е 50 м, а височината ѝ – 1,30/1,60 м. След отнемането на чернозема в централната част на могилата се регистрира овално кафяво петно с радиус ок. 5–6 м. Тази структура представлява първоначално натрупаната могила от горяла пръст, вероятно от сателитно селище. Нейният диаметър е бил ок. 15–17 м, а височината – ок. 1,40–1,60 м. В запълнителя ѝ са открити голямо количество кости от домашни животни, обмазки от стени и подове на жилища и огнища, както и над 8500 керамични фрагмента (ок. 71% работени на ръка и 29% – работени на колело), по-малко камъни и изтлели фрагменти от бронзови предмети. Освен тях са открити и 31 прешлена за вретено (17 от които цели), неизпечена тежест за стан, железен нож, брус, фрагмент от хромелен камък, едно миниатюрно съдче, глинено мъниство и бронзова фибула.

Единствените регистрирани структури в могилата са четири глинени площадки, разположени една над друга в централната част на могилата. Те са лесно трошливи, изпечени са до кафяво, с дебели-

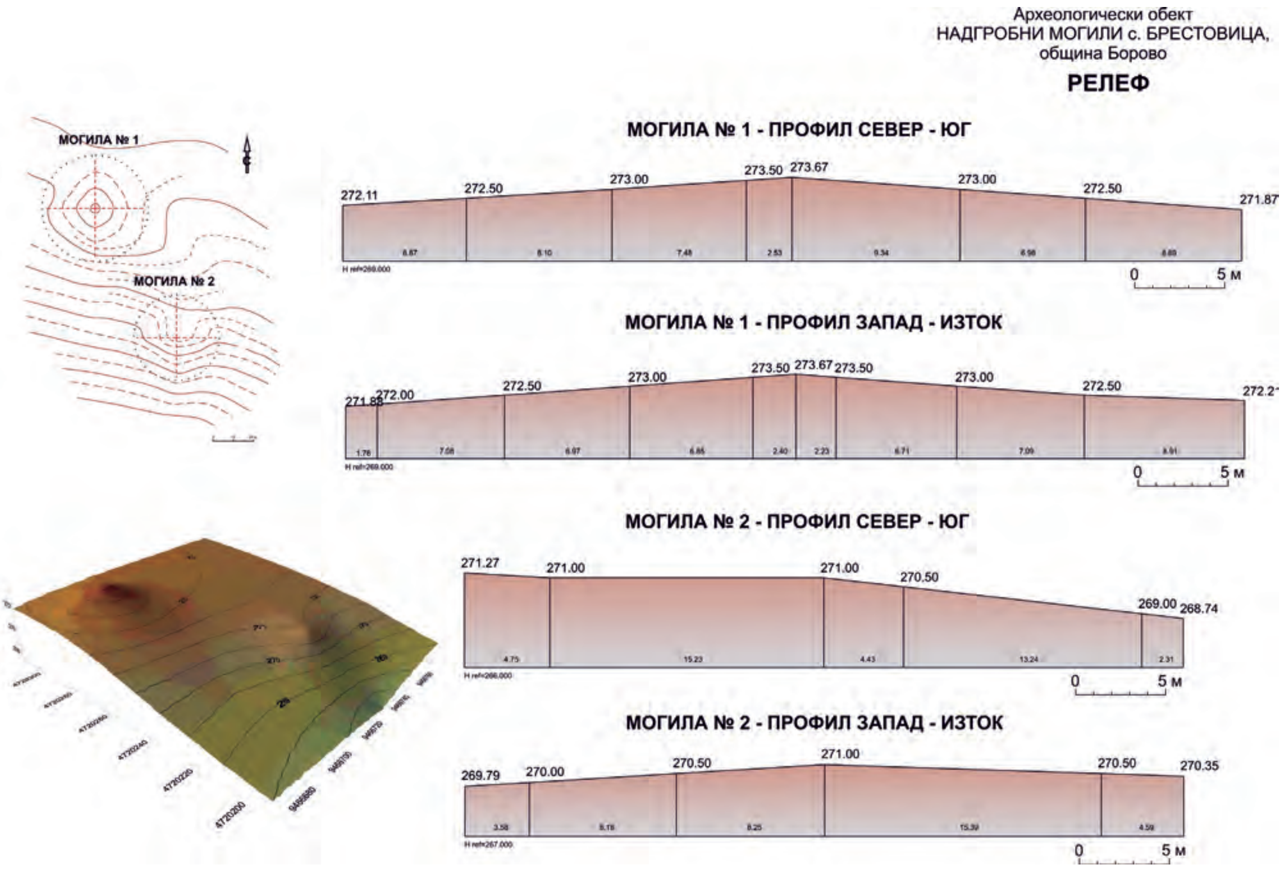
Археологически обект
НАДГРОБНИ МОГИЛИ с. БРЕСТОВИЦА,
община Борово
РЕЛЕФ
МОГИЛА № 1
МОГИЛА № 2
МОГИЛА № 1 - ПРОФИЛ СЕВЕР - ЮГ
272.11
272.50
273.00
273.50
273.67
273.00
272.50
271.87
0 5 м
МОГИЛА № 1 - ПРОФИЛ ЗАПАД - ИЗТОК
271.88
272.00
272.50
273.00
273.50
273.67
273.50
273.00
272.50
0 5 м
МОГИЛА № 2 - ПРОФИЛ СЕВЕР - ЮГ
271.27
271.00
271.00
270.50
269.00
268.74
0 5 м
МОГИЛА № 2 - ПРОФИЛ ЗАПАД - ИЗТОК
269.79
270.00
270.50
271.00
270.50
270.35
0 5 м

Обр. 1. Надгробни могили при с. Брестовица, Русенско – общ план и профили (автор А. Каменаров).

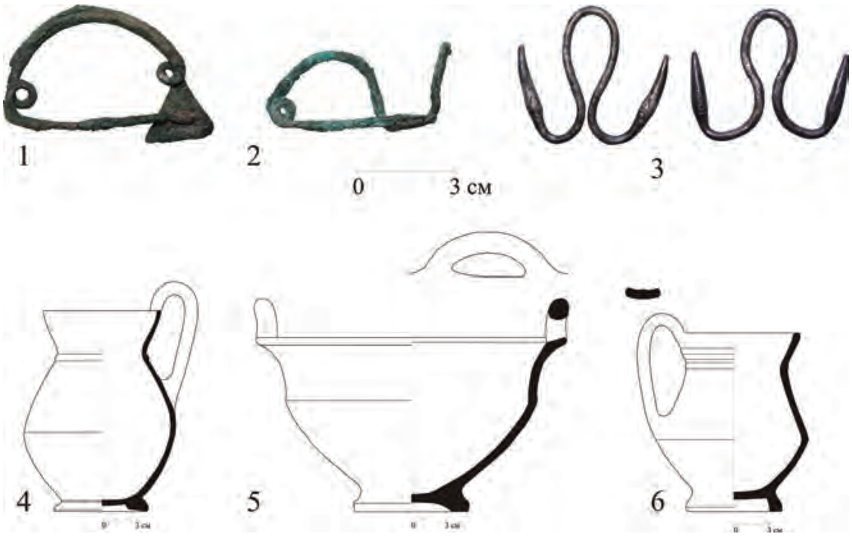
1
2
0 3 см
3
4
5
6

Обр. 2. Находки от Могила 1: 2. 1. двуспирална фибула с триъгълен иглодържател; 2. 4. кана; находки от Могила 2: 2. 2. фибула тракийски тип; 2. 3. омеговидни висулки; 2. 5. лекане; 2. 6. кана.

на до 1 см. Приблизителната им форма е правоъгълна, с размери ок. 2/2,10 м. Над най-горната има пласт пепел с дебелина до 10 см.

След изчерпването на пластовете до нивото на древния терен, се достигна до стерилен светлокафяв пласт. Установи се, че той е с дебелина около 0,90 м, а след него следва пласт жълт льос. В проучената площ на могилата, както и на запад, изток и юг от нея липсват вкопавания в стерилния пласт.

Въпреки огромно количество керамика, с цели форми са представени малко съдове (обр. 2 *4*). Най-общо керамиката може да се датира в периода VI–IV в. пр. Хр. Откритата двуспирална фибула с триъгълен иглодържател (обр. 2 *1*) спада към тип В I2 по Д. Гергова, датиран в VII–VI в. пр. Хр. (Gergova 1987, 41). До приключване на обработката на керамичния комплекс датировката на могилата е в периода VI–V в. пр. Хр.

Могила 2 се намира на около 25 м югоизточно от **Могила 1**, на естествена издатина, на склон. Диаметърът ѝ е 40 м, а максималната ѝ височина – 2 м.

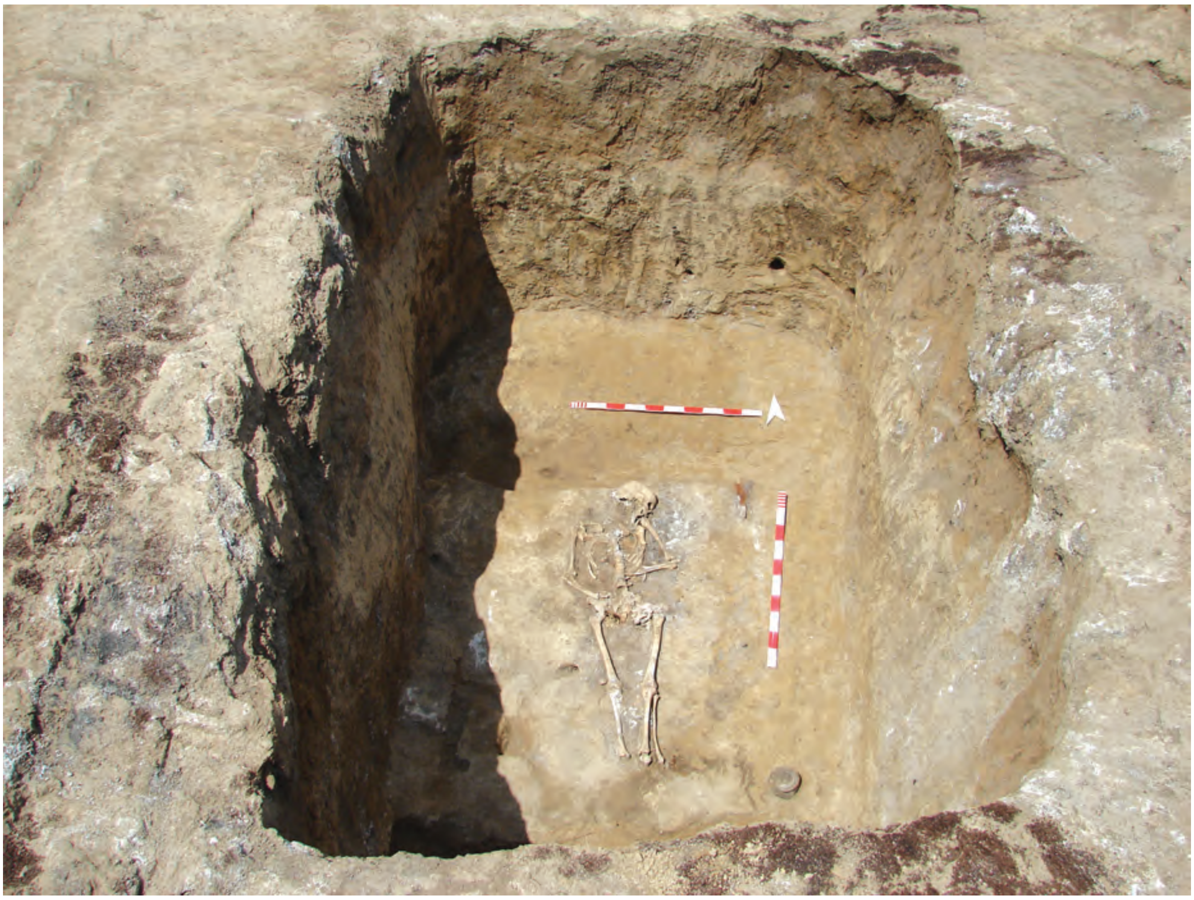

Обр. 3. Гробно съоръжение в Могила 2 – общ изглед.

След отнемане на орницата в ЮЗ сектор се регистрира керамично струпване, състоящо се от четири съда: три купи, работени на колело и едно гърне, работено на ръка. Съдовете са разнесени при оранта. Източно от тях се зачиства участък с останки от дървени греди и изтляла дървесина[14]. Установи се, че това е гробно съоръжение, разположено приблизително в централната част на могилата. Дървени греди са рамкирали гробна яма с дължина 4,10/4,20 м и ширина 2,10/2,30 м, дълбочината е около 1,90/2,00 м от древния терен. Извън тях, в един участък от ок. 0,50 м, пръста е жълта, глинеста. Докато вътрешните очертания на съоръжението имат форма на правоъгълник, отвън то е със заоблени ъгли. При отнемането на пластове от запълнителя на гробната яма са открити прешлен и фрагментирана кана, както и няколко кости и фрагменти от глинени съдове. В източната част на гробната яма е зачистена масивна греда с посока север–юг. В следващите пластове са открити още останки от по-малки дървени греди. Такива има и в северната част на ямата. След демонтирането им е разкрит скелет, ориентиран С–Ю, с глава на север и дължина 1,57 м (обр. 3). Краката са изпънати, леко събрани при ходилата. Ръцете са свити в лактите, лявата лежи върху корема, а дясната – върху таза. Северно и южно от скелета са разчистени две напречни на гробната яма траншеи, с дълбочина 10-15 см и ширина 20-40 см.

Под скелета и източно от него са запазени следи от дървесина (вероятно дървени греди, положени под тялото). Скелетът е на жена на около 35-40 години[15].

Открит е сравнително богат гробен инвентар. До черепа има желязна тръбичка и две сребърни омеговидни висулки (обр. 2 *3*). Върху лявата част на ребрата е намерена бронзова фибула тракийски тип (обр. 2 *2*). Югоизточно от скелета е открито желязно ножче. Източно от скелета са открити и четири железни топчета с отвори, както и железен връх за копие.

След затрупването на гробната яма, приблизително в СИ ѝ част, са изкопани и запълнени една или две ями. Техният запълнител е от кафява пръст, наситена с дребни късчета отухлена глина, пепел и въгленчета, няколко нехарактерни фрагмента керамика и кости. Други поменални актове са извършвани главно в северната част на могилата. Доказателство за това е и разпределението на откритата керамика: от общо 1722 фрагмента ок. 75% са от северната половина на могилата. Фрагментите от съдове, работени на ръка, са 1345 бр. (ок. 78%), а тези на колело са 377 (ок. 22%).

---

[14] Анализът на д-р Иванка Славова показва, че дървото е дъб.

[15] Анализът е дело на д-р Виктория Русева.

В северната част на могилата са документирани две „площадки“. Тази в СЗ сектор е с неправилна, овална форма и се състои от пластове отухлена пръст, пепел и въгленчета. Върху нея са регистрирани три струпвания на керамични фрагменти, работени на ръка и колело, сред които цял профил на гърне и прешлен за вретено. Тази от СИ сектор е от обмазки, горяла пръст, пепел и въгленчета. Върху съоръжението е открито гърне, работено на ръка, както и фрагменти от други съдове.

Датиращи за гробното съоръжение са лекане и кана (обр. 2 5-6), работени на колело, чифт сребърни омеговидни висулки и бронзовата фибула. Лекането е от тип, разпространен в Тракия от края на VI до средата на IV в. пр. Хр. (Alexandrescu 1977, 121-122вв; Moscalu 1983, 129-131; Василева 2008). Каната е от много разпространен в Тракия тип от средата на VI до средата на IV в. пр. Хр. (Moscalu 1983, 100-107). Омеговидните висулки са разпространени в Тракия от втората четвърт на V в. пр. Хр. до началото на III в. пр. Хр. (Огненова-Маринова 1984, 163; Агре 2001, 51). Бронзовата фибула е подвариант Ia по В. Зира, датиран от средата на V до средата на IV в. пр. Хр. (Zirra 2000, 34). Въз основа на изложените по-горе паралели, извършването на погребването може да се датира в края на V – началото на IV в. пр. Хр.

Литература:

Агре 2001: Д. Агре. Тракийски накити от района на Етрополе (V-IV в. пр. Хр). – Археология, XLII, 2001, 3-4, 48-55.

Василева 2008: Д. Василева. Два монохромни съда от могилите при Симеоновград. – В: Спасителни археологически разкопки по трасето на железопътната линия Пловдив–Свиленград през 2005 г. Велико Търново, 2008, 191-196.

Огненова-Маринова 1984: Л. Огненова-Маринова. Дребни находки, теракоти, скулптура. – В: Севтополис, I. София, 1984, 159-228.

Alexandrescu 1977: P. Alexandrescu. Les modèles grecs de la céramique thrace tournée. – Dacia, N.S., XXI, 1977, 113-137.

Gergova 1987: D. Gergova. Früh- und ältereisenzeitliche Fibeln in Bulgarien. Prähistoriche Bronzefunde, XIV/7. München, 1987.

Moscalu 1983: E. Moscalu. Ceramica Traco-getica. Bucureşti, 1983.

Zirra 2000: V. Zirra. Bemerkungen zu den thraco-getischen Fibeln. – Dacia, N.S., XL-XLII, 1996-1998, 29-53.

№29. ПРОУЧВАНИЯ НА ТРИ МОГИЛИ ОТ ЮЖНАТА ГРУПА НА ИЗТОЧНИЯ МОГИЛЕН НЕКРОПОЛ В СБОРЯНОВО

Диана Гергова

Проучванията на елитарния гетски некропол в резервата Сборяново през 2013 г. обхванаха три могили от южната група на Източния некропол – могили №№ 27, 31 и 31а – разположени в непосредствена близост до Голямата Свещарска могила.

Цел на изследванията бе разширяването на обективната изворова база за реконструиране на системата от погребални и обредни практики, запечатана във всяка от могилните групи в елитарния некропол на гетското духовно и политическо средище.

В изследванията и обработката на материалите участваха: К. Викторов с екип за геофизични изследвания (АС Гео), д-р П. Пенкова, М. Тасева (реставратори) и д-р Цв. Попова (палеоботаник) (НАИМ-БАН), д-р Д. Костов (палеозоолог, ТУ-Ст. Загора), гл. ас. Н. Тимева и гл. ас. Б. Гълъбова (ИЕМПАМ-БАН), д-р Ч. Цочев (амфори), проф. Д. Евлогиев (Геологически институт-БАН), доц. Б. Вачев (ИЯИЕ–БАН), Р. Тодоров, З. Петров и Р. Христова (Рест Арт), арх. М. Каменова (3D документация),

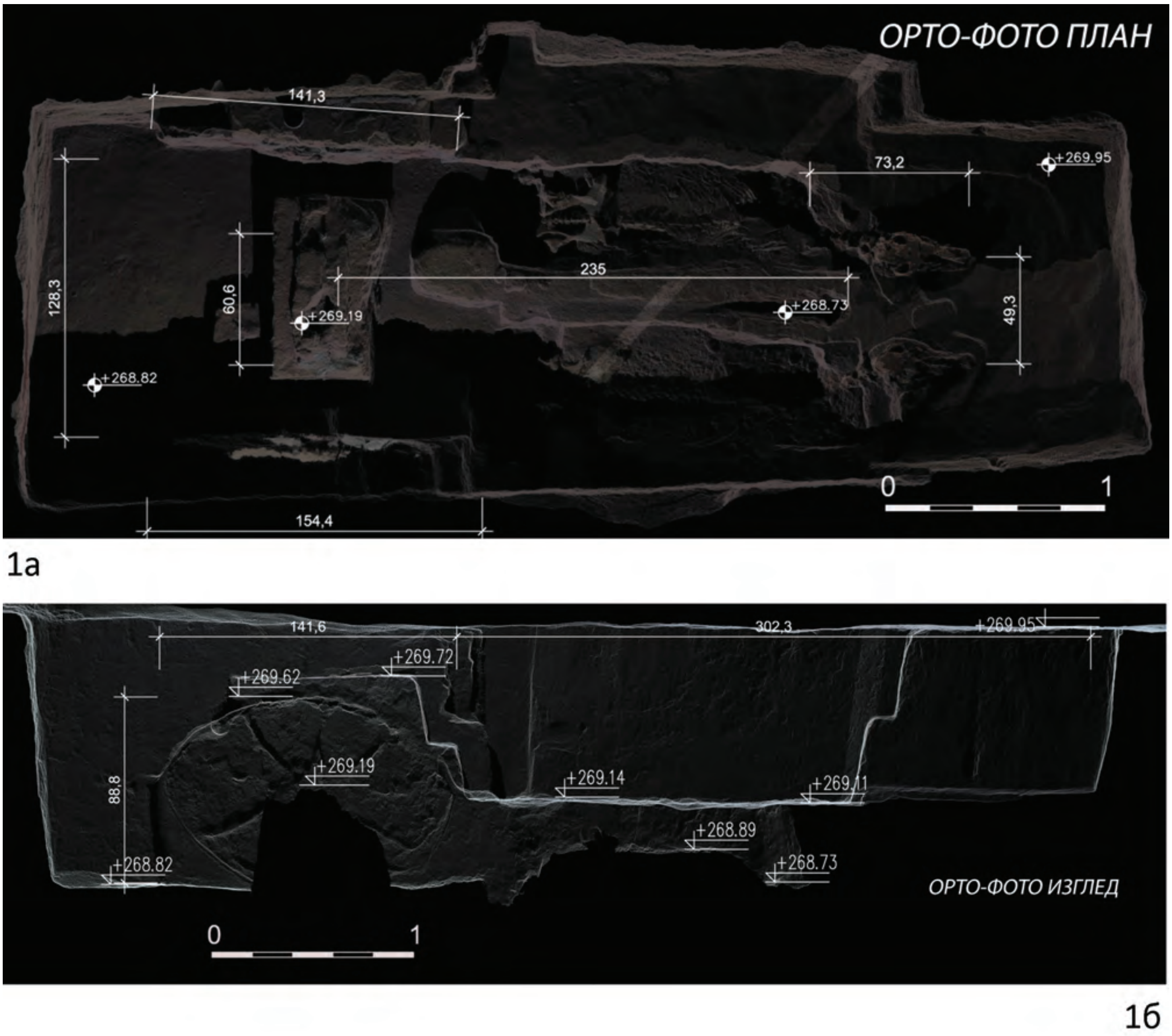

Обр. 1а, б. Могила 27. Яма № 1 с колесницата и двата коня – 3D-заснемане (автор арх. М. Каменова).

П. Стоянов, д-р Р. Гичева (НБУ), студенти на теренна практика от Института по археология в Жешув, НБУ, доброволци по международния проект на Европейската комисия „Наследството на траките“ и от Япония.

В могила № 27, разположена североизточно-източно от Голямата Свещарска могила, бяха открити две ями с кремирани кости, както и първата в тракийските земи двуколка (бига), впрегната в два коня. Конете са положени в характерни за гетския некропол пози, имитиращи движение напред. Главите са на каменни възглавия, телата са поставени в специално изкопани ями, задните крака са спуснати изправени в отделни дълбоки ями. Колесницата е с добре запазени железни елементи от конструкцията и бронзови обкови. Тези елементи, както и двата комплекта бронзови апликации към конските сбруи сочат аналогии в келтския ареал във времето 280-250 г. пр. Хр. (обр. 1*а, б*).

В яма № 2 (гроб № 1) са открити питос с каменен капак, каменна пирамида, два глинени съда на колело на дъното на питоса, а до него и натрошен култов предмет. На по-висока площадка в източната част на ямата са разположени амфора от Херсонес Таврически (първата четвърт на III в. пр. Хр.), глинен биконичен съд с езичести дръжки и паница, работена на колело. Костните останки принадлежат на два индивида. Силно горелите кости в СЗ ъгъл на ямата са от неизрастнал индивид, а негорелите кости (фрагменти от шиен прешлен, диафиза на лявата бедрена кост) – от израстнал мъж.

В яма 3 (гроб № 2), запълнена с горели дъбови дървета, са открити горели златни накити, както и добре запазени елементи от накити (розети, висулки и др.). Интерес представлява горялата златна пластина, в която е открит корен от еднокоренов човешки зъб с отвор с правилна кръгла форма под коронката. Зъбът принадлежи на израснал индивид, вероятно в юношеска възраст, с неопределим пол. Това е първият пример у нас на открит зъбен мост от злато, подобно на аналогични стоматологични практики от древен Египет, Етрурия и Западна Европа.

В Могила № 31а, разположена в югозападната периферия на рова, ограждащ Голямата Свещарска могила, бе открита каменна гробница, вкопана в терена, с каменни стени и каменно удължение в югоизточна посока. Ориентирана е ЮИ-СЗ. Кремираните кости на млада жена са поставени в силно фрагментирана купа, работена на колело. На пода на гробницата са поставени глинени съдове – местна и вносна керамика: две конусовидни паници, дълбока купа, глинена лампа, чернофирнисова паничка, кантарос, две тасоски амфори, датирани към 296 г. и два лекита. Откриха се още сребърно и стъклени мъниста с очички, огърлица от глинени мъниста, желязно ножче, железен пръстен, бронзова халка и др. (обр. 2).

В могила № 31, непосредствено на север от рова на Голямата Свещарска могила, гробницата е от същия тип като тази в могила № 31а. Вкопана е в яма с размери 5,50 x 4,10 м. Има облицовка и покрив от дъбови греди. Ориентирана е ЮИ-СЗ, с удължение на ЮИ. На пода ѝ са моделирани глинена есхара с щемпелувани розети, оцветена в черно, червено и бяло, както и втори глинен олтар с форма на пресечена пирамида – тип, непознат от досегашните проучвания. Около гробната яма, между камъните от градежа (запълнителя) на стените, както и на пода на гробницата са открити фрагментите от 5 тасоски амфори, датирани в 293-292 г. пр. Хр., което предполага, че те са били поставени в процеса на изграждането на гробницата и върху каменното ѝ покритие. Кремираните кости (люспи от дългите кости на крайниците и черепен фрагмент с отворен черепен шев) в СИ ъгъл на гробницата са на млад индивид от неопределим пол и са горени равномерно и интензивно при висока температура. Гробният инвентар (2 тракийски съда на ръка, златни и бронзови кръгли апликации, 4 бронзови фибули тракийски тип, стъклени мъниста и висулка, глинени магически предмети, сребърна дръжка на съд,

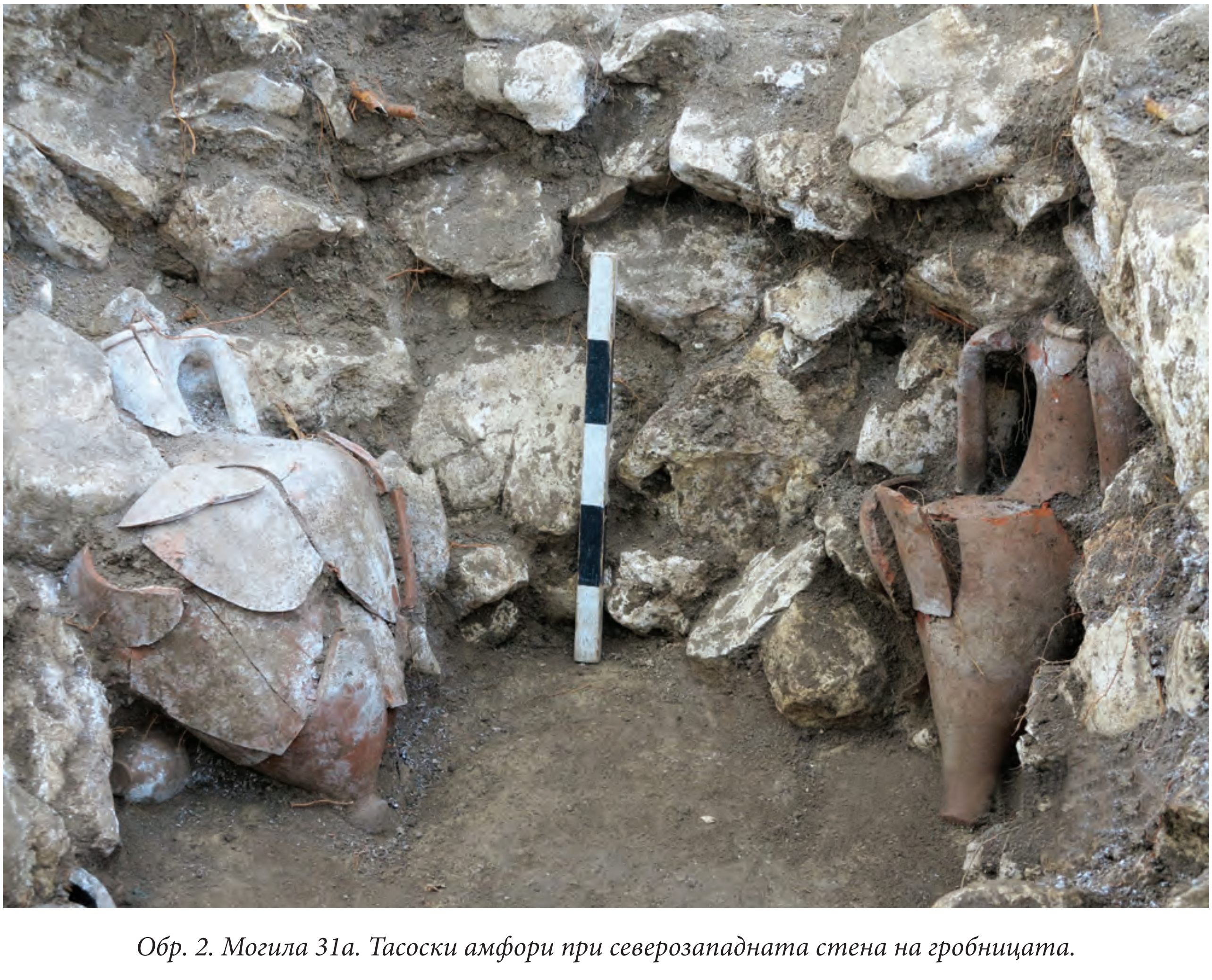

Обр. 2. Могила 31а. Тасоски амфори при северозападната стена на гробницата.

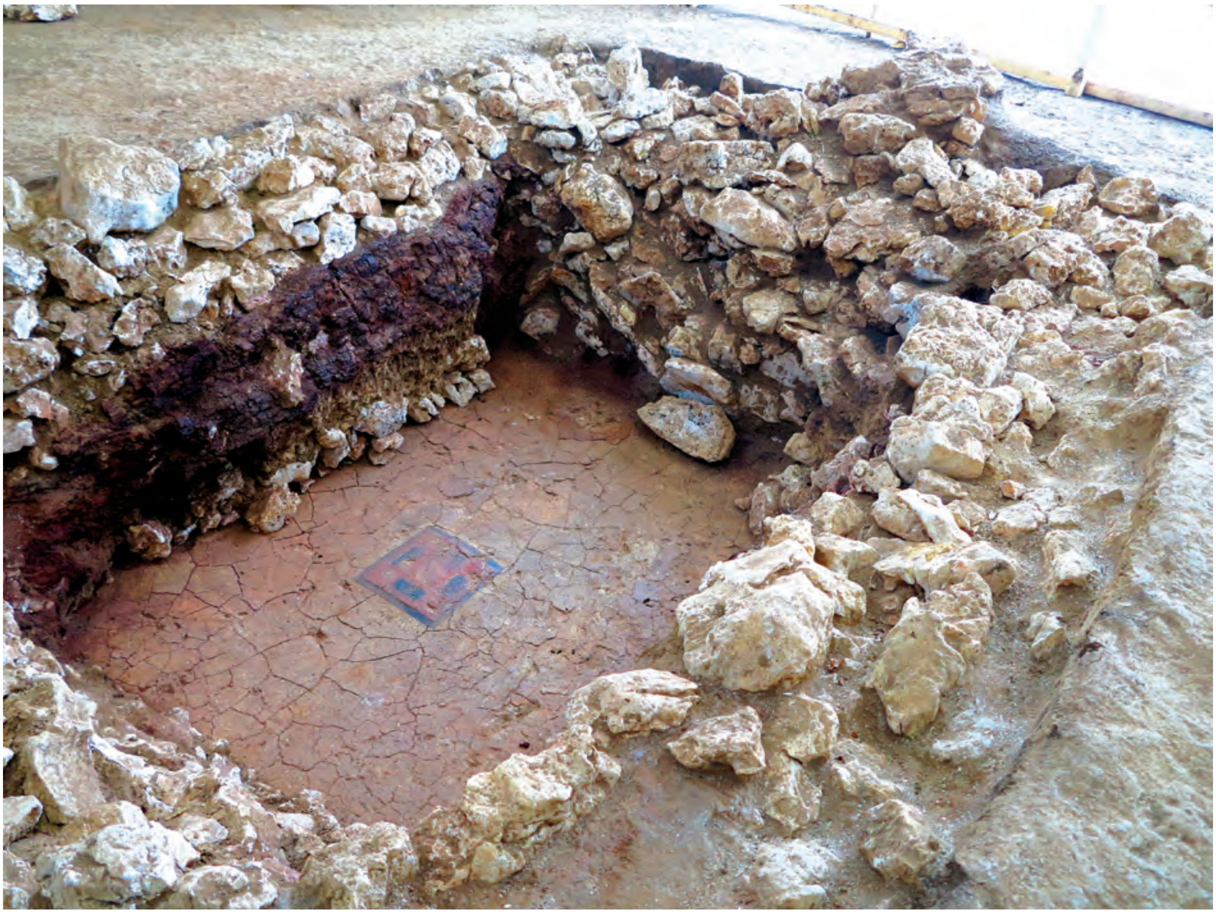

Обр. 3. Могила 31. Вкопаната гробница с полихромната есхара и втория олтар.

железен предмет) предполага, че гробът е на млада жена със жречески функции (обр. 3).

Изследванията на трите могили, издигнати в непосредствена близост до Голямата Свещарска могила, показват изключително краткия период, в който те са издигнати, което предполага връзка с важно събитие, както и безспорна връзка с централната Голяма Свещарска могила. Те потвърждават значението на проучването на групите могили за обективното възстановяване на сложната гетска обредност на обезсмъртяването, като илюстрират мащабността на погребението на един тракийски владетел (в случая вероятно Котела), на съпътстващите го церемонии, състезания и погребения, евентуално на лица от неговото обкръжение. Новите открития потвърждават реалното практикуване на представените в Казанлъшката гробница сцени, процесии и надбягвания при погребението на тракийските владетели.

Разкрити са нови категории паметници, свидетелстващи за контактите и взаимоотношенията на гетите със съвременния им протоисторически европейски свят, на първо място с появилите се именно в техните земи през първия етап на заселването си на Балканите келти.

В могила № 31 бяха открити и първите данни за обитаването на района в значително по-дълбока древност (втората половина на IV – нач. на III хил. пр. Хр.). Под основния терен бяха открити пет гроба с трупополагане на 6 индивида от няколко възрастови групи: юноша, жена на 20-23 години, мъже на 35-40 и над 40 години. Останките на млада бременна жена в гроб № 2, със запазен скелет на фетус в края на 7-ми и началото на 8-ми лунарен месец от бременността, е най-ранната подобна находка от територията на България. В гроба са намерени множество костени накити – копчета покрай скелета, мъниста на шията и правоъгълни пластинки в черепната област.

Проучванията бяха проведени със спомоществувателството на г-н Симеон Пешов, ProCredit-Bank, Главбулгарстрой, TBS (Tokyo Broadcasting Company), Фондация Credo Bonum, Министерство на културата, Държавен университет – Жешув, Полша, Нов български университет (студентска практика), доброволци от Япония и от шест страни по международния проект на Европейската комисия „Наследството на траките“.

№30. ПРОУЧВАНИЯ НА ГОЛЯМАТА СВЕЩАРСКА МОГИЛА

Диана Гергова

Основна задача в проучванията на царския гетски некропол в резервата Сборяново през 2013 г. бе продължаването на изследването на Голямата Свещарска могила. Проучванията бяха проведени през месеците май и август-септември.

В изследванията участваха: Я. Иванов (зам.-ръководител, м. юни), К. Викторов с екип (АС Гео), д-р П. Пенкова, М. Тасева (реставратори) (НАИМ–БАН), д-р Цв. Попова, палеоботаник (НАИМ–БАН), д-р Д. Костов (палеозоолог, ТУ–Ст. Загора), гл. ас. Н. Тимева и гл. ас. Б. Гълъбова (ИЕМПАМ–БАН), проф. Д. Евлогиев (Геологически институт–БАН), доц. Б. Вачев (ИЯИЕ–БАН), Р. Тодоров, З. Петров и Р. Христова (Рест Арт), арх. М. Каменова (3D-документация), П. Стоянов, д-р Р. Гичева (НБУ), студенти на практика от Института по археология – Жешув и НБУ, доброволци от Япония и по Международния проект на Европейската комисия „Наследството на траките“.

Разкопките на могилата бяха предшествани от почистване на терена, възстановяване на културния ландшафт и насипите на 4 могили от Южната група могили на Източния некропол, изготвяне на нова техническа документация на могилата и района около нея (обр. 1). Бяха осъществени изследвания с георадар и сканиране по терена и от въздуха с апаратура на екип от ИЯИЕ–БАН и ИЯИ към Украинската академия на науките. От втория екип бяха локализирани две аномалии в източната част на могилата.

За идентифицирането на аномалиите, както и с оглед цялостното изследване на могилата, в източната половина на могилата бе направен сондаж с ширина 5 м, който бе продължен в дълбочина до нивото на терена, а с тесни траншеи и до 4 м под нивото на терена. Очакваните структури не бяха открити.

Изцяло проучена бе южната част на могилата. Осъществено бе ново почистване на откритата през 1992 г. гробница. Документирани бяха демонтираните в древността каменни блокове от градежа ѝ.

Източно от гробницата, в обхвата на покривалата гробницата първична каменна могилка, оформена от пластове от пръст, пепел, въглени и трошляк, бяха открити останки от нахвърляни средноголеми камъни на нивото на петите на свода на гробницата. От пласта бяха взети проби за палеоботанически анализ.

В черния хумусен пласт, на разстояние източно от каменната гробница, в хумусния пласт бяха открити две работени на ръка урни с горели кости. Антропологическият анализ показа, че в север-

Обр. 1. Общ изглед на Голямата Свещарска могила и проучваните около нея могили/ Южната група могили след почистването.

ната урна са погребани две деца. Между костите им бяха намерени желязна фибула тракийски тип, глинено мънисто и малка раковина. В южната урна е погребана млада жена без инвентар (обр. 2).

Стратиграфската позиция на двете урни и находките предполагат по-ранна или съвременна на изграждането на гробницата дата.

Западно от гробницата, в могилния насип, бяха констатирани нови данни за ритуалните практики в процеса на насипването на могилата – кости от младо говедо в неанатомичен порядък на височина 5,50 м от нивото на терена.

Почистването на северния профил на западния сондаж разкри запазени останки от ствола и корените на вековното дърво (дъб или бряст), документирано през 2008 г., както и от лиани. Бе установено, че дървеното сандъче със златните дарове, открито през 2012 г., е било поставено в основата на короната на дървото. Тази за първи път документирана ритуална практика показва, че за погребението на гетския владетел е било избрано място в непосредствена близост до почитаното като свещено дърво, което впоследствие е засипано от огромната могила (обр. 3).

Проведено бе детайлно изследване на кухината с отпечатъка от дървеното сандъче. В процеса на изследване бяха открити още една полусферична златна апликация към конската амуниция, златни нишки, халка от закопчалката на сандъчето, както и отпечатъците от крачетата на сандъчето, следи от червена и черна боя. На базата на направените наблюдения бе направена реконструкцията му.

Западният сондаж бе разширен в южна посока и продължен към центъра, с оглед изясняването на цялостната стратиграфия на могилата.

Направените три сондажа на заобикалящия могилата ров документираха следи от ритуална дейност и показват значението на бъдещото му проучване.

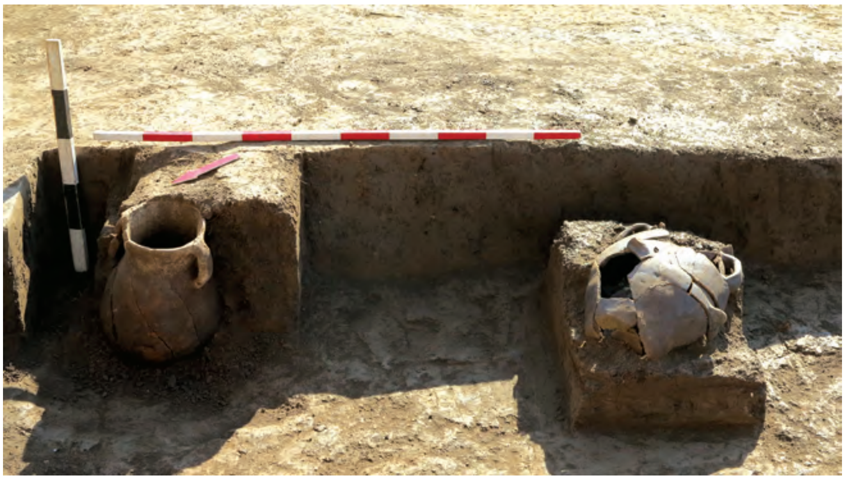

Обр. 2 Урни №№ 1 и 2.

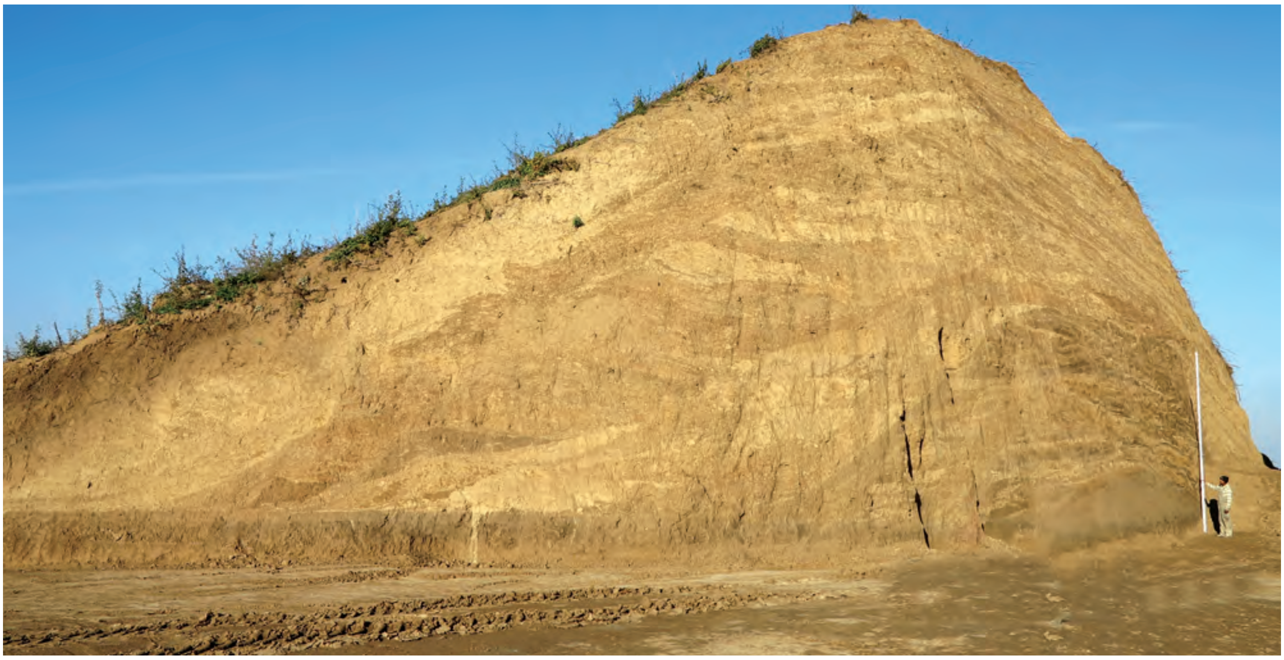

Обр. 3. Северен профил на централния сондаж на Голямата Свещарска могила с отпечатъка от сандъчето.

На могилата бе направено и 3D заснемане.

Палеоботаничните изследвания установиха наличието на шишарки, плевест ечемик,черен бъз, плод на пиния, иглолистна дървесина, дъб и габър, лешник, жълъд и дъб. Това е ценна информация за използването на местната флора за растителни дарове както и на пинията – едно от растенията, използвано и за ритуални цели.

Изследванията позволиха да се разкрият нови, непознати от други обекти данни за тракийската и по-специално гетската погребална обредност и обуславящата я идеология, за контекста, в който са се извършвали обредите на обезсмъртяването, свързани с погребението на гетския владетел Котела.

Проучванията бяха проведени със спомоществователството на г-н Симеон Пешов, ProCredit-Bank, Главбулгарстрой, TBS (Tokyo Broadcasting Company), Фондация Credo Bonum, Министерство на културата, Държавен университет – Жешув, Полша, Нов български университет (студентска практика), доброволци по международния проект на Европейската комисия „Наследството на траките“ и Япония.

№31. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ ШИЛЬОВА МОГИЛА, ОБЩИНА ПАВЕЛ БАНЯ

Меглена Първин

Могилата е разположена в землището на гр. Павел баня, на 1,5 км ЮИ от с. Габарево и на 3,5 км СЗ от гр. Павел баня, на 1 км Ю от шосеен път София-Бургас. Географски координати: N 42°37’08.66“, E 25°11’08.38“, надморска височина 425,7 м.

Могилата е с диаметър 30 м и височина 3,5 м. Повърхността ѝ преди началото на проучванията бе покрита с храсти и ниски дървета, нарушена на много места от иманярски изкопи с различна давност. Най-големият е регистриран в ЮИ четвъртина на могилата, ориентиран С–Ю, с шир. 5 м в Ю и 2 м в С край, дължина 8 м и максимална дълбочина от повърхността 2,6 м. Най-дълбоката част на изкопа засяга тухлен зид с ориентация ЮИ–СЗ. На по-високо ниво в иманярския изкоп са намерени керамични фрагменти от съдове (впоследствие бе установено, че принадлежат към инвентара на гроба).

Проучванията се извършиха в югоизточния сектор на могилния насип. В него са разкрити няколко археологически структури (обр. 1): тухлен гроб и, в периферията на могилния насип, на нивото на гроба, в пласт сива глинеста почва, без специална подредба – речни камъни, между които има и керамични фрагменти, замазки от жилища и въглени. Гробът е с ориентация СЗ-И (325° по азимут), а средни му размери са 2,45 x 4 м.

При проучването на насипа над гроба са намерени множество съвременни останки от човешка дейност. Оставеният контролен профил над съоръжението указва няколкократно проникване. Цялата вътрешност на гроба бе запълнена с камъни от ризата, фрагменти от тухли и керамични съдове, както и насипна почва.

Гробът е изграден от преупотребени секторни тухли, като само на три места в градежа на надлъжните стени има и правоъгълни тухли. Зидарията е със спойка от тънък глинест слой (на места липсващ). Тухлите са поставяни, без да се спазва принципът „тухла върху фуга“, поради което под тежестта на могилния насип зидовете са деформирани, а много от тухлите – напукани. Най-добре във височина е запазена зидарията при надлъжните стени – 10 реда, като при СИ зид височината е 0,76 м. Липсват СЗ стена и половината от ЮИ стена. По протежение на надлъжните стени на гроба (СИ и ЮЗ) секторните тухли са нареждани с допрени дълги стени, като късите се редуват конкавна с конвексна. Така дебелината на зида е равна на дължината на тухлите, т. е. 0,44 м. По протежение на ЮИ стена тухлите са поставяни по дължина с допрени основи, т. е. дебелината на зида е равна на дължината на голямата основа – 0,34 м.

От външната страна на ъгъла, сключен между СИ и ЮИ стени, на фуга към ЮИ стена са допрени 6 тухли една над друга, вероятно с цел укрепване на зида.

Подът на гроба е застлан също с тухли, като в СЗ четвъртина има старание да се редят по три

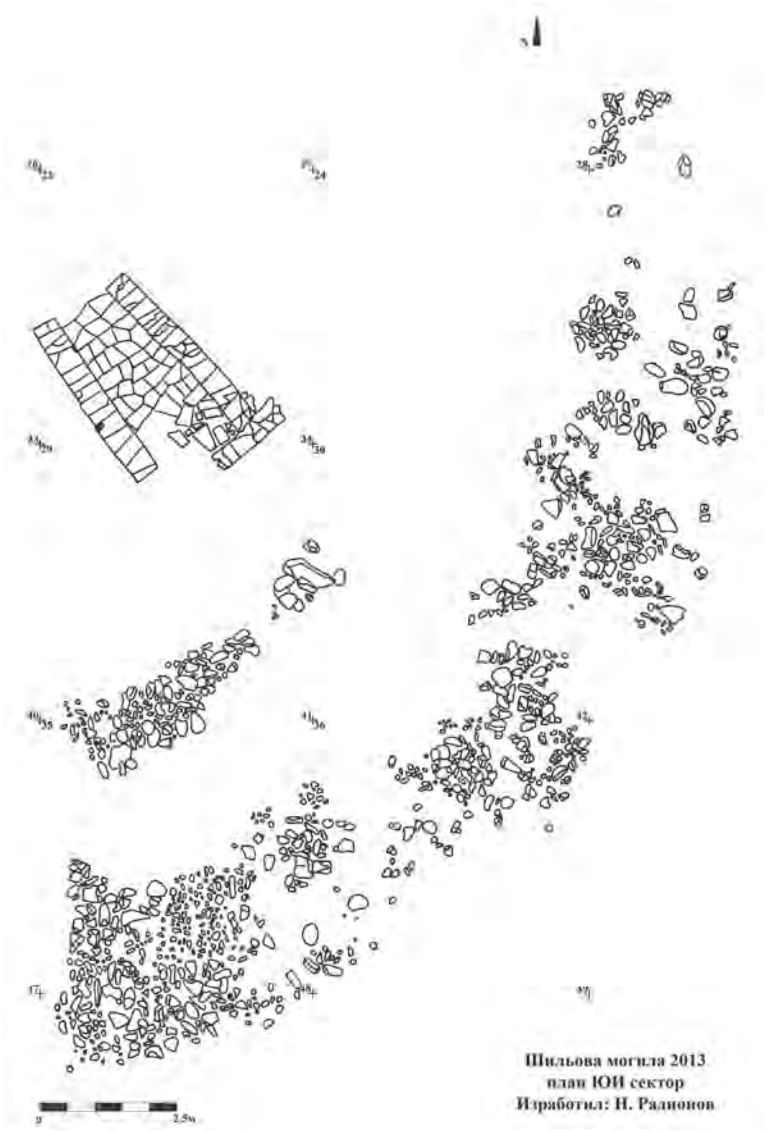

Обр. 1. План на разкритите структури в могилата.

тухли в два реда напречно на гроба. В останалата част без ред са полагани както цели, така и фрагменти от тухли. При ЮИ ъгъл подът е разбит от иманяри.

Почти всички тухли са изработени от лошо изпечена глина с примеси от пясък и слама. Сърцевината на лома при някои е със сивочерен цвят. Размерите им са приблизително сходни, с леки разлики – голямата основа е между 0,33 и 0,35 м, малката е 0,24 м, а страничните стени са между 0,42 и 0,44 м. Дебелината е 0,07 м.

При част от тухлите конкавната основа е извита само по хоризонталата, т. е. първоначално са използвани в зидарията на куполна камера с вертикална долна половина на стените. При други малката основа е извита хоризонтално и вертикално, т. е. те са участвали в зидарията на различни редове от закуполяването.

Поради многократните покъсни прониквания в съоръжението, единствените останки от погребението са няколко горели човешки кости (погребаният е кремиран), няколко фрагмента от дървесина (вероятно гробът е бил покрит с дъски), няколко керамични фрагмента (от същите съдове, намерени на повърхността на могилата при първоначалния оглед) и една желязна втулка. Фрагментите са от седем съда – две купи, каничка, две транспортни амфори, амфориск и съд с хоризонтални дръжки, като само при два може да се възстанови цял профил.

В оформените в могилния насип профили по посоките на света се вижда, че проученият гроб е вторичен (обр. 2). Изграден е в периферията на първоначално натрупана могила от редуващи се сиви глинести и светлокафяви чакълести пластове. Чрез сондаж се провери наличието на вкопано съоръжение под основата ѝ. Такова не бе разкрито, но, тъй като проучената част от могилния насип засяга само периферията ѝ, потвърждението или отхвърлянето на това предположение може да стане едва след цялостно проучване.

След изграждането на вторичния гроб и извършване на погребването е донатрупана почва и оформена по-голяма могила. Целият насип, оформен на този етап, е стерилен – в него не са открити археологически материали.

Последният етап от изграждане на могилата е свързан с натрупването по склона в периферията ѝ на пласт сива сбита глинеста почва, в който, на едно ниво с гроба, са поставени речни камъни с различен размер, между които се установява висока концентрация на керамични фрагменти, замазки и въглени. Единствено непосредствено на юг от гроба е регистрирано на по-голяма височина (но в същия пласт) дъговидно подреждане на камъни с дълж. 6,5 м и макс. ширина 1,5 м (обр. 3).

Трасето на каменната структура оформя сегмент от окръжност с различна гъстота на камъните. Максималната ширина е 4 м, а разкритата линейна дължина е 23 м.

Интерпретацията на тази структура е свързана с продължаване на проучванията на обекта, проследяването и разкриването ѝ в дълбочина, обработването на керамичния материал от пласта и

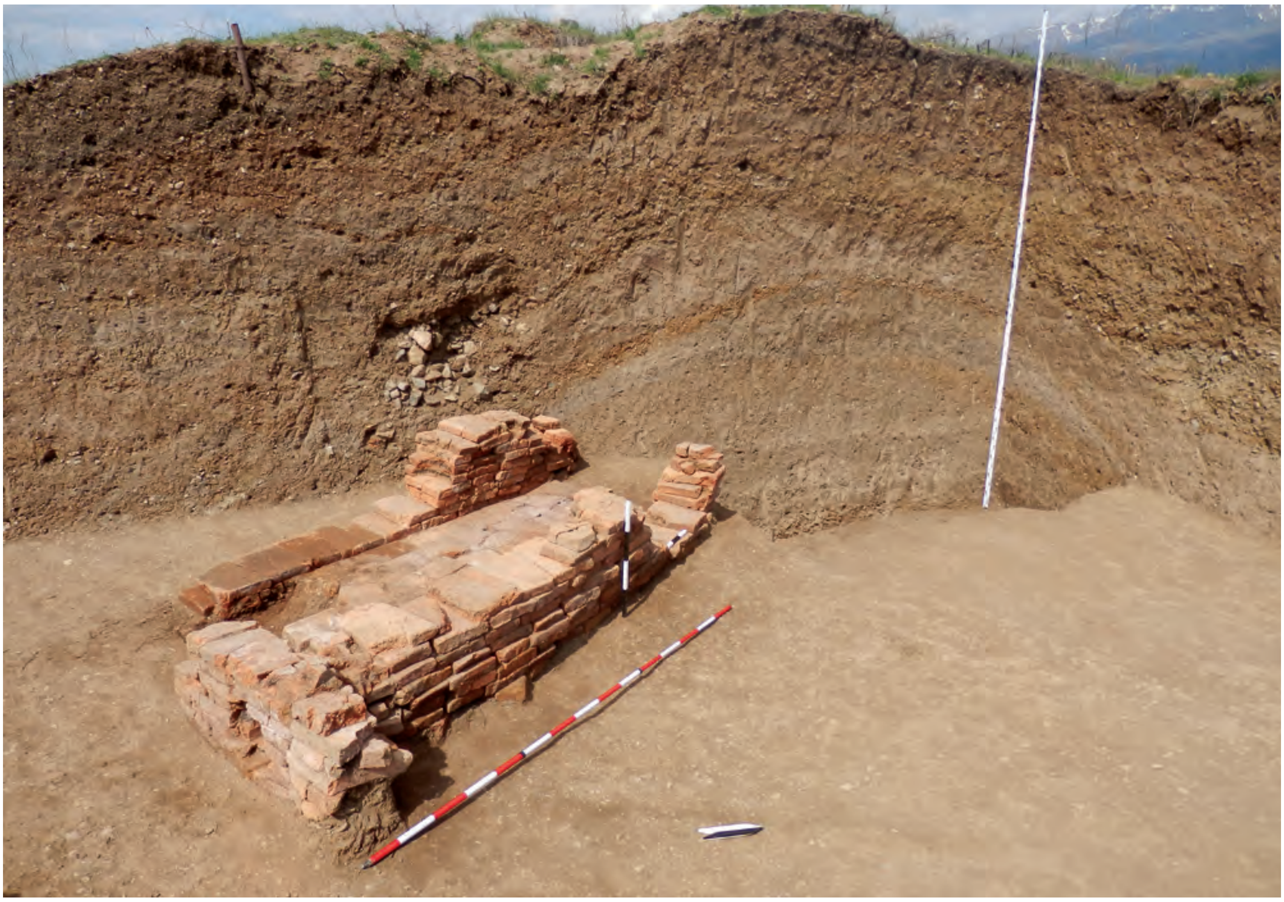

Обр. 2. Гроб № 1, поглед от изток.

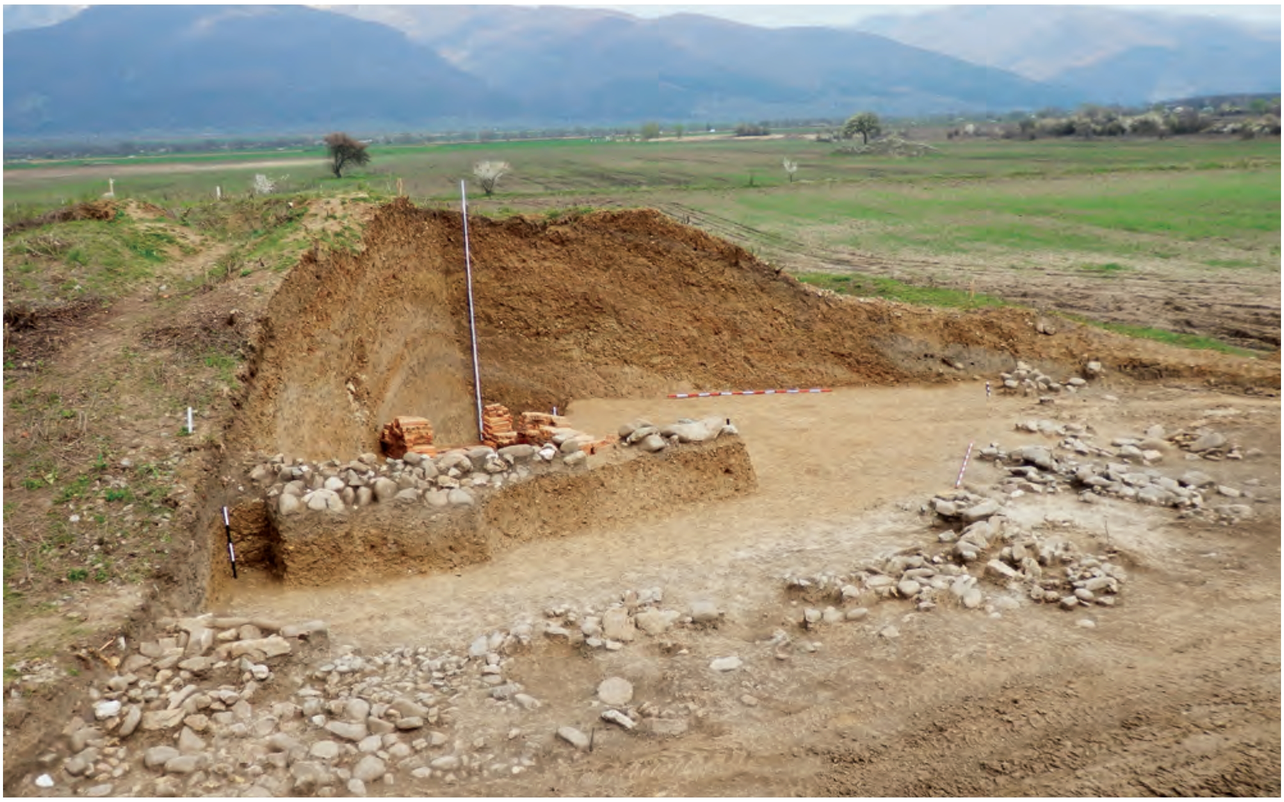

Обр. 3. Разкритите структури в югоизточната четвърт на могилата, поглед от юг.

сравняването му с керамичния материал, събран от околния терен, където най-вероятно е съществувало селище от елинистическата епоха.

Най-близките паралели на проучения зидан тухлен гроб са двата вторични гроба от Могила № 2 от некропола на Севтополис и проученият през 1960 г. трети подобен гроб, вероятно от заравнена могила при северния бряг на яз. Копринка. Освен при тях, примери за вторично използвани секторни и правоъгълни тухли има и в самия Севтополис. Картината на тази строителна традиция се допълва от деветте тухлени гробници от хинтерланда на Севтополис.

Особеностите в плана, зидарията и строителния материал на съоръжението, разкритите археологически материали от гроба и от сивия пласт, както и съществуващите датирани архитектурни паралели на съоръжението от Казанлъшко, позволяват то да се отнесе най-общо към първата половина на III в. пр. Хр.

Литература

Гетов 1961: Л. Гетов. Новооткрита тракийска тухлена гробница при яз. „Г. Димитров“ – Археология, III, 1961, 4, 58-60.

Гетов 2008: Л. Гетов. Тухлата в тракийската гробна архитектура. – В: По пътя на миналото. София, 2008,75-79.

Чичикова 1957: М. Чичикова. Поява и употреба на тухлата като строителен материал у траките в края на IV и началото на III в.пр.н.е. – ИАИ, XXI, 1957,130-150.

Чичикова 1970: М. Чичикова. Севтополис. София, 1970.

Dimitrov, Chichikova 1978: D. P. Dimitrov, M. Chichikova. The Thracian City of Seuthopolis. British Archaeological Reports, Suppl. Ser. 38. Oxford, 1978.

№32. НАДГРОБНА МОГИЛА „ЧЕНГЕР“ № 1

Петър Балабанов

Надгробната могила „Ченгер“ № 1

Могилата се намира на около 2,5 км северозападно от гр. Приморско, в западната периферия на местността „Ченгер“. Най-високата ѝ точка е на 62. 278 м надм. вис. (Балтийска скала). Височината ѝ над околния терен е 3,25 м от юг до 2,98 м от север. Диаметрите ѝ са 28.60 м в посока С–Ю и 26.80 м в посока И–З.

Бяха заложени два сондажа, широки по 2,5 м, ориентирани по посоките на света, разположени между най-високата част и периферията на могилата, с цел да се провери стратиграфията. Под горния слой от рохка пръст с деб. 0,05–0,25 м се появи „шапката“ на могилата, натрупана от почти чиста глина с тъмножълт цвят. В различните участъци дебелината ѝ беше от 0,25 до 0,45 м. Под този пласт започваше основният могилен насип от тъмнокафява глинеста пръст. В него се забелязваха отделни ивици от по-тъмна, на места черна хумусизирана пръст.

Още от най-горния пласт на насипа се появиха фрагменти от керамични съдове и глинени мазилки. Първите се отнасяха към различни исторически периоди. Повечето бяха, правени на грънчарско колело, но се срещаха и такива от съдове, правени на ръка. Всички фрагменти бяха малки и с ерозирала повърхност. Общо от обекта бяха събрани над 4200 керамични фрагмента.

В Сондаж 2, в непосредствена близост до най-високата част на могилата, бе проучено струпване от сравнително едри ломени камъни. То имаше неправилна форма с диаметър ок. 1,80 м. Непосредствено около камъните бяха документирани отделни въглени и останки от пепел.

С изключение на това съоръжение, в двата сондажа насипът остана еднороден до достигането на дълбочина 2,70 м (Сондаж 2) – 2,80 (Сондаж 1) и на 2,95/3,10 м съответно в перифериите им. На тази дълбочина се появи хомогенен пласт от чернозем, наситен с разложени органични вещества и дебелина между 0,20 и 0,40 м. Повърхността му бе с наклон на изток и юг, съобразно естествения наклон на терена. В него се откриваха само фрагменти от съдове, правени на ръка от глина с примеси от пясък и дребни камъчета, по технология и с украса, характерна за съдовете от ранножелязната епоха. В този културен пласт бяха намерени *in situ* четири големи съда (зърнохранилища?), долната половина на които бе вкопана в материка. Около останките им концентрацията на фрагменти от съдове, правени на ръка, образуваше петна с диаметър ок. 1,6 м. Културният пласт изчезваше в периферията на могилата, където „шапката“ слизаше непосредствено до материка (обр. 1).

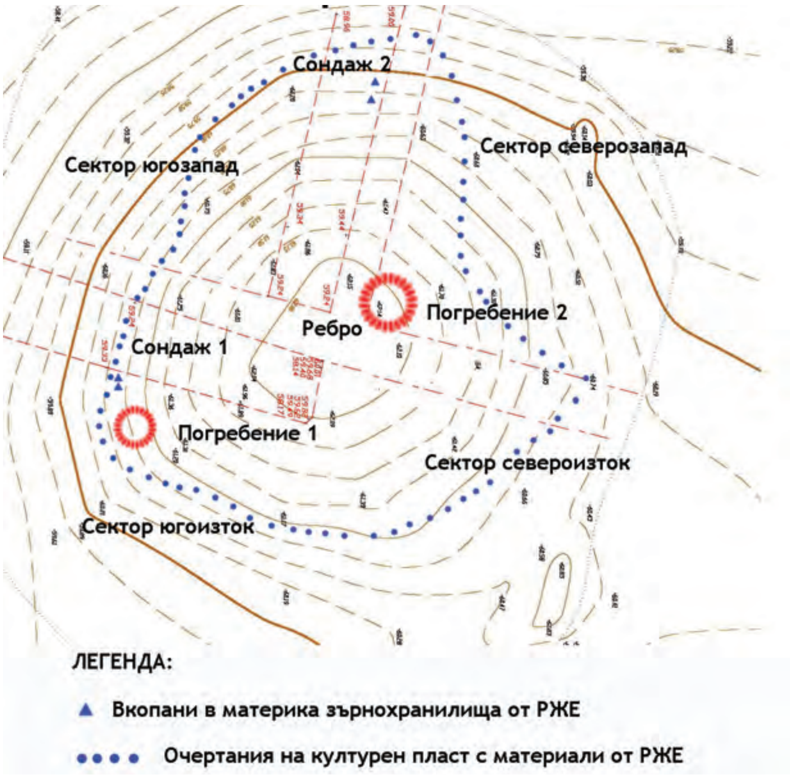

Обр. 1. Тахиметрично заснемане на надгробна могила „Ченгер“ № 1.

Непосредствено в участъка, в който „шапката“ слизаше до материка в Сондаж 1 се откри нисък вал от дребни ломени камъни с посока И–З. Той беше с височина 0,40–0,65 м и дължина 2,45 м. По повърхността на съоръжението бе разкрита концентрация от керамични фрагменти (повече от 650 бр.), правени на колело. По-голямата част от тях принадлежаха на амфори или големи съдове (гърнета? кани?). Тук бе намерен амфорен печат с релефна буква „К“ в квадратно поле.

В центъра на южната половина на сектора, на дълбочина 1,40 м, се очерта пласт от отделни камъни. След свалянето им, на дълбочина 1,55 м, бяха намерени две глинени лампи. На 0,20–0,25 м под тяхното равнище се появи малко струпване от плътно наредени, средни по размер ломени камъни. То имаше неправилна форма. След сваляне на горните пластове се очерта грубо маркиран гроб с правоъгълна форма. Гроб 1 бе на малко дете. Гробната яма с неправилно елипсовидно очертание бе ориентирана И–З по големия си диаметър и бе дълбока ок. 0,15 м. Тялото на детето е било положено с глава на изток. Сред погребалния инвентар имаше силно фрагментирана амфора, кана, киликс, бронзова фибула и глинени пулчета, горната повърхност на които бе украсена с релефни пъпки.

При почистването на повърхността на северозападния сектор, под слоя от шума и горска пръст се появи насип от ломени камъни, който покриваше високата половина от сектора (обр. 2). Между камъните бяха намерени всички фрагменти от малка паничка. На четири места между горния слой от камъни имаше малки концентрации от фрагменти на съдове, които не можаха да бъдат възстановени. След отстраняването на горните редове от камъни, в централната част на струпването се очерта съоръжение: два масивни камъка, поставени един срещу друг, като срещуположните им страни са издялани вертикално, а гърбовете – във формата на полуокръжност. След отстраняването на каменния кожух се разкриха останките от гроб 2. То е било извършено чрез трупоизгаряне на място. Гробната яма имаше неправилни елипсовидни очертания (2,45 х 1,45 м), ориентирана с дългия си диаметър И–З. Покойникът е бил поставен с глава на изток. Погребалният инвентар съдържаше амфора от остров Родос, кантарос, кана, голям кратеровиден съд, два балсамария и 22 малки предмета от глина: миниатюрни съдчета, питки, кубчета, идоли, прешлени за вретено и др., както и силно ерозирали железни предмети – махайра, връх от копие, нож, умбо от щит, апликация.

Насипът в останалите части на могилата бе еднороден и не съдържаше изявени археологически комплекси. През сезона разкопаването на могилата не можа да бъде завършено. Остана свалянето на ребрата с посоки север–юг и изток–запад.

Целите съдове и лампите, открити в двете гробни ями (обр. 3), на базата на достатъчно сигурни аналогии сред откритията в района (Балабанов 1984; Кац 2007; Монахов 2003; Topoleanu 2012; Howland

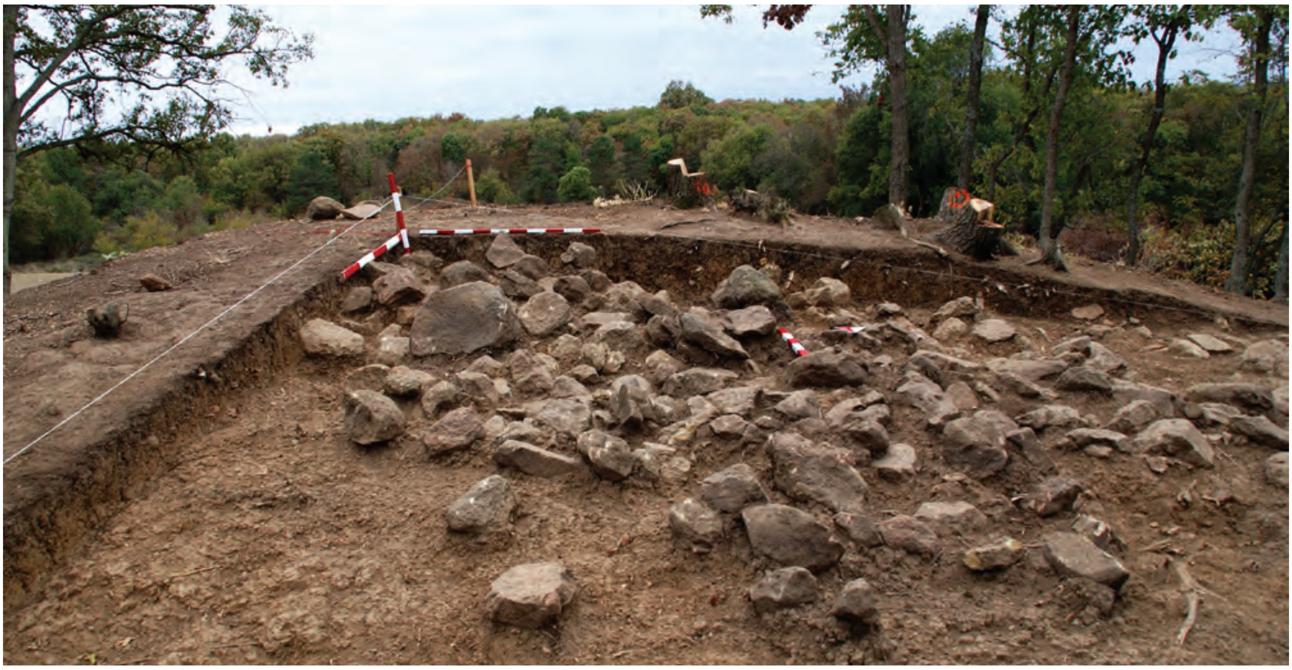

Обр. 2. Каменен кожух над гроб 2.

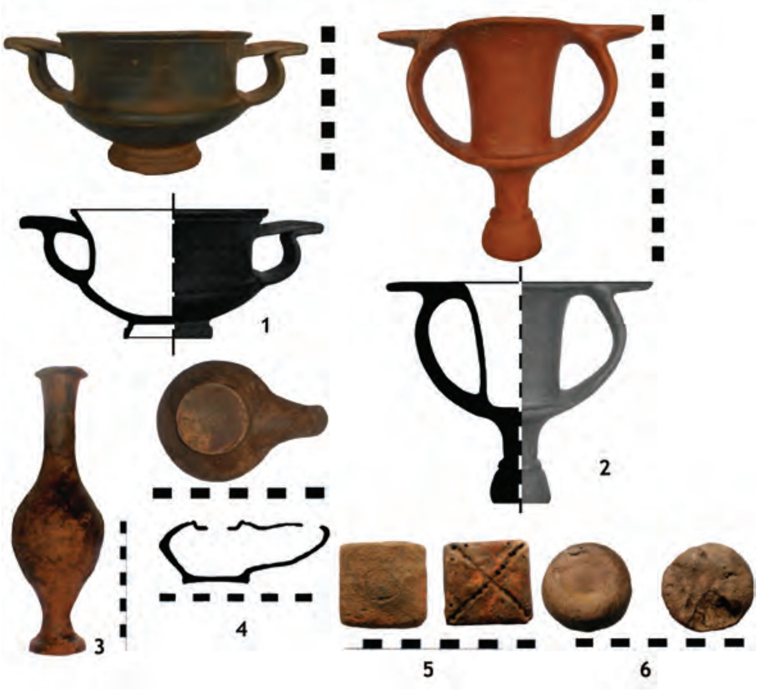

Обр. 3. 1. Киликс от гроб 1; 2. Кантарос; 3. Балсамарий; 4. Лампа; 5-6. Керамични предмети от гроб 2.

1959) и литературата[16], могат да бъдат отнесени към втората половина на II в. пр. Хр. И двете погребвания са били извършени в рамките на кратък хронологически период. Основният брой характерни фрагменти от насипа се датират в пределите на IV-III в. пр. Хр., но засега липсват следи от централния първичен гроб. Трудно може да бъде обяснен и изборът на мястото на могилата, разположена върху развалините на по-старо селище.

Надгробна могила „Силихляр“

Могила в местността „Силихляр“ е разположена на около 3,5 км западно от гр. Приморско. В последните работни дни на сезона бе почистен и проучен стар иманярски изкоп, разположен в западната част на могилата. На дъното му бе открито струпване от ломени камъни, между които се откриха отделни кости от човешки скелет и една дървена играчка – конче, покрита с червена на цвят боя. Очевидно става дума за модерно съоръжение. Профилите на изкопа показват, че насипът е еднороден – чернозем, аналогичен на този в околността. В него се откриват единични фрагменти от керамични съдове от различни исторически периоди. Поради изчерпване на финансовите средства и рязкото влошаване на времето, проучването на могила „Силихляр“ не можа да бъде завършено.

---

[16] Изказвам дълбоката си благодарност на директора на музея в Созопол, г-н Димитър Недев, за консултациите и предоставената информация.

Литература

Балабанов 1984: П. Балабанов. Тракийски тюрсис близо до Бургас. – Известия на музеите в Югоизточна България, VII, 1984, 11-37.

Кац 2007: В. Кац. Греческие керамические клейма эпохи классики и эллинизма. Симферопол, 2007.

Монахов 2003: С. Монахов. Греческие амфоры в Причерноморье. Типология амфор ведущих центров-экспортеров товаров в керамической таре. Саратов, 2003.

Topoleanu 2012: F. Topoleanu. Lămpile antice din colecţiile Muzelui Judeţean de Istrie şi Archeologie Prahova-Ploeşti. Ploeşti, 2003.

Howland 1959: R. Howland. Greek lamps and their Survivals. Athenian Agora, Vol. IV. Princeton, 1959.

№33. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА МОГИЛА №1 (ПАМУКЛИЯ) – БРЕСТОВИЦА, ОБЩИНА РОДОПИ, ПЛОВДИВСКА ОБЛАСТ

Костадин Кисьов, Десислава Давидова

Археологическите разкопки бяха проведени в периода юли-октомври 2013 г. с ръководител доц. д-р Костадин Кисьов и зам.-ръководител гл. ас. Десислава Давидова.

Могила №1 (Памуклия) е разположена на 3 км източно от с. Брестовица и е част от голям некропол, състоящ се от около 30 могили, почти всички разкопани от иманяри. Има правилна конусовидна форма, стръмни склонове и широк връх. Диаметърът ѝ е 71 м, а височината – 12,94 м в профил И–З и 12,67 м в профил С–Ю. Върху северния склон на могилата през 2011 г. е направен иманярски изкоп – тунел с височина 1 м и дължина 17 м.

Проучванията обхванаха северната периферия и централната и югоизточната част на могилата. В кв. К11, на дълбочина 12,47 м от върха на могилата, беше открит гроб № 1 – трупоизгаряне извън могилата. Останките от кремацията, заедно с гробните дарове, са поставени в глинена урна, захлупена с втори глинен съд. Двата съда са изработени на грънчарско колело и имат сив цвят. Гробните дарове се състоят от два пръстена – сребърен с дъговидно извита плочка и масивен бронзов с елипсовидна плочка и врязано изображение на мъжка фигура върху нея. Заедно с пръстените беше открита кръгла, дъговидно извита плочка от бял алабастър.

В централната част първоначално беше проучен върха на могилата на дълбочина до 4 м, като в южната и западната периферия бяха оставени стратиграфски профили. В горната част на могилата бяха открити три гроба, разположени на различни дълбочини.

Гроб № 2 беше открит в кв. Ж/З9, на дълбочина 3,48 м от върха. Гробното съоръжение е питос, положен изправен в яма с конусовидна форма, с диам. 0,90 м и дълб. 1,20 м (обр. 1). Погребването е извършено чрез трупоизгаряне извън могилата, като останките, обвити в плат и част от гробните дарове са били положени в питоса. Питосът е бил затворен с кръгъл глинен капак, чиято повърхност и ръбове са били обмазани с хоросанов разтвор.

Гробните дарове бяха открити на две групи – във вътрешността на питоса, заедно с останките от кремацията и извън него, в кръг около неговото устие, подредени в два хоризонтални реда един върху друг.

Извън питоса бяха открити глинени, стъклени и бронзови съдове, канделабър и бронзови лампи, украсени с изображенията на божества. Бяха намерени и три железни върхове от копия и едноостър меч. Втората група дарове – бронзови съдове, златен пръстен с гема и сребърен денар на Нерон (64-68 г.) – бяха открити в питоса, заедно с останките от калцираните кости и тъканта, с която са били обвити. Извършеното в питоса погребение се датира в I в. сл. Хр.

Гроб № 3 беше открит в кв. Е 8/9, на дълбочина 1,10 м от повърхността на могилата. Бяха разкрити останки от огнище с диаметър 2 м и дебелина на горелия пласт 4–5 см, наситен с въглени, пепел и

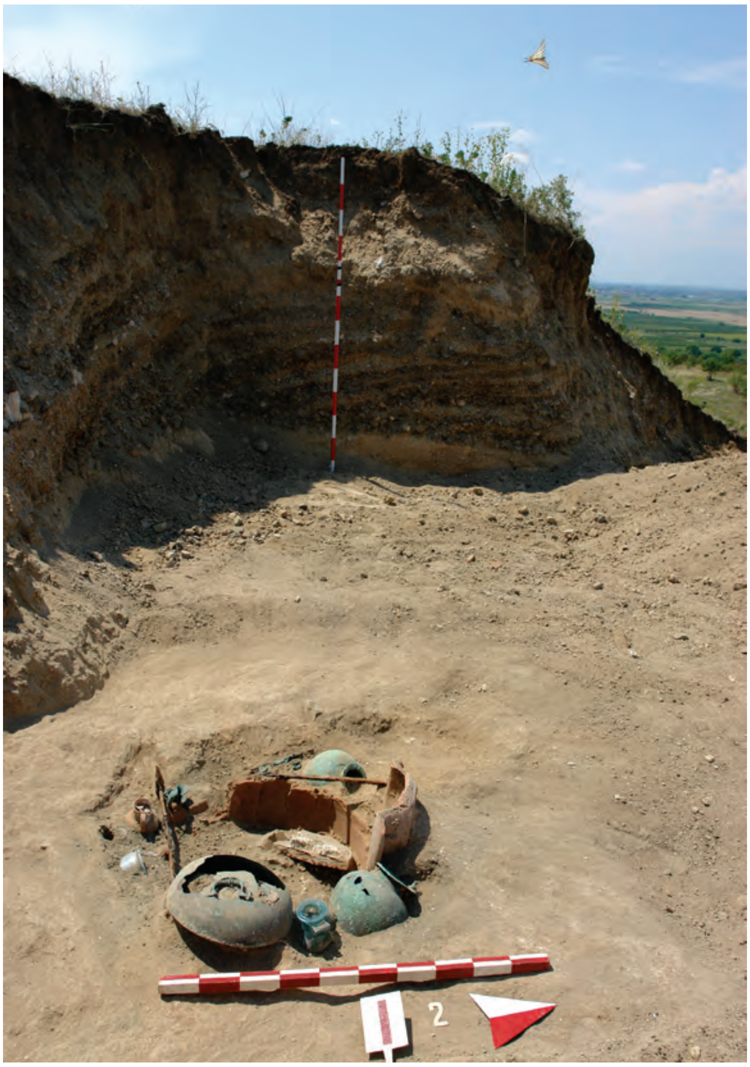

Обр. 1. Гроб № 2, питос с глинен капак и част от гробните дарове около външната страна на устието.

калцирани кости. Погребението е било извършено чрез трупоизгаряне на място, като даровете са положени след кремацията върху останките от кладата. Откриха се бронзов леген, патера, пиксида, бронзово огледало, стъклен балсамарий и два златни накита – брошка и надушник.

Предметите, особено бронзовият леген, който намира точни паралели в гробния комплекс „Каменница“ от източния некропол на Филипопол, датират гроб №3 в първата четвърт на I в. сл. Хр. (Дякович 1906-1907, 46).

На 5 м източно от гроб №3, в кв. Ж8 на дълбочина 1,40 м от повърхността на могилата, беше открит гроб № 4 (обр. 2). Гробното съоръжение е масивна мраморна урна с цилиндрична форма, две отвесно разположени дръжки, украсени с палмети и капак с конусовидна форма. Обредът е трупоизгаряне извън могилата, като останките заедно с част от гробните дарове са били положени в урната. Още гробни дарове бяха открити извън нея, положени в кръг около дъното ѝ.

В южната основата на урната беше открит биметален шлем, изработен с желязна основа и бронзов обков под формата на коса и с фигурални сцени върху челото и набузниците. Шлемът се отнася към кавалерийските шлемове тип Вейлер/Кобленц–Бубенхайм, чието оформление наподобява атическия тип шлемове от V–IV в. пр. Хр. (Robinson 1975, 65). Появата и разпространението на типа е характерна за края на I в. пр. Хр. – I в. сл. Хр., предимно за района на Южна Германия (Негин 2010, 39-50). Бяха намерени още умбо на щит, бронзови и стъклени съдове и лампи. На дъното на урната бе открит сребърен денар на Марк Антоний, сечен през 38 г. пр. Хр., маркиран по-късно със сарафски знак, който датира погребението в началото на I в. сл. Хр.

В Сектор Б, обхващащ югоизточната част на могилния насип, на нивото на основната скала (дълб. 10,70 м), бяха разкрити две каменни съоръжения – №№ 9 и 10, разположени непосредствено едно до друго. Съоръжение № 9 попада в квадрати И 6/7 и Ѝ 6/7 и представлява площадка с кръгла форма, примитивно изградена от четири хоризонтални реда от ломени камъни без спойка (диам. 5 м, вис. 0,70 м) (обр. 3).

В североизточната част на площадката, върху най-горния ред камъни, беше открит гроб № 1 – трупополагане по гръб, с изпънати крайници. Дължината на скелета е около 1,50–1,60 м, с глава на СИ. Между дясната ключица и дясната долна челюст, до вратните прешлени, беше открит железен нож с право лезвие. Това позволява да допуснем две възможности – жертвоприношение или пробождане на мъртвия след неговата смърт.

Гробните дарове се състоят от многоспирална бронзова гривна, завършваща със змийски глави, стъклени и сребърни мъниста, костен прешлен, бронзова обица, четири силно разрушени железни фибули тракийски тип, бронзов връх от трирърба стрела, глинен прешлен за вретено и две бронзови монети на Терес II (351-347 г.) и Филип II (359-336 г.).

В основата на южната страна на каменната площадка, в кв. Й6, беше открит гроб № 2 – трупоизгаряне извън могилата, като останките са положени в глинена урна. В урната и около нея не бяха открити гробни дарове. Монетите на Терес II и Филип II датират двата първични гроба в IV в. пр. Хр.

Съоръжение № 10 попада в квадрати К 6/7/8/9 и представлява каменно струпване с неправилна форма (диам. 4–5 м и вис. 0,80 м), изградено от речни и ломени камъни без пръст между тях. Под него се достигна до нивото на основната скала, без да бъдат открити следи от погребални обреди.

Извършените проучвания на терена под двете каменни съоръжения – №№ 9 и 10 показаха, че първичният могилен насип от IV в. пр. Хр, състоящ се чернозем и сива пръст, е бил издигнат върху естествено скално възвишение с височина 1–1,70 м, попадащо в югоизточната част на могилата. Върху северната и западна част на тази първична могила, която е имала диаметър 30 м и височина 4 м, по-късно, през I в. сл. Хр., са били издигнати три вторични насипа.

През месеците септември и октомври 2013 г. бяха извършени геофизични измервания в сектори В и Г в южната и западната периферия на могилата. Беше установено, че в тези сектори на могилата липсват данни за наличието на гробни конструкции и съоръжения.

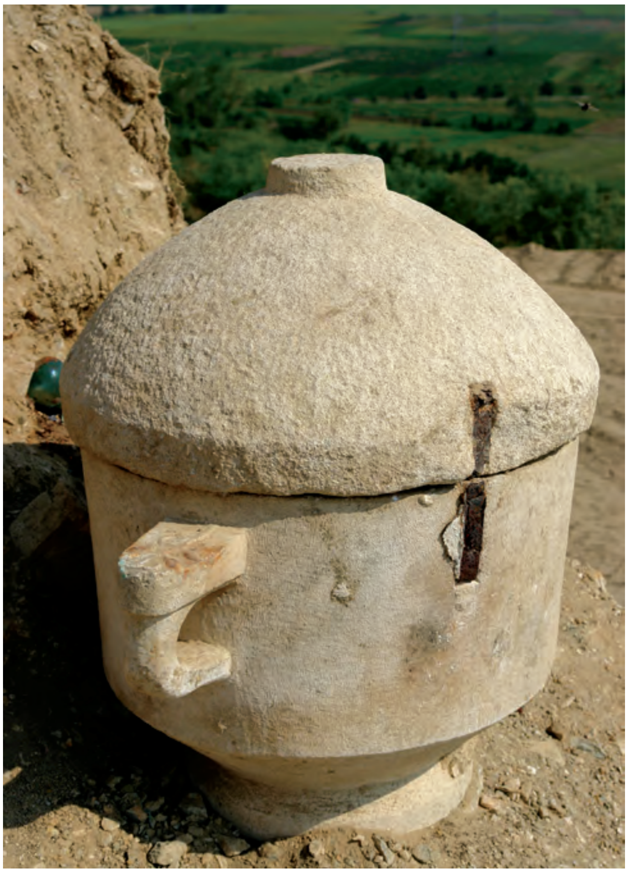

Обр. 2. Гроб № 4, мраморна урна.

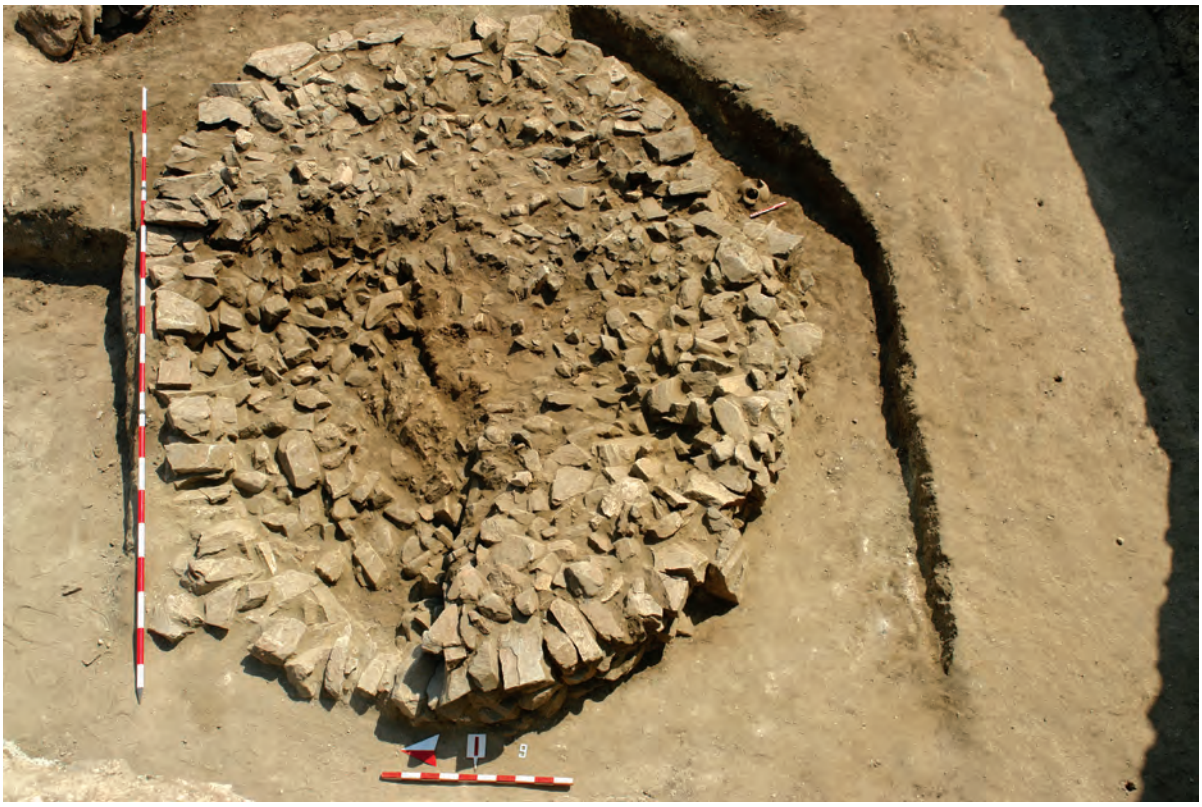

Обр. 3. Съоръжение № 9: гроб № 1 (трупополагане) и гроб № 2 (урна).

Литература

Дякович 1906-1907: Б. Дякович. Тракийската гробница при Пловдив и некрополът на древния град. – Сборник за народни умотворения, 1906-1907, т. XXII-XXII, 1-55.

Негин 2010: А. Негин. Римское церемониальное и турнирное вооружение. Санкт Петербург, 2010.

Robinson 1975: H. Robinson. The Armour of Imperial Rome. London, 1975.

№34. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ГУРЕВА МОГИЛА В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. ЖЕЛЬО ВОЙВОДА, ОБЛАСТ СЛИВЕН

Диана Димитрова, Мирослав Марков

Разкопките на Гурева могила в землището на с. Жельо войвода са продължение на проучването на погребалните обреди на одрисите по горното течение на р. Тунджа в района на големия ѝ завой на юг (Китов 2007, 44 сл.; Димитрова 2010, 42 сл.; Димитрова 2012, 49 сл.).

Могилата се намира на ок. 2,5 км СЗ от селото. Висока е 5,50 м и има диам. 33–36 м (И–З). Намираше се сред засята с жито нива и след жътвата се оказа, че около нея има ров с широчина 20–25 м и дълбочина 0,80–1 м. От него вероятно е добивана пръстта за насипа.

В един от регистрираните иманярски изкопи се откриха фрагменти от две мраморни оброчни плочки на Тракийския конник, които се датират в II–III в.

Засечени са общо 9 гроба, една яма и една тризна, разположени на различна дълбочина в насипа (обр. 1, 2). Шест от гробовете в Ю половина са християнски. При тях не е установена гробна яма, дървен ковчег или друго съоръжение. Единствено в гроб № 2 е открита сребърна обица и фрагмент от втора, която се датира най-общо в X–XI в. Подобна е бронзова обица от Божкова могила край с. Тополчане, проучена през 2007 г. (Сираков 2008, 178). Гроб № 8 е двоен. Индивидите са положени в свито положение, полегнали на лявата си страна и с глави на И. Единствените гробни дарове са два фрагмента от стени на глинени съдове, работени на колело и много лошо изпечени.

В И част на насипа е открита вкопана в насипа яма с неправилна овална форма и размери 0,80 х 2,25 м, с максимална дълбочина в З половина 0,40 м, а в И – 0,20 м. Стените ѝ са слабо и неравномерно изпечени, като на различни места се виждат дупки, вероятно от животни. На ок. 0,10–0,15 м над дъното ѝ се открива пласт пепел и въглени с едно единствено миниатюрно глинено топче сред тях. Възможна е връзката ѝ с изгарянето на тялото на покойника от гроб № 7.

В ЮИ периферия на могилата бе открит гроб № 7 (обр. 3), иззидан от тухли на кал в предварително изкопана голяма яма с опалени стени. Външните размери на гроба са 1,30 х 2,56 м, а вътрешните – 0,64 х 2,07 м. Висок е 0,40–0,50 м и ориентиран СИ–ЮЗ. Повечето от тухлите са квадратни със страна 0,33 м и дебелина 0,04 м. Тухлите не са горели. Строителите не са преценили добре размерите на ямата, поради което късата ЮЗ стена е от правоъгълни тухли или се е наложило квадратните да се чупят за намаляване на размера им. От двете дълги страни има допълнително уплътняване с почва между зида и стените на ямата. Този тип гробове се срещат през римската епоха в Тракия от средата на I до края на II в. (Гетов 1970, 7, табл. I *14*) Сравнително най-близки географски примери за такъв градеж са тези от могила № 4 при Чаталка (Буюклиев 1986, 19), в няколко могили при с. Главан, Радневско[17], от Видин (Джонова 1962, 30) и други места в Тракия.

В гроб № 7 са положени като гробни дарове 2 глинени стомни, 1 стъклен флакон, открит пълен с кондензирала влага, няколко фрагментирани стъклени лакримария от II в. (Чернева-Тилкиян 1997, 49, тип IVC), глинен балсамарий, две железни стригили хибриден тип от II-III в. (Вагалински 1993, 27), вероятно железен нож с костена дръжка.

Двата най-ценни гробни дара са бронзова амфорка и бронзова патера. Бронзовата патера има дръжка, чийто външен край завършва с лъвска глава, която напомня по-ранни образци от предримската епоха. От страната, от която се захваща за устието на съда, изображението е хибрид между лъв с рога на козел или антилопа и има дълги уши като на заек или магаре. Най-близкият паралел е от могила № 7 при Чаталка. Там обаче дръжката на патерата завършва с изображение на глава на овен и захващането е под устието на съда.

---

[17] Разкопки на д-р Георги Китов през 1989 г.

В най-горната част на дръжките на бронзовата амфорка има по една глава в профил надясно. Под нея е разположен по един крилат сфинкс, също в профил надясно. Отдолу дръжките завършват с по една женска главичка във фас и растителни елементи. Последните са силно изтрити, което показва, че съдът е бил дълго време в употреба. Този факт и украсата от стилизирана лесбийска кима под шията, която препраща към по-ранни образци, предполагат, че съдът е произведен поне 50–60 години преди да бъде поставен в гроба. Като Харонов обол е открита горяла бронзова монета[18]. Тя е с изображение на Фаустина I, съпруга на имепратор Антонин Пий (138-161 г.). Сечена е след след смъртта ѝ през 141 г. и датира гроба след средата на II в.

В могилата беше открит още един гроб – № 9 – ситуиран на И–СИ от центъра. Той представлява вкопана в стария хумус плитка яма с недобре оформени и опечени стени и стъпала, върху които са поставени гробните дарове. Размерите на гроба са 0,54/0,60 x 1,70 м. Повечето предмети са силно горели и фрагментирани. Стъклените лакримарии са напълно невъзстановими. След като огъняя е загаснал, в гроба е поставена глинена патера и е хвърлена златна лунула. Тя няма следи от изтриване, което предполага, че изобщо не е носена приживе. Този тип лунули се датират във II – началото на III в. (Ruseva-Slokoska 1991, 148, No. 124). В гроба е открита силно горяла сребърна монета[19]. Имало е и дървено сандъче с бронзови украси, от които сравнително добре е съхранена само една апликация – женски бюст с фригийска шапка. Сравнена с аналогични образци от централния гроб от могила 4 от некропола при Чаталка, тя датира от втората половина на II – началото на III в. (Буюклиев 1986, 78, кат. № 182).

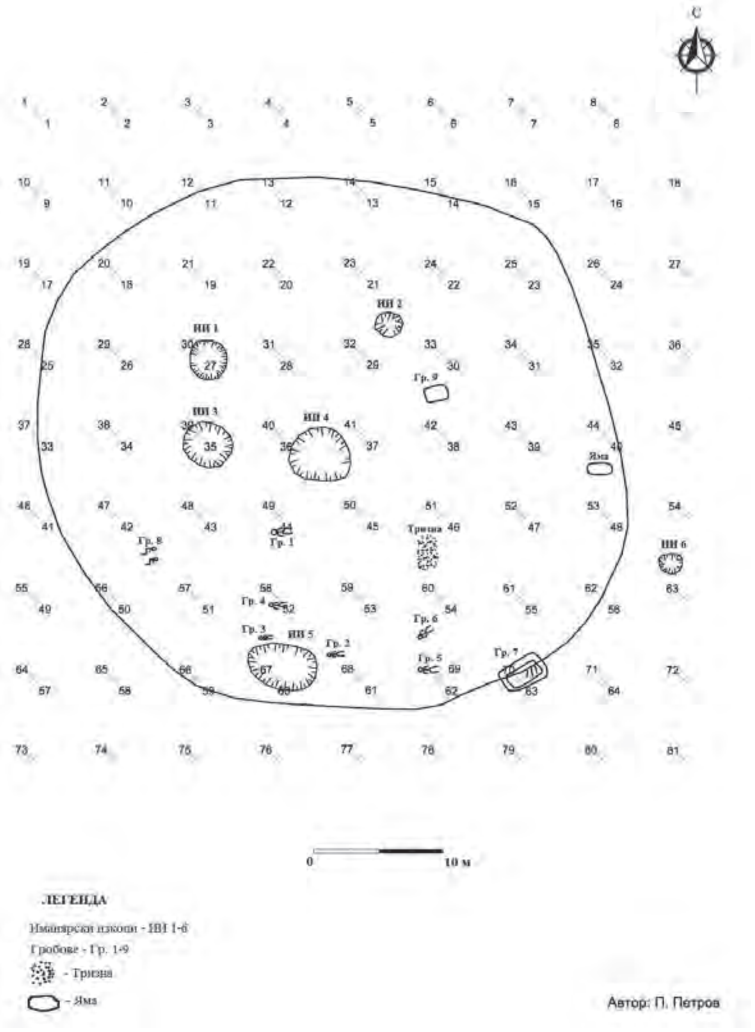

Обр. 1. План на Гурева могила (автори М. Марков, П. Петров).

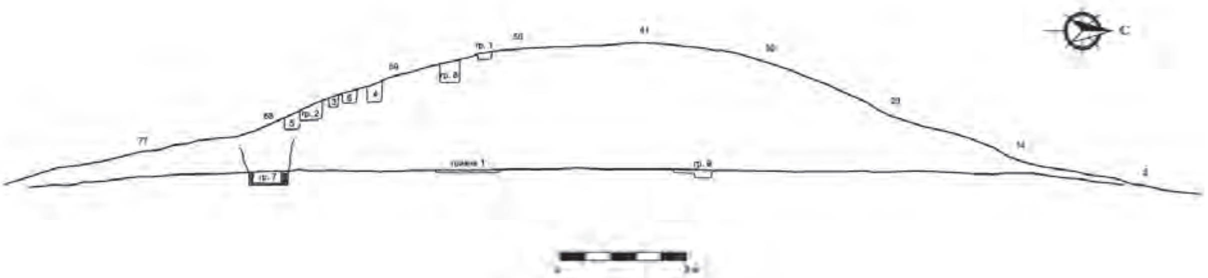

Обр. 2. Разрез на Гурева могила. Автор П. Петров.

---

[18] Благодаря на доц. д-р Бистра Божкова за определянето на монетата.

[19] Според доц. д-р Бистра Божкова това най-вероятно е денар.

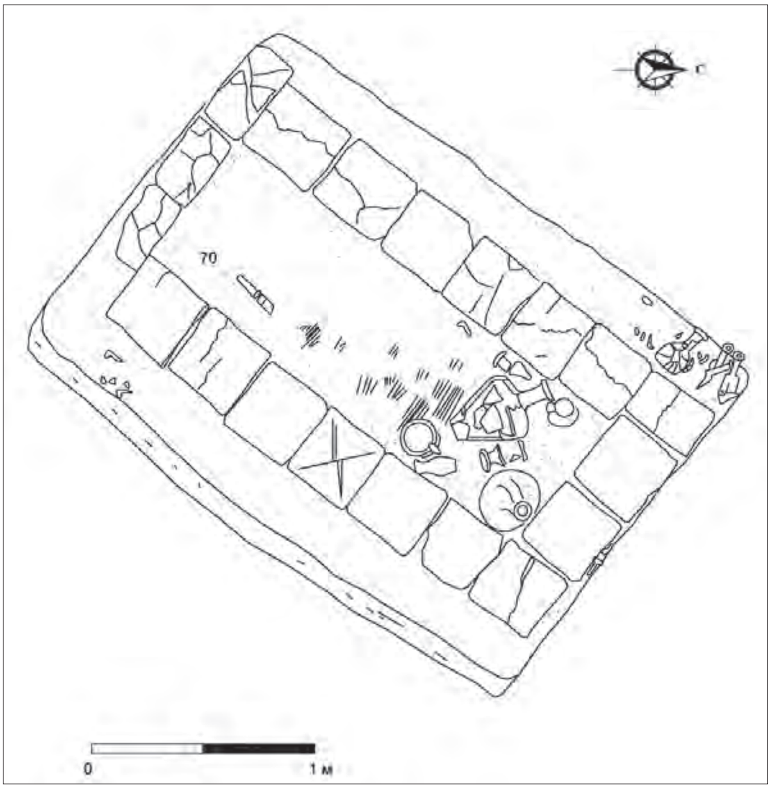

Обр. 3. Гроб № 7 (рисунка П. Петров).

На няколко места около гроб № 9 са открити керамични струпвания от натрошени съдове върху сравнително равни площадки. Те се свързват с приношения на храна и течности след трупоизгарянето на място в могилния насип на тракийска аристократка.

Втора ритуална площадка е открита на ЮИ от центъра. Тя е разположена върху древния хумус и представлява струпване на фрагменти от съдове върху равна площ с приблизителни размери 2,40 х 3,50 м (Ю–С).

Двата богати гроба показват, че през втората половина на II в. тракийската аристокрация в района на големия завой на р. Тунджа на юг запазва своята икономическа мощ и погребални обреди.

Литература

Буюклиев 1986: Хр. Буюклиев. Тракийският могилен некропол при Чаталка, Старозагорски окръг. Разкопки и проучвания, XVI, 1986.

Вагалински 1993: Л. Вагалински. Стригили от римската епоха от територията на днешна България. – Археология, 1993, 2, 22-35.

Джонова 1962: Д. Джонова. Могилни погребения от Видинско. – Археология, 1962, 3, 30-37.

Димитрова 2010: Д. Димитрова. Китова могила край с. Крушаре, община Сливен. – Наука, 2010, 2, 42-48.

Димитрова 2012: Д. Димитрова. Археологическият комплекс Крастава могила при село Драгоданово, Сливенско. – Thracia XX, 2012, 49-71.

Китов 2007: Г. Китов. Долината на тракийските царе в Сливенско (предварително съобщение). – ИМЮИБ, XXIII, 2007, 44-57.

Сираков 2008: Н. Сираков. Средновековен некропол в Божкова могила при с. Тополчане, Сливенско. – В: По пътя на миналото. София, 2008, 177-180.

Чернева-Тилкиян 1997: С. Чернева-Тилкиян. Типология и хронология на стъклените съдове от Филипопол. – Годишник на Археологически музей, Пловдив, VIII, 1997, 42-57.

Ruseva-Slokoska 1991: L. Ruseva-Slokoska. Roman Jewellery. Sofia, 1991.

№35. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА МОГИЛИ № 1 И № 2, РАЗПОЛОЖЕНИ В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. КИРИЛОВО, ОБЩИНА ЕЛХОВО

Даниела Агре, Христо Христов, Елена Николова

Могилите се проучват във връзка с проект „Тракийската култура по долното течение на р. Тунджа“. Разкопките се проведоха през м. август и септември 2013 г. под ръководството на Даниела Агре (НАИМ–БАН); зам.-ръководители Христо Христов – Етнографско-археологически музей Елхово и Елена Николова – докторант СУ „Кл. Охридски“, с участието на бакалаври и магистри по археология.

Могилите са разположени на около 2 км източно от с. Кирилово, в м. Пенков кладенец, на рид с голям кръгозор. Те са част от некропол, състоящ се от 5 могили.

Могила № 1

Могилата е с височина 2,40 м и диаметър 22 м и има полусферична форма, като от север е по-стръмна. Цялата ѝ повърхност е обрасла с ниска растителност. Тя е окръжена със ров, който най-добре се очертава от юг и от запад. Непосредствено до западната периферия на могилата има частично пропадане на терена, което влиза в рова.

За стратиграфски наблюдения върху насипването на могилния насип е оставено ребро с направление С–Ю и с отстъп от 2 м в посока изток от центъра на могилата. Могилният насип се състои от рохка почва с разнородни по цвят пластове, като преобладават пластовете от сивобяла или светлокафява пепелива пръст с петна от варовик.

В проучената до достигането на материка източна половина на могилата, в могилния насип не бяха открити никакви археологически структури и материали.

В западна половина на могилата бяха установени четири археологически структури, обозначени като гроб № 1 (вторичен), гроб № 2 (централен), гроб № 3 и керамична тризна.

Централен гроб

Първичната могила е леко изместена на северозапад от геометричния център на могилния насип. Тя е с пресечено-конусовидна форма, диаметър 5 м и височина 0,30 м. Могилата се откроява върху терена със своята тъмна, сивочерна, еднородна почва. След отстраняване на насипа на първичната могила, в нейния геометричен център върху терена се очерта гробна яма, ориентирана по дължина изток-запад. Ямата ясно се откроява от околния тъмен, сивочерен терен със своя свет-

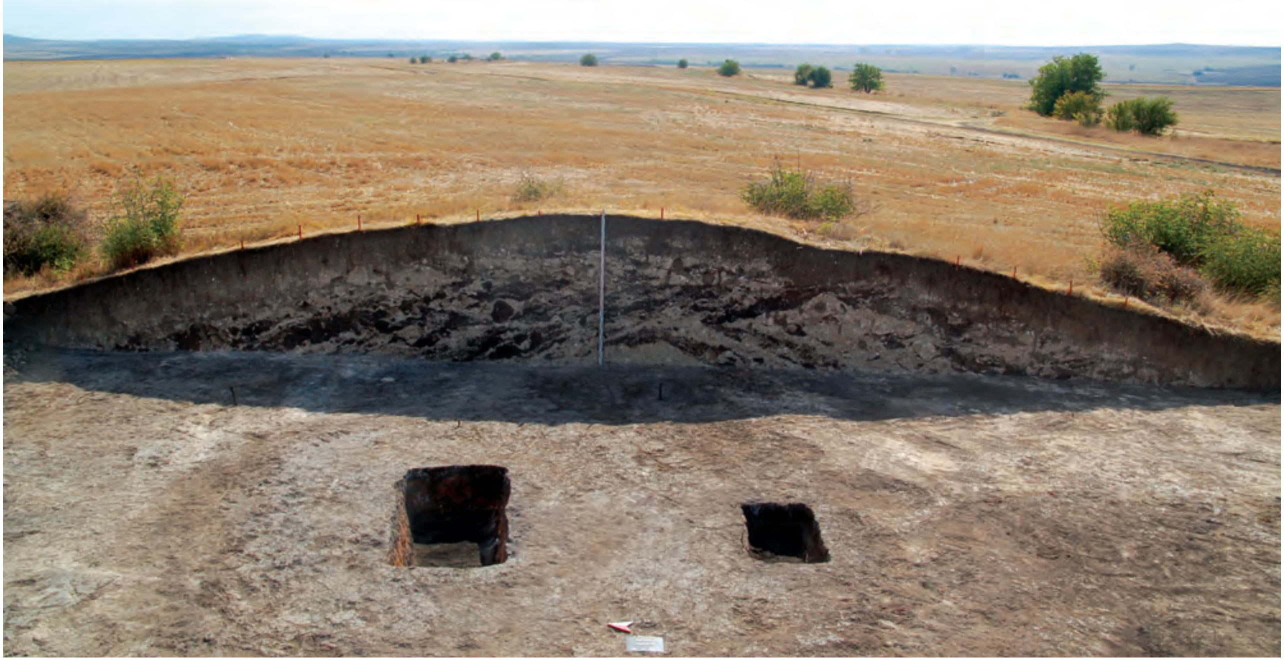

Обр. 1. Могила № 1 – местоположение на централния гроб и гроба с жертвоприношение на куче.

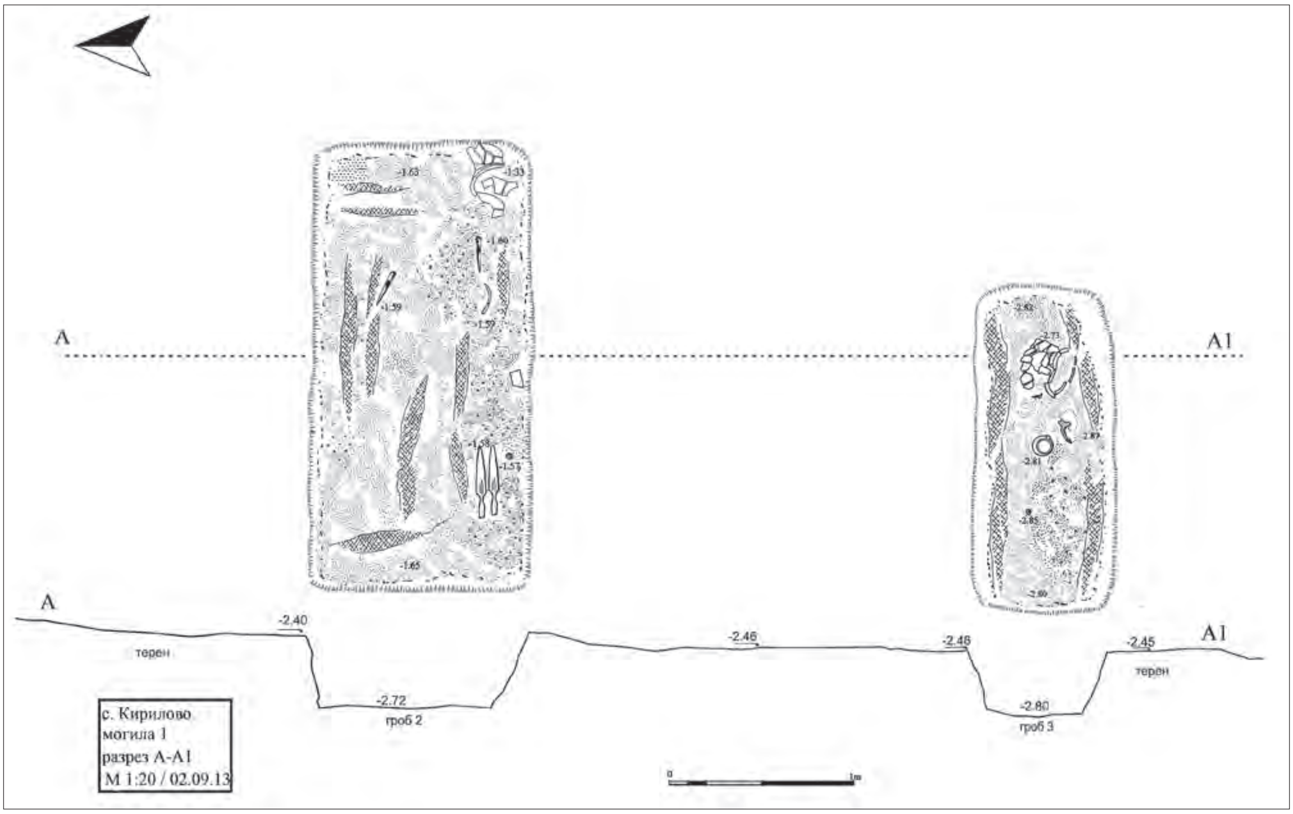
A
A1
-1.63
-1.33
-1.60
-1.59
-1.59
-1.58
-1.57
-1.65
-2.82
-2.73
-2.83
-2.81
-2.85
-2.80
A
-2.40
терен
-2.72
гроб 2
-2.46
-2.48
-2.45
A1
терен
-2.80
гроб 3
с. Кирилово
могила 1
разрез А-А1
М 1:20 / 02.09.13
0
1m

Обр. 2. Могила № 1 – разрез на централния гроб и гробът с жертвоприношение на куче.

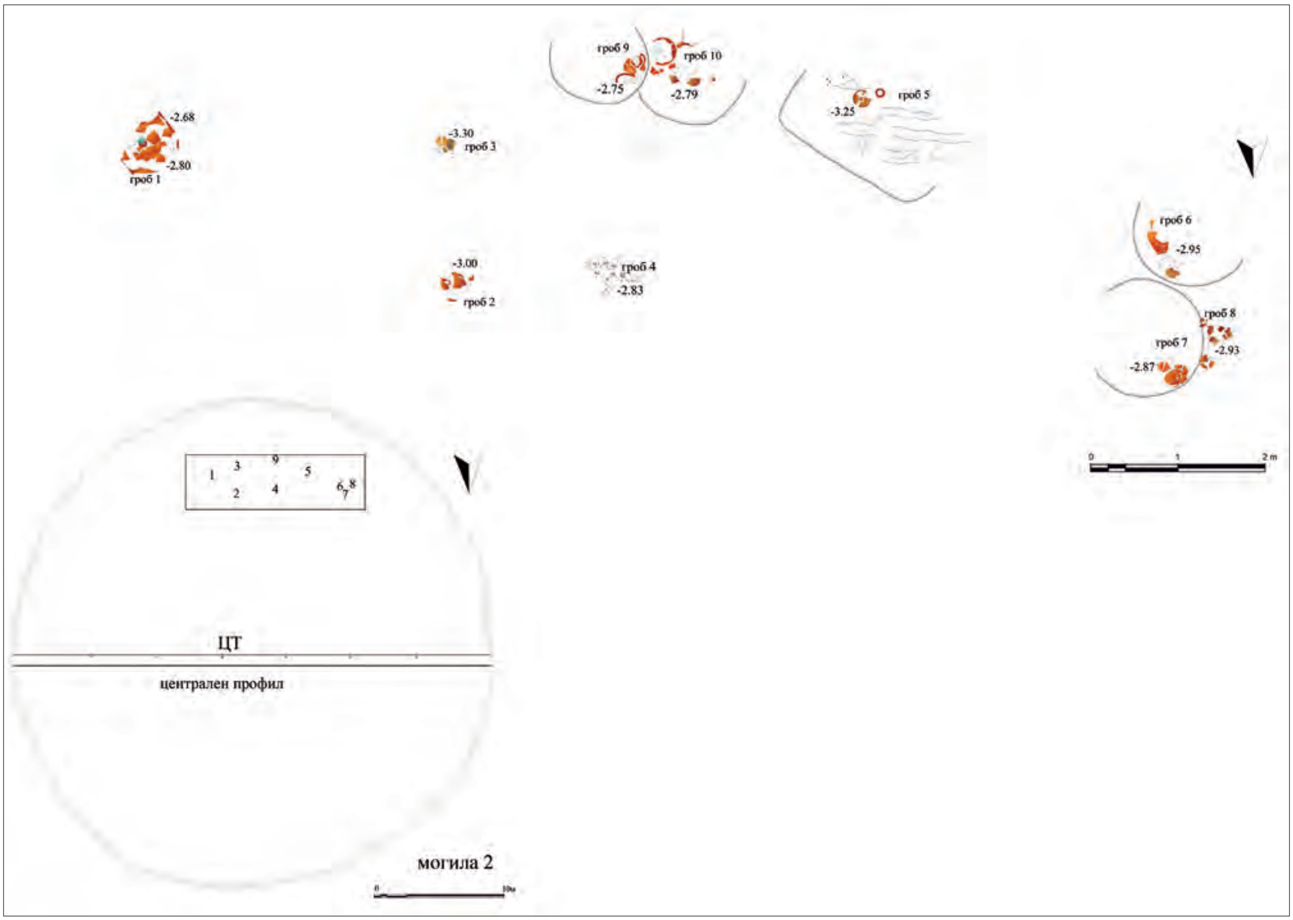
гроб 9
гроб 10
-2.75
-2.79
гроб 5
-3.25
-2.68
-2.80
гроб 1
-3.30
гроб 3
гроб 6
-2.95
-3.00
гроб 2
гроб 4
-2.83
гроб 8
гроб 7
-2.93
-2.87
0
1
2 m
1
3
9
5
2
4
6
7
8
ЦТ
централен профил
могила 2
0
10m

Обр. 3. Могила № 2 – разположение на десетте гроба в могилата.

локафяв, с варовикови петна запълнител. Гробната яма има правоъгълна форма със заоблени краища и размери 2,40 x 1,20 x 0,60 м. В дълбочина стените се стесняват и са силно отухлени вследствие на високата температура, получена в резултат от кремацията, извършена на място. Гробът принадлежи на воин. Върху специално подредени дървета от кладата, покрити с тъкан, е поставено тялото с глава на запад. Мъртвият е погребан с оръжие – две железни копия, снабдени с накрайници и железен нож. В гробната яма са поставени два керамични съда и един стъклен лакримарий, а също и сребърен денар на Домициан (Рим, 13 септември 92 – 12 септември 93 г. сл. Хр.). В горната част на ямата бяха открити няколко малки парчета от горяла тъкан. Вероятно след догаряне на кладата гробната яма е била покрита с парче плат, след което се е пристъпило към оформяне на първичната могила.

Анализът на материалите от централния гроб позволява той да бъде датиран в края на I – средата на II в. сл. Хр. (обр. 1).

Гроб № 3

От юг до основата на първичната могила се очерта допълнителната могилка – „апендикс“ с размери 2 x 2 м. Почвата на тази могилка е еднородна със сивочерен цвят. На терена в центъра на „апендикса“ се очерта гробната яма на гроб № 3. Тя е с правоъгълна форма и заоблени ъгли, ориентирана по дължина изток-запад, с размери 1,5 x 0,75 м. При разчистването на ямата са открити следи от кладата, която по устройство е аналогична на тази от централния гроб. В гробната яма е извършена кремация, обаче сред кремираните кости не се откриват човешки – целият костен материал е от куче. Гробният инвентар се състои от стъклено манисто и керамични съдове – две чашки и голямо гърне с две дръжки, като едната от чашките е поставена в гърнето.

Анализът на материалите от гроб № 3 позволява той да бъде датиран в края на I – средата на II в. сл. Хр. (обр. 2).

Тризна

Върху стария терен в централната част на могилата, близо до гробове №№ 2 и 3, е проучена тризна с размери 5,35 x 1,40 м. В нея бяха открити фрагменти от кухненска и трапезна керамика – съдове на ръка и колело с форми, типични за I–II век. По всяка вероятност тризната е свързана с централния гроб.

Гроб №1

В източната периферия на могилния насип, издигнат над гробове №№ 2 и 3, е разчистена плитка гробна яма без следи от опалване. Ритуалът е кремация, извършена извън пределите на могилата. В ямата са поставени част от кремираните кости и останките от тоалетно сандъче. Анализът на материалите от гроб № 1 позволява той да бъде датиран във II в. сл. Хр.

Могила № 2

Могилата е разположена на север от могила № 1. Тя има полусферична форма и размери: диаметър 28 м и височина 5 м. Цялата ѝ повърхност е обрасла с ниска растителност. Върху най-високата част на могилата се открояват 4 иманярски изкопа. На юг периферията на могилата се слива с периферията на могила № 1. Там е видим и стар иманярски изкоп с ориентация СИ–ЮЗ. Той има правоъгълна форма и размери: дължина – 3,50 м и ширина – 2,50 м.

За стратиграфски наблюдения е оставено ребро с направление И–З и с отстъп 2 м в посока север от центъра на могилата. Могилният насип е от рохка почва с разнородни по цвят пластове, като преобладават пластовете от сивобяла или светлокафява пепелива пръст с петна от варовик.

Централен гроб, с който може да бъде свързано насипването на могилата, не бе открит. В южната ѝ периферия бяха проучени 10 гроба, които представляват плитки ями, вкопани на дълбочина 0,20–0,80 м от повърхността на могилата (обр. 3). Ритуалът е кремация, която, с изключение на гроб № 5, е извършена извън пределите на могилата. Кремираните кости са събрани, измити и поставени в различни керамични съдове, послужили за урни. Като дар до урните са поставени един или два керамични съда.

При гроб № 4 кремираните кости са събрани на купчинка и поставени в гробната яма. В гроба липсват гробни дарове и няма следи от оформяне на гробно съоръжение.

Гроб № 5 е единствения, в който кремацията е извършена на място. Гробната яма слабо се откроява на терена. Тя е дълга 2,10 м, широка е 1 м и е ориентирана северозапад–югоизток. Видни са отпечатъците от три греди с дебелина около 0,10 м, които са били поставени напречно през разстояния от 0,20 м. Костите се откриват разпилени между гредите. Инвентарът в гроба се състои от две керамични чашки и паница.

Всички съдове от гробовете са силно фрагментирани, като при някои липсват части от телата.

Керамичният репертоар се състои от стомни, чаши, паници и гърнета, работени на колело, като процентът на керамиката на ръка е съвсем малък. Това са типични за римската епоха керамични форми, характерни за периода I–II в. Най-близките аналогии на инвентара от десетте гроба са от обекти, отнесени към средата на I – средата на II в. сл. Хр. Това позволява и десетте гроба, проучени в могила № 2, да бъдат датирани в същите хронологически рамки.

По всяка вероятност десетте гроба принадлежат на по-бедно местно население, живяло наблизо през посочения период.

№36. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА НАДГРОБНА МОГИЛА № 1 В М. ЛАГУНА, ЮЖНО ОТ ГРАД ТВЪРДИЦА

Красимир Велков, Надежда Атанасова-Тимева, Татяна Кънчева-Русева

Археологическите проучвания на надгробна могила № 1 от могилния некропол в м. Лагуна бяха извършени за 12-ти пореден път през октомври 2013 г. За предходните 11 сезона са проучвани част от южната половина на могилата, както и сектори от северната ѝ половина. Разкритите до 2013 г. каменни пръстени и съоръжения са по-ранни от ритуалните ями и гробове. Гробовете са в широките хронологически граници от IV в. пр. Хр. до V в. сл. Хр. (Велков и др. 2008, 251).

Проучванията през 2013 г. бяха проведени от екип на ИМ–Нова Загора и в тях участиваха също Н. Атанасова–Тимева от НАМ–БАН с изследователска група в ИЕМПАМ–БАН. Средствата бяха осигурени от община Твърдица и ИМ–Нова Загора.

Проучванията бяха концентрирани в югоизточната четвърт на могилния насип и обхванаха площ от 150 кв. м. Доразкрит бе каменният пръстен (КП), проучен частично през 1994 г. в ЮИ четвърт и през 2002 и 2005 г. в СИ четвърт на могилния насип. Открити бяха нови 8 гроба, 1 с трупоизгаряне и 7 с трупополагане, с което общият брой на гробовете в могилата достигна 113.

Проучването на КП, разкрит частично в предходните години, показа сходство в изграждането с големия каменен пръстен (ГКП), открит в западната половина (обр. 1).

Каменният пръстен е изграден след заравняване на древния терен. След това е натрупана пръст, която е с по-голяма дебелина в южнтаа част, отколкото в северната, поради наклона на терена на юг. Пръстта в слоя, върху който са наредени камъните от КП, е сивочерна на цвят има и жълтеникава песъчлива, с рохкава структура. В тази фина насипана пръст се откриват въгленчета.

Върху площта, насипана с пръст, е направено ограждане от огромни ломени и речни камъни. Те са с размери от 1,20 х 0,40 х 0,30 м до 0,60 х 0,40 х 0,30 м. В южната част на КП камъните са поставени един до друг с късите си страни, а в северната част има поставяне на камъни и с дългите страни един до друг. Те са насочени по дължина към центъра на пространството, което заграждат. КП е с диаметър в най-запазената си част 13,50 м (СЗ–ЮИ). В северозападната част има поставяне на камъни един до друг (от 1 до 3), както и поставяне на камъни един върху друг. Където се е налагало, пространствата между големите камъни са укрепвани с по-малки. КП в източната половина е нарушен от по-късни ритуални ями и гробове.

Пространство, затворено от КП, вероятно е натрупано с пръст и камъни. КП в източната половина на могилния насип и самият насип над него са по-ранни от каменното съоръжение, проучвано през 2005 г. и гроб № 60, датиран в края на IV–III в. пр. Хр. Те са нарушили КП в западната му част.

При проучванията бяха разкрити и 8 гроба, от които 1 с трупоизгаряне и 7 с трупополагане.

Гроб № 113. Погребаният е мъж между 20-40 г. Ритуалът е трупополагане в свито положение надясно, с глава на юг (180°). Погребването е извършено в могилния насип на 0,30 м над нивото на естествения терен. Следи от гробна яма не бяха установени.

Над скелета е натрупан пласт от средноголеми речни камъни и пръст с дебелина 0,55–0,60 м. Непосредствено около и върху горната част на скелета камъните оформят каменен пръстен. Този пръстен е изграден от средни по големина речни камъни, насочени по дължина към центъра на про-

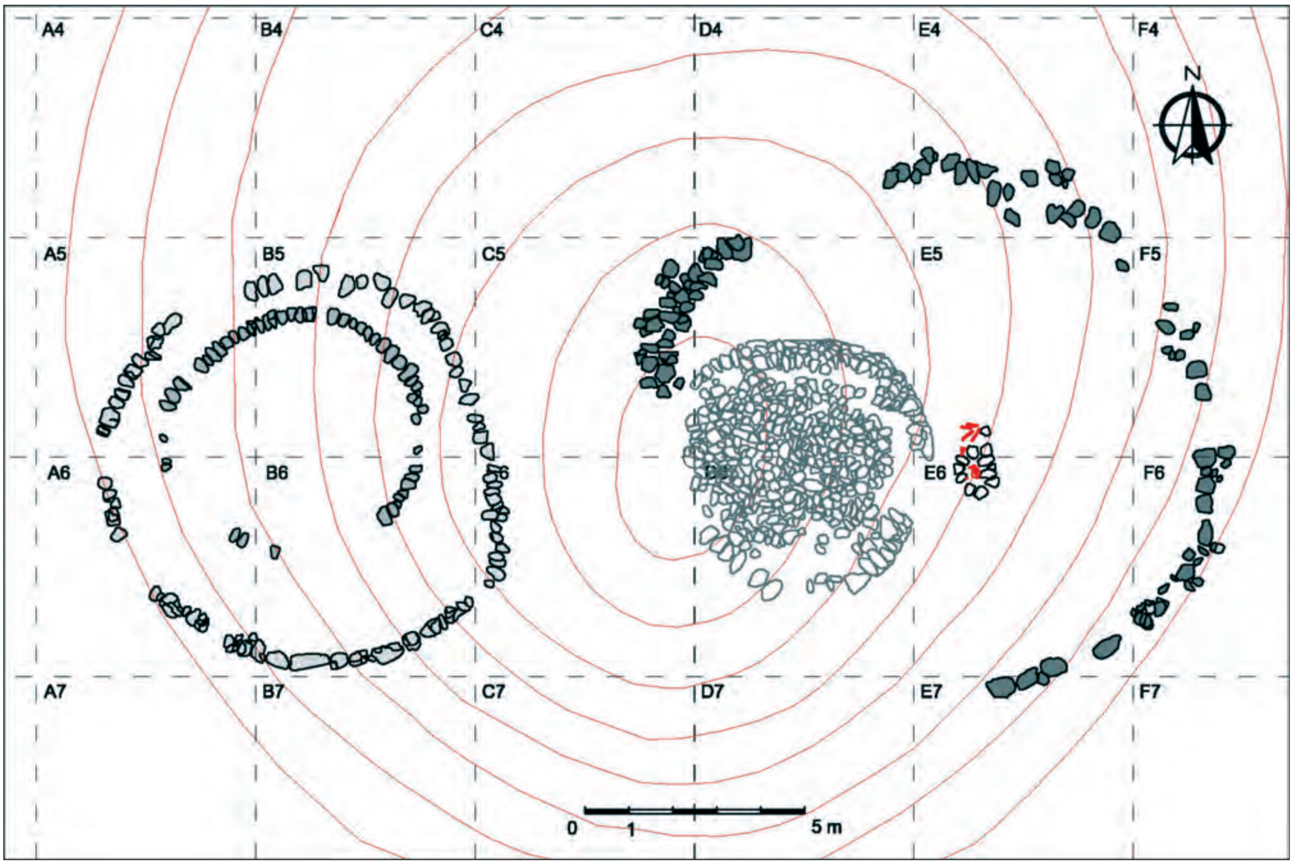

Обр. 1. Общ план на каменни пръстени, каменно съоръжение и гроб № 113.

странството, което заграждат, т. е. към черепа на скелета. Запазени са черепа, долните крайници и част от лев горен крайник. Костите са ронливи. Дължината на скелета е 1,20 м.

Липсата на инвентар затруднява датировката, но считаме, че датировка в бронзовата епоха (РБЕ?) е възможна, предвид сходни гробове, проучени в района. Най-близките са на 50 км, в района на комплекса „Марица-Изток“ (Кънчев 1991), при с. Долно Сахране, Казанлъшко (Гетов 1965) в поречието на р. Тунджа, на 53 км от могилата край Твърдица и в Малката Момина могила в района на с. Братя Даскалови, Чирпанско (Тонкова, Иванов 2011).

През 2013 г. бе открит и гроб с кремация (№ 111). Кремацията е извършена извън гробната яма. Догарящите части от дървета, въглени и пепел са положени в оформена гробна яма с елипсовидна форма. Дебелината на пласта е 0,15–0,20 м. Гробната яма е с размери 1,20 м x 0,90 м и ориентация З–И. Дълбочината ѝ е 0,20 м. В запълнителя на ямата имаше и отделни горели човешки костици (тип I вариант Б по Гетов). Многобройни паралели са известни от надгробни могили край селата Пет могили и Любенец, Новозагорско.

През сезона са открити и шест гроба с трупополагане, които показват сходни характеристики с откритите в предходни години. Гробните ями са с четириъгълна форма и заоблени ъгли. Размерите им са съобразени с ръста на погребаните – на възрастен индивид (№ 107) – 2,25 x 0,60 x 0,50 м, а на дете (№ 110) – 1,40 x 0,52 x 1,07 м. Ориентация на гробните ями по надлъжната ос е З-И (№№ 110, 112), СЗ–ЮИ (№ 109) и ЮЗ–СИ (№№ 106-108).

Само върху гробната яма на гроб № 112 бе регистрирано ограждане от речни камъни. В самите гробни ями – при отвора, във вътрешността и на дъното – се откриват камъни. Откриват се само по дългите или по късите страни на гробната яма, както и по дългите и късите едновременно.

За погребенията с трупополагане е характерно полагането по гръб в изпънато положение, с глава на запад (№№ 110, 112). Регистрирани са отклонения на северозапад (310° – № 109) и югозапад (245°–250° – №№ 106-108). Ръцете са изпънати до тялото. Краката също са изпънати.

При две погребения долните крайници не са в анатомичен порядък. При гроб № 108 десният малък пищял и част от десните ходилни кости бяха открити встрани от останалите кости на долните крайници. При направения микроскопски лабораторен анализ не се наблюдават следи от посичане (рязане). Костите са разместени вторично най-вероятно под натиска на земните пластове, както и от животни.

При гроб № 109, поради нетипичното разместване на част от костите на долните крайници, е извършен микроскопски анализ и не бяха установени следи от посичане (рязане). Поради това считаме, че костите са разместени вторично след изтляването на меките тъкани (най-малко 7 години след погребването). Вероятната причина може да се търси в по-късна човешка намеса.

В насипа на гробните ями имаше въглени, като при гроб № 107 над скелета бе открит пласт от въглени. В разкритите през 2013 г. гробове не бе открит инвентар.

Според гробните съоръжения и погребалния обред, по аналогия с гробовете, открити в предходните години, можем да отнесем гроба с трупоизгаряне в III в. сл. Хр., а тези с трупополагане – в IV–V в. сл. Хр.

Литература

Велков и др. 2007: К. Велков, Т. Кънчева-Русева, В. Игнатов. Спасителни археологически проучвания на надгробна могила в м. Лагуна, южно от гр. Твърдица – Археологически открития и разкопки през 2007 г. София, 2008, 251.

Гетов 1965: Л. Гетов. Могилни погребения при с. Долно Сахране, Старозагорско. – ИАИ, XXVIII, 203-229.

Кънчев 1991: М. Кънчев. Некрополи от Бронзовата епоха в района на „Марица-Изток". – В: Марица-изток. Археологически проучвания, Т. I. София, 1991, 41-70.

Тонкова, Иванов 2011: М. Тонкова, Я. Иванов. Погребално ритуален комплекс от Ранно бронзовата епоха в „Малката Момина могила", Община Братя Даскалови. – Археологически открития и разкопки през 2010 г. София, 2011, 118-120.

№37. МОГИЛА КАЛУГЕРОВО–1, МАХАЛА РУДАРЕЦ, С. КАЛУГЕРОВО, ОБЩИНА ПРАВЕЦ

Татяна Борисова, Михаела Занева

През месеците септември и октомври 2013 г. бе проведено редовно археологическо проучване на могила в махала Рударец на с. Калугерово, община Правец.

Могилата е регистрирана при теренни обхождания през м. април 1988 г. от ЕТАП с ръководител Г. Китов. Разположена е в пресечена местност в долната част на склон с наклон на СЗ в махала Рударец, на 3,5 км северно от центъра на с. Калугерово. Непосредствено на запад от нея минава асфалтов път. Тя е част от могилен некропол, състоящ се от 6 могили. На около 100 м източно от нея се намира могила Калугерово-2, най-голямата в некропола, а на около 30 м СЗ е могила Калугерово–3, едва личаща на повърхността, чиито склонове се сливат с околния терен.

Повърхността на могила Калугерово–1 е обрасла с множество храсти и дървета. Регистриран е нов иманярски изкоп в СИ част с размери 3 х 3 м и видима дълбочина 0,50 м, направен в последните 4–5 години.

Основата на могилата е неправилен кръг, има форма на пресечен конус (леко заравнена в централната част). Размери: диаметър: И–З – 26 м и С–Ю – 24 м; височина – 2,42 м от СЗ, от ЮИ – 3,70 м, от ЮЗ – 3,70 м и в СИ част – 0,81 м. Беше оставен контролен профил с направление ЮЗ–СИ и ширина 0,40 м, поради особеностите на терена и осигуряване на възможност за изхвърляне на пръстта от могилния насип.

След проучването на могилата се разкриха множество струпвания от ломени и речни камъни, някои от които с големи размери (вкл. и скални отломъци). Някои от тях бяха видими още на по-

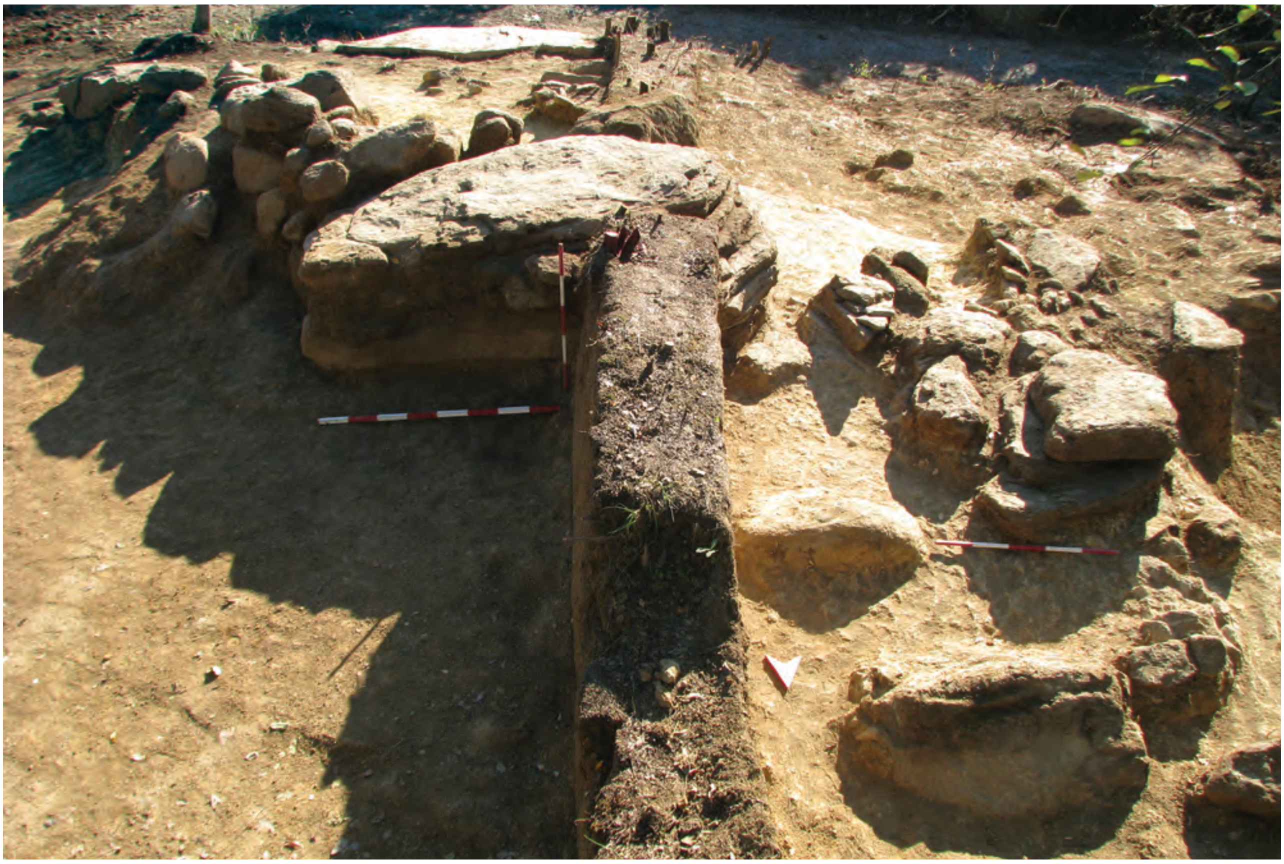

Обр. 1. Каменни струпвания, общ поглед, могила Калугерово–1, махала Рударец.

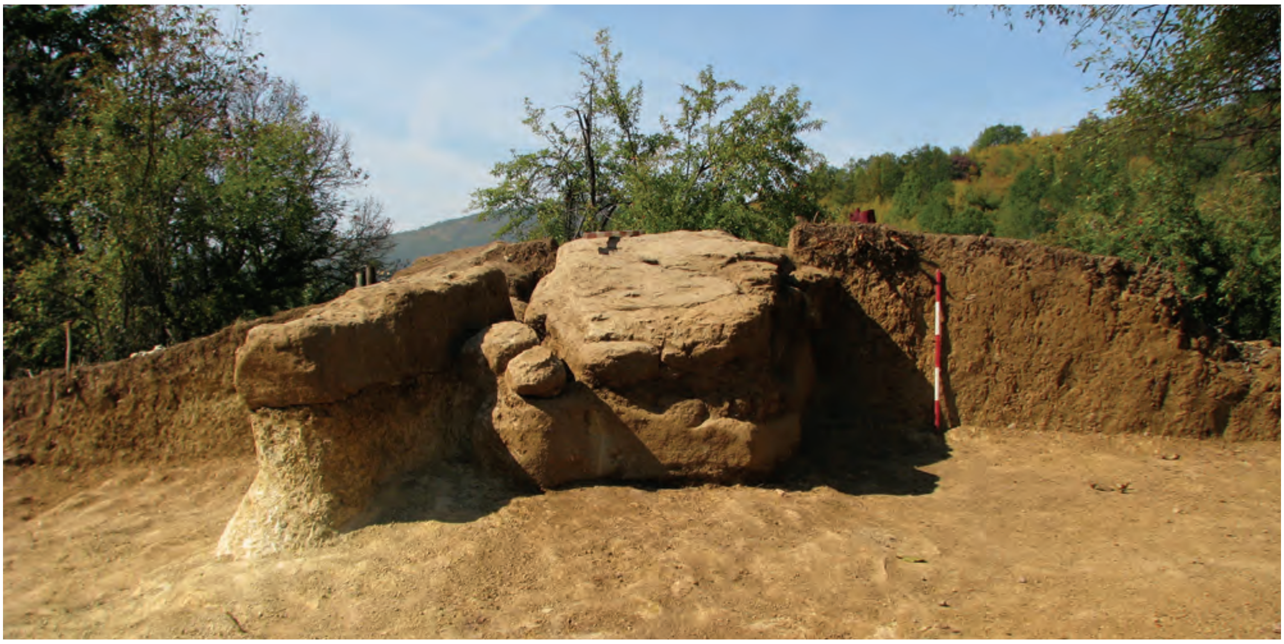

Обр. 2. Каменна структура в централната част на могилата.

върхността. Под хумуса с дебелина 0,10 м следва тъмнокафяв пласт с дебелина 0,15–0,20 м, а под него – трамбована, сбита, жълта, пръст, която личи само в централната част на могилата. Камъните са поставени в централната част на могилата, върху пластта с жълт цвят, с издължена правоъгълна форма и посока ЮИ–СЗ. Размерите на този пласт са: дължина 12,40 м, ширина – 4,80 м, дебелина – 0,38 м. Струпванията от камъни са съсредоточени основно в ЮЗ и СЗ част на могилата (обр. 1).

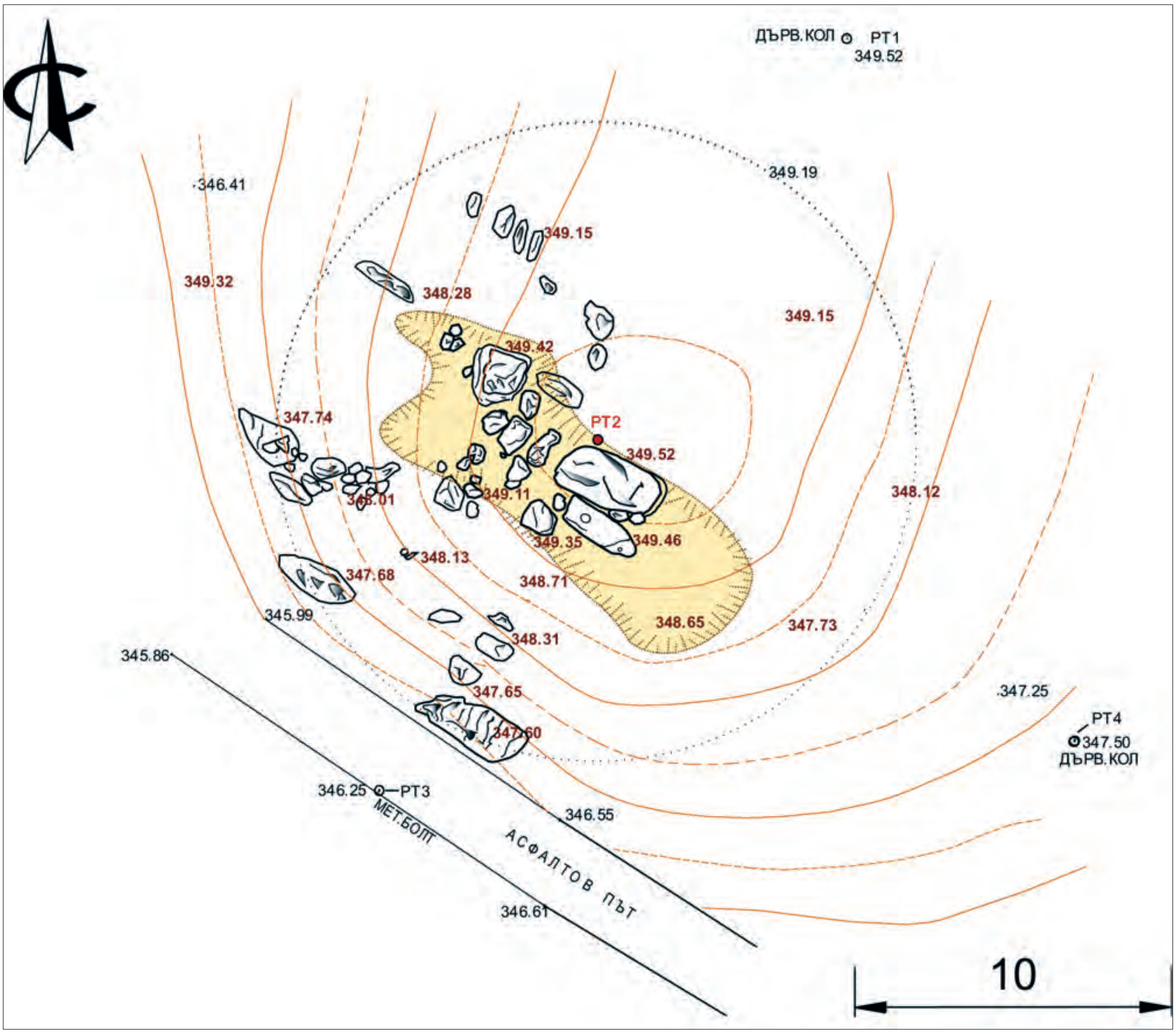
ДЪРВ.КОЛ
РТ1
349.52
349.19
346.41
349.15
349.32
348.28
349.15
349.42
347.74
РТ2
349.52
348.12
348.01
349.11
349.35
349.46
348.13
347.68
348.71
345.99
348.65
347.73
345.86
348.31
347.25
347.65
РТ4
347.50
ДЪРВ.КОЛ
347.60
346.25
РТ3
МЕТ.БОЛТ
346.55
АСФАЛТОВ ПЪТ
346.61
10

Обр. 3. Общ план на проучената могила Калугерово–1, махала Рударец.

Непосредствено на ЮЗ и ЮИ от централната т. RT2 се разчиства един голям каменен блок, ориентиран по профила СЗ–ЮИ. Той е с овална правоъгълна форма. Представлява голям скален блок. По повърхността му личи обмазване с пръст със сив цвят. От двете страни по дължината и в ЮИ край са долепени ломени и речни камъни на калова спойка, с цел да се получи правоъгълна форма. От И и СИ е долепен Г-образен каменен блок. Върху него има камъни, прилепени с много здрава калова спойка. Размери на Каменната структура е с дължина от С 3,10 м, от Ю – 3,40 м; ширина ѝ в З част е 1,70 м, а в И край само на блока – 1,40 м. Височината ѝ е 1 м (обр. 2).

Всички камъни са демонтирани, на терена остава само каменната структура в централната част. Не са открити никакви археологически материали. Струпванията от камъни са около централната каменна структура. Вероятно се касае за ритуални действия, свързани именно с тази структура. Поради факта, че не са открити археологически материали, не можем да дадем точна датировка на обекта и да потвърдим със сигурност неговия култов характер (обр. 3).

№38. РЕДОВНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ НАДГРОБНА „ИЗТОЧНАТА“ МОГИЛА, ЗЕМЛИЩЕ НА С. КАРАНОВО, ОБЩИНА НОВА ЗАГОРА

Веселин Игнатов, Константин Господинов, Силвия Борисова

От 2008 г. досега се извършват археологически проучвания на най-източната могила в некропола на античен обект, разположен северозападно от с. Караново, Новозагорско. Поради разположението си тя носи названието Източната могила. Могилата се намира на 980 м северно от центъра на селото. Има слабо елипсовиден план с диаметри 63-77 м и е ориентирана по дългата си ос С-Ю. Висока е 11 м. През годините бяха проучени антична кола, скелетите на два впрегатни коня и едно куче (Ignatov 2009), зидана сводеста гробница с изключително богати дарове от средата на I в. (Ignatov, Gospodinov 2013) и части от ритуална площадка, върху която са извършвани ритуални действия – опалвания, хвърляне на храна, натрошаване на съдове, жертвоприношения и възлияния.

Археологическото проучване се проведе от екип в състав: Веселин Игнатов, Исторически музей–Нова Загора, ръководител; Константин Господинов, Регионален исторически музей–Бургас, зам-ръководител; Силвия Борисова, реставратор.

През 2013 г. се работи по следните направления:

1. Проучване на ритуалната площадка. Проучени са нови елементи на погребалния обред в рамките на ритуалната площадка.

Структура № 11. Яма в северозападната част на площадката, запълнена с пепел, въглени, фрагменти от керамични и стъклени съдове (възстановени са 9 керамични съда) и животински кости. Някои от фрагментите от стъклени съдове са деформирани от висока температура. Сред материалите са

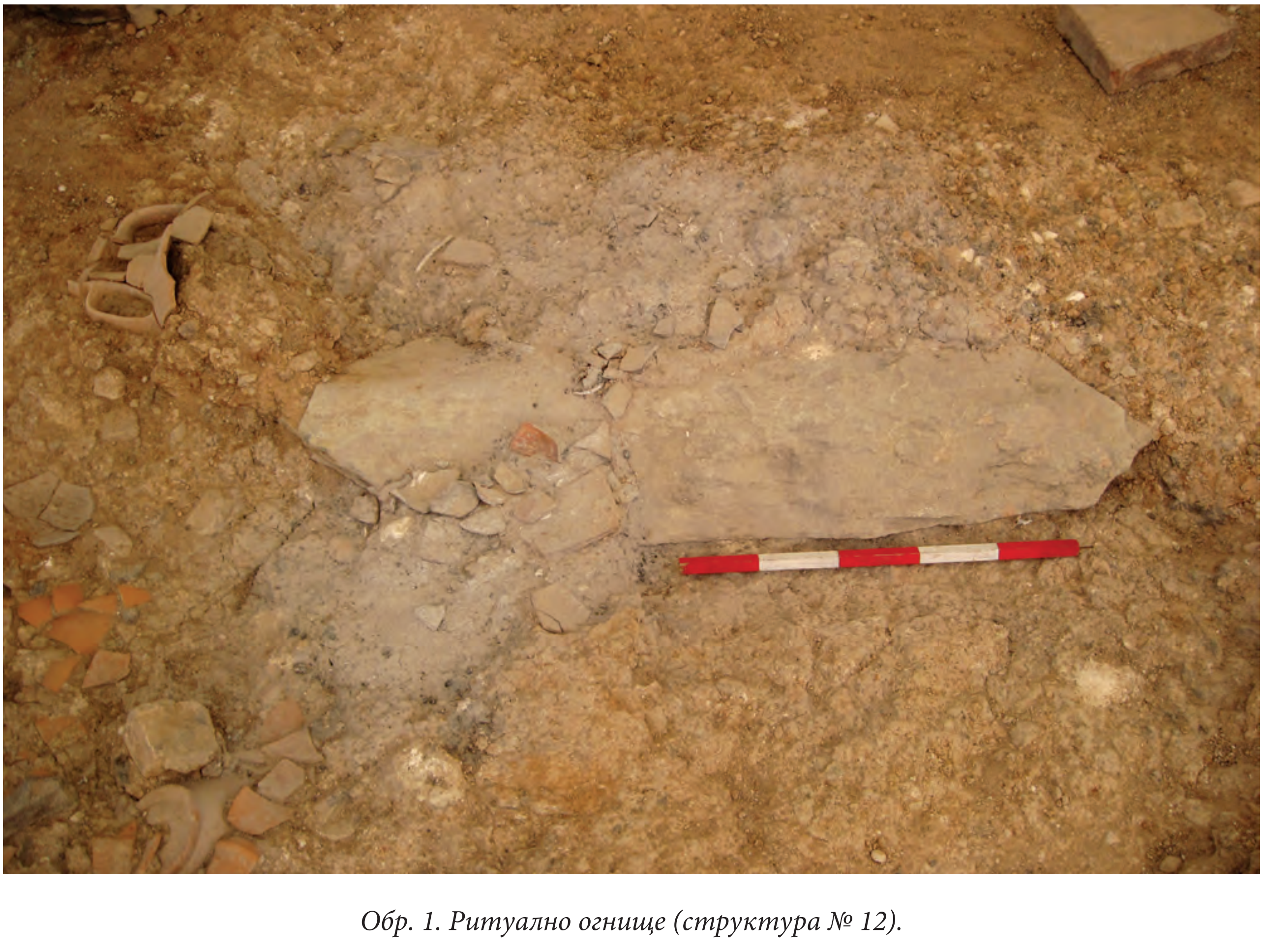

Обр. 1. Ритуално огнище (структура № 12).

открити около 80 фрагмента от железни гвоздеи, скоби, халки и ъглови обкови. Открити са и смачкани и деформирани бронзови ъглови обкови с бронзови кабари. Материалите са горели и впоследствие събрани и насипани в ямата. Сред животинските кости има нокти от лапите на две мечки. Открити са овъглени останки от смокиня и много ядки на пиния, семена от круши и грозде. Запазени са части от овъглен текстил. Откритите материали показват, че освен изгарянето на храни, ритуалът е включвал и изгарянето на тъкан (платове, дрехи?), дървени мебели и мечи кожи. Наблюдава се ритуално пробиване на керамични съдове (Игнатов 1996).

Структура № 12. На 2 м източно от гробницата се откри голям камък (с дължина 1,10 м), върху който бяха регистрирарани следи от огнище – пласт въглени и пепел с начупени керамични съдове и животински кости (обр. 1). С новооткритото броят на документираните огнища става 3. Те са запалвани по време на ритуалните действия, след извършеното вече погребение и изграждане на гробницата (обр. 2).

Ритуалната площадка лежи над строителните площадки, отъпкани по време на строителството на гробницата и включващи дейности като стоварване на камъни, бъркане на хоросан и др. Това показва, че ритуалните действия са извършвани по-късно, вероятно по време на помените – на третия или седмия ден.

2. Проучване на могилен насип в югоизточната част на могилата. Свален е пласт с дебелина 2 м от могилния насип в югоизточния сектор, източно от положената антична кола. При разкопаването на могилните напластявания, състоящи се от различна по цвят и структура на пръста, не се откриха археологически структури. Единствено в пластовете черна пръст (античен хумус) се откриха фрагменти от керамика, отнасяща се към РЖЕ и КЖЕ, както и керамичен прешлен за вретено. Те са попаднали там при насипването на могилата, заедно с пръстта, взета от подножието на могилата, където е регистриран обект от посочените епохи.

3. Полева теренна консервация. Извършена е профилактична консервация на железни конструктивни елементи от четириколката. Костният материал (скелети на коне и куче) е почистен и стабилизиран. Укрепена е пръстта със следите от сега липсващите дървени части от четириколката (спици, наплати, главини, ярем и др.).

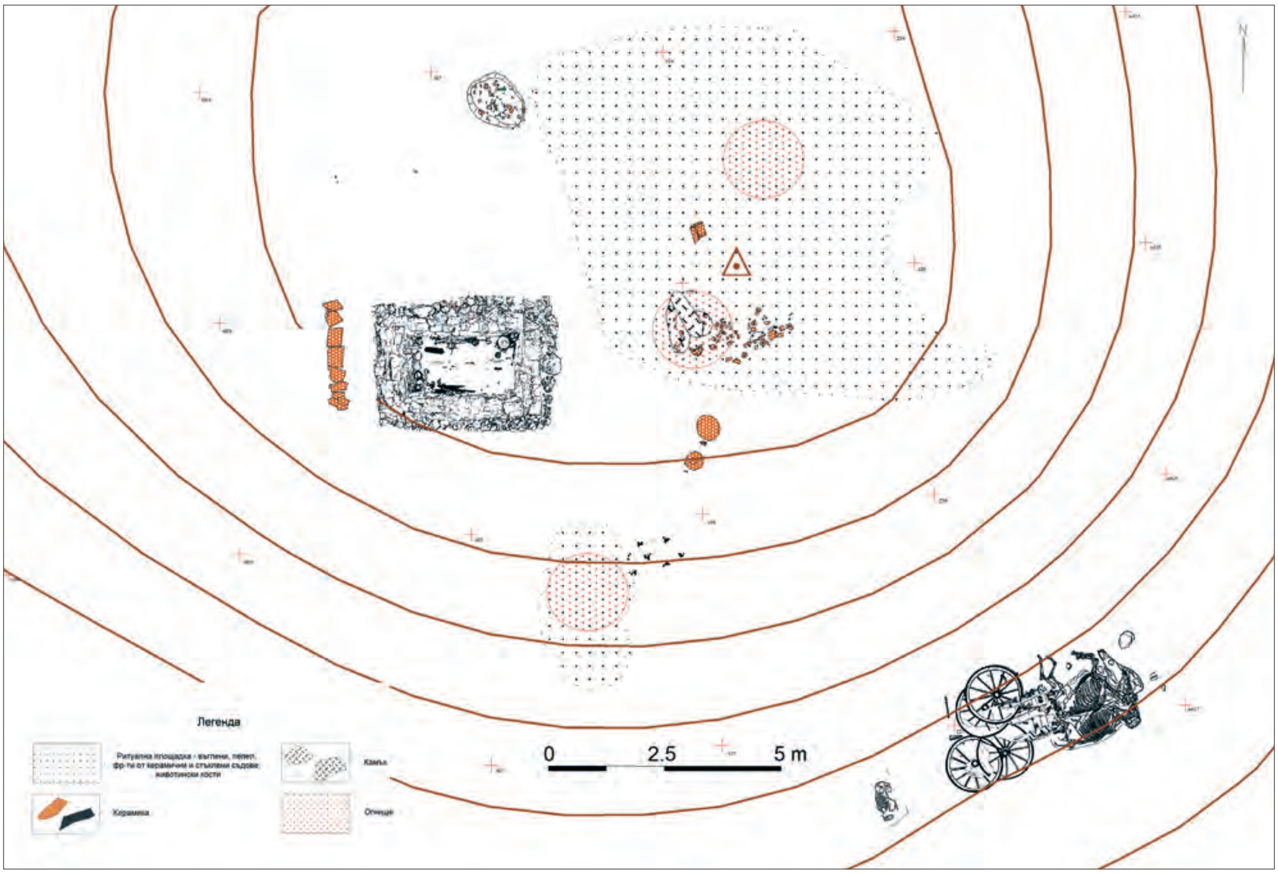
Легенда
Ритуална площадка - въглени, пепел, фр-ти от керамични и стъклени съдове, животински кости
Камък
Керамика
Огнище
0
2.5
5 m
N

Обр. 2. План на могилата с проучените структури.

Стабилизиран е каменният кожух на гробницата, хоросана, изпечените и неизпечени тухли.

4. При свалянето на могилния насип се наложи доизграждане на временното защитно покритие и промяна на пътеката за туристи. Направено е временно отводняване на експонираните структури.

Литература

Игнатов 1996: В. Игнатов. За някои аспекти на погребалния обред в Тракия през I–IV в. – Археология, 1996, 2-3, 59-64.

Ignatov 2009: V. Ignatov. Ein römischer vierrädriger Wagen aus dem Dorf Karanovo, Bezirk Nova Zagora, Südbulgarien. – Archaeologia Bulgarica, XIII, 2, 2009, 31-51.

Ignatov, Gospodinov 2013: V. Ignatov, K. Gospodinov. Eine reiche Bestattung eines thrakischen Aristokraten aus dem 1. Jh .n. Chr. bei Karanovo, Kreis Nova Zagora, Südbulgarien. – Archaeologia Bulgarica, XVII, 1, 2013, 27-47.

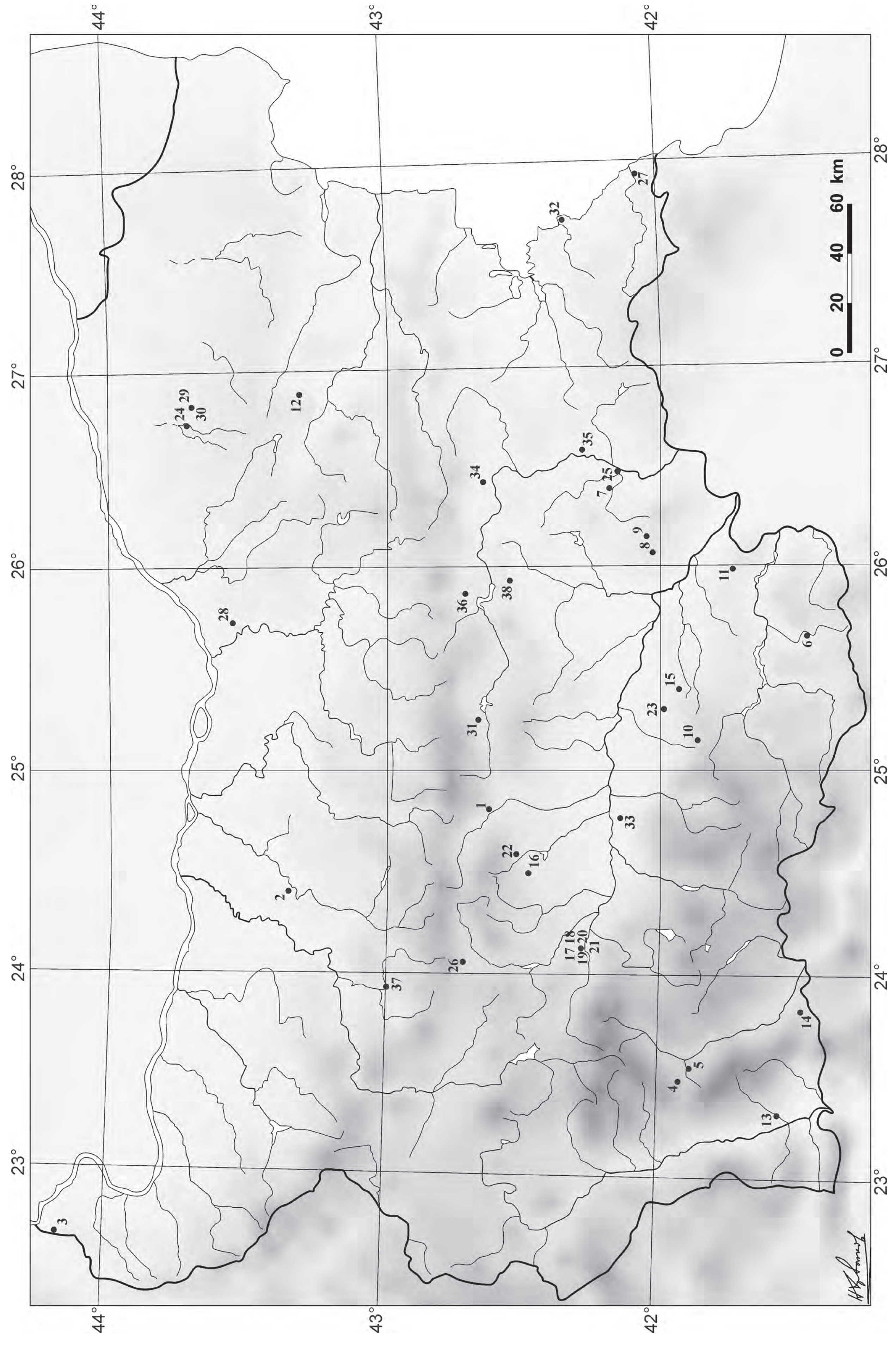
44°
43°
42°
28°
27°
26°
25°
24°
23°
0
20
40
60 km
1
2
3
4
5
6
7
8
9
10
11
12
13
14
15
16
17
18
19
20
21
22
23
24
25
26
27
28
29
30
31
32
33
34
35
36
37
38

III. АНТИЧНА АРХЕОЛОГИЯ ЧЕРНОМОРИЕ

№1. РАЗКОПКИ НА РАННОХРИСТИЯНСКА ЦЪРКВА В М. БОРОВЕЦ КРАЙ ВАРНА

Александър Минчев, Васил Тенекеджиев

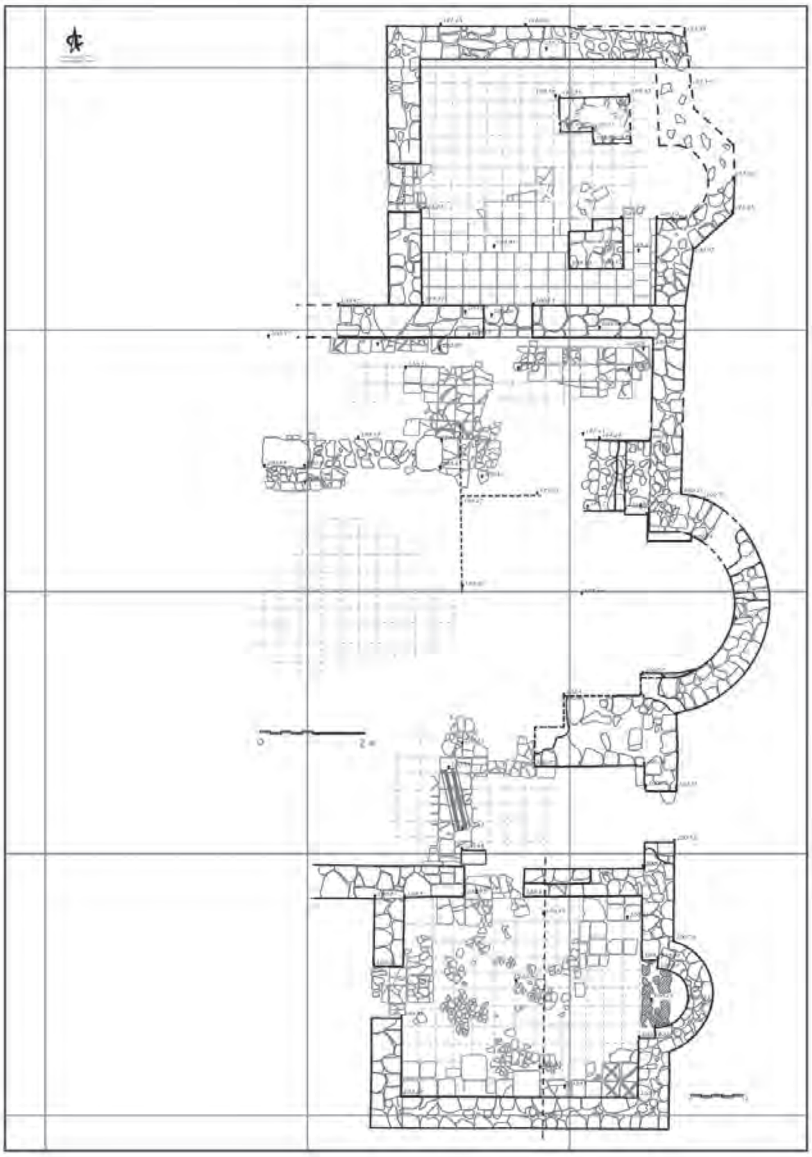

Обр. 1. План на проучената част от църквата с двата параклиса (изготвил: Мартин Вълчев).

Разкопките бяха концентрирани в източната половина на сградата и в зоната южно от нея, където през предходния сезон бяха засечени останки от зидове. След архитектурното им заснемане стана ясно, че те са част от структура, която вероятно е симетрична на разкрития през 2012 г. северен параклис. Проучена изцяло бе източната половина на църквата, като информацията за нея, събрана през предходния сезон, бе допълнена и частично коригирана (обр. 1).

Църквата е трикорабна, едноапсидна базилика с главна ос изток-запад, без отклонение. Ширината на наоса е 10 м. Той е разделен на три кораба, като ширината на средния е 3,55 м, на северния – 1,90 м, а на южния – 1,94 м. От изток храмът има полукръгла апсида с дълбочина 1,73 м и ширина при отвора 2,90 м.

Зидовете на църквата са градени от варовикови камъни с различни размери и спойка от бял, хоросан с много пясък, като на места има и допълнителни преустройства на стени на кал. Преобладават камъните с размери 0,60 х 0,40 м, а височината на редовете е 0,25-0,30 м. Лицевите камъни са грубо оформени като блокчета само от външната страна, а пълнежът на зидовете е от по-дребни ломени камъни. Основите са градени по същия начин, но на места те са по-широки от суперструкцията. Стените на църквата са с дебелина 0,60 м, но зидът на апсидата е малко по-дебел – 0,66 м. Сградата е запазена на места само в основи, а на други – до няколко реда.

В църквата има открити три входа към наоса. Единият, с ширина 0,95-0,97 м е в източния край на южния кораб. Другите два са разположени в една ос, на северната и южната стена на наоса. Първият е широк 0,93 м, а вторият 1,07 м. Те се намират съответно на 2,45 м и 2,30 м от източната стена и водят към съответните странични анекси.

Отляво и отдясно пред апсидата, на разстояние 0,35 и 0,30 м са оформени две къси, масивни стени с посока изток-запад. Те рамкират олтарното пространство като анти. Ширината и на двете е около 1,25 м. Дължината може да се засече само по южния зид – 2,15 м, като на неговото западно чело има правоъгълен отстъп: южната му част (с ширина ~0,64 м) достига до максималната посочена дължина на зида, а северната е по-къса с 0,30 м. Северният зид е бил оформен вероятно като огледален на южния.

Срещу издадените части на антите са започвали две редици от зидани стълбове, които са разделяли корабите. В северни кораб, под стълбовете е засечен зид-основа, широк 0,60 м.

Разстоянието между челата на антите и първите стълбове е: в северния кораб 1,60-1,70 м, а в южния – 1,75 м. Между първия и втория стълб на северния кораб, разстоянието е приблизително 1,60-1,70 м. Двата входа към анексите са в една ос и попадат в пространството между антите и първите стълбове на наоса.

Подовата настилка на храма е запазена в източния край на северния кораб, в южния, в зоната около входа към южния параклис, както и в централния кораб –в съвсем малък участък около челото на южната анта. И на трите места тя е оформена с хоризонтални редове тухли с различни размери. Дебелината им е около 3 см, а цветът им, без зависимост от размерите, варира от светлоохров до керемиденочервен.

Сравнението на нивата в трите кораба показва леко понижение в северна посока, което вероятно е резултат от слягане. Сравнението между подовете на двата параклиса и наоса показва значително по-сериозна разлика, която е заложена още при строителството на комплекса. Подът на южния анекс е с 0,25 м по-високо, а пред входа в южния кораб има стъпало. Подът в северният анекс е с 0,30 м по-ниско от този в северния кораб, като тук самия праг служи за стъпало.

Южният анекс, вероятно също параклис като северния, е правоъгълен, с малка полукръгла апсида от изток (обр. 2).

Вътрешните му размери са: изток-запад (без апсидата) 4,50 м, север-юг 3,75 м. Дълбочината на апсидата е 0,93 м, а ширината ѝ – 1,07 м. Пред отвора на конхата са оформени отстъпи с ширина 0,20 м, които създават оптически ефект, че тя е по-широка, отколкото в действителност.

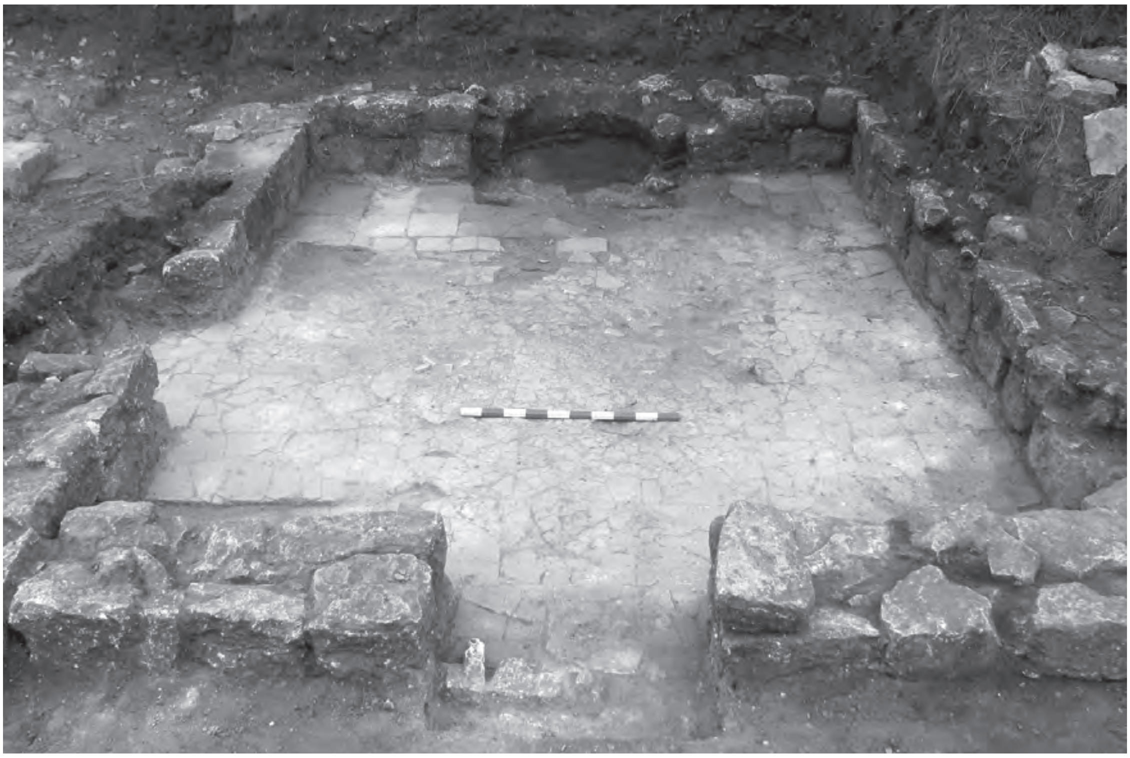

Обр. 2. Южният параклис, общ изглед от запад.

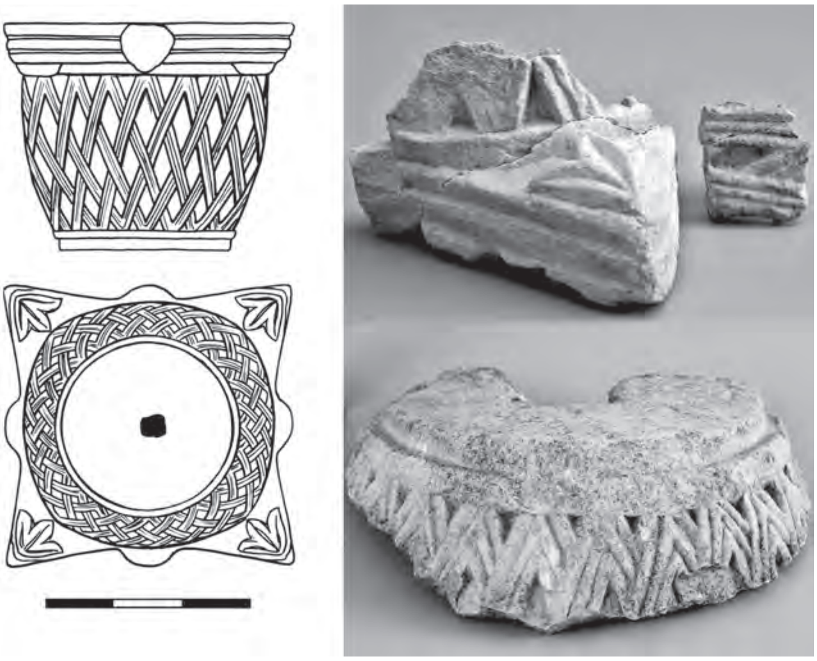

Обр. 3. Фрагменти и хипотетична възстановка на мраморен капител от вътрешното оформление на храма.

Параклисът има два входа. Единият е на северната стена и води към наоса. Той е на 2,30 м от североизточния ъгъл на параклиса. Вторият вход се намира приблизително в средата на западната стена и е външен. В разположението на входовете се повтаря огледално схемата на северния параклис. При градежа на южния параклис се наблюдават два периода, като вероятно вторият представлява поправка след частично срутване на оригиналната постройка. Източната стена на параклиса е конструктивно свързана с югоизточния ъгъл на наоса, без фуга. Дебелината ѝ е приблизително 0,60 м, а градежът – като този на храма. Апсидата и южната стена също принадлежат на първоначалния градеж.

Зидовете на параклиса са сравнително по-запазени от тези на наоса – на места до около 0,40 м над пода. В западния край на южната стена се забелязва граница между оригиналната зидария и по-късна поправка, която засяга западната половина на помещението. Стените запазват дебелината си, изградени са от същите камъни, но спойката е от кал. Северният край на западната стена се долепя на фуга към стената на храма.

Настилката на параклиса е също от тухли с различни размери – като тези в наоса. Тя е сравнително добре запазена – най-разрушена е в зоната на апсидата и в северозападния ъгъл. Подобно на наоса и тук е налице стремеж тухлите да бъдат подредени в правилни хоризонтални редове, съобразени с очертанията на помещението.

Сред находките по-важни са: монетите – от края на V – началото на VI до края на VI в. и две фибули от VI в., тип 20а по Е. Генчева. Откриха се и фрагменти от мраморни детайли от литургичното обзавеждане на базиликата: части от висока олтарна преграда, капител–вероятно от киворий (обр. 3), парапет от стълба на амвон и др. Повечето от тях са характерни за работилниците на о. Проконес през V-VI в.

Керамиката е малко и безлична. Преобладават фрагментите от амфори с гребенчата украса, но има и няколко фрагмента от амфори тип „Газа“. Има голямо количество железни гвоздеи от рухналия покрив и други дървени части. Откриха се също доста фрагменти от прозоречни стъкла, както и оловни скоби за прикрепването им.

От сонаджите се вижда че сградата е построена върху пласт от чиста песъклива пръст, изравнен с два пласта от пръст и от пясък. Натрупванията над подовото ниво показват, че храмът е бил изоставен и се е срутил, като керемидите са образували дебел пласт върху пода, където няма следи от пожар.

При обход в гората около обекта, бяха открити останки от два солидни зида, разположени перпендикулярно един на друг и съобразени с ориентацията на храма. Най-вероятно те са от ограден зид или от сгради, рамкиращи по-голям комплекс.

Според архитектурата, находките и керамиката, базиликата се датира в VI в. и е била изоставена в края на VI или самото начало на VII в. пред опасността от някое славянско или аварско нападение.

Литература

Минчев, Тенекеджиев 2013: А. Минчев, В. Тенекеджиев. Спасителни разкопки на раннохристиянската църква в м. Боровец край Варна – Археологически открития и разкопки през 2012 г. София, 2013, 205–207.

Генчева 2004: Е. Генчева. Римските фибули от България от края на I в. пр. н. е. до края на VII в. н. е. Велико Търново, 2004.

№2. ПРОУЧВАНИЯ ПО СЕВЕРНАТА КЪСНОАНТИЧНА КРЕПОСТНА СТЕНА НА ОДЕСОС

Христо Кузов, Михаил Христов

През месец март, на територията на ААР Одесос, беше извършено предварително археологическо проучване, поради инвестиционно намерение за строителство на жилищна сграда, на ул. Воден № 25 във Варна. Проучен е сектор с площ 30 кв. м (обр. 1).

Съществената част от археологическото проучване е проследяването на трасето на северната късноантична крепостна стена на Одесос (обр. 1, 2). В западна посока, преди няколко години беше документиран участък от същата крепостна стена. Максималната дълбочина на основата е 2 метра (обр. 2).

Максимално запазената суперструкция на стената е 0,55 м. При изграждането ѝ предварително е оформен в мергела изкоп с наклонени стени, които леко се стесняват в долния край. На дъното на изкопа са положени един ред малки и средноголеми камъни без спойка. Върху тази подложка са наредени средноголеми ломени камъни, обилно заляти с бял, здрав хоросан, с малък примес от едро натрошена керамика. На 2 м височина от долния край на субструкцията е положен дебел около 0,20 м нивелиращ пласт от червен хоросан на нивото на банкета, като така се разделя субструкцията от суперструкцията. Измерената ширина на субструкцията е 3,44 м, а ширината на суперструкцията е 3 м.

При банкета и запазената част от суперструкцията, градежът е от квадри и не толкова добре обработени каменни блокчета. Между тях има пълнеж от средни и сравнително големи ломени камъни, обилно заляти с хоросан, с голямо количество натрошена керамика. При този блокаж има известна тенденция към редово подреждане на камъните. Хоросанът между пластовете камъни при емплектона е с дебелина около 6-8 см. Крепостната стена е с направление И–СИ, с проследима дължина от

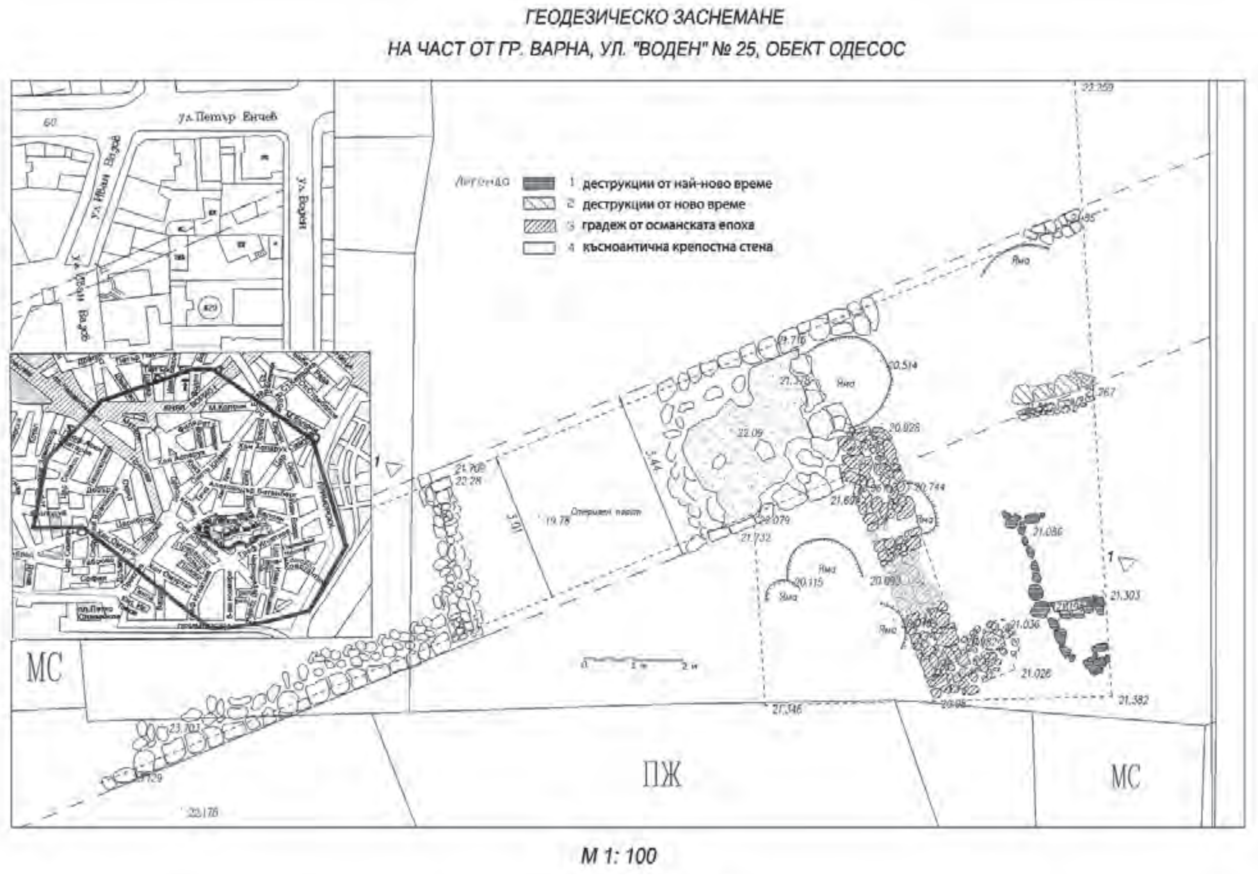
ГЕОДЕЗИЧЕСКО ЗАСНЕМАНЕ
НА ЧАСТ ОТ ГР. ВАРНА, УЛ. "ВОДЕН" № 25, ОБЕКТ ОДЕСОС
ул. Петър Енчев
ул. Воден
Легенда
1 деструкции от най-ново време
2 деструкции от ново време
3 градеж от османската епоха
4 късноантична крепостна стена
Яма
Опожарен пласт
МС
ПЖ
МС
M 1: 100

Обр. 1. Местоположение на обекта.

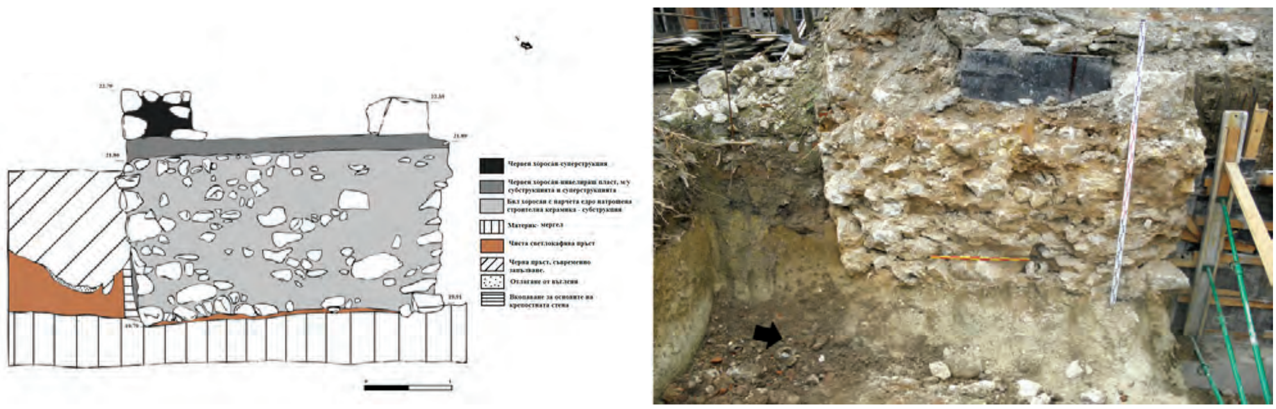
Червен хоросан-суперструкция
Червен хоросан-нивелиращ пласт, м/у субструкцията и суперструкцията
Бял хоросан с парчета едро натрошена строителна керамика - субструкция
Материк- мергел
Чиста светлокафява пръст
Черна пръст, съвременно запълване.
Отлагане от въглени
Вкопаване за основите на крепостната стена
19.91

Обр. 2. Напречен разрез на крепостната стена.

около 3 м по линията на вътрешното лице и около 7 м – по линията на външното.

Добре се проследява една османска септична яма, вкопана в стената, която е оформена чрез вадене на емплектона от куртината. В нея се откриха две керамични османски лули (обр. 3), сребърна монета на Абдул Хамид I (1774–1789 г.) и бронзов жетон от Нюрнберг. Тези находки насочват към датировка на ямата в края на XVIII – нач. на XIX в.

В източната си част стената е разбита при изкопаването на друга септична яма, обезличена от ваденето на камъни за строителен материал.

От вътрешната страна на стената, почти непосредствено под завареното ниво на терена се разкри граден от камъни зид, разположен перпендикулярно на крепостната стена. Неговата дължина е 4,70 м, а широчината му е 1 м. Той е с ориентация С–Ю. Той е изграден след разбиване на крепостната стена и е частично припъхнат в масива ѝ, на протежение от 0,90 м. Изграден е от малки и средноголеми камъни на калова спойка. Част от камъните са с добре обработени лица. Зидът е заложен като цяло в стерилен пласт кафява пръст, като за целта е прокопана траншея в него. Дължина му по външното лице е 5,75 м, а по вътрешното – 4,70 м. Зидът чупи под прав ъгъл в източно направление, оформяйки страница. Запазената дължина на страничния зид е 1,60 м по външното лице и 1 м по вътрешното. Градежът е от османската епоха.

Установиха се седем септични ями. С изключение на една османска, останалите са обезличени от вкопаването им една в друга.

Дребните находки се състоят от бронзова монета от първата половина на V в., бронзова монета от първата половина на XIV в., акче от втората половина на XVIII в., австрийска бронзова монета, един кройцер 1816 г. на Франц I (1806–1835 г.), съвсем малко късноантична керамика, османска битова керамика, включително и още пет фрагментирани керамични лули.

Ограничено количество антична керамика произхожда основно от южната и централната част на проучваната площ. Античните керамични фрагменти са открити преди всичко преотложени в нивелиращи пластове и сметни/септични ями от османския период и по-ново време. Керамичните находки не показват особено разнообразие – от общо 35 фрагмента, 30 принадлежат на амфори, а останалите се отнасят, към трапезна и кухненска керамика от късната античност.

При амфорните находки най-много са стените – 20 бр., следвани от дръжки – 8 бр. и фрагменти от устия – 2 бр. Сред стените доминират тези с гъсто нанесени пояси от врязана украса – т. нар. гребенчати амфори (тип I по класификацията на Г. Кузманов). По-ограничено са представени амфорни стени с широки хоризонтални канелюри.

Фрагмент от грубо оформено амфорно устие допуска отнасянето му към вид малки яйцевидни амфори, отговарящи на Тип IX C, по типологията на Скорпан и на Тип XVI по типологията на Г. Кузманов за керамиката от Тракия и Дакия. Това са съдове с широка шия и широки, плитки неравни бразди по тялото. Амфорите от този тип са с груба изработка и неравномерно изпичане. Подобни амфори са разпространени основно в района на провинциите Втора Мизия и Скития. Според данните от затворени комплекси, проучени в Скития, датировката на съдовете се отнася, към втората половина на VI в. и първата четвърт на VII в. Произходът на типа се приема за местен, от истропонтийския район.

Някои характерни фрагменти от дръжки позволяват отнасянето им, към тип амфори със самоски произход – Тип II по типологията на Г. Кузманов. Най-рано датираните находки от този тип от Втора Мизия произхождат от Ятрус отнесени, към втората половина на IV в.

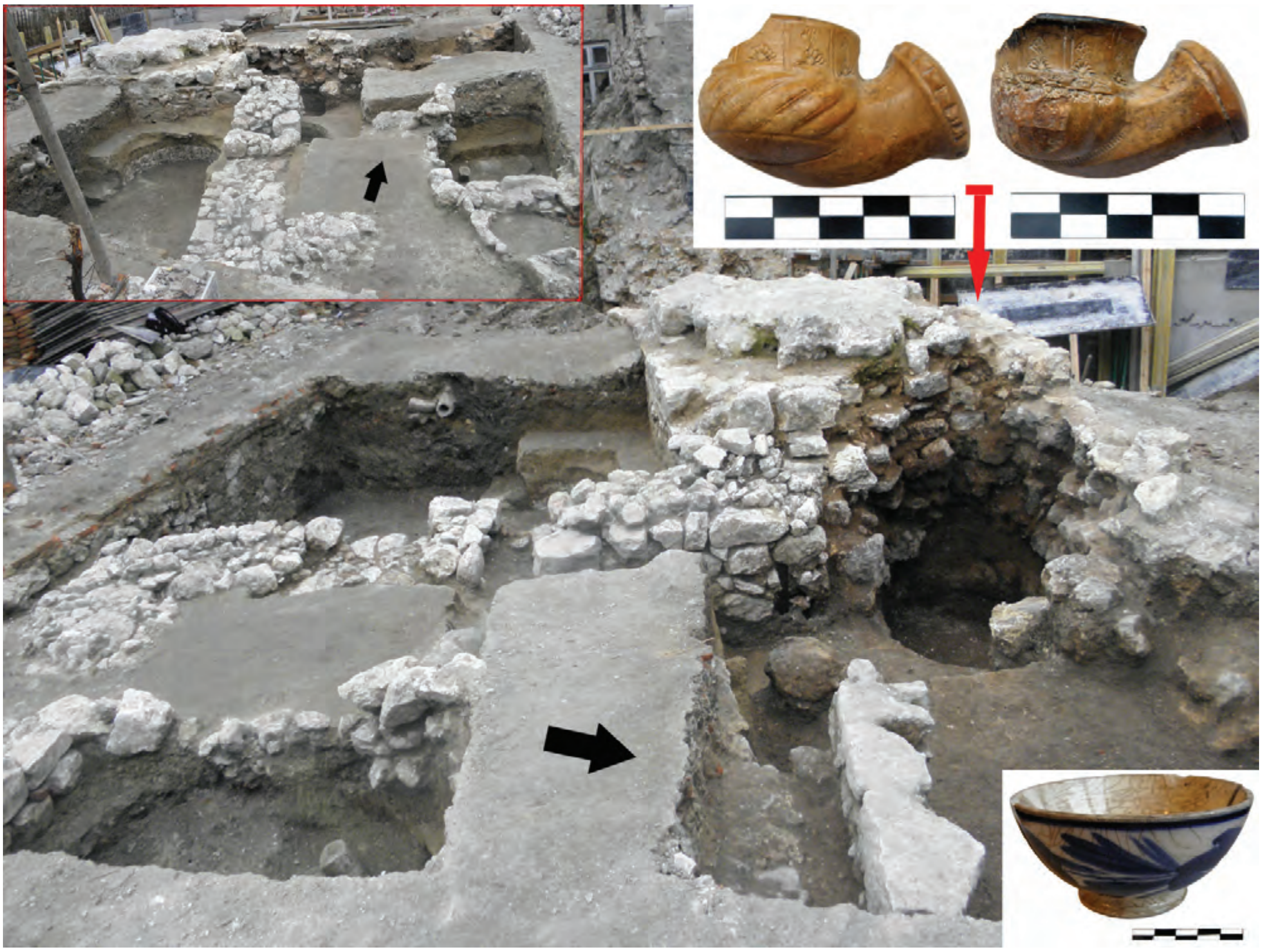

Обр. 3. Изглед на обекта.

Към керамиката за съхранение причисляваме и фрагмент от устие на малък питос или голямо питосовидно гърне.

Трапезната керамика е представена от единични нехарактерни фрагменти, с изключение на фрагмент от устие на голяма купа, с триъгълно сечение, с плитки и вертикални врязвания в горната част (тип H, по клисификацията на Дж. Хейс) Прототиповите на съдовете са главно от района на Мала Азия. Купи от същия вид, произхождащи от затворени комплекси в Херсон, се разпространяват в периода втората половина на VI в. – първата половина на VII в.

Към керамичните находки от обекта се отнасят и няколко фрагмента от строителна керамика, част от която вероятно е била ползвана и в суперструкцията на крепостната стена. От откритите тухли се различават два формата – с дебелина от около 4 см, изработени от червена или жълта глина, с качествено, твърдо и равномерно изпичане. Този формат тухли със сигурност е бил вложен в крепостната стена предвид и полепналия хоросан по част от фрагментите.

Вторият формат тухли е изработен от качествена глина, добила след изпичането хубав жълт цвят. Те са с дебелина от около 2 см и вероятно са ползвани за облицоване, настилки или в други градежи, несвързани със самата крепостна стена.

Литература

Кузов, Роков 2008: Хр. Кузов, Т. Роков. Castellum aquae и кула по късноантичната крепостна стена на Одесос – ИНМВ XLIV (LIX), 2008, 141-153.

Кузманов 1985: Г. Кузманов. Ранновизантийска керамика от Тракия и Дакия (IV – началото на VII в.) (= Разкопки и проучвания XIII). София, 1985.

Романчук, Сазанов 1991: А. И. Романчук, А. В. Сазанов. Средневековый Херсон. История, стратиграфия, находки. Част I. Краснолаковая керамика ранневизантийского Херсона. Свердловск, 1991.

Hayes 1972: J. W. Hayes . Late Roman Pottery. London, 1972.

Scorpan 1976: C. Scorpan. Origini şi linii evolutive ceramica romano-bizantină (sec. IV–VII) din ariile mediteraniană şi pontic. – Pontica IX, Constanţa, 1976, 155-185.

№3. РАННОХРИСТИЯНСКИ ГРОБОВЕ ОТ СЕВЕРОЗАПАДНИЯ НЕКРОПОЛ НА ОДЕСОС

Христо Кузов, Теодор Роков, Веселин Иванов

През месец март 2013 г. в отдел „Археология“ към РИМ–Варна постъпи информация за предстоящи изкопни дейности на адрес ул. Д-р Людовик Заменхоф № 10 във Варна. Имотът на този адрес е в обхвата на Архитектурно-археологически резерват „Одесос“–Варна, обявен с Разпореждане № 76 на Бюрото на МС на НРБ от 25 май 1974 г., обнародван в ДВ, бр. 83, 28 октомври 1975 г. и лежи върху участък от римския и късноантичен некропол на Одесос. Поради тази причина изкопните дейности на посочения адрес трябваше да бъдат извършени под наблюдението на археолог от РИМ–Варна. Това изискване към инвеститора е изрично посочено в точка 7 от условията за изпълнение на строежа, според Разрешение за строеж № 2/ 21.01.2013 г.

На 8 април 2013 г. (понеделник) е констатирано, че в нарушение на цитираната по-горе точка 7 от Разрешението за строеж, през почивните дни (6 и 7 април) вече е била извършена изкопна дейност в отсъствието на археолог от РИМ–Варна. В резултат на тази дейност е изгребана и изнесена прибли-

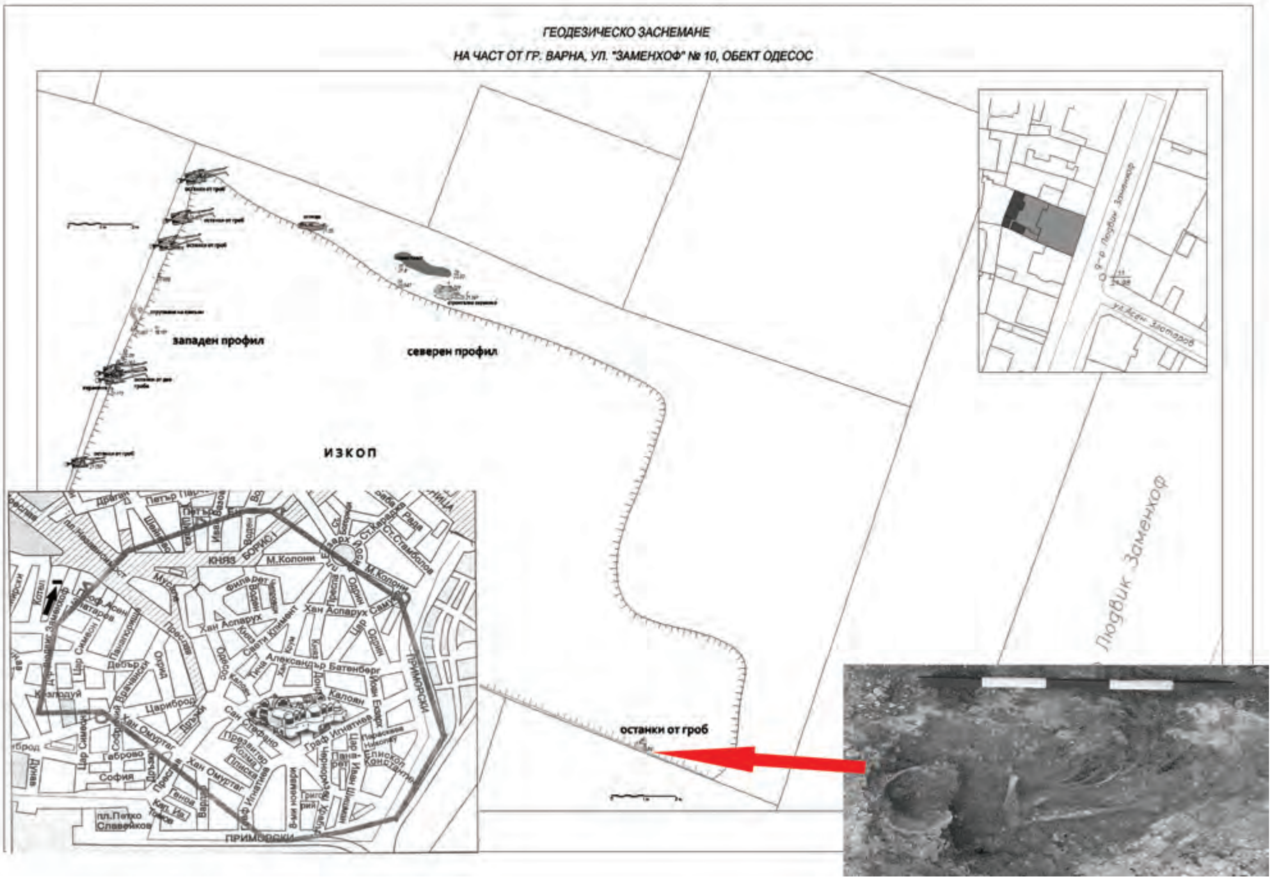
ГЕОДЕЗИЧЕСКО ЗАСНЕМАНЕ
НА ЧАСТ ОТ ГР. ВАРНА, УЛ. "ЗАМЕНХОФ" № 10, ОБЕКТ ОДЕСОС
западен профил
северен профил
изкоп
останки от гроб
Людвик Заменхоф
ул. Асен Златаров
КНЯЗ БОРИС I
М.Колони
Хан Аспарух
Александър Батенберг
ПРИМОРСКИ
Хан Омуртаг
Цар Симеон
София
Габрово
Дебър
Преслав
пл.Петко Славейков

Обр. 1. Местоположение на обекта и ситуация на запазените археологически останки.

зително 685 куб. м земна маса от площ с размери 167,08 кв. м и дълбочина 4,10 м (от кота нула). Направеният изкоп обхваща почти три четвърти от цялата площ на строителната площадка.

Веднага бяха уведомени завеждащия на отдел „Археология“ към РИМ–Варна и регионалния инспектор към Главна дирекция ИОКН при МК. На 9 април в присъствието на регионалния инспектор и представители на фирмата-инвеститор и фирмата, изпълняваща строителен надзор на строежа, тричленна комисия от отдел „Строителен контрол“ към Дирекция „Управление на сигурността и контрол на обществения ред“ при община Варна спря изпълнението на всички технически дейности на посочения адрес до извършването на всички необходими проучвания от РИМ–Варна (обр. 1). На тази дата по дъното на изкопа бяха открити фрагменти от човешки кости, единични фрагменти от късноантични покривни керемиди, както и керамични съдове от IV в. и османската епоха.

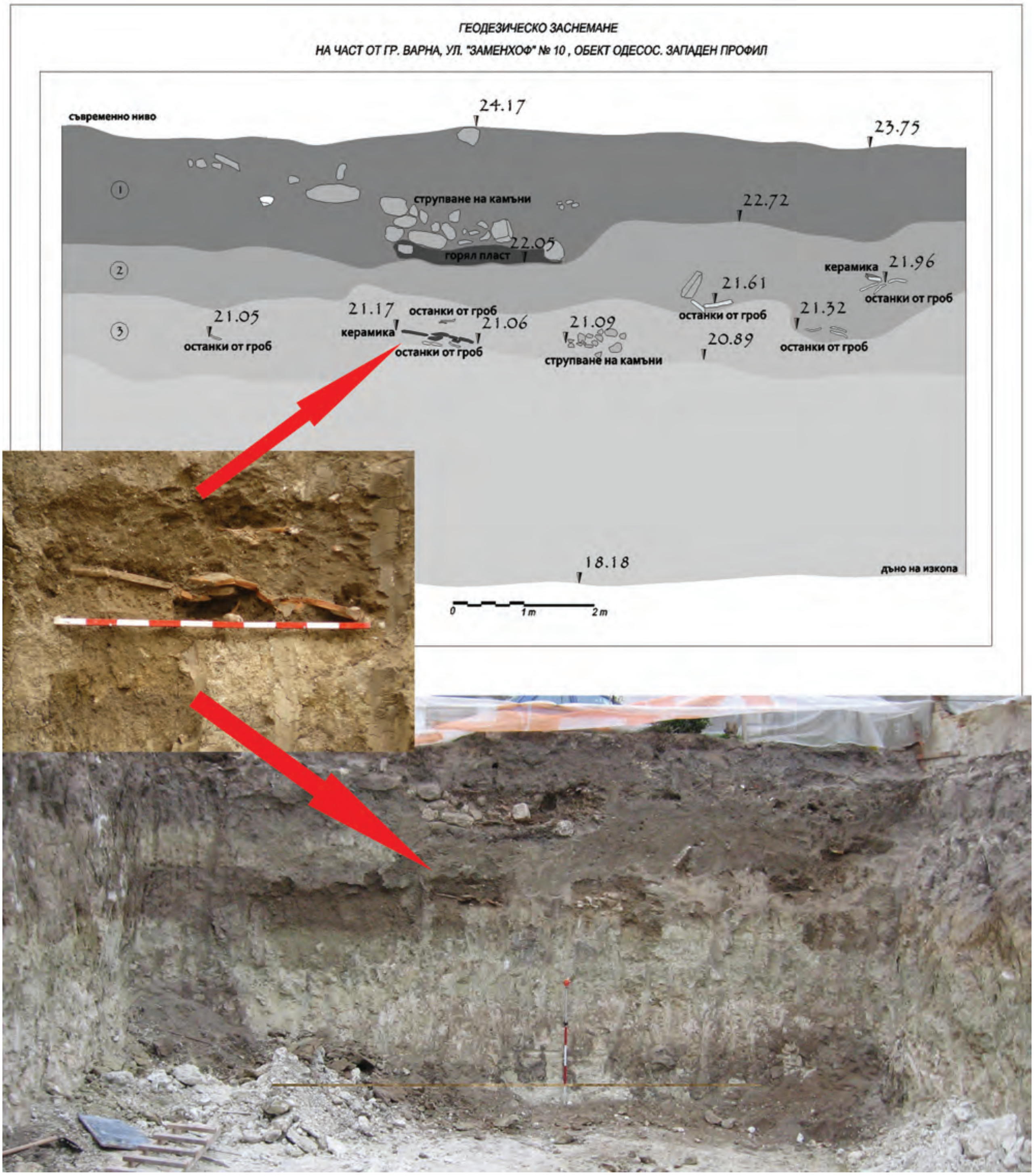
ГЕОДЕЗИЧЕСКО ЗАСНЕМАНЕ
НА ЧАСТ ОТ ГР. ВАРНА, УЛ. "ЗАМЕНХОФ" № 10 , ОБЕКТ ОДЕСОС. ЗАПАДЕН ПРОФИЛ
съвременно ниво
24.17
23.75
①
②
③
струпване на камъни
22.72
22.05
горял пласт
керамика
21.96
останки от гроб
21.61
останки от гроб
21.32
останки от гроб
21.05
останки от гроб
21.17
керамика
останки от гроб
21.06
останки от гроб
21.09
струпване на камъни
20.89
18.18
дъно на изкопа
0
1 m
2 m

Обр. 2. Западен профил на изкопа.

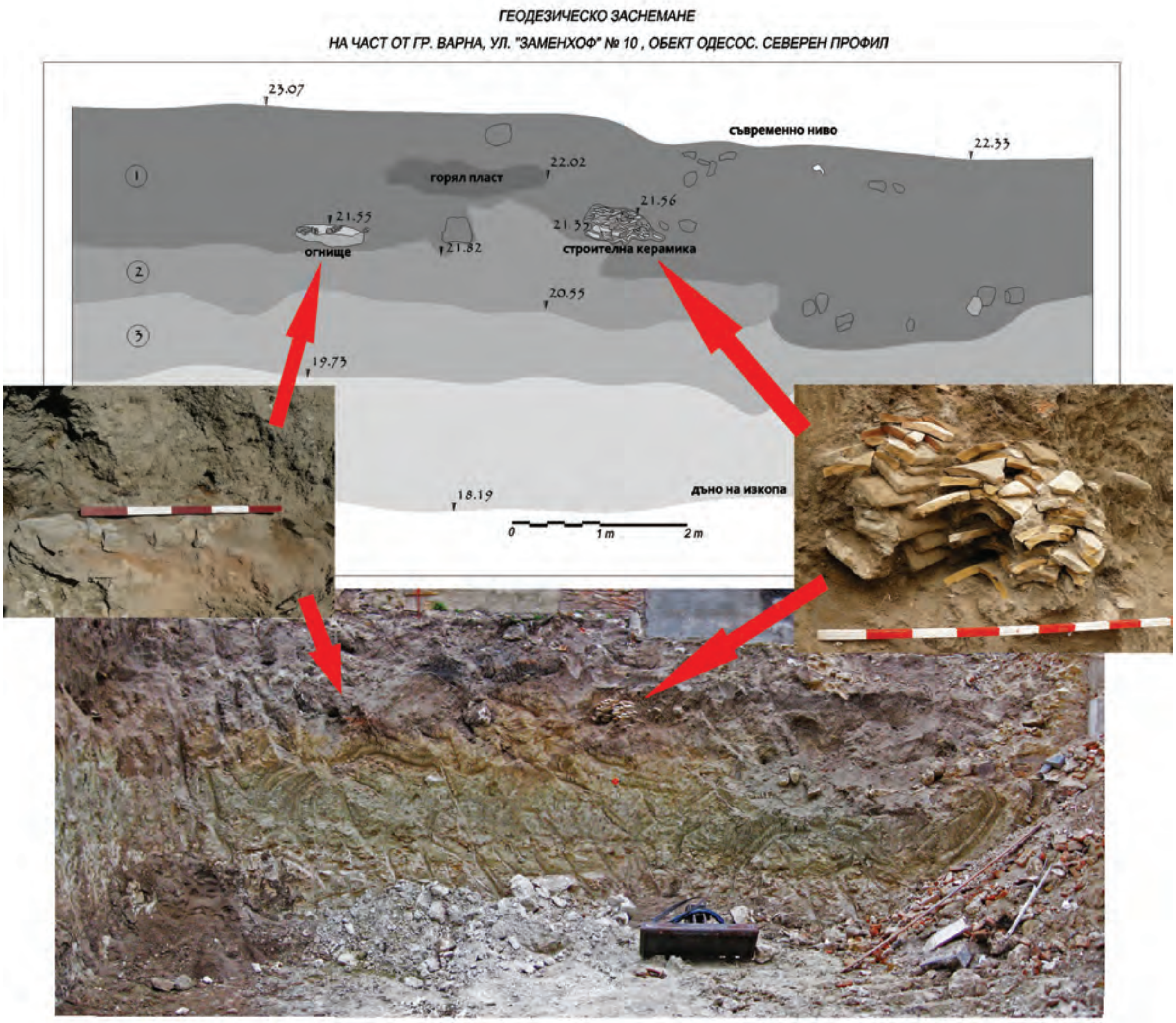
ГЕОДЕЗИЧЕСКО ЗАСНЕМАНЕ
НА ЧАСТ ОТ ГР. ВАРНА, УЛ. "ЗАМЕНХОФ" № 10 , ОБЕКТ ОДЕСОС. СЕВЕРЕН ПРОФИЛ
23.07
съвременно ниво
22.33
①
горял пласт
22.02
21.56
21.55
21.35
огнище
21.82
строителна керамика
②
20.55
③
19.73
18.19
дъно на изкопа
0
1 m
2 m

Обр. 3. Северен профил на изкопа.

Впоследствие археолози от РИМ–Варна установиха и документираха останките от седем унищожени гроба в строителния изкоп. Шест от гробовете се намират на западния профил (обр. 2), а един – на дъното на строителния изкоп, покрай източната половина на южния профил. При гробовете в профила не се забелязват изразени гробни ями, а при последния личи очертанието на гробната яма в материка. Над три от унищожените гробове в северната половина на западния профил се вижда покритие от отделни фрагментирани късноантични тухли. Доколкото може да се съди по останките от кости, най-северният гроб е на дете. От следващия в южна посока гроб в профила е запазен фрагмент от череп. Долната част на скелета от третия пореден гроб в същата посока е отнета до кръста и лактите. В централната част на западния профил бяха разчистени няколко подредени в един ред фрагментирани тухли от късноантичната епоха. Между отделните тухли се забелязват следи от преотложен хоросан с розов цвят. Под и над подредените тухли има следи (останки от кости) от по един гроб. От скелета в гроба до южния профил беше запазено дясното рамо с част от ръката до лакътя и малка част от дясната страна на гръдния кош (обр. 3).

Индивидите са погребани чрез трупополагане, ориентирани в посока изток–запад. Погребален инвентар не беше открит. От наблюденията стана ясно, че гробовете са раннохристиянски.

В централната част на северния профил беше разчистено струпване от покривни керемиди (имбрици) от късноантичната епоха, подредени една върху друга. Забелязват се пролуки между керемидите. Най-вероятно керемидите са били депонирани на това място, по този начин. Западно от тях се разкри част от разрушено огнище (?). Подът му е постлан с тухли, а върху тях беше отбелязано наличие на пепел. Датировката на това огнище не може да бъде точно определена, но то несъмнено е по-късно от некропола и е най-вероятно от османската епоха.

№4. КЪСНОАНТИЧНА КРЕПОСТ (V-VI В.) НА НОС СВЕТИ АТАНАС ДО ГР. БЯЛА, ОБЛАСТ ВАРНА

Валери Йотов, Александър Минчев

През предходните археологически сезони бе изяснено, че обектът на нос Св. Атанас е многослоен – има материали от различни исторически периоди. В класическата до късноелинистическата епоха се отнася тракийския култов център (VI в. пр. Хр. – I в. сл. Хр.), представен от храм и повече от 70 култови ями.

Нов обект, и то от римския период, е откритото в последната седмица на проучванията светилище (или депо), свързано с митичния герой полубог Херакъл (II–III в.) – шест мраморни статуетки, скулптурни композиции и оброчна плоча.

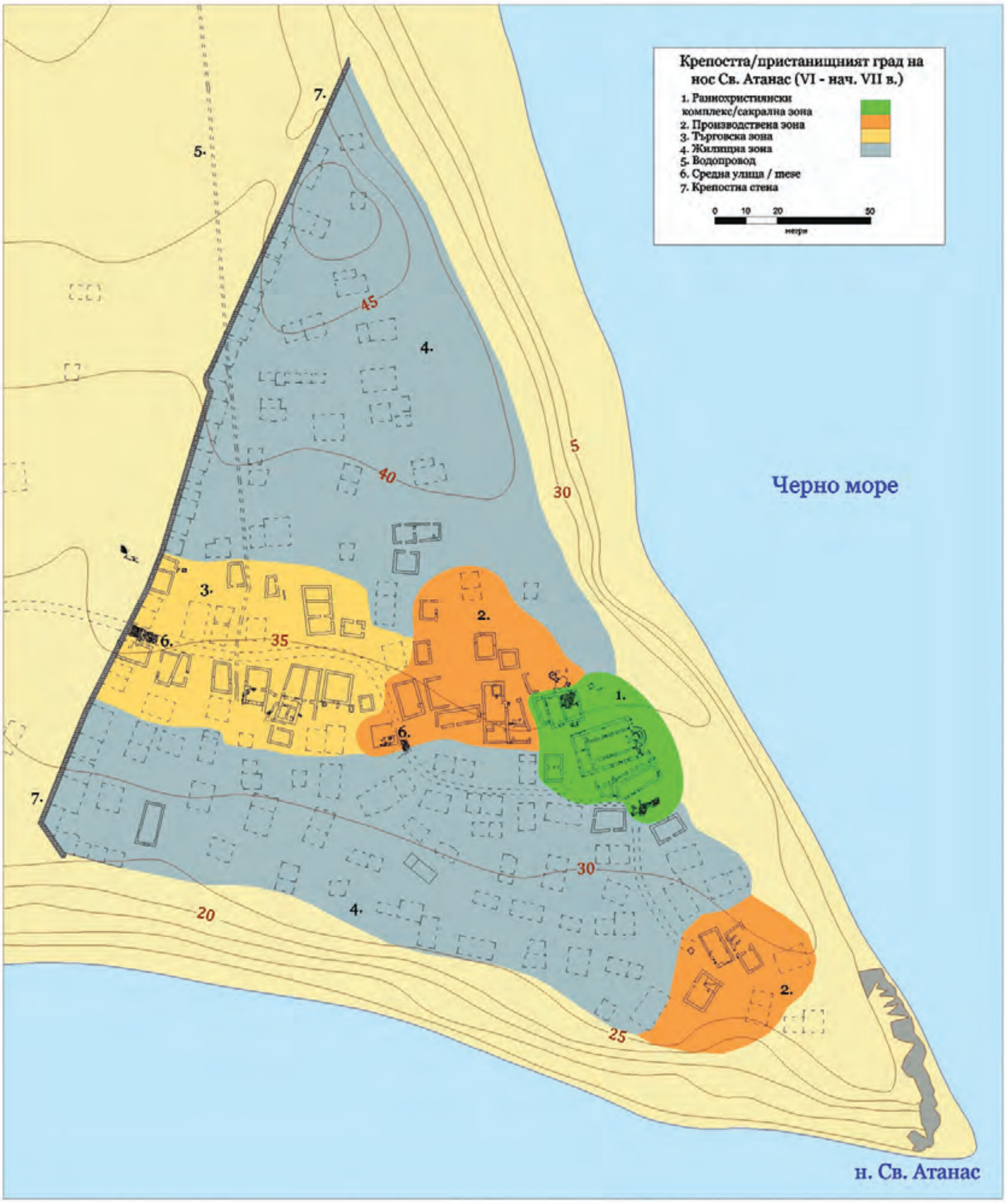
Крепостта/пристанищният град на нос Св. Атанас (VI - нач. VII в.)
1. Раннохристиянски комплекс/сакрална зона 🟩
2. Производствена зона 🟧
3. Търговска зона 🟨
4. Жилищна зона
5. Водопровод
6. Средна улица / mese
7. Крепостна стена
0 10 20 50
метри
Черно море
н. Св. Атанас
1.
2.
3.
4.
5.
6.
7.
45
40
35
30
25
20
5

Обр. 1. План на проучените зони в крепостта (V-VI в.).

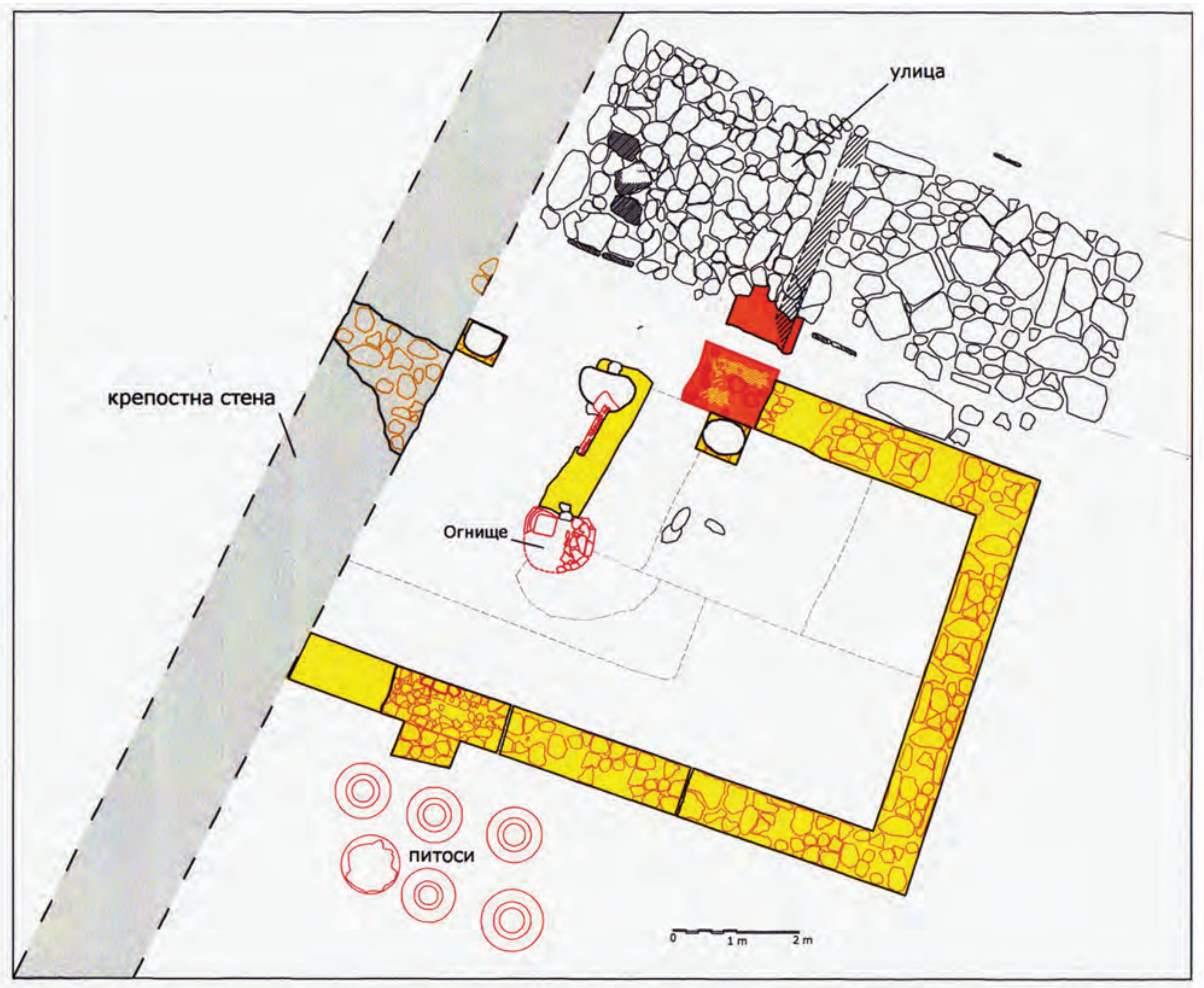

Обр. 2. План на сграда №1 (обект „алея – 1“) – ергастерия .

При проучванията през 2013 г. бяха установени нов сектор от укрепителната линия на крепостта, сектори с жилищни, стопански и складови сгради, нови данни за уличната, водоснабдителната и канализационната мрежа. Така основният обект на проучване – късноантичната крепост (края на IV – началото на VII в.) вече може да бъде определен и като малък пристанищен град (обр. 1) със сакрална, търговска и жилищна зона (обр. 2, 3).

Разкритите винарни вече са три, което насочва към извода, че отглеждането на лозя и производството на вино е било едно от основните занимания на населението в крепостта и околностите ѝ.

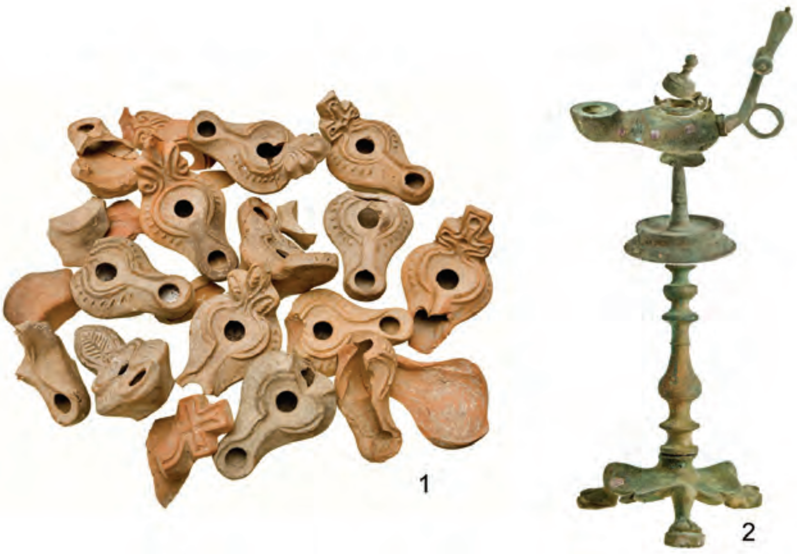

Обр. 3. Находки от сграда №1 (обект „алея“):
1. Сборна находка от керамични лампи; 2. Бронзов канделабър.

№5. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ В ПИ 53045.502.479 ПО КК МЕЖДУ УЛ. КНЯЗ БОРИС I И УЛ. ИВАН РАЙКОВ, ОБОСОБЕН КАТО ПЛОЩАД, ГР. ОБЗОР, ОБЛАСТ БУРГАС

Тодор Марваков, Мартин Гюзелев, Константин Господинов

През зимата на 2011 г. по време на изкопни дейности за ремонт на ВиК системата на гр. Обзор, на ул. Иван Райков при пресечката ѝ с ул. Княз Борис I се попада на част от монументална сграда с тухлен градеж. След намеса на специалисти от музей „Старинен Несебър“ изкопните дейности са преустановени. Средства за спасителни археологически проучвания са осигурени едва през есента на 2013 г. Инвеститори са община Несебър и кметство Обзор. В разкопките взеха участие Кристиан Христов, Камен Клисуранов и Павел Павлов. По този начин след 35 годишно прекъсване археологическите проучвания в гр. Обзор са възобновени (Чимбулева Балабанов 1978; Чимбулева Балабанов 1979) Разкопките са ограничени само в територията на площада, който е общинска собственост.

Веднага след премахването на асфалта и подложния чакъл под него се разкриха останки на сграда. Тя е градена от тухли, споени с хоросан, с примеси от едро счукана строителна керамика. По-голямата част от тухлите са с размери 33 x 33 x 6 см, а хоросана между отделните редове е с дебелина между 3 и 6 см. Пространството в и около нея бе запълнено със строителни деструкции от сградата – фрагменти от тухли, керемиди, хоросан, фрагменти от каменни архитектурни детайли. От нея бе възможно да се проучат части от две помещения (обр. 1).

Помещение 1 е с правоъгълен план. То е с две подови нива. Първото представлява керамични плочи върху основа от ломени камъни, обилно залети с хоросан с примеси от едро начукана строителна керамика. Второто подово ниво е изградено директно върху първото – основата му е от средноголеми камъни обилно залети с хоросан. Настилката на второто подово ниво, поне в проучения през тази година участък, не е запазена. Тя най-вероятно е била от мраморни плочи с размери 0,50

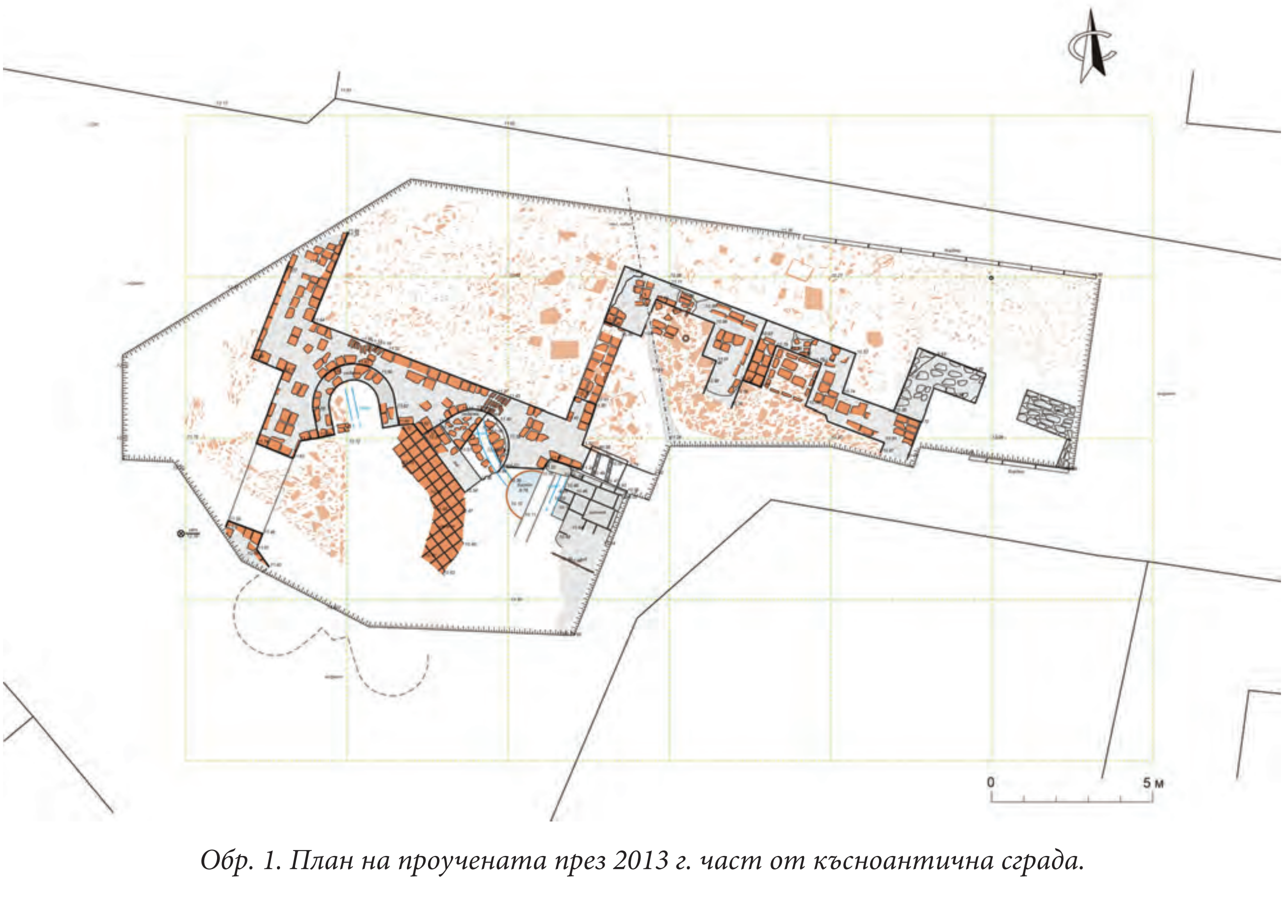

Обр. 1. План на проучената през 2013 г. част от късноантична сграда.

х 0,50 м, съдейки по запазените на места отпечатъци в хоросановата подложка и по голямото количество фрагменти от мраморни плочи, открити в помещението. Южната и източната стена на помещение 1 остават извън предвидената за проучване през тази година територия. Източната третина на помещението е унищожена при изкопните дейности за прокарване на водопровод и канал през този участък. В дебелината на северната стена са вградени три екседри – две с полуелипсовиден план и една, по-малка, с полукръгъл план, разрушена от багера на ВиК и запазена само като отпечатък в основата на пода. В тях е имало малки басейнчета – двете големи екседри са имали прегради, от които са запазени малки части, а западната е имала и отстъп за седалки по стената си. Такива седалки е възможно да е имало и в източната екседра. В най-дълбоката част на двете по-големи екседри в стената са оформени слепи арки. През тях, вкопани в основата на първото подово ниво, са преминавали канали за извеждане на вода на север от сградата. В помещението се е влизало през най-малко два входа – единият в западната стена, а другият от помещение 2 – в североизточния ъгъл. Двете екседри са били облицовани с марморни плочи. С такива най-вероятно са били облицовани и стените на помещение 1. За съжаление цялата облицовка, както и мраморните и каменните архитектурни детайли от украсата на помещението, са грижливо извадени след преустановяване на използването на сградата.

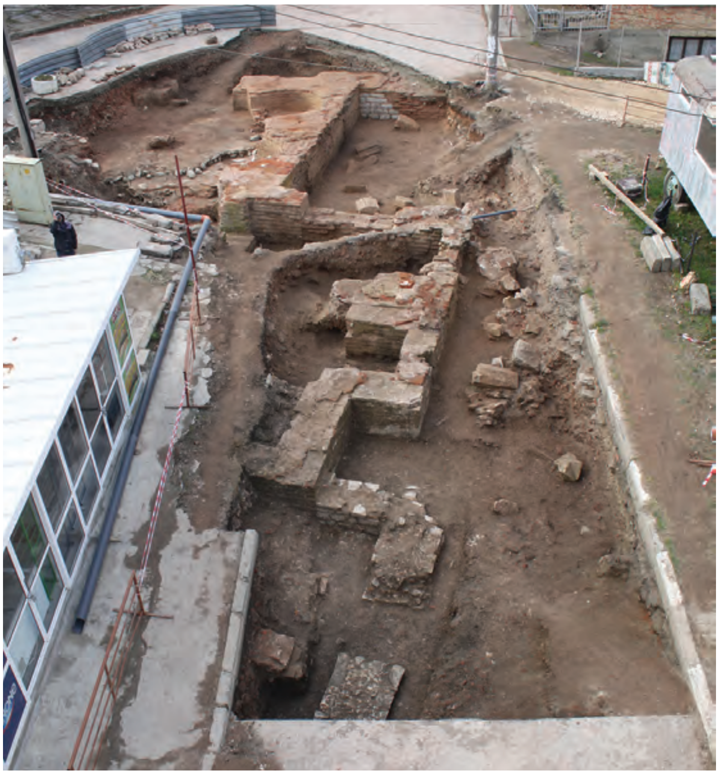

Обр. 2. Проучената част от късноантичната сграда, поглед от изток.

От помещение 2 е проучено значително по-малка част в сравнение с помещение 1. На югоизток то се развива в частен парцел, който през тази година бе невъзможно да проучим. В северната стена на помещението са оформени две правоъгълни ниши. В него се е влизало през поне два входа – единия на западната стена, който по някое време е бил запушен и входа от помещение 1. Помещение 2 е имало хипокауст. Подът в проучения участък не е запазен никъде. От хипокаустната инсталация са открити само горния край на засводен отвор за преминаване на топлия въздух, намиращ се между двете правоъгълни ниши, както и огромно количество фрагменти от глинени тръби, върху които е бил положен пода на помещението. Подът, върху който са стоели тези тръби, не бе достигнат през тази година. Навлизането в дълбочина тук е невъзможно, поради опасността от подкопаване на търговска постройка, намираща се южно от проучената територия на помещение 2. От източната страна и долепена на фуга до тухления градеж на помещение 2 се разкри нова правоъгълна ниша, с вход на северната си страна. Тя е градена от ломени камъни, споени с хоросан с примеси от едро счукана тухла. Засега не може да бъде даден еднозначен отговор на въпроса дали тя е част от ново помещение или е разширение на помешение 2.

Пространството северно от помещение 1 и 2 също бе запълнено с деструкции от сградата. Тук бяха открити фрагменти от каменни корнизи и каменни корита. Подово ниво в този участък не бе достигнато (обр. 2).

Находките, открити по време на разкопките, са относително малко. Това се дължи на факта, че при изоставянето ѝ, от сградата е изнесено всичко по-ценно. Те се състоят основно от бронзови монети, фрагменти от архитектурни детайли и малко количество керамика – фрагменти от амфори и битова керамика. Монетите са от времето на император Лъв I (454-474 г.) до император Юстин II (565-578 г.). В тези граници се датира и сградата – средата на V до края на VI век. За нейното предназначение засега не може да се даде енозначен отговор. Най-вероятно става въпрос за терми, от които помещение 1 е част от студените помещения, а помещение 2 – част от топлите помещения. Бъдещите проучвания ще потвърдят или отхвърлят това предположение.

Литература

Чимбулева, Балабанов 1978: Ж. Чимбулева, П. Балабанов. Археологически проучвания в с. Обзор, Бургаски окръг. – Археологически открития и разкопки през 1977 г. София, 1978, 95-96.

Чимбулева, Балабанов 1979: Ж. Чимбулева, П. Балабанов. Разкопки на късноантична обществена баня в с. Обзор, Бургаски окръг. – Археологически открития и разкопки през 1978 г. София, 1979, 94-95.

№6. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ В ПОЗЕМЛЕН ИМОТ № 9047, КВ. 18А, РАЗПОЛОЖЕН НА СЕВЕРНИЯ БРЯГ НА СТАРИЯ НЕСЕБЪР, УЛ. КРАЙБРЕЖНА

Анелия Божкова, Петя Кияшкина

В периода от 19.09.2013 г. до 20.10.2013 г. се извършиха редовни археологически проучвания на Обект в ПИ № 9047, кв. 18а, разположен на северния бряг на полуострова, на ул. Крайбрежна в гр. Несебър, под ръководството на доц. д-р Анелия Божкова (НАИМ–БАН) и Петя Кияшкина (Музей "Старинен Несебър"). Проучванията се проведоха с Разрешение за редовно археологическо проучване № 208/31.07.2013г., по Договор № РД 11-00-130/16.09.2013 г., между Министерство на културата и Музей „Старинен Несебър".

Археологическото проучване беше продължение на разкопките от 2006-2007 г., по време на които бяха останали непроучени две негативни структури в кв. Ж2/Е2 и А4 (обр. 1).

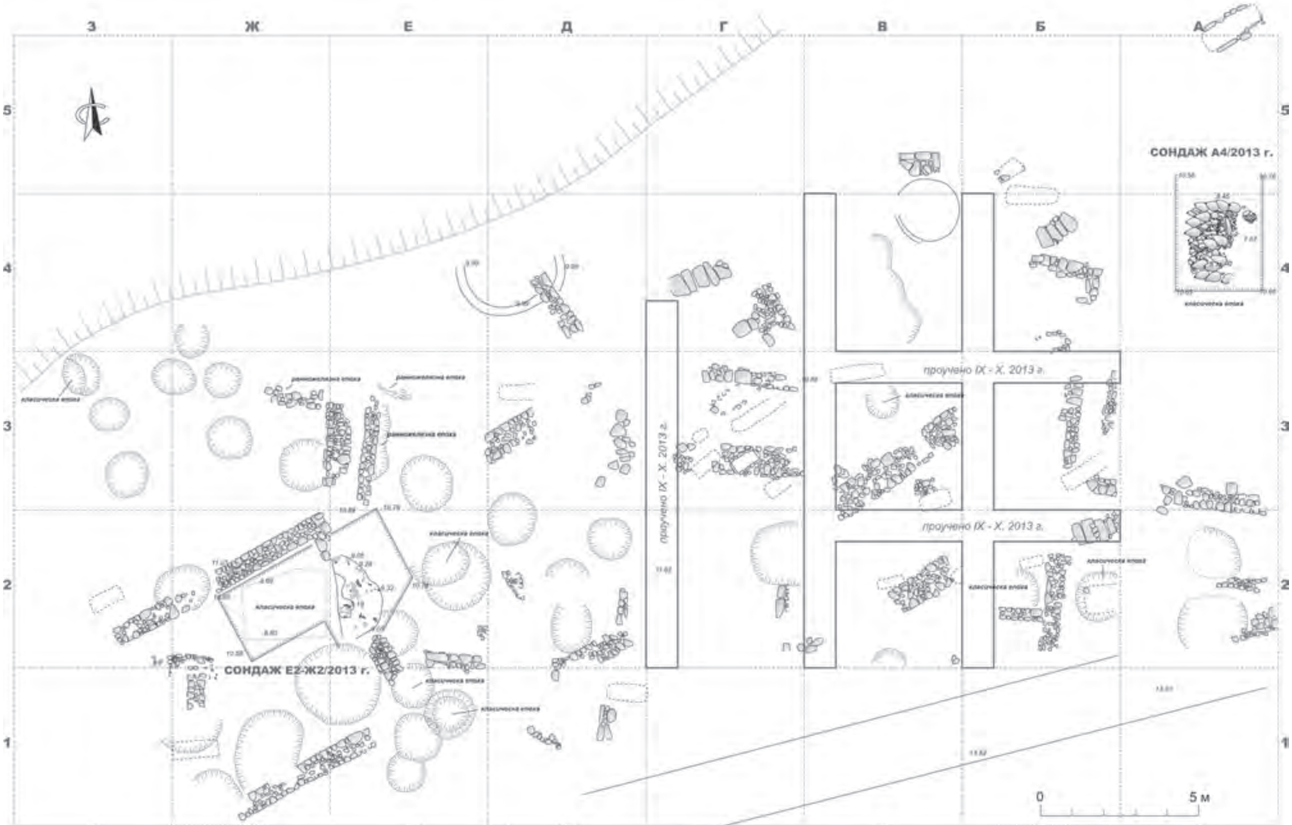

Обр. 1. Общ план на имота с проучените участъци през 2006-2007 и 2013 г.

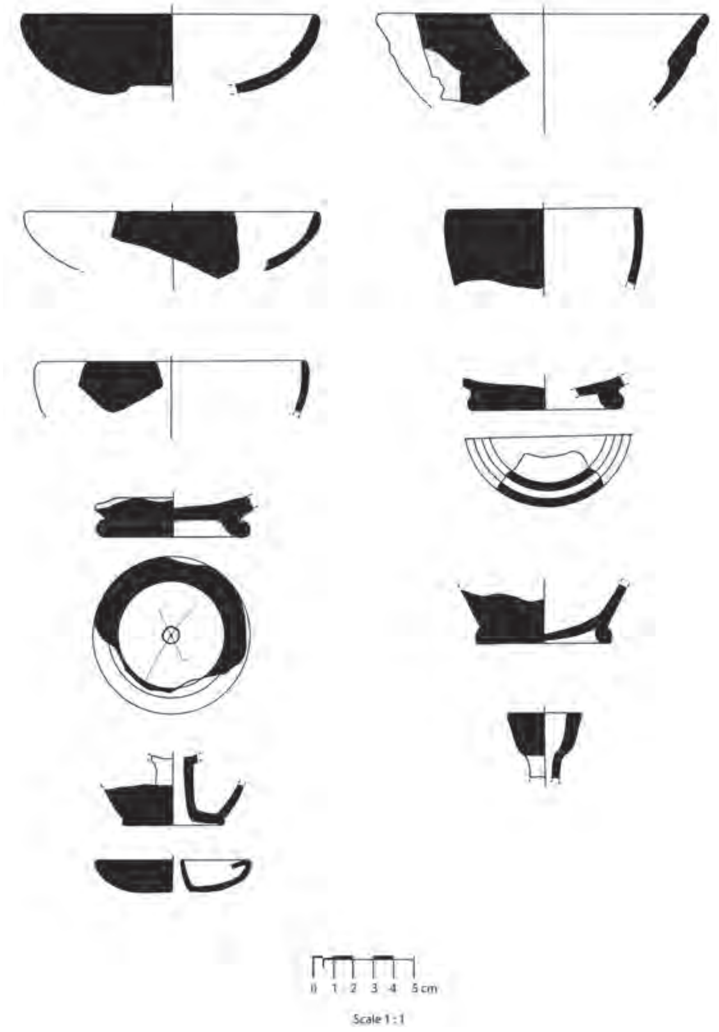

Обр. 2. Чернофирнисова керамика от изби в кв. Ж2/Е2 и А4, втора четвърт/средата на V в. пр. Хр.

Целта на проучването на терена, превърнат след 2007 г. в нерегламентирано сметище, бе да се извърши археологическо допроучване и освобождаване за благоустройство и археологическо експониране.

По време на теренното проучване бяха изпълнени задачите, представени в проекта за Министерство на културата и записани в работната програма към Предложението на провеждане на теренно археологическо проучване:

Обектът бе почистен от диворастяща растителност, която бе обхванала цялата площ на проучвания през 2006-2007 г. терен и от съвременни боклуци.

Разчистена беше пръстта, нападала от обрушвания от непроучваните ребра и от профили на различни структури.

Отнета беше пръстта от непроучените ребра, като в някои от тях бяха открити нови археологически артефакти (предимно керамични фрагменти). В едно от ребрата бе открита оброчна плочка на тракийския Херос с четириредов надпис на старогръцки език.

По време на археологическото проучване стана ясно, че много от разкритите през 2006-2007 г. фрагментарно запазени каменни структури са доразрушени от времето. Двата по-добре запазени каменни зида, респективно от мазе на къща от елинистическата епоха и от основи на сграда от късноантичната епоха, бяха подложени на полева консервация.

Допроучени бяха две археологически структури, частично разкрити през 2007 г. И двете структури представляват негативни контексти, вкопани дълбоко в стерилния терен в квадрати А4 и Е2/Ж2. Установи се, че двете структури съдържат останки от мазета (изби) на къщи с правоъгълна форма и размери ок. 3 х 2,20 м, които са изчерпани на дълбочина при кота 7,38 за кв. А4 и 8.87 за кв. Е2/Ж2.

Структура в кв. Е2/Ж2

Избата на къщата в кв. Е2/Ж2 беше запълнена с културен пласт със светлокафяв до сивопепеляв цвят, наситен с фрагменти от амфори, кухненска и трапезна керамика и множество парчета от кирпичи и мазилки. Последните принадлежат както на конструкцията на къщата, така и на битова пещ, пропаднала от етажа над избата. Керамичният комплекс е представен от монохромни съдове за кухненска употреба и за трапезата (гърнета, леканета, чаши), от чернофирнисови съдове (чаши-киликси, солнички, панички и др.) и лампи. Открити са още малки фрагменти от чернофигурни чаши (обр. 2), тежести за стан, теракотови статуетки и малки съдчета от групата на „коринтската конвенционализираща" керамика.

Структура в кв. А4

В избата в кв. А4, бе проучен и документиран богат на материали културен пласт, съдържащ останки от разрушената къща, а на дъното ѝ бе разчистен и документиран склад с над 30 антични амфори. Културният пласт има по-различен цвят и състав от този в избата в кв. Е2/Ж2 по. В него не се откриват изявени следи от огън и пепел. Артефактите от културния пласт са идентични с тези в избата в кв. Е2/Ж2. Преобладават фрагментите от гръцки амфори, от кухненска и битова керамика – монохромна, чернофигурна, чернофирнисова (обр. 2), коринтска. Откриват се също малки теракотови статуетки, лампи, тежести за стан.

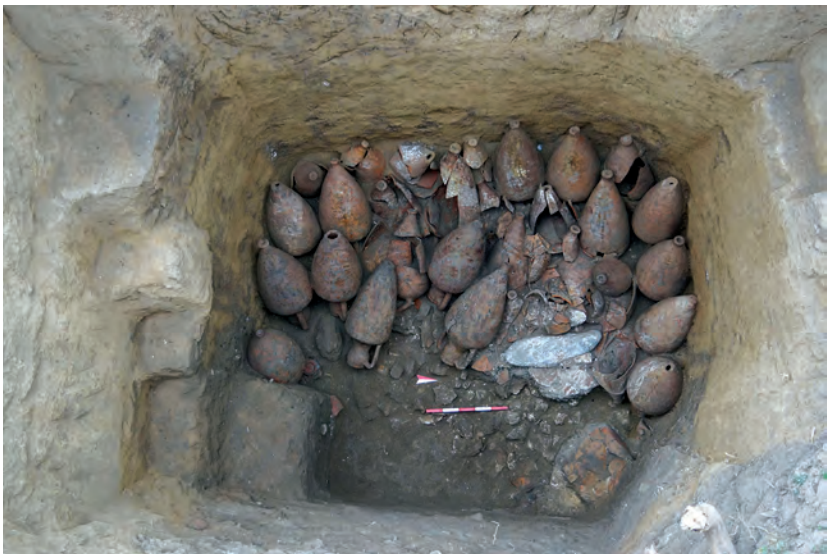

Обр. 3. Амфорно депо в изба в кв. А4, втора четвърт/средата на V в. пр. Хр.

Амфорите, открити на дъното на избата, заемат само западната половина на помещението, чиито граници на изток се губят под реброто, върху което е разположена ресторантска постройка.

Те са подредени с дъната нагоре, върху подложка, съставена от пръст и дребни камъчета, като най-западната редица е разположена най-високо, облегната на западната стена на избата, а нивото на редиците на изток спада, като всеки следващ ред амфори се обляга на предходния (обр. 3).

По-голямата част от амфорите са открити напукани или натрошени, но всички фрагменти са налични, което позволява пълното им възстановяване. Те произлизат от различни производствени центрове, сред които преди реставрацията, се разпознават Хиос, Милет и Тасос. В културните пластове на избата се идентифицират и фрагменти от амфори от други центрове като например Лесбос.

Археологическият материал датира изграждането на къщите с проучените изби в първите десетилетия на V в. пр. Хр., а тяхното разрушение се отнася към средата на V в. пр. Хр.

Литература

Божкова и др. 2007: А. Божкова, Х. Прешленов, М. Даскалов, П. Кияшкина. Спасителни археологически разкопки на ул. Крайбрежна в ААР Старинен Несебър през 2006 г. – Археологически открития и разкопки през 2006 г. София, 2007, 247-251.

Божкова и др. 2008: А. Божкова, П. Кияшкина, М. Даскалов, Т. Марваков, К. Трендафилова. Спасителни археологически разкопки на ул. „Крайбрежна“ в ААР „Старинен Несебър“ през 2007. – Археологически открития и разкопки през 2007. София, 2008, 304-307.

№7. РЕДОВНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ КОМПЛЕКС ПРИ ЗАПАДНА ПОРТА – СЕВЕРОЗАПАДЕН СЕКТОР В СТАРИЯ НЕСЕБЪР, УПИ II, КВ. 1 ПО ПЛАНА НА ГРАД НЕСЕБЪР

Анелия Божкова, Петя Кияшкина

Археологическото проучване се проведе в периода септември-октомври 2013 година на основание Разрешение за теренно археологическо проучване № 207/21.08.2013 г. на името на доц. д-р Анелия Божкова (НАИМ-БАН) и Петя Кияшкина (Музей „Старинен Несебър“). Целта на проучването бе да се придобие информация за археологическите пластове и структури в различни участъци на археологическия комплекс „Западна порта – СЗ сектор“ с цел бъдеща консервация и реставрация на разположената тук раннохристиянска базилика. Проучванията бяха финансирани от Министерство

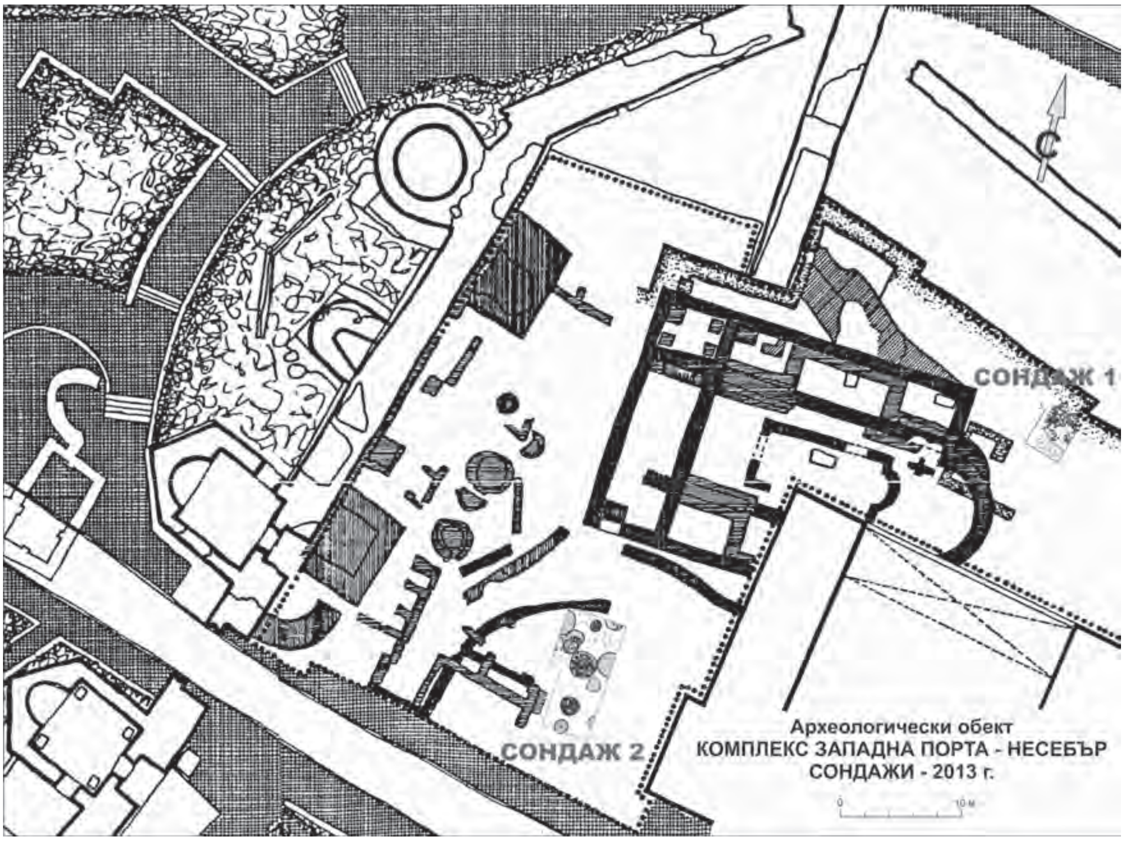

Обр. 1. Археологически комплекс при Западна порта – СЗ сектор с разположение на сондажите.

на културата. Работата на обекта бе концентрирана в два сектора (обр. 1):

1. В зоната на север/северозапад от базиликата и от сградата от гръцкия полис, наричана „Храм на Зевс“, бе започнато проучване на малък участък, непосредствено на юг от гръцката „крепостна/подпорна“ стена. Целта на проучването бе да се придобие информация за археологическата ситуация в участъка с цел евентуална бъдеща консервация. Проучен бе тънък културен пласт с дебелина ок. 40 см, който съдържаше смесени материали от всички периоди от съществуването на града. Потвърдено бе предположението, че поради голямата денивелация на терена, до нивото на високата тераса (платформата), „крепостната/подпорната“ стена не е имала вътрешно лице и е силно податлива на разрушителни процеси поради ерозията на пръста по склона на терасата. На достигнатото ниво лежат и основите на сградата („Храм на Зевс“), изцяло разкрити при предишни проучвания, чието физическо състояние

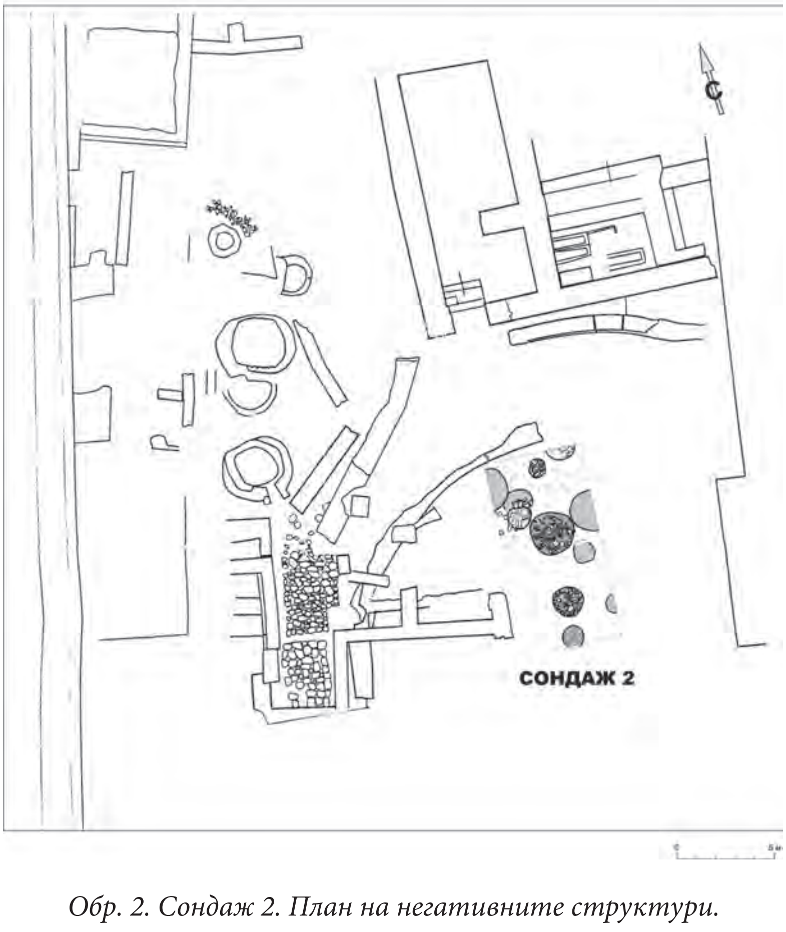

Обр. 2. Сондаж 2. План на негативните структури.

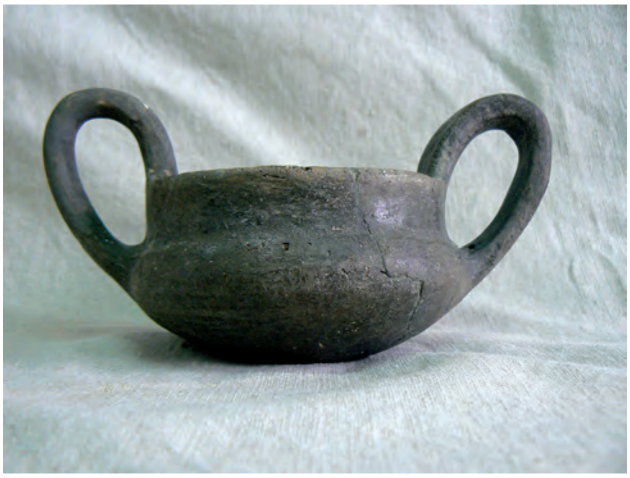

Обр. 3. Керамичен съд (кантарос).
РЖЕ, IX–VIII в. пр. Хр.

също е незадоволително. Извършеният сондаж показва, че в този участък няма непроучени културни пластове и може да се осъществява бъдеща програма по консервация и експониране.

2. В участъка на юг от базиликата бе проучена площ от 10 кв. м. (два археологически квадрата). Установено бе, че на 10 см от запазеното към днешна дата ниво на терена се достига до стерилна пръст, което указва отсъствие на масивно застрояване през всички исторически периоди. В стерилната почва бяха проучени 8 негативни структури, които се отнасят към различни епохи (обр. 2). Отворите на ямите се разчитаха на терена по цвета на пръста, а част от тях бяха маркирани с каменни струпвания, някои от които направени много грижливо. Дълбочината на ямите варира от плитки вкопавания по 0.10-0.20 м. до ями с дълбочина ок. 1 м. и повече (за ямите, които не са проучени изцяло). Ямите имат разнообразни форми, като най-характерни са тези с коничен или полусферичен профил. Най-ранната от тях датира от края на първа и начало на втора фаза на Ранната желязна епоха (IX-VIII в. пр. Хр.) и съдържа в пълнежа си черна пръст, на места с въглени, камъни и фрагменти от два цели съда и множество други, с излъскана повърхност и/или с украса (канелюри, врязана, набодена, щемпелована и др.), типична за периода (обр. 3). Във и върху ямата от РЖЕ, през Средновековието, е била издълбана друга по-голяма яма. Средновековните ями (ями №№ 3, 5, 7 и 9) са големи, запълнени с рохка пръст и множество фрагменти от битова и строителна керамика. Откриват се фрагменти от амфори, от кухненска керамика и от трапезни съдове, покрити с лак или с украса в техника „сграфито“, които се отнасят към XIII-XIV в.

Проучена е и яма от османския период (яма № 6), в която са открити керамични, фаянсови и стъклени съдове, някои от които с богата украса. Част от ямите не съдържаха културни останки и не могат да бъдат датирани.

Проучването на участъка не е приключило. Някои от ямите са оставени недопроучени, поради изчерпването на финансовите средства.

Литература

Кожухаров 2003: Д. Кожухаров. Базилика в северозападной части города. – Bulgaria Pontica Medii Aevi, IV-V1, София, 2003, 371-382.

Прешленов 2011: Хр. Прешленов. Фортификационни съоръжения в Несебър (северен сектор) – В: Изследвания в чест на арх. Стефан Бояджиев. София, 2011, 295-312.

Hayes 1992: J. W. Hayes. Excavations at Sarachane in Istanbul. Vol. 2. The Pottery. 1992.

№8. ТЕРЕННО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ В ГРАНИЦИТЕ НА ИМОТ УПИ VII-8, КВ. 20 ПО ПЛАНА НА ГР. НЕСЕБЪР, В АР „СТАРИНЕН ГРАД НЕСЕБЪР“

Анелия Божкова, Петя Кияшкина

От 13 до 30 юли 2013 г. се проведе спасително археологическо проучване на терен в имот УПИ VII-8, кв. 20 по плана на град Несебър. Обектът се намира в Археологически Резерват „Старинен град Несебър“. Разположен е в източната част на полуострова, на улица „Емона“ № 31 (обр. 1).

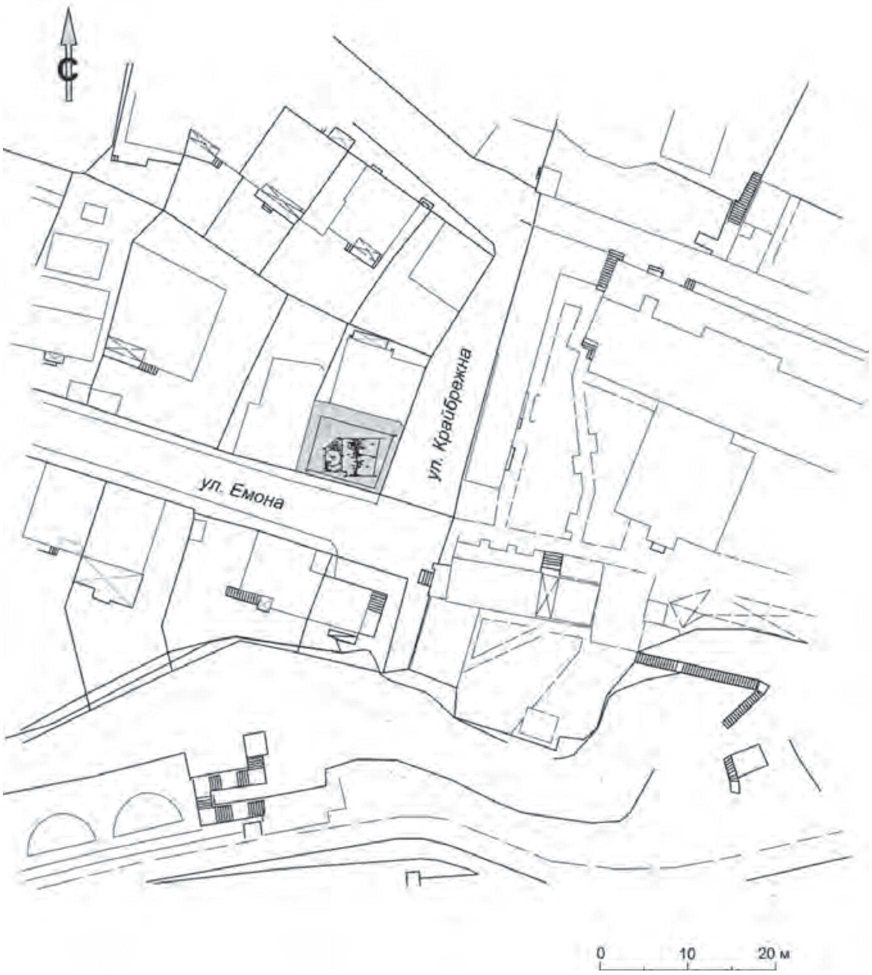

Обр. 1. Локализация на обекта върху кадастъра на Несебър.

Преди проучването там се локализираше празен терен, освободен след събарянето на стара къща и за него бяха заявени инвестиционни намерения от новия собственик на имота. Археологическите проучвания се извършиха съгласно договор между НАИМ–БАН и собственика на терена, с Разрешително за спасително археологическо проучване № 257/10.06.2013 г. и се осъществиха под ръководството на доц. д-р Анелия Божкова (НАИМ–БАН) (ръководител) и Петя Кияшкина (зам.-ръководител).

Проучваният терен се разполага върху площ от 60 кв. м, и от север и запад е фланкиран от високи, четириетажни постройки. С цел гарантиране на сигурността на съседните на имота къщи, от запад и от север бяха оставени надлъжни ивици с ширина ок. 2,50 м, които не бяха обект на проучването. По-тесни ивици бяха оставени от юг и изток, заради опасност от срутване на разположените там улици. Проучваната площ се е с размери 6 x 6.50 м.

Структури

При разкопките бяха открити следните археологически структури (обр. 2):

Пет християнски гроба с ориентация запад-изток, разположени по цялата площ на проучвания терен, безинвентарни, някои от тях запазени частично;

Части от основи на два зида, градени от грубо обработени камъни на кал с посока север-юг. От единия зид е разкрита малка част (източно лице на субструкцията)само в югозападния ъгъл на изкопа, определен за проучване. Вторият зид е локализиран в централната част на изкопа и продължава на север и на юг, в неразкритите при разкопките участъци (обр. 3).

Установени са две фази в изграждането на зида, като при втората дебелината на зида е удвоена чрез прилепване от изток на втори зид, вкопан на по-малка дълбочина. Във височина зидът е запазен до три реда камъни. Според археологическите материали първата фаза на строителството датира най-рано от къснокласическата епоха, а втората – вероятно от елинистическата епоха. Зидът е запазен в лошо физическо състояние и няма експозиционна стойност.

Стратиграфия

На много места в проучваната площ са документирани вкопавания – гробове (късноантични или средновековни) и ями от късни (османски, възрожденски и по-късни) периоди. Почти навсякъде те са разрушили целостта на културните пластове.

Единствените по-добре запазени културни пластове са с малка дебелина, до 0,10-0,30 см, със светлокафяв или кафяв цвят (кота 16.17-15.87 и кота 15.87-15.68/15. 55) и съдържат предимно материали от късната класическа епоха, макар и да се откриват и по-ранни, както и много по-късни керамични фрагменти. В по-долния от тези пластове ляга най-долния ред на каменната стена и той се явява за нея съвременен или *terminus ante quem*.

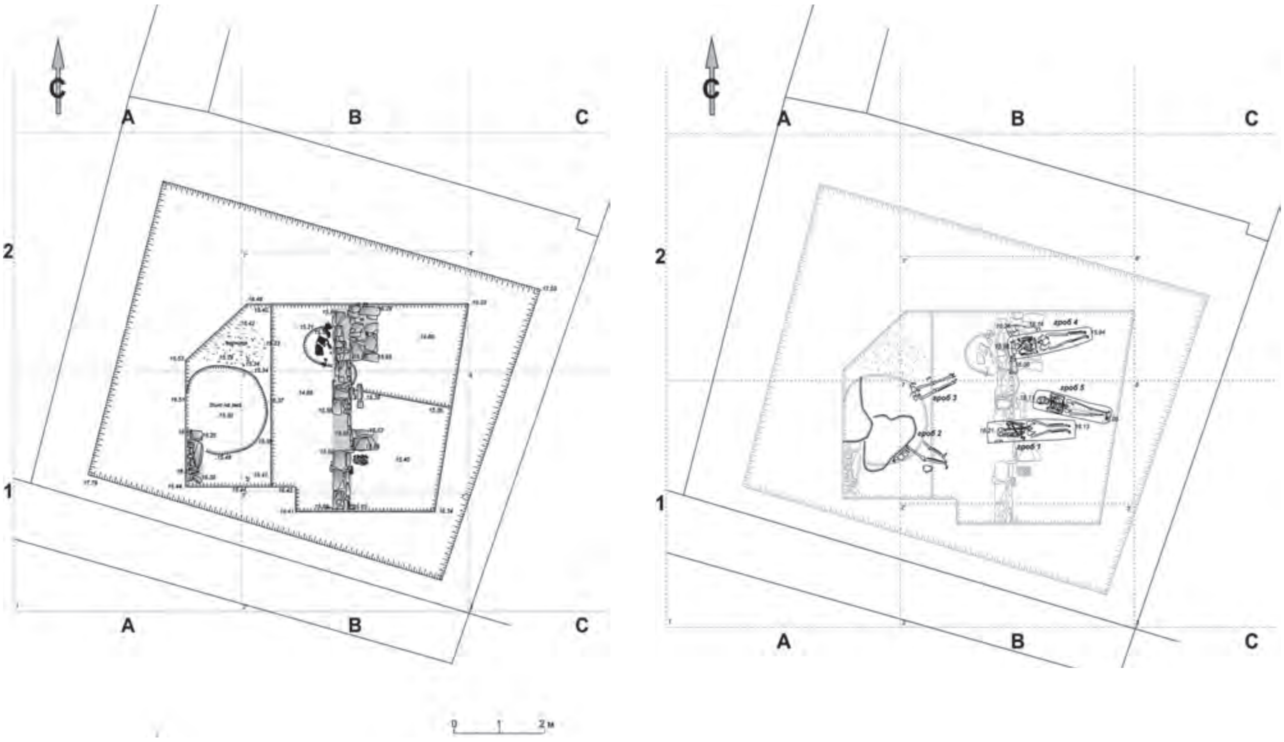
С
A
B
C
2
1
A
B
C
С
A
B
C
2
1
гроб 4
гроб 3
гроб 5
гроб 2
гроб 1
A
B
C
0
1
2 м

Обр. 2. Проучени археологически структури.

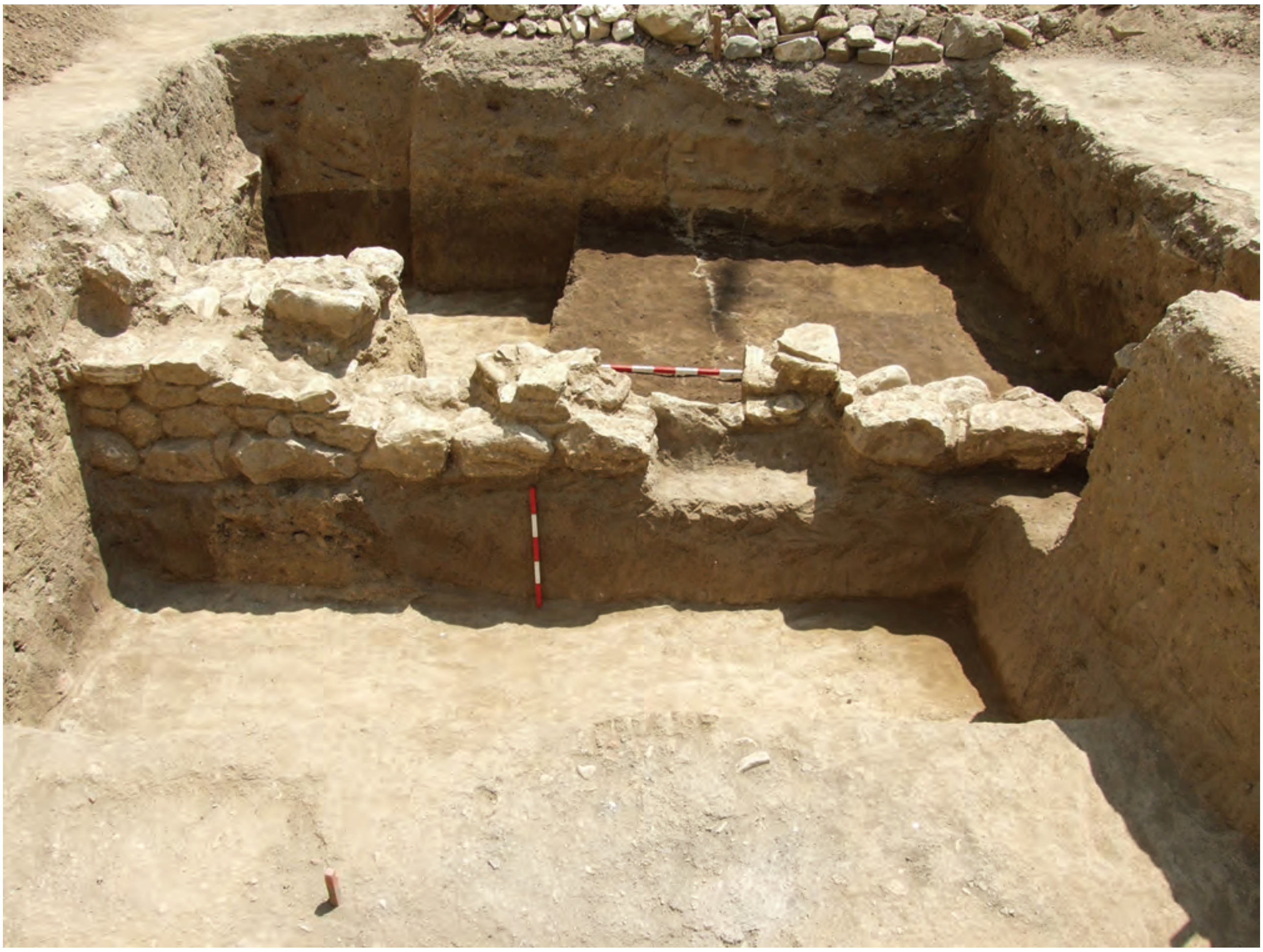

Обр. 3. Античен зид, първи период, къснокласическа епоха.

Културният пласт в целия проучен участък е относително плитък и бе изчерпан до стерилна почва на кота 15,20 м.

Находки

Откритите по време на проучването находки (няколко монети, тежести за стан, два реставрирани съда) са малобройни и непредставителни. Керамичният материал е силно фрагментиран, а фрагментите са главно нехарактерни. Прави впечатление големият брой фрагменти от сиви рибни паници без перваз с канелюри по устието, които се откриват в пласта от къснокласическата епоха.

Проучените културни пластове са графично и фото документирани. Изготвен е и общ план на проучената площ.

Литература

Ognenova 1960: L. Ognenova. Les fouilles de Mesembria. – Bulletin de correspondance Hellénique 1960, 84, 221-232.

№9. АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ ПРИ ИЗВЪРШВАНЕ НА ГЕОЛОГИЧЕСКИ СОНДАЖИ В РАМКИТЕ НА ПРОЕКТ „РЕСТАВРАЦИЯ НА ЦЪРКВА СВ. ЙОАН АЛИТУРГЕТОС, ГРАД НЕСЕБЪР“

Анелия Божкова, Петя Кияшкина

Църквата „Св. Йоан Алитургетос“ се намира в южната част на полуострова, върху заравнен терен на ръба на платформата над стръмни откоси на изток към морския бряг и на юг към южните крепостни стени на града.

През 2013 г. БНК на ИКОМОС стартира предпроектни проучвания с цел изготвяне на цялостен проект за реставрация и консервация на църквата. Предпроектните проучвания включват и геологически сондажи. По Договор, подписан с музей „Старинен Несебър“, БНК на ИКОМОС финансира археологическото наблюдение на тези геологически сондажи.

Археологическото наблюдение бе реализирано с Разрешение № 350/18.11.2013 г., издадено на името на доц. д-р Анелия Божкова и Петя Кияшкина – научни ръководители. В екипа участваха докторанта Яна Мутафчиева и Илия Киров. То се проведе от 28. 11. 2013 г. до 02. 12. 2013 г. на терен, а от 03.12. до 13.12.2013 г. се извърши обработка на придобитите данни и материали. По време на геоложкото проучване бе проследено извършването на сондажните дейности, бяха заснети и документирани добитите земни проби. Извърши се

Обр. 1. Сондата, извършваща сондаж Изток.

Обр. 2. Керамика от сондаж Изток.

Обр. 3. Керамика от сондаж Запад.

идентификация на придобитите археологически материали (керамични фрагменти), съдържащи се в геоложките ядки. Установени бяха следните резултати:

I. Геологически сондаж – Изток (3 м източно от североизточния ъгъл на църквата) (обр. 1):

1. На дълбочина от 0,50 до 1,20 м от съвременния терен е идентифициран керамичен материал от късноосманския или възрожденския период.

2. На дълбочина от 1,20 до 1,80 м се наблюдава ядка с парченца хоросан, както и керамични фрагменти от късната античност или от епохата на средновековието.

3. До дълбочина 2,30 м пръстта е светлобежова и продължава да се срещат парчета хоросан и строителна керамика, характерни за ядката от предходната дълбочина.

4. От 2,40 до 3,60 м пръстта от пробата променя цвета си и става тъмнокафяв, в ядката липсват характерни фрагменти, които да позволят датирането на пласта.

5. Пластът от 3,60 до 3,70 м има същата характеристика, но в него се открива битова керамика (стени от тънкостенни съдове), един фрагмент изработен на ръка и кости (обр. 2).

6. От дълбочина 3,70 м до 4,10 м – пръстта вече е кафяво – бежова. В нея се наблюдават единствено черупки от миди.

7. На дълбочина 4,10 м се достигна до материк, който е със светлокафяв цвят

II. *Геологически сондаж – Запад* (сондажа е разположен на 1,90 м северно от входа на църквата):

1. От дълбочина 0,60 м до 1 м се документира висока концентрация на строителна керамика, без възможност за прецизно датиране.

2. От дълбочина 1,00 м до 1,70 м се наблюдава сива, рохка пръст, в която се откриват въглени. Концентрацията на битова керамика е на дълбочина от 1,50 м до 1,60 м (гърло от амфора?; стена от тънкостенен съд).

3. От дълбочина от 1,70 м до 3,20 м, пръстта е светлокафява-сива. В културния пласт се откриват въглени, както и фрагменти битова керамика, достигащи по-голяма концентрация на дъбочина 2,40 до 3,20 м (обр. 3).

4. От дълбочина 3,45 м до 3,80 м се наблюдава промяна в характера и цвета на ядката, която вече съдържа светла песаклива пръст без археологически материали.

5. От дълбочина 3,80 до 4,00 м се наблюдава тънък културен пласт с антични материали.

6. От дълбочина 4,00 м започва стерилна почва със светлокафяв към жълт цвят.

В резултат на проведеното наблюдение и анализа на придобитите данни, става ясно, че характеристиките на културните напластявания около църквата „Св. Йоан Алитургетос“ съвпада с тази, установена на други места на полуострова. Едновременно с това, в района на църквата се наблюдава една специфична особеност, свързана с присъствието на пласт от песъклива структура без археологически материали между два културни пласта. На този етап присъствието на този пласт не може да получи задоволително обяснение. Без извършване на археологически проучвания не може да се установи дали този песъклив слой маркира културен хиатус или е възникнал в резултат на целенасочена човешка дейност като например засипване на проучени археологически структури.

№10. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ В УПИ IV-289, КВ. 55, УЛ. МИТРОПОЛИТСКА 6А, НААГР – НЕСЕБЪР, ГРАД НЕСЕБЪР

Тодор Марваков, Мартин Гюзелев, Константин Господинов

Парцелът се намира на територията на полуострова на стария град на Несебър. От запад и изток граничи с жилищни сгради, от юг – с вътрешен двор и от север – с ул. Митрополитска, западно от църквата Св. Йоан Кръстител. На мястото за проучване е съществувала стара сграда, като в северната ѝ, обърната към улицата част, е бил прокопан канал за гараж на дълбочина 1,60 м и непосредствено до него от изток – бомбоубежище с вкопани до 2 м бетонни основи. В тази северна част пластовете по обясними причини са най-компрометирани. С цел укрепване на котлована от север, изток и запад, собствениците на имота са изградили бетонни основи.

Проучванията се проведоха през месеците Януари и февруари 2013 г. Изкопът има размери 8 метра по оста север-юг и 4 метра – по оста изток-запад. При премахването на горния пласт се установиха вкопавания от съвременната епоха, които практически са унищожили средновековните и късноантичните пластове в участъка. Данни за средновековно обитаване се получиха единствено от яма, която се открои като силует на западния профил, вкопана на 1,50-1,70 м, запълнена с пръст, животински кости, въглени, фрагменти „сграфито“ керамика и бронзова монета. Най-долните части на ямата достигат и частично разбиват зид с ориентация север-юг, изграден от ломени варовикови камъни на спойка кал. Той беше проследен в имота, като се откри паралелен на него и изграден от същия материал и техника (3,10 м по оста изток-запад и 6,45 м по оста север-юг; ширина – 0,60 м) (обр. 1).

Зидовете са от основите на помещение на голяма сграда, построена през къснокласическата и ранноелинистическата епоха по данни на откритите в обема ѝ материали и бронзови монети на Месамбрия – основно от типа „Шлем насреща/МЕТА в колело“. Данни за покритието на сградата получаваме от откритете плоски покривни керемиди и калиптери – лаконски и коринтски тип. За

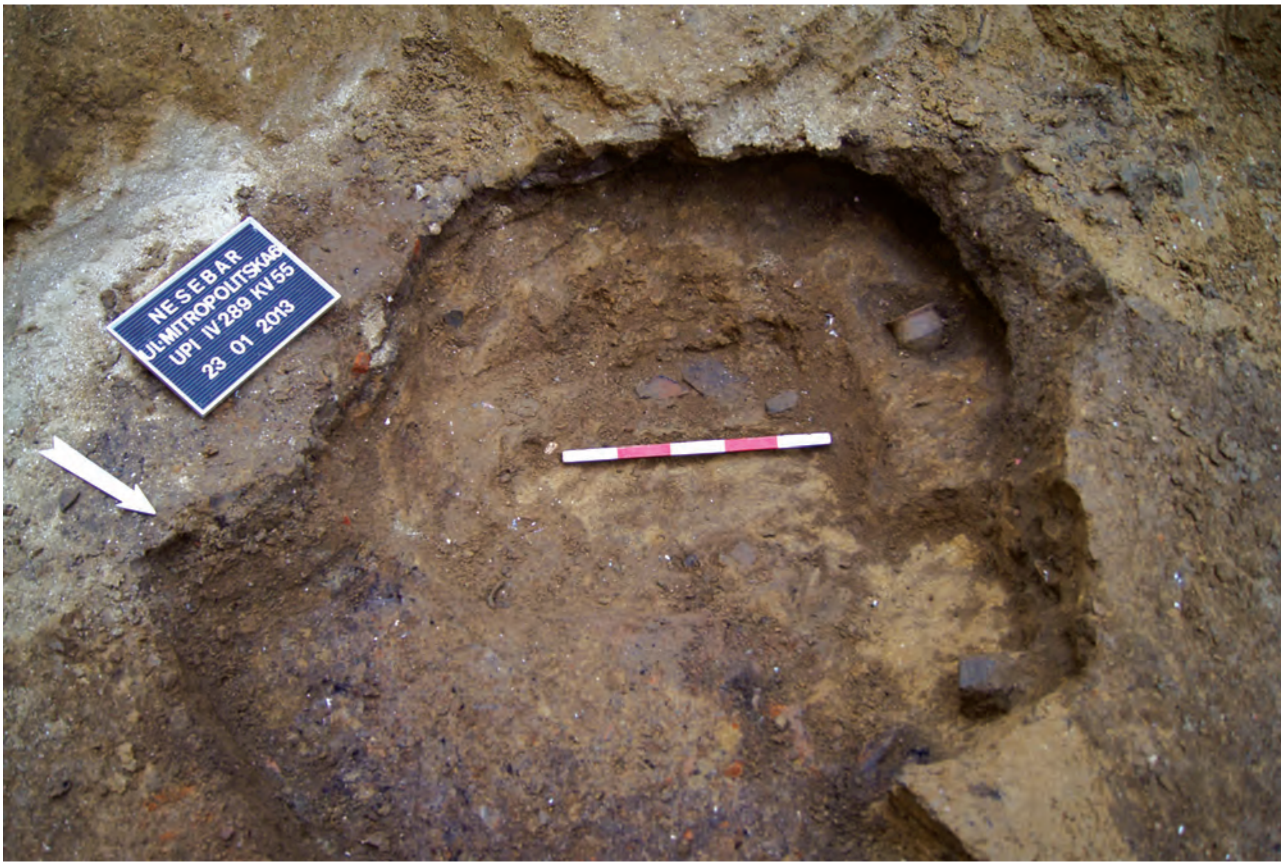

Обр. 1. Яма 2 – РЖЕ.

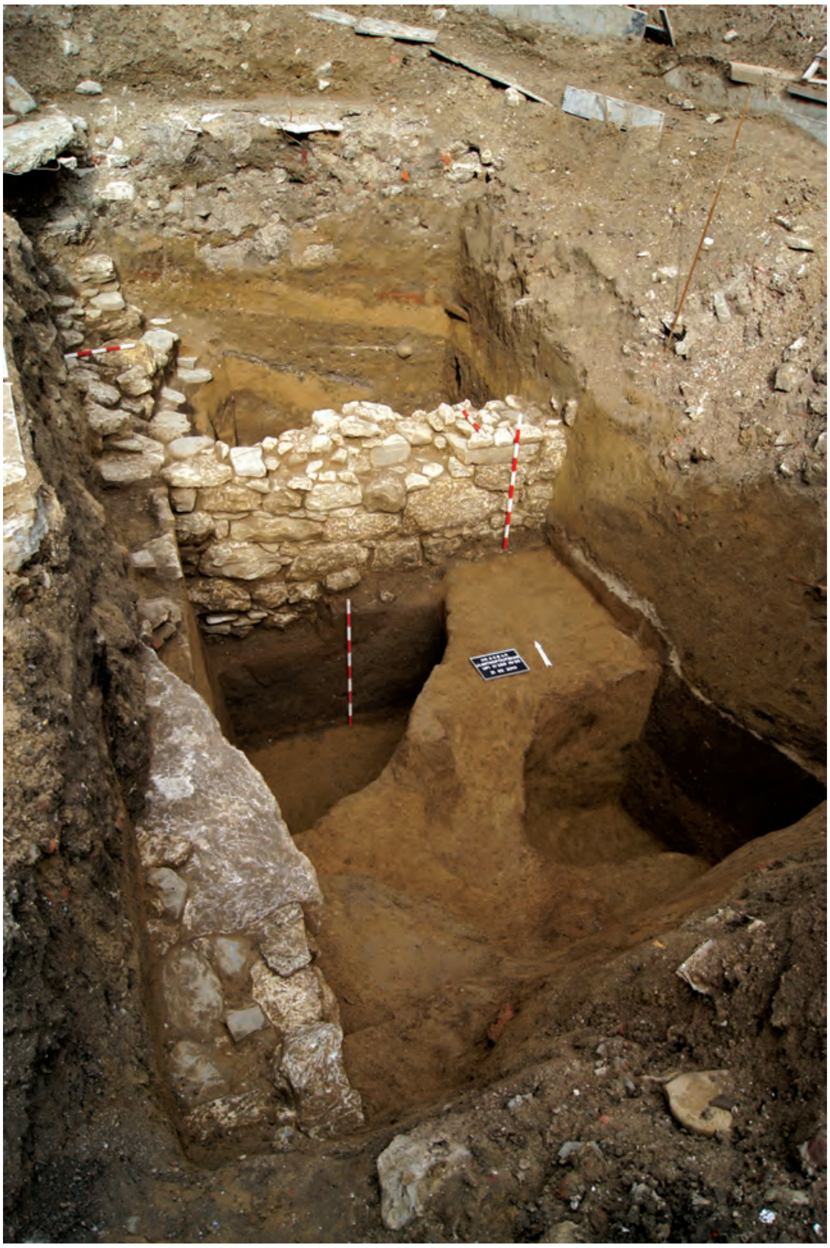

Обр. 2. Зидове на помещение 1 с яма 3 и яма 4 – поглед от юг.

суперструкцията на сградата се съди от кирпичените останки и мазилка. Керамика от класическата епоха се откри в обема на помещението, под нивото на вкопаване на зидовете. Тя е съставено основно от фрагменти от амфорна тара от центрове като Менде – тип Porticello, Тасос – с качулковидно столче, фрагменти от чернофирнисова керамика, керамика местно производство с червен до кафяв след изпичането цвят, тракийска керамика на ръка с шнуровиден орнамент, бутони и отделни фрагменти с излъскана повърхност. Данни за периода на най-старото обитаване на полуострова от местните траки, получихме от проучването на яма (обр. 2) (яма 2 – кръгла форма, диам. 1,43 м, дълбочина на вкопаване 0,36 м) в югозападната част на парцела с керамични фрагменти с характерната за ранножелязната епоха украса – врязани ромбове и триъгълници, изпъкналости, насечки по устийния ръб. Формите са също диагностични – урни, чаши-киатоси, гърнета с приземлисти пропорции и широки устия. В югоизточната част на парцела, южно от зида на помещение 1, бяха проучени още две ями. Яма 3 (размери: диам. 2,43 м; дълбочина 1,05 м), запълнена с керамични фрагменти от късноархаичната и раннокласическата епоха. Яма 4 (диам. 1,25) пък представя материал от класическата. Сред него се открояват амфорни фрагменти, фрагменти от чернофирнисови съдове (както и един цял скифос – след реставрация), строителна керамика – плоски покривни керемиди, калиптери, фрагменти от местни съдове – кани, паници, рибни блюда и др.

И в двете ями делът на тракийската керамика е по-малък, изработена на ръка – представена основно от стени от урни с шнуровиден орнамент, дръжки от чаши и др.

Общата достигната дълбочина е 3,50-3,80 м, а с нивото на вкопаване на ямите – на места над 5 метра.

Проучването бе пълно, като навсякъде в обема на проучваната площ се изчерпи културния пласт и се достигна до ниво на стерил. Извършено е графично и фотодокументиране на откритите структури. След приключване на археологическото проучване останките от архитектурните градежи бяха покрити с гео-текстил и засипани с пясък по предписание на компетентните органи.

№11. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ В ГРАНИЦИТЕ НА НААГР „СТАРИНЕН НЕСЕБЪР“, УПИ III-278, КВ.6; УПИ III-217, КВ. 8 И УПИ VII-204, КВ. 12 ПО ПЛАНА НА ГР. НЕСЕБЪР, ОБЛАСТ БУРГАС

Тодор Марваков, Мартин Гюзелев, Константин Господинов

През зимата на 2010 година бяха извършени спасителни сондажни проучвания в църквата Св. Йоан Кръстител в гр. Несебър (Марваков 2011, 508-509). През 2013 г. стартира реализацията на проект, наречен „Вяра в Несебър“, който обхваща и дейности относно укрепване, консервация, реставрация и социализация на църквата Св. Йоан Кръстител, социализация на двора източно и северно от църквата Св. Спас и изграждането на обществена тоалетна в двора северно от църквата Св. Св. Архангели Михаил и Гавраил. На тези места през 2013 г. бяха проведени спасителни археологически проучвания.

Църква Св. Йоан Кръстител

Задачата ни тук бе да разкрием основите под четирите подкуполни стълба и четирите пристенни стълба с оглед на укрепването им. Оказа се обаче, че кръстокуполната църква е изградена върху основите на късноантична трикорабна базилика (обр. 1).

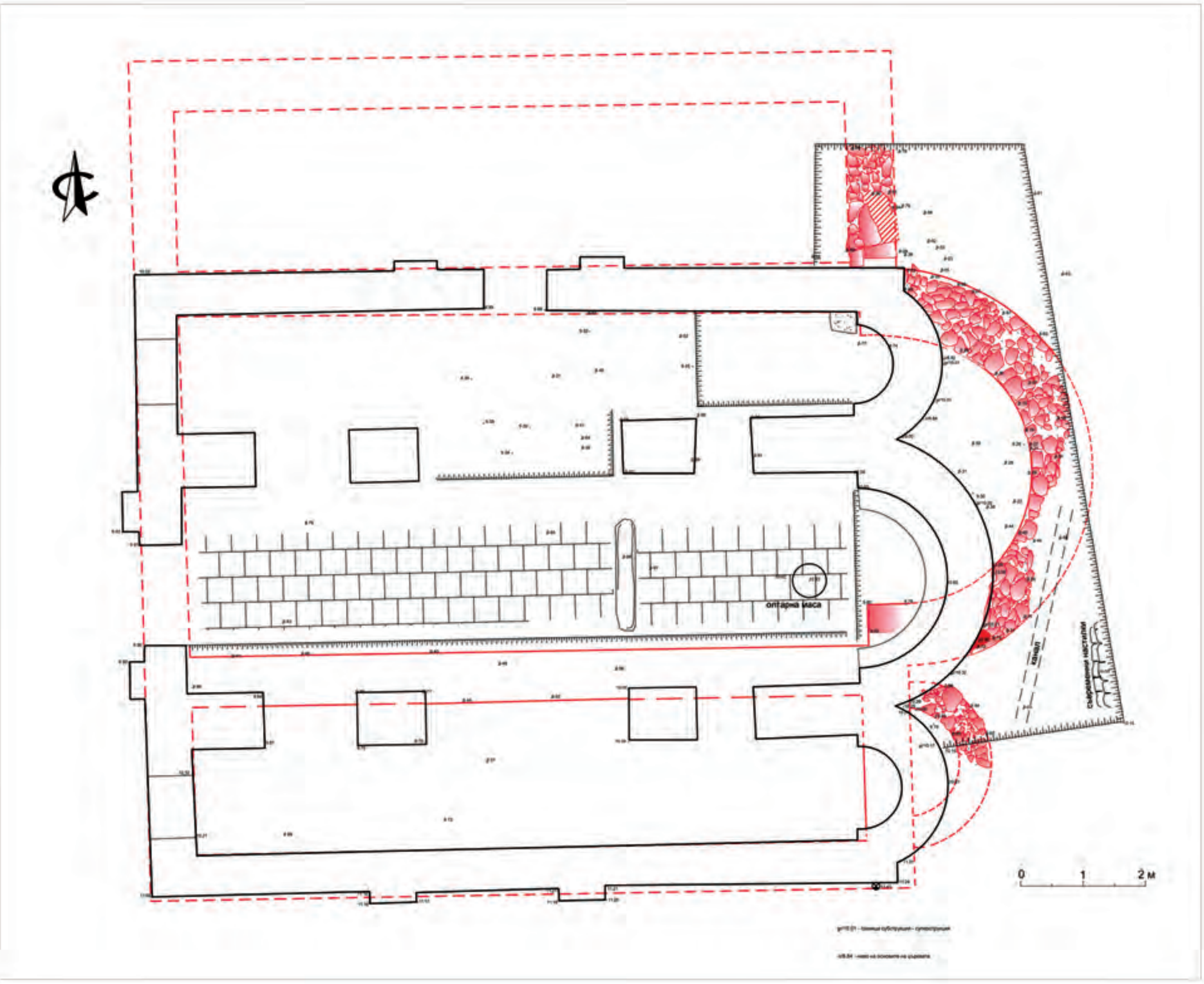

Обр. 1. Средновековната кръстокуполна църква Св. Йоан Кръстител с основите на трикорабна късноантична базилика под нея.

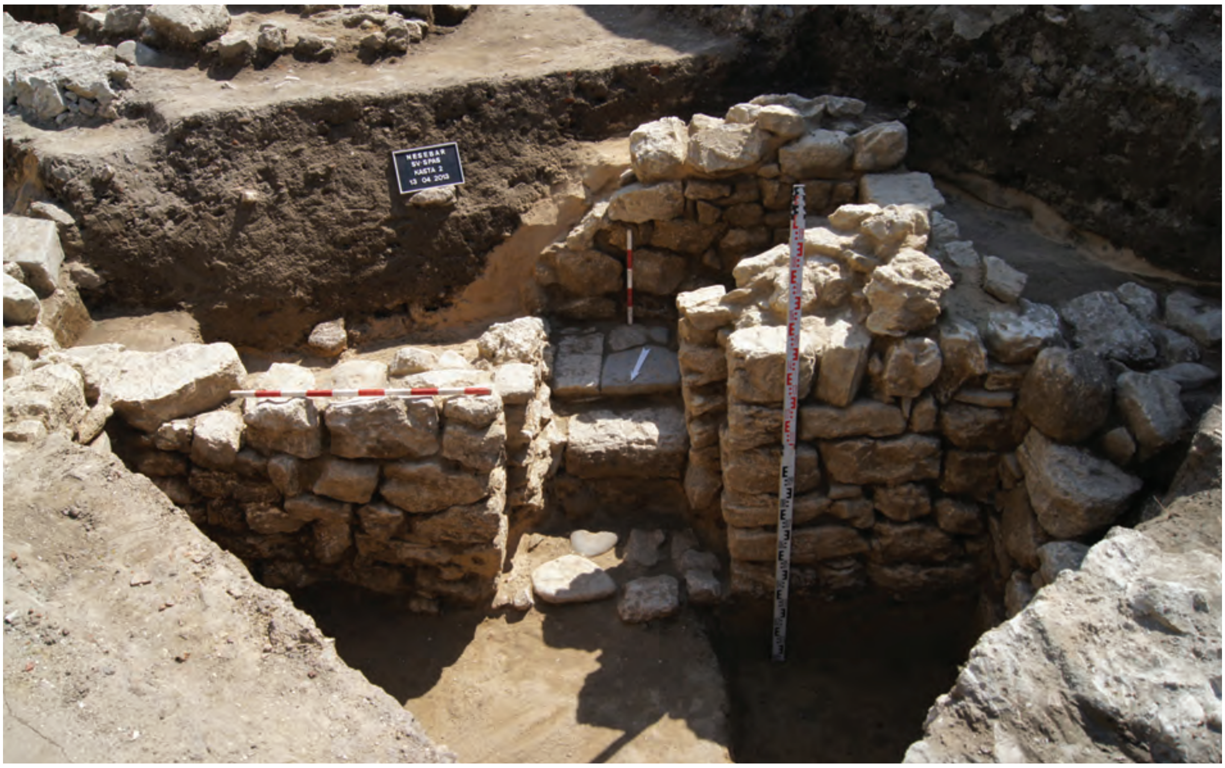

Обр. 2. Къща № 2, проучена от Л. Огненова-Маринова през 1960 г.

Южната и западната стена на кръстокуполната църква използва за основи основите на южната и западна стена на базиликата. Северната стена на средновековната църква използва за основи северния стилобат, разделящ централния от северния кораб на базиликата. Южният стилобат е частично застъпен от североизточния и северозападния подпорен и пристенен стълб на кръстокуполната църква. От своя страна южният стилобат е пресякал зид от вероятно помещение от елинистическата епоха, изграден от ломени камъни на калова спойка, запазен в четири реда, проследен на дължина 6 м и с дебелина 0,50 м. В първоначалният си план базиликата е имала една апсида, полукръгла отвън и отвътре. Впоследствие към южния и вероятно към северния кораб са долепени две малки полукръгли апсиди. Следи от северна апсида не бяха открити – тя е разрушена при по-късни вкопавания в този участък. По този начин конструктивните проблеми на кръстокуполната църква – големите пукнатини в централната и северната апсиди – се появяват в участъците където се разминават основите на двете църкви. Основите на кръстокуполната църква, там където тя не лежи върху основите на базиликата – при югозападния и югоизточния подкуполен и пристенен стълб са вкопани на дълбочина 0,70-1 м. Дълбочината на вкопаване на основите на базиликата не можа да бъде установена. Във всеки случай те бяха проследени през 2010 г.= до дълбочина от 2,30 м от цокъла без да бъде достигнат долния им край. На база плана и материалите от проучванията, датираме базиликата най-общо в VI в=. Тази датировка предстои да бъде прецизирана. В края на X в.= по някаква причина тя е била разрушена и на нейно място е построена запазената и до днес кръстокуполна църква, като при строителството на последната са използвани материали от по-ранната църква. Свидетелство за това са многобройните късноантични сполии в градежа на средновековната църква.

В църквата и около нея бяха проучени 42 гроба от три хронологически периода. Всички са ориентирани запад-изток, глава на запад. Три гроба са от периода VI-VII в. Характерна особеност за тях е, че ръцете на погребаните индивиди са поставени покрай тялото, а гробните ями са вкопани на голяма дълбочина. В един от тях се откри бронзова катарама с кръстовидна плочка тип D22 по типологията на Schulze-Dërrlamm, характерна за първата половина на VII в. (Schulze-Dërrlamm 2002, 193-196). Десет гроба са от средновековния период на използване на църквата X-XV в. Характерна особеност тук е използването на цистови гробни съоръжения, направени от добре обработено каменни плочи и покрити с хоризонтално поставени такива. Двадесет от проучените гробове са от периода XVI-XVIII век. При всички тях са регистрирани следи от дървени ковчези. При вкопаването им са унищожени по-голямата част от по-ранните гробове, като костите от тях са поставяни в специални ями.

Църква Св. Св. Архангели Михаил и Гавраил

По проекта „Вяра в Несебър" в двора северно от църквата трябва да се изгради обществена тоалетна. Това предизвика спасителното археологическо проучване. Тук, на площ от 38 кв. м (3,80 х 10 м), се попадна на част от некропол развивал се около църквата. От него се проучиха 48 гроба от три хронологически периода. Всички те са ориентирани запад изток, глава на запад, като за ориентир най-вероятно е служила църквата. Двадесет и два гроба са от периода XVI-XVIII в., като те са и най-плитко вкопани – до 0,50 м – от съвременната повърхност. Гробовете тук са подредени в относително прави редици. Деветнадесет гроба са от средновековния период на използване на църквата – XIII-XV в. И тук се наблюдава опит за подреждането им в редици. 7 са от периода XI-XII в. Църквата Св. Св. Архангели Михаил и Гавраил, такава каквато е запазена и до наши дни е построена през XIII в. Наличието на гробове около нея от по-ранен период означава, че и тя, подобно на църквата Йоан Кръстител, е изградена върху по-ранна църква. Дали това е така ще покажат бъдещи проучвания в църквата.

Църквата Св. Спас

По проекта „Вяра в Несебър" се налага подмяна на настилката и изграждане на подпорни зидове от запад и юг. В ската от запад беше разкрит канал, изграден от каменни блокове с водопроводна тръба. Той вероятно маркира улично ниво с останки от зидове, разбити при строежа на църквата през XVII век. В процеса на работа бе отнова разкрита условно наречената „Къща 2", проучена от Л. Огненова през 1960 г. Останките ѝ се намират северозападно от църквата Св. Спас (обр. 2).

Проучвателката ги тълкува като северозападните основи на перистилна сграда със стълба и зимник. Датировката, според открития материал – фрагменти от червенофигурна керамика, архитектурна теракота, строителни фрагменти, е поставена най-общо през IV в. пр. Хр. (Ognenova-Marinova 2005, 26-27). Преоткритата от нас структура се състои от стълбище с четири стъпала, площадка, вход и още едно стъпало, водещо към избеното помещение. Общата запазена височина възлиза на 1,65 м. От север-северозапад се забелязват зидове от основите на сградата, които не са проучвани. В обема на избеното помещение, под нивото на вкопаване на основите се откри фрагмент от теракота – ръка. Под основите продължава културен пласт, който оставихме за следващите поколения археолози. По предписание на комисията т. нар. „Къща 2" бе завита с геотекстил и покрита с пясък, а местоположението ѝ е нанесено на кадастралния плана на града.

Литература

Марваков 2011: Т. Марваков. Спасително сондажно археологическо проучване в църквата „Св. Йоан Кръстител" гр. Несебър. – Археологически открития и разкопки през 2010 г. София, 2011, 508-509.

Ognenova-Marinova 2005: L. Ognenova-Marinova. L'architecture doméstique à Messambria IVe-IIe s. av. J. C. – In: Nessebre III, Burgas, 2005.

Schulze-Dërrlamm 2002: M. Schulze-Dërrlamm. Byzantinische Gürtelschnallen und Gürtelbeschläge im Römisch-Germanischen Zentralmuseum. Teil I Die Schnallen Ohne Beschläg, mit Festem Beschläg des 5. bis 7. Jahrhunderts. Mainz, 2002.

№12. АНТИЧЕН НЕКРОПОЛ НА УЛПИЯ АНХИАЛО (УПИ X-3065, 3063 И УПИ XI-3063, 3064)

Сергей Торбатов, Биляна Иванова

През първата половина на м. юни 2013 г. в УПИ X-3065,3063 (стар ПИ 3065 и 3033) и УПИ XI-3063,3064 (стар ПИ 3063, 3064) по плана на гр. Поморие беше проведено спасително археологическо проучване във връзка със заявено инвестиционно намерение. Имотите попадат в границите на недвижимата културна ценност „Античен некропол на Улпия Анхиало". През 1918 г. част от територията на сегашните имоти се е намирала под водната повърхност на блато. Към 1981 г. блатото е било пресушено чрез засипване, при което нивото на терена е било повдигнато до 0,70-0,80 м над морското равнище. През втората половина на 80-те години на миналия век тук започва строителство на нова автогара, но след подготвителните насипни и нивелационни работи за изграждане на обширен плац, осъществяването на проекта е прекратено. В началото на проучването беше установено, че съвременната кота в чертите на имотите е вече от 1,81 до 2,07 м, тъй като през последните две десетилетия мястото е било интензивно използвано като нерегламентирана площадка за почистване на бетоновози и депониране на строителни и битови отпадъци. Проучената площ възлиза на 540 кв. м.

На кота от 0,18 до 0,70 м беше достигнат хомогенен стерилен пласт от морски пясък. На места в северната част на строителното петно над пясъка беше регистрирана прослойка с дебелина до около 0,10 м от тинести отлагания по дъното на някогашното езеро. Не бяха открити никакви археологически структури и никакъв подемен археологически материал. Всички напластявания до сегашното ниво на терена се състоят само от съвременни битови и строителни отпадъци. Средно до кота 0,80 м се регистрира еднороден пласт от промишлена сгурия, с която е било първоначално засипано и пресушено блатото. Следват един до два нивелационни пласта от ломен камък, чакъл, пясък и буци хоросан, явяващи се подложка на излятата върху тях бетонова плоча на плаца на недостроената автогара от 80-те години на XX в. От кота средно 1,20 м нагоре следва насип от строителни и битови отпадъци от последните две десетилетия.

№13. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ В ГРАНИЦИТЕ НА АНТИЧНИЯ И СРЕДНОВЕКОВЕН ГРАД АНХИАЛО (УПИ XXII-1601)

Сергей Торбатов, Биляна Иванова, Антон Карабашев

Във връзка със заявено инвестиционно намерение от страна на Община Поморие, през втората половина на м. юли 2013 г. беше извършено спасително археологическо проучване в УПИ XXII-1601 по плана на гр. Поморие. Имотът е разположен в източната част на Зона А от територията на недвижимата културна ценност „Античен град Улпия Анхиало – Палеокастро“. Площта му възлиза на 312 кв. м, но свободният за проучване терен беше с площ едва 103 кв. м.

Необходимо е да се отбележи, че тази част от сегашната територия на град Поморие не е била трайно обитавана нито през османската епоха, нито през следващите няколко десетилетия след Освобождението. Системното ѝ застрояване, довело до образуването на съвременния квартал Св. Георги, започва едва в 1934 г.

Сектор А обхващаше ивица покрай източната граница и югоизточния ъгъл на имота. Проучването започна от завареното ниво на терена – 1,60-1,65 м надморска височина, и приключи на кота 0,41-0,50 м, с вкопаване до 0,20 м в стерилен пясък. Археологически структури не бяха регистрирани. За сметка на това, секторът разкри много инструктивна стратиграфия (обр. 1).

Непосредствено над хомогенния стерилен пясък, лежащ от кота 0,60-0,65 м надолу, се очерта пласт от тъмнокафява до черна на цвят пръст, примесена с пясък. Пластът е с дебелина около 0,30 м и съдържа ограничено количество археологически материали, които датират от късната античност и средновековието, но се откриват смесено, без стратификация. Особен интерес представлява един моливдовул на куропалата Василий – неизвестен досега византийски сановник от XI в., за пръв път засвидетелстван от този сфрагистичен паметник. Формирането на коментирания пласт е протекло по естествен път в продължение на столетия и не се дължи на трайно селищно усвояване на терена нито през античността, нито през средновековието.

От насипните пластове в Сектор А произхожда сравнително голямо количество битова керамика от късната античност и средновековието, безразборно размесена с материали от последните три четвърти на XX в.

Сектор Б обхващаше югозападния ъгъл на поземления имот. Структурата на напластяванията в общи линии повтаряше тази в Сектор А, но с отчет на естествения наклон на терена от запад към изток. Работата започна от кота 1,90 м и приключи на кота 0,38-0,56 м, с вкопаване до 0,40 м в стерилния пясък. За разлика от Сектор А, тук бяха открити археологически структури.

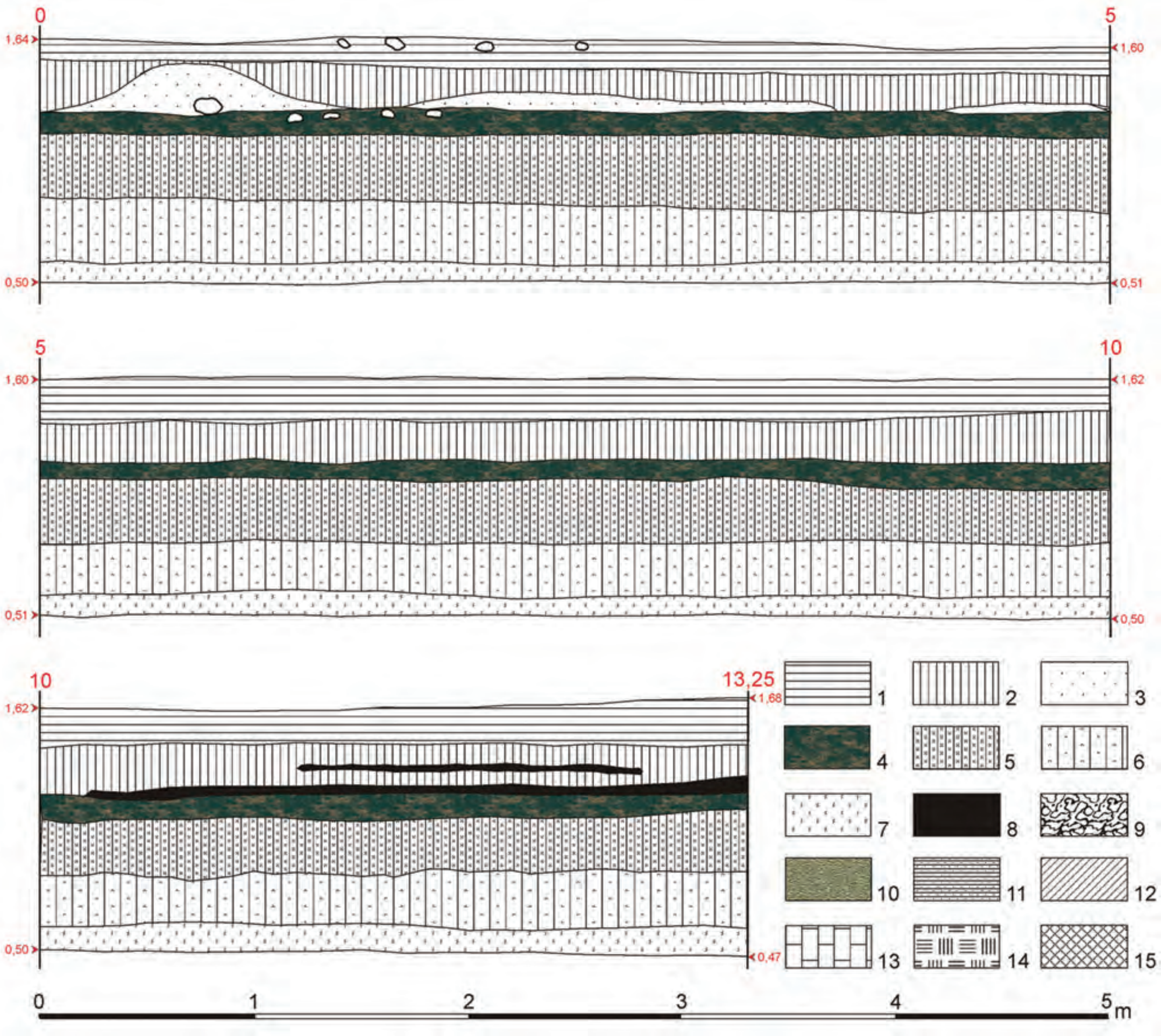

Обр. 1. Сектор А – източен профил. Легенда: 1. Светлокафява (до жълта) пръст; 2. Светлосива пръст с чакъл; 3. Вар; 4. Хумус с корени; 5. Сива трамбована пръст; 6. Тъмнокафява пръст, примесена с пясък; 7. Пясък; 8. Сгурия; 9. Градеж от камъни, схоени с вар; 10. Бетон; 11. Черна пръст; 12. Сиво-кафява трамбована пръст; 13. Тъмнокафява пръст с парчета тухли; 14. Разложени джибри; 15. Розов хоросан.

Разчистен беше частично запазен под на сграда, изграден от розов хоросан (обр. 2). Подът е с дебелина до 0,30 м и е вкопан в най-горната част на хомогенния стерилен пясъчен пласт. Откритите в контекста на структурата монети недвусмислено отнасят нейната датировка към късната античност. Що се отнася до предназначението на сградата, твърде характерните кръгли отвори с голям диаметър, оформени в нейния под, дават основание тя да бъде интерпретирана като склад със стационарно позиционирани долиуми. От друга страна, употребата на хидрофобен хоросан за градеж на пода може да се приеме като свидетелство за възникването на проблема с високото ниво на подпочвените води в Анхиало още през късната античност.

Над пода на складовата постройка беше регистрирано едно аморфно струпване от камъни и фрагментирана късноантична строителна керамика, което обаче само с много голямо въображение може да бъде оприличено на строителни останки. Пластът от песъклива черна пръст над стерилния пясък беше наситен с хаотично размесени археологически материали от късната античност и средновековието, с чувствително преобладание на последните, чиято датировка се вмества в твърде широки хронологически рамки – от XI до XIII в., възможно и XIV в. Сигурни данни за трайно обитаване на това място през средновековието няма.

Обр. 2. Останки от под на късноантично складово помещение.

Необходима е поредна рекапитулация на актуалното познание за териториалния обхват на римския и ранновизантийски град Анхиало.

В научната книжнина продължава да битува тезата за огромния римски град Анхиало, чиято крепостна стена заграждала площ от 120 ха – теза, изградена единствено върху резултатите от геофизическо изследване през 1986 г.

В действителност, по цялото това трасе има само един пункт, където съществуването на крепостен зид е потвърдено чрез археологически разкопки още през 1979 г. Пак чрез археологически разкопки, през 2007 г. категорично беше опровергано съществуването на т. нар. западна крепостна стена. Крепостна стена с непрецизирана датировка беше засечена във все още недовършен сондаж от 2008 г. За наличие на крепостни зидове в още два пункта разполагаме със сведения с висока степен на достоверност.

Междувременно, чрез археологически проучвания и наблюдения на пет места в т. нар. укрепена територия на римския Анхиало, е установено отсъствие на културен пласт от римската епоха. Тук няма и следа от градоустройствена планировка, нито пък каквито и да било елементи на градска инфраструктура, иначе добре познати от разкопките в други сектори през 1966-1970, 1977 и 2007-2013 г. Според досегашните данни, системното усвояване на тази територия, която с основание трябва да се окачестви като *sub urbana*, започва едва през късноримския период, което обаче в никакъв случай не означава, че тя е била *terra deserta* през първите векове от нашата ера – много е вероятно в бъдеще тук да се открият различни крайградски постройки и от това време.

Проучванията през 2013 г. в докладваното УПИ XXII-1601 позволяват разширяване на Анхиалската зона *sub urbana* от античната епоха и в източна посока, което още повече свива същинската урбанизирана територия на града, която и през най-бляскавия период от неговата история едва ли е надхвърляла 50 ха.

№14. АНТИЧЕН НЕКРОПОЛ НА УЛПИЯ АНХИАЛО (УПИ IV-230, МАСИВ № 16)

Сергей Торбатов, Биляна Иванова

През втората половина на м. октомври 2013 г., във връзка със заявено от страна на собственика на имота инвестиционно намерение, бяха проведени спасителни археологически разкопки в УПИ IV-230, масив № 16, в м. Кротиря по плана на гр. Поморие. Проученият терен е с площ 200 кв. м и попада в най-южната част от територията на недвижимата културна ценност „Античен некропол на Улпия Анхиало“.

Проучването беше предшествано от машинно отстраняване на насип от съвременни строителни отпадъци и лежащия под него хумусен пласт – до кота 8,65-8,.92 м н. в. Теренът непосредствено на север и на изток от строителното петно е бил изкопан до кота около 6,00 м н. в. при строежа на многоетажна жилищна сграда и беше заварен запълнен с обратен насип.

След свалянето на по 3 механични пласта с дебелина средно 0,15 м, работата в беше прекратена на кота 8,27-8,58 м н. в., тъй като в тях не беше регистриран културен пласт или каквито и да било археологически артефакти.

№15. РЕДОВНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА АНТИЧНИЯ ГРАД АНХИАЛО

Сергей Торбатов, Антон Карабашев

Проучванията през 2013 г. обхванаха част т. нар. Сграда γ, заемала вероятно цяла градска инсула. В малък сектор, разкопан на изток от сградата, се попадна на добре запазен участък от улично платно, за пореден път илюстриращ характерните само за Анхиало особености в изграждането на уличната мрежа и на свързаната с нея инфраструктура.

Най-късните строителни останки, разкрити през отчетната кампания, датират от VI в. Става дума за фрагменти от най-долната част от суперструкцията на сграда, чиито зидове възсядат нивелирани стени от предходни строителни периоди. Въз основа на запазеното може да се заключи, че тя е била двуделна, като и в двете ѝ помещения са регистрирани останки от подово покритие – от каменни плочи в едното, и от тухли и камъни в другото. От досегашните проучвания следва, че през VI в. някогашната Сграда γ вече не е представлявала обособена градоустройствена единица, а върху изоставените ѝ руини по това време са били изградени няколко самостоятелни постройки със скромни размери и твърде невзрачен облик.

Последното преустройство на сградата, при коетотя запазва своя интегритет, датира от първата половина на IV в. През отчетната кампания бяха проучени изцяло или отчасти още 3 помещения от този период в източната половина и едно – в западната половина на сградата. Градежът на всички разкрити зидове на запазената височина е от камъни на кална спойка, но, както показват предишни констатации, в по-горните им части е бил използван хоросан, с вероятно приложение на строителната техника *opus mixtum*.

В четири от помещенията в източната половина на Сграда γ от IV в. е установено наличие на подове от дебел пласт хоросан, лежащи на кота около 1,80 м, а в три от тях –

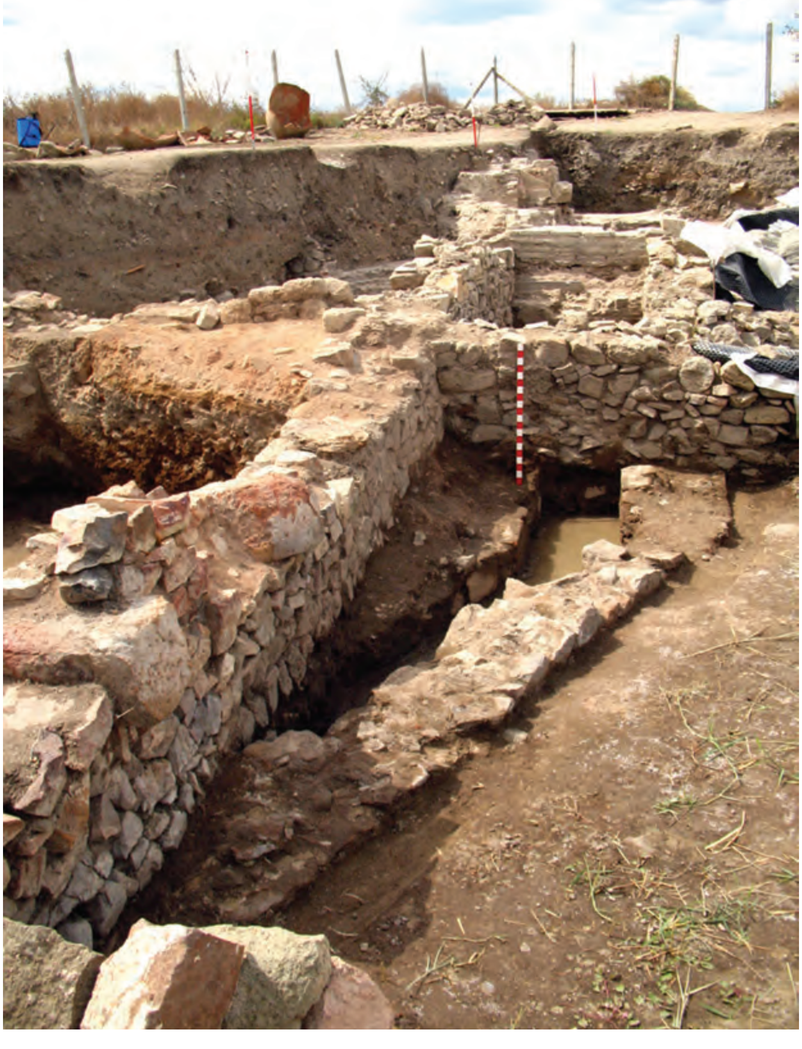

Обр. 1. Отточен канал от началото на II в. в Сграда γ.

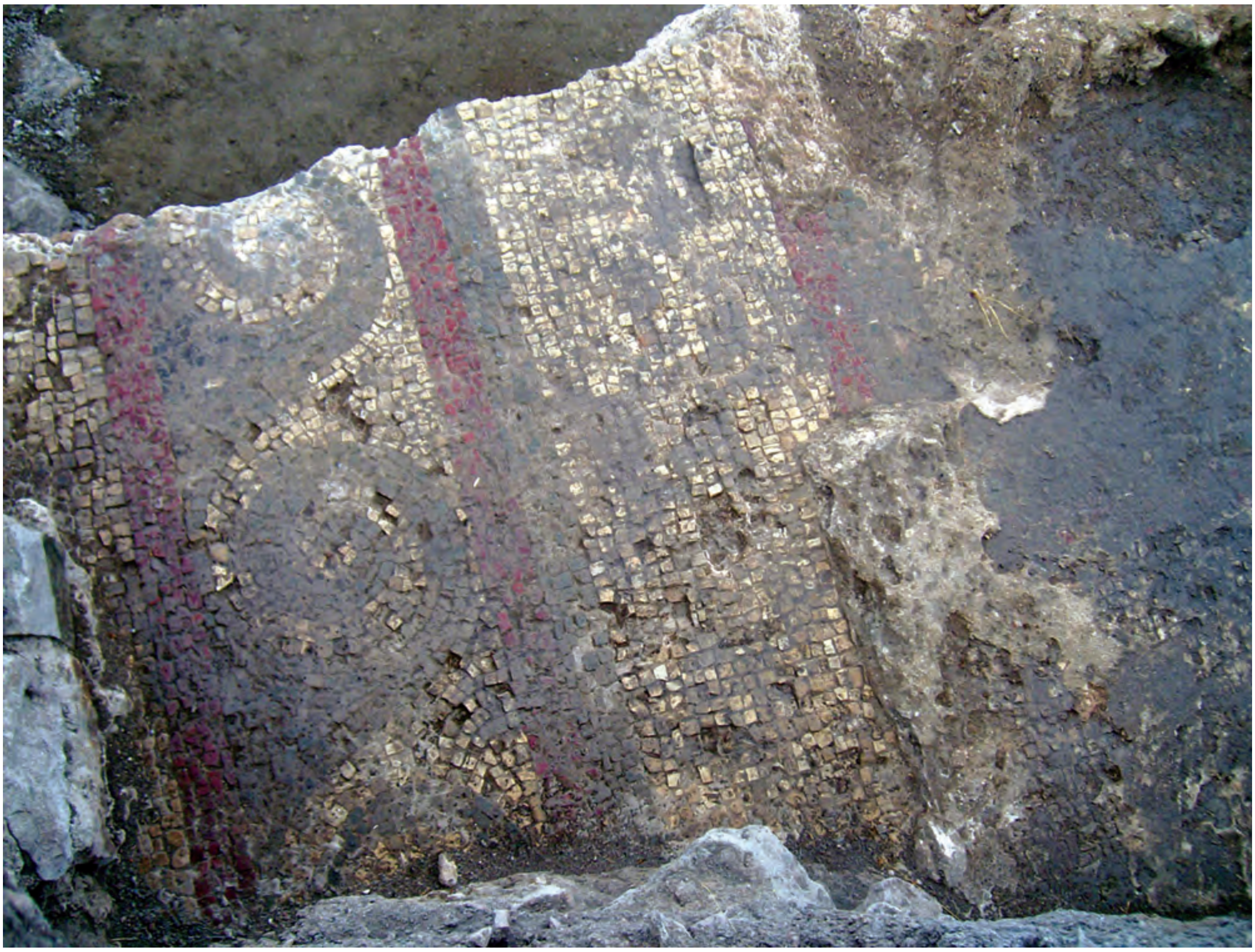

Обр. 2. Мозайка в западната половина на Сграда γ.

и запазени *in situ* останки от мраморна стенна облицовка, съответстваща на подовото ниво. Повечето детайли от облицовката са били преизползвани в хода на това преустройство, а физическата им датировка е с поне 150 години по-ранна. От едно от новоразкритите помещения на сградата произхожда колективна находка от 58 монети, най-късният екземпляр сред които е на император Майориан. През 2009 г. в друго помещение беше намерена още една колективна монетна находка, завършваща с емисии на император Зенон. Двете находки ясно очертават края на V в. като горна граница на обитаване на Сграда γ.

Проучванията в западната половина на сградата също предоставиха важни данни за нейното преустройство през IV в. И тук в едно от помещенията беше запазен *in situ* цокълът на мраморната стенна облицовка от това време, свидетелстващ, че съвременното подово ниво във въпросното помещение е лежало на кота около 2,75 м. Разликата в нивата, а и отсъствието на комуникация между двете части на сградата след преустройството от IV в. изглежда трябва да се приемат като указание за тяхната функционална обособеност.

Преизграждането на Сграда γ през първата половина на IV в. съгласно нов план е отделено от времето на излизане от функционална годност на нейния предшественик с период от няколко десетилетия. През 2010 г. и през отчетния археологически сезон обаче се попадна на останки от зидове с междинна стратиграфска позиция, принадлежащи на една и съща постройка, просъществувала сравнително кратко в края на III/началото на IV в., която е била изградена върху вече демонтираните към това време руини на Сграда γ от предходния строителен период и на свой ред е била изоставена при тоталното преизграждане на същата през първата половина на IV в.

Ранната история на Сграда γ е твърде сложна. Все пак, от проучванията през 2013 г. на участъка от улично платно източно от сградата е видно, че нейното изграждане е синхронно на първоначалното строителство на градската улична и канализационна мрежа, което със сигурност се отнася към първите десетилетия на II в.

От съществено значение за изясняване на поне някои от съществуващите загадки от хронологическо и технологическо естество се явява разкриването през 2013 г. на част от канал за отпадни води (обр. 1), съставляващ интегрален компонент от оригиналния архитектурен план на Сграда γ, който е трасиран под няколко от нейните помещения и се оттича в подтротоарния канал на преминаващото източно от сградата кардо. Произхождащите от запълнителя му материали (керамика и монети) очертават времето на неговото функциониране в периода от началото до третата четвърт на II в. По това време подовете в повечето от помещенията, проучени досега в източната половина на Сграда γ, са били оформени на много по-високо ниво (около 1,90 м), отколкото през следващия период, свързан с тяхното обитаване. Градежът им е бил от пласт хоросан, излят върху обшит с дъски дървен гредоред. Само в най-източното помещение, отличаващо се от останалите по размери и по силно издължения си план, чак до радикалната реконструкция на сградата през първата половина на IV в., подът е бил от хомогенен пласт фин жълт пясък с дебелина 0,25-0,30 м, насипан върху заварения стерилен пясък, който лежи от кота около 1 м надолу. Стените на помещението обаче са били богато декорирани с мраморна облицовка, фрагменти от която се намираха в голямо количество в пласт от пепел и въглени, лежащ директно върху пясъка и маркиращ второто разрушение на сградата, датирано в третата четвърт на III в.

От един запазен на значителна височина фрагмент от зид, принадлежащ към първия строителен период на Сграда γ, може да се заключи, че оригиналният й градеж е бил в *opus mixtum*, с пояс от 4 реда тухли.

Не по-малко съществени са резултатите от проучването през отчетния период на ранните строителни фази и в западната половина на Сграда γ. Тук беше разчистена силно повредена мозайка (обр. 2), оформяла най-ранното подово ниво и със сигурност синхронна на времето на нейното изграждане. Засега не е ясно, дали мозайката е била разположена под открито небе или в затворено помещение, но заеманото от нея пространство е било оградено (поне от север и от изток) от колонада, от която са запазени незначителни части от прецизно изграден стилобат, положен върху изключително масивна крепида, дълбоко фундирана в стерилния пясък, чието ниво варира тук от 1,20 до 1,52 м.

В оригиналния си вид Сграда γ е просъществувала до третата четвърт на II в., когато преживява тежък катаклизъм, наложил нейното първо преустройство. Вместо високо разположените подове, рухнали вследствие на стихиен пожар, в помещенията в източната й половина са изградени нови, които вече са от трамбована глина и са на много по-ниско ниво от предишните. Източната половина на ранния канал е напълно елиминирана, а останалата му част е поправена и преориентирана. Пространството в западната половина на сградата е основно препланирано, като покрай новообособените тук помещения е оформен обходен коридор. Върху мозайката е излят дебел блокаж от камъни и хоросан, върху който е положена нова подова настилка от тухли.

След първия основен ремонт, сградата е продължила да функционира до към средата/третата четвърт на III в., когато преживява поредното бедствие. Най-късната монета, намерена през отчетния период в пласта, свързан с този период на нейното обитаване, е един горял антониниан на Галиен от периода 253-260 г.

№16. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ „НОВООТКРИТИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ СТРУКТУРИ В ГРАНИЦИТЕ НА ПЪТНА ОТСЕЧКА I-9 СЛЪНЧЕВ БРЯГ – БУРГАС“, (КМ 222+849.41 ДО КМ 225+522.39), ЗЕМЛИЩЕ НА ОБЩ. ПОМОРИЕ, ОБЛАСТ БУРГАС

Милен Николов

Спасителното археологическо проучване е проведено в периода 01-16.04.2013 г.

Археологическият обект е локализиран през м. октомври 2012 г. при изкопни работи за разширяване трасето на пътя. Наличието му е констатирано от Константин Господинов, археолог в РИМ-Бургас, който дава препоръка строежа да бъде спрян. Препоръката е спазена, а с писмо с вх. № 45-

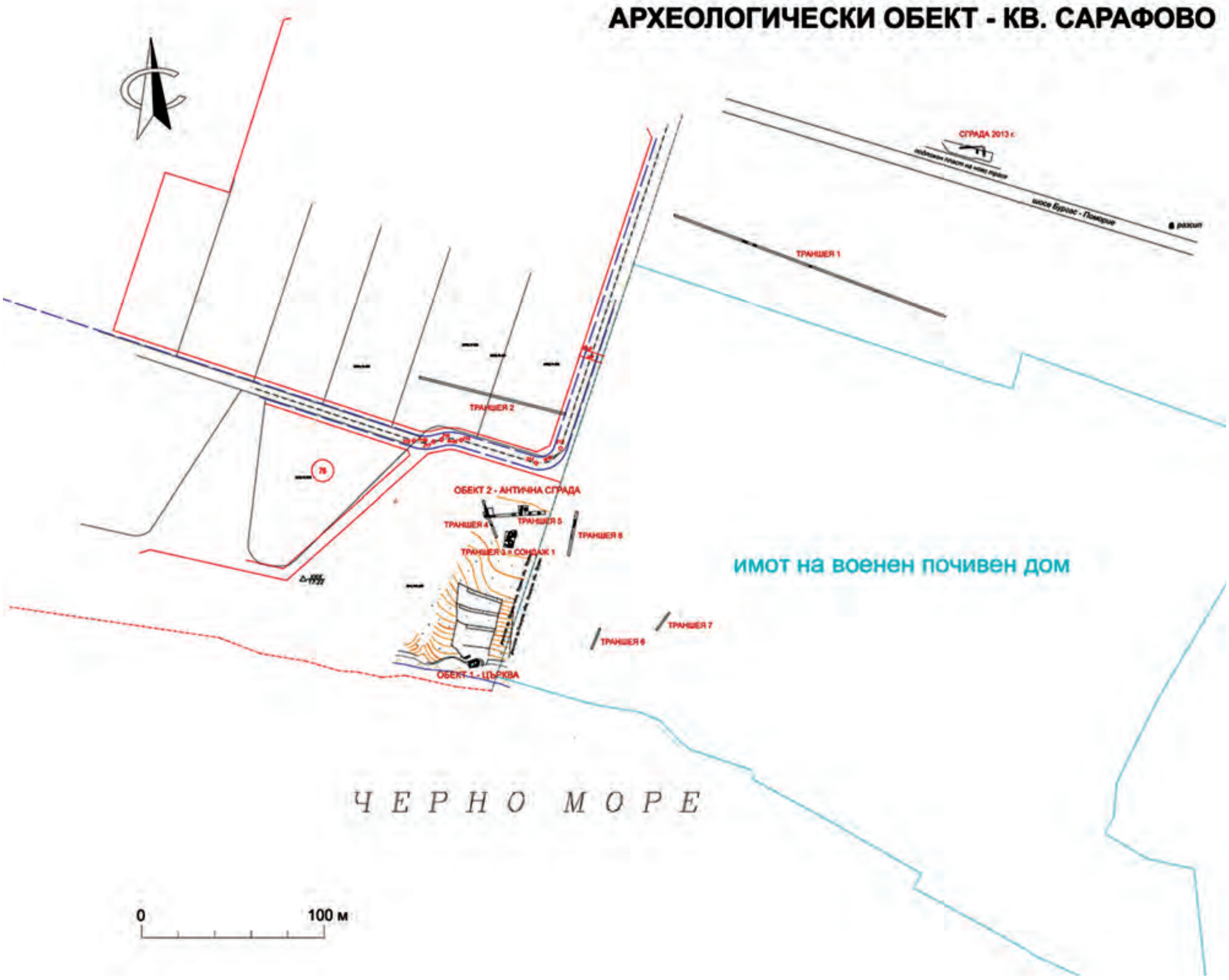
АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТ - КВ. САРАФОВО
СГРАДА 2013 г.
шосе Бургас - Поморие
ТРАНШЕЯ 1
ТРАНШЕЯ 2
ОБЕКТ 2 - АНТИЧНА СГРАДА
ТРАНШЕЯ 4
ТРАНШЕЯ 5
ТРАНШЕЯ 8
ТРАНШЕЯ 3 = СОНДАЖ 1
ТРАНШЕЯ 7
ТРАНШЕЯ 6
ОБЕКТ 1 - ЦЪРКВА
имот на военен почивен дом
ЧЕРНО МОРЕ
0
100 м

Обр. 1. Общ план на проучвания обект, заедно с комплекса от II-III в., открит през 2012 г.

00-0394/01.11.2012 г. Министерството на културата е уведомено за новооткрития обект. На 15.11.2012 г. комисия с членове от ГД „ИОКН" при МК и РИМ-Бургас взема решение на новооткрития обект да бъдат проведени в максимално кратък срок археологически проучвания.

На 01.04.2013 г. започна същинското археологическо проучване. В резултат са разкрити основи от сграда от II-III в., която е била със стопански характер (обр. 1). Тя е с ориентация изток-запад, с отклонение на север. Проучени са части от дългия северен зид на сградата, който тук е проследен на разстояние 2 м в субструкция и още 4,5 м в негатив. Останалите части на зида откъм запад са разрушени при изкопните работи, а от изток пресичат трасето на оптичен кабел и попадат в частен имот. Зидът е от ломени камъни на калова спойка, запазен само в подложка и един ред от субструкция. Той е широк 0,5 м.

Проучени са и два напречни зида с ориентация север-юг. Източният от тях при реконструкция сключва прав ъгъл с дългия северен зид, но е различен като градеж и строителен материал от него. Той е с ширина 0,75 м, запазен е в един ред, а фундирането му е с 0,1 м по-високо от основния. Дълъг е 1,9 м.

Вторият напречен зид отстои на 3 м западно от първия. Запазената дължина е 2,15 м, ширина 0,5 м. Градежът му е идентичен с този на зида с ориентация изток-запад, но сключва при реконструкция остър ъгъл с него.

Западно от този втори зид, на предполагаемото ходово ниво на сградата, се разкри петно от паднали керемиди. Под и в него се откриха фрагменти от битова керамика от II-III в. без концентрация. Те са от кани, чаши и паници. Откриха се и няколко фрагмента от амфори.

И двата напречни зида попадат откъм север в частен имот, а от юг са разбити при изкопните работи.

Установено бе, че обектът е еднослоен, в хронологическите рамки на края на II – III в. Разкритата постройка очевидно е със стопански характер, за което говори доста слабото присъствие на битова керамика, открита при проучването. Изглежда, че в рамките на съществуването си сградата е била преустроена. След като е престанала да се използва, част от камъните на дългия зид с ориентация И-З са извадени, но това е станало вероятно отново в рамките на III-IV в.

Обектът изглежда е част от комплекса от II-III в., открит през 2012 г. на ок. 350 м в югоизточна посока от екип с ръководител доц. д-р Л. Вагалински (НАИМ–БАН).

№17. СПАСИТЕЛНОТО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА „ТРАКИЙСКО СВЕТИЛИЩЕ, КЪСНОАНТИЧЕН И СРЕДНОВЕКОВЕН ОБЕКТ НА ВРЪХ ШИЛОТО“, ЗЕМЛИЩЕТО НА ГРАД БУРГАС

Мартин Гюзелев, Константин Господинов, Тодор Марваков

Разкопките бяха проведени през м. юни-юли 2013г. с Разрешение за спасително археологическо проучване №267/24.06.2013г., с финансови средства и логистична подкрепа от Община Бургас, в договор с РИМ-Бургас. За теренната работа беше ангажиран екип в състав: гл. ас. д-р Мартин Гюзелев (РИМ Бургас – ръководител на проучването), Константин Господинов (РИМ-Бургас – зам.-ръководител) и Тодор Марваков (Музей „Старинен Несебър“). План-квадратната мрежа бе отложена от инж. Николай Господинов. Работници за изкопните дейности бяха осигурени от ТПО „Строител“.

След отстраняване на храстите и нискостеблената растителност от предвидената площ на проучването, беше поставена работна план-квадратна мрежа, ориентирана по оста север-юг, с буквени и цифрови обозначения. Наложи се преизчисляване на котата на надморската височина по Балтийската система (триангулачната точка от републиканската мрежа е била извадена от иманярите и я намерихме захвърлена по един от склоновете).

С оглед установяване на стратиграфията на обекта, както и за разкриване на евентуално оцелели останки от архитектура,

Обр. 1. Траншея 3 – поглед от изток.

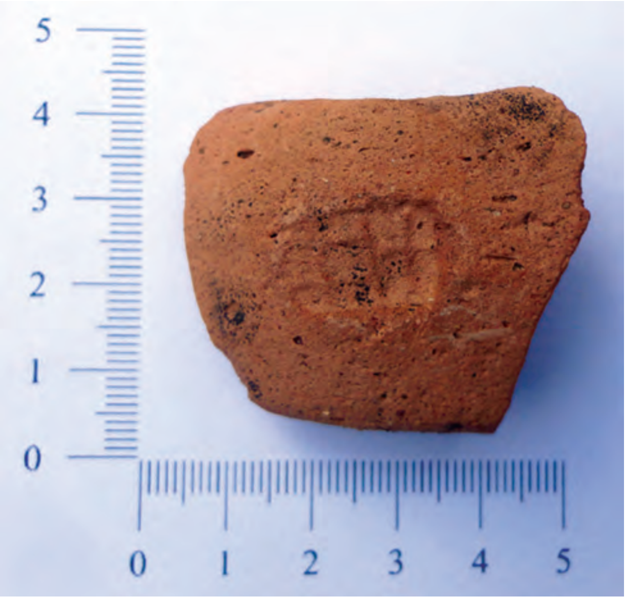

Обр. 2. Фрагмент от дръжка с амфорен печат от групата Зенон В (III-II в. пр. Хр.).

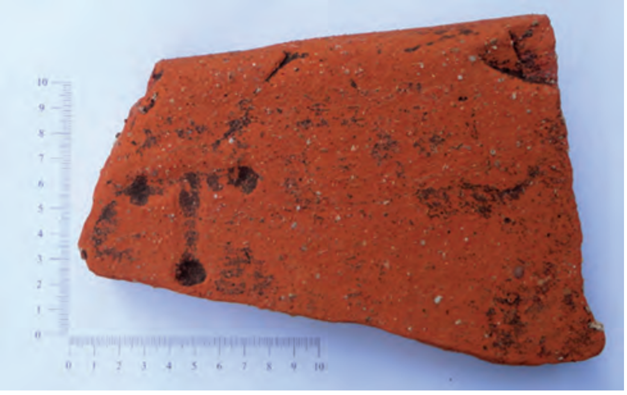

Обр. 3. Фрагмент от плоска керемида с отпечатък във форма на на буква Т, нанесен преди изпичането.

бяха заложени общо осем траншеи (две на северния склон и шест на южния) със средна дължина от 15-20 м и широчина на северните от 1,50 м, а на южните – по 1 м (обр. 1).

По най-високата тераса на хълма бяха заложени и два сондажа 5 х 3,50 м, с цел проследяване на наличен културен пласт непосредствено над скалата. Достигнатата дълбочина на терена варира от 0,15-0,20 м до 1 м. По южния склон на хълма бяха извършени контролни сондажи по две от съвременните военни землени укрепления.

Навсякъде в проучваните траншеи и квадрати беше достигнат стерилен пласт – в случая андезитовата скала, от която е образуван хълма. В проучените площи открихме ломени камъни, силно натрошени керамични фрагменти от строителна и битова керамика, както и вносна амфорна тара. В хода на проучването установихме, че културните пластове са силно нарушени от действията на военните през изминалите години и от иманярската активност на хълма в последно време. По данни от охранителите на Лукойл, голяма част от землените насипи на военните по върха на хълма са били извозени в неизвестна посока, след което остатъците са били заравнени с булдозер.

С голяма доза сигурност може да бъде постулирана долната граница от човешкото присъствие на хълма. Откритите амфорни печати от родоски и книдоски амфори позволяват началната дата на обитаването да се постави към края на III-II в. пр. Хр. Към този извод ни насочват кръглите и правоъгълни родоски амфорни печати (кръгъл с емблема роза?) и най-вече книдоския печат от т. нар. група Зенон В (обр. 2), които намират преки паралели в Пергамския комплекс, стоата на Аталидите на Атинската агора (220-175 г. пр. Хр.). Към същия период принадлежат откритите фрагменти от кантаросовидни килики, покрити с лошокачествен кафяв фирнис. Данни за тракийското присъствие ни дават малко фрагменти от керамика, изработена на ръка с шнурова украса. Въпреки че не беше открити запазени архитектурни останки, наличието на покривни плоски керемиди, капаци-калиптери и останки от отухлен кирпич показват, че на хълма е имало сгради с покритие още от този ранен период. Върху три от керемидите има буквено означение под формата на буква Т (обр. 3), нанесено с пръст преди изпичането им. От времето на функциониране на светилището през римската епоха има също керамични фрагменти – главно транспортна амфорна тара, фрагменти от паници и кани с червенолаково покритие, както и част от мраморен фрагмент с двуредов надпис на гръцки, от който са оцелели само шест букви – ОСА/СТО, който според палеографските си особености (лунарни сигми, големина на буквите), може да се отнесе към края на I-II в. и представлява вероятно част от вотивен надпис. Теменосът вероятно е бил ограден с периболос, изграден от ломени камъни без спойка, който е бил напълно разрушен с времето, а останките от каменните му разсипи засякохме в траншеите от юг. Към римската епоха принадлежат бронзова монета и бронзова фибула. Човешкото присъствие е документирано и през следващите периоди. От средновековния период също има амфори с канелирани дръжки и овално сечение, както и строителна керамика, което показва, че хълмът е бил населяван или посещаван без прекъсване и в по-късно време.

№18. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА КРЕПОСТТА ПОРОС, П-В ФОРОС, КВ. КРАЙМОРИЕ, ГРАД БУРГАС

Милен Николов

Крепостта е изградена на п-в Форос, на 1,35 км северозападно от кв. Крайморие. Според досегашните изследвания, в района се локализира римската пътна станция Пудизо. Първото споменаване на топонима Порос – пристанище и селище в района на п-в Форос, е в един акт на Константинополската патриаршия от 1270 г.

През 50-те години на XX в. са унищожени голяма част от крепостната стена и неизвестно колко сгради, намиращи се в укрепеното пространство. Тогава стената е достигала височина до 1,3 м. През 1988 г. започва ново строителство, отново в зоната на крепостта. Тогава е унищожена част от външното лице на крепостната стена и една бойна кула.

През 2008 г. екип от РИМ Бургас (Ц. Дражева, М. Николов, К. Господинов) проведе спасително проучване на п-в Форос. Въз основа на находките, разкритите архитектурни структури са датирани в периода V-VI в.

През 2013 г. започна ново спасително археологическо проучване на крепостта на п-в Форос. То е предприето във връзка с инвестиционно намерение. Цялата територия на полуострова е вече със статут на градска зона и е в УП на гр. Бургас. Основните цели и задачи на проучването бяха: установяване параметрите на крепостта и границите ѝ от североизток; разкриване на укрепителната система от изток и запад; опит за прецизиране на периодизацията на обекта. При проучването се локализира и частично разкри 280 м от трасето на крепостната стена на крепостта Порос (обр. 1).

Крепостната стена е трасирана в основата на ниско възвишение, ориентирано ЮЗ-СИ, започващо от ЮЗ от рибарското пристанище. Самата стена е с подобна ориентация. Тя е с постоянна ширина от 2,9 м, с изключение на малък участък северно от кула № 3 с дебелина 2,8 м. Фундирана е върху кореновата скала, която е залята с хоросан. До кула № 1 фундирането на стената и кулите е на едно ниво. При кула № 1 обаче нивото на скалата се вдига и това е наложило тя да бъде фундирана много по-дълбоко в изсечената скала, като по този начин изпълнява ролята и на контрафорс.

Крепостната стена е запазена почти навсякъде в субструкция с вис. до 1,3 м. Градежът е от ломени камъни с добре оформени лица, споени с голямо количество бял хоросан. При ЮЗ и СИ край крепостната стена е оцеляла само с хоросанов отпечатък, запазен върху кореновата скала. В най-североизточния участък, при кула № 4, тя вече се губи и всякакви следи от нея липсват. При опита за локализиране трасето на стената се извърши и геофизично изследване. То не даде положителен резултат.

Разкрити са 4 правоъгълни кули. Две от тях (№№ 1 и 2) са с размери 10 х 10 м, а останалите две с размери 6,60 х 8,40 м. Кули №№ 1, 3 и 4 са с ширина на страните от по 1,85 м, а кула № 2 е с ширина на стените 3 м. От кула № 4 са запазени само фрагменти от северната и източната стена.

В кула № 2, която е силно разрушена, е регистриран пласт с дебелина 0,4 м, с керамика от III-VI в. Южно до кулата се откриха многобройни материали от XI-XIV в.

При кула № 3 се документираха два пласта. Горният е с дебелина 0,7 м и в него е намерена керамика е от III-VI в. В горното ниво на същия пласт се разкри зид на калова спойка в северната част на кулата, изграден от малки камъни, който не е успореден на СИ зид на кулата, а е с ориентация С-Ю. Над самата скала се откри частично запазен дебел до 0,07 м пласт, в който имаше няколко фрагмента керамика от III-IV в. Той кореспондира с друг зид, отново на калова спойка, ситуиран в северната част на кулата и застъпен от северната страница на кула № 3. В ЮИ ъгъл на кулата се откри вкопана в скалата яма с материали от IV-VI в. Също в Ю ъгъл на кулата, на 0,2 м от горното запазено ниво на южната ѝ стена, открихме християнски гроб на жена и дете, положени в обща гробна яма. В запълнителя ѝ се откри керамика както от III-VI, така и от X-XII в.

ЮИ от кула № 3 е направен цялостен профил, обхващащ както външното, така и вътрешното лице на стената. Профилът е напречен на стената. От вътрешното лице на стената регистрирахме няколко гроба от християнски некропол. Те са в гробни ями, горното ниво на които е на 0,70-0,95 м от съвременното ниво. В пълнежа на някои от гробните ями се откриха фрагменти белоглинена керамика от XI-XII в., което позволява да търсим датировката на некропола в XII-XIII в.

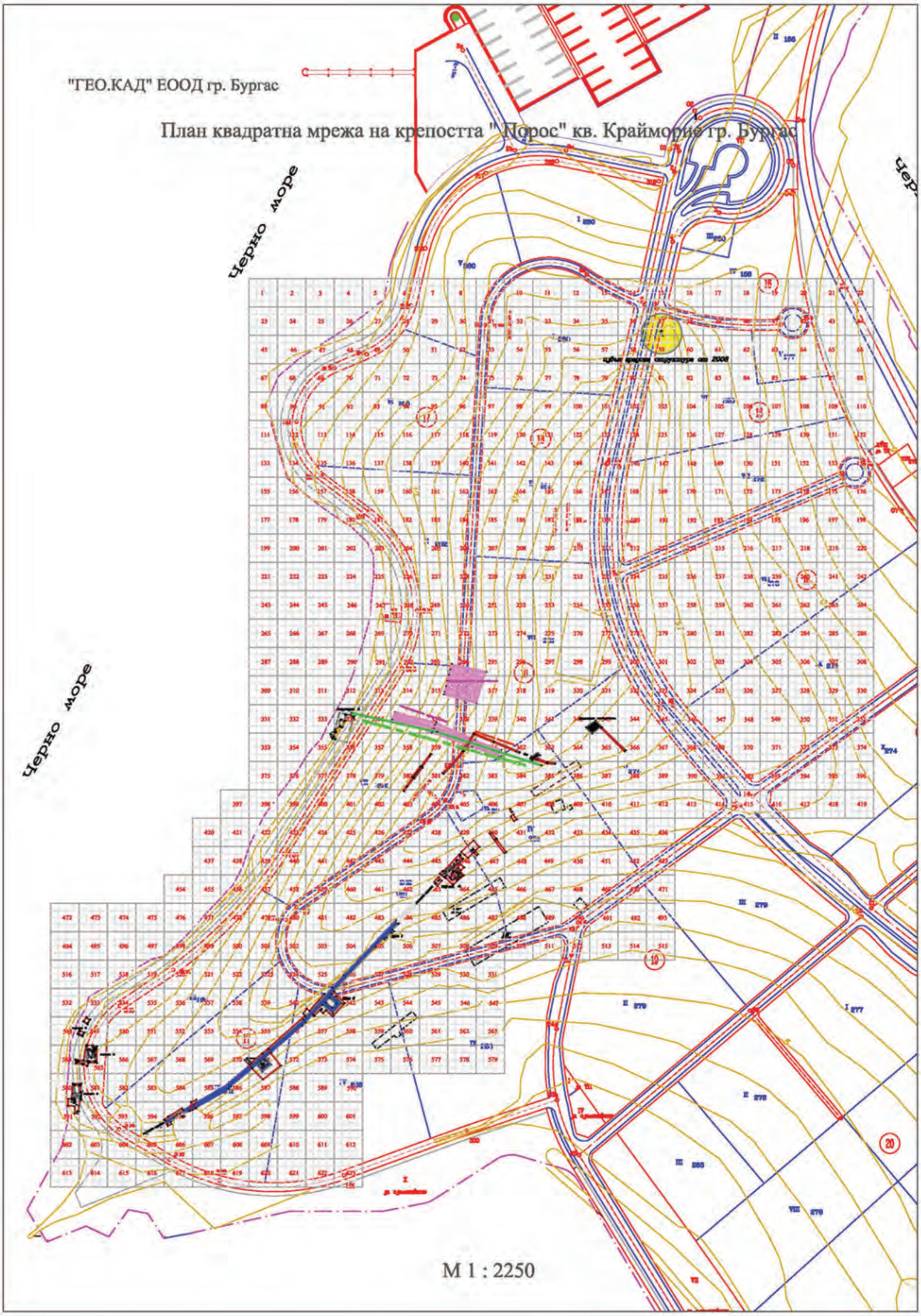
"ГЕО.КАД" ЕООД гр. Бургас
План квадратна мрежа на крепостта "Форос" кв. Крайморие гр. Бургас
Черно море
Черно море
Черно
M 1 : 2250

Обр. 1. Общ план на съоръженията, намиращи се на п-ов Форос.

В хода на разкопките на крепостната стена се предприе проучване на разкритите през 2008 г. структури на СЗ бряг на полуострова. Установи се, че разкритите тогава съоръжения не са кули, а помещения от голяма сграда с хипокауст. Сградата се датира във втората половина на III-IV в. Над нея се документираха останки от три сгради от VI в., датирани с монети на императорите от Юстин I до Тиберий Константин.

По време на разкопките бяха предприети дейности по премахването на незаконни постройки в зоната на Рибарското пристанище. При събарянето им, на морския бряг се установи наличието на културен пласт и археологически структури. Това наложи да се започне спасително поручване и в тази зона. Досега тук са разкрити основите на една жилищна (№ 2) и две административни или обществени сгради (№№ 3 и 4).

От сграда № 2 е проучен само ЮЗ вътрешен ъгъл. Въз основа на откритите находки тя се датира в VI в. Сграда № 3 е многоделна. Проучен е нейният южен зид. Градежът е от ломени камъни на калова спойка. Установихме, че тук поккривът на сградата е рухнал, от което във вътрешността е натрупан дебел пласт от покривни керемиди. Под тях, на пода на сградата, се установи подово ниво, маркирано с тухли, и останките от няколко питоса. Тук е открита колективна монетна находка от 7 бронзови фолиса, от които са определени 2 – на император Юстин II и съпругата му София, както и на император Фока и съпругата му Леонтия. Непосредствено до тях открихме и оловен печат, вероятно патриаршески, от нач. на VII в. В сградата се откриха още две монети от VI в.

Под това ниво се откриха останки от два по-ранни зида, сключващи ъгъл. Те са преизползвани при строежа на сграда 3. Самата сграда се датира във втората половина на VI-нач. на VII в., а по-ранните зидове – в първата половина на VI в.

Сграда № 4 е южно от сграда № 3. В южния край тя е разрушена. Тя също е многоделна, също е построена на брега на морето и се датира на базата на откритите находки в VI в.

Открити са многобройни находки. Прави впечатление, че в огромната си част керамиката е от V-VI в. Най-ранната керамика е от средата на III в., а средновековната керамика се датира от XI до XIV в.

От проучванията през 2013 г. стана ясно, че п-в Форос е бил заселен през III в., вероятно във връзка с изключителните му дадености като пристанище – той се намира на изхода на оттока на Мандренското езеро, в голям залив, чиито качества като пристан са отбелязвани многократно до XIX в. включително. От III в. са и разкритите най-ранни градежи, открити през този сезон – сградата с хипокауст и зида в кула № 3. В по-късен етап полуостровът е укрепен. Няма категорични данни за хронологията на крепостната стена, която на този етап от проучванията се поставя от периода на късната античност. През VI в. целият западен и северозападен бряг на полуострова са гъстозастроени, като най-западните от тях (сгради №№ 3 и 4) на този етап свързваме с функционирането на пристанище.

№19. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА РАННОВИЗАНТИЙСКАТА КРЕПОСТ АКРА, ЗЕМЛИЩЕ НА ГР. ЧЕРНОМОРЕЦ, ОБЩИНА СОЗОПОЛ

Иван Христов

Разкопките се проведоха през месец април и май 2013 г. с научен ръководител доц. д-р Иван Христов и консултант доц. д-р Людмил Вагалински. В екипа на експедицията участваха докторантите Яна Мутафчиева, Павлина Девлова и археолозите Илия Киров, Иво Тавитян, Милкица Точева.

Съгласно приетата програма на експедицията проучванията се проведоха основно в т. нар. северен сектор на нос Акра, характерен с гъсто застроени терени от съвременни бетонни надземни и подземни военни съоръжения, както и три огромни вкопавания в терена до стерилен пласт, предназначени за артилерийски установки. Тази особеност на терена предопредели и специфичната методика на проучвания посредством сондажи, които се ситуираха в триизмерна координатна система, която се привърза към държавната височинна мрежа.

Разполагането на терена бе съобразено със запазени участъци, видимо ненарушени от военната инфраструктура от целия XX в.

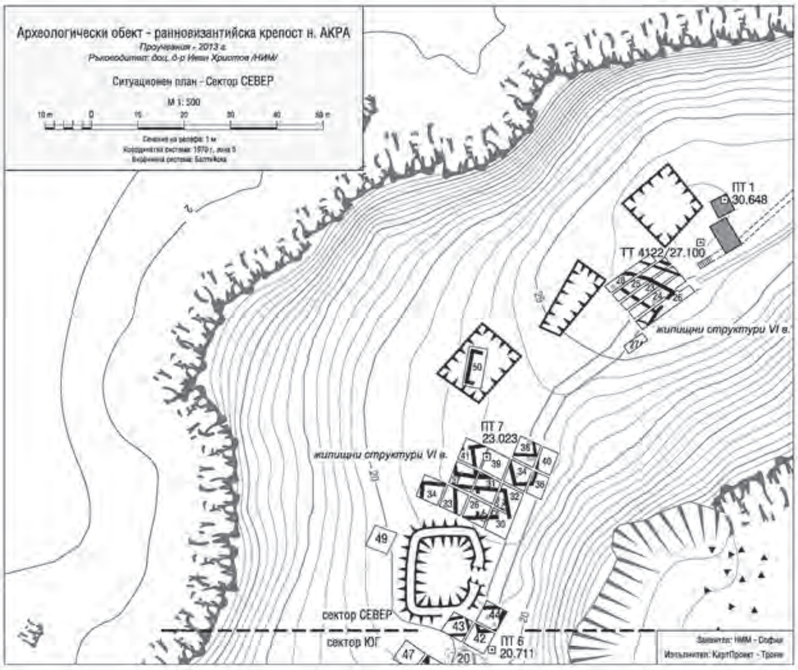
Археологически обект - ранновизантийска крепост н. АКРА
Проучвания - 2013 г.
Ръководител: доц. д-р Иван Христов /НИМ/
Ситуационен план - Сектор СЕВЕР
М 1: 500
10 m
0
15
20
30
40
50 m
Сечение на релефа: 1 м
Координатна система: 1970 г., зона 5
Височинна система: Балтийска
ПТ 1
30.648
ТТ 4122/27.100
жилищни структури VI в.
50
ПТ 7
23.023
жилищни структури VI в.
49
сектор СЕВЕР
сектор ЮГ
47
43
42
44
20
ПТ 6
20.711
Заявител: НИМ - София
Изпълнител: КартПроект - Троян

Обр. 1. План на разкритите структури в северния сектор на обекта.

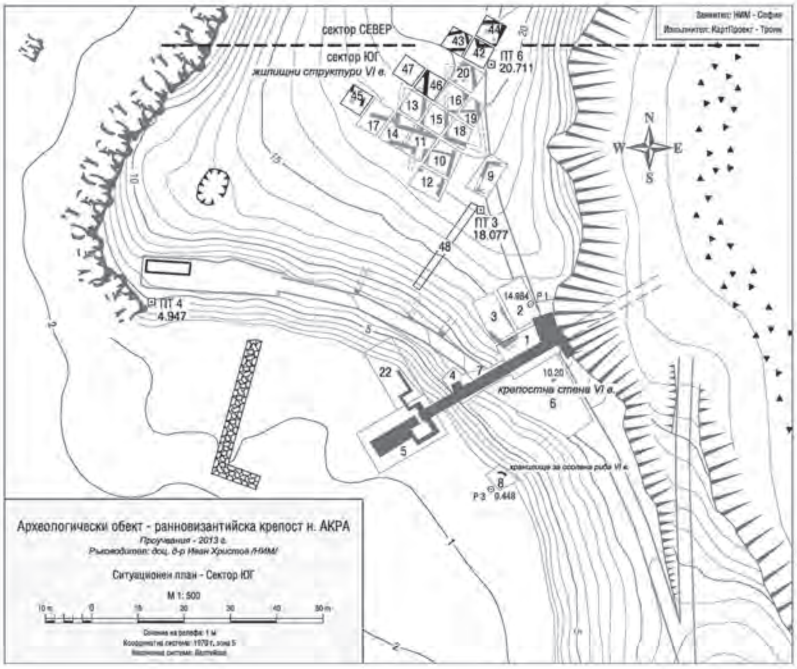
Заявител: НИМ - София
Изпълнител: КартПроект - Троян
сектор СЕВЕР
сектор ЮГ
жилищни структури VI в.
ПТ 6
20.711
N
W
E
S
ПТ 3
18.077
48
ПТ 4
4.947
14.984
P 1
крепостна стена VI в.
10.20
22
5
6
хранилище за осолена риба VI в.
P 3
0.448
8
Археологически обект - ранновизантийска крепост н. АКРА
Проучвания - 2013 г.
Ръководител: доц. д-р Иван Христов /НИМ/
Ситуационен план - Сектор ЮГ
М 1: 500
Сечение на релефа: 1 м
Координатна система: 1970 г., зона 5
Височинна система: Балтийска

Обр. 2. План на разкритите структури в южния сектор на обекта.

Археологическите разкопки на нос Акра протекоха чрез залагането на 29 сондажи, обособени в квадрати, в повечето случаи в с размери 5 х 5 м, разделени помежду си с ребра с дебелина 0,50 м. Сондажите бяха ситуирани основно на четири места на терена.

Първата група сондажи (№ 23-28) бяха заложени в най-северната незастроена част на Акра, граничеща от север с началото на подземните бетонни съоръжения, на югозапад – с бетонно укритие за военна техника, а на изток – с бреговата линия на носа.

Втората група сондажи (№ 29-41, 49, 50) бе заложена южно от първата група, обособена на терена на север и юг с изкопи за оръдейна система, а на изток – със стръмния бряг на носа.

Третата група сондажи бе заложена на границата между северния и южен сектор на обекта (№ 42-44). На практика те бяха продължение на сондажите от миналата година (обр. 1).

Четвърта група сондажи (№ 22, 45-48) бяха развити в южния сектор на обекта, с цел изясняване степента на застрояване на югозападния склон на Акра (обр. 2).

В процеса на разкопаване бяха проучени 6 структури, интерпретирани като стопански и жилищни сгради (обр. 3).

След приключване на археологическите разкопки на Акра за сезон 2013 г. могат да се направят следните обобщения:

Проучванията показват изключително гъсто застрояване на вътрешността на носа с еднотипни жилищни и стопански постройки (Христов 2013). Акра е притежавала голям християнски храм, разрушен по всяка вероятност от военните строители през XX в. Податки за неговото съществуване са отритите на различни места в обекта мраморни части от олтарна преграда, капител и колонки от киворий, както и други силно фрагментирани детайли.

Целият археологически материал (монети, накити, керамика и стъкло), открит по време на разкопките за двегодишните проучвания на полуостров Св. Никола, се датира в края на V и целия VI в. Засега най-късната монета се датира в 590 г. и носи лика на император Маврикий Тиберий. Твърде вероятно е населението на носа да е напуснало своите жилищни сгради организирано, а предполагаемите аварски или славянски отряди да са опожарили вътрешността на носа впоследствие.

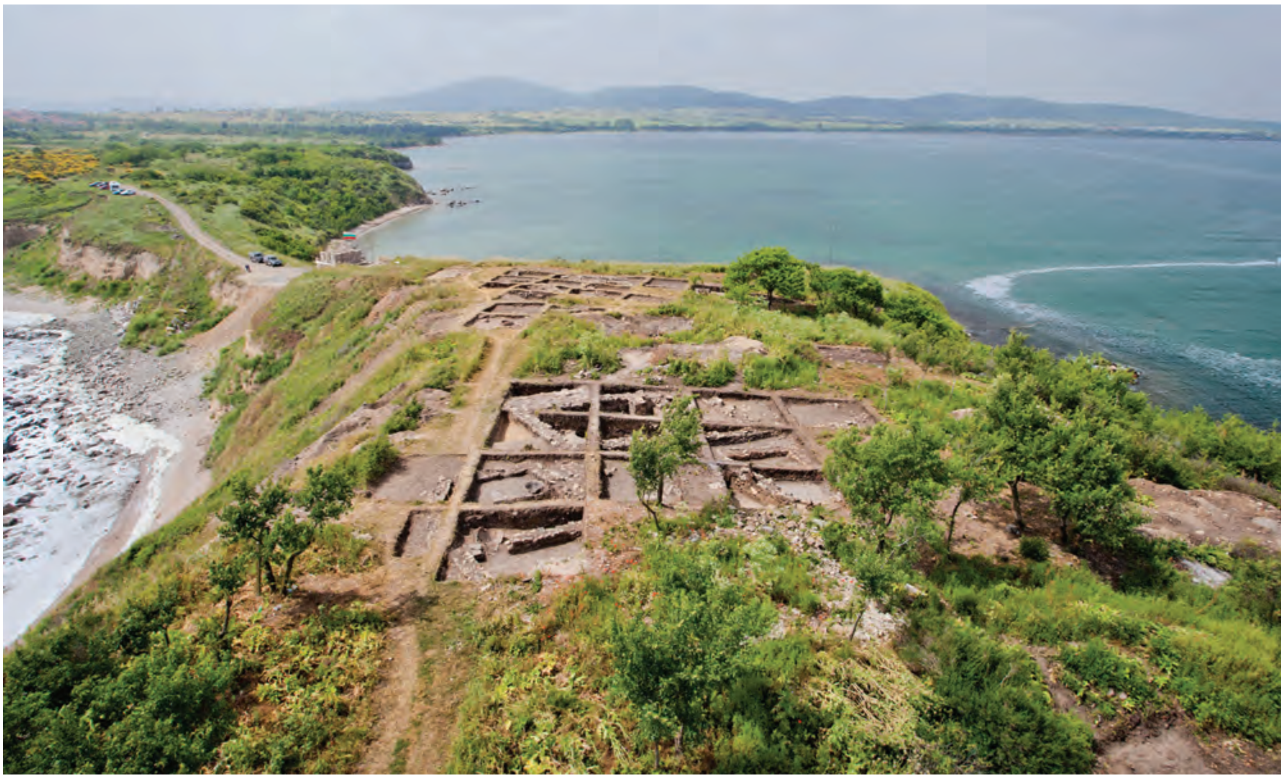

Обр. 3. Въздушна снимка на сгради в северния сектор на Акра.

Що се отнася до по-ранни структури на Акра, категорично можем да споменем, че през втората фаза на ранножелязната епоха на носа е имало известно обитаване и доказателство за това са откритите материали в четири ями и част от зид на сграда в сондаж № 29.

Паралелно с археологическите проучвания бе довършена частичната реставрация на крепостната стена на Акра и бяха реставрирани предмети, които предстои да обогатят бъдещия музей на гр. Черноморец.

Литература

Христов 2013: Ив. Христов. Акра между Созопол и Анхиало. София, 2013.

№20. ПОДВОДНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА АНТИЧЕН ОБЕКТ В ЗАЛИВА ВРОМОС, АКВАТОРИЯ НА ГР. ЧЕРНОМОРЕЦ, ОБЩИНА СОЗОПОЛ

Иван Христов

Проучванията са проведени през месец юни 2013 г., с ръководител доц. д-р Иван Христов (НИМ) и консултант проф. д.и.н. Калин Порожанов (ЮЗУ „Неофит Рилски"). В проучванията участваха водолази от НИМ, фирма „Дайв-Про" – Варна и Общински водолазен център – гр. Созопол.

Обектът е регистриран през 2012 г., след подводни проучвания (Христов 2013, 199-226). Ситуиран е в югоизточната част на споменатия залив, южно от ниско възвишение, вдадено в морето и предпазващо от северните и североизточни ветрове, като естествен вълнолом. Същата роля е

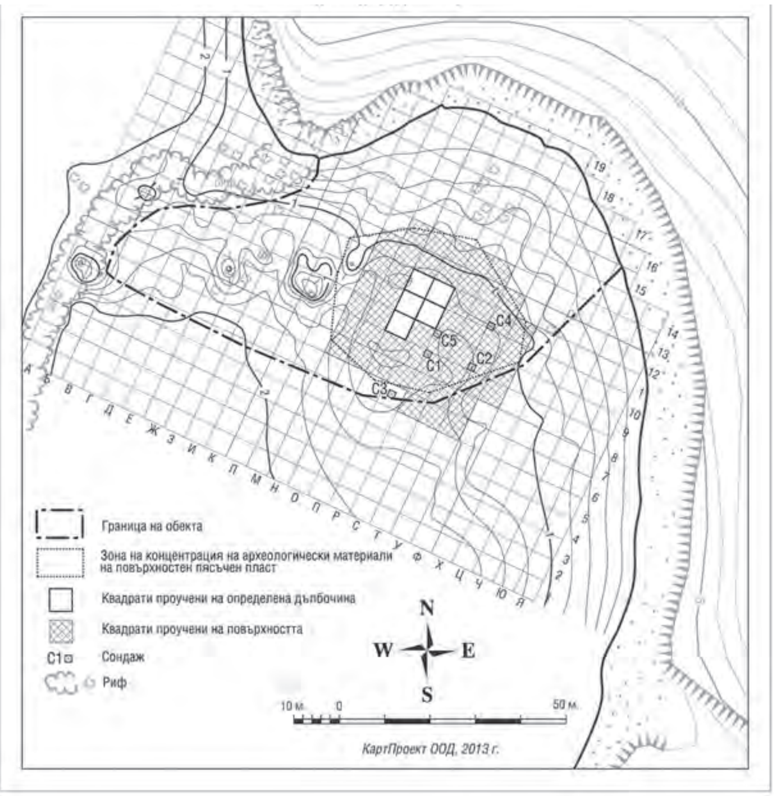
Граница на обекта
Зона на концентрация на археологически материали на повърхностен пясъчен пласт
Квадрати проучени на определена дълбочина
Квадрати проучени на повърхността
С1 Сондаж
Риф
N
W
E
S
10 м.
0
50 м.
КартПроект ООД, 2013 г.
C1
C2
C3
C4
C5

Обр. 1. План-квадратна мрежа в предполагаемите граници на тържището.

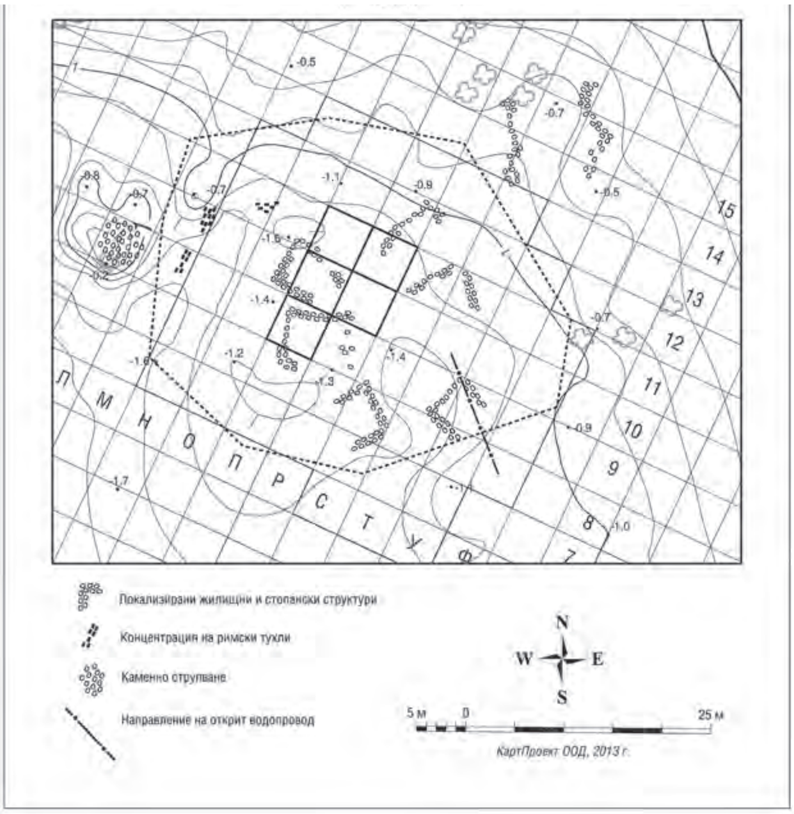
Покализирани жилищни и стопански структури
Концентрация на римски тухли
Каменно струпване
Направление на открит водопровод
N
W
E
S
5 м
0
25 м
КартПроект ООД, 2013 г.

Обр. 2. План на разкрити структури под вода.

играела група вулканични скали, продължение на възвишение на запад-югозапад, които образуват непрекъснат подводен рид с дължина 300 м. Обектът е обхващал площ приблизително около 3,5 дка, на дълбочина от 0,50 м до 2,5 м (обр. 1).

В началото на археологическото проучване обектът е разделен на 500 квадрата с размери 5 х 5 м. План-квадратната мрежа е ситуирана в триизмерна координатна система, която е привързана към държавната височинна мрежа. Квадратите са маркирани на дъното чрез специална метална конструкция с вертикално поставени плексигласови прозорци. Подводните разкопки са проведени в рамките на 3 квадрата и 4 сондажа с размери 1,5 х 1,5 м. Целта на последните е да се определят границите на селището. Разкопаването е проведено чрез два способа: използване на хидролифт за изпопване на пясък, мидени черупки и дребни камъни; ръчно, чрез плавни махове на ръце, остранявайки пясъчния слой на дъното (обр. 2).

В резултат на подводните разкопки е осъществено проникване в посочените квадрати максимално до 0,60 м дълбочина. Регистрирано е на места скално дъно и силно объркани пластове с материали от различни епохи. Стратиграфски погледнато трудно могат да се отделят отделни пластове. Всички открити движими културни ценности са разположени в пясъчния слой, изобилстващ на мидени черупки и хаотично разхвърляни каменнни блокове, някои от които със следи от обработка. Липсва глинест пласт, който е бил в античността част от сухоземния терен на обекта.

Внимателният оглед на дъното позволява някои струпвания на камъни да бъдат причислени към предполагаеми жилищни и стопански структури. Прави впечатление откриването на огромно количество цели и фрагментирани солѐни и калиптери, респективно тегули и имбрици. В зидовете на обекта е използвана смесена техника. Върху някои от тухлите са открити следи от хоросанов разтвор. В източната част на проучваната зона са открити няколко керамични водопроводни тръби, насочващи се в посока на близко разположен водоизточник със сладка вода. Могат да се направят следните наблюдения за разположението в дълбочина на датиращи предмети. В най-горния пясъчен слой се откриват цели и фрагментирани съдове от късната античност (IV в.). Следва пласт, изобилстващ на строителна и битова керамика от римската епоха (II-III в.). Под този пласт следва друг, в който, освен мидени черупки и пясък, се откриват разбити части на зидове и керамични находки от римската, елинистическа и класическата епоха. В най-дълбоко достигнатия пласт се отткриват както керамични фрагменти от класическата и елинистическа епоха с подчертан импортен характер, така и типично местна тракийска керамика. Дълбочината на така описаните пластове варира в зависимост от наклона на скалната основа, която се спуска от околния бряг в посока запад и юг (обр. 3).

На фона на 1500-те обработени керамични фрагменти и цели съдове и други предмети може да се обобщи, че обектът има дълга история, която започва в началото на V в. пр. Хр. и преминава през всички следващи периоди до края на IV в. Особено показателни за класическата епоха са чернофирнисови скифоси, амфорни дъна от Хиос и Родос, архаична строителна керамика. Най-многобройна е групата на киликсите. Те имат ниско, разлато двуделно тяло, широко пръстеновидно краче и две хоризонтални срещуположни дръжки. Покрити са с черен фирнис, като при някои чаши остават небоядисани зони, най-често това е пространството между дръжките – белег определен от Б. Шефтън като „ранна характеристика“ (Shefton 1996). От откритите във Вромос чаши нито една не е от най-популярния тип откриван в Тракия и колониите: киликс с удебелено отвътре устие (stemless: Божкова 2002, 154-159). Голямата част от откритите киликси са продукция на атически ателиета, само един е малоазийски. Характерните белези на този тип съдове позволява точната им датировка: първа пол. на V в. пр. Хр. (Sparkes, Talcott 1970). Това са и най-ранните импортни материали от залива Вромос.

Хронолигически следват скифоси и кантароси, произведени в атически ателиета. Датират се в IV-III в. пр. Хр. Открити са и два фрагментирани атически кантароса, датирани в III в. пр. Хр.

За времето на зрелия елинизъм (III-I в. пр. Хр.) показателни са откритите фрагменти от купа с релефна украса, чернофирнисови кантароси с високо столче, глинена лампа, внос по всяка вероятност от Египет (Bailey 1973, 588-589; Szenleleky 1969, 43), рядко отткриваната в археологически обекти кухненска гръцка керамика.

Обр. 3. Акватория на обекта – въздушна снимка.

Римският период обхваща времето I-IV в. Датиран е добре с множество цели съдове с червенолаково покритие и фрагменти от амфори и груба кухненска керамика от късната античност. Като цяло, от началото на V в. пр. Хр. до IV в. трудно могат да се отделят хиатуси в развитието на проучвания обект.

Подводните проучвания в залива Вромос през 2013 г. допълват историята на района на нос Акра и полустров Св. Никола. Локализирането на селището в тихия залив южно от Акра с предполагаеми функции на тържище отваря много въпроси. Засега е сигурен факта, че селището има една дълга история от V в. пр. Хр. поне до IV в. сл. Хр. Ако приемем работната хипотеза за наличието на емпорион в залива Вромос, то в района на Бургаския залив могат да бъдат посочени добри паралели – при северния квартал Изгрев и южния квартал Победа на гр. Бургас, в м. Герена при Поморие (Стоянов 1993, 17-25; Порожанов 2012, 272-273). Изброените обекти се приемат за крайбрежни тържища със смесено население.

В заключение ще спомена, че проведената подводна експедиция в залива Вромос е първата в България, която проучва античен обект със специфични методи и съоръжения близки до методите на „сухоземната“ археология.

Литература

Божкова 2002: А.Божкова. Чернофирнисова керамика. – В: Копривлен, 1. София, 2002, 154-159.

Порожанов 2012: К. Порожанов. Тракийската цивилизация в началата на два континента и по крайбрежията на три морета. София, 2012.

Стоянов 1993: Т. Стоянов. Археологически данни за неизвестно тракийско селище край Анхиало (Поморие). – Археология, 1993, 3, 17-25.

Христов 2013: И. Христов. Подводни археологически проучвания в акваторията на нос Акра и залива Вромос . – В: АКРА. Проучване на ранновизантийска крепост на полуостров Свети Никола при град Черноморец. Том 1, София 2013, 199-226.

Bailey 1973: D. Bailey. A catalogue of the lamps in the British Museum. I. Greek, Hellenistic and Early Roman lamps. London, 1973.

Sparkes, Talcott 1970: B. Sparkes, L. Talcott. The Athenian Agora. Vol. XXIX. New Jersey, 1970.

Szenleleky 1969: T. Szenleleky. Ancient Lamps. Budapest, 1969.

№21. ОБЕКТ „ЮЖНА КРЕПОСТНА СТЕНА НА ГРАД СОЗОПОЛ И СРЕДНОВЕКОВЕН МАНАСТИР“ В УПИ 1 КВ. 148, ПО ПЛАНА НА ГРАД СОЗОПОЛ

Цоня Дражева, Димитър Недев

През 2013 г. теренните археологически проучвания на обекта бяха подновени със следните цели:

1. Цялостно разкриване на архитектурата на откритата през 2012 г. западно от трикорабната базилика късноантична баня и изясняване на хронологията, строителните периоди и етапите на нейното преустройство.

2. Проучване на пространството северно от банята и изясняване на археологическия контекст, в който е изградена и съществува.

3. Стратиграфски наблюдения и изследване в дълбочина на терена западно от открития през 2012 г. античен олтар. Изясняване на функцията на свързаната с него сграда.

Изцяло завършиха археологическите проучвания в обема на сградата, интерпретирана като баня, отстояща на около 10 м западно от църквата. Сградата има масивни стени, изградени в *opus mixtum*, с редуващи се 4 реда каменна зидария и три реда тухлена, споени с розов хоросан. В зидовете

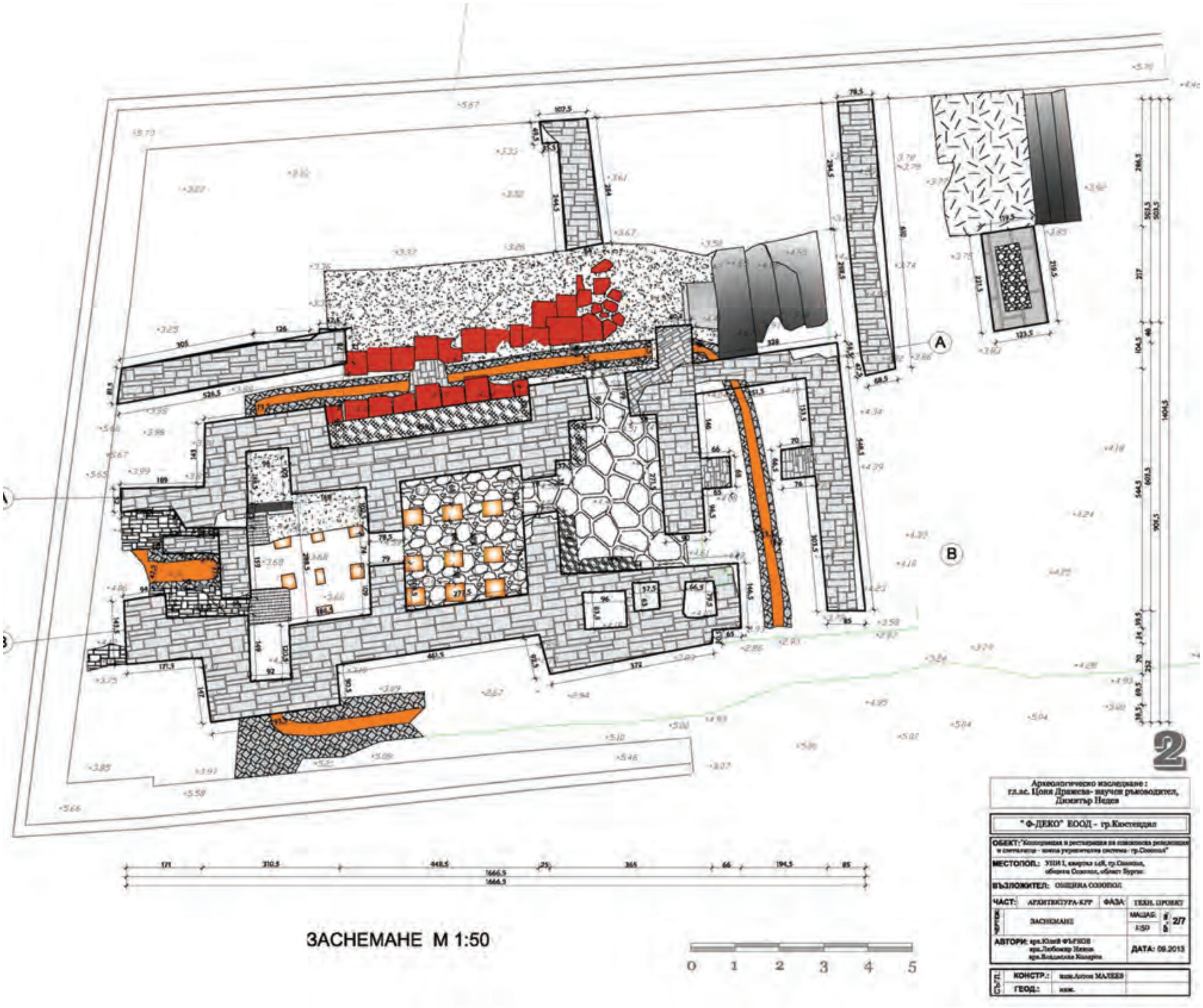
A
B
2
Археологическо изследване:
гл.ас. Цоня Дражева- научен ръководител,
Димитър Недев
"Ф-ДЕКО" ЕООД - гр.Кюстендил
ОБЕКТ:
МЕСТОПОЛ.:
ВЪЗЛОЖИТЕЛ: ОБЩИНА СОЗОПОЛ
ЧАСТ: АРХИТЕКТУРА-КРР
ФАЗА: ТЕХН. ПРОЕКТ
ЧЕРТЕЖ: ЗАСНЕМАНЕ
МАЩАБ: 1:50
2/7
АВТОРИ:
ДАТА: 09.2013
СЪГЛ.:
КОНСТР.:
ГЕОД.:
ЗАСНЕМАНЕ М 1:50
0 1 2 3 4 5

Обр. 1. План на късноантична сграда (VI – нач. на VII в.).

е използван ломен камък и добре оформени варовикови блокчета в правилни редове. Външните зидове са широки 1 м, а вътрешните (преградни) – 0,8 м, запазени във височина между 2,5-2,8 м от нивото на субструкцията. Архитектурният план включва 4 верижно разположени помещения с ориентация изток-запад. Сградата е с дължина 15,5 м и широчина 6,4 м. (обр. 1) От север кореспондира с правоъгълен двор с размери 11,5 х 3,7 м, настлан с тухли, положени върху хоросанова подложка. Входната линия към нея е от изток през дворното пространство, чрез масивна четиристепенна стълба, широка 2,2 м и изградена от големи правоъгълни варовикови блокове. През двора към помещение 2 се осъществява подхода към вътрешността на сградата. В първоначалния си вид сградата е имала три помещения, верижно разположени от изток на запад, като централното и крайното западно кореспондират през вътрешен вход. Помещенията са с малки размери. Източното (помещение 2) е с вътрешни размери 3,65 х 2,45 м. В югоизточния му ъгъл са оформени два правоъгълни басейна на отстояние 1 м един до друг. Източният е с размери 0,8 х 0,65 м и дълбочина 1,2 м, а западният – 1,05 х 0,85 м и дълбочина 1,28 м. Обмазани са с хидрофобен хоросан. Централното (помещение 3) е правоъгълно, с размери 2,75 х 2,95 м. Крайното западно (помещение 4) има почти квадратна форма, с вътрешни размери 2,9 х 2,85 м. В западната част на помещението са изградени срещуположни басейни. Имат почти правоъгълна форма и рамери 1,5 х 1 м, с дълбочина между 1 и 1,1 м. Запазени са следи от мраморна облицовка, прикрепена към стените с железни анкери и розов хоросан, върху който в негатив личи орнаментацията от лицевата страна на мраморните плочи. Басейните в западната част кореспондират с отточни зидани канали, настлани с тухли и покрити с каменни плочи. Северният минава под нивото на дворната настилка и пресича крайното източно помещение, долепено към сградата във втория период от съществуването ѝ (втора половина на VI в.). Южният отточен канал минава непо-

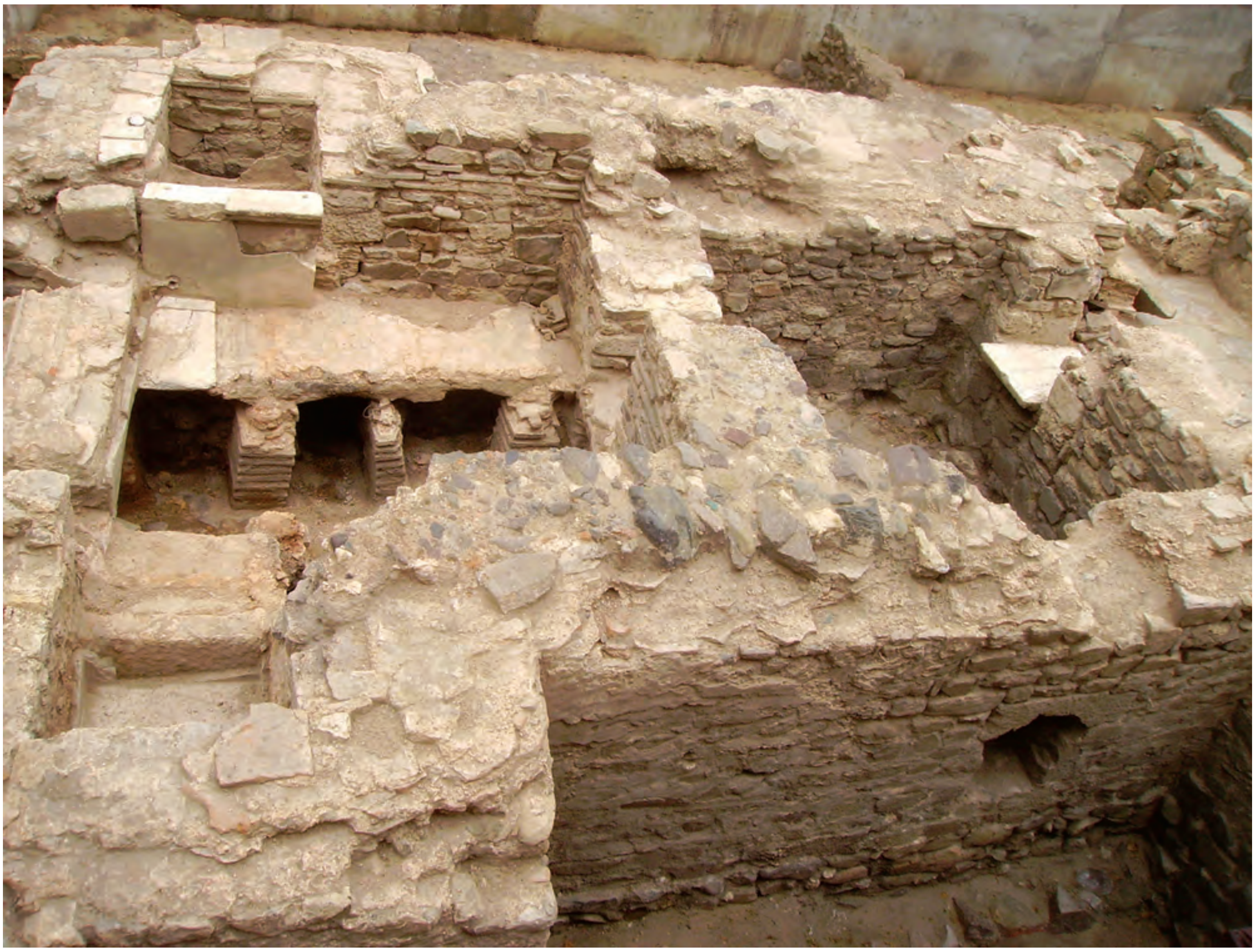

Обр. 2. Хипокауст, детайл (поглед от юг).

средствено покрай фасадата на сградата и на нивото на помещение 1 двата канала се свързват. Запазен е в западната си част в участък с дължина 2,25 м.

Помещение 4 е отворено от запад посредством широко 1,3 м и дълго 1,7 м правоъгълно проходно пространство и кореспондира с долепено по-късно към сградата правоъгълно помещение, оформено с каменна зидария на спойка от кал.

През първия период от съществуването си, сградата е изцяло в масивен каменен градеж на спойка от розов хоросан в *opus mixtum*. В две от помещенията (3 и 4) е изграден хипокауст (обр. 2). Подът от големи правоъгълни плочи, стъпващ върху зидани колони, е обмазан с хидрофобна замазка, като е настлан с мраморни плочи с релефна украса (сполии от олтарни прегради и цокли, вероятно от раннохристиянска базилика). Върху замазката е запазен в негатив релефа на плочите. Помещенията са с малки размери и функциите им повтарят тези на античните бани. От запад на изток следват помещения за топла, хладка и студена вода (обр. 3).

Сградата е датирана с голямо количество монети и керамичен материал, открити предимно в насипа на помещенията в източната ѝ част и в двора. Изградена е в началото на VI в. и продължава съществуването си след преустройства до края на втората четвърт на VII в., когато е разрушена от пожар. През втората половина на VI в. към нея от изток е добавено помещение 1. Изградено е от каменна зидария на спойка кал. Има правоъгълна форма с вътрешни размери 5,63 х 2,7 м. Зидовете са широки 0,7 м и са запазени на височина до 0,8 м. Под подовото ниво на помещението е открита голяма колективна монетна находка, която е сигурен термин, датиращ преустройството на сградата.

Северно от късноантичната баня бе заложен сондаж с цел изясняване стратиграфията на терена в дълбочина и функците на откритата през 2012 г. антична сграда западно от олтара, датиран с находки в IV в. пр. Хр. Установиха се външните размери на сградата. Тя е дълга 12 м и широка 7,3 м. Ориентирана е в посока север-юг. Зидовете са изградени от каменна зидария на кал, с широчина 0,6 м, запазени във височина до 1,1 м. Южната част на сградата попада изцяло под нивото на късноантич-

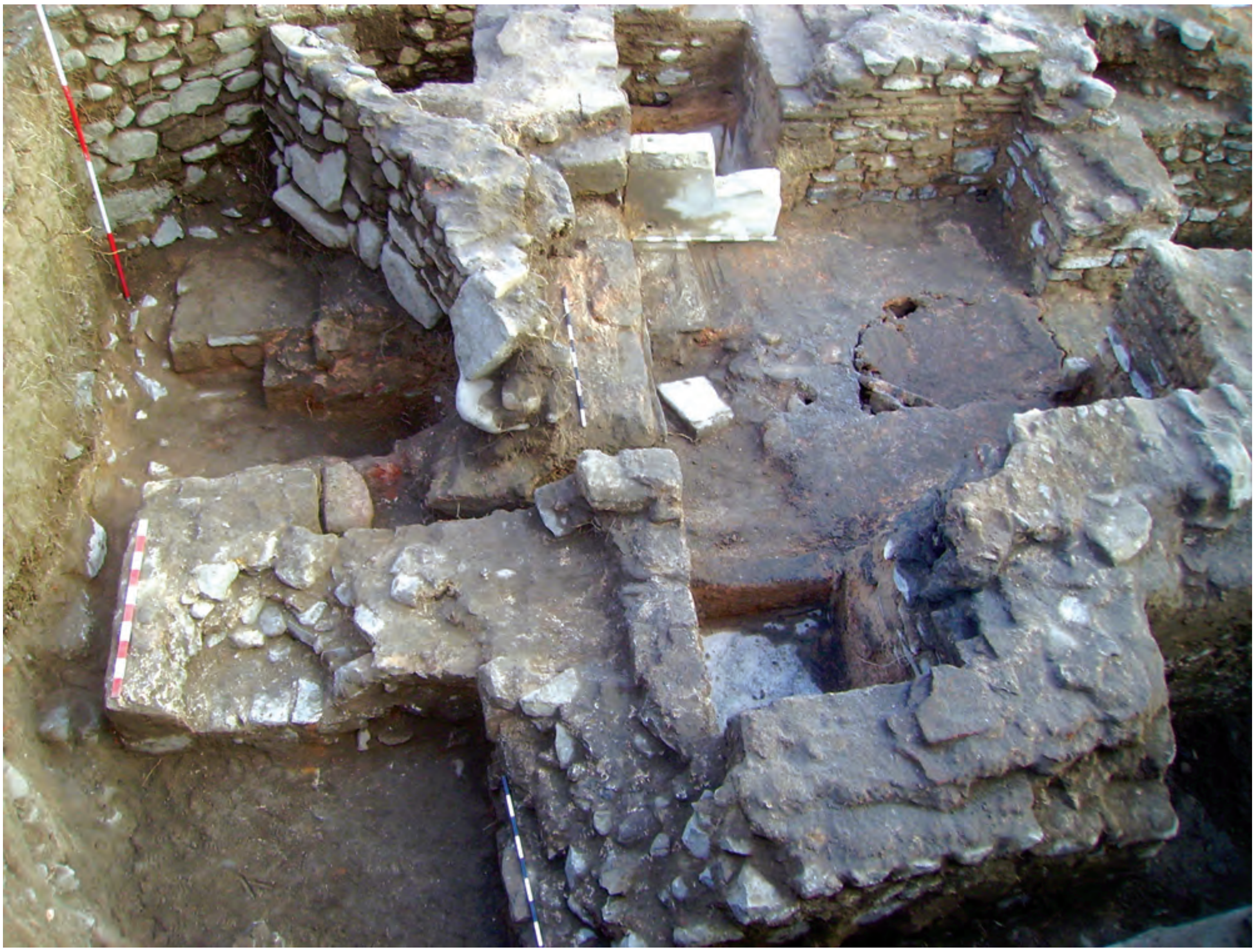

Обр. 3. Настилка на помещение 4.

ната баня, застъпена от външния ѝ южен зид. На този етап точни данни за архитектурния ѝ план не могат да бъдат установени и функциите ѝ остават неизяснени. Връзката на сградата с олтара остава хипотетична, предвид разкрития търбопровод от края на V в. пр. Хр. под нивото ѝ. Подемният археологически материал на нивото на субструкция на зидовете датира от IV в. пр. Хр. Аналогични материали (предимно амфорна тара, амфорни печати и трапезна керамика), се откриват на същото ниво в стратиграфския сондаж заложен западно от нея. Пластът е наситен с голямо количество парчета от медна шлака и въглени, което показва данни за останки от металургично производство в дълбочина. В заложения сондаж не бе достигнат стерилен пласт.

№ 22. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ УПИ V-571, КВ. 28 ПО КАДАСТРАЛНИЯ ПЛАН НА ГР. СОЗОПОЛ, УЛ. СВ. СВ. КИРИЛ И МЕТОДИЙ № 11

Милен Николов

Обектът е разположен в ЮИ част на полуостров Скамний, на ул. Св. Св. Кирил и Методий № 11. Преди проучването собствениците правят опит да извършат изкопните действия без предварително проучване на терена, но са спрени от директора на АМ–Созопол с помощта на органите на МВР. Все пак немалка част от обекта е пострадала от започнатите изкопни дейности (обр. 1).

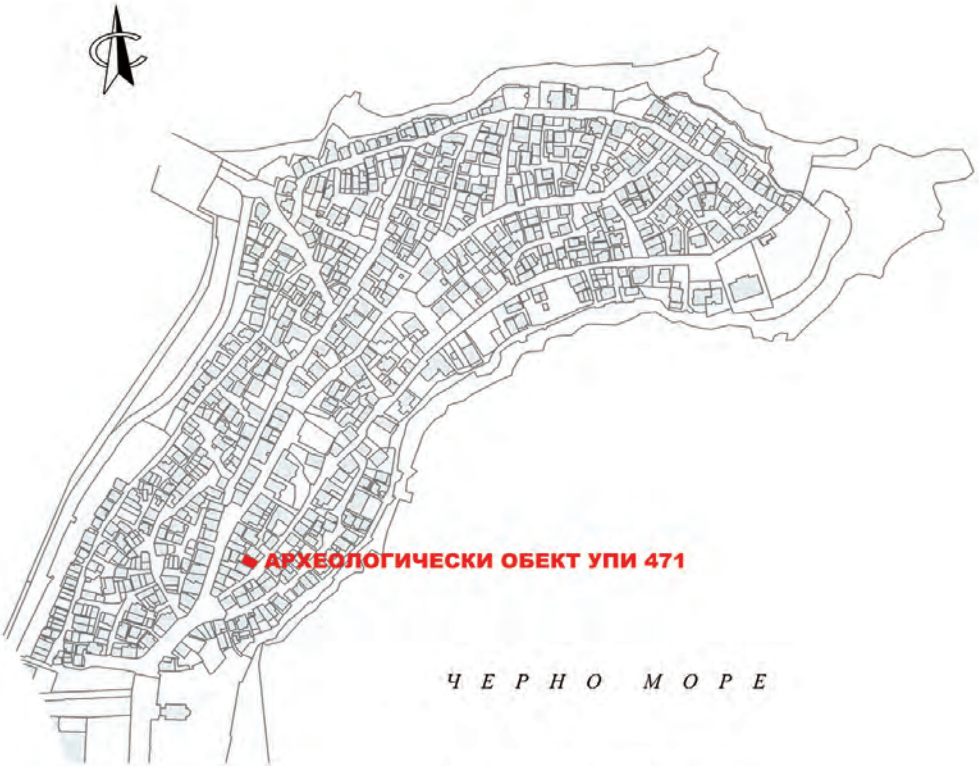
С
АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТ УПИ 471
ЧЕРНО МОРЕ

Обр. 1. Място на обекта в общия план на Стария град в Созопол.

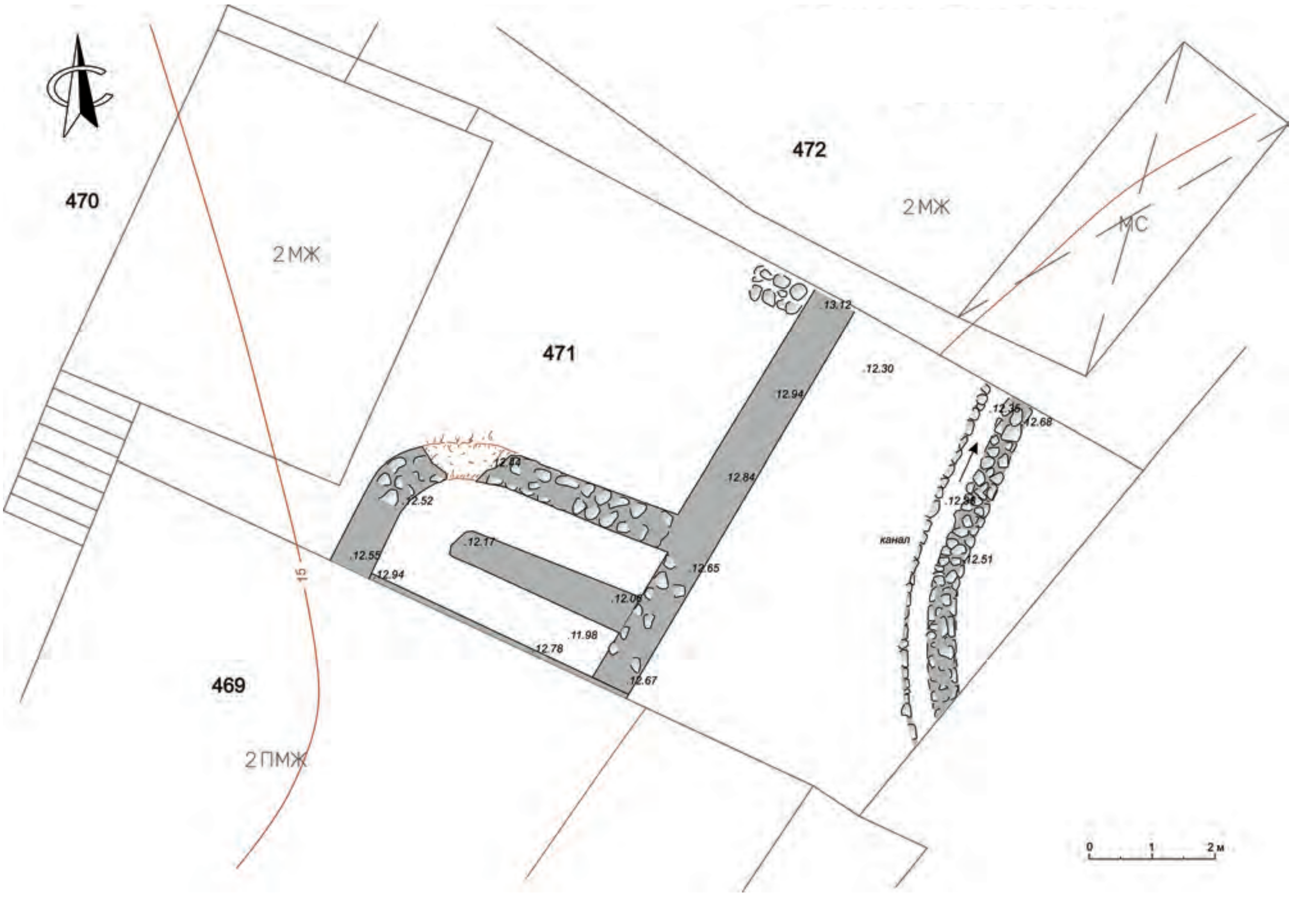
С
470
2МЖ
472
2МЖ
МС
471
13.12
12.30
12.94
12.84
12.84
12.52
12.17
12.55
12.94
12.65
12.06
11.98
12.78
12.67
12.35
12.68
12.96
канал
12.51
15
469
2ПМЖ
0
1
2 м

Обр. 2. План на обекта.

Площта за проучване беше ок. 30 кв. м. Тук, преди разкопките, са открити гърловина на амфора с печат, мраморна база за колона и фрагмент от надпис. След отстраняването на насипите установихме наличието на основен фасаден зид с дебелина 0,8-0,9 м и дължина 6,8 м, изграден от правоъгълни варовикови блокове на суха зидария. Запазени са части от субструкцията откъм югозапад, два реда от суперструкцията и трети ред в профила от североизток. Зидът е с ориентация СИ-ЮЗ. Фундиран е в здравия терен, като субструкцията е от ломени камъни, в горната част на които са положени плочести камъни за изравняване (обр. 2). При СИ край на зида, откъм вътрешното му лице, се откри фрагмент от напречен зид с посока СЗ, с дължина 1 и дебелина 0,7 м. Той е изграден на калова спойка.

Втори такъв зид се откри само в субструкция, също перпендикулярен на основния, на 4,5 м от началото на фасадния зид откъм СИ. Той е с посока СЗ, запазено е само лицето му от ЮЗ. Положен е директно върху скалата, която е изсечена и завива с дъга на ЮЗ. Дължината му е 1,6 м, продължението е унищожено, но трасето му се проследява по изсечената скала.

Четвърти зид е открит на 0,9 м от ЮЗ край на фасадния зид. Той е възседнат от фасадния. Изграден е от до два реда дялани камъни със средна големина. Проследява се на дължина ок. 1,5 м и е с ширина 0,6 м.

Пети зид е открит в самия югозападен профил. Той е на фуга към фасадния зид и е перпендикулярен спрямо него. Изграден е от ломени камъни на суха зидария, с прекрасно оформено лице. Ширината му не е ясна, понеже е разчистено само лицето му от североизток, поради това, че попада в съседния имот. Дължината му е 4 м, запазената височина е до 1 м.

Открит е фрагмент и от шести зид. Той е с посока СЗ-ЮИ, успореден е на фасадния зид и е на 4 м зад него. На фуга е и е напречен на петия зид. Запазен е на дължина до 1 м и вис. 0,8 м. Изграден е както предходния.

По такъв начин се разкрива голяма сграда с вътрешно членение. Обособява се и вътрешно помещение с размери: дължина 4 и ширина 2,1 м. В помещението са открити дъно от разрушена пещ с отчасти запазена основа. Върху нея лежеше горял пласт с многобройни археологически находки – амфори, фрагменти от кернос, дъно на хаван, чернофирнисова керамика, червенофигурна керамика, кирпичи с варова замазка и мн. др. Този горял пласт е паднал от втори етаж, но в момент, в който пещта вече не се е използвала като такава и е била разрушена и изравнена. Вероятно тя е свързана с четвъртия зид, който е най-ранен и е възседнат от фасадния, като граничи и с пещта.

На нивото на запазения културен пласт в помещението постоянно извираше подпочвена вода.

Пред фасадния зид разкрихме антична калдъръмена настилка. Тя е направена от малки камъни, плътно трамбовани с глина. Пред фасадния зид, на 2,3 м от него в посока ЮИ, разкрихме и канал за атмосферни води, който е с дъга на юг. Дължината на разкритата му част е 4,5 м. Широк е 0,29 м, дълбок 0,25 м и е с наклон на СИ.

В резултат от проведените спасителни археологически проучвания се установи наличие на част от антична жилищна сграда, вероятно от третата четвърт на V в.пр.Хр. до към средата на IV в. пр. Хр. В нейната ЮЗ разкрита част е оформено помещение, което тълкуваме като мазе. Около началото на втората четвърт на IV в. пр. Хр., вследствие на стихиен пожар, вторият кирпичено-каменен етаж е паднал и затрупал помещението. Сградата със сигурност е продължавала на СИ под къщата на ул. Св. Св. Кирил и Методий № 13, при строежа на която е открито антично водохранилище, продължението на разкрития от нас фасаден зид в тази посока и стълбище с вход от юг.

По-рано тук е имало друга сграда, по-ранна от третата четвърт на V в. пр. Хр., от които разкриваме само фрагмент от зид и основа на домакинска пещ. Тя се развива на запад, под къщата на ул. Св. Св. Кирил и Методий № 9.

№23. ХРАМОВ КОМПЛЕКС НА ОСТРОВ СВ. КИРИК

Кръстина Панайотова, Маргарит Дамянов, Теодора Богданова

Проучванията на обект „Храмов комплекс на остров Св. Кирик“ – гр. Созопол и през 2013 г. се осъществиха благодарение на проект на фондация „Балканско наследство“, в който участваха чуждестранни доброволци и докторанти от НАИМ-БАН, СУ и НБУ.

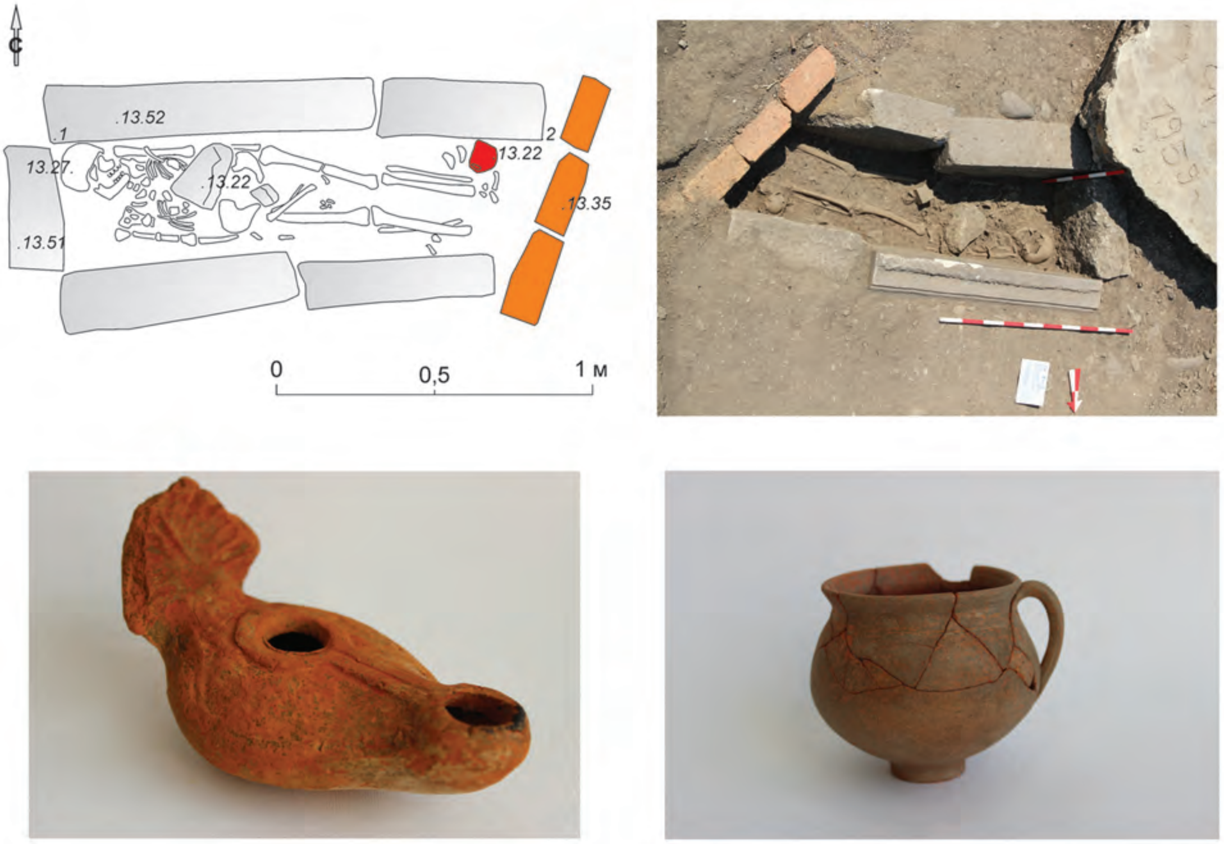

Обр. 1. Гроб № 80 и част от неговия инвентар.

Работата бе концентрирана в участъка, чието проучване бе започнато през 2012 г. и се намира североизточно от базиликата.

Археологически структури, които бяха разкрити на площ от около 300 кв. м се отнасят към архаичната епоха и късната античност. Културният пласт варира от 0,50 м до 1 м, като най-горният слой е от черна рохкава пръст, използвана за заравняване на терена. На места се достигна до материковата скала.

Продължи проучването на късноантичния некропол, като бяха регистрирани четири гробни комплекса – 1 яма и 3 градени гроба без покритие. При изграждането на камерите им са използвани ломени камъни, квадри и тухли (цели и половин формат), подредени в 1 ред над каменната зидария на гроб № 83, както и сполии, между които мраморен блок от архаичен олтар, преизползван в гроб № 80. Само в този гроб има инвентар (еднофитилна лампа, каничка, бронзова халка и маниста), който го датира в края на IV в. (обр. 1).

В югоизточния ъгъл на проучваната площ се разкри част от стена с ориентация югозапад – североизток. Тя е изградена от средни и големи ломени камъни без спойка, запазени в 5 реда, като достигат 0,80 м височина. Проучени са 4,20 м от стената, която е широка 1,10 м. В източната част на разкрития сектор е преизползван голям варовиков блок, който наподобява квадрите от архаичния олтар и храм. Това дава основание да отнесем стената към времето на функционирането на базиликата и некропола (V-VII в.) или по-късно.

Каменно съоръжение с правоъгълна форма беше разкрито в североизточната част на проучвания терен (в квадрати R4 и S4). Изградено е от средни и големи по размер ломени камъни в 1-2 реда с ясно оформено външно лице. Размерите му са: (изток-запад) 4,10 м; (север-юг) 2,70 м. Камъните са фундирани в стерилна пръст. Материалите от „вътрешността“ на структурата (предимно керамика със смесен характер) не дават възможност за точна датировка, както и за определяне на неговите функции на този етап на проучване. В северна посока съоръжението продължава към кв. R3 и кв. S3. Близкото разположение на яма № 23 дава основание за сега да се предположи, че това е основа на олтар от архаичната епоха.

Проучването на яма № 23 бе започнато през 2012 г., когато бяха открити много фрагменти от

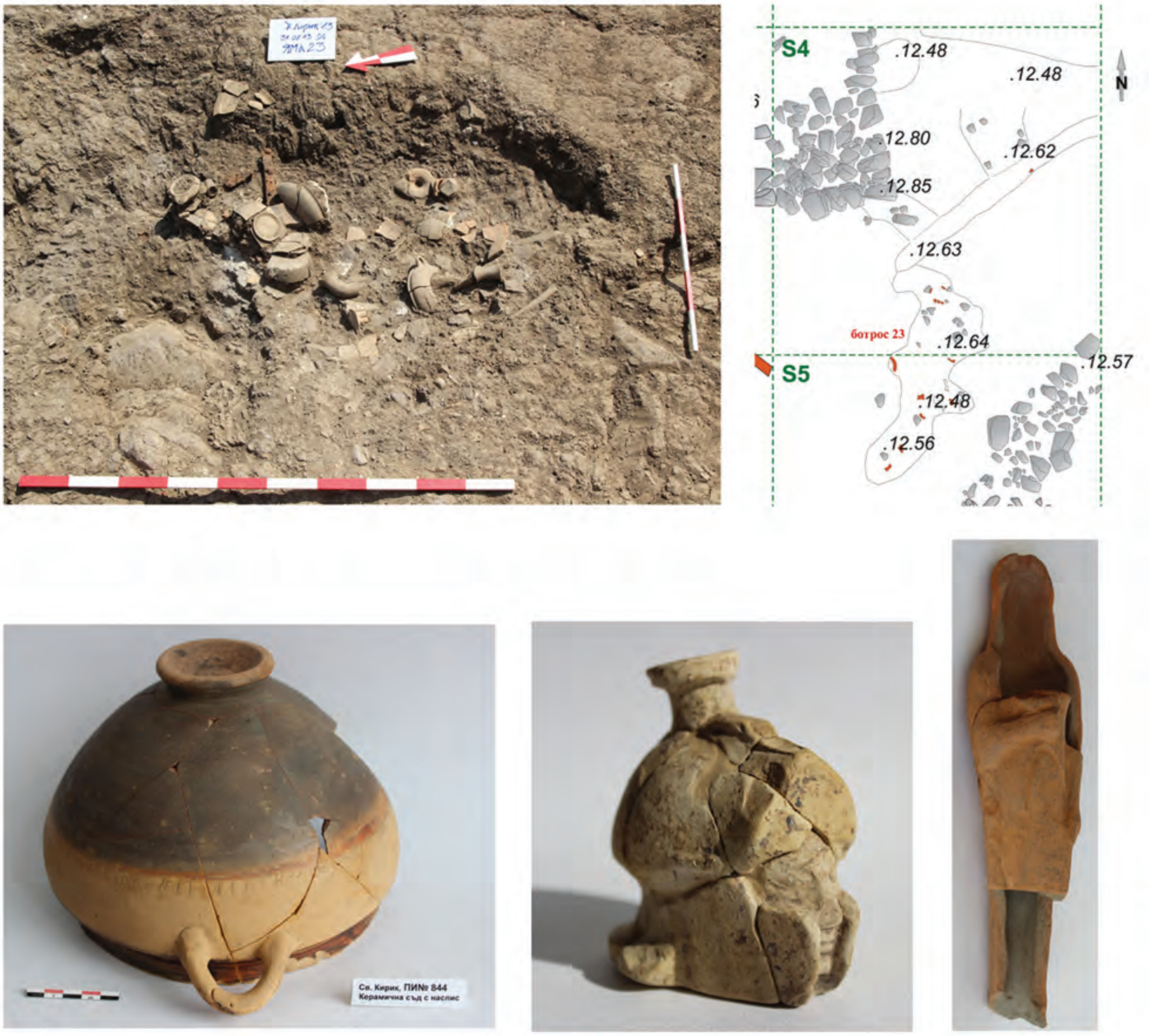

Обр. 2. Яма № 23 и част от находките в нея.

различни по форма и функция съдове – за благовония (алабстрони и арибали, между които един с формата на глава на бик), коринтски писксиди, чаши, паници, диноси, олпета, еднофитилни лампи и др. (обр. 2).

Археологическият сезон 2013 г. даде възможност този ботрос да бъде допроучен като се работеше в тънък пласт, наситен единствено с архаична керамика и голямо количество животински кости и рога.

Установи се, че първоначално на това място е имало три плитки вкопавания, съединени помежду си. Намериха се фрагменти от монохромна сива керамика с излъскана повърхност, работен на ръка съд и светилник, изработен от твърд варовик.

Керамичният комлекс в тази яма включва голямо количество еднофитилни лампи мортарий и съдове (паници със завит навътре устиен ръб или украсени с меандри, блюда/подноси, „чаши с розети“ и киликси със семпла украса от пояси черен фирнис) от първата половина на VI в. пр. Хр.

От особено голямо значение е откритата в яма № 23 чаша с графито от първата четвърт на VI в. пр. Хр. Надписът, който гласи: „.посвети на Аполон Лечител. Книдянин“ е изпълнен в дорийски диалект. Името на посветителя не е запазено, но е отбелязано, че е от о. Книдос. Тази находка, заедно с откритите до сега около 50 фрагмента с графити, представлява неоспоримо доказателство за локализацията на светилище, а по-късно и храм на Аполон на о. Св. Кирик.

Сред съдовете за благовония се откроява 1 арибалос, изработен във формата на глава на войн с коринтски шлем в Милет или на о. Родос в самия край на VII – началото на VI в. пр. Хр. По фината

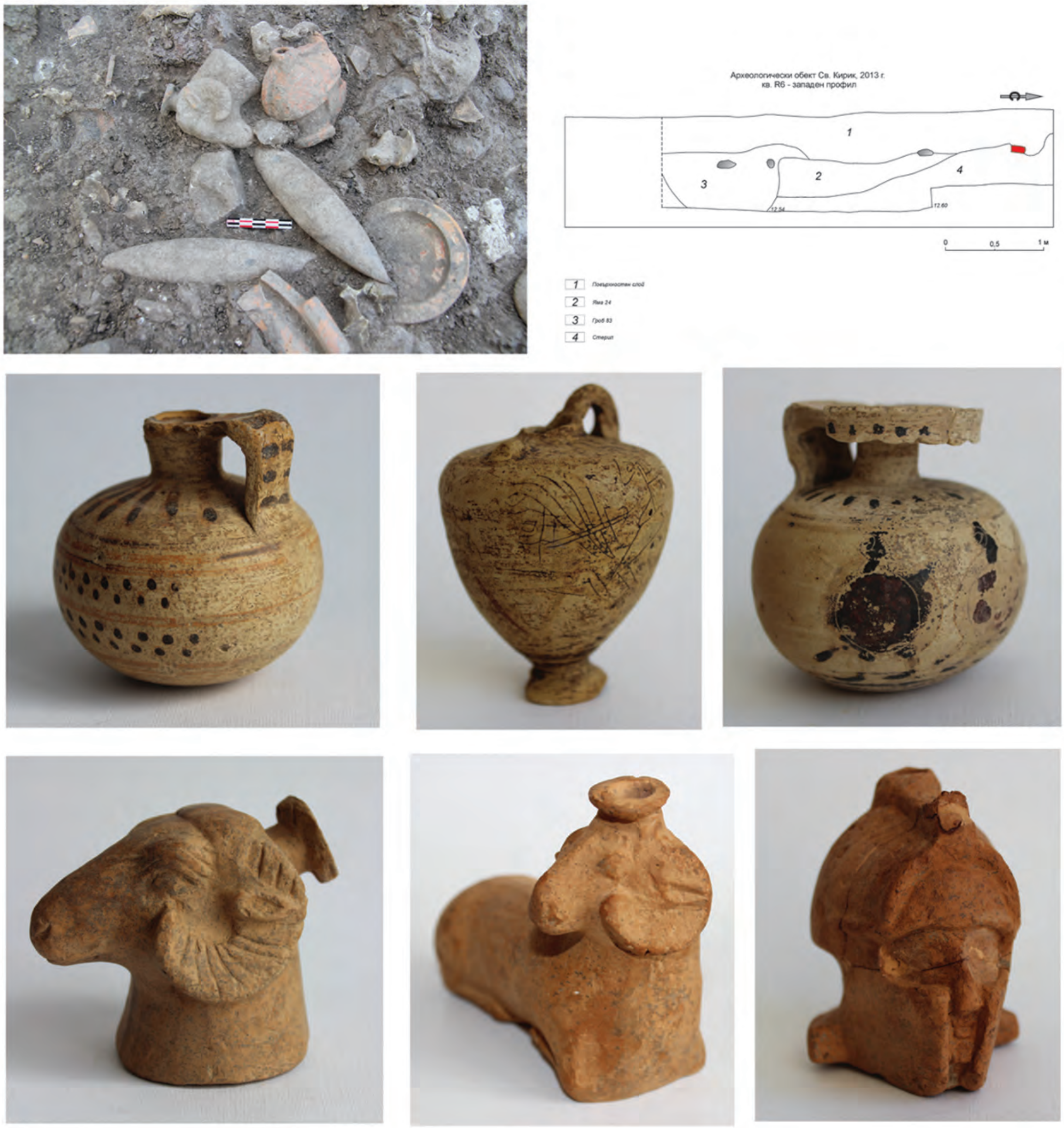

Обр. 3. Яма № 24 и част от находките в нея.

светлобежова глина са запазени следи от рисунка с черен и червен шликер както и следи от розети по начелника и набузниците.

От яма № 23 произхождат няколко фрагменти от теракоти и една почти цяла теракота – Афродита, държаща в дясната си ръка заек. Част от подобна статуетка, открита от френския консул Дегран на о. Св. Кирик през 1904 г., се съхранява в Лувър.

На дъното на този ботрос се откри и железен нож/къс меч (ксифос).

Втората, проучена през 2013 г. яма № 24 (обр. 3) е била нарушена от вкопаването на гроб № 83. Макар че репертоарът на съдовете, открити в тази яма е много близък, той не е идентичен с този на ботрос № 23. Освен паници с украса от меандри, повечето от които имат 1 или 2 малки дупки, които са служили за окачване на съдовете, използвани като вотивни дарове, и тук се намери голямо количество съдове за благовония. Особен интерес представляват 3 керамични алабастрона с необичайната вретеновидна форма, покрити с черен фирнис. Устиетата им, вероятно предварително счупени, липсват, както и устието на 1 амфориск, по тялото на който има запазени отделни червени линии и редица врязвания, които образуват две симетрични неясни рисунки.

Освен коринтски арибалоси от втората четвърт на VI в. пр. Хр., единият от които с със стилизирано изображение на трима войни с големи кръгли щитове, глава на теракота (богиня?) и фрагменти от различни съдове, и в този ботрос се намериха фигурални съдове.

Два от тях имат зооморфна форма – на полегнал/почиващ си овен и на глава на овен. Изхождайки от качеството и цвета на глината, тези два съда произхождат от различни работилници, вероятно коринтски. Антропоморфните съдове са представени от фрагментирана глава (може би от права фигура) и глава на воин. Тя е по-голяма от открития в яма № 23 съд и е изработена от глина, придобила светлокафяв цвят след изпичането. Независимо стиловите прилики, явно този съд е продукт на друга работилница.

Най-ранните материали, открити в ритуалните ями, могат да бъдат датирани в самия край на VII – първата четвърт на VI в. пр. Хр. Към първата половина на VI в. пр. Хр. се отнасят откритите източногръцки чаши, представени от фрагменти от „чаши с розети“ , килики със семпла украса от пояси черен фирнис. Тези коплекси вероятно са свързани със свещенодействия при светилище или олтар, посветен на бог Аполон един век преди монументализацията на храмовото строителство на о. Св. Кирик в края на на VI – началото на на V в. пр. Хр.

Литература

Максимова 1916: М. И. Максимова. Античныя фигурныя вазы. Москва, 1916.

Панайотова, Богданова 2013: К. Панайотова, Т. Богданова. Редовно археологическо проучване на обект „Храмов комплекс на остров Св. Кирик“. – Археологически открития и разкопки през 2012 г. София, 2013, 237-239.

№24. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ „СТАРОТО КИНО“, УПИ 67800.505.144, НА ТЕРИТОРИЯТА НА АР „СТАРИНЕН СОЗОПОЛ“

Теодора Богданова, Александър Манев, Димитър Недев

Във връзка с инвестиционно намерение, в периода октомври–декември 2013 г. бе проведено спасително археологическо проучване на обект „Старото кино“ с площ 478 кв. м, намиращ се в територията на АР „Старинен Созопол“. Участие в разкопките взеха колегите Маргарита Попова, Милена Крумова, Драгомир Гърбов, както и инж. А. Каменаров.

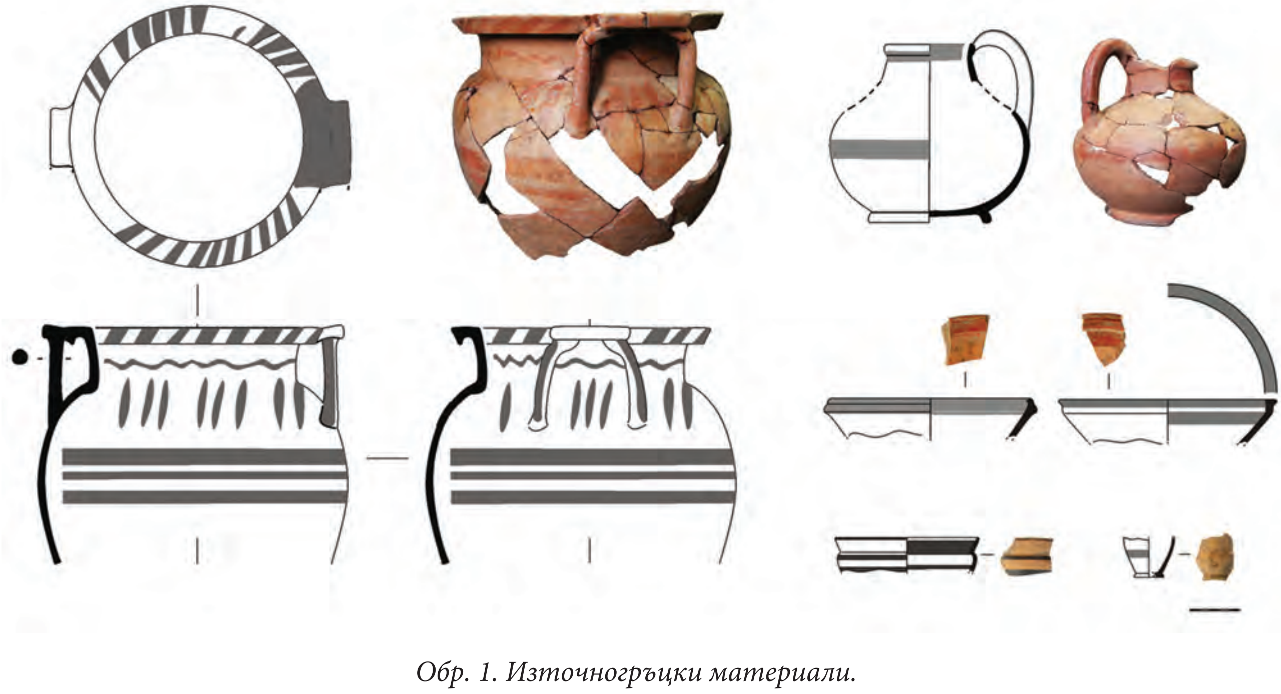

Обр. 1. Източногръцки материали.

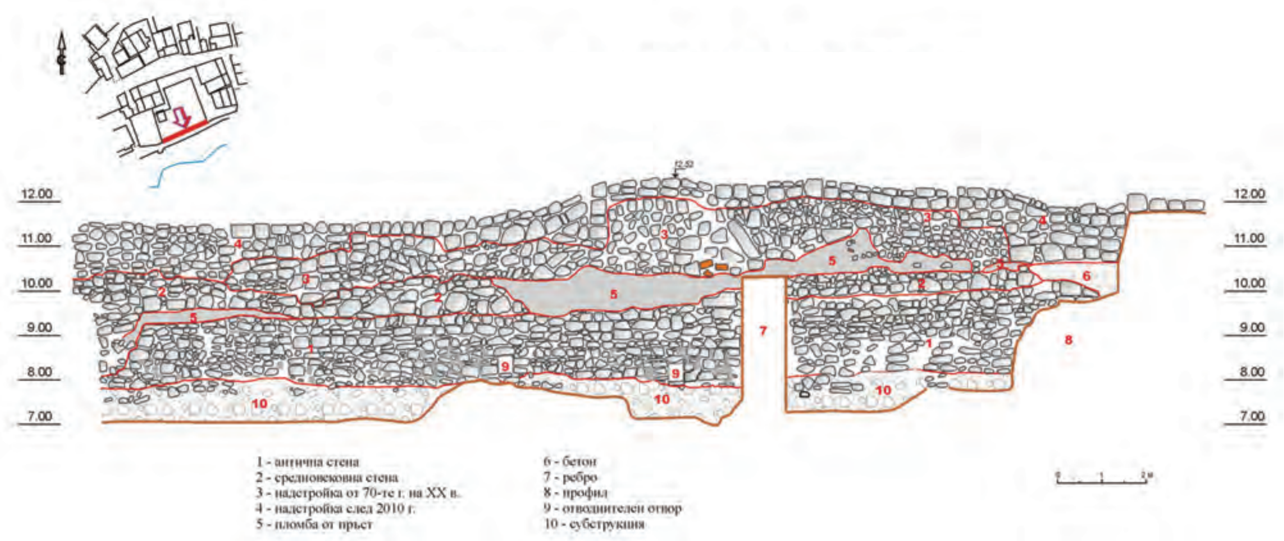

Обр. 2. Крепостна стена.

Проучването на обекта разкри, че той е многопластов, като бяха проучени структури от късноархаичната епоха до съвремието.

Към предримския период на обитаване на това място могат да бъдат отнесени едно вкопаване, шест ями и част от сграда.

Най-рано може да бъде поставено вкопаването, което има правоъгълна форма с леко заоблени ъгли, като източната му част е унищожена от една от ямите. Размерите на съоръжението са 3,20 (запад-изток) х 2,20 м. В северозападния му ъгъл се откриха два източногръцки съда, кратер и кана с две несиметрично разположени дръжки. И двата съда бяха поставени с дъното нагоре, последното и при двата липсва. Откриха се фрагменти от източногръцки паници и чаши с украса от червени или черни пояси. Находките датират структурата във втората половина – края на VI в. пр. Хр. (обр. 1).

Източно и западно от вкопаването бяха проучени пет ями, съдържащи не много богат, но разнообразен материал. От импортната, луксозна керамика се откриха няколко цели съда и фрагменти от чернофигурна, чернофирнисова керамика и източногръцка керамика с украса от червени пояси – чаши с високо столче, килики, паници, лампи и леканиди. Сред представителите на кухненската керамика се откриха единствено сиви монохромни съдове – паници, купи, ихтии, както и мортарии от порьозна, светложълта глина. Откриха се фрагменти от транспортни амфори, произведени в работилници на о. Тасос, о. Лесбос и (най-много) на о. Хиос. Материалите отнасят ямите към последна четвърт на VI – първа четвърт на V в. пр. Хр.

Хронологически най-късна е ямата, вкопана в източния край на правоъгълната структура. Това е най-богатата на материали яма, като най-ранните са хронологически съпоставими с тези на вкопаването, към което най-вероятно принадлежат, докато останалите материали – чернофирнисови паници с щемпелувана украса на тондото, килики с резервирано дъно, леканиди и др., могат да бъдат отнесени към втората половина на V в. пр. Хр. В ямата се откриха и осем цели и фрагментирани амфори от споменатите по-горе производствени центрове.

В югозападния ъгъл на проучвания парцел се откриха основите на сграда. Запазени са източния и северния зид, като последният попада частично под западната граница на обекта. Зидовете са изградени от ломени и обработени камъни. Въз основа на голямото количество строителна керамика, открита над и около сградата, включваща коринтски плоски и покриващи керемиди, както и архитектурна теракота, тя може да бъде отнесена към средата на IV – нач. на III в. пр. Хр.

Тази строителна керамика е била използвана в късноантичния период за изравняване на терена около регистрирана в западния край на парцела металургична пещ. Тя има овална в план форма и се състои от граден с камъни канал и кожух от отухлена глина. Над канала се проучи пласт от крици с голямо метално съдържание върху подложка от дребни камъни. В южната си част съоръжението е застъпено от градеж от камъни в два реда, който е с дъговидна форма и почти изцяло попада извън границите на проучвания терен. Между споменатите деструкции се откриха множество материали, които датират пласта към края IV и нач. V в. сл. Хр.

През ранновизантийската епоха е била построена градската крепостна стена (обр. 2).

В рамките на обекта беше проучен участък от вътрешното лице на куртината с дължина 25

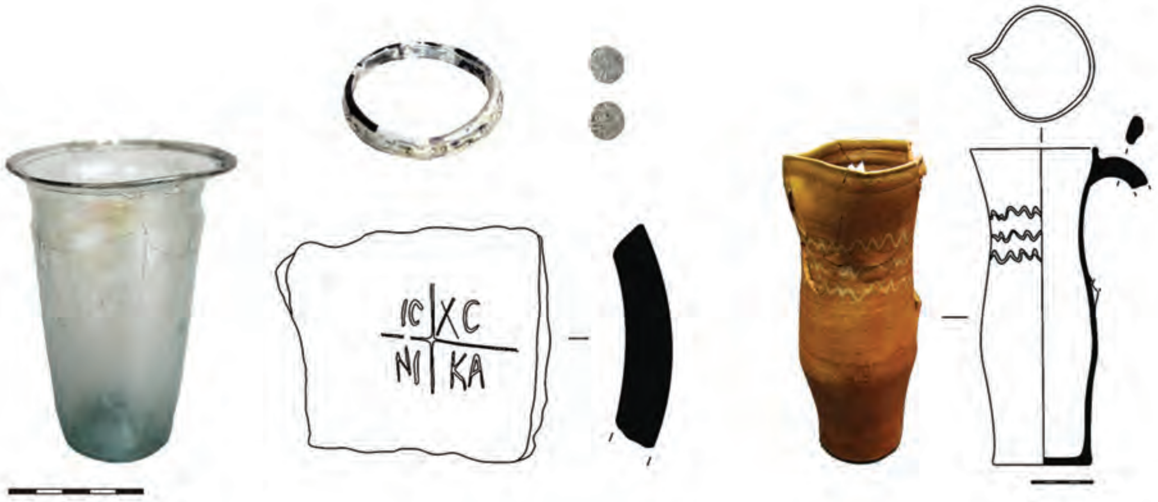

Материали от гробове

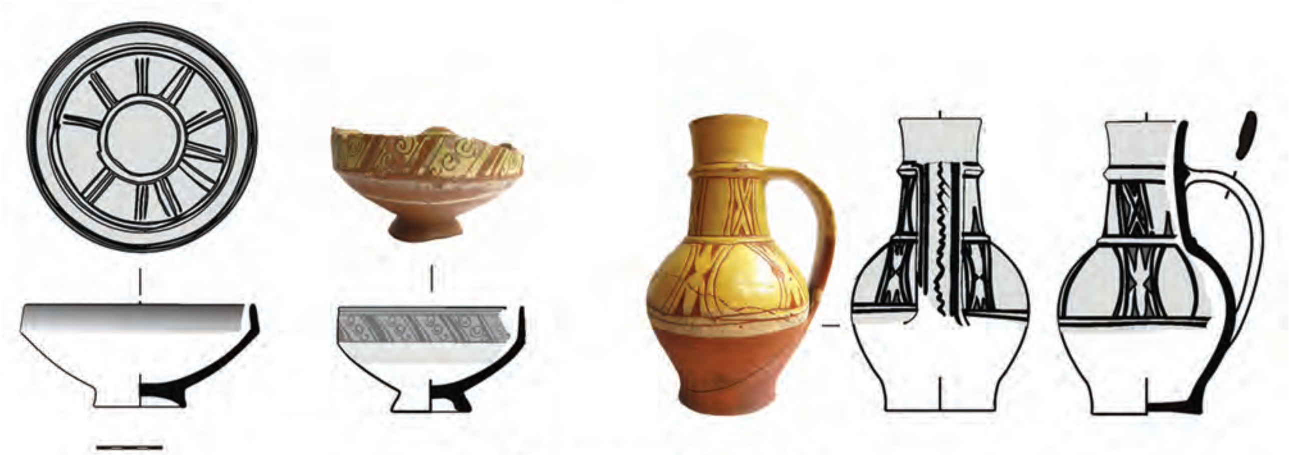

Средновековна керамика

Обр. 3. Средновековни материали.

м. Фундаментът на стената пресича предходните пластове и опира в материковата скала. В суперструкция ранновизантийската стена е запазена на височина от 1 до 1,70 м. Тя е изградена от редове обработени камъни със сходни размери, със спойка от бял хоросан. Бяха регистрирани два отточни отвора на нивото на банкета. Стратиграфските наблюдения и откритите материали в синхронния пласт отнасят строителството на стената след средата на V в. Обитаването през късноантичния период е приключило с опожаряване в края на VI или в нач. на VII в., за което свидетелстват разчистените обгорели останки от две леки постройки.

Беше регистрирано надстрояване на крепостната стена през Средновековието. Градежът е подобен на предходния фортификационен етап, но камъните не са нивелирани в редове. От запад на изток се наблюдава постепенно изместване на по-късната стена навън и образуването на отстъп отвътре. Възможно е това да се дължи на по-късно приплъзване на надстроената куртина (обр. 2).

В близост до стената бяха проучени 4 хоросанови бъркала. Те са свидетелство за сериозен ремонт на крепостната стена, чиято дата обаче не може да се прецизира, тъй като материалите от средновековния пласт маркират дълъг период на обитаване (XII-XV в.).

В западната част на обекта бяха проучени деструкции на малка полувкопана постройка с дървена конструкция и керемиден покрив, разрушена при пожар. Откритата между деструкциите битова керамика датира структурата в XIII в.

В източната част бе проучена пещ с кръгла форма и диаметър 2,20 м. От юг към нея достига косо разположен, тесен канал. В съоръжението бяха открити деформирани керамични фрагменти, които могат да се идентифицират като поти. Това дава основания пещта да се интерпретира като ковашка. Материалите в пещта са от XIII-XV в.

Приблизително в центъра на проучвания парцел се откри кладенец, вкопан в скалата. От запад той е оформен с градена стена. На дъното му бяха открити средновековни материали, сред които кана от XIV-XV в. (обр. 3).

От XV в. това място се използва за християнски некропол, от който бяха проучени 166 гроба. Голяма част от тях са частично нарушени от по-късни гробове. Единствените използвани гробни съоръжения са ями. Откритите железни гвоздеи в 42 от гробовете са индикация за използването на дървени ковчези. В 19 гроба върху лицето или гърдите са били поставяни керемиди, седем от които с графит „Исус Христос победител“ (обр. 3). Обредът в некропола е трупополагане по християнски обичай. Преобладаващата ориентация е с глава на югозапад (61%). При 25% главата е на запад, а останалите са ориентирани на северозапад. Детските погребения представляват 28%. В 28 гроба е регистрирано препогребване. Проучен бе и един гроб, в който са положени две деца. Само в 24 гроба има скромен гробен инвентар от стъклени съдове, монети, кани и единични накити (обр. 3). В пространството между гробове се откриха 3 паници със сграфито украса. Те не могат да бъдат свързани с конкретно съоръжение (обр. 3). В повечето гробове са запазени бронзови копчета от облеклото на покойниците. Некрополът е използван в периода XV-XVII в.

№25. БЪЛГАРО-ФРЕНСКИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА СЕЛИЩНА СТРУКТУРА И НЕКРОПОЛ ОТ ТЕРИТОРИЯТА НА АПОЛОНИЯ ПОНТИКА В М. МЕСАРИТЕ, ГРАД СОЗОПОЛ

Кръстина Панайотова, Теодора Богданова, Александър Баралис

Археологическите проучвания на обект „Селищна структура и некропол от територията на Аполония Понтика“ в м. Месарите от землището на гр. Созопол се извършиха в изпълнение на българо-френски научно изследователски проект „Аполония – некропол и територия“.

Сектор Месарите 6

Продължи проучването на еднoделната сграда, като бяха демонтирани стените на двата градени гроба във вътрешността ѝ. Те са били изградени на нивото на разрушение, което представлява пласт от коринтски плоски керемиди и калиптери, примесени с фрагменти от амфори и не много керамични съдове (обр. 1). Установи се, че този пласт лежи директно върху скалната основа.

Разкрити бяха следи от огнище и 2 каменни структури. Според направения от Ц. Попова анализ на растителните останки от горелия пласт, те принадлежат на овъглена дървесина от дъб и единични фрагменти от бор. Има и фрагменти от безформена маса, по всяка вероятност някаква храна, но не и хляб.

Първата каменна структура е изградена от 3 камъка, оформящи малък четвъртит отвор, като четвъртата му стена е постигната с изсичане на скалата. Тя е разположена на еднакво разстояние от вътрешното лице на източната и западната стени на сградата и вероятно представлява фундамент за дървен стълб, служил за подпора на покрива. Сходно с това съоръжение, изградено от по-големи камъни, но с по-тесен отвор, се разкри на 1,11 м в южна посока. То също отстои на приблизително равни разстояния от източната и западната стени на сградата. Тези структури дават основание да се предположи, че тя е имала двускатен покрив.

Потвърдиха се наблюденията, че сградата в М4 е била изоставена и разрушена, като върху останките от падналия покрив през първата четвърт на III в. пр. Хр. са били изградени двата гроба.

Сектор Месарите 4

Археологическият изкоп беше разширен в северна, южна и източна посока и достигна обща площ 850 кв. м (обр. 2). Продължи проучването на помещения 2-4 от сграда 1 с двор и помещения 5 и 6 в двата края на т. нар. голяма стена.

Открита беше стената, която затваря Помещение 2 от юг. Тя е изградена от 1 ред ломени камъни със запазена дължина 1,34 м при широчина 0,70 м. Възможно е тук да е имало вход на изток.

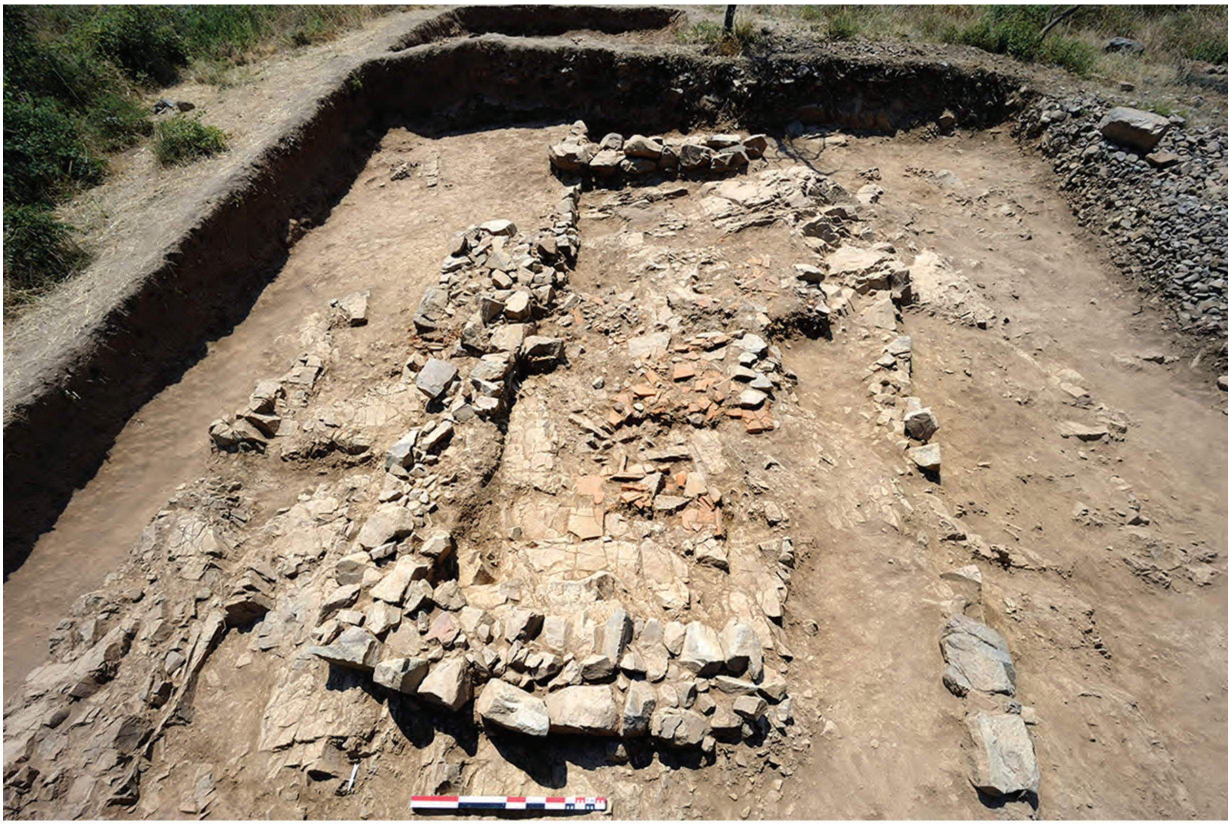

Обр. 1. Сграда в сектор Месарите 6.

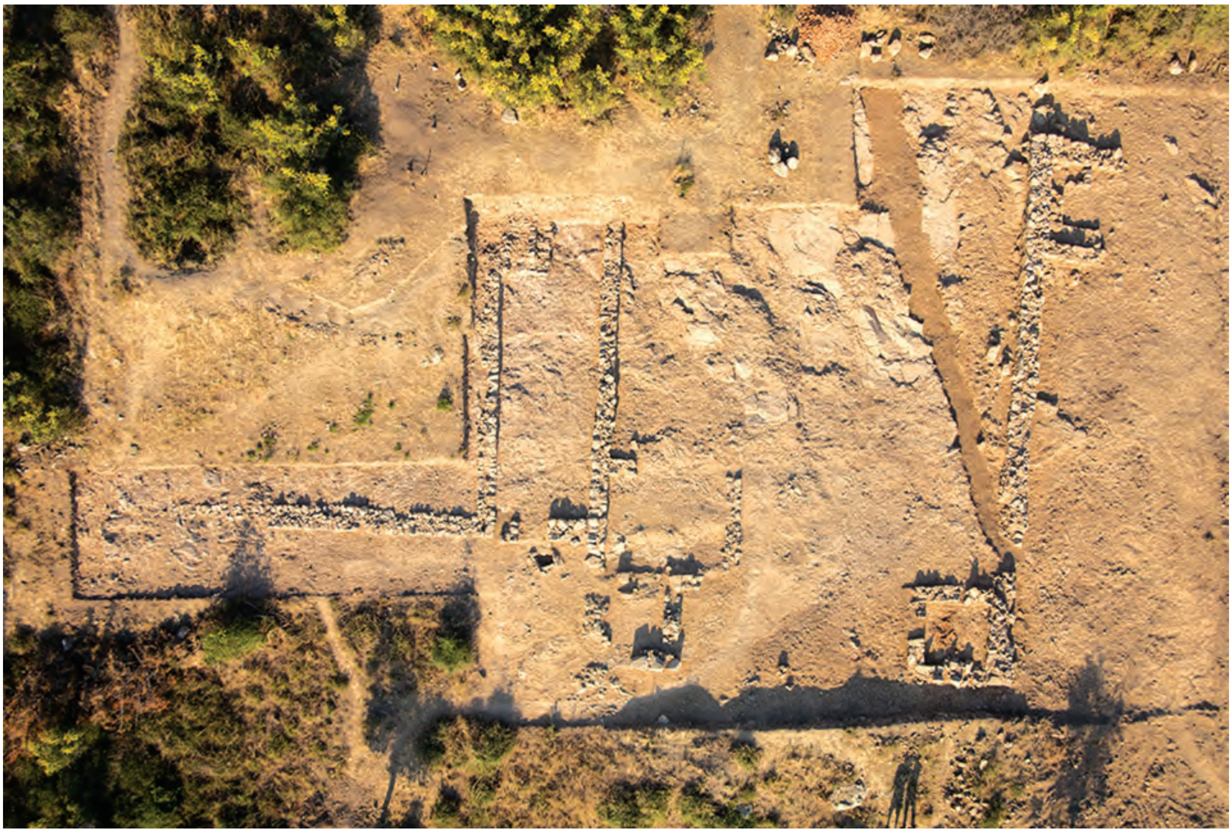

Обр. 2. Сектор Месарите 4.

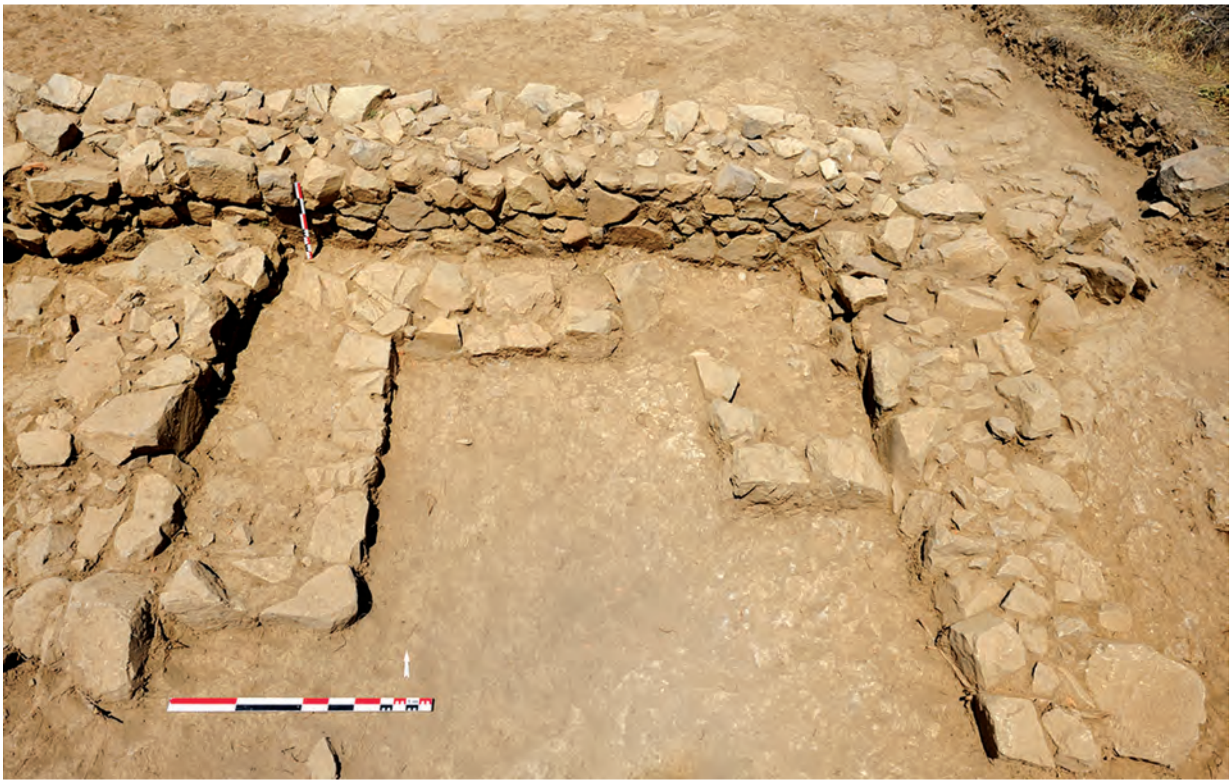

Обр. 3. Помещение № 6 в сектор Месарите 4.

На 8,30 м източно от нея се откри друга малка стеничка, ориентирана също в посока север – юг, дълга 0,90 м и широка 0,70 м. В запълненото с деструкции пространство между тях се намери само струпване от керемиди и един фрагмент от устието на голям съд, украсен с фасция и висок йонийски киматион. Според Д. Стоянова глината на единствената изцяло запазена коринтска плоска керемида е сходна по макроскопски белези с тази на т. нар. „серия Клеоген“, представена тук както с плоски, така и с покриващи керемиди от края на третата четвърт – началото на последната четвърт на IV в. пр. Хр. Липсата на други находки дава основание тази част от комплекса да се интерпретира като навес, отворен към двора на юг.

Проучени бяха южната (дълж. 11,29 м) и северната (дълж. 12,66 м) стени на Помещение 3 (П3). Те затварят пространство широкочина 4,30 м – т. е. П3 има издължена правоъгълна форма с площ около 50 кв. м. Стените са с двулицев градеж от ломени камъни, запазени в 2-3 реда до около 0,40 м.

В североизточната част на П3, прилепена към северната му стена, се разкри правоъгълна структура с размери 1,64 м (С-Ю) и 1,98 м (И-З), оформена от големи и средни по размер ломени камъни. На този етап на проучване въпросът за предназначението на тази структура остава открит.

Стратиграфските наблюдения в П3 показват пласт от каменни деструкции върху пласт от керемиди, който запечатва тънък слой от чернокафява пръст. Последният е наситен с фрагменти от битова керамика и единични фрагменти от строителна – кирпич, обмазка и керемиди (между които фрагмент от челна керемида с релефна украса – пластичен меандър). Сред керамичните находки се намират фрагменти от питоси, местни гърнета, паници и ихтии, чернофирнисови чаши, лампа и мортарий, както и фрагменти от амфори, произведени през втората – третата четвърт на V в. пр. Хр. в различни центрове – Тасос, кръгът на Тасос, Менде, Милет и Хиос. Изхождайки от суперпозицията на пластовете и находките, става ясно, че П3 е напуснато предварително, преди да се срути покрива, чиито останки по-късно са затиснати от рушевините на стените.

От разположеното на север Помещение 4 (П4) беше разкрита изцяло западната стена, запазена във височина от 1 ред ломени камъни. Оскъдицата на керамични находки от вътрешността на помещението вероятно се дължи на силните ерозионни процеси по склона на запад.

Южно от тези помещения и двора през XX в. в скалата е изсечен канал с широчина до 1,70 м и дълбочина до 1,25 м. Проучената му дължина е 19,54 м. Сред пълнежа от чакъл се намериха единични керамични фрагменти, железен нож и съвременни материали.

В югозападната част на разкопаваната площ каналът пресича голямата стена, открита през 2012 г. Ориентирана СЗ-ЮИ, тя е дълга 21,55 м. Нейният двулицев градеж е изпълнен с ломени камъни, като в източната част външното ѝ лице е оформено от по-големи камъни. Максимално запазената ѝ височина е 0,53 м, при широчина до 0,90 м.

Към северното лице в западния край на стената е долепено Помещение 5 (П5). То има почти квадратна форма с вътрешни размери 2,64 х 2,11 м. Входът му е на север. Вътре в помещението и отвън пред входа се разкри голямо количество коринтски керемиди и калиптери от рухналия покрив.

Помещение 5 е почти идентично на разположеното на 8,75 м северно от него Помещение 1 (П1). Между тях, но малко по-близо до П1 през 2011 г. беше разкрита оформена от ломени камъни база за дървена колона (?) и голямо количество плоски керемиди и калиптери. Може да се предположи, че от тази (западната) страна се е намирал входът към двора на комплекса, фланкиран от двете, наподобяващи кули, помещения.

Подобно по размери и начин на градеж Помещение 6 (П6) със съхранена „П“-образна форма, беше разкрито от южната страна в източния край на стената (обр. 3).

Двойното укрепване на страниците позволява да се предположи наличието на вътрешна стълба, водеща към още един етаж.

Помещения 1, 5 и 6 наподобяват кули, каквито са известни в Гърция (Сифнос, Варнава, Тасос) и в гръцките колонии по Северното Черноморие (Херсонес). Дебелината на стените им изключва отбранително предназначение, но тяхното присъствие придава монументалност на този крайградски комплекс.

Литература

Панайотова и др. 2013: К. Панайотова, Т. Богданова, А. Баралис. Българо-френски археологически проучвания на селищна структура и некропол от територията на Аполония Понтика в м. Месарите, гр. Созопол. – Археологически открития и разкопки през 2012 г. София, 2013, 227-230.

Baralis et. al. 2013: A. Baralis, K. Panayotova, M. Avramova, T. Bogdanova, C. Flaux, F. Guibal, A. Keenleyside, M. Kovacheva, D. Nedev, L. Ninov, Ts. Popova, A. Riapov, P. Rouchet, I. Rossignol. La Mission archéologique franc-bulgare à Apollonia du Pont (Sozopol, Bulgarie): bilan de la champagne 2013. Dialogues d’histoire ancienne, Revue soutenue par L’Institut des Sciences Humaines et Sociales du SNRS. 2013, 39/2, 265-286.

№26. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ В НЕКРОПОЛА НА АПОЛОНИЯ (VI-IV В. ПР. ХР.) В КВ. ХАРМАНИТЕ, ПИ 67800.502.413 И ПИ 67800.502.414 ОТ ЗЕМЛИЩЕТО НА ГРАД СОЗОПОЛ

Кръстина Панайотова, Маргарит Дамянов, Мила Чачева

Двата поземлени имота попадат изцяло в границите на недвижима културна ценност „Античен некропол на Аполония Понтика (VI-IV в.пр.Хр.) в кв. Харманите“ (вж. Nedev, Panayotova 2003, 125; Лазаров 1990, №№ 6, 7, 16-20, 23, 24, 28, 31, 36, 44, 49-53), в рамките на новия град на Созопол. На север граничат с градинката на мястото на старото градско гробище, на изток с ул. „Републиканска“, а на запад – с търговски комплекс „Чайка“. Намират в подножието на издигащ се на З-СЗ хълм, като нивото на терена се покачва на север (обр. 1). Проучванията бяха извършени на площ ок. 500 м^2 през октомври и ноември 2013 г.

Беше установено, че над археологическите пластове има отложен около 2,5 м кафяв песъклив насип без материали. Достигането им беше маркирано от промяна в цвета на пясъка към по-тъмно сивкаво. В най-северната периферия на проучваната площ този пласт е тънък и ляга върху плътна глина със сивочерен пласт. В северозападния ъгъл на обекта върху нея беше регистрирана тънка варовикова кора, а в непосредствена близост – овална площадка от дребни и средноголеми ломени

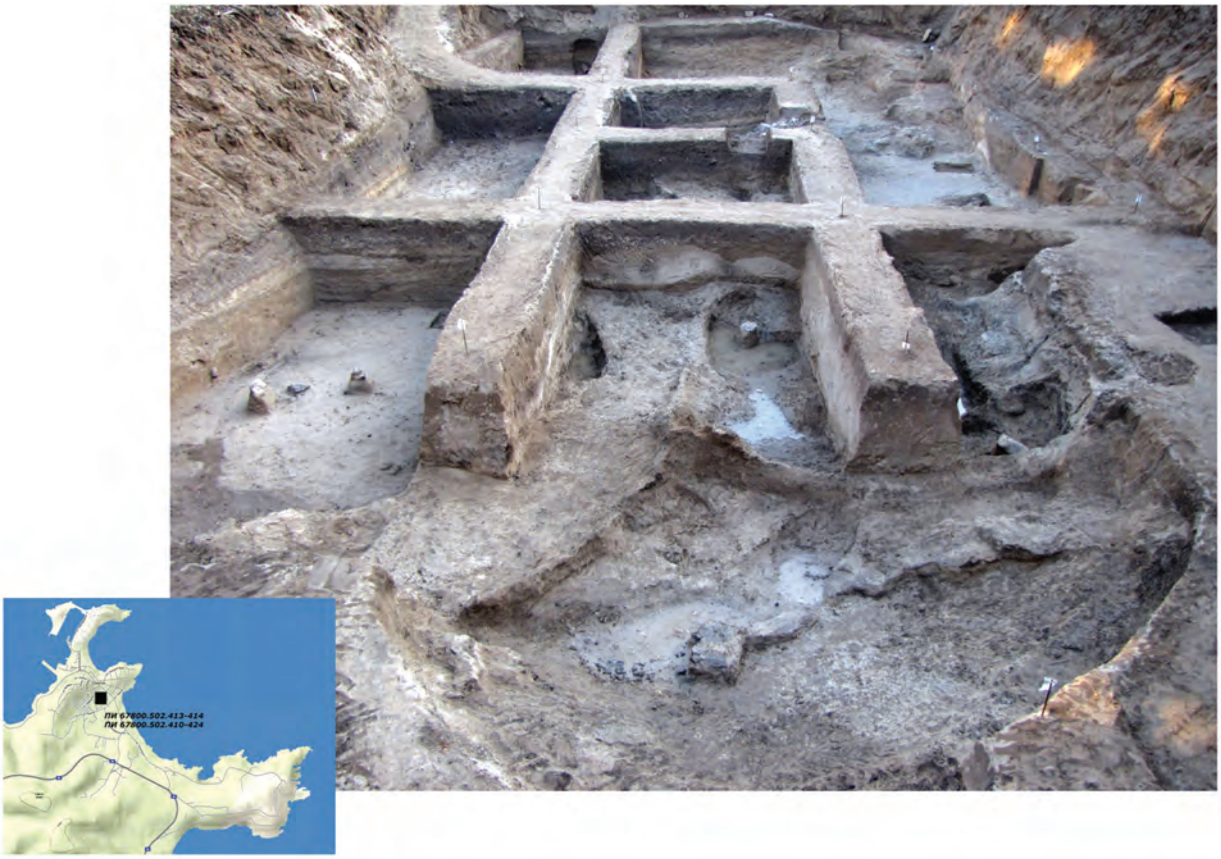

Обр. 1. Местоположение на обекта и вид в края на проучванията.

камъни с диаметър ок. 1,5 м, също лежаща върху глината. Между камъните имаше подредени на ребро фрагменти от съдове, изработени на ръка. Въз основа на данните от съседното ПИ 67800.502.410, площадката може да бъде отнесена към късния неолит.

Зачистването на глината очерта рязко пропадане – границата му минава като диагонална дъга (от ЮЗ към СИ) през северната половина от обекта, като в средата силно се вдава на СЗ. Няма данни да става дума за изкуствено вкопаване, като тази негативна форма не терена е запълнена с песъкливи наслаги, в които се оформят различни петна.

Голямо по-тъмно петно с висока концентрация на амфорни фрагменти се оформи в кв. С2. То представлява вкопаване с размери ок. 5 х 3,50 м в по-светлия пясък. В горните пластове бяха документирани големи струпвания от фрагменти, вероятно от предварително счупени съдове. При тяхното демонтиране, в централната и южната част на вкопаването, се достигна до човешки останки – два скелета на възрастни индивиди и два детски, обозначени като гробове №№ 4-7 (обр. 2). Необичайните им пози – на една страна, с изкривени крайници, три от скелетите на практика един върху друг – показват, че не става дума за формални погребения. Четирите тела изглеждат нахвърляни произволно в голяма плитка яма (с дълбочина ок. 1 м), при чието засипване са били изхвърлени фрагментираните амфори, които определят и датата на комплекса – първата половина на III в. пр. Хр.[1]

На различни места в песъкливите пластове, запълващи хлътването в материковата глина, също бяха открити човешки останки, но по правило отделни кости и черепи или групи кости не в анатомичен ред. Въпреки липсата на ясен контекст, някои от тях получиха формални номера като гробове. Впечатлението за нарушен некропол се затвърди и от откритите две тела от амфори с кости от много малки деца.

В пластовете се откриха и голямо количество материали, включително цели предмети, принадлежащи към инвентара на нарушените гробове (обр. 3). Сред тях има черно- и червенофигурни лекити, фрагменти от други рисувани съдове, чернофирнисови чаши и панички, пръстеновидни аскоси с украса от ивици боя, малки коринтски съдове, теракоти и др. Хронологията на находките ясно очертава

---

[1] Авторите изказват благодарност на д-р Чавдар Цочев за прецизирането на хронологията.

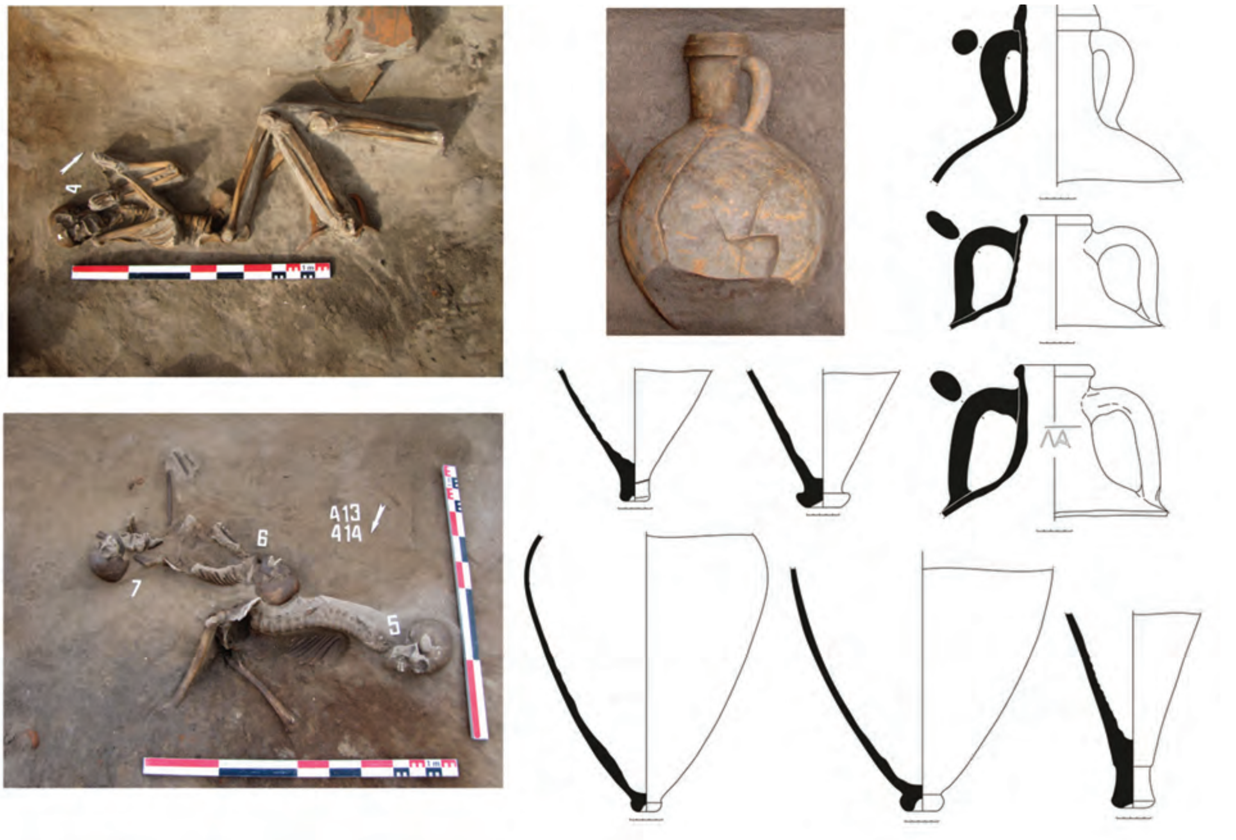

Обр. 2. Раноелинистическа яма с четири човешки скелета и фрагментирани амфори.

функционирането на античен некропол от самия край на VI – нач. на V в. до първите десетилетия на IV в. пр. Хр.

Налице е хиатус от около век между този късноархаичен и класически некропол и ямата с четирите скелета, която следва да се интерпретира извън погребален контекст. С оглед резултатите от съседните парцели (вж. отчета за проучванията в ПИ 67800.502.410-ПИ 67800.502.424), ямата би могла да бъде тълкувана като боклучна, което поставя въпроса за статуса на хората, нахвърляни в нея.

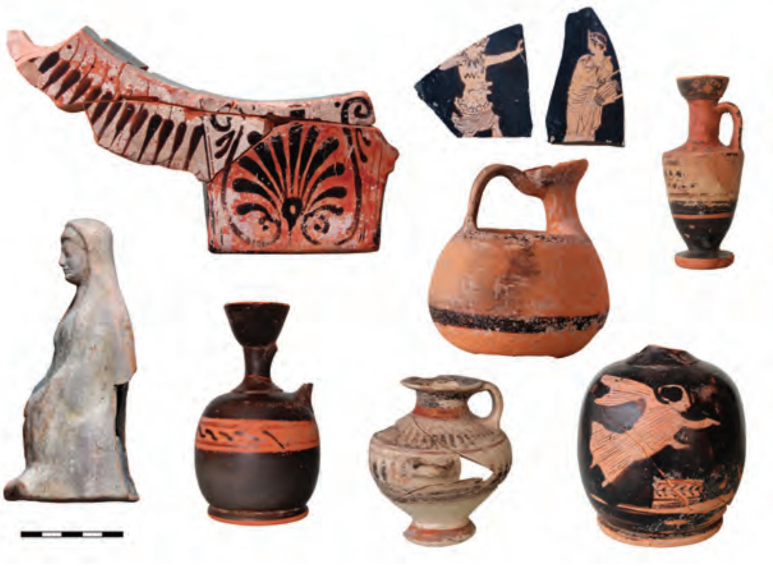

Обр. 3. Материали от разрушени гробове от V в. пр. Хр.

Освен антични предмети, свързани с некропола на Аполония, запълващите пропадането в материковата глина пластове предоставиха и материали от по-ранни периоди. Голямо количество са фрагментите от керамични съдове, изработени на ръка. Характеризират се с тъмна – кафява, кафяво-черна, сиво-черна – повърхност, в някои случаи груба, при други загладена или излъскана. Украсата – релефни ленти с притискания при гърнетата, канелюри и врязани и отпечатани елементи при фината керамика, букели – отнася материалите към ранножелязната епоха. Въпреки че материалът е фрагментиран, представени са основните групи съдове – гърнета, паници, чаши/кани, амфоровидни съдове (вж. обр. 2 в отчета за ПИ 67800.502.410-ПИ 67800.502.424). Малкото количество украсени фрагменти, при които преобладават канелюрите, с единични примери за отпечатан псевдошнур и окръжности, отнасят керамичния комплекс към първия период на РЖЕ[2]. Той най-вероятно принадлежи на селище, тъй като заедно с керамиката се откриват голямо количество късове от отухлени мазилки със следи от колове и плет (вероятно от разрушени жилища); присъстват и битови находки (например прешлени за вретено).

---

[2] Авторите изказват благодарност за предоставената консултация от доц. д-р Красимир Ников и доц. д-р Георги Нехризов.

Ранножелезни материали бяха регистрирани навсякъде в песъкливите пластове, без да са стратиграфски обособени (включително в пълнежа на елинистическата яма). Антични и ранножелезни фрагменти се откриваха до най-дълбокото достигнато ниво (н.в. 3,70-3,80 м), под което проучванията бяха невъзможни заради избилите подпочвени води. Обяснение на тази ситуация дават археологическите проучвания в съседни парцели (на север в ПИ 67800.502.410-ПИ 67800.502.424) и на изток по трасето на канал по дължината на ул. „Републиканска" (ръководени от Я. Иванов и Д. Недев). При тях бяха открити гробове от V в. пр. Хр. значително по-високо (н.в. ок. 6,50-7 м). По всяка вероятност „пропадането" в материковата глина в рамките на ПИ 67800.502.413-414 представлява естествено дере, събиращо водите, оттичащи се от хълма на СЗ. Ранножелезните материали и тези от некропола от V в. пр. Хр. са преотложени (свлечени) при ерозията на склоновете на дерето.

Нивото на песъкливите пластове в дерето пада в южната и югоизточната част на обекта, където върху тях ляга плътен глинест плат с археологически материали. Единствено на неговата повърхност бяха регистрирани следи от структури – каменни основи на стени и разсипи от дребни и средноголеми камъни, керамични фрагменти и фрагменти от строителна керамика. Градежите са небрежни, като между камъните има големи фрагменти от амфори и керемиди. Материалите са смесени, като се открива ранножелязна, класическа и елинистическа керамика. Налице са и по-късни фрагменти, включително от римски (и късноантични?) амфори. Вероятно в този период тук са съществували някакви леки стопански постройки.

Литература

Лазаров 1990: М. Лазаров. Антична рисувана керамика в България. София, 1990.

Nedev, Panayotova 2003: D. Nedev, K. Panayotova. Apollonia Pontica. – In: D. Grammenos, E. Petropoulos (eds.). Ancient Greek Colonies in the Black Sea. Thessaloniki, 2003, 95-155.

№27. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ В НЕКРОПОЛА НА АПОЛОНИЯ (VI-IV В. ПР. ХР.) В КВ. ХАРМАНИТЕ, ПИ 67800.502.410 И ПИ 67800.502.424 ОТ ЗЕМЛИЩЕТО НА ГРАД СОЗОПОЛ

Кръстина Панайотова, Маргарит Дамянов, Мила Чачева

Проучванията в поземлените имоти ПИ 67800.502.410 и ПИ 67800.502.424 се явяват разширение на север на разкопките в ПИ 67800.502.413-414. Теренът е в рамките на недвижима културна ценност „Античен некропол на Аполония (VI-IV в. пр. Хр.) в кв. Харманите", като попада в градинката на мястото на старото гробище на гр. Созопол. Проучванията обхванаха площ ок. 450 кв. м. При отнемането на насипния пласт се достигна до гробове от XX в., което наложи разкриването на цялото ниво с цел вдигането на човешките останки (около 50 гроба) за препогребване.

Беше установено, че съвременните гробове достигат до античния културен пласт, който е песъклив и нехомогенен, с по-тъмни петна в светлата пясъчна основа. Той се изкачва в югоизточната част на проучваната площ, където беше разчистено голямо керамично струпване, спускащо се надолу по склона и образуващо голяма дъга с фронт на юг, ширина ок. 2 м и дължина над 7 м (в кв. D01-C01). Средната дебелина на пласта не надхвърля 0,20-0,30 м. Състои се основно от голямо количество натрошени амфори, които обаче не са фрагментирани на място, тъй като не се възстановяват цели форми и характерните части не са представени равностойно. Амфорите са от Тасос и други северноегейски центрове, Хиос, Книд, Родос и др., като покриват сравнително дълъг период (втората половина на IV и началото на III в. пр. Хр.). Между амфорните фрагменти се откриват и местни и чернофирнисови съдове, които потвърждават широката дата на депонираните материали. Пластът би могъл да бъде интерпретиран като боклучен. Долната му хронологическа граница съвпада с датировката на голямата яма с фрагментирани амфори и човешки скелети, проучена в съседния ПИ 67800.502.413. Тези комплекси свидетелстват за човешка дейност в района през ранноелинистическата епоха, развиваща се на територията на вече изоставения некропол от V в. пр. Хр.

Също в източната част на обекта (кв. D02-D03), на н. в. ок. 7 м бяха засечени четири антични гроба с трупополагане (№№ 11-14) на едно и също ниво с тези от XX в. (отличават се по ориентацията, като античните са с глава на И-ЮИ). Ямите на гробовете се очертават благодарение на по-тъмния си пълнеж. Два от гробовете, №№ 11 и 12, са безинвентарни и са нарушени от по-късни вкопавания. При вдигането на човешките останки и оголване на светлата пясъчна основа се установи, че някои от вкопаванията (6 с различна форма само в кв. D02) достигат до материковата глина. В пълнежа им се откриха малобройни разновременни материали – фрагменти от съдове на ръка (РЖЕ) и амфори. Вероятно тези вкопавания следва да се отнесат към елинистическата епоха.

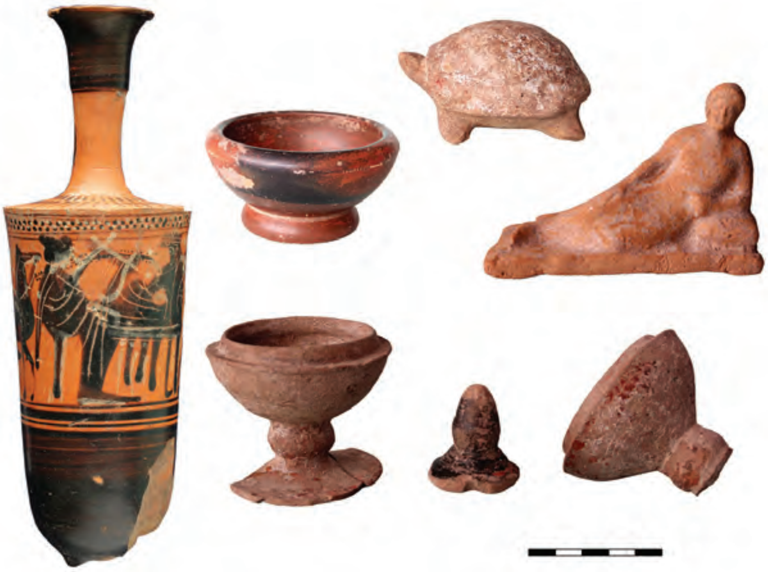

Обр. 1. Предмети от гробове № 13 и 14, ПИ 67800.502.410.

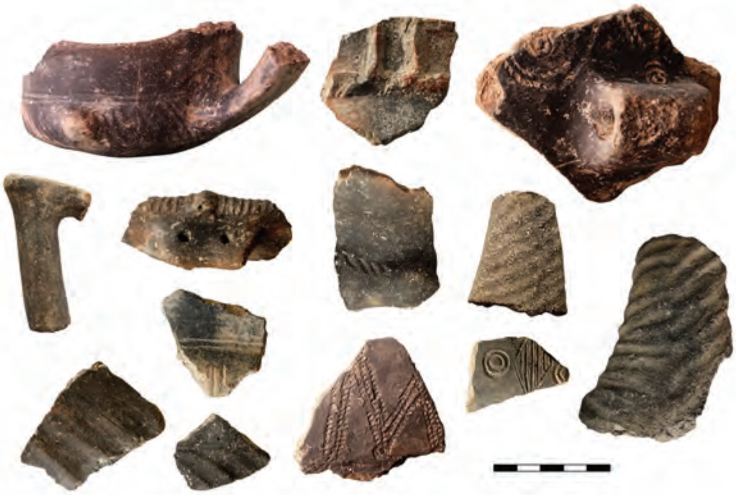

Обр. 2. Керамика от ранножелязната епоха от ПИ 67800.502.413-414 и ПИ 67800.502.410.

Детският гроб № 13 (кв. D03) е съпроводен с богати гробни дарове – голям чернофигурен лекит, паничка, две теракоти, две пиксиди на високи столчета, дребни метални предмети (вкл. два бронзови върха за стрели) и др. (обр. 1) В гроба има астрагали и общо 46 зъба от дребни преживни животни. Въз основа на инвентара гробът може да се датира в края на първата или началото на втората четвърт на V в. пр. Хр. В съседство беше разчистен още един детски гроб (№ 14) от същия период. В други части на проучваната площ бяха открити още антични предмети, вероятно от нарушени гробове.

В тъмния песъклив пласт, в който са вкопани античните (и някои от съвременните) гробове, се открива и сравнително голямо количество керамика на ръка от ранножелязната епоха (обр. 2). Подобни фрагменти се откриват също така в пълнежа на античните гробни ями и в амфорното струпване. Ранножелезните материали изчезват в компактния светъл пясък под гробовете, което показва, че структурите от класическата и елинистическата епоха са вкопани в културен пласт от РЖЕ. Това обяснява ситуацията в съседните ПИ 67800.502.413-414, където преотложените находки от класическия некропол се откриват смесени с керамика на ръка. Структури в ранножелезния пласт не бяха регистрирани.

Пластът с ранножелезни и антични материали лежи върху по-светъл компактен пясъчен пласт с непостоянна дебелина в различните части на обекта. Като се изключат по-късните вкопавания, в него археологически материали не се откриват. В дълбочина пластът стига почти до материковата глина, като в североизточния ъгъл на проучваната площ (кв. D04) беше разчистена и тънка варовикова кора в долния му край.

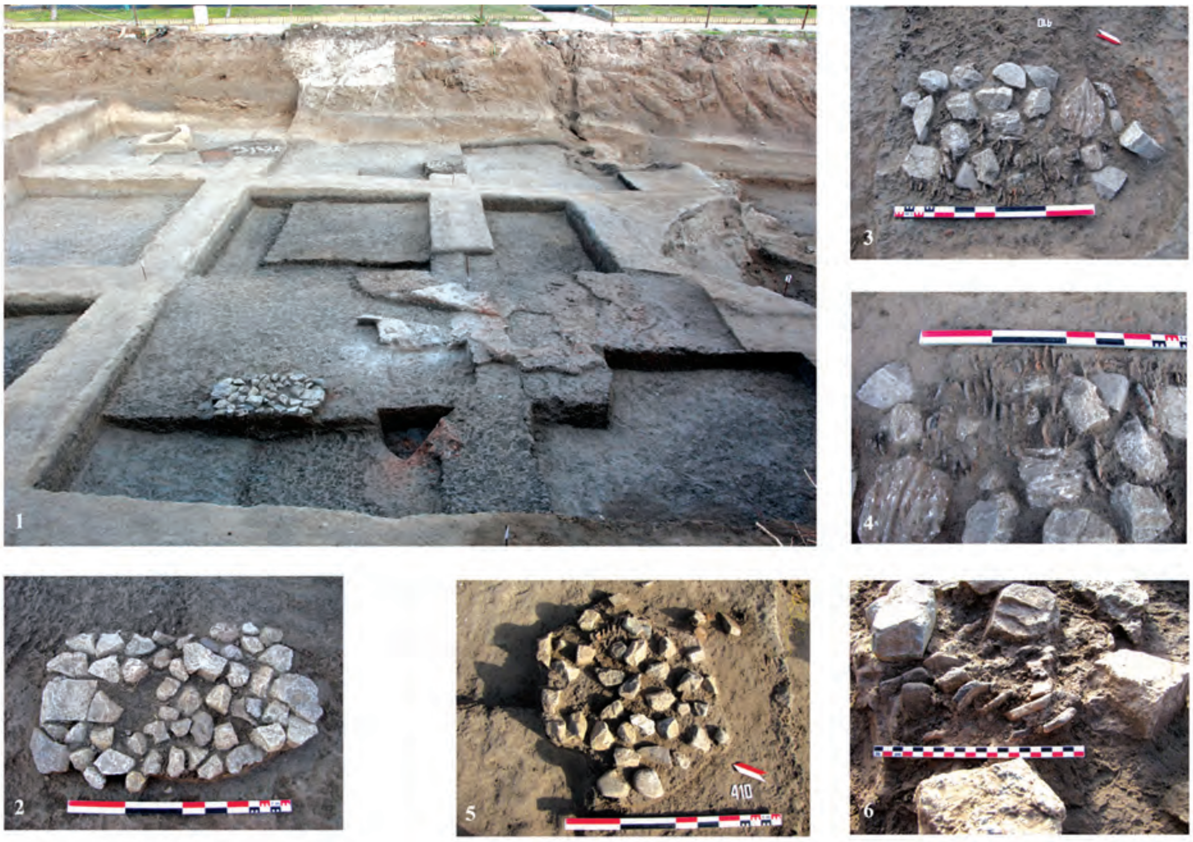

Обр. 3. Структури от късния неолит в ПИ 67800.502.410.

Върху повърхността на стерилната глина заляга тънък плътен пласт (с дебелина ок. 0,20 м), в който се откриват пръснати дребни фрагменти от съдове на ръка, които имат различни характеристики от раннножелязната керамика. В рамките на обекта бяха засечени и структури, които могат да се свържат с този най-ранен период, като по-голямата част са концентрирани в южната част па ПИ 67800.502.410.

В югозападния ъгъл на обекта (кв. B0) беше разчистена правоъгълна площадка от дребни и средноголеми ломени камъни (1,38 х 0,74 м), между които в глината имаше подредени на ребро фрагменти от съдове – ситуация, идентична с регистрираната в кв. B3 в ПИ 67800.502.413 (на 12-13 м южно). Непосредствено на Ю-ЮИ от площадката бяха зачистени няколко аморфни петна от отухлени мазилки и сбита пепелива пръст, заемащи обща площ ок. 4,60 х 4 м, които могат да бъдат интерпретирани като останки от праисторическо жилище (обр. 3 *1-2*). Сред тях се откриха малко материали – керамични фрагменти, животински кости, кремъчни пластини, пробита раковина от морски охлюв и др.

В югоизточния край на обекта (кв. D0-D01) бяха разчистени две подобни каменни площадки със същата особеност при оформлението – забити в глината подредени на ребро дребни керамични фрагменти (обр. 3 *4-6*). До едната от площадките също беше зачистено петно от отухлени мазилки. Следи от същия период – струпване от големи и средноголеми камъни и керамични фрагменти, бяха регистрирани и в кв. D03.

Керамиката, която се открива в контекста на тези структури, е изработена на ръка, лошо изпечена, с много едри примеси и оранжевокафяви повърхности. Украсата е основно от врязани линии и набождания. Въз основа на своите характеристики тя може да се отнесе към късния неолит (синхронна на Караново IV). Най-близки паралели предоставят материалите от проучвания на П. Лещаков в м. Буджака (южно от Созопол) (Класнаков и др. 2011, 65-68), м. Аклади чеири (северно от Созопол) (Лещаков и др. 2009, 74-77) и други обекти. Следи от неолитно обитаване са регистрирани и в непосредствена близост до проучвания парцел – при строежа на пожарната в Созопол, на ок. 200 м южно от ПИ 67800.502.410.[3]

---

[3] Авторите изказват благодарност на Петър Лещаков за консултацията.

Литература

Класнаков и др. 2011: М. Класнаков, П. Лещаков, Г. Самичкова, Р. Александрова, Н. Спасов, Н. Илиев, Р. Златева. Спасително археологическо проучване на късннеолитно селище Буджака в зоната на УПИ 8035, гр. Созопол, област Бургас. – Археологически открития и разкопки през 2010 г. София, 2011, 65-68.

Лещаков и др. 2009: П. Лещаков, М. Класнаков, Д. Недев. Спасителни археологически разкопки на праисторически обект в м. Аклади чеири, село Черноморец. – Археологически открития и разкопки през 2008 г. София, 2009, 74-77.

№28. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ НАБЛЮДЕНИЯ И СПАСИТЕЛНИ РАЗКОПКИ В РАМКИТЕ НА ПРОЕКТ ИНТЕГРИРАН ПРОЕКТ ЗА ВОДЕН ЦИКЪЛ НА СОЗОПОЛ: „СТРОИТЕЛСТВО НА КАНАЛНИ ПОМПЕНИ СТАНЦИИ, НАПОРНИ ТРЪБОПРОВОДИ И КОЛЕКТОРИ“

Явор Иванов, Димитър Недев

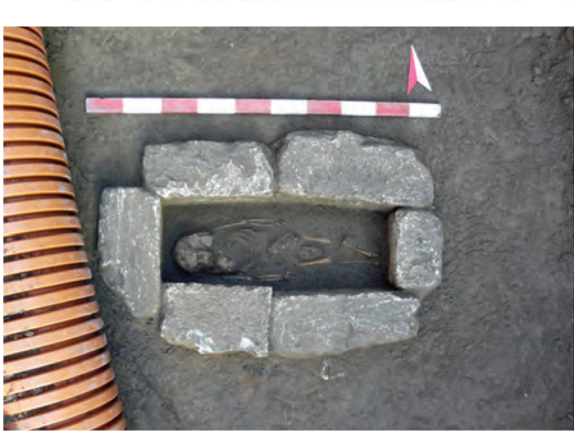

Обр. 1. Структура № 2, циста № 2.

В края на месец октомври започнаха археологическите наблюдения, които продължиха до края на календарната година. На отделни места в обозначените сектори, се премина към спасителни археологически проучвания.

Сектор „ресторант Рибарска среща-сграда на община Созопол“, на бул. Хан Крум (Провлака). Отсечката е с дължина 194,50 м. Канала е с шир. 1,50 м и дълб. от 3,20 до 3,70 м, а при отделните шахти до 4,20 м (тази дълбочина е валидна за пространство 1,20 х 1,20 м). В този сектор бяха проучени шест археологически структури:

Структури от I-II в. сл. Хр.

Структура № 4: В опалена яма (реална дълб. 3,80 и размери: дълж. 1,10 м и шир. 0,69 м), намираща се в охумусен пясък е положена кремация на човешки индивид. В югозападният ъгъл на ямата като гробен дар е положена бронзова дръжка от ойнохое, като долната част завършва с апликация – бюст на богиня (Кибела или Хеката?), в долната част на който е изобразено животно в лежаща поза, най-вероятно куче (?). В средната, югоизточна и североизточни части на ямата се откриха предмети, които едва след реставрацията могат да бъдат интерпретирани. На западната къса страна на ямата е положен плосък камък, а срещуположно на него (източна къса страна) е поставена изцяло запазена база за колона. След погребалният акт, ямата е запълнена с пръст (охумусен пясък), на двете къси страни са поставени плосък камък и база за колона. След което върху южната стена са поставени камъни. Върху тези камъни впоследствие е поставен каменен блок. Още един е поставен върху северната стена. Най-накрая е поставена покривна-

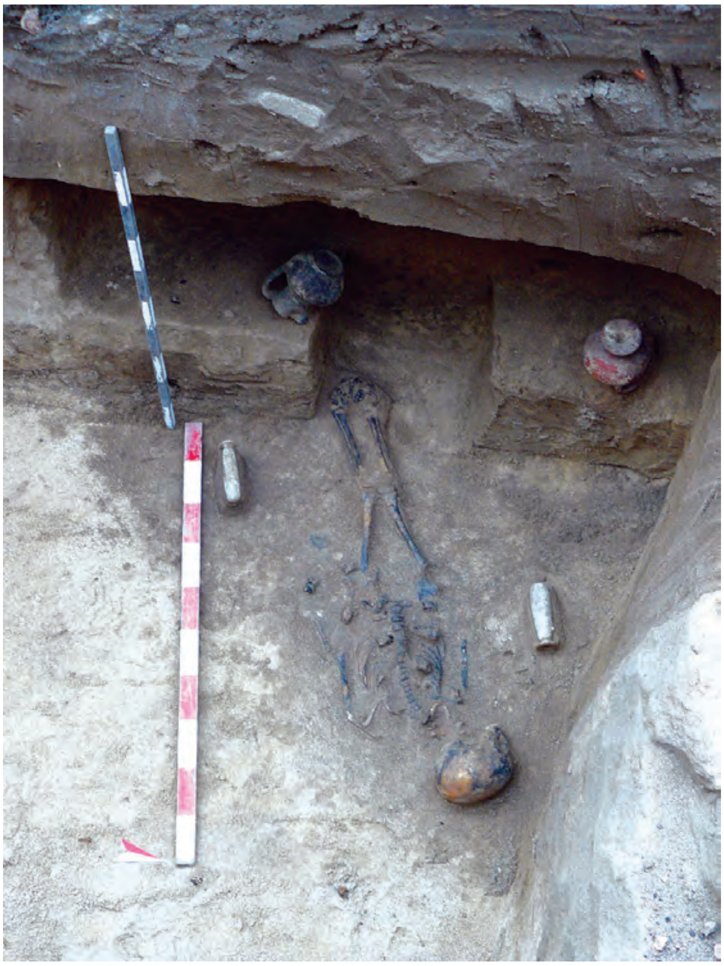

Обр. 2. Структура № 7, гроб № 2.

та плоча, като по-този начин трите блока образуват „долменоподобна“ форма на градежа. Покривната плоча е праг от монументална сграда, както и северният, които са преизползвани по-късно при погребението.

Структури от IV-VI в. сл. Хр.

Проучени бяха общо пет структури:

Структура № 1, циста № 1. На реална дълб. 3,40-3,50 м (разликата от 0,10 м е от денивелацията на структурата) се откри циста. В цистата се откриха две погребения: едно основно и препогребано в северната част на съоръжението и едно вторично в анатомичен порядък. Обредът е трупополагане.

Структура № 2, циста № 2. На реална дълб. 3,50 м се откри циста с малки размери – дълж. 0,94 м, шир. 0,60 м. В съоръжението е погребано дете (обр. 1). Върху четири от каменните блока, се откриха врязани надписи Според първоначалните наблюдения надписите са на ранновизантийски. Върху един от тези камъни и в десния ъгъл има релефна геометрична украса от четири ромба, съчетани в един мрежест орнамент.

Структура № 3, кръстовидна структура. На реална дълб. 3,10 м, се откри структура, съставена от две погребения, чрез трупополагане. Те са положени на кръст, един върху друг. Структурата е с размери 1,41 x 1,70 м. Първичното погребение е оградено с керемиди. Инвентар към погребенията не беше открит.

Структура № 5. Югоизточно и на 0,30 м. от структура № 4 се откри и проучи вторично погребение, спрямо структура № 4. Индивидът е положен в обикновена гробна яма (дълж. 1,90 м), направена в охумусен пясък. Обредът е трупополагане.

Структура № 6, циста № 3. На реална дълб. 3,35 м, се откри циста с размери: дълж. 1,39 м, шир. 0,35 м. В цистата са погребани 6 деца Първичните погребения са две, отново на деца.

Сектор „Харманите – ул. Републиканска“. Отсечката е с дължина 238,55 м. Каналът е с шир. 1,70 м и дълб. 2,40 м. В този сектор бяха проучени осем археологически структури:

Структури от V-IV в. пр. Хр.

Структура № 1 е съставена от средно големи и големи камъмни и се намира в пласт от охумусен пясък. Дължината на структурата е 2,70 м. Западно от структура № 1 и плътно до нея, се откри (на реална дълб. 1,40-2,40 м) средна концентрация на керамични фрагменти, основно дъна, дръжки, устия и стени от амфори.

Структура № 2. На реална дълбочина 1 м, се откри вкопана структура. Пълнежът на структурата е от кафява рохка пръст, в която се откриха фрагменти от амфори, сред които дъна, устия и стени – средна концентрация.

Структура № 3, гроб № 1. На реална дълбочина 1,29 м се откри човешко погребение. Обредът е трупополагане. Като погребални дарове са положени алабастрон и бронзова стригила.

Структура № 4, урна № 1. На реална дълбочина 0,68 м, се откри археологическа структура – каменна урна. Горната част на каменният съд е разрушена още при строителството на асфалтовия път (1965-1967 г.). На място се откри цялото дъно, част от едната страна, както и по-голяма част от капака с дръжката – пропаднал в урната. На дъното на урната и под капака, се откриха кремирани човешки кости в много лошо състояние.

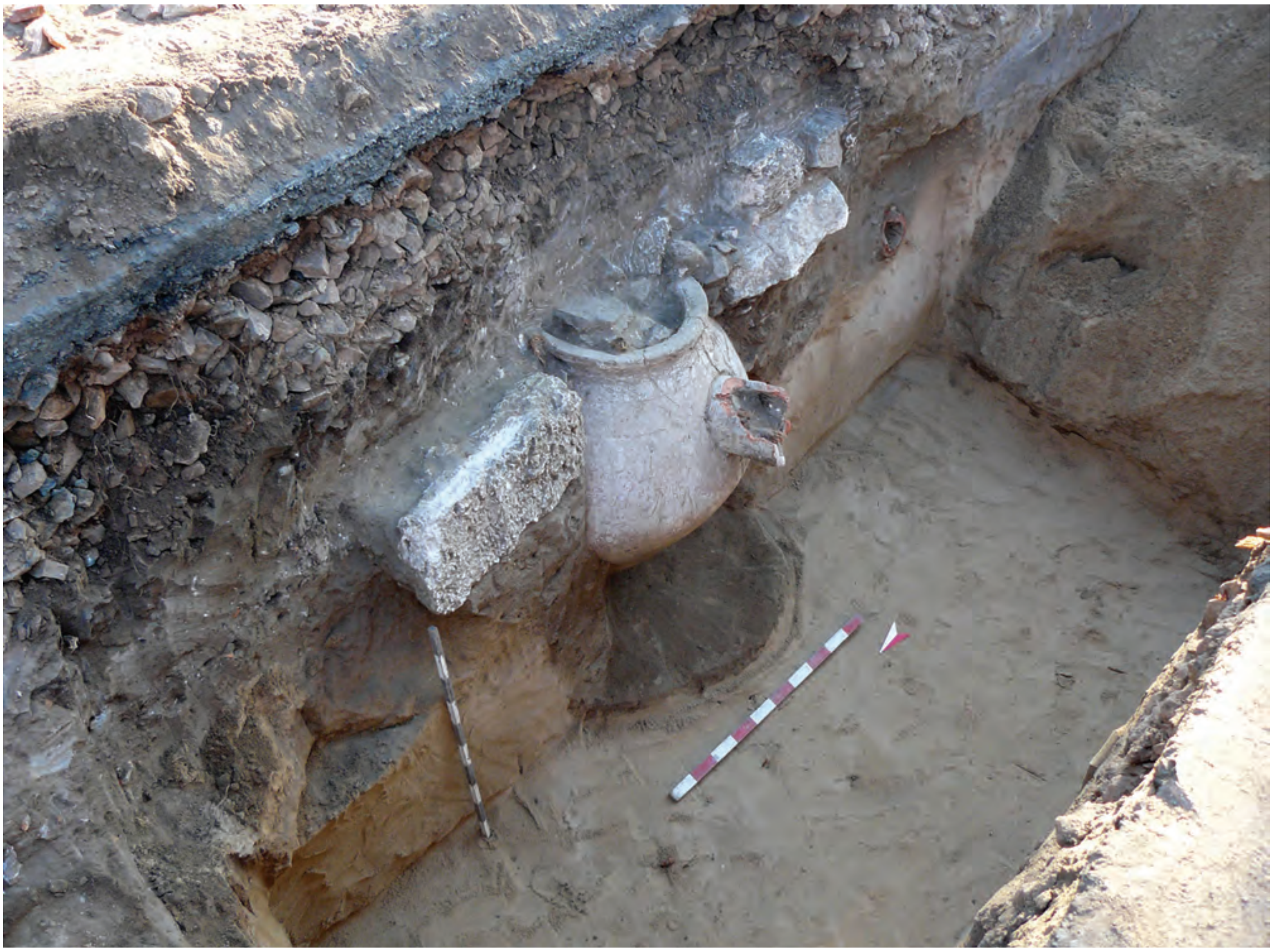

Обр. 3. Структура № 6А.

Структура № 5, урна № 2. На реална дълбочина 0,71 м, се откри археологическа структура – керамична урна с погребални дарове около нея. Дължина на структурата е 1,10 м, а ширината ѝ е 0,60 м.

Структура № 7, гроб № 2. Погребаният индивид е положен по-гръб с прибрани до тялото горни крайници в яма с пълнеж от тъмнокафява-черна пръст. Погребалните дарове в погребението са разположени около торса и при долните крайници и са положени на две нива, с разлика от 0,42 м. (обр. 2) Гробните структури от V-IV в. пр. Хр., са част от по-голям некропол, проучен през месеците януари и февруари 2014 г.

Структури от I-II в.

Структура № 6 и 6 А. Структурата е разкрита в цялата ширина на прокопаваният канал и на реална дълбочина 0,90 м. Състои се от две керамични тръби и каменно струпване, разположено до северната страна на едната тръба. След демонтирането на двете антични тръби и каменното струпване, в източната страна на канала се откри голям съд – питос (Структура 6 А). (обр. 3) Оказа се, че северната тръба (разрушената) се свързва с питоса. В самият съд и в неговата западна страна е запазена основата на тръбата. От север и юг, се регистрира градеж от големи продълговати камъни. В пълнежа на питоса се откриха множество керамични фрагменти, като от тях ще бъдат реставрирани поне шест цели съда. Концентрацията на керамика се регистрира от 0,40 до 0,80 м. Оказа се, че от другата страна на питоса няма тръба, която да е продължение на откритата. Няма и отвор за тръба. Всички тези особености са предпоставки питосът с керамичната тръба да се интерпретира като антична тоалетна или водосъбирателно съоръжение.

Сектор „Златна рибка“

Отсечката е с дължина 775,50 м. Канала е с шир. 1,70 м и дълб. от 2,20 до 3,30 м. На този етап и в посочените метри, не се регистрираха археологически структури и материал.

Археологическите наблюдения и спасителни разкопки ще продължат и през 2014 г.

№29. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА АНТИЧНИЯ НЕКРОПОЛ НА АПОЛОНИЯ ПОНТИКА В М. КАЛФАТА/БУДЖАКА (V-III В. ПР. ХР.), ПИ 67800.4.39, ГРАД СОЗОПОЛ

Кръстина Панайотова, Маргарит Дамянов, Мила Чачева

ПИ 67800.4.39 (с предходен № 5098) се намира в м. Буджака, ограничен от ул. Виа Понтика от юг и ул. Калфата – от север. Проучването се проведе през септември и октомври 2013 г. на площ ок. 950 кв. м. В северната част на обекта имаше натрупани строителни отпадъци и следи от съвременни изкопни работи и се установи, че те са нарушили частично античните структури.

С оглед резултатите проучената площ може да бъде разделена на две части. Останките от некропола са съсредоточени в северната половина, докато в южната беше проучена кариера за добив на варовик и изсечена в скалата шахта към тунела, свързан с античния водопровод.

Некрополът в този участък е възникнал във втората половина на V в. пр. Хр. – находки от този период бяха открити в нарушен контекст в северозападния ъгъл на парцела.

Както и в съседните от запад имоти, некрополът се развива от двете страни на античен път (с посока СЗ-ЮИ) (Панайотова и др. 2013, 230-231), като структури и гробове бяха проучени най-вече северно от него. Трасето на пътя е маркирано от няколко каменни стени (обр. 1). В централната северна част на парцела беше проучена полукръгла крепида с ширина ок. 7,40 м, обърната на СЗ, чийто южен край в някакъв по-късен момент е удължен с къса права стена в югоизточна посока. Първата фаза на крепидата, със субструкция от големи ломени камъни и суперструкция от грижливо оформени

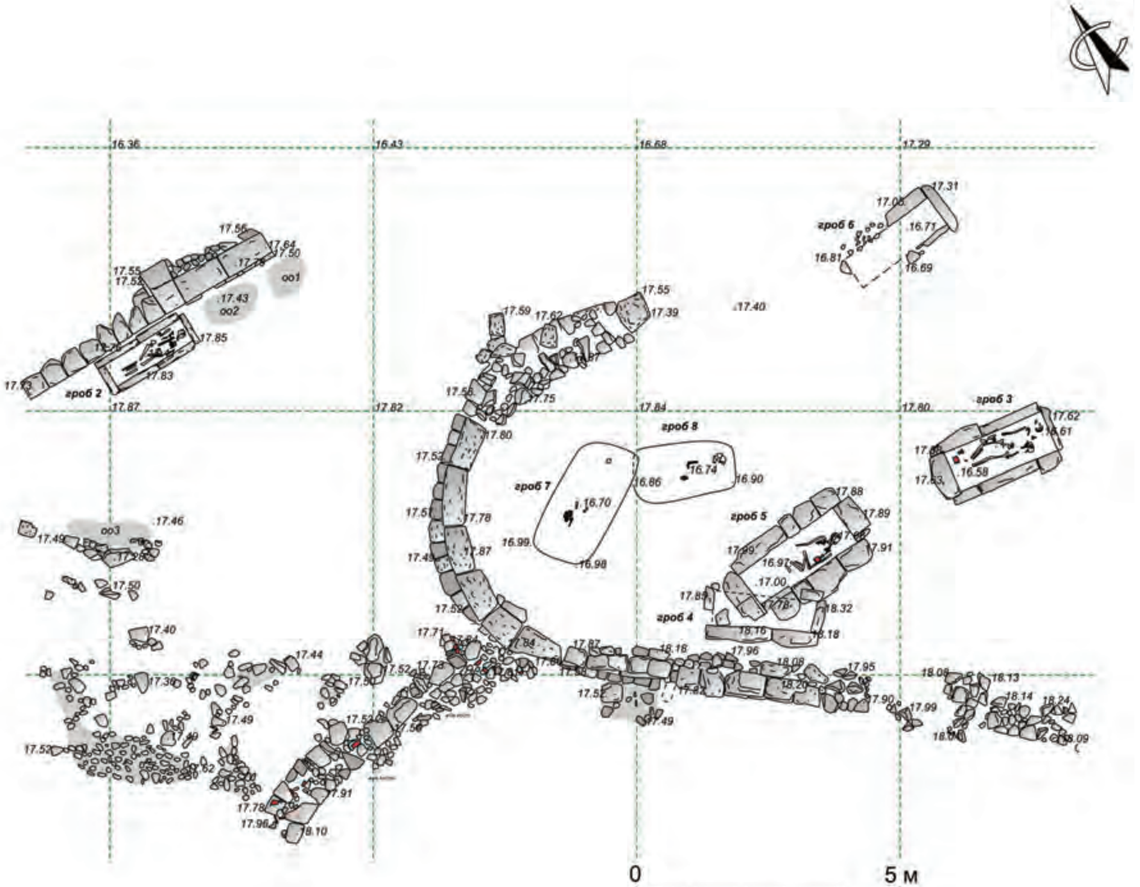

Обр. 1. Структури от класическия и елинистически некропол на Аполония Понтика в УПИ 67800.4.39 – оградни стени и гробове северно от античния път.

варовикови блокове, може да се датира в първата/началото на втората четвърт на IV в. пр. Хр. въз основа на гробовете в ограденото пространство (№№ 5, 7 и 8). Удължаването се отнася към средата/третата четвърт на века и може да се свърже с изграждането на цистовия гроб № 4 непосредствено от вътрешната му страна.

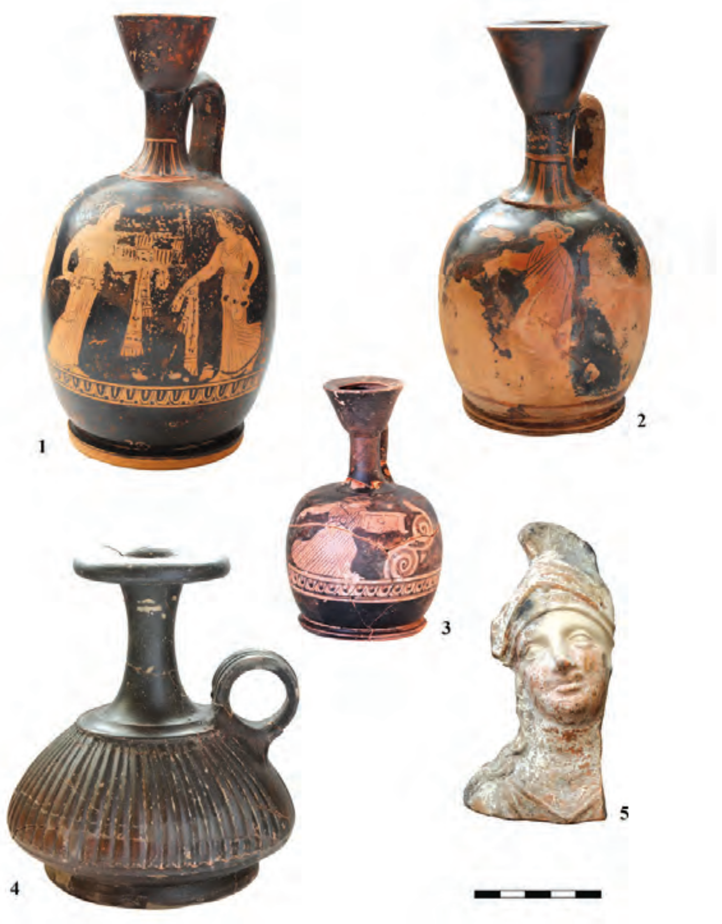

Обр. 2. Материали от гробове и обредни огнища в УПИ 67800.4.39.

На северозапад от крепидата беше проучена още една каменна стена с различна ориентация (И-З), изнесена навътре от основното трасе на пътя. Тя е с дължина 5,40 м и има обърнато на юг лице, като градежът ѝ е подобен на този на крепидата. Датировката ѝ е затруднена от факта, че културните пластове северно от нея са на практика унищожени. Пред лицето ѝ има елинистически цистов гроб. Единствената податка за хронологията на стената дава проученото пред нея обредно огнище № 2 с дата във втората четвърт на IV в. пр. Хр.

При сравнително кратък период на изграждане и паралелно съществуване на стените (края на първата четвърт – ср. на IV в.) следва да се отбележи тяхната различна ориентация. Възможна причина може да бъде отклонение от основния античен път – на изток между полукръглата крепида и стената западно от нея. Това може да обясни както ориентацията на втората стена, така и лицето на крепидата, обърнато на северозапад. Удължаването на крепидата е по протежение на основния път, чиято южна граница е маркирана от два гроба (№№ 9 и 10).

През елинистическата епоха разклонението на пътя на изток е престанало да функционира, което се илюстрира от изграждането на гроб № 2 пред лицето на оградната стена, както и от двете обредни огнища (№№ 3 и 4) от началото на III в. пр. Хр., разчистени на предполагаемото му трасе. В неизяснен по-късен етап, най-вероятно без връзка с некропола, перпендикулярно към западния край на крепидата е долепена грубо изградена стена.

Проучените гробове, 11 на брой, са само с трупополагане (с глава на И-ЮИ), като съоръженията са обикновени ями (№№ 7-9, 11) и градени от варовикови блокове цисти (№№ 2-6, 10). В най-северната част на обекта беше открит разбит питос, вероятно също гроб (№ 1), въпреки липсата на кости и инвентар. Оформят се и две хронологически групи – гробове №№ 3-10 се отнасят към първата половина – средата на IV в. пр. Хр., а №№ 2 и 11 са ранноелинистически. Инвентарът е стандартният за некропола – съдове за благовония (червенофигурни и мрежести лекити, алабастрони от алабастър) (обр. 2 *1-3*) панички, една лампа. В няколко гроба са открити бронзови стригили, а в един гроб – бронзово огледало.

Бяха регистрирани следи от съпътстващи погребението ритуали и от поменални практики. В няколко случая бяха открити струпвания от съдове (чаша, ойнохое, гърне) на нивото на засипване на гробовете. В рамките на парцела бяха проучени седем обредни огнища, по-често долепени към лицата на каменните стени. От тях две са от първата половина-средата на IV в., а останалите пет – от края на IV и ранния III в. пр. Хр. Прави впечатление разминаването с хронологията на гробовете – осем класически срещу два елинистически, което би могло да се обясни с разрушаване на елинистическите гробове в по-късно време.

Съдържанието на огнищата е обичайното за тези комплекси – най-вече чернофирнисови и местни рибни блюда и паници и отделни други съдове (чаши, аскоси, скари за риба и др.) (обр. 2 *4*).

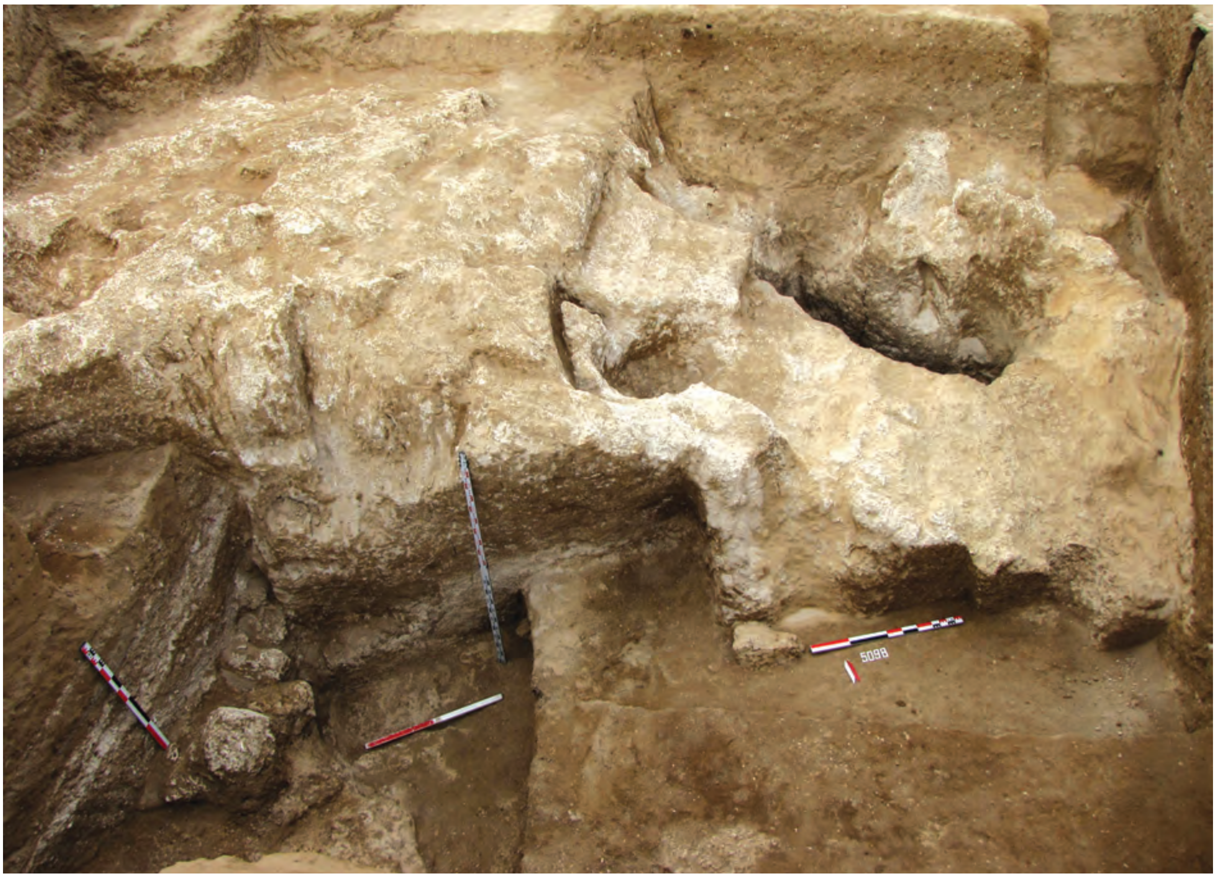

Обр. 3. Разкритата част от кариера за варовик с шахта към тунела на античния водопровод.

Изключение прави голям съд, правен на ръка и украсен с релефни ленти и гирлянди с притискания, открит в дбредно огнище № 5 от края на IV в. пр. Хр. В обредно огнище № 3 беше открита и теракота – бюст на Атина (обр. 2 5).

В югозападния ъгъл на обекта се достигна до варовикова скала, като разкопките разкриха каменна кариера с фронт на юг (обр. 3). В резултат от добива на камък той е оформен като вертикална стена и в план контурът ѝ е назъбен. Оголената част от кариерата (с дължина ок. 7 м) се спуска на изток до заравнена площадка с н. в. ок. 16 м, в която беше разкрита правоъгълна вертикална шахта (1,90 х 0,80 м), спускаща се към изсечен в скалата тунел. Тунелът, свързан с прокарването на античен водопровод, е открит за първи път в УПИ 5094, на ок. 60-70 м на СЗ, където е засечена една шахта. Още две шахти са проучени в УПИ 5097, непосредствено на запад от ПИ 67800.4.39 (Панайотова и др. 2008, 317). Върху шахтата беше открито струпване от варовикови късове – вероятно запечатка след като водопроводът вече не е функционирал. Шахтата беше проучена до дълбочина 5,50 м (н. в. 10,50 м), като на н. в. ок. 12,40 м беше засечен таванът на частично засипания тунел, който се развива в посока СЗ-ЮИ. Ширината на тунела е ок. 2 м, като и в двете посоки се проследява визуално на 6-7 м. Заедно с този нов участък общата регистрирана дължина на тунела надхвърля 80 м.

Кариерата беше засечена и в два сондажа в източната част на обекта, като единият се намира непосредствено на изток от гроб № 10 от първата четвърт на IV в. Граденото съоръжение стъпва върху плътен пласт варовиков трошляк, вероятно останал от добиването на камък. Разположението на гроба върху фронта на кариерата свидетелства, че към началото на IV в. тя вече не е функционирала и е била засипана. Следователно използването ѝ следва да се отнесе към V в. пр. Хр., когато са изсечени и тунелът, и шахтата към него.

Литература

Панайотова и др. 2008: К. Панайотова, М. Гюзелев, Д. Недев. Спасителни проучвания на територията на некропола на Аполония Понтийска. – Археологически открития и разкопки през 2007 г. София, 2008, 317-321.

Панайотова и др. 2013: К. Панайотова, М. Дамянов, Т. Богданова, М. Чачева. Спасителни археологически проучвания на некропола на Аполовия в местността Калфата/Буджака (Пи с идент. № 67800.4.51), гр. Созопол. – Археологически открития и разкопки през 2012 г. София, 2013, 230-232.

№ 30. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ В УПИ 67800.6.745 ОТ ЗЕМЛИЩЕТО НА ГРАД СОЗОПОЛ

Маргарит Дамянов, Мила Чачева

УПИ 67800.6.745 попада в охранителната зона на недвижима културна ценност „Античен некропол на Аполония в м. Калфата/Буджака (втора половина на V – края на III в. пр. Хр.)“ – гр. Созопол. По-ранни проучвания на съседни парцели не са регистрирали археологически материали и структури.

В началото на м. април на площ ок. 400 кв. м бяха извършени сондажни проучвания. Бяха заложени четири сондажа с дължина 10 м и широчина 0,8 м и един сондаж с дължина 6 м. Стратиграфските наблюдения показаха, че най-горният пласт е насипен и се състои от светла жълтеникава пръст и дребни ломени камъни (дебелината му варира, макс. до 0,60 м). Непосредствено под него започва плътен глинест пласт, който достига до материковата скала (която се разкрива на ок. 0,40 м в южната част на парцела и на максимална дълбочина ок. 1 м в северната). Не бяха регистрирани останки от археологически структури и не се откриха археологически материали.

№31. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ В АНТИЧНИЯ НЕКРОПОЛ НА АПОЛОНИЯ ПОНТИКА В М. КАВАЦИ/СОЛИНАРИЯ, УПИ 67800.8.167 В ЗЕМЛИЩЕТО НА ГРАД СОЗОПОЛ

Маргарит Дамянов, Мила Чачева

УПИ 67800.8.167 попада изцяло в границите на недвижима културна ценност „Античен некропол на Аполония Понтика в м. Каваци/Солинария“. Спасителните археологически проучвания (археологически разкопки) бяха осъществени през м. април 2013 г.

Теренът представлява полегата тераса с наклон на югозапад и денивелация ок. 4 м (надм. вис.: горен край – 37,87 м, долен край – 33,60 м). Основата е глинеста, с оголена на места в северната част материкова скала, върху която се е натрупал пясъчен пласт с дебелина до 2 м, в който археологически материали не се откриха.

Проучванията се извършиха на механични пластове поради хомогенния характер на пръстта – глинеста, сивокафеникава към повърхността и червено-кафява в дълбочина, където се примесва с късове изветряла скала. Под нея следва материковата скала, която се достигна във всички части на обекта – най-плитко в североизточната част на обекта, на 0,20-0,50 м под повърхността на глината. По-голяма дълбочина имат изкопите в ниската южна част на обекта, където се достигнаха дълбочини до 1,30-1,40 м.

В първия механичен пласт бяха открити фрагмент глазирана керамика и сребърна средновековна монета (XII в.), свидетелстващи за човешка дейност тук през средновековието и османския период. Керамични фрагменти – неголямо количество, силно фрагментирани и с изтрити повърхности, продължиха да се откриват в глината до сравнително голяма дълбочина – на места до около 1 м под повърхността.

Археологически структури не бяха открити, с изключение на следи от земеделска дейност в кв. E2 и D2 в южната част на обекта. В профилите бяха регистрирани бразди с ориентация С-Ю, вкопани в пласт червенокафява глина с примеси от ерозирала скала и запълнени с глинеста пръст. Дъното на браздите е на ок. 0,60-0,65 м под повърхността на глината и имат дълбочина 0,25-0,30 м, а ширината им достига 0,70-0,80 м. Не е ясно дали са непрекъснати или образуват отделни „лехи".

Въпреки че подобни бразди не бяха регистрирани в нито един друг квадрат (най-вероятно поради характера на терена), тяхното наличие може да обясни присъствието на керамични фрагменти, попаднали в глината при земеделска обработка. Това заключение се подкрепя от количеството керамика, което е най-голямо именно в кв. C2, D2 и E2. Тук са регистрирани най-много характерни фрагменти антична керамика (IV-III в. пр. Хр.) и браздите биха могли да се отнесат към този период. Явно в този район некрополът на Аполония не е плътен, а се наблюдават отделни фамилни (?) участъци – антични гробове са регистрирани в парцели на ок. 100 м северно, източно и североизточно от УПИ 67800.8.167.

№32. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ В АНТИЧЕН НЕКРОПОЛ НА АПОЛОНИЯ В М. КАВАЦИ/СОЛИНАРИЯ, УПИ 67800.8.136 В ЗЕМЛИЩЕТО НА ГРАД СОЗОПОЛ)

Кръстина Панайотова, Маргарит Дамянов, Теодора Богданова

Поземлен имот с идентификатор 67800.8.136 от землището на гр. Созопол се намира на югоизточния склон на полуостров Буджака и заема площ от 2522 кв. м.

Няколко керамични фрагменти се отнасят към средновековието – част от сграфито купа (champlevé: XIII – XIV в.) и 1 фрагмент от керемида (капак?) с графито – следи от букви, една от които е „Н" (или „А").

Следващият период на обитаване на това място е римската епоха. В централната част на имота се откриха следи от обработване – успоредни плитки вкопавания (траншеи), разположени на 1,20-1,30 м една от друга с ориентация СИ-ЮЗ. Широчината им варира от 0,50 м до 0,80 м, а дълбочината е от 0,15 м до 0,18 м. Най-дългата траншея достига 23,40 м. Вкопани в глинест пласт, те са запълнени с пясък, като на места се регистрират петна от глина с ръждивокафяв цвят.

В южната част на имота също се установиха две групи застъпващи се продълговати вкопавания с ориентация И-З, разположени на около 1,20 м една от друга. Те с правоъгълни очертания (широчина 0,58-0,60 м и максимална дължина около 18 м). На около 0,90 м от западните им краища са засечени от втора група успоредни траншеи, които ги застъпват, но са с по-голямо отклонение на ЮИ. Подобни редици от вкопавания, но с по-малка дължина са регистрирани на няколко места на п-ов Буджака. Интерпретирани са като следи от антично земеделие (отглеждане на лозя през II-IV в.).

Почти на повърхността, непосредствено до северната граница на парцела, беше проучено каменно *Съоръжение № 1* (обр. 1) Ориетирано по посоките на света, то има почти квадратна форма (дължина на стените около 3,60 м). Възможно е да е било отворено при югоизточния ъгъл. Съоръжението е изградено от ломени камъни и варовикови блокове в един ред с широчина 0,60-0,65 м. На места (в южната стена) са преизползвани и фрагменти от керемиди. В източната стена е запазена база за стела. В сегашното си състояние вътрешността на съоръжението е разчленена от 1 редица от ломени камъни, която загражда пространството в северозизточния му ъгъл. Стеничката достига до 1 оформен от ломени камъни и варовикови късове кръг в центъра на съоръжението, пространството в и около който е заето от наситен с въглени пласт.

При престъргване на горялото петно се намериха черупки от черна черноморска мида. В периферията му се откриха фрагменти от керемиди, стени и гърловина от амфори, фрагмент от местна ихтия, част от устие на местна кана и дъно от голям червен дебелостенен съд (хранилище?). Като цяло находките в и около Съоръжение 1 са оскъдни. Фрагментите от затворен West slope съд (ойнохое?), както и дъното от хранилище, насочват към една късна дата (в първата четвърт на III в.) на комплекса, в който не беше открито гробно съоръжение.

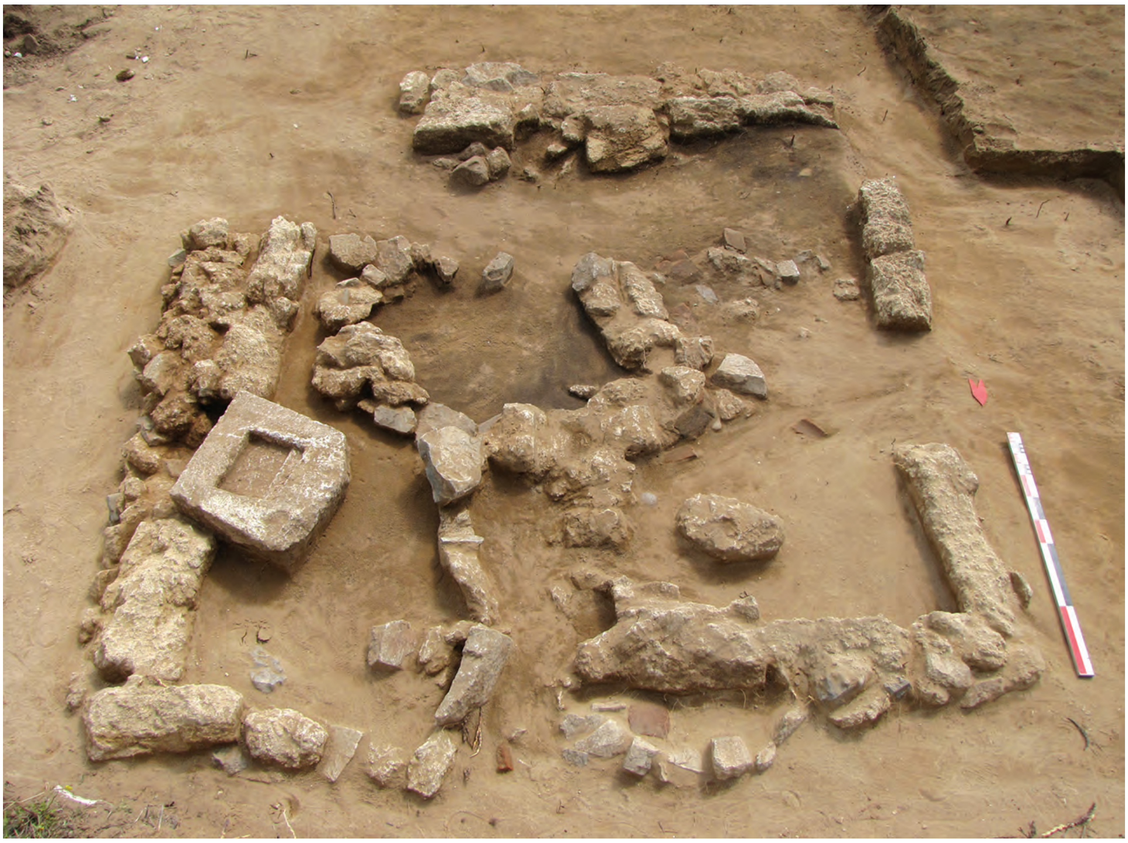

Обр. 1. Съоръжение № 1.

Южно от Съоръжение № 1 се откри яма с форма и размери на гроб. Изсечена грижливо в скалата, тя е запълнена с пясък, дребни камъчета и на места светлокафява пръст без никакви находки.

Втора каменна структура – *Съоръжение 2,* се откри непосредствено до западната граница на проучвания имот (обр. 2).

Тя представлява правоъгълно каменно ограждение, ориентирано по посоките на света. Три от стените, градени от различен материал (варовик с различно качество и вулканични камъни) са запазени в различна степен. Югоизточният ъгъл е частично фундиран върху материковата скала. Източната стена е запазена само във фундамент от варовикови плочи с дължина около 4,40 м. В средата ѝ няма плочи и не личат легла от такива – възможно да е имало вход с широчина около 0,80 м от тази страна. Южната стена е дълга (до профила) около 4,20 м. Северната стена е запазена най-високо. При нея личи субструкция, цокъл и един ред от суперструкцията. В средата на стената се намират големи фрагменти от керемиди, затиснати от нападалите камъни. След разчистването на рушевините на северната стена се установи наличието на две долепени една до друга стени. И двете са силно разрушени, но имат ясно оформени лица, които са долепени. Южната следва да се свърже с източната стена на съоръжението, като се проследява по леглата от извадени блокове.

Във вътрешността на Съоръжение 2 се откри ограбен *гроб № 1* – яма с песъклив запълнител, примесен с дребни вулканични камъни и късове варовик, в който се намериха единични много дребни частици от кости. Гробът вероятно е бил ограбен заедно с разрушаването на съоръжението около него. Западно от гроба се откри друга плитка яма.

Около западния край на гроба и в ямата до него се намериха елементи от погребален венец – части от позлатени бронзови листа и керамични плодчета. Откритият около и в Съоръжение 2 археологически материал е от различно време – строителна (керемиди) и битова керамика, фрагмент от мраморен детайл, тежест за стан, дъно от амфориск и др.

Към средата на IV в. пр. Хр. се отнасят фрагментите от амфори от Хераклея, Тасос, Менде и тип „Муригьол“. Фината керамика определено попада в две хронологически групи: 1 червенофигурен фрагмент, вероятно от камбановиден кратер и някои от чернофирнисовите чаши могат да се датират от втората четвърт – средата на IV в. пр. Хр. Втората ясно изразена група е ранноелинистическа и включва West Slope ойнохое (ок. 300 г. или в първата четвърт на III в.), фрагмент от оребрен кантарос и

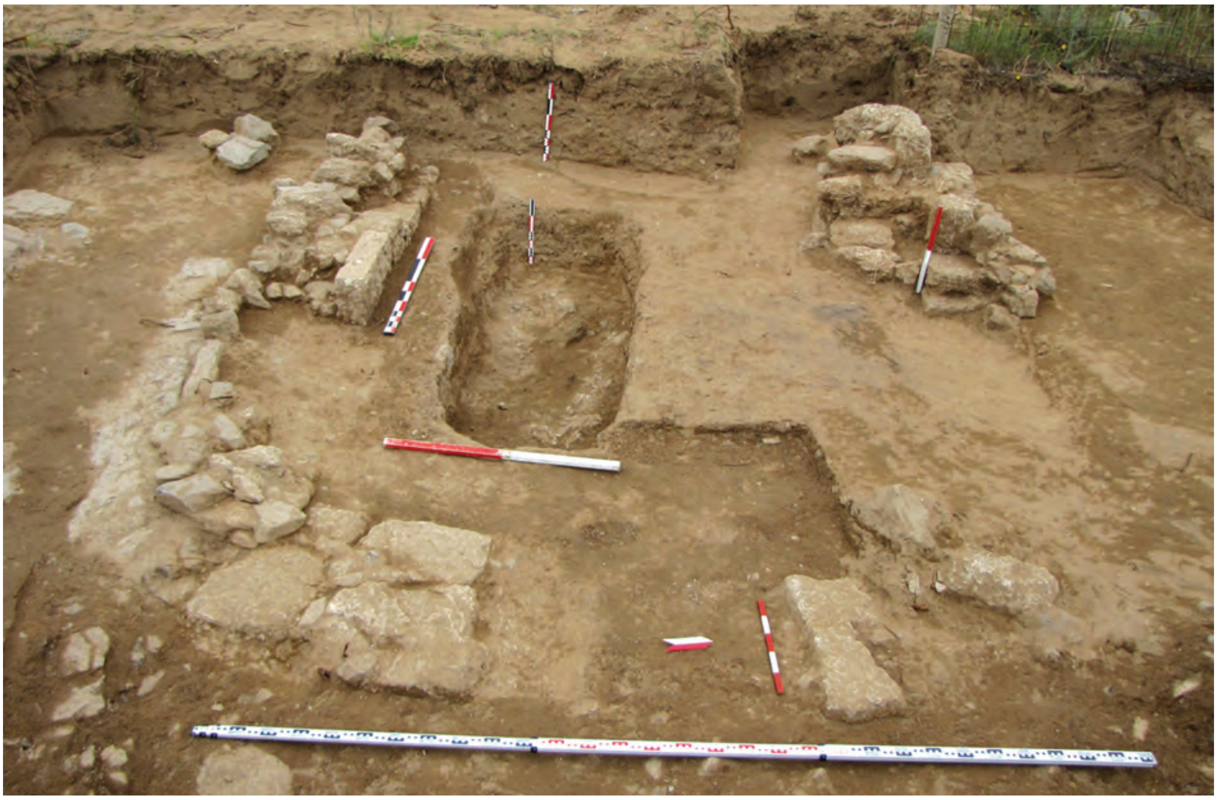

Обр. 2. Съоръжение № 2.

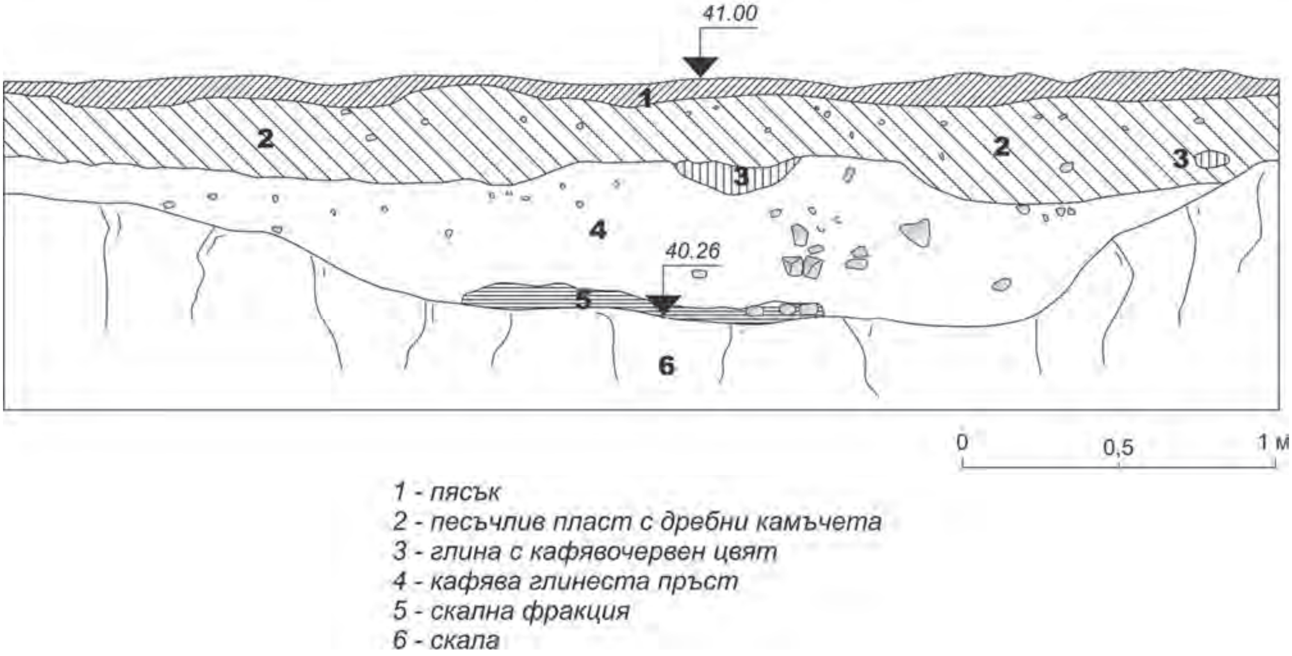
41.00
1
2
2
3
3
4
40.26
5
6
0
0,5
1 м
1 - пясък
2 - песъчлив пласт с дребни камъчета
3 - глина с кафявочервен цвят
4 - кафява глинеста пръст
5 - скална фракция
6 - скала

Обр. 3. Стратиграфски напластявания (кв. D4).

една дръжка на кантарос от малоазийски тип. Всички те насочват към първите десетилетия на III в.

Смесицата от материали потвърждава извода, че този гробен (фамилен?) участък е бил използван от ср. на IV до нач. на III в. пр. Хр.

Към горната хронологическа граница се отнася и едно малко *Обредно огнище*, разположено югоизточно от Съоръжение 2. В наситения с въглени черен пласт се намери купчина от съдове – цял балсамарий, фрагменти от рибно блюдо; паница със завито навътре устие и паничка със завито устие. В северната част на горялото пространство се откри струпване на черупки от миди.

На около 2,20 м от съоръжението се разкри грубо оформена каменна стена от големи и средни вулканични камъни с ориентация С-Ю. В най-добре запазеният участък стената е двулицева с широчина около 0,80 м. Запазена е в един ред, като само на места има два реда камъни. Тя образува дъга на СЗ и влиза в профила към съседния парцел. Общата проучена дължина на стената (крепида?) е около 4,80-5 м; максимална височина 0,30 м. Възможно е тази крепида да се свърже с по-ранния период от функционирането на участъка.

Навсякъде в останалата част на имота след отнемането на пясъчния слой се достигаше до стерилен глинест пласт или материкова скала. На границата между пясъка и глината се намериха няколко кремъчни артефакта (обр. 3).

В резултат на проучванията в ПИ 136 може да се предположи, че в тази част на некропола е имало единични фамилни сектори, вероятно разположени по протежението на път. Възможно е те да са имали ниски насипи, унищожени след разрушаването на съоръженията, обработката и ерозията на терена.

Литература

Панайотова и др. 2011: К. Панайотова, М. Дамянов, Р. Пенчева. Спасителни проучвания на некропола на Аполония Понтика (Созопол) в м. Буджака. – Археологически открития и разкопки през 2010 г. София, 2011, 264-266.

№33 СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ В ПИ 67800.8.975 ОТ ЗЕМЛИЩЕТО НА ГРАД СОЗОПОЛ

Кръстина Панайотова, Маргарит Дамянов

Поземлен имот с идентификатор 67800.8.975 (номер по предходен план 8178, парцел XVI) от землището на гр. Созопол изцяло попада в охранителната зона на обект „Античен некропол на Аполония в м. Каваците и м. Солинария“ – гр. Созопол. Разположен е на южния склон на полуостров Буджака и заема площ от 1590 кв. м.

Заложени бяха 8 сондажа (№№ 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8 и 9) с ориентация И-З с отклонение поради спецификата на терена; един сондаж с ориентация С-Ю (№ 10) и един „Г“-образен сондаж (№ 1).

Във всички сондажи (обр. 1) се разкопаваше насипен слой, съдържащ големи ломени камъни. До достигането на стерилен пласт глина или скала не се откриха археологически материали, с изключение на единични керамични фрагменти.

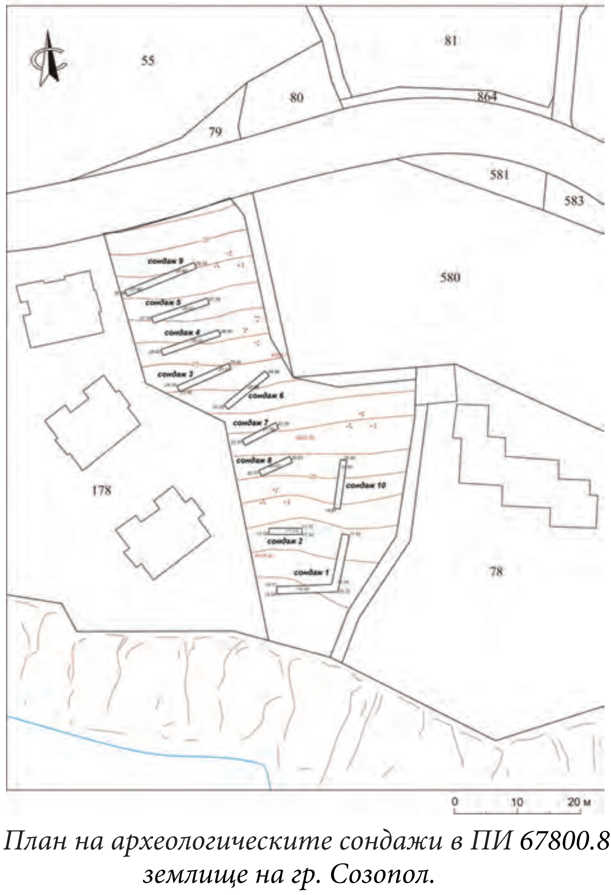

Обр. 1. План на археологическите сондажи в ПИ 67800.8.975, землище на гр. Созопол.

№34 АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ НА АВАРИЙНО-УКРЕПИТЕЛНИ ДЕЙНОСТИ НА ОБЕКТ „КРЕПОСТНА СТЕНА НА ПОЛУОСТРОВ УРДОВИЗА“, ГРАД КИТЕН

Николай Русев

След редовните археологически проучвания на обект “Крепостна стена на п-ов Урдовиза“в гр. Китен, провеждани от доц. д-р Кръстина Панайотова и доц. д-р Методи Даскалов през 2013 г., бяха предвидени средства за аварийно укрепване на разкритите участъци по крепостната стена. Археологическото наблюдение се проведе в периода от 01-17.11.2013 г. с работници, осигурени от фирмата изпълнител. Целта бе укрепване на едни от най-невралгичните участъци около кулата порта, южната външна стена на кула 2, северната стена на кула 3.

Част от наблюдаваната площ бе предварително проучена чрез археологически сондажи. В хода на наблюдението бяха изкопани шест траншеи в пространството около кулата вход в квадрати F15, G17, F17 и G17. Траншеите са с ширина 0,80 м и дължина 5 м, разположени плътно до крепостната стена. След проучването им те бяха укрепени с арматура и съответно доукрепени.

При проучванията се разкриха сравнително малко археологически ситуации. Най-интересната бе свързана с разчистването и документирането на гроб 1 (обр. 1). Той е ориентиран в посока изток–запад, с глава на запад и е с дължина 1,87 м. Разположен е на кота 13,98 м глава и 13,88 м при краката му. Поставянето му толкова плитко, показва, че той може да се датира след последният период на обитаване, отбелязан с монета на Баязид I (Панайотова и др. 2013, 430).

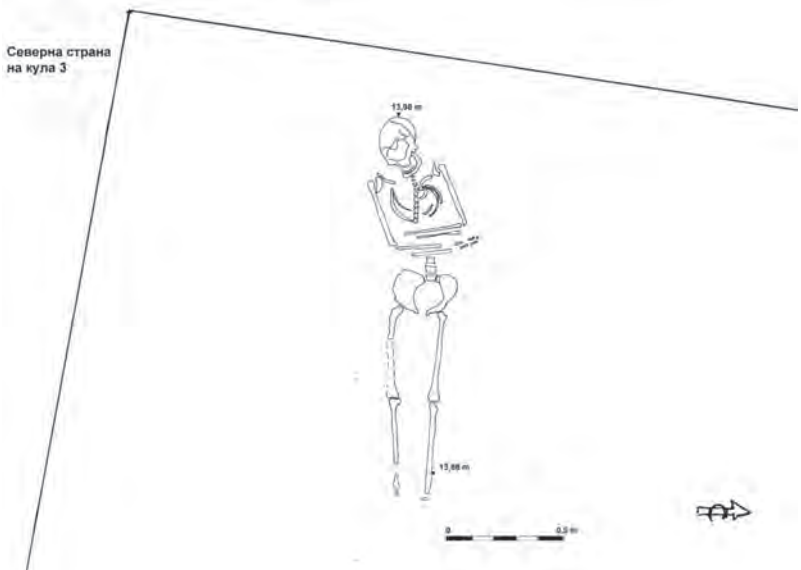

Обр. 1. Гроб № 1.

Сред другите материали се откриха няколко стъклени устия и керамични фрагменти от предримската епоха и късната античност. Интерес представляват амфорите (обр. 2), сред които се срещат устия от тип XIV по типологията на Г. Кузманов, формиран в IV в., но най-популярен за периода VI-VII в. (Кузманов 1985, 18).

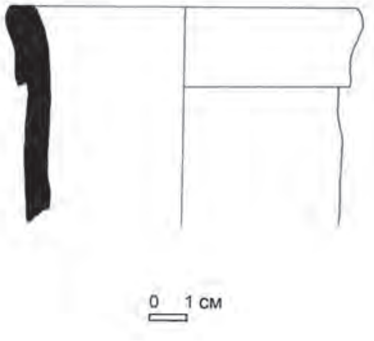

Обр. 2. Устие от амфора тип XIV по типологията на Г. Кузманов.

Литература

Кузманов 1985: Г. Кузманов. Ранновизантийска керамика от Тракия и Дакия (IV – началото на VII век). – Разкопки и проучвания, 13. София, 1985.

Панайотова и др. 2013: К. Панайотова, М. Даскалов, Б. Драганов, В. Тодоров. Археологически разкопки на полуостров Урдовиза в гр. Китен. – Археологически открития и разкопки през 2012 г. София, 2013, 428-430.

№35. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ „ДОБЕЛТ“ В НАР „ДЕУЛТУМ-ДЕБЕЛТ

Петър Балабанов

Основните усилия през сезона бяха съсредоточени в разширяването на сондаж 1 в ЮЗ и З посоки. Целта на разширението бе да се допроучи редицата от камъни, оформящи дъга около гроб № 3 от 2012 г. На дълбочина 0,9 м се очерта подово ниво, маркирано от фрагменти от тухли, върху което лежат дребни ломени камъни и фрагменти от керамични съдове. Керамиката е с украса от плитки хоризонтални канелюри. На дълбочина 1,7-1,8 м регистрирахме ново струпване от камъни и фрагменти от строителна керамика (тухли?), което не можа да бъде проучено докрай (обр. 1).

При престъргване на сондаж 1 бяха регистрирани човешки кости. Гробът представлява плитка яма с неясни очертания, вкопана в материка на дълбочина до 0,15 м. Покойникът е положен по гръб, с ръце, изпънати покрай тялото и глава на запад-югозапад. Костите бяха сравнително добре запазени. Погребален инвентар липсва. В същия пласт са намерени дребни фрагменти от антична строителна керамика.

В ЮЗ ъгъл на сондажа се очерта дъно на стар изкоп с форма на неправилен четириъгълник, част от който остава под страничния насип. Запълнителят му е от чернозем, смесен с органични вещества и пепел. В него е намерена бронзова монета на Константин Велики (306-337 г.), както и няколко фрагмента от керамични съдове, правени на колело, някои с украса от плитки хоризонтални канелюри.

Непосредствено над ямата, която се очертаваше ясно в профила на сондажа, бе намерена бронзова монета на Филип II Македонски (359-336 г. пр. Хр.).

В южния профил на сондаж 1 се откриха части от долни крайници на човешки скелет, горната част на който оставаше под неразкопания терен, което наложи проучването на гроба. Беше документиран скелет на възрастен индивид, поставен по гръб в плитка гробна яма с аморфни очертания. Главата е на югозапад, лявата ръка е изпъната покрай тялото, дясната ръка липсва. Между стъпалата на има масивен фрагмент от антична тухла. Погребален инвентар липсва.

На дълбочина 1,40 м и на около 1 м ЮЗ от ямата на второто погребение се очерта пласт с концентрация от фрагменти на керамични съдове, правени на ръка. Някои от фрагментите с черен цвят имаха допълнително излъскана повърхност, а други са с щампована украса или плитки канелюри. Намерени бяха част от фрагментите на голяма урна със слабо извит навън ръб на устието и богата украса от връжест орнамент, в който имаше включени езичести дръжки по стените.

Обр. 1. Общ поглед към обекта.

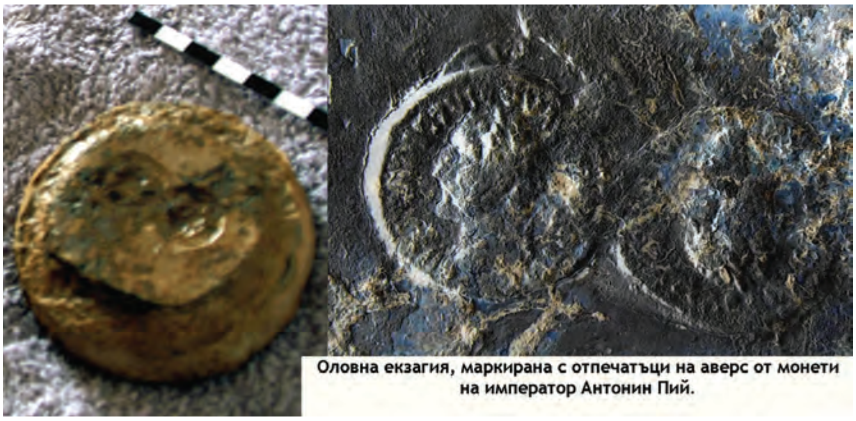
Оловна екзагия, маркирана с отпечатъци на аверс от монети на император Антонин Пий.

Обр. 2. Оловна екзагия.

Върху случайно разкритата концентрация от фрагменти на керамични изделия по източния склон на хълма бе заложен сондаж 4. Той има квадратна форма със страна 2 м и бе ориентиран СЗ-ЮИ, поради особеностите на терена. В южната му четвърт се очерта петно от силно изпечена пръст с частични признаци на отухляване. Керамичните фрагменти са малко на брой и са в широк хронологически диапазон от VI в. пр. Хр. до VII в. Бяха открити сравнително голям брой животински кости, някои от които горели. В центъра на югозападния профил, при окончателното му престъргване, се очерта малка яма с концентрация на животински кости.

Направено беше допълнително проучване на източния склон на хълма. По повърхността се откриват отделни дребни фрагменти от керамични съдове. Между тях една дръжка на съд (чаша? кана?) с излъскана повърхност и украса от плитки канелюри, характерна за съдовете от ранножелязната епоха в Тракия, фрагмент от устие и стена на архаичен гръцки трапезен съд (киликс? скифос?), фрагмент от резервоар на глинена лампа от първите векове на нашата ера, стени на битови съдове, украсени с плитки хоризонтални канелюри. Откосът на височина до 3,5-4,5 м под ръба на платото на хълма очевидно е обработван от човешка ръка. По склоновете на хълма, днес обрасли с гъста млада гора, има отделни почти равни площадки с различна площ (до 100 кв. м).

По северния ръб на платото на хълма се очертава ивица от дребни ломени камъни, дълга няколко десетки метра, с ширина между 0,6 и 1,5 м. За проверка на нейния произход до нея бе заложен сондаж 5 с квадратна форма и страна 1 м. Оказа се, че тук материкът е покрит само с тънък слой чернозем, в който не бяха открити следи от антропогенна дейност.

На 35 м западно от сондаж 1 бе заложен сондаж 6, с правоъгълна форма и размери 10 х 2 м. Той пресича равната площадка в подножието на платото на хълма. Бяха открити фрагменти от керамични изделия от различни исторически епохи.

При претърсване на повърхността на изкопите и на околния терен с металотърсач бяха намерени следните по-интересни артефакти:

- Тежест от олово с форма на цилиндър. Горната ѝ част представлява цилиндър с по-малък диаметър. Върху повърхността ѝ личат отпечатъци на два ауреуса на император Антонин Пий. Долната част на предмета е отчупена в древността. Днес теглото на предмета възлиза на 873 гр. Намерена бе на повърхността на терена в непосредствена близост (от изток) на сондаж 5 (обр. 2).
- Автономна бронзова монета на Деултум, отсечена от името на император Макрин;
- Половин монета (нарочно срязана навремето), силно корозирала. Метричните данни позволяват да я отнесем предположително към емисиите на одриския владетел Реметалк I, на които той е изобразен съвместно с император Август.

Резултатите от разкопките доказаха, че практически върху цялото плато на хълма има следи от антропогенна дейност, датираща от I хил. пр. Хр. В участъка на юг от основната площ на сондаж 1 частично е запазен културен пласт с останки от ранножелязната епоха. Част от културните слоеве по източната периферия на платото на хълма са били унищожени при изсичането на склона, а друга част от насипа тук е образуван от свлечена от ерозията пръст след това. В северната периферия на платото културните пластове са били унищожени при неизвестни обстоятелства, вероятно при подравняване на терена. Късните гробове (антични? късноантични?) на места са вкопавани до равнището на културните слоеве от РЖЕ. През античността (II-IV в.) в района са правени дълбоки изкопи с неясно предназначение. През периода V-VII в. в очертанията на западната периферия на сондаж 1 и на запад от нея е съществувало съоръжение с паянтова конструкция.

№36. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ В ЦЕНТРАЛНАТА ГРАДСКА ЗОНА НА ДЕУЛТУМ

Христо Прешленов

Проучването е част от програмата за изучаване на градоустройството на римската колония и ранновизантийския град – планова и пространствена структура, улична, водопроводна и канализационна мрежа, прилежащо застрояване, урбанистични преустройства. През 2013 г. се изследва уличното устройство и прилежащото застрояване на декумануса и кардото, тангиращи от юг и запад термите в централната зона, проучвани през 80-те години на XX в от екип под ръководството на Ст. Дамянов.

Новите сондажи разкриха колонадата изградена върху южния стилобат на декумануса западно от кръстовището, където е запазена на място една от римските плочи-поставки, вградена в стилобата на преустроената преди края на IV в. колонада (обр. 1). Вероятно градежът на бял хоросан южно от улицата маркира границата на пешеходната зона преди ранновизантийското преустройство. До него опира масивна постройка на хоросанова спойка. На 3,90 м източно стилобата на кардото е демонтиран при изграждането на зид със същите характеристики. В него са преупотребени плоча-поставка и две бази от римската колонада. В горелите структури във вътрешността на постройката на нивото на банкета ѝ е попаднала монета от втората половина на IV в.

Югозападно от уличното кръстовище стратиграфски различими са още две фази на обитаване. Първата е маркирана от слой сива трамбована глинеста пръст пред опожарената постройка. В помещението над него са изгорели питуси с жито, палестински амфори за вино и монети тип „Конкордия“ (401-403 г.) и „тримата императори“ на Аркадий (406-408 г.). Цокъл на източната страница на входа му от улицата е барабан на колона, вероятно взета от ранновизантийската колонада. От юг до барабана

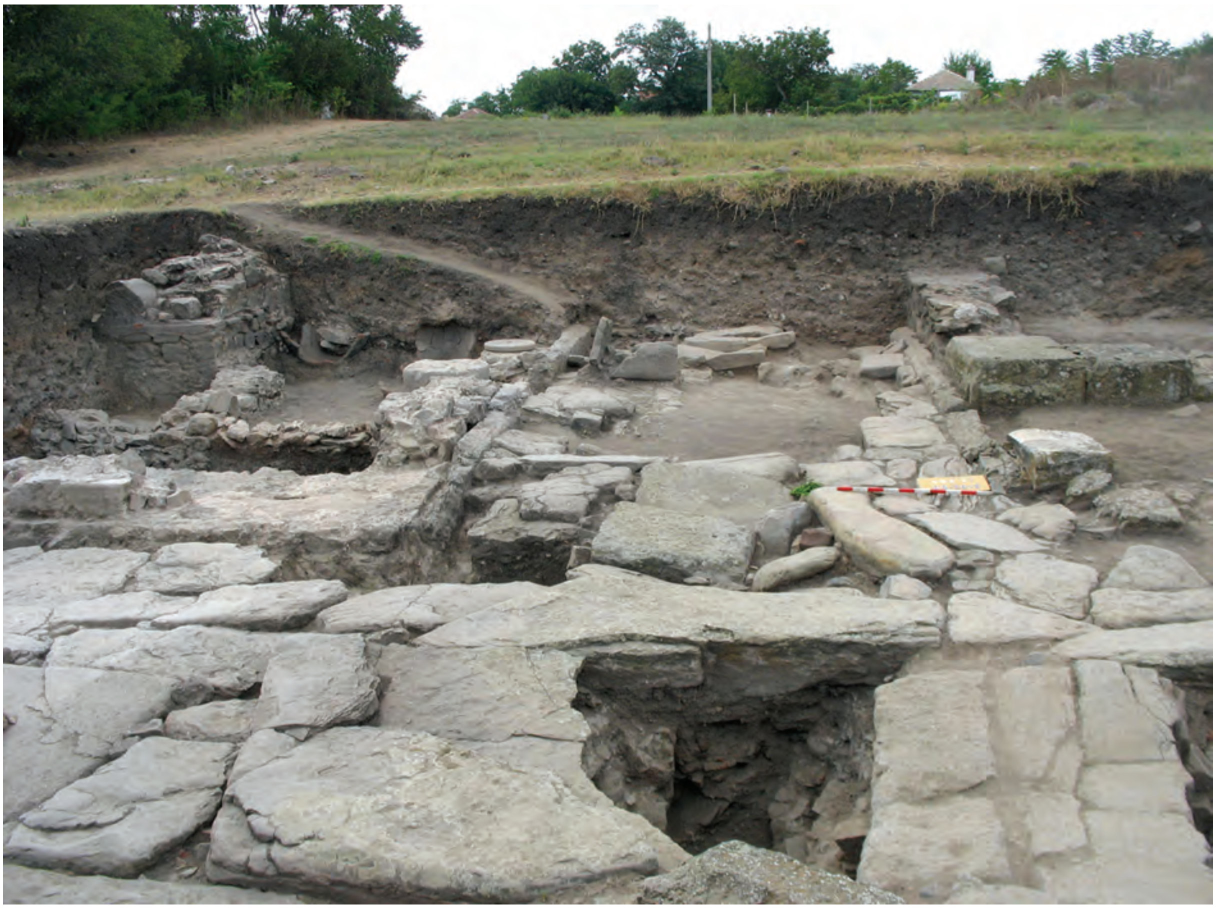

Обр. 1. Уличното кръстовище (поглед от изток).

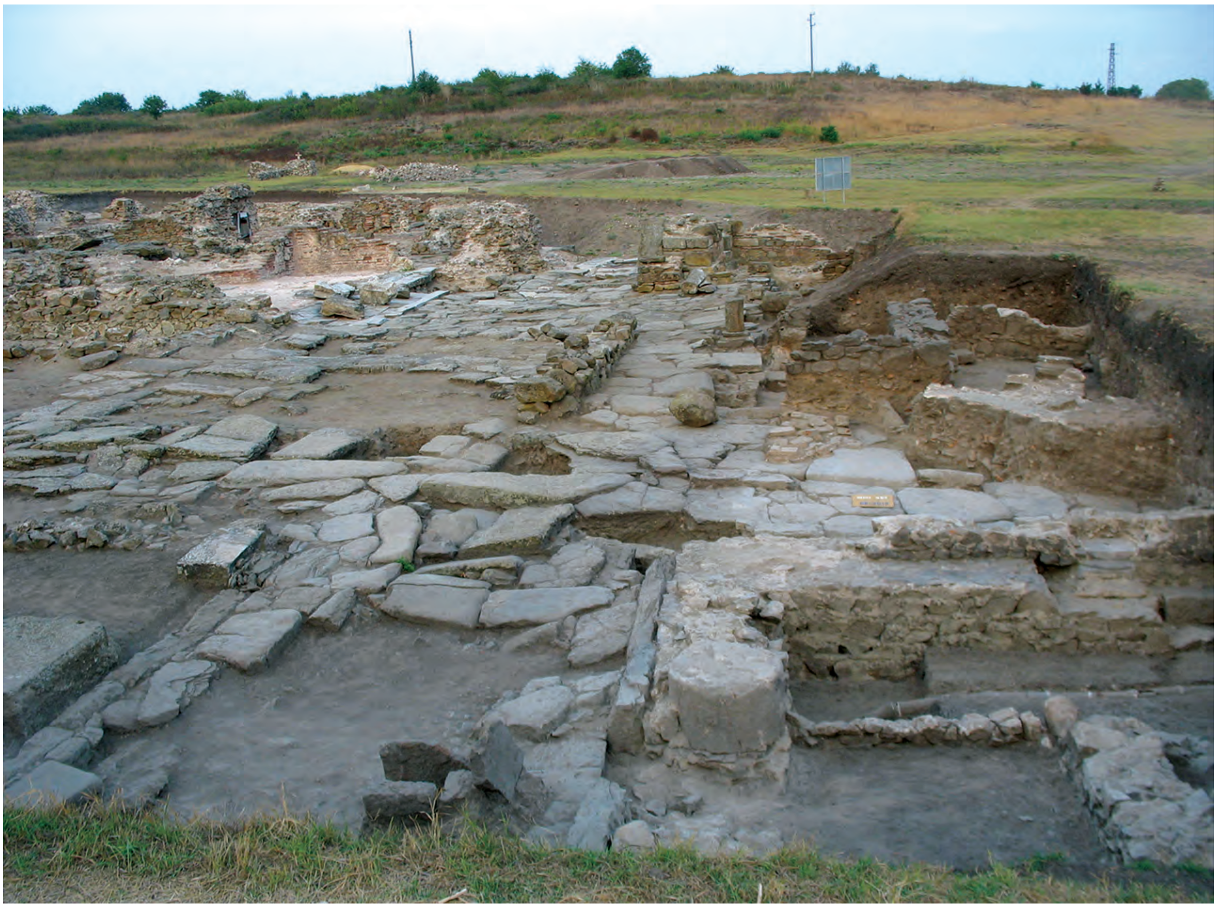

Обр. 2. Декуманусът (поглед от запад).

е долепена субструкция от камъни на кал на преградна кирпичена стена. Втората фаза оставя пласт с въглени, горели кирпичи, тухли, керемиди и монети на Юстин II от 570-571 г. и 565-578 г. и Фока от 607-608 г. над нивото на банкета на преустроената постройка. Източно от нея в хоросановото бъркало над повдигнатата с 0,90 м улична настилка на кардото е попаднал фолис на Юстиниан от 561-562 г., строителен терминус за извършеното преустройство.

Източно от кръстовището са запазени 6 поставки и бази на ранновизантийската колонада (обр. 2). Първата и каменният бордюр до нея, поставени на 5,80 м източно от преустроения западен стилобат на кардото изглежда маркират югоизточния ъгъл на кръстовището след преустройството. Поставките източно са фиксирани на хоросан в стилобата на колонадата. Преустроената колонада е с интерколумний 2,95 м (10 фута). Такова междуосово разстояние се отчита и западно от кръстовището между стилобата на кардото, барабана на колоната и поставката западно от нея.

Пешеходна зона южно от декумануса не е оставена. Втората и четвъртата поставка на изток от кръстовището са свързани на хоросан със стени с ориентация С-Ю. В помещението източно от втората поставка и в помещението западно от четвъртата поставка са запазени подови нива и външни ходови повърхности от сива трамбована глина. В горелите структури над тях и върху настилката на декумануса в съседство са попаднали монети от типа „кръст във венец“ (425-455 г.).

Пожарът слага край на обитаването на втората фаза на постройката при втората поставка. При подготовката на терена за изграждане на първата фаза е демонтирана стена с ориентация И-З на жълтеникавозелен хоросан. Първото подово ниво от сива трамбована глинеста пръст е положено над банкета и строително ниво пред него от разлят хоросан. След първото опожаряване, станало преди края на IV в., са извършени поправки по западната стена с тухли на кал и хоросанови „запечатки“. Източно от входа от запад е положена тухлена настилка, в която е заклинен питус. След втория пожар горели кирпичи, керемиди, въглени, черна пепел и овъглена греда са отложени западно от постройката върху глинобитна настилка, формираща ходовата повърхност до кардото. Деструкциите им, разпилени в питуса и южно от него са грубо подравнени с жълтеникава глинеста пръст и в тях е вкопан зид на кал на по-късна фаза на обитаване.

Уличното пространство е преустроено след изграждането на ранновизантийската крепост, извършено според проучванията на втора източна и западна порта след 457 г. До западното лице на южната страница на портата е изграден на фуга тухлен стълб с арка, под която минава зидан канал за отточните води от градската чешма. На 3,30 м междуосово върху уличните плочи е изграден втори стълб с Г-образно сечение. По-късно между тях са положени блоковете на ранновизантийската улична настилка. В пространството на юг от стълбовете римските плочи са заменени с тухлена настилка. По време на демонтажа им са преотложени монети на Флориан (276 г.) и Максимиан (295-298 г.). Стълбовете са част от преустроената през третата четвърт на V в. колонада на декумануса и насочват движението на запад от градската порта. Вероятно през VI в. в пространството между стълбовете и поставките са изградени повдигащи обитаемото ниво зидове от камъни на кал.

През третата четвърт на V в. декуманусът е стеснен и от север от изградената пред нимфеума чешма. Водите ѝ се отвеждат от зидан с тухли на хоросан канал, пресичащ на ЮИ декумануса. Дъното му минава над затлачения римски канал на декумануса. Не се почиства и каналът на кардото, изграден от камъни на жълтеникав хоросан. До запълването му в него от запад се оттича каналът на декумануса. Бронзовите монети на дъното при заустването са отсечени през 348/58-401/403 г.

До преустройствата през третата четвърт на IV в. кардото е с ширина на платното 8,40 м и 3,50 м на пешеходната зона, разделени от бордюр и непрекъснат стилобат с вградени поставки за бази (обр. 3) Независимо от стеснението на юг от кръстовището, улицата е главно комуникационно трасе С-Ю.

Такива функции има и декуманусът, свързващ двете централни ранновизантийски порти, независимо от стеснението на запад от кръстовището след изграждането на масивна, поне триделна постройка на хоросан, която стеснява от север платното до 3,60 м. В нея, в ненарушен пласт в основата на обрушения след 1988 г. западен профил, се откриха горели кирпичи, пепел и амфори, характерни за средата – втората половина на V в. Върху хоросаново строително ниво в южния ѝ дял до нивото на банкета е насипан (попълващ?) песъчлив пласт, съдържащ много фрагменти на римски глинени съдове, стъклени балсамарии и бронзова монета на Филипополис отсечена през принципата на Антонин Пий.

Новите предимно едноделни строежи през средновизантийската епоха имат паянтова конструкция и небрежно изпълнение. В зоната на кръстовището е изградено помещение, чиято за-

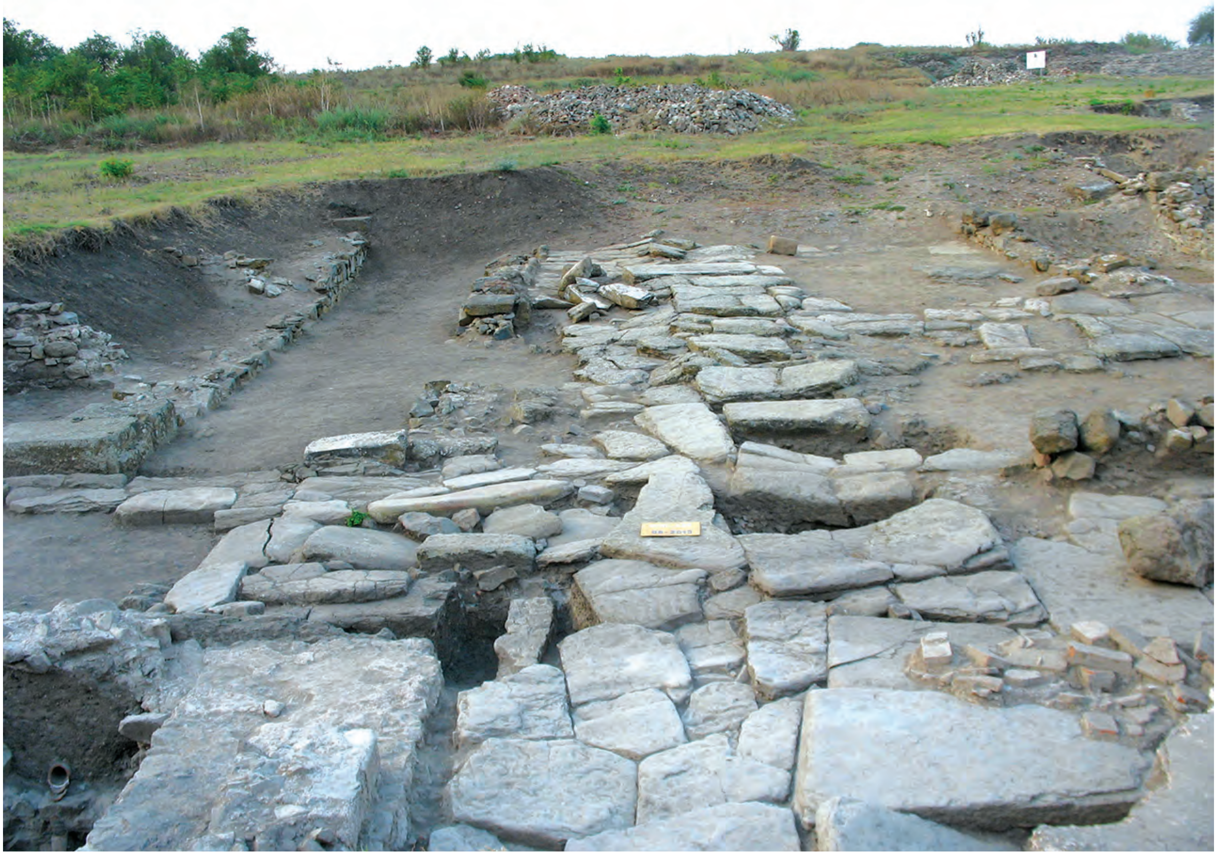

Обр. 3. Кардото (поглед от юг).

падна основа от камъни на кал е фундирана до източния бордюр на кардото. Северната основа достига уличната настилка, навлизайки на около 2,50 м в пространството на декуманиса. Формите и текстурата на керамичните съдове във вътрешното му пространство отнасят обитаването през VII-VIII в.

№37. КЪСНОАНТИЧНА СЕВЕРНА КУЛА НА ДЕУЛТУМ (= ОБЕКТ 9)

Людмил Вагалински

Римската колония Деултум е най-стария римски град на България и е единствения археологически обект в страната, обявен за европейско културно наследство. Той лежи край село Дебелт, община Средец, област Бургас и е сърцето на Националния археологически резерват „Деултум–Дебелт“. Работихме от 22 септември до 11 октомври вкл. пътуването. От тези 20 календарни дни 15 бяха на терена. Екипът включваше 4 археолози (доц. д-р Людмил Ф. Вагалински, ръководител; гл. ас. д-р Иво Д. Чолаков, НАИМ-БАН, зам. ръководител; д-р Сирма Александрова, НАИМ-БАН, зам.-ръководител; Люба Трайкова, редовен докторант на НАИМ-БАН) и 15 общи работници. Общата площ на проучваната територия е 261 кв. м, а средната дълбочина – около 3 м. Финансирането бе осигурено от Министерство на културата. Подкрепи ни и общината.

Разкрихме масивна правоъгълно-трапецовидна кула, обърната с широката си основа навън, с прилежащ от запад участък от куртината (обр. 1). Тя е издадена с 8,48 м пред куртината; северната

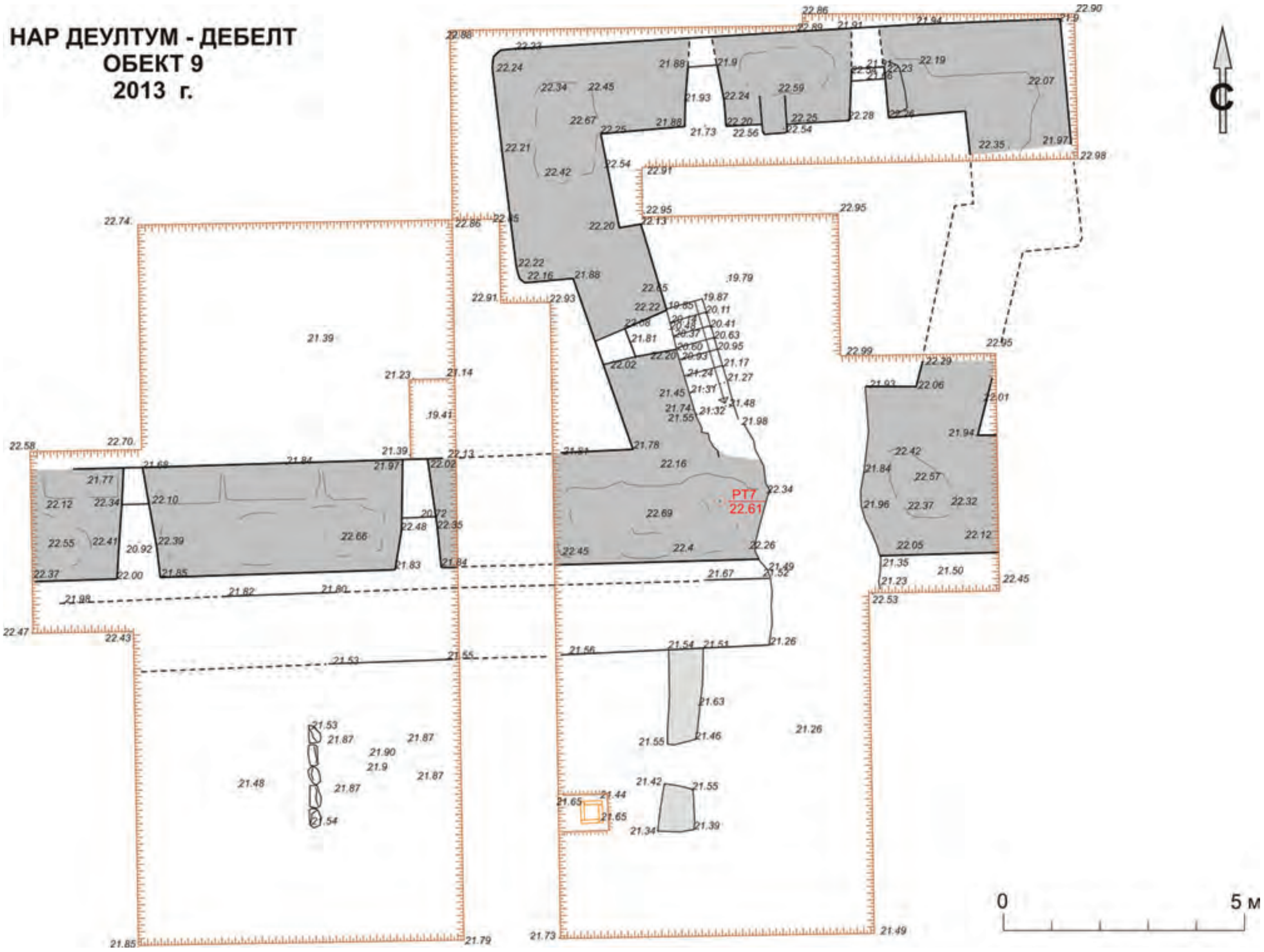

Обр. 1. План на кулата с част от куртината.

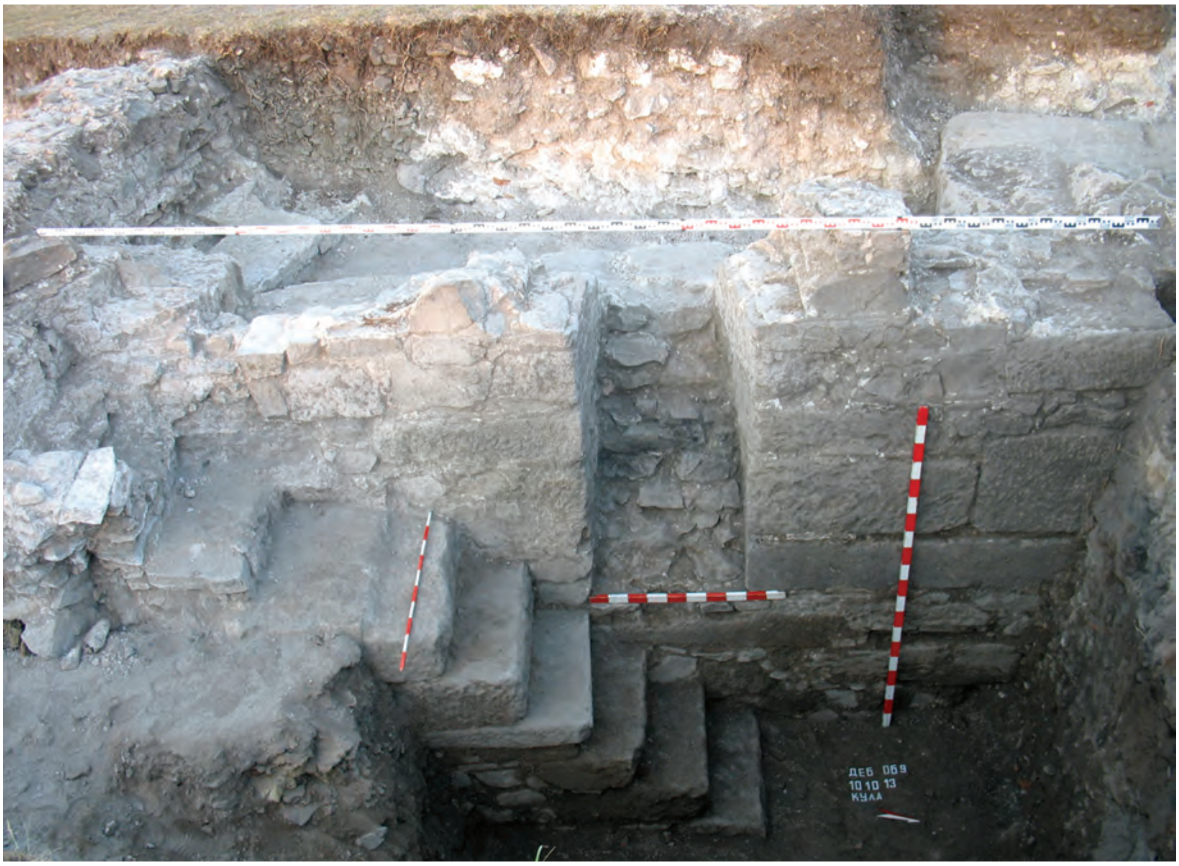

Обр. 2. Вътрешно каменно стълбище на кулата.

фронтална стена е дълга 11,86 м. Дебелината на стените на куртината и на предната правоъгълна част на кулата е 2,20 м. Стените на трапецовидната вътрешна/южна част на кулата са по-тънки – 1,60 м. Градежът им представлява лица от дялани камъни, включително римски сполии, на места преминаващ в тухлени редове; пълнеж от ломени камъни и парчета строителна керамика, всички споени със здрав бял хоросан, към който са добавени в неголямо количество, но равномерно разпределени, парчета натрошена керамика. Кулата е отлично запазена – съхранени са първите два каменни етажа. Стратиграфските резултати показват, че нагоре градежът бил кирпичен. И формата, и градежът на кулата са засега без паралели в късноантичната фортификация на територията на България. До вътрешното лице на западната стена на кулата е запазено каменно стълбище, водещо към горните етажи и бойната пътека. Не успяхме да достигнем пода на кулата, но е ясно, че нейната каменна суперструкция е запазена на височина над 3 метра (обр. 2). Кулата разполага с два бойника в северната си стена, изложена на фронтална атака и с по един на страничните си стени (обр. 1). От последните два сме разкрили този в нейната западна стена (обр. 2). Други два бойника за стрелба стоешком и то в краката на атакуващите, проучихме в прилежащата от запад на кулата куртина (обр. 1, 3). Усложнената укрепителна система, както и липсата на центрирана северна порта подсказват, че жителите на късноантичен Деултум оценявали отбраната от север като най-уязвима, поради разположените наблизо хълмове. Разкритата през 2013 г. фортификация на Деултум е част от новата късноантична крепост на града, изградена във втората половина на V в. (след 457 г.). Тя е опожарена след 527 г., според най-младата монета в пласта разрушения, отсечена в периода 527-538 г. Особено пострадала новоразкритата северна кула, чиито покривни керемиди са много деформирани от силния огън.

Търсейки долния край на субструкцията на куртината установихме, че в този участък липсват свидетелства от интензивно обитаване преди V век. Този временен извод поставя въпроса както за трасето на северната римска крепостна стена, така и за северната граница на застроената площ на града през първите четири века сл. Хр. Стратиграфски наблюдения и находки от глинени съдове показат, че тази северна периферия на Деултум е обитавана през VII-VIII в.

В хода на разкопките отрихме 38 късноантични монети (медни и бронзови; една е сребърна), части от въоръжение и разнообразни битови предмети.

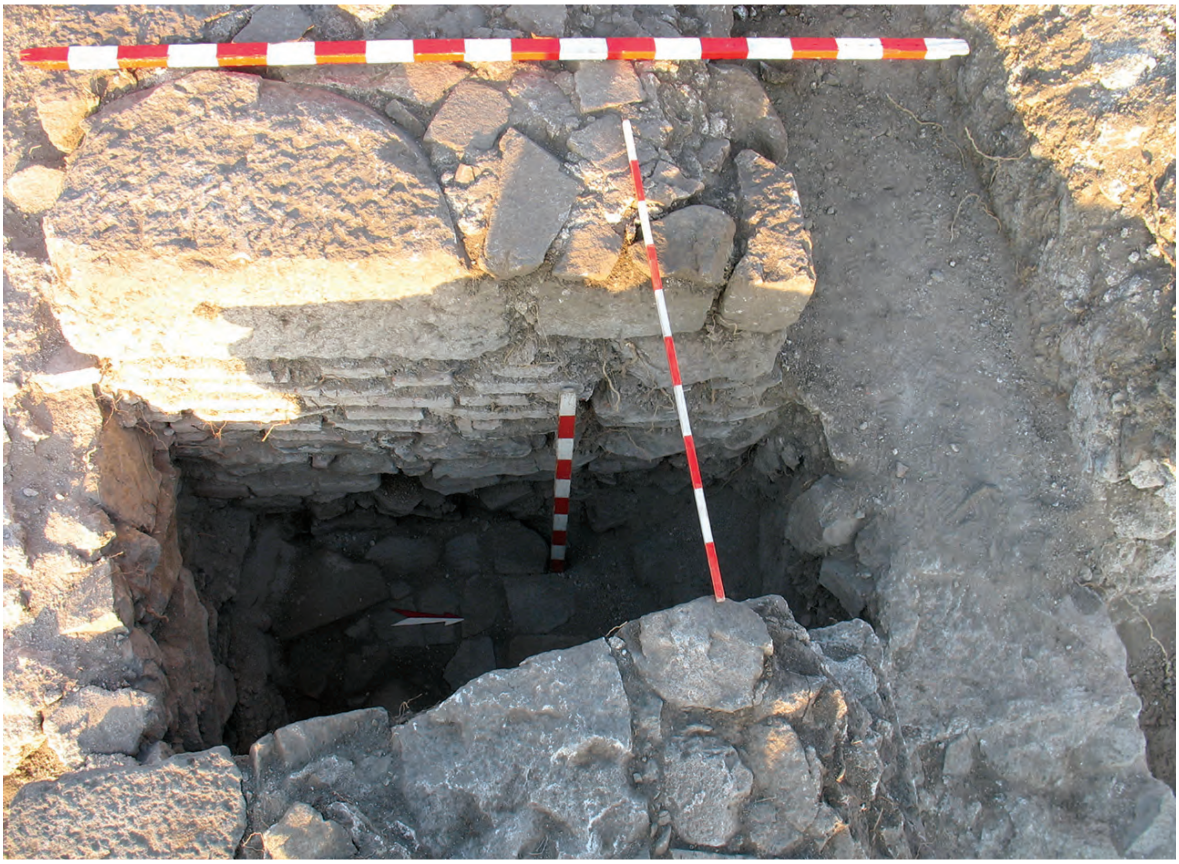

Обр. 3. Бойник в куртината.

През 2014 г. трябва да доразкрием кулата, както и да проучим културните пластове под нея и прилежащата куртина. Така ще можем както да уточним както хронологията на късноантичната твърдина, така и да обогатим информацията за топографията на колонията.

Отличната съхраненост на северната късноантична крепостна стена и на свързания с нея храм на императора, превръщат в туристически акцент този дял от втората, последната и единствената археологически проучваната колония в провинция Тракия.

№38 АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ 02 „АНТИЧНИ ТЕРМИ“ В НАР „ДЕУЛТУМ-ДЕБЕЛТ“

Красимира Костова, Елка Дочева, Мария Манолова

През 2013 продължи проучването на обект 02 "Антични терми"[4]. Целта, която следва екипа в последните години, е цялостно проучване на обект "Антични терми", прецизирането на стратиграфията на обекта, изясняване на строителните периоди на архитектурата, както и устройството, и периодите на функционална експлоатация на термите.

През 2013 година разширихме проучваната площ на обекта в южна посока със 120 кв. м. В източната част разширението на сондажа беше заложено до западния бордюр на кардото проучвано през предните две години (обр. 1).

Теренът има слабо изразена денивелация на изток. Проучени са културни пластове с мощност достигаща от 2,20 м в западната до 2 м в източната част на сондажа. Направеното разширение попада в източната част на „Античните терми“ и отстои ЮИ от бастиона на ранновизантийската крепостна стена. Заложеният сондаж маркира помещенията източно от префурниума на термите.

---

[4] В екипа взеха участие Добрина Харбалиева, ОИМ Средец, Владислав Тодоров, докторант в СУ „Св. Кл. Охридски“, реставратори от ОИМ Средец и НАИМ при БАН. Геодезичното заснемане е дело на инж. Атанас Каменаров.

Съвременните вкопавания от XX век за извличане на строителен материал и обработването на земята до края на 80-те години сериозно са увредили средновековния пласт на обекта. В западната част на сондажа по цялата му дължина се разчисти съвременна яма с дълбочина на места до 1,56 м, запълнена със строителен насип от камъни, хоросан и рохка пръст. По протежение на целия сондаж се достигна пласт, формиран в периода края на VII-VIII в. Характеризира с керамика работена на ръка, на бавно колело и бързо колело, амфори тип 35, Сарачхане, Истанбул. Не се разкриха основите на жилища от този период, има следи от разпрашен кирпич, унищожен вследствие на пожар. Значителна част е унищожена от късни вкопаванията през XX в. Културният пласт от края на VII-VIII в. през тази година се датира и с монета на Константин V Копроним (741-775 г.)[5].

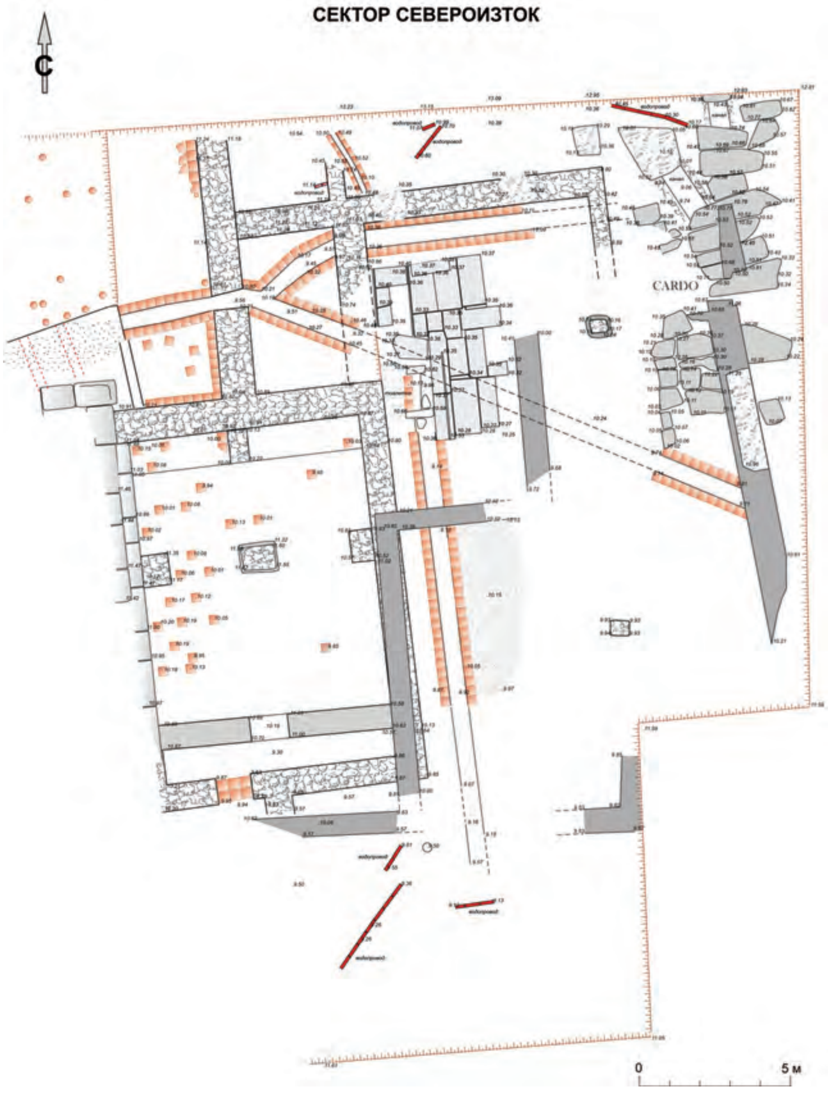

Обр. 1. Късноантична баня, сектор Североизток.

Източно от топлото помещение на термите (проучено през 2011–2012 г.) продължи проучването на латрината в южна посока (обр. 2). Хидрофобният хоросан (върху който е полаган мраморният под) е разбит и унищожен от късни вкопавания в първата четвърт на V в. От латрината се очерта и проучи по голямата част от отходния канал, които бе запълнен със строителен насип от разрушенията на термите. Монети не бяха открити. На кота 9,85 м, западно от латрината и южно от топлото помещение, се разкриха части от два водопровода и канализационна тръба, които са ориентирани към помещението с префурниума (посока СИ–ЮЗ). Водопроводът е разбит при вкопаването на по-късните строителни нива от края на IV в. Канализационните тръби са били включени в отходния канал на латрината.

В третата четвърт на IV в. се наблюдават преустройства в източното топло помещение на термите. Това е времето след разрушаването на термите в средата на IV в. (358 г.). Изграден е преграден зид с вход върху разрушения под на хипокауста. Зидът е граден от ломен камък с оформени лица, на места се използват тухли за подравняване, хоросанът е примесен със счукана тухла, при изграждане на вратата са използвани тухли за оформяне на страниците. При проучването на пространството между южния зид на топлото помещение на термите и375 прегградния зид се достигна горял пласт, добре датиран с монети на Теодосий I (379-395 г.) и Валентиниан II (375-392 г.). Пожарът датираме в края на

---

[5] Емисията представя император Константин V със съуправител сина му Лъв IV и е с времеви параметри 751–775 г. Това е времето, в което Константин V Копроним реализира осем похода срещу България. При подготовката на последния, девети, поход през 775 г., императорът умира и походът пропада.

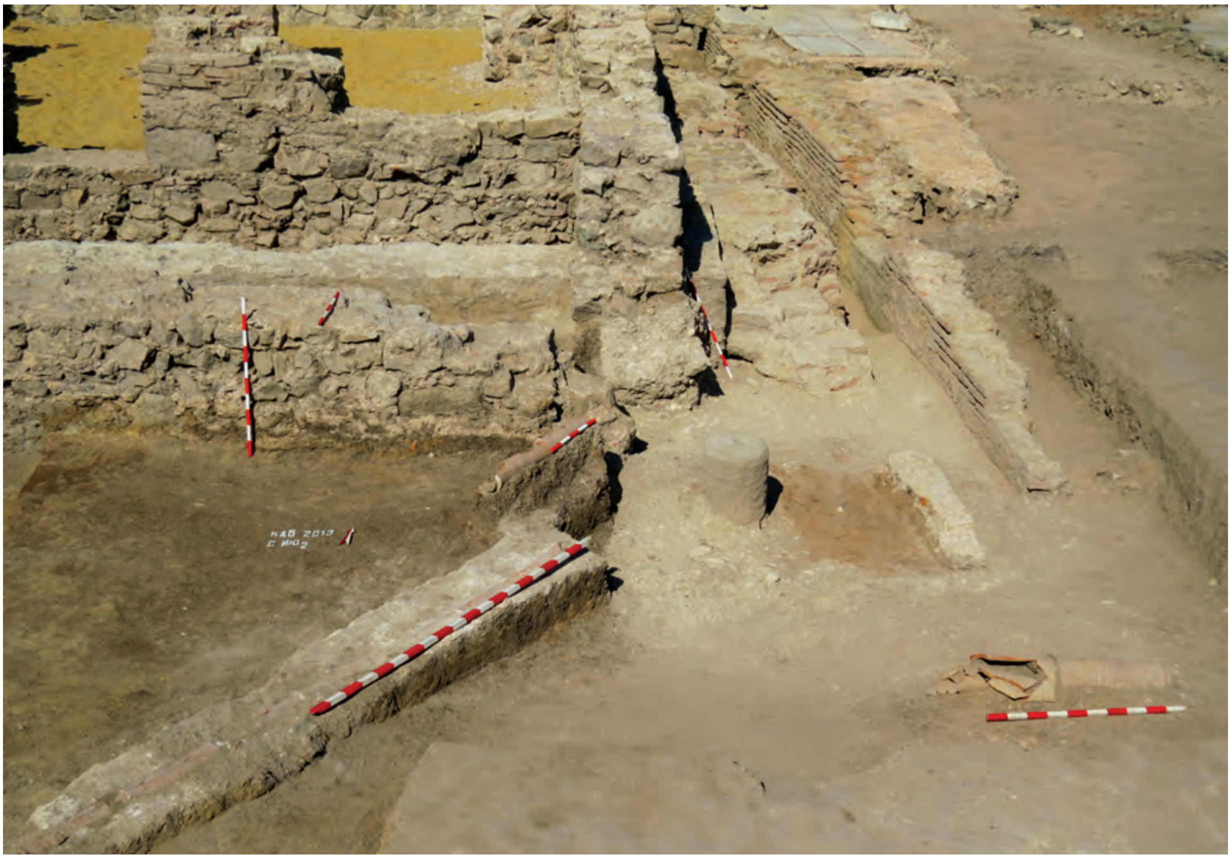

Обр. 2. Отходен канал в южната част на латрината.

80-те години на IV в., след 383 г., който е *terminus post quem* за съществуване на обособената сграда. Към настоящият етап на проучване не можем да преценим функциите на това преграждане, както и на сградата, към която е принадлежало.

Подържи проучването мощния пожар от средата на V в. (450-455 г.), който наблюдаваме през последните три археологически сезона. През тази година се разкриха голямо керамично струпване, отухлен кирпич, земеделски инструменти. Опожарените структури продължават на югоизток извън разкопаваната плащ. Предполагаме, че проучваното пространство е свързано с помещение със стопански функции. Преобладаващата керамика е амбалажна и е представена от 4 амфори тип LR 1, от които една е със запазено овъглено зърно, 3 амфори LR 2, 1 бр. LR 7, фрагменти от LR 3, LR 4, битова керамика. До южния профил се разкриха 6 тежести за стан.

Разкри се западния бордюр на кардото в участъка, в който отходните води на латрината за заустени в големия канал. Предстои проучване на канала в тази му част. Културният пласт не е изчерпан.

В северната част на сондажа през тази година проучихме формираните насипи и блокажи в главния канал на източното кардо. Широчината на отвора на канала е 0,74 м, Изграден е от камъни с добре оформени лица споени с бял хоросан, който с течение на времето е придобил жълтеникав цвят. Непосредствено над канала са поставени уличните плочи. Дълбочината на канала е 1,73 м като прави впечатление, че основата му е отнесена от отходните води. При проучените наноси в канала се откриха 68 монети, голяма част от които са в много лошо състояние, поради агресивността на средата. Най-ранните монети са на император Домициан (81-96 г.) и Марциана, (105-112 г.), сестрата на император Траян (98-117 г.) – АЕ сестерций. Преобладават монетите от II-III в. на императорите от средата на II до средата на III в. Най-късната монета, открита в канала, е на император Валент (364-378 г.). Освен монетите се откри и голямо количество битова керамика, предимно гърнета и купи от I–III в. Вероятно формиралия се в средата на III в. пласт в канала е вследствие на пожара, който е регистриран добре в термите.

№39. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ „АРХЕОЛОГИЧЕСКА БАЗА“ В НАР „ДЕУЛТУМ–ДЕБЕЛТ“

Красимира Костова

Във връзка с реализацията на проект по ОПРР 3.1 /8 BG161PO001/3.1-01-03/2010/042, на Община Средец, в археологическата база в с. Дебелт се предвижда извършването на ново строителство. Имотът попада в охранителна зона „А“ на Национален археологически резерват "Античен и средновековен град Деултум – Девелт". Това наложи провеждането на спасителни археологическите разкопки[6].

Заложиха се три сондажа. През сезон 2013 г. се реализираха два от тях (обр. 1):

Сондаж „Г“, препокрива основите на Сграда „Г“ от архитектурния проект (в имот № 000821 Археологическата база, в землището на с. Дебелт, ЕКАТТЕ 20273) за изграждане на обществена тоалетна за посетители на базата, а сондаж „З“, препокрива основите на сграда „З“ за изграждане на покрита керамична площадка.

Общо двата сондажа обхващат площ от 404 кв. м с дебелина на културните пластове от 2 до 4,7 м (за сондаж „Г“). Спасителните археологически проучвания се извършиха в рамките на 3 месеца (62 работни дни).

Сондаж „Г“. Предвижданото строителство е свързано с недоизградена сграда от края на 80-те години, която е с променени функции и е заложено разширяването £ на север с 80 кв. м.

Теренът има изразена денивелация на юг. На дълбочина около 0,60 м, горният пласт е компрометиран от съвременен насип и боклучна яма, формирани през началото на 80-те години на XX век при строителството на археологическата база.

През 1938-41 г., във връзка с изграждането на пътя Бургас–Средец, една немалка част от източния средновековен вал от началото на IX в. е изнесен за подравняване на трасето на новостроящия се път. През 1942 г. в откоса на вала е изградено военно съоръжение и прилежащата му инфраструктура с неизвестни функции.

След изчерпване на съвременния компрометиран пласт, проучихме насип, формиран при заравняването на рова вероятно през 40-те години на XX в. във връзка с изграждането на пътя Бургас –Средец. Средновековният вал е изграден върху културен пласт, формиран в първата половина на V в. Пластът е разрушен при изграждането на средновековния ров, разположен източно от вала. За да проучим дълбочината на рова в северната част от сондажа, направихме втори сондаж по протежение на северния профил. Прави впечатление, че ровът е вкопан в материкована скала и е с дълб. 3,52 м спрямо предпологаемата дневна повърхност през IX в. Нямаме наблюдения за неговата ширина поради наложените ограничения от строителното петно.

В северозападния ъгъл на сондажа се проучи част от зид изграден на калова спойка, чийто основи са вкопани в пожар от първата четвърт на V в., датиран с монети на императорите Хонорий (393-423 г.) и Теодосий II (402-450 г.). В деструкциите на пожара се откриха фрагменти от готска керамика, амфорна тара и битова керамика. Културният пласт е нарушен от вкопаванията, свързани с изграждането на средновековното съоръжение.

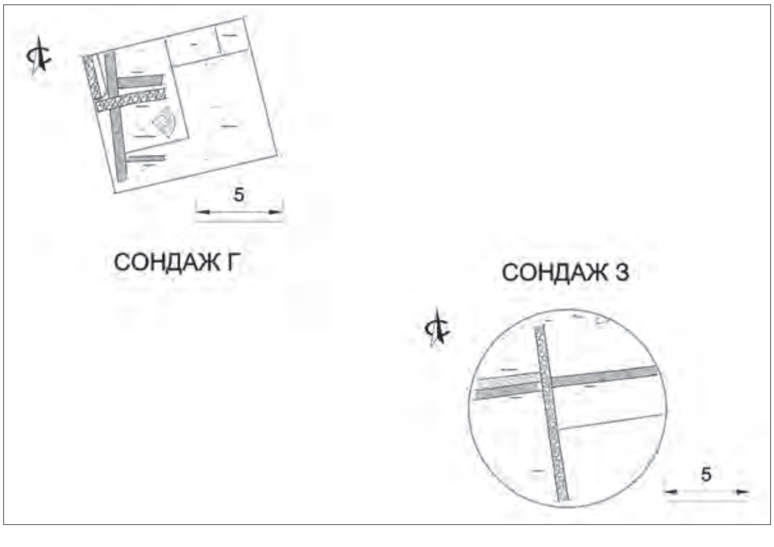

Обр. 1. Планове на двата сондажа.

---

[6] В разкопките взеха участие Добрина Харбалиева (ОИМ Средец), реставратори от ОИМ Средец и НАИМ–БАН. Геодезичното заснемане е дело на инж. Атанас Каменаров.

Продължи проучването в дълбочина. Запазени са антични структури само в западната част на сондажа, а в източната те са унищожени при изкопните дейности за изграждане на рова. В западната част на сондажа се достигна до подово ниво на помещение изградено в началото на IV в. (обр. 2).

Този строителен период датираме с откритите монети на император Константин I (307-337 г.) и той се свързва с разкрития зид с посока И-З, изграден на калова спойка. Подовото ниво от началото на IV в. е вкопано до нивата на подовото ниво на ранноримския пласт от II-III в. То ляга върху основите на по-ранен градеж от средата на II до средата на III в. Културният пласт е датиран с монети, като най-късните са на император Гордиан III (238-244 г.). Пред основите на помещението се проучи част от вкопано варово бъркало, което е било свързано със стоителството на сградата. В деструкциите от пожар, датиран с монета на император Гордиан III (238-244 г.), се проучи керамично струпване с материали от II-III в. Откриха се и фрагменти от хоросанови мазилки украсени с пластична лента, изработена в техника щукатура. Зидовете на сградата са на калова спойка, но вътрещните стени са с хоросанови мазилки. В южната част на сондажа се проучи част от основите на зид с посока И-З, вероятно по-късно преграждане на сградата, изграден на калова спойка. Той е изграден върху деструкциите на сградата, разрушена от пожара в средата на III в. Част от керамичното струпване попада под основите му. Предполагаме, че това преграждане е направено след средата на III в. Културният пласт е унищажен от вкопаването на сградата в началото на IV в.

Сондаж „З“. Предвижданото строителство е свързано с изграждане на покрита керамична площадка. Това наложи провеждането на спасителни археологически проучвания. Основите на площадката са с кръгъл план и заложения сондаж трябваше да се ситуира във форма на кръг (обр. 3).

Теренът има изразена денивелация на юг. На дълбочина до ок. 0,80 м под дневната повърхност пластът е компрометиран от съвременни строителни дейности, на места съпроводени от боклучни ями, формирани в началото на 80-те години XX в. при строителството на археологическата база. В северната част на сондажа разкрихме трасето на електропроводния кабел за базата. Той е маркиран е със съвремени тухли. При разкопаването на съвремения насип се откриха и антични материали, монети, строителна и битова керамика. След изчерпване на компрометирания през съвременността пласт, достигнахме деструкциите на сграда, опожарена в средата до третата четвърт на V в. Датирана е с монети на императорите Теодосий II (402-450 г.) и Маркиан (450-457 г.). След като разчистихме деструкциите от опожарения покрив, който е бил покрит с тегули и имбрици, се откри малко количество амфорна тара, представена от амфори тип LR 1, LR 2, LR 4, битова керамика, предимно фрагменти от гърнета

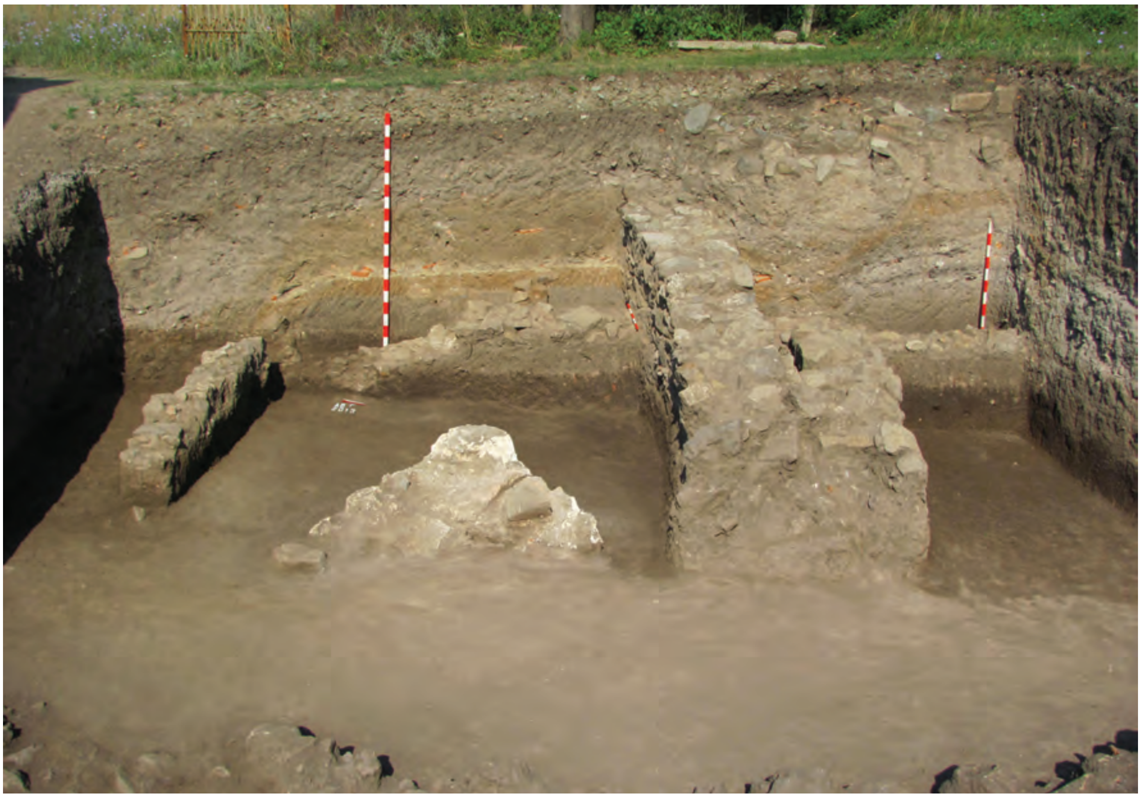

Обр. 2. Сондаж Г, западен профил.

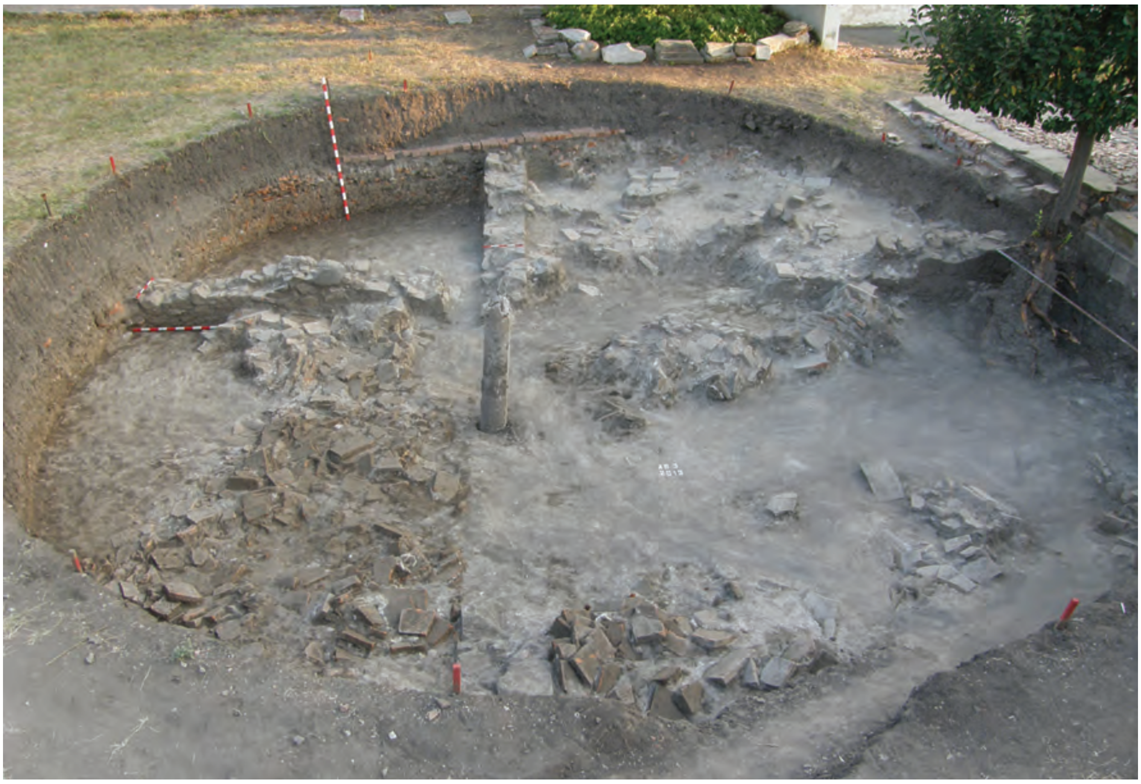

Обр. 3. Сондаж 3, общ поглед.

и готска керамика, представена от кани и гърнета. Ранновизантийския пласт е дълбоко вкопан до основите на подово ниво от началото на IV в., което ние проследихме само в северозападната част на сондажа. То е датирано с монети на императорите Константин I (307-337 г.) и Лициний I (308-324 г.). Предполагаме, че преустройствата на сградата са свързани с този строителен период. След като съотнесохме подовото ниво от началото на IV в. към банкета на зида с посока И–З, изграден на хоросан, също така подовото ниво не се съобразява с по-ранен зид и го възсяда. В северната част на сондажа под културния пласт от нач. IV в. се проучи част от пожар, вследствие на които се е образувало керамично струпване с материали от II-III в. Пожарът е датиран с монети на император Гордиан III (238-244 г.). В керамичното струпване са представени червенолакови съдове (кани, купи и чаши, носещи характеристиките на II-III в.), амфори Dressel 24 и 25, както и понтийски амфори. Откриха се и фрагменти от хоросанови мазилки и почти разпаднали се фрагменти с пластична лента, изработена в техника щукатура. Културният пласт датираме в първата четвърт на II до средата на III в. според откритите монети на Антонин Пий (136-161 г.), Фаустина I (138-141 г.) и Гордиан III (238-244 г.).

№40. ПЛОСЪК РИМСКИ НЕКРОПОЛ, С. ДЕБЕЛТ, ОБЛАСТ БУРГАС

Красимира Костова, Иво Д. Чолаков

През пролетта на 2013 г., при археологическо наблюдение на строителни дейности в м. Недялкови каби в землището на с. Дебелт е регистриран южният некропол на римската колония Деултум. Това наложи провеждането на спасителни археологически разкопки[7].

Некрополът е разположен на ок. 1,2 км южно от археологическата база. Гробните съоръжения се намират върху малък хълм, слабо доминиращ над околния терен. При наблюденията в южната

---

[7] В екипа бяха включени археолози и служители от ОИМ Средец, студенти от СУ „Св. Кл. Охридски“, реставратори от ОИМ Средец и НАИМ–БАН. Антропологичният анализ е направен от д-р В. Русева (ИЕМПАМ-БАН), а палеоботаничният – от д-р Цв. Попова (НАИМ–БАН). Геодезичното заснемане е дело на инж. Атанас Каменаров.

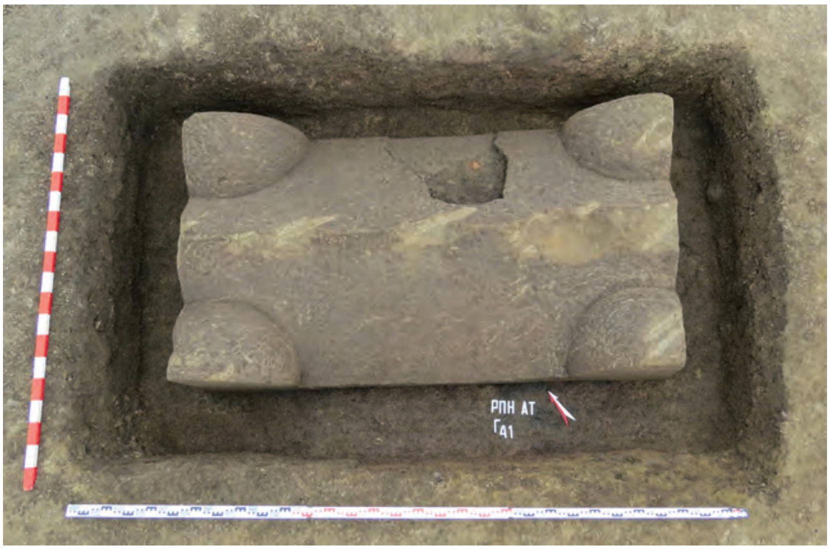

Обр. 1. Гроб, чието покритие е от капак за саркофаг.

част на територията, предмет на инвестиционното намерение, не са регистрирани археологически материали и съоръжения и обектът е освободен за строителство. В северната част на парцела се установи наличието на археологически структури, което наложи спасителното им проучване.

То бе проведено през есента на 2013 г. върху част от некропола. Документирани са 84 гробни съоръжения с общо 87 погребани индивида. От тях 35 са трупоизгаряния, а 52 – трупополагания. При две от съоръженията, ограбени още в античността, липсва както гробен инвентар, така и костен материал. В други има погребани повече от един индивид. Гробните съоръжения са разнообразни. Обикновените правоъгълни гробни ями са най-многобройни – 50. Има както плитко вкопани в античния терен, така и оформени на значителна дълбочина в материковата скала. Стъпаловидните гробни ями са 14. Всички са едностъпални, като ширината на стъпалото варира при различните гробове. Има случай на две гробни ями с едно общо стъпало и обща преградна стена. Проучени са два зидани тухлени гроба, запазени във височина до 6 и 7 реда тухли, споени с бял хоросан. При 17 гроба не личат очертанията на ямите. Някои съоръжения имат покритие от строителна керамика – тухли и керемиди.

Дългият период на използване на некропола е причината при някои гробове да има припокриване. По-късните като време са положени върху вече съществуващи съоръжения, като отчасти ги разрушават.

Интерес представлява един от дълбоко вкопаните гробове, покрит с капак от саркофаг с двускатен покрив и ъглови акротерии без украса (обр. 1). Гробът е ограбен още в древността, като грабителите са проникнали през разбития в капака отвор. Друго интересно съоръжение е фамилен гроб, дълбоко вкопан в материковата скала (ок. 1,70 м). Поради денивелацията на терена, от две страни е доизграден с камъни, споени с хоросан и счукана керамика.

При проучването на некропола е открит разнообразен гробен инвентар, състоящ се от лични вещи, инструменти, тоалетни принадлежности и дарове. Лични вещи на погребаните са разкритите предмети, изработени от благороден метал. Открити са общо четири чифта златни обици, звена от златна верижка, бронзова фибула, две геми от карнеол, едната от които е с изображение на Виктория и е вградена в железен пръстен и втора – с изображение на брадат мъж.

Данни за професия на погребаните имаме в пет случая. Според открития гробен инвентар там вероятно са положени лекари. Сред находките има цяла кутия за съхранение на инструменти и медикаменти, каменни плочки за стриване на лекарства, бронзови сонди-шпатули, остриета на скалпели, бронзови тубуси и съдове, фрагментирана ножица и железен инструмент, вероятно длето за костна хирургия.

Една от най-впечатляващите находки от некропола е сгъваем железен стол с шест крака, завършващи с бронзови накрайници във формата на човешки крак със сандал. Малкото открити досега паралели са от територията на Великобритания.

Други интересни находки са силно фрагментирано тоалетно санъдче със заключващ механизъм, две бронзови антропоморфни апликации (обр. 2), бронзово огледало с посребрена повърхност, стъклени бъркалка, зар за игра, няколко железни стригили и железни ножове. Открити са няколко инструмента, поставени като дарове в различни гробове – лемеж, косер и киркобрадва. Големият брой железни пирони в почти всички проучвани гробове предполагат наличието на дървени конструкции, в които са погребвани починалите. Намерените многобройни железни цинти до ходилата на част от погребаните, са свързани с обувки, които не са запазени.

Като гробни дарове са поставяни различни керамични съдове и предмети. Преобладават каните, които често са полагани по две в един гроб, а в едно съоръжение – и по три, обикновено при краката на погребаните. Друг често срещан дар са лампите. Сред по-интересните са една, чийто диск е с форма на мида или розета и друга – с изображение на бягащо животно. Срещат се също керамични кадилници, амфорка, купи, паници, чашки с или без дръжки, теракоти, стъклени и глинени балсамарии, от които един е антропоморфен (обр. 3).

Част от поменалните практики, регистрирани в некропола, са свързани с поставянето на керамични съдове върху и до гробните ями, след като те вече са били засипани. Често при стъпаловидните гробни ями предметите са поставяни върху стъпалото на ямата.

Направеният антропологичен анализ не установи наличието на индивиди на възраст от новородени до 4-5 г., както и на възраст над 60 г. Докато за първите причина вероятно са агресивните условия на средата, липсата на индивиди в старческа възраст е нетипична. Възможна причина е предпочитането на кремация за тези възрасти, при което ясната възрастова идентификация е затруднена. Общо женския пол е по-слабо представен сред погребаните в некропола – в 45% от случаите. Тежки изменения, вероятно вследствие на инфекциозно заболяване, се установиха при два индивида, а при един има данни смъртта да е настъпила по насилствен начин.

Палеоботаничният анализ установи наличието на дървесина от дъб и плодове от пиния.

В хода на проучването, в СИ част на некропола, се разкриха седем кръгли вкопавания в материковата скала с неясно предназначение. Ямите имат правилни кръгли отвори с диаметри 1,10-1,30 м и дълбочини 0,46-0,85 м. Всички са с форма на полусфера, само един има яйцевидна форма. Изглежда, че ямите са по-късно вкопани от античния некропол, тъй като има случай на прерязване и унищожаване на по-ранен гроб. В запълнителя им липсват кости и материали.

В западната част на некропола се разкрива група християнски гробове, чийто инвентар предполага датировка след IX в. Имат беден гробен инвентар, с малко лични вещи на погребаните като обици, висулки и гердани от мъниста.

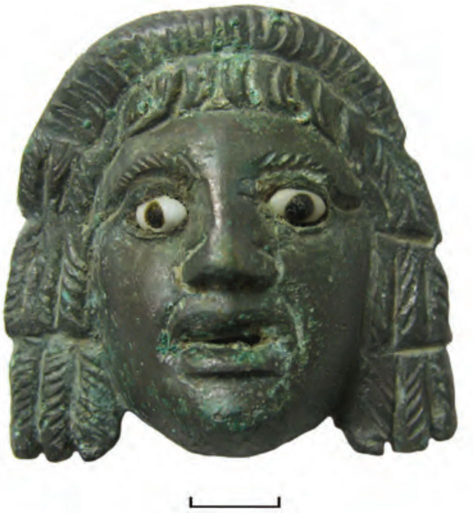

Обр. 2. Бронзова антропоморфна апликация от тоалетно сандъче.

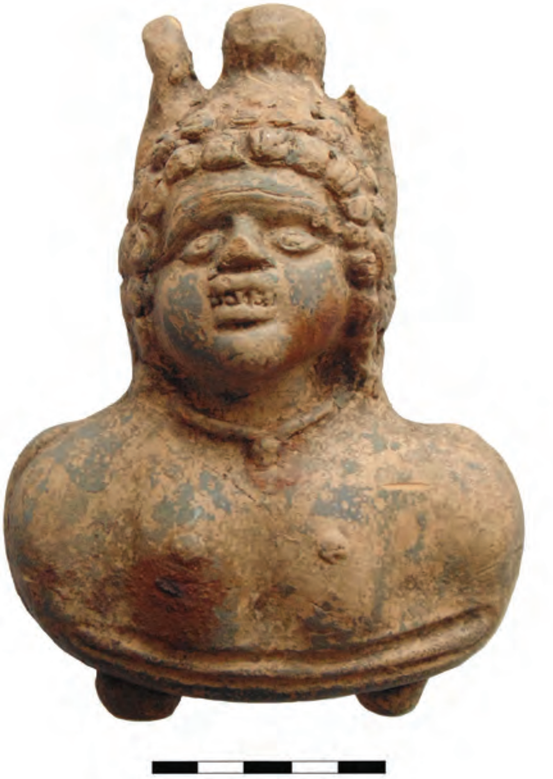

Обр. 3. Керамичен антропоморфен балсамарий.

По предварителната информация от монетния материал и голяма част от гробния инвентар, некрополът е използван най-активно в края на I и през целия II в. Той е един от най-ранните, свързани с колонията. В него са погребани първите заселници, ветераните от VIII Августов легион и основатели на колония Деултум. Проучените от нас гробни съоръжения и по-рано разкритите скални гробове, намиращи се наблизо, вероятно принадлежат на един голям некропол, разположен южно от колонията и отвъд реката. До момента нямаме данни за използването му през късноримско и късноантично време. През средновековието, територията на част от некропола се използва и от обитателите на близката крепост, отстояща на ок. 600 м в северозападна посока. Предстои допроучването му през 2014 г.

№41. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ В ПИ 00878.501.42 И ПИ 00878.501. 497 В ГР. АХТОПОЛ, ОБЩИНА ЦАРЕВО

Диана Гергова, Явор Иванов, Галена Радославова, Стоянка Савова

Спасителното археологическо проучване бе извършено от екип в състав: проф. Диана Гергова (НАИМ–БАН), научен ръководител, Явор Иванов – (докторант, НАИМ-БАН) – зам.-научен ръководител, Галена Радославова и Стоянка Савова (РИМ Разград), ас. Н. Тимева и ас. Б. Гълъбова (ИЕМ-ПАМ-БАН). В него участваха и студенти от УНИБИТ и Университета в Жешув, Полша. Монетите са определени от Хр. Терзиев. Предварителни геофизични проучвания бяха направени от д-р Кристиян Цанков (МГУ).

Проучванията се проведоха в южната част от терена на имота, в който 80% от културния пласт е изгребан изцяло при незаконни изкопни работи от предишния собственик.

Осъществиха се стратиграфски наблюдения, разкопки върху запазената от около 80 кв. м. площ, пресяване на изхвърлената през 2008-2009 г. пръст от разрушения културен пласт (обр. 1).

Археологически структури

В четирите квадрата на дълбочина 0,15-0,20 м бяха открити останки от каменни стени. Двата участъка, документирани в кв. А1 и А2 са с обща дължина 7,50 и 6,90 м. и ширина от 0,40 до 0,70 м. В кв. А2 стените са оформени по-добре. В кв. В1 дължината на зида е 1,40 м, а ширината му – 0,65 м. В пластта над стените и около тях се откриха фрагменти от битова и строителна керамика от XIX-XX в, както и единични монети.

Кв. А1

Структура № 1 е част от масивен зид на дълб. 1,30 м, изграден от два реда едри, необработени камъни на калова спойка. Във височина е разкрит един ред – 0,24 м. Запазена дължина на зида изток-запад – 1,75 м, ширина – 0,40 м. Запазени са и два питоса (№№ 2 и 3), разположени непосредствено на север от зида (№№ 2 и 3) (обр. 2).

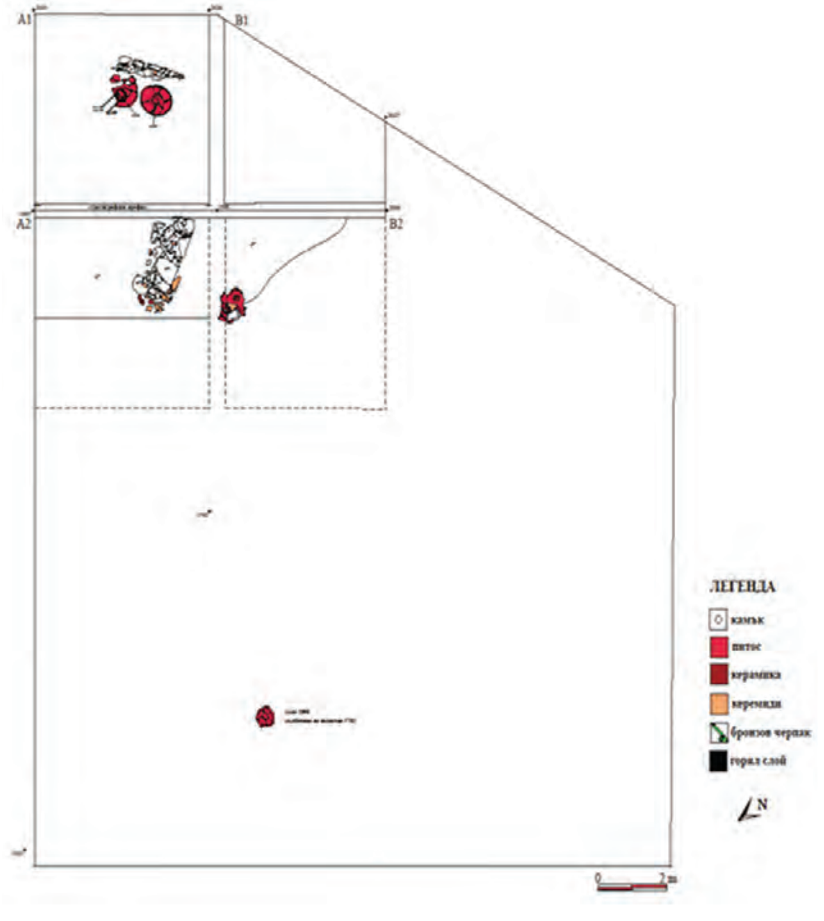

Обр. 1. Общ план на проучвания терен (Я. Иванов).

Питос № 2 е с диам. 0,80 м и лежи на дълб. 1,10 м. Във вътрешността му се откриха голям камък (44 х 26 х 8 см) и фрагмент от подова тухла (зап. дълж. 15 см, шир. 14 см и деб. 3 см), фрагменти от покривни керемиди, голяма част от устието и стените на съда, както и два бронзови гвоздея. Разкритата височина на питоса е 0,80 м. Около зида и питосите има множество въглени. На 10 см източно от питос № 2 е разположен питос № 3. Във вътрешността му се откриха три големи необработени камъка, единия с хоросанова обмазка, фрагменти от имбрицес и от самия питос, оловен предмет с неясно предназначение. По стената на питоса, близо до дъното се вижда следа от изгаряне в кръг. В кръга има пръст, малки бронзови люспи, а на дъното на питоса се откри цял бронзов черпак с видима дълж. 20 см. Височината на разкритата част от питоса е 0,80 м. Предварителна датировка на структурата е IV-VI в., която ще се прецизира след реставрацията на черпака и монетите, открити в близост до питосите.

Структура № 2 е яма с диам. 0,82 м, вкопана в стерилният пласт и ситуирана под реброто между А1 и В1. Засечена е на 2,09 м, дъното £ е на 2,20 м. Запълнителят £ (0,11 м) се състои от тъмнокафява до черна пръст, примесена с множество въглени и горяла пръст с керемиденочервен цвят. Откриха се малко керамични фрагменти, от които едно дъно, характерно за II-I в. пр. Хр. и датиращо към същото време и структура № 2.

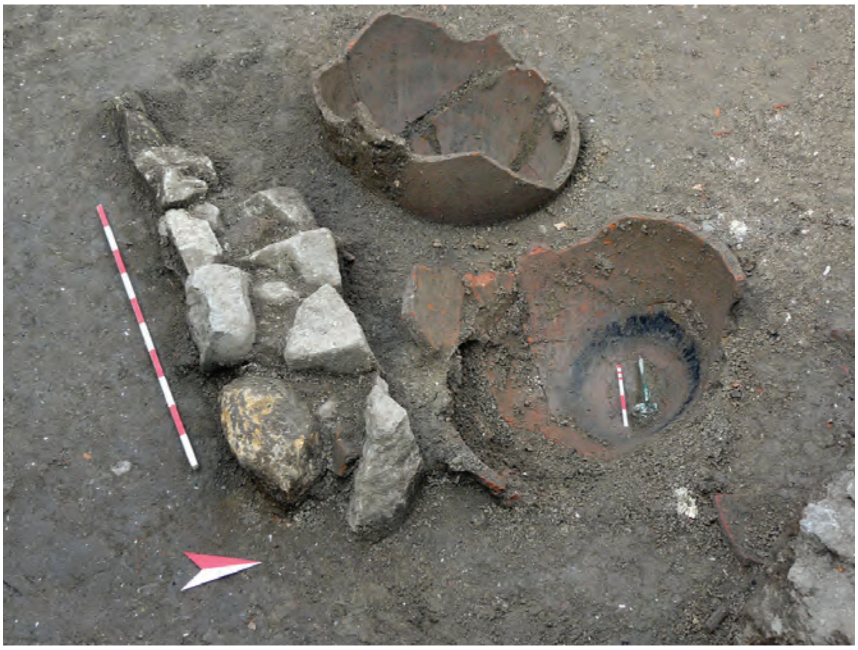

Обр. 2. Питоси №№ 2 и 3 с бронзовия черпак.

Кв. А2

На дълб. 0,90 м, под демонтираните разрушения на зида, се разчисти друг, със същата ориентация, най-вероятно основата на демонтирания, изграден от едри, необработени камъни, с дялани каменни ками, фрагменти от покривни керемиди и рохка черна пръст между фугите. Запазената му височина е 0,70 м, ширината 0,70 м, разкритата дължина юг-север е 1,92 м. Той е вкопан на 10-12 см над стерилния пласт и вероятно е служел за основа на сграда. Върху него и около него се откриха керамични фрагменти от късноантичната епоха. До западното му лице, в северната част има пласт от нападали фрагменти от разрушения покрив и следи от пожар. В северната част на квадратите А2 и В2, на пресечната линия север-юг се откри вкопано в стерилния пласт дъно на питос № 4 (диаметър 0,65 м, вис. 0,20 м). Той лежи на 1,50 м западно от северозападния край на зида. Във вътрешността му се откриха един голям камък, фрагменти от стени на амфори и капак от амфора. Около зида и питоса се откриха и няколко монети, които след почистването им биха могли да прецизират датировката на структурите. Предварителна датировка на зида и питоса е IV-VI в.

Некропол

Два гроба бяха открити в кв. В1 (гроб № 1) и кв. В2 (гроб № 2) на дълб. 1,20-1,30 м. Липсват очертания на гробни ями. Скелетите са ориентирани запад-изток, с глава на запад. И двата са положени по гръб, с изпънати покрай тялото горни крайници. Принадлежат на индивиди във втора детска възраст (*Infans II*). В гроб № 1 върху черепа лежи част от покривна късноантична тегула, а на 0,15 м от черепа – два силно корозирали и залепнали един за друг железни гвоздея. Установени са патологични изменения вследствие желязодефицитната анемия.

Черепът и левият горен крайник на скелета в гроб № 2 са унищожени при изкопните дейности (обр. 16). Констатирани са периостални реакции върху дясната лъчева кост в резултат от нарушаването на външния слой на костта.

Северна част на парцела

В североизточната част на парцела на дълбочина 1,30 м се откри долната част на питос (№ 1) с дъно, вкопано в светложълтия стерилен пласт. Диаметърът на откритата част е 0,50 м, деб. на стената – 4 см.

Навсякъде в имота се достигна до стерилен пласт, регистриран на дълбочина от 1,75 м до 2,05 м, който бе проучен в дълбочина до 0,30 м.

Вследствие на проведените спасителни археологически проучвания и пресяването на пръстта бяха открити 160 находки: пота, калъпи, бронзови инструменти, тежести за стан, каменни прешлени, метални и стъклени накити, както и голямо количество керамичен материал от ранножелязната, класическата, елинистическата, римската и късноантична епоха, от средновековния, османския и съвременния период (обр. 3).

Сред нумизматичния материал заслужават внимание бронзовите монети на Бизия от II в. пр.

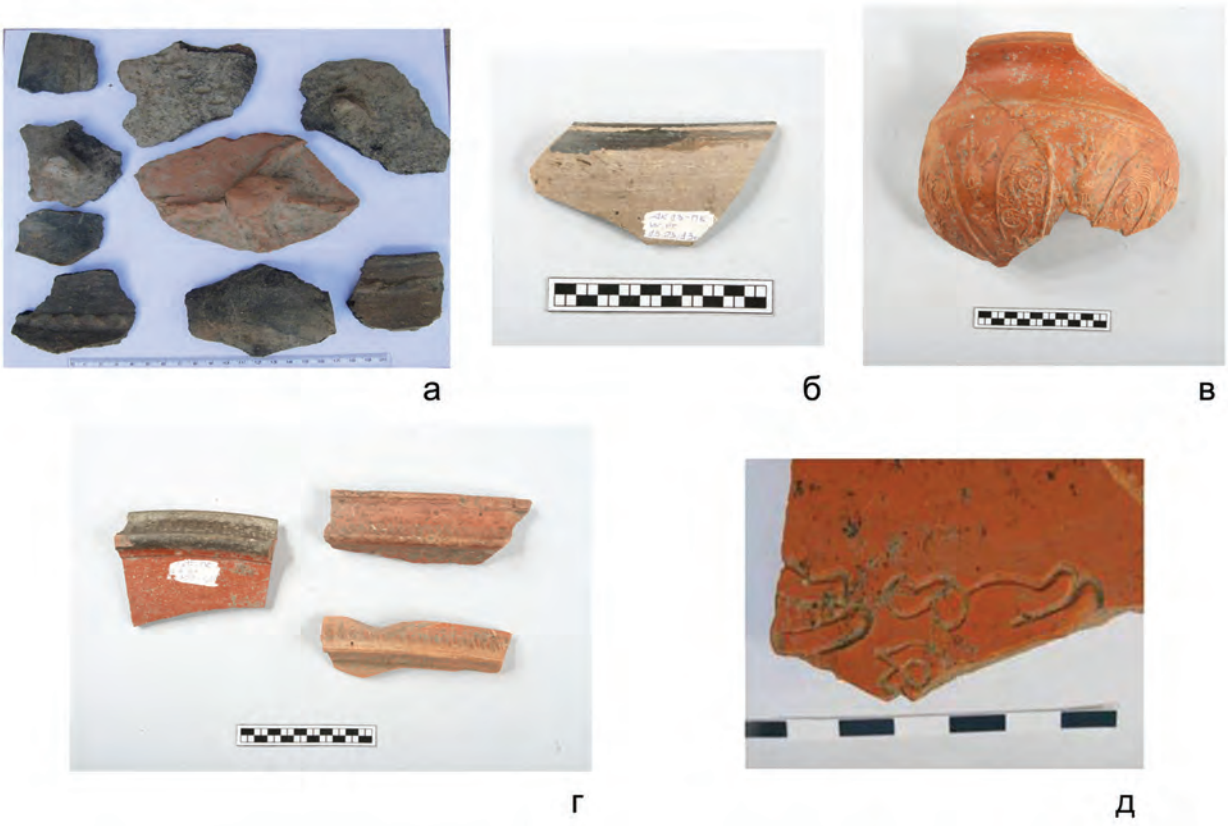

Обр. 3. Керамични фрагменти от различни епохи.

Хр., на Максимин Трак, сечена в Деултум, на Юстин I, Юстиниан Велики, на Византия – анонимна от XI, църковни монети.

Обилният материал показва, че развитието на града следва тенденциите на останалите западнопонтийски градове, които за разлика от Ахтопол, се радват на дългогодишен научен интерес и разгърнати разкопки. Началото на града очевидно може да се свърже с функционирало тук още от ранната желязна епоха тракийско селище. Отделни фрагменти импортна керамика от VI в. пр. Хр., както и открита преди години монета на Кизик (550-475 г. пр. Хр.) подсказват включването на селището в колонизационните процеси на Западния Понт. Количеството на представителния материал от късноелинистическата, римската и късноантичната епоха, сред които има много мегарски чаши, късноантични импорти от Западна Мала Азия и Северна Африка, както и от средновековието и османския период, съответства на установената в стратиграфските профили на града при по-ранните изследвания на екипа най-голяма мощност на културните пластове за периода от началото на I хил. пр. Хр. до късната античност – свидетелство и за особено динамичния културен и стопански живот на града през тези периоди.

ДОЛНОДУНАВСКИ ЛИМЕС

№42. РЕДОВНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА РАЦИАРИЯ

Здравко Димитров, Иво Топалилов, Илко Цветков

През 2013 г., след прекъсване от 24 бяха възстановени редовните археологически проучвания на римския легионен лагер, колония и провинциална столица Рациария.

Археологическите разкопки бяха инициирани от НАИМ–БАН и Министерство на културата и проведени през септември и октомври от следния екип: гл. д-р Здравко Димитров (НАИМ–БАН), ръководител, доц. д-р Иво Топалилов (ШУ „Константин Преславски“), Илко Цветков (РИМ-Видин), зам.-ръководители и доц. д-р Венцислав Динчев (НАИМ–БАН), консултант.

Археологическото проучване бе съсредоточено в три работни сектора:

Представителна сграда от късноантичната епоха – т. нар. „Резиденция“;

Терми от късноантичната епоха (обр. 1);

Сондажни проучвания – три стратиграфски сондажа в рамките на късноантичния град (обр. 2).

В първия работен сектор – **т. нар. „Резиденция“** се работи върху площ от 1,5 дка.

В рамките на 20 работни дни бяха разчистени огромни насипи от иманярската дейност и бе достигнато нивото на проучванията от 1989 г., проведени от доц. д-р Г. Кузманов през 1989 г.

Установено бе, че архитектурните съоръжения, открити през 80-те години на XX в. са запазени въпреки иманярските намеси, които покриваха цялата площ на „Резиденцията“. На места обаче се налагат нови консервационни дейности и са необходими проекти за реставрация. Реално на територията на комплекса не се навлезе в непроучвани културни пластове. Една голяма част от заснетите и публикувани структури от старите разкопки са все още под иманярските насипи. Актуалното състояние на „Резиденцията“ бе документирано в края на разкопките.

Цялата работа бе съсредоточена в разчистване на иманярските насипи, разкриване на зидовете, проучени при старите разкопки и събиране на керамичния материал от тази зона.

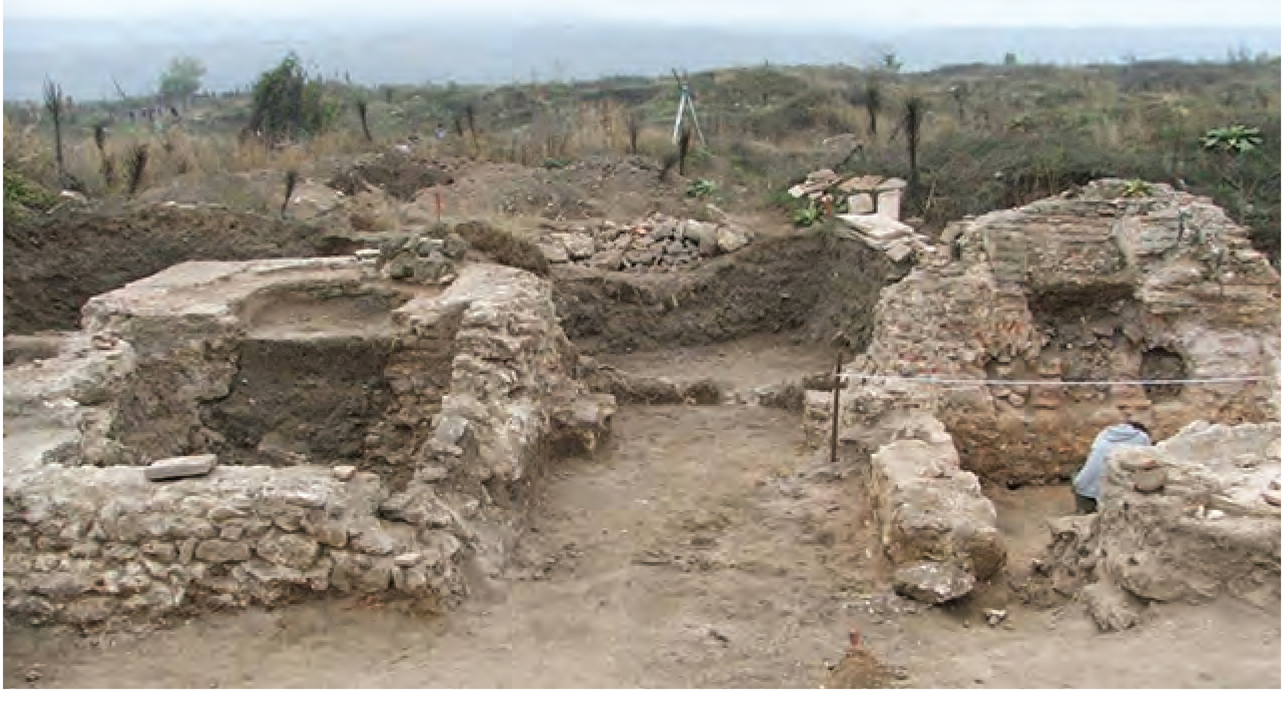

Обр. 1. Терми от късноантичната епоха от кв. G IV – общ изглед на помещения № 1–3 и части от суспензурата.

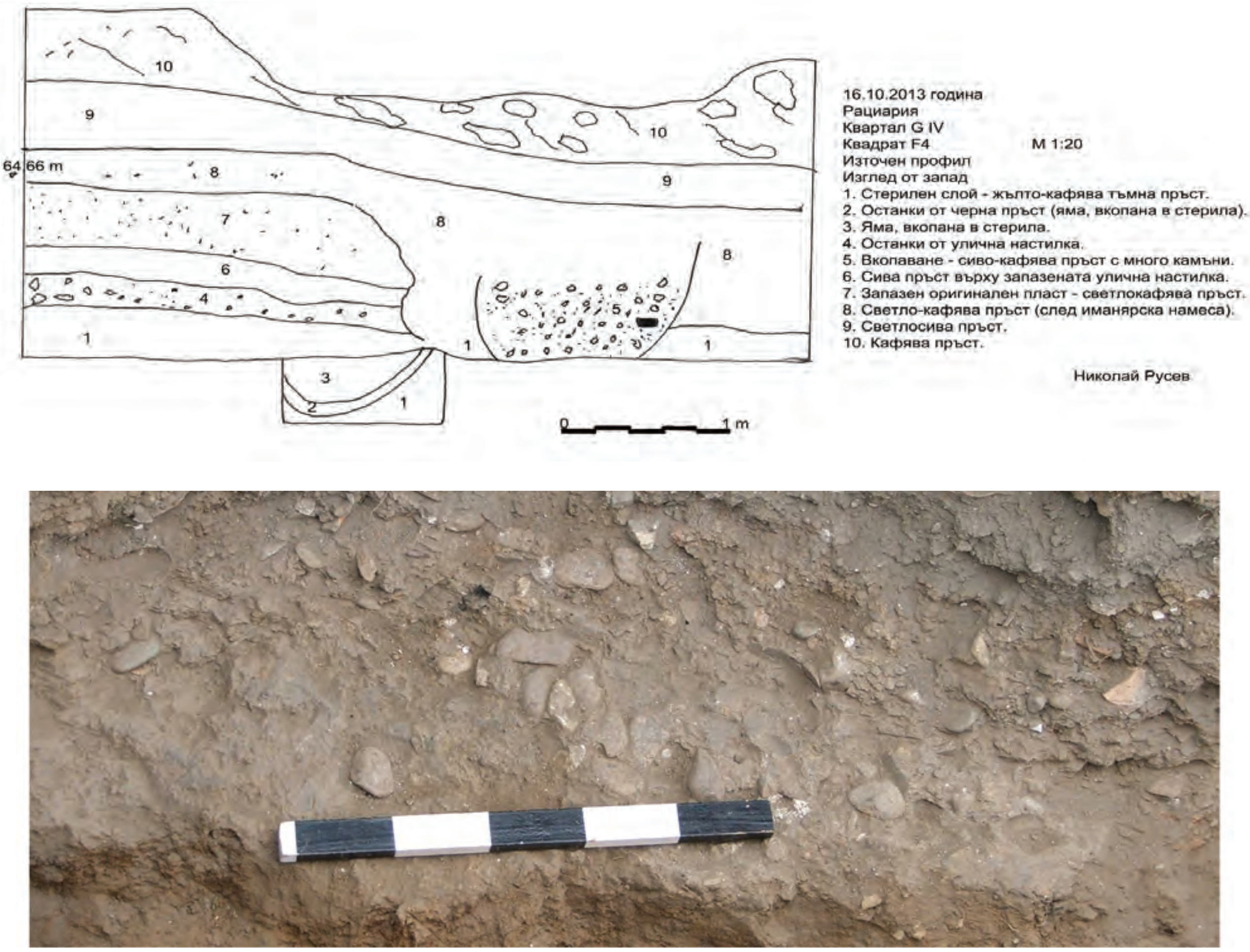
16.10.2013 година
Рациария
Квартал G IV
Квадрат F4
M 1:20
Източен профил
Изглед от запад
1. Стерилен слой - жълто-кафява тъмна пръст.
2. Останки от черна пръст (яма, вкопана в стерила).
3. Яма, вкопана в стерила.
4. Останки от улична настилка.
5. Вкопаване - сиво-кафява пръст с много камъни.
6. Сива пръст върху запазената улична настилка.
7. Запазен оригинален пласт - светлокафява пръст.
8. Светло-кафява пръст (след иманярска намеса).
9. Светлосива пръст.
10. Кафява пръст.
Николай Русев
64.66 m
0
1 m
1
2
3
4
5
6
7
8
9
10

Обр. 2. Уличната настилка в сондаж № 1 (кв. F IV).

Във втория сектор – **къснoантична баня** – се работи върху площ от около 250 кв. м. Там се откриха три помещения, като при всяко от тях в южната част стените завършваха със зидове, изпълнени в дъговидна форма – екседри (обр. 1).

Вътрешността на банята е била постлана с мраморни плочи, две от които се откриха почти цели, но разместени от иманярските намеси. Самите стени на банята са обмазани, оформени са отделни малки басейни. На място са запазени два от тях, а на терена пред банята бе открити и трети басейн, разбит от багер и преместен настрани от оригиналното му положение.

Във вътрешността на банята е имало и мраморни облицовки, части от които се откриха в насипа над сега разкритите зидове. Най- добре е запазен мраморен детайл от облицовъчна база в йонийски ордер.

Проучената площ на късноантичната баня е точно 250 кв. м., при което бяха достигнати дълбочини от средно 2 метра от началото на разкопките.

По време на разкопките заложихме три сондажа, два източно и един северно от „Резиденцията" с цел: 1) да проследим в дълбочина културните напластявания и 2) да проследим докъде достигат иманярските нарушения.

Сондаж № 1 е разположен между Резиденцията и новооткритата баня, в рамките на иманярски изкоп. Той е с размери 2 x 5 м, ориентиран в посока север-юг. Резултатите от сондажа показаха, че в тази част иманярската намеса достига в дълбочина до 3,5 м, поради тази причина голяма част от структурите се откриха в профилите. В югозападния ъгъл се попадна на зид, изграден от ломени камъни, споени на бял хоросан, ориентиран в посока изток-запад, силно обрушен в рамките на сондажа. Северно от него се проследи частично запазена улична настилка, направена от малки камъни (чакъл), на места с единични фрагменти строителна керамика, а върху нея пластът се състои от сива пръст, наситен с малки по размер камъни и оскъдно количество малки находки (обр. 2). Самата настилка е положена върху глинест, изключително набит сив пласт, а върху нея се откри монета. Настилката продължава в източна, западна и северна посока, извън рамките на сондажа и дава основание да считаме, че става въпрос за *декуманус*, успореден на този, тангиращ от север резиденцията през късната античност.

Сондаж № 2 е с размери 4 х 2 м, ориентиран в посока север-юг, заложен на дъното на иманярски изкоп, непосредствено до фрагмент от тухлена стена. Тук иманярските разрушения са достигнали почти до материка, на който попаднахме една на 0, 40 м дълбочина. Непосредствено върху него се попадна на глинобитна повърхност. Сондажът е пресечен по средата от градеж, от който разкрихме единствено долната част на субструкцията му. Тя е направена от малки и средноголеми ломени камъни, споени с бял хоросан, но в който се откриват и буци „розов“ хоросан. Последният е направен от бял хоросан, премесен с фрагменти от счукана тухла. Фрагментът от тухлената стена не е *in situ*.

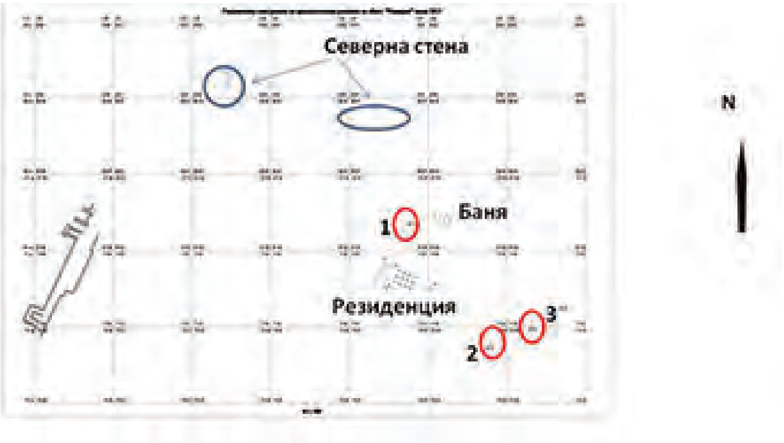

Обр. 3. Общ-план на западния сектор от „Калето“ (Улпия Рациария) – с нанесени новооткритите късноантична баня, части от северната крепостна стена и три стратиграфски сондажа.

Сондаж № 3 е с размери 2 х 1,5 м, ориентиран в посока север-юг. Културните напластявания са били нарушени до материк, до който се достигна на дълбочина до 1,4 м чрез механизирана техника. С нея е бил разрушен и зид, изграден от ломени камъни, споени на бял хоросан.

Малките находки и монетите, открити при извършването на сондажните проучвания се отнасят към втората половина на III–VI в., което показва, че вероятно в проучените от нас сектори се е развивала по-скоро късноантичната Рациария в нейния столичен период, отколкото римския град или по-ранния лагер. Резултатите разкриват разширяването на града в тази посока, където, както изглежда, не е имало по-ранни структури или те са били премахнати.

По време на разкопките членове на екипа ежедневно обхождаха терена на „Калето“, върху който няма място, което да не е засегнато от иманярска дейност, изпълнява със земекопни машини. Целта на тези обходи бе да се съберат максимално количество керамика и находки, захвърлени от иманярите по изкопите и насипите. Така бяха събрани над 150 находки и огромно количество керамични фрагменти.

Сред тях са такива важни находки като: една цяла чаша с прекрасна релефна украса, работена на ръка, от т. нар. Дакийски тип (I в. пр. Хр. – I в. сл. Хр.), цели съдове от вносна керамика *terra sigillata*, някои от които са от първия период на военния лагер – италийско производство от Арецо (подобна е известна от Нове, от *скамнум трибунорум* – Dimitrova-Milceva 2000, 43, Nr. 11, Taf. 1), строителна керамика с печати на VII Клавдиев легион, лампи, надгробни плочи, архитектурни детайли и др. Особено важни са съдовете и фрагментите с печати на италийски производители. Един от тях е, Гелиус, чиито печати **L.GEL** или **L.GE** се срещат и в другите ранни легионни лагери по Долен Дунав (Ескус и Нове) от Тибериево-Клавдиево време (Dimitrova-Milceva 2000, Abb. 2, Tab. 3). Същите форми и печати от типа *planta pedis* са известни и от самата Рациария, от времето преди унищоженията в края на XX век (Dimitrova-Milceva 2000, 44, Nr. 21, Abb. 2). В РИМ-Видин бе пренесен и бял постамент в йонийски стил.

В края на разкопките нанесохме на общия план на Рациария новоразкритата късноантична баня от квартал G IV, отделни зони от северната крепостна стена и позициите на четирите стратиграфски сондажа (обр. 3).

Литература:

Dimitrova-Milceva 2000: A. Dimitrova-Milceva. Terra sigillata und dünnwandige Keramik aus Moesia Inferior (Nordbulgarien). Sofia, 2000.

№43. РАЗКОПКИ НА ГОЛЯМАТА СГРАДА, ЮЖНО ОТ ХРАМА НА ФОРТУНА В УЛПИЯ ЕСКУС

Гергана Кабакчиева

През м. септември и октомври 2013 г. са проведени разкопки в южната част на сградата, южно от храма на Фортуна в АР „Улпия Ескус“ при с. Гиген, община Гулянци, Плевенска област (бр. 1). Разкопките са ръководени от доц. д-р Гергана Кабакчиева, НАИМ–БАН, ръководител и Соня Лазарова, ВИМ–Плевен, зам.-ръководител. В екипа участват още Николай Русев, докторант в НАИМ–БАН и Ваня Белева, студентка по археология в СУ „Св. Климент Охридски“. Финансирането е осигурено от Министерство на културата.

Целта на археологическите разкопки е да разкрием южната част на голямата сграда, известна още като „сградата с мозайката Ахейци“. Първите разкопки в нея са проведени през периода 1949-1952 г. от проф. Теофил Иванов (Иванов, 1957, 128–130). След откриването на мозайката „Ахейци“ (Иванов 1952), разкопките не са продължени. По-голямата част от сградата е останала неразкрита. Това възпрепятства подготовката на проект за нейната консервация и реставрация.

При най-новите разкопки е разкрита югоизточната част на големия архитектурен ансамбъл, който е развит около голям вътрешен двор.

Сградата е със сложен план и представителни помещения в източната половина. Разкопките са концентрирани в квартал CXXXIV – квадрати 34 и 35, 75, 76, 77, 78, 85, 86, 87, 88 и 89 по план-квадратната мрежа на Ескус. Общата разкрита площ е 226 кв. м. Достигнатите дълбочини са различни, в зависимост от откритите в тях останки. Те са от 0,90 до 2,10 м. Открит е южният външен зид на голямата сграда. Зидът е масивен (0,70 м дебелина), прецизно изграден в строителната техника *opus quadratum mixtum*. Отвън е с контрафорси, от които са разкрити пет (с размери 0,60 x 0,70 м). Общата проучена дължина на зида е 30 м. Тази страна на сградата опира до най-южния декуманус на античния град и излиза към него без тротоар. В проучения сектор не е намерен главния вход.

На 8 м северно от южния външен зид на сградата е проучен друг успореден зид с дебел. 0,60 м. Двата зида оформят дълъг коридор към югоизточното помещение на сградата. То е било с представителни функции. Както пода, така и стените му са облицовани с мрамор. Подовата настилка е от типа *opus sectile.* Архитектурните структури в югоизточния край на сградата са лошо запазени. Част

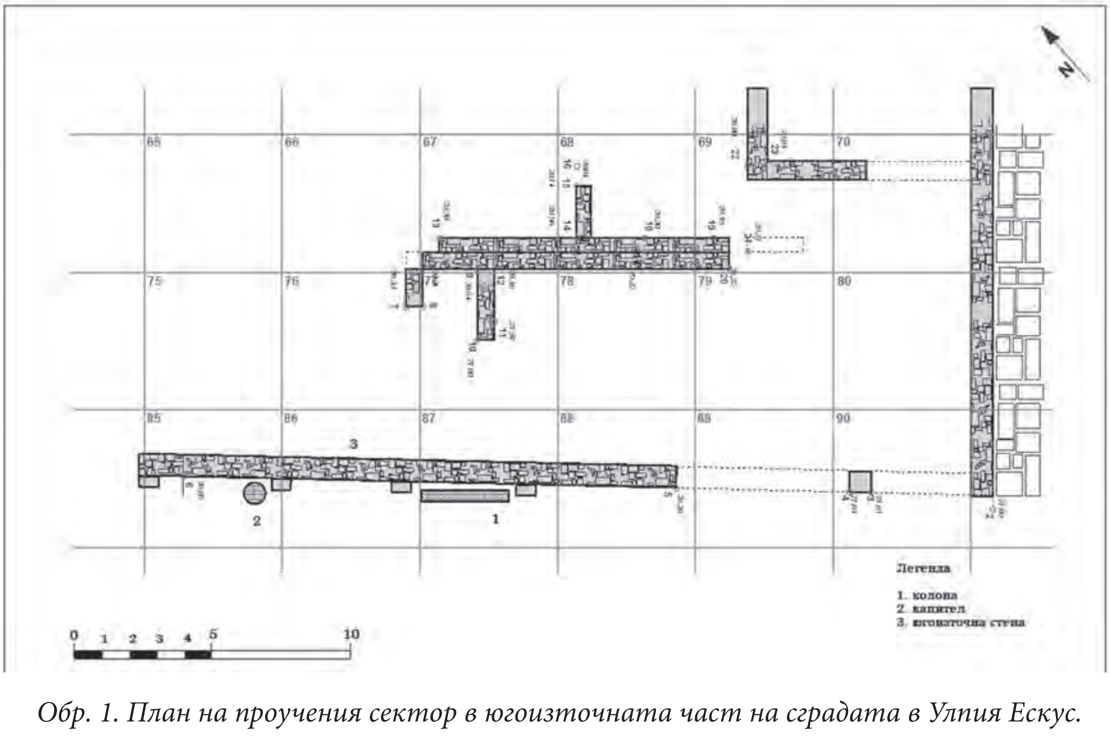

Обр. 1. План на проучения сектор в югоизточната част на сградата в Улпия Ескус.

Обр. 2. Външното лице на южната стена на голямата сграда.

от това помещение е разкопана през 80-те години на миналия век, във връзка с изследването на улично кръстовище. В проучените квадрати са намерени много фрагменти от стенни мраморни облицовки (обр. 2), подобни на тези от антична вила Армира (Младенова 1991, 202-217; Кабакчиева 2009, 31-33), както и фрагменти от стенописи. Всички тези находки показват, че сградата е с богата интериорна декорация. Големи късове от суспензура, както и фрагменти от стенописи са намерени и в кв. 34 и 35/CXXXIV, където проучвахме с цел, откриването на вход от запад към архитектурния ансамбъл.

Установени са два основни строителни периода в обитаването на голямата сграда.

Първият е от периода III – началото на IV в., а вторият – от периода средата на управлението на император Константин Велики (306-337 г.) и до третата четвърт на IV в., когато по време на Втората Готска война сградата е опожарена и разрушена. Доказателствата са не само от разкритите останки, но и по данните от монетите и другите дребни находки.

В резултат на извършените разкопки през 2013 г. и намерените архитектурни детайли – колони, капители, части от мраморни облицовки и стенописи са определени функциите на голямата сграда като *praetorium*-а (двореца на управителя) на античния град Улпия Ескус от периода III-IV в.

В големия вътрешен двор на архитектурния ансамбъл са разчистени останките от различни декоративни съоръжения – фонтан, ниши и площадки, облицовани с мрамор, както и античен кладенец. Подготвено бе ново архитектурно заснемане на източната част на сградата.

Сред находките от римската епоха преобладават фрагментите от архитектурни детайли, мраморни облицовки и стенописи и малко от битова керамика.

Останките от живот над нивото на тези два строителни периода показва, че обитаването в тази част на Ескус през късната античност е примитивно. Непосредствено до южния зид на сградата са открити преизползувани един римокоринтски капител и две варовикови колони. Те са преизползвани за стъпала и преминаване от нивото на улицата към вътрешния двор на сградата. С преупотребен строителен материал и глина са изградени малки жилищни помещения. Те са вписани в руините на сградата.

При разкопките са намерени части от тухли и керемиди, някои с печати на Пети Македонски легион, други – на Първи Италийски легион или на частни работилници.

Находките от късноантичните жилища са малко и те са предимно прешлени за вретено, куки от рибарска мрежа, много фрагментирана керамика, както и върхове за стрели. Монетите са предимно от IV в. (46 броя)[8].

Средновековие

Частични запазени останки от жилища от този период са проучени в кв. 76 – 78/CXXXIV, както и три ями. Находките от битов материал са от периода XI-XIII в. – глинени гърнета, кани и стомни, фрагменти от амфори, тежести, прешлени и един пръстен. Гърнетата са характерните за XII-XIII в. Интерес представлява долна част от византийска амфора с графити по стените. Монетите са от времето на Второто българско царство и латински имитации (17 броя)[9]. Те са от периода XII-XIII в, като

---

[8] Благодаря на доц. д-р Бистра Божкова (НАИМ–БАН), за определянето и датирането на античните монети.

[9] Средновековните монети от разкопките са определени и датирани от доц. д-р Константин Дочев (НАИМ–БАН), за което му благодаря.

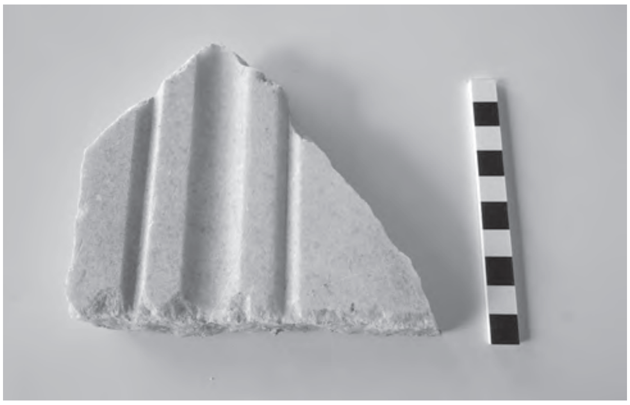

Обр. 3. Фрагмент от мраморна стенна облицовка от сградата.

последните са от 1242-1245 г. Според доц. К. Дочев монетите са доказателство, че средновековното селище на това място над голямата сграда е разрушено по времето на татарското нашествие в района на Долен Дунав през 1242-1245 г. Намерени са и голям брой животински кости, най-вече в ямите[10]. Те са от елен, глиган, зайци, говедо, кози, свине, разнообразни риби.

В кв. 34/CXXXIV в нарушен културен пласт е намерен малък глинен съд, с четирилистно устие, сфероиден корпус и излъскана повърхност на неговата по-особена форма.

Резултатите от разкопките през 2013 г. са важни за изучаване на историята на Ескус както през античността, така и през средновековието.

Литература

Иванов 1952: Т. Иванов. Римска мозайка от Улпия ескус. София, 1952.

Иванов 1957: Т. Иванов. Ескус в светлината на последните проучвания. – В: Археологически открития в България. София, 1957.

Кабакчиева 2009: Г. Кабакчиева. Великолепието на Армира. Пловдив, 2009.

Младенова 1991: Я. Младенова. Антична вила Армира. София, 1991.

№44. РАЗКОПКИ НА АНТИЧНИЯ КАСТЕЛ ДИМУМ В ГР. БЕЛЕНЕ, ПЛЕВЕНСКА ОБЛАСТ

Гергана Кабакчиева

През 2013 г. са проведени разкопки в югоизточната част на античния кастел Димум, под ръководството на доц. д-р Гергана Кабакчиева (НАИМ-БАН) и със зам.-ръководител Соня Лазарова, ВИМ-Плевен. В разкопките участва и Калина Стоянова, докторант в НАИМ-БАН. Финансирането на проучванията е осигурено от община Белене. Целта на изследването е да се разкрият и документират югоизточния ъгъл на крепостта, да се установи какви останки са запазени от ранноримската крепостна стена и кула и ветрилообразната кула от по-късната крепост, както и да разкрием част от източната крепостна стена. През 80-те години на миналия век ъгъла на крепостта е частично разкопан от Д. Джонова, но не е документиран (Митова-Джонова 2003, 41-45).

Новите проучвания са проведени в кв. 11, 12, 32, 33, 52, 53, 132, 133, 152 и 153 по временната план-квадратна мрежа за югоизточната част на крепостта. Проучената площ е около 200 кв. м (обр. 1). Подобно на стратиграфските проучвания през 2011 г. (Кабакчиева 2012, 257-259) и тук основните строителни периоди са три:

1. Ранноримски период – I в. сл. Хр.;
2. Късноримски период III-IV в.;
3. Късноантично обитаване над останките от крепостта.

Разкрити са останките от югоизточната част на ранната крепост. Разкопана е най-източната част от южната крепостна стена. Останките са запазени на ниво субструкция и са оцелели само отделни каменни квадри от първи ред на суперструкцията. Установен е начинът, по който тази каменноземлена стена прави завой и свързването ѝ (с ъгловата кула. Основите са плитки. Градежът ѝ е от ломен ка-

---

[10] Изказвам благодарност на доц. д-р Лазар Нинов (НАИМ–БАН) за обработения костен материал от разкопките.

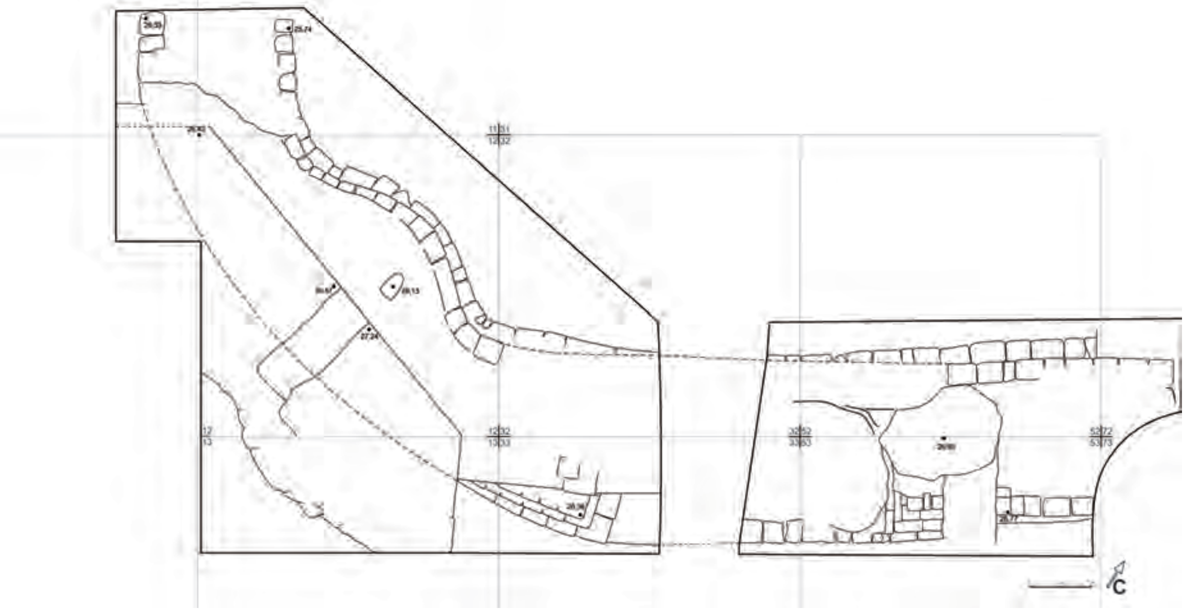

Обр. 1. Общ план на югоизточния ъгъл на античния кастел Димум.

Обр. 2. Останки от вътрешното лице на ранноримската кула.

мък и кал. Оформени са два реда от големи ломени камъни и кал между тях. Камъкът е много мек. Долната кота на основата е 25,19 м, а горната – 26,06 м, т. е. височината ѝ е 0,98-1 м. Дебелината на крепостната стена е 2,30-2,40 м. Суперструкцията е унищожена в римско време, но втората крепостна стена навсякъде ляга върху останките от ранноримската. Разкрито е вътрешното лице на ранноримската кула. Тя е частично вписана в самия ъгъл на крепостта. Формата ѝ е елипсовидна, а размерите – малки. От вътрешната ѝ страна са запазени квадри до два–три реда в суперструкция (обр. 2). Външната стена на тази кула лежи под късноримската ветрилообразна кула и не може да бъде проучена директно. Формата на кулата е определена от запазената външна дъговидна извивка на крепостта в самия ъгъл в кв. 33. В кв. 12/32 е достигнато до най-голяма дълбочина (кота 24,00 м). На това ниво са открити находки, които са датирани в първата половина на I в. сл. Хр. В западния профил на сондажа са установени следи от дървеноземлено вътрешно крепостно строителство. Става въпрос за траншея, в която са били изправени носещи вертикални греди. Открити са две такива. Между траншеята и каменноземлената стена е разчистена голяма яма. Запълнителят ѝ е от тъмнокафява пръст, отделни малки камъчета и дребни въглени. Ямата е с диаметър 1,30-1,90 м и дълбочина 1,30 м. Дъното ѝ достига до кота 24,00 м. Находките от ранноримския период са малко като брой, но някои от тях са характерни за периода. В кв. 12/32 в пласт (ходово ниво) над ямата е намерена гема от ахат, с портрет на млад мъж, с лавров венец на главата. Тя е датирана в I в. сл. Хр. Бюстът е близък до портретите от Юлиево-Клавдиевата династия, каквито са публикувани върху геми от колекцията на НАМ (Димитрова-Милчева, 1980, 87). Намерен е и фрагмент от глинена амфора – родоски тип, датирана също в I в. сл. Хр. Монетите са доказателство също за запазени културни напластявания от ранноримския период: една републиканска монета от I в. пр. Хр., една бронзова монета на Август, както и един ас от I в. сл. Хр. с контрамарки. Сред находките от стъкло има и фрагменти от I в. сл. Хр. Фрагментите от керамика (тера сигилата, обикновена, местна) допълват доказателствата за проучени части от запазени ранноримски културни пластове от целия I в. сл. Хр. Находките и монетите от периода II – първата половина на III в. са съвсем малко.

Върху руините на ранноримската крепост е издигната нова през втората половина на III в. Голяма част от мекия камък от ранната е преизползван, но само за емплектона. Късноримският кастел е граден в техника *opus quadratum mixtum*. Камъкът е поздрав, но отново е утаечна скала. Квадрите са средноголеми и са добре обработени. С тях са оформени двете лица на крепостните стени и тези на кулите. Спойката е бял хоросан, смесен с дребен чакъл. Разчистени са останките от ветрилообразната кула. Западната и източната ѝ стени не са под прав ъгъл спрямо северната, а образуват с последната тъп ъгъл (обр. 3). Подът на долното ниво на кулата е залят с дебел слой от здрав римски бетон от ломен камък и хоросан. Предната част на ветрилообразната кула е разрушена.

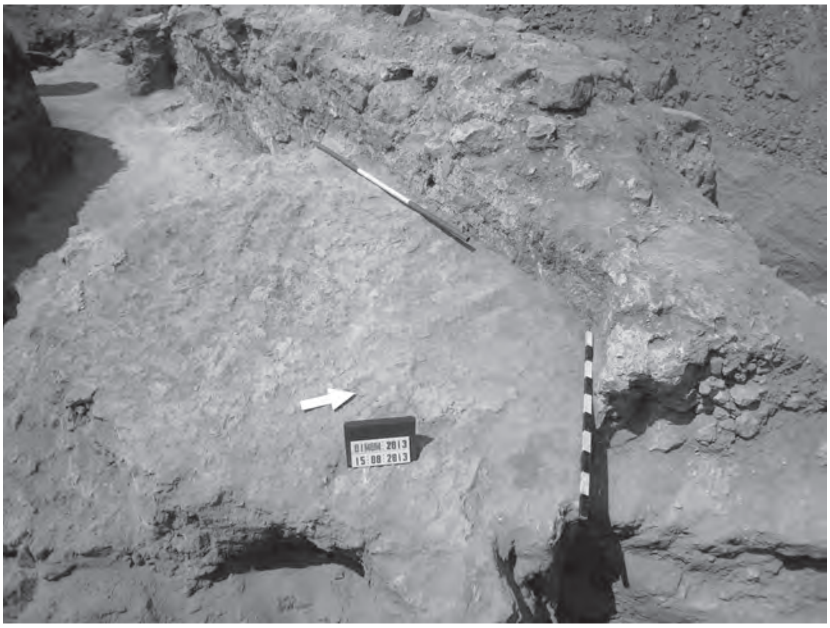

Обр. 3. Останки от ветрилообразната кула (поглед от изток).

Проучена е и част от източната крепостна стена на кастела. Тя е проследена и разкрита в кв. 32, 33, 52, 53, 72, 73, 132, 133, 152 и 153. Максималната височина, до която е запазена суперструкцията ѝ е 1,80 м (до 26,92 м). В кв. 52/53 от външната страна е разкопано едно стъпаловидно издаване. Установено е, че източната крепостната стена на късноримския кастел ляга върху останките от ранната крепостна стена. Това означава, че ранноримсият и късноримският кастел са с едни и същи размери и ориентация. Монетите, керамиката и другите находки показват, че най-активният живот в крепостта е през първата половина на IV в. Късноримският кастел Димум е съществувал в периода от втората половина на III до третата четвърт на IV в., когато е разрушен. При разкопките са намерени няколко печата на Първи Италийски легион върху строителна керамика. Те показват, че войсковата част в Димум е използвала тухли и керемиди, изработени от войниците на легиона.

През късноантичния период върху руините на античната крепост са изградени жилища. В кв. 132 и 152 са открити останките от две подобни. Те са направени от преупотребен строителен материал, на глинена спойка. Огнищата им са разположени в западната част на помещенията. Сградите вероятно са с паянтов градеж – каменен цокъл долу и върху него кирпич. В южния край на едното жилище (кв. 132) е разчистена редица от отвори в глинения пласт, които са от носеща дървена конструкция, разположена от юг. В двете жилища са открити части от глинени тежести за стан, прешлени и други битови предмети. За разлика от жилище 1, второто – в кв. 152 използва за северна стена останките от една по-масивна и по-ранна сграда. По намерените монети и керамика жилищата са датирани в периода V-VI в.

При разкопките са открити монети и предмети от османския период, както и от XIX-XX век.

Литература

Димитрова-Милчева 1980: Ал. Димитрова-Милчева. Антични геми и камеи от Националния археологически музей в София. София, 1980.

Кабакчиева 2012: Г. Кабакчиева. Археологически разкопки на античния кастел Димум (южен и западен сектори) – Археологически открития и разкопки през 2011 г. София, 2012, 257-259.

Митова-Джонова 2003: Д. Митова-Джонова. Димум и близката околност. – В: Р. Иванов (ред.). Римски и ранновизантийски селища в България. София, 2003, 39-55.

№45. АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ НА АНТИЧНИЯ КАСТЕЛ ДИМУМ

Гергана Кабакчиева

Археологическото наблюдение е във връзка с реализирането на проекта на община Белене „Димум – античната митница на Мизия“ по ОПРР. То е проведено в периода от август до декември 2013 г. Извършени са подготвителни дейности и разчиствания в западния сектор на кастела – южната кула на западната порта и част от куртината на западната крепостна стена, както и в южната част на крепостта. И в двата сектора са проведени археологически разкопки през 80-те години на миналия век, както и в периода 2010-2011 г. (Митова-Джонова 2003, 39-55; Найденов 2010, 306-308; Кабакчиева 2012, 257-259).

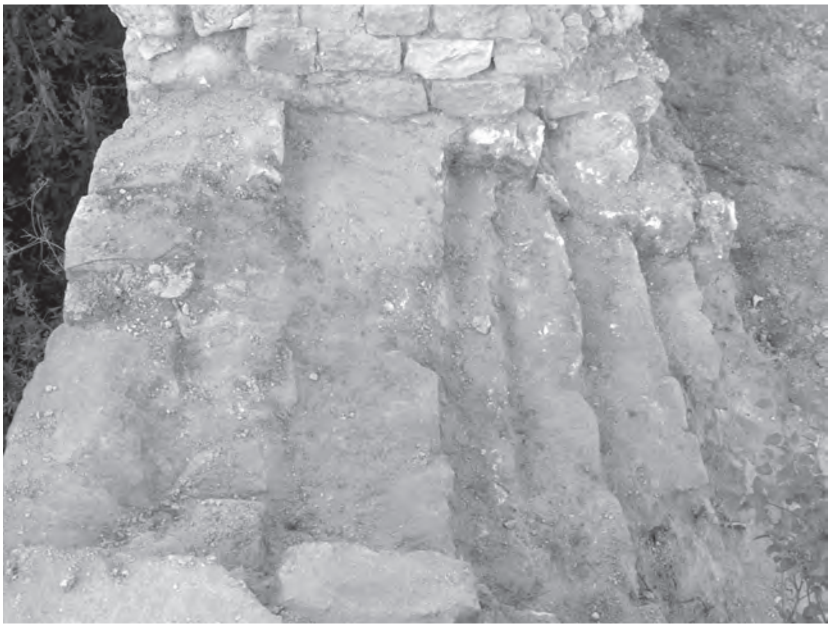

Обр. 1. Останки от стълба към вътрешността на южната кула на западната порта.

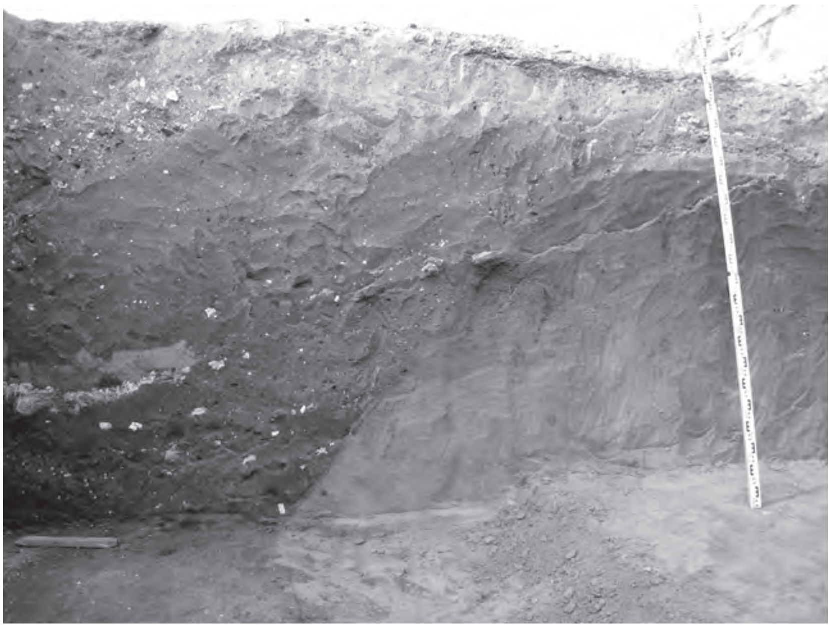

Обр. 2. Разрез на рова на ранноримския кастел под южната кула на западната порта.

При разчистването на насип отвън на южната кула на западната порта и край западната крепостна стена, са намерени монети, както и една бронзова късноантична фибула, датирана в последната четвърт на V в. Насипът отвън е от компрометирани културни напластявания, смесени със съвременни материали от обитаването в близкото минало (XX в.). До 2,50-3 м се откриват съвременни битови предмети.

При разчистването на входа на южната кула е открита стълба към вътрешното ѝ пространство. Тя е с девет стъпала и е изградена от преупотребени антични тухли и керемиди (обр. 1). Височината на стъпалото е от 0,15 до 0,20 м. Стълбата е използвана за влизане в приземния етаж на кулата, когато входът ѝ е повдигнат. Стълбата е консервирана и реставрирана.

При подготвянето на основата за изграждане на отнесената от р. Дунав северна стена на кулата е направено дълбоко прерязване на пластовете на дълбочина под основата на кулата. В този разрез е установено запълването на рова от ранноримския кастел Димум.

Разрезът ни даде възможност да документираме рова. Той е с приблизителна дълбочина

3 м и широчина 4 м. Бермата между крепостната стена и рова е широка 2,04 м. Ровът е разкрит до дълб. 2,92 м от горното му ниво, което е на кота 24,30 м. Запълването на рова е от няколко пласта и вероятно е постепенно (обр. 2). На най-долното ниво са паднали камъни и големи кирпичи с дължина 0,40 и дебелина 0,10 м. На по-горно ниво, пластът е от тъмнокафява пръст, смесена с фрагменти от керемиди (с дебелина 0,03 м). Когато е градена голямата кула на западната порта, ровът вече не е съществувал. В запълнителя на рова не са открити находки и битова керамика. Откриването на рова е важен резултат за изследване на ранноримската история на кастела Димум и на целия Долнодунавски лимес, тъй като все още малко се знае за ранноримските ровове на военните селища в региона.

Стълба е открита и от вътрешната страна на западната крепостна стена. Тя е на разстояние 19 м от входа на южната кула на западната порта. Стълбата е масивна, изработена от големи каменни блокове, но е много тясна. Широчината на стъпалата е 0,60 м, а височината им е 0,30-0,35 м. Разчистени са четири стъпала. Стълбата е вписана в куртината, която е с дебелина 2,40 м. След стълбата стената вече е дебела само 1,80 м. Тя е използвана от войниците за качване до пътеката за обход във височина. Стълбата е експонирана (обр. 3), като не е възстановена във височина, поради опасност за посетителите.

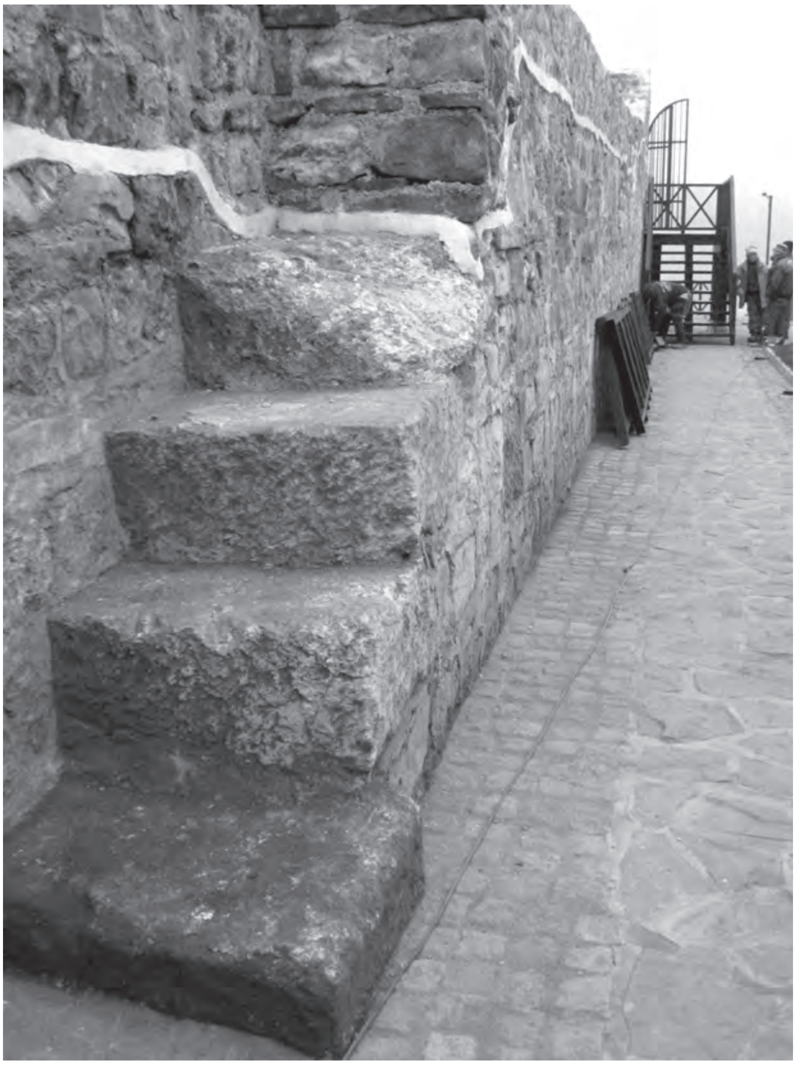

Обр. 3. Консервация и частична реставрация на стълбата край западната крепостна стена.

При разчистванията край западната крепостна стена са намерени 26 бронзови и медни монети. Най-късната от тях е от времето на управление на император Аркадий (394-408 г.)

При разчистванията на южната крепостна стена находки не са открити. От двете страни на куртината, както и в U-образната кула насипът се състои от сивочерна пръст, на места смесена със съвременни материали Тук са открити два фрагмента от керемиди с печат на Първи Италийски легион, които са преупотребени в къснoримското крепостно строителство. Частично са експонирани не само крепостните съоръжения от късноримския Димум, но и тези от ранноримската крепостна стена.

Литература

Кабакчиева 2012: Г. Кабакчиева. Археологически разкопки на античния кастел Димум (южен и западен сектори). – Археологически открития и разкопки през 2011 г. София, 2012, 257-259.

Митова-Джонова 2003: Д. Митова-Джонова. Димум и близката околност. – В: Р. Иванов (ред.). Римски и ранновизантийски селища в България. София, 2003, 39-55.

Найденов 2010: В. Найденов. Сондажни археологически проучвания на „Античен кастел Димум“, м. Калето, гр. Белене, Плевенска област. – Археологически открития и разкопки през 2009 г. София, 2010, 306-308.

№46. РИМСКИ ВОЕНЕН ЛАГЕР И РАННОВИЗАНТИЙСКИ ГРАД НОВЕ. НАБЛЮДЕНИЕ НА ПРОЕКТА ЗА КОНСЕРВАЦИЯ И РЕСТАВРАЦИЯ „НОВЕ – СЪРЦЕТО НА ЛЕГИОНА“

Евгения Генчева

Наблюдението се проведе от 10.03.2013 г. до края на годината и бе свързано с изкопни и строителни дейности, извършвани на терена на щаба на легиона и на епископския комплекс във връзка с неговата консервация и реставрация (обр. 1). Реализацията на проекта показа, че плановете на двата обекта са точни, допълненията към тях не са съществени. По-важни са откритията на десетината нови надписа, които допълват познанията ни за обекта.

Изкопните работи бяха съсредоточени в принципиите, чийто двор беше копан сондажно и впоследствие засипан. Затова и наблюдението бе съсредоточено именно там. В епископския комплекс дейностите се състояха главно в засипване на дълбоките изкопи, за да се установи само едно ниво на експониране, а именно последното на епископския комплекс.

При разкопаването на вътрешността на базиликата при западната стена в ха XVII, кв. 251/252 на дълбочина 47,02–47,12 м н. м. р. бе открит гроб с трупополагане, обграден с керемиди, поставени стреховидно над погребания. Той е положен по гръб, ориентиран запад-изток с лице на север, ръцете опънати по тялото. Петите на погребания опират на ръба на ямата. В гроба не е открит инвентар, наоколо е намерен единствено малък железен нож, който не може със сигурност да се свърже с него. Костите са много лошо запазени, почти изтлели. Прави впечатление, че плоските тегули без ръб, с които е обграден, са нови, неизползвани. Погребаният е млад мъж, със сравнително нисък ръст от ок. 1,60 м. Подобни гробове са намирани в сектор VIIIA. Описаният е в близост до епископската базилика.

При изкопните дейности при най-източния вход на фасадата на базиликата на принципиите, бе разкрит каменен праг с дължина 2,95 м и ширина 0,87 м. Той има следи от преработка и вторично използване. Дупките от първоначалната употреба очертават врата с ширина 2,55 м, като едното крило е с ширина 1,08 м, а второто – с ширина 1,42 м. Прагът е преизползван за втора, по-тясна врата, също двукрила. Ширината ѝ е 1,75 м. И в двата случая вратите са се отваряли навън. Стесняването на вратата вероятно е настъпило след преустройството на базиликата в началото на III в.

Към следващите открития принадлежи разкриването на няколко ями в североизточната и в северната част на двора. В една от тях вертикално е пуснато корито на фонтан от червен евбейски мрамор. Тъй като то цялото не се е побирало в нея, 1/3 от него е отчупено и разбито на малки парчета. По всяка вероятност фонтанът произхожда от легионните терми.

Събирането на находките в ями в тази част на двора на принципиите е свързано с действащата там пещ за вар и с опита да се претопят в нея различни архитектурни детайли и надписи (обр. 2). Тя е

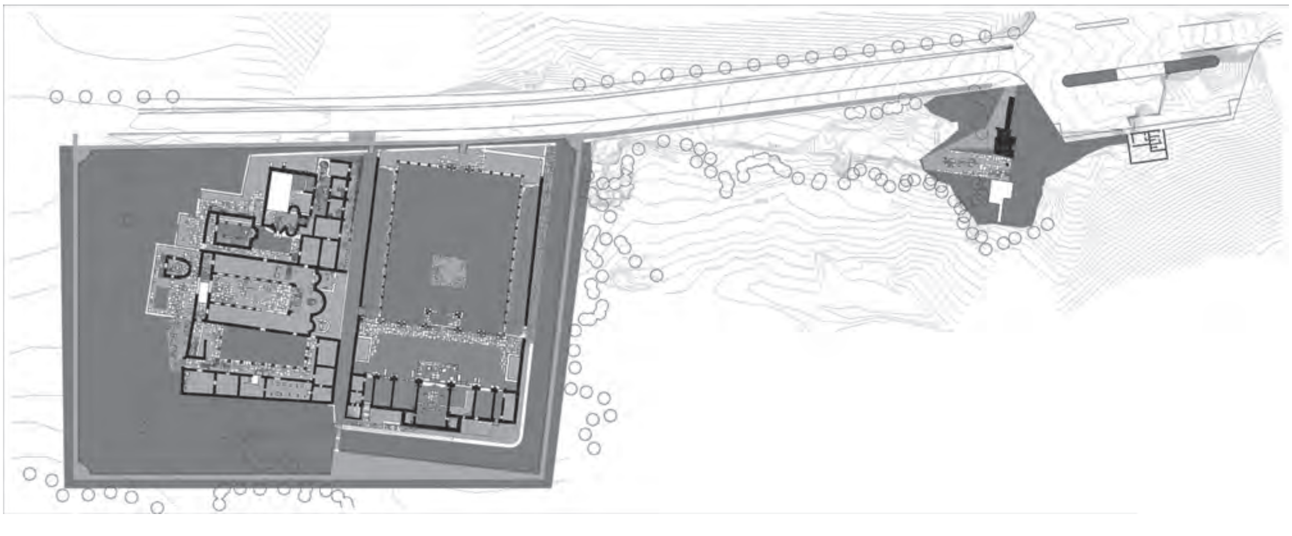

Обр. 1. Нове – проект за консервация и реставрация „Нове – сърцето на легиона”.

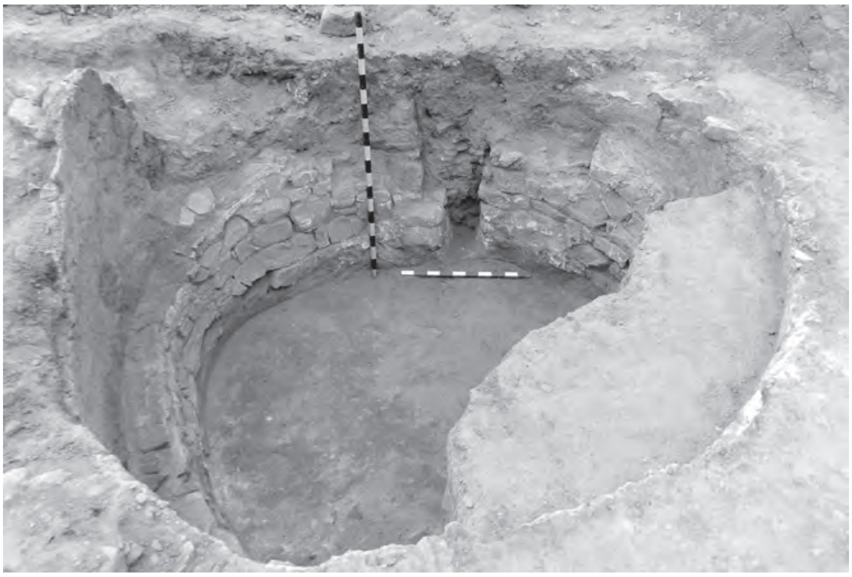

Обр. 2. Нове – пещ за вар в североизточния ъгъл на двора на принципиите.

кръгла, вкопана на 2,5 м в земята и с диаметър 3,35 м в горната част и 2,76 м при дъното. Има цилиндрична, леко стесняваща се надолу форма. Дъното ѝ е неравно. В източната част се намира неизваден материал – камъни и вар. Стана ясно, че цялата архитектурна украса на принципиите, която липсва, е претопена във въпросната пещ – запазени са дребни фрагменти от корнизи с растителна украса, вероятно от легионните терми, части от йонийски и коринтски капители, както и други фрагменти от архитектурни детайли.

Пещта е вкопана в льоса и се състои от каменен пояс в основата, изграден от три реда големи камъни и тухлички за подравняване отгоре. От изток поясът е най-нисък – 0,64 м, от запад каменната зидария се издига и достига до 7 реда при отвора за въздух. Там тя е висока 1,28 м. Отворът за въздух се намира от запад и е широк 0,30 м долу, а на височина 0,47 м от дъното достига ширина 0,43 м.

Изкопните дейности на паркинга за построяване на приемна сграда разкриха зидове, достигащи до 2 м дълбочина, изградени от добре обработени каменни блокове, споени с добър сивкав хоросан. Разкритите останки принадлежат на голяма сграда, от която в профила личат поне четири помещения. Вероятно това е вила субурбана подобна на разкрита при западната порта – сектор VIIIA.

№47. УКРЕПИТЕЛНА СИСТЕМА НА НОВЕ И СЕКТОР XI – ПРИНЦИПИИ

Тадеуш Сарновски

През 2013 г. продължиха изследванията на укрепителната система на Нове – северна крепостна стена, северна и източна порта, и кула № 12 на южната стена.

На брега на р. Дунав, на разстояние 42 м на изток от северозападния ъгъл на крепостта, завършихме проучванията на дървената кула от Клавдиево-Нероново време, която е локализирана в кв. II, 131 и 132. Тя се намира на разстояние 6,20 м източно от каменната кула, открита по-рано и датирана от края на I или началото на II в. Формата на дървената кула е правоъгълна, тя е обърната с дългата си страна на север. Дължината ѝ е 5,80 м, а ширината – 3 м, което отговаря на кулите от източната крепостна стена. Издигала се е на шест стълба, от които три квадратни от вътрешната страна с дължина на страната 0,25-0,30 м и три кръгли – от външната страна. Установено бе положението на двата крайни квадратни стълба, докато тези от вътрешния ред лежат под каменната крепостна стена. Едната страна на дървената кула частично влиза върху рампата на вала. В дупката, която тя образува там, открихме монета на император Веспасиан.

Много малко бе работено на северната и на източната порта. Установихме, че източната платформа на северната порта, върху която се е издигала кула от IV в. с неустановена форма, е достроена от двете страни на крепостната стена. По този начин западният ѝ край влиза вътре в платформата. Останките от северната крепостна стена показват, че поне два пъти тя е престроявана, като в последния период дебелината ѝ достига 2,30 м.

Пред южната платформа на източната крепостна стена бе направен изкоп дълъг 4,5 м и широк 3 м, с цел установяването на краищата на двата рова, които минават пред кулата. Рововете, които ясно личат в профила, намиращ се на 12 м по-на юг, не бяха констатирани при източната порта – нито в нейната дървена фаза, нито в каменната. Не е изключено ровът от Клавдиево-Нероново време да се размил и да не е бил забелязан при по-ранните разкопки.

На южната крепостна стена разчистихме квадрати XXXVIII 95, 96, 115, 116, където се намира кула № 12 и прилежащата ѝ част от стената. На това място тя е широка 3,20 м, като ясно личат следи от удебеление с помощта на тухли с печати LEG I ITA[…] и LEPIFICOR, които датират поправката на времето след тетрархията. Размерите на кулата след удебелението на стената са 5,70 х 2,60 м.

Археологическите разкопки в принципиите бяха предизвикани от реализацията на проекта за консервация и реконструкция. Те бяха концентрирани в края на западната стълба, която води от вътрешността на юг към вероятния преториум. От двете страни на издаденото на юг светилище на знамената бяха установени ред помещения, долепени от външната страна на административното крило на щаба (обр. 1).

На 4,50 м на юг от западното стълбище, което първоначално е било с две стъпала, е разкрит двуколонен портал. Двете мраморни колони са канелирани и се издигат върху плинти, чиято дълбочина отговаря на двете стъпала в началото на стълбата (49 м н. м. р.).

Строителството на помещения от южната страна на сградата е настъпило вероятно в края на II или началото на III в. В профила при портала се забелязват натрупани доста бързо тънки пластове от дребен чакъл, пясък и малки керамични фрагменти. Силната ерозия, която свлича пръст от запад-югозапад, е запълнила пространството. За да се предотврати това, са издигнати две стени на юг от помещение Ez3.

С времето е настъпила необходимост да се повдигнат стълбите и да се продължат на юг със 7 нови стъпала (до ниво 50 м н. м. р.). На това ниво е положена нова настилка на уличката, която минава отзад. Тя е от парчета тухли и керемиди. В по-ранния период е от малки камъни – калдъръм. Покрай помещението е направен и плитък канал от тухли, който отвежда дъждовната вода към улицата между щаба на легиона и легионните терми.

Последното регистрирано ниво на уличката (50,5 м н. м. р.) е свързано вече с цивилния град от V–VI в., когато на 3,50 м на юг от принципиите е построена дълга стена от ломени камъни, споени с кал, проследена на 11 м. Неидентифицираната сграда, свързана с този зид, ясно спазва по-ранната топография на лагера.

От източната страна на светилището на знамената, освен по-рано изследвания префурниум за отоплението на Bw и малкото помещение на края на източната стълба, останалите части не бяха разкопавани. Сега се разкриха две помещения, едно на запад от източното стълбище, с дължина 7,20 м и друго, по-

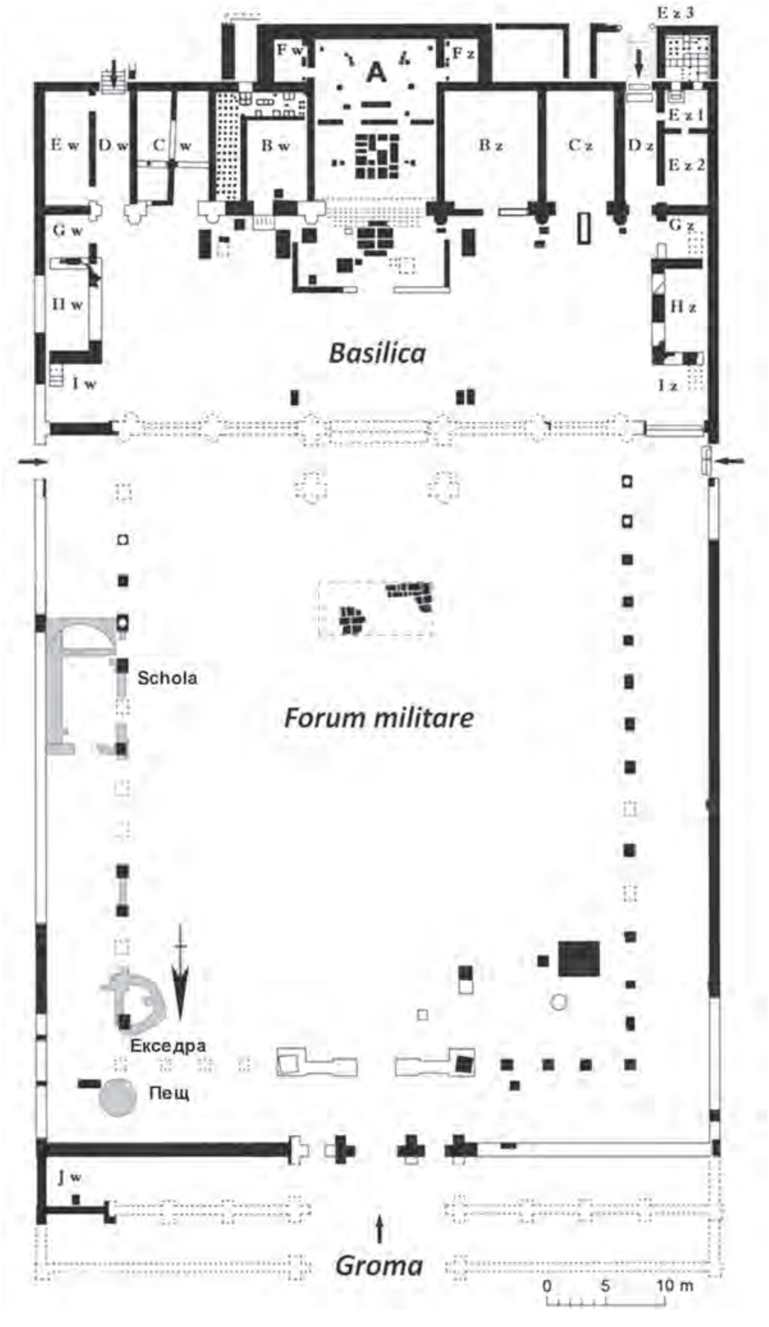

Обр. 1. Нове – план на принципиите.

малко – на изток, с дължина 3,90 м. Установените подови нива са от големи фрагменти от керемиди и се намират на дълбочина 48,40 м н. м. р. (западното помещение) и 48 м – източното или съответно с 0,60 м и с 1 м по-ниско от нивата от западната страна. Още по-голяма е разликата във височините на стълбищата, съответно от западна и от източна страна, а именно 1,36 м или 1,15 м, ако приемем, че последното стъпало е изчезнало. Това говори за силен наклон на изток, който е 3 см на 1 м.

В средата на двора (квадрати XVII 195, 214, 215) бяха намерени няколко каменни плочи с дебелина ок. 0,20 м. Най-големите са с дължина 1,30 м и ширина 0,70 м. Те са заемали правоъгълна площ с размери 10 х 4,25 м. Не е изключено, върху тях да е стояла статуарна група.

В северната част на двора са открити няколко ями, останали от добиването на чист льос, вероятно за строителни нужди през късната античност и дори в най-ново време. В тях се намериха бази на статуи с надписи – три латински и един гръцки. От находките става ясно, че базите с латински надписи са носели статуи на Орела или Херкулес (187 г.), Аполон (209 г.) и Юпитер (212 г.), а тази с гръцки надпис – на Фобос (= Аполон). Статуите от края на II и началото на III в. са издигнати от примапили на I Италийски легион. Базата с гръцки надпис е една от деветте, които са намерени в принципиите и са посветени от примапиларии, които са цивилни чиновници, отговарящи за снабдяването на лагерите на граничните легиони през периода от около 300 до 432 г. Две от тях споменават I Италийски легион и Нове, което дава увереност, че през втората половина на IV и в началото на V в. щабът все още действа като административен център.

Изкопните работи покрай външните стени на принципиите разкриха около 30 м от западния и 5,50 м от източния зид. Останалите части не са съхранени. Върху запазеното личат следи от поправки и от земетресения, особено от края на VI в. В поправените участъци са употребени големи блокове, вероятно взети от базиликата.

При поставането на ходовото ниво на източния портик и на двора около североизточния му ъгъл бяха установени зле запазени основи на две абсидни помещения. Едното, разположено по дължината на портика, е с дължина 11,50 и ширина 7 м, като абсидата му е от юг. От източната страна се наблюдава разширение на зида, вероятно за седалки. Цялата конструкция създава впечатление за място за събрания (*schola*). Вторият обект е със значително по-малки размери и стъпва изцяло върху двора. Той е по-скоро екседра – място за поставяне на статуя.

В северната част на източния портик, върху ходовото ниво, е намерена монета на император Веспасиан от 71-72 г. Тя още веднъж потвърждава *terminus post quem* на строителството на принципиите.

№48. НОВЕ. СЕКТОР XII – КАЗАРМИ НА I КОХОРТА

Пьотр Дичек

През кампанията 2013 г. бяха разкрити нови 500 кв. м от сектора (обр. 1). Това помогна да се възстанови дървеноземленото строителство, свързано с присъствието на VIII Августов легион.

На най-ниското ниво бяха регистрирани 150 следи от дървени колове и стълбове с размери 7-15 см, 20-25 см и 30-35 см, а също и кафяви ивици от стените на бараките. Анализът на стените помогна да се разграничат две фази на строителство. Става въпрос за една сграда, която се състои от редуващи се еднакви сегменти от едно голямо и едно малко помещение. През първата фаза ширината им варира от 2,5 до 4 м, а през втората са вече еднакви, като големите са с размери 3 х 4,3 м, а малките – с размери 2,6 х 3 м. Те са разположени в две успоредни ивици, свързани една с друга и ориентирани север-юг. В резултат постройката е широка 16 м и продължава на юг. Досега са разкрити 7 сегмента, които според изчисленията съставляват половината от нея. Причината за това преустройство не е изяснена. Слабите следи от пожар могат да подсказват за запалване. Новото строителство е по-равномерно. Тогава от изток и от запад са издигнати и дървени портици. В две от помещенията са открити кръгли огнища. Подобни са намерени и извън източния портик, предпазвани от покрив, опрян на дървени стълбове.

Планът на сградата предполага, че става въпрос за военна барака. Тя е построена в известната вече техника, като дебелите стълбове са от носещата конструкция, а малките колове – от стените, изградени от плет, обмазан с глина. В резултат дебелината на стените е от 0,40 до 0,70 м. През втората

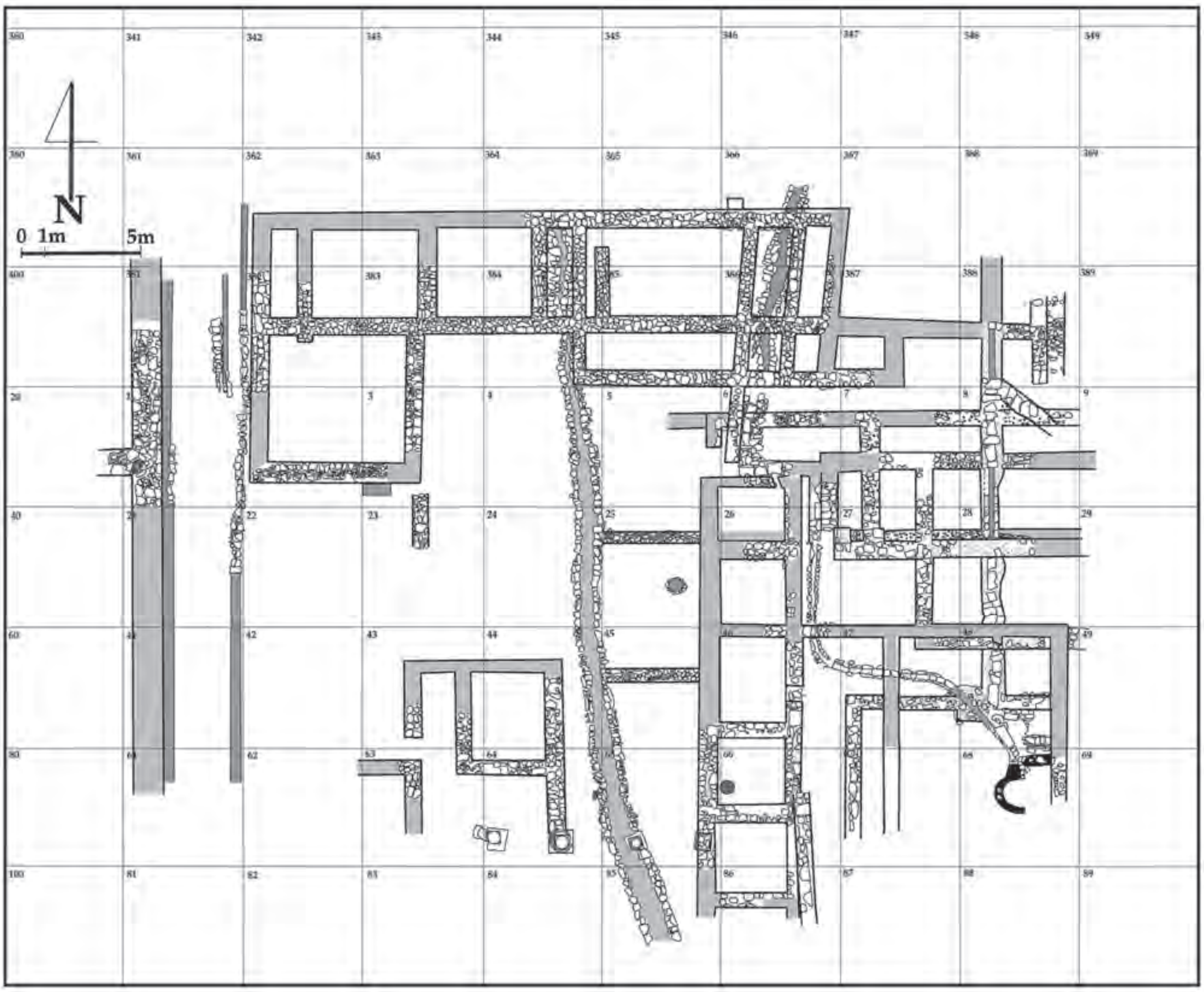

Обр. 1. Нове – план на сектор XII.

фаза стените са допълнително покрити с бяла хоросанова мазилка.

В различните помещения са открити силно унищожени предмети от втората фаза на използване на сградата. Това са преди всичко различни видове импортни лампи с волути, стъклени съдове, главно бутилки и чаши, но и унгвентарии, както и обикновени кухненски гърнета, част от които са правени на ръка. Рядко се срещат фрагменти от *тера сигилата*, главно италийска. Намерени са и няколко фрагмента от бронзови съдове и други метални предмети като токи, части от брони, синджирче от канделабър и бронзов крак от стол с форма на животинска лапа. Интерес предизвиква и групата на хирургичните бронзови инструменти, чийто брой вече достигна 15.

Следващите етапи на застрояване на сектора са свързани с пристигането на I Италийски легион. Тогава бараките са премахнати, а останките – изгорени. Сложният план на помещенията предполага, че са разкрити таберните, които вървят покрай *виа принципалис* (главната улица изток-запад), с две малки публични латрини, както и част от жилището на центуриона или на примапила.

Следващата постройка, отново свързана с легиона, е също много сложна. Тя се състои от две части: работилница за стъкло и жилищна част. Последната е много старателно изградена; стените са измазани с цветна мазилка – растителни мотиви на бял фон. Открити са множество глинени лампи, монети, стъклени съдове и керамика, сред която сравнително много импортна *тера сигилата*. Всичко това свидетелства, че обитателите са били състоятелни хора. Открит е и басейн с рядко срещана форма, вероятно част от банята на собствениците. Той е с форма на трилистна детелина и е измазан с хидрофобна мазилка. Цялата конструкция е пресечена от канали, като един от тях има важно значение, тъй като е направен от тухли с печати на I Италийски, на I Минерва и на XI Клавдиев легион. Сградата е разрушена през втората половина на IV в.

Върху нея е издигната следващата голяма сграда с монументален портик от южната страна. Той е изграден от преизползвани материали, взети от недалечните принципии. Планът и функцията на сградата все още не са напълно изяснени, защото тя остава в неразкопаната част на сектора.

№49. ГЕОФИЗИЧНИ ПРОУЧВАНИЯ В ОКОЛНОСТИТЕ НА НОВЕ

Агниешка Томас, Евгения Генчева

През периода 10-26.03.2013 г. в рамките на проекта „Проучване на селищните структури при римския легионен лагер в Нове (Долна Мизия) чрез използването на неинвазивни методи“ са проведени изследвания на помощните селища в околностите. Проучваните участъци се намират в т. нар. източно разширение на Нове, на югозапад от западната крепостна стена на лагера и на археологическия обект в м. Острите могили, разположен на 2-2,5 км източно в посока с. Вардим (обр. 1).

В източното разширение са изследвани участъци, избрани така, че от една страна да се включи мястото, където преминава крепостната стена на лагера (там, където растителността го позволява), а от друга – да се допълнят данните, получени през 2012 г. За целта са използвани заложените по-рано шест квадрата с размери 40 х 40 м (ок. 9200 кв. м). За нуждите на електросъпротивителното проследяване е заложена мрежа с размери 20 х 30 м (600 кв. м).

Електромагнитната проспекция показа голям брой линейни аномалии, някои от които се пресичат под ъгъл ок. 90°. Група от тях, в централната и източната част на юг от насипа, имат най-голям археологически потенциал. Две места с концентрация на диполни аномалии в западната част могат да са резултат от действието на висока температура, напр. от пещи или огнища. Откритите в северната част на участъка линейни аномалии е възможно да са свързани с останки от основите на крепостната стена на лагера.

Следващият избран район се намира на обработваема земя на югозапад от лагера, между частни парцели. Това е част от военното селище (*canabae*). За целите на електромагнитното наблюдение са определени четири участъка с размери 40 х 40 м с обща площ 6400 кв. м, от които достъпни са ок.

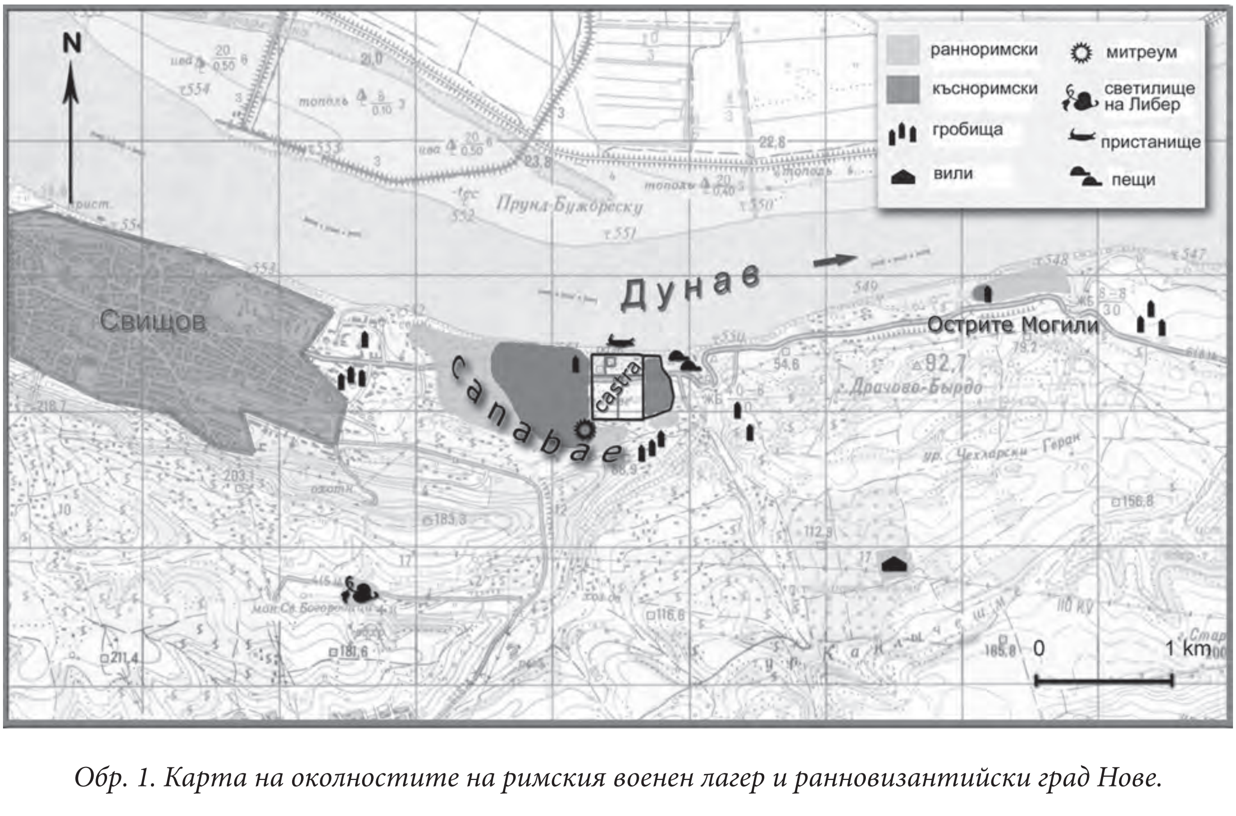

Обр. 1. Карта на околностите на римския военен лагер и ранновизантийски град Нове.

3900 кв. м. За електросъпротивителните проучвания пък са определени два участъка (с размери 40 x 24 м и 40 x 40 м) и обща площ 2560 кв. м, разположени на терена, изследван по-рано с магнитометър. Изследванията са извършени по системата *twin probe* в конфигурация, позволяваща проникване до 0,5 м дълбочина.

Районът се характеризира с голям брой точкови диполни аномалии. Благодарение на сравнението на резултатите от магнитните и електросъпротивителните измервания са засечени три зони с повишена проводимост на почвата, с правилни очертания, разделени от надлъжна зона с понижена проводимост. В периферията на източната част на терена е регистрирана серия от аномалии, разположени в успоредни линии с ориентация изток-запад и аномалия със специфична чупка под ъгъл ок. 90°.

Обектът в м. Острите могили е зает от обработваема земя и ливади. Той се разполага на север от съвременния път Свищов–Вардим. От страна на възвишението теренът е залесен, а от изток се намира дере, където растат дървета и храсти. С. Стефанов, директор на Историческия музей в Свищов, първи обръща внимание на този район и през 1948 г. предприема теренно археологическо обхождане (Стефанов 1958, 351).

По-късно Б. Геров изказва тезата, че е възможно тук да се намира цивилното селище (*vicus*) (Gerov 1977, 300, n. 4; Mrozewicz 1981). На мястото са провеждани теренни археологически обхождания през 1961, 1977 , 1990 , 1999 и 2000 г. (Sarnowski 1979; Доневски 1991; Conrad 2006; Tomas 2006), а през 1990 г. са направени сондажни археологически проучвания (Доневски 1991). Тогава са разкрити мощни зидове и една абсидна конструкция, вероятно от баня. Благодарение на обходите са определени датировката на обекта (от Флавиите до късната античност) и няколко фази на неговото съществуване – локализиран е обект от палеолита (Kowal, Kozłowski 2011) и от средновековието (Hensel et al. 1965, 281-284; Tomas 2006). На изток е проучен некропол (Вълов 1965).

Една от основните задачи тук е изясняването на териториалния обхват в източна и южна посока, който в досегашните публикации е определян различно (Conrad 2006; *cf.* Tomas 2006). Като резултат, при много добра видимост (току-що разорано поле), е установено, че археологическият материал (основно керамика) се концентрира най-вече на запад от дерето. На изток броят на фрагментите е значително по-малък, като преобладава средновековната керамика, а римската е предсавена от няколко фрагмента (основно от амфори и тухли). На юг от пътя не са открити керамични фрагменти.

За целите на електромагнитното изследване са заложени 20 квадрата с размери 40 x 40 м и обща площ 3,2 ха, от които са достъпни ок. 3 ха. Както и на предишните участъци, и тук са засечени множество точкови диполни аномалии. Част от линейните аномалии следва да се свържат с границите между парцелите и с пътеките между тях. На фона на тези нарушения се отличава аномалия с Т-образни контури, засечена в западния край. В северната част ясно се очертава аномалия, състояща се от 3 линии, пречупени под ъгъл 90°, вероятно очертания на сграда. Освен това са локализирани многобройни линейни аномалии с чупки под ъгъл ок. 90° и поредица линейни диполни аномалии. На самото възвишение, в гората, са констатирани няколко иманярски изкопа. В един от тях се вижда частично разрушен солиден зид.

На юг и югоизток от Нове бяха проведени и теренни обхождания, в радиус от не повече от 2,5 км. По време на прехода е установена структура с шир. ок. 3,5 м и дълб. ок. 0,50 м, намираща се в близост до реката Дермен дере, най-вероятно останки от път, които през лятото са незабележими. На терена на обширните обработваеми земи, разположени на юг от лагера, няма археологически материали.

Всички събрани данни (тези от 2012-2013 г. и достъпните от архивите) са поместени в обща геодезична координатна система. Теренните измервания са извършени със статичната система GPS Azus Star и преносими GPS устройства, както и с помощта на тотална станция, при което използваната при проучванията план-квадратна мрежа е привързана към мрежата на обекта.

Литература

Вълов 1965: В. Вълов. Антични некрополи в Свищовско. – Археология 7/1, 1965, 27-34.

Доневски 1991: П. Доневски. Разкопки в местността „Острите Могили“, източно от Нове. – Археологически открития и разкопки през 1990 г. Ловеч, 1991, 95-96.

Стефанов 1958: С. Стефанов. Принос към старата история на Свищов до средата на XVII век. – В: Сто години Народно читалище Свищов. Свищов, 1958, 337-365.

Conrad 2006: S. Conrad. Archaeological Survey on the Lower Danube: Results and Perspectives. – In: Surveying the Greek Chora. The Black Sea Region in a Comparative Perspective. International Conference, Sandbjerg, Denmark (31 August – 3 September 2003) [= Black Sea Studies, IV]. Aarhus, 2006, 309-331.

Gerov 1977: B. Gerov. Zum Problem der Entstehung der römischen Städte am Unteren Donaulimes. – Klio 59, 1977, 299-309.

Hensel et al. 1965: A. Dymaczewski, Z. Hilczerówna, T. Wiślański. Materiały z badań archeologicznych w Bułgarii. – In: W. Hensel (ed.). Slavia Antiqua 12, 1965, 235-287.

Kowal, Kozłowski 2011: T. Kowal, S. Kozłowski. Zabytki prehistoryczne z Novae i Ostrite Mogili. – Novensia 22, 2011, 7-13.

Mrozewicz 1981: L. Mrozewicz. Municipium Novae: problem lokalizacji. – In: S. Parnicki-Pudełko (ed.). Novae-Sektor Zachodni 1976, 1978. , Poznań, 1981, 197-200.

Sarnowski 1979: T. Sarnowski. Badania powierzchniowe w okolicy Novae. – In: K. Majewski (ed.). Novae – Sektor Zachodni 1977. Sprawozdanie tymczasowe z wykopalisk Ekspedycji Archeologicznej Uniwersytetu Warszawskiego. – Archeologia 30, 1979, 207-10.

№50. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ТЕРИТОРИЯТА НА АНТИЧНАТА КРЕПОСТ СКАИДАВА ПРИ С. БАТИН, РУСЕНСКО

Върбин Върбанов, Деян Драгоев, Никола Русев, Светлана Великова,
Светлана Тодорова

Археологическото проучване се проведе в периода 23-27.09.2013 г. и бе финансирано от РИМ-Русе и община Борово, област Русе. В разкопките участваха Владислав Атанасов и Искрен Великов от отдела “Нова и най-нова история“ към РИМ-Русе, както и 10 работника от с. Батин. Бяха заложени два сондажа с обща площ 60 кв. м. Сондаж I е с размери 2 x 15 м и е в западната част на хълма, на възвишение, където се предполагаше наличието на преградна (крепостна) стена. Дългите му страни са с посока североизток-югозапад. В северната част на сондажа е разкрито струпване на антична строителна керамика. В средната част се откроява тъмносиво петно с концентрация на камъни. В южния край пръстта е глинеста и жълтеникава, без находки. В сондажа са открити 59 керамични фрагменти и четири монети от края на IV и началото на V в. Поради ограниченото време и големите културни напластявания тук, сондажът не е завършен през 2013 г.

Сондаж II е ориентиран север-юг с дългите си страни и е разположен в средата на източната част на хълма, отделена с ров. Той е с размери 2 x 15 м, като в хода на работата, до него (на 0,40 м) е направено западно разширение с размери 1 x 7,20 м (обр. 1). Дебелината на културните напластява-

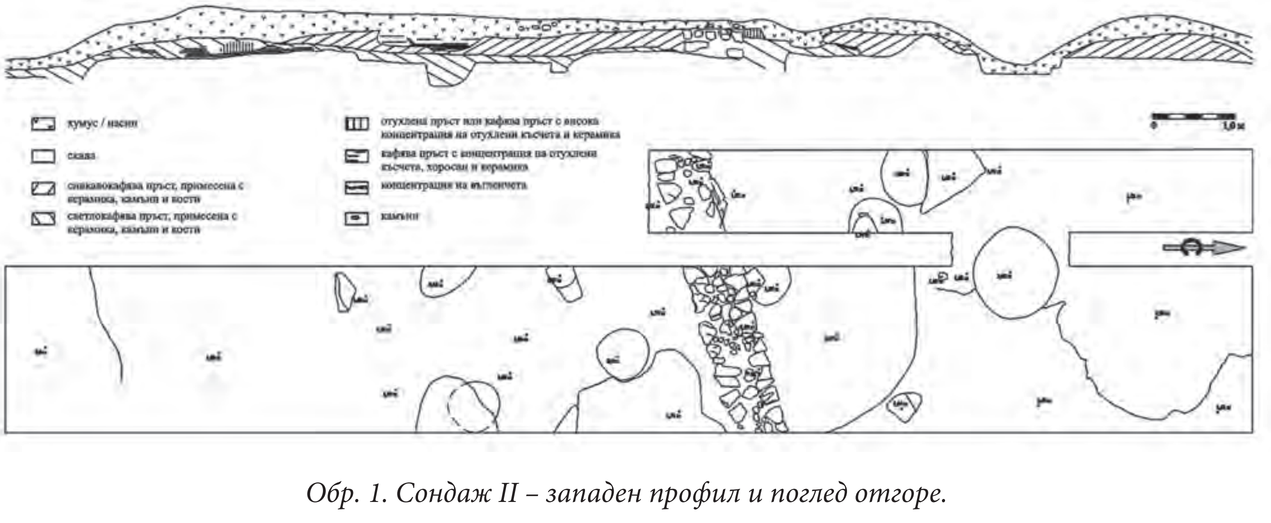
хумус / насип
скала
сивокафява пръст, примесена с керамика, камъни и кости
светлокафява пръст, примесена с керамика, камъни и кости
отухлена пръст или кафява пръст с висока концентрация на отухлени късчета и керамика
кафява пръст с концентрация на отухлени късчета, хоросан и керамика
концентрация на въгленчета
камъни
0
1,0 м

Обр. 1. Сондаж II – западен профил и поглед отгоре.

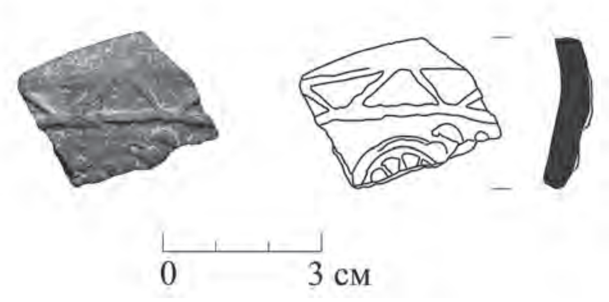

Обр. 2. Фрагмент от купа с релеф, местна имитация.

ния тук е от 0,60 до 1 м. В най-горния, насипен пласт, се открива голямо количество фрагментирана строителна керамика. Следващият пласт е от сивокафява пръст, със средновисока концентрация на керамика – преобладаваща е тази от периода XIII-XIV в. В северната част на сондажа този пласт достига до скала. Последният пласт е от светлокафява пръст, като и в него преобладаващата керамика е от периода XIII-XIV в. В северната част на сондажа и в западното му разширение се разкри зид от необработени камъни на глинена спойка, запазен в два до три реда. Той е с посока запад-изток, с леко отклонение на североизток, с обща дължина около 3,70 м и ширина около 0,70-0,75 м. В контекста му се открива керамика от късноантичния и средновековния (XIII-XIV в.) период.

Освен зида, в сондажа са разкрити и единадесет изсечени в скалата структури с различна форма и размери (обр. 1). Две от тях са с по-големи диаметри – около и над 2 м. Единият кръг е застъпен от каменния зид. Три изсичания са с неправилна форма и по малки размери, и са служили за закрепване на носещи греди или колове от конструкция (вероятно жилищна). Датировката им остава неясна. Останалите шест изсичания са с кръгла форма (диаметри на петте са ок. 0,60 м, а на последното – ок. 10 м). Четири от тях са подредени в една редица и вероятно са част от по-голяма структура. Те са по-ранни от голямото кръгло изсичане, тъй като две от тях, в очертанията му, са запълнени с хоросан и камъни. В средната част на сондажа, отчасти под източния профил, е зачистено и едно огнище (1,15 х 0,80 м), застъпващо едно от кръглите изсичания.

Хронология. Поради тънкия земен пласт над скалния масив в най-източната част на хълма, при всяко следващо хронологическо ниво е изчиствана повърхността (до скала) и са градени новите структури, фундирани директно върху скалата. На този етап на проучване се приема, че най-късната от проучените структури е зидът на глинена спойка (XIV в.). По-ранни от него са двете изсичания с по-големи размери (вероятно синхронни?), разположени в северния край на сондаж II. Възможно е те да са жилищни структури, с обща датировка в античната епоха. От своя страна, те са по-късни от изсичанията с правилна форма, подредени в една линия (обр. 2).

Най-ранните открити материали в проучваната площ са от късноелинистическата епоха – около 1% от откритата керамика. Един фрагмент е от имитация на чаша "мегарски" тип, датирана в периода II-I в. пр. Хр. Следва керамиката от римската епоха (II-III в.), която също е в рамките на 1%. От втората половина на III в. са и откритите шест антониниана от Галиен до Проб. Малко по-голям е процента на откритите фрагменти керамика от IV-VI в. – около 15%, като осем от откритите монети са от същия период. От периода X-XI в. са около 6% от откритата керамика (три фрагмента са от котли с вътрешни уши). Последната регистрирана структура в проучваната площ е зида от сграда (развиваща се в южна посока). Датировка му е в рамките на XIV в. В подкрепа на това твърдение са и откритите в сондаж II керамика и находки (пет силно изтрити имитационни скифати от XIII в.). До скалния масив се откриват фрагменти от керамика от периода XIII-XIV в. (около 70-75% от всички открити фрагменти).

Хълмът е обстрелван по време на рускотурските военни конфликти. Свидетелство за това са откритите шест железни топчета от картеч в сондажа. Събитието, с което могат да бъдат свързани, е конфликтът от 1810 г., известен в историята с името „Батин кавгасъ". Откритата тук керамика датирана в XVIII-XIX в. е около 2%.

№51. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ „НЕУКРЕПЕНО АНТИЧНО И СРЕДНОВЕКОВНО СЕЛИЩЕ И НЕКРОПОЛ“ В М. КАЛЕТО, ПИ №№ 001017 И 001018, ПО ТРАСЕТО НА “МЕЖДУСИСТЕМНА ВРЪЗКА БЪЛГАРИЯ–РУМЪНИЯ“, ЗЕМЛИЩЕ НА ГР. МАРТЕН, ОБЛАСТ РУСЕ

Деян Драгоев

Археологическото проучване се осъществи в рамките на 45 работни дни в периода 09.03-09.05. 2013 г. по предварително одобрена и финансирана от инвеститора план сметка, договор с НАИМ–БАН и съобразно решенията на теренната експертна комисия. Археологическият екип бе в състав: Д. Драгоев (ръководител), В. Върбанов (зам.-ръководител), С. Богданова, С. Великова, М. Димитров, В. Жекунова, А. Иванова, И. Иванов, С. Иванов, Р. Йорданова, К. Радославов, Н. Русев, Ц. Славкова, С. Станев, С. Тодорова и Хр. Христов.

Върху площта, предвидена за археологическо проучване, бе отложена план-квадратна мрежа, а квадратите – номерирани във възходящ ред с латински цифри по оста север-юг и арабски – по оста изток-запад. Към план-квадратната мрежа бяха привързани и сондажите, проучвани през 2012 г. Предвид теренните наблюдения от 2012 г., регистрирали наличието на естествено дере в североизточната част на проучваната площ, запълнено и частично нивелирано при изграждането на съвременен напоителен канал, ситуиран на 10 м от източната ѝ граница, археологическо проучване в тази част не бе осъществено. Поетапно от север на юг се заложиха 103 работни квадрата с обща проучвана площ ок. 2500 кв. м. Дълбочината на културния пласт в тях варира от 0,50 до 2,60 м.

Подобно на проучванията през 2012 г., се разкриха както жилищни структури, така и гробни съоръжения. Проучиха се седем вкопани жилища и свързаните с тях печки, пещи и сметни ями. При други такива жилища, предвид частичното им унищожение от по-късни гробни ями, бе възможно единствено регистрирането на участъци от подови нива или останки от пещи, без да е възможна цялостната им планова реконструкция. На базата на подемния археологически материал, датировката на тези структури се отнася към X – първата половина на XI в.

През 2013 г. продължи работата по разкриване на регистрираните на територията на проучваната площ некрополи. Допроучиха се оставащите в профилите на старите сондажи гробове и се разкриха нови 265 гроба, с което общия им брой достигна 378. Проучените през настоящата година гро-

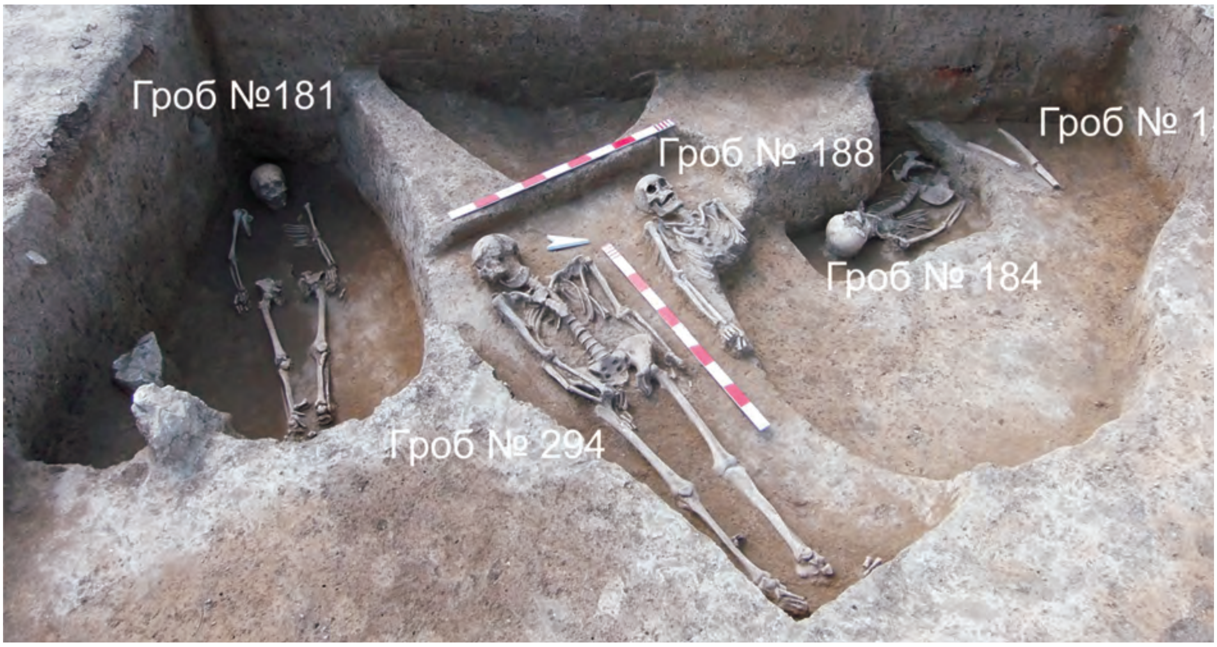

Обр. 1. Кв. VII/14: Римски гробове от I в. (№ 188, 294), гроб от III в. (№ 184), гроб от втората половина на IV в. (№ 181) и гроб от V-VI в. (№ 187), частично унищожен от ранносредновековно вкопаване.

бове принадлежат на некрополи, хронологически отнасящи се към следните исторически епохи:
- римската епоха (I-III в.);
- късноримската и късноантична епоха (IV-VI в.);
- средновековната епоха (XII-XIII – началото на XIV в.)[11].

Проучванията през 2013 г. потвърдиха наблюденията за интензивното използване на терена като некропол през разглежданите периоди. В множество случаи бе регистрирано застъпване на гробове, съпроводено с частично или пълно унищожаване на хронологически по-ранните такива (обр. 1).

Данните от археологическото проучване показват, че некрополът през римската епоха е биритуален. Засвидетелствани са пет гроба с кремация, при един от които кремацията е осъществена на място – в съответната гробна яма, а в другите случаи в ямата са полагани отделни горели кости, пепел и гробни дарове.

При останалите 260 гроба е налице инхумация на индивида. Сигурно очертаващи се в околния терен гробни ями са регистрирани при половината от тях. В голямата си част те представляват обикновени ями, вкопани в стерилния льосов терен. Само при гроб № 366, датиран в III в., е налице съоръжение, зидано от тегули, споени с хоросан. В три случая гробните ями са с оформена ниша, блокирана от плътно наредени камъни или тегули. В един случай е налице яма с едностъпален отстъп. Формата на ямите е различна – правоъгълна, елипсовидна, кръгла или трапецовидна, а големината им варира съобразно ръста на погребания индивид. Дълбочината на вкопаването им е от 0,60 до 2,20 м, като тук е налице изявена не само възрастова, но и хронологическа обвързаност. По правило детските гробове са вкопани най-плитко, докато мъжките, както и тези от късноантичната епоха, са много по-дълбоко вкопани. В отделни случаи тялото е оградено с камъни, поставяни по периферията на гробната яма. При единадесет от разкритите гробове е налице покриване на цялото тяло или на част от него с тегули и/или имбрици (обр. 2).

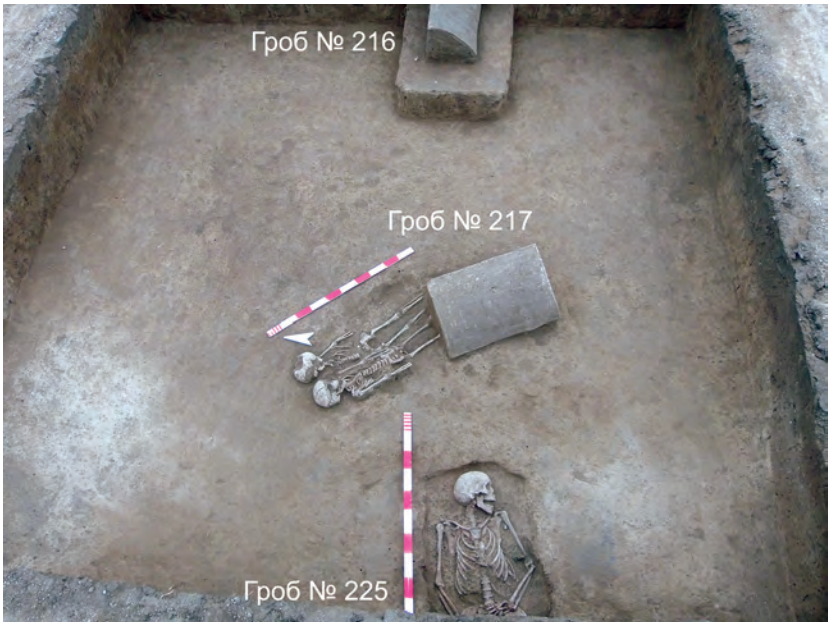

Обр. 2. Кв. VIII/11: Римски гробове, покрити частично (№ 217) или цялостно (№ 216) с тегули.

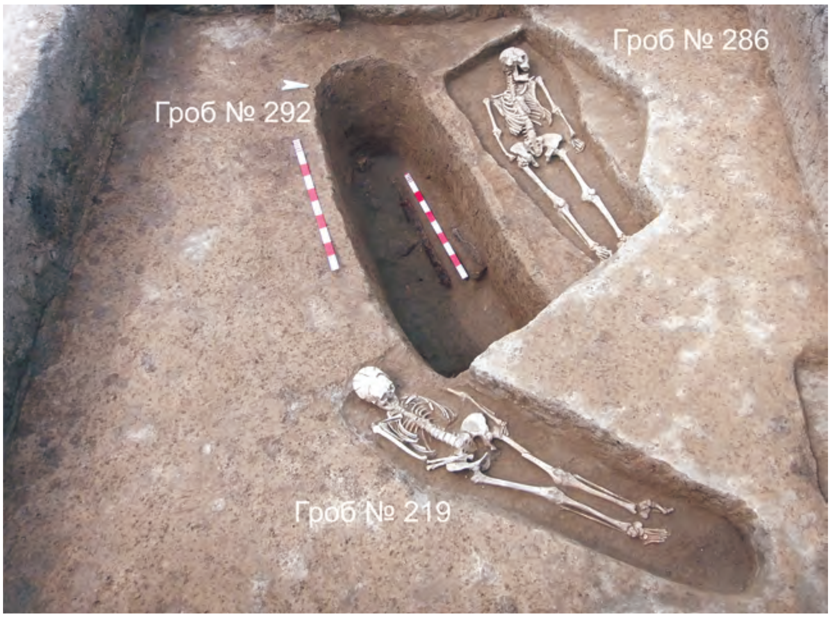

Обр. 3. Кв. VI/13: Късноантичен гроб на войн (№ 292) с инвентар, съдържащ меч, връх от копие, нож и огниво.

Най-честата ориентация на погребаните индивиди е изток-запад, с глава на запад, със съответните сезонни отклонения, но се срещат и такива, ориентирани север-юг. В 1/3 от проучените гробове се откриха *in situ* железни гвоздеи от ковчега, в който са били полагани мъртъвците. В девет от гробните ями, всичките от времето на Второто българско царство, са налице запазени следи от дървени дъски.

---

[11] През 2013 г. в гроб № 218 бе открита билонова стамина на сръбския крал Стефан Урош II Милутин, която измести горната граница на функционирането на средновековния некропол в края на XIII – началото на XIV в.

Предвид характера и вида на част от гробните съоръжения и въз основа на открития в тях археологически материал (обр. 3), бе възможно да се направят редица изводи относно етническия състав на населението, обитавало отстоящата в непосредствена близост крепост Тегра. Варварският характер на част от находките недвусмислено показва, че с разпада на къноримския модел на военна организация в края на IV в., в Тегра е заселено федератско население.

Съобразно решението на свиканата през 2012 г. експертна комисия, на 70 м север-североизточно от северната граница на проучваната площ, бе заложен сондаж по трасето на газопровода, с оглед изясняване на характера на разкритите там археологически структури, регистрирани по време на изкопните дейности. Сондажът бе обозначен като Сондаж А, ориентиран е по световните посоки и е с площ 100 кв. м.

В резултат от проведеното археологическо проучване бяха регистрирани стени от две асинхронни сгради с неясна функция. Проучените стени са в субструкция, дълбоко вкопани в льосовия терен, в суперпозиция една спрямо друга. По-ранната стена бе регистрирана на дъното на траншеята, предвидена за полагане на тръбите за газопровода. Ориентирана е югоизток-северозапад, а проучената ѝ дължина възлиза на 1 м, при широчина от 0,60 м. Изградена е от масивни каменни блокове, споени е бял хоросан. Сградата, на която принадлежи описаната стена, е била разрушена, а строителният ѝ материал преизползван при направата на по-късната сграда. На базата на подемния археологически материал, открит в хода на проучването, функционирането ѝ се отнася към първата половина на IV в.

От хронологически по-късната сграда бе проучена източната ѝ стена, както и североизточния и югоизточен ъгъл. Запазена е на ниво субструкция. Източната ѝ стена е с дължина 5,60 м, а от северната и южната са съхранени съответно 2,54 и 1,80 м. Стените са изградени от ломени камъни, споени с бял хоросан. Дебелината на стените е 0,70 м, а максималната запазена височина – 1,10 м. Датировката на сградата е втората половина на IV – средата на V в., за което свидетелства многобройния нумизматичен материал.

В заключение, след осъщественото проучване и решение на експертната комисия, теренът бе освободен за строителство по реда на чл. 158а от Закона за културното наследство.

№52. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА АНТИЧНА КРЕПОСТ ТРАНСМАРИСКА, ОБЕКТ "ЮЖНА КРЕПОСТНА СТЕНА" В ГРАД ТУТРАКАН

Емил Петков

Спасителните археологически разкопки в гр. Тутракан се наложиха във връзка с решението на община Тутракан да продаде терена на закрито училище в града и целеше да изпревари промяната на собствеността от общинска в частна.

Основната тяхна цел бе да се фиксира точно разположението на Южната крепостна стена.

Бяха направени 2 сондажа разположени в посока север-юг с азимут 120° и перпендикулярно на предполагаемото трасе на Южната крепостна стена. Нивото на терена в тази част от двора 68,34 метра надморска височина. След премахването на горните нива, наситени със съвременни строителни и битови отпадъци, в дълбочина попаднахме на земна маса с голямо количество хоросанови рушевини и блокчета, малки ломени камъни и силно фрагментирана строителна керамика. Подемният материал е смесен – от античността до средата на XX в. Липсват стратиграфски запазени пластове и най-вероятно разкопаваме насип, положен тук след изземването на строителния материал на крепостната стена.

Едва на ниво 65,85 м в северната част на сондажа, в един малък участък при северният профил, се очерта ненарушена стратиграфия. Датировката на културните напластявания е в IV в.

На ниво 64,70 м в северната част на сондажа достигаме до стерилна земна маса. На тази дълбочина е подовото ниво на изграждане на крепостната стена. На юг от нея насипът продължава и очевидно следва вече пространството на разрушената и изгребана субструкция на крепостната стена

Поради голямата дълбочина, копаем само в траншея при западния профил на сондажа, в участъка на разрушената субструкция. На ниво 63,90 м, след като преминаваме през плътна маса от хоросанови рушевини, достигаме до стерилна земна маса. С това прекратихме археологическите проучвания за 2013 г.

Крепостната стена тук е изцяло разрушена и строителният материал е иззет в края на XIX и началото на XX в. Според документи на община Тутракан от този период, античните крепостни съоръжения са разрушавани, за да се добие материал за изграждането на градска улична настилка. Не по късно от 1943 г. изкопите от разрушената крепостна стена са запълнени и в района са изградени жилищни сгради. През 1952 г. сградите също са разрушени и е построено училището „П. Р. Славейков“.

Литература

Paunov 2007: E. Paunov. History of Transmarisca – In: L. Vagalinski (ed.). The Lower Danube in Antiquity (VI C BC – VI C AD). Acta of International Archaeological Conference, Bulgaria-Tutrakan 06-07.10.2005. Sofia, 2007, 141-146.

Змеев 1970: Р. Змеев. Интересно археологическо проучване в Тутракан. – В-к „Тутракански глас“, №17, 26.10.1970 г.

СЕВЕРНА БЪЛГАРИЯ

№53. КЪСНОРИМСКА ПЪТНА СТАНЦИЯ В М. АНИЩЕ В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. ГРАНИЧАК, БЕЛОГРАДЧИШКО

Сергей Торбатов, Биляна Иванова, Ивайло Крумов

Късноримският обект в м. Анище отстои на 12 км северозападно от гр. Белоградчик. Открит е и е въведен в научно обръщение от Ив. Балкански в началото на 60-те години на миналия век, с предположителна идентификация като римска крайпътна станция или селище на пътя Рациария – Наисус.

Обектът е проучван чрез редовни разкопки в периода 2001-2009 г. До 2004 г. се интерпретира като римска вила, но от 2005 г. насетне изследвачите се завръщат към първичната му идентификация с пътна станция.

Подновяването на проучванията през 2013 г. започна със стратиграфски сондаж (Сондаж А), разположен напречно на западния ограден зид на комплекса и обхващащ цялата широчина на разположеното край него помещение, продължавайки на изток в пространството, отъждествявано с вътрешен двор (обр. 1). Работата в източната половина на сондажа беше преустановена след достигане и вкопаване с 0,05 до 0,20 м в глинест стерилен пласт, лежащ на дълбочина от 0,15 до 0,40 м от заварената повърхност. Същият е служил като ходово ниво и върху него, в периода на съществуването на обекта, се е натрупал тънък културен пласт, от който произхождат няколко нехарактерни фрагмента от късноримска битова керамика и 2 монети на император Констанций II.

В западния край на сондажа, във вътрешността на помещението и непосредствено край оградния зид, беше разчистена структура във вид на стъпала, изградени от преупотребени римски тухли, положени върху пласт от строителни рушевини. Намерената в нейния контекст керамика категорично датира структурата в късния османски период, когато очевидно все още високо запазените зидове на постройките от комплекса са били приспособявани от овчари за временни жилищни и стопански цели.

В сондажа бяха изяснени особеностите на градежа и дълбочината на фундиране на зидовете на помещението. Установено беше, че под хоросановия под, свързан с последния период на обитаване на помещението през античността, има още две подови нива, оформени от пластове трамбована глина, категорично свидетелстващи за наличието тук на три последователни конструктивни фази.

След приключване на работата в Сондаж А се пристъпи към методично разкопаване на северозападния ъгъл на коплекса. Следвайки поредната номерация от досегашните кампании и запазвайки такива за ясно личащите на терена две помещения, непосредствено на север от проученото през 2003 г. помещение № 4, новорегистрираните помещения получиха номера от 11 до 14 (обр. 2). На юг от помещение № 14 бяха открити зле запазени останки от един пристроен на фуга зид. Засега не е ясно дали той не ограничава от юг друго малко помещение.

В три от четирите проучени помещения (11, 13 и 14) е разчистено подово ниво от дебел пласт бял хоросан, върху който допълнителна е положена фина повърхностна варопясъчна замазка. В помещение № 11 хоросанът е излят върху подложка от ломени камъни, а в другите две – върху пласт от споена с глина и здраво трамбована фрагментирана покривна керамика. В помещение № 12 за подово ниво изглежда е служил естественият глинест стерилен пласт.

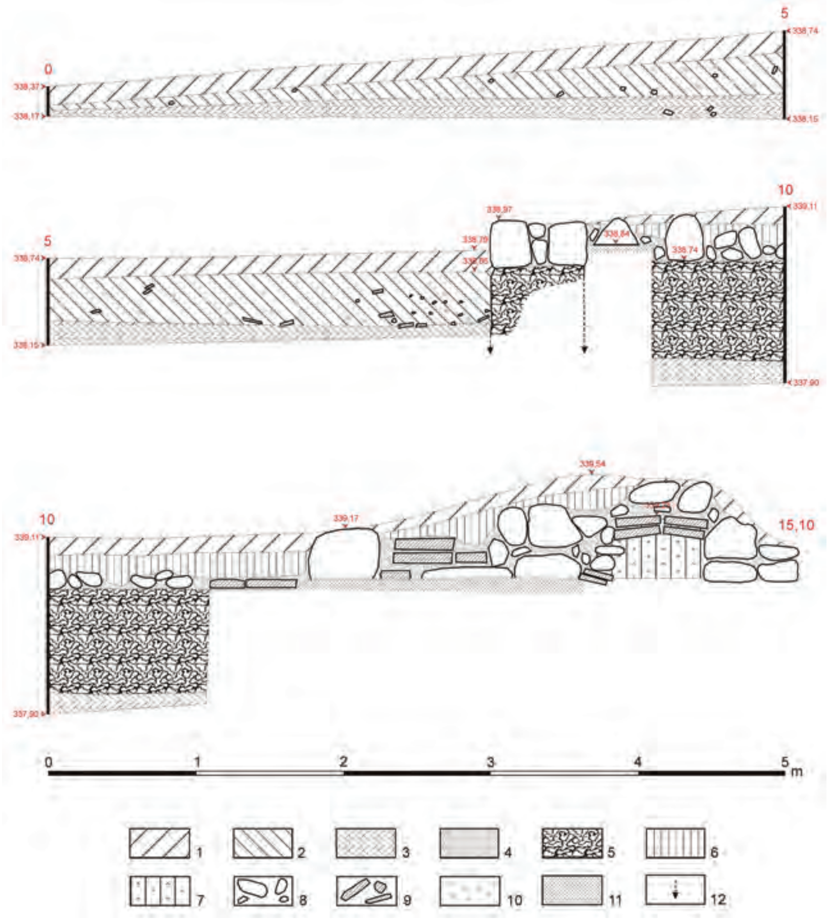

Обр. 1. Сондаж А – структура на културните напластявания.
Легенда: 1. Хумус; 2. Светлокафява пръст; 3. Стерил;
4. Бял хоросан; 5. Градеж от дребни ломени камъни и бял хоросан (субструкция); 6. Тъмнокафява пръст; 7. Сиво-кафява пръст (вторичен насип); 8. Камъни; 9. Строителна керамика;
10. Бучки бял хоросан; 11. Подова замазка от бял хоросан;
12. Продължение на зид в дълбочина.

Заснетите по границата между квадрати T4/T5 и S4/S5 профили илюстрират регистрираната структура на напластяванията във вътрешността на помещения 13 и 12. Тя е напълно идентична, а същата е и в другите проучени помещения: над подовото ниво и до хумуса се наблюдава един-единствен пласт от тъмнокафява пръст, наситен с фрагментирана покривна керамика и строителни рушевини. На редица места пластът е бил нееднократно разкопаван в по-близкото и по-далечно минало. Количеството на археологическите материали е твърде оскъдно, а битова керамика практически липсва.

От помещение № 11 произхождат само два нехарактерни фрагмента от къснoримска битова керамика и пет парчета от тегули с печати.

Картината от помещение № 12 е по-различна. Четирите фрагмента битова керамика, открити тук, датират от късната османска епоха, откогато е и намереното желязно огниво. Останалите находки са с безспорна римска принадлежност и включват кабари от обувки, бронзова плочка от *lorica squamata* и 5 монети. Най-късната от тях – на император Хонорий – е отсечена в периода 410-423 г., който би следвало да се приеме като *terminus post quem* за края на функционирането на комплекса.

Помещение № 13 се отличава със значително по-големите си размери и почти квадратен план. Находките се разпределят в познатите вече две хронологични групи – битова керамика от късната османска епоха и монети, и един кабар от обувка от късноримския период.

От помещение № 14 е разкрита само малка част. Суперструкцията на зидовете му е почти напълно унищожена при иманярските набези в недалечното минало, но подът по чудо е оцелял, при това в много добро състояние, а върху него бяха намерени 2 късноримски монети.

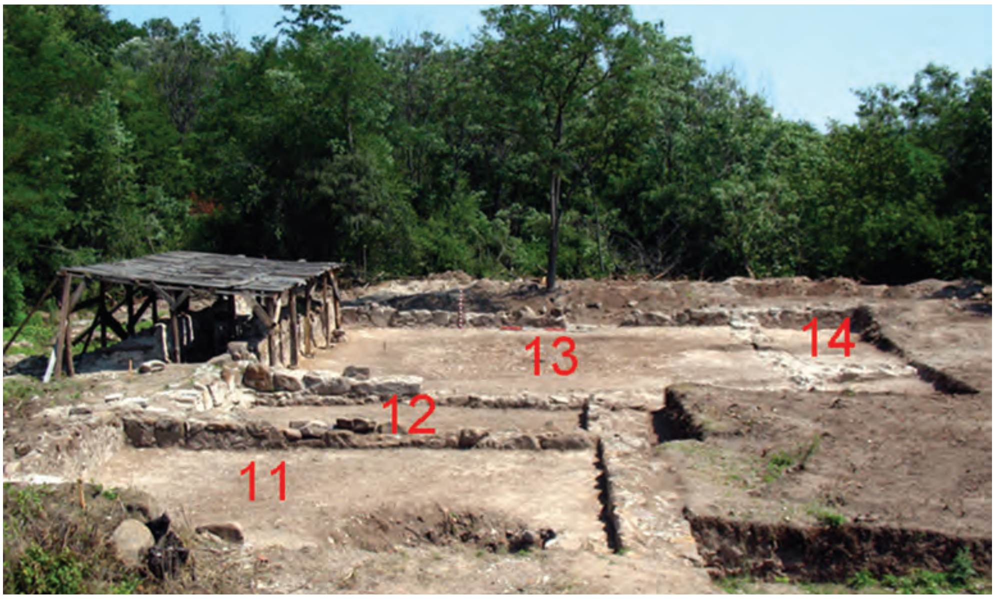

Обр. 2. Проучените през 2013 г. помещения № 11–14.

Паралелно с проучванията в северозападния ъгъл на комплекса беше реализиран още един сондаж – Сондаж Б. Целта беше да се установят точните размери и план на т. нар. помещение № 6, проучвано през 2004 г., но останало недопроучено. Съществуването на зид тук се предполагаше и от предишните изследвачи, но според тях той е бил граден от камъни на кална спойка. Зид наистина има, но по градеж той е напълно идентичен на всички останали и се намира в конструктивна връзка с южния и източния зид на помещение № 8, явявайки се интегрална част от източния ограден зид на целия комплекс. Върху останките от зида беше намерена монета на император Констанций Гал.

За времето на съществуването на комплекса керемиденото покритие на покрива поне един път е било основно подменено. Основанията за подобно твърдение са две: на първо място, това е голямото количество натрошени керемиди, употребени като подложка при изграждането на хоросановите подове в помещения № 13 и 14, а на второ – регистрираното край западния ограден зид на комплекса внушително по размери депо от изхвърлена натрошена покривна керамика. По всичко личи, че подмяната на керемидите и изграждането на хоросанови подове в някои от помещенията са били синхронни действия, маркиращи обособен строителен период, свързан с последните мащабни поправки и благоустрояване на комплекса преди края на неговото функциониране. Засега няма данни за точна хронологическа атрибуция на този ремонт. Сигурно е обаче, че именно във връзка с него в пътната станция в местността Анище се появяват керемидите с печат DDNNAVGRAT, засвидетелстван досега върху 131 екземпляра и познат единствено от този обект. Според стратиграфските наблюдения и анализа на монетния материал от Анище, това ще да е станало най-вероятно през в периода 364-367 г., при съвместното управление на императорите Валентиниан I и Валенс.

Няколко месеца след приключване на разкопките беше осъществено ново геодезическо заснемане на обекта.

№54. ПРОУЧВАНЕ НА КЪСНОАНТИЧНА ЦЪРКВА В М. ГРАДИЩЕ, ЗАПАДНО ОТ ГРАД ВРАЦА

Нарцис Торбов, Александра Петрова

През 2013 г. бе извършено проучване на северната стена на Църква 2, изградена в края на V в. и съществувала през първата половина на VI в. С подобен архитектурен план са няколко базилики, проучени в различни райони на България (Антонова, Дремсизова-Нелчинова 1981; Балабанов 2010;

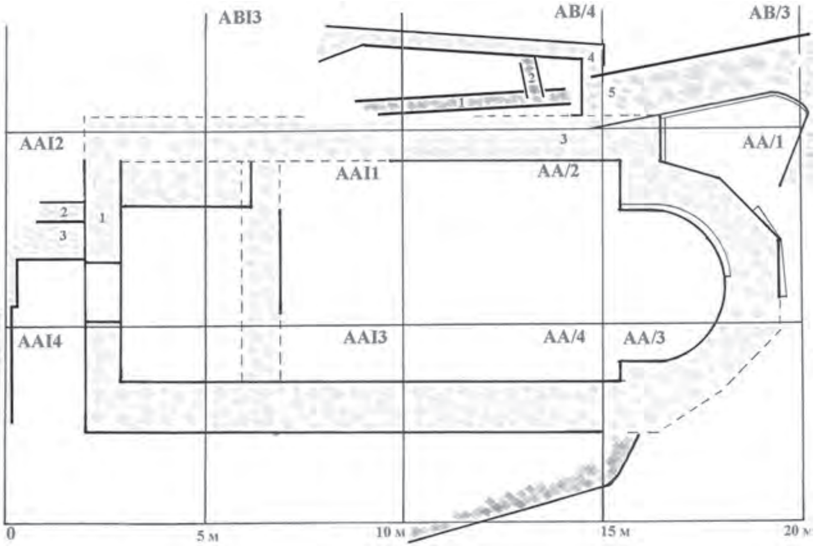

Обр. 1. Схема на църквата, на която са номерирани зидовете, проучени през 2013 г. – северно от северната стена и западно от западната стена.

Джингов, Машов 1985). По време на археологическия сезон бяха разкрити структури, разположени стратиграфски над северната стена на храма. Разкопките бяха проведени в кв. АВ1/4, АВ/3, АВ/4 и АВI/3. Установено бе съществуването на антична сграда, от която е разкрит понастоящем зид 1. Той е изграден от добре издялани камъни с хоросанова спойка, които образуват двете му лица. От външната страна е оформено легло за дървена греда, което е над субструкцията. От запазената западна част на зида личи, че тя се състои от няколко реда камъни, иззидани върху материковата скала. Разкритата запазена дължина на зид 1 е 5,60 м, а дебелината му е 0,70 м (обр. 1 и 2). Над тази сграда е построена друга – зид 2. От него е разкрита само субструкцията, съставена от недобре оформени ломени камъни, споени с хоросан. Запазената дължина е 1,30 м, а ширината – 0,70 м. Горната граница на съществуване на двете сгради е определена от монета на император Зенон (474-491 г.), разкрита на ниво под банкета на зид 4 (обр. 1 и 2).

При строежа на Църква 2 по времето на император Анастасий (491-518 г.) е изградена субструкцията на зид 3 – северна стена на Църква 2, в непосредствена близост до субструкцията на зид 1. Не е запазено външното лице на суперструкцията на зид 3, поради голямата денивилация на терена и ерозията. По време това изграждане е демонтирана южната част на зид 2 (обр. 1 и 2).

По-късно е построен зид 4, който образува пристройка на Църква 2. Той е съставен от добре оформени камъни с хоросанова спойка, които формират двете му лица. Разкритата дължина е 7 м до външния му ъгъл и 1,20 м след него. Бяха открити следи от вход с приблизителна дължина 0,95 м – по-добре запазена е само едната страница, западната. Проучена бе част от суперструкцията в западната част на кв. АВ/4, съставена от два и три реда зидария. В останалите участъци е запазена субструкцията, която в определени участъци лежи върху материковата скала.

Зид 5 – средновековната крепостната стена е надстроен над пристройката и северната стена на Църква 2 вероятно през XII-XIII в. Разкрит бе участък от неговото вътрешно лице. Установено бе, че той завива в кв. АВ 1/4 в посока юг-запад. Вътрешното лице, подобно на външното, е изградено от недобре оформени ломени камъни на хоросанова спойка. Крепостната стена е с пълнеж от по-дребни каменни късове и хоросан. Нейната дебелината е 1,50 м, а разкритата дължина на външното лице е 10,50 м. Установено бе, че от суперструкцията са запазени в отделни участъци само два или три реда от зидарията, а банкетът е издаден в посока север на 0,08-0,10 м. Разкрита бе изцяло субструкцията само в един участък – тя лежи върху материковата скала.

Западните части на зид 4 и зид 5, както и северозападния ъгъл на Църква 2, са демонтирани вероятно през миналото столетие вследствие на иманярско посегателство или камъните са използвани като строителен материал за съвременни сгради – воденици, разположени в близост до р. Лева.

Проучено бе и пространството пред входа на Църква 2 в кв. ААI/2 и ААI/4. Разкрита бе субструкцията на зид 2, която е на фуга със зид 3 – западна стена на Църква 2. Запазената част от неговата субструкция е с дължина 1,20 м и ширина 0,60 м. Тя е изградена от дялани камъни на хоросанова спойка. Може да се предположи, че предназначението на зида е да предпазва входа на църквата от ерозията (обр. 1 и 3).

В хода на проучването бе разкрита и субструкцията на зид 3 – вътрешно лице. Тя е изградена подобно на тази на зид 2 от дялани камъни на хоросанова спойка. Не е възможно да бъде разкрито нейното външно лице, тъй като ще се срути субструкцията на средновековните зидове 2 и 4. Зид 3 има приблизителна дължина 1,40 м, след това образува вътрешен ъгъл и продължава в южна посока. Той

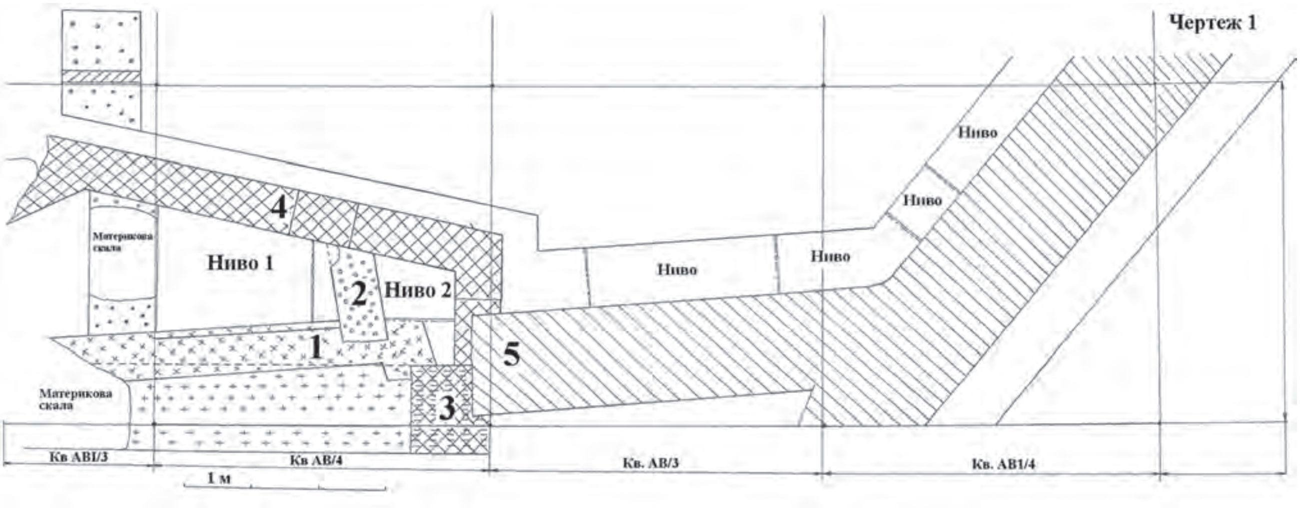
Чертеж 1
Ниво
Ниво
Ниво
Ниво
4
Материкова скала
Ниво 1
2
Ниво 2
1
5
3
Материкова скала
Кв АВI/3
Кв АВ/4
Кв. АВ/3
Кв. АВ1/4
1 м

Обр. 2. Северна стена на Църква 2 и зидовете северно от нея.

има запазена дължина в този участък 3,90 м. Зидът е на фуга със зид 1 – западна стена на Църква 2 и образува коридор – портик. Поради голямата денивилация на терена неговият вход, който не е запазен, е бил разположен на юг. Вероятно суперструкцията е била демонтирана по време на строежа на зид 4, който е от средновековната крепостна стена. Не бе възможно да се разкрие изцяло субструкцията на зид 1 – западната стена на Църква 2 – поради обстоятелството, че до нея са монтирани големи камъни, а над тях са струпани по-малки. Те са поставени с цел да се подравни терена пред входа при наличието на голяма денивилация (обр. 1 и 3).

По време на археологическото проучване бяха отнети последователно пръстта и падналите камъни от входа на църквата, който е с максимална дължина 1,70 м и ширина 0,95 м. Вътрешната му част е с праг от добре обработени камъни. При външната те са демонтирани и личат следи от опожаряване – въглени от дървена конструкция и опечена до червено пръст, вследствие на високата температура. Може да се предположи, че Църква 2 е опожарена при нашествие по време на управлението на император Юстиниан (527-565 г.). През 2010 г. бе намерен монета – фолис – под срутилият се североизточен ъгъл на Църква 2. Тя е отсечена в периода 527-532 г. в първа

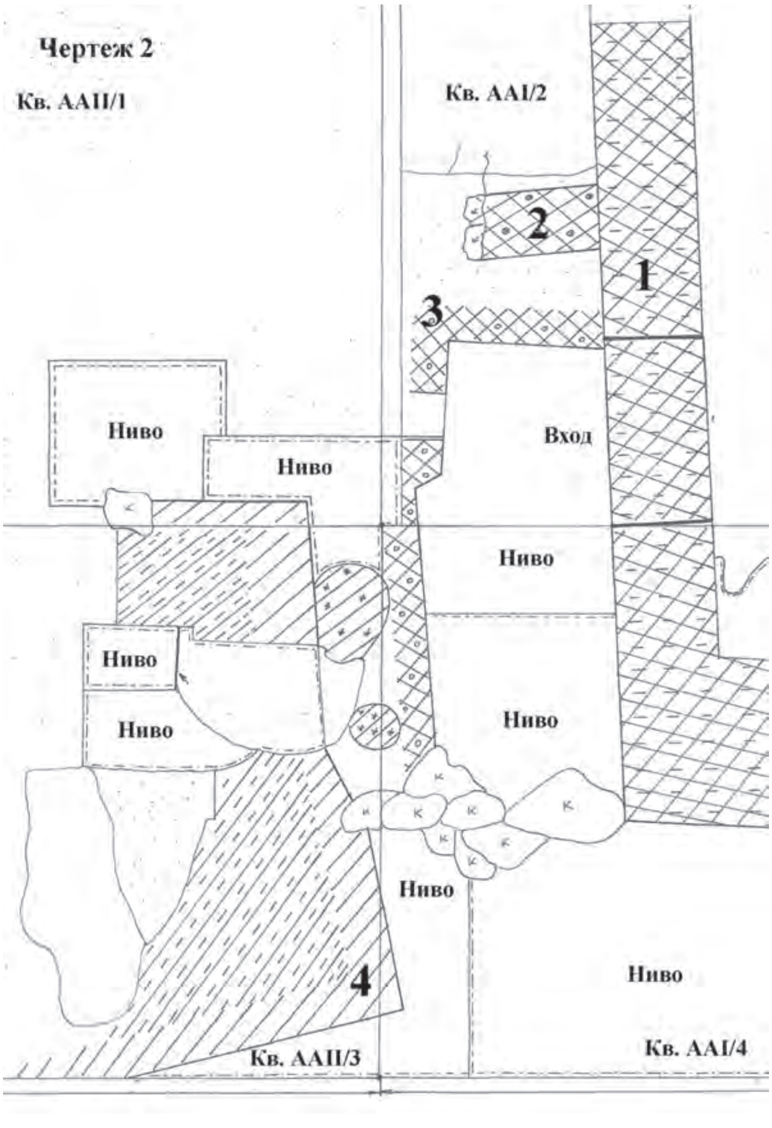
Чертеж 2
Кв. ААII/1
Кв. ААI/2
2
1
3
Ниво
Ниво
Вход
Ниво
Ниво
Ниво
Ниво
Ниво
4
Ниво
Кв. ААII/3
Кв. ААI/4

Обр. 3. Чертеж 2. Западна стена на Църква 2 и зидовете западно от нея.

официна на Константинопол. Може да се предположи, че църквата, включително коридорът-портик, както и северната пристройка, са разрушени след 532 г., през управлението на император Юстиниян (527-565 г.).

По време на проучването бе разкрита субструкцията на средновековния зид 4 – вероятно крепостна стена. Тя е надстроена над зид 3, образуващ коридор–портик. От зид 4 в кв. AAII/3, AAII/1 и AAI/4 са запазени само отделни части и на този етап на проучване е невъзможно да се установи неговата конфигурация на терена (обр. 1 и 3). Може да се предположи, че зидът е от крепостна стена. Той образува външен ъгъл в посока юг и след него продължава на запад. Извършено бе проследяване в тази посока чрез почистване на терена от растителност. Установено бе, че след прекъсвания, зидът образува външен и вътрешен ъгъл и вероятно е бил свързан на фуга със скалния масив.

Литература

Антонова, Дремсизова-Нелчинова 1981: В. Антонова, Цв. Дремсизова-Нелчинова. Аулът на хан Омуртаг. София, 1981.

Балабанов 2010: Т. Балабанов. Отново за готите и епископския център от IV-VI в. до с. Хан Крум, Шуменско. – В: Великотърновският университет „Св. Св. Кирил и Методий“ и българската археология. 1. Велико Търново, 2010, 349-362.

Джингов, Машов 1985: Г. Джингов, С. Машов. Археологически проучвания край Лютиброд, Врачански окръг. – Известия на музеите на Северозападна България, 10, 1985, 37-70.

№55. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ „АД ПУТЕА 2013“, С. РИБЕН, ОБЩ. ДОЛНА МИТРОПОЛИЯ, ОБЛАСТ ПЛЕВЕН

Петър Бънов

Обектът с площ около 13 дка се намира северозападно от с. Рибен, община Долна Митрополия, област Плевен, върху самостоятелно възвишение до десния бряг на р. Вит. До него има достъп единствено от север. След седлото между възвишението и останалите височини е бил изграден входа на укрепено селище, подсилен с охранителна кула. Известно е с името „Градището“.

При поредно посещение през м. април 2013 г. се натъкнахме на множество нови иманярски изкопи, които са нарушили целостта на запазените в дълбочина структури, разрушени са лицева зидария на масивни зидове и помещения във вътрешността.

По тези причини, като превантивна мярка за запазване на обекта, бяха проведени спасителни археологически разкопки.

Преди да започнем работа предполагахме, че това не е същинската крайпътната станция от I в., а укрепено селище, изградено към нея след средата на III в. Доста преди мястото да бъде укрепено, тук е съществувал храм, построен през II или III в. Потвърждение са редица артефакти, открити на това място и постъпили във фондовете на РИМ-Плевен: варовиков жертвеник с изображение на Дионис, варовикова скулптура на Херакъл върху постамент, ара с посветителен надпис, бронзов крак от статуя на Херакъл.

В първия сезон вниманието бе насочено към изясняване характера на входното пространство и масивните зидове тук. С цел разкриване на по-голям обем археологически структури, при работата използвахме иманярските разкопавания. Този начин на работата има две страни. Едната е, че работехме покрай частично разкрити зидове, а другата – че се налагаше разчистване на обемни насипи останали от иманяри и от изваждането на каменни квадри, ползвани за строежи в селото (обр. 1).

Проучванията се проведоха в три сектора с пет сондажа.

Първият сектор с три сондажа бе охранителната кула, вероятно триетажна. Смятаме, че освен за охранителна кула, постройката е ползвана и като казармено помещение. Площта ѝ е около 85 кв. м.

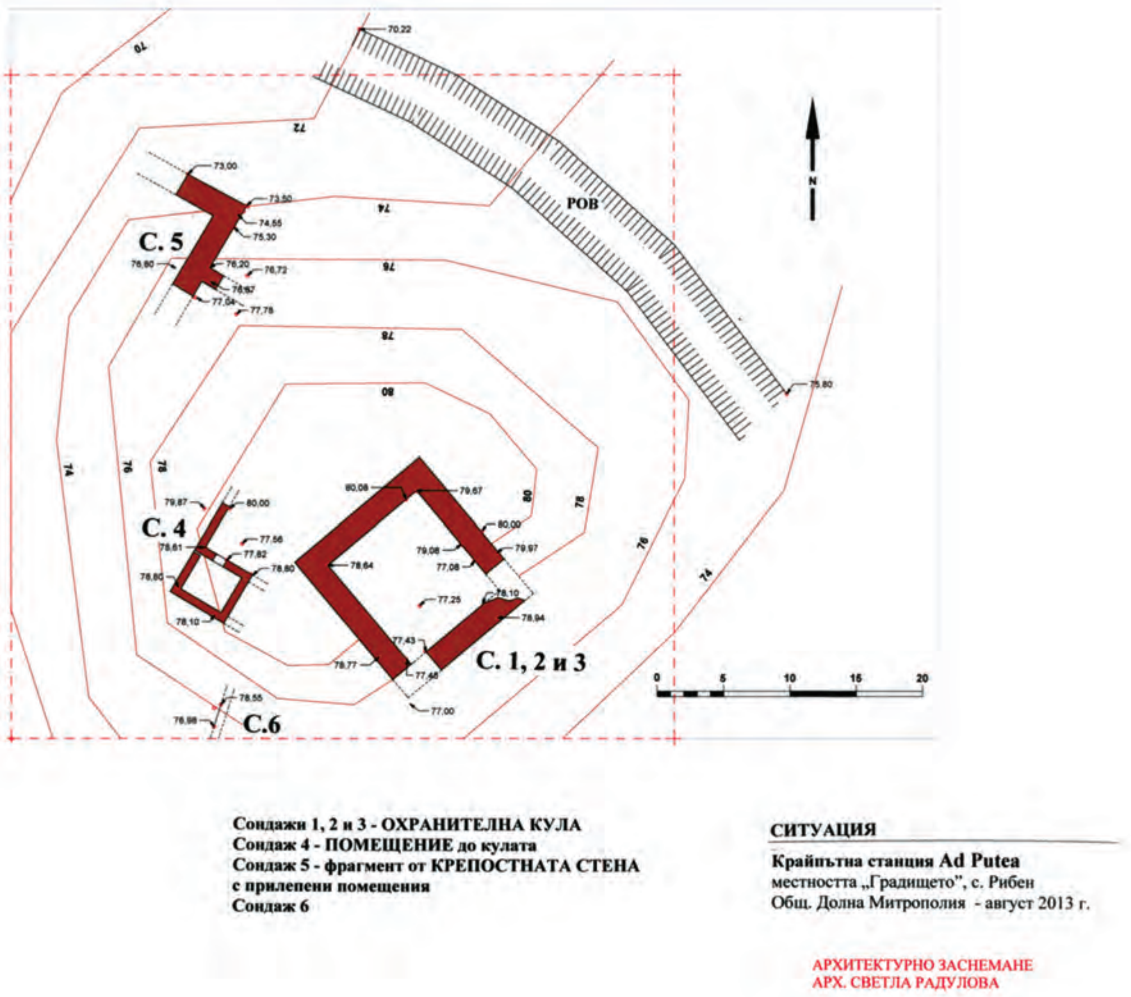
70,22
70
72
74
76
78
80
РОВ
N
75,80
73,00
73,50
74,55
75,30
76,20
76,72
76,60
76,67
77,04
77,78
C. 5
79,87
80,00
C. 4
77,56
77,82
78,61
78,80
78,80
78,10
80,08
79,67
80,00
79,97
79,08
77,08
78,64
78,10
77,25
78,94
77,43
78,77
77,48
77,00
C. 1, 2 и 3
78,55
78,98
C.6
0
5
10
15
20
Сондажи 1, 2 и 3 - ОХРАНИТЕЛНА КУЛА
Сондаж 4 - ПОМЕЩЕНИЕ до кулата
Сондаж 5 - фрагмент от КРЕПОСТНАТА СТЕНА
с прилепени помещения
Сондаж 6
СИТУАЦИЯ
Крайпътна станция Ad Putea
местността „Градището", с. Рибен
Общ. Долна Митрополия - август 2013 г.
АРХИТЕКТУРНО ЗАСНЕМАНЕ
АРХ. СВЕТЛА РАДУЛОВА

Обр. 1. С. Рибен, общ. Долна Митрополия. Пътна станция Ад Путеа. План на разкритите структури.

Вътрешните размери са 9,80 x 8,65 м, а външните – 13,40 x 12,25 м. Дебелината на стените е 1,80 м, с триредови тухлени пояси в градежа – опус микстум. Лицата са оформени от варовикови квадри с различна големина, а пълнежът е от едри ломени камъни с много здрава спойка от хоросан, примесен със счукани тухли. Още през първия сезон стана ясно, че укреплението, в частност охранителната кула, е била разрушавана и по-късно преустройвана, най-вероятно по времето на император Юстиниан I.

При разчистването в дълбочина на вътрешното пространство на кулата се достигна до ниво от трамбована жълтеникава пръст, с която е бил оформен пода. Непосредствено над подовото ниво се разкри дебел до 0,50 м пласт, състоящ се от горели греди от покривната конструкция и нападали керемиди. Тегулите са били плоски, с размери над 40 x 60 см, дебелина 3 см и 3-сантиметров перваз. Над пласта от керемиди и горели греди установихме по-късен пълнеж от плътна пръст, достигащ във височина до дълбоки отвори в тухления пояс. Вероятно подовото ниво на първия етаж е било издигнато в един по-късен период – след VI в. (обр. 2).

Засега остава неизяснен въпроса къде е била входната врата на кулата. Може да се предположи, че входът е бил оформен на южната страна, която е към вътрешността на укреплението. Поради факта, че на нивото до тухления пояс и над него няма отвор за врата, може да се допусне, че в кулата се е влизало от втория етаж чрез стъпала от външната страна.

Открихме сравнително малко, но интересни находки. На първо място това са металните предмети, включващи брадва, връх за копие, обков за врата, бронзов ключ, бронзова лампа и цилиндричен меден съд. Всички те бяха намерени заедно с останки от дървен сандък, пълен с жито. За съжаление те са в лошо състояние, тъй като са пострадали при силен пожар. Елементите от дървена врата – обков, кука, ключ – показват, че материалите са паднали от по-горно ниво, заедно с дървената подова конструкция, а върху тях се е срутил и горящия покрив. Колкото до бронзовия съд, според нас това е секстарий. – Диаметърът на дъното му е 9,7 см, а височината – 10 см.

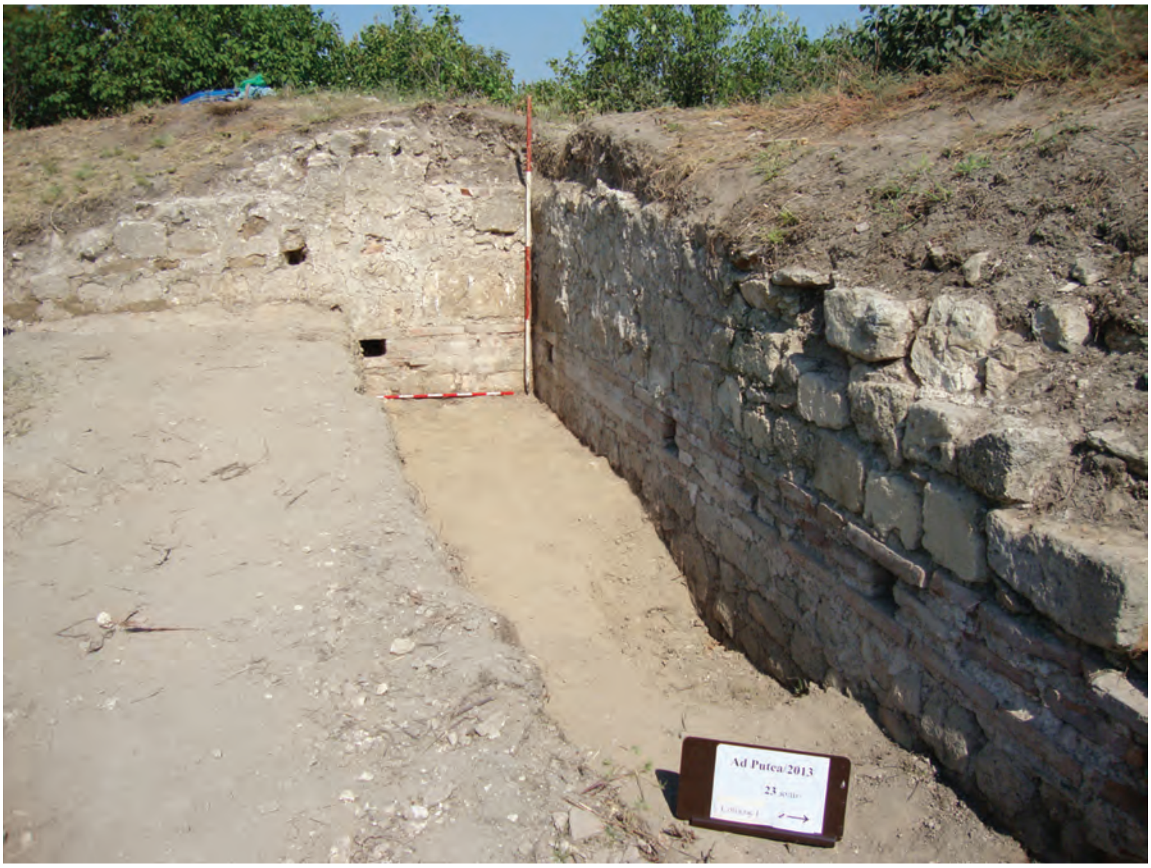
Ad Putea/2013
23 юни

Обр. 2. С. Рибен, общ. Долна Митрополия. Пътна станция Ад Путеа.
Охранителна кула – северозападен ъгъл.

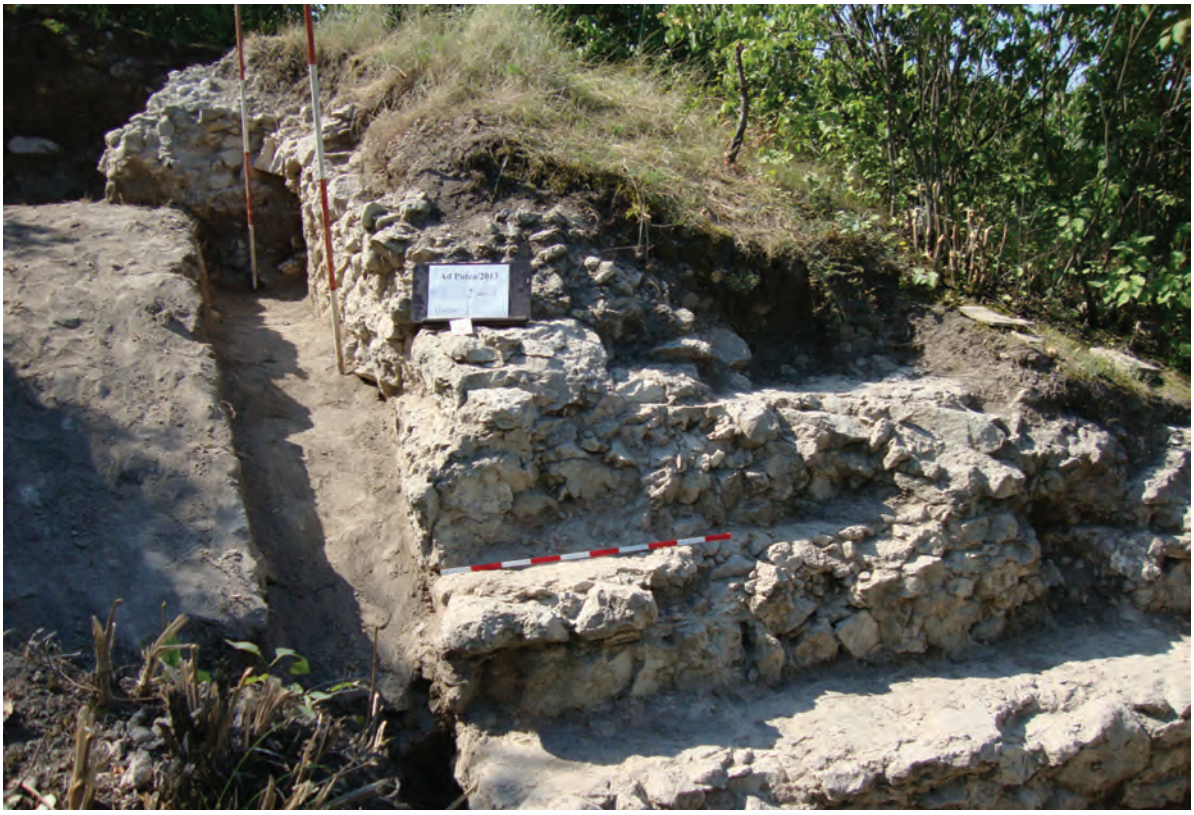
Ad Putea/2013

Обр. 3. С. Рибен, общ. Долна Митрополия. Пътна станция Ад Путеа.
Елемент от крепостната стена.

Охранителната кула сама по себе си е интересен обект, тъй като тя не е елемент от крепостна стена, а самостоятелно съоръжение със значителни размери. До окончателното разчистване на вътрешността ѝ не може да направи категорично заключение относно друг интересен момент от архитектурното решение. Това са дълбоките до средата на зидовете правоъгълни ниши в средния ред на тухления пояс – четири или пет на една стена. Засега не може да се каже дали те са носели дървена подова конструкция, служели са за вентилация или са останали неизползвани по първоначалното намерение,.

Вторият сектор се намира непосредствено на югозапад от охранителната кула. Тук беше разчистена част от жилищна постройка. Размерите на проученото пространство са приблизително 5 х 10 м.

Разкрити са две помещения. Размерите на първото са 3,20 х 3,50 м. От второто помещение, свързано с първото чрез врата, са разчистени само два от зидовете, но във всеки случай, то е било по-голямо от първото. Зидовете са изградени от едри ломени камъни със спойка от кал. Открихме много битовата керамика, както и монети на императорите Галиен, Валенс, Теодосий I и Аркадий (обр. 3).

Третият сектор се намира на около 15 м северозападно от охранителната кула. Разкрити бяха масивни зидове – част от крепостна стена и от пристроени към нея помещения. Характерът на терена и наблюденията показват, че крепостна стена е била изградена само на най-уязвимите места. В най-високата част на сектора се достигна до 3,40 м в дълбочина. Вероятно влизането във вътрешността на укрепеното селище е ставало от това място. Било е оформено входно пространство, защитавано от изток от охранителната кула, а от запад – от крепостната стена, може би с кула като част от нея.

Площта на разчистения терен е размери 9 х 6 м с посока север-юг. В северната и най-ниска част разкрихме добре изграден масивен перпендикулярен зид от едри ломени камъни, с квадри в лицевата зидария. Наличието на квадрите, иззети от местното население, се установява от техните легла в хоросановата спойка. Този зид, с дебелина над 1,90 м, е разположен фронтално срещу пътя, идващ към укреплението. През този сезон от него е разчистен участък с дължина 5,20 м. От зидовете, изградени по издигащия се на юг терен, е разкрит участък с дължина 8,60 м.

Общата площ на проучения през първия сезон терен е 240 кв. м. Находките с полеви номера са 49 броя и носят полезна историческа информация. Голямо е количеството и разнообразието на откритата фрагментирана битова керамика е основно от IV-VI в. и по-малко – от II-III в. Характерно за обекта е голямото количество битова керамика с излъскани ивици.

№56. ПРИНЦИПИИТЕ НА РИМСКИЯ ВОЕНЕН ЛАГЕР СОСТРА

Сергей Торбатов, Биляна Иванова, Стилиян Иванов

След многогодишно прекъсване, през 2013 г. беше подновено проучването на принципиите на римския военен лагер Состра, изграден в средата на II в. в района на едноименната пътна станция край трасето на римския път Ескус – Филипополис.

Теренът, подлежащ на проучване, беше обособен в два сондажа – Ж и З, при което беше запазена поредната номерация от предишните разкопки. Паралелно с работата в тях, бяха реализирани още два сондажа – И и Й.

Сондажите Ж и З бяха разположени в пространството между северния ограден зид на принципиите и сондаж В от 2004 г. Между сондажи Ж и З беше графически документиран стратиграфски профил (обр. 1).

В сондаж Ж не се попадна на останки от зидове. Към регистрираните строителни останки се отнасят един късен праг, оформен чрез вторично употребен архитектурен детайл в допълнително пробит вход в северния ограден зид на принципиите и синхронна, кореспондираща на неговото ниво подова настилка от плочести камъни в пространството на базиликата пред служебните помещения. По цялата дължина на западния профил на сондажа се разкри друга интересна ситуация: горната повърхност на най-ранното ходово ниво в тази част на принципиите, оформено чрез подравняване и трамбоване на заварения стерилен льос, беше отухлена на дълбочина до около 5 см, очевидно вследствие на изгарянето върху нея на голямо количество дървен материал – или от запалената дървена трибуна на намиралия се тук трибунал, или от рухналата покривна конструкция на базиликата.

Сондаж З обхващаше част от пространството във външния двор на принципиите, където нор-

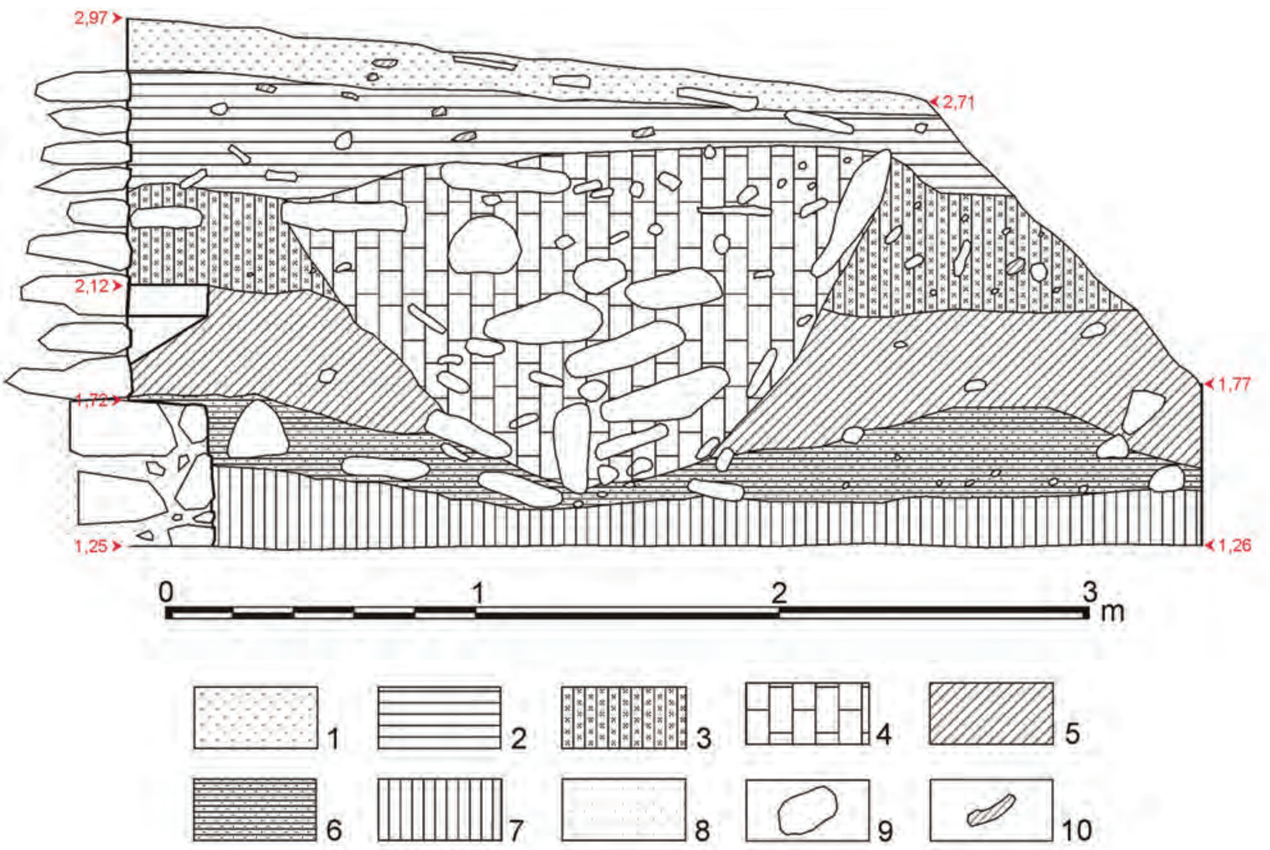

Обр. 1. Профил между Сондажи Ж и З. Легенда: 1. Хумус; 2. Светлокафява пръст; 3. Сиво-кафява пръст; 4. Тъмнокафява пръст (вторично вкопаване); 5. Пръст с цвят охра; 6. Сиво-черна пръст с овъглявания и бучки хоросан; 7. Стерилна жълта глинеста пръст; 8. Бял хоросан; 9. Камъни; 10. Строителна керамика.

мално са се разполагали армаментариите. Разкопките през 2013 г. категорично установиха, че такива са съществували и тук. От разчистеното помещение от този вид произхождат различни елементи на нападателното и предпазно въоръжение, типично за римските помощни части. Засега не е ясно дали на изток от локализирания армаментариум не е имало и други помещения със същото или някакво друго предназначение. Сигурно беше установено обаче, че културния пласт в чертите на принципиите не е бил напълно изчерпан през 2006 г. и работата трябва да продължи.

Залагането на сондаж И беше провокирано от резултатите от проучването в сондаж З. Той беше ситуиран перпендикулярно на южния ограден зид на принципиите, с цел проверка за наличието и тук на подобни помещения, което беше потвърдено по косвен път, поради иманярски поражения. На около 7 м от южния ограден зид на принципиите бяха открити останки от успоредна на него, широка крепида от споени с глина ломени и плочести камъни, върху които заляга по-късна настилка от много по-големи по размери плочести камъни (обр. 2). Въпросната крепида е сигурно свидетелство за съществуването на надлъжни портици (или колонади) около откритото пространство на външния двор на принципиите. От сондажа произхождат две монети от третата четвърт на IV в., чиято стратиграфска позиция съответства на времето, когато колонадата е била вече демонтирана, а върху нейните останки и в централната надлъжна част на външния двор е била положена нова настилка от големи плочести камъни.

Откритието в сондаж И на свой ред наложи залагането на малкия сондаж Й, чрез който беше установено наличието на симетрично разположена крепида от демонтирана по-късно колонада или портик и в северната половина на външния двор.

По време на разкопките през 2006 г., в северозападната част на външния двор на принципиите е била разчистена структура, на която не е обърнато подобаващо внимание. Става дума за останки от солидно изградена от масивни каменни блокове крепида (обр. 3), върху която се е издигало някакво монументално съоръжение, което обаче впоследствие е било демонтирано. При престъргване на празното пространство в централната част на крепидата беше установено, че пръстта тук е равномерно опалена, а над опалената повърхност бяха намерени стъклено манисто и умишлено деформиран (отначало навит на тръбичка и след това пак разгънат) оловен медальон. Всичко това указва за някакво ритуално действие, синхронно на изграждането и свързано с естеството на издигнатата тук структура. Съдейки по размерите на крепидата, нейното разположение в общата планировка, както и по факта, че структурата е била целенасочено демонтирана при последното преустройство на принципиите, нормално беше да се предположи, че става дума за езическо култово съоръжение, премахнато през християнската епоха и по-конкретно – за монументален зидан олтар.

В сондаж Д от 2004 г., разположен само на 1 м западно от това място, беше засечен изграден от камъни и хоросан зид от късноримския период, отделящ базиликата от външния двор на принципиите, в долната част на който личаха зазидани в качеството на сполии архитектурни детайли. Сегашното състояние на зида позволи цялостен оглед и точно документиране на вложените в него архитектурни детайли, което беше направено и с други такива, разпръснати без контекст в и около принципиите.

Съчетаването в едно цяло на три характерни групи архитектурни детайли резултира в перфектна анастилоза на типичен монументален жертвеник от римската епоха, чиито размери точно съответстват на крепидата, чиято теренна идентификация предизвика последвалите дирения.

При наблюденията на самоpазпадналия се късноримски зид, отделящ принципийната базилика от външния двор, беше констатирано, че три от интегрираните в него каменни блокове не са сполии, а са запазени *in situ* останки от по-ранен строителен период. Всички те са със сходни размери и с идентично оформени в горната им повърхност големи и дълбоки четвъртити дупки, които несъмнено представляват

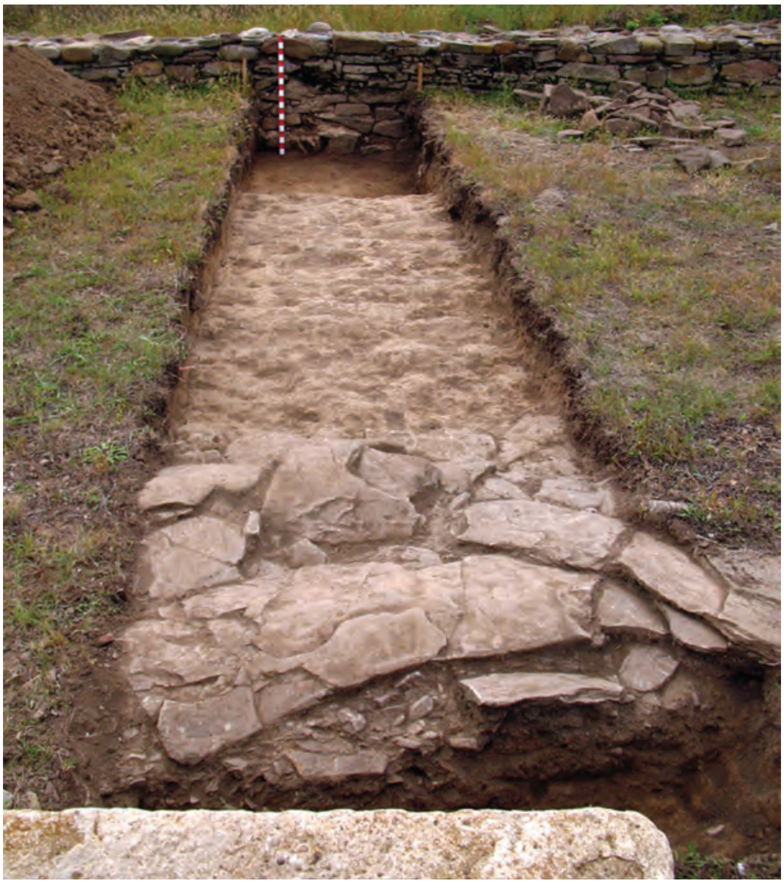

Обр. 2. Останки от крепида на портик/колонада в Сондаж И.

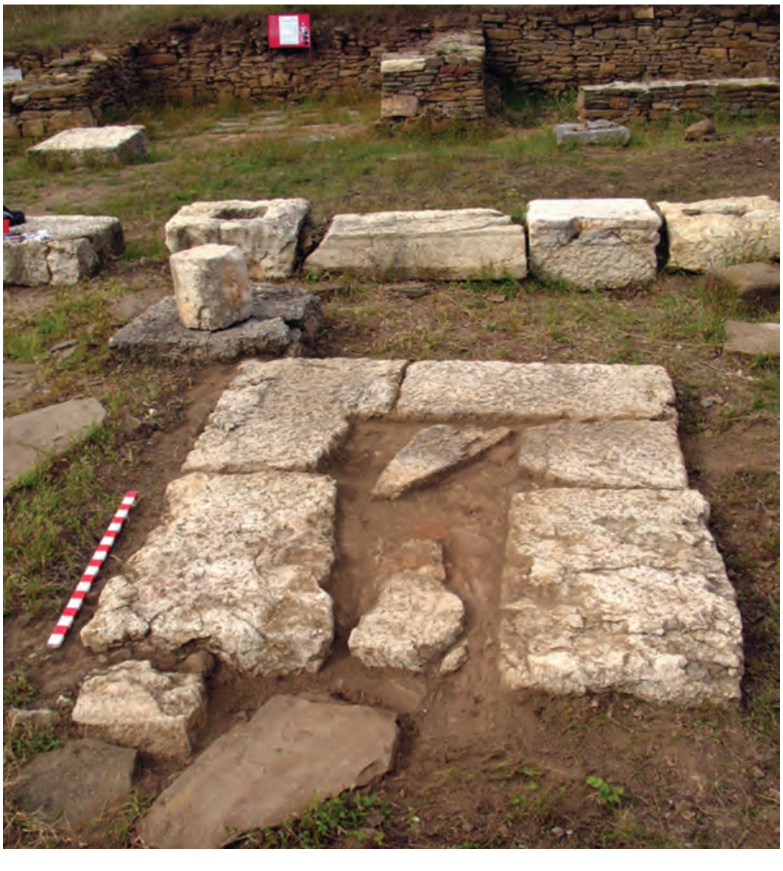

Обр. 3. Крепида на монументален зидан жертвеник.

гнезда за здраво фиксиране в тях на масивни носещи греди. Блоковете лежат директно върху крепида от споени с глина дребни ломени камъни, свързваща два напречни зида, симетрично издаващи се от северния и от южния ограден зид на принципиите. Ритмичното позициониране на въпросните блокове по трасето на крепидата предполага съществуването на още един такъв, който обаче сега липсва.

Проведените досега проучвания позволяват представянето на една обобщена картина за развитието на принципиите на кастела Состра в хронологически и архитектурен план. Ясно се различават 3 основни строителни периода, в първия от които има 2 следващи непосредствено една след друга конструктивни фази. В първоначалния си вид принципиите са просъществували около столетие, до към средата на III в., когато са били опожарени. След преживяното бедствие е предприет основен ремонт. Последният строителен период се отнася към IV в. и е свързан с открита демонстрация на християнска нетолерантност, поради което следва със сигурност да се постави в периода след 324 г., може би още в 330-331 г.

След Втората готска война на император Валенс кастелът Состра престава да функционира като военен лагер. Върху опразнената му територия се заселва варварско население, носител на белезите на културата Сънтана де Муреш–Черняхов. С постлагерното обитаване на принципиите са свързани не само находки, но и ясно обособен пласт с жилищни строителни останки. Животът на това място окончателно секва през втората половина на V в.

№57. РЕДОВНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ „ЕМПОРИУМ ДИСКОДУРАТЕРЕ“, ЗЕМЛИЩЕ НА С. ГОСТИЛИЦА, ОБЛАСТ ГАБРОВО

Илиян Боянов

Редовното археологическо проучване на емпориум Дискодуратере се проведе през месец юли като работата беше съсредоточена върху югозападната крепостна стена с цел изясняването на нейната хронология.

Крепостна стена. Укрепеното ядро има почти правоъгълен план с дължина на крепостните стени съответно 114 м за СЗ, 94 м на СИ, 127 м за ЮЗ, от които 42 м до портата и 85 м до брега на р. Янтра, където е била и ЮИ крепостна стена. Дължината на последната не може да бъде установена с точност, тъй като е унищожена от реката, но вероятно не е надхвърляла 85 м.

Градежът ѝ е от средни по големина ломени камъни на спойка от бял хоросан, като дебелината ѝ в суперструкция е 1,40 м. Установено е, че портата и кулите са изградени едновременно с основната крепостна стена. Куртината е изградена в единна строителна техника – субструкция от ломени камъни с пестеливо употребен бял хоросан и суперструкция, при която на места се наблюдава стремеж към правилна подредба на камъните по външното и вътрешното лице – комбинация между *opus incertum* и *opus vitatum* (обр. 1). Върху външното и вътрешното лице на стената има изпъкнал банкет, който бележи нивото на тогавашния терен. Над банкета зидарията е по-добре оформена, а фугите са замазани, докато под нивото му градежът е по-груб и стената се разширява стъпаловидно в субструкция.

Проучването на куртината през изминалия археологически сезон бе съсредоточено покрай двете ѝ лица в участък с дължина около 15 м от западната ъглова кула в посока към крепостната порта. В стратиграфските профили покрай външното лице бяха регистрирани два опожарени пласта, датирани на базата на открити в тях диагностични находки съответно в първата четвърт на V в. (–1,22–1,54 м от R2, монета на Аркадий) и в последната четвърт на IV в. (–1,83 –2,11 м от R2, монета на Валентиниан). Под нивото на последното опожаряване е проучен пласт, в който са открити монети на Константин I (обр. 2). Следи от тези опожарявания са регистрирани и покрай вътрешното лице на куртината, но е важно да отбележим, че се губят във вътрешността на укрепеното ядро. Банкетът на външното лице на крепостната стена е разкрит на дълбочина –2,18 м в кв. А 8 и –2,31 м в кв. В 8 заради голямата денивелация на терена. Въпреки, че в контекста му не бяха открити диагностични находки, стратиграфските наблюдения показват, че крепостната стена на Дискодуратере е била изградена най-късно в нач.

IV в., ако не и в кр. III в., или казано с други думи, в началото на третия строителен период в тържището. Тези наблюдения се потвърждават и от аналогиите, посочени по-долу по отношение на крепостната порта.

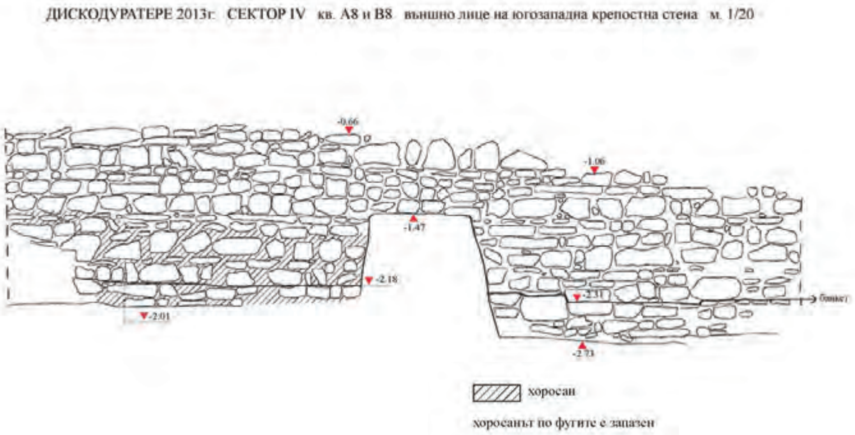
ДИСКОДУРАТЕРЕ 2013г. СЕКТОР IV кв. А8 и В8 външно лице на югозападна крепостна стена м. 1/20
-0.66
-1.06
-1.47
-2.18
-2.01
-2.31
-2.73
банкет
хоросан
хоросанът по фугите е запазен

Обр. 1. Външно лице на югозападната крепостна стена.

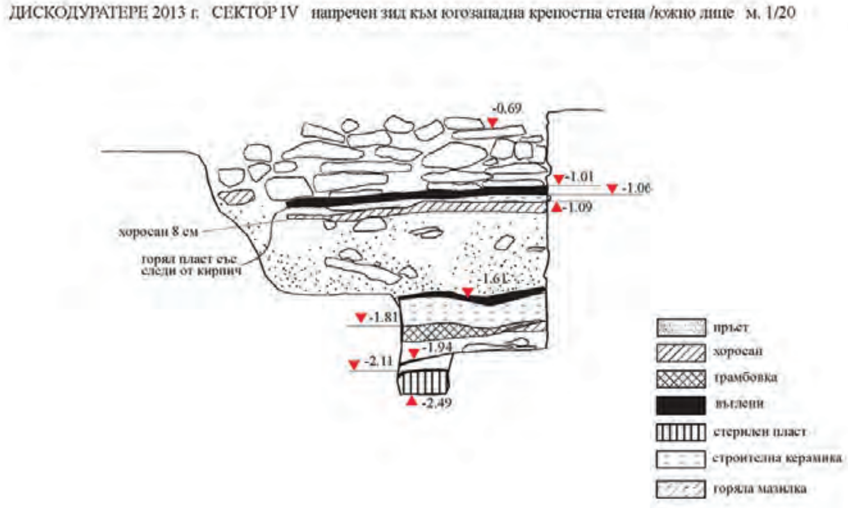
ДИСКОДУРАТЕРЕ 2013 г. СЕКТОР IV напречен зид към югозападна крепостна стена /южно лице м. 1/20
-0.69
-1.01
-1.06
-1.09
хоросан 8 см
горял пласт със следи от кирпич
-1.61
-1.81
-1.94
-2.11
-2.49
пръст
хоросан
трамбовка
въглени
стерилен пласт
строителна керамика
горяла мазилка

Обр. 2. Напречен зид към югозападната крепостна стена.

Крепостна порта. Последните проучвания на портата са правени от Б. Султов преди повече от 50 години, като днес тя е почти напълно разрушена. При публикуването ѝ не са представени стратиграфски наблюдения. Датировката на портата може да бъде направена преди всичко на базата на анализ на конструктивните особености и плановата схема на съоръжението, които не винаги са достатъчно прецизни, а в някои случаи показват твърде значими хронологически разлики. Типът порти с изнесени пилони пред фронта на куртината, едновременно фланкиращи проходното пространство отвън и отвътре, е познат в повечето провинции на Империята. Според обобщителните изследвания върху късноримската фортификация той добива най-широко разпространение в кр. III и нач. IV в. (Johnson 1983, 48–49, fig. 21; Lander 1984, 181–193). Вътрешното застрояване на емпориума и по-специално долепването на интерпретираните като казармени помещения сгради до куртината, също е характерно за укрепленията на по-малките гарнизони през периода на Тетрархията (Lander 1984, 259–261). Сходна като конструкция е крепостната порта на кастела в Кабиле (Лозанов 2006, 163), както и южната порта на Абритус (Иванов 1980, 101-102), датирани в кр. III – нач. IV в.

Сграда 9. Сградата е ситуирана на 0,97 м извън югозападната крепостна стена на Дискодуратере. Проучена е част от североизточната ѝ стена с обща дължина 4,60 м и дебелина 0,60 м. Запазени са пет реда камъни от субструкцията. Градежът е от ломени камъни на глинена спойка, а в суперструкция конструкцията е от кирпич. Върху каменните основи е запазен кирпич, като на няколко места ясно личат дупките от коловете на конструкцията. Откритите фрагменти от тегули говорят за масивна покривна конструкция. В контекста на сградата почти не се откриват археологически материали, но стратиграфски тя е разположена под пласт, датиран в рамките на IV в. Най-горният ред камъни от субструкцията лежи на едно ниво с банкета на крепостната стена, което показва, че сградата е изградена синхронно с нея или малко по-рано в края на III в.

Гробове. При проучванията на Б. Султов във вътрешността на Дискодуратере също е регистриран гроб, разположен южно от входа на сграда 3 (Султов 1966, 38). Скелетът е ориентиран на североизток, а ако се съди по това, че костите на ходилата са били извадени при направата на каменните стъпала, то гробът трябва да се датира преди изграждането на постройката, т. е. преди края на IV – началото на V в. При следващите проучвания на обекта от 2011 г. насетне, бяха регистрирани още пет гроба във вътрешността на укрепеното ядро (Боянов 2012, 294; Боянов 2013, 267–268). Четири от тях са

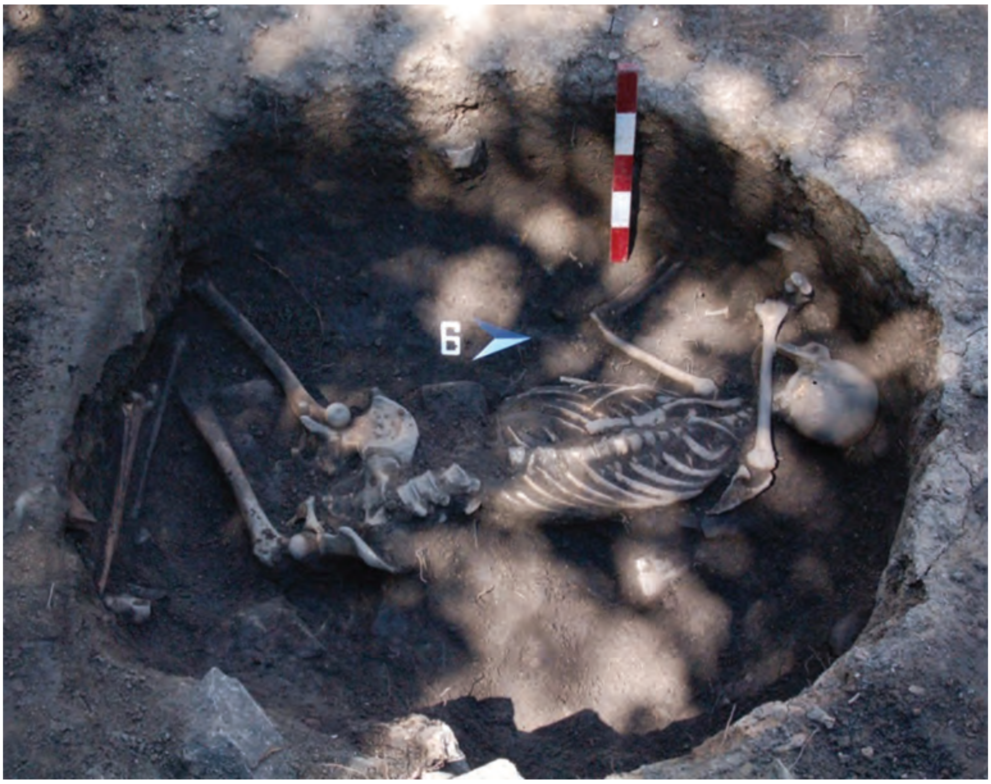

Обр. 3. Гроб, проучван през 2013 г.

с ориентация изток-запад, като скелетите са положени според християнския канон. Въпреки липсата на диагностични находки, стратиграфското им положение и тяхната ориентация позволяват те да бъдат отнесени към XIII-XIV в. и да бъдат свързани с петия строителен период на Дискодуратере. Последният проучен гроб обаче ни предоставя много по-различна картина (обр. 3). В този случай като гробно съоръжение е използвана наполовина запълнената боклучна яма, като тялото е захвърлено в нея на дясната си страна с лице, обърнато надолу. Краката и ръцете са свити така, че да бъдат събрани в очертанията на ямата. Тези обстоятелства навеждат на мисълта за насилствена смърт и криминално погребение. В контекста на скелета бяха открити монета на Константин I, отсечена в Антиохия през 330–335 г. и костен предмет с украса от центрирани кръгове, вероятно част от закопчалка.

Литература

Боянов 2012: И. Боянов. Емпориум Дискодуратере. – Археологически открития и разкопки през 2011 г. София, 2012, 293-295.

Боянов 2013: И. Боянов. Археологически проучвания в емпориум Дискодуратере. – Археологически открития и разкопки през 2012 г. София, 2013, 266-268.

Иванов 1980: Т. Иванов. Абритус. Римски кастел и ранновизантийски град в Долна Мизия. София, 1980.

Лозанов 2006: И. Лозанов. Кабиле през къснoелинистическата и римската епоха: проблеми на селищното развитие (II в. пр. Хр. – IV в. сл. Хр.). – В: IV Международен симпозиум “Поселищен живот в Тракия“. Ямбол, 2006, 145-176.

Султов 1966: Б. Султов. Археологически проучвания в Дискодуратера от 1958 до 1961 година. – ИНМ В. Търново, III, 1966, 25-44.

Johnson 1983: S. Johnson. Late Roman Fortuifications. London, Batsford, 1983.

Lander 1984: J. Lander. Roman Stone Fortifications. Variation and Change from the First Century A. D. to the Fourth. – BAR Intern. Ser., 206, 1984.

№58. ЗАПАДНИЯТ АКВЕДУКТ НА NICOPOLIS AD ISTRUM. CASTELLUM AQUAE

Иван Църов

През 2013 г. продължи проучването на резервоара *(castellum aquae)* – крайната точка на акведукта (обр. 1). Той е фундиран на кота 74,77 м, като в горната част на суперструкцията е на кота 84,43 м, или запазената част от конструкцията е 9,66 м.

Северен сектор (обр. 2, 3).

Целта е установяването на структура от конструкцията на резервоара, каквато показва акварелът на Ф. Каниц от 1871 г.

На терена, преди старта на разкопаването, личи ров с посока юг-север, останал след ограбване на камъните от зид. Частично запазената му субструкция е от ломени камъни на калова спойка и има дължина 1,70 м и ширина 0,60 м. Категорично този зид не би могъл да е субструкция на масивната структура от споменатия акварел, което свидетелства за художествена интерпретация на Ф. Каниц.

В повърхностния пласт се разкри структура от небрежно подредени камъни без спойка, наподобяваща помещение. На разстояние 0,57 м западно от нея се очерта яма с дълбочина 0,47 м и диаметър 1,07 м. Пълнежът е от едри камъни и черна пръст. В стените на ямата се наблюдават биотурбации с диаметър 0,08-0,10 м. Структурата и ямата се датират в границите на XIX в.

Успоредно на северният зид на резервоара се разкри водопровод от керамични тръби, отстоящ на 0,45-0,50 м. Изграден е набързо и не особено прецизно. Тръбите лежат в траншея, без укрепване, върху смесен пласт. Извадената от траншеята земна маса, впоследствие е използвана за покриването на водопровода. Горната част на тръбите е на едно ниво с тогавашния околен терен. Такова плитко полагане е необичайно. Поради това, при засипването, непосредствено върху тръбите се е получило повдигане на насипа с височина 0,10 м. Разкрити са 24 керамични тръби с диаметри 0,30-0,35 м и дължина (без шийките) от 0,42 м до 0,487 м. Предвид положението на муфите, водопроводът е с гравитационен оток от запад към изток. Изглежда в последвалите столетия, когато вече не е функционирал, под тежестта на натрупаните около 4 м деструкции и пръст, от запад той е потънал. Изграждане на водопреносното съоръжение върху нестабилен пласт без специално укрепване иде да покаже, че направата му е целяла бързото решаване на кризисен проблем. Обичайно водните съоръжения са старателно направени, а случаи като представения са изключение. Водопроводът продължава в неразкопаната част на «квадрант I», заобикаляйки североизточният ъгъл на кастелума. Пет тръби от него са разкрити през 2011 г. около източния зид (Църов 2012, 292). На няколко метра от ъгъла рязко завива към изток и продължава в непроучваното пространство. Тези нетипични резки извивки, дори опасни за керамичните водопроводи от гледна точка на хидравликата (Kessener 2000, 123, 124), се обяснят единствено с наличието на структури, които се е наложило да бъдат заобиколени. Най-ниската точка на последната разчистена тръба от запад е на кота 77,965 м. Котата на тръбата до източния профил на квадранта е 78,23. Или в протежение на около 11 м, трасето има обратен наклон от 0,265 м. Ако се вземе под внимание и котата на откритата по-рано част от трасето му източно от резервоара – 78,72 м, обратния наклон в участък с дължина около 18 м е 0,755 м.

Върху стената на резервоара се наблюдава открояващо се с белият си цвят петно, получено от утечка. Горният край на инкрустацията започва от двата реда тухли, които са разположени по цялата площ на кастелума и минавайки през зидовете, достигат външните им лица. Върху тях лежат и дънните блокове. Става ясно, че утечки е имало не само към засводените кухини, но и през страничните зидове. Това обяснява наличието на канавка край източния зид на кастелума. Функцията ѝ е да събере и отведе водите от утечките.

Втора инкрустация личи на друго място по северната стена. Това доказва, че течовете са сериозен проблем. Възможно е тази ситуация да се е получила след многогодишна експлоатация, когато резервоарът е частично амортизиран поради остаряване. Така или иначе, проблемът е съществувал дълго време.

Западен сектор (обр. 3). Изследва се връзката между резервоара и последния кей от аркадата. Кеят е ограбен и мястото му се е запълнило. Стените на траншеята, в която е изградена конструкцията, се очертават в стерилен пласт. След преустановяване на охраната на сервитута през IV в. (Буров

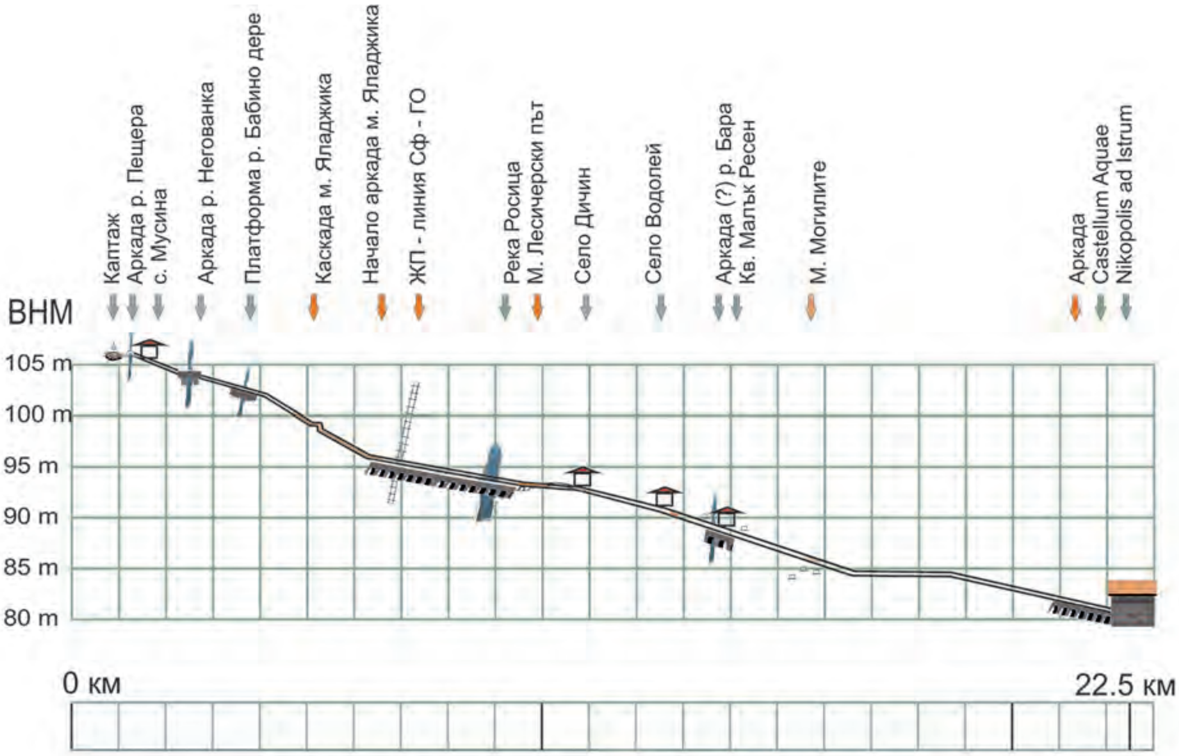
Каптаж
Аркада р. Пещера
с. Мусина
Аркада р. Негованка
Платформа р. Бабино дере
Каскада м. Яладжика
Начало аркада м. Яладжика
ЖП - линия Сф - ГО
Река Росица
М. Лесичерски път
Село Дичин
Село Водолей
Аркада (?) р. Бара
Кв. Малък Ресен
М. Могилите
Аркада
Castellum Aquae
Nikopolis ad Istrum
ВНМ
105 m
100 m
95 m
90 m
85 m
80 m
0 км
22.5 км

Обр. 1. Схема на западния акведукт на Никополис ад Иструм.

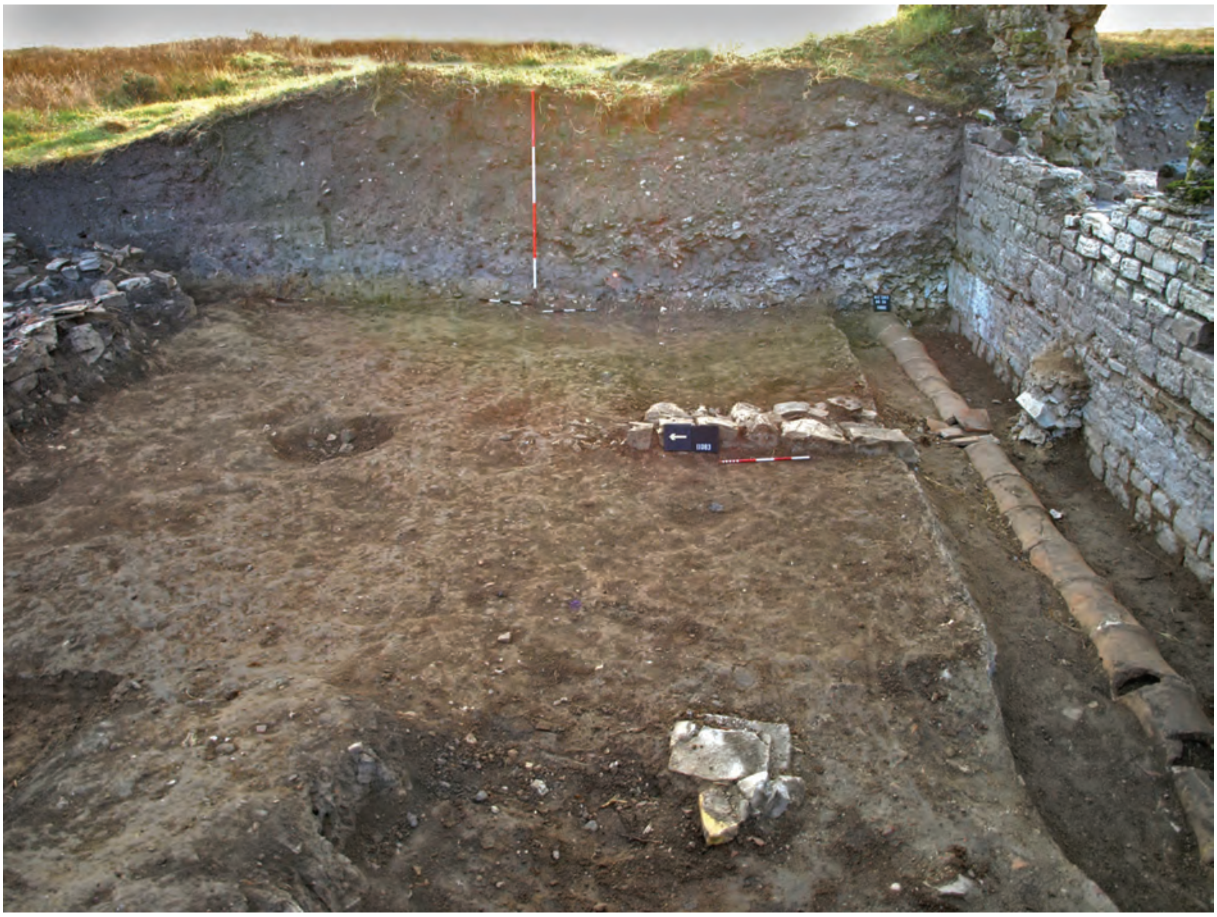

Обр. 2. Castellum aquae – северен сектор.

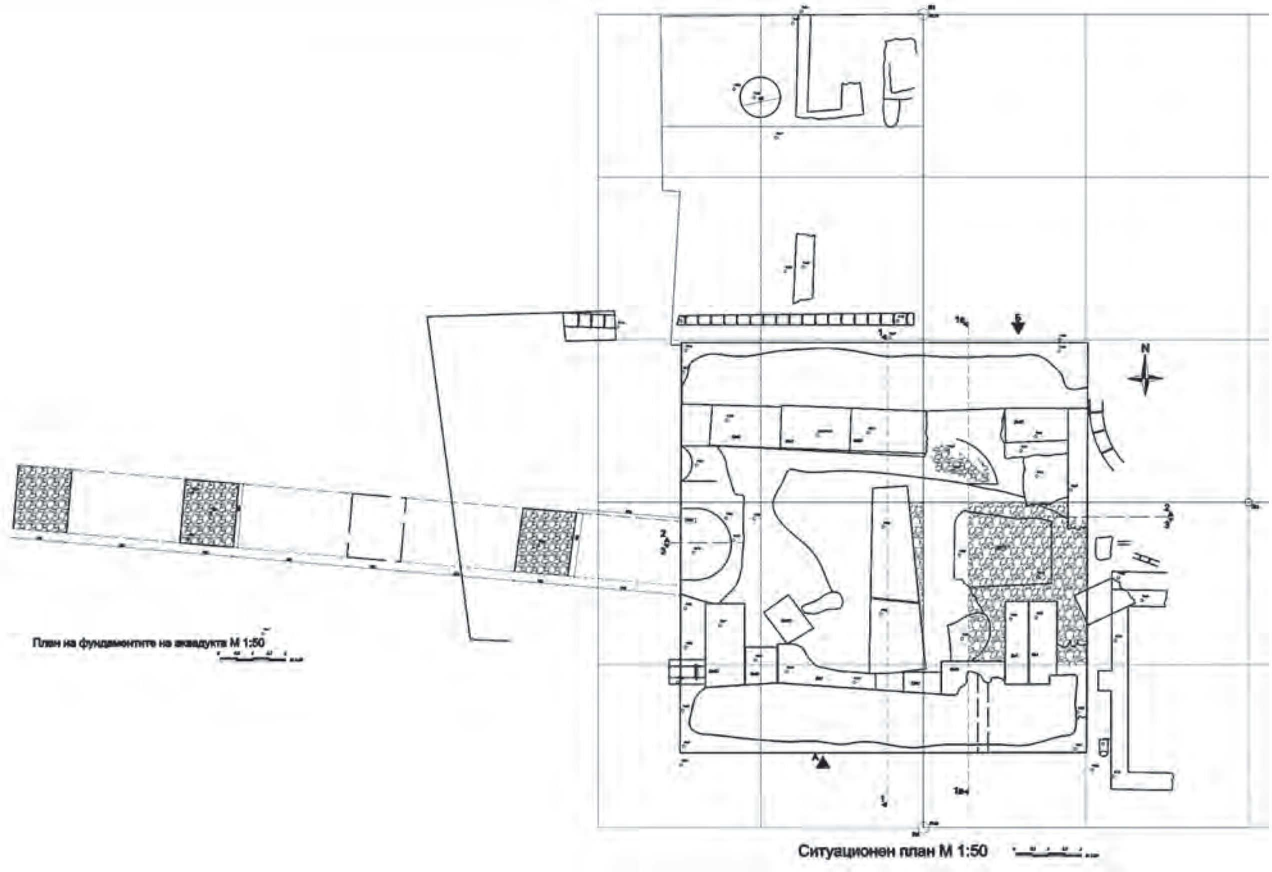

Обр. 3. Castellum aquae – план.

1997, 57) над него е натрупан пласт от битови отпадъци с дебелина 1,30 м. Запазената структура на кея има кота 76,91 м и правоъгълна форма с размери 1,65 м по оста х 1,94 м напречно.

Изводи: 1. Банкета на пред-предпоследния кей е на 76,23 м = на нивото на околния терен тогава. Банкетът на резервоара е на кота 76,98 м, или разликата е 0,75 м. Допускайки, че са с различна хронология, това е дебелината на пласта, формиран във времето между построяването на двете съоръжения.

2. Суперструкциите на последният и пред-предпоследният кейове имат еднакви размери – 1,65 м по оста на аркадата и 1,94 м напречно.

3. При пред-предпоследния кей структурата е ограбена до кота 75,38 м. Това е субструкция с размери – 1,84 м по оста и 2,15 м напречно. При последния кей, ограбен до кота 76,96 м, банкетът и субструкцията остават скрити в пръстта.

4. В крайните 15 м на аркадата преди резервоара, кейовете не са изградени успоредно един на друг. Последният кей отстои от западния зид на 3,15 м от север и на 3,48 м от юг. Между предпредпоследния кей и предхождащият го разстоянията са 3,78 м от север и 3,50 м от юг. Това още веднъж показва, че аркадата достига резервоара леко косо. Такова конструктивно решение, ако и да изглежда необичайно, вероятно има своето обяснение.

Кухина във фундамента на резервоара. Иманярски пробив в свода на южната напречна кухина от средната група, даде възможност за заснимане на вътрешността и измерване на височината на дъното – 76,12 м. Цифрите показват, че долната част на фундамента с кота 74,77 м е масивно изградена до подовете на кухините и има височина 1,26–1,35 м.

В южната стена се констатира наличието на четириъгълен зазидан отвор, подобен на известния от югоизточната кухина.

Дъното на резервоара е пропускало утечки към кухината, което се установява по плътния пласт инкрустации в ниската част и по сталактитите върху свода, някои по-дълги от 0,20 м. Формирани са от разтворения във водата варовик, при химическата реакция: $CaCO_3+H_2O+CO_2 <=> Ca^2+2\ HCO_3$. При определени условия реакцията протича и в обратната посока, като през дълъг времеви период се отлага калциев бикарбонат, образуващ инкрустации и сталактити.

Консервация на надписи. Открити са върху 6 от запазените 15 дънни блокове. Нанесени са с кафява боя в обработената ивица по периферията. Вероятно указват мястото, на което да се постави дадения блок в конструкцията. Консервацийно-реставрационните дейности са осъществени от помощник-реставратора от РИМ–Велико Търново Михаела Томанова, по предварително изготвена и консултирана с утвърден специалист методика.

Литература

Буров 1997: А. С. Буров. О праве проведения и охраны воды в Древнем Риме (по трактате Фронтина De aquis urbis Romae). – Ius antiquum. Древнее право. 1, 1997, 56-59.

Kessener 2000: P. Kessener. The Aqueduct at Aspendos and its Inverted Siphon. – Journal of Roman Archaeology, 13, 2000, 104-132.

№59. NICOPOLIS AD ISTRUM

Павлина Владкова

Разкопките бяха съсредоточени в два сектора.

Сектор „Сграда 10“. Продължи проучването на сграда 10, започнато през 2012 г. Разкопките бяха концентрирани източно от помещение 1. Работи се в кв. 34/70, 80, 90, 100 и кв. 33/81, 82, 91, 92 – обща проучена площ от сградата приблизително 300 кв. м (обр. 1).

Върху източния зид на помещение 1 се разкри вход с ширина 1,25 м, ситуиран на 3,0 м северно от югозападния ъгъл на помещението. Нивото на входа е 71,67 м и съвпада с това на тухлите от пода на помещение 1, запазени в неговата централна южна част.

На разстояние 0,60 м източно от източния зид на помещение 1 се разкри субструкция на зид с

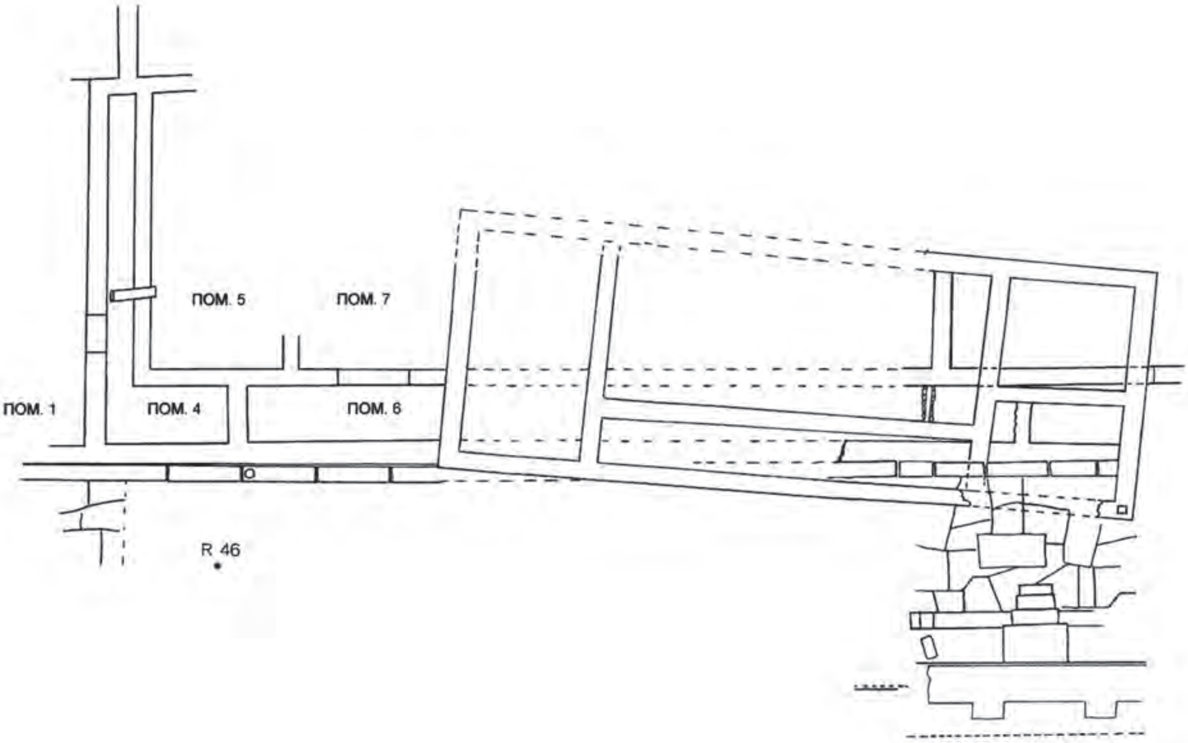

Обр. 1. Nicopolis ad Istrum. План на откритите части от Сграда 10, северният вход на форума и съвременната постройка от 1945 г.

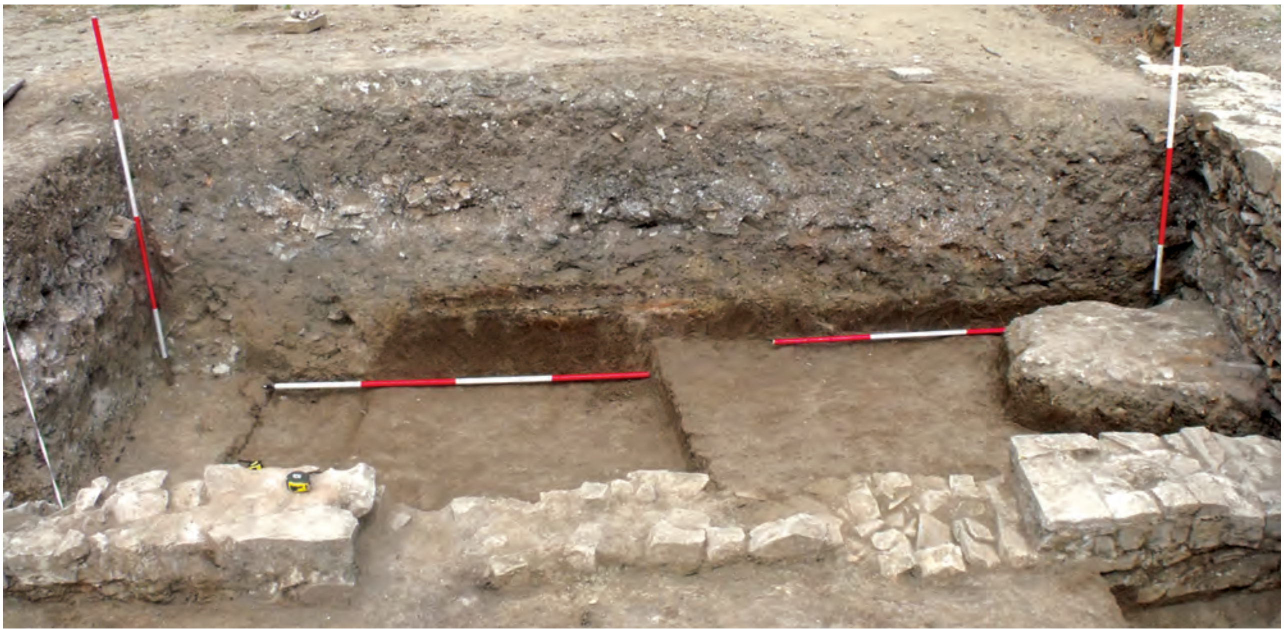

Обр. 2. Nicopolis ad Istrum. Сграда 10. Части от помещения 6 и 7 и входът между тях (поглед от юг).

посока С-Ю. Между двете стени се очерта тесен проход, означен като помещение 4. Напречно в зида е вградена горна част от варовикова колона с диам. 0,25 м.

Помещение 4 в южна посока прави чупка и оформя Г-образен коридор. Северната част е с ширина 0,60 м и дължина 10 м, а южната е с дължина 4,10 м и ширина 1,90 м. Основите на южния зид на помещението са сравнително високо запазени. Източният зид, който затваря късата хаста на Г-то, е силно обрушен, но добре се очерта конструктивната му връзка с южния.

В ос с източната стена на помещение 4, върху блока от бордюра, има добре оформен правилен кръгъл отвор с дълбочина 7-8 см и диам. 12 см, който несъмнено е направен за монтиране в него на ос на врата. В източна и в западна посока не е открит друг подобен блок от бордюра и най-вероятно става дума за преизползван детайл.

При проучванията в помещение 4 на ниво 71,30-71,35 м се достига до пласт трамбована глина, под който следва стерилната пръст. Това е ходовото ниво, което е с около 0,30 м по-ниско от запазеното при входа към помещение 1. В пласта над античното ниво, наситен с горял кирпич, се откриха следните находки: оловна пломба и прешлен; метална шайба; желязна совалка; апликация и 19 броя монети, от Константинова династия (335-340 г.) до Теодосиева династия (401-403 г.).

От пълнежа на траншеята на източния зид произхождат: желязна сонда за почистване на уши, оловна пломба, метална екзагия, глинено капаче, 5 броя монети, от които една от втората половина на III в., а останалите – от втората половина на IV в.

В източна посока се развива помещение 6, което има правоъгълен план, ориентиран с дългата си страна И-З. През този сезон източният му зид не беше достигнат. В посока С-Ю помещението е широко 1,90 м, а в посока изток-запад от него са разкрити 4,10 м. Южният зид е много разрушен. От траншеята му произхождат метална кутийка, апликация от тоалетно сандъче и 15 монети, най-късната от тях е от 425-435 г. На 1,80 м източно от северозападния ъгъл на северната стена се разкри вход с ширина 1,50 м на ниво 71,30 м. Във вътрешността на помещението са открити железен сатър, фрагмент от стъклен съд, оловна пломба и 5 монети – две на император Хонорий (395-401 г. и 408-423 г.) и три от втората половина на IV в.

На 0,70 м източно от външния северозападен ъгъл на помещение 4 се разкри траншея на извадена стена с посока север-юг, в конструктивна връзка със северния зид на помещение 4 и проследена в северна посока до 0,90 м дължина.

Северно от помещение 6 и източно от помещение 4 се очертават две помещения – 5 и 7.

Помещение 5 е с правоъгълен план, ориентиран с дългата страна север-юг. В посока изток-запад има вътрешна ширина 3 м, а северният зид не е достигнат.

От помещение 7 е разкрита площта до 2,0 м южно от входа между помещения 6 и 7 (обр. 2). Тук е запазена част от хоросанов под, изграден върху подложка от строителна керамика с дебелина 0,20 м.

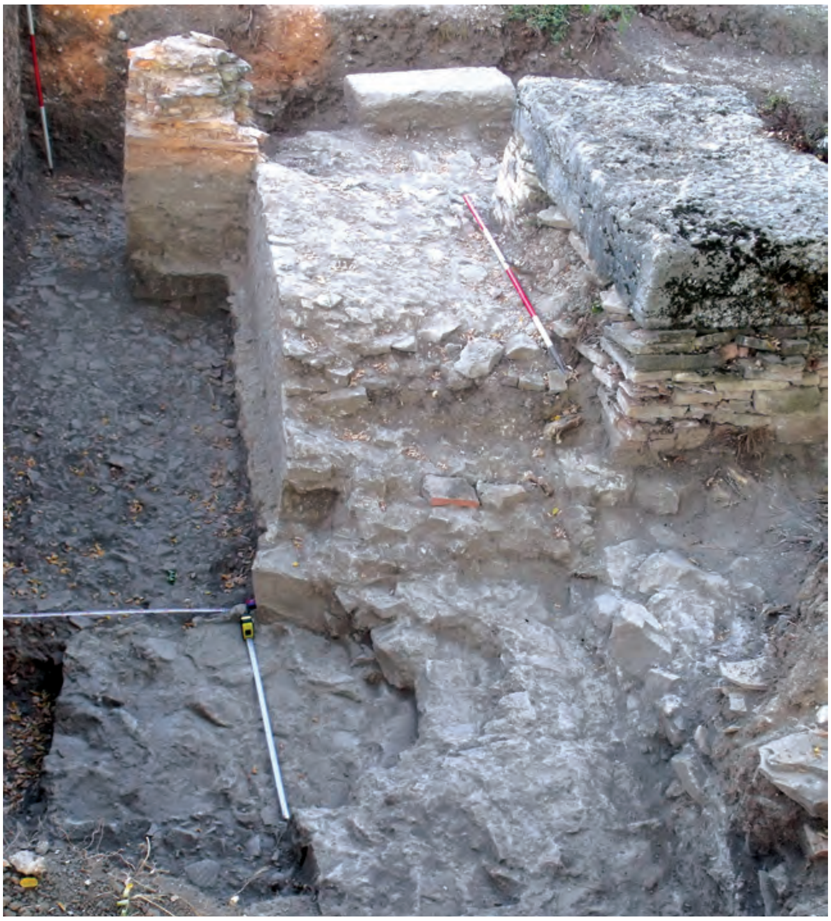

Обр. 3. Nicopolis ad Istrum. Зид с пиластри южно от северния вход на форума (поглед от изток).

Пластът над пода се състои от разложен горял кирпич и горяла дървена конструкция. Върху него са открити 4 монети от втората половина и края на IV в.

Монетите от пластовете над пода са от първата и втората половина на III в., преобладават тези от втората половина на IV в. и най-късните са от Теодосиевата династия (408-42 г.).

Сграда 10 продължава северно от северния вход на форума. Проучената площ е ок. 60 кв. м обхваща квадрати 33/85, 86, 87, 95, 96, 97. Зидовете на помещенията са разградени до долните редове на субструкцията. Над античното ниво на терена са открити две монети – едната неопределена, а другата от Валентиниановата династия (364-378 г.), оловен прешлен, сребърна халка от пръстен и глинена лампа от II – първата половина на III в.

Проучванията върху площта на сграда 10 установиха, че тя заема цяла инсула и има размери изток-запад 74 м и 41 м север-юг. Съобразена е с улиците, които я ограждат от юг и от запад (декуманус 6 и кардо 6). Няма данни за по-ранни градежи върху изследваната площ. Откритите вградени в основите на зидовете архитектурни детайли и варовикови и мраморни екзагии дават основание да се допуска съществуването на по-ранна постройка, чийто план и предназначение остават неясни. Няма данни кога е изградена сграда 10, но монетите от II и III в. са само няколко. Най-многобройни са материалите от втората половина на IV до 30-те години на V в. Не са открити находки от втората половина на V и VI в., което показва, че краят на функционирането трябва да се свърже с хунските нашествия по това време. Работната хипотеза е, че камъните от зидовете са извадени и преизползвани през VI в. при изграждането на крепостните стени на кастела и сградите в него.

Сектор „Северен вход форум“. През 1977 г. са правени частични проучвания от Т. Иванов, който приема, че северният вход на форума не се различава по начина на оформление от южния т. е. със стъпала върху декуманус 6, които отнемат част от уличното платно.

В този участък плочите от настилката на улицата са запазени, като нивото им е 71,40-71,50 м, а на бордюрите – 71,70-71,80 м. Най-горното стъпало на входа е от варовиков блок, запазен *in situ*. Той се намира на 1,40 м по-високо от уличната настилка.

Проучванията южно от входа установиха, че горелият пласт от подложката на стъпалата е натрупан и подравнен в широка 1,20 м траншея, започваща веднага южно от бордюра. На фуга от юг долепен до нея се разкри широк 1,10 м зид с добре оформено южно лице. При разчистването и слизането в дълбочина бяха разкрити два пиластъра и бе достигнат банкетът и субструкцията на стената (обр. 3). Пиластрите са с размери север-юг 0,73 м и изток-запад 0,85-0,87 м. Разстоянието между тях е 2,70 м. Над банкета следва суперструкцията на каменна зидария, запазена до височина 0,25-0,30 м, а при западния пиластър се разчитат и шест реда тухлен градеж.

На дълбочина 71,10 м, под нивото на банкета, се разкри нивелирана керамична подложка. Вероятно става дума за подравнителен пласт под настилката от каменни плочи. Над него до нивото на банкета (0,25-0,30 м) се очерта горял пласт, наситен с бронзови обезличени горели деформирани фрагменти.

Южно от северния вход на форума, до 0,30-0,40 м под нивото на съвременния терен, пластът е от съвременни отлагания. Следва пласт, наситен със строителна керамика, хоросан и преобладаващ на места горял кирпич. От тук произхождат глинена лампа и 3 бр. монети от втората половина на IV и ранен V в. Под него добре се очерта хоросаново ниво. Непосредствено над него, на ниво 71,50 м – 71,60 м, бяха открити метална дръжка, железен нож, секач и две монети – Константиновата династия (351-361 г.) и император Теодосий I (384-387 г.).

№60. АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ ПО ВРЕМЕ НА РЕАЛИЗИРАНЕТО НА ПРОЕКТ „СОЦИАЛИЗАЦИЯ НА НИАР НИКОПОЛИС АД ИСТРУМ“

Павлина Владкова

Наблюдението е осъществено от 01.01. до 30. 05. 2013 г. При изкопните дейности, свързани с прокарването на ел. инсталациите, видеоохраната и изграждането на водопроводните съоръжения, в няколко сектора са разкрити останки от археологически структури.

Част от канал северно от паркинга. Запазен е до тухлен свод в северозападната част на планирания паркинг. Той е продължение на този, преминаващ под кардо 6 и от него са разкрити 2,70 м. В новооткрития участък нивото е 70,50 м, а наклонът е в посока от юг към север. В пласта над кожуха на канала са открити две монети – на император Септимий Север и от IV-V в.

На разстояние 6,20 м източно от канала са разкрити субструкции на зидове, градени от фрагменти тухли и тегули, споени със здрав хоросан. Те са с 10° отклонение в посока изток спрямо канала. В северния профил основите са вкопани в античен пласт. Вътрешната дължина на помещението север-юг е 2,10 м. На това ниво пластът е от горял разложен кирпич, на места със строителна керамика. Нивото на разкритото чело на зида в северния профил е на 70,95 м, а нивото на долна част на основите на останалите зидове е на 70,25 м. Постройката вероятно е свързана с функциониралите извън северната крепостна стена на Никополис ад Иструм грънчарски пещи.

Предвид съхраняването на античната канализационна система беше направена промяна в проекта и паркингът съкратен в северна и западна посоки.

Проучвания в кв. 31/89-90 (обр. 1) Архитектурни останки са открити при изкоп за септична яма. В източната и южната част на изкопа е запазен канал, а в южния профил – субструкция на зид, който преминава през цялата ширина на проучваната площ от изток към запад. Градежът е от дялани камъни с различна форма и размери, оформени в редове, а във височина с тухли. Долният ред на основите също е тухлен, а спойката е от много слаб варовит хоросан.

Каналът не е успореден на стената, а извива на североизток. Пластът над дъното на канала е от чиста кафява пръст. Нивото на дъното му е 70,92 м. Първоначално той е бил по-широк и впоследствие е стеснен. Двете страници са градени от тухли, запазени до четири реда. Спойката между тях е от песъчлив жълт на цвят хоросан с примес от баластра. Дъното е настлано с различни по формат тухли. Дълбочината не е по-малка от 0,30 м. Каналът от запад към изток е с вътрешна ширина 0,40-0,70 м. Покритието му не е запазено.

В определен момент каналът е стеснен до 0,30 м, като е изградено зидче от камъни и хоросан с примес от натрошена керамика. Върху южната страница на канала е открит фрагмент от глинена лампа, датиран II-IV в.

Проучвания в кв. 31/88. На дълбочина 0,40-0,60 м под нивото на съвременния терен (71,50 м) са разкрити част от керамичен водопровод с посока от запад към изток, както и продължението на зида от кв. 31/89-90. Запазени са две тръби, всяка с дължина 0,58 м. Непосредствено южно от тях се установи укрепването им чрез вертикално подредени фрагменти от тегули. Дъното на канала, разкрит в съседния източен квадрат, е 1,50 м по-ниско от нивото на водопровода.

Проучвания в кв. 31/100. В изкопа за септична яма, на ниво 0,50-0,70 м под съвременния терен са разкрити два успоредни водопровода с посока юг-север. Разстоянието между тях е от 0,30-0,50 м. Тръбите са положени в пласт от сива пепелива пръст, с малко камъни и фрагменти керамика. Тръби-

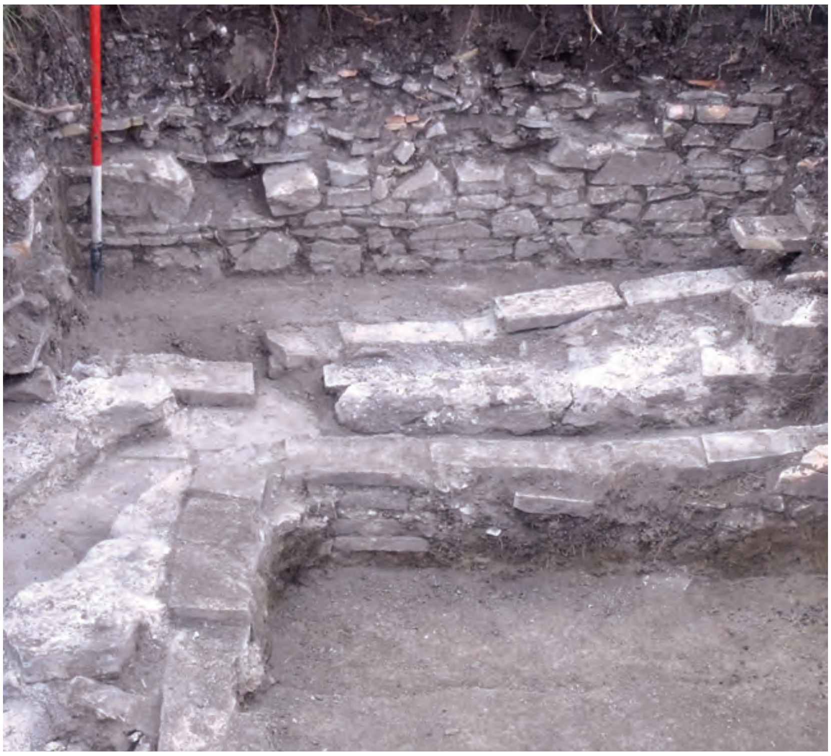

Обр. 1. Участък от декуманус 5, ситуиран източно от кръстовището с карод 7.

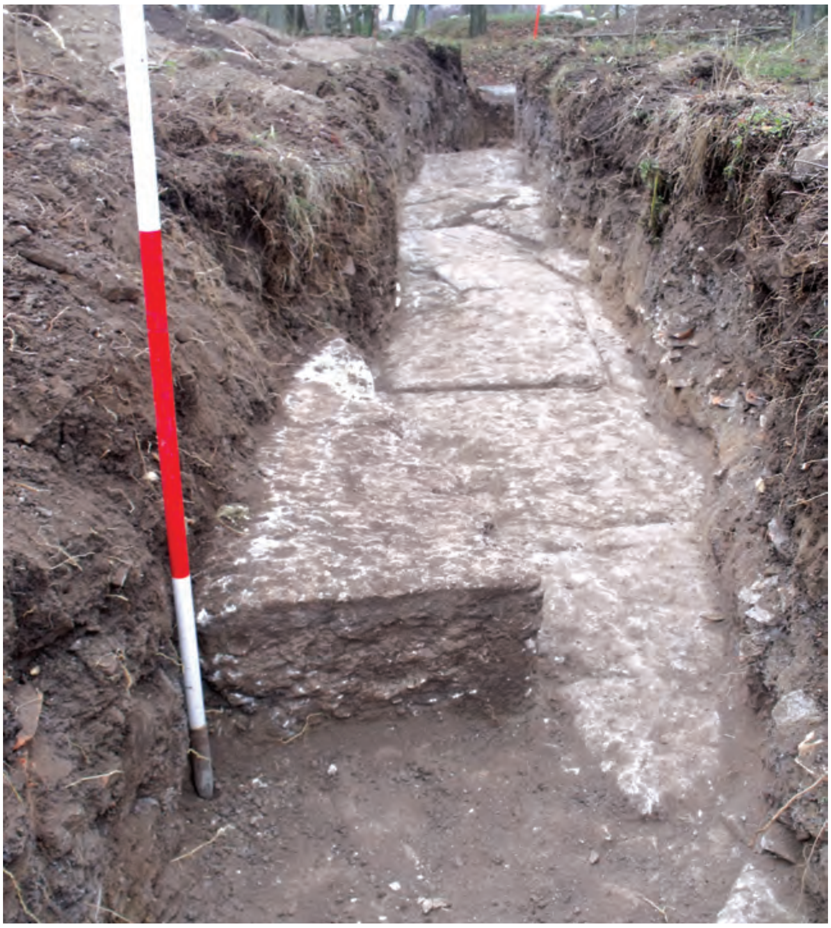

Обр. 2. Част от помещение с хипокаус, изграден от керамични тръби и тухли кръгъл формат в кв. 31/41-42.

те са от един и същ тип с втулки, а спойката между тях е от здрав хоросан с примес от пясък и вар. В пластта над водопроводите е открита монета на император Антонин Пий.

Под водопроводите следва нивелиращ пласт от жълта глина. В южната част на изкопа се очерта яма, запълнена неравномерно с пръст, горял кирпич и строителна керамика. Достига се до 1 м под нивото на западния водопровод. На дълбочина 70,40 м е намерена бронзова висулка от колан.

В северната част на източния профил се очерта канал с посока И-З, изграден от строителна керамика. Ширината на светлия отвор е 0,23 м. Дъното е изградено от три реда тухли, а страниците са запазени до 7-8 реда тухли.

Каналът, както и водопроводите, са градени над нивелиращия пласт глина. Дъното на канала и водопроводите са на едно и също ниво, което показва, че при изграждането на канала водопроводите са пресечени и не функционират.

В този сектор са разкрити данни за три строителни периода. Ямата с горяла пръст и строителна керамика е най-ранната. След това е извършено подравняване на терена с пласт глина и са изградени водопроводите. Най-късно е направен канала.

Проучвания в инсулата, заемаща площта между декумани 5 и 6 в северна и южна посоки, кардо 7 и кардо 8 в западна и източна посоки. Проучванията са във връзка с прокарването на канал за нов водопровод в участъка източно от кардо 7. Горният пласт, непосредствено източно от кардо 7, върху кръстовището с декуманус 5, е насипен, горял, с много примес от хоросан и строителна керамика. В началото на декуманус 5 плочите от настилката са извадени, докато в източна посока са запазени на място. Разкрита е настилката от улицата по протежение на 5,70 м, като плочите са с различна форма и размери, а на места върху тях са направени засечки, за да пасват една към друга (обр. 2). Прави впечатление, че повърхността им не е много изтрита. Декуманът е на същото ниво като кардо 7. Бордюрът на улицата е с около 0,20 м по-висок от уличното ниво, положен без подложка. Във фугите са открити игла от фибула и фрагмент от пръстен-ключ.

В кв. 31/41-42 се разкриха останки от хипокауст (обр. 3). Запазена е частично западната стена на помещение изградена от камъни и тухли и обмазана с еднопластова хоросанова мазилка. Хипокаустът е изграден от тръби и кръгли тухли. Всички тръби са счупени и не може да се установи тяхната височина. Те лежат върху дебела хоросанова замазка, положена върху пласт камъни и хоросан, като нивелацията е от запад към изток, което предполага разположението на префурниума от изток.

Разкритата дължина на помещението с хипокауст в посока изток-запад е 2,20 м. Нивото на пода на хипокауста е на 0,65 м дълбочина под нивото на уличната настилка. Ако улицата и хипокаустът са от един и същ строителен период, то тогава става дума за вкопан хипокауст. Над и между тръбите пластът е от деструкции, включващи парчета тръби, части от кръгли тухли и камъни, като липсват фрагменти от суспензура и от бипедални тухли. В запълнителя на хипокауста са открити три монети – денар на Сабина (138-161), от II-III в., една неопределена и капаче от тоалетна кутийка.

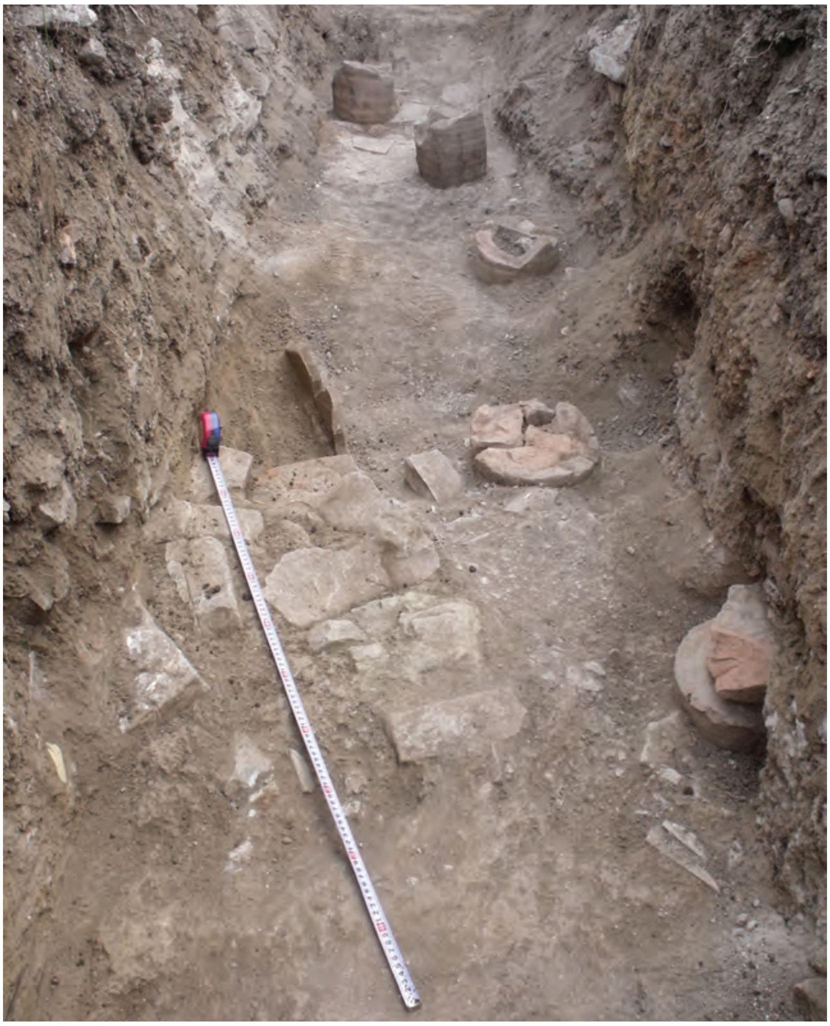

Обр. 3. Канал в кв. 31/89-30/81.

Проучвания в кв. 33/70 – източна част и кв. 32/61 – западна част. Размерите на изкопа, предназначен за пречиствателно съоръжение северно от археологическата база, са 3,80 х 3,90 м. Пластът до 1,10 м под нивото на съвременния терен (71,45 м) е от насипна пръст с петна от горял кирпич. В източния и западния профил са разкрити основи на зид с посока изток-запад, вкопани в стерилния пласт. Останките в източния профил са запазени във височина до 0,50 м. Зидът има ширина 0,65-0,68 м. В градежа са използвани средно големи дялани камъни, залети с песъчлив хоросан. Долното ниво на субструкцията е на 71,30 м. Откритата част от зид е в ос със зида от кв. 34/70, който се явява северен на помещение 4 от сграда 10.

№61. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ТЕРИТОРИЯТА НА КЪСНОРИМСКАТА КРЕПОСТ „КОВАЧЕВСКО КАЛЕ“, ОБЩИНА ПОПОВО

Иванка Дончева, Владимир Стойков, Слави Димитров

Късноримската крепост „Ковачевско кале“ се намира на 4 км източно от село Ковачевец и на около 7 км западно от Попово, в близост до второкласен път II-51. Според резултатите от редовните археологически проучвания, започнали през 1990 г., крепостната стена е построена между 308 и 324 г. Завещаният ни от К. Шкорпил план показва нейната форма на издължен триъгълник с отрязан остър връх и 17 издадени пред стените кули с две порти. До пролетта на 2013 г. бяха разкрити северозападната част на укрепителната система с три U-образни кули с принадлежащите им части от крепостната стена и ненапълно западната порта на крепостта с фланкиращите я две кули (Дончева 2002, 220-228; Русев 2006, 95-108) (обр. 1). Във вътрешността на крепостта бяха проучени няколко сектора, в които са разкрити каменни основи на сгради от IV и VI век (Дончева, Стойков 1999, 70-77).

За целите на частичната реставрация, консервацията и социализирането бяха извършени спасителни археологически проучвания, започнали на 01.04.2013 г. и продължили до 04.11.2013 г. Проучванията се извършиха в няколко направления (обр. 2):

- довършителни разкопки в района на западната порта с двете фланкиращи я кули (XI и XII), които трябваше да обезпечат реставрационно-консервационните дейности и експонирането на сектора;
- археологическо проучване по цялата дължина на западната крепостна стена до куртината, разположена южно на кула XII. По тази отсечка в миналото са извършвани разкопки, останали незавършени. Само една отсечка от 35 линейни метра, заключена между кула X и кула XI, никога не е проучвана;
- довършително проучване в северозападната част на крепостта – по западната крепостна стена и частично при термите – един обособен сектор, останал недоразкопан, поради изчерпване на финансите;

Не се извършиха разкопки по цялата площ на северната крепостна стена , с изключение на малък сектор, разположен югоизточно от кула IV. Работи се в съвременен насип от разрушения без да се навлиза в културния пласт с цел обезпечаване на „затварянето“ на кулата с надзид и запечатка. По

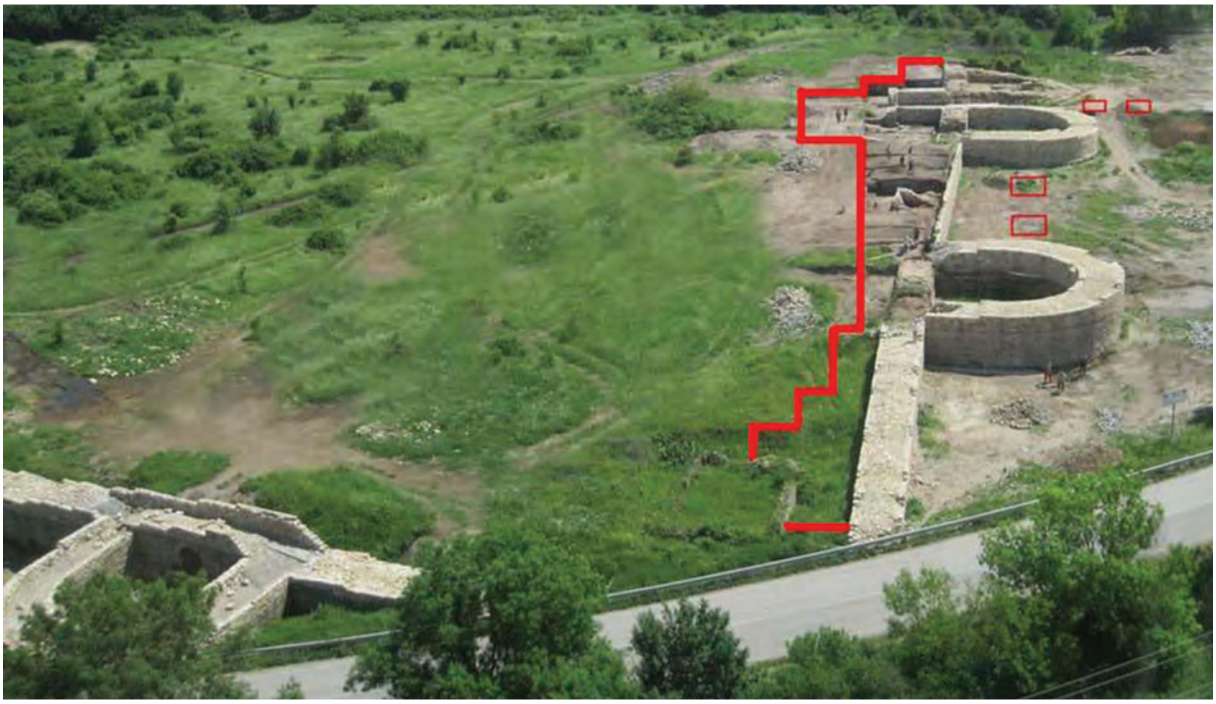

Обр. 1. Аероснимка на проучвания терен с нанесена в червено линия на разкопките (поглед от северозапад).

гореспоменатата площ между кули III и IV, се почистиха старите изкопи от нападалата пръст, храсти, треви и млади дървета;

- извършено е и цялостното окабеляване на обекта чрез изкопаване на траншея в стерилната почва. Такова окабеляване се извърши и в защитената зона пред западната крепостна стена.

Изпълниха се и предвидените попивни кладенци в кули IV, X, XI и XII. Всички те бяха изкопани в стерилна почва, без индикации за по-ранни културни пластове. Поради възникнал конструктивен проблем, касаещ устойчивостта на имитационния надзид на кула X, се наложи извършване на вътрешно и външно укрепване на нейните основи. За направата на фундаменти за електрически стълбове за осветителни тела във вътрешността на обекта се направиха и 4 сондажа. На дълбочина 1,20-1,30 м бяха разкопани културните пластове, като стълбовете се поставиха в стерилната почва.

Освен очакваното разкриване на останките на укрепителната система се попадна и на няколко нови архитектурни структури. Северно от западната порта бяха разкопани руини на колонада, състояща се от стилобат и четири колони. До наше време са достигнали три от четирите бази на колоните, както и каменният стилобат, върху който те са стъпили. Към това архитектурно съоръжение принадлежат и два, разположени успоредно на него, каменнотухлени зида, които попадат извън предвиденото за разкопките трасе и са само частично разкрити.

В трасето, заключено между кула XI и кула X се попадна на руините на двураменна каменна стълба, извеждаща до площадката върху куртината. Интересното при това архитектурно съоръжение е, че то има в основите си два прохода (потерни), единият от които е зазидан след нанесени щети от силно земетресение.

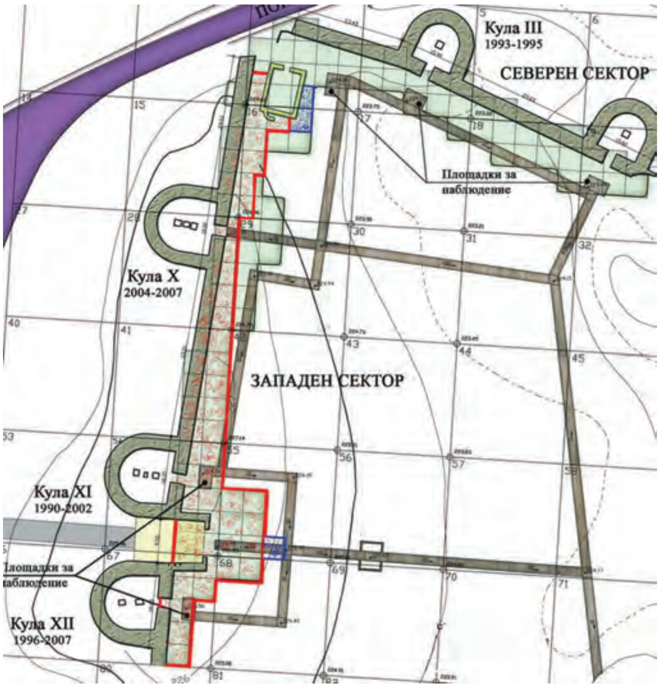

Обр. 2. План-квадратна мрежа и разкрита до 2013 г. архитектура: червената линия показва приключените проучвания, а синята – незавършените.

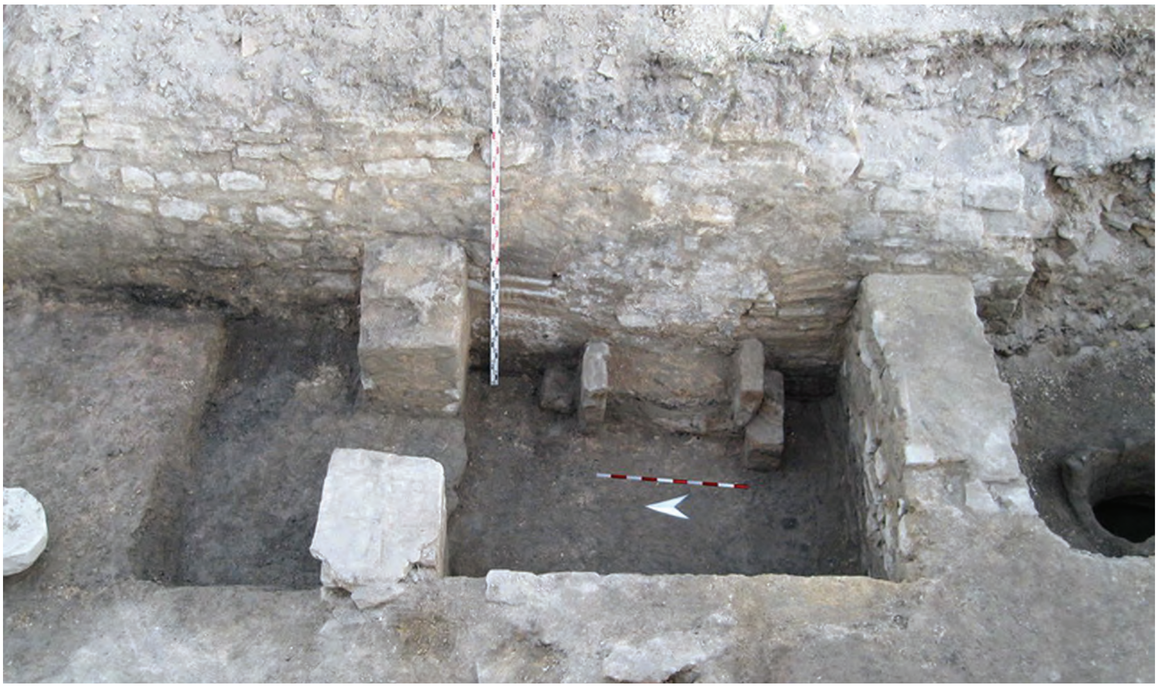

Обр. 3. Новоразкрито съоръжение: префурниум на термите със зазидан отвор на пещта (поглед от запад).

В северозападната част на крепостта, при доразкопаване на недопроучени в предходните кампании квадрати, се попадна на друго интересно съоръжение, интерпретирано в миналото като баня или водоразпределително съоръжение. Разкопките доказаха, че действително се касае за терми, а останките от префурниума са изцяло проучени (обр. 3). Към многоделната сграда на термите принадлежи и един новооткрит кладенец, изграден от издълбани каменни блокове. Кладенецът е разчистен до нивото на двата запазени в субструкция блока. Освен префурниума на термите, е разкрит и част от нейния хипокауст.

При окабеляването на обекта между кули XI и XII, фланкиращи западната порта, се попадна и на друго неизвестно съоръжение – субструкция от катаракта. Разкрита е само северната £ страница, отстояща на около 8 м западно от прага на двукрилата врата на портата.

При доразчистването на недоразкопани в миналото пластове се попадна и на една малка потерна, която е зазидана, като в последствие нейният пълнеж е поддал. Потерната се намира на север от кула X, в непосредствена близост до нея.

Извършените спасителни проучвания констатираха и известен конфликт между част от новите открития от 2013 г. и направените консервационно-реставрационни дейности през периода 2006-2007 г. За преодоляването на този конфликт е необходимо в бъдеще да се адаптират към реставрационните дейности катарактата на западната порта и двураменната трапецовидна стълба с нейните потерни.

Основните проучвания се извършиха по трасето на западната крепостна стена. Дължината на проучената площ по гореспоменатото трасе достигна 130 м, а изцяло разкопаната обхвана ок. 1100 кв. м. В процеса на разкопките бе установено, че куртината между кулите X и XI е взривена и отнесена, като изключение правят само останките на двураменната стълба. Материалът от лицеви камъни и емплектон е разграбен и най-вероятно използван за направа на насипи при строежа на шосето Попово–Бяла. По цялото трасе на проучванията е открит и останал неизползван детониращ шнур. В споменатия участък куртината е запазена в суперструкция, най-често само на един ред зидария.

Литература

Дончева, Стойков 1999: Ив. Дончева, Вл. Стойков. Сондажни проучвания в античната крепост Ковачевско кале през 1998 год. – Археология, 1999, 1-2, 70-77.

Дончева 2002: Ив. Дончева, Античната крепост „Ковачевско кале“. – In: The Roman and Late Roman City. Sofia, 2002, 220-228.

Русев 2006: Н. Русев. Укрепителната система на късноантичната крепост „Ковачевско кале“. – В: Есенни четения, Сборяново 2006. Селищен модел в Североизточна България, 4. Варна, 2006, 95-108.

№62. АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ В АБРИТУС

Галена Радославова, Георги Дзанев

Във връзка с реализацията на проект „Абритус – мистика и реалност“ през 2013 г. се извършиха изкопни и строителни дейности по консервация и реставрация на отделни обекти на територията на късноантичния град Абритус. Археологическото наблюдение бе проведено през периода 16.05.-26 .07.2013 г. То бе осъществявано практически по цялата територия на късноантичния кастел Абритус.

Отначало бе наблюдавано прокопаването на два успоредни канала за прокарване на водопровод, ел. инсталация и канализация с посока север–юг, започващи от района източно до сградата на музей „Абритус“ (извън крепостта) и продължаващи на юг до новата сграда на интерактивния музей (в очертанията на крепостта). Изкопите с ширина 0,60 м вървяха покрай страниците на съвременен път и бяха извършени на дълбочина до 1,60 м. В първоначалният им участък културни напластявания не бяха забелязани. В пръстта се откриваха единични фрагменти от късноантична битова и строителна керамика.

Внимателно бе наблюдавано минаването на изкопите през трасето на северната крепостна стена. Тук се откриваха единични каменни квадри. На самия градеж не се попадна. Непосредствено от вътрешното лице на стената каналите бяха прокарани през струпване от горял кирпич – сигнал за наличието в близост на късноантична сграда. Също тук се откри керамична лампа от края на IV – края на V в. При продължаването на въпросните изкопи на юг, до сградата на интерактивния музей и на ок. 20 м южно от вътрешното лице на северната крепостна стена, се попадна на зид от сграда с посока изток – запад от ломени камъни на калова спойка. До зида бе открит пиластров капител. Изкопните работи в този участък бяха преустановени.

Предприето бе шкарпиране покрай вътрешното лице на южния участък от западната крепостна стена, пред кули 27 и 28. То бе направено навсякъде до ниво банкет на крепостната стена с цел прокарване на алея за туристи. В изкопа се наблюдаваха множество дребни и средноголеми варовикови камъни и фрагменти строителна керамика, примесени с разпрашен бял хоросан от разрушенията на крепостната стена. Откриха се единични находки от късноантичната епоха – диск от каменен хромел, две бронзови луковични фибули, бронзова коланна тока, бронзов пръстен и фрагментиран керамичен съд. Теренът е компрометиран от по-ранните археологически разкопки тук (шкарпът на практика повтаря очертанията на по-рано съществувал такъв).

Във вътрешността на кула 28 бе разчистено струпване от по-масивни камъни – депо от извършваните в този участък в края на 70-те години на XX в. реставрационно-консервационни дейности. Между камъните бе отделен и прибран един жертвеник с надпис на старогръцки език, останал досега незабелязан (обр. 1). В крайния южен участък, близо до входа на югозападната ъглова кула 26, бе наблюдавано масивно струпване от разпрашен отухлен кирпич.

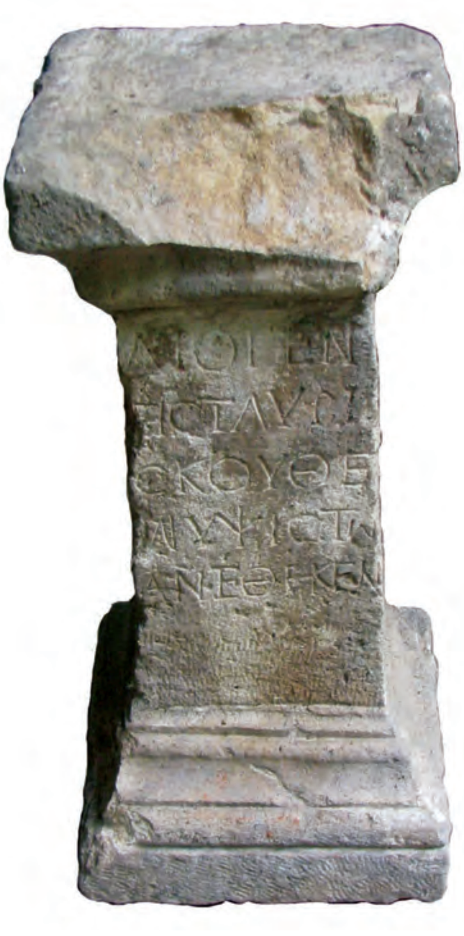

Обр. 1. Жертвеник с надпис на старогръцки език.

Шкарпът бе продължен покрай вътрешното лице на западния участък от южната крепостна стена, пред кули 21, 22, 23, 24 и 25. Тук се наблюдаваше същата ситуация – множество дребни и средноголеми камъни, фрагменти предимно строителна керамика и разпрашен бял хоросан от разрушенията на стената. При разчистване вътрешността на кула 25 се попадна на масивно струпване от фрагменти на големи амфори. Струпването бе разкрито на ниво значително по-високо от подовото ниво на кулата. Очевидно се касае за керамично депо, оформено в резултат на разкопките през 60-те години на миналия век.

При разчистване на вътрешността на съседната кула 24 бе открит фрагментиран керамичен капак. Пред входа на кула 23 се попадна на помещение с каменни зидове. Изкопните работи тук бяха преустановени. В западния край на шкарпа, малко преди входа на ъгловата кула 26, се попадна на каменна стълба, неизвестна досега. И тук изкопните работи бяха веднага прекратени.

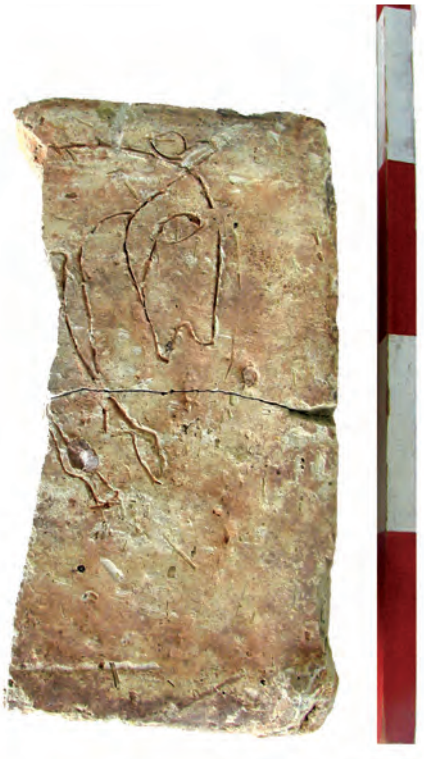

Обр. 2. Фрагмент от тухла с врязано изображение на кон.

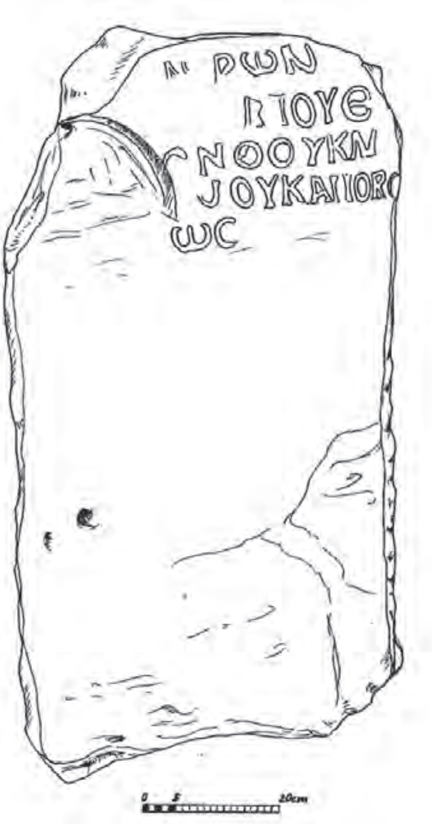

Обр. 3. Варовикова плоча с надпис на старогръцки език.

Шкарпирането покрай вътрешното лице на източния участък на южната крепостна стена бе проведено в посока от изток към запад пред кули 18, 19 и 20. Характеристиката е същата като в гореописаните участъци. Открити са късноантична бронзова коланна тока, два керамични прешлена за вретено, оловна пломба и 6 бронзови монети от IV-V в. Във вътрешността на кула 17 се извършиха сериозни изкопни работи за издигане на метална конструкция с погледна площадка върху нея. Тук бяха открити и прибрани част от каменна колона, фрагменти от амфора, бронзова фибула и фрагментирана тухла с частично запазено врязано изображение на кон (обр. 2). Източно от входа към кула 20, при шкарпирането се попадна на каменен зид на калова спойка, долепен до вътрешното лице на крепостната стена и с шир. 0,70 м.

Шкарпиране бе предвидено да се извърши и покрай вътрешното лице на източната крепостна стена. Тук обаче още при прокарването на работен път за машините на строителната фирма на 5 м западно от източната крепостна стена и на 10 м южно от голямата базилика, почти непосредствено под съвременното ниво на терена се попадна на каменен зид на калова спойка с направление север–юг. Шкарпиране покрай цялото вътрешно лице на източната крепостна стена не бе позволено.

Шкарпиране бе започнато покрай вътрешното лице на източния участък на северната крепостна стена, в пространството между съвременния път, водещ към портал на фирма „Антибиотик“ и източната крепостна порта (участъкът западно от входа към кула 9 и източно от него до източната порта). Пред входа към кула 9 и западно от него на дълб. 3 м се попадна на 3 масивни варовикови плочи, подредени в посока изток– запад с размери 2,03 х 0,66 и деб. 0,33 м, 1,33 х 0,54/0,65 и 1,99 х 0,85 м, образуващи подова настилка. Изкопните работи тук бяха преустановени. Източно от настилката в южния профил се очерта каменен зид на калова спойка с направление запад – изток, а в източната му част, отново в профила, бяха забелязани разрушения на пещ, изградена от фрагменти строителна керамика на калова спойка. И тук изкопните дейности бяха преустановени и впоследствие се пристъпи към археологическо проучване на откритите структури.

При разчистването терена на сграда VIII, подготвяна за консервация и реставрация, бяха открити единични находки – оловен прешлен за вретено и бронзова закопчалка от книга от периода на ранното средновековие. От източния зид на тази сграда бе изваден и прибран каменен блок с врязана украса (обр. 3). При шкарпиране на терена северно от същата сграда се попадна на масивно каменно струпване на 0,80 м северно от северния зид на сградата и на 2,80 м източно от северозападния ѝ ъгъл. В него бе открита и прибрана каменна плоча с надпис на старогръцки език.

Сграда X, разположена западно от голямата сграда с перистилен двор (сграда VII), бе обект на консервация и реставрация, съпроводени с изкопни работи в самата сграда и по терена около нея. В основата на каменно струпване южно от сградата бяха открити и прибрани 4 диска от каменни хромели. При подравняване на подовото ниво на помещение 2 в тази сграда бяха открити предмет от кост и 49 бронзови монети от периода от средата на IV – средата на V в.

На много места във вътрешността на крепостта бяха направени изкопи с дълб. 0,60 м за полагане пилоните на осветителни тела. Не бяха установени археологически структури.

№63. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ В АБРИТУС

Галена Радославова, Георги Дзанев

Във връзка с реализацията на проект „Абритус – мистика и реалност“ през периода 11.09. – 24.11.2013 г. се извършиха спасителни археологически разкопки в рамките на 4 работни сектора:

Сектор 1 е разположен северно от сграда VII. Проучването бе извършено в рамките на терена, върху който е предвидено изграждането на погледна площадка. Разкрито бе помещение с правоъгълна форма от съвременна постройка, свързана с разкопките на съседната сграда VII през 50-те години на XX в.

Сектор 2 е разположен по протежение на външното лице на южния зид на сграда VIII. В повърхностния слой бе открита част от средновековна улична настилка от варовикови плочи. В дълбочина се появиха останките от две ранносредновековни жилища. Открити са находки, датиращи от кр. X – нач. XI в. В североизточния ъгъл на жилището се разкри огнище с кръгла форма, оградено с един ред ломени камъни. Открита е фрагментирана битова керамика от средата – втора пол. X в.

В крайния западен участък на сектора, по протежение на западния зид на сграда VIII, е частич-

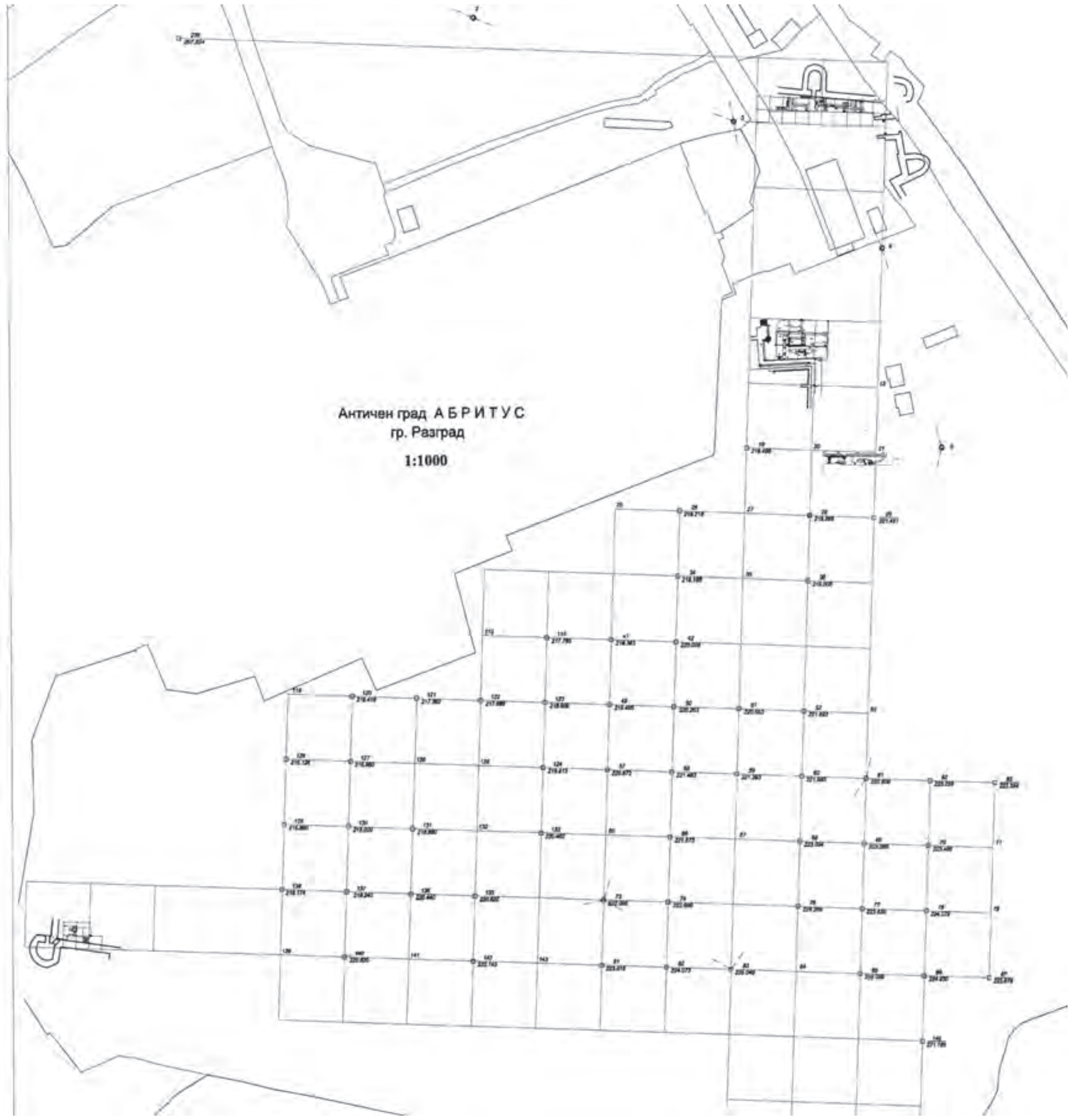

Обр. 1. Абритус. Общ план (М 1:1000).

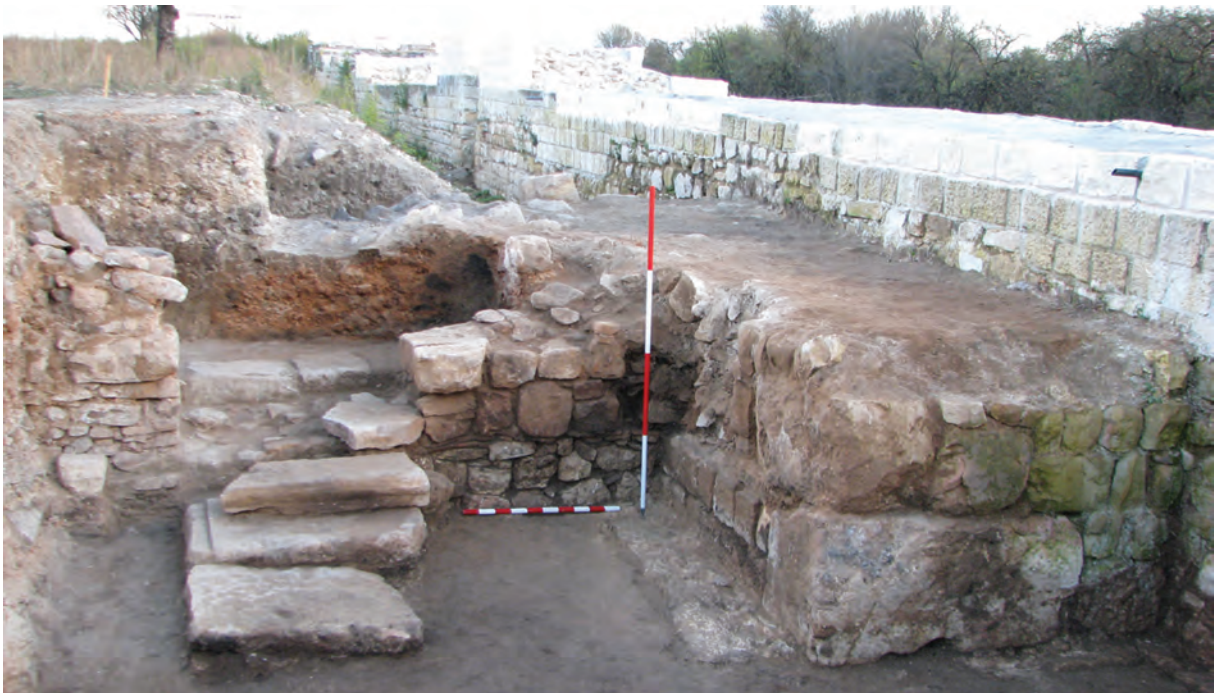

Обр. 2. Абритус. Сектор 3, помещение 4, поглед от север.

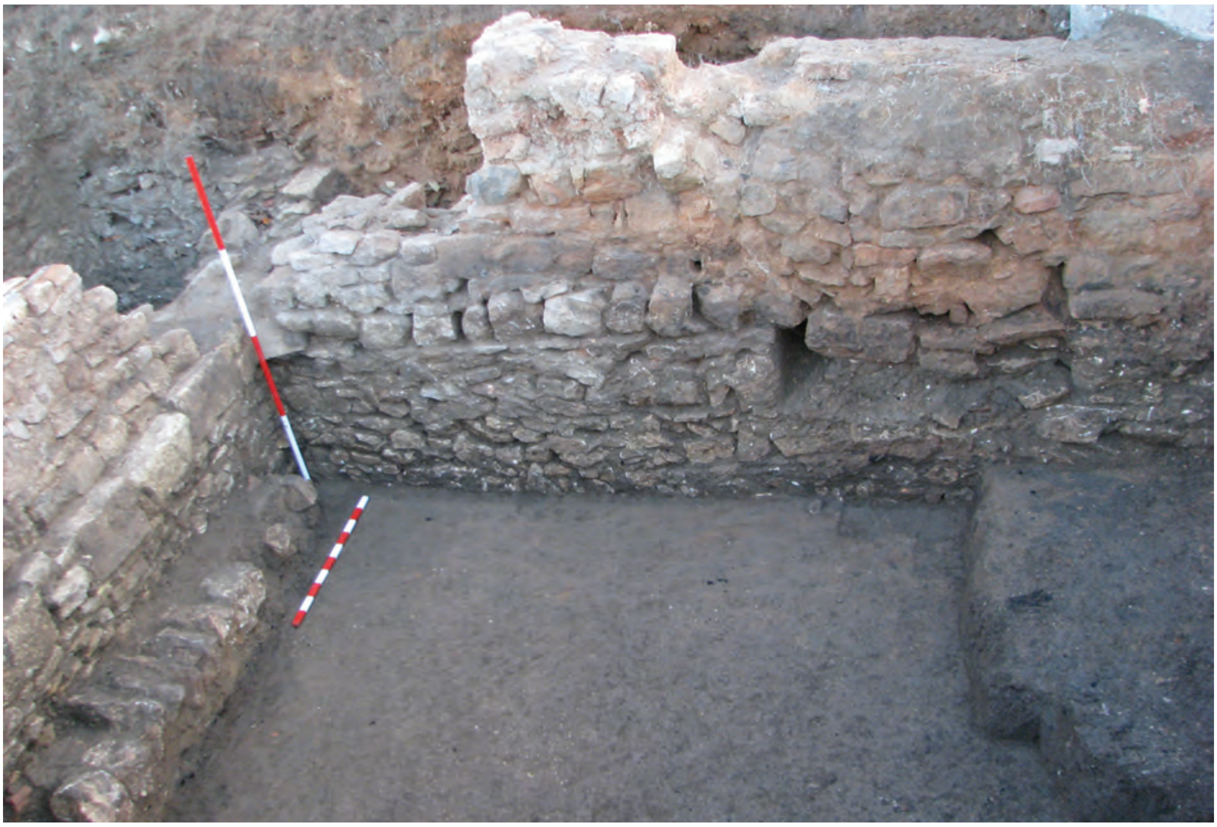

Обр. 3. Абритус. Сектор 5, помещение със стълбище, поглед от запад.

но проучен късноантичен зид от средноголеми камъни на калова спойка с посока север – юг. В южната му част е разкрит зазидан вторично вход с ширина 1,30 м. Откритите в този участък керамичен материал и монети датират постройката през периода от втора пол. IV – нач. V в. В източната част на проучената площ се откри вкопан в материковата скала канал за отпадни води – продължение на откриния в предходни години, излизащ от банското помещение на сграда VIII.

Сектор 3 е разположен покрай вътрешното лице на източната част на северната крепостна стена на Абритус, между кули 8, 9 и 10. Разкрити бяха частично останките на 4 сгради с общо 9 помещения и една пещ. От първата сграда е проучено частично едно помещение с дълж. 5,75 (изток–запад) и проучена до момента шир. 2,30 м (север–юг). Зидовете са изградени от ломени камъни на калова спойка, като при северния зид е запазено и надзиждане с кирпичени тухли. Стените са били обмазани с дебела хоросанова замазка. В помещението се откриха фрагменти битова керамика от IV-V в., керамична лампа от кр. IV – кр. V в., каменна бойна топка и 7 бронзови монети, най-късната от които е на император Зенон (474-491 г.).

Втората сграда в този участък е с общо разкрити до момента 5 помещения. Помещение 2 е с дължина 4,25 м (изток–запад) на 2,25 м (север–юг), като в южна посока продължава в непроучен терен. Стените са обмазани с дебела хоросанова обмазка. Върху подовото ниво се откриха фрагментирани и цели керамични съдове и 5 бронзови монети от периода 30-те години на IV – втора пол. V в.

Помещение 3 е разположено източно от предходното и е в конструктивна връзка с него. В северния зид е оформен вход с ширина 1,35 м, с масивен каменен праг с вдълбани в него две кръгли дупки за оси на двукрила врата. Подът е обмазан с глина, обгоряла при пожар. В североизточния ъгъл на помещението е разкрито правоъгълно огнище с рамери 1 х 0,50 м. По пода на помещението и пред прага на входа в северната му стена бяха събрани 38 бронзови монети, най-ранните от които са фолиси на Констанций II от 337-341 г., а най-късните са на Хонорий и Теодосий II, сечени през периода 408-423 г.

Помещения 6 и 7 се разкриха източно от помещение 3, в конструктивна връзка с него. Разположени са едно до друго в посока север–юг, с обща дължина 4,50 м, долепяйки се в северна посока до вътрешното лице на северната крепостна стена. Във вътрешността на помещение 7, долепена на фуга до западния му зид, се разкри основа на стълба с 3 стъпала с ширина 1,40 м и обща височина 0,93 м. Източно от тези две помещения, след проход с ширина 0,75-1,20 м са разкрити зидовете на други две – помещения 8 и 9, верижно разположени в посока север–юг.

Помещение 8 е частично разкрито, като продължава на юг в непроучен терен. Северното помещение 9 е с трапецовиден план. В двете помещения са открити фрагменти от керамични и стъклени съдове и 10 бронзови монети, най-ранните от които са на Константин I (между тях – и 2 варваризата от 318–320 г.), а най-късната е 1/2 фолис на Юстин II.

В крайния западен участък на проучвания сектор се разкриха частично останките на две помещения – 4 и 5 от една сграда. Помещение 4 (обр. 1) е с разкрити досега размери 4,70 м (изток–запад) х 3,95 м (север–юг). Ясно се разграничават два строителни периода. Зидовете първоначално са от ломени варовикови камъни на калова спойка и не носят следи от пожар. През втория строителен период зидовете са презиждани в същата техника, като във височина са надстроявани с кирпични тухли. Върху стените от втория строителен период личат следите на силен пожар. Върху подовото ниво от първия строителен период на помещението се откриха фрагменти от керамични съдове от IV – втора пол. V в., части от стъклени съдове, фрагмент от вотивна стъклена пръчка, бронзова луковична фибула, части от острието, ножницата и верига за окачване на къс боен меч – скрамасакс и колективна находка от 73 бронзови монети, най-ранните от които са фолиси на Лициний I от 313-317 г., а най-късната – на Аркадий, от 402-408 г.

Помещение 5 бе разкрито южно от помещение 4, само на 0,60 м. В него се откриха единични фрагменти битова керамика от IV-V в. и 6 бронзови монети от IV – нач. V в. Северно от помещение 2 се разкриха останките от пещ, стъпваща върху късноантичен зид. Била е с кръгъл или полукръгъл план, изградена от фрагментирани късноантични тухли и керемиди на калова спойка и с калова обмазка върху двете лица на стените.

Сектор 5 се намира източно от входа към югозападната ъглова кула на Абритус (обр. 2). Разкрити са две археологически структури: каменна стълба и помещение със стълбище. Каменната стълба отстои на 3 м източно от входа към кулата. Тя е еднораменна, долепена до куртина L на южната крепостна стена. Основата на стълбата има правоъгълна форма, като западната ѝ стена е отвесна, а стъпалата са от изток.

Стълбата е ориентирана изток–запад, дълга е 8,50 м, широка 2 м и запазена на височина 1,65 м. Запазени са седем стъпала с обща дължина 2,25 м. Споени са с дебел слой жълтеникав хоросан. На 2,15 м източно от северозападния ъгъл на каменната стълба, на фуга е долепен зид с посока юг–север. Той е част от помещение, долепено до тази стълба и стъпва върху нейният банкет, което показва по-късното му изграждане.

На 1,50 м северно от северната стена на каменната стълба има вход с ширина 1,35 м. Той е от запад, като в източна посока продължава чрез четири каменни стъпала от вторично използвани каменни плочи с различна височина и дължина. Общата ширина на стълбището е колкото ширината на входа – 1,35 м, а височината му е 0,86 м. Стъпалата водят към вътрешността на помещение, което не е проучено. Откриха се също фрагменти от амфори и керамично съдче от първа пол. V в. (обр. 3), четири единични монети и една колективна монетна находка, състояща се от 29 бронзови монети. С изключение на една от единичните монети – силно горял и обезличен фолис на Анастасий I или на Юстин I, отсечен в периода 498-527 г. – всички останали са от кр. IV – първа пол. V в., с най-късни емисии на Теодосий II от 425-450 г.

№64. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА АНТИЧНИ ОБЕКТИ ПО ТРАСЕТО НА ПРЕНОСЕН ГАЗОПРОВОД ВИСОКО НАЛЯГАНЕ И АГРС ДОБРИЧ – СИЛИСТРА ДО С. КАЛИПЕТРОВО, СИЛИСТРЕНСКО

Георги Атанасов, Светлана Ганчева, Кристиан Михайлов

След обхождане на подготвеното за строителни дейности трасе на газопровода са регистрирани два обекта. Първият е разположен високо над десния бряг на полупресъхналата рекичка Бешовица на 4,80 км от Силистра и на около километър от северозападните покрайнини на с. Калипетрово.

При изравняването на терена със земекопна техника по границите на сервитута е отнет пласт с дебелина средно около 0,50 м от съвременното ниво, при което е засегната археологическа структура (обр. 1). В един участък с дължина около 20 м и по цялата ширина на сервитута са концентрирани много голямо количество фрагменти от строителна керамика – предимно керемиди. На едно място машините са засегнали зид. На терена се откриват и фрагменти от битова керамика – основно антична и отделни фрагменти средновековна.

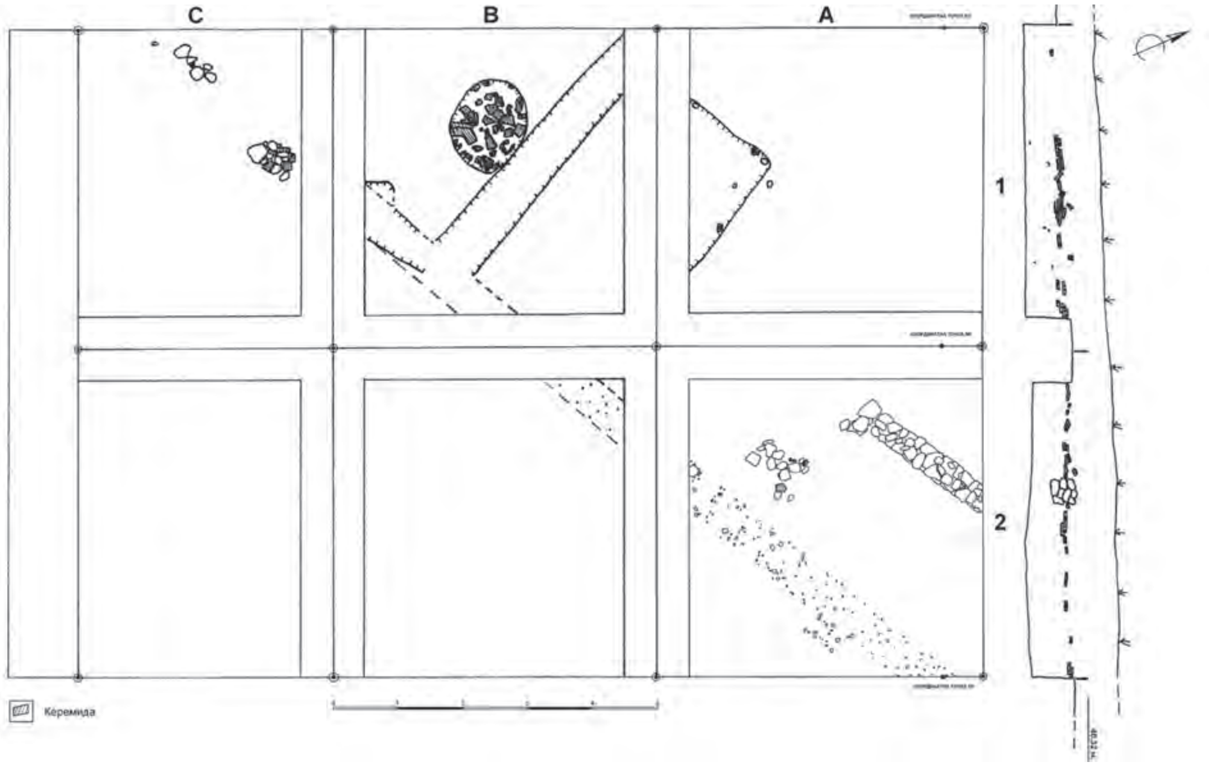

Обр. 1. Обект 1. Каменна стена от римската сграда.

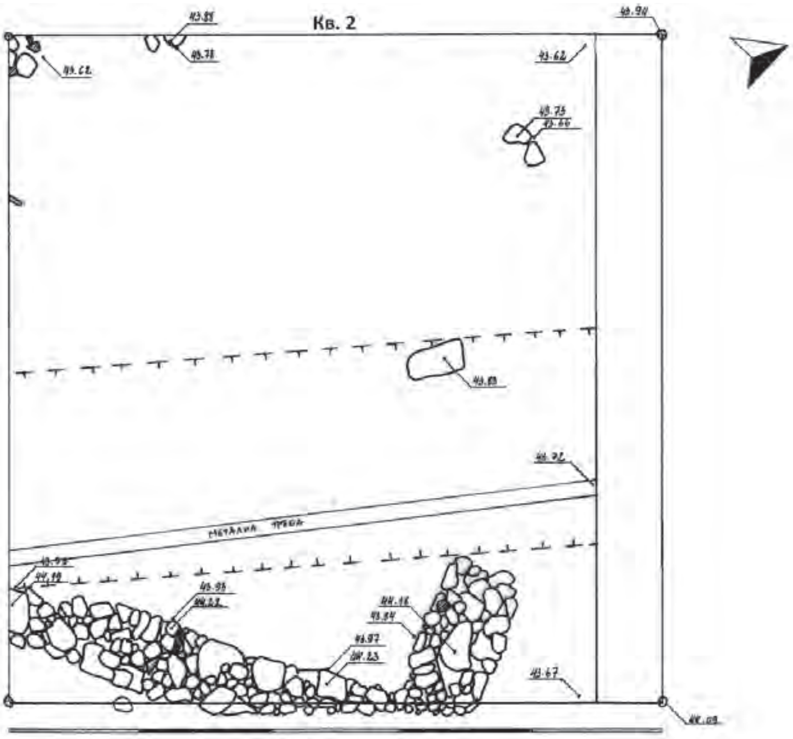

Обр. 2. Обект 2. Каменен зид.

Предвидената за проучване площ е ок. 150 кв. м. По план квадратната мрежа квадратите са шест, с номерация А1, А2, В1, В2, С1, С2 и страна на квадрата 5 м. Тя е съобразена със сервитута, а не с посоките на света.

В I механичен пласт (около 0,20 м) във всички квадрати е открито голямо количество фрагментирани керемиди от рухнал покрив. От този пласт основно произхожда откритата на обекта битова керамика, както и находките. На места (източните части на кв. А1, А2) керемидите образуват пласт с дебелина до 0,30 м. В кв. А2 под падналите керемиди са открити монета и бронзова апликация. Пръстта под керемидите не се различава от тази над тях. Единствено в кв. А1 непосредствено под пласта с керемиди има ниво от сивкава пръст с малко въглени. След отнемането на I механичен пласт в кв. А2 е разкрит видимият още преди началото на разкопките зид. Той представлява основа от ломени камъни на кална спойка. Ширината му е 0,40 м и е недостатъчна за поддържането на масивния покрив, поради което се предполага, че е бил вътрешен зид на сградата.

В кв. А1 е проучена структура, която се очертава в негатив в южната част на квадрата. Пръстта в нея е тъмнокафява, силно примесена с бучки бял и розов хоросан, големи и дебели парчета обмазка (вероятно от под), дребни камъни и фрагменти от керемиди.

Във II и III механични пластове фрагменти от строителна и битова керамика се откриват спорадично. След престъргване на долното ниво на II пласт са разкрити следните структури: траншеи от зидове в кв. А2, В1 и В2, както и яма № 1 в кв. В1.

Яма № 1 е разположена малко на запад от центъра на квадрата, южно от траншеята. Тя е с овална форма и размери 1,20 м на 1,42 м. Запълнена е с фрагментирани керемиди, идентични с намираните по целия обект.

Траншеите са образувани от извличането на каменния строителен материал след разрушаването на сградата. Траншеята в кв. В1 съдържа рушевини от сградата. Широка е 0,75 м и пресича диагонално (от североизток на югозапад) квадрата, чупи под прав ъгъл, за да се свърже в югозападната му част с друга, перпендикулярна траншея, проследена още в югозападната част на кв. С1. Траншеята в кв. В1 подобно на структурата в кв. А1, е с примеси от хоросан, дебела мазилка, дребни камъни и керемиди. Тя е от вътрешен на сградата зид, който я дели на поне две помещения.

Траншеята в кв. В2 е в самия североизточен край на квадрата и се проследява в профилите. Нейните точни размери не са установени, но върви в една линия с тази от кв. А2 и продължава към кв. В1.

Последната траншея при нивото на престъргване в кв. А2 е малко по-тясна – 0,60 м. Тя се различава и по пълнежа си – кафява пръст с дребни ломени камъни и бучки варовик. Тя маркира външния западен зид на сградата, който е подсилен с пиластър, очертал се в кв. А2 като правоъгълен израстък на правата траншея. Общата му дължина достига 15,40 м. Зидът от ломени камъни в кв. А2 е успореден на външния зид и вероятно е отделял друго помещение.

В северозападната част на кв. С1 са разчистени средно големи ломени камъни, които очевидно принадлежат на продължението на зида, регистриран в кв. А2 и В2. Освен това се наблюдава голяма концентрация на строителна и битова керамика.

Находките са малко и се състоят от две монети, две апликации (с кръгла и листовидна форма) и няколко железни предмета. Едната от монетите е от IV в.

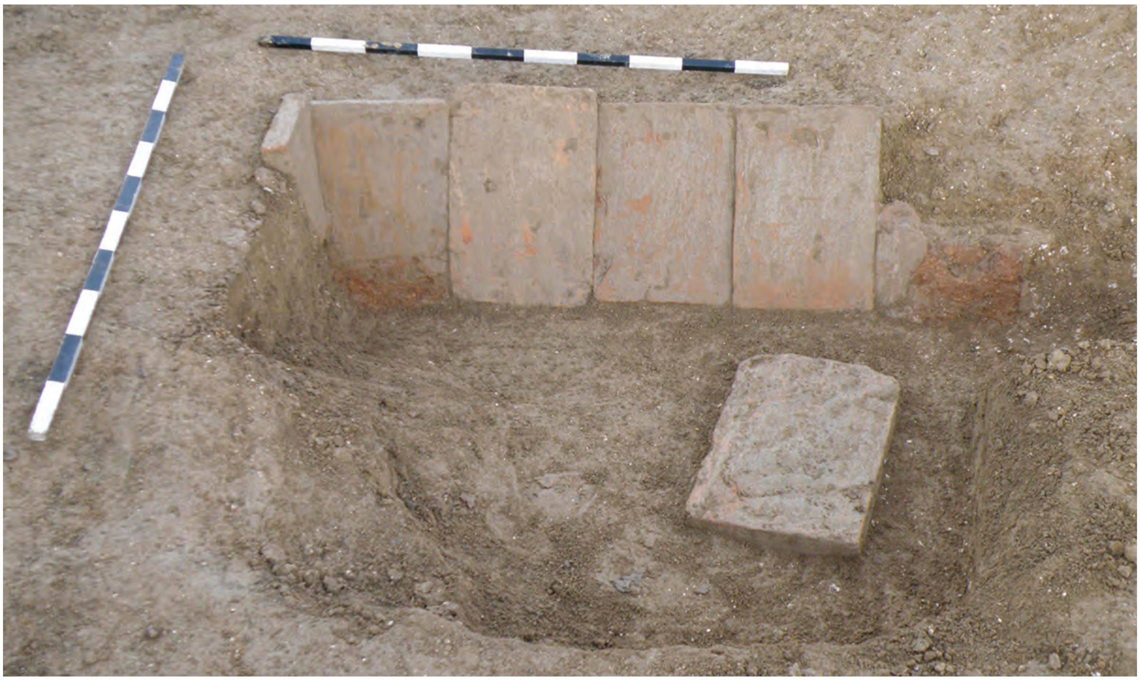

Обр. 3. Обект 2. Тухлен гроб.

Битовата керамика е от III-IV в. Наред с обикновената трапезна и кухненска керамика се откриват и не малък брой фрагменти от луксозна (червенолакова) керамика, както и фрагменти от амфори.

По всяка вероятност става въпрос за голяма жилищна постройка, която е силно обезличена още в античността. Тя продължава да се развива на изток, юг и север, извън проучваната площ. Фрагментите от фина стенна мазилка свидетелстват, че вътрешността на някои от помещенията са били оцветени в помпеанско червено. Работната хипотеза е за деструкции на крайградска римска вила (*suburbana* или *rustica*), защото по продължение на сухоречието са регистрирани още стационарни обекти заемащи неголяма площ с керамика от III-IV в. Находките и монетите предполагат изоставянето ѝ преди края на IV в.

Вторият обект е разположен непосредствено до десния бряг на полупресъхналата рекичка „Бешовица“, на 5 км югозападно от Силистра и на около 500 м от северозападните покрайнини на с. Калипетрово в близост до ж.п. линията Силистра–Алфатар–Самуил. Отстои на около 550 м югоизточно от първия античен обект по газопровода.

План–квадратната мрежа е ориентирана по трасето на газопровода и включва три квадрата със страна 5 м и номерация 1, 2, 3 от изток на запад.

В кв. 1 се откриват малък брой фрагменти битова и строителна керамика. Там преминава метална тръба, положена преди строителството на газопровода, която пресича квадрата от север на юг.

В кв. 2 се наблюдава най-високата концентрация на битова и строителна керамика. В източната му част е проучен зид (ъгъл), чиято основа е засегната при полагането на две съвременни тръби. Зидът е изграден от ломени камъни, споени с кал и средната му ширина е 0,60 м (обр. 2). В незасегнатите от тръбите участъци античния пласт е от еднородна, светлокафява, глинеста пръст, съдържаща единични фрагменти от керемиди и битова керамика от III-IV в.

В самия северозападен ъгъл на кв. 3 са разчистени ломени камъни и фрагменти керамика, вероятно останки от южния зид на сградата. В един участък е проследено ниво с пепел, въглени и концентрация на керамични фрагменти, което вероятно е нивото на обитаване на сградата.

На около 50 м от кв. 1, до ж.п. линията е разкрит гроб (обр. 3), ориентиран североизток-югозапад. Запазена е само югозападната част на съоръжението. Камерата е оформена от поставени под лек наклон навън тухли с размери около 40,5 x 27 x 5 см. Дължината му е 1,68 м, като от едната страна са запазени 5 тухли. Гробът не съдържа човешки останки и находки.

Находките са малко – две монети (римска и османска), кръгла апликация с изображения на делфини, прешлен и няколко железни предмета. Керамиката е обикновена, кухненска и трапезна от III-IV в. Работната хипотеза е за деструкции на крайградска римска вила (*suburbana* или *rustica*). Предполага се, че тя е изоставена преди края на IV в.

№65. АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ НА ШЕСТ ОБЕКТА ПО ТРАСЕТО НА ПРЕНОСЕН ГАЗОПРОВОД ДОБРИЧ – СИЛИСТРА

Светлана Ганчева, Георги Атанасов

Наблюдението включва 6 обекта по трасето на газопровода Добрич – Силистра:
- с. Росеново, общ. Добрич – км 3,250 – км 3,500;
- с. Балик, общ. Тервел – км 24,975;
- с. Коларци, общ. Тервел – км 32,150 – км 33,250;
- с. Стрелково, общ. Кайнарджа – км 45,100;
- с. Войново, общ. Кайнарджа – км 48,120 – км 48,200;
- с. Калипетрово, общ. Силистра – км 78,460 – км 78,850 (обр. 1).

Обект № 3. Надгробна могила в землището на с. Балик, община Тервел. При направените обходи при трасирането на газопровода е установено, че надгробната могила е с височина 1,6 м и диаметър 40 м, като насипът е нарушен. Могилата попада на около 150 м западно от трасето на газопровода и е извън сервитута и посочената за наблюдение точка. В хумусния слой и при направения изкоп за полагане на тръбите пръстта е чиста и жълта, без никакви примеси. Липсва всякакъв материал.

Обект № 6. Средновековно селище (обединени обекти №№ 6 и 7) в землището на с. Коларци, община Добрич. Наблюдението започва през месец юли с отнемане на горния пласт с дебелина от ок. 0,30 м. В сервитута липсва материал, който да бъде свързан с някакво ранно поселение. Теренът е разнообразен, на места пръстта е чиста, в други участъци той е каменист и скалист. В определени участъци се наблюдава голямо струпване на камъни, които са необработени Част от тях вероятно са от зидове, а други са от самия терен и неговата характеристика.

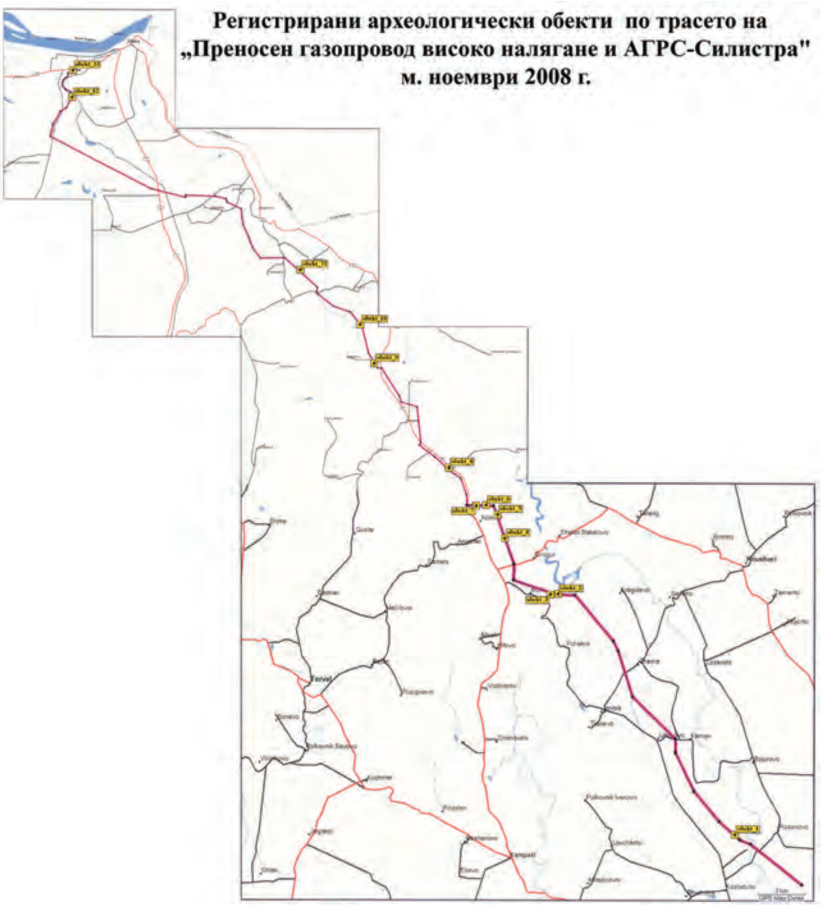
Регистрирани археологически обекти по трасето на
„Преносен газопровод високо налягане и АГРС-Силистра"
м. ноември 2008 г.

Обр. 1. Регистрирани археологически обекти по трасето на „Преносен газопровод с високо налягане" – Силистра.

И при полагане на тръбите при дълбочина от около 1,50 м, като в ниското тя достига над 3 м, наблюдаваното при отнемането на горния пласт се потвърждава. В западния участък пръстта е чиста и жълта, без никакви примеси. Следват скалисти участъци от двете страни на дерето. В профила на места личат вкопавания, като на едно място, в едно от тях, се откриват единични фрагменти средновековна керамика.

Обект № 9. Могилен некропол в землището на с. Стрелково, община Кайнарджа. Могилният некропол се състои от четири могили, като трасето на газопровода преминава между двете найсеверни, намиращи се на голямо разстояние една от друга. При направения изкоп за полагане на тръбите при дълбочина от около 1,50 м, са открити четири фрагмента тракийска керамика. Освен керамичните фрагменти на терена няма други следи и материали.

Обект № 10. Селище от римската епоха в землището на

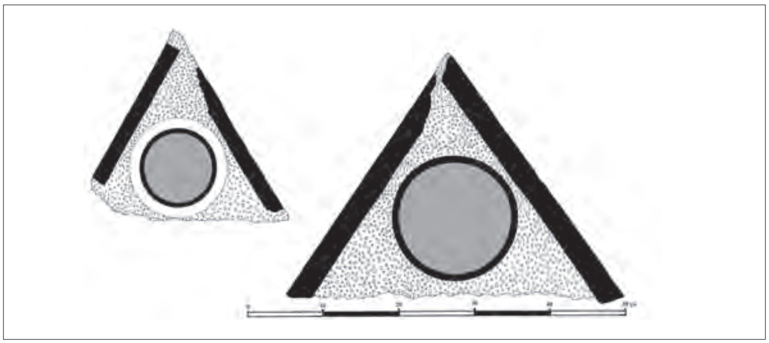

Обр. 2. С. Калипетрово, Силистренско. Водопроводи.

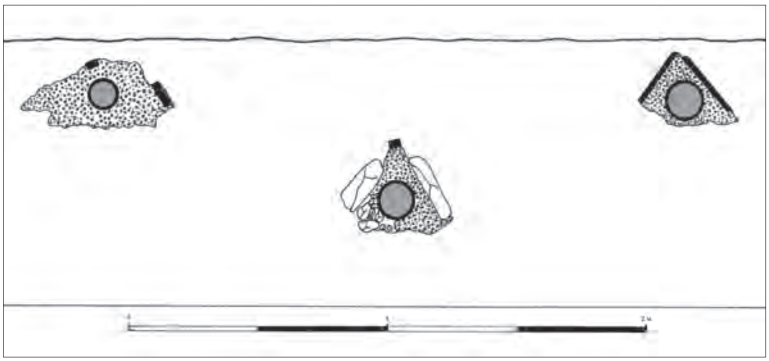

Обр. 3. С. Калипетрово, Силистренско. Водопроводи.

с. Войново, община Кайнарджа. Извън терена в горския пояс, където попада част от обекта е открита по всяка вероятност част от архитектурна база.

Обект № 13. Римско селище в землището на с. Калипетрово. При изкопите за полагане на тръбите на газопровода се попада на три водопровода с посока ЮИ – СЗ, които отстоят на разстояния един от друг.

- I водопровод (N – 44°06'08.0; E – 27°13'07.7; h – 18,765). Намира се най на изток. Вътрешният диаметър е 8,9 см, а дебелината на стената е 8 мм. Под нея има подложка от бял хоросан. В северния профил е другия край на тръбата.

- II водопровод. На 5 м западно от първата тръба е следващия водопровод. Две тръби, отстоящи на разстояние 7 см една от друга (обр. 2). Първата тръба (N44°06'08.1; E27°13'07.4; h – 19,334) е с вътрешен диаметър 9 см, дебелината ѝ е 6 мм, а хоросанът, използван при връзката със следващата тръба (муфа) е 1,4 см. Около водопроводната тръба има бял хоросан, който образува триъгълник, а отдолу и служи за подложка. Над него има две тухли, двускатно разположени, които образуват защита отгоре. Запазената им дължина е 20 см, а дебелината е 2 см. Максималната ширина на съоръжението е 30 см, а височината е 25 см.

Втората тръба (N44°06'08.0; E27°13'07.4; h – 19,385) е аналогична на първата като начин на градеж, но е с по-големи размери. Тя е 5 см по-ниско от първата, а завършва на 10 см под нея. Тръбата е с вътрешен диаметър 15 см и дебелина 8 мм. Отново в долната част, белият хоросан служи за подложка, а над него са двете тухли. Те са с размери 37 см и дебелина 3 см. Максималната ширина е 45 см, а височината е 32 см. В северния профил са запазени и двете тръби.

- III водопровод. Тази група се състои от три тръби, които минават през цялата ширина на изкопа и се проследяват в северния профил. Те са успоредни и са разположени на около 1 м една от друга. Двете крайни са на почти еднаква дълбочина, а средната е ситуирана по-ниско (обр. 3).

Първата тръба (N44°06'07.6; E27°13'02.5; h – 19,207) е с вътрешен диаметър 8,8 см и дебелината на стените е 9 мм. Около нея има жълт хоросан, който подобно на другите тръби, долу е като подложка. От западната страна е запазена тухла, с дължина 10 см и дебелина 3 см. Тя е обмазана с бял хоросан. В горния край има и второ парче от тухла. От изток липсва тухла, а личи само голямо парче бял хоросан. Максималната ширина на водопровода е 60 см, а височината е 25 см.

Втората тръба (N44°06'07.6; E27°13'02.5; h – 18,937) се намира между другите две. Изградена е по малко по-различен начин. Около тръбата отново има бял и жълт хоросан, образуващ триъгълник. Но тук липсват тухлите поставени стреховидно, а от двете страни са запазени камъни, които са служили за предпазване на тръбата. На върха на триъгълника от хоросан има малко парче от тухла. Тръбата е с вътрешен диаметър – 11 см, и дебелина отново 8 мм. Ширината на целия водопровод е 44 см, а височината е 35 см.

Третата тръба (N44°06'07.6; E27°13'02.4; h – 19,259) е с вътрешен диаметър 10,5 см, дебелината на стената е 8 мм. Около нея има бял хоросан, долу като подложка с дебелина 3 см. Отгоре са поставени две тухли, едната с дължина 28 см, а другата – 20 см. Дебелината им е 2 см. Цялото съоръжение е с ширина 46 см и височина – 27 см.

В профилите и изхвърлената от багера пръст се откриват единични фрагменти битова керамика.

Откритите водопроводи по всяка вероятност трябва да се свържат със селище, разположено в района на с. Айдемир.

ЮЖНА БЪЛГАРИЯ

№66. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА КРЕПОСТТА БОРОВЕЦ ПРИ С. РАЗЛИВ, ОБЩИНА ПРАВЕЦ

Румен Иванов, Татяна Борисова, Михаела Занева

През 2013 г. продължиха разкопките на връх Голям Боровец. Започна проучването на сектор от крепостната стена в посока югоизток. Освен това трябваше да се проучат квадрати, които се намират от вътрешната страна на крепостната стена и отвън, разположени по югоизточния склон, на юг от входа.

В ЮИ сектор са проучени кв. Е 4/2, Е 4/3, Е 4/4 и части от кв. Е 4/6, Е 4/7 и Е 4/8. В рамките на очертанията на тези изкопи в ЮИ сектор бяха разкрити сграда 5 и сграда 6, отстояща на запад от сграда 5, която в северна посока не е допроучена. Постройките не са долепени до крепостната стена. Несъмнено запазеността е съвсем ниско в субструкцио. Същото е констатирано и при сграда в противоположния СЗ край, изследвана още през първата кампания. Разкрита е и част от крепостната стена в южна посока попадаща в кв. Е 4/12 (обр. 1).

Сграда 5 е с правоъгълен план на калова спойка с размери 7,70 м х 6,90 м и ширина до 0,74 м и ориентация по дългата си страна ЮИ-СЗ. Най-добре е запазена южната стена с дължина 6,90 м, височина 1,03 м и 7 реда камъни. От запад е запазена височина до 0,70 м и 6 реда камъни. Северната стена стъпва върху скалата, като при външното лице се открива хоросаново петно. Разкрит е и вътрешен зид на калова спойка с дължина 4,85 м и ширина 0,50 м с ориентация И-З, който е преграждал вътрешното пространство, отделяйки едно по-малко помещение. Във височина са запазени до 4 реда и 0,56 м по-големи прецизно обработени камъни, като източния му край стъпва върху скалата, оформена като стъпало. Вероятно целта е по-голяма устойчивост в основата, тъй като е изпълнявал функциите на носеща конструкция. По запазените много разрушени останки, може да се предположи, че в югоизточния ъгъл е било изградено стълбище, което е отвеждало на втория етаж.

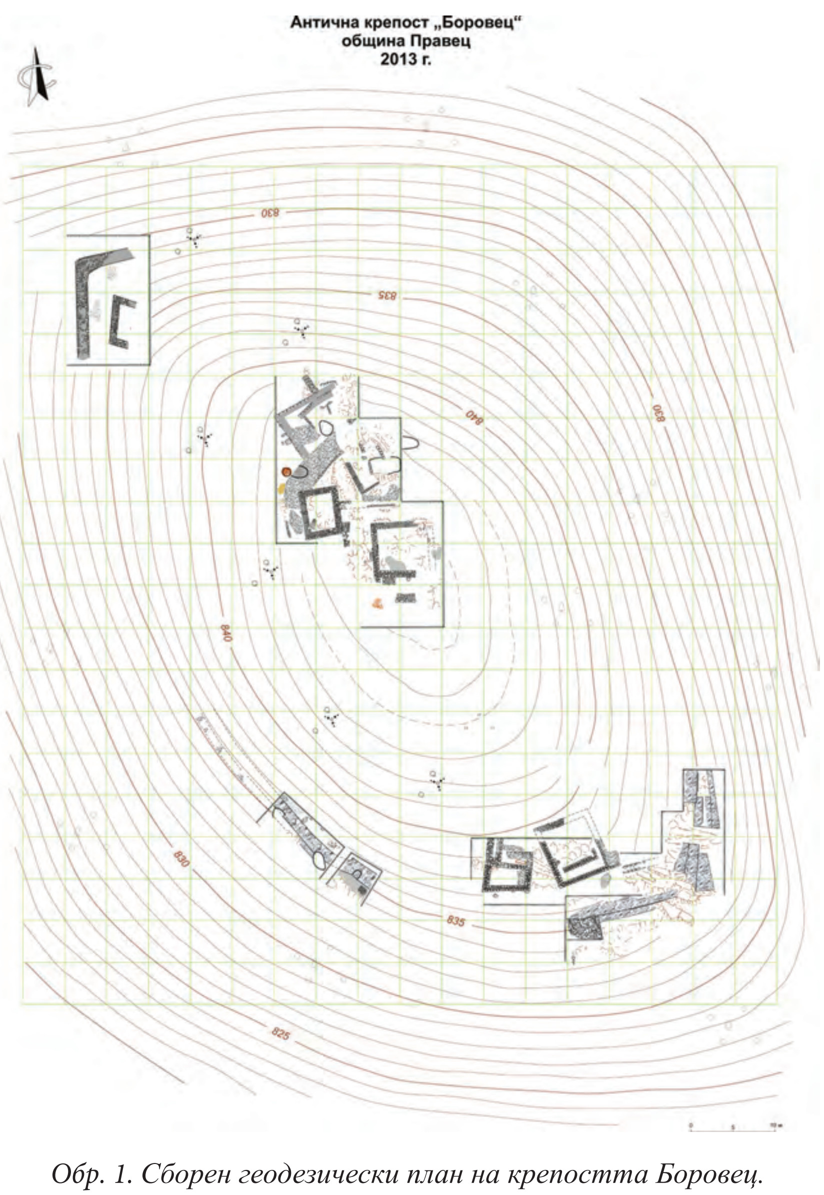

Обр. 1. Сборен геодезически план на крепостта Боровец.

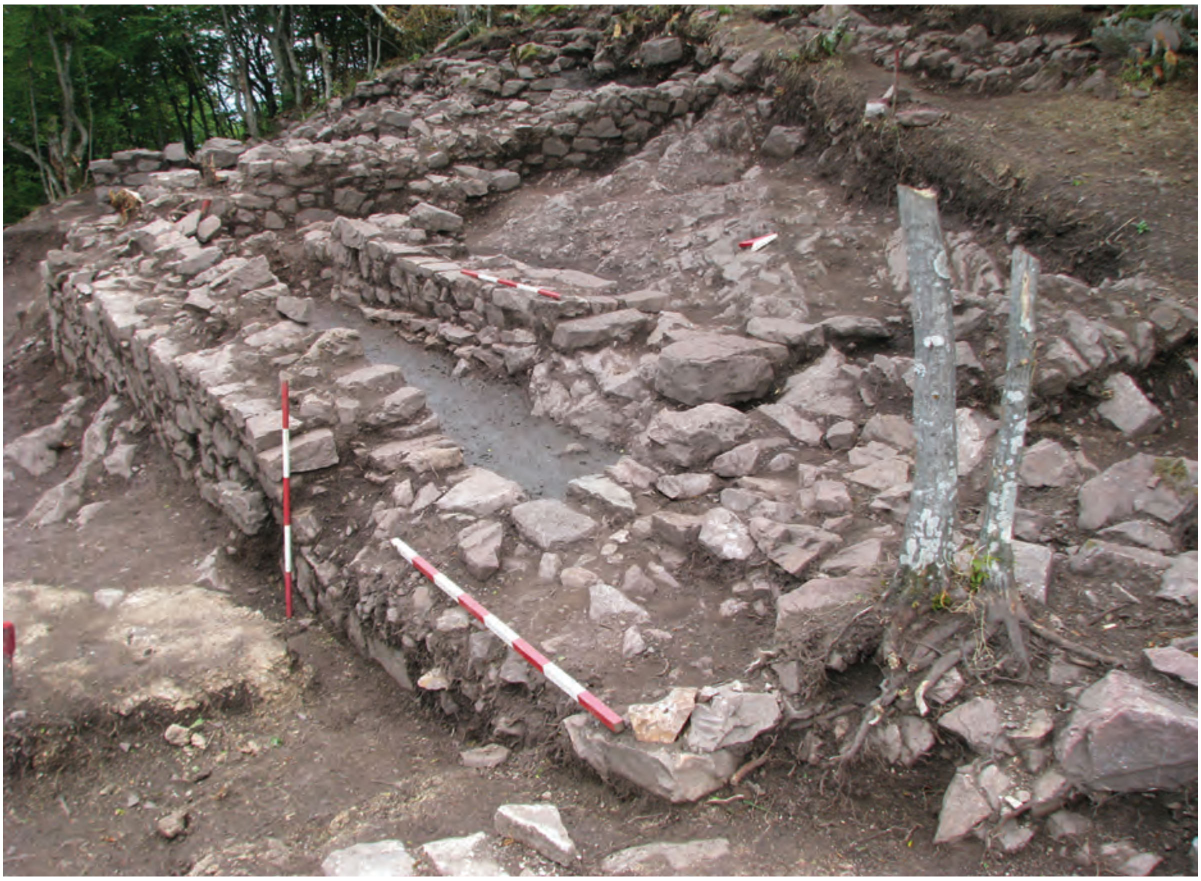

Обр. 2. Сграда № 5.

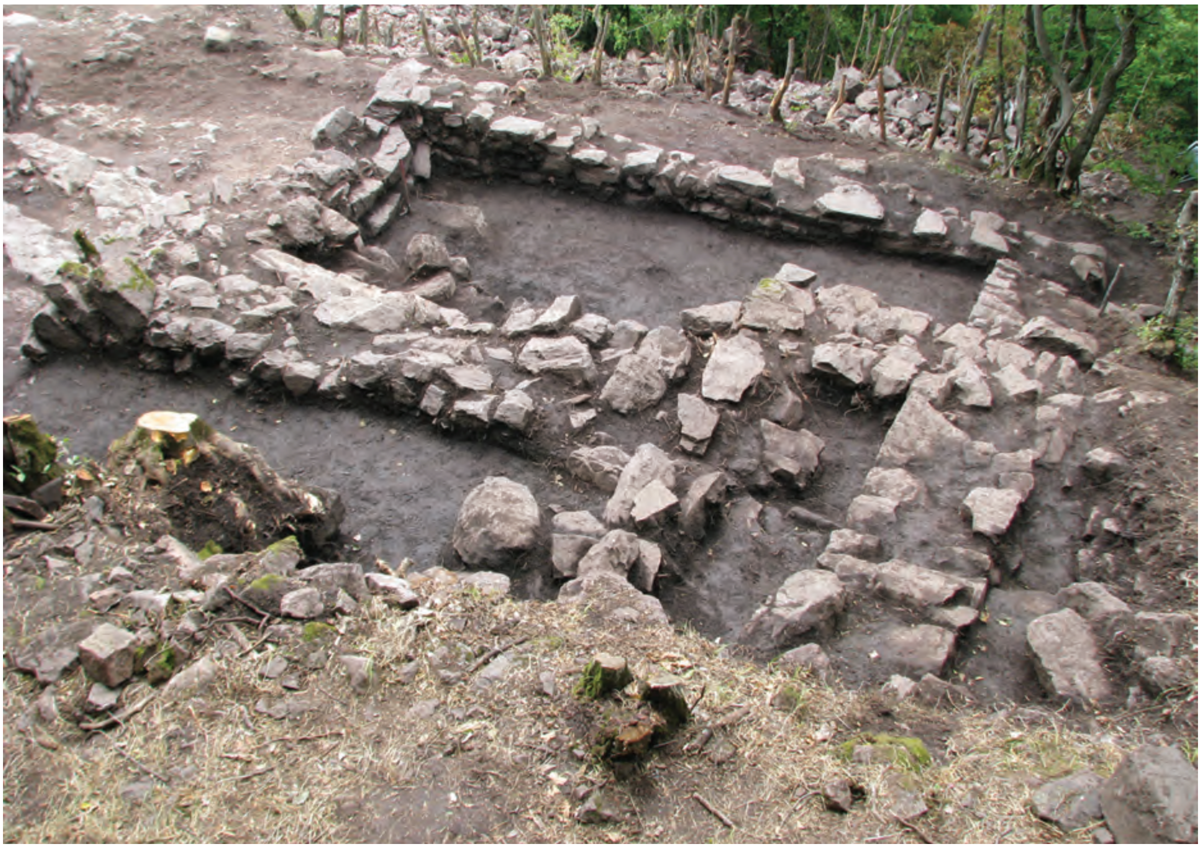

Обр. 3. Сграда № 6.

В границите на очертанията на сградата, бе открита силно деформирана бронзова монета (неопределима). В хумусният пласт отвътре при ЮЗ ъгъл на сградата бяха открити две железни дръжки от котли, зъб от дарак, длето, скоба за дървена конструкция за врата. Във вътрешността на сградата се откриват голямо количество битова керамика и животински кости, няколко фрагмента строителна керамика открити над нивото на скалата. Между двете постройки се откри малко количество керамика, като интерес представлява един керамичен фрагмент от устие на съд с врязана буква **М** върху него. Непосредствено между и пред външното лице на сгради 5 и 6 бяха открити монета на Юстин II (518-527 г.), част от желязно ножче, стъргалка, железен ключ, огрибка, 3 върхове на стрели, хлопатар, мънисто изработено от стъклена паста и керамична тапа, каменно точило, хромел, силно корозирал железен пръстен и оловна теглилка (обр. 2).

Сграда 6 попада основно в кв. Е 4/2 и част от северния участък на кв. Е 4/6 и Е 4/3, където е локализирана източната стена. Сградата не е цялостно проучена. Южната стена е ориентирана И–З с дължина 5,80 м. При ЮИ ъгъл е запазена във височина до 5 реда камъни и 0,66 м в най-запазената част с ширина 0,70 м. Изградена е от ломени камъни на калова спойка. При ЮИ ъгъл се вижда запушване, което е направено вторично. При СИ ъгъл се наблюдава разсип в западна посока, като в северна посока теренът се изкачва и там помещението се затваря. Във вътрешната част ясно се виждат разместените и деструктирали камъни. На този етап от проучването може да се каже, че има дострояване на структурата, като е използван голям скален блок в градежа. Във височина са запазени 5 реда камъни от 0,48 до 0,56 м и дебелина на зида 0,69 м. Ясно личи пълнежа от камъни.

В южна посока пред **с**града 6 се откриват по-големи камъни, вероятно от ходово ниво. Между стената и двете постройки има тънък пасаж ходово ниво с ширина ок. 2 м, подобен има при сградата в северозападния ъгъл на крепостта. Във вътрешността на сградата бяха открити част от отрязана монета на Валериан (253-260 г.), пет железни ножчета, хромел, тухла с дупка в средата с неясно предназначение, три каменни точила, бронзов предмет, две железни стрели, сребърна част от катарама и вотивна пръчица от желязо.

В южна посока от сгради 5 и 6 в кв. Е 4/12 в непосредствена близост е разкрита част от крепостната стена, изградена от ломени и грубо обработени камъни на хоросанова спойка. Разчистено е южното лице на продължението на крепостната стена в западна посока. Във височина се откриват запазени на места до 9 реда камъни до 1,33 м. Спорни изводи възникват на юг пред външното лице на крепостната стена. Открити са две двойки хромели, като едната беше напълно слепена. Около тях бяха открити монети на Константин (306-337) и Валенс (364-378 г.) и част от желязна фибула от IV в. Според работните версии всичко се е свлякло отгоре по големия наклон или до крепостната стена е имало някаква постройка от външната страна. През следващата година трябва да се даде отговор на този въпрос (обр. 3).

Проучено е продължението на крепостната стена в южна посока в ЮЗ сектор, където е заложен кв. III. Стената е изградена от ломени камъни на бял хоросан. От всички проучени до момента сектори в този участък наличието на хоросан е най-голямо. Външното лице на крепостната стена е запазено във височина до 9 реда камъни и 1,35 м, като скалата е използвана в градежа и ширина до 2 м. В централната част на стената личи хлътване от 0,35 м, опасано от камъни, подредени в кръг. В този участък пред външното лице на крепостната стена е разкрита настилка. За основа е използвана скалата. Тя се състои от големи и средно големи ломени камъни, като под тях има пълнеж и заравняване с насипване от трошляк. Правен е опит за плътно подреждане на камъните един до друг като между тях е запълвано с трошляк с ширина до 1,50 м. Открива се много малко количество битова и строителна керамика.

Монетните, находките и керамиката ни дават основание на най-обща датировка в периода IV в. (много малко фрагменти), основно средата и втората половина на V в. до VI в. Керамиката е изработена от глина с примеси от ситни камъчета и варовикови частици. Изпечена е до червено-кафяв или сив до тъмно-сив и черен цвят. Съдовете принадлежат основно на гърнета, има капаци на гърнета и фрагменти от дълбоки купи с дръжки. Характерни са и фрагменти със светлосив цвят, изработени от фино пречистена глина. Част от фрагментите принадлежат и на съдове, предназначени за пренос и съхраняване на течности (вино, олио). Има и стени от амфори с гребенчат орнамент.

Литература

Григоров и др. 2009: В. Григоров, Т. Борисова, М. Занева. Крепостта Боровец при Правец. – Археологически открития и разкопки през 2008 г. София, 2009, 442-445.

Григоров и др. 2010: В. Григоров, Т. Борисова, М. Занева. Крепостта Боровец при Правец. – Археологически открития и разкопки през 2009 г. София, 2010, 334-336.

Иванов и др. 2012: Р. Иванов, Т. Борисова, М. Занева. Крепостта Боровец при Правец. – Археологически открития и разкопки през 2011 г. София, 2012, 334-336.

Иванов и др. 2013: Р. Иванов, Т. Борисова, М. Занева. Крепостта Боровец при Правец. – Археологически открития и разкопки през 2012 г. София, 2013, 282-284.

№67. АРХЕОЛОГИЧЕСКОТО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ „ЗАРИНА НИВА“, КВ. ВАРОШ, ГРАД ПЕРНИК

Василка Паунова

В периода юли–август 2013 г. в местността Зарина нива, в кв. „Варош“, гр. Перник, продължи проучването на сектор от късноантичен и раннохристиянски некропол. Регионален исторически музей – Перник пое инициативата за разкопките, а финансирането бе осигурено от община Перник.

Ръководител на проучването бе Василка Паунова, археолог в РИМ–Перник. Екипът се състоеше от музейни специалисти, археолог на свободна практика и сътрудници-студенти от СУ „Св. Климент Охридски“. Изкопната работа бе извършена с помощта на общи работници от гр. Перник и ученици-доброволци от пернишки училища. Последните бяха ангажирани 10 дни по образователната програма „Археологическа експедиция Кракра“.

Дълбочинното проучване на сондаж II започна през 2008 г. През 2013 г. то продължи 30 работни дни. Работата бе извършена на ръка. Проучената почва бе депонирана в северната периферия на изкопа в сондаж I, сондаж III и кв. 213 (в сондаж II).

С продължаването на разкопките през 2013 г. в м. Зарина нива се целеше да се уточнят:

1. Хронологическите рамки на използване на некропола в този сектор (Сондаж II);
2. Видовото разнообразие на изградените гробни съоръжения и маркировка;
3. Особеностите на погребалния обред;
4. Да се уточни дали в тази местност, в дълбочина, има запазени структури или съоръжения от I хил. пр. Хр., тъй като пластовете в сондаж I и сондаж II изобилстват от фрагменти от късната и ранножелязната епоха;
5. Да се изравнят нивата в археологическите квадрати;
6. Да се достигне до материковата скала.

В шест археологически квадрата, на дълб. 0,55-1,90 м бяха проучени 22 гробни ями – една с елипсовидно (№ 62), а останалите – с четириъгълни (правоъгълна или трецовидна) очертания. Дъната са неравни – коси, с наклон най-често от юг към север.

Обредът е трупополагане в изпънато положение по гръб, в направление запад (глава) – изток (стъпала) или според сезонните отклонения на слънцето (югозапад-североизток и северозапад-югоизток). Ориентацията на скелет № 74 е различна – изток (глава) – запад (стъпала).

Преобладават скелетите, при които черепът е в позиция ¾-ти или е обърнат към лявото или към дясното рамо. Позициите на ръцете са следните: 1а) изпънати и плътно прилепени до тялото; 1б) свободно отпуснати край тялото; 2) едната ръка е положена до тялото, а другата е с длан, частично застъпена от таза; 3) Едната ръка е изпъната и прилепена до тялото, а другата е с длан върху слабините; 4) с длани върху слабините; 5) само при един скелет дясната ръка е положена върху коремната кухина, а лявата е свита към лявото рамо. При два скелета не може да се уточни със сигурност позицията на ръцете, заради лошото състояние на костите и изтляването им.

Гробни дарове (монети, керамични съдове – цели или фрагментирани) са открити само до и над мъртъвците, чиито ръце са изпънати до тялото. Монетите са положени в непосредствена близост до главата. Цели керамични съдове бяха открити в два гроба, чиято датировка е след средата на IV век. В гробната яма на гроб № 71 той е поставен до стъпалата (те опират вертикално в стената на съда), а в № 80 – външно до дясното коляно на мъртвеца (обр. 1).

И в двата гроба са открити останки от животински кости – при № 71 те са кремирани, а при № 80 е разчистен скелет на птица.

Бяха проучени 3 гроба, разположени на голяма дълбочина – до 2 м (№№ 61 и 62 са в посока югозапад-североизток, а № 74 – изток-запад). Ями №№ 61 и 62 се вкопават до 0,40-0,60 м в материковата скала. Те са с форма на пресечена неправилна пирамида, с малката основа обърната към дъното на ямата. Последното е тясно и неравно. Телата на мъртъвците са били обвити стегнато с тъкан, вероятно саван. Ръцете са прилепени до тялото и стъпалата са едно до друго или се застъпват (обр. 2).

При запълване на гроба, върху скелетите и до вътрешните лица на надлъжните стени са били оформени от големи камъни и почва две вътрешни стъпала – стеснения на ямата от ляво и дясно с широчина до 0,30 м. Между тях, на различни нива в по-мека почва-пълнеж са поставяни гробни дарове – фрагменти от глинени съдове (на колело) и кремирани животински кости. По откритите монети на Константин I (сечена в периода 320-324 г.) и Константин II (сечена в периода 324-330 г.), гроб № 61 може да се датира най-рано през втора четвърт на IV век.

Със силно пристягане на тялото е и мъртвецът в гроб № 79. Под него и над него са били положени дървени дъски. Поставената до черепа монета е на император Теодосий I (379-395 г.).

Гробовете, при които скелетите са с длани положени върху слабините или върху коремната кухина са хронологически по-късни от тези, при които ръцете са изпънати до тялото. Част от тях нарушават ямите на вече проучени и на два непроучени дълбочинни гроба. Мъртвците от този хронологически по-късен период са положени в дървени ковчези или са лежат вър-

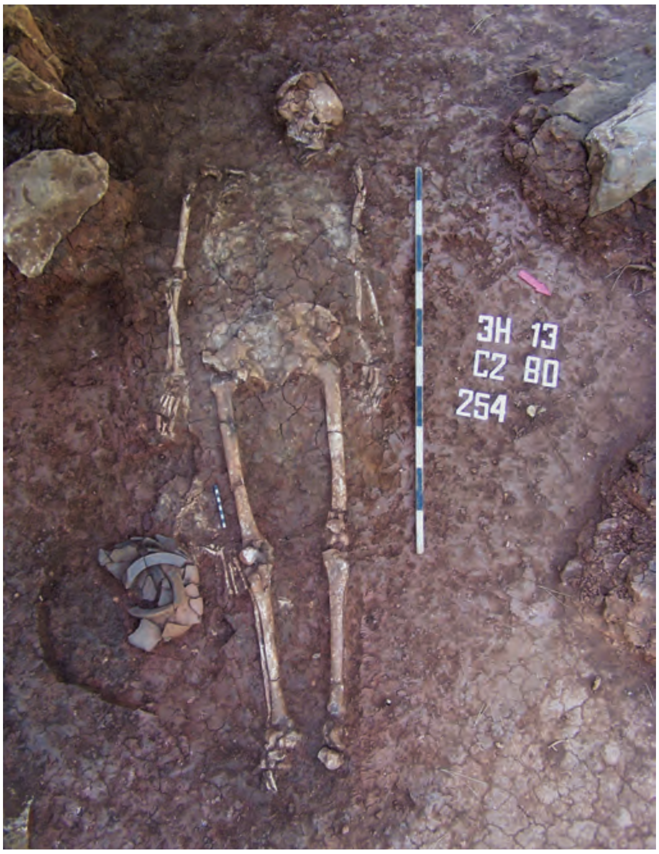

Обр. 1. Гроб № 80, втора пол. на IV век.

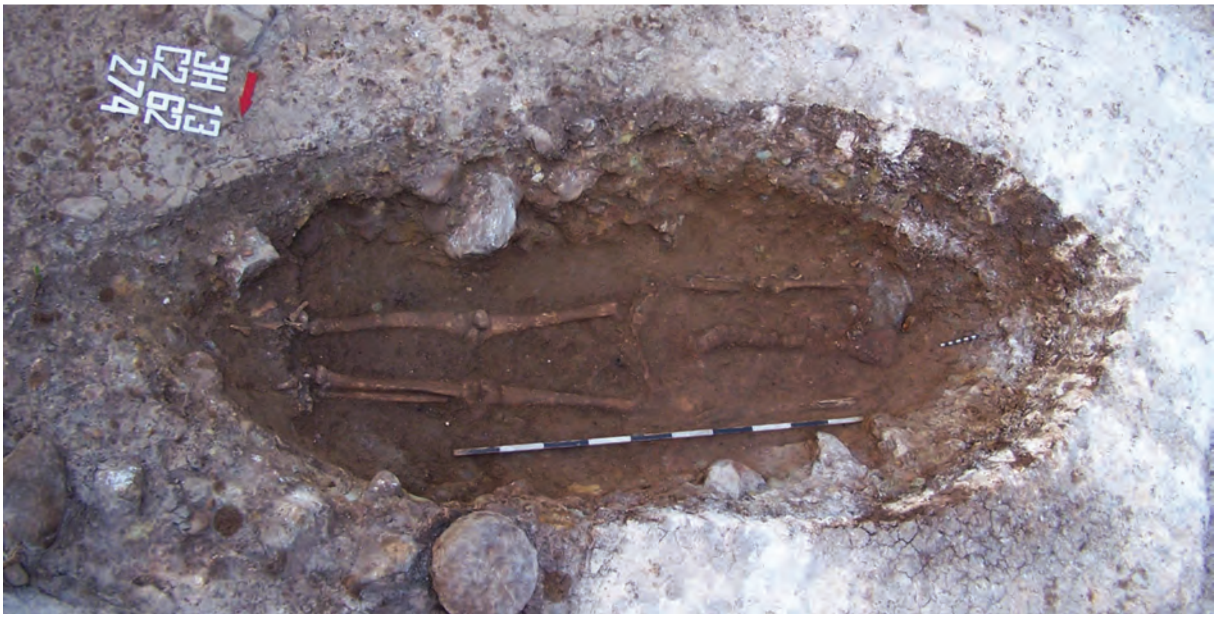

Обр. 2. Гроб № 62, втора четвърт на IV век.

ху и са покрити с дървени дъски. Като най-обща датировка за тях може да се посочи условно V в., защото липсва датиращ гробен инвентар. Изключение е детски гроб № 57 (разрушен от по-късна яма), в който са открити медни обици-халки, стъклени мъниста, телено копче и бронзова гривна.

В пълнежа на всички гробни ями бяха открити дребни въглени, които вероятно са следи от ритуално очистване с огън (жарава). На нивото на скелетите и до стените на ямите са положени единични камъни, които не са част от плътно ограждане. Само върху скелет № 69 бяха разчистени фрагменти от стреховидно керемидено покритие, разрушено от по-късни гробове (№№ 67 и 68). Последните нарушават и по-дълбоката гробна яма № 63.

В югоизточния ъгъл на кв. 254 бе разчистена малка площадка с безлични керамични фрагменти от дебелостенни съдове, от късната желязна епоха. Тя отстои на 0,30-0,50 м над материковата скала и е продължение, и най-вероятно източен край на проученото през 2008 и 2009 г. в кв. 254 керамично струпване. В него са били положени малък брой тънкостенни съдове, изработени на грънчарско колело и множество изработени на ръка урноподобни съдове, с масивни езичести дръжки и пластична украса. Установи се, че това керамично струпване е почти напълно унищожено от по-късно вкопаните гробни ями от IV и V в. На този етап от археологическото проучване не може да се изясни характера на подмогилните структури от късната желязна епоха в сондаж II. Най-общо той може да бъде определен неангажиращо като „култов“, защото все още не е открито гробно съоръжение от I хил. пр. Хр.

До материковата основа на терена бе достигнато само в квадрати 273 и 274, но в нея се вкопават още гробни ями, които останаха неизследвани през 2013 г.

Предстои допроучване на археологическия обект.

№68. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ „ЗАПАДНА ПОРТА НА СЕРДИКА“

Илиана Борисова-Кацарова, Андрей Аладжов

През 2013 г. продължи проследяването и документирането на трасето на крепостните стени, ок. 60 м дължина. Установени са подробности в градежа на прохода на портата и устройството на съществувалото тухлено стълбище към нея.

Изглежда, че в участъка на портата крепостната стена стъпва върху по-ранни градежи, т. е. стени от сгради или съоръжения отпреди втората половина на II в. са интегрирани в субструкцията на пропугнакулума и крепостната стена в този участък (обр. 1).

Външното лице на широката до 2,10 м ранна стена е било оформено до 1 м височина с големи квадрови блокове, а вътрешното – от речни и ломени камъни. Над него стената е била изградена от тухли – отвън са запазени на някои места до 10 реда тухли. Вероятно в началото на IV в., заедно с други промени в града, е предприето реновиране на крепостната стена като са извършени и редица промени и преустройства.

Там, където трасето на крепостната стена е отклонено на североизток е разкрита по-ранна от известната досега триъгълна кула към ранната стена, от чийто градеж са запазени два реда тухли, вероятно изградена при преустройството през IV в.

Външната крепостна стена датираме в последните десетилетия на V в. до началото на VI в. Тогава е уголемена и споменатата триъгълна кула.

През този сезон продължи проучването на две улици, регистрирани през 2011 и 2012 г. Едната, с посока И-З беше достигната през 2011 г. в много малък участък, под канала на *decumanus maximus*, извеждащ отходните води извън града. В сондаж западно от западната порта бяха проучени ок. 10 кв. м от тази улица (обр. 2 *1*). Тя е изградена от големи добре обработени четириъгълни каменни блокове, които лежат върху подложка от камъни и фрагментирана строителна керамика. От север има широк 0,70 м каменен градеж от ломени и речни камъни, споени с хоросан, вероятно фундамент за бордюр. Под улицата има много добре изграден от ломени камъни и хоросан канал, широк 0,70 м, дълбок 0,75 м, с дъно застлано с тухли. Ако приемем, че каналът е в средата на улицата, то нейната ширина би трябвало да бъде ок. 7,20 м. Непосредствено от север на градежа/фундамент в сондажа са открити два тухлени стълба, на разстояние ок. 4 м един от друг. Подобен е открит и пред северната страница на портата през 2011 г., но до момента не беше свързван с устройството на по-ранната улица. Вероятно това са следи от портик към улицата. Материалите, открити непосредствено над и между настилката и в канала, се датират от II до IV в.

Другата улица, с посока С-Ю беше разкрита миналата година на ок. 4 м източно от крепостната стена. Поради близостта ѝ до стената и съществуващите в литературата сведения допуснахме, че е възможно това да е т. нар. *via sagularis*, но тази хипотеза не се потвърди. През този сезон бяха разкрити още 25 м от трасето на тази улица в северна посока. Нейната ширина вер. е била ок. 4 м. Плочите от настилката в някои участъци са много добре изработени, както и каналът под улицата (обр. 2 *2, 3*). Наблюденията върху стратиграфията и откритите материали допускат предположението, че двете улици са част от градска планировка, предхождаща построяването на крепостната стена. Кардото излиза от употреба след построяването на крепостната стена, но декуманусът е използван до IV в.

В южния сектор на обекта беше проучена останалата част от помещение, пострадало от пожар, достигнато през 2011 г. и датирано в III в. (кв. D3-D5). Разкрит беше изцяло южен вход, оформен с прагов камък и северен, от който са запазени само тухлени страници. Източната му стена е напълно унищожена от по-късен зид. Под опожареното ниво в сградата е разкрита тухлена „пътека“ и пласт баластра.

През IV в. тук е била изградена сграда, на ок. 10 м източно от крепостната стена. От нея са проучени частично пет помещения. Имала е хоросанов под върху каменна подложка. Тази сграда също е загинала от пожар.

В кв. D8 и C9 бяха открити части от два човешки скелета, нарушени от по-късни сгради. От първия са запазени само части от долните крайници. Те са принадлежали на индивид в зряла възраст (30-40 години), найвероятно мъж. Вторият скелет е детски, от него е запазена горната част, без краката. Детето вероятно е било на възраст 3-4 години. Не са установени гробни ями или съоръжения. Скелетите лежат в пласт с материали от III в.

Установено беше, че западният зид на т. нар. „базилика“ е продължавал на север почти до крепостната стена, където е прекъснат. През V–VI в. един глинен водопровод е бил прокаран над него. Така засега са проследени повече от 30 м западен зид на сградата с мозайката. От северния зид на по-късната сграда (от V–VI в. с дълж. 27 м) е проучен съвсем малък участък, тъй като попада под ул. „Г. Вашингтон“, но ясно се вижда част от вход и основата на стълбище.

В кв. A/B11-A12-AA12 беше разкрит и частично проучен за-

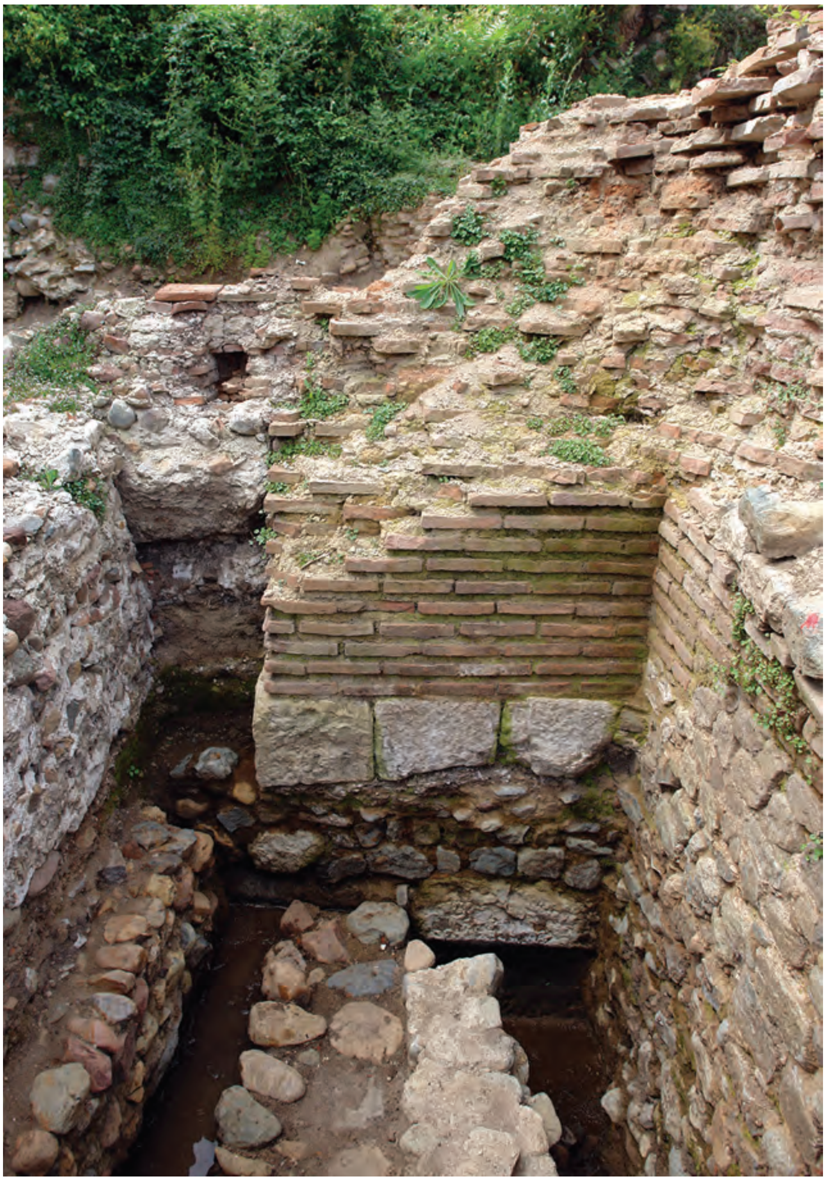

Обр. 1. По-ранни от крепостната стена сгради, интегрирани в градежа.

сводени зидан канал покрай крепостната стена. Изграден е от тухли, споени с хоросан. Не е известна цялата му дължина, тъй като е разрушен, вероятно при построяването на базиликата. Установени са два отвора, на разстояние 3,10 м един от друг, служили за почистване и поддръжка на съоръжението. Според стратиграфската му позиция допускаме датировка II–III в., функционирал най-късно до IV в.

С цел да се установи запазена ли е сградата с мозайката в източна посока, в паркинг на ул. Г. Вашингтон (УПИ–195, кв. 4) беше направен сондаж с площ ок. 30 кв. м. Установени бяха следи от османската епоха и от ранновизантийско време – вкопавания, зидове, част от канал, следи от овъглени дървени конструкции. В контекст, подобен на този в западния сектор на обекта, беше достигнат мозаичен под.

Използваните материали са аналогични на тези в западната част на „базиликата“, но декоративните мотиви са различни. Организацията на орнаменталните композиции и следите от архитектура загатват, че това е част от вътрешното ѝ пространство, вероятно фрагменти от два кораба (обр. 3).

Според стила на декорацията и открития заедно с мозайката археологически материал считаме, че създаването ѝ може да бъде датирано в първата половина (20-те години), до средата на IV в. сл. Хр. Тя е била използвана не повече от няколко десетилетия, след което, в средата на IV в. е последвало преустройство на вътрешното пространство на сградата и мозайката е била засипана.

Стилът на изпълнение на мозайките от обект „Западна порта на Сердика“, колоритът и орнаменталните схеми и композиции са сравними с тези на други мозайки, откривани в Сердика и в нейната околност, както и в съседните римски провинции. Отделни елементи намират паралели в множество обекти от територията на цялата Римска империя и имат много широка датировка, но цялостната композиционна схема няма точни паралели.

Прави впечатление, че повечето паралели на нашата мозайка, датирани в първата половина на IV в., произхождат от представителни сгради, интерпретирани като резиденции. Можем да допуснем, че в

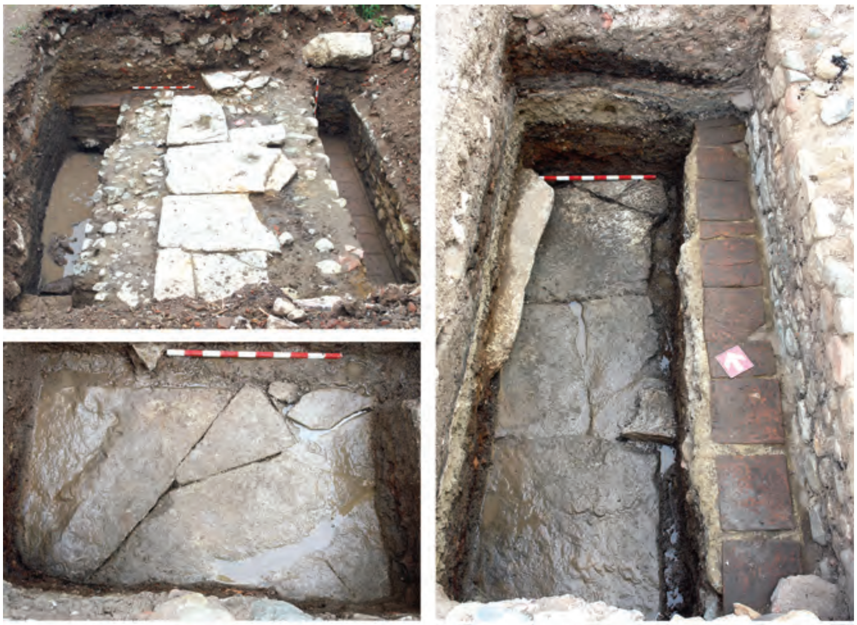
Обр. 2. Улици cardo и decumanus.

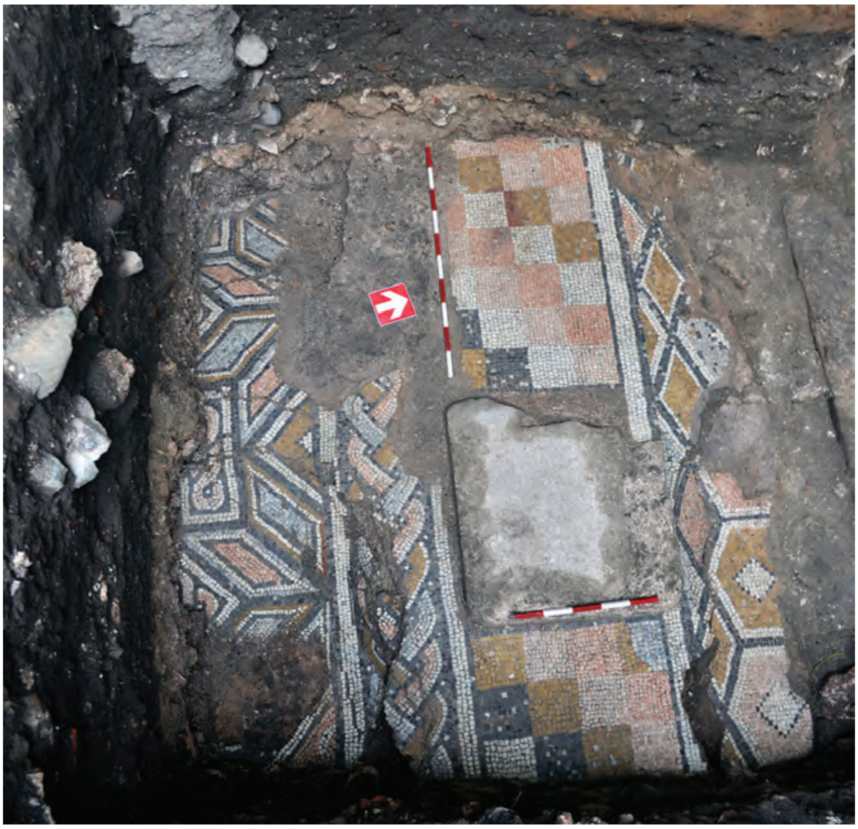
Обр. 3. Мозайка.

началния етап на своето съществуване, сградата, наричана досега (с известна условност) „базилика" също е имала подобни функции. Не изключваме вероятността по-късно, в края на IV или през V в., след съществено преустройство, сградата да е била трансформирана в християнска базилика.

№69. АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ В УПИ IX–11 ОТ КВ. 16, ЗОНА Г-14, ЦЕНТЪР ПО ПЛАНА НА ГР. СОФИЯ, УЛ. ВЕСЛЕЦ № 13

Жарин Величков

С писмо № 33-НН-365/28.08.2012 г. на МК по реда на чл. 84 от ЗКН е съгласуван проект за изграждане на шлицова стена за укрепване на масов изкоп с цел: провеждане на археологически проучвания във връзка с инвестиционно намерение за строителство на жилищна сграда с магазини и подземни гаражи в УПИ IX – 11 от кв. 16, зона Г-14, център по плана на гр. София, ул. Веслец № 13, като имотът попада в границите на ИАР "Сердика–Средец". На основание Разрешение за археологическо наблюдение № 10/05.05.2013г. от Съвета за теренни археологически проучвания към министъра на културата, започнаха наблюдения на изкопни работи за изграждане на шлицова стена и впоследствие – наблюдения на масов изкоп за оформяне на котлована. Определена е кота 0 – тротоар ± 0 = 538,65 м .н. в. Балтийска система. Котите на обекта, вземани от археологическия екип, са абсолютни и не се предвижда изграждането на друга нула на обекта. Ситуацията на обекта не предполага полагането на план-квадратна мрежа поради големия брой земекопна техника и камиони. В имота е имало сгради, изградени в края на XIX и началото на XX в. с долна кота на пода на мазетата –2,50 м от кота 0 – тротоар. Същите са били разрушени при бомбардировки през Втората световна война. На тяхно място са построени работилници, които са изгорели през 70-те години на XX век. В имота е била докарвана пръст и нивото е повдигнато спрямо нивата на тротоара с цел използване като временен паркинг.

На дълбочина 0,80 м от кота 0 се извършват изкопни работи за изливане на бетонните водачи за основния изкоп за изграждане на шлицовата стена. До тази кота се наблюдават материали от XX в. – тухли, керемиди, фрагменти от каменинови тръби, парчета желязна арматура и бетони. След изливането на бетонните водачи започнаха изкопите за изграждането на стената. Изкопите се извършват по две срещуположни кампади, като след поставянето на арматурата и изливането на бетона продължават новите изкопни работи за следващите. Кампадите са с дължина по 2 м, а дълбочината им е 7 м. При изкопните работи между 2-3 м, се открива керамика от края на XIX и XX в. Между 3-5 м в изкопаната пръст се откриват фрагменти от битова керамика от античността и късната античност. Античната керамика е в по-голямо количество в западната част на имота, както и в югоизточната и североизточната част. В западната част на имота, в изкопаната пръст между 3-5 м, се наблюдава голямо количество речен пясък и чакъл. Същата картина се наблюдава и в северната част на имота. Между 5-7 м пръстта е черна на цвят, глинеста със зеленикави петна, като липсват керамични находки. Вероятно става въпрос за блатиста зона, разположена под 5 м от кота 0 на обекта. След изливането на шлицовите стени започна наблюдение по отнемането на пръстта от котлована. Оказа се, че основите на постройките от XIX и XX в. се разполагат на дълбочина от –2,50 м от кота 0 и структурите представляват седименти от XIX и XX в. Изкопите с багер се извършват от север, запад и юг, като по средата е оставена рампа за багера и камионите. При изкопните работи се наблюдава малко количество антична битова керамика, както и фрагменти от дървени пилоти. По-голямо количество са тухлите от съществувалата тук сграда от края на XIX в. и разложен хоросан. В края на април, в западната част на имота бе достигната кота от –3,50 м от постоянната 0. Тук бе открита цяла антична тухла с размери 35 х 35 х 4 см, при което изкопните работи на тази кота бяха спрени. Котата на изкопите с багера беше повдигната на 2,50 м, която е –2,50 м., представляваща долната кота на ниво мазе на съществувалата тук сграда от края на XIX в. Седиментите до тази кота представляват тухли и разложен хоросан, рухнали в мазето при избухването на бомбата. Самият под на мазето е изграден от бетонова подова замазка с дебелина от около 0,10 м. При разчистването на профила за заснемане се оказа, че тази подложка, заедно с тухлите от стените на сградата, се намират в диспозиция, насочена към центъра на кратера от бомбата. Кратерът на бомбата се намира на –3,65 м от кота 0 или на кота 535,00 м. н. в. След разчистването на изкопа в западната част на имота бяха разкрити три тухли, ориентирани по посоките на света и оформящи ъгъл. Тухлите се разкриха на кота 535,16 м. н. в. (Балтийска система). Разкритият ъгъл от тухли предполагаше наличие на антична сграда. Котата на която продължи отнемането на пръстта с багер е 536,50 м.н.в. При внимателното разчистване на пръстта с багер от западната част на рампата, на кота 535,85 м. н. в., се разкриха зидове на втора сграда, градена в опус микстум. Градежът е сравнително груб, като са използвани преупотребени тухли и камъни, споени с жълто-зеленикав хоросан. При почистването на пръстта от този западен зид към рампата се разкриха северният и южният зид. При достигане на профила на рампата се оказа, че тази втора сграда продължава на изток. Западният зид има дължина 4,30 м отвън, а южният и северният зид са разкрити до 4,50 м. При разчистването на зидовете с металотърсач бяха открити 5 монети-миними от първата половина на V в. Установи се, че са запазени само два реда тухли от суперструкцията на тази втора сграда. Фугата между тях е 4 см, като тя е много добре обмазана с хоросан. На кота 536,00 м. н. в. се разкри горното ниво на външен клозет, граден с камъни и подравняващи дървени сантрачи. Напълно беше спряна работата на земекопната техника и бе поискано назначаването на комисия от Министерство на културата за допълнително разпореждане. До свикването на комисията не бяха нарушени структурите на частите от двете разкрити антични сгради с цел- запазването им за огледа на комисията. След подписването на протокола от комисията, което изискваше спасително археологическо проучване, бе поискано такова от Съвета за теренни проучвания към НАИМ–БАН.

№70. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ В УПИ IX–11 ОТ КВ. 16, ЗОНА Г-14, ЦЕНТЪР ПО ПЛАНА НА ГР. СОФИЯ, УЛ. ВЕСЛЕЦ № 13

Жарин Величков

На основание на дадено Разрешение за спасително археологическо проучване № 239/16.05.2013 г. започна археологическото проучване в УПИ IX – 11 от кв. 16, Център по плана на гр. София, ул. Веслец № 13. Земекопната техника беше изтеглена изцяло, като беше оставена само тази, която да изхвърля проучената пръст. При археологическото проучване от 01.05.2013 г. до 03.08.2013 г. бяха разкрити останките от помещения на 5 сгради. Тези сгради бяха номерирани в хода на откриването им. Четири от тях могат да бъдат датирани ср. на II – ср. III век, сграда № 2 – от V-VI в. (обр. 1).

Сграда № 1 е първата сграда, чийто ъгъл е разкрит по време на археологическото наблюдение. Тя е разположена в западната част на имота и от нея е запазена само част от едно помещение, като по-голямата му част продължава на запад и е извън имота. Градена е в опус микстум, като ъглите са много добре оформени с тухли в суперструкция. От суперструкцията са запазени три реда тухли. Източният зид на помещението е дълъг 18,10 м, от северния зид са запазени 2,40 м, а от южния – 1,70 м. Дебелината на зида е 0,50 м, като средната кота на разкриването ѝ е 535,20 м. При проучването на вътрешността на помещението бяха открити части от една билна и една подпорна греда. Във вътрешността на помещението беше открит открит фрагмент от хромел и битова керамика с най-обща датировка ср. II – ср. III в. От северната ѝ част бяха открити върховете на 4 дървени пилота. Непосредствено източно до зида бяха открити също върховете на 3 дървени пилота, както и керамика от същия период. Фрагментите от битова керамика са изработени от фина глина и покрити с червен лак. Откритите монети показват, че сградата е строена към ср. на II век, датирана с монети на императорите Марк Аврелий и Комод, а нейното разрушаване може да се отнесе към третата четвърт на III век, датирана с монети на императораторите Валериан, Клавдий II Готски и Аврелиан. Най-вероятно сградата е била разрушена по времето на готското нашествие от 269 г., когато тази сграда се е намирала извън крепостните стени на Сердика. След разрушаването ѝ сградата е претърпяла две наводнения в посока от юг на север. Разкрит беше пласт от речен пясък и чакъл, който изтънява в тази посока. В този пласт бяха открити 2 монети на император на Адриан, една от коитое сребърен денарий, а другата – елинистическа монета от 306-283 г. пр. Хр. на Деметрий Полиоркет. Вероятно става въпрос за привнесени с наводнението монети, които са попаднали в тази сграда над седиментите, в които е открита монета на император Валериан (253-260 г.).

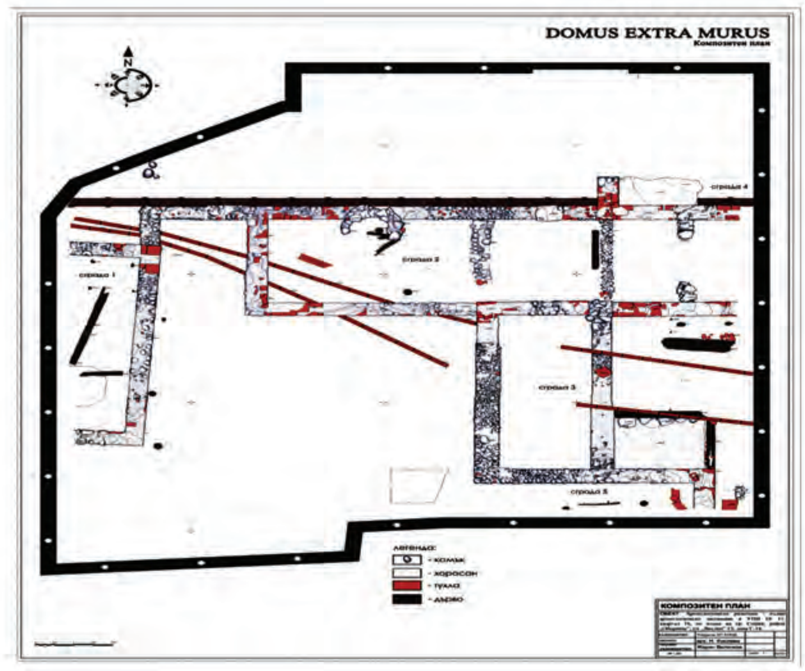

Обр. 1. План на обекта.

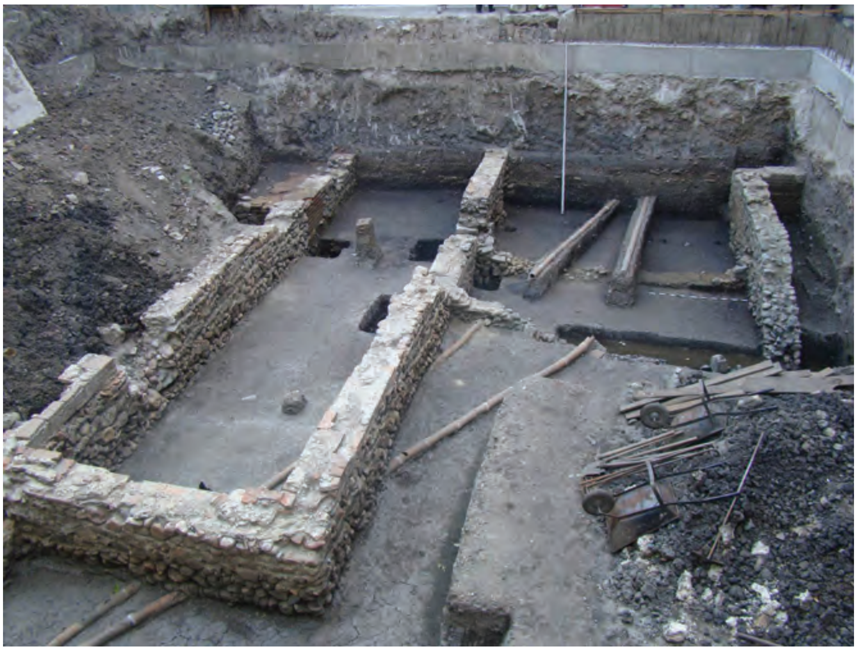

Обр. 2. Общ изглед.

Сграда № 3 е разположена в западната половина на имота. От нея е разкрито едно помещение с правоъгълна форма, ориентирано в посока север-юг с дължина 5,80/3,60 м и дебелина 0,60 м. Сградата е градена в опус микстум с добре оформени ъгли от тухли. Най-горната ѝ кота на разкриване е 535,20 м. н. в. Северният ѝ зид е преизползван в строителството на сграда № 2, южният- при строителството на сграда № 5. Източният зид е почти напълно демонтиран, като на терена е останал само негативът от разложен хоросан. Южният и западният зид също са унищожени при изкопаването на ров, датиран с монета на император на Константин Велики. В рова бяха открити два фрагмента от мраморна база с постамент, 9 броя умбо за щит и костена статуетка с позлата на Венера. Най-вероятно сградата може да се датира преди ср. на II в. Южният ѝ зид е използван за строителството на северното помещение на сграда № 5.

Сграда № 4 е разположена в североизточния ъгъл на имота. Градена е в опус микстум с добре оформени ъгли от тухли в ъглите. Тухлите са стандартни римски тухли. От нея е запазена част от южния и част от западния зид. Южният зид има запазена дължина от 2,80 м, а западния – 1,50 м. Разкрит е на кота 535,33 м. н. в. Южният зид навлиза към ул. Веслец, а западният е разрушен при прокарването на каменинова тръба с диаметър около 0,60 м вероятно през XX в. Разкритата част от помещение на тази сграда може също да се отнесе ср. II – ср. III в. Във вътрешността подът на помещението е покрит с дебела хоросанова замазка, представляваща хоросан, счукана тухла и тухлен прах. Южната стена на това помещение, както и северната стена на сграда № 3 са преизползвани при строителството на сграда № 2. Поради наличието на рампа в северната част на имота се налага допроучването ѝ след отнемането на пръстта от рампата.

Срада № 5 е разположена в югоизточния ъгъл на имота. Запазена е част от едно помещение, от което са запазени северния и източния зид. Северният зид е преизползал зидовете на сграда № 3 и има дължина 6,60 м и дебелина 0,50 м. Източният зид е с дължина 1,50 м. и същата дебелина. Ъгълът е оформен със стандартни римски тухли, запазени в 11 реда, които включват и двата строителни периода. Вторият строителен период се отличава от първия с леко надграждане отвън, което му придава формата на своеобразен еркер. Във вътрешността беше открита част от дървена скара и най-вероятно – канал от антични керемиди. Северно от помещението на тази сграда бе разкрито хоросаново бъркало на кота 535,14 м.н.в., оградено с дървени греди и камъни, което вероятно представлява строителния хоризонт (обр. 2).

Най-вероятно в кр. III – нач. IV век в имота са били построени два водопровода. Те са почти успоредни и имат посока СЗ-ЮИ с наклон на ЮИ. Изградени са от керамични тръби с дължина 0,50 м и диаметър 0,10 м. От външната страна са запечатани с напоени с вар растителни влакна. Тези два водопровода са прекъснати в зоната на проучения изкоп, унищожил западния зид на сграда № 3.

Сграда № 2 е построена в средата на имота и е ориентирана в посока изток-запад. Градена е в опус микстум, като основите са от речни ломени камъни. Разкрита е на кота 535,94 м. н. в. и представлява правоъгълно помещение, което не беше разкрито напълно, тъй като продължаваше под ул. Веслец. То има размери 4,30/8,50 м и дебелина на зида 0,50 м. В източната си част, при строителството на това помещение, са преизползвани зидовете на сгради № 3 и № 4. Помещението е запазено в субструкция, като от суперструкцията са запазени само 2 реда от преизползвани римски тухли, които се наблюдават само по западната стена. От откритие находки и монети можем да датираме това помещение нач. V – кр. VI век, като последните монети са на императорите Юстиниан I и Фока. Част от северния зид на това помещение е разрушено от външен клозет, строен през XIX в. Той е граден от камъни с кръгла форма и два реда от по четири дървени сантрача. Във вътрешността бяха открити керамични съдове от XIX в., както и подовото му ниво е изградено от речни камъни. Южната част на клозета е разрушена от кратера на бомбата, разрушила съвременните сгради през 1944 г. Част от южната стена също липсва от прокопаването на съвременна яма, напълно разрушена от кратера на бомбата.

С тези резултати археологическото проучване беше завършено. С протокол на комисия, назначена от министъра на културата, теренът на имота беше освободен за новото строителство, като предписанието беше всички сегменти от водопроводите и запазените тухли от сградите да бъдат демонтирани и пренесени на депо.

№71. ОБЕКТ „СТАРАТА ТУРСКА БАНЯ“ – МАЛКА ПРИСТРОЙКА ПРЕД ВХОДА НА БАНЯТА В С. БАНЯ, ОБЩИНА РАЗЛОГ

Диана Гергова, Светла Петрова, Николай Дерменджиев, Катерина Венедикова

В землището на с. Баня са регистрирани селища от късната бронзова и късната желязна епоха, няколко антични селища и единични постройки, както и двете бани, известни като старата българска (римска) и старата турска баня. За съществуването на антични постройки под сега съществуващите бани указват зидове, върху които са стъпили основите на баните. При старата българска баня вероятно е имало неголямо селище или светилище (открити са оброчна плоча на Аполон и много архитектурни детайли). В строежа на самата баня са преупотребени фрагменти от антични архитектурни детайли и мраморни надгробни плочи. Откритите около банята и в съседните дворове детайли свидетелстват за съоръжение под старата българска баня, чийто каптаж е бил в близост до съвременния. Гранитните бордюри, ограждали басейните на съоръжението, открити на повърхността са идентични с тези, открити при проучването на античните терми и светилището на трите нимфи от Аква Калиде, датирани във II в. (Дражева, Момчилов 2013, 424-426) За строеж, свързан с водопроводи свидетелства и един гранитен колектор, както и гранитен пиедестел, преупотребен в строителството на по-късната баня. Данни, че около минералния извор е съществувало неголямо селище, вероятно и извънградска вила на местен аристократ, жител на Никополис ад Нестум, ни дават откритите архитектурни детайли[12]. Това предположение се потвърждава и от открития фрагмент от надпис на гръцки език, понастоящем вграден в южната стена на близко разположения до старата българска баня параклис „Св. Богородица“.

---

[12] Те са изработени от мрамор. Част от фриз-архитрав е била начупена и вложена в основите на къщата на Лазар Чобанов. Сега са запазени два мраморни детайла – квадри, които се съхраняват в двора на собственика. През 50-те години на XX в., в същия парцел, при строеж на по-стара къща е била намерена керамичната глава (главнярник), сега съхраняван в музейната сбирка на селото.

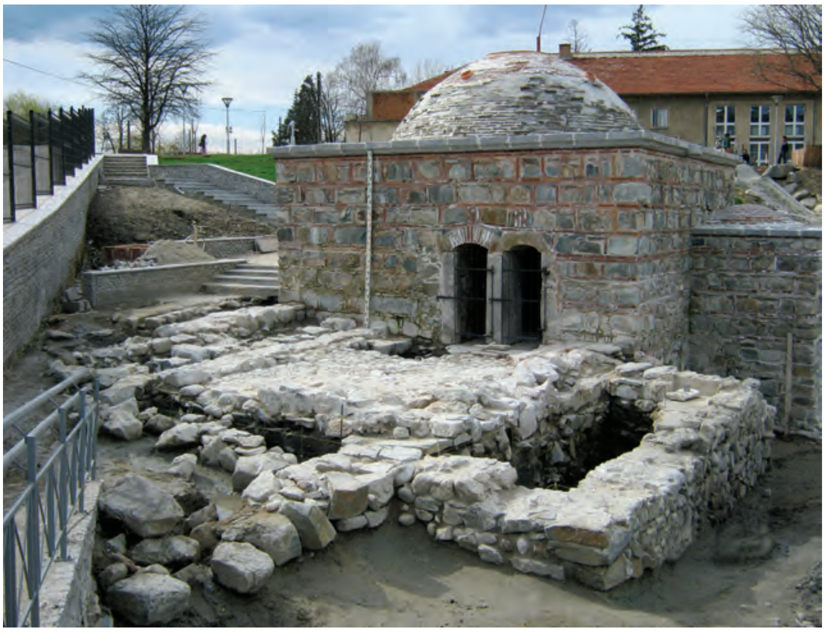

Обр. 1. Поглед към банята от юг: помещението пред входа й, както и обслужващите обекти – врещек от изток, водопроводи от запад, навес пред помещението – на юг.

Мраморният фрагмент с надпис е част от постамент на статуя на император, посветена му от булето и демоса на града Никополис[13]. Статуята е била издигната в първите десетилетия на III в., вероятно във времето на император Каракала (211-217 г.). При изкопни дейности, свързани с изграждането на параклиса е открита апсидата и части от стените на по-ранен християнски храм – вероятно раннохристиянска базилика, както и късен римско-дорийски капител, част от архитектурната украса на базиликата.

Засега няма известни писмени извори, които да споменават датата на изграждане на старата турска баня (обр. 1). Подобно на старата българска (римска) баня и старата турска баня е била построена върху по-ранни градежи от римската епоха. Нейната западна и източна стена стават основа за изграждането на турската баня. Това се доказва от откритата тук случайно монета на Пела от II в. пр. Хр, както и от фрагментираната антична керамика, открита при нашето проучване в основите на банята. Вероятно басейните в сега съществуващите две бани са принадлежали на по-ранните антични постройки. В стените на двете бани са преупотребени, наред с посочените по-горе, части от антични бази и профилирани блокове.

Няма точни данни за времето на построяване на старата турска баня. Има предание, че в с. Баня живеело богато мюсюлманско семейство – Мортарови, по-късно именувано Муртазови, които построили банята. Затова я наричат и Муртина или Муртазова баня. Сведения за датата на построяването на банята ни дава западния дъгообразен вход на югоизточната фасада, в стената над който се забелязват поставени успоредни една на друга три отвесни тухлички. Те биха могли да показват три единици – /1/111 (година по Хиджра) = /1/699–/1/700 г. сл. Хр. Това може да е дата на строеж или ремонт. Същите три единици могат да се видят над средата на дясната вратичка. По същия начин са показани с тухлички датите на някои сгради и съоръжения в Кюстендил. Надписите на турската и на българската баня в с. Баня са от ранните надписи върху такъв род сгради у нас, като досега в достъпната литература К. Венедикова не е открила сведения за двете бани преди датите на надписите.

По отношение на българската баня се предполага, че е била ремонтирана през 1735 г. от Хаджи Захо, наречен майстор Захо, но в надписа няма данни за ремонт. Употребена е кратката формула за дарителство при строителство“сахиб-юл хайрат“, което означава благодетел. От запазените надписи за съграждането на бани единствено този на българската баня в с. Баня е двуезичен и само в него се чете името на дарител. Това е и най-ранният двуезичен надпис – на османотурски и на български език. Особеност в него са и елипсовидните писмени полета, каквито няма на други бани и сгради[14].

С цел да се заздрави терена на строежа, предвид обилните подпочвени минерални води, строителите направили особена конструкция (служила за хипокауст на предверието) от дървени греди и широки талпи, поставени плътно една до друга с посока юг-север. Това се установи с направения сондаж непосредствено на запад от входа на банята (обр. 2).

Регистрирани са няколко по-късни строителни периода на банята, вкл. появата на предверие. Върху дренажа от дървените греди е поставен дебел пласт пясък, в който с годините се е утаила мазна тиня. Отгоре този пласт е бил постлан с камъни. В по-късен период е било изградено ново, по-луксоз-

---

[13] Разчитането и проучването на надписа е направено от Н. Шаранков.

[14] Текстът за отоманския период е на К. Венедикова

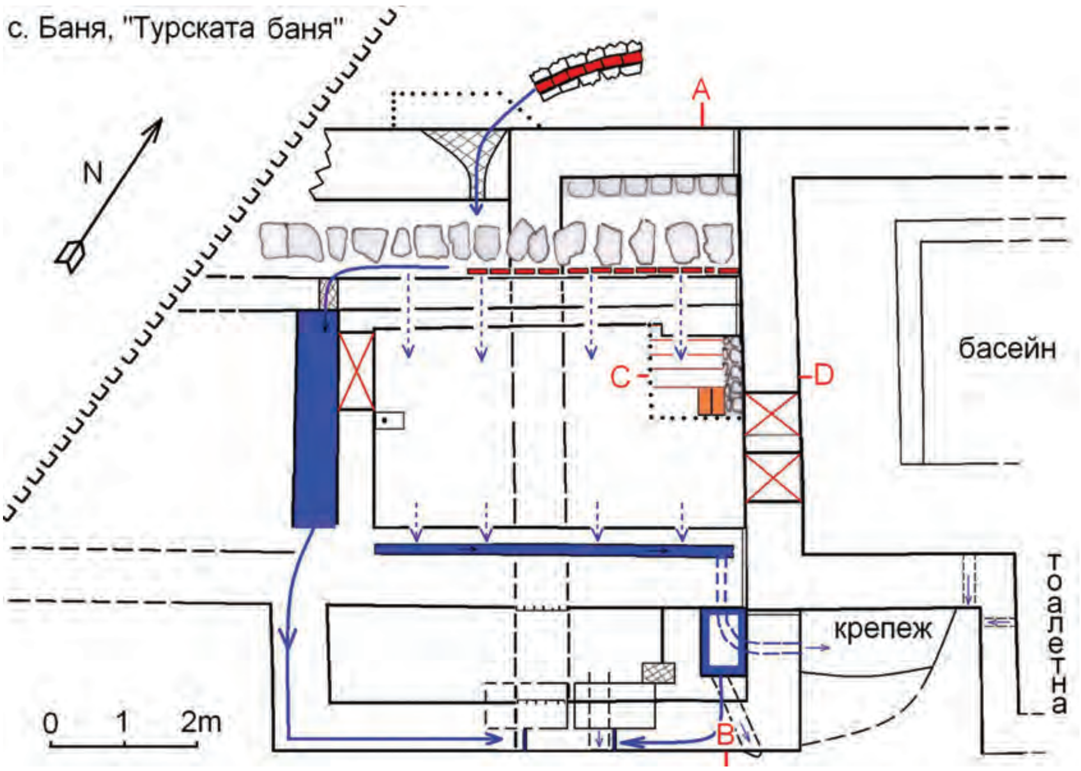

Обр. 2. Водопроводна система, свързана с хипокауста на помещението пред банята и с „врещеците" за пране.

Обр. 3. Част от мраморната украса – рамка (?) – фрагмент.

но подово ниво, постлано със сегментни тухли. Те не са издържали на обилната капилярна влага, в резултат на което е започнало тяхното разлагане. Вероятно в 1907 г., когато баните са станали общински, подовете им са били постлани с правоъгълни мраморни плочи, установими по снимков материал.

Канали са отвеждали водите в преминаващата тогава непосредствено на изток от банята река. През последния строителен период източно от предверието е било изградено помещение с корита (врещеци), използвани като перални. В него също има дренажна система от дървени талпи. Западно от пристройката са изградени два водопроводни канала. Този от глинени тръби сочи към по-ранна епоха, съвременна на стените с посока юг-север, послужили за основа на самата баня. Другият представлява зидан канал, постлан с тухли, и е служил за снабдяване на врещеците с вода. На юг от пристройката се проследяват най-ранните, вероятно антични строежи.

Извършеното проучване доказва наличието на антична сграда, чиито стени се използват за основи при изграждането на турската баня. Вероятно сега съществуващият басейн принадлежи на тази ранна постройка. Наличието на няколко строителни техники, на различни по вид, изпичане, състав и размери тухли, както и на части от богата мраморна украса (обр. 3), свидетелства за различните строителни етапи, които съоръжението е претърпяло.

Литература

Дражева, Момчилов 2013: Ц. Дражева, Д. Момчилов. Археологически проучвания на обект „Късноантична и средновековна крепост Аква Калиде – Терма", Бургаски минерални бани, кв. Ветрен, Бургас. – Археологически открития и разкопки през 2012 г. София, 2013, 424-426.

№72. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТ „СИТАН КАЛЕ“ КРАЙ ГРАД БАНСКО

Владимир Баряков

Спасителното археологическо проучване в м. Калята беше наложено от включването му в проект на община Банско за консервация и социализация на археологически обекти.

Първите известни писмени сведения за крепостта са от византийския хронист Кедрин в края на XI – нач. XII в., който споменава, че „Ситан е бил забележителен град“, което показва, че още по онова време е представлявал селище с многобройно население. По своето предназначение крепостта е охранявала Разложката котловина, но същевременно е служела и за свързочен пункт с крепости от другата страна на Пирин. В музейния комплекс Банско се съхранява описание на местността от краеведа инж. Борис Еринин от 1964 г., според което размерите на крепостта са следните: източната стена е дълга 140 м, западната – 180 м, северната – 35 м, а южната – 5 м. В археологическата

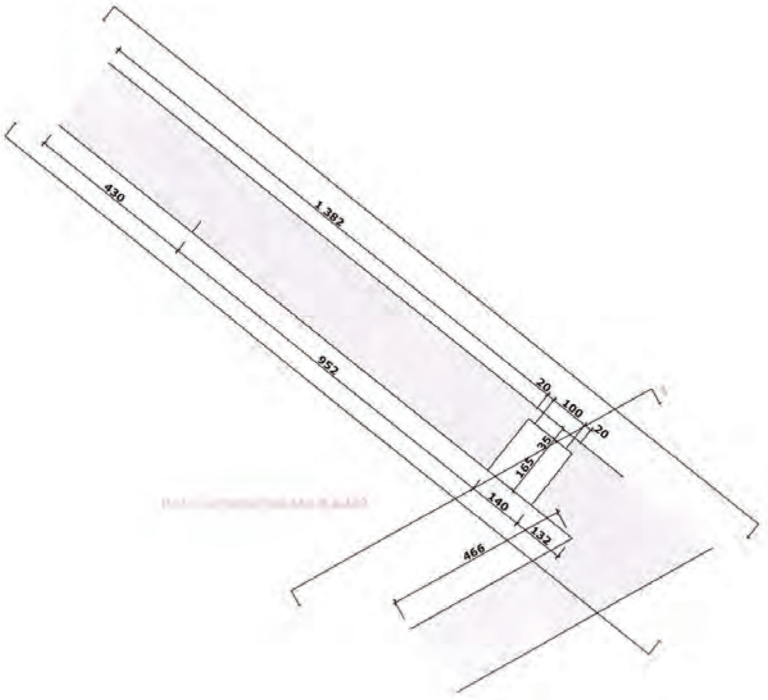
430
1382
952
20
100
20
35
165
140
132
466

Обр. 1. План на разкритата югоизточна част от крепостта.

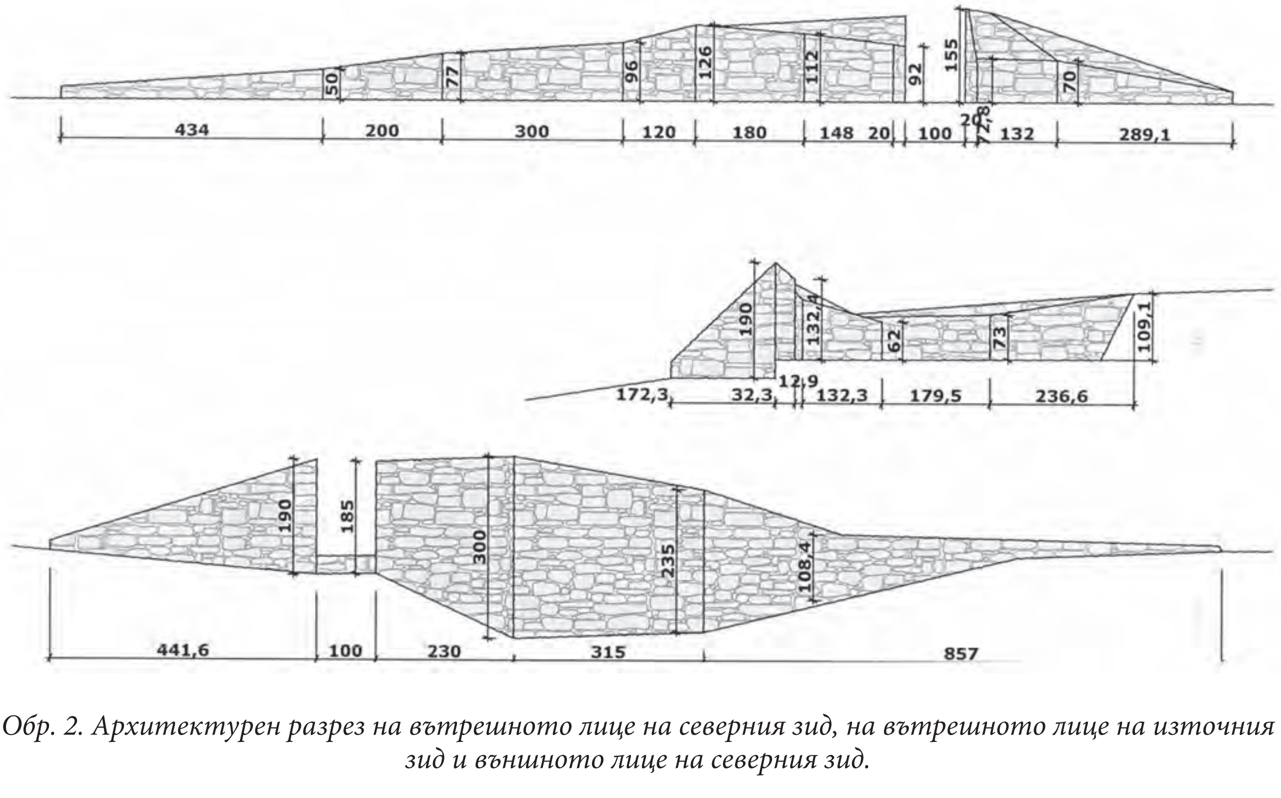
50
77
96
126
112
92
155
70
434
200
300
120
180
148
20
100
20
7,78
132
289,1
190
132,4
62
73
109,1
172,3
32,3
12,9
132,3
179,5
236,6
190
185
300
235
108,4
441,6
100
230
315
857

Обр. 2. Архитектурен разрез на вътрешното лице на северния зид, на вътрешното лице на източния зид и външното лице на северния зид.

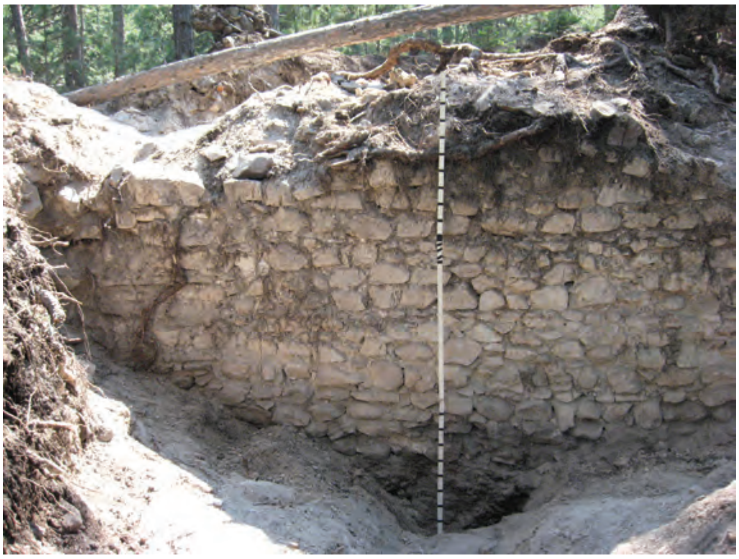

Обр. 3. Снимка на външното лице на северния зид.

карта на България обектът е регистриран под № 11 от 1993 г. Достъпът до него е изключително труден, тъй като от всички стани е заобиколен от почти отвесни склонове, които сега са обрасли от вековни дървета, разположен е на надморска височина 1300 м. Целият рид е осеян с иманярски изкопи, от които в изхвърлената пръст се откриват множество фрагменти от строителна и битова керамика, парчета хоросан и обработени камъни с полепнала по тях замазка. Естеството на терена не позволява полагането на планквадратна мрежа и засега ще се проучва със сондажи, условно обозначени като северен, южен и източен.

През настоящата година проучването се проведе в най-южната част на крепостта и продължи в рамките на 17 работни дни. След снемането на най-горният пласт от ок. 0,40 м, състоящ се от камъни, пръст и нападали клони, се откри пласт от разрушения на зидове – камъни и хоросанови отломъци, дебел ок. 0,80 м. Под него се разкри северното лице на крепостния зид, изграден от добре обработени варовикови камъни, споени с хоросан. Зидът е дебел 2 м и е запазен във височина, но ходово ниво не бе достигнато поради кратките срокове на проучването. На дълбочина 4,40 м бе засечен горял пласт, в който бе открита монета на имп. Анастасий. Открити бяха желязна фибула, върхове от стрели, железен ключ и други предмети, но фрагментите от битова и строителна керамика са силно ограничени в проучвания участък. Проучванията продължиха в разкриване на южното лице на крепостния зид и в източна посока. При ъгъла с източния зид, също 2 м, бе разкрита и порта с ширина 1,40 м, която също не е проучена в дълбочина.

№73. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТ „СВЕТИ НИКОЛА“ КРАЙ ГРАД БАНСКО

Владимир Баряков

Археологическият обект „Св. Никола“ е разположен върху стръмен склон в югоизточната част на Национален парк „Пирин“. От 2007 г. тук се провеждат редовни археологически разкопки от екип с научен ръководител Владимир Баряков.

През м. август – октомври 2013 г. археологическите проучвания бяха подчинени на изпълнението на проект на община Банско за консервация и социализация на обекта (обр. 1). Те продължиха в северна посока, на площ от 100 кв. м, в дълбочина до материковата скала. В процеса на разкопки бяха засечени струпвания от обработени камъни и строителна керамика, следи от опожаряване, фрагменти от битова керамика, находки: железни предмети, фрагменти от накити, монети. Не са засечени нови жилищни постройки (обр. 2). В пласта бяха открити три монети, които предполагат по-ранна дата на комплекса – римски републикански денар, колониална монета на Филипопол, монета на Тесалоника с дата 158-149 г. Поради необходимостта от обходни пътеки за достъп до обекта се наложи подравняване на терена и скатовете, които засегнаха части от гробове, продължение на проучвания в предишните години некропол североизточно от църквата. Бяха разкрити седем нови гроба като гробните ями са вкопани в материковата скала и оградени с обработени камъни. Скелетите са изцяло запазени, ориентирани са изток–запад, без гробен инвентар. В югоизточна посока от базиликата бяха открити два гроба със запазени само долните крайници, разрушени от стар иманярски изкоп.

Обр. 1. Сгради източно от базиликата след консервация, поглед от изток.

Обр. 2. Въздушна снимка на югоизточната част на комплекса след консервация.

№74. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ В ГРАД САНДАНСКИ

Владимир Петков

Археологически обект „Мартирий“

Археологическите проучвания през сезон 2013 г. бяха изцяло съобразени с изпълнението на проект „Археологически парк – Сандански“, като се проучваха терени, които да изяснят плановата и стратиграфската ситуации в Епископския комплекс.

Най-значимото от проучванията бе новоразкрито помещение разположено на изток от мартириона и на запад от притвора на епископската базилика. В него се е влизало от вход разположен в източната част на северния зид на антрето на мартириона. Входа е с ширина 1,17 м, допълнително изграден на фуга със западната стена на притвора и арка с предполагаема височина от 2,50 м. Оказа се ,че на север има ниша излизаща извън границите на епископския комплекс, които преминават по северния зид на епископската базилика (обр. 1).

Помещението е с размери 5,15 х 5,05 м. Нишата разположена на север е с размери 5,70 х 2,90 м. От юг тя е била изградена с масивна арка с ширина 4,18 м и височина 3,80 м. На западния зид в помещението има ниши съответно с размери: северна-ширина 1,12 и предполагаема височина 1,70, и южна ширина 1,50 м и предполагаема височина 1,80 м. Южната ниша е била с арка от тухли с дебелина 5 см. Откри се и допълнително прокопан отвор между мартириона и помещението в долната част на североизточния ъгъл на мартирия.

В резултат на проучванията бяха открити много интересни строителни детайли. Оказа, че то е било без настилка, с глинобитен под, добре утъпкан с подложка от финно разбити мраморни зърна с диаметър 3-5 мм. Единствената настилка от тухли бе открита в източната част на нишата на площ от 2 кв. м изградена от добре изпечени подови тухли с размери 0,45 х 0,30 м.

В западната част на помещението бяха открити останките от 3 питоса със следните запазени диаметри: № 1 – 0,85 м, № 2 – 0,96 м, .№ 3 – 0,90 м. И трите бяха запазени до половина. В единият от тях бе открито овъглена пшеница.

Четвърти питос бе открит северната част на помещението в нишата. Той е с диаметър 0,67 м и е запазен до 0,60 м.

В пода на помещението е изграден канал, иззидан от тухли и финно измазан във вътрешната му част. Канала преминава от югоизточиня ъгъл под диагонал към западната част на нишата.Функцията му не бе изяснена по време на проучванията, но вероятно е служел за източване на вода, с която е била свързано и предназначението на помещението.

От архитектура гледна точка най-значими се оказаха няколко детайла.

Като последна архитекурна хронологическа намеса в нишата на помещението е изградено ин-

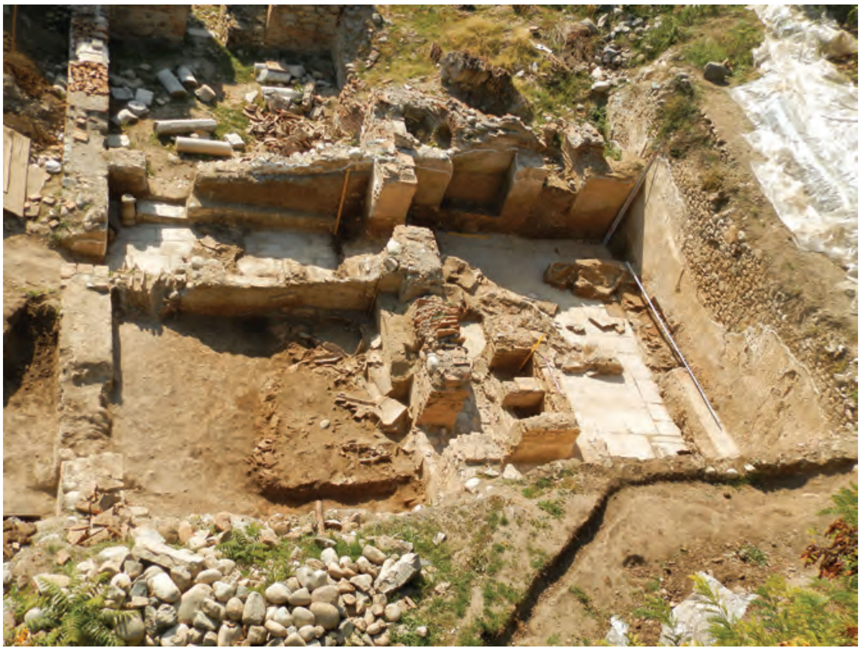

Обр. 1. Новоразкрито помещение разположено на изток от мартириона.

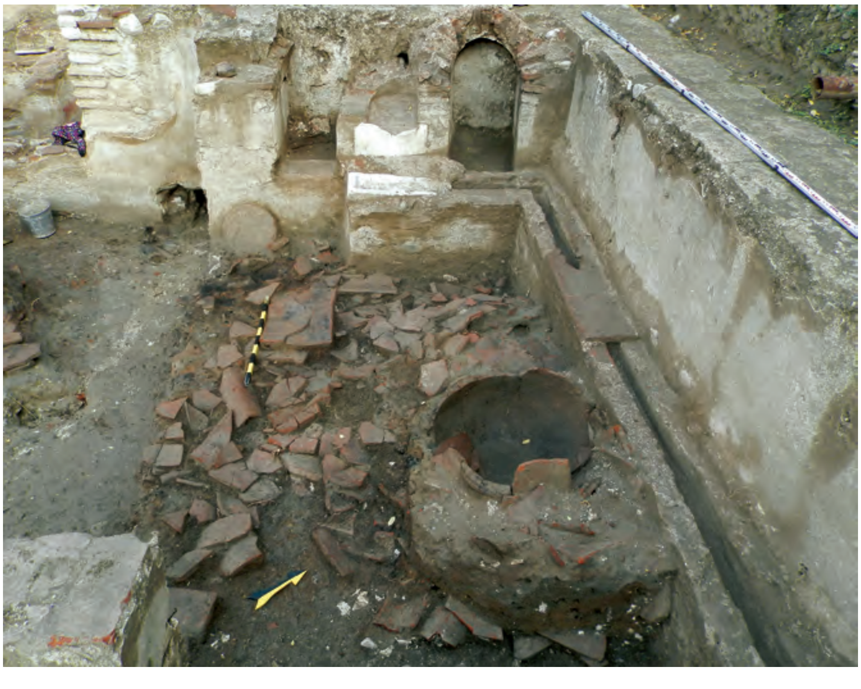

Обр. 2. Канал по вътрешната северна стена на нишата.

тересно техническо съоръжение. То е изградено на западната стеничка на нишата и е с височина 1,60 м, от юг и север са изградени две ниши с размери: южна – с ширина 0,45 м и височина запазена до 0,60 м и северна – с ширина 0,49 м и височина 0,75 м. Между тях е изградено малко басейнче измазано с хоросан. То е снабдявано с вода от канал, вграден в западната стена. Пред басейна има изградена мраморна облицовка, а в долния му край има изградено правоъгълно корито от сив мрамор, ориентирано в посока север юг с ширина 0,42 м и дължина 0,80 м. Коритото се снабдява с вода от изтек идващ от север разположен във стената. От северната част на коритото е изграден канал, който е поемал изтичащата вода и продължава в посока изток по вътрешната северна стена на нишата на височина от 0,60 м от пода и излиза през източния зид на нишата. Каналът е бил покрит с измазани тухли (обр. 2).

Сводеста ниша. Това е масивна сводеста част от новоразкритото помещение която излиза на север от общите граници на епископския комплекс и е с ширина 4,40 м и височина 3,20 м. .В края на съществуването на свода се е наложило да бъде укрепена неговата западна част и до свода на юг от малките ниши е построена тухлена укрепваща колона, която е запазена до 1,60 м височина.

Зидана стена на кал (кирпич), измазана отвън с бяла мазилка. Малка стеничка с дължина 1,60 м, височина около 2 м и ширина 0,30 м е служела за задна част на ниша, която е ползвана в мартирия и се намира точно от източната стена на олтарната маса. По същия начин е изградена част от южната стена на Мартириона. И там до 2,00 м зида е граден с каменотухлена зидария, а след това е на кал. Измазан е с фина бяла мазилка. Явно това е част от строителната практика в края на цивилизования живот на града преди 580 г.

От находките най-представителна е един железен полилей, открит пред водното съоръжение в западния край на нишата (обр. 3). Полилеят, известен още като лампадофор, е с диаметър 1 м и дебелина на обръча 2 см. Има неустановен брой, кръгли скоби, в които са се слагали лампадите. Скобите са разположени както от вътрешната, така и от външната част на полилея. Откритите многобройни оловни пластини явно са играли ролята на уплътнители за стъклените лампади. Лампадите са с широк горен кръгъл отвор до 8 см в диаметър и височина 10 см.

Като цяло можем да предположим, че новоразкритото помещение, което няма аналогии в пределите на България, е стопанско помещение, обслужващо провежданите в епископския комплекс църковни служби. Освен приготвянето на понуда, то е служело за измиване и подръжка на литургийните съдове и църковната утвар.

Сондаж „Сали ага“

През 90-те години на XX в. на югозапад от базиликата бе правен опит за иманярски изкоп и през изминалата година във връзка с предстоящи озеленителни дейности бе направен сондаж на мястото на изкопа. Името на сондажа идва от иманярските среди, които търсят на това място съкровището на Сали ага – богат турчин, преселил се от гр. Кюстендил в с. Свети Врач през 1878 г.

В резулат на проучванията бе открит масивен зид с широчина от 1,00 м и неустановена дължина на запад.

Зидът е ориентиран в посока изток-запад, изграден е в стил опус микстум. На източната му страница има вторично употребена сполия от мраморна база с размери 0,30 х 0,30 х 0,25 м.

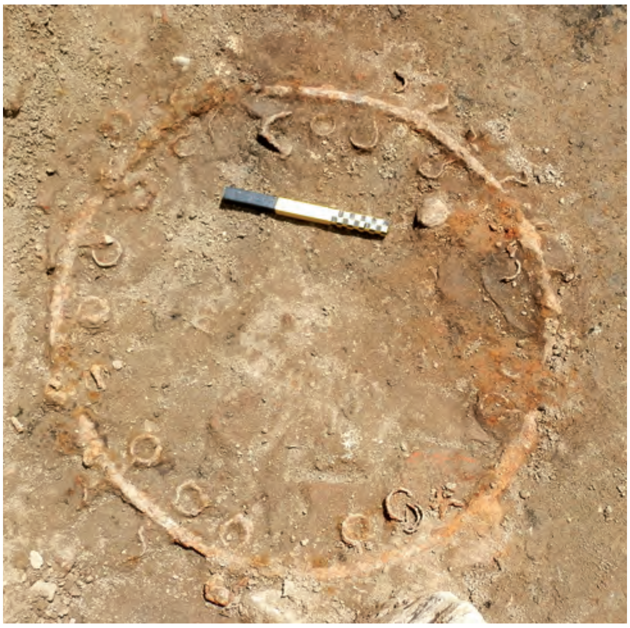

Обр. 3. Железен полилей.

Най вероятно зида е част от масивна сграда, намиращата се на второто, по-виско градско ниво на запад от епископския комплекс. Най-високата част е на кота 242,35 м. По надморска височина то отговаря на нивото на базликата от ул. Партизанска, което предполага принадлеженстта им от едно градско ниво, на запад от кардо максимус и епископския център на раннохристиянския партикополис. Бъдещите проучвания ще уточнят вида и функциите на сградата, която явно е имала представителни функции.

Литература

Петков 2013: Вл. Петков. Археологически разкопки на Епископска базилика в гр. Сандански, обект Мартирион. – Археологически открития и разкопки през 2012 г. София, 2013, 307-309.

№75. АНТИЧЕН ГРАД ХЕРАКЛЕЯ СИНТИКА

Людмил Вагалински

Градът е разположен в местността Рупите край едноименното село (бивше Ширбаново/Мулетарово) в община Петрич. Работихме 20 дни през август с финансиране от Министерство на културата. Екипът включваше Людмил Вагалински, ръководител; гл. ас. д-р Иво Д. Чолаков, д-р Сирма Александрова (зам.-ръководители), д-р Петя Андреева ‑ всички от НАИМ–БАН; Сотир Иванов, ОИМ–Петрич. Геодезичното заснемане извърши инж. А. Каменаров (София), а археозоологичното изследване ‑ доц. д-р Л. Нинов (НАИМ–БАН). Разкопките обхванаха около 0,2 дка при средна дебелина на културния пласт 2,5 м.

Цел на разкопките бе довършване на теренното проучване в южния край на обект 2, който представлява занаятчийски и жилищен квартал от I‑IV в. сл. Хр., както и консервиране на новоразкрити и на някои по-рано проучени римски градежи (обр. 1).

Доразкрихме представително каменно обществено стълбище, свързващо новооткрита мра-

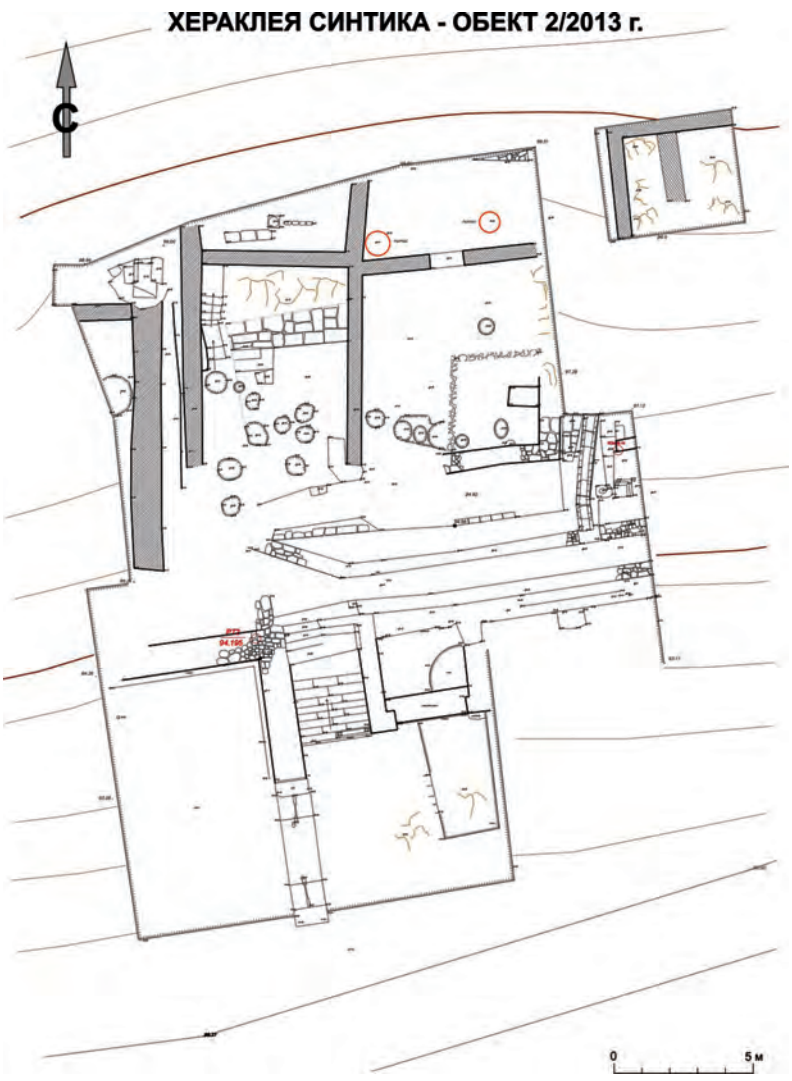

Обр. 1. Общ план на подобект 2 (занаятчийски квартал).

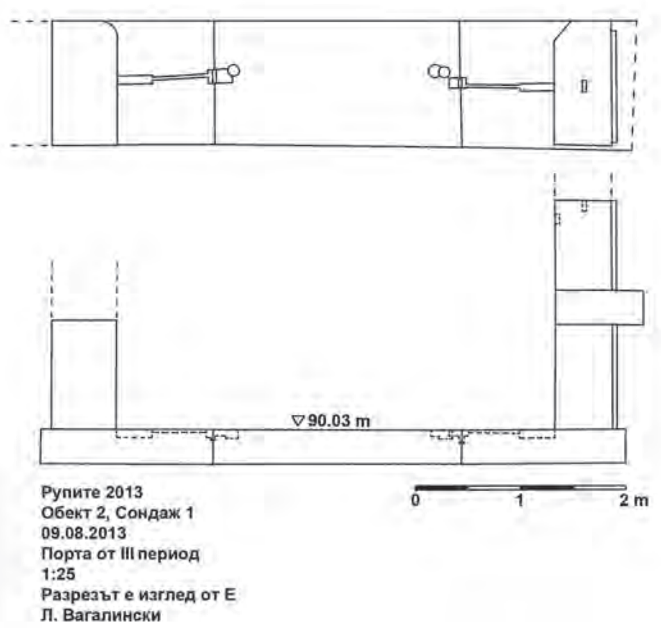

Обр. 2. Новооткритата мраморна порта.

морна порта (обр. 2) на голяма обществена сграда, измазана отвътре с цветни стенописи. Този архитектурен комплекс, включващ и засводени търговски помещения, датира от третия селищен период и е част от северния край на централния площад на античния град през римския период (обр. 3). Възможно е занаятчиите, произвеждали тъкани и теракоти, да са били жени, съдейки по находки и необичайно стръмното и затваряно с плъзгаща се врата стълбище. Такива женски ергастерии били популярни в къснoримската империя.

Проучихме културни пластове от първите четири (от общо пет) селищни периоди на римския град в този участък. Уточнихме и потвърдихме тяхната абсолютна хронология. Например, третият селищен период, от който преобладава запазената архитектура, завършва с опожаряване след 293 г. Под подовото ниво на този период разкрихме културен пласт, представен от помещение с каменни стени на глинена спойка (южно от първо източно засводено търговско помещение), дълбока яма (в това засводено помещение) и неголеми ями (западно от новоразкритата мраморна порта; все още не знаем предназначението на тези ями). Пластът съдържа следи от опожаряване, станало след 14 г. сл. Хр. Тази дата бележи края на първия селищен период на проучените от 2007 г. насам три римски обекта.

Археозоологични резултати

Налице са категорични факти за съществуването на професионални месари. доминират костите от свине, следвани от овце, кози и говеда. Значителното количество кози показва ландшафт и растителност, сходни на днешния. Прави впечатление относително малкия дял на говедото. Развъждани са домашни кокошки. Дивечът (основно зайци) разнообразявал рядко трапезата. Рибата е често ястие, което е очаквано с оглед на двете реки. Накратко, жителите в тази част на римския град не живеят в лукс, но и не търпят

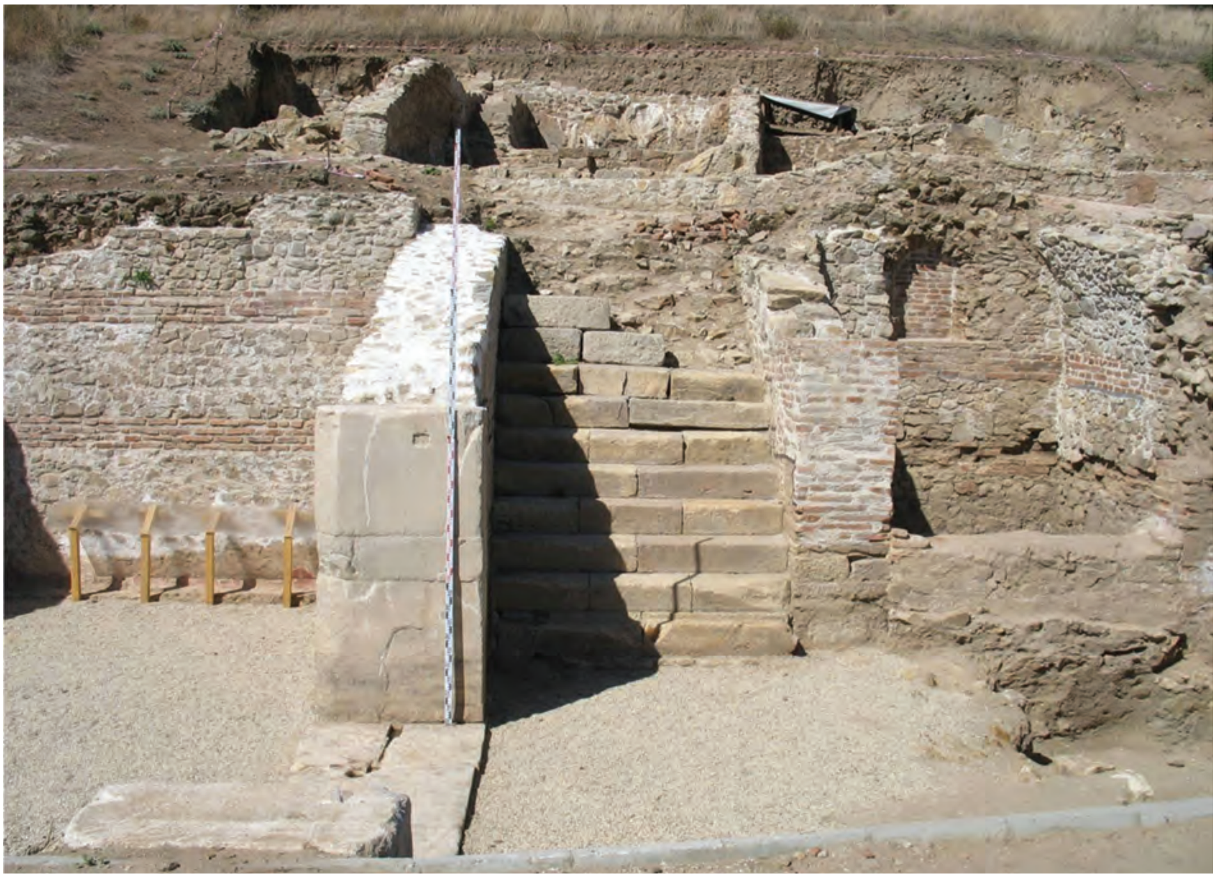

Обр. 3. Представително каменно обществено стълбище.

хранителни лишения. Че са работливи хора, личи и от многото заготовки от отпаднали еленови рога и от подчертано твърдите за рязане глиги на глигани. Археозоологичните заключения потвърждават археологическата теза за занаятчийски квартал.

Усилията ни на терена бяха съсредоточени в консервиране на разкритите градежи, които осъществихме под ръководството на д-р Даниела Чернева (реставратор в НИМ).

За втора поредна година обучавахме американски студенти на обекта. Координатор на това лятно училище е д-р Емил Нанков от Американския научен институт в София.

№76. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ В М. КУЛИНИ ЛИВАДИ, С. ИВАЙЛО, ОБЩИНА ПАЗАРДЖИК

Валентина Танева

Спасителните археологически проучвания се проведоха в частен имот ПИ № 027021, намиращ се в землището на с. Ивайло, общ. Пазарджик.

Целта на проучванията бе да се провери ситуацията около случайно открит от жител на селото, вкопан в почвата питос. При огледа на мястото, след подадения от кмета на селото сигнал, се установи наличие на културен пласт – фрагментирани керемиди и разпиляни камъни около питоса.

На проучваната територия са заложени общо 5 сондажа.

Първоначално бяха заложени два сондажа. Сондаж № 1 е разположен около питоса, с размери И–З – 5 м; С–Ю – 3 м.

Мястото на сондаж № 2 е избрано произволно. Той е разположен в северна посока, на разсто-

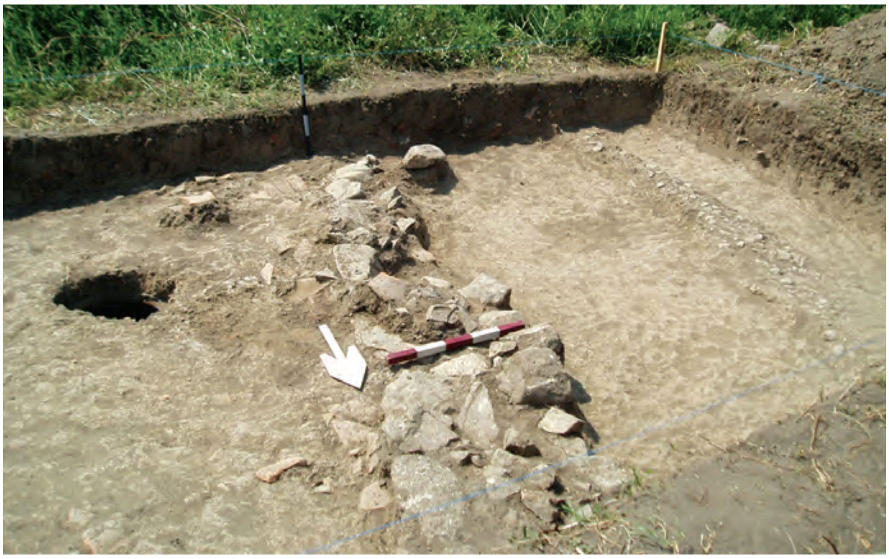

Обр. 1. Сондаж №1. Каменни основи на зид. Част от улична настилка и отворът на вкопания питос.

яние 7 м от северния ръб на сондаж № 1, с размери И–З – 5 м; С–Ю – 2 м.

В хумусния пласт и на двата сондажа се откриваше голямо количество фрагментирана, главно строителна керамика, като в сондаж № 1, около питоса, лежаха разхвърляни камъни. Културният пласт и в двата сондажа лежи съвсем плитко, непосредствено след хумусния пласт.

В сондаж № 1 в I механичен пласт се откриха каменни основи на зид, чиито две лица са оформени от необработени средно-големи камъни, без спойка от хоросан а пълнежът е от по-дребни камъни (обр. 1). Този зид се намира на запад от питоса и пресича сондажа в посока С-Ю, със слабо отклонение на запад. В най-добре запазената си част има размери – 0,62 м. В южната половина на зида има нарушения. Вероятно от там са разхвърляните около питоса камъни. В първи пласт в източната част на сондажа и в следващия втори пласт е регистрирано голямо струпване на керемиди, вероятно деструкция на покрив. Сред фрагментите керемиди, някои от които доста големи, има фрагменти от стени и устия на питоси и една цяла тухла. В западната част на сондажа количеството на откриваната керамика е значително по-малко. В тази част е открита настилка от дребни речни камъчета, сред които се забелязват и малки фрагменти керамика. Тя е успоредна на разкрития зид, но не опира в нея. В най-широката си част е с размери около 0,40-0,50м. С цел проследяване трасето на разкритите зид и настилка, беше заложен още един сондаж № 3 с размери И-З – 5 м; С-Ю – 2 м, разположен между сондаж № 1 и 2. Тук в прокопаните два пласта бе разкрито продължението на стената и настилката, която заемаше почти цялата западна част на сондажа. Настилката няма определена форма, в нея личат нарушения. Почвата там е по-светла (сиво-кафява, прилича на подложка), различава се от останалата, която е тъмнокафява. Вероятно тази настилка и настилката в сондаж № 1 са част от улица.

В сондаж 2 при снемането на I механичен пласт, в югоизточната част също бе регистрирано струпване от керемиди. При вдигането им бе открит сребърен пръстен с овална плочка без изображение (обр. 2). В самия ъгъл на нивото на I пласт се забелязваше камък, лежащ на една линия със западната страна на разкития зид. В югоизточния ъгъл на сондажа е направено разширение с размери И-З – 2 м и С-Ю – 2 м. В това разширение отново се разкри редица от камъни, разположени в една линия с разкрития в сондаж № 1 зид. На югоизток от тази редица камъни лежаха други два камъка. С цел да се провери за чупка на зида в тази посока, беше заложен нов сондаж, № 4. Този сондаж е с размери И-З – 2 м; С-Ю – 3 м. На достигнатото ниво след I мех. пласт отново беше открито струпване от керемиди и камъни, от които един бедоста голям. Виждаха се и големи фрагменти от питоси.

В сондаж № 3 работата бе спряна на нивото след I мех. пласт. В този сондаж деструкцията от покрива лежеше от източната страна на разкрития зид. Керемиди се откриваха и до западната страна на зида, но в много по-малко количество в сравнение с източната.

На югоизток от сондаж № 4 бе отворен нов сондаж – № 5, тъй като от останалите сондажи се виждаше, че културният пласт се развива в тази посока. При него, в източната половина, също се появи струпване от керемиди. След документиране на достигнатите нива работата и тук бе прескатена.

В източната половина на сондаж № 1 продължи свалянето на пластове по 0,20 м, с цел изваждане на питоса. На ниво VII механичен пласт и на 1,90 м от нивото на основния терен излезе подпочвена вода. След изкопаването на VII мех. пл. питоса беше изваден.

На този етап работата беше преустановена. В направените сондажи културният пласт не е изчерпан напълно и проучванията не са приключили. Откритите материали, които са изключително малко, както и разкритата ситуация, ни дават основание да изкажем следната работна хипотеза.

Разкритите сравнително дебели основи на зид, голямото количество фрагментирани керемиди и наличието на тухли предполагат съществуването на масивна постройка. Откритият питос е бил вкопан под подовото ѝ ниво, в която освен този него е имало и други. Малкото количество битова керамика и откритите устия и стени от питоси ни дават основание да смятаме, че въпросната постройка е имала стопанско предназначение. Изчерпването на тънкия културен пласт на запад от разкрития зид и настилка, и струпването на керамика във всички сондажи от източната страна на зида, говори за развитие на постройката в тази посока.

Наличието на фрагментирана керамика в съседните имоти, в източна и южна посока, доколкото е възможно да бъде направено наблюдение, води до предположение за съществуването на селище.

Обр. 2. Сребърен пръстен открит в сондаж №2.

Малкото открити находки и битова керамика (дребни фрагменти) не ни дават основание за определяне на по-точни хронологически граници на проучвания обект. На този етап можем да предложим като работна датировка II-III в.

№77. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА КЪСНОРИМСКИ ТЕРМАЛЕН КОМПЛЕКС В ДИОКЛЕЦИАНОПОЛИС (ХИСАРЯ)

Митко Маджаров, Димитринка Танчева

Археологическите разкопки на късноримския термален комплекс в Диоклецианополис през 2013 г. се проведоха от екип с научен ръководител доц. д-р Митко Маджаров и зам.-ръководител Димитринка Танчева (АМ–Хисаря).

Целта през сезона беше да се продължи проучването на помещение № 05, разположено северно от втория калдариум (Маджаров, Танчева 2013, 314, обр. 1). Работата беше съсредоточена в източната половина на помещението. На север изкопът е ограничен от трасето на съвременен водопровод за студена питейна вода.

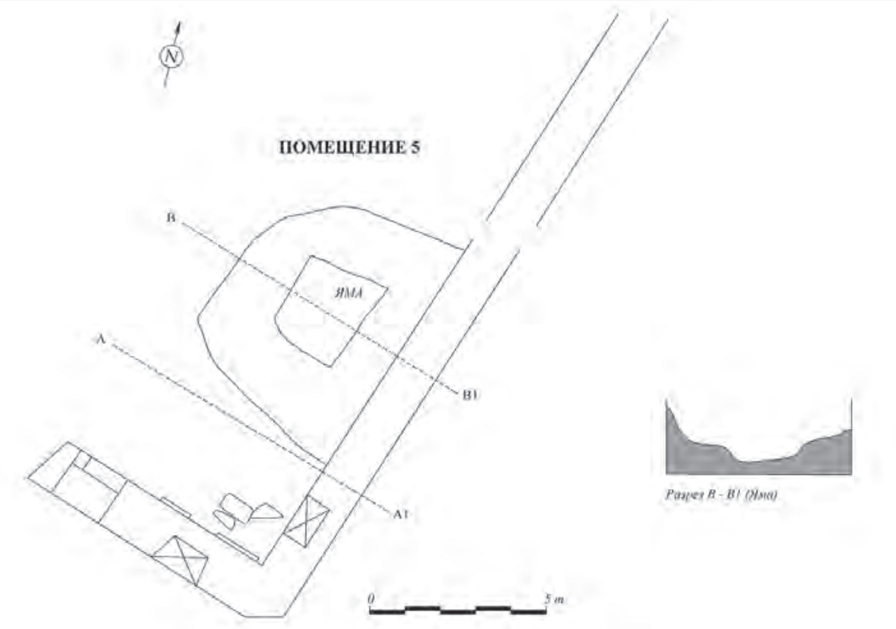

Обр. 1. План на средновековната яма в помещение № 05.

Преди започване на изкопните работи беше разчистен ограничителния зид между помещение № 05 и тепидариума. Този зид се състои от долепените зидове на двете помещения. Зидовете продължават по протежение в посока северюг и показват двете фази на изграждане на целия комплекс. След разчистването на зида, непосредствено до него беше оформен работен

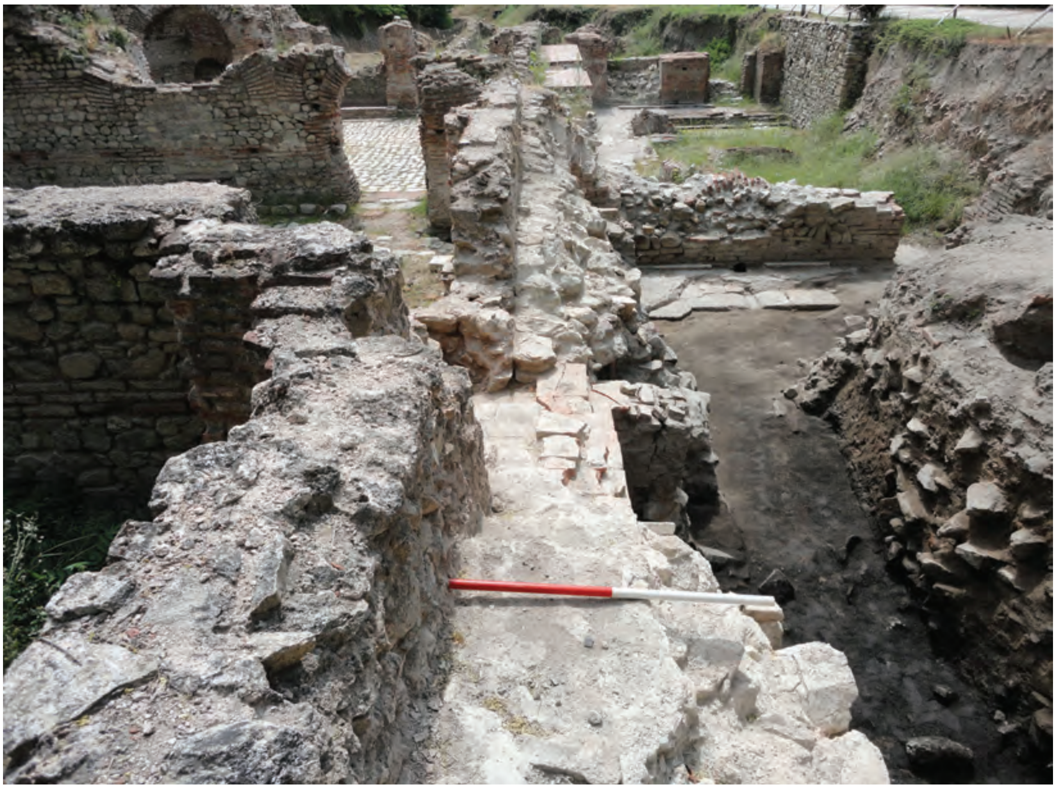

Обр. 2. Разделителният зид между помещение № 05 и тепидариума.

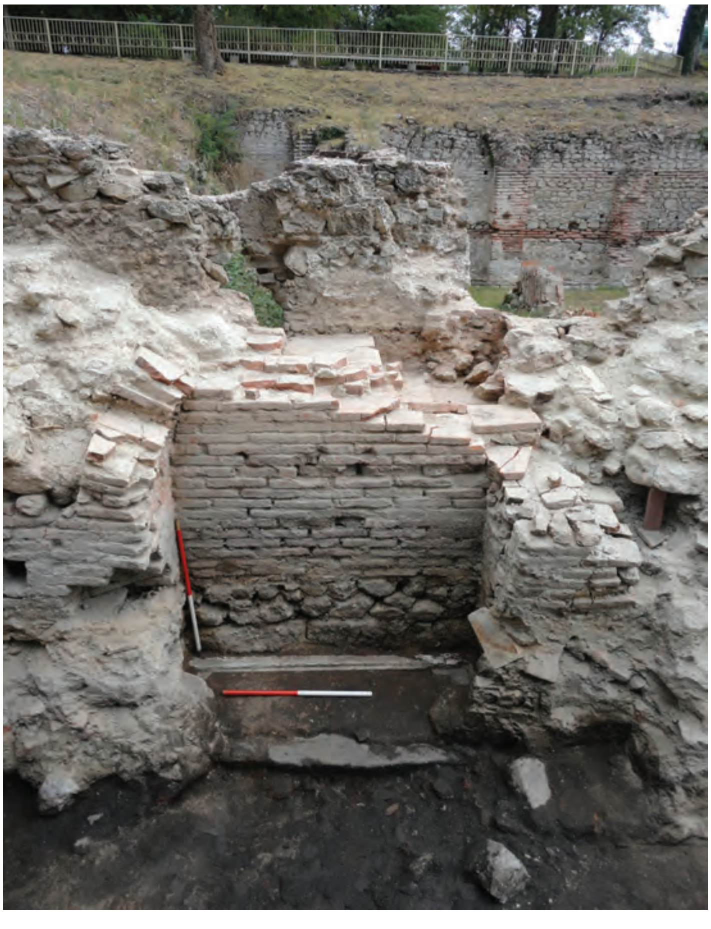

Обр. 3. Общ изглед на тухлената ниша в източния зид на помещение № 05.

квадрат с размери 1,50 х 3,50 м. На дълбочина 0,50 м се попадна на струпване, състоящо се от масивни тухли. Пръстта е с примес на разложен хоросан с червеникав цвят. В южната част на работния сектор беше оформен втори квадрат с размери 1,5 х 3 м. На дълбочина 0,95 м под нивото на зида се попадна на яма с почти квадратна форма със страна 1 м и дълбочина около 0,50 м (обр. 1) В културния пласт до нивото на тухленото струпване и това на ямата се откриват и малко фрагменти от средновековна керамика, характерна за периода IX-X в. Фрагменти от същата керамика се откриват и в ямата. Основният подемен археологически материал в ямата са кости на животни. Пластът под нивото на ямата и тухленото струпване е с дебелина 1,8 м. В него се наблюдават следните напластявания: пласт от тухли от свода на нишата, наносен пласт с пясъчна структура, пласт от пръст и едри камъни, пласт, наситен с цели и парчета тухли от покривната сводова конструкция, глинест пласт. Находките са фрагменти от късноантична керамика (IV-VI в.). Вследствие на високите подпочвени води в долната част пръстта е черна и тинеста.

В резултат на разкопките беше разкрит източния зид на помещението (обр. 2). В неговата южна част е оформена ниша, която завършва със свод и е допълнително затворена от зида на по-късно изградения тепидариум. Формата и размерите на нишата дават основание да се предположи, че по време на първата фаза на това място е имало прозорец (Маджаров, Танчева 2013, 315, обр. 3).

В северната част на зида беше открита друга, по-голяма ниша, която също принадлежи към първата строителна фаза (обр. 3). Нишата е изградена от тухли, а във височина завършва със свод. В долната ѝ част е оформен каменен праг, обмазан с хидрофобен хоросанов хастар. Прагът е ограничен от стените чрез мраморен перваз.

Наблюденията по време на археологическите разкопки през изминалия сезон дадоха възможност да се направят следните изводи:

На първо място беше подкрепено становището за наличие на две строителни фази на късноантичния комплекс на Диоклецианополис. По отношение на стратиграфията в тези фази не се забелязва разлика. Начинът на градеж при тях е идентичен, което показва, че разширението на комплекса на изток е станало много скоро след неговото първоначалното построяване (Маджаров, Танчева 2013, 317).

Тухлите от сводовата покривна конструкция се намират на около 0,50 м над нивото на каменния праг на нишата и на около 0,70 м над подовото ниво на помещението. Керамичният материал принадлежи на късноантичната епоха.

Намерените *in situ* мраморни первази в основата на нишата и начина на тяхното монтиране са напълно идентични с тези от двата калдариума. Оформеният в каменната подова настилка на помещение № 05 водопровод показва, че водата от минералния извор за калдариума е преминавала през това помещение, което на този етап остава с неясно предназначение.

Откритата отпадъчна яма е вкопана в късноантичния пласт на дълбочина до около 0,50 м. Намерените в нея находки (животински кости и фрагменти от средновековна керамика) са в подкрепа на становището, че районът около минералните извори е бил населяван и през епохата на ранното средновековие (Джамбов 2002, 90 сл.). По това време късноантичният термален комплекс вече е бил разрушен, но няма съмнение, че минералните извори са били използвани и от новите славянски заселници.

Литература

Маджаров, Танчева 2013: М. Маджаров, Д. Танчева. Редовни археологически разкопки на къснoримски термален комплекс в Диоклецианополис (Хисаря). – Археологически открития и разкопки през 2012 г. София, 2013, 314-315.

Джамбов 2002: Ив. Джамбов. Средновековното селище над античния град при Хисар. Асеновград, 2002.

№78. АРЕХОЛОГИЧЕСКИТЕ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ „ЦЪРКВИЩЕТО“ В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. ДРАГОЙНОВО, ОБЩИНА ПЪРВОМАЙ

Иво Топалилов, Марина Колева, Камен Станев

Разкопките се провеждат в местността „Църквището“ или „Църквица“ в землището на с. Драгойново, ЕКАТТЕ 23385, община Първомай. Те са продължение на тези от 2009-2012 г. Разкопките се извършиха с участието на студенти от ШУ „Епископ Константин Преславски“.

Проучванията през тази кампания обхванаха пет квадрата, три от които бяха в рамките на църквата и два – проучени наполовина, разположени извън сградата, единият западно от нея, а другият – южно. Основна цел на кампанията беше да се разкрият окончателно останките от църквата.

По време на археологическата кампания се разкри окончателно наосът в западна посока. Разкрихме и проучихме западната стена на наоса, както и най-западната каменна база от северната колонада, което показва, че тя се е състояла от четири бази, върху които са били поставени колоните. Идентична е южната колонада, като при нея на мястото на най-западната колона, която липсваше, се

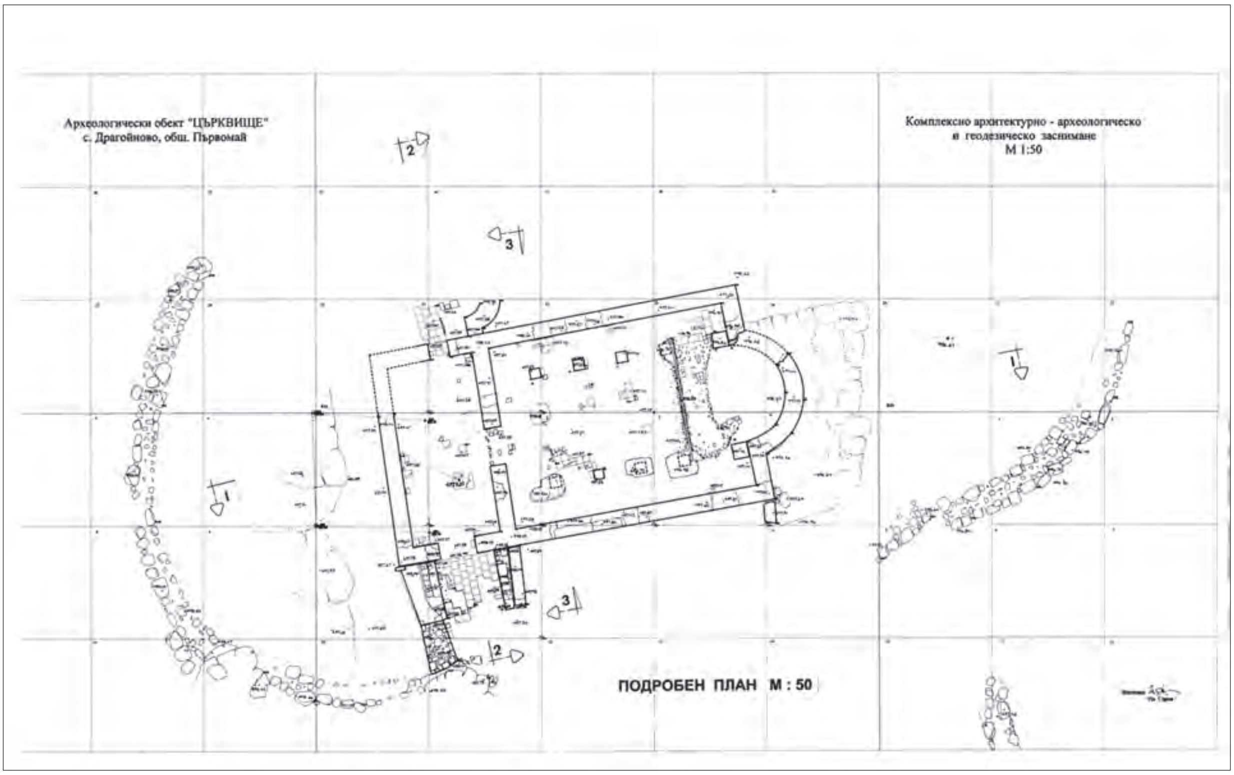
Археологически обект "ЦЪРКВИЩЕ"
с. Драгойново, общ. Първомай
Комплексно архитектурно - археологическо
и геодезическо заснимане
М 1:50
1
2
3
3
2
1
ПОДРОБЕН ПЛАН М : 50

Обр. 1. План на базиликата с последните разкрития.

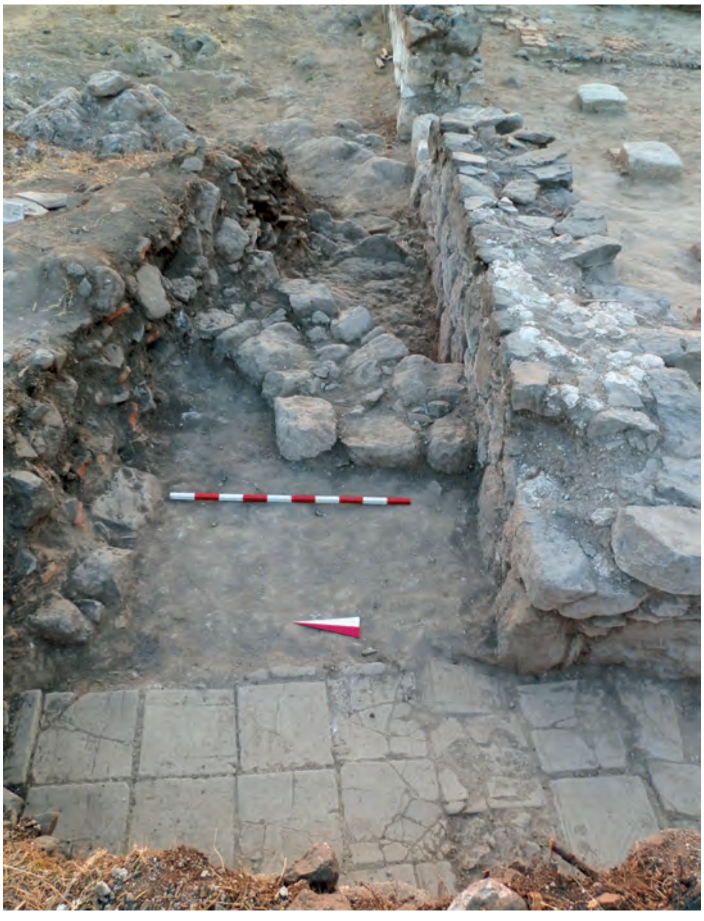

Обр. 2. Помещението, долепено до северната стена на базиликата (баптистерий?) (изглед от запад).

проучи вкопаване в намиращият се тънък културен пласт за достигане до скалния масив и захващането на каменна база с него чрез хоросан. Тухлената настилка е запазена изключително фрагментарно *in situ*, в по-голямата част липсваше. По този начин, вътрешната дължина на наоса е 10,50 м, с апсидата – 12,50 м, а ширината е 8 м.

По време на разкопките стана ясно, че църквата е имала нартекс от който се проучи по-голямата част. Достигнахме до първия сектор, проучен през 2010 г. Самият нартекс има с дължина 3,60 м, вътрешното му пространство не е нарушено, подът е бил покрит с тухлена настилка, запазената фрагментарно *in situ*. Разкритите градежи са изградени в *opus emplectum* с две ясно изразени лица, направени от ломени камъни с голям, някои достигащи до 0,80 м дължина и среден размер, споени на бял хоросан, докато емплектонът се състои от малки по размер ломени камъни, споени на бял хоросан. Големите по размер камъни на места образуват страници на входовете и са идентични с тези, използвани при направата на овалите, в северният от които е разположена и самата базилика. Входът между наоса и нартекса е широк 1,70 м и се намира в приблизителната централна ос.

Достъпът до нартекса се е осъществявал от южна страна, като са разкрити останките от дървен праг. Входът е широк 1,30 м. Подобен, по-малък вход е открит и на северната страна на нартекса с ширина 0,80 м.

По време на втората фаза от двете страни на нартекса са били добавени две, различни по план, вероятно и по предназначение помещения (обр. 1). Северното помещение се проучи частично, изградено от ломени камъни в *opus emplectum*, с две изявени лица, на калова спойка. При разкопките стана ясно, че то е изявено в източна посока с апсида. Предвид каловата спойка, градежите са по-дебели. Разкопките показаха, че това помещение е било украсено с хоросанова мазилка в червен и жълт цвят, която се разкри паднала. От входа върви една своеобразна тухлена „пътека", чиято посока леко извива в северозападна посока. Размерите на тухлите са 34 х 34 х 4,5 см, като пасажът продължава в северна посока, извън рамките на проучвания квадрат. Този пасаж е ясно изявен, защото в останалата проучена част от помещението не се откриха останки от подобен тухлен под. Източно от тази пътека, в приблизителния евентуален център на помещението са разкрити частично каменните основи на съоръжение, продължаващо в северния профил. Като работна хипотеза смятаме, че това помещение вероятно е използвано като баптистерий (обр. 2). През тази кампания успяхме да проучим изцяло помещението, тангиращо от юг църквата, което е било разположено на нейния централен вход. То е с правоъгълни размери по частично запазената тухлена настилка, 5 х 3 м външни размери (И-З/С-Ю), принадлежащо към фазата с градежи на калова спойка. Източната му стена е долепена до южната стена на църквата, като покрива част от съществуваща от външна страна стенна мазилка в бял цвят. От източна и западна страна, към първоначално построената стена, от вътрешна страна са били изградени нови структури от камъни, покрити с тухли, които ние определихме като „пейки", основно запазени на западната страна. Височината им от пода достига до 0,40 м. Подът на помещението е тухлен, в по-голямата си част запазен, като е бил унижощен от вкопаване в южната част. Нарушението е достигнало до скалния масив, който е била заравнен, както и в непосредствена близост, южно от църквата, поради наличието на достъп до сградата от тази посока (обр. 3).

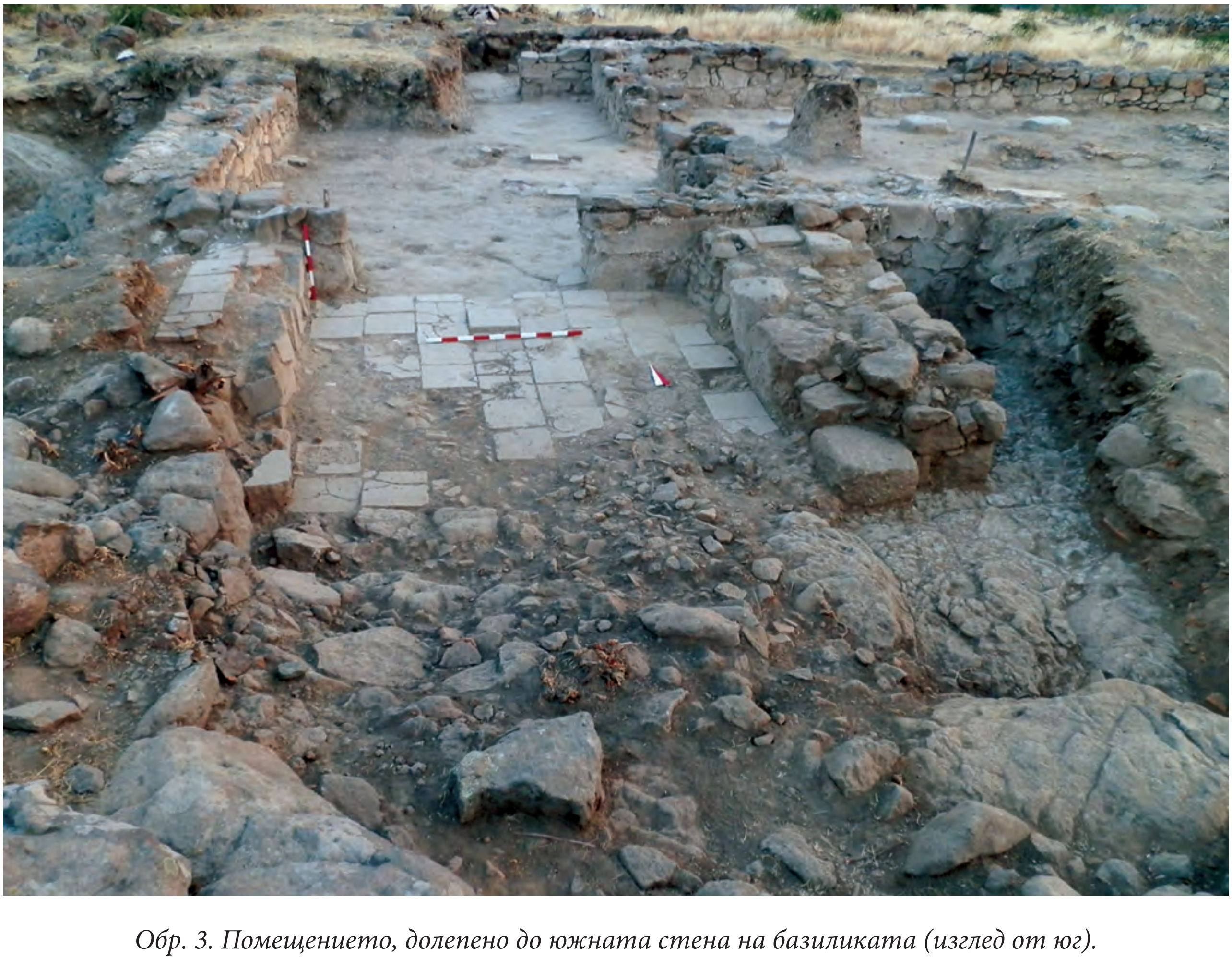

Обр. 3. Помещението, долепено до южната стена на базиликата (изглед от юг).

Нарушението в южната част на помещението не позволява ясното дефиниране на южната му граница. Възможно е то в южна посока да опира в издигащият се скален масив, който е дъговидно изсечена и явно надграден във височина. При разкопките се констатира продължение на западния ограден зид в южна посока, но той остана непроучен. За момента остава неясно предназначението на това вероятно преходно помещение.

Проучвахме и част от западната страна на църквата, в случая – югозападния ъгъл с цел – разкриването и уточняването на характера на западния градеж на помещението, долепено до основния вход на църквата. При проучването тук, под падналата покривна конструкция от нартекса, която разкрихме още през 2010 г. върху заравнената скала, попаднахме на добре запазен меден полуфолис на Юстиниан I, отсечен през 539-540 г., която дава *terminus post quem* на разрушаването на църквата.

При разкопките продължиха да излизат фрагменти от мраморни оброчни плочки на Тракийския конник, някои от които са с големи размери, както и различни скоби и пирони. В рамките на нартекса открихме връх на стрела, както и на дръжка, направена от тънка бронзова тел, вероятно свързана с раннохристиянски предмети, например кандила. Подобни се откриха и в наоса през изминалите кампании.

№79. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА УЛ. ЦАР ГЕОРГИ ТЕРТЕР – ЗАПАД, ГРАД ПЛОВДИВ

Елена Божинова, София Христева

Спасителните археологическите разкопки бяха извършени от Регионален археологически музей – Пловдив в периода 23-29.07.2013 г. Обектът е разположен в южното подножие на Джамбаз тепе (обр. 1. *2*). Площта на проучване е общо 7 кв. м, достигнатата дълбочина от началното ниво на проучване е 3,50 м (кота 160,58 м).

Проучването се наложи поради ремонт на улицата във връзка със социализацията на обект „Малката базилика". При търсене на стара канализация в малка част се навлезе в по-дълбоки пластове и бяха засегнати археологически структури. Изкоп с багер беше унищожил всички пластове до дълбочина 2,50 м от нивото под уличната настилка (кота 164,10 м), като вероятно те са били изгребани при по-ранни ремонти на улицата. Единствено в малка част (до разстояние около 0,50 м източно от западната стена на сондажа) се проучиха културните пластове. Тук, непосредствено под началното ниво се разкриха части от 4 християнски гроба от съществувало тук гробище през XVII-XIX в. (Align Цончев 1950, 137).

Гробовете са вкопани в пласт от XII в. Разкри се малка част от основата и деструкции от стена, изградена с камъни на калова спойка и кирпичена суперструкция. Стената е с ориентация изток-запад и вероятно е била долепена от изток до запазена във височина антична стена. Малкият размер на проучваната площ не позволи да се установяви предназначението на сградата. В югозападния ъгъл на сондажа се проучи част от яма, която е вкопана в кирпичената суперструкция на по-ранна стена. Ями от този период са регистрирани и в проучения парцел на ул. Цар Георги Тертер № 1 (Bospatchieva 2002, 304).

Средновековният пласт от XII век лежи върху останките от антични сгради с няколко строителни фази (обр. 2). Най-ранната принадлежи на масивна сграда, изградена от тухли (0,30 x 0,50 м) със спойка розов хоросан. Дебелината на стената е 1,55 м. В западното ѝ лице е вграден конструктивно корниз, запазен изцяло *in situ* в проучвания участък. Украсата на корниза е изпълнена в йонийски ордер, като се състои от йонийска кима и ред от акантови листа (обр. 3). Орнаментът датира паметника в средата или третата четвърт на II в.[15] Под корниза, върху лицето на стената е запазена и част от хоросановата спойка на облицовка от мраморни плочи, а над него, в най-ранната строителна фаза в стената е оформена дъговидна ниша – конха. В по-късна фаза нишата е зазидана. Най-високата запазена част на тази сграда е на дълбочина 1,45 м от началното ниво (кота 162,57 м) и продължава след дълбочина 3,50 м (кота 160,58 м). Проучването на по-ниски нива е невъзможно поради ограничената площ. Така максималната проучена височина на сградата е над 2 м, без да е достигната основата ѝ. Спасителни археологически разкопки, проведени при строежа на дн. Професионална гимназия по битова техника (бившето училище Йоаким Груев) през 1946 г. (Торнчев 1950) и жилищна сграда на ул. Цар Георги Тертер № 1 през 1996 г. (Bospatchieva 2002), са разкрили в тази част на античния град голям комплекс – баня, с площ от над 2,5 дка, обхващаща повече от една инсула. Банята е изградена през втората половина на III в. върху по-ранна представителна римска сграда, вероятно също термален комплекс. Началната дата на изграждането на последния не е коментирана от изследователите. Комплексът е опожарен в края на IV или първата половина на V в., след което е била възстановена само западната му част, а в източната останките са адаптирани за жилища и

---

[15] Консултация с д-р Здравко Димитров (НАИМ–БАН).

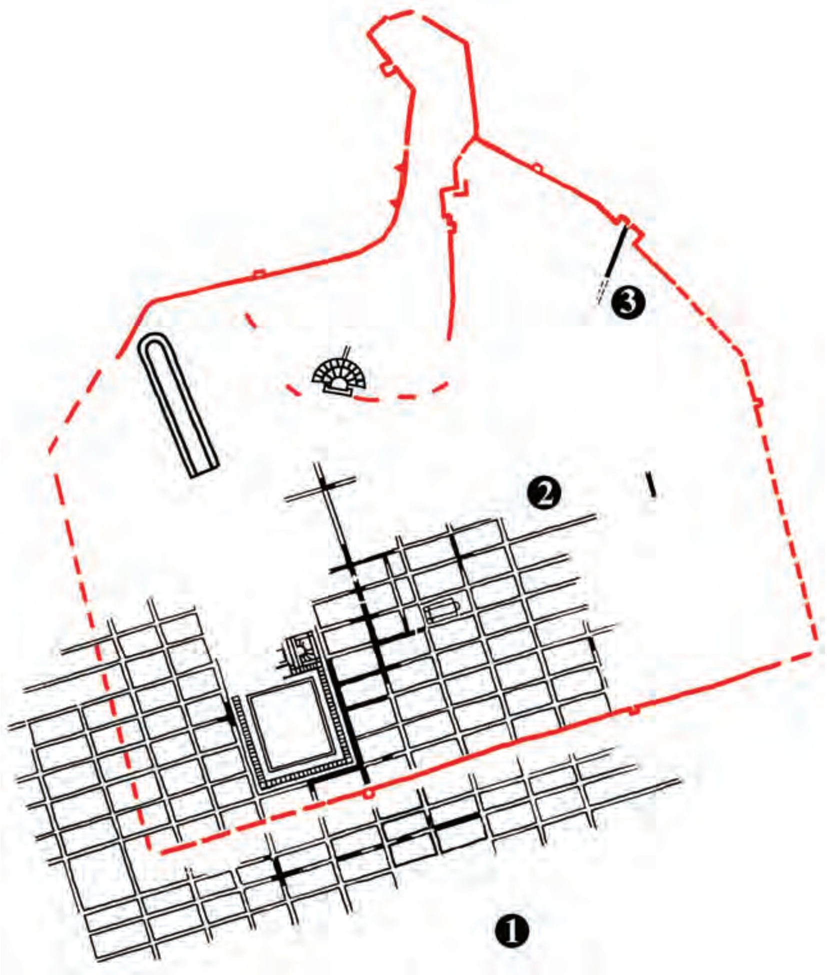

Обр. 1. План на обекта.

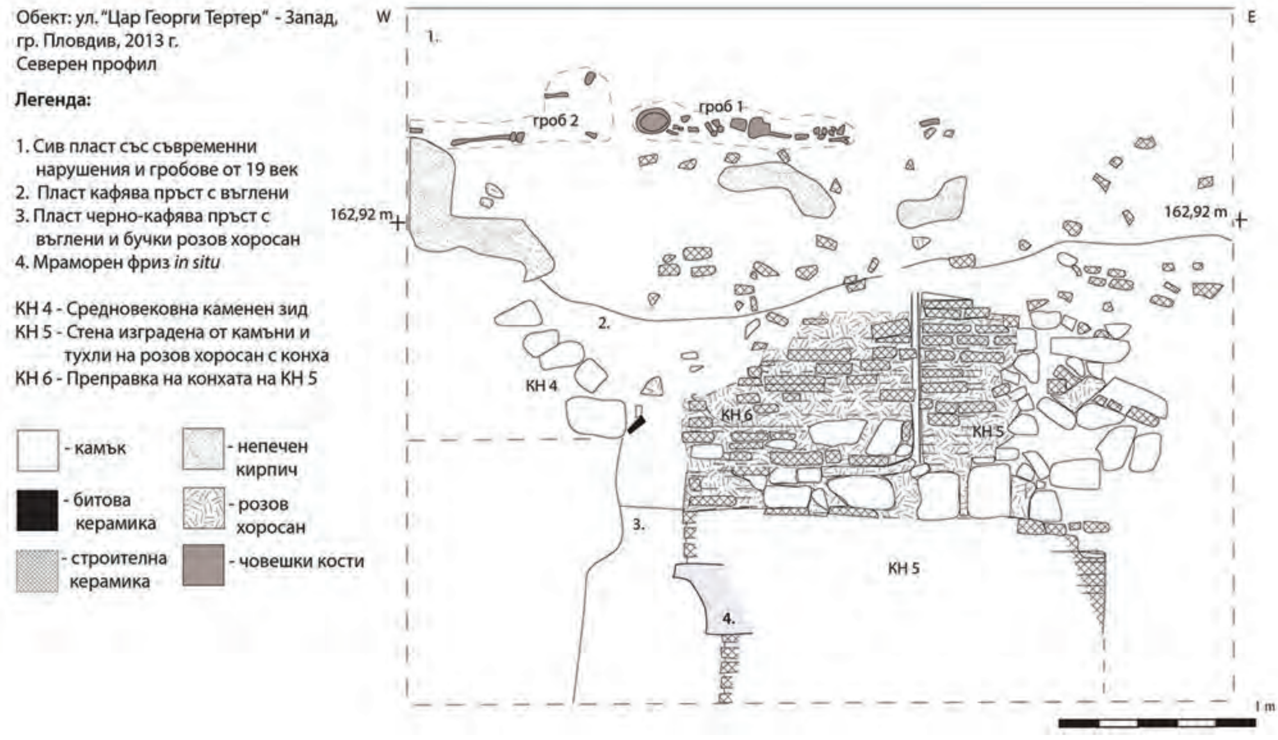
Обект: ул. "Цар Георги Тертер" - Запад,
гр. Пловдив, 2013 г.
Северен профил
Легенда:
1. Сив пласт със съвременни нарушения и гробове от 19 век
2. Пласт кафява пръст с въглени
3. Пласт черно-кафява пръст с въглени и бучки розов хоросан
4. Мраморен фриз in situ
КН 4 - Средновековна каменен зид
КН 5 - Стена изградена от камъни и тухли на розов хоросан с конха
КН 6 - Преправка на конхата на КН 5
- камък
- непечен кирпич
- битова керамика
- розов хоросан
- строителна керамика
- човешки кости
W
E
1.
гроб 2
гроб 1
162,92 m
162,92 m
2.
КН 4
КН 6
КН 5
3.
КН 5
4.
1 m

Обр. 2. Северен профил на обекта.

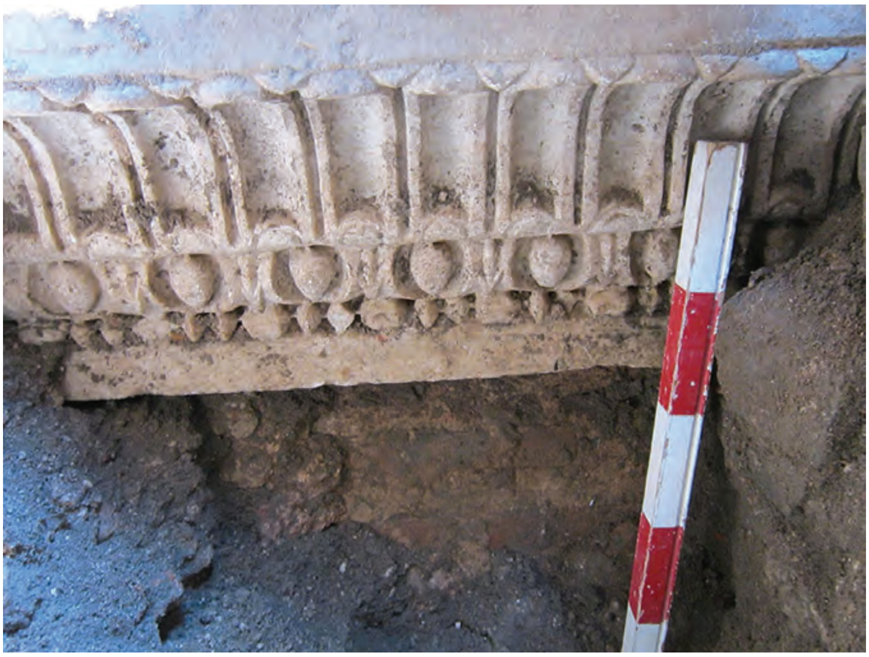

Обр. 3. Мраморен корниз с декорация, открит in situ.

работилници. Банята престава да съществува след повторно опожаряване в края на VI или началото на VII в. (Цончев 1950, 144-146; Bospatchieva 2002, 304; Топалилов 2012, 51-52, 125-128). Ориентацията на разкритата стена и техниките на градеж я определят като монументална част от този комплекс. По-ранната дата на корниза не позволява ревизиране на предложената хронология на банята поради ограничената площ на проучване и липсата на други датиращи материали.

В по-късен етап, вероятно след края на съществуването на източната част на комплекса, към западното лице е долепена друга стена с каменна основа на калова спойка и запазени на място кирпичена част от суперструкцията. Поради ограничената площ на проучването хронологията ѝ остава неясна. Данни от проучвания в съседните парцели предполагат датата им в периода на V-VI век (Bospatchieva 2002, 304).

Литература

Топалилов 2012: И. Топалилов. Римският Филипопол. Том 1. Топография, градоустройство и архитектура. Велико Търново, Фабер, 2012 г.

Цончев 1950: Д. Цончев. Римска баня в източната част на Пловдив. – Годишник на Народния археологически музей, Пловдив, II 1950, 137-148.

Bospatchieva 2002: M. Bospatchieva. New facts about the Eastern Thermae of Philippopolis. – The Roman and Late Roman City. Sofia, 2002, 301-305.

№80. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА УЛ. ГРАФ ИГНАТИЕВ № 22, ГРАД ПЛОВДИВ

Елена Божинова, София Христева

Спасителните археологическите разкопки бяха извършени от РАМ-Пловдив в периода 12.04-10.05.2013 г. Проучваната площ е 280 кв. м, а достигната дълбочина от нивото на съвременния терен е 0,80 м в северната част на обекта. Дъната на най-ранните вкопани структури достигат дълбочина 2 м. В екипа участваха д-р Камен Станев и Борис Драганов; керамичният материал от римската епоха е обработен от Цветелина Славкова; Николай Шаранков е консултант за епиграфските паметници.

Обектът е разположен извън границите на античния град, на разстояние около 200 м южно от южната крепостна стена (карта с разположение на обекта вж. в „Спасителни археологически разкопки на ул. Цар Георги Тертер, гр. Пловдив в настоящия том, обр. 1. *3*). До момента други обекти в тази част на града не са регистрирани и проучвани. Археологическите структури се разкриват непосредствено под съвременното ниво (кота 158,30 м).

Проучени бяха пласт със структури от късноримската епоха и вкопани структури от ранния елинистически период и средновековието (XII в.).

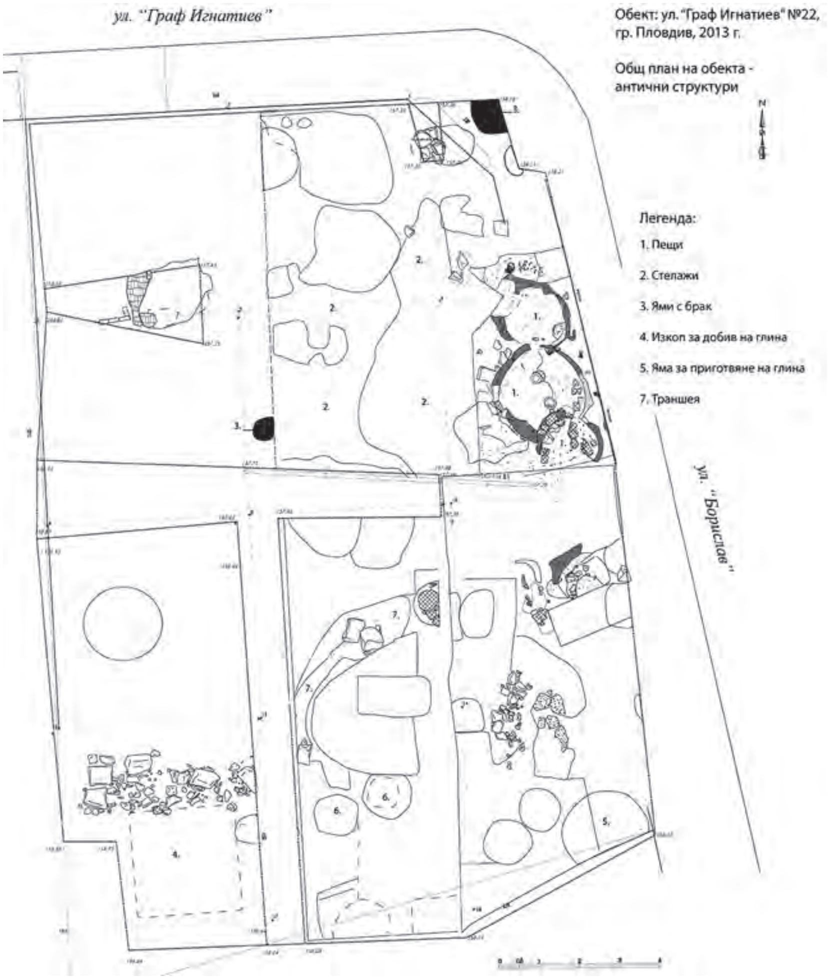
ул. "Граф Игнатиев"
Обект: ул. "Граф Игнатиев" №22, гр. Пловдив, 2013 г.
Общ план на обекта - антични структури
N
Легенда:
1. Пещи
2. Стелажи
3. Ями с брак
4. Изкоп за добив на глина
5. Яма за приготвяне на глина
7. Траншея
ул. "Борислав"

Обр. 1. План на обекта.

Най-ранният период на обитаване се отнася към ранната елинистическа епоха (втората половина на IV-III в. пр. Хр.). От него в северната и югоизточната част на обекта се проучиха ями, вкопани в стерилен терен (пласт сива глина, под който следва материк от жълта песъклива глина). В горната си част ямите са нарушени от обитаването през римската епоха, което вероятно е унищожило и съществувал пласт от елинистическата епоха, поради което наземни структури от този период не са запазени. В северната част ямите са малки (диаметър от 1,15 до 2 м), с цилиндрична горна част и разширяващи се в дълбочина. Запълнени са с еднородна сива глина, с по няколко фрагмента битова керамика. Ямите в югоизточната част на обекта са кошеровидни (с диаметър 1,50-1,60 м), а една – с правоъгълна форма и хоризонтално дъно (2 х 3,50 м). Ямите са с нееднороден запълнител, като се редуват пластове от жълта и сива глина и пластове от изтляла органична материя, вероятно треви или други растения. Материалите в тези ями са значително повече като брой и като асортимент. Откриват се фрагмент от глинен перваз на огнище или андирон, прешлени за вретено, тежест от стена на глинен съд, фрагменти стенна мазилка, каменни чукалки, фрагмент от долен седловинен хромел, кремъчни пластини, фрагменти от питоси с профилирано устие и един с украса от широка щампа. Керамиката е изработена на ръка и на грънчарско колело, срещат се и единични фрагменти от чернофирнисови съдове.

Обитаването от римската епоха е свързано със съществувала тук работилница за производство на битова кухненска керамика. В цялата площ на обекта се разкриха различни съоръжения, свързани с производството на керамика: пещи, кладенци, изкоп за добив на глина, яма за приготвяне на глината, ями с брак, пласт от изгорели стилажи с готова продукция и др. Четири пещи се проучиха в редица до източната част граница на обекта, три от които се застъпват една друга (обр. 1 *1*, обр. 2). Пещите имат кръгла форма с вътрешен диаметър от 1,20 до 1,80 м. Дъната са равни, плавно издигащи се към стените. Запазена е само долната част на горивната камера. В пълнежа на пещите се откриха фрагменти от глинените скара и купол. За изграждането на последния са били използвани фрагменти от имбрици. Скарата е била изградена върху водопроводни тръби, някои от които са укрепени с глина. Две от пещите застъпват силно унищожени структури, които е възможно също да са били пещи.

В пространството на запад от пещите се проучи пласт с много въглени и изключително висока концентрация на битова керамика (обр. 1 *2*). Голямото количество еднотипни съдове (стомни, ойнохоета, купи, паници, гърнета и капаци), някои от които откривани и в пещите, дават основание структурата да бъде интерпретирана като изгорели на място стилажи с готовата продукция в един от етапите на функциониране на работилницата. Непосредствено под този пласт в почти цялата

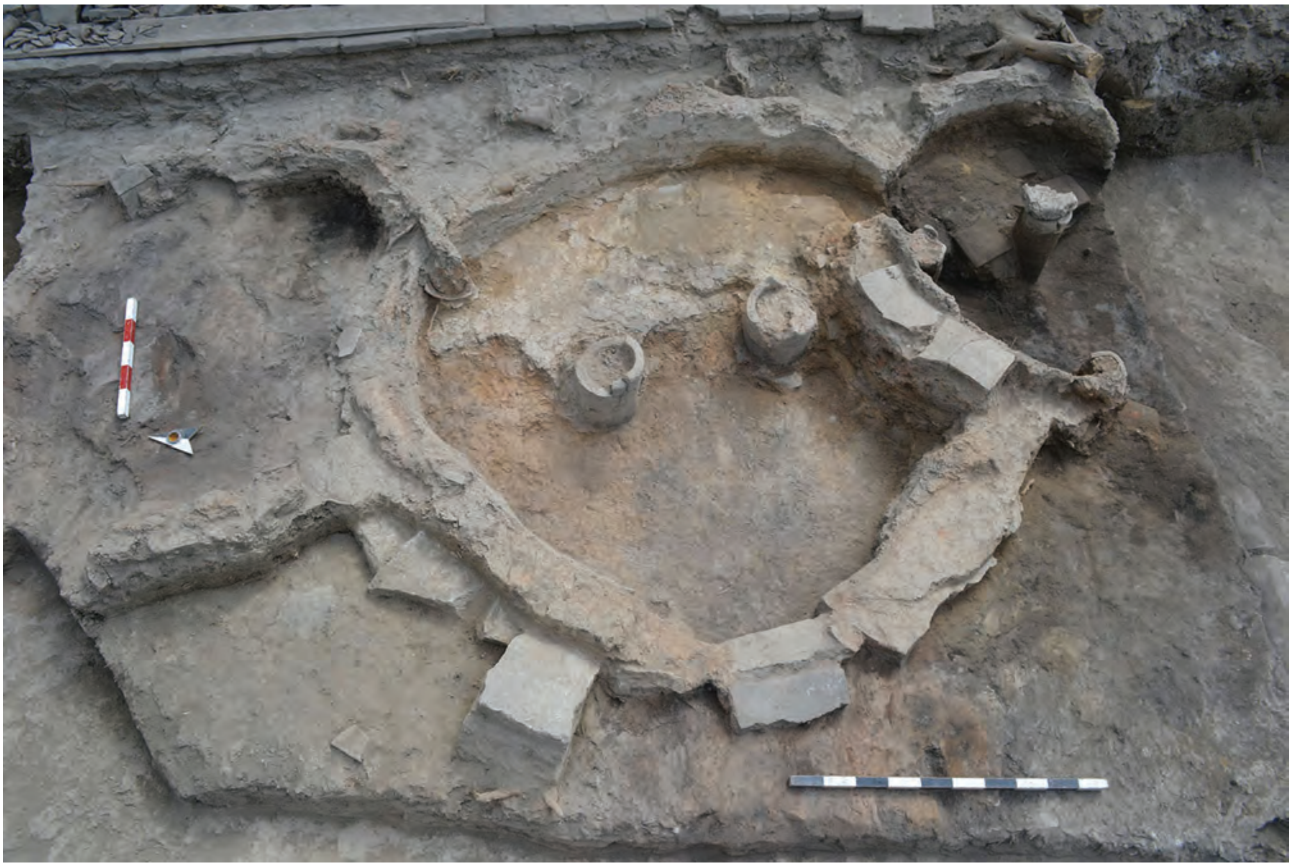

Обр. 2. Пещи.

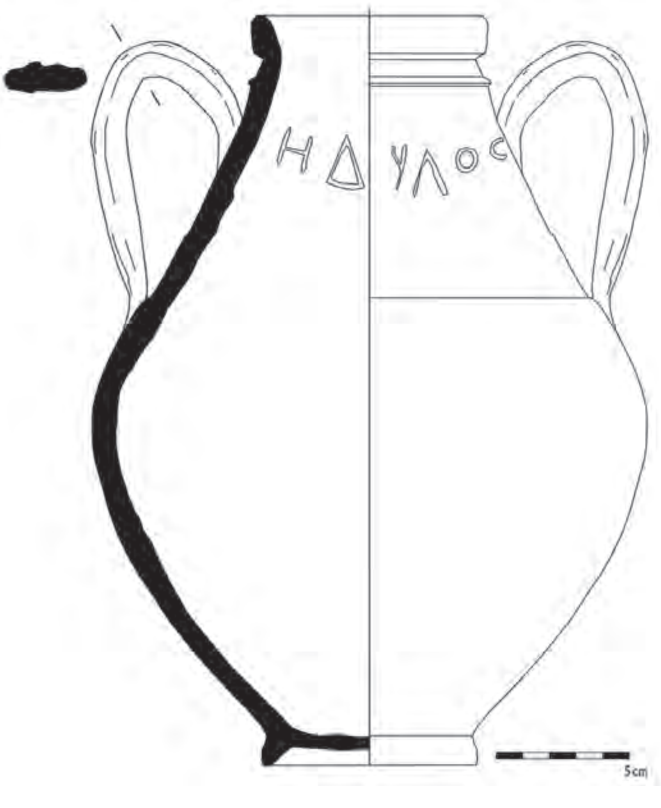

Обр. 3. Керамична стомна с графит.

площ на сектора се достигна подово ниво от трамбована отухлена глина, най-вероятно от куполи на пещите. В близост до пещите в северната част на обекта се откриха и две ями с брак (обр. 1 *3*).

В югозападния сектор на обекта стъпаловидно отнемане на глинените пластове и голям изкоп в южната част (обр. 1 *4*), чиято стена е укрепена с нахвърляни големи и дребни камъни и фрагменти строителна керамика предполагат, че от това място е добивана глина за целите на производството. След края на използването изкопът е запълнен с керамични фрагменти, органични отпадъци и други, някои от които са с по-ранна дата от времето на работилницата и вероятно са донесени от друга част на античния град. Сред материалите от изкопа са и фрагменти от керамична и мраморна оброчни плочки и амфорна дръжка с печат. Най-късните артефакти се отнасят към IV в.

Голяма яма (диаметър 2 м) с конкавно дъно в югоизточния ъгъл на обекта е възможно да е използвана за място за приготвяне на глината (обр. 1 *5*). Ямата е запълнена с чиста, сива глина. Северозападно от нея се проучиха два кладенеца с цилиндрична форма (диаметър 1,10/1,20 м) и необлицовани стени, разположени на разстояние 0,25 м един от друг (обр. 1 6). В стените в горната част на единия кладенец има срещуположно разположени стъпки за дървена греда с кръгло сечение и диаметър 0,12 м, служила за покривна или друга конструкция. На дъното на кладенеца се откри глинена стомна с една отчупена дръжка. Върху горната част на тялото ѝ е врязано лично име на притежателя на съда (обр. 3).

Северно от кладенците се проучи дъговидна траншея с триъгълно сечение (обр. 1 *7*), която вероятно е основа за съществувала тук дървена стена (ограда?). Материалите от траншеята и нивото на разположението ѝ предполагат, че тя е свързана с работилницата, но е възможно да се отнася и към по-късен период.

В проучените антични пластове и структури беше открито огромно количество фрагменти битова керамика, най-голям процент от която е кухненска и е част от производството на работилницата. Трапезната керамика и амфорната тара е ограничено представена и наличието ѝ следва да се свърже с нуждите на хората, ангажирани в производството.

Цялостният анализ на артефактите от структурите и пластовете от времето на работилницата позволяват хронологията ѝ да бъде определена в края на II-III в. Освен керамиката към това време се отнасят и бронзова монета (лят денар от средата на III в.[16]), костена игла за коса, оформена в горната част като човешки бюст, бронзова тока. В две ями в централната част на обекта се откриват фрагменти битова керамика и две монети от IV в. (Константин II и Валентиниан I), които индикират обитаване на терена и през този период, без да може да се уточни неговия характер.

Една яма, в северната част на обекта, с материали от XII в. (битова керамика и бронзово копче) посочват обитаване на тази част на града и през този период.

№81. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА УЛ. ИВАН КАРАДЖОВ № 4, ГРАД ПЛОВДИВ

Елена Божинова, Цветелина Славкова

Разкопките бяха извършени от РАМ-Пловдив в периода 21.10-09.12.2013 г. Площта на проучване е 73 кв. м, достигната дълбочина от нивото на съвременния терен – 6,20 м (159,40 м). В екипа участваха С. Христева, д-р К. Станев, арх. Г. Кръстева, В. Върбанов – идентификация на монети, Н. Шаранков – епиграфските паметници.

Обектът е разположен в непосредствена близост до Източната порта на античния град (вж. Спасителни археологически проучвания на ул. Цар Георги Тертер, град Пловдив“ в настоящия том, обр. 1 *1*). Проучени бяха пластове и структури от османския период, средновековието, античността и елинистическата епоха (обр. 1 и 2). Стерилен пласт не е достигнат.

Най-ранният период се отнася към ранната елинистическа епоха. Пластът е с дебелина над 1,50 м. Долната му граница не е достигната. Проучиха се глинобитни подови нива, огнище, струпвания от отухлени мазилки. Находките включват фрагменти от керемиди (лаконски и корински тип), битова керамика (работена на грънчарско колело и на ръка), вкл. от чернофирнисови кантароси, керамична антропоморфна фигурка (обр. 3), фрагмент от есхара, глинена лещовидна тежест и каменни чукалки. В пласта се откриха и 8 монети, сигурно датираните от които са от III в. пр. Хр. Монета на Одрюза е открита в по-късен контекст и вероятно е преизползвана. Въпреки, че на обекта няма стратиграфски хиатус между пластовете от елинистическата и римската епоха липсата на други находки от II-I в. пр. Хр. потвърждават изоставянето на тази част на града през този период.

Следващият период на обитаване се отнася към I век и е представен от тънък пласт негорели кирпичени деструкции. Единствената монета, която е открита в този пласт е на Реметалк I.

Над пласта от I век се разкри масивно струпване от големи ломени камъни, покрито от пласт сиенитен трошляк и пясък (обр. 1 *10*).

Тези структури следва да се свържат с изграждането на централната улица (продължение на

---

[16] Монетата е определена от Върбин Върбанов.

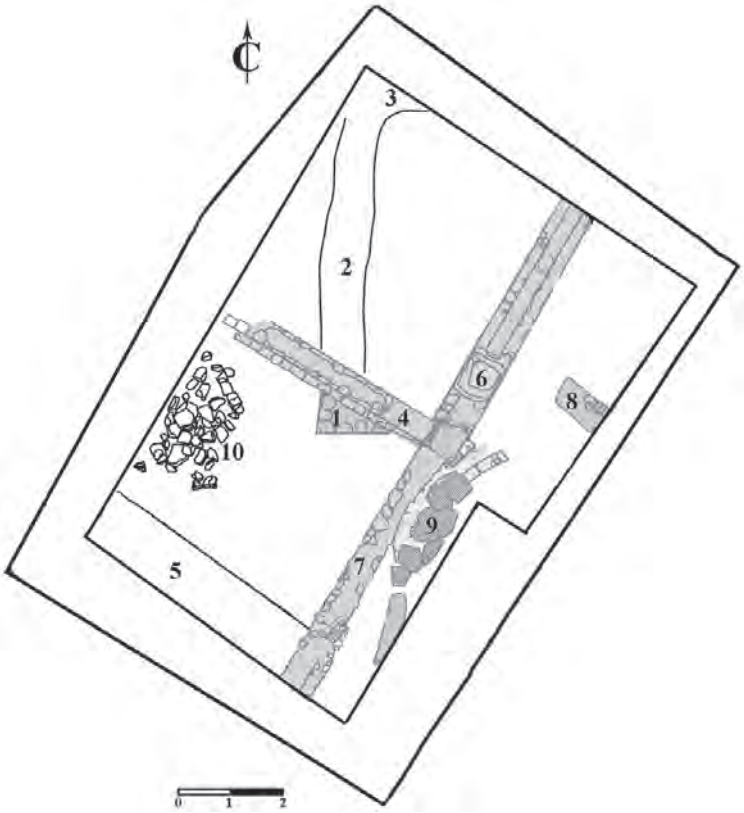

Обр. 1. Общ план на обекта.

Via diagonalis), разположена непосредствено на запад от проучвания парцел. Откритите в тези структури монети са на Август или Клавдий и Домициан.

Следващия период от обитаването е представен от сграда, от която е запазен единствено ЮИ ъгъл (обр. 1 *1*). З и С стена се проследяват по останалите след демонтирането им траншеи (обр. 1 *2* и *3*). Основата ѝ е изградена от ломени камъни на калова спойка, във височина стените са били надградени с кирпич. Подът е бил глинобитен, запазен в малки петна. Монети на Август или Клавдий и на Антонин Пий от горелите кирпичени деструкции датират разрушаването ѝ към средата на II в.

Липсват пластове и структури, които със сигурност да се отнесат към III в. Материали от края на II-III в. обаче се откриват и вероятно теренът е бил обитаван, но структурите са унищожени при изграждането на масивната сграда в началото на IV в.

Към следващ етап от античността се отнася сграда, изградена от ло-

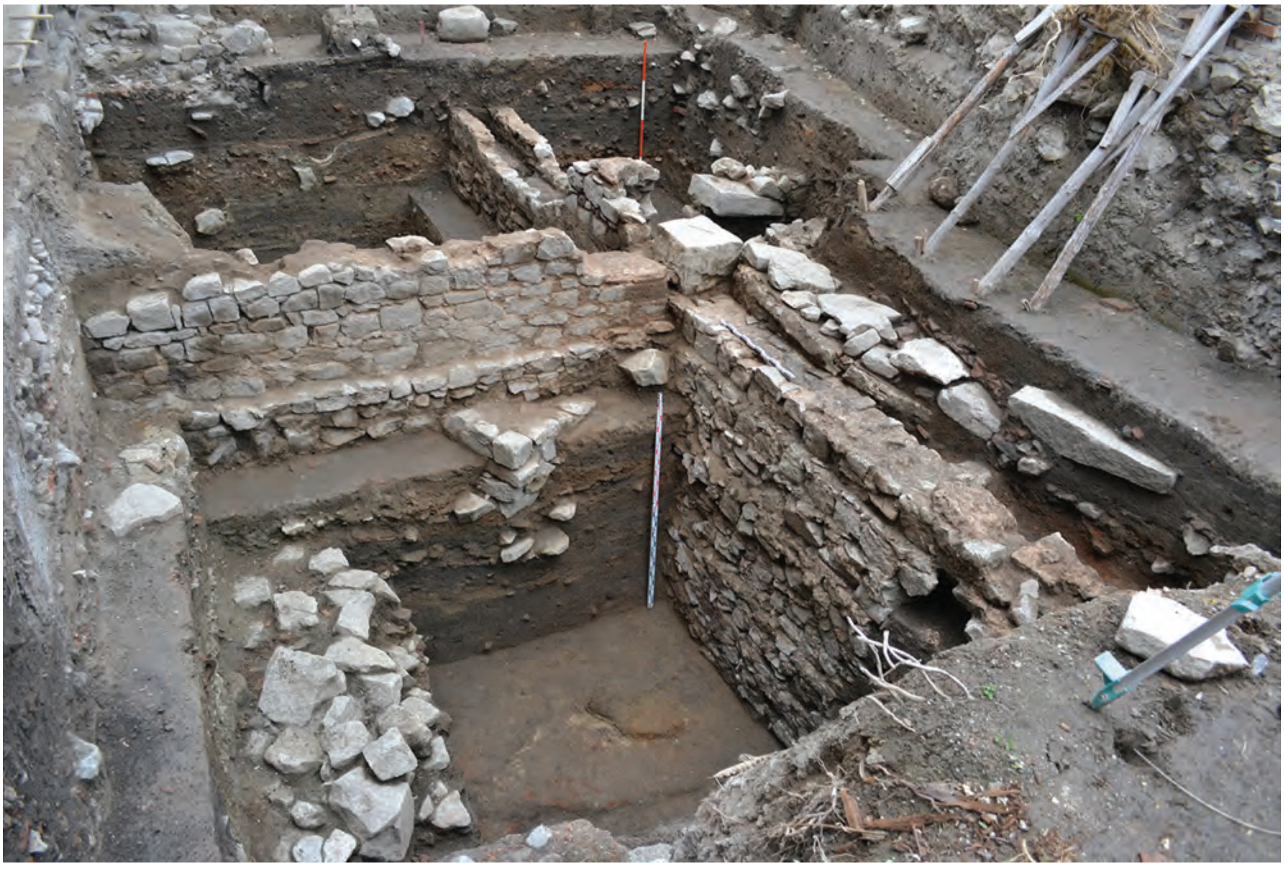

Обр. 2. Общ изглед на обекта.

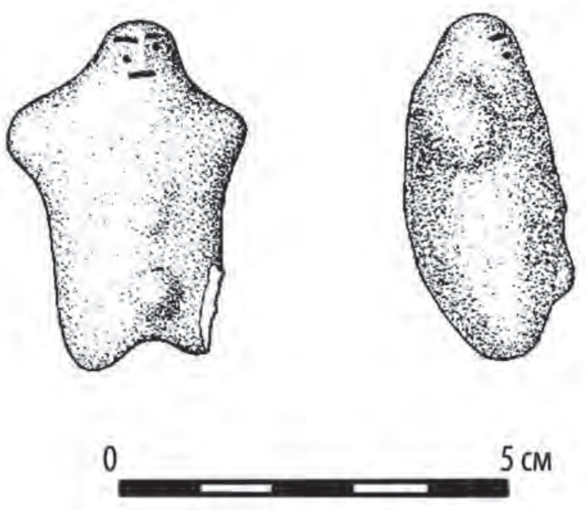

Обр. 3. Елинистическа керамична фигурка.

мени камъни, споени с хоросан с фракции натрошена тухла. Всичките ѝ стени са с масивна субструкция (2,30 м), чийто градеж се отличава от този на суперструкцията с липсата на добре оформени лица и по-небрежно поставяне на хоросановата спойка. Максимална запазена височина на суперструкцията на сградата е 1,10 м (кота на началото та суперструкцията е 162,05 м). Сградата има няколко строителни фази, които попадат в тесен хронологически период, което затруднява датирането им. Първоначално е изградена стена с ориентация СЗ-ЮИ, която застъпва с ъгъла от по-ранната сграда (обр. 1 *4*). ЮИ ѝ край е оформял страница на вход, прилежно изпълнена с тухлен градеж. Траншея, разположена на 4 м ЮЗ и успоредно на стената предполага съществувала тук друга стена от вероятно втора сграда от същия период (обр. 1 *5*). В малко по-късен период входът е преместен и към стената е долепена напречна стена, чиято СИ и ЮЗ част (обр. 1 *6*, *7*) се отличават по начин на изграждане. Границата между суб- и суперструкция са на едно ниво и при трите стени, което е доказателство за планирането им в единна сграда. СИ стена (обр. 1 *6*) е с вграден канал, чиито вътрешни стени не са обмазани с хоросан. Дъното на канала е на 0,40 м над началото на суперструкцията. Височината му е 1 м, ширината 0,80 м. ЮЗ стена (обр. 1 *7*) е запазена до височина 0,30 м. Горната ѝ граница е с хоризонтална равнина и вероятно строителството ѝ е било изоставено преди завършването ѝ. След изоставянето ѝ непосредствено на ЮИ и частично върху нея е изграден канал от тухли, споени с хоросан и покрит с каменни плочи (обр. 1 *9*). Каналът извива дъговидно на изток, където е унищожен от по-късни вкопавания и връзката му със сградата остава неясна.

Пространствата от двете страни на най-ранната стена (обр. 1 *4* и обр. 3) са с различна функция. СИ от нея и на нивото на началото на суперструкцията се проучи частично запазено подово ниво от цели и фрагменти от тухли. Монета на Лициний върху него позволява изграждането на сградата да се постави най-късно в началото на IV в. Подът е разбит от множество различни вкопавания от IV-V в. Малък сегмент от тухлен под бе разкрит и ЮЗ от стената и вероятно в ранния период на съществуването на сградата част тук е имало друго затворено помещение. По-късно, след изоставянето на ЮЗ стена (обр. 1 *7*), тук е било оформено открито пространство, покрито с многократно преправяни трамбовки от дребни фрагменти строителна керамика и камъни, по-големи фрагменти от керемиди и тухли, трамбовани пластове от отухлени кирпичени деструкции или хоросан. Най-късните трамбовани нива са върху канала и доказват изграждането му в началото на V в. във връзка със сградата. Каналът вероятно е функционирал като отводнителен. Към периода на съществуването на тази сграда се отнасят непрекъснати серии от монети от края на III век до първата половина на V в. Сигурно датирани са 52 монети от Лициний до Валентиниан III. Пластове и материали, категорично датирани в VI в. не се откриха.

С най-късните строителни фази на сградата следва да се свърже малка запазена част от стена в И част на обекта, изградена от камъни на калова спойка (обр. 1 *8*). В основата ѝ за нивелация е използван като сполия фрагмент от официален строителен надпис от края на II – нач. на III в.

През ранното средновековие високо запазените зидове на античната сграда (обр. 1 *4*, *6*) са преизползвани. Към тях е прикрепена масивна дървена конструкция, с която вероятно са свързани и част от дупки за колове от по-долно ниво. При опожаряването на тази сграда се образувал пласт от въглени и овъглена пръст с дебелина 0,20–0,40 м. Сградата е с глинобитен под. Материалите са керамика на ръчно колело с врязана украса и на крачно колело и фрагменти от 2 амфори от нач. на IX в. Над пласта от ранното средновековие следва хоризонтално ниво от камъни и нивелирани тухли и две ями, които се отнасят към края на X-XI в. Каменна стена на калова спойка и три последователни настилки от фрагменти строителна керамика и камъни датират в XII в. – нач. на XIII в. В една от настилките са поставени и голямо количество железни крици, които заедно с пласт желязна шлака индикират съществувала железарска работилница в непосредствена близост.

№82. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ „ИЗГРАЖДАНЕ НА РАЗПРЕДЕЛИТЕЛЕН И ПРИСЪЕДИНИТЕЛЕН ТОПЛОПРОВОД ЗА ТОПЛОСНАБДЯВАНЕ НА ОБЩИНА – ПЛОВДИВ“ ПО УЛ. ДОНДУКОВ, ГРАД ПЛОВДИВ

Мая Мартинова-Кютова

Теренът е разположен в укрепения през римската и късноантична епоха град Филипопол, северозападно от Форума и в южното подножие на хълма Сахаттепе. Археологическото проучване е реализирано в рамките на строителния изкоп с ширина 1 м. В северната половина на изкопа е трасиран съвременен водопровод, което допълнително ограничи площта за проучване.

Проучени са два зида с широчина 2,80 м в *opus mixtum*, отстоящи на 8,20 м един от друг, които принадлежат на антична обществена сграда. Двата зида очертават дъга и вероятно принадлежат на дъговидна по план структура, която се развива в северна посока, извън терена определен за археологическо проучване. До източното лице на западния зид е разкрита система от канали. По вътрешното лице е запазен малък сектор от стенна мазилка в бяло. Подовото ниво е изградено от фрагменти тухли, мрамор и хоросан, примесен с тухлен прах.

През Средновековието сградата е обитавана. В пространството между двата зида са документирани подови нива с материали от XI-XII в.

Съвременният водопровод, разкрит по цялата дължина на строителния изкоп е разрушил античните градежи.

В проучваната площ е документиран некропол. Проучени са два гроба с ориентация изток-запад, с глава на запад. В единия имаше с останки от дървен ковчег и множество кости без анатомичен порядък. Стратиграфски некрополът е ситуиран над руините на античната сграда, датировката му не може да се прецизира. За *terminus post quem* служат откритите находки от XI-XII в.

На около 15 м западно от античната сграда, в трасето на строителния изкоп, е разкрит сектор от глинен водопровод с дължина 3,50 м и посока изток–запад. Глинените тръби са обвити в хоросанов кожух и са положени върху пръстта.

№83. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ „ИЗГРАЖДАНЕ НА ПРИСЪЕДИНИТЕЛЕН ТОПЛОПРОВОД ЗА ЦДГ ЛЮЛЯК ПО УЛ. ИВАН ВАЗОВ“ – ГРАД ПЛОВДИВ

Мая Мартинова-Кютова

Археологическото проучване е реализирано във връзка с изграждане на присъединителен топлопровод по ул. Иван Вазов. Разкопките са проведени в периода 6 – 21 ноември 2013 год. Разрешение за спасително археологическо проучване № 343/06.11.2013 г.

Археологическото проучване е реализирано в трасето за поставяне на тръби за топлопровод с дължина 40 кв. м и ширина 1 м.

На площ от 5 кв. м е проучена настилка от големи сиенитни плочи, която принадлежи на антична улица (*decumanus*). Разкрита е едната страница на канала на улицата, изградена от ломени камъни, споени с хоросан, примесен с тухлен прах.

Непосредствено над уличната настилка и вкопани в секторите, където липсват плочести камъни, са проучени три гроба с покритие от стреховидно поставени тегули, датирани в края на III – нач. на IV в. сл. Хр. Скелетните останки са с посока северозапад–югоизток, с глава на северозапад и ръце, изпънати покрай тялото.

На 0,60-0,80 м над нивото на античната улица е проучена настилка, изградена от дребни ломени камъни, фрагментирана битова и строителна керамика. В пласта над настилката са проучени 15 гроба. Погребаните индивиди са положени в плитки гробни ями, скелетните останки имат ориентация изток-запад, глава на запад, ръце изпънати до таза или скръстени в областта на гръдния кош. Датират от IV-V в. сл. Хр.

Разкритите археологически структури принадлежат на античния град в низината. Теренът за проучване отстои на около 70 м южно от външната крепостна стена. Разкритата антична улица е част от уличната система на Филипопол през II-III в. сл. Хр. В края на III и през IV в. сл. Хр. инсулите *extra muros* на античния град постепенно се превръщат в некрополи. Разкритите гробове са част от южния некропол на Филипопол.

№84. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ „ИЗГРАЖДАНЕ НА ПРИСЪЕДИНИТЕЛЕН ПАРОПРОВОД ЗА ТОПЛОСНАБДЯВАНЕ НА ХОТЕЛ ТРИМОНЦИУМ-ПРИНЦЕС“ – ГРАД ПЛОВДИВ

Мая Мартинова-Кютова

Обектът е ситуиран извън укрепения през римската и късноантична епохи град в низината. Археологическото проучване е продължение на проучения през 2012 г. сектор за полагане на тръби за топлопровод, при което е разкрита късноантична пещ за строителна керамика.

Археологическото проучване е реализирано в рамките на строителния изкоп с ширина 1 м в площта на кръстовището между улиците Г.М. Димитров и Крали Марко.

Документиран е културен пласт от XII-XIII в. От керамичния комплекс са проучени малък сектор от зид, граден от ломен камък на калов разтвор, който огражда от север пещта и депо с глина. Разкрит е малък сектор от настилката на антична улица – *decumanus* – продължение в западна посока на проучената и експонирана в интериора на хотел Тримонциум.

Южно от улицата е проучен зид с посока североизток-югозапад, който принадлежи на жилищна сграда, ситуирана в инсулата южно от декумануса. Градежът е от ломен камък и кубични сиенитни блокове, споени с бял хоросан. Разкрит е малък сектор от подово ниво, настлано с тухли. Голямо количество мазилка, оцветена в бяло и помпеанско червено илюстрират оформлението на интериора в сградата.

Проучените археологически структури принадлежат на античния град от II-IV в., разположен в низината.

№85. РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ „ФОРУМ-ЗАПАД“ НА ФИЛИПОПОЛ

Елена Кесякова

Основната цел на започналите през 2013 г. редовни археологически разкопки на Форум-запад във Филипопол бе да се проучи цялостно античния площаден комплекс, за да се експонира като единно цяло в схемата на съвременния град. Задачата през отчетната кампания бе да се разкрие стилобатът, ограждащ арeята от запад с част от редицата магазини, лежащи северно от западните пропилеи, както и да се установи тяхната запазеност и възможност за експониране. Разкопките се започнаха през м. юни и продължиха до края на м. ноември. В тях участваха археолозите Румен и Росен Иванови, Цветан Папинов, Борис Драганов и техника Станка Петрова.

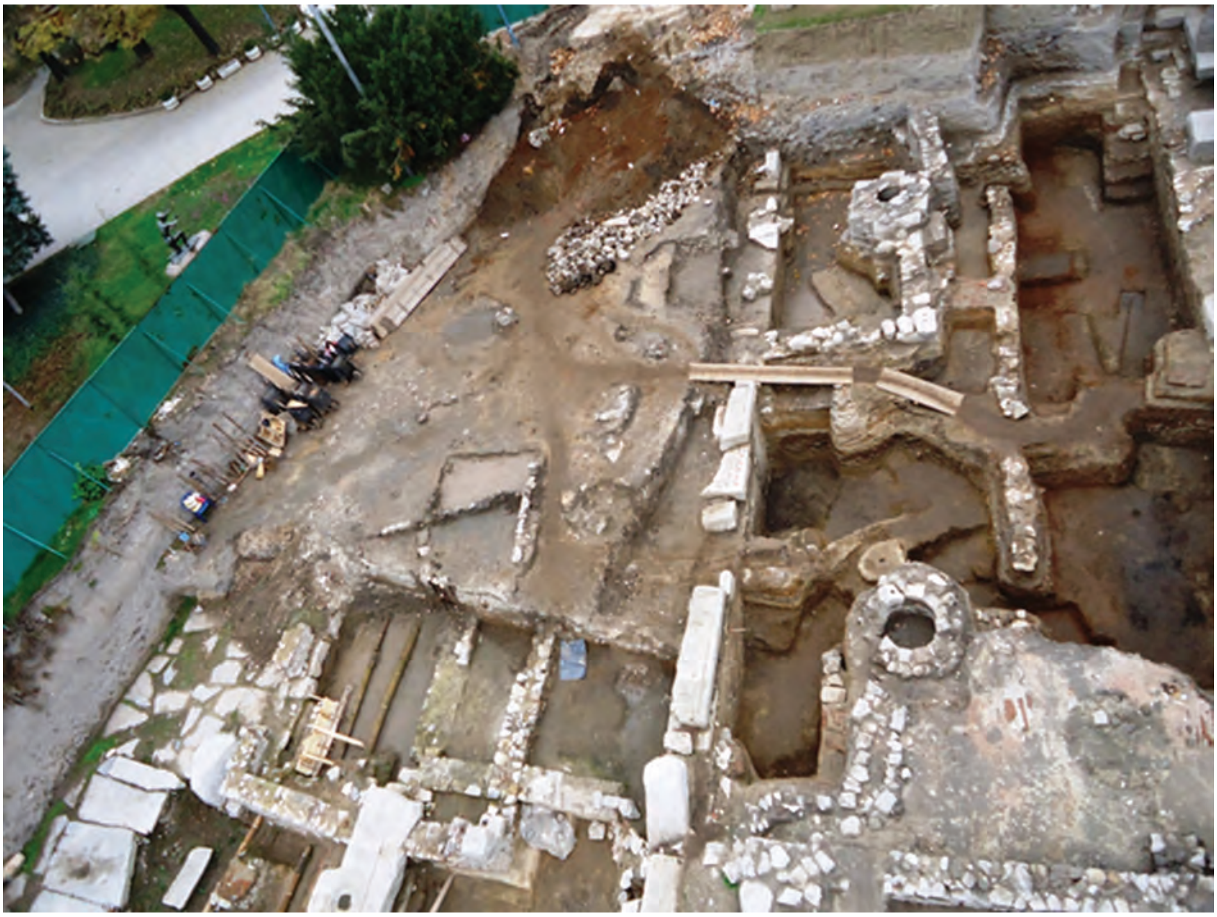

Обр. 1. Общ изглед на разкритията.

В резултат на проведените археологически разкопки се разкри сектор от стилобата, обграждащ ареята от запад в протежение на 20 м. *In situ* бяха намерени три сиенитни квадратни постамента за колони, както и сиенитните улеи за извеждане на водите от ареята (обр. 1).

На 10 м, западно от стилобата, се развиват верижно разположени магазини. Засега са разкрити напълно фасадният източен зид на вестибюла и на три от магазините северно от него. Само в два от магазините са запазени праговите блокове от пясъчник и над тях от сиенит, докато в третия магазин праговите блокове са взети и използвани като сполии в средновековните зидове. Амбулациото е с ширина 10 м, т. е. то е с 1,30 м по-тясно от това в източното и южно амбулацио (обр. 2).

В площта на портика се направи пълно археологическо проучване, като се изчерпиха всички културни пластове и се достигна до стерилен терен. Дебелината на културните пластове тук достига 6,50 м. Най-ранните археологически структури се бележат от масивен стилобат, успореден на този, който носи ордер от камък-пясъчник или мрамор. Засега е разкрита много малка част от ранния стилобат (обр. 3).

Вижда се ясно, че каменната му зидария е изравнена много добре и пластът покриващ руините му е изключително от полуизпечени кирпичи и горяло дърво – ясно указание за характера на суперструкцията. Подобен стилобат е засвидетелстван от всички страни на ареята и се отнася към най-ранния период от оформлението на площада. С него се свързва добре запазен глинен под, много добре трамбован. Върху пода лежи силно горял пласт от керемиди, полуизпечени кирпичи и дърво. В него бяха открити осем глинени антефикси с изображение на Силен и на Херакъл, три монети – на Филипи при управлението на Август (14 г. пр. Хр. – 27 г.), на Клавдий (41-54 г.) и на Веспасиан (69-79 г.), а така също и една доста интересна дръжка от кост, която принадлежи на меч. От прегледа на литературата може да се каже, че тя представлява дръжка на гладиус (Владкова 2006, 261,Табл. I, 6). Тези археологически данни потвърждават напълно мнението, че площадният комплекс на Филипопол е заложен по времето на Август и неговия тракийски сателит Реметалк (Кесякова 2004, 9-74). Датирането на първия най-ранен етап от изграждането на агората е един от най-важните резултати от разкопките през отчетната година. Смятам, че с това ще бъде сложен край на дискусията, която се води в продължение на повече от три десетилетия.

Следващите три подови настилки са от грусирал сиенит и пясъчник, и лежат на около 1 м над първата. Пластът между тях е от кафява пръст, лишена от каквито и да е находки. Без съмнение това е насип, с който се повдига нивото на амбулациото. Подобно повдигане на нивото бе констатирано и през 1988 г. в югоизточния ъгъл на агората. Археологическият материал и преди всичко монетите свързани с тези масивни подови нива, се отнасят към II – средата на III в. Над тях пластът е доста разбъркан, тъй като в него проникват средновековните структури. Все пак се видя ясно, че над трите пода лежи дебел кафяв глинест пласт с дебелина около 0,50 м, който завършва с добре изразен слой от мраморен трошляк, а над него под от пясъчник или кирпич. Следва дебел слой от хоросанови деструкции включително и паднала тухлена зидария от портика. Резултатите от археологическите проучвания през отчетната кампания не променят вижданията ни за оформлението и датирането на следващите три строителни периода.

При археологическите разкопки се откриха много фрагменти от капители с акантови листа, което показва, че ордерът от мрамор е в римско-коринтски стил, а не в йонийски Това е също много важен резултат от новите проучвания на агората. Много интересни са и намерените: мраморна статуарна група на мъжка фигура в естествен ръст с прецизно изваяни сандали и до него релефна фигура на дете, две мраморни глави на мъже в естествен ръст, торсо на мъжка статуя, дясната ръка свита в лакътя, лявата отчупена, вероятно статуята принад-

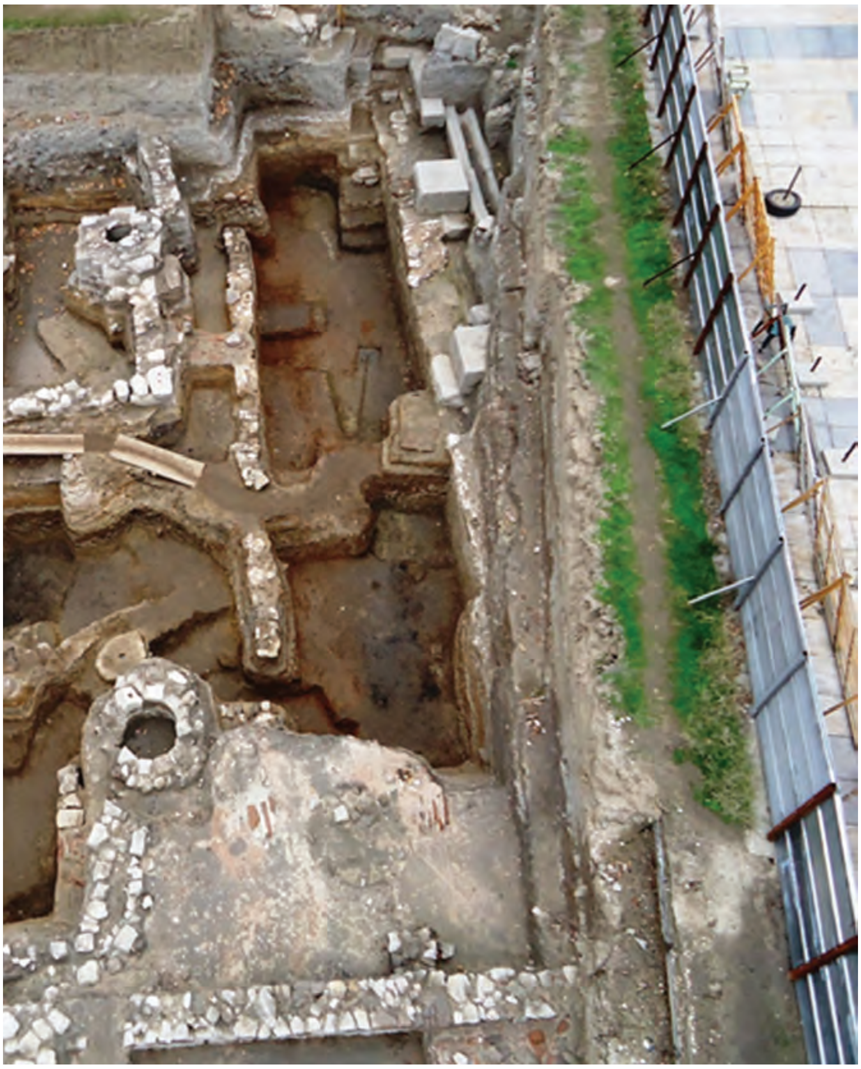

Обр. 2. Амбулациото и западния стилобат.

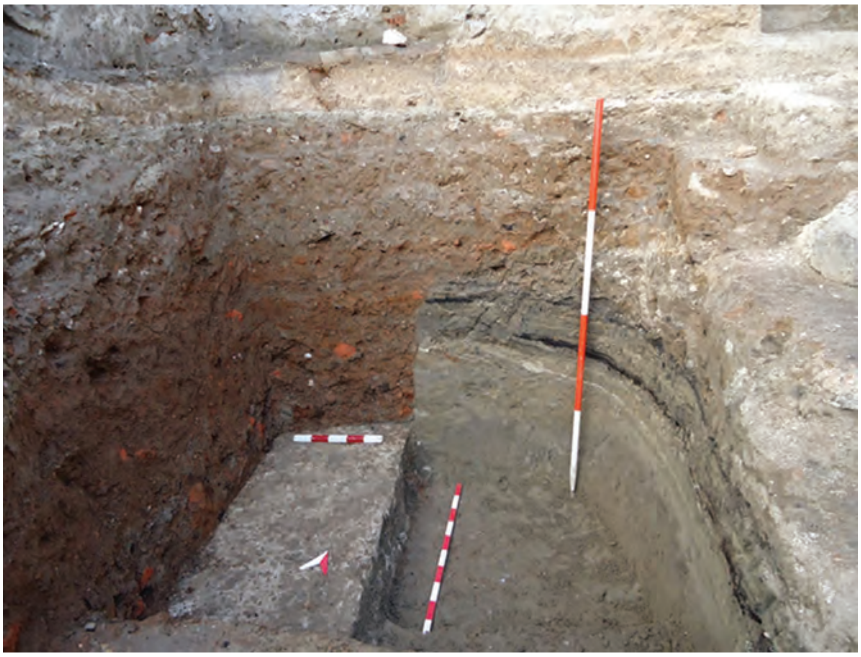

Обр. 3. Ранен стилобат.

лежи на магистрат, торсо от мраморна статуя, фрагменти от колони, много мраморни облицовки и пр. Намирането на мраморни статуи не е изненада, тъй като се знае, че на ареята са се издигали статуи на императори, на членове на техните семейства и на заслужили към града личности. В северната част на ареята, проучена през 1984 г. се разкриха много постаменти за статуи.

При проучванията се намериха над 750 монети, екзагии, печати и пломби, които недвусмислено говорят за интензивната търговска дейност извършвана тук. Най-многобройни са монетите от средата на III до края на IV в. От общо 613 Монети, 352 броя са от периода от втората половина на III до края на IV в. Те посочват, че в края на IV в. агората на Филипопол престава да функционира – констатация, която бе направена и през миналия сезон.

Археологическите разкопки на форум-запад през 2013 г. дадоха ценни сведения и за средновековния Пловдив. Констатира се добре запазен средновековен пласт, който доказва, че градът функционира и през VI-XII в. Документиран е и пласт от османския период (XVII-XVIII в.). От него произхождат три пещи за изпичане на турски лули, които са единствените, разкрити досега в българските земи.

Проучванията на Форум-запад през 2013 г. потвърдиха напълно вижданията ни за плана на агората, етапите на изграждането му и преустройствата, свързани с тях. Смятам, че специалистите-археолози могат да отговорят на всички въпроси, касаещи проектирането и експонирането на паметника. Консервацията, реставрацията и експонирането на този великолепен паметник е абсолютно наложителна и усилията ни трябва да бъдат насочени именно към тази финална фаза.

Литература

Кесякова 2004: Е. Кесякова. Агората на Филипопол. – ГАМП IX, 2, 2004, 9-74.

Владкова 2006: П. Владкова. Обработка на кост и рог в съвременните български земи през римската епоха и късната античност. Археология на българските земи, II. ИВРАЙ, София, 2006.

№86. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА УЛ.ЛЕОНАРДО ДА ВИНЧИ № 22, УПИ X-556, 2106, КВ.141 ПО ПЛАНА НА ГРАД ПЛОВДИВ

Жени Танкова

Теренът, с площ 110 кв. м, се намира в чертите на укрепения през античността Филипопол, в близост до южното трасе на Марк Аврелиевата крепостна стена, в зона наситена с археологически структури. Предвиден е за изграждане на офис и жилищна сграда, на два етапа.

С Разрешение за спасително археологическо проучване № 191/29.04.2013 г., от 09.05. до 18.06.2013 г. се проведе втория етап на археологически разкопки (обр. 1). В резултат от археологическото проучване се разкриха следните структури:

1. Два южни бордюрни блока на декуманус – к.159,50 м, в продължение на 4,50 м. Той се развива на север, под съвременна жилищна сграда. Същият е проучен и документиран на обекти ул.Леонардо да Винчи № 17 и ул. Д. Дебелянов. Този декуманус тангира Форумния комплекс от юг, където е експониран след реставрация.

2. Зид с посока изток-запад, ситуиран непосредствено до бордюрните блокове на декумануса, в един строителен период, отнасящ се към началото на IV-V в. Изграден е от големи дялани сиенитни блокове и пълнеж от ломени камъни, със спойка от кал и оскъдно хоросан с дребни фракции от строителна керамика. Ширината му е 0,60 м, а запазената дължина – 4,60 м. Върху последния запазен в западна посока блок е положено глинобитно подово ниво.

3. Продължението на зида с посока изток-запад, означен с № 1, проучен през кампания 2012 г. в продължение на 8,40 м (обр. 2). Новоразкрити са още 4,60 м. В източния си разкрит край той е оформен с лицева зидария. Зидът има три строителни периода. Първият е с две строителни фази и се отнася към I-II в. Строителната техника на по-ранната фаза е речни камъни на калов разтвор, фундирани

в стерилен пласт. Във втората фаза на строителството, освен речните камъни, са включени и дялани каменни блокчета. Вторият строителен период, надзижда първия, като зидът се разширява в северна посока. Градежът е от ломени камъни спoени с бял хоросан. Датираме го II-III в. Той служи за субструкция на последния запазен строителен период, отнасящ се към края на III-V в., в който зидът отново се стеснява и се образува берма с ширина 0,15 м. Строителната техника е ломени и дялани сиенитни блокчета, споени с хоросан, примесен с тухлен прах. Широк е 0,55 м. Констатираха се и прилижащите им ходови нива, ситуирани на север от зида. Те са от трамбована глина, примесена на места с дребни фрагменти от строителна керамика.

Двата описани градежа, отстоят на разстояние 2,30 м, един от друг. Пространството между тях условно означаваме като пасаж. В западния сектор на терена, между двата зида се разкриха зидан канал и водопровод, с посока север-юг (обр. 3). Страниците на канала са оформени от половинки тухли, споени с хоросан примесен с тухлен прах. Водопроводът е положен в кожух от ломени камъни, споени с хоросан. Двете съоръженията са синхронни с втория строителен период на градежа. Функ-

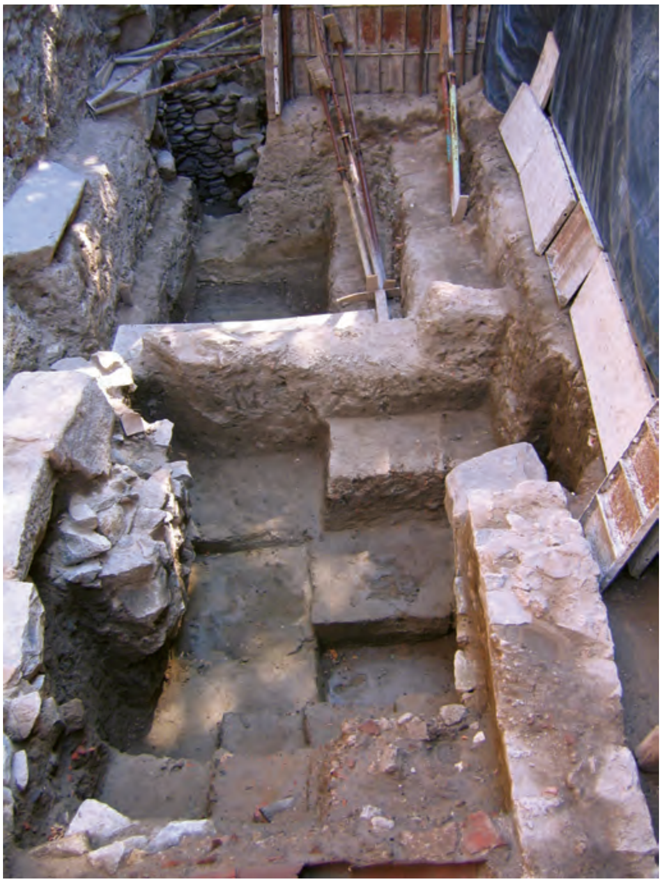

Обр. 1. Общ изглед на обекта от запад на изток.

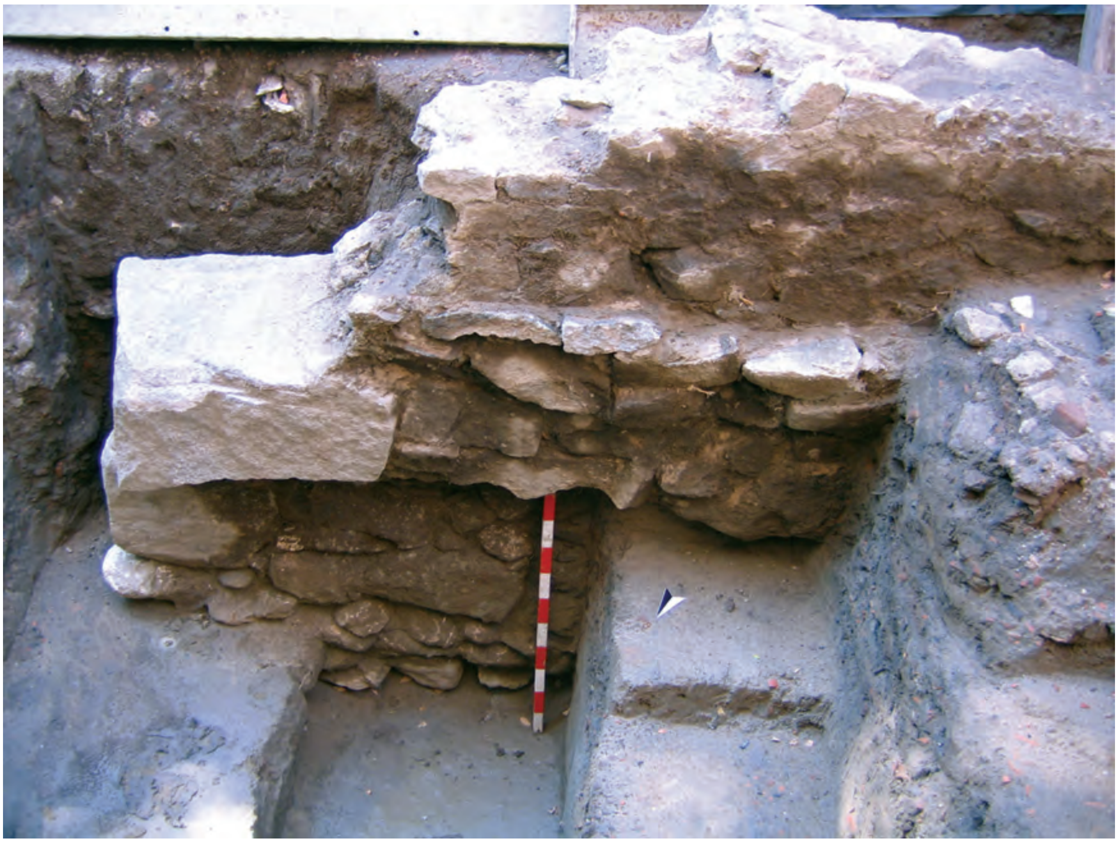

Обр. 2. Зид №1 в трите строителни периода.

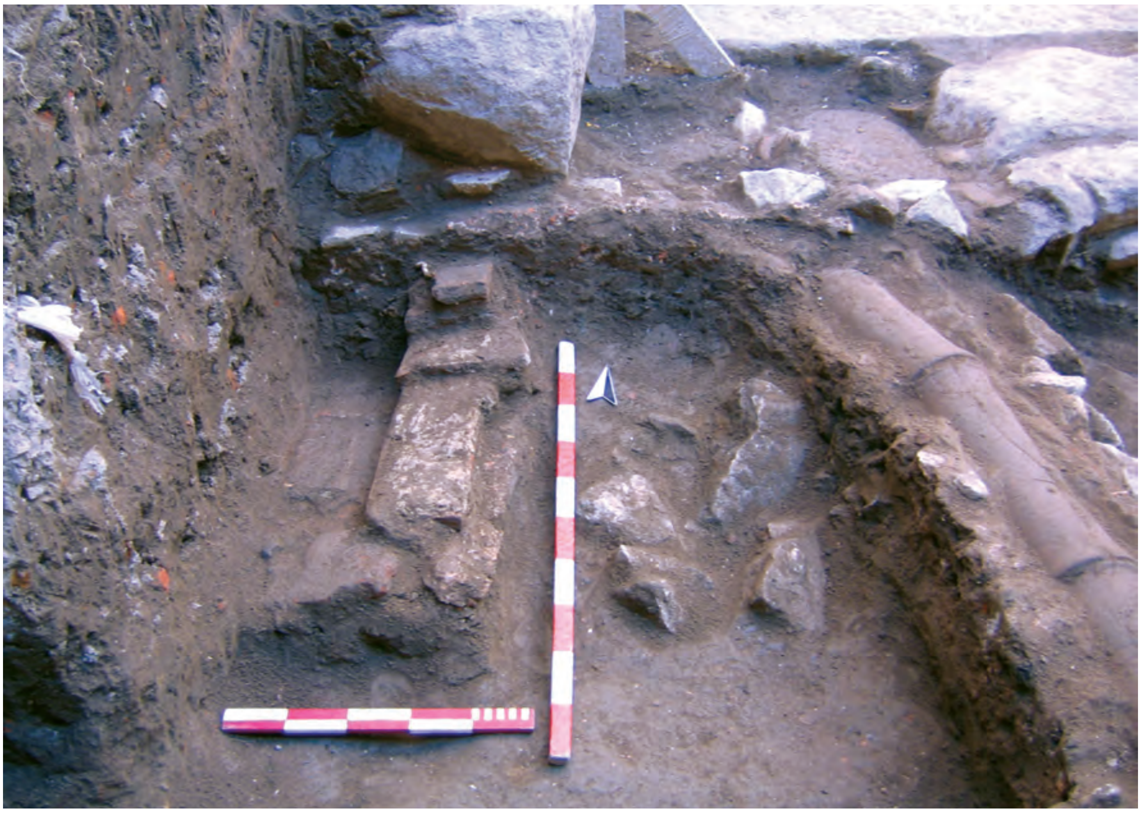

Обр. 3. Зидан канал и водопровод, II строителен период.

цията им е прекъсната от последния запазен на терена строителен период. Между канала и водопровода и на изток от последния се развива блокаж, в строителна тхника аналогична на кожуха на водопровода. По него се наблюдават ритмично разположени три отвора с диаметър 0,20-0,24 м – вероятно гнезда на носещи дървени подпори за паянтов навес върху пасажа.

На изток от по-горе описаните структури, в продължение на 5,20 м по дължината на терена, до стерилен пласт, не се изявиха други градежи. Наблюденията върху стратиграфията на изкопа показват, че пластът е компроментиран. Попада се на прониквания на деструкци и други материали от средновековието до Възраждането. Базирайки се на античния археологически кадастър и ъгловото оформление на зид № 1 проучвателят смята, че на тази площ се образува кръстовище с кардо, настилката и канализацията на което е унищожено изцяло в по-ранна епоха.

В североизточния ъгъл на терена, извън трасето на предполагаемото кардо се попадна на градеж (помещение, яма) с квадратна форма и размери 0,90 х 0,90 м. Стените му са изградени от речен камък на калов разтвор. От вътрешноста му произхождат голямо количество фрагменти от обгорена строителна керамика. Фундирано е в стерилен пласт.

№87. СПАСИТЕЛНИ РАЗКОПКИ НА УЛ. НАЙДЕН ГЕРОВ В ГРАД ПЛОВДИВ

Жени Танкова

Улица Н. Геров в гр. Пловдив е разположена по източните склонове на Сахат тепе, с посока север-юг и в близост до западното трасе на античната крепостна стена на Филипопол.

Във връзка с изграждането на „Разпределителен и присъединителни топлопроводи“ от ЕВН България ЕАД, по трасето на улицата бе направен изкоп с ширина 1 м, дължина около 200 м и дълбо-

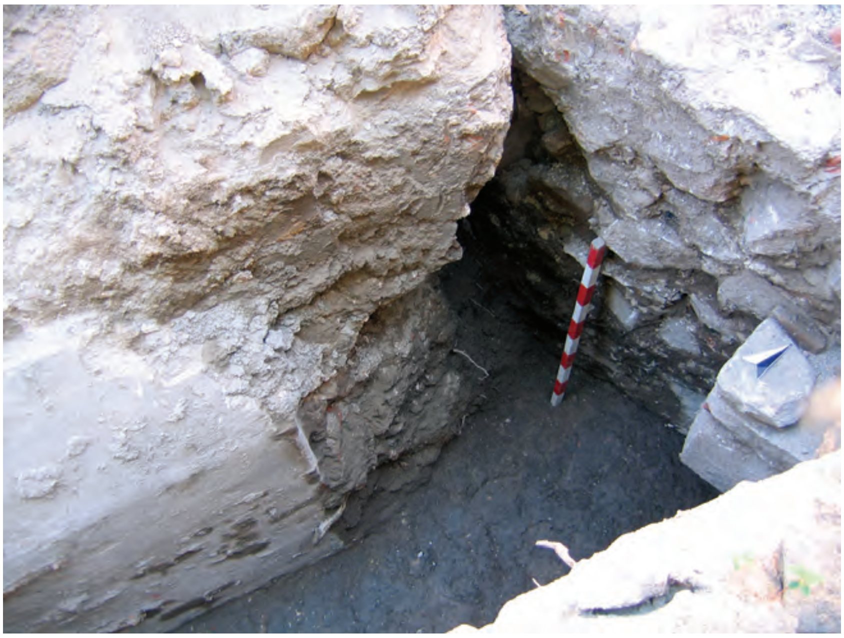

Обр. 1. I и II строителни периоди.

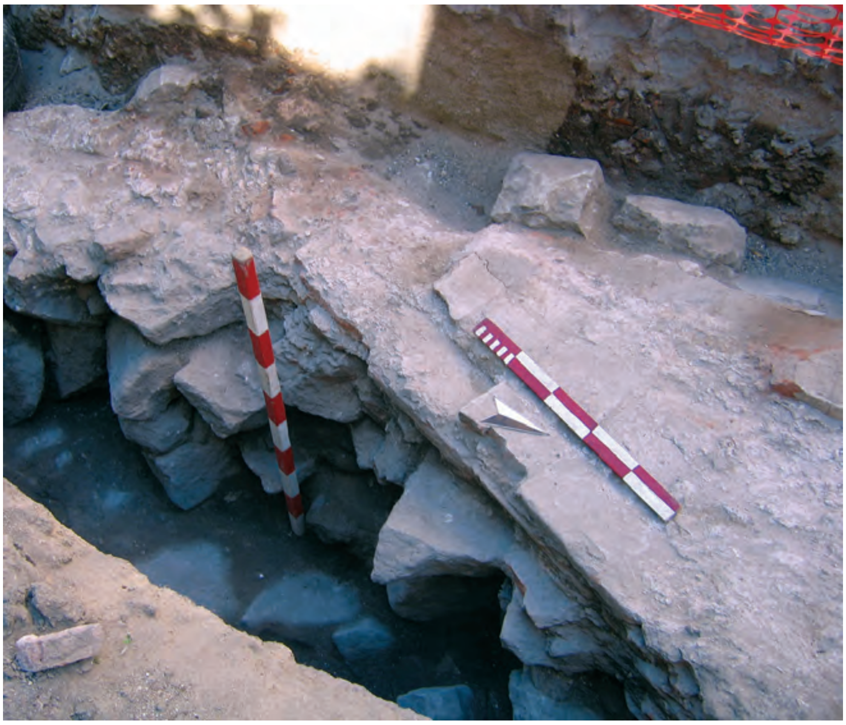

Обр. 2. II строителен период.

чина от 0,90 до 1,30 м, съобразно конфигурацията на терена. Констатира се, че стратиграфията до голяма степен, а на места изцяло е нарушена от подземни комуникации с различно естество, ориентирани изток-запад.

На археологическа структура се попадна само в един участък с дължина от около 6 м, което наложи извършване на спасителни археологически разкопки. В резултат от проучването се разкри сектор от градеж с дължина 5,60 м, ориентиран северозапад-югоизток. На северозапад той се развива под платното на съвремената улица, а на югоизток – под източния ѝ тротоар. Разкритата му ширина е 1,15 м. Зидът е в два строителни периода (обр. 1). Градежът на първия, отнасящ се към II-III в., е от ломени и дялани камъни със спойка от бял хоросан. При втория строителен период той е надзидан с 0,60 м с ломени камъни, споени с хоросан с примеси от дребни фракции строителна керамика, което се явява субструкцията му (обр. 2). Върху нея е положена хоросанова замазка. В суперструкцията на градежа е включен тухлен пояс. Във височина е запазена до 0,30 м. Датира се след средата на III в.

В северна посока зидът е разрушен от съвременен действащ електропровод, а на юг от него е разположена дълбоко фундирана събирателна канализационна шахта, която изцяло е нарушила стратиграфията. Тези две съоръжения и тесният изкоп извънредно много затрудниха проучването. Проследи се пласт с дебелина 2,80 м, от кота 166,53 до кота 163,72 м. От него произхождат незначително количество силно фрагментирана, предимно амбалажна керамика, животински кости примесени със съвременни строителни материали и битови отпадъци. Градежът на зида е изчерпан в дълбочина до кота 163,80 м (обр. 3).

Проучената структура е фрагментарно запазена и силно обрушена, което твърде много затруднява квалифицирането ѝ. Имайки предвид масивността на градежа и липсата на находки, тя вероятно принадлежи на обществена сграда.

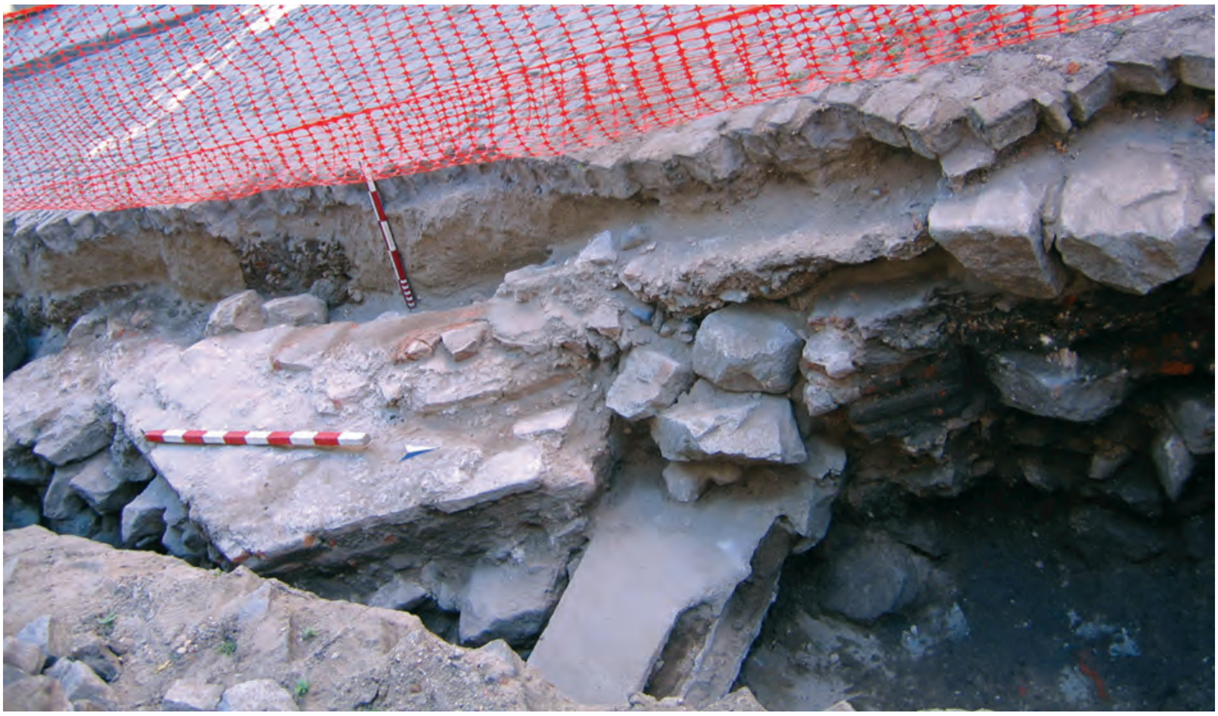

Обр. 3. Поглед към зида от изток.

№88. АНТИЧНА ПОДОВА МОЗАЙКА В ТЕРМИТЕ НА АВГУСТА ТРАЯНА (УПИ I 3392, КВ. 1 Д ПО ПЛАНА НА СТАРА ЗАГОРА)

Мария Камишева, Димитър Янков

Обектът попада непосредствено северно от аудиториума при форумния комплекс. Термите са частично проучени в периода 1968-1989 г. В източната част на вестибюла им е открита подова мозайка, изпълнена в техника *opus tesselatum*. Тя е демонтирана при първия етап на консервационно-реставрационната дейност на форума. Във връзка с изпълнението на проект „Превръщане на културно-исторически паметници от Античния период на Стара Загора в туристическа атракция“ по оперативна програма „Регионално развитие 2007-2013 г.“, бе предвидено художествено осветление около разкрития синтрон. При изкопните работи за кабелите се попадна на останалата част от мозайката.

Проучванията се провеждоха с Разрешение за теренно археологическо проучване No. 226/06.06.2013 г. с научни ръководители Димитър Янков и ас. Мария Камишева.

В архитектурно отношение вестибюлът е оформен с екседри и правоъгълни ниши по северната и южната стена (обр. 1).

Екседрите са с ширина 1,85-1,90 м и дълбочина 0,90 м, а нишите – 3,30 м и дълбочина 0,53 м. Стените са изградени изцяло от тухли, споени с розов хоросан. Запазени са във височина до 0,70-0,90 м. Върху вътрешните лица на екседрите, както от север и от юг, на височина 0,25 м от подовото ниво са оформени легла на греди с размери 0,12-0,15 м. Върху южната стена на вестибюла, от страна на съседното помещение, също са оформени екседри с ширина 2 м и дълбочина 1,02 м. В югоизточният ъгъл на вестибюла се разкри вход към съседното помещение (обр. 2).

При проучванията се установи, че екседрите в полукръглата си част, са украсени със стенописи. Стените са измазани с бял хоросан, върху който стенописите са оформени във вертикални полета. В запазената част се различават растителни мотиви в червено, синьо и охра. Лицевите прави страни на екседрите вероятно е била облицована с декоративна мраморна украса.

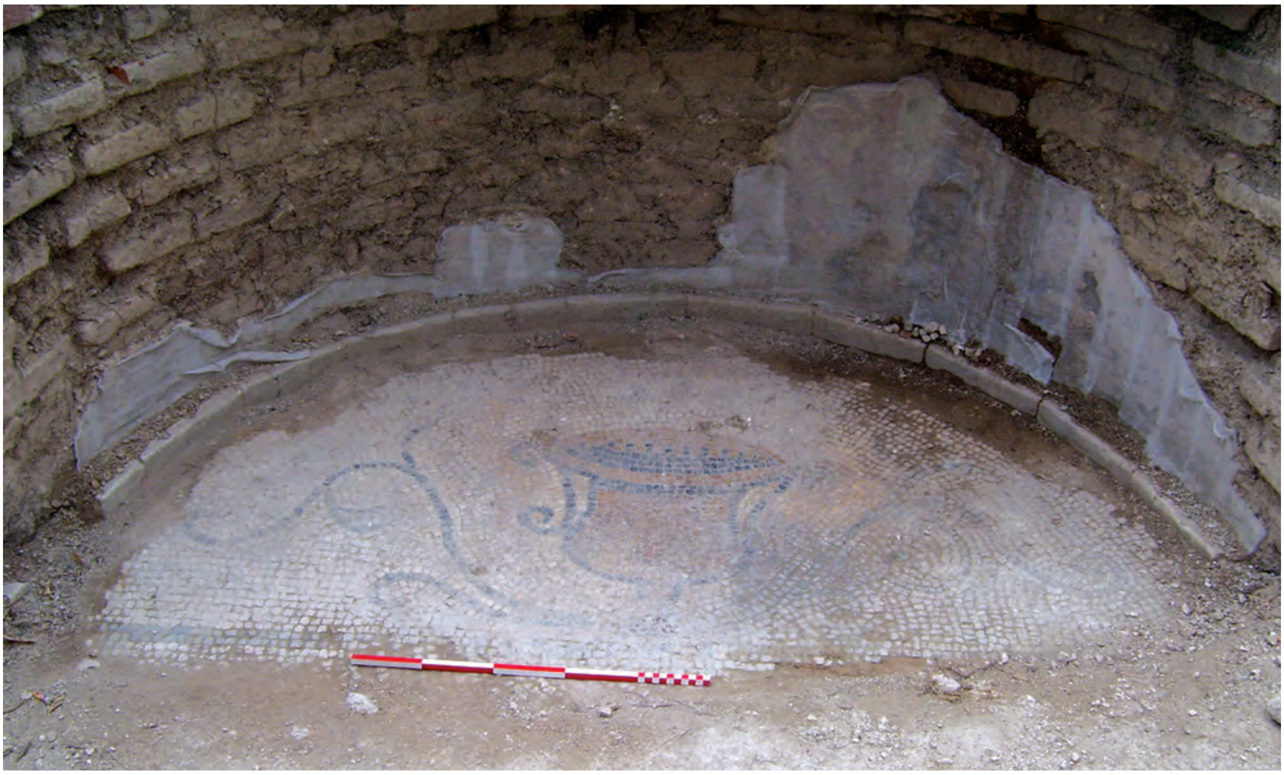

Обр. 1. Южна екседра – мозаичен под с кантарос и стенописна украса.

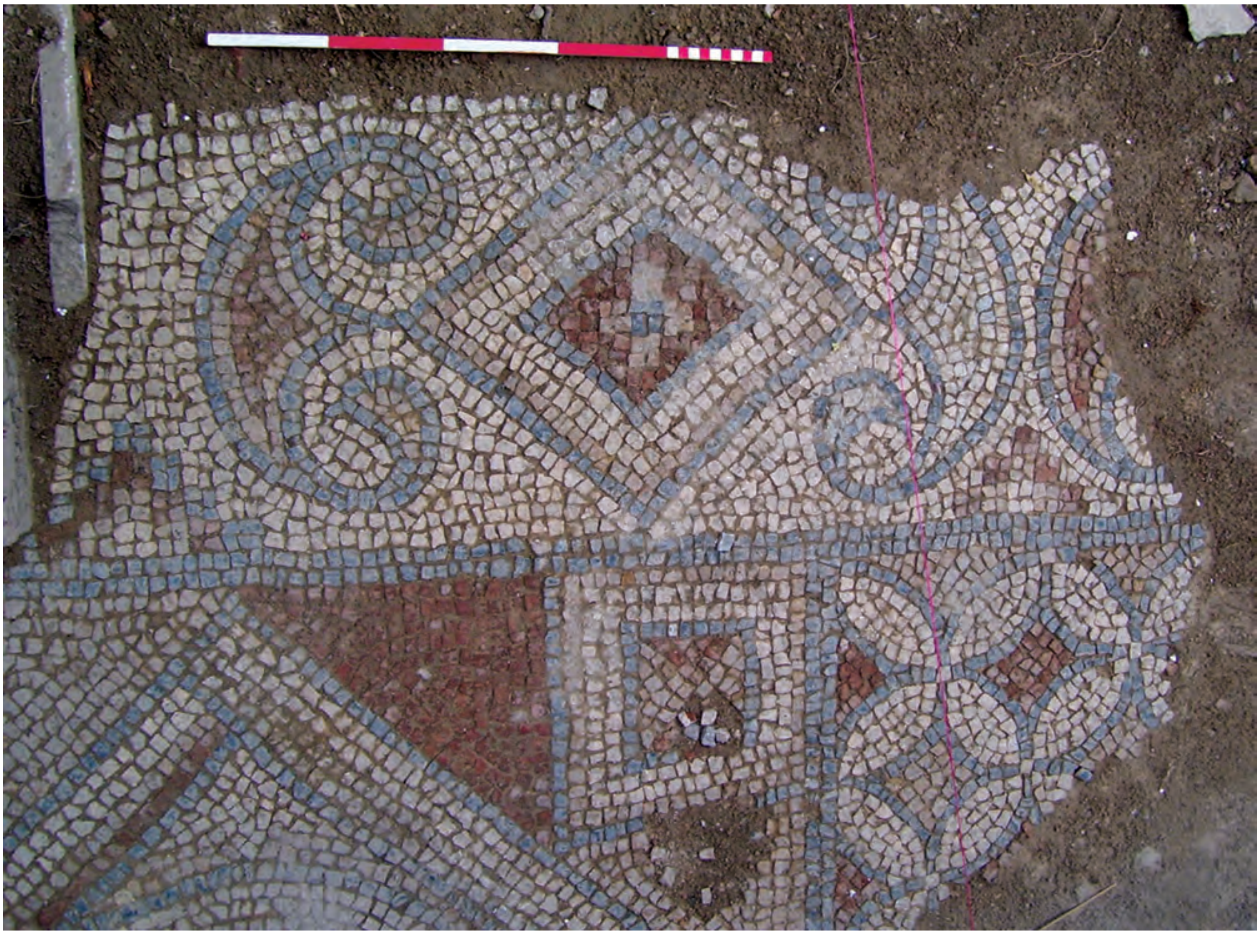

Обр. 2. Мозайка в правоъгълна ниша от север.

Обр. 3. Система от канали под мозаичния под.

Под мозаичният под бе открита сложна канализационна система, състояща се от един надлъжен и шест напречни канала (обр. 3).

Стените и дъната им са изградени от квадратни тухли. По-голямата част от тях са покрити с каменни плочи, само каналът в югоизточна посока е засводен с тухли. Каналът, който минава по дължина на помещението с мозайката е с дължина 24,5 м и ширина 0,55 м. Височината му варира от 1,44 до 1,59 м. В североизточния си край достига до синтрона. Единият напречен канал е непосредствено до северната страна на синтрона, изграден в посока север-юг. Останалите разклонения се откриват в западната част на терена. Разкрити са до различна дължина и са ориентирани в различни посоки.

Мозайката обхваща изцяло пространството на вестибюла. Оформена е на няколко пояса. Централната част заема поле с ширина 7 м, в което са изобразени преплетени кръгове, изработени с черни тесери, оформящи четирилистни розети, изработени с бели тесери. Диаметърът им е 0,36 м. Пространствата между розетите са ромбоидни, запълнени с охрови тесери, които променят цвета си в червено на местата където личат следи от пожар. От двете страни на централната част са оформени пояси с меандри, със срещуположно представени квадрат с вписан знак X и свастика, изработени с черни и бели тесери. След тях са оформени разграничителни линии от черни, бели и червени камъчета. Те разделят описаните вече полета от тези, разположени по периферията.

Пространството пред екседрите и нишите са оформени с разнообразни растителни и геометрични орнаменти – пелти, пресичащи се осмоъгълници, люспест орнамент, вписани кръгове, X-ове, (които вероятно трябва да се тълкуват като звездички), детелина, „елхичка“, кошница с плодове, соломонов възел. При тях се забелязва голямо разнообразие на цветове – бяло, черно, охра, червено, сиво, светлосиньо и др., в различни нюанси.

В разкритите две екседри от север, мозаичното пространство е оформено с люспест орнамент, а в южните – ромбове и кантарос с излизащи от него ластари. В двете правоъгълни ниши, проучени по южната стена на вестибюла са изобразени бръшлянови листа (в източната) и соломонов възел, а в северната – ромб, завършващ с пелти.

Периферията на мозайката около зидовете е оформена с мраморни бордюри. Възможно е вестибюлът да е бил украсен и със стенна мозайка, поради многото смалтови тесери, открити на обекта.

След средата на IV в., а по-вероятно в началото на V в., в източната част на помещението е изграден петстъпален синтрон, проучен през 1974-1975 г. Той е издигнат върху мозайката без да я разрушава. Изграден е от ломени камъни с хоросанова спойка, а стъпалата му са изцяло от тухли. Стените му са оформени със стенописи, които са свалени при проучванията и се съхраняват в РИМ-Стара Загора.

При проучванията се установи, че в пространството, западно от синтрона на няколко места личат следи от горели греди. Вероятно те са част от конструкцията на раннохристиянската църква, устроена на това място, след като термите престават да се използват по предназначение. При липсата на проучване на централното помещение, южно от вестибюла, е трудно на сегашният етап да се установи връзка между съществуваща раннохристиянска църква и помещението южно от нея. Единствено податки за това има при втората екседра (от изток на запад) на южната стена, където е оформен вход към южното помещение.

По общи данни, свързани с изграждането на термите, както и мотивите върху мозайката, мозайката в термите на Августа Траяна може да се датира в края на II – първите десетилетия на III в.

№89. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ „ПРОБИВ НА БУЛ. МИТРОПОЛИТ МЕТОДИЙ КУСЕВ В АР „АВГУСТА ТРАЯНА – ВЕРЕЯ“ (УПИ I, КВ.63А ПО ПЛАНА НА СТАРА ЗАГОРА), ГРАД СТАРА ЗАГОРА

Димитър Янков, Методи Златков

Спасителните разкопки се проведоха от 22.03 до 03.07 2013 г. и са продължение на проучванията на същия обект от 2012 г. (Янков, Златков 2013) В екипа на разкопките участваха Пламена Янкова, докторант в СУ „Св. Кл. Охридски“, магистър Валентин Герасимов, бакалаврите от СУ „Св. Кл. Охридски“ Мартин Акинреми и Росен Стефанов и Галя Петкова. Геодезичните заснемания са дело на фирма Маг-план–Стара Загора, която изготвя и археологическия кадастър на Стара Загора. Работи се с 11-15 общи работници и със средства от бюджета на община Стара Загора.

През 2013 г. бяха доразкопани пътеките под мостовото съоръжение, южната стена на верижната сграда, връзката с проучения през 80-те години на XX в. сектор от изток, пространството между чупката на *decumanus maximus* и сградата на съда от запад, както и северния зид на късноантичната сграда, северно от *decumanus maximus*. Беше доразчистена и заснета настилката от каменни плочи на *decumanus maximus* (обр. 1).

Проучвания южно от decumanus maximus. Във връзка с изграждането на южните устои на моста се наложи разкопаване на ивица с шир. 2 м в квадрати E2/F2. В самият югозападния ъгъл на „разширението“ на квадрат E2 е засечен каменният зид южно от сградата, който се вижда в сектора проучен от Красимир Калчев източно от обекта. Разстоянието между двата зида е 0,70 м. В него. се разкри дъно на канал с частично запазена тухлена настилка, която е съобразена с двата зида. Това си личи освен по наредбата на тухлите и по натрупания калцит/варовик между тях и южния зид. Каналът явно е конструктивно свързан с античната сграда и трябва да е синхронен на нейното построяване. Служил е за отвеждане на отточните води от южния скат на покрива, който е завършвал на север до колонадата.

След почистването на камъните от стилобата се установи, че върху тях има следи от леглата на базите. Разстоянието между центровете на базите е 3,70 м.

Проучванията продължиха западно от помещение 8 на верижната сграда (обр. 2). Дебелината на културния пласт в този сектор не надвишаваше 0,8-1 м. Тук бяха открити останки от две масивни сгради, които се застъпват и съответно принадлежат на два периода.

Сграда № 1 е изградена от ломени камъни със спойка от бял хоросан. Източният ѝ зид е перпендикулярен на тротоара на *decumanus maximus*, след чупката. Синхронни на тази сграда са откри редица от тоалетни, които отстоят на 2,50 м източно от нея. Те са изработени от мраморизиран варовик (плочи) с дебелина от 0,16-0,18 м. Плочите са положени върху канал с наклон на юг – 2,1%. Няма данни за ограждането на тоалетните и ширината на помещението, както и за вътрешно членение при отворите на камъните. Може да се предположи, че е в границите на стените на канала под тоалетните, т. е. обща ширина ок. 1,25 м. Към първия период трябва да се отнесе и водопровод II, пресечен от късния канал на *cardo*-то и сграда № 2.

Сграда № 2 – северният зид на сградата е съобразен с посоката на тротоара с *decumanus maximus*. Зидовете ѝ са градени от ломени камъни на хоросанова спойка с едро счукана тухла. Източният зид на сградата е успореден на западния зид на помещение № 8, като между тях се оформя първото *cardo* от изток. Вероятно сграда № 2 е имала тухлен под (дълб. 219,11 м). При изграждането на сграда № 2 каменните тоалетни са били елиминирани и върху една от тях е била направена единична латрина, която е долепена до тротоара. Към периода на сграда № 2 трябва да бъде отнесено и изграждането на малък канал със стени от ломени камъни и тухли, с тухлено дъно и наклон от юг към север. Вероятно той е стоял в средата на *cardo*–то.

Откритието на обществената тоалетна от този вид, е единствено по рода си до този момент у нас и може да се тълкува като „клоака максима“ на античния град. Съоръжението е замислено и изградено още с полагането на уличната мрежа на града и съществува до края на III, или началото на IV в., към което време трябва да се отнесе втория период на строителство – сграда № 2, западно от първото *cardo*. След елиминирането на „клоака максима“, поне в частта от *decumanus maximus* проучена до-

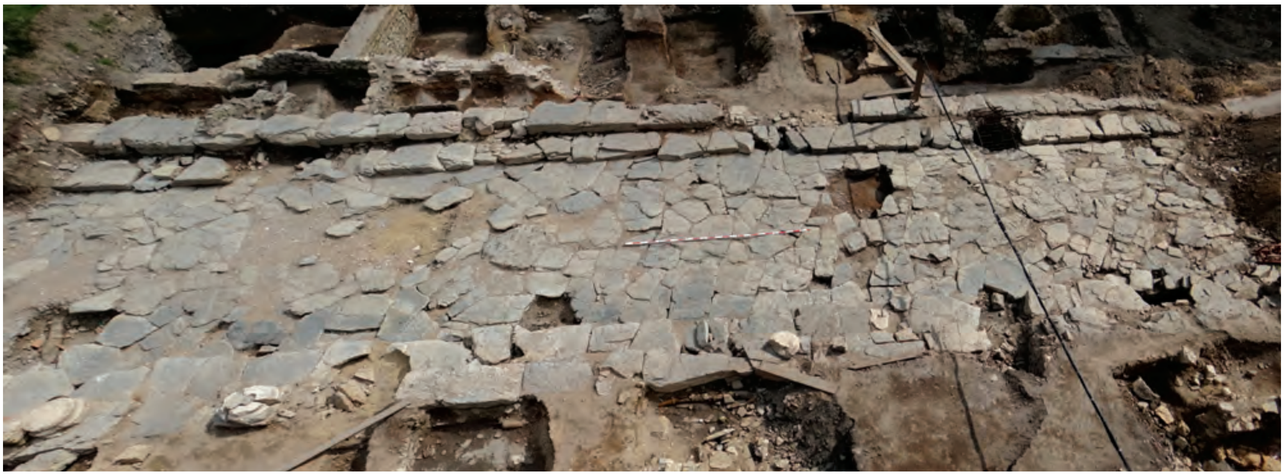

Обр. 1. Decumanus maximus на Августа Траяна в проучения сектор.

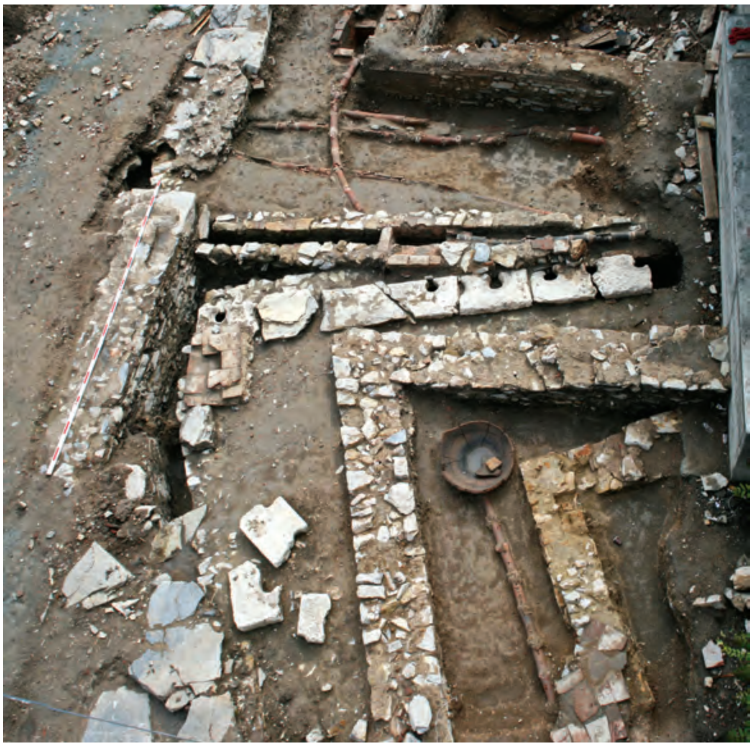

Обр. 2. Западният сектор на обекта с редицата от тоалетни.

сега, са открити единични латрини изградени от тухли и свързани с южния канал на *decumanus maximus*. В проучения сектор бе открита и сложна мрежа от водопроводи, както и две шахти, служили като утайници на водата.

Cardo № 1, източно от Западната порта. В процеса на разкопките бяха проучени два малки сектора от *cardo* № 1, източно от Западната порта. Северно от *decumanus maximus* бяха открити няколко плочи от настилката, докато южно от централната улица на града не бе открита нито една плоча. На този етап на проучванията на територията на античния град и с оглед новото откритие, може да се предположи, че тази част от *cardo*-то е била затворена на юг от крепостната стена и не се е ползвала за други нужди, а само по предназначение, като „клоака максима“ на града.

Проучвания северно от decumanus maximus. В кв. G8 беше разкрит напълно масивния античен стълб. Той е с размери 1 х 0,94 м. Градежът му е доста сходен с южния стълб, с който очевидно има връзка.

Бяха проследени и средновековните градежи – сградата с „рибена кост“ и средновековната сграда, която я застъпва.

Липсата на масивни градежи северно от *decumanus maximus* затвърждава изказаното вече схващане на базата от проучванията през 2012 г., че през първия период на строителство, тази част от града всъщност е била открита. Едва по-късно – през IV в. – сектора е бил застроен. Оформя се сграда с верижни помещения. Стените ѝ са изградени от камък на калова спойка. Тази сграда е загинала от силен пожар в първата половина на VI в. По-късно – към първата половина на XI в. – площта отново е застроена, като най-забележителна е сградата със стени, изградени в техника „рибена кост“.

По време на разкопките през 2013 г. бяха допроучени четири ями от османския период, както и три новооткрити ями, които се отнасят също към XVII-XIX в. Проучен бе и гроб № 2, който е на индивид, погребан по християнски ритуал.

Находки. През 2013 г. бяха придобити и инвентирани нови 407 дребни находки, от които над 260 монети. Голяма част от монетите бяха открити при почистване на фугите между камъните на уличната настилка и се датират в края на IV и през V в. Сред керамиката преобладава тази от късната османска епоха.

Консервация и реставрация. Както бе отбелязано, разкопките бяха извършени във връзка с реализирането на проект по програмата за развитие на културния туризъм, който вече е реализиран.

Литература

Янков, Златков 2013: Д. Янков, М. Златков. Спасителни археологически проучвания в АР „Августа Траяна–Верея–Стара Загора“, обект „Пробив на бул. „Митрополит М. Кусев“ (УПИ-I, кв. 63а по плана на Стара Загора). – Археологически открития и разкопки през 2012 г. София, 2013, 327-329.

№90. АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ В АР „АВГУСТА ТРАЯНА–ВЕРЕЯ–СТАРА ЗАГОРА“ – ОБЕКТ „ГЛАВЕН КОЛЕКТОР II, ГЛАВЕН КОЛЕКТОР I И ОТЛИВЕН КАНАЛ НА ДЪЖДОПРЕЛИВНИК I-2 ПО ТРАСЕТО НА УЛ. СВ. КНЯЗ БОРИС, СТАРА ЗАГОРА

Атанас Атанасов

Във връзка с реализацията на общински проект („Главен колектор II, Главен колектор I и отливен канал на дъждопреливник I-2 по трасето на ул. Св. Княз Борис от ул. Стефан Стамболов до заустване в ОТ 525 на Главен колектор I по плана на гр. Стара Загора) се извърши археологическо наблюдение с разрешение № 358/09.12.2013 по сервитута на канала. Изкопните работи се проведоха по ул. Св. Княз Борис, между ул. Ив. Шишман и бул. Руски в Стара Загора, намираща се извън крепостните стени на Августа Траяна, в зона А и Б на резервата. На север от улицата е разположена сградата на Районната следствена служба, зад която е проследена външната крепостна стена на античния град. По писмени сведения на Евлия Челеби (Гаджанов 1909, 684-686), стари снимки и ситуационна скица от 1920 г., на мястото от където преминава канализацията, е съществувала баня от османския период (Чифте баня), която е разрушена през 30-те години на XX в.

Дълбочината на изкопа е 4,50 м, а ширината му – около 2 м. Изкопните работи се извършват в обратен насип върху съществуваща водопроводна канализация. В него се открива множество строителна керамика, кирпичи, тухли, а така също и камъни. На места има следи от пожар, най-вероятно свързан с опожаряването на града през Руско-турската война. При изкопните работи се разкри зид

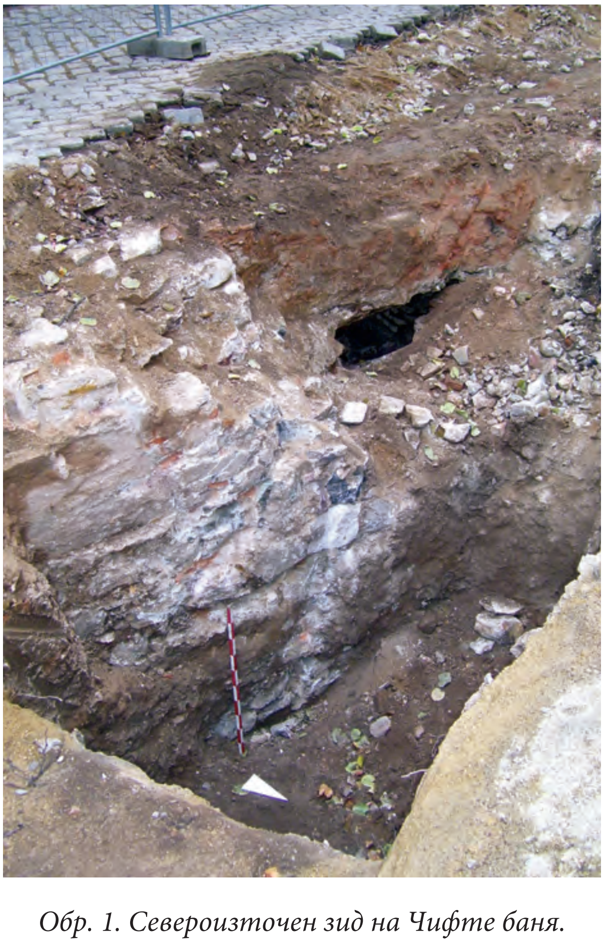

Обр. 1. Североизточен зид на Чифте баня.

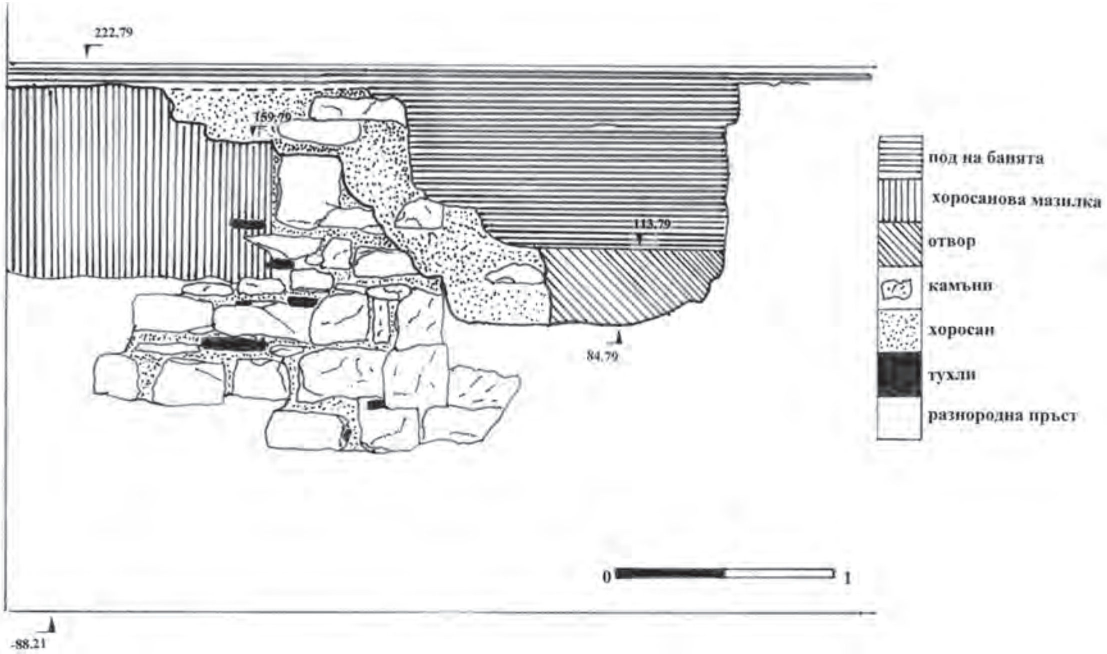
222,79
159,79
113,79
84,79
-88,21
под на банята
хоросанова мазилка
отвор
камъни
хоросан
тухли
разнородна пръст
0
1

Обр. 2. Североизточен зид на Чифте баня, графично заснемане.

Обр. 3. Отоплителна система на Чифте баня.

(обр. 1). Според ситуационната скица от 1920 г. на това място е бил разположен североизточния зид на Чифте баня. Зидът е изграден от ломени камъни, споени с хоросан, като на места са използвани и тухли, които подравняват редовете. Запазената дължина е 4,30 м, а ширината му е 2 м (обр. 2). Банята притежава хоросанова мазилка, която е запазена по външната страна на зида, като продължава и в дълбочина, под сегашното ниво на улицата. При разрушаването на банята архитектурните останки не са разчистени напълно, а са подравнени и върху тях е положен пласт от чакъл, след което пясък, върху който са наредени паветата. Запазена е отоплителната система на банята (тип хипокауст) (обр. 3). Тя е изградена от тухли, които образуват стълбове, а върху тях са поставени каменни плочи, върху които е поставен пода. Подът на Чифте баня е долепен на фуга към външния зид на сградата. Не се забелязва да са използвани сводове при градежа на хипокауста. При сегашното наблюдение не се установи откритият зид да е фундиран на здравия терен, който в случая е жълта ронлива скала. При извършването на наблюдението около зида не бе открита битова керамика.

Литература

Гаджанов 1909: Д. Гаджанов. Пътуване на Евлия Челеби из българските земи през средата на XVII в. – Периодическо списание на Българското книжовно дружество LXX (год. XXI), 9-10, 1909, 684-686.

№91. ПЕЩ ЗА ИЗПИЧАНЕ НА ВАР В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. ОСТРА МОГИЛА, СТАРОЗАГОРСКО

Мария Камишева

Античната пещ за изпичане на вар се намира на около 1 км южно от края на с. Остра могила, Старозагорско. В непосредствена близост до нея е регистрирано антично селище. Двата обекта са разположени по поречието на р. Казанска. Пещта бе открита след сигнал за иманярска интервенция.

Археологическите проучвания се проведоха съгласно Разрешение за спасително археологическо проучване No. 36/15. 03. 2013 г. с научен ръководител ас. Мария Камишева, завеждащ отдел Антична археология в РИМ-Стара Загора и екип от РИМ-Стара Загора и АМ “Марица-Изток“, гр. Раднево.

Пещта за вар е вкопана в естествено наклонения към реката терен. Стените ѝ са измазани с глина, примесена с органични материали. Тя е с неправилна елипсовидна форма, която се разширява фуниевидно в горната си част. Дъното ѝ също е елипсовидно, с оформен канал, който не достига до двата края. Измазвана е няколко пъти, което подсказва за по-дълъг период на използване. Дъното е с наклон към канала и също е измазано. Входът на пещта е оформен със свод, изграден от различни по размери тухли. Част от южната стена около свода е разрушена от корените на дърво. При иманярската интервенция е разрушена почти цялата югозападна част на стената, където са изкопани няколко дупки, разрушавайки и дъното на пещта. Каналът е оформен с камъни в долната си част и два реда тухли в горната, също с различни размери (обр. 1).

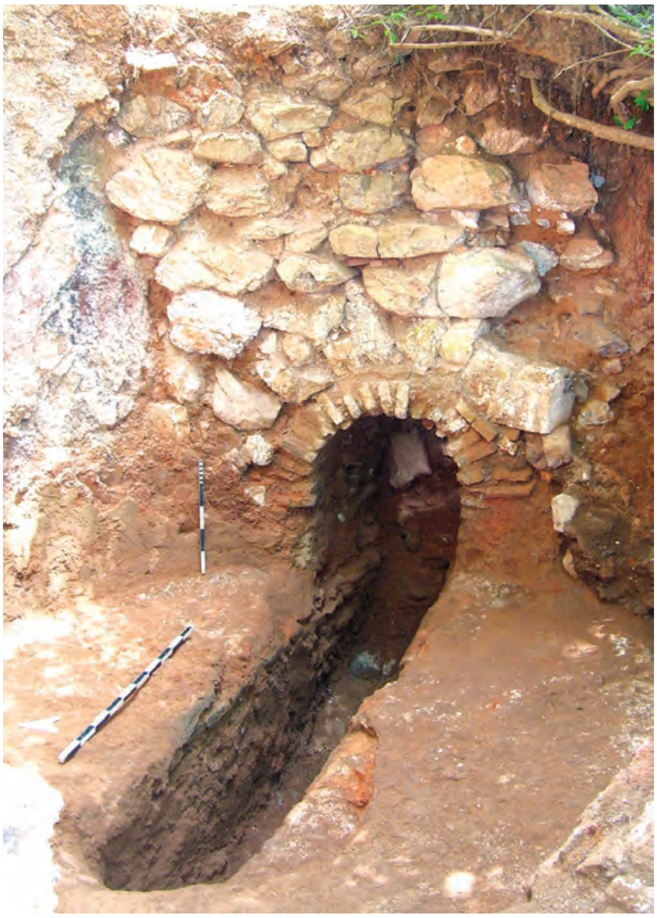

Обр. 1. Пещ – поглед от камерата към префурниума (сн. М. Камишева).

Дъното на пещта е с размери 2,92 х 2,52 м. В горната си част е запазена само в северната

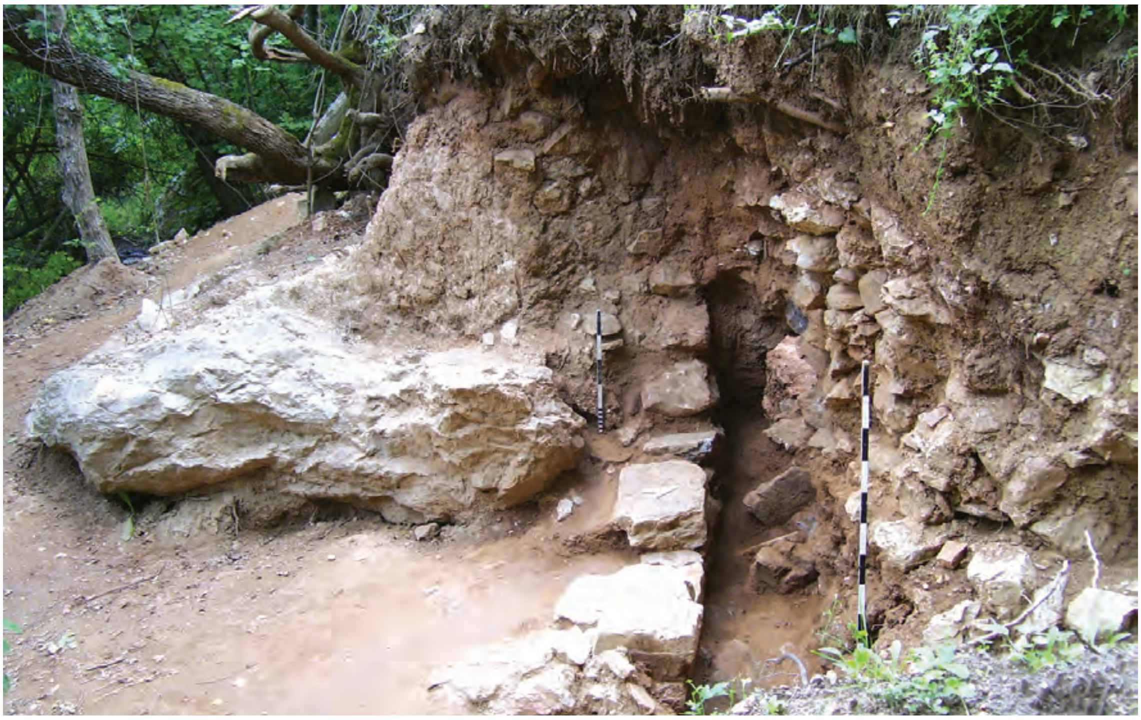

Обр. 2. Пещ – префурниум (сн. М. Камишева).

част на височина 2,72 м. Можем да предположим, че ширината в горната и част е около 3,40 м. Сводът на входа е с дължина 0,94 м. От вътрешността на пещта към изхода каналът е стеснен, вероятно за подобряване на горенето. Каналът е с ширина 0,54 м и дълбочина 0,74 м от дъното на пещта до дъното на канала. В единия му край има остатъци от вар и въглени.

Префурниумът е изграден с големи камъни, оформящи фуния, разширяваща се навън. Бе разчистен само южният му зид (обр. 2). Той е с дължина 2,30 м и е долепен на фуга до външната страна на входа. Входът на пещта е бил затрупан със средни и едри ломени камъни, натрупани полегато. Те ясно личат в профила, като вероятно са натрупани и върху свода.

Според откритите фрагменти от тегули и тухли може да се предположи, че пещта е функционирала около средата на III в.

№92. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ И НАБЛЮДЕНИЯ НА ОБЕКТ “СВЕТИЛИЩЕ НА НИМФИТЕ И АФРОДИТА“ С. КАСНАКОВО, ОБЩИНА ДИМИТРОВГРАД

Веселка Кацарова

Провеждането на спасителните разкопки и наблюдения на обекта през м. септември и октомври 2013 г. бе извършено във връзка с реализацията на проект „Развитие на туристическа атракция „Светилище на нимфите и Афродита“ по ОП „Регионално развитие“ 2007-2013 г. на община Димитровград. Той предвиждаше консервация и реставрация на жилищната сграда от римската епоха, проучена през 2007 г. и изграждане на велоалея (обр. 1).

С оглед спецификите на проекта, археологическите дейности бяха съсредоточени в три сектора на обекта, обозначени както следва:

Сектор I – наблюдения и проучвания при консервационно-реставрационните работи на жилищната сграда от римската епоха, разкрита през 2007 г.;

Сектор II – спасително археологическо проучване на нова, неизвестна досега сграда от архитектурния комплекс на обекта, частично засегната от земекопна техника при трасирането на велоалеята през 2012 г.;

Сектор III – наблюдения при прокопаването на изкоп за полагане на електрически кабел, преминаващ през неизследван археологически терен северно и западно от жилищната сграда от 2007 г.;

Сектор I

Археологическите наблюдения в този сектор доведоха до акумулирането на нова информация за размерите на сградата в източна, северна и южна посока (обр. 2).

При направата на изкопи за дренажи, както и при оформянето на затревените шкарпове по границите на изкопа се разкриха и документираха нови участъци от известните зидове, както и нови зидове. Анализът на придобитите данни дава възможност за по-обосновано предположение относно архитектурния план на сградата, както и за площта, на която тя е била разположена. Изглежда, че проучената през 2007 г. част от сградата представлява по-малко от 1/3 от реалните ѝ размери. Разкритите помещения се явяват част от нейното източно крило, чиято широчина е 14 м, а предполагаемата му дължина е около 37 м. Вероятно сградата има още две крила – южно и западно, които заедно с източното затварят от три страни дворно пространство, отворено на запад към долината на реката. Площта, на която се простира сградата, надвишава 2000 кв. м. Самото източно крило представлява две редици верижно подредени помещения с различни размери и функции, оформени от запад с портик.

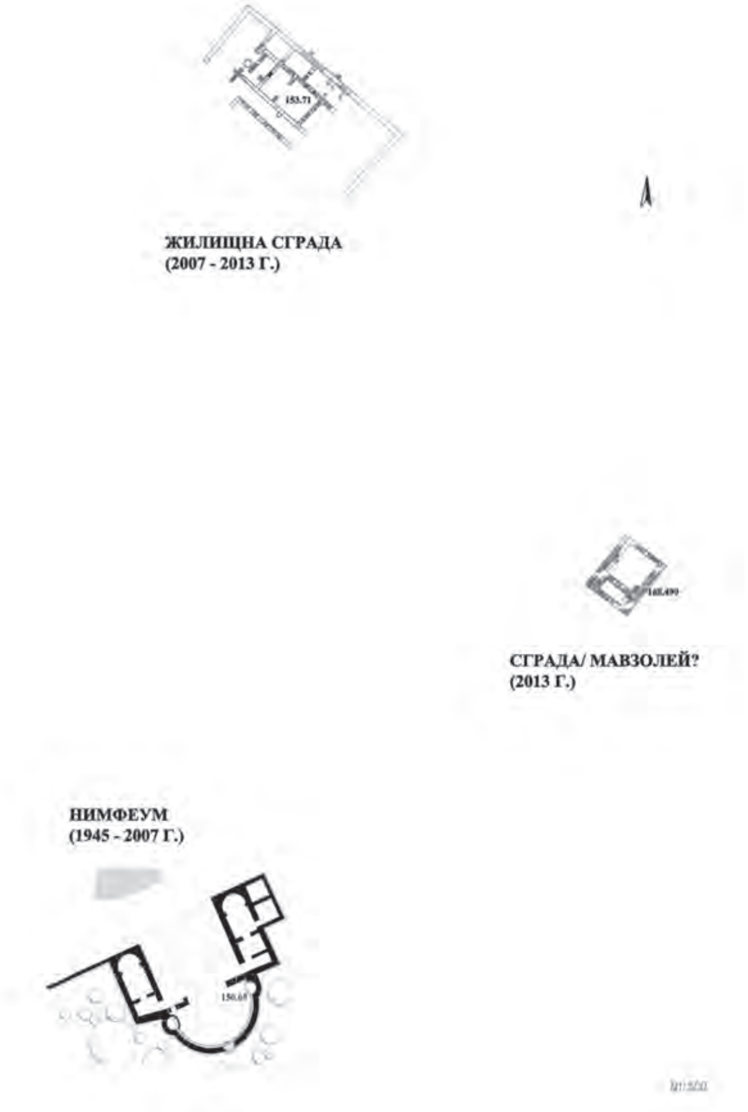

Обр. 1. Общ план на сградите.

Демонтирани бяха два стратиграфски профила с дължина от по 15 м и широчина 0,70 м. По-голямата част от тях преминават през двете помещения с хоросанов под (помещения №№ 1 и 2). Разчистена и документирана бе западната страница на входа, свързващ помещенията.

Изчерпани напълно бяха две боклучни ями, чиито периферии попадат в контролни ребра. В една от тях (№ 3) бе открита бронзова монета на император Гордиан III (238-244 г.), сечена в Хадрианопол, както и голямо количество фрагменти от керамични съдове, фрагменти от глинени лампи, фрагмент от теракота, животински кости и др.

В границите на помещение № 5, бе открит напълно запазен мраморен йонийски колонен капител. В източната и югоизточната част на сградата бяха открити още значително количество фрагменти от мраморните облицовки – плочи, рамки, первази и пр.

Допроучени бяха и малки участъци от двете жилища от РЖЕ, документирани през 2007 г. под основите на римската сграда. Размерите на жилище № 2 бяха коригирани, а в североизточната част на жилище № 1 бе открит фрагмент от хромел.

Сектор II

Секторът заема най-високата, заравнена част от терасирания хълм източно от експонираните сгради при извора. Основна цел на спасителното проучване тук бе разкриването и документирането на нова, непроучвана до момента сграда от архитектурния комплекс, засегната със земекопна техника при

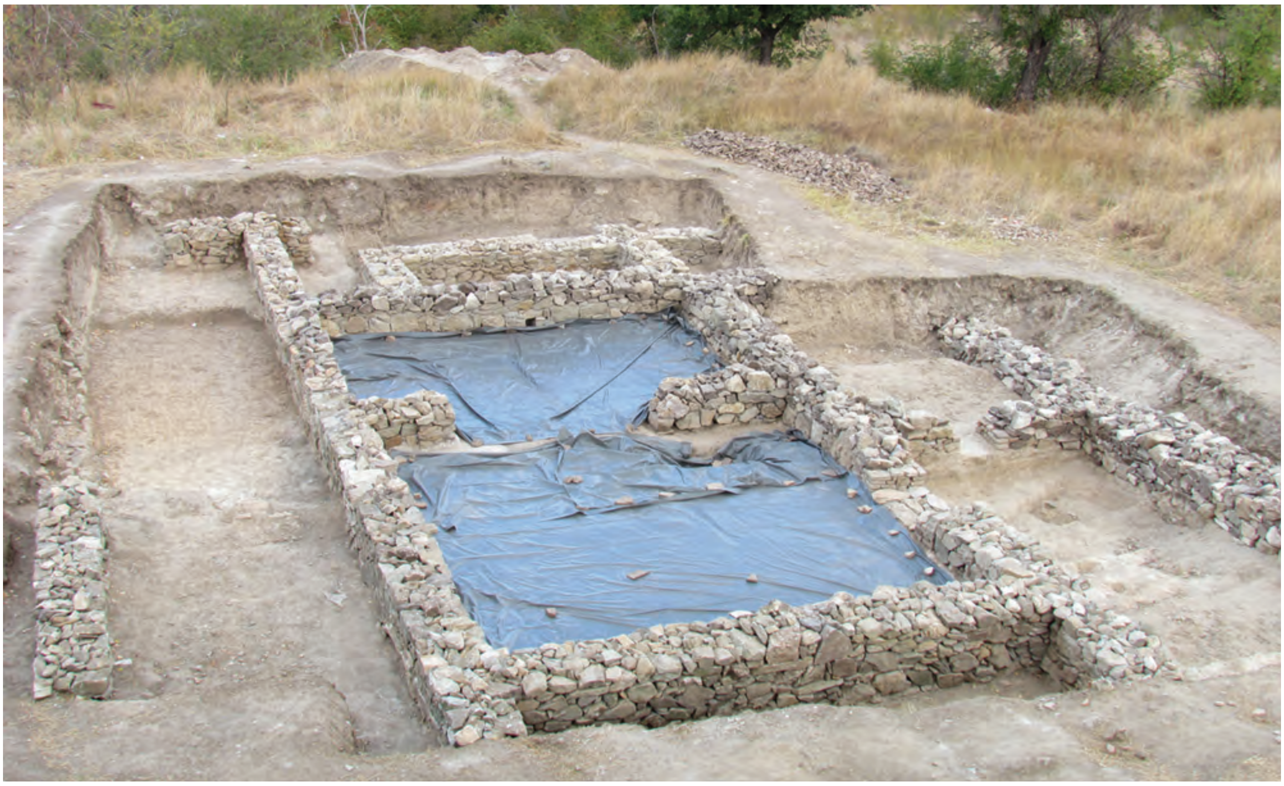

Обр. 2. Жилищна сграда от римската епоха.

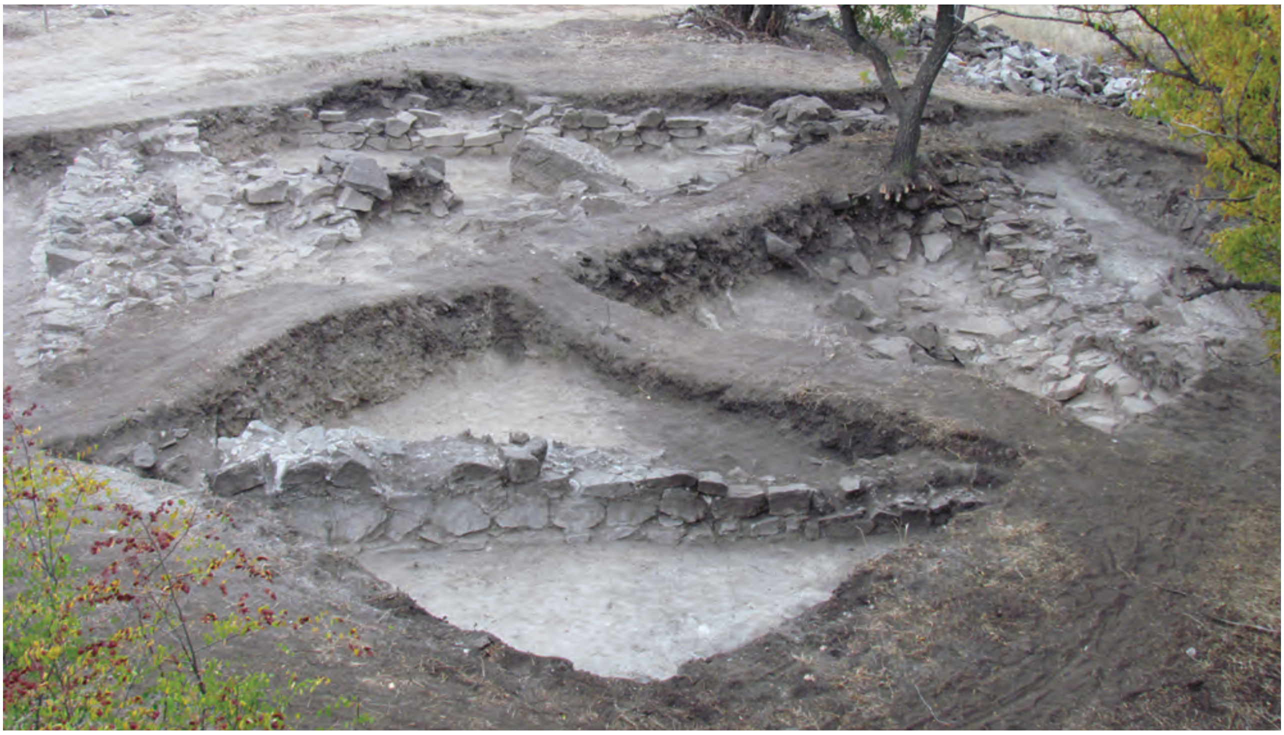

Обр. 3. Сграда с правоъгълен план.

трасиране на велоалея през 2012 г. В заложените осем сондажа с обща площ от 197,5 кв. м. се разкриха основите на сграда с правоъгълен план, ориентирана по надлъжната си ос в посока ЮЗ-СИ (обр. 3).

Сградата е с размери 11 x 8,50 м и има две помещения. Помещение № 1 е с правоъгълен план, а помещение № 2 е с почти квадратен план. Те са се свързвали с вход, разположен централно в преградния им зид, който вероятно е бил оформен с монолитен мраморен праг, широк 1,40 м. Зидовете на сградата са солидно изградени от ломени и необработени камъни, споени с бял, песъклив хоросан. Широчината на зидовете е 0,90 м, като само източният зид на сградата е с по-голяма широчина – 1,10 м. Запазени са главно в субструкция. Северният и източният зид на сградата са запазени в суперструкция съответно от 0,40 м до 0,80 м.

Сигурни подови нива в двете помещения не са документирани. Установи се, че подът в помещение № 2 е бил украсен с мозайка, наредена върху подложка от розов хоросан, но тя е била напълно разбита и унищожена вероятно още в античността. Открити са отделни фрагменти от подложката със запазени върху нея залепени по 5-6 тесери, както и голямо количество тесери с бял, зелен, червен и тъмносив цвят.

Културният пласт, свързан със сградата, е с дебелина от 0,40-1,20 м като в по-голямата си част има характер на строителни деструкции – голямо количество камъни, едични фрагменти от тухли и голямо количество бял хоросан. Намерените сред деструкциите археологически материали и находки са малко – предимно нехарактерни фрагменти от керамични съдове на колело от античната епоха и единични железни гвоздеи.

Най-значимите находки от сградата са фрагментите от три различни мраморни статуи на хора в естествен ръст. Те дават основание сградата да бъде датирана общо в римската епоха (II-III в.), като по-прецизна хронология на строителната ѝ история на този етап от проучването е трудно да се направи.

Като се вземат предвид планът на новоразкритата сграда, както и характерът на намерените при проучването ѝ находки, най-вероятно изглежда да е била използвана като храм или като мавзолей на богатата фамилия, притежавала вилното имение около извора.

Освен антични материали, при разкопките на сградата са намерени и фрагменти от керамични съдове с форми и украса, характерни за ранножелязната епоха, както и единични фрагменти от съдове датиращи от елинистическата епоха. С оглед на документираното при предишните археологически кампании на обекта наличие на селище от РЖЕ (IX-VIII в. пр. Хр.) е възможно тези материали да произхождат от неразкрити структури от този период на обитаване на терена.

Сектор III

Този сектор обозначава формално трасето на изкопа за електически кабел с дължина от около 270 линейни метра, ширина 0,40 м и дълбочина 0,60 м. Концентрация на камъни, строителна керамика, фрагменти от мраморни облицовки и хоросан, както и голямо количество фрагменти битова керамика, животински кости, железни гвоздеи и пр. бе установено в участъка при черния път (от двете му страни И и З), където се ситуира т. нар. “театър“, известен от проучванията на Ив. Венедиков. Втори подобен участък с концентрация от строителни деструкции и археологически материали, бе фиксиран на по-ниската тераса, разположена под сградата от 2007 г.

Новите наблюдения на вече известните сгради около “Извора на нимфите и Афродита“ при с. Каснаково, както и разкриването на още една, неизвестна досега сграда, потвърждават тезата за наличието на голям архитектурен комплекс, разположен терасовидно източно от нимфеума.

№93. СПАСИТЕЛНИТЕ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ „НОВА НАДЕЖДА–ЗАПАД“, С. НОВА НАДЕЖДА, ОБЩИНА ХАСКОВО

Венцислав Динчев, Марио Иванов

Археологическият обект е регистриран през м. май 2013 г. Намира се в западния край на с. Нова Надежда, Хасковско. Разкопките се проведоха от 02.09 до 16.10.2013 г., под ръководството на В. Динчев и М. Иванов (НАИМ–БАН). В тях участваха археолозите Ал. Харизанов, Ал. Манев, Кр. Косева и В. Ноева, а също студентите Др. Иванов, Цв. Славкова и К. Кирацова. При обработката на материалите и изготвянето на документацията се включиха Г. Иванов, Б. Божкова, Цв. Попова, Л. Нинов, А. Каменаров и Пл. Караилиев.

Най-ранните културни материали, открити на обекта, са фрагменти от глинени съдове от бронзовата епоха (II хил. пр. Хр.). Изследваните синхронни структури са две ями, намиращи се в югозападния и в югоизточния край на изследвания терен (обр. 1), т. е. отдалечени една от друга. Отделни

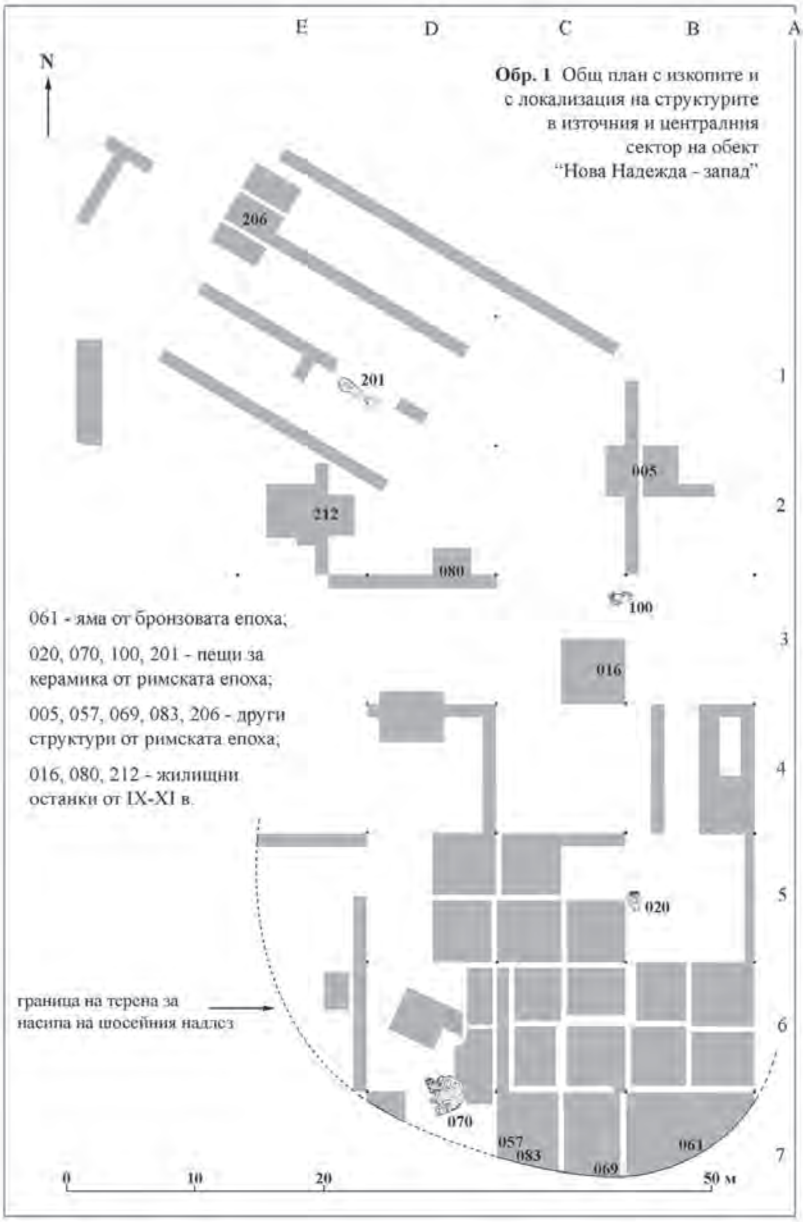
E
D
C
B
A
N
Обр. 1 Общ план с изкопите и
с локализация на структурите
в източния и централния
сектор на обект
"Нова Надежда - запад"
206
201
005
212
080
100
016
020
070
057
083
069
061
1
2
3
4
5
6
7
061 - яма от бронзовата епоха;
020, 070, 100, 201 - пещи за керамика от римската епоха;
005, 057, 069, 083, 206 - други структури от римската епоха;
016, 080, 212 - жилищни останки от IX-XI в.
граница на терена за насипа на шосейния надлез
0
10
20
50 м

Обр. 1. Общ план с изкопите и с локализацията на структурите в източния и централния сектор на обект „Нова Надежда – запад".

фрагменти синхронна битова керамика са открити и в останалите сектори на обекта. Там обаче структури и запазен културен пласт от бронзовата епоха няма.

През римската епоха (II в. и, евентуално, първа половина на III в.) в изследвания терен е имало керамично производство. В югоизточния, източния и централния сектор на обекта са разкрити останки от четири пещи (обр. 1). Всички са били частично вкопани. Скарите им не са запазени. Предвид размерите и формата им, три от тях могат да се определят като пещи за битова керамика, а четвъртата – за строителна керамика.

Пещите за битова керамика са овални в план, с по една подпора за скарите срещу отворите за огнищата. Максималната им дължина, вкл. с коридорите за огнищата, не превишава 2 м. Максималната им широчина е 1,10-1,20 м. Две от тях са твърде зле съхранени – на нивото на подовете на долните им камери. Стените на третата (в централния сектор) са запазени до 0,20 м над пода ѝ (обр. 2). Във вида на подпорите и начина на изграждане на стените на отделните пещи има специфики.

Пещта за строителна керамика (в югоизточния сектор) е със сложен като конфигурация план, с три самостоятелни и с допълнителни пристенни подпори за скарата. Една от подпорите разделя отвора на долната камера на две. Максималните размери на тази пещ са 3,20 х 2,70 м (обр. 2). Нейните стени са запазени до 0,50-0,55 м над пода ѝ. Дву- и дори трипластовото обгаряне и повдигане на ниската част на пода при двуделния отвор свидетелства за относително продължителната ѝ експлоатация.

В пещите и в съседство с тях е открито значително количество фрагментирана керамика. Някои от фрагментите са с белези на производствен брак. Произвеждани са както кухненски, така и трапезни съдове. Произвеждани са антропоморфни теракоти и други глинени предмети (обр. 3). В пещта за строителна керамика със сигурност са изпичани керемиди (предимно тегули) и водопроводни тръби.

В югоизточния сектор са изследвани още три вкопани съоръжения (обр. 1) – огнища или пещи, чиито съхранени останки представляват ями без странични отвори, с частично отухлени стени и доста въглени в пълнежа им.

Не са регистрирани строителни останки, синхронни с пещите, но могат да се предположат обслужващи постройки с леки, дървени конструкции (навеси). Изглежда, че някои от тях са били издигнати над изкопи, в които преди това е добивана глина.

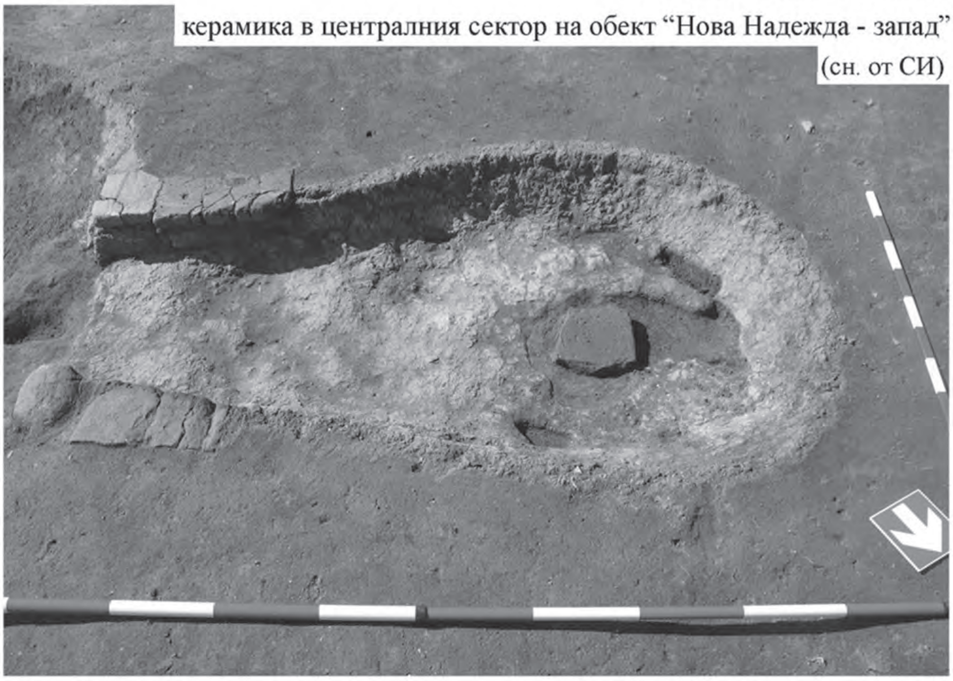

Останки от пещ за битова керамика в централния сектор на обект "Нова Надежда - запад" (сн. от СИ)

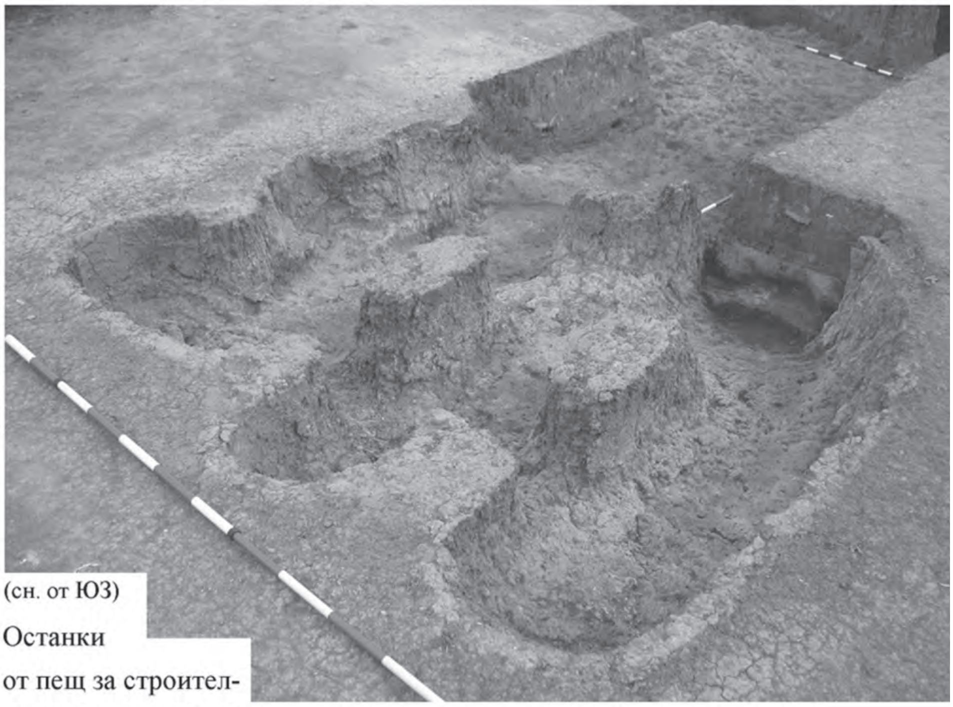

(сн. от ЮЗ) Останки от пещ за строителна керамика в югоизточния сектор на обект "Нова Надежда - запад"

Обр. 2. Останки от пещи за керамика от римската епоха.

Антична керамика се открива по цялата площ на обекта, но встрани от пещите и от две-три концентрации на материали – предполагаеми места на леки постройки, същински културен пласт всъщност няма. Изключение е югоизточният сектор. Регистрираният тук културен пласт обаче не е с нормално отложени материали. В периода на използването на пещите, а и известно време след това, тук е имало понижение на терена, периодично запълвано с вода. Материалите в него са преотложени в резултат на разчистване на околния терен, а може би и по естествен път, чрез приток на високи речни води. В този пласт се разграничават отделни слоеве, респ. етапи на натрупване. От него са по-

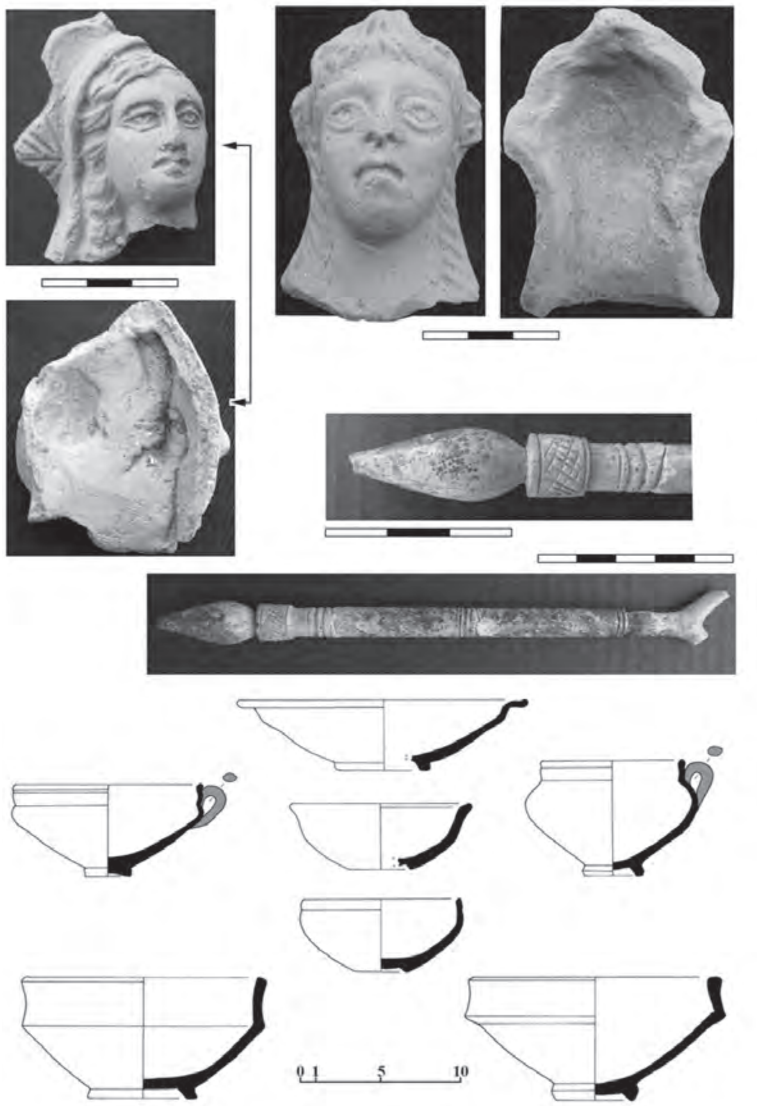

Обр. 3. Находки от керамика и кост от римската епоха от „Нова Надежда – запад“.

вечето находки – керамични изделия, железни предмети, монети, интересен предмет от кост („вотивна хурка“, обр. 3) и т. н.

Откритите монети, определени от Б. Божкова, са ас на Тиберий, емисия от 22 г., денар на Траян, емисия от 114-117 г., два колониални бронза на Антонин Пий (138-161 г.) – от Филипопол и от Деметриас (Сирия), ас на Фаустина, съпругата на Марк Аврелий (161-175/176 г.), два колониални бронза на Марк Аврелий (161-180 г.) – от Филипопол и от неуточнен град, три бронзови монети, принадлежащи на монетосеченето от II – първата половина на III в.

Монетите датират местното керамично производство във II в. Откритата битова керамика позволява да се допусне, че то е продължило и през първата половина на III в.

Интерес предизвиква въпроса за селищния контекст на изследвания производствен комплекс. В района на с. Нова Надежда са намирани отделни находки от римската епоха, но засега няма надеждни данни за синхронни останки. През 1941 г. е била открита случайно находка от 230 римски денара от II и първата половина на III в. (Герасимов 1946, 237), но точното ѝ местонамиране не е известно. Отсъствие на синхронни останки може да се твърди за терените в близката околност, в югоизточна и югозападна посока от обекта, където имахме възможност за оглед. На около 2,5 км в югозападна посока е крепостта (м. Хисаря), от която произхожда известния сребърен потир с надпис в чест на Юстиниан и Теодора (Аладжов 1997, 192-195; вж. и Gerassimova-Tomova 1987). От тази крепост обаче не са известни материали и останки от II-III в.

Актуалната информация позволява да се допусне, че изследваният производствен комплекс от римската епоха е функционирал сезонно и не е бил непосредствено свързан със селищна структура. Причината за това е в неговото местоположение – на заливна тераса на десния (южния) бряг на р. Марица. Теренът тук в миналото е бил мочурлив или поне периодично заливан и неудобен за постоянен живот, но наличието на глина с добри качества е важна предпоставка за керамично производство. Същата глина впрочем е предпоставка и за възобновяването на керамичното производство тук през 20-те години на миналия век, което продължава и днес.

Площта на проучвания обект е използвана отчасти и в периода IX-XI в. Една землянка с частично вкопано огнище (пещ?) е изследвана в централния сектор. Зле съхранени останки от второ жилище с открито огнище от същия период са изследвани в източния сектор. Останките на частично вкопано огнище с незапазен стратиграфски контекст, разкрити приблизително по средата между двете жилища (обр. 1), вероятно също индикират синхронно жилище. Изборът на терена за тези жилища се вписва в селищните традиции на ранното средновековие. Материалите от тях са оскъдни – основно фрагменти от гърнета, някои от които са работени на бавно колело. Фактурата и украсата им е типична за славяно-българската керамика от периода.

Литература

Аладжов 1997: Д. Аладжов. Селища, паметници, находки от Хасковския край. Хасково, 1997.

Герасимов 1946: Т. Герасимов. Колективни монетни находки през последните години. – Известия на българския археологически институт, XV, 1946, 235-244.

Gerassimova-Tomova 1987: V. Gerassimova-Tomova. Ein Silberkelch aus dem Dorf Nova Nadezda, Bezirk Haskovo, aus der Zeit des Kaisers Justinian I (527-565). – Miscelanea Bulgarica, 5, 1987, 307-312.

№94. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ В М. ПАМУКЛИЯТА, СЕВЕРОИЗТОЧНО ОТ С. ПРОХОРОВО, ОБЩИНА НОВА ЗАГОРА

Красимир Велков, Константин Господинов, инж. Николай Господинов

Село Прохорово е разположено в южните склонове на Светиилийските възвишения, които са част от Тунджанската хълмиста и ниско планинска област. През селото протича р. Овчарица, ляв приток на р. Сазлийка. Средната надморска височина е 170 м. С. Прохорово отстои на 27 км югоизточно от общинския център гр. Нова Загора.

На разстояние 3,5 км. СИ от административния център на селото се намира възвишение известно с името Богушина. От него и в района му е добивана медна руда още от периода на халколита (Черних 1974, 381). Името, с което се споменава рудника е Бакърлъка, като е посочено и наличието на римско селище в района, по времето на което той е експлоатиран (Детев 1950, 79). С името Бакърлъка хълмът, които е бил обект за добив на руда е споменат и от Н. Койчев, основоположника на музея в Нова Загора (Койчев 1997, 447). В друго свое съобщение Н. Койчев посочва, че в землището на с. Прохорово и сега съществува трап с името Бакърджийницата, където в ранно турско време са добивали медна руда (Койчев 1950, 220). Сондажи за установяване наличието на рудни запаси от мед са осъществявани през XX и началото на XXI в. И сега на повърхността се регистрират минерализирани зони с малахит.

Непосредствено на изток от възвишенито е разположена малка падина, с име Памуклията, в чиято южна част протича река Богушина. Падината е отворена само на югозапад по коритото на реката. Местността заема площ от 220 дка и има сравнително равен терен, със слаб наклон на югозапад.

В тази местност през пролетта на 2011 г. фирма Дару Нова ЕООД, гр. Нова Загора, започва риголване с цел засаждане на лозови масиви. В хода на земеделската работа е установено наличието на археологически материали. Фирмата е уведомена да преустанови дейността си върху част от площта. След кореспонденция с фирмата и Министерство на културата, продължила две години, през есента на 2013 г. се стигна до сключване на договор и провеждането на сондажни проучвания.

Сондажните археологически проучвания бяха проведени в периода 11.11. – 9.12.2013 г. в рамките на 18 работни дни. Площта, посочена за проучване, е 12 дка.

За провеждането на проучванията бе сформиран екип в състав: Кр. Велков, К. Господинов – РБМ, инж. Н. Господинов, инж. Т. Георгиева, Г. Йорданова, К. Буланова, М. Николова.

Проучванията бяха затруднени поради замръзнала почва, минусови температури и проливни дъждове. Поради забавяне с две години на изпълнението на решенията на комисията, лозовите насаждения са израснали. Фирмата е поставила и носещи конструкции в лозовия масив. Тези обстоятелства затрудняват наблюдението и осъществяването на предписаните от комисията спасителни археологически проучвания в тяхната пълнота.

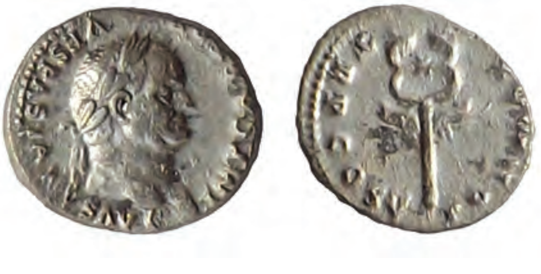

Обр. 1. Денар на имп. Веспасиан (69–79 г.) сеч. 74 г. сл. Хр.

В зависимост от условията на терена бяха заложени 13 сондажа. Техните размери и посока са съобразени с размерите и посоката на редовете в лозовия масив. Сондажите са с ширина от 1 м и дължина между 5 и 15 м и общата им площ е 135 кв. м. Те бяха разполагани на места с голяма концентрация на камъни и фрагменти керамика.

В повърхностите пластове, бяха установени огромни количества фрагментиран керамичен материал от римската епоха – строителна керамика, (основно от тегули и имбрици), битова керамика (основно черевенолакова – чашки, купи, паници), както и съдове за съхраняване на зърно и течности – долиуми и амфори. За съжаление резултатите от проучванията в сондажите показаха, че се касае за разрушен културен пласт на дълбочина до 0,70-0,80 м от повърхността на терена. Риголването е оставило незасегнати само структури под тази дълбочина.

Наблюдава се следната стратиграфия:

Пласт с деб. 0,20-0,25 м. Орница. Сивочерна на цвят пръст, наситена с фрагменти керамика строителна и битова и дребни, средниоголеми и единични едри ломени камъни.

Пласт от 0,25-0,70 м. Чернозем смолници. Наситен с дребни и единични средни по големина ломени камъни и фрагменти строителна и битова керамика.

Пласт от 0,70-1 м. В пласта между 0,60-0,70 м се появява от жълтеникава до светлокафява на цвят глинеста пръст. След 0,70 м жълтата глинеста пръст е ясно изразена. Стерилна. В този пласт след 0,80 м в дълбочина ясно си личат вкопавания (ями). Такива вкопавания бяха регистрирани в рамките на два сондажа.

В някои сондажи бяха регистрирани рушевини от зидове. Тези рушевини се наблюдават до дълбочина – 0,60 м от повърхността. Зидовете са били изградени от средни, дребни и единични едри по големина камъни. Считаме, че се касае за рушевини от зидове на съоръжения – жилищни и стопански, вкопани в земята до 0,50-0,60 м на калова спойка, със стени от кирпич и дървена конструкция на покрива.

Концентрация на фрагменти от строителна керамика и фрагменти от долиуми се наблюдава в сондажи с №№ 5 и 12. Наред с откритите фрагменти от долиум в сондаж № 5 бе регистрирано и дъно от долиум *in situ*.

Регистрираните три вкопавания – ями в сондаж № 1 са много малки като размер в сигурната си част и съдържат малко керамичен материал. Възможно е да са легла от долиуми в стопански постройки.

Подобни останки от стопански помещения – хамбари – са регистрирани при проучванията на обект по АМ „Марица“ в околностите на гр. Харманли.

Стопанските помещения са били в близост и до жилищни такива, съдейки по голямото количество битова керамика от римския период, сред която най-многобройни са фрагментите от фина черевенолакова трапезна керамика – чашки, купи, паници. Чашките имат многобройни паралели от селища и надгробни могили в Тракия II-III в.; паниците се отнасят към тип VII и IX (Кабакчиева 1983, 4-6). Сред фрагментите от червенолакова керамика има и фрагмент от поднос. Подобен е известен от надгробна могила край с. Гледачево (Голямата могила), където гробовете са датирани в II-III в.

Откритите находки – тежести за стан, фрагменти от хромел, фрагменти от глинени цедилки – разкриват бита на населението, живяло тук в периода II – нач. на IV в. сл. Хр. На тази датировка не противоречат и откритите три монети от римската епоха – сребърен денар на император Веспасиан (отсечен в 74 г.) и други две бронзови, които са в лошо състояние (обр. 1).

Потвърждава се наблюдението на П. Детев (Детев 1950, 79), че тук е съществувало голямо селище от римския период. Познавайки терена считаме, че това селище се е състояло от отделни махали, разположени на 500-800 м една от друга.

Литература

Детев 1950: П. Детев. Старините в рида Св. Илия. – ИНМБ, 1950.

Кабакчиева 1983: Г. Кабакчиева. Типология и хронология на глинените червенолакови паници от Тракия (I-IV в.). – Археология, 1983, 4, 1-12.

Койчев 1950: Н. Койчев. Колективна находка на калъпи за бронзови брадви и върхове на бронзови копия в землището на с. Сокол. – ИАИ, XVII, 1950, 218-221.

Койчев 1997: Н. Койчев. Новозагорско през вековете. Стара Загора, 1997, 336-496.

Черних 1974: Е. Черних. Об основных этапах древнейшей металургии меди на территории Болгарии (IV – начало I тыс. до н. е.). – Thracia, 1974, III, 379-408.

№95. ПРОУЧВАНИЯ В НАР „КАБИЛЕ“, СЕКТОР VIII

Ивайло Лозанов, Иван Вълчев, Милена Райчева

Археологическите разкопки в сектор VIII през 2013 г., проведени с финансовата подкрепа на Министерството на културата, бяха осъществени в периода 15 септември – 9 октомври.[17] Проучваният участък се намира непосредствено южно от предполагаемото трасе на северната крепостна стена и на около 60 м западно от късноримския кастел (обр. 1). Основна цел беше доразкриване на регистрираната през 2008-2011 г. сграда, попадаща в квд. 42-44, 52-53/квл. 4 (Лозанов, Райчева 2013, 342-344), както и изясняване на характера на проучения през 2011 г. пилон (квд. 40/квл. 3). За целта бяха отворени общо 11 квадрата, разположени източно и западно от проучената до момента площ. Продължи проучването и в някои от заложените в предходната кампания квадрати (квд. 52 и 53/квл. 4).

Заложените в източна посока квадрати 23, 33, 34 и 64/квл. 4 не оправдаха очакванията за проследяване на североизточната и северозападната стени на сградата, регистрирани предходната кампания като ивици от разложен кирпич в квд. 43 и 44. В квд. 33 и 34, непосредствено под чимовия пласт, са регистрирани деструкции от сградата – дребни и средни ломени камъни и фрагменти от керемиди. Откритите фрагменти от битова керамика датират от елинистическата, римската и късноримската епоха (обр. 2).

Единствено в квадрат 33 са открити фрагменти от средновековна керамика с украса от вълнообразни врязани линии. Пласт с деструкции е регистриран и в квд. 23/квл. 4, където е разкрит опален кирпич, както и фрагменти стенна мазилка със следи от колове. В контекста е открита една бронзова монета на император Константин I.

Заложеният с цел улавяне на югоизточната периферия на сградата квд. 64/квл. 4 показа малко по-различна картина. Непосредствено под чимовия пласт в него бе регистриран дебел около 0,40-0,60 м пласт от разнесени деструкции, състоящ се от голямо количество дребни камъни, фрагментирана строителна керамика, включително няколко големи фрагмента от калиптери лаконски тип, както и значително количество бучки бял хоросан. Открити са няколко фрагмента от мраморни плочки за стенна облицовка и фрагмент стенна мазилка, оцветен в червено. Пластът е свързан със сграда с по-монументален градеж и представителна декорация, разположена в близост. Открити са бронзова монета на Константин I и бронзова луковична фибула от кр. III – нач. на IV в.

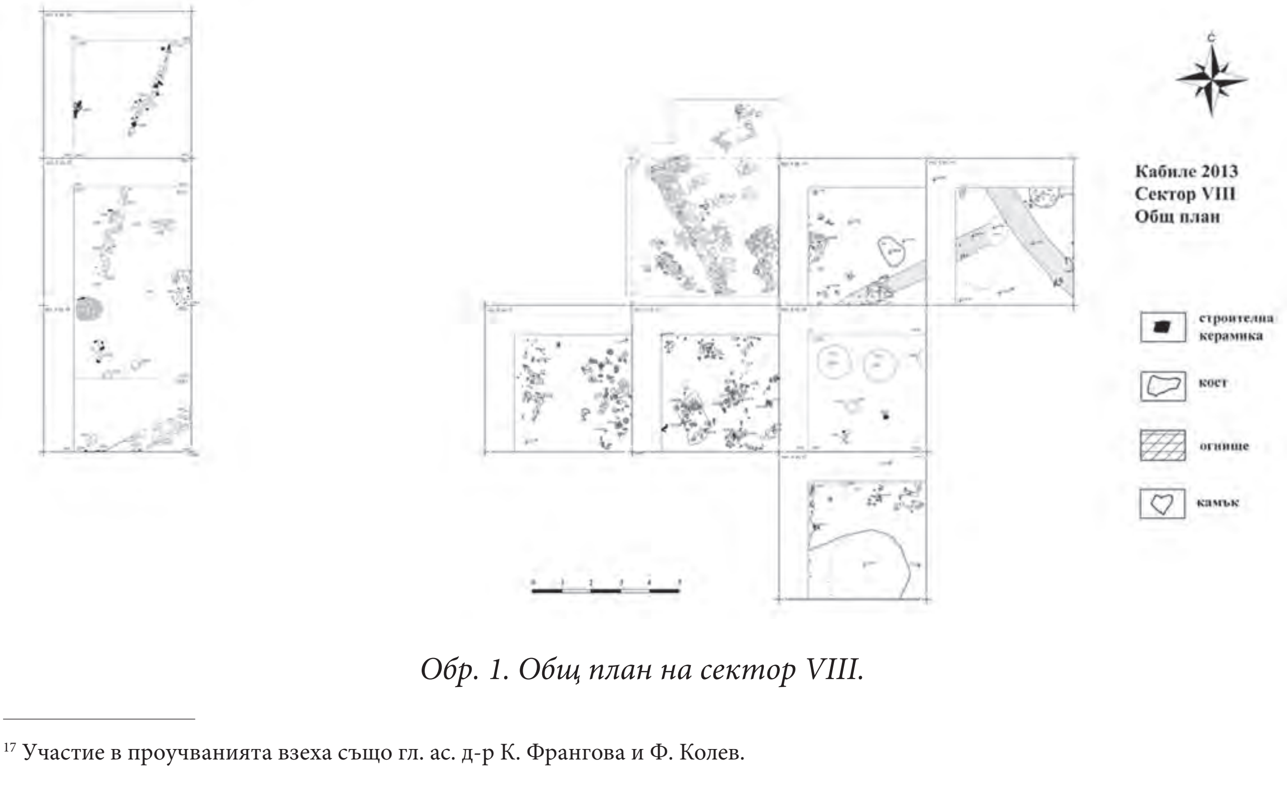

Обр. 1. Общ план на сектор VIII.

---

[17] Участие в проучванията взеха също гл. ас. д-р К. Франгова и Ф. Колев.

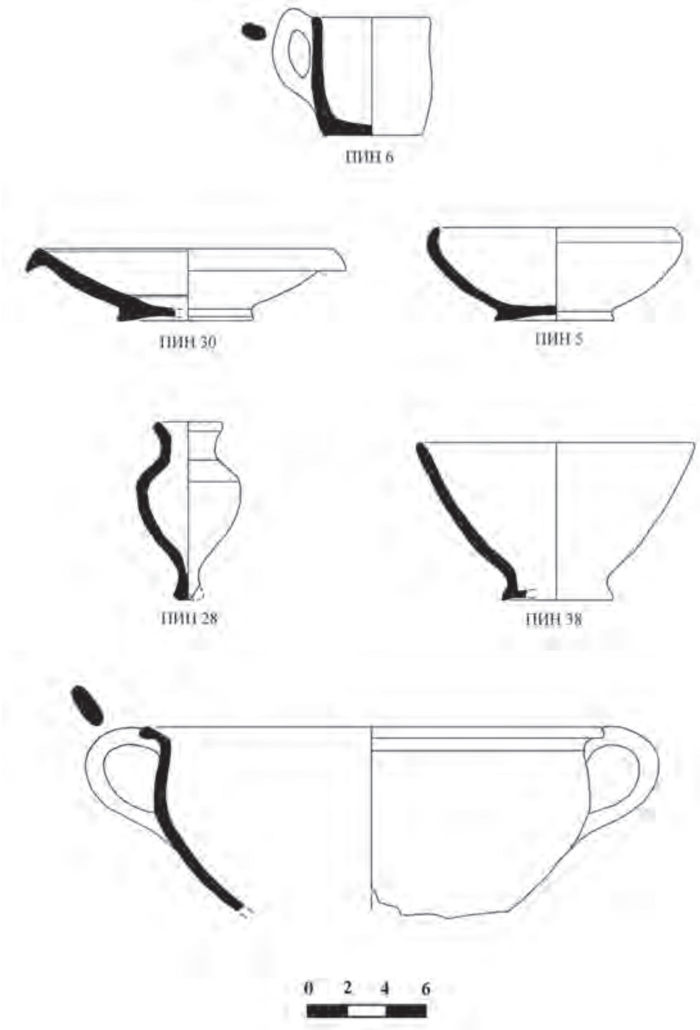

Обр. 2. Керамика от проучванията на сектор VIII.

Продължи работата и в квд. 53/квл. 4, където през 2012 г. под пласт деструкции беше регистрирнана каменна база за колона. Базата е нивелирана на дълбочина 140,57, а ориентацията на плинтата ѝ съвпада с ориентацията на стената на сградата в квд. 42 (СЗ-ЮИ). В пласта деструкции, затрупващ базата, беше открита брозова монета на Константин II или Лициний II.

С цел установяване на функционалните характеристики на проучения през 2011 г. пилон в квд. 40/квл. 3 в западна посока бяха заложени квадрати 38-39, 48 и 58/клв. 3. И в посочените квадрати непосредствено под чима е регистриран пласт от разнесени деструкции, състоящ се от дребни до средни ломени камъни и значително количество фрагменти от строителна керамика, предимно керемиди. Под чимовия пласт в квд. 48 и 58 се откриват и множество цели животински кости, повечето от добитък, без да се наблюдават концентрации в определени участици (с едно изключение в ЮИ ъгъл на квд. 48). В дълбочина количеството животински кости значително намалява.

На границата между квадрати 48 и 58, в западната им част, на дълбочина 142,18 м. н. в. (ок. 0,50-0,55 м от съвременната повърхност на терена) беше разчистено и документирано огнище. Огнището представлява подложка от плътно подредени един до друг фрагменти от строителна керамика, обмазани с дебел около 1 см пласт глина. Има неправилна овална форма диаметри 0,90 м (И-З) и 0,80 м (С-Ю). Директно върху лицето на огнището лежи пласт с деструкции, в който са открити три брознвои монети на Константин I, бронзов пръстен с гема, бронзова катарама за колан, изцяло запазено глинено съдче с вретеновидна форма, както и няколко цели и фрагментирани железни пирона, вероятно от покривната конструкция на сграда.

В северна посока от огнището е регистриран зид с посока СИ-ЮЗ. Зидът с дебелина ок. 0,30 м е много разрушен и лицата му са установени само на отделни места. Градежът е от дребни ломени камъни на глинена спойка, като в структурата му са включени и дребни фрагменти от строителна керамика. Проследен е на дължина 8,90 м.

В ЮИ ъгъл на квд. 58 е регистриран друг зид с посока СИ-ЮЗ. Той е значително по-дебел (0,53 м) с добре запазени две лица от големи камъни и емплектон от дребни камъни и глина. Зидът принадлежи на сграда, развиваща се в южна посока. Разглежданият зид е в една ос със зидовете с посока СИ-ЮЗ на сградата в квд. 42-44, 52-54/ квл. 4 и ако приемем, че те са синхронни, то това би било индикация за известно планиране и на този сектор на къснoримския град.

С цел проследяване продължението в източна посока на зид, регистриран в квд. 3/квл. 4 беше заложен квд. 4/ квл. 4. Разкрит е силно обрушен зид с посока СЗ-ЮИ, който към момента може да бъде отнесен най-общо към къснoримската епоха.

Ненарушен елинистически пласт беше достигнат само в един квадрат – 39/квл. 3. Материали от елинистическата епоха обаче, са откривани във всички от проучените квадрати, примесени с материали от къснoримската епоха. Преобладават фрагментите от амфорна тара, панички със завит на вътре ръб на устието, ихтии, единични фрагменти от чернофирнисови и червенолакови кантароси. Открита е и една автономна бронзова монета на Кабиле. Макар и без контекст, посочените материали показват интензивното обитаване и на този участък на елинистическия град.

Проучванията в сектор VIII през 2013 г. потвърждават вече изказаната хипотеза за активизиране на живота в Кабиле по време на Тетрархията и Константин I. Участъкът покрай северната стена от елинистическата епоха е плътно обитаван поне от времето на император Константин I до готските войни на император Валент в края на 70-те години на IV в. Частично проучените останки от две сгради от IV в. са с ориентация, различна от ориентацията на синхронните им сгради, проучени в сектори V и XII. Разполагането на зидовете им в една ос обаче, показва, че и тук е налице известно градско планиране. От откритите общо 10 монети 7 се отнасят към времето на Константин I (6 на самия Константин, 1 на Константин II или Лициний II), което време вероятно е и периода на най-активен живот в проучения участък от сектор VIII. От досегашните проучвания липсват ясно изразени структури от V и VI в., но налице е известно количество подвижен материал. Сигурно документираните структури от Средновековието се отнасят към IX-X в. Материалите от римската епоха, предимно фрагменти от червенолакова керамика, са в ограничено количество и се откриват в смесени контексти, основно в пластовете от късноримския период. До момента не са регистрирани структури от II-III в.

Литература

Лозанов, Райчева 2013: И. Лозанов, М. Райчева. Проучвания в НАР „Кабиле“, сектор VIII. – Археологически открития и разкопки през 2012 г. София, 2013, 342-345.

№96. НАР „КАБИЛЕ“. СЕКТОР V – ЕЛИНИСТИЧЕСКА АГОРА

Людмил Гетов, Костадин Рабаджиев, Венета Ханджийска, Милена Райчева, Иван Вълчев, Ивайло Лозанов

През 2013 г. археологическото проучване в сектора бе съсредоточено във вътрешността на хореума от римската епоха[18]. До момента в този участък са регистрирани важни компоненти от градоустройствената схема на елинистическия Кабиле. ЮИ от хореума е разкрито кръстовище между две улици, пресичащи се под прав ъгъл и водещи съответно от СЗ към ЮИ и от СИ към ЮЗ. От двете страни на улиците са доловени останките на зидове от отделни сгради, съобразени с посоките на уличната мрежа. На югоизток от кръстовището се развива пространство, оформено със специална настилка от подбрани червеникави камъни, интерпретирано като част от *агората* на града (обр. 1).

При изследването на комплекса досега са установени множество фази на използване и преправки, датиращи от третата четвърт на IV в. до втората половина на II в. пр. Хр. (Ханджийска, Лозанов 2010; Гетов, Рабаджиев, Ханджийска-Янкулова 2012).

Настоящата кампания имаше за цел да бъде разчистена цялостно настилката на улицата с посока СЗ-ЮИ, попадаща под основите на хореума, както и да се проучи пространството на североизток от нея, където са регистрирани няколко зида без ясна хронологическа и функционална връзка помежду им. В хода на проучването станаха възможни определени стратиграфски наблюдения върху по-късните периоди, свързани с изграждането на хореума и последвалото частично застрояване през късната античност.

В квв. 32/42/43, квл. 40 е проучена структура, състояща се от два успоредни зида, запазени само в един ред, и градени от ломени камъни на глинена спойка и отделни бучки хоросан. Стратиграфската им позиция е над нивото на деструкции от хореума. Пространството между зидовете е изпълнено с подложка от средни и дребни необработени камъни без спойка. В профила от югоизточната страна, под подложката се очерта яма с фрагменти от кухненска керамика и животински кости. Ямата има частично обмазани с хоросан стени и дъно с форма на обърнат трапец и първоначално е служила за хоросаново бъркало. То пресича здрав пласт със сивожълт цвят, в който се срещат предимно фрагменти строителна керамика. Под този пласт се очертава заравнено ниво от елинистическата епоха

---

[18] В разкопките взеха участие 15 студенти-практиканти от II курс на специалност Археология на СУ „Св. Климент Охридски“.

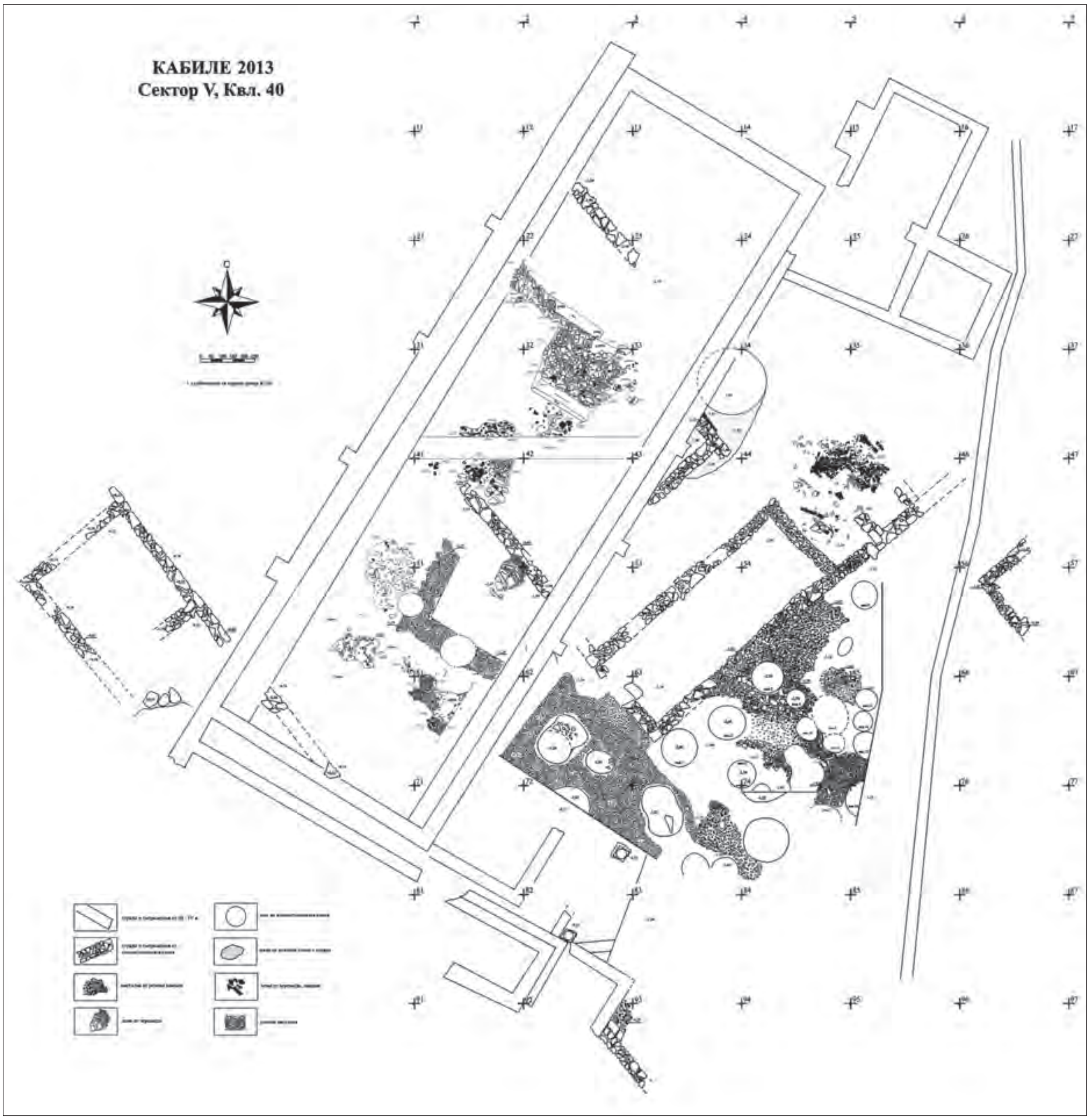
КАБИЛЕ 2013
Сектор V, Квл. 40

Обр. 1. Общ план.

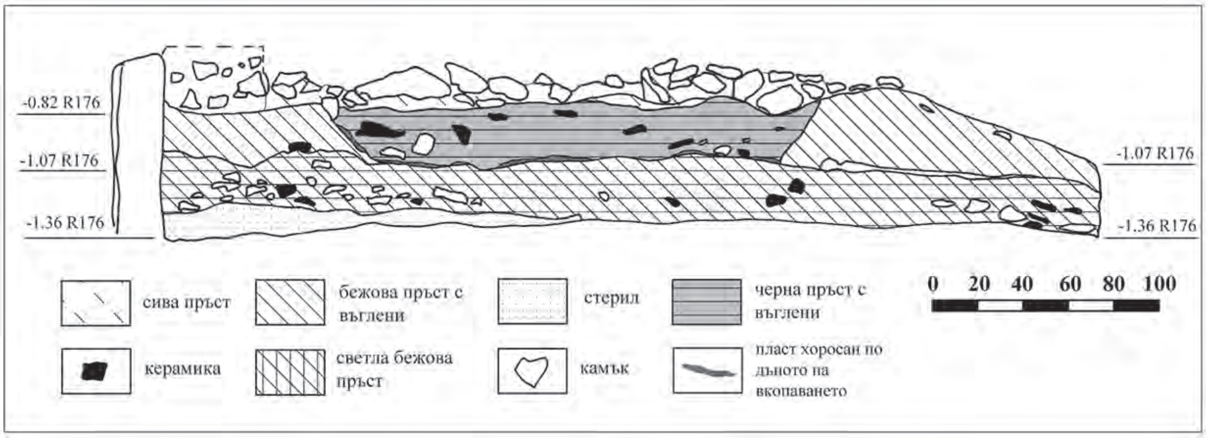
-0.82 R176
-1.07 R176
-1.36 R176
-1.07 R176
-1.36 R176
сива пръст
бежова пръст с въглени
стерил
черна пръст с въглени
керамика
светла бежова пръст
камък
пласт хоросан по дъното на вкопаването
0 20 40 60 80 100

Обр. 2. Профили.

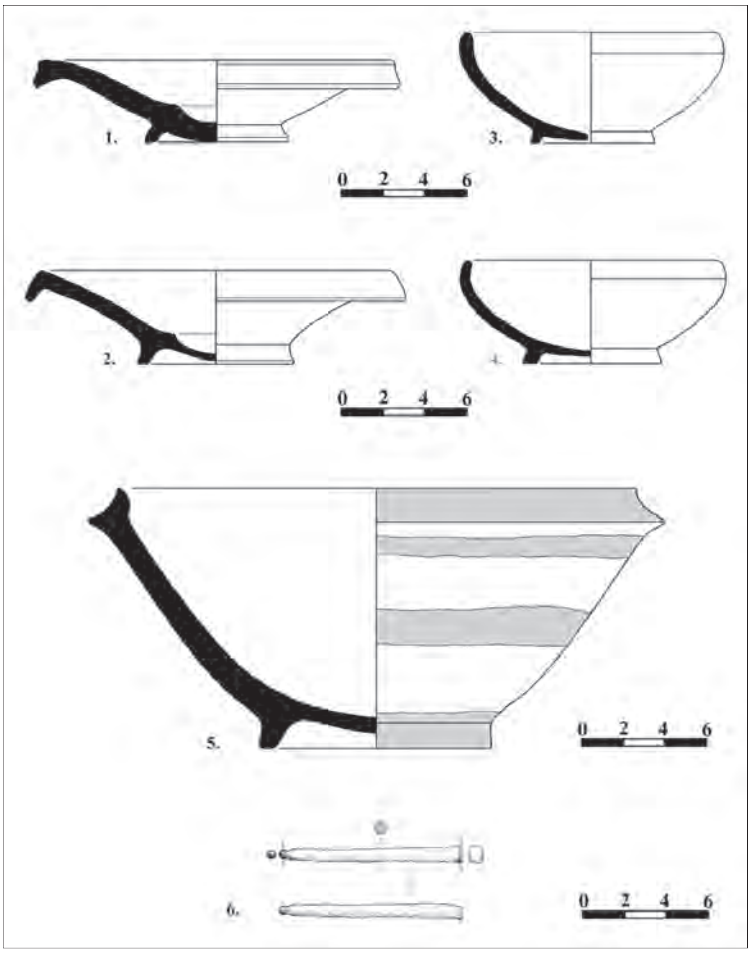

Обр. 3. Находки.

(обр. 2). За момента не е ясно дали хоросановото бъркало е свързано със строителството на хореума, изграден в *opus mixtum*, или с това на късноантичната постройка. Изброените пластове имат следната относителна хронология: елинистически пласт – III в. пр. Хр., хореум – кр. на III-IV в., късноантична сграда – IV-VI в. На изток, в кв. 43, е проучена яма с материали от римската епоха, сред които най-характерни са фрагменти от червенолакови паници от II-III в. По този начин в едно сравнително ограничено пространство е документиран почти пълния регистър от обитаването на обекта.

Остава неясно по какъв начин е осъществявана необходимата подземна вентилация във вътрешността на хореума. Вероятно върху заравнителния пласт, образуван от рушевините на елинистическите структури, е била изградена дървена платформа, опряна на вертикално забити колове.

Останки от помещение/сграда от елинистическата епоха. В квадрати 51 и 62 е разположен диагонално зид от големи дялани блокове, споени с глина. На ЮИ стената преминава под основите на римския хореум и вероятно се свързва с напречен зид, пресичащ квадрати. 62/63 и 53 (обр 1). Документирано е подово ниво от трамбована светло-жълта глинеста пръст. На място са открити едри фрагменти от паници и ихтии с профил, характерен за втората пол. на III–II в. пр. Хр. (обр. 3) В кв. 52 са разчистени останки от питос, разположен *in situ*, вкопан на около ¾ в здравия терен. При цялостното разчистване върху и над подовото ниво са разкрити две бронзови монети на Антиох II с контрамарки на Кабиле.

Над подовото ниво е регистриран пласт от деструкции – камъни, керемиди и разложен кирпич.

В западната половина на кв. 42 е документирано нарушаване на вътрешното подово ниво на помещението от вкопана структура с издължена форма в посока С-Ю. Част от съоръжението се развива на север под бетонните основи за консервацията на късноантичната постройка. В пълнежа му се съдържат обилно количество фрагменти от амфорна тара, червени монохромни съдове, животински кости и въглени. В същия контекст са открити бронзова монета, сечена в Лизимахия (309-220 г.) и част от червен монохромен съд с печат върху плещите: *ΕΠΙ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ*. Съоръжението е плитко и вероятно е служело като склад за течни и зърнени продукти във вътрешността на помещението.

По-слаби следи от подовото ниво на сградата са доловени на север в кв. 42/43, където то се губи поради нарушенията, предизвикани от строежа на късноантичната постройка и съвременните консервационни дейности.

Със сигурност помещението е използвано през средата и втората пол. на III в. пр. Хр., но е възможна и една по-ранна фаза.

Уличната настилка е напълно разчистена в пространството между ЮЗ къса страна на хореума, под която е регистриран градеж от елинистическата епоха и зида от синхронната сграда на СИ (обр. 1). При строителството на хореума и при съвременните консервационни дейности част от нея е унищожена. Изградена е основно от чакъл и множество плътно трамбовани парчета от строителна керамика. На места са употребени масивни фрагменти от амфорна тара, част от които, наред с откритите директно в контекста бронзови монети, позволяват първоначалното полагане на уличната настилка да бъде отнесено към последната трета на IV в. пр. Хр. В по-късен етап, вероятно от средата и втората пол. на III в. пр. Хр., настилката е нарушена от многобройни ями – ситуация вече известна от проучването на съседния участък на юг от хореума. Общата ширина на платното между двата зида достига 12,5 м и по този показател следва да се приема за основна артерия от елинистическото градоустройство на Кабиле.

Изследваното пространство съдържа данни за дейности свързани с търговия и стокообмен. От особено значение са стратифицираните наблюдения за разпространението на обособена категория съдове с печати, съдържащи магистратско име. Тълкуването им като мерки за контролиран от градските власти стокообмен (Гетов 2013) съвпада с останалата информация, предимно от нумизматичен характер, за ангажиментите на автономното градско управление през втората половина на III в. пр. Хр. Концентрацията на тези артефакти в проучваната част от сектор V е също показател за близостта на агората на Кабиле. За същото време разполагаме с единични находки, показващи занимания с ювелирна дейност (обр. 3 *б*).

Литература

Гетов 2013: Л. Гетов. Керамични надписи от Кабиле. – В: К. Рабаджиев и др (ред.). Сборник в памет на академик Д. П. Димитров. София, 2013, 277-281.

Гетов и др. 2012: Л. Гетов, К. Рабаджиев, В. Ханджийска-Янкулова. НАР Кабиле. Сектор V–елинистическа агора. – Археологически открития и разкопки за 2011 г. София, 2012, 362-365.

Ханджийска, Лозанов 2010: В. Ханджийска, И. Лозанов. Кабиле през елинистическата епоха (по данни от последните археологически проучвания). – В: Р. Георгиева, Т. Стоянов, Д. Момчилов (ред.). Югоизточна България през II–I хилядолетие пр. Хр. Варна, Зограф, 2010, 247-249.

№97. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ В ГРАНИЦИТЕ НА ПИ № 000159 ОТ ЗЕМЛИЩЕТО НА С. КАБИЛЕ, ОБЩ. ТУНДЖА, ЯМБОЛСКА ОБЛАСТ

Стефан Бакърджиев, Румен Миков, Таня Джанфезова

Спасителното археологическо проучване беше предизвикано от заявени инвестиционни намерения от община Тунджа и частен инвеститор. Поземленият имот е разположен в м. Бозалъка и има площ 187 дка. Според КВС на землището на селото, в границите му е разположена „надгробна могила“. Въздействието на различни фактори е довело до обезличаването на могилния насип, поради което днес на терена не личат следи от него.

В резултат на пълното спасително проучване бяха проучени общо 25 гроба – 17 инхумации и 8 кремации (обр. 1).

При инхумациите ориентацията на скелетите е изток-запад. За повечето от тях са регистрирани различни отклонения в посоките – до 20° (обр. 2*а*). Само при един гроб бяха доловени контури на гробната яма. Това, както и лошата съхраненост на повечето кости, се дължи на силно компрометирания терен и депонираните големи количества химически и течни производствени отпадъци. Възможно е покойниците да са полагани в плитки и недобре оформени гробни ями.

Сравнително добре запазени бяха 12 от разкритите скелети. При скелети в анатомичен ред се установи полагане по гръб, с глава на запад и изпънати долни крайници. Горните крайници са прибрани до тялото или свити в лактите и положени в коремната област.

Прави впечатление високият процент на детските гробове в общия брой на инхумациите – 5 броя (ок. 29%). В такъв гроб са открити две гривни от дребни костени мъниста. Това са единствените находки, които могат да бъдат свързани с гробни дарове или лични вещи на погребаните по този начин.

Фактът, че трупополаганията са вкопани на приблизително еднакво ниво в терена предполага те да са част от плосък некропол, възникнал около периферията на съществуващия насип на надгробна могила. Само при две инхумации беше регистрирано подълбоко вкопаване в терена.

Проучените гробни ями с трупоизгаряне са 8. Те имат неправилна правоъгълна форма и различна ориентация (обр. 2*б*). Гробните съоръжения могат да бъдат отнесени към тип 4 и тип 4, вар. А по класификацията на Л. Гетов (Гетов 1970, 4). Резултатите от проучването позволяват да се допусне, че кремацията е била извършена на място в пет от гробовете, а в останалите случаи изгарянето е осъществено на друго място.

Трите регистрирани керамични струпвания, съдържаха по няколко съда (обр. 2*в*). Те принадлежат към същите типове, които са били поставяни и в гробовете с кремация. Освен тях бяха регистрирани и два стъклени лакримария положени заедно в терена. Вероятно всички те са останки от тризни, следствие на поменални практики.

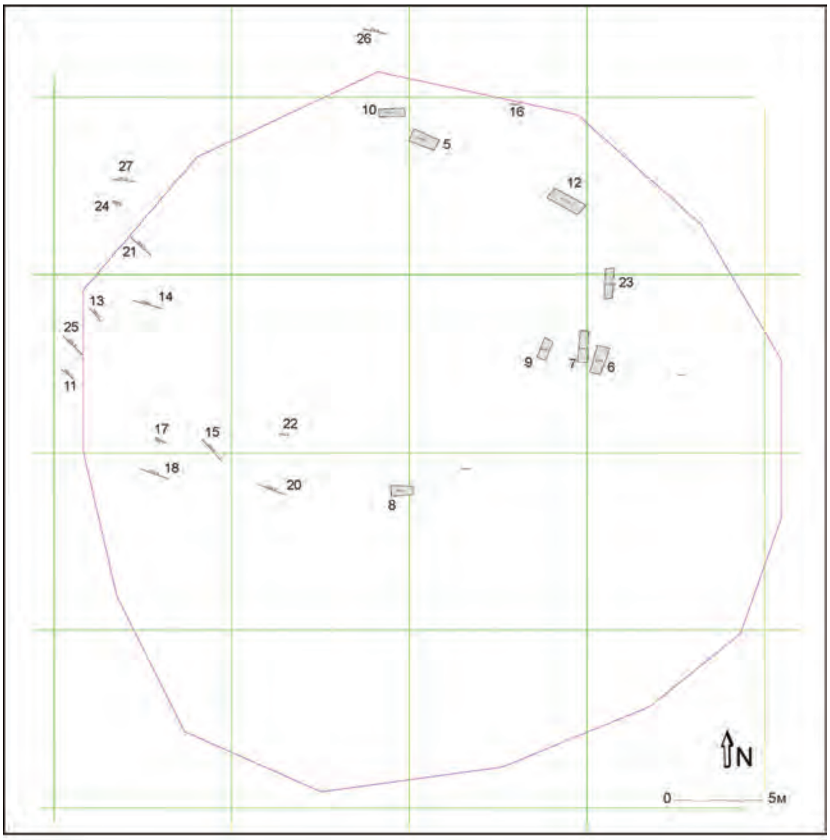

Обр. 1. Общ ситуационен план на проучванията в ПИ № 000159 по КВС на с. Кабиле, Ямболска област.

Наборът предмети, поставян в гробните ями с кремации има сравнително постоянен състав – керамични съдове и бронзови монети. Освен тях в различните гробове бяха открити и златна обица, глинена лампа, стъклени съдове, железни ножчета, бронзови и железни цинтове.

Сред керамичните съдове като форма преобладават стомните (обр. 3*а*). Част от находките са от тип I, вариант 1 по Г. Кабакчиева (Кабакчиева 1986, 20, 123-Табло 20.275-278). Друга група стомни са много близки до некласифицирана група стомни от Ивайловград (Кабакчиева 1986, 20, 124-Табло 21.290) и до находки от античния некропол при Сливен (Ковачев 2000, 19, 66-Табл. IX.3).

Каните с амфоровидна форма и две дръжки са другата често срещана група. (Обр. 3б). Подобни кани са известни от Ивайловград (Кабакчиева 1986, 19, 123-Табло 20, 273-274); от гробни находки от Ямболско и Новозагорско (Кънчева-Русева, Велков, Игнатов 1996, 95, 120-Табло XIX.3, 126, 128, 129, 134-Табло I.3, 136-Табло III.2, 137-Табло IV.3) и Сливен (Ковачев 2000, 18, 61-Табл. IV.3-6).

В два от гробовете бяха открити и кани, близки до Тип I на каните с една дръжка по Г. Кабакчиева (Кабакчиева 1986, 19, 122-Табло 19) и познати от гробни комплекси, датирани във II-III в. (Буюклиев 1986, 65, 75, 84, 104-Табло 2.14, 115-Табло 13.139, 123-Табло 21.283; Кънчева-Русева, Велков, Игнатов 1996, 27, 29, 55-Табло XV.3, 58-Табло XVIII.6, 95, 120-Табло XIX.1; Чолаков 2010, 54). Повечето от стомните и каните са покрити наполовина с червен или кафеникав лак.

Съдовете за пиене са представени от две чаши, които могат да бъдат отнесени към тип II, (обр. 3*в*) и тип III в същата класификация.

Гърнетата са еднотипни и се отнасят към гърнетата с една дръжка от Тип II от вилата при Ивайловград (Кабакчиева 1986, 23, 136-Табло 33.388, 391, 392). Подобни съдове са откривани в могилния некропол на Кабиле (Гетов 1982, 52, 63-Табло XX.3, 4, 6).

Една от откритите купи (обр 3*г*) е с паралели интерпретирани като фруктиери (Гетов 1982, 52, 53, 64-Табло XXI – 1-3).

Откритите глинени лампи са еднотипни – с къс закръглен фитилник (обр. 3*д*), различни различни варианти на тип XXI по Г. Кузманов (Кузманов 1992, 21-22).

Добри възможности за датиране дават откритите седем бронзови монети (обр. 3*е*). Пет от тях

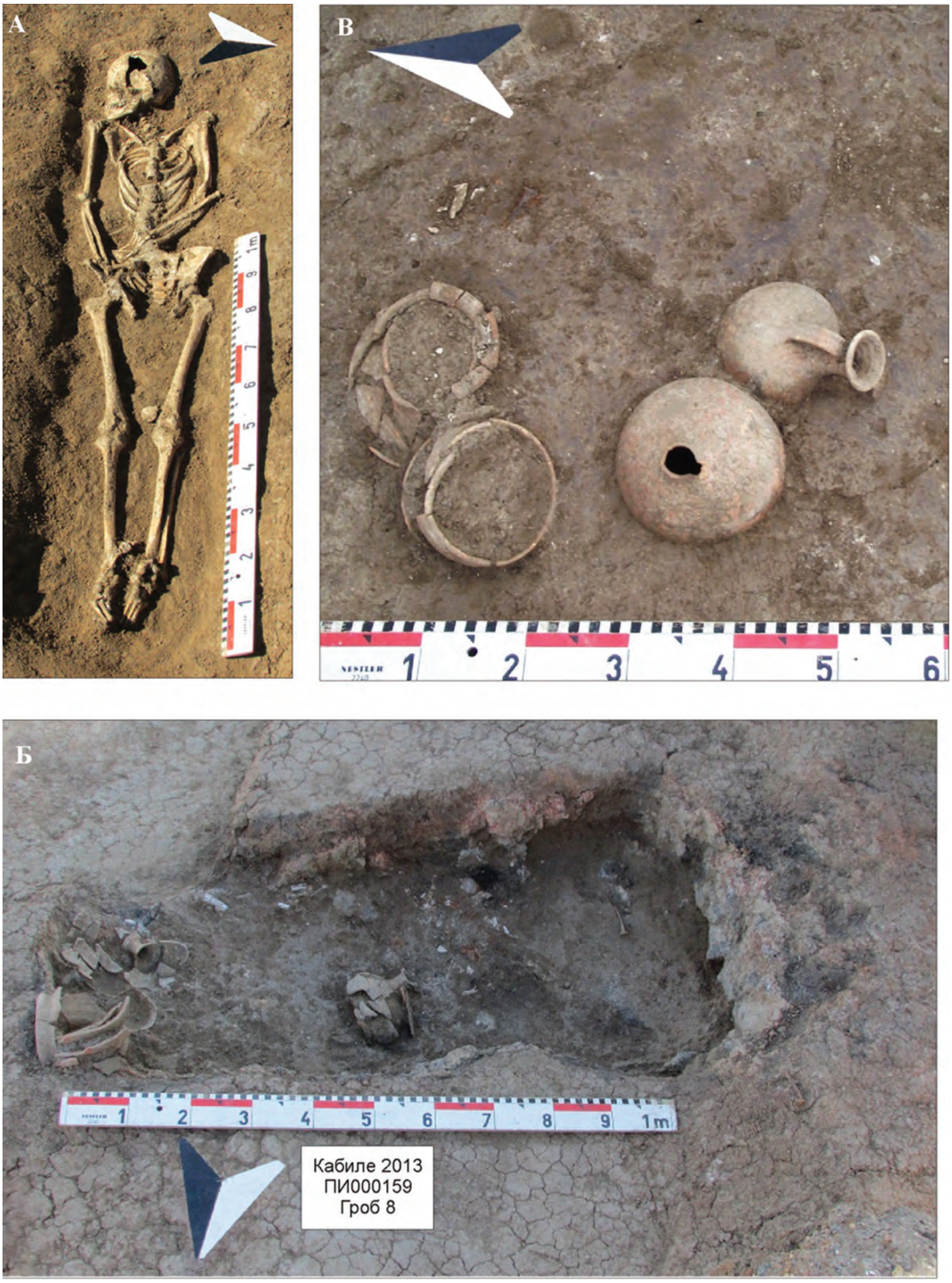

Обр. 2. Гробове с трупополагане, трупоизгаряне и контекст без връзка с конкретен гроб.

бяха открити в гробни ями. Условно, като най-ранен, може да бъде определен гроб 7, в който е открита монета на Луций Вер (161-169 г.). В гроб 23 освен монета на Септимий Север (193-211 г.) беше открита и златна обеца, изработена от усукан златен тел (обр. 3*ж*). Тя е подобна на тези от могилния некропол при Чарда (Чолаков 2010, 53) и от източния некропол на Кабиле (Ханджийска, Янкулов 2010). Бронзовата монета на Диадумениан (218 г.) определя гроб 10 като най-късен.

Спасителните проучвания в землището на с. Кабиле установиха наличието на запазени структури, свързани с регистрираната в миналото тук надгробна могила.

Откритите в гробните ями керамични съдове, както и тези извън гробен контекст, намират близки паралели в редица публикувани гробни комплекси от II-III в. Според монетите могат да се предложат и сравнително по-тесни рамки – втората половина на II – първата четвърт на III в.

Установено бе, че западно и северно от периферията на надгробната могила от римската епоха е функционирал християнски некропол. Отсъствието на археологически материали, предполага неговото датиране най-общо в средновековния период.

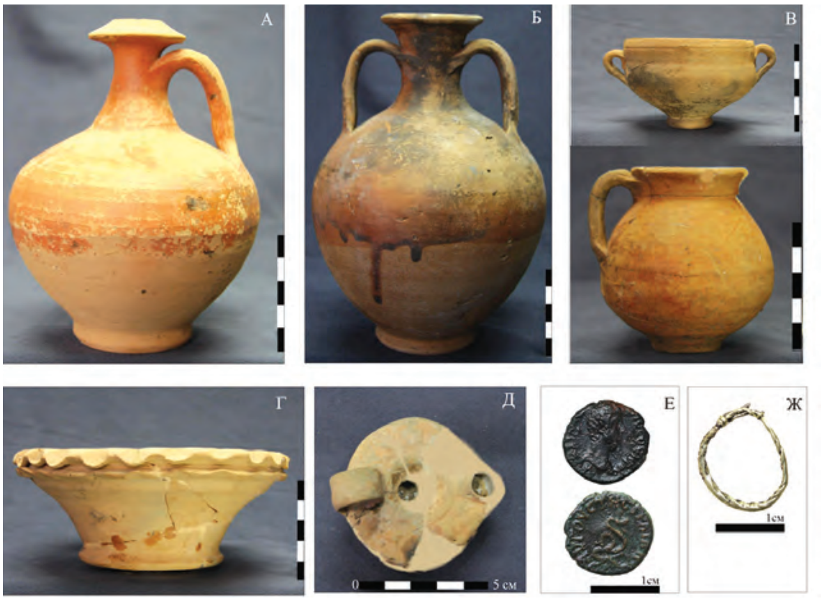

Обр. 3. Категории находки от гробовете с кремация.

Литература

Буюклиев 1986: Хр. Буюклиев. Тракийският могилен некропол при Чаталка, Старозагорски окръг. – Разкопки и проучвания XVI, София, 1986).

Гетов 1970: Л. Гетов. Погребални обичаи и гробни съоръжения у траките през римската епоха. – Археология, XII, 1970, 1, 1-10.

Гетов 1982: Л. Гетов. Тракийски могилен некропол от римската епоха при Кабиле. – В: Кабиле, т. 1. София, 1982, 40-78.

Кабакчиева 1986: Г. Кабакчиева. Керамиката от вилата при Ивайловград II-IV в. – Разкопки и проучвания XV, София, 1986.

Ковачев 2000: Г. Ковачев. Античният Сливен (II-IV в.). Фабер, Велико Търново, 2000.

Кузманов 1992: Г. Кузманов. Антични лампи. София, 1992.

Кънчева-Русева и др 1996: Т. Кънчева-Русева, Кр. Велков, В. Игнатов. Проучвания на надгробни могили в Новозагорско. Гео Прес, 1996.

Ханджийска, Янкулов 2010: В. Ханджийска, Д. Янкулов. Спасителни проучвания по трасето на АМ Тракия, ЛОТ 4, Обект 8. Източен некропол на Кабиле от II-III в. – Археологически открития и разкопки през 2009 г. София, 2010, 422-425.

Чолаков 2010: И. Чолаков. Могилен некропол от римската епоха край с. Чарда, община Стралджа. – Българска археология 2009. Каталог към изложба. София, 2010, 52-55.

№98. АРХЕООСТЕОЛОГИЧНИ ПРОУЧВАНИЯ НА АНТИЧНИ ОБЕКТИ

Лазар Нинов

През 2013 г. продължиха археологическите разкопки в античния град Хераклия Синтика край с. Рупите, като успоредно с тях се провеждат и археоостеологични изследвания. Проучванията започнаха през 2007 г. и продължават четири години с известни прекъсвания. Ръководител на разкопките е доц. д-р Л. Вагалински (НАИМ–БАН). Откритите животински останки са предимно от храната на обитателите. Идентифицирани са малко над 700 кости.

Обр. 1. Разсечена диафиза на голям пищял от кон.

Направено е разпределение на материала по видове животни, брой на костите и индивидите. Фауната е представена неравномерно. Най-малко са останките от влечуги – костенурка, следвани от птиците, охлювите, рибите и мидите. Водните ресурси имат много голям икономически потенциал. Близостта на античния град до голям воден източник като р. Струма и прилежащите и притоци дават възможности както за животновъдство и земеделие, така за риболов и събирателство. Тези животински видове представляват важен допълнителен източник на храна. Има останки от сом, шаран и др.

Най-голямо значение за античните хераклейци имат бозайниците. Техният дял е 98% от всички животински останки намерени при проучванията. Това определя особеното значение на бозайниците в целия списък на фауната, като основен източник на ползи които хората са извличали. Домашните животни са отглеждани не само за храна и суровини, а също и за работна сила.

Дивечът е присъствал много рядко на трапезата. Има останки от елен, дива свиня и заек. Обектът има своите характерни особености. Вижда се разположението на костите като части от скелета, което е свързано с характера на отлаганията в обекта. Количество на къси кости – карпални и тарзални кости, фаланги, колянни кости и т. н. е малко. Много голямо е присъствието на дългите тръбести кости и техните фрагменти. В отделните структури количеството на костите и техните фрагменти варират в широки граници. При говедата, овцете и козите доминиращи са възрастовите групи *adultus* и *subadultus*, а при свинете – *infans* и *juvenilis*. От всички бозайници открити през последния археологичен сезон, дивите са едва 2,17%. Големият процент на домашни животни е свидетелство за утвърдено и развито животновъдство. Свиневъдството е с приоритетно значение. След него са овце- и козевъдството. Едва на трето място е говедовъдството.

Ловът е слабо застъпен. Животните са убивани основно за месо и кожи. Техните кости и най-вече еленови рога са използвани като суровина за изработването на различни предмети и оръдия. Очевидно обитателите са се занимавали със занаятчийство през всички изследвани периоди, тъй като сред костите намираме костни артефакти и заготовки. Заготовките са от еленов рог – две цели и отделни фрагменти, както и рог от овен отрязан в основата и крайната четвърт на рога. Регистрирано е използването и на отпаднали еленови рога. Има находки от кости със следи от обработка и заготовки (Нинов 2013, 345-346). Използвани са също глиги на нерези и глиган, които се отличават с висока твърдост.

Късноантична и средновековна крепост „Калята“ е разположена в землището на гр. Якоруда. Разкопките са извършени под ръководството на д-р М. Инкова (НИМ). Направени са комплексни изследвания с приложение на интердисциплинарни подходи в това число и археоостеологични. Събрани са значително количество животински останки, които са обект на това научно изследване. В анализите са включени само материали със сигурна стратиграфия. Иденфицирани са животинските кости до вид.

Доминират костите от домашни бозайници: кон, говедо, овца, коза, свиня, елен, дива свиня и заек. Има единични кости от птици. Контекстуалният анализ на остеологичния материал извършен в светлината на комплексните археологически находки, структури и интерпретациите им показват, че обитателите на крепостта са консумирали калорична месна храна, която отговаря на физическото натоварване.

Разпределението на остеологичния материал по квадрати, дълбочини и контексти е неравномерно – от единични кости до струпване на кости от няколко индивида при различните животински видове.

Археологическият обект „Нова Надежда–запад“ е разположен в землището на едноименото селище. Разкопките са извършени под ръководството на доц. д-р В. Динчев. Анализите на материалите от средновековието и съпоставянето с късноантичния период показват някои интересни тенденции. През средновековието доминират останките от едри и дребни преживни – говедо, овца и коза. Делът на свинете е много по-малък в сравнение с другите домашни животни. През късната античност процента на свинете е значително по-голям за сметка на преживните. Тези изследвания трябва да се верифицират на база по-големи серии през следващия сезон.

В сравнение с други синхронни обекти при дребните преживни (овце и кози), козите са по-добре представени, отколкото в други антични обекти. Това съответства на ландшафта около обекта.

Процента на костите от свине е 4,75% – много нисък в сравнение с градското население и кастелите от тази епоха. Дивечът – елен, лопатар, сърна и заек е 4,02%. Има категорични доказателства за консумация на конско месо.

Сред костния материал се откриват няколко груби заготовки от рога на елен и сръндак, а също и тръбеста кост – голям пищял от кон. Възрастта на working кончето е малко над две години. Един фрагмент от рог е с отпаднала розетка, което показва, че от околността са събирани сезонно отпаднали рога за битови оръдия.

Разпределението на остеологичния материал по квадрати, дълбочини и контексти е неравномерно – от единични кости до струпване на кости от няколко индивида при различните животински видове в рамките на един контекст. Има случаи когато един контекст е под дъното на друг контекст. Например в контекст 40 който има 343 кости принадлежащи на 25 индивида от 9 вида животни. Под този контекст е контекст 45 с 22 кости от 8 индивида принадлежащи на 6 вида животни. В други случаи по-голяма концентрация на кости има по-долният контекст. Има няколко контекста с кости, които са един под друг (контексти 3, 53 и 75). Там най-много кости има в средата (контекст 53). Всичките са в кв. В 7. В някои контексти (контекст 55) костите се разполагат в рамките на няколко квадрата и в различни участъци на квадратите, което е отразено таблично с цел подробно представяне на детайлите.

Там където са намерени части от счупени кости и е възможно да се възстановят цели кости или части от тях са правени реконструкции. Така са извършени допълнителни остеометрични изследвания и е получена допълнителна информация за анализи.

Анализите показват, че има напластяване на материалите. Констатираме смесване на отделни кости от едни и същи индивиди (с висока степен на вероятност) по вертикала и по-рядко по хоризонтала. Има сглобени части от скелета, които са слепени и възстановени.

Литература

Нинов 2013: Л. Нинов. Археозоологични проучвания на антични обекти – Археологически открития и разкопки през 2012 г. София, 2013, 345-346.

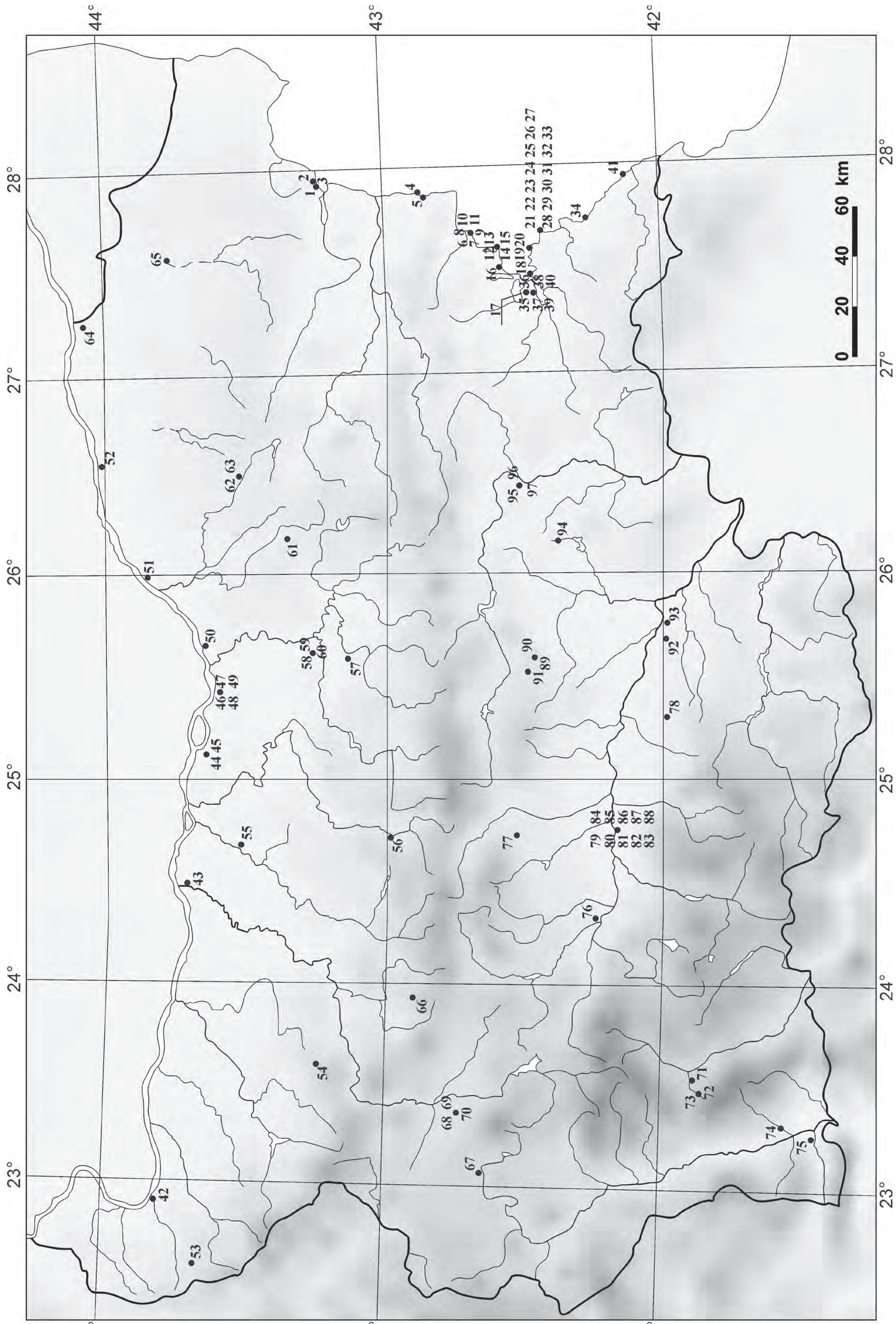
44°
43°
42°
28°
27°
26°
25°
24°
23°
0 20 40 60 km
1 2 3
4 5
6 7 8 9 10 11
12 13 14 15
16 17
18 19 20
21 22 23 24 25 26 27
28 29 30 31 32 33
34
35 36 37 38 39 40
41
42
43
44 45
46 47 48 49
50
51
52
53
54
55
56
57
58 59 60
61
62 63
64
65
66
67
68 69 70
71 72 73
74
75
76
77
78
79 80 81 82 83 84 85 86 87 88
89 90 91
92 93
94
95 96 97

IV. СРЕДНОВЕКОВНА АРХЕОЛОГИЯ

СТОЛИЦИ И ОКОЛНОСТИ

ПЛИСКА

№1. РАННО (ДЪРВЕНО) УКРЕПЛЕНИЕ ВЪВ ВЪТРЕШНИЯ ГРАД НА ПЛИСКА

Павел Георгиев, Радослав Василев, Тихомир Тихов, Гергана Илиева, Илиян Илиев

Разкопките бяха съсредоточени в северозападното разширение на изследвания след 2010 г. изкоп XX, който се намира в средата на Малкото дървено укрепление (северозападен сектор на Вътрешния град).

Баня. Тя беше установена на площ от около 20 кв. м. Останките от нея образуваха масив от строителни отломки: буци от червен хоросан, парчета тухли, керемиди, водопроводни тръби, тубули от стенно отопление и камъни. Те запълват вкопаното на 0,90 м в материка приземие, а отчасти и встрани от него. Годният за вторична употреба строителен материал е бил изцяло изваден най-късно около средата на X в. Неравната повърхност на рушевините беше покрита с 0,40 – 0,60 м пласт от сивочерна пръст с битови останки от X-XI в. Незначителен брой фрагменти от съдове от IX-X в., както и отделни животински кости, са попаднали в приземието, основно при демонтажа на градежа (обр.

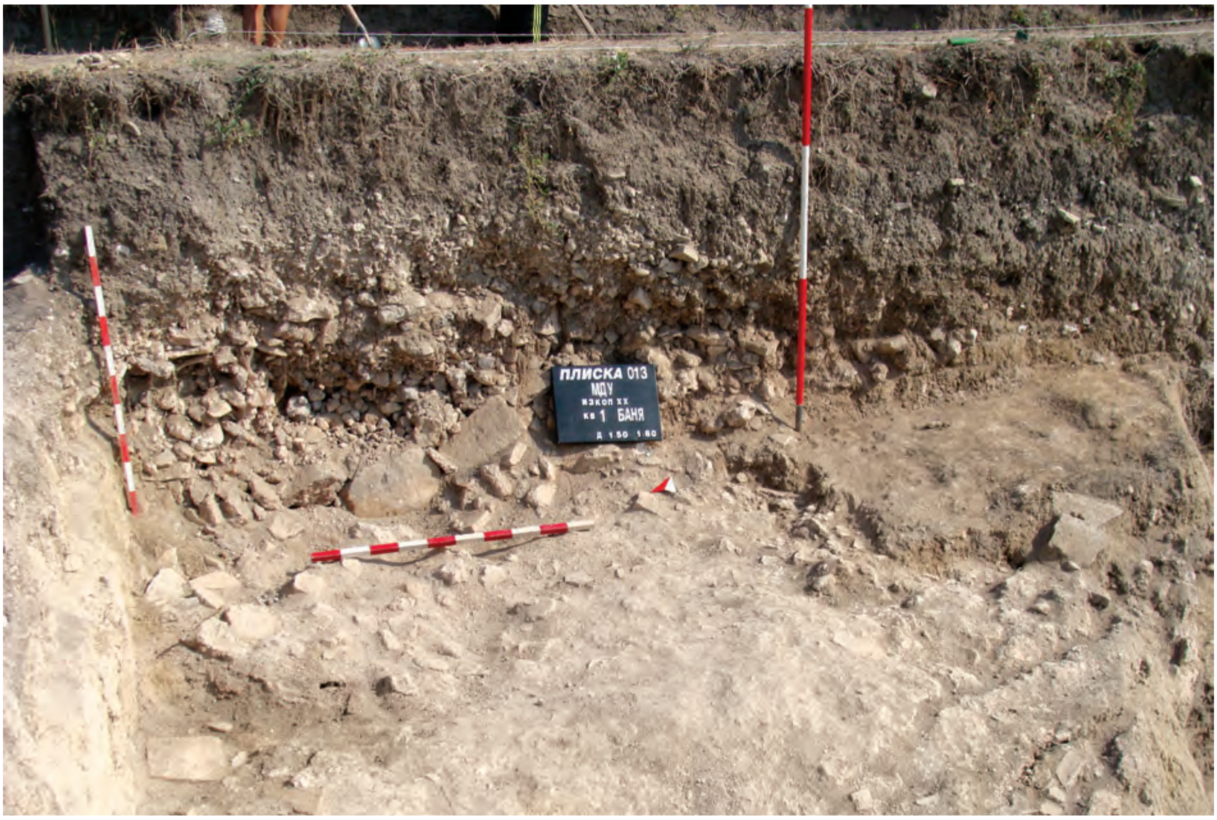

Обр. 1. Насипът над банята, поглед от юг.

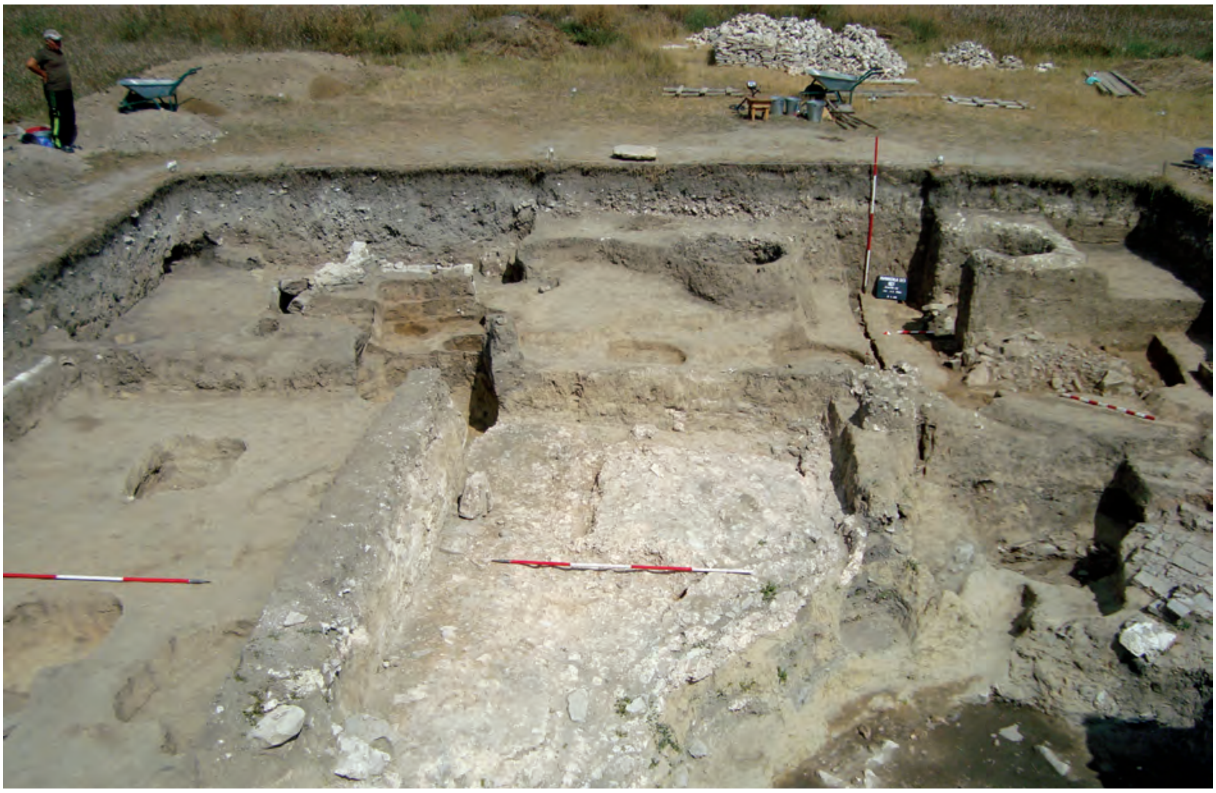

Обр. 2. Приземието на банята и съседни структури, поглед от юг.

1). От постройката е запазена само вкопаната ѝ част. Тя има максимални размери: 6,90 х 3,45 м. Югоизточната ѝ четвъртина е елиминирана от водоема с кладенец, вкопан от нивото на горния културен хоризонт. На пода ѝ е оцеляла дебела до 0,15 м подложка от хоросан, над която е имало настилка от тухли за хипокаустната инсталация. Зидовете са без собствена основа, така че са стъпвали също върху нейния под. За градежа, както и за оборудването, можем да съдим единствено по намерените в руините детайли. Основният строителен материал са антични, преупотребени, тухли с дебели шевове хоросан със счукани едро керемиди и тухли. Фугите отвън, както и вътрешни плоскости, са били обмазани с хоросан с голямо количество тухлен прах. Няколко блока или отломки от тях представят наличието на блокова зидария. Един от блоковете е с кръстовиден строителен знак, към който е била добавена „основа“ и той е бил превърнат в „Голготски кръст“. Помещенията са били засводени с тухли, както се вижда от конкавните извивки на късове от градежа. Между тях е и голям фрагмент от арка на вход с ширина 0,75-0,80 м.

Хипокаустът е бил навярно от зидани с тухли колонки. Банските помещения са имали и стенно отопление, от което се откриха над сто фрагмента от тубули, което подсказва че са имали вътрешна облицовка. Наличието им показва сходство на оборудването с бани, които могат да се датират най-късно около средата на IX в. За димоотводи са били използвани изглежда водопроводни тръби.

Планът може да бъде възстановен, въз основа на аналогии с бани от Плиска и Преслав (Георгиев 1982). Близки по пропорции, начин на градеж, вътрешно разпределение и оборудване, са банята в т. нар. сграда „К“ в Дворцовия комплекс на Плиска, а също и тази в южната част на Вътрешния град на Преслав. Те датират от втората половина и края на IX в. По отсъствие на отделно вкопани основи, новооткритата баня се доближава до баня №1 при Голямата базилика, изградена през 70-те години на IX в.

На основата на тези аналогии разглежданата баня може да се реконструира с три помещения: фурниум от юг и две отоплени къпални, едната от които е била използвана и за съблекалня с достъп изглежда от изток. Наличието на хипокаустно и стенно отопление в нея е още един признак за принадлежност към християнския период от развитието на този тип инсталации у нас. Къпалните са подчертано малки и вероятно с неголеми вани, вместени в дебелината на западния надлъжен зид, който е от страната на водопроводната мрежа в сектора. Постройката е домашна баня, която е обслужвала обитателите на непозната досега аристократична резиденция във Вътрешния град. В съседство с нея, вероятно от север, трябва да е имало представителна жилищна сграда (обр. 2). От запад и север банята е имала едноскатни дървени навеси. От тях се откриха ями за дървени подпори, които образуват редици. Водопроводната инсталация е с две шахти, оставащи от външната им страна. Тя продължава да функционира и след изоставяне на банята. Не е изключено да е и по-ранна от банята.

Близостта на постройката с преминаващата на 0,60 м от изток траншея от ограда С – Ю изключва тяхното съвместно съществуване. Палисадата тук е ограждала двор пред големите дървени строежи, част от които проучихме в централната и източна части на изкоп XX (Георгиев и др. 2013, 352). Ситуацията им подсеща, че аристократичния дом с отделна баня е резултат от нова фаза в застрояването на Вътрешния град, която можем да свържем с времето на княз Борис I (852 – 889). От писмени източници знаем, че в столичния град тогава е имало отделни домове за приближени на княза като болярите Есхач и Чеслав.

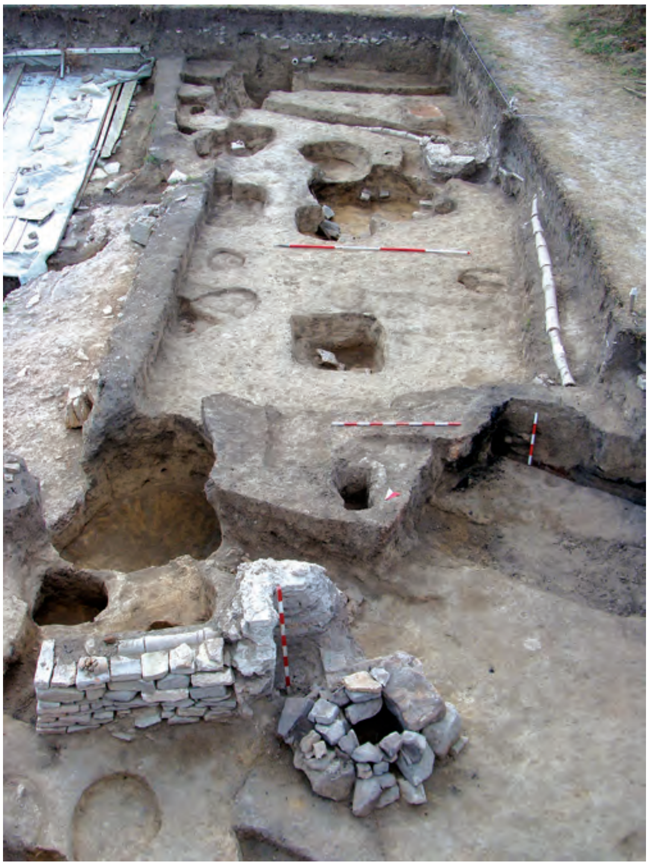

Обр. 3. Водопроводна инсталация и ями от запад на банята, поглед от север.

Вкопани жилища и стопански ями. Повечето са свързани с проучените през 2011 и 2012 г. полуземлянки от селище, съществувало през втората половина на X и първите десетилетия на XI в. на мястото на големите дървени строежи, а и на появилата се след тях аристократична резиденция (Георгиев и др. 2012, 373-374, обр. 1). Новооткритите жилища се намират в периферията на изкоп XX и по тази причина бяха частично проучени. Едно от тях (№21), чието цялостно разкриване предстои, е с по-ранна керамика и датира най-късно към края на IX в.

Проучени бяха две нови стопански ями. Стените на едната са били облицовани с тухли, взети навярно от руините на банята. Другата е засегнала СЗ ъгъл на банята. В нейния насип се намери бронзова позлатена апликация за колан, както и битова керамика от края на X или началото на XI в. (обр. 3).

Гробове (№ 12 – 14). Техните ями са вкопани с долната си част в материка. Гроб №13 се намира в съседство с гроб №8 от м. г. и също е бил прерязан от жилище №16. Погребаните са положени по християнски, без инвентар. По всяка вероятност трябва да се датират преди края на X в.

Водоем с кладенец. През сезона той не беше проучван, с изключение на намиращия се от северната му страна „ръкав“. Той се очертава като изкоп, запълнен в горната си част с камъни, сивочерна пръст с материали от X – първа половина на XI в. При неговото прокопаване е била унищожено почти изцяло жилище №18, а и северната половина от голяма битова пещ с крушовидна форма, изградена основно с парчета от тухли. Частично е било засегнато и непроученото напълно ранно жилище №21.

Находки. Открити бяха 272 предмета, като 38 от тях са инвентирани. Повечето произхождат от пласта X-XI в. Сред тях са два бронзови анонимни фолиса: клас А-2 и клас Д (1050 – 1060 г.). Последната е засега най-късната монета от изкоп XX. В банята бяха намерени и отделни находки, свързани с нейния строеж. От ранния жилищен хоризонт се откриха само фрагменти от битова керамика, която може да се датира в рамките на IX век, както и малка бронзова халка в една от ямите за дървения навес около банята.

Литература

Георгиев 1982: П. Георгиев. Ранносредновековни български бани. Автореферат на дисертация. София, 1982.

Георгиев и др. 2012: П. Георгиев, Р. Василев, Т. Тихов, Г. Илиева, М. Христова, Ил. Илиев. Ранно (дървено) укрепление във Вътрешния град на Плиска. –Археологически открития и разкопки през 2011 г. София, 2012, 373-375.

Георгиев и др. 2013: П. Георгиев, Р. Василев, Т. Тихов, Г. Илиева, М. Христова, Ил. Илиев. Ранно (дървено) укрепление във Вътрешния град на Плиска. –Археологически открития и разкопки през 2012 г. София, 2013, 351-353.

№2. ВЪТРЕШНО И ВЪНШНО ЗЕМЛЕНИ УКРЕПЛЕНИЯ НА ПЛИСКА

Павел Георгиев, Радослав Василев, Гергана Илиева

Разкопките на двата обекта се проведоха по отделно в рамките на 15 дни.

Вътрешно землено укрепление (= ВЗУ)

Проучванията са продължение на разкопките от 2012 г. Те бяха съсредоточени от север на Източната порта (= ИП), основно в заложения тогава изкоп I (Георгиев, Добрева 2013, 369-371, обр. 1 и 2). Той беше продължен на изток с 2,5 м, а от запад – разширен пред крепостната стена. В южна посока бяха поставени сондажи 1 и 2 (обр. 1).

Основната цел беше да довършим своите наблюдения за характера и параметрите на рова и вала на ВЗУ. Сондажът в рова не продължихме, поради ограничен лимит от средства и време. Установихме само неговата източна граница. На останки от вала попаднахме още м. г. в северозападния край на изкоп I. Под строителното ниво на крепостната стена там се очерта южна граница на изкоп, запълнен със смесена на ивици тъмна и светла пръст и немного малки люспи от мергели. Разширението на север показа, че насипът е дебел 0,60 м. Под него, в предльоса, се очертаха легла от положени С – Ю греди, които са оформяли хоризонтална дървена скара. Над нея се е издигала вероятно дървена „арматура“ за трамбован землено-мергелен насип.

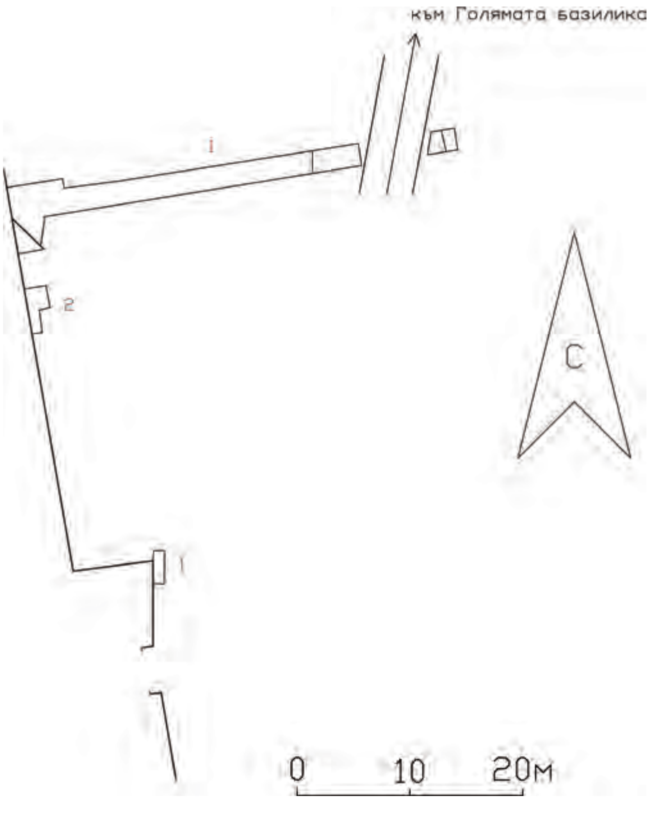

Обр. 1. Схема на изкоп I и сондажи 1 и 2.

Изкоп с дървена конструкция и насип от смесена пръст с мергелни късчета установихме през 2006 г. Новото е, че на 7 м, южно от него вкопаната основа на вала завършва под линия, която е перпендикулярна на неговата ос. По периферията там се очертаха дълбоки около 0,80 м гнезда за дървени стълбове. Те са вероятно от преграда, пред напречно чело на вала.

Южно от линията липсват следи от вала. Това дава основание да допускаме, че сме попаднали на страница от север на проход във ВЗУ.

Южното разширение на изкоп I, както и сондажи 1 и 2, не попаднаха на следи от вала. Над старата повърхност на терена там се проследява слой от 0,05 м глинеста пръст, която лежи над цокъла на стената и материка пред нея. Това оставя засега въпроса за южната страница на прохода във ВЗУ нерешен.

В сондаж 2, пред ИП, констатирахме преправка в основата на нейния СИ ъгъл, а в изкоп I – изместване на реставрацията на зидания с блокове „водобран“ спрямо оригиналния му градеж. В разширението от север попаднахме на единичен гроб. Скелетът е на млад индивид, погребан по християнски, без инвентар (обр. 2).

Проведените наблюдения сочат, че основните части на ВЗУ имат следните размери. Ровът е широк 11,50 м, валът в основата си — над 14 м, като ИКС, а бермата е над 10 м. Неизяснени остават ширината на новооткрития проход във вала, преградата, която го е затваряла, както и начинът на преминаване над рова.

Външно (Голямо) землено укрепление (=ГЗУ)

Проучванията са продължение на наши разкопки през 2005 г. (Георгиев, Василев 2006, 314-315). Те трябваше да изяснят съотношението на установените в т. нар Двоен вход на ГЗУ два широки и открити канала (I и II) за водоснабдяване на Външния град. За целта, напречно на преминаващия през южния проход канал II, беше заложен сондаж (дълж. 12, шир. 1 м). Каналът е прорязъл от север недебел слой от хумус и прослойка от льос, а от юг само льос. В дълбочина е изсечен в мергелна скала. Ширината в горната му част е близо 5 м, а в долната – около 1,60 м. Запълването е хомогенно, от смесена хумусна и светла пръст, наситена с мергелни късове. В нея се откри незначителен по размери фрагмент от битова керамика (IX в.), парче от водопроводна тръба и 3-4 животински кости.

Основната част от запълването е постъпило откъм натрупаните над вала пръст и мергелна маса, добити и натрупани изглежда при прокарване на канала. Сравнението на профила на нашия изкоп с тези от разрезите на Р. Рашев (№ 3 – 6) (Рашев 1985, 10-12, обр. 4 и 7-13) дава възможност за установим последователността на изкопните и насипни работи тук. Съобразяването на тези данни с особеностите на терена и на земенасипното съоръжение, позволява тя да се реконструира по следния начин (обр. 3):

1. Известно е, че централният сектор от източната линия на ГЗУ е без ров на протежение около 250 м. Причина за това е високо лежащата „непрекопана (скална) площадка“, покрита с наносна хумусна и друга пръст. Поради това, валът е останал нисък и първоначално без мергелна „обвивка“. По това време той е изпълнявал роля на дига, която не е позволявала на събраните в рова от север атмосферни води да залеят по-ниския терен в тази част от Външния град. По време на нейното изграждане, или немного сред това, е бил прокопан канал I, който е поел част от водите пред дигата и ги отвел в близкото суходолие. При неговото прокопаване са били добити пръст и най-вече мергелни камъни и трошляк, които са позволили извисяване на дигата и облицоване на нейната челна страна със суха каменна зидария.

2. Прокопаването на канал II е предизвикало отваряне на втори проход във вала. Той е почти два пъти по-широк. В следствие на това, преградната дига встрани от канали I и II се превърнала в същински вал, а между тях се извисила т. нар. Могилка.

Разгледани в тази последователност, изкопните и земенасипни работи в проучвания участък дават възможност за следните изводи:

1. Т. нар. двоен вход е бил оформен, заради построените последователно канали I и II, а не специално за път;

Обр. 2. Насип в основата на вала на ВЗУ (под строителното ниво на ИКС).

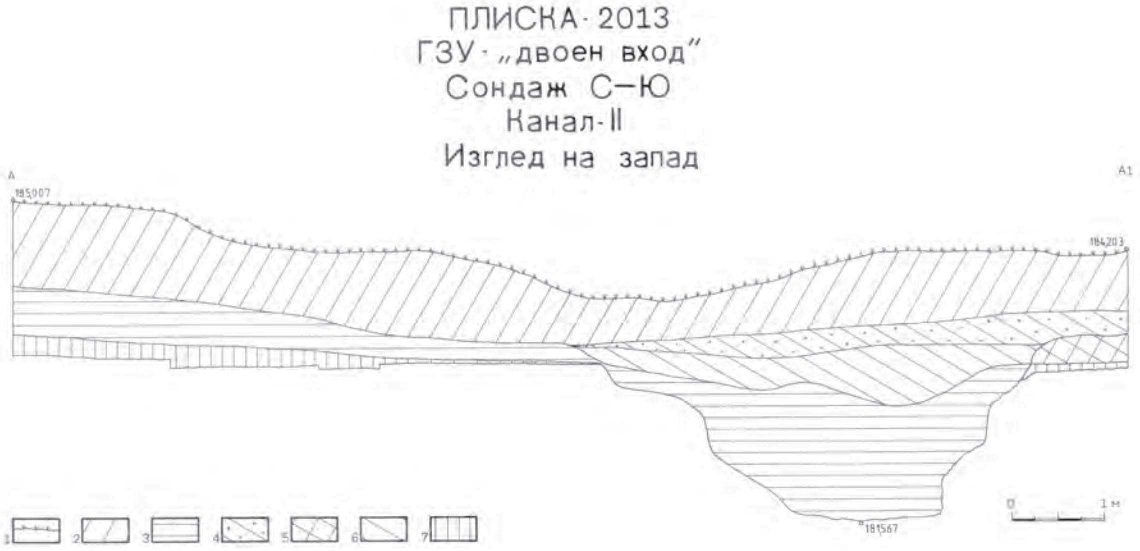

Обр. 3. Графичен изглед: 1. Съвременна повърхност 2. Съвременен насип; 3. Смесена пръст и мергелни късове – останки от вала и насип в канал II; 4. Преотложена и затъпкана пръст; 5. Преотложен хумус; 6. Материков хумус; 7. Льос над скалата.

2. Пътят откъм вътрешното укрепление е преминавал първоначално най-вероятно през установения от К. Шкорпил проход, на около 280 м, северно от „двойния вход“;

3. Прокарването на път през „двойния вход“ е станало едва при прокопаването на канал II. По тази причина южният проход е с двойно по-голяма ширина. Трасето е оставало от юг на канала и на това може би се дължи отсъствието на хумусен пласт там. След засипване на канал II пътят се изместил в подножието на „Могилката“, където преминаваше до 80-те години на XX в.

Тези изводи потвърждават и допълват направените от нас преди повече от 10 години заключения за ГЗУ като огромно водосборно съоръжение, обвързано тясно с живота във Външния град на Плиска (Георгиев 2000, 19-25).

Литература

Георгиев 2000: П. Георгиев. Землените укрепления на Абоба-Плиска. – В: Плиска-Преслав, 8. Шумен, 2000, 19-30.

Георгиев, Василев 2006: П. Георгиев, Р. Василев. Голямо (Външно) землено укрепление на Плиска. – Археологически открития и разкопки през 2005 г. София, 2006, 314-315.

Георгиев, Добрева 2013: П. Георгиев, Ж. Добрева. Вътрешно землено укрепление на Плиска. – Археологически открития и разкопки през 2012 г. София, 2013, 369-371.

Рашев 1985: Р. Рашев. Земленото укрепление на Плиска. – В: Плиска-Преслав, 4. София, 1985, 7-15.

№3. ПЛИСКА – „ДВОРЦОВ ЦЕНТЪР–ЦИТАДЕЛА“

Янко Димитров, Станислав Иванов, Юлиян Савев

Разкопките на обекта се проведоха с финансиране, осигурено по договор на НАИМ–БАН с Министерство на културата.

Продължи проучването на структурите, които бяха открити в изкопи II и III от 2012 г. (обр. 1).

Изкоп №II – юг, запад и север

В направените уширения на изкоп II бяха установени очертанията на общо 33 ями, от които 2-те са големи и с битово предназначение, а останалите са по-малки – четвъртити, овални или издължени, и представляват негативни останки от постройки с дървена конструкция.

Големи овални битови ями и жилище-полуземлянка №8. Допроучена бе в нейната западна половина голямата яма с овална форма, попадаща в северната част на кв. 341. Диаметър при устието 1,75 м, при дъното 2,35 м, дълбочина от нивото на вкопаване 1,94 м. На дъното на ямата бяха открити още няколко цели кости от крайници на говедо и на кон, както и горна половина от череп на кон. В проучения през 2013 г. участък бе установено, че голямата яма прорязва други 2 малки ями от вертикални греди на дървена постройка, както и СИ ъгъл на голямо вкопано съоръжение, което продължава на юг и на запад в непроучван терен.

Друга битова яма с овална форма бе разкрита и проучена в северното уширение на изкопа, кв. 358. Диаметър при устието 1,21 м, при дъното 1,25-1,37 м, дълбочина от нивото на вкопаване 1,51 м. Установено бе, че със северната си част тази яма прорязва траншеята на правоъгълна в план дървена постройка, както и една от поредицата ями-легла на дървени стълбове на откритата през 2012 г. голяма постройка, която е ориентирана С – Ю.

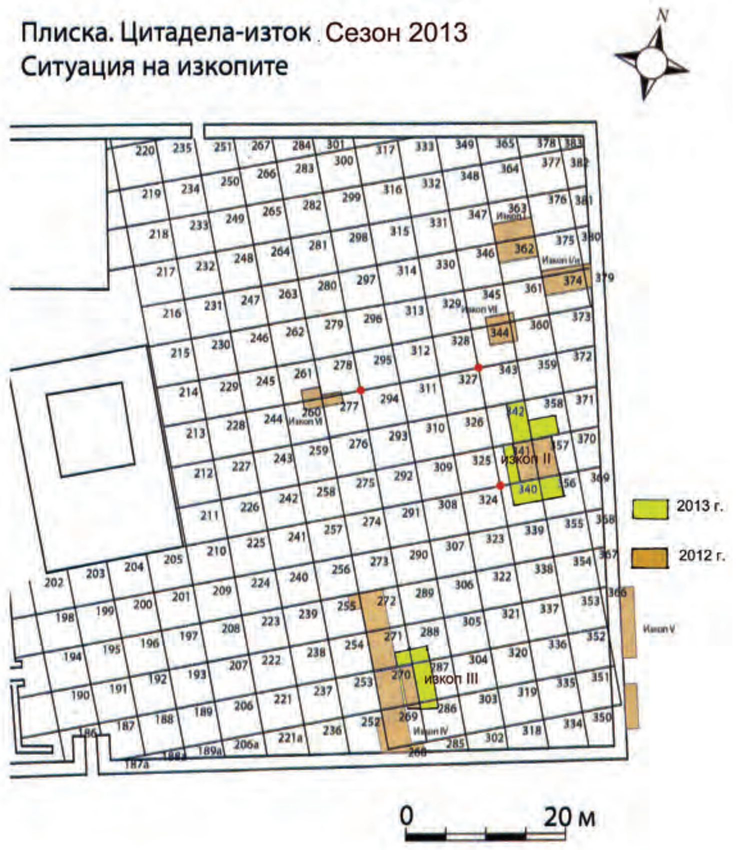

Обр. 1. Ситуационен план на изкопите в източната част на Цитаделата.

Сред запълващият двете ями насип бе открита битова керамика с признаци за датировка в последната третина на Х в. – началото на XI в. Към този период се отнася и очерталото се със североизточния си ъгъл жилище-полуземлянка №8.

Останки от постройки с дървена конструкция Изцяло нов резултат от разкопките през 2013 г. (северно уширение на изкоп II, кв. 342/358), е откриването на останки от лека дървена постройка с правоъгълен план. Представлява траншея, която в горната си част е широка 0,40-0,50 м. Очертана бе на дълбочина 1,10-1,20 м от нивото на съвременния терен, на кота 181,41-181,31 м. Изчерпана бе до дълбочина 0,12-0,15 м от нивото на очертаване, след което проучването ѝ бе прекратено и остава задача за следващия сезон. В горната част на запълващият насип бяха открити неголямо количество кости от животни и няколко фрагмента от глинени съдове с белези за датиране в IX в.

В северното, западно и южно уширения на изкоп II бяха разкрити и проучени 13 „плитки и дълги“ ями-легла от дървена постройка с лека надземна конструкция. Ямите имат общо взето еднообразна характеристика. Те са тесни и издължени изток – запад (размери средно 1,20-1,40 х 0,25-0,40 м), дълбоки средно 0,20 м, като в източния край завършват с удълбочени овални гнезда за вертикални греди. Разположени са в редица с посока С – Ю, по протежение на 10 м, на 0,30-0,70 м една от друга. В запълването им бяха открити няколко малки фрагмента от характерна за IX в. керамика, животински кости липсват. По форма, запълване и дълбочина на вкопаване, ямите от тази редица съответстват на ямите, открити в източната част на изкоп II през 2012 г., от които отстоят на 3,90 м. Така двете редици от «плитки и дълги» ями всъщност очертават двете страни на „лека“ дървена постройка, която отстои на около 5,5 м от източната стена на Цитаделата и е общо взето успоредна с нея.

През 2012 г. в изкоп II, кв. 341 и 357, бяха разкрити 6 дълбоки ями – легла на кръгли дървени стълбове с диаметър по 0,35-0,40 м. Разположени в две отстоящи на 3,50 м една от друга редици, тези ями представляват основите на сграда с редова дървено-стълбова конструкция, която отстои на около 6 м от източната стена на Цитаделата и в разкритата си част е успоредна с нея. През 2013 г. планът на тази постройка бе допълнен, като в северното и южно уширения на изкопа, в кв. 340, 356 и 358, бяха раз-

Обр. 2. Новооткритата траншея от правоъгълна дървена постройка.

крити и проучени още 3 ями – 2 от източния ред и една от западния. Запълването на ямите е от смесена кафяво-жълта пръст, в която бяха открити единични фрагменти от глинени съдове с белези за датиране в IX в.

Относително най-ранната структура, която бе регистрирана в изкоп II още през 2012 г. и бе проучена в нова отсечка през 2013 г., е траншея №IV (по нашата номерация от 2011 г. на траншеите от дървени огради в източната част на Цитаделата). Наблюденията върху проучените през 2103 г. нови отсечки (обща дължина 7 м, в южното и северно уширения на изкоп II), не променят характеристиката на съоръжението.

Изкоп №III – изток. Изкопът бе разширен в източна посока, което позволи да се разкрие източната страна на установената тук през 2012 г. постройка с дървено-стълбова конструкция и под, който е настлан с тухли, цели и фрагменти. Настилката очертава правоъгълник с размери 4,90 х 4,35 м (дългата страна ориентирана в посока С – Ю). Непосредствено покрай нея, от север и изток, бяха разкрити 8 дупки (дълбочина на вкопаване от 0,15 до 0,30 м, диаметър средно по 0,20-0,25 м), които най-вероятно са от вертикални дървени греди носещи лека (дървена ?) покривна конструкция. Посочената през 2012 г. датировка на новооткритата постройка в средата – втората половина на IX в., се потвърждава от намерената в 0,05-метровия пласт над тухлената настилка битова керамика, както и от факта, че керамика със същите характеристики бе открита в прорязваща я яма.

В същия участък бяха частично разкрити две ями и тясна траншея (посока И – З), които остават под тухлената настилка и прорязват дебел 0,05-0,10 м пласт от насипна хумусна пръст. Част от овална яма бе регистрирана под тухлената настилка в нейния ЮИ ъгъл.

От общо 18 бр. находки, включени в Полевата инвентарна книга, и 63 находки в Списъка на масовия материал, като по-значими могат да се отделят: 1. Моливдовул на византийския стратег Никифор Филокали (нач. на XI в.); 2. Неотпечатано ядро за оловен печат; 3. Жетон за игра, от изсушена глина, с вдълбани точки; 4. Тухла с врязана преди изпичането рисунка „дама“.

№4. ДВОРЦОВ ПЛОЩАД – СЕВЕРОЗАПАД, ПЛИСКА

Станислав Иванов

В периода от 14.10. до 29.11.2013 г. се проведоха археологически разкопки на обект „Плиска. Дворцов площад – северозапад“. Целта на проучването през 2013 г. бе продължаване на цялостното проучване в сектора и установяване на връзката между отделните разкрити съоръжения на това място и такива, установени в съседите сектори и допълване на картината на живота в Дворцовия център

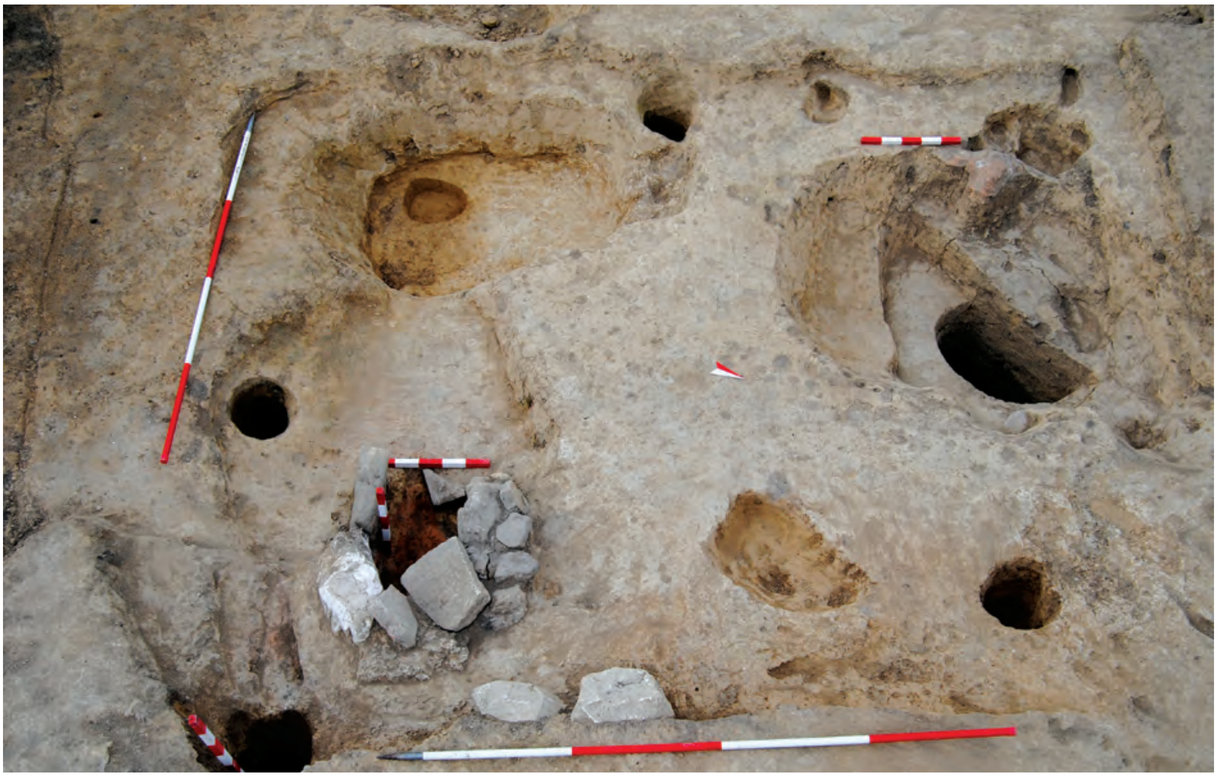

Обр. 1. Жилище №9.

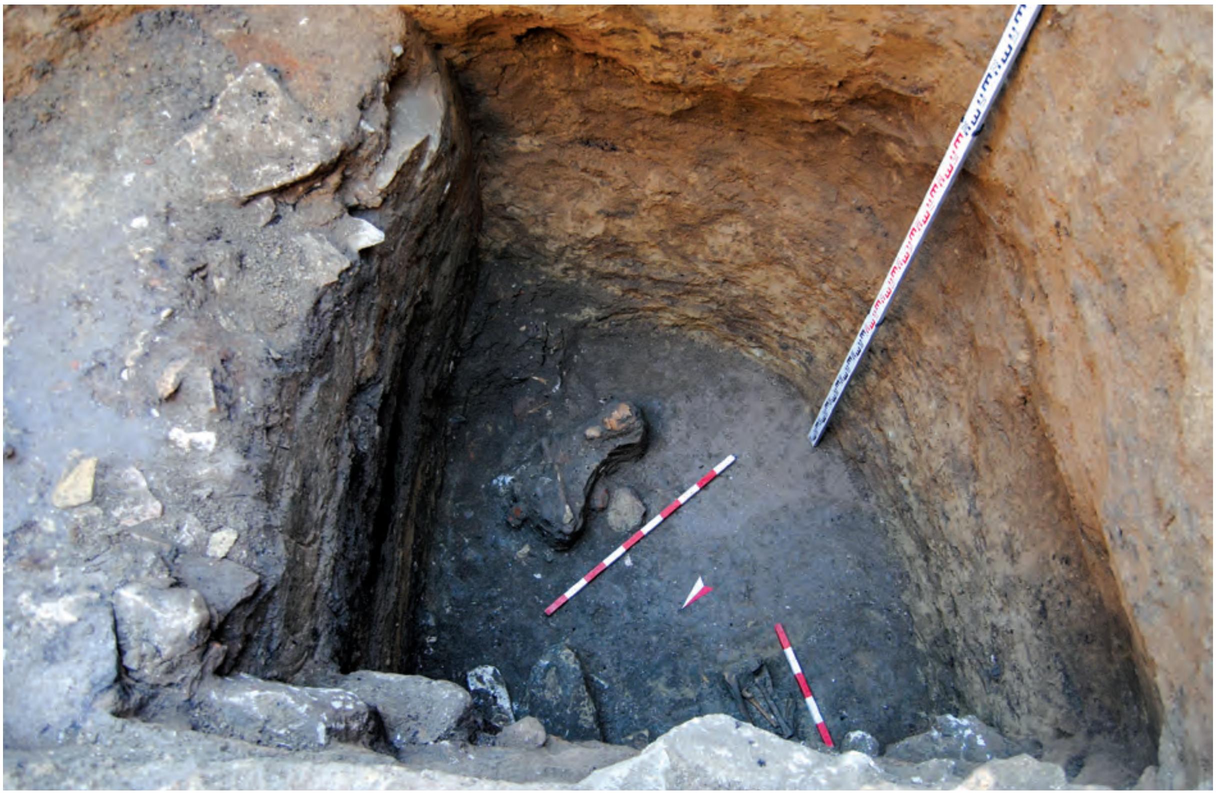

Обр. 2. Яма №18 – разпилени кости в насипа.

на Плиска в периода средата на VIII – средата на XI в.

Вкопани жилища и стопанки ями от X в.

През 2013 г. бе допроучена източната част на жилище №9 и яма №12. Продължено беше изчерпването на яма №18 (кладенец).

Жилище №9 попада в кв. 105-К/Л. То е с размери около 3,30 х 3 м. Отоплителнто му съоръжение – печка се намира в югоизточната част на жилището и е направена от изправени на тясната си страна камъни, а отгоре е покрито с хоризонтални поставени камъни и тухли, някои от които липсват. Печката е вкопана в пода, а пред нея е оформено предпещно пространство, също вкопано в пода. Покрай стените на жилището са запазени дупки от греди, върху които се е крепяла покривната му конструкция.

Яма №12 се намира в кв. 113-О. Тя е с кръгла форма и диаметър 2 м. Дъното е равно, стените са с лек наклон. Материалите позволяват да се датира във втората половина на Х в.

В кв. 105/113-Н беше продължено беше изчерпването на яма №18. Тя е с четвъртита форма и с размери 2,70 х 2,80 м. През 2011 г. беше достигната дълбочина 4,50 м, а чрез сондаж в южната ѝ част – 5 м, но не беше достигнато нейното дъно. Това позволи да предположим, че се касае за кладенец. През настоящия сезон тя беше изчерпана до дълб. 10 м, но все още не е достигнато дъното ѝ. На дълб. 7,15 м в нейния насип се достигна до череп и човешки кости, които не са в анатомичен порядък. В насипа на ямата се откриха прослойки с горяла пръст и пепел. Според разположението им може да се предположи, че те са насипани наведнъж. Под тях продължава насип от черна пръст, в която на места се забелязват малки прослойки от жълта пръст. Дебелината на насипа от горяла пръст и въглени достига на места почти 1 м.

Структури от столичния период – трасета на подземни тайни ходници, траншеи от дървени огради и ями от дървени стълбове.

През 2012 г. в кв. 105-М/Н беше започнато проучването на части от трасетата на три подземни тайни ходника. През 2013 г. се доразкриха трасетата на ходниците.

Установи се следната последователност на тяхната направа. Първоначално е било направено трасето на широкия таен ходник. Изкопа за него е с ширина между 3 и 3,30 м. Поради по-късно преустройство ширината на ходовия отвор не е сигурна, но отделни податки позволяват тя да се изчисли на около 2,50 м. Подът му се достига на 4 м дълбочина от нивото на настилката. В един момент неговата ширина е стеснена. Това преустройство е фиксирано по начина на засипване встрани от облицовката от талпи, т. нар. кожух, и по редицата от тухли, върху които са стъпвали талпите. Върху подовото ниво и в профилите личат местата на тези талпи, като разстоянието между тях е 1,60 м. Прави впечатление, че покрай източната стена талпите са стъпвали върху цели тухли, а при западната върху цели, половинки и фрагменти от тухли. Това обстоятелство позволява да приемем, че източната редица от тухлената подложка е съществувала и при първия етап на експлоатация на ходника и неговото стесняване е основно от запад. В пода на втория етап, в отделни части се наблюдават допълнителни укрепвания на облицовката и тавана, чрез подпори от дървени греди вкопани в ями и напречна траншея за талпа, чрез която се е целяло укрепване на облицовката в долната част. В запълването на кожуха на втория етап на ходника се откриват прослойки от производствен отпадък – въглени, желязна шлака, стъклена стопилка.

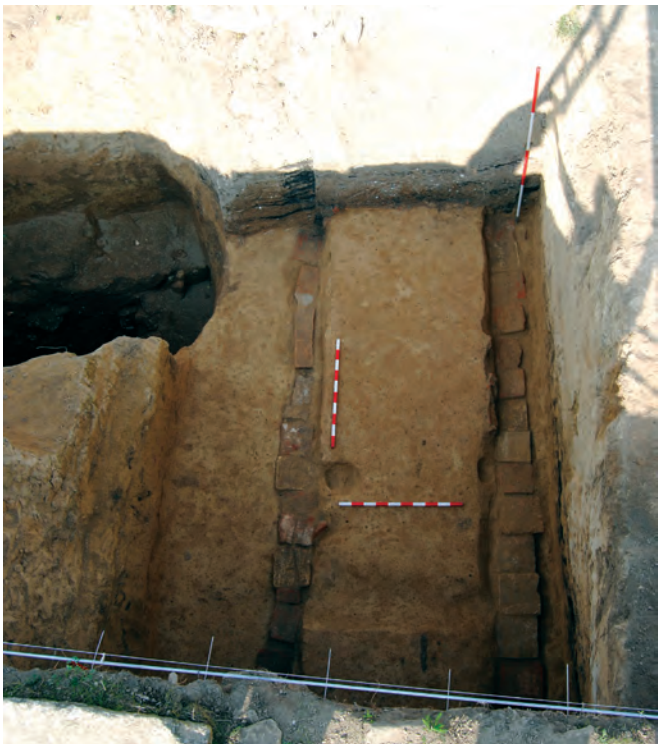

Обр. 3. Широк таен ходник – II етап.

След като това трасе става ненужно, се изгражда трасето на т. нар. тесен таен ходник. Той попада в западната част на широкия и е широк 1,20 м. В неговото трасе не личат следи от облицовката. Дъното му е на около 2,30 м под настилката. В горната си част е засипан със строителни деструкции от монументални градежи – квадри и части от квадри, фрагменти от тухли, фуги розов и червен хоросан. Откриват се отделни фрагменти от битова керамика, които се датират в IX в.

В кв. 105-О се проучи част от южната траншея на дървената ограда, ограждаща двор. Тя е с ширина 0,50-0,60 м. Покрай северната ѝ страна личи канал от извадените дървени греди, които са били широки 0,10-0,15 м.

В целия сектор се попадна на ями и траншеи от дървени стълбове. В кв. 105-К/Л се очерта траншея от дървени стълбове. В кв. 105-К тя е проучвана при разкопки на Р. Рашев и принадлежи на дървена постройка. Траншеята в кв. 105-Л се явява продължение на тази сграда. В кв. 105-К/Л/М бяха засечени и отделни ями от дървени стълбове. За съжаление все още не очертават ясен план.

В кв. 105-О, след сваляне на контролното ребро, се очертаха продълженията на вкопаванията, които са проучени частично през 2012 г. От засечените вкопавания се открива една редица от четвъртити ями с размери 0,50 х 0,50 м, които са с посока североизток – югоизток. Покрай южния профил на кв. 105-Н/О бяха засечени две ями от дървени стълбове с диаметър 1 м, които принадлежат на друго съоръжение. Подобни ями бяха засечени и в кв. 105-М, източно от широкия таен ходник, като едната е срязана от него. Тяхното разположение все още не позволява да се очертае ясен план.

Относителна хронология на структурите в сектора

Най-късни се явяват жилище №9, ями № 12 и 18. Според произхождащия от насипите им материал те могат да се датират в периода втора половина на X до средата на XI в. Особен интерес се явява запълването на яма №18. В насипа с горяла пръст се откриха три анонимни фолиса клас В (1030/35 – 1042), което може по-точно да датира времето на засипване. Тази датировка се допълва и от открития през 2011 г. двоен гроб, който по обряд може да се свърже с навлизането в Плиска на новопридошло, номадско население. Насипа на яма №18 от своя страна се врязва в насипа запълващ широкия таен ходник от неговия първи етап и запълването на тесния таен ходник. Това обстоятелство позволява да определим и времето на нейната поява в момент, когото тайните ходници вече не са съществували.

По-сложен е въпроса за датиране на структурите от столичния период. Двата етапа на широкия таен ходник предшестват изграждането на каменната крепост и тухлената ограда на цитаделата. Изграждането на тесния таен ходник е съобразено с изграждането на каменната крепост и тухлената ограда на цитаделата, тъй като в основите на стените има оставени засводени проходи за свободно преминаване под стените. От друга страна върху част от засипания тесен таен ходник лежи северната апсида на дворцовата църква. Тези обстоятелства позволяват да поставим изграждането и функционирането му в периода до 60-те години на IX в., а времето на функциониране на двата етапа на широкия таен ходник във времето от края на VIII в. до направата на крепостната стена и тухлената ограда на цитаделата. Ямите и траншеите от дървени стълбове като цяло предхождат направата на тайните ходници, но по-тясна датировка засега не е възможна.

№5. КРЪГЛА КАМЕННА ПЛОЩАДКА В ПЛИСКА

Андрей Аладжов, Евгения Коматарова-Балинова, Станислав Станилов

През 2013 г. проучвахме западната и северната периферия на ККП. Целта – да се проследи разкритата през 2012 г. траншея от север, съответно хронологията на структурите, свързани с нея, както и терена западно от площадката, където през последните три археологически сезона бяха намерени шест златни монети.

Западна периферия

Пръстта от първите два механични пласта е тъмнокафява и рокха. На тази дълбочина не се разкриха структури, оскъден брой са и керамичните фрагменти, всички – от кухненски съдове. Сред представителните метални находки са златна монета, седма поред, на император Константин X Дука (1059 – 1067). В кв. 7З бяха намерени също три нагръдни кръстчета, оловни и бронзов, с релефна украса на лицето и опакото, както и бронзова фигурка на орел, полуфабрикат, част от подвижно, скачено с нея печатче.

Характеристиките на четвъртия механичен пласт (от достигнати през 2012 г. нива 183,63-183,69 м) в кв. 7Г-Ж са: тъмнокафява рохка пръст, слабо наситена на структури, сред тях разрушена настилка от дялани камъни в кв. 7Г, още една разрушена настилка, но от късноантични тухли с различни размери и цвят в кв. 7Е (дълб. 183,90 м), силно обрушен зид с посока И – З в кв. 7Д (дълб. 183,74 м). Материалите от пласта включват предимно керамика и животински кости. Керамичните фрагменти са от амфори (дъна, устия и стени), няколко от песъчливи гърнета с врязана украса, малко са фрагментите от трапезни съдове – стомни със светлозелена и кафява глазура.

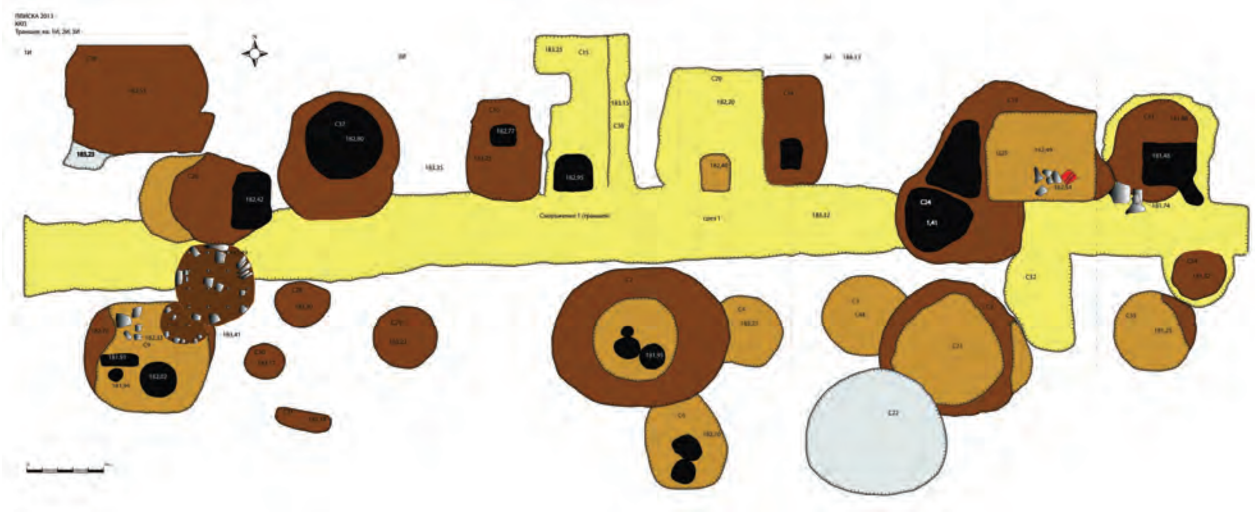

Обр. 1. План на разкритите структури в северната периферия на ККП.

Пръстта от петия механичен пласт в квадрати 7Г-Ж е сиво-жълта и по-сбита. В кв. 7Д и Е се регистрира структура, маркирана от ивица преотложен льос с форма на полукръг (дълб. 183,20 м). В южния профил на кв. 7Е личи, че този льосов насип върви във височина и вероятно представлява начало на изкоп.

Шестият механичен пласт (до дълб. 183,42 м) е с жълто-кафява и сбита пръст. В него структури не се регистрираха, изключително беден и на материали – няколко устия и дъна от тънкостенни гърнета на бързо колело и няколко фрагмента от стени на амфори.

След изчерпването на седми мехничен пласт до дълб. 1,40 м (183,19 м) в квадрати 7Е-Ж се очертаха следните структури: дълга 4 м траншея с посока И – З (съоръжение 2), която от изток прорязва първото стъпало на изкопа на каменната площадка. Ширината на траншеята е 0,55-0,60 м, а дълбочината 0,30 м. По дъното ѝ се разчистиха начупени римски тухли; кръгла яма (съоръжение 3), в центъра на която се регистрира „пета“ (183,25 м), оформена от няколко цели и половинки късноантични тухли. Материалите от насипа на траншеята са най-вече животински кости и няколко обезличени керамични фрагмента.

Северна периферия

Продължи разкопаването на структури траншея и свързани с нея ями, частично проучени през 2012 г. в кв. 1И, 2И, 3И. Част от ямите са с конструктивна функция, други са боклучни (обр. 1).

Ями 2, 6, 9, 23 са разположени южно от траншеята. При нива 182,70-182,72 м в центъра им се разчистиха „пети“ от по няколко начупени късноантични тухли. След тяхното премахване при изчерпването на насипа на ямите и достигането на тяхното дъно, се очертаха кръгли петна от дървени греди с различна дълбочина. Би могло да се допусне, че описаните ями в даден период са търпели реконструкция.

Седем ями (14, 15, 16, 20, 26, 33, 37) допират от север траншеята без да я прекъсват. При достигането на дъното на всяка една от тях също се разчистиха легла за дървени стълбове с различна дълбочина, форма и размери.

Насипите на всички ями с конструктивна функция съдържат малко (или никакви) материали, основно по няколко животински кости и (или) обезличени керамични фрагменти. Изключение е яма 2, в чиито пълнеж беше намерена част от златна заключалка.

Четири от разкритите ями (18, 19, 24 и 25) са боклучни. Две от тях – 18 и 19 прекъсват трасето на траншеята от запад и изток.

В насипа на яма 18 се откриха разнообразни материали – въглени, строителни отпадъци (камъни и тухли), битова керамика (гърнета на бързо и на бавно колело, сред тях едно почти цяло). Керамичният материал би могъл да се отнесе към края на X-XI век. От дребните находки в насипа на ямата – бронзова халка, медна пластина, на места прегъната и едно цилиндрично костено манисто.

Стратиграфските наблюдения на терена, както и предварителният анализ на керамиката навеждат на заключението, че в един определен период траншеята с ямите с конструктивна функция и площадката са функционирали едновременно. Този период (засега) може да се постави в широките граници на X в.

Още няколко боклучни ями се разчистиха в кв. 1К, 2К, 3К. Най-разнообразни материали съдържа яма 3. Тя е почти кръгла с по едно „стъпало“ от север и юг. В нея се откриха: 1. Строителни отпадъци – камъни и тухли, всички те горели; 2. Керамичен материал, който е разнороден както в технологично, така и във функционално отношение: гърнета на бавно колело със знаци по дъната, изработени от грубо, изпълнено с пясък, тесто; купи – също от грубо тесто с врязана украса и слабо изявен устиен ръб; гърнета, работени на бързо колело, с по две плоски дръжки с разнообразна и по-сложна организация на орнамента – гирлянди, вълнообразни линии и коси насечки. Фрагментите от трапезна керамика в ямата са много малко (общо 4): устие от стомна, две дръжки от стомни и стена с устие на конична чашка, всички покрити със зелена глазура. Сред фрагментите от амфори – 4 броя с издраскани символи, единият от тях с монограм.

Сред дребните находки интересни са предметите за игра: два пула (от глина и камък) и два ашика. От металните предмети най-представителен е кръст, изработен от медна сплав, вероятно с позлата, с кръгло гнездо, в което е поставено стъкло, там където се пресичат кръстните рамена.

В кв. 3К се разчисти гроб №1. Гробната яма е плитка, с елипсовидна форма; на повърхността 181,63 м, при дъното – 181,46 м. Скелетът е положен в поза хокер на дясната си страна. Ръцете са свити в лактите и допират долната челюст. Главата е на югозапад. Гробната яма прекъсва Г-образната траншея. При престъргването на дъното на гроба се очертаха нови структури, които ще бъдат проучени през следващия сезон.

Заедно с проучването на траншеята с ямите в северната периферия на каменната площадка, продължи и изследването на съоръжения, които имат производствен характер. Такова е съоръжение 1 от кв. 33. Обозначавано засега като „печка“. Тя е трапецовидна, със стени, изградени от цели и половинки късноантични тухли, споени с розов хоросан. Входът ѝ е на изток. Между двете стени в източната част – дребни необработени камъни и парчета мрамор (сполии), а в западната част – керемиди. Камъните и керемидите са част от рухнали свод на предпещното и пещното пространство. Материалите от свода на печката и около нея са: керамика – фрагменти от тънкостенни гърнета с врязана украса, четвъртито парче мрамор, костен ашик и стъклена стопилка.

На 0,30 м южно от „печката“ е съоръжение 2. То представлява каменно струпване, изградено е от 3-4 реда необработени камъни, които образуват кръг. В южната му част – каменно корито от точило, а в западната част – железен звънец с медна спойка на железния лист.

№6. ДВОР, СЕВЕРНО ОТ ЦИТАДЕЛАТА В ПЛИСКА – СЕКТОРИ „ДЪРВЕНА СГРАДА И ТАЙНИ ХОДНИЦИ“

Станислав Станилов, Мариела Инкова, Панайот Антонов

Основната задача бе да се свали пътеката между кв. 2 и 3 и 6 и 7, за да се разкопаят набелязаните през миналия сезон структури под нея, както и частично проучените от тях в северна посока. Освен това продължи изследването на структурите в южната редица квадрати – 9, 10, 11 и възможната връзка на източния таен ходник с т. нар. Болярско жилище в кв. 16.

В насипите на пътеките се откриха материали от X – началото на XI в. от насипания през първата половина на миналия век пласт пръст от разкопките в цитаделата. Под тях се редуват сиво-кафяв и сиво-жълт пластове, съдържащи керамика, фрагментирани прозоречни стъкла, железни клинове, фрагменти от обработени мраморни плочи, бронзова закопчалка за книга. Ако се съди по керамичните фрагменти, отлаганията се датират в IX – XI в. След свалянето на пътеката между кв. 2 и 3 и 6 и 7 бяха разкопани общо 11 ями, три от които частично бяха установени още през 2012 г. (обр. 1). Към плана на дървената сграда безусловно принадлежат ями 17 и 13, които формират западната страна на междинен ред, в чиято източна страна са ями 1 в кв. 3 и 2 в кв. 4. За разлика от проучените предишните сезони северен и южен редове от ями, тук те са вместо шест – четири. Цилиндричната форма, диаметърът от около 1,50 м, и дълбочините им от 2 до 3 м, обаче остават приблизително същите. Докато насипът на яма 17 е от чиста смесена пръст съдържащ само три фрагмента керамика, то в насипа

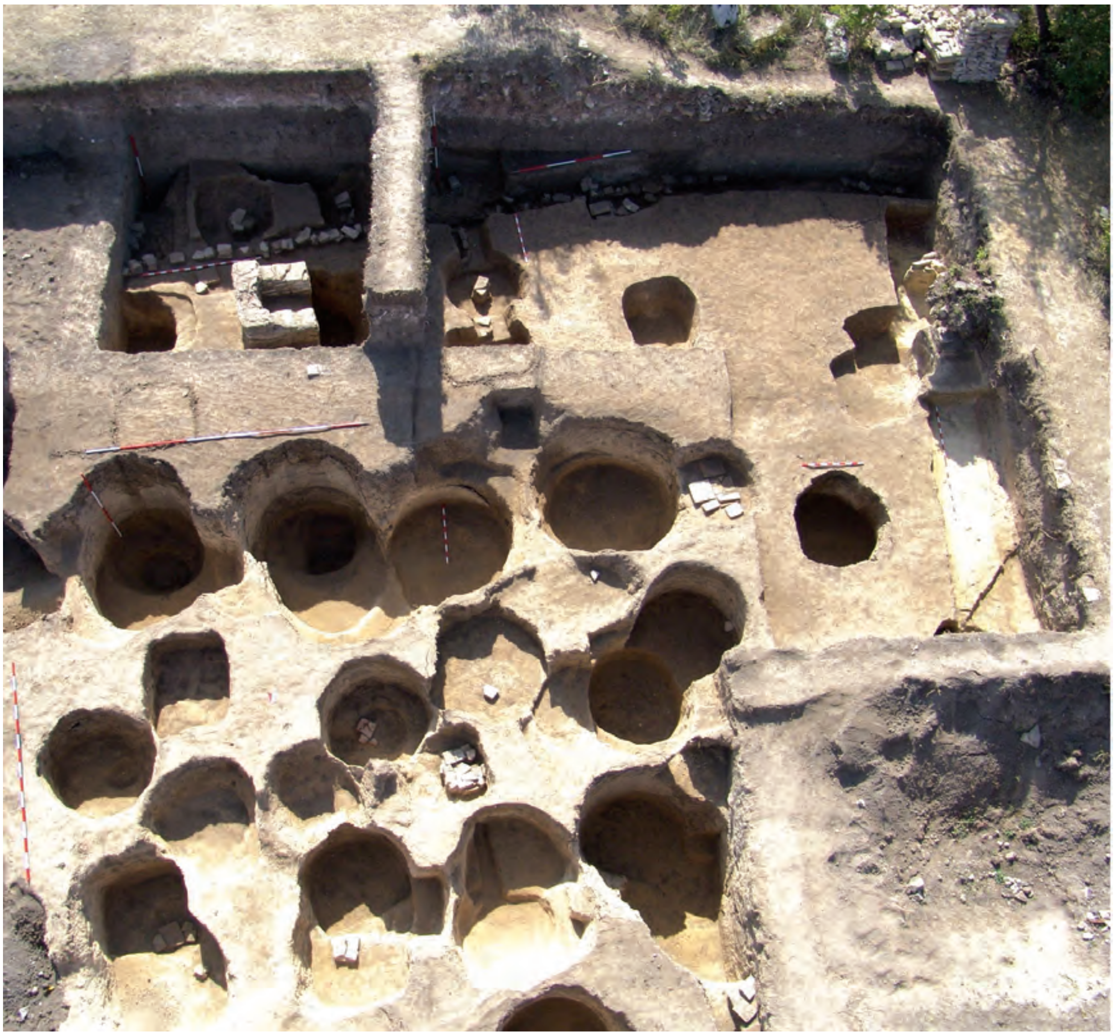

Обр. 1. Ями от субструкция на дървена сграда, северно от цитаделата.

на яма 13 имаше въглени, буци хоросан с гладки мазилки, фрагменти от мраморни плочи с полирани плоскости. Извън този ред остават ями 14а и 12.

Непосредствено от северната страна на този ред се образува друг, който има различна характеристика. Неговите ями имат призматична форма със заоблени ъгли, дълбочината варира от 1,40 до 1,70 м и на дъното има винаги подложка от фрагментирани тухли, понякога два или три реда. От проучените през този сезон структури такива са яма 17 в кв. 6 и яма 16 в кв. 2. Трамбованите им насипи съдържат, също като дълбоките ями от съседния ред не много строителни трошляци въглени и отделни фрагменти керамика. Те частично се врязват насипите на съседните ями 13 и 17. Източната страна на реда образуват проучените предишния сезон ями 2 и 7 в кв. 3, втората от които е врязана в насип на по-дълбока безформена овална яма, която стои извън редовете на дълбоките ями. Подобна, по форма и дълбочина на ямите от този ред, е яма 12 в кв. 7, която обаче стои съвсем изолирано от останалите.

Кв. 16 принадлежи към северния ред квадрати на изкопа, с което разширение ще проучваме още един ред ями, в началото на който е яма 7 в кв. 2. Тук установихме, че субструкцията на болярското жилище лежи върху насипа на тайния ходник, а той е врязан в цилиндричната яма 3, дълбока 3,35-3,40 м, последната от въпросния най-северен ред с начална яма от запад 7 в кв. 2 (обр. 2). Тук, от изток, контурът на дъното е унищожен от улея за гредореда на облицовката на ходника. Източната линия на трасето на тайния ходник пресича две продълговати ями 1 и 2, подобни на части от траншеи, с трамбован насип от смесена пръст, без артефакти. Те са срязани от това трасе от запад, а от юг ги пресича яма 4 в кв. 4.

В кв. 9, 10, 11 е проучена траншеята СИ – ЮЗ, открита при предишните кампании в кв. 12, където тя е пресечена от източния таен ходник. Дълбока е 2,20-2,30 м на дъното има ред от фрагментирани тухли по 3-4 една върху друга. От насипа произхождат фрагменти от червеноглинена стомна

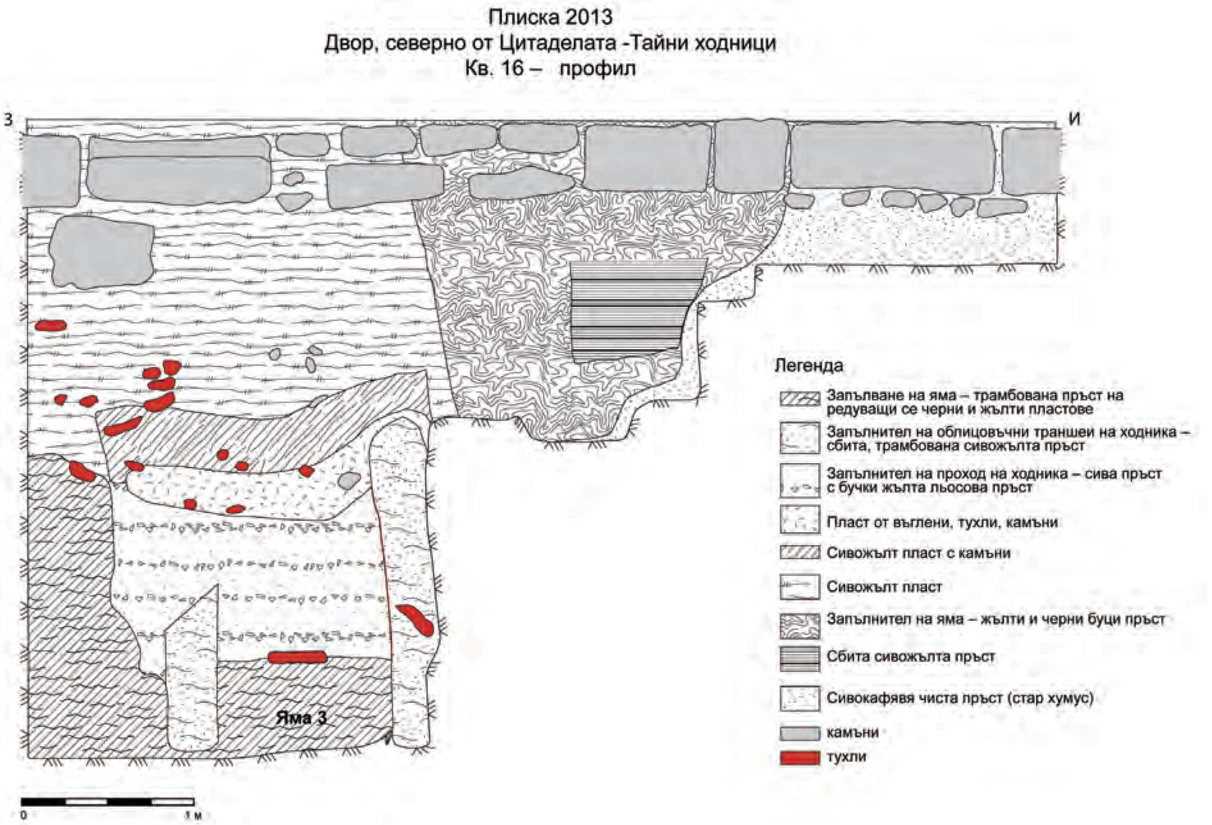
Плиска 2013
Двор, северно от Цитаделата -Тайни ходници
Кв. 16 – профил
З
И
Яма 3
Легенда
Запълване на яма – трамбована пръст на редуващи се черни и жълти пластове
Запълнител на облицовъчни траншеи на ходника – сбита, трамбована сивожълта пръст
Запълнител на проход на ходника – сива пръст с бучки жълта льосова пръст
Пласт от въглени, тухли, камъни
Сивожълт пласт с камъни
Сивожълт пласт
Запълнител на яма – жълти и черни буци пръст
Сбита сивожълта пръст
Сивокафявя чиста пръст (стар хумус)
камъни
тухли
0
1 м

Обр. 2. Северен профил с насипи на таен ходник, врязан в по-ранна яма, върху които е субструкцията на т. нар. Болярско жилище.

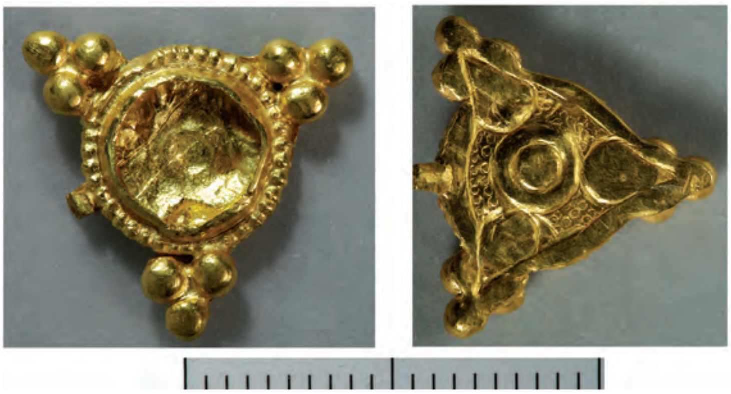

Обр. 3. Пандантив – част от накит, злато, X в.

и жълта керамика от пречистена глина. В кв. 10 от тази траншея, под прав ъгъл, излиза друга, която върви на северозапад в ос с откритата през 2011 г. траншея в кв. 2, която там е пресечена от ямите на дървената сграда. Трасето на траншеята в кв. 10 пресича две овални ями с приблизително същата дълбочина, с подложка от фрагментирани тухли в средата. Три такива ями са наредени на приблизително равно разстояние една от друга плътно до северната страна на траншеята в кв. 11, при което в източния профил се вижда, че траншеята срязва насипа на източната яма. В кв. 10 подобна яма има от северната страна на траншеята, но тя не тангира траншеята като тези в кв. 11, а е вписана в нея. Въпреки това, тухлената пета за греда в северната половина ясно показва, че става дума за отделна структура. Траншеята продължава и в кв. 9, но в средата на северната му страна сменя посоката тръгвайки право на запад, за да пресече трасето на горелия таен ходник. В кв. 11 са частично проучени четири ями, които се намират в неговите четири ъгъла, като двете от южната страна с по-голямата си част остават извън квадрата. Ако съдим по цилиндричната форма на почти напълно разкопаната яма 2, както и по дълбочината им варираща от 3,15 до 3,50 м, те принадлежат към групата ями, които са останки от дървена сграда, макар да се намират на повече от 5 м разстояние от южния им ред.

В кв. 9 и 10 проучихме още една яма с трапецовидно-овална форма, дълбока 2,15 м и с масивна подложка от цели и фрагментирани тухли на дъното. С тази си характеристика, като изключим разликата в дълбочината, тя е почти идентична на ямите от т.нар. междинен ред. Интересното тук е че тя образува с откритата през 2011 г. яма 4 в кв. 5, ред перпендикулярен на въпросния междинен ред.

Освен описаните структури, при сваляне на пътеката в кв. 9 се откриха още две ями с неправилна форма една в друга, означени с №1, втората има в средата подложка от тухли на дълбочина 1,95 м, с което принадлежи към описаната по-горе група от междинния ред. Друга яма проучихме частично до северния профил на кв. 5. Тя има камбановидна форма с диаметри 0,60 и 1,28 м, дълбочина 2,65 м. В насипа има животински кости, въглени, керамика и два анонимни фолиса клас В (1130/35 – 1042).

В кв. 1 бе открита двустранна висулка от накит (обр. 3). Едната страна е украсена с гранули, назърнено телче и касетка за камък, а върху обратната е цизелирана украса от кръгове и бадеми. Фонът е фактуриран с поансон, отпечатващ кръгче. Според предварителните анализи, тя е изработена от високопробно злато, като двете горни тройки гранули са споени допълнително. Доказателство за това са откритите процепи и използвания по-нискотопим припой за тяхното фиксиране към останалата част на висулката. Композицията с цизелирана украса от кръгове, бадеми и фактуриран фон е характерна за X в. Най-вероятно висулката е от срутената пръст от профилите на квадрата, чиито насипи са проучени до дълб. 0,80 м.

Относителна хронология на структурите за този етап от проучванията:

Най-ранен е горелият таен ходник, проследен в кв. 1, 5 и 9. Следват останките от дървената ограда в кв. 9, 10, 11, 12, която е преустройвана в два етапа. По-късна от нея е дървената сграда в кв. 2, 3, 4, 6, 7 и 8, с дълбоко фундирани подпори, която е била ремонтирана – подменяни са някои от стълбовете и са слагани допълнителни подпори. Тази сграда е от времето на монументалното строителство и преустройство на Плиска. След всички тези структури е т.нар. Болярско жилище, след него са камбановидните ями, единствените, които имат абсолютна хронология, фиксирана с монети в XI в.

№7. ПЛИСКА „ДВОРЦОВ ЦЕНТЪР–ИЗТОК“

Валери Григоров, Михаела Занева, Любка Тодорова

През 2013 г. беше проучено едно жилище (структура XX-385/1), продължи разкриването и на опожарена сграда (структура XX-304/2).

Жилище XX-385/1 е регистрирано на кота 181.35 и е вкопано около 81 см. Нивото на регистриране на жилището (тогавашното ходово ниво на терена) определя датата му на изграждане около първото десетилетие на XI в. Жилището е еднопространствено и се състои от вкопано помещение с размери – 2,65 х 3,12 м (обр. 1). В североизточния ъгъл на жилището е изградена печка. Пространството около печката (в северния край на жилището) е вкопано с 40 см под нивото на пода. Печката е изградена с ломени камъни, има правоъгълна форма (65 х 70 х 25 см), вътрешните размери на горивната камера са 30 х 30 см. Около печката са регистрирани поредица от дупки, вероятно от лека дървена конструкция. В пода на жилището бяха установени 10 по-големи и дълбоки дупки (легла) за поставяне на греди с диаметър между 10 и 20 см, които са носили покривната конструкция на жилището. Те са разположени сравнително симетрично в краищата и в ъглите на вкопаното помещение. Най-дълбоко забити са източната и западната централни греди – съответно около 60 см и около 38 см под нивото на пода. Различната дълбочина на поставяне на гредите дава указание, че по всяка вероятност централните източна и западна греди са носели билото на двускатен покрив, който се е спускал на север и на юг. От изток жилището опира до траншея от ограда, която се развива в южна посока. Северно от жилището са установени очертанията на яма (XX-365/1), която стратиграфски, а вероятно и функционално е свързана с жилището.

В запълването на жилището се откри голямо количество битова керамика, предимно гърнета с врязана украса, няколко фрагмента от глазирана стомна, няколко фрагмента от сива керамика с излъскана повърхност. Непосредствено над пода и на самия под се откриха една кръгла апликация за ремък, две костени шила и една бургия. От жилището принадлежат също и 4 кремъчни артефакти, чийто произход според доц. М. Гюрова е от находището при Крива река. В една от дупките за греди бяха открити семенца от *Polygonum persicaria* (гъшеница) (определени от доц. Цв. Попова). Семената на растението зреят от края на лятото до късна есен, което означава, че за да попаднат в дупката за греда, жилището вероятно е било изградено през лятно-есенния период от годината.

Втората структура (XX-304/2), представлява сравнително голяма дървена постройка, от която

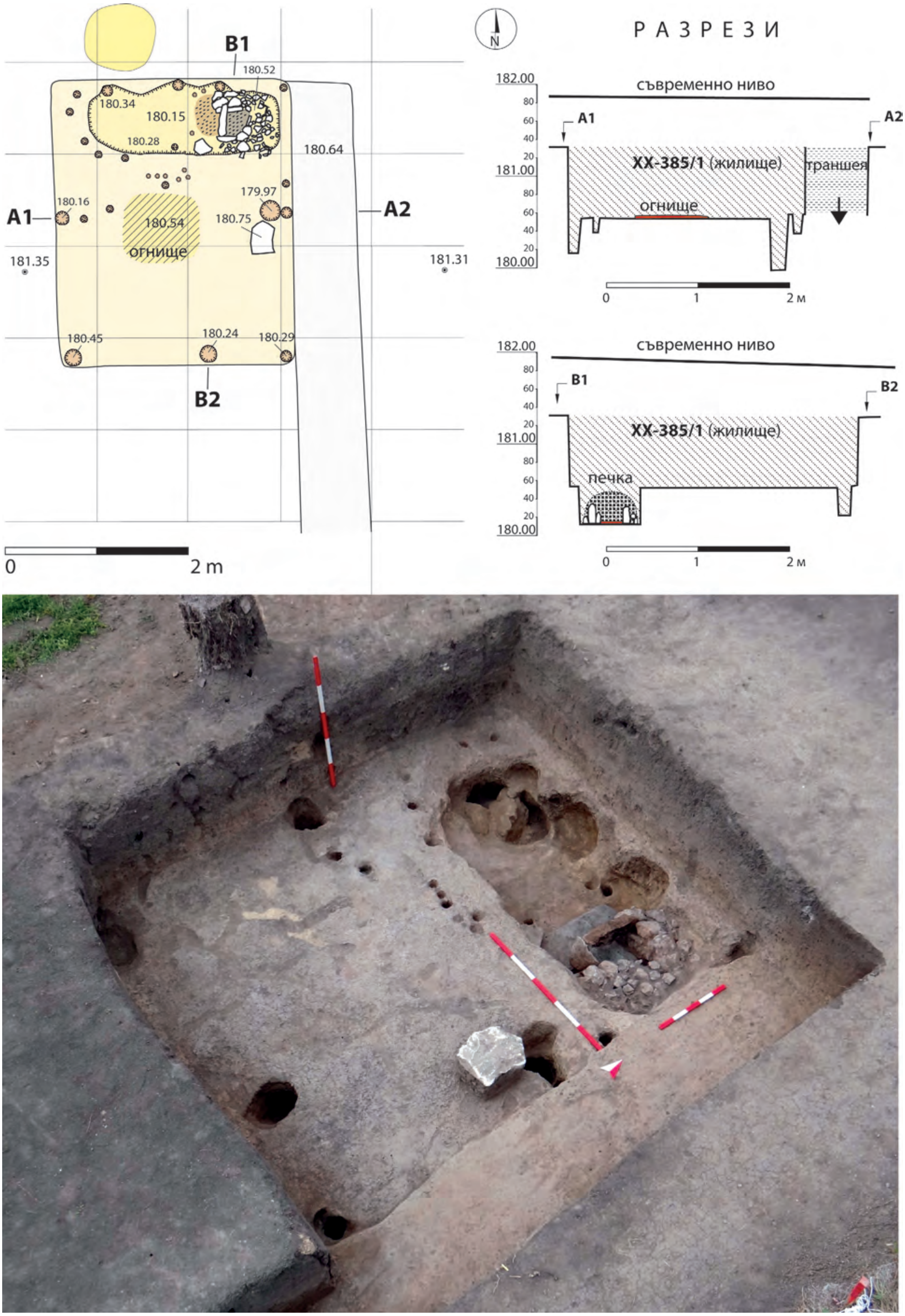
B1
180.52
180.34
180.15
180.28
180.64
A1
180.16
180.54
огнище
179.97
180.75
A2
181.35
181.31
180.45
180.24
180.29
B2
0
2 m
N
РАЗРЕЗИ
182.00
съвременно ниво
80
60
40
20
181.00
180.00
A1
A2
XX-385/1 (жилище)
траншея
огнище
0
1
2 м
B1
B2
печка

Обр. 1. Вкопано жилище (първа трета на XI в.).

досега е разкрита само югозападната част. Постройката е изгоряла от силен и вероятно неочакван пожар. На пода ѝ се откриват цели керамични съдове, които са счупени на място и са затрупани с дебел пласт от пепел, опалена пръст и овъглени дъбови дъски (обр. 2).

Подемният материал от запълването на помещението е еднотипен, което насочва към извода, че запълването е станало в кратко време, като стратиграфските наблюдения показват два последователни еднотипни запълнителя. Сред находките се откриват голямо количество фрагментирана битова керамика, различни метални предмети: пирони, части и механизми (резета) за затваряне на врата, ножове, накрайник от обтегач за тъкачен стан, 2 монети – едната римска на Елагабал (218 – 222) и един анонимен византийски фолис „клас B“. Намерени бяха също фрагменти от стъклени гривни и една позлатена апликация за колан.

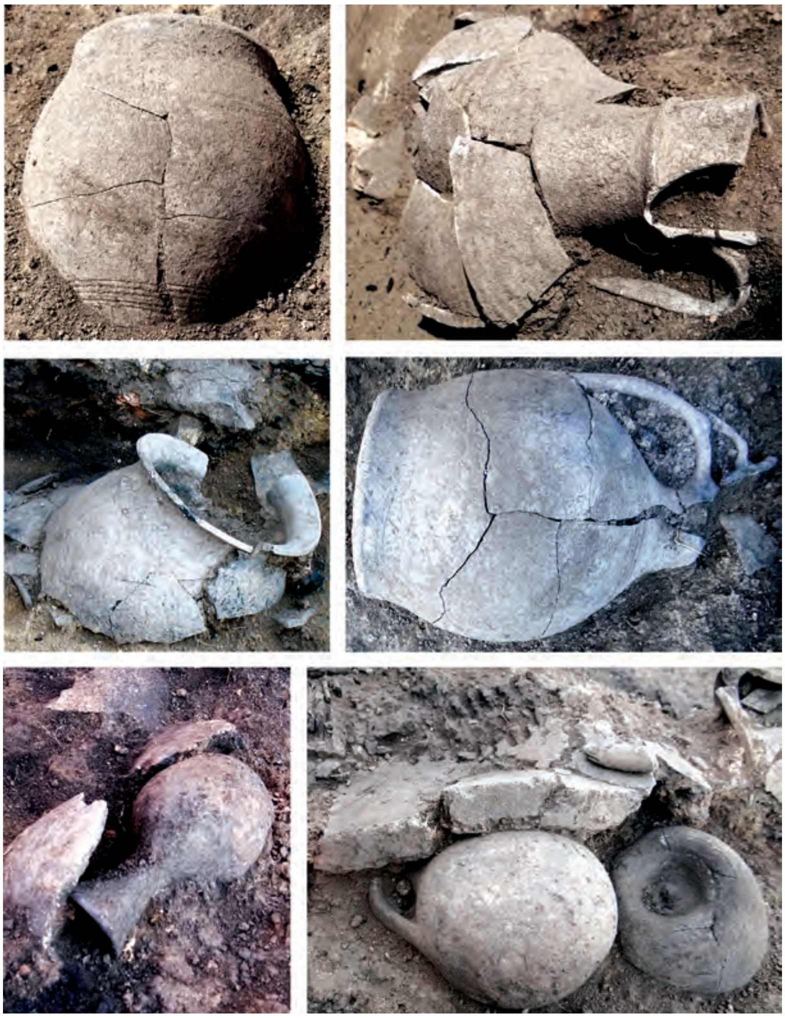

Обр. 2. Съдове, открити in situ на пода в опожарена постройка (30-те – 40-те години на XI в.).

Апликацията беше предоставена за химическо и технологично изследване на инж. П. Бонев в Лабораторията за анализи, консервация и реставрация на НАИМ–БАН. Резултатите от анализа показват, че апликацията е изработена от сребърно-медна сплав с примеси от цинк, олово, желязо, бисмут и хром. Двата основни компонента на сплавта са сребро (около 76 %) и мед (около 18-19 %). Нитовете са от същата сплав и са отлети заедно с апликацията. Лицевата страна на апликацията е позлатена по метода на „живачното позлатяване“. Основният компонент на състава на покритието е златото, чието съдържание е от 58 до 61 %.

От намерените на пода на помещението керамични фрагменти са реставрирани около 16 цели и полуцели съда – една малка стомничка, глинена бъклица, няколко стомни с устия тип ойнохое, гърнета, купи и гърнета-делви (обр. 3). Голямото разнообразие от съдове, кухненски, трапезни и за съхранение на хранителни продукти, определят функционалната характеристика на помещението – като място за хранене и пиене (гостилница).

На пода на помещението, върху два от съдовете, се разкри рухнал плет (част от параван или таван). Той е дебел около 3 см и е направен от успоредно поставени пръчки измазани с глина. Подът на помещението представлява отъпкано ниво, което при пожара е слабо отухлено. В пода бяха разкрити десетки дупки с различна форма: най-често кръгли дупки с малък диаметър (между 3-4 и 5-6 см), откриват се също правоъгълни дупки, както и няколко по-големи дупки с диаметър около 10-12 см за поставяне на греди. Малките дупки имат дълбочина около 6-7 см, а големите около 15-20 см от нивото на пода. Дупките са концентрирани в централната част на помещението и около ямата, и са значително по-рядко по периферията. Липсата на по-ясна конфигурация затруднява интерпретацията на функцията. Като работна хипотеза може да се мисли за възможността дупките да са от крачетата на някакъв вид „мебел“: скринове, етажерки, маси, столове, скамейки или други подобни мебелни елементи от интериора на помещението.

Успоредно с теренната работа продължи системното обработване, документиране и анализ на масовия керамичен материал. Статистически е обобщена информацията за битовата керамика от

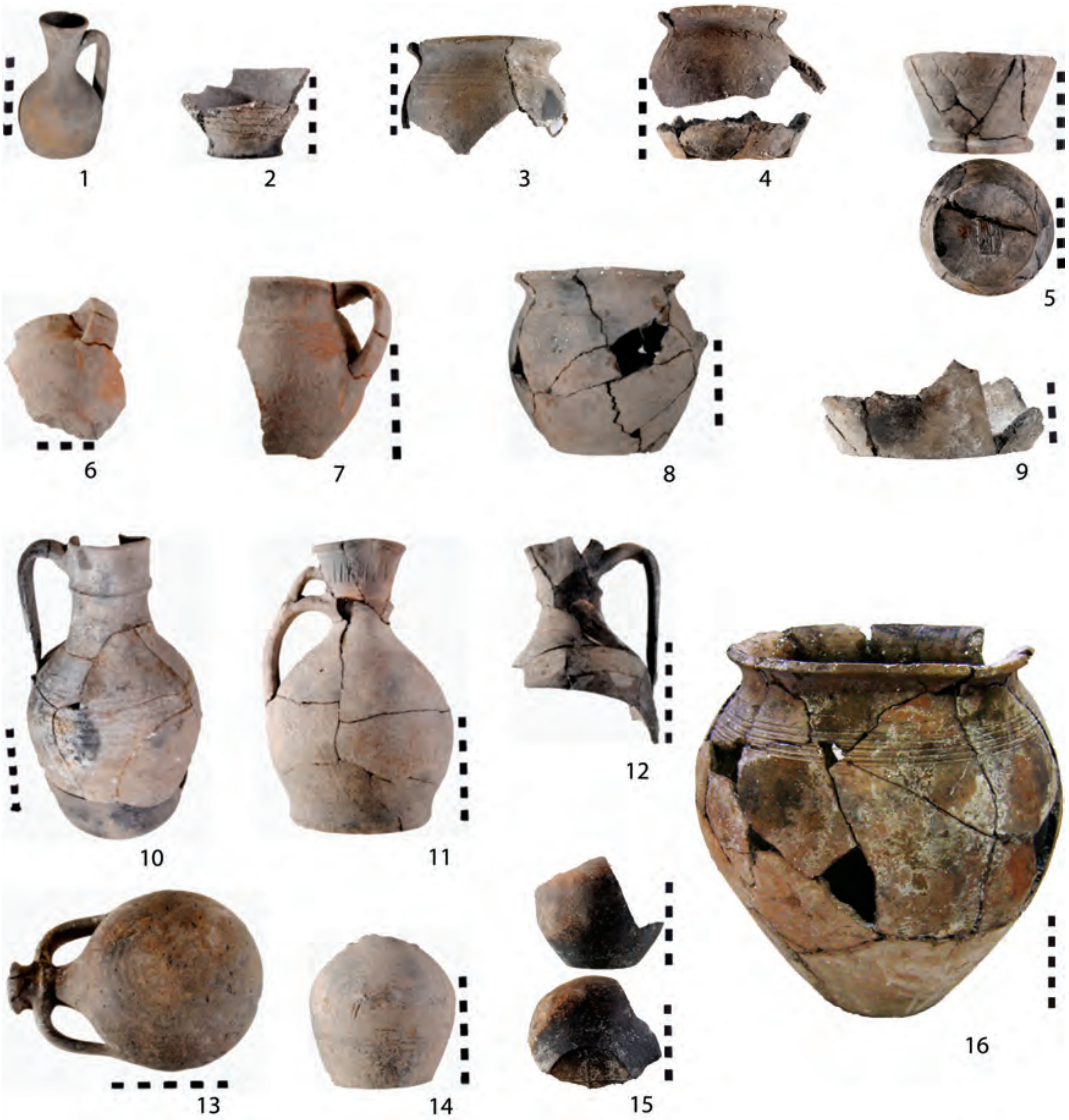

Обр. 3. Съдове, открити в опожарена постройка (30-те – 40-те години на XI в.).

32 % от проучената площ на обекта. Данните са систематизирани стратиграфски в три времеви хоризонта от следстоличния период на Плиска. Обобщени са също така данните от фрагментираната строителна керамика. Излязоха и окончателните резултати на доц. М. Аврамова за археомагнитното изследване на две от разкритите пещи.

№8. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ №41 ВЪВ ВЪНШНИЯ ГРАД НА ПЛИСКА

Стоян Витлянов, Константин Константинов

Обектът се намира на около 2,3 км северозападно от Вътрешния град на Плиска в рамките на земленото укрепление. Представлява архитектурен комплекс от IX – XI в. Заема площ от около 15 дка. След извършени аерофотонаблюдения на терена, през 1983 г. са започнати разкопки под ръководството на Стоян Витлянов и Павлина Петрова. В продължение на повече от 20 археологически сезона е разкрит комплекс от сгради с верижен план, развиващи се по вътрешната периферия на правоъгълен двор с каменна ограда.

През изминалия сезон археологическите проучвания на обект №41 в северозападната част на Външния град на Плиска се проведоха от 12 до 23 август под ръководството на проф. д-р Стоян Витлянов и гл. ас. д-р Константин Константинов. Техническата документация бе изготвена от инж. Светлозар Стоянов – проектант при НАИМ–БАН, филиал Шумен. За поредна година в разкопките взеха участие студенти от специалностите „История" и „Археология" при Шуменския университет „Епископ Константин Преславски", като част от провеждането на лятната учебна практика. Средствата за проучванията бяха осигурени от научноизследователски проект към Университета и по линия на българо-немски проект за сътрудничество.

Според предварителния план работата беше съсредоточена на около 65 м източно от основното ядро на комплекса (обр. 1). Там през 2012 г. чрез контролен сондаж се попадна на зид от едри плочести камъни в посока север – юг. Подобни каменни структури бяха отразени и след аерофото документирането на обекта през 1982 г.

Пръстта е кафява, хумусна, почти без примеси. На дълбочина 0,20 – 0,40 м в културния пласт се попадна на покривни керемиди от

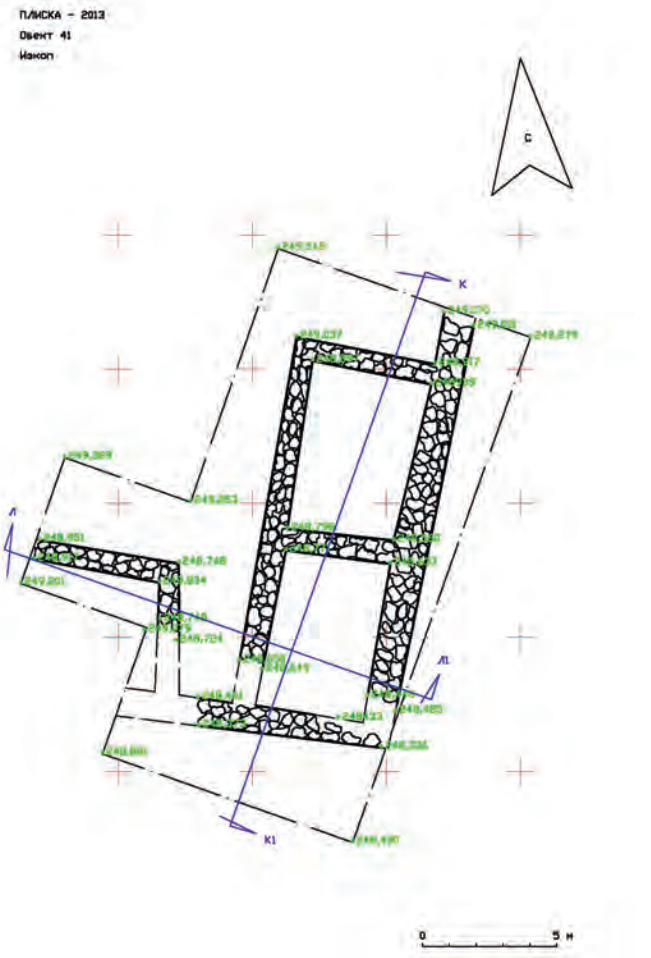

Обр. 1. Хоризонтален план на проучените през 2013 г. сектори (мащаб 1:100).

Обр. 2. Помещение Н1 (поглед от изток).

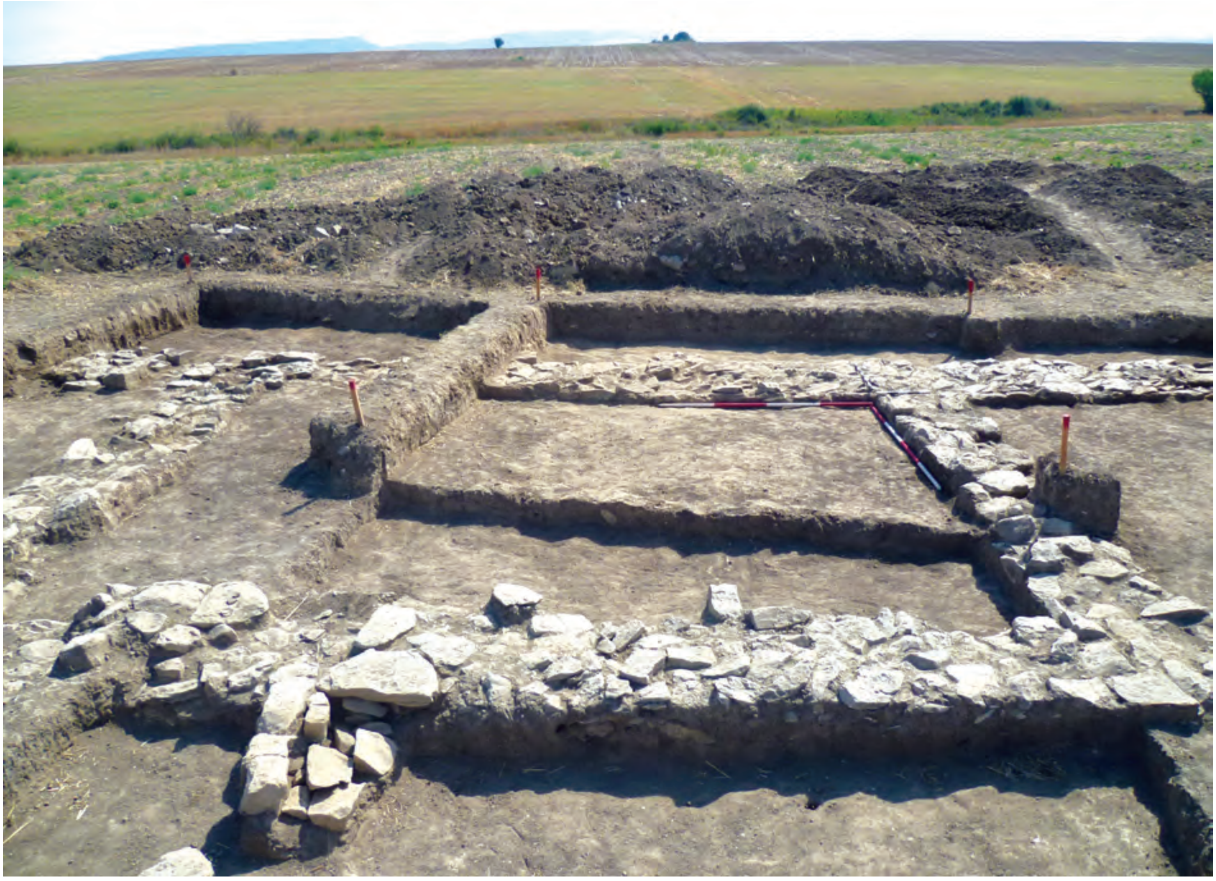

Обр. 3. Помещение Н2 (поглед от запад).

двата типа. Керамичните фрагменти са предимно от гърнета с врязана украса, в единични случаи се срещат фрагменти от ангобирани и глазирани съдове. Пластът е изпълнен и с животински кости от едри животни. На дълбочина 0,40 – 0,60 м от съвременния терен в кв. 384а, 408а, 432а и 456а се разкри зид в посока север – юг, с отклонение на запад. Изграден е от едри ломени камъни с калова спойка. На места в градежа се забелязват и тухли с четириъгълна форма. Зидът е запазен само с един, по-рядко два реда от основата поради съвременната обработка на терена. Това е и причината за малката дълбочина на културния пласт и за липсата на части от суперструкцията. Зидът е с ширина 1,20 м и на този етап е проучен на разстояние 16 м северно от югоизточния външен ъгъл.

По вътрешното лице на източния ограден зид са прилепени две верижни помещения Н1 и Н2. Те също са запазени само като основи. Зидовете им са изградени от ломени камъни с калова спойка, но за разлика от основния ограден зид са с по-малка ширина 0,80 м. Помещение Н1 (обр. 2) е прилепено в югоизточния вътрешен ъгъл на оградния зид. Има четириъгълна форма с вътрешни размери 6 х 4,20 м. Културният пласт във вътрешността на помещението е от рохкава кафява хумусна пръст с голяма концентрация на животински кости и фрагментирана старобългарска керамика с врязана украса. Върху един от фрагментите личи врязан преди изпичането знак.

Помещение Н2 (обр. 3) е разположено непосредствено на север от помещение Н1. Също е с четириъгълна форма, но вътрешните му размери са 6,20 х 4,20 м. Подовото ниво се достига на дълбочина 0,40 – 0,60 м от съвременния терен. Културният пласт е от кафява хумусна пръст с примеси от фрагментирана старобългарска керамика с врязана украса и животински кости.

Същият този зид продължава и в западна посока. На разстояние 9,50 м западно от югоизточния външен ъгъл той прекъсва и чупи на север, като преминава в зид с дебелина 0,80 м. Разположен е на 2,50 м от източния зид на помещение Н1 и е успореден на него. Дължината му е 4,20 м в северна посока, след което зидът чупи под прав ъгъл на изток и продължава в непроучения терен. Вероятно поставя началото на ново верижно помещение Н3 покрай вътрешното лице на южния ограден зид, чието проучване остава като задача за следващия археологически сезон.

Постигнатите през 2013 г. резултати разкриха нови, неизвестни страни от живота в обект №41. Проучването на част от източния външен ограден зид на комплекса (обр. 3), заедно с прилежащите му верижни постройки има важно значение при определянето на границите и плановата схема на подобен род крайградски имения в Плиска. Усилията през следващия археологически сезон ще бъдат съсредоточени както в цялостното проследяване трасето на източния и южния ограден зид в северна и западна посока, така и в търсене на църковната сграда на комплекса. Това би дало възможност да се хвърли допълнителна светлина върху ролята и предназначението на обект №41 в цялостния облик на Външния град на Плиска през Х в.

№9. СОНДАЖНИ РАЗКОПКИ В ПРИЛЕЖАЩАТА ОКОЛНОСТ НА МОГИЛА №27 В ПЛИСКОВСКОТО ПОЛЕ

Янко Димитров, Станислав Иванов, Никола Тонков, Лазар Нинов, Юлиян Савев

През 2010 г. могилата бе проучена цялостно чрез разкопки (Димитров и др. 2011, 403-406). Въз основа на намереният в ямите животински костен материал, индикиращ обредни действия, функцията на могилата бе определена като поменална, от езическия период на Първото българско царство.

След възстановяване на могилата през 2012 г., в прилежащия ѝ терен под ръководството на инж. д-р Н. Тонков бе извършено геофизично-геоматнитно изследване, което обхвана площ от 14800 м^2 и бе документирано с Карта на вертикалния градиент на магнитното поле на околомогилното пространство (обр. 1).

Целта на проведените през 2013 г. разкопки бе цялостното или частично разкриване на индикираните чрез геомагнетика археологически структури в околомогилното пространство и изясняване на техния характер.

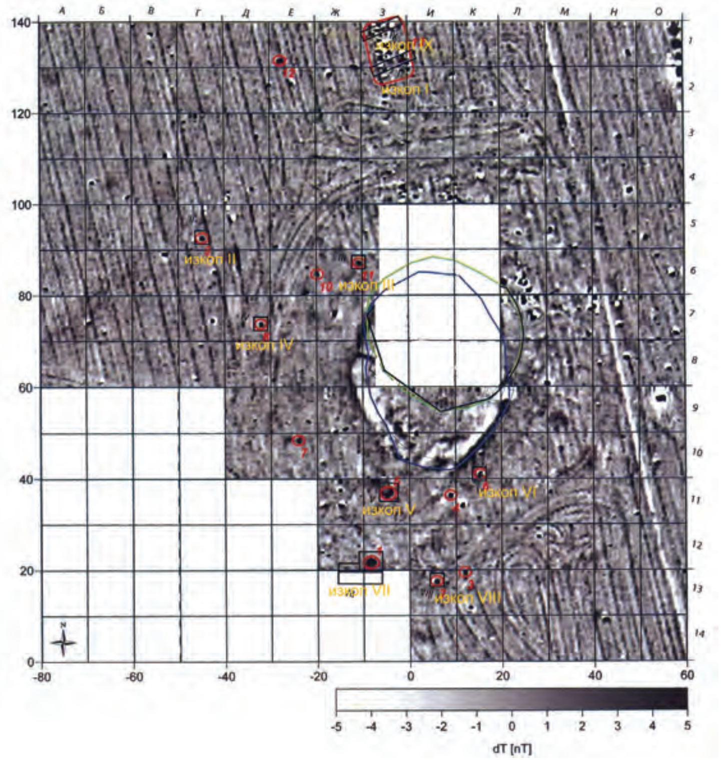

Обр. 1. Карта на вертикалния градиент на магнитното поле на околомогилното пространство на могила №27 в землището на гр. Плиска (автор от инж. д-р Н. Тонков (НАИМ–БАН) и ситуационен план на изкопите от 2013 г.

Разкопките се проведоха в 9 изкопи (№ I – IX), които обхванаха 8 от препоръчаните за археологическа проверка общо 13 геомагнитни аномалии: аномалиии №1 (изкоп VII, с размери 6,75 х 11 м), №2 (изкоп VIII, с размери 4 х 4 м), №5 (изкоп V, с размери 4 х 4 м), №6 (изкоп VI, с размери 3 х 3 м), №8 (изкоп IV, с размери 3 х 3 м), №9 (изкоп II, с размери 3 х 3 м), №11 (изкоп III, с размери 3 х 3 м) и №13 (изкопи I, с размери 10 х 2 м, и IX с размери 9 х 2 м).

Голямата аномалия №13, на 40-50 м северно от могилата, не даде очаквания резултат – в изкопи I и IX не бе установен културен пласт, само в изкоп I бе разкрита малка част от плитко вкопана в льоса структура с правоъгълна форма, а близо до нейния ЮИ ъгъл – дупка от вертикално забита дървен кол.

В изкопи II, III и IV също не бе констатиран културен пласт, а само няколко вкопани в предматерика или в льоса структури. В изкоп III това са северните краища на две ями, които са разположени една до друга. Широки са по 0,75-0,80 м и вероятно са от легла на дървени стълбове. По-особена е структурата, която бе разкрита частично в ЮЗ ъгъл на изкоп II, на 40 м в посока на запад-северозапад от

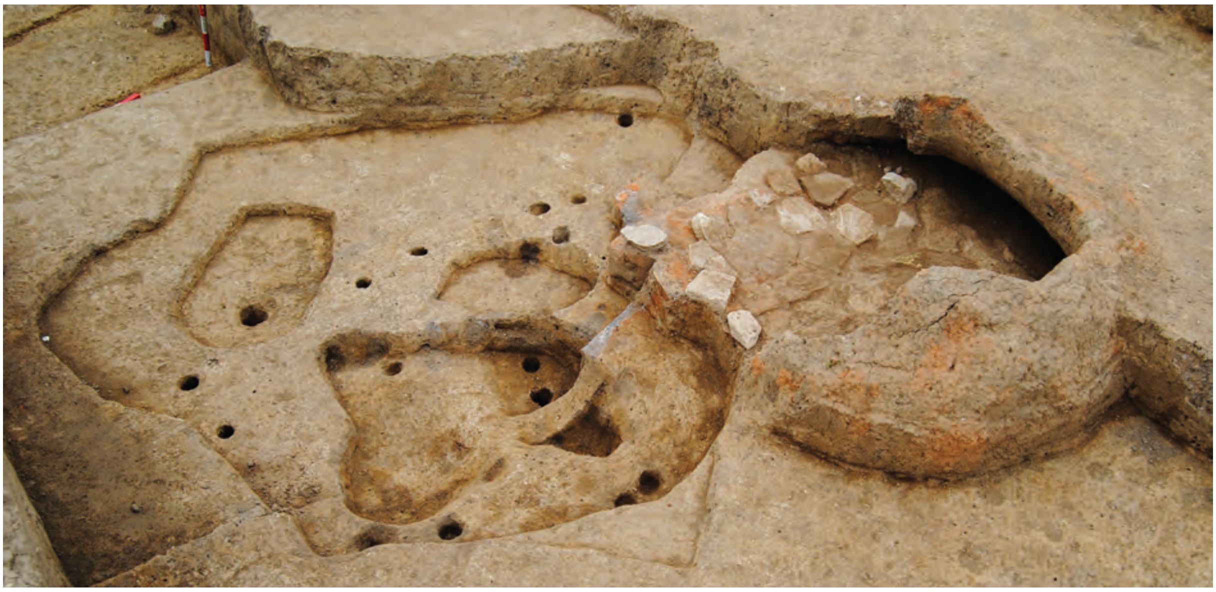

Обр. 2. Битова пещ с предпещно помещение в изкоп VII.

могилата. Това е пръстеновидна траншейка, широка 0,17-0,20 м, дълбока 0,10-0,15 м от нивото на засичане в предматерика.

В изкоп V, който бе заложен южно от могилата, където теренът се снижава и е с много голяма дебелина на чернозема, льосът бе достигнат на дълб. 1,40-1,50 м от нивото на днешната повърхност. На тази дълбочина се установи западната част от плитко вкопаване (0,10-0,15 м от нивото на очертаване) с форма на издължен З – И овал, което продължава на изток в непроучван терен. Покрай стената му, отвън, се очертаха и бяха разчистени 12 дупки от колове, други две такива имаше във вътрешността. Съоръжението, което може да се определи като наземна постройка-навес с лека дървена конструкция, е разположено на 10 м южно от периферията на могилата, без да може да се каже нещо определено за това дали двете структури са синхронни или не.

В изкоп VIII, който обхвана аномалия №2, бе регистрирана малка част от вкопана в предматерика яма, запълнена със смесена льосова и хумусна пръст.

Изкоп VII бе разположен на 20 м южно от могилата, на мястото на голямата геомагнитна аномалия №1, която бе единствената, индикираща категорично наличието на вкопано жилище с пещ. Разкритите тук изцяло и частично структури са в суперпозиции, което позволи да бъде установена тяхната относителна хронология. Най-късното съоръжение е кръгла битова пещ (диаметър вътре 1,30 м), с отвор на ЮЗ, където се свързва с вкопано на около 0,50 м предпещно помещение с правоъгълна форма (обр. 2). В пода на това помещение бяха разчистени 14 дупки от колове, вероятно от някаква дървена „мебел“. Фрагментираната битова керамика в запълването на помещението, а също и от пещта, е с белези за датировка в X в.

В пласта под нивото на пещта и в запълването на всички останали вкопани структури, битовата керамика, макар и в малко количество, е с ясни белези за датиране в края на VIII-IX в. Представени в низходящ хронологичен ред, следващите структури, открити в изкоп VII, са:

Траншея от дървена ограда (?), която бе разкрита в дълга 4,50 м отсечка и има посока север – юг, с отклонение в посока СЗ – ЮИ. Синхронни с нея изглежда, че са две четвъртити ями с отвесни стени и равни дъна, вероятно легла на дървени опорни стълбове.

Гроб на дете на възраст до 1 година, ориентиран С – Ю, глава на север. Установени бяха нарушения в анатомичния ред и позиция на някои от костите. По мнение на д-р Илгизар Газимзянов (ст. н. с. антрополог в АИ при АН на Р Татарстан), това едва ли може да се отдаде на ритуални действия, по-скоро е резултат от интервенцията на риещи животни. От дясната страна и под черепа се намери съвсем малка обеца-халка от обла медна тел. Съобразно стратиграфската му позиция и най-вече поради ориентацията С – Ю, гробът може да бъде определен като езически от дохристиянския период на Първото българско царство.

Гроб на куче (обр. 3). Животното е било обезглавено (експертна оценка на доц. д-р Л. Нинов), след което трупът и главата са били положени заедно в елипсовидна яма, с ориентация Ю – С, като главата е положена от южната страна на трупа.

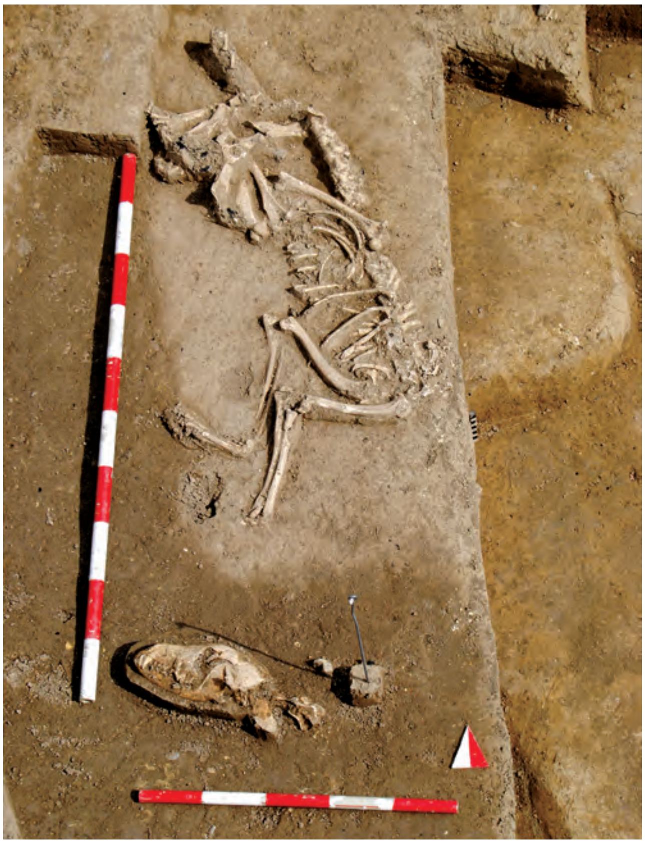

Обр. 3. Гроб на куче в изкоп VII.

Голямо вкопано съоръжение с ширина около 7 м, ориентирано в посока С – Ю. Изкопът продължава в непроучен терен на юг, на север и на запад, като СИ-ят му край е изцяло покрит от битовата пещ и свързаното с нея помещение. С дъното си е вкопан в льоса, като бе установено, че се задълбочава стъпаловидно от периферията към средната част, където в проучения участък е достигната дълбочина от 1,80 м, без да е разкрито дъно. Установено бе, че запълването на съоръжението е ставало постепенно, като бяха регистрирани няколко прослойки от редуваща се льосова и хумусна пръст, на места смесена с въгленчета, кости от животни (сред тях и кости от кон), както и няколко фрагмента от глинени съдове с категорични белези за датировка в границите края на VIII – средата на IX в. В запълването на изкопа бе открит амулет от кост на есетрова риба, което бе установено при анализа на добитите при разкопките животински кости, извършен от доц. д-р Л. Нинов. За предназначението на това съоръжение на сегашния етап от проучването трудно може да се каже нещо определено. Преди цялостното му разкриване връзката му с могилата, или с т.нар. подмогилни структури, остава под въпрос. Все пак, едва ли на случайност може да се отдаде факта, че точно тук, в запълващият съоръжението насип, бяха открити детското езическо погребение, заровеното ритуално (?) куче и костният амулет.

Въпреки, че бяха извършени със сравнително малък ресурс, сондажните разкопки от 2013 г. показаха, че могила №27 и прилежащото ѝ пространство се очертават като един от перспективните обекти за изследване на погребалните и поменални практики от дохристиянския период на Първото българско царство.

Литература

Димитров, Иванов 2010: Я. Димитров, С. Иванов. Теренни обхождания в Плисковското поле. – Археологически открития и разкопки през 2009 г. София, 2010, 641-643.

Димитров и др. 2011: Я. Димитров, А. Аладжов, М. Инкова, С. Иванов. Проучване на Могила №27 (землище на община Каспичан) в околностите на Плиска. – Археологически открития и разкопки през 2010 г. София, 2011, 403-406.

№10. РАННОСРЕДНОВЕКОВНО ЗЕМЛЕНО УКРЕПЛЕНИЕ КАБИЮК

Янко Димитров, Андрей Аладжов, Валери Григоров, Мариела Инкова, Евгения Коматарова-Балинова, Станислав Иванов

Предприетите през 2013 г. редовни археологически разкопки имаха за задача да започне цялостно разкриване на два от архитектурните комплекси в централната част на укреплението – Комплекси „А“ и „В“ на обект №2 (според археологическата карта на НИАР „КАБИЮК“).

Обхванатата от проучването площ е в 2 изследователски изкопа, с площ 1800 м^2 – Комплекс „А“, с площ 900 м^2 – Комплекс „В“. Средната достигната дълбочина е 0,70 м от нивото на съвременния терен.

Комплекс „А“ (обр. 1)

Разположен е върху площ от около 1300 м^2. Постройката е достигнала до нас силно обезличена. От нея са запазени главно основите и на места до един-два реда камъни от суперструкцията. Останалите строителни материали, основно камъни и керемиди от покрива, са били извадени и преизползвани в други градежи, вероятно още през Средновековието.

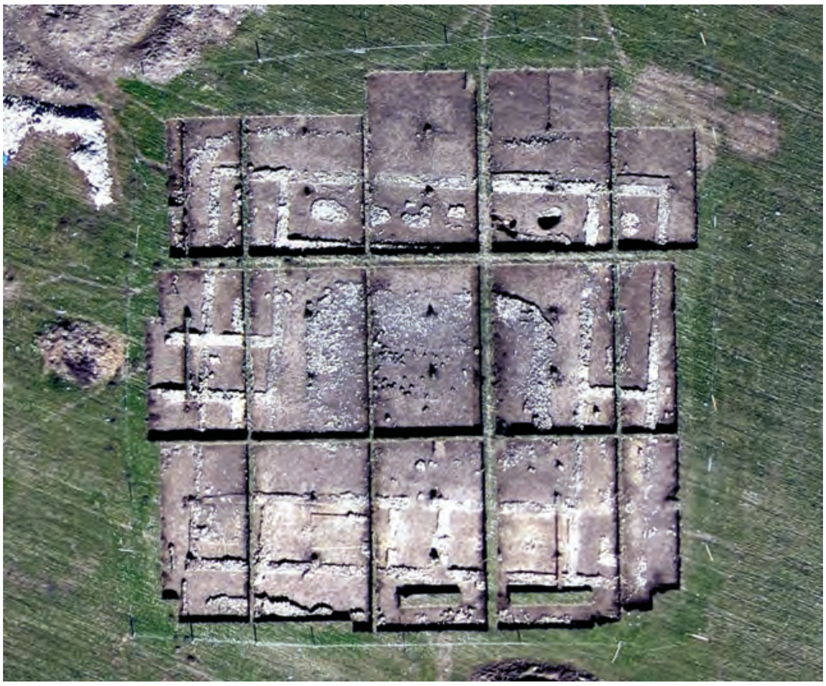

Обр. 1. Комплекс А – ортофото.

Въпреки нейната лоша запазеност, все пак можаха да бъдат извлечени данни за начина на градеж. Стените са изградени върху плитко вкопана основа, в която преобладават дребните ломени камъни. В суперструкцията на сградата са използвани по-големи ломени камъни, които са одялани по лицевите страни. За спойка между камъните е използвана жълта глина. Ширината на зидовете е 0,95 и 1 м.

Цялостният план на комплекса представлява единен правоъгълен корпус, съставен от четири свързани едно с друго крила, разположени около вътрешен двор. Размерите на комплекса са С – Ю 34 м и И – З 38 м. Четирите крила на постройката са широки по 6,80 – 7 м (вътрешно 4,80 – 5 м). Вътрешните им надлъжни зидове оформят в ъглите на комплекса квадратни помещения с размери 5х5 м. Тъй като засега наличието на двете източни ъглови помещения не е доказано, общият възстановен план, който предлагаме, е в два варианта – първият е с 9 помещения, а вторият с 11. В комплекса се е влизало през два портално оформени входа – от юг и запад.

Южният вход е разположен почти в средата на южното крило, като го разделя на две почти еднакви помещения – източно и западно, с размери 9,80 х 5 м. Ширината на входа в прохода е 3,20 м, дължината 5 м. Западният вход е разположен в средата на крилото и страниците му са оформени с пиластри, издаващи се пред лицето на стената. Той е широк 3,70 м и дълъг 8 м. Посредством прохода на входа западното крило е разделено на две помещения – южно (7,70 х 4,95 м) и северно (7,30 х 4,85 м). Източното крило на комплекса е разделено от разпределителен зид на две помещения – южно (8,30 х 5 м) и северно (9,60 х 4,85 м).

В северното крило няма преградни зидове – то е еднопространствено, с размери 18,60 х 4,80 м.

Така оформени, околовръстни помещения затварят вътрешен двор с размери 24,60 х 19,70 м. Дворното пространство вероятно е било настлано с плочести камъни, част от които са запазени на мястото си, поединично или в групи по 2-3. Поради силната обезличеност на сградата, засега никъде не са констатирани входове в отделните помещения.

Във вътрешността на помещенията, на нивото на пода, бяха разкрити струпвания от камъни. Те са най-много в средата на квадратните ъглови помещения, а в дългите помещения струпванията са общо взето в ивици по дългата им ос, като се редуват през определен интервал.

Проучено бе едно от тези каменни струпвания, разположено в източния край на дългото еднопространствено помещение на северния корпус. При разчистването на камъните се оказа, че те всъщност запълват горната част на яма с издължена И–З овална форма и размери 1,40 х 1 м. Към дъното стените на ямата се стесняват, като то самото е леко заоблено. Ями с подобна форма се интерпретират като стопански, като е допустимо в тях да е бил поставян съд с голяма вместимост (долиум или кош), за съхраняване на продукти. Под насипа в широката яма се откри яма от дълбоко забит дървен

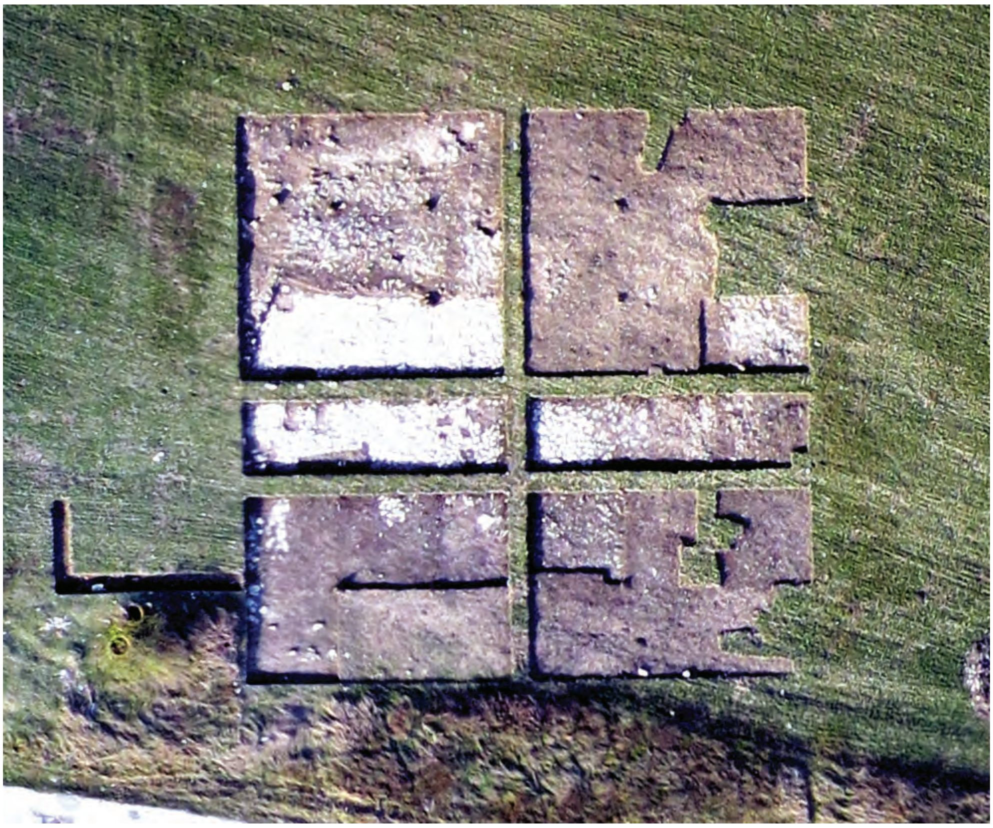

Обр. 2. Комплекс В – ортофото.

стълб. В насипа се очерта гнездото за стълба (диаметър 0,40 м), който допълнително е бил укрепен с блокаж от камъни.

На достигнатия етап от проучванията няма достатъчно данни за еднозначен отговор на въпроса относно предназначението на комплекса. Планировката показва сходство с характеристиките на серия от постройки, познати от Външния град на Плиска и интерпретирани като болярски имения. Известна представителност има в порталното оформление на западния вход, което позволява да предположим, че се касае за жилищен комплекс. Наличието на преустройства, забележими в някои пунктове, показва развитие в плановата структура на комплекса и стремеж към постигане на повече удобства. Такова се явява допълнителното изграждане на втори вход – западният, както и данните за преустройство на южния вход.

Голямата ширината на входовете показва, че вътрешността на имението е била достъпна и за товарни коли. Наличието на стопански ями във вътрешността на помещенията от приземния етаж подсказва предназначението им като складове за съхранение на продукти.

Като работна хипотеза, изглежда приемливо комплекс „А“ да бъде определен като болярско имение с жилищни постройки и свързаните с тях домакински помещения. Засега най-точният паралел по отношение на плана е т.нар. кервансарай (пазарище) пред южната порта на каменната крепост в Плиска, а извън пределите на българските земи – резиденциални постройки или кервансараи на арабите от времето на Омаядите (първа половина на VIII до нач. на X в., например в Каср ал Хаир, Хирбат Минях) (Grabar at al. 1978, 30- 39; Creswell 1969, 507, fig. 562).

Откритите материали позволяват да се определи времето на съществуване на комплекса. Основно се открива керамика с белези за датировка в края на IX- първата половина на X в. Керамиката дава основание да се предположи, че комплексът е бил изграден в края на IX в. и е просъществувал сравнително кратко време – около 2-3 десетилетия. Липсата на голям брой находки, сравнително малкото количество на строителните материали – камъни от стените и керемиди от покрива (част от тях с врязани старобългарски знаци), позволява да се предполага, че комплексът е бил напуснат, а не е „загинал“ вследствие на катаклизъм, още повече че никъде не бяха регистрирани следи от опожаряване. Сред находките заслужават да бъдат отбелязани желязна бойна брадва, половинка от двусъставно бронзово печатче с гравиран в негатив надпис, малка частица от луксозен сребърен накит.

Комплекс „В“ (обр. 2)

Той отстои на 110 м южно от комплекс „А“. Заема по-високо издигнато място, осигуряващо много добър обзор във всички посоки, особено на север и най-вече на юг. Поради големите мащаби на комплексите проучването му е в самото си начало. В пространството на вътрешния двор се разкри почти непокътната настилка от големи, добре огладени и идеално подравнени плочести камъни.

Малко повече са находките – три бронзови токи за ремъци, гайка, железен връх на стрела. Битовата керамика е със същата характиристика, като тази от комплекс „А“, но има и отделни фрагменти от съдове с белези за по-късна датировка.

Литература

Grabar at al. 1978: O. Grabar, J. Perrot, B. Ravani, M. Rosen. City in the Desert. Qasr al-Hayr East. Harvard Middle Eastern Monograph Series, 1978.

Creswell 1969: K. A. Creswell. Early Muslim Architecture Umayads A.D. 622-750. Oxford, 1969.

№11. ЕЗИЧЕСКИ ХРАМ КАБИЮК

Станислав Иванов, Тихомир Тихов

Кабиюшкият землен лагер отстои на около 15 км югозападно от Плиска и е второто по големина землено укрепление след столицата, с площ от 5300 дка. Името идва от голямата могила, намираща се в рамките на укреплението – Кабиюк (мека, нетрайна височина). Известен е на науката от края на XIX в., благодарение на активната дейност на Карел Шкорпил, но доскоро целенасочени проучвания не са провеждани.

Започнали като спасителни, проучванията се превърнаха в редовни. В рамките на 4 сезона, в периода 2007 – 2011 г., се разкри площта, върху която е разположен храмът и частично бяха проучени структури за изясняване на стратиграфията на обекта.

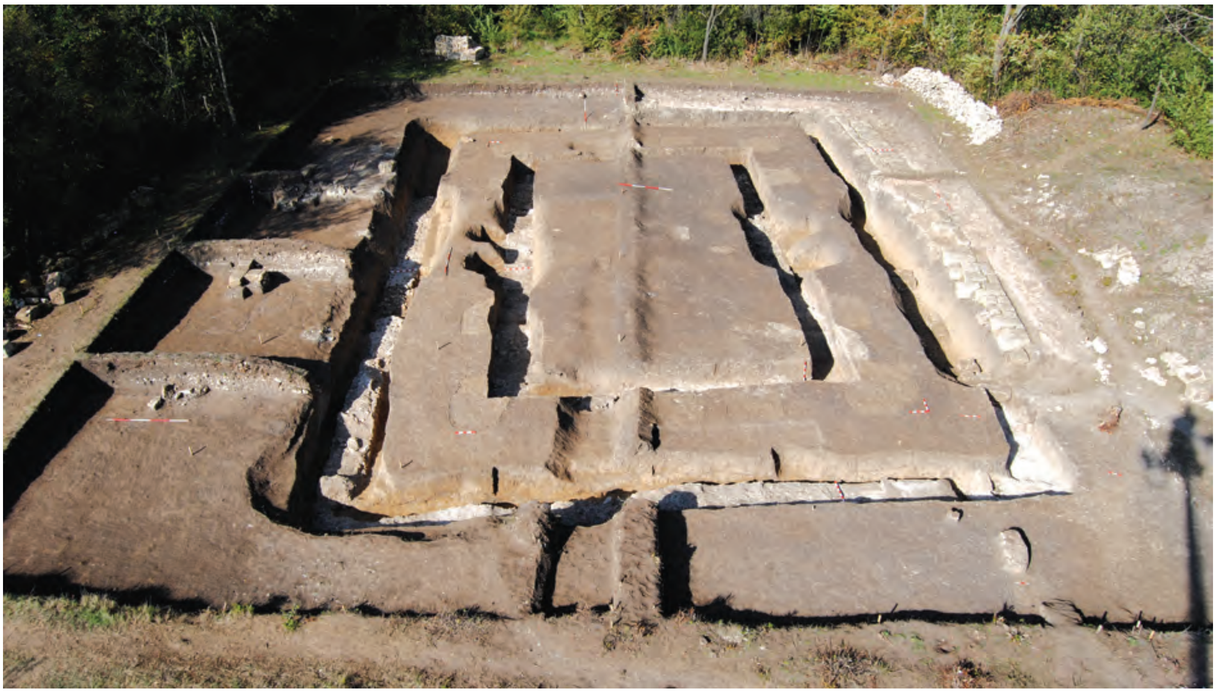

Обр. 1. Общ изглед към езическия храм.

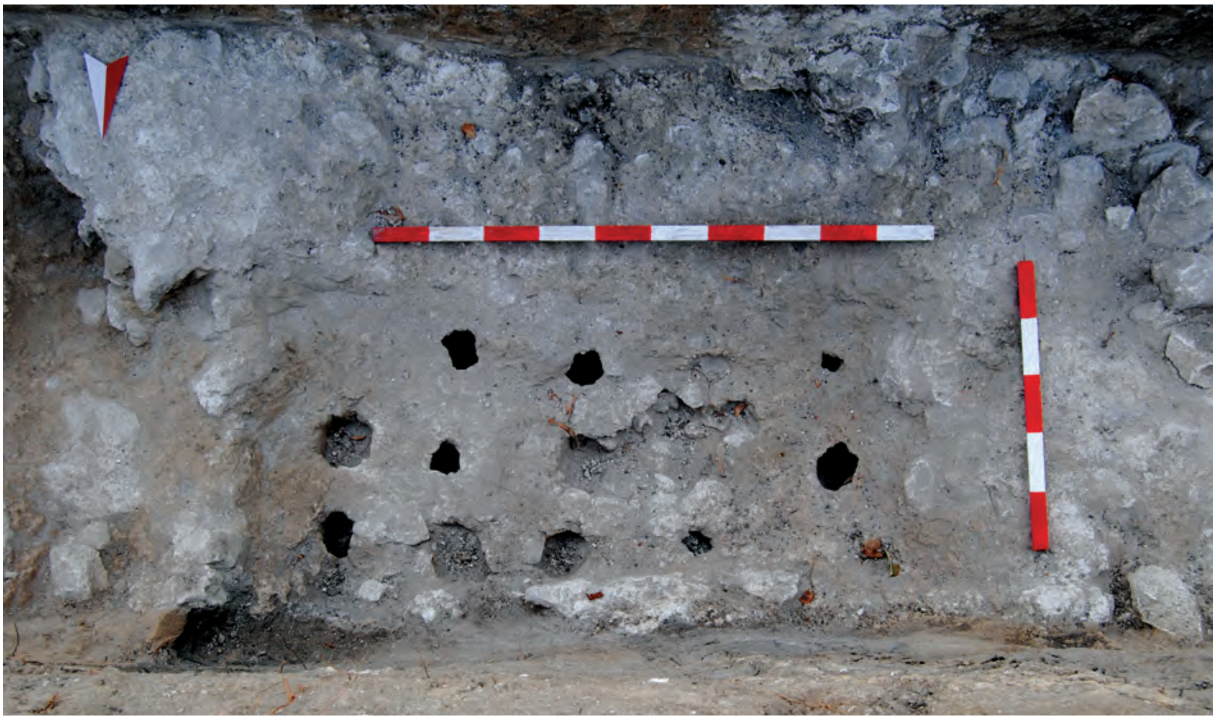

Обр. 2. Хоросановата подложка с дупки от пилоти и отпечатък от квадров блок.

През 2013 г. продължи проучването на обекта от екип състав: ръководител Станислав Иванов (НАИМ–БАН); зам.-ръководител Тихомир Тихов (РИМ – Шумен); сътрудници: Панайот Антонов (РИМ – Шумен) и Юлиян Савев; геодезическо заснемане Владимир Вълчев (РИМ – Шумен).

Основната дейност бе съсредоточена в разкриването на останките от основите на сградата, с цел добиване на повече данни за начина на нейното изграждане и доуточняване на стратиграфията.

Езически храм. Според регистрираните изкопи за основите бе установен планът (обр. 1). Той представлява два вписани един в друг правоъгълника. Храмът е ориентиран с дългата си ос в посока изток – запад, с отклонение 95°. Размерите на храма, засечени според останките, които са достигнали до нас, са: външен четириъгълник 25,60 х 17,60 м и вътрешен 17,40 х 9,60 м.

При изчерпването на насипите от леглата на основите се установи, че те са с различна степен на запазеност. По-голямата част от северната, западната и около 1/3 от южната външна основи са демонтирани до нивото на терена под основите при иманярската интервенция през 2007 г. В останалите сектори основите са запазени с техните хоросанови подложки (обр. 2). Само в участък при северната половина на източната външна основа е запазен на място един ред блокове от основата.

На дъното на изкопа са били набити дървени колове – пилоти. По ширината на основите се откриват по 5 дупки. Използваните колове са с четвъртито и кръгло сечение. Набитите пилоти са стърчали с около 0,20 м над дъното на изкопа. Горният им край е бил залят и обхванат от хоросан, примесен със счукана тухла, в който е имало дребни камъни и фрагменти от тухли. Върху така изградената хоросанова подложка на основата са поставяни блоковете от първия ред на основата. На много места върху хоросановата подложка личат отпечатъци от извадените квадри. По леглата на демонтираните квадри и по запазеният сектор с първия ред блокове от основата се установява системата на тяхното подреждане (обр. 3). Те са поставяни в системата биндер-лойфер, като стриктно се е следяло за тяхното правилно редуване на напречни и надлъжни. Спойката между тях е от розов хоросан. При изчерпването на насипите от леглата на основите бяха открити подобни камъни, някои цели, а други във фрагментирано състояние. Върху по-голямата част от тях има врязани различни старобългарски знаци. Ширината на основите е между 0,97 и 1,04 м, което позволява да се предположи, че зидовете от суперструкцията са с максимална ширина 1 м. Основите и на двата четириъгълника са фундирани на еднаква дълбочина. Следи от подова настилка не са открити. На такава се попадна около езическия храм. Тя е от варовикови квадри и плочести камъни. Размерите и вида на камъните употребени в настилката не се различават от тези използвани в храма. Настилката е най-добре запазена северно от сградата.

Ями от дървени стълбове за скеле. Южно от храма се разкриха редица от ями 7 ями. Те отстоят на около 1-1,20 м от основата и на около 1 м една от друга. Запълнени са с насип, в който преобладават дребните камъчета. Ями с подобен характер на запълването се откриха и на запад от храма. Засега са три — при югозападния му ъгъл и отстоят на същото разстояние от сградата. В северната стена на изкопа за северната външна основа, се забелязват насипи на ями със същия характер. Тук те са застъпени от камъните на настилката. Ямите са с диаметър 0,50-0,60 м и по стратиграфско съотношение се явяват синхронни с нейното издигане. Това предполага те да бъдат определени като ями от дървени стълбове, които са част от конструкцията на скеле, използвано при строителството на постройката. След нейната направа те са били демонтирани и в тях са попаднали останки от строителството. След премахването на скелето е била направена и настилката. Засега около основата на вътрешния четириъгълник не се откриват такива ями.

Ями от дървена сграда, предхождаща каменната. Ямите от нея са на ниво очертание и се откриват около външното лице на вътрешния четириъгълник. Те са 18 и са симетрично разположени, както една спрямо друга, така и спрямо вътрешния правоъгълник. Размерите им варират между 1,20 и 1,80 м. През 2008 г. бяха проучени четири от тях. При изчерпването на ямите се установи, че запълващият ги насип е срязан от траншеята за основата и отчасти остава под хоросановата основа.

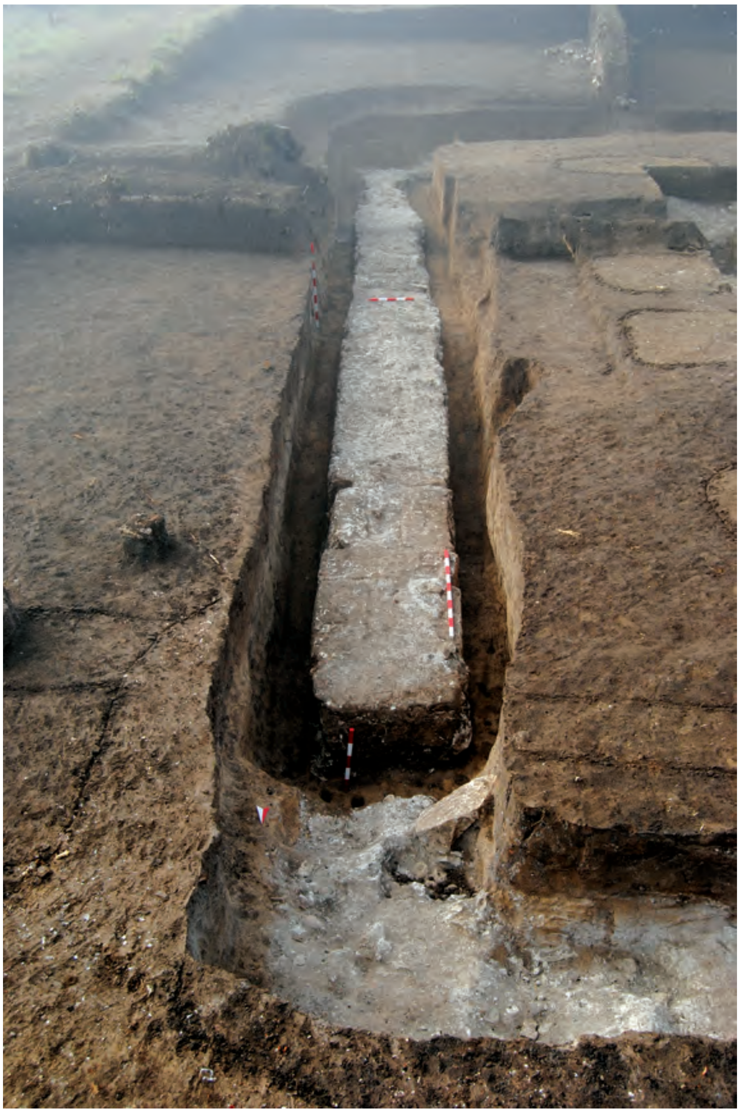

Обр. 3. Сектор със запазен първи ред блокове от основата.

Траншея и ями от дървени стълбове. Североизточно от храма се попадна на траншея ос посока изток – запад и ширина около 0,60 м. Тя е запълнена с жълто-кафява пръст. Засега е регистрирана само на ниво очертание, като се явява по-ранна от храма, чийто основи я режат.

Южно от езическия храм още предишните сезони се регистрираха насипи от двойни (?) ями за дървени стълбове. Те са разположени в редица с посока изток – запад. Засега сигурно личат насипите на 4 такива двойки. Вече е изказвано предположението, за възможността да се свържат с ямите от вътрешния четириъгълник, но това може да се потвърди или отхвърли само при бъдещи проучвания.

Следи от археологически разкопки. На тях се попадна при изчерпването на насипа от леглото на южната и източна външни основи. Тук очертанията на насипа бяха по-широки, отколкото в другите сектори. При изчерпването на насипа се установи, че изкопа в тези сектори е направен така, че са оголени страниците на запазените части от основата. При североизточния външен ъгъл, непосредствено на север от запазения участък с квадрите от първия ред на основата е махната подложката.

В насипа върху югоизточния ъгъл се попадна на следи от открито огнище, оградено с камъни. Следите от огъня не са големи – опалена пръст и въглени, не се забелязва силно опалване на камъните. При разчистването му се откриха материали от XX в. – тел и гвоздеи. То вероятно е направено от хора, участвали в разкопките или от местни жители.

Откритият подемен материал, освен споменатите строителни материали, се състои основно от дребни керамични фрагменти. Те произлизат основно от насипите, запълващи леглата на основите. Всички попадат в границите на IX-X в.

Датировката на езическия храм се определя по паралелите му с други сходни постройки в Плиска, Мадара, Преслав и Дръстър. Всички те се свързват със строителната дейност на кан Омуртаг от началото на IX в. Материалите, произхождащи от проучванията – отделни фрагменти битова керамика, и най-вече стратиграфията на обекта, позволяват да се предполага времето на неговото разрушаване — края на IX или началото на X в.

ВЕЛИКИ ПРЕСЛАВ

№12. ПАТРИАРШЕСКА ЧАСТ НА ЦАРСКИЯ ДВОРЕЦ – ВЕЛИКИ ПРЕСЛАВ

Ангел Конаклиев, Стела Дончева

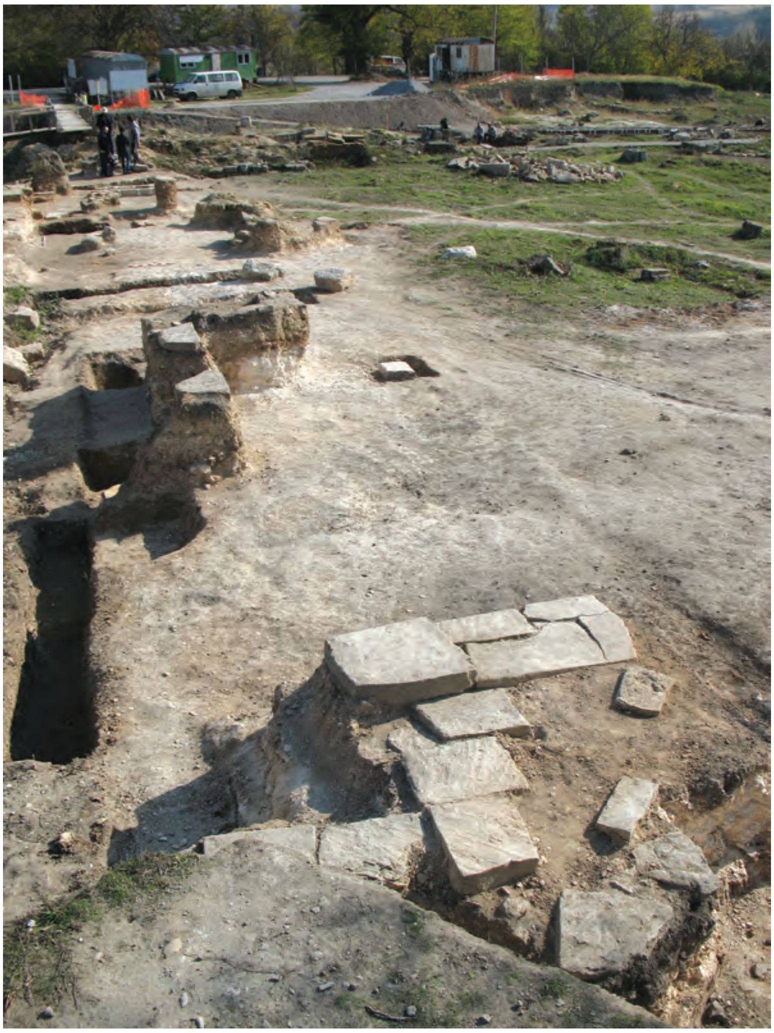

Обр. 1. Каменна настилка – XI в. Поглед от запад.

Проучванията през тази година закъсняха, но въпреки това се проведоха в края на археологическия сезон. Те бяха планирани съобразно наличните средства за 19 дни с 18 работника. Целта беше да се проучи и премахне туристическата пътека, водеща към дворцовите сгради, което се налага от стартиралия проект „Векът на Симеон оживява". Това е и единственият неразкопан сектор между Дворцовата църква и Патриаршеската базилика. Теренът попада в кв. 179 и кв. 180 при квартал 161 и кв. 71, 72, 73, 74, 75 и 76 при квартал 162 от план-квадратната мрежа на Дворцовия център на Преслав. Част от пътеката навлиза и в квадратите северно от тях, т.е. кв. 169 и кв. 170 от квартал 161 и кв. 61, 62, 63, 64 и 65 от квартал 162.

В резултат на проучванията бяха постигнати няколко значими резултата. Най-много структури се разкриха от средновековната настилка от XI в., съставена от големи каменни плочи, положени върху дебела хоросанова подложка, която на места достига до 0,70-0,80 м. Плочите са на едно ниво и с по-рано регистрираните пасажи от същата настилка северно от оградния зид на базиликата (обр. 1).

В източната част на проучвания терен се разчистиха и останалите зидове от двете късни сгради (XII-XIII в.), регистрирани в по-голямата си част преди няколко години. При първата постройка в кв. 74 се разчисти северния зид с посока изток – запад, съставен от средно големи камъни върху хоросанова спойка. Дължината му се оказа 5,60 м, а ширината – 0,80 м. Втората сграда, попадаща в кв. 76 и отстояща северно от двата разкрити каменен и тухлен канал се затваря от зид с ширина 0,80 м, изграден на калова спойка. Той разбива част от хоросана, останал от подложката на настилката от XI в. Цялата постройка има размери 6 х 4,20 м. Тук се разкри и продължението на тухления канал, който се оказа, че тръгва от шахта с размери 1,60 х 1,60 м. Между хоросановата подложка и разбитата част от настилката на канала се попадна на гроб на мъж, ориентиран в посока изток – запад. Скелетът е разделен на две части, отстоящи на разстояние 0,50 м. Върху таза му се намери железен косер. Дълбочината, на която е положено тялото от нивото на тухлената настилка е 0,30 м.

Друг значим резултат, постигнат през тази година, е откриването на нов водопровод източно от разкритите вече пет такива северно от базиликата. Посоката на новото съоръжение е север – юг, а дължината на запазената част – 6 м. Неговото трасе е разбито в северната си част, но ясно се проследява продължението му в тази посока над верижната постройка, която попада южно от Дворцовата църква (обр. 2).

Трябва да се отбележи и разкриването на стъпката от колона с размери 1 х 0,90 м, която е на дълбочина 0,65 м под нивото на хоросановата подложка на каменната настилка. Значим резултат е и намирането на подложката, съставена от малки камъни на калова спойка, които се намират на 1,80 м от съвременния терен и на 0,90 м под каменната настилка от плочи. Тази структура се регистрира в два от заложените покрай верижната постройка сондажи. Ширината на каменната подложка е 0,60 м и вероятно е отстъп от основите на посочената сграда. В два от контролните сондажи се разкри и по-ранна тухлена настилка, както и плоча, лежаща върху хоросанова подложка с дебелина 0,30 м. Последната отстои на 0,40 м под ранната стена на аула, която върви с посока изток – запад. В един от сондажите се достигна

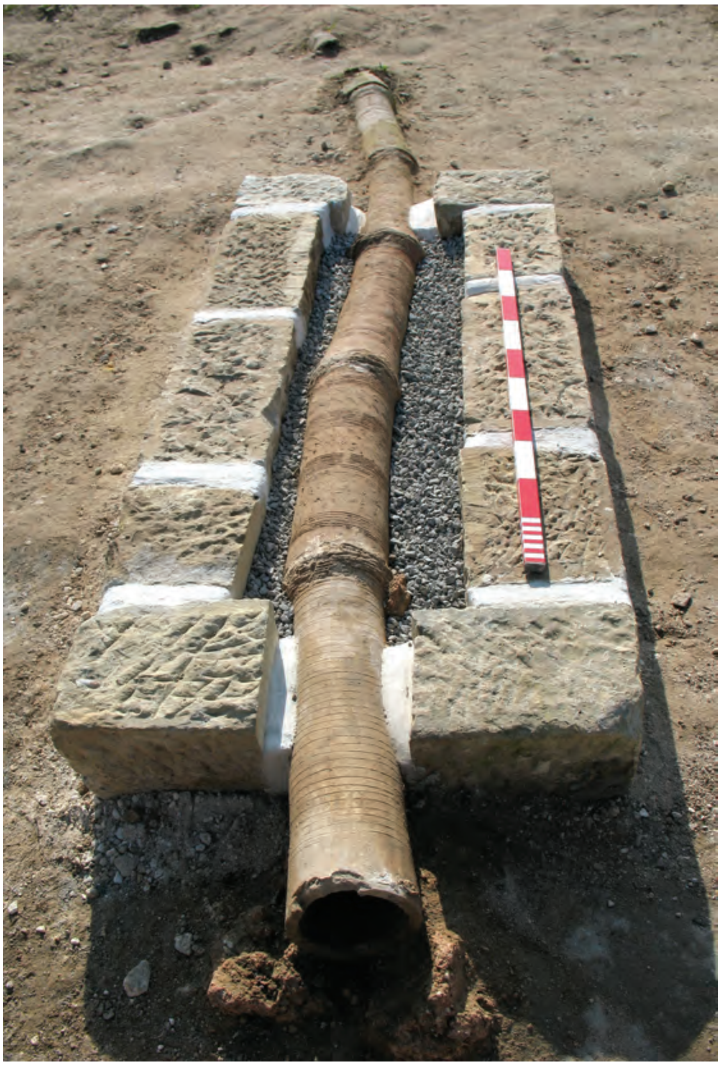

Обр. 2. Новоразкрит водопровод с посока север – юг. Поглед от юг.

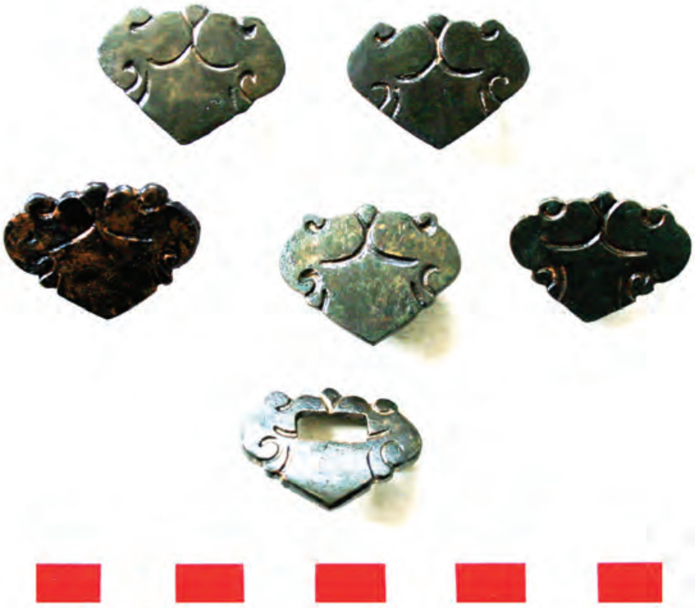

Обр. 3. Набор от коланни украси.

и льоса, който е на 0,60 м под хоросановата структура на верижната сграда, на 1,80 м под настилката от XI в. и на общо 2,30 м от съвременния терен.

Освен споменатите структури, намерени на проучвания терен се откриха и много находки (обр. 3). Сред тях преобладават средновековните орязани монети, също три фолиса и един сръбски грош от намерената преди няколко година колективна находка в близост до това място. Разнообразна палитра от цветове и форми образуват и детайлите от мраморни настилки, намерени в една от варниците. Сред интересните предмети са също две звънчета, едното от които с прорез във форма на двоен патриаршески кръст. Сред керамичния материал преобладават фрагментите от къснсредновековна керамика (XII-XIII в.), като в един от секторите бяха намерени и няколко по-ранни фрагмента керамика от X в.

№13. ДВОРЦОВА СГРАДА В ЮГОЗАПАДНАТА ЧАСТ НА ГОЛЕМИЯ ЦАРСКИ ДВОРЕЦ ВЪВ ВЕЛИКИ ПРЕСЛАВ

Стойчо Бонев, Радостина Георгиева

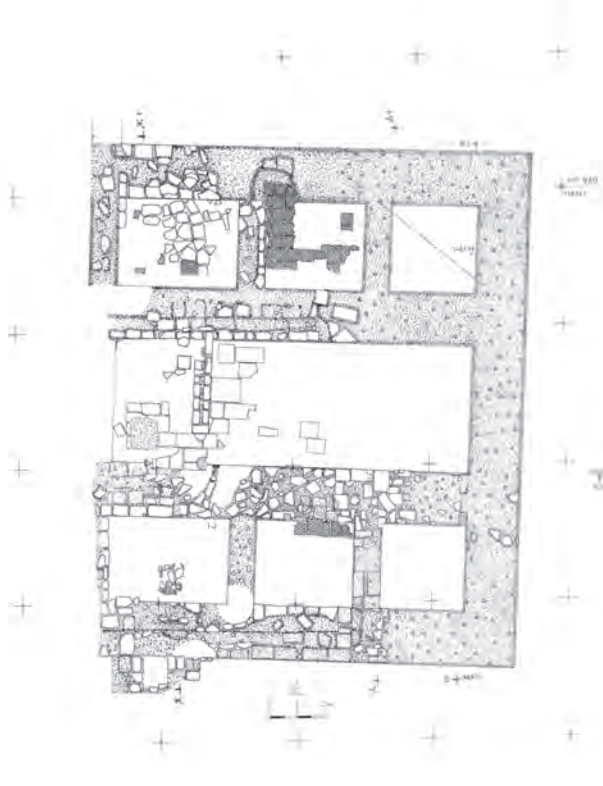

Обр. 1. План на разкритата част от двореца.

Археологическите проучвания в югозападната част на царския дворец във Велики Преслав през 2013 г. продължиха от 12.08 до 6.09. Екипът, който ги проведе, беше в състав доц. д-р Стойчо Бонев от филиала на НАИМ гр. Шумен – ръководител на експедицията и Радостина Георгиева от „АМ Велики Преслав“ – зам. ръководител. На терена работиха дванадесет наемни работници от Велики Преслав. Средствата, значително намалени в сравнение с предходния сезон, се осигуриха от МК по договор с НАИМ.

Продължи разкриването на огромната сграда, чието наличие се засвидетелства през 2010 г., за която сме докладвали на ежегодните отчетни сесии на ССА, популяризирали сме чрез средствата за масово осведомяване, а научна интерпретация получи наскоро на страниците на новоизлезлия том 7 на Сборник Преслав.

Заложен беше изкоп с размери 21 м север – юг и 2,50 м изток – запад при дълбочина 2 м до подовото ниво на постройката и 2,20-2,30 м до зидовете, които тук са запазени по-добре с трите квадрови реда на основите, достигащи до строителното ниво на паметника. При това положение, границата на изследвания терен се измести по склона на запад и така се достигна до разкриването на още една част от корпуса на сградата. Както се знае, това е внушителна архитектурна конструкция, която е сред най-ярките представители на старобългарската светска архитектура от IX-X в. В план величествената сграда е съставена от три корпуса, разгърнати с дългата си ос изток – запад (обр. 1). В средата, до линията, до която се достигна през 2013 г., се развива неразчленена от напречни зидове централна зала, широка в надземната си част 5 м. От двете страни, т. е. от север и от юг, тя е фланкирана с по една редица по-малки помещения, от които са разкрити по три. Впрочем третите от тях, погледнато от изток към запад, бяха завършени при тези последни проучвания. Третото северно помещение е с дължина 4,40 м и по този показател надвишава значително двете предходни. Следва да се уточни, че те също не са еднакви по дължина и имат размери съответно 3,40 и 3,80 м. От какво е продиктувана тази разлика остава неясно. Новоразкритото трето северно помещение е с настилка от варовикови плочи с неправилна форма, но съвместени така, че между тях са останали много тесни фуги. Третото помещение в южния корпус изглежда е било с настилка от мраморни плочи, като тези в централната зала, фрагменти от каквито, макар и силно натрошени, са се запазили на място.

Ширината на постройката север – юг е 20 м, а разкритото на този етап от нейната дължина е 16,50 м. В този пункт се попадна на ограничителен зид от запад с ширина 1 м, с каквато са и всички останали напречни зидове, които разпределят вътрешното пространство в страничните кораби. (обр. 2). Този зид преминава през цялата ширина на сградата и излиза извън нейните очертания от двете ѝ страни. И докато наличието му в страничните кораби е обяснимо с необходимостта поредните помещения в тях да бъдат затворени, то затварянето и на централната зала е факт, който отвежда разсъжденията в по-различна посока от тълкуването досега на цялата сграда като композиция с правоъгълен план. Затварянето и на трите корпуса навежда на мисълта, че планът на постройката ще претърпи развитие и ще придобие кръстовиден, П-образен или Г-образен вид, с което ще затвърди още повече своята уникалност.

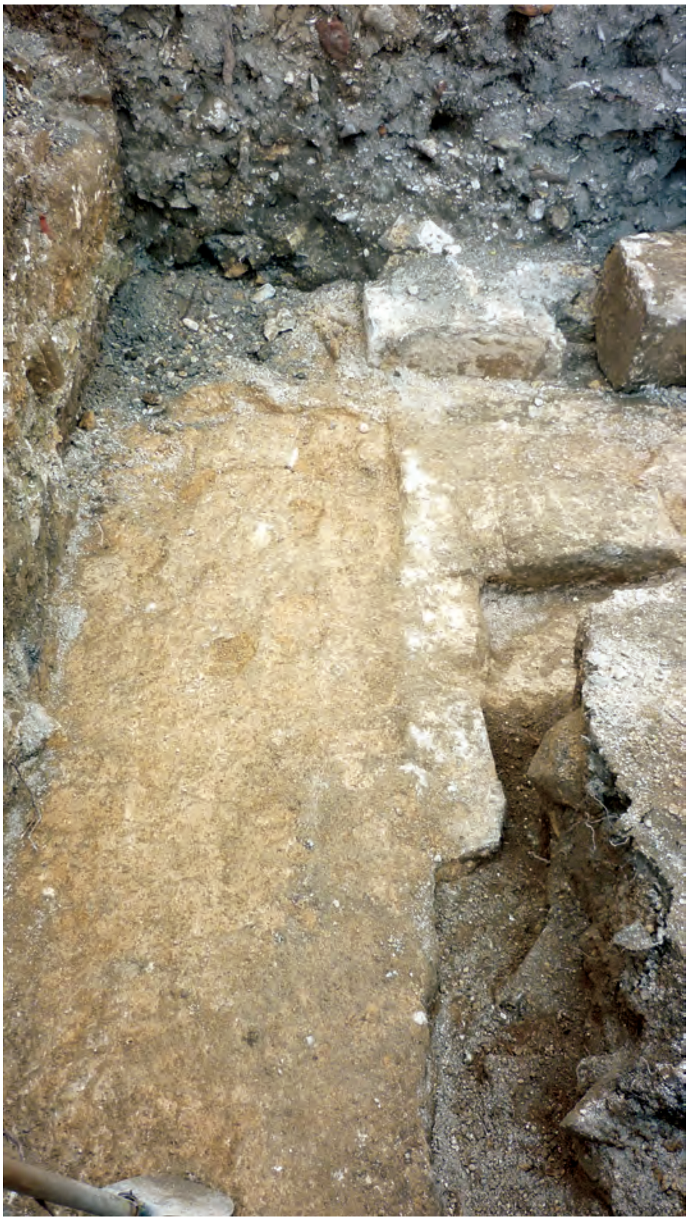

Обр. 2. Ограничителният зид от запад на третото помещение в северния корпус.

И в новоразкритата през 2013 г. част сградата е издигната с мощен градеж от варовикови квадри дълги 0,80 – 1 м, широки 0,40 – 0,60 м и високи 0,40 м, споени с много здрав бледожълт хоросан. Тук зидовете са с по-добра запазеност. Слизане до ломенокаменната част на основите от тези, които са ги демонтирали, не се наблюдава. Самите основи са се съхранили с цялата си височина от 1,70 м, като достигат строителното ниво и дори го надвишават с 10 см, но остават на 0,20-0,30 м под хоросановия насип, който фиксира подовото ниво в интериора. Надземната част на вътрешните зидове с посока изток – запад е била с двустранен отстъп от по 0,25 м, а фасадните от север, юг и изток с едностранен само отвътре от 0,50 м, което означава, че ширината на всички тези е била 1,50 м.

В централната зала се разкри нов фрагмент от запазилата се на място автентична подова настилка от големи до 1,20 м, полирани до блясък, плочи от бял мрамор. Той е много по-малък от известното от 2012 г., но за сметка на това навсякъде се разчисти добре запазената хоросанова подложка, върху която отчетливо се различават леглата и отпечатъците на плочите, които сега липсват.

Продължиха да постъпват голям брой детайли от архитектурно-пластичната украса на двореца – варовикови корнизи с разнообразни профили, но задължително с торус, малки прозоречни колонки, мраморни рамки и плочки с различни форми от подови пана. Върху хоросановата подложка, т.е. на подовото ниво, се откриха и няколко големи къса червен хоросан с дебелина 0,25 м. Върху тях в специални гнезда са се запазили залепени плочки от зелен шифер от многоцветните подови килими. Оцветявания в зелено и червено се наблюдават на места в трамбования бял хоросанов насип.

Новоразкритата, макар и не напълно, импозантна сграда, е личният жилищен дворец на владетеля, който е равнопоставен и по нищо не отстъпва на двете централни дворцови сгради, където са разположени тронните зали. Той внася качествено нови, неподозирани факти в градоустройството на дворцовия град с внушителните си пропорции и с отреденото му място, откъдето доминира над цялата негова територия. Убеден съм, че сегашните резултати и бъдещите проучвания ще променят кардинално лансираната вече близо сто години идея за действителния облик на царския дворец във Велики Преслав.

След приключването на разкопките се проведоха консервационни работи поверени на фирма „РИС-Ве“ ООД по договор с НАИМ. Консервацията се съсредоточи в източната част на дворцовата сграда, където зидовете са стигнали до днес само с ломенокаменната част на основата и рискът за пълното им обезличаване е голям. Самата консервация се реализира като едноредов надзид от големи камъни, извадени от леглата на зидовете в процеса на проучванията. След завършване на теренните работи се състоя комисия, която прие резултатите от консервационната намеса с надлежен протокол, депозиран по-късно в НАИМ.

№14. РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ „ПРЕСЛАВСКА ПАТРИАРШИЯ – ЮГ, СЕКТОР „УЛИЦА“

Живко Аладжов, Явор Василев

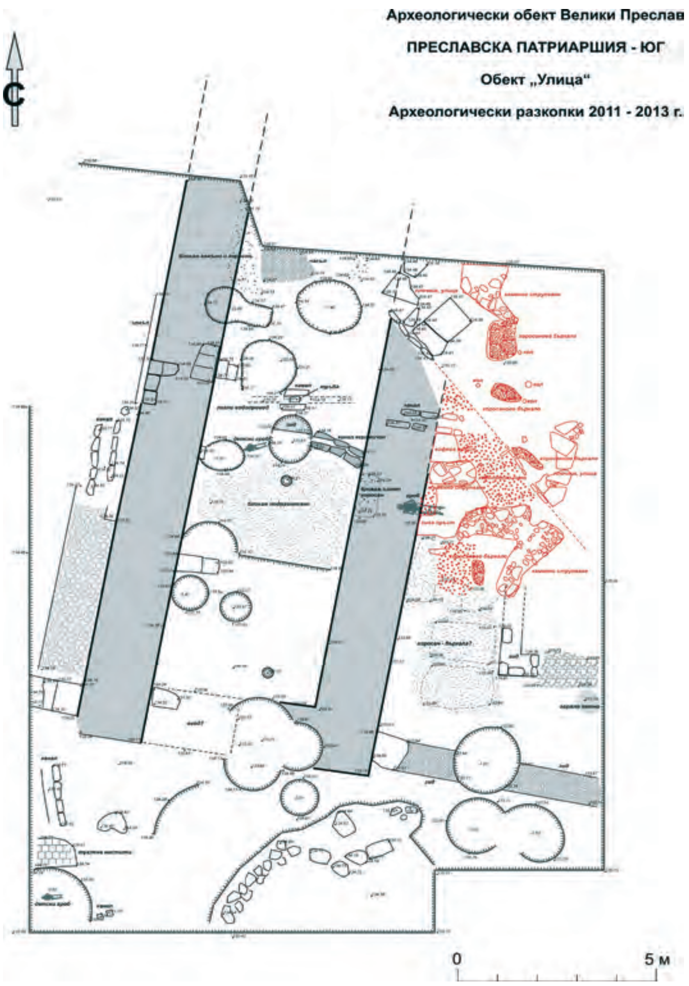
Археологически обект Велики Преслав
ПРЕСЛАВСКА ПАТРИАРШИЯ - ЮГ
Обект „Улица“
Археологически разкопки 2011 - 2013 г.
С
0
5 м

Обр. 1. План с проучената през 2013 г. част.

Проучванията бяха осъществени по договор за финансиране с МК и Разрешение за редовно археологическо проучване №75/24.07.2013 г.

През 2013 г беше проучена площ от 30 кв. м, разположена източно от изследваните през 2010-2011 г. южни части на масивната верижна сграда (Аладжов 2012, 400-402) (обр. 1).

Проучваният терен в горните си пластове е силно компрометиран, както отбелязвахме това и предните години. На това място е била разположена рампа на разкопки от 70-те години на миналия век и при нейното ликвидиране са загребвани и стратифицирани пластове. Това най-добре проличава на дълбочина около 0,50 м, където в насипа се откриха струпвания от ломени камъни, смесени с отделни фрагментирани тухли и керемиди. Както при проучените през предишните сезони площи, тези структури нямат определена форма и най-вероятно са останки от производствени съоръжения с неголеми площи. В пластовете около тях се откриха отделни гвоздеи, фрагменти от стъклени гривни и медни пластини.

Разкритият пласт (0,90 – 1 м) се отнася основно към края на XII-XIII в., като се срещат само отделни фрагменти керамика от X в. На дълбочина около 1-1,10 м се достигна до тънък слой от разпрашен бял хоросан, останал от строителството на проучената западно монументална сграда от IX-X в. Този слой бял хоросан впоследствие е бил прорязван от по-късно разположените тук структури. В този пласт се врязва леглото на канала, преустроен във водопровод, проучен през 2011 г. През 2013 г. се установи, че той е запазен на още около 0,75 м в източна посока. Както в проучения по-рано негов участък и тук се установи, че на даден етап в канала е бил устроен водопровод от добре изпечени глинени тръби, положени в легло от белезникав хоросан, примесен с едро счукани тухли, от което легло се откриха ясни следи. На изток този канал с по-късния водопровод е бил унищожен при полагането на трасето на улицата, част от което бе открито през 2011 г. Изглежда, при полагането на този участък от улицата, първо е било вкопано в терена плитко (около 5-10 см) легло за плочите от настилката ѝ, което освен водопровода и хоросановия слой е засегнало частично и разположените тук бъркала за бял хоросан, свързани със строителството на проучената западно масивна сграда.

През този сезон бяха открити общо пет бъркала, като двете от тях са по-запазени.

За съжаление в по-голямата си част плочите на улицата в проучения през 2013 г. сектор са били извадени, като при допроучването на изследвания през 2011 г. участък се установи нейната ширина. Там бе открит източния бордюр на този участък от улицата, която тук е широка 1,55-1,60 м. В новопроучените квадрати част от югозападния бордюр на улицата бе открит в централната част на кв. 32, като до него е запазена и една от плочите от настилката на улицата. На около 5 см по-високо над тази плоча залягат още две плочи от същия вид камък имащи близки размери и форма, като още една е разположена непосредствено северно. На този етап може да се предположи, че те да са били положени там при издигане на нивото на улицата, която тук е разположена с 0,20 м по-ниско от нивото на проучения през 2011 г. участък от улицата. Възможно е тук да става дума за някакво пропадане на тази част от улицата или наличието на по-стръмен участък. Не е изключено тези плочи да са част от неясно засега съоръжение, несвързано с улицата.

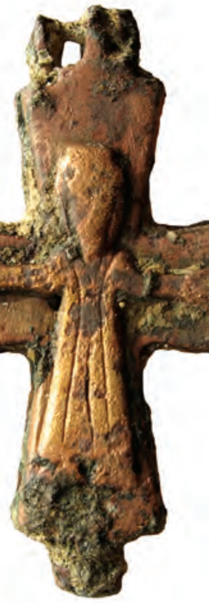

Обр. 2. Енколпион, бронз.

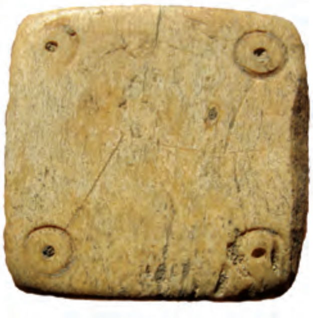

Обр. 3. Зарче, кост.

Проучванията на обекта „Преславска патриаршия – юг“, сектор „Улица“ през 2013 г. потвърдиха откриваната през изминалите археологически сезони ситуация на застрояване и използване на тази част от Вътрешния град на Преслав. Най-ранните структури в изследваната през сезона площ са слоят разпрашен хоросан, както и хоросановите бъркала, оформени при строителството на масивната сграда, разположена в западна посока. След нейното разрушаване върху нейните останки е бил прокаран отточен канал, чието трасе по-късно е използвано за полагането на водопровод, който е прорязал хоросановия пласт. По-късно водопроводът е частично разрушен при полагане плочите на проучената тук улица. Нейното трасе има значително по-голямо отклонение на югоизток в сравнение с улицата, която бе проучвана северно през изминалите сезони. Най-вероятно някъде северно от проучената през 2013 г. площ тези два пасажа са се свързвали, като е възможно заедно с още един предполагаем пасаж идващ от проучените на запад постройки да са осигурявали комуникациите в тази част на дворцовия център.

Проученото през 2011-2013 г. улично трасе е в посока, северната фасада на южната порта, на вътрешната крепостна стена на Велики Преслав. Това позволява да се предположи, че тази улица е продължавала по права линия до настилката на площада пред портата. Очевидно става дума за една от важните улици на града, която е функционирала не само през столичния период на Преслав, но и по-късно през XI-XII в. Нейното занемаряване, а по-късно и изоставяне, е станало през периода на Второто българско царство, за което свидетелстват откритите фрагменти керамика и монети.

Наред с обичайния за Велики Преслав керамичен материал и предмети, свързани с бита на населението, през 2013 г. бяха открити още: бронзов енколпион, датиран в X в. (Дончева-Петкова 2011, 396). Това е трети по ред двоен кръст открит на този обект, факт изключително важен, чиято интерпретация може да се окаже решаваща при определянето на функциите на успоредната на улицата сграда; медни анонимни монети (X-XI в.) и оловен печат на висш византийски служител (Grierson

1973, I/2); две костени зарчета, железни стрели, накрайник от кания (?), апликации и други бронзови предмети вероятно свързани с църковното богослужение.

Литература

Аладжов 2011: Ж. Аладжов. Велики Преслав. Улица южно от Патриаршията. – Археологически открития и разкопки през 2011 г. София, 2012, 400-402.

Дончева-Петкова 2011: Л. Дончева-Петкова. Средновековни кръстове-енколпиони от България (IX-XIV в.). София, 2011.

Grierson 1973: Ph. Grierson. Cataloque of the Byzantine Coins in the Dumbarton Oaks Coiiection and in the Whittemore Collection. Vol. III/ 2, Washington, 1973.

№15. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА СЕКТОР ИЗТОЧНО ОТ ДВОРЦОВИЯ ЦЕНТЪР В НИАР „ВЕЛИКИ ПРЕСЛАВ“

Мария Манолова-Войкова

Спасителното археологическо проучване се наложи във връзка с извършването на строителни дейности по проект на община Велики Преслав „Векът на цар Симеон оживява“. Целта на разкопките бе да се проучи и освободи за строителни дейности терен от около 220 м^2, разположен източно от владетелската базилика в НИАР „Велики Преслав“.

Секторът се намира в непосредствена близост до владетелската базилика и се явява естествено продължение на прилежащите ѝ терени, които бяха изследвани през последните 10 години.

По цялата дължина на проучвания сектор бе проследено продължението на хоросановата платформа с дебелина до 0,60 м в южната част, която оформя подхода към сграда III. Към столичния период може да се отнесе само част от силно повредена настилка от масивни плочести камъни, открита над хоросановата платформа източно от базиликата. Липсата на други структури, които категорично могат да се обвържат с X в., още веднъж потвърждава наложеното вече схващане за официалните, обществени функции на тази част от Вътрешния град.

Най-ранните следи от ежедневно обитаване на терена се отнасят към XI в. В този период се датира помещение №5, което е изградено направо върху хоросановата платформа на изток от сграда III (обр. 1). Очертанията му са проследени чрез прорязвания в хоросана, които оформят основи за дървена конструкция. Свързана с помещението е домашна пещ, изградена от тухли и керемиди, споени с жълта глина.

Обр. 1. Помещение №5.

През XIII в. пространството източно от сграда III и владетелската базилика е заето от гъсто населен занаятчийски квартал, който навярно бързо е променял своя облик. Стратиграфските наблюдения показват, че отделните постройки са изграждани с подръчни средства и без предварителна планировка на терена. Така например, върху северната част на помещение №5 последователно възникват още две наземни помещения, идентифицирани по запазени части от подови нива. Сигурен terminus ante quem за изграждането им дават имитативни монети от средата и 60-те години на XIII в., които са открити в ями, прекъсващи подовите замазки на двете помещения.

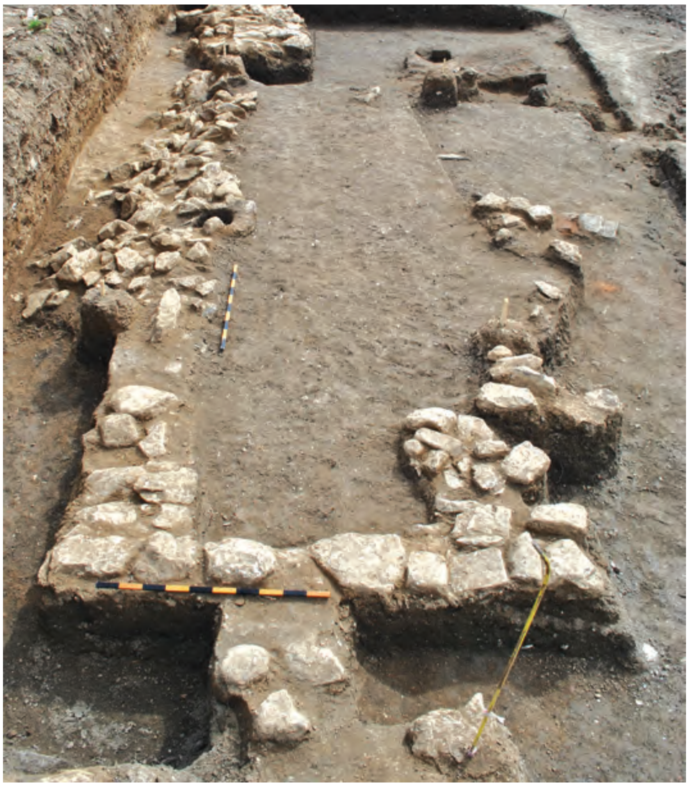

Обр. 2. Помещение №1.

Подобна сложна стратиграфска ситуация е установена и в южния край на сектора. При проучването на група ями се проследиха части от силно разрушено подово ниво, вероятно от вкопано жилище от ранния следстоличен период. По-късно – към средата на XIII в., когато жилището е било напълно заличено и запълнено със земна маса, тук са вкопани ями за складиране на строителен материал и за битови отпадъци. Ямите са датирани с множество дребни находки, керамика и монети, най-късните от които се отнасят към средата на XIII в. Скоро след запълването на ямите, още преди пълното слягане на пълнежа им започва изграждането на помещение №2, което частично застъпва една от ямите. Неговата източна част е унищожена при изграждането на най-късното помещение №1, чиито останки бяха разкрити непосредствено под повърхността до която бе достигнала земекопната техника (обр. 2). Помещение №1, което може да се определи като стопански навес, е градено от ломени камъни с калова спойка. *Terminus post quem* за изграждането му определят монетите открити в пласта под пода и стените му, най-късните от които са сечени през 60-те години на XIII в. От тази гледна точка, помещение №1 бележи финалния етап от обитаването на пространството източно от базиликата и сграда III в края на XIII или XIV в.

Производствените дейности в рамките на разкритата част от занаятчийския квартал се илюстрират от една грънчарска пещ, много инструменти, недовършена и бракувана керамична продукция, оловна и желязна шлака. Неразделна част от ежедневието на квартала са ямите. Повечето от тях са използвани за изхвърляне на смет. Обикновено те са дълбоки над 1,80 м и се вкопават в хоросановата платформа, пресичат строителния насип под нея от тъмна глинеста пръст и достигат до материково ниво. Пълнежът им е съставен от сипкава тъмна пръст, примесена с голямо количество тънкостенна керамика, животински кости, въглени, често черупки от охлюви и миди. Върхът на сметните ями е опален и затрупан с ломени камъни. Няколко ями са предназначени за складиране на строителен материал. Характерно за насипа в тях е липсата на органични отлагания и незначителното количество керамика. Запълнени са с обработени камъни и архитектурни детайли. Третата група са ями – зърнохранилища със следи от силно опалване на стените и старателно заравнено дъно.

Разкритите 8 гроба са част от обширния некропол, около базиликата. Липсата на инвентар в тях затруднява датирането им. Въпреки това, стратиграфската позиция на част от гробовете дава възможност да се направят някои предположения относно тяхната хронология. Към късния период на некропола, XIV в. или по-късно, със сигурност може да се отнесе гроб №8, който е вкопан в хоросановата платформа източно от базиликата. Разкрит е в анатомичен порядък, без следи от вторични интервенции. В пълнежа на гробната яма са открити 3 фрагментирани имитационни монети от 60-те години на XIII в. От същото време е и гроб №2, вкопан в северната част на пещ 1, която според откритите под скарата ѝ монети се датира след средата на XIII в. По-ранният период на некропола е представен от гроб №4. Неговата северозападна част е унищожена от проучвана през 2007 г. яма, която съдържа керамика и монети от средата на XIII в.

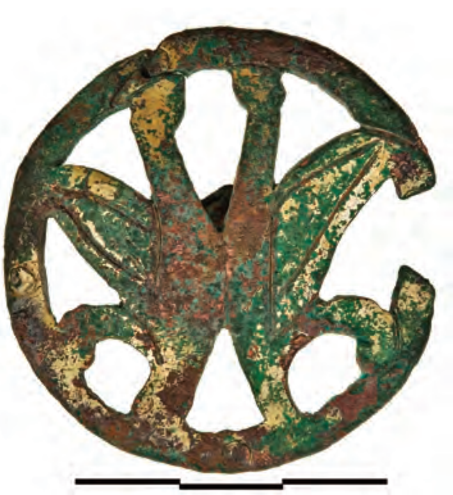

Обр. 3. Бронзова апликация с позлата (X в.).

Сред находките от спасителните проучвания доминират монетите[1]. Хронологическите рамки на нумизматичния материал са детерминирани от две римски бронзови монети, едната от които на Константин Велики и меден мангър на султан Мурад I. Липсват монети от XIV в., с изключение на две имитативни български средновековни емисии от втората половина на XIV в. За първи път от Велики Преслав е документирана медна скифата на деспот Яков Светослав. Останалите български монети са на Мичо Асен и на Константин Асен. Регистрирани са единични екземпляри от Йоан II Комнин и Мануил I Комнин. Присъстват анонимни фолиси от класовете А1, А2 и В. Най-масови са монетите от средата на XIII столетие.

Открити са 4 оловни печата, два от които представят неизвестни до този момент типове[2]. Единият от тях е разчетен като печат на частно лице с име Исах и датиран в XI в. Вторият печат остава неопределен. Останалите два печата са от вече известни типове: на частно лице Михаил Манастър от XI в. и на военно лице Лъв Мукат от X в.

Традиционното богатство на находки в Преслав се илюстрира от над 120 инвентирани предмета, сред които разнообразни видове коланни апликации, части от конска амуниция, накити, земеделски инструменти, занаятчийски сечива, елементи от обзавеждането, архитектурна декорация и керамични съдове. Сред тях се отличава бронзова ажурна апликация с позлата, без аналог до сега в Преслав (обр. 3). Специален интерес представлява и част от плоча с гнездо за инкрустиране на кръст, произхождаща най-вероятно от архитектурната украса на базиликата. Керамиката е относително еднородна и обхваща предимно характерните за XIII в. типове.

№16. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ „ИЗКОПИ ЗА ИЗГРАЖДАНЕ НА ПОДПОРНА СТЕНА СЕВЕРОИЗТОЧНО ОТ „ВЛАДЕТЕЛСКАТА ЦЪРКВА“ В НИАР „ВЕЛИКИ ПРЕСЛАВ“

Петър Димитров

Извършването на спасителни разкопки в центъра на резервата бе наложено от планираната за изграждане по проект „Векът на цар Симеон оживява“ източно от Владетелската базилика подпорна стена (обр. 1). Те се проведоха в периода 14.06 – 27.06.2013 г., в рамките на 10 работни дни по договор между „Реставрация“ ЕАД и НАИМ–БАН, с Разрешение за спасително археологическо проучване №260/13.06.2013 г.

Заявената за проучване площ от 24 кв. м (8 x 3 м) попада в квадрати 151/183-193, 303 от актуалната план-квадратна мрежа на Велики Преслав. При първоначалния оглед на терена се оказа, че една сериозна част от културните отложения в тази неголяма площ, вече бе премахната с тежка земекопна техника. В кв. 151/303 това е било направено до желаната от строителите дълбочина (2,50 м от съвременното ниво), в чиито западен профил се забелязваха останките на най-малко 5 (пет) унищожени с машина гроба, а в кв. 151/183-193 е бил снет горният пласт с дебелина от ~ 0,60 м. Така реално сравнително незасегнат бе останал само теренът в кв. 151/183-193 или около 17-18 кв. м. Впоследствие, с известно „реконструиране“, във въпросния участък бяха установени автентичните коти на културните отложения имащи обща дебелина ~ 1,5 м (обр. 3). Потвърди се очакването, че големият некропол развил се през XI – XIII в. край „Владетелската църква“ се разпростира и на североизток от базиликата, при което концентрацията на гробовете в проученият сектор не само не намалява, но видимо нараства (?). В това доста ограничено пространство бяха идентифицирани останките от 22 гробни съоръжения (20 обикновени ями и 2 зидани камери) и костите на 27 човешки индивида (22 в зряла възраст – 13 от мъжки пол, 7 от женски пол, 2 неопределени и 5 на деца) (обр. 2). С тях общият брой на гробовете в некропола достигна 457. При тях могат да се отделят две сравнително ясни нива на вкопаване на гробните ями (между коти 132,20 – 132,90), повечето от които, обаче, имат твърде малка разлика по между си (в рамките на коти 132,60 – 132,80) и много често по-късните погребения засягат предшестващите ги. Това е и основната причина, поради която повечето скелети от първия „етап“ на трупополаганията са зле запазени. Същевременно, в резултат от интензивната човешка дейност на мястото и през следващите епохи, някои от най-късните гробове също са претърпели сериозни интервенции. Не можем да бъдем сигурни за нейното естество, но множеството разпилени камъни и хронологично смесеният подемен материал подсказват единственото възможно обяснение – търсене и извличане на каменна суровина. Началото на този „добив“ започва още към края на следстоличния период (XII-XIII в.) и на практика продължава до наши дни като следи от него са засвидетелствани в почти всички части на града. В подкрепа на тази картина в кв. 151/303 бе доразчистена поредната варница (пещ за изпичане на вар) датираща вероятно от Османския период (XV – XVIII в.).

---

[1] Монетите са определени от гл. ас. д-р Женя Жекова, РИМ – Шумен.

[2] Печатите са определени от проф. д. и. н. Иван Йорданов, НАИМ-БАН.

Битовата керамика открита на обекта (217 фр.) е изключително фрагментирана. Представена е от тънкостенни кухненски форми – гърнета изработени от фина пречистена глина на крачно грънчарско колело, предимно от втората половина на XIII в. Открити са и няколко фрагмента от стени на амбалажни съдове – амфори от X-XI в. Инвентирани са 71 предмета – пирамидален бронзов печат с изображение на светец, частен моливдовул на Теодор Добромир (1070 – 1080), медни коланни апликации от X-XI век, стъклени гривни от XI-XII в., железни върхове на стрели и др. Сред монетите преобладават рязани скифати от втората половина на XIII в., като в същите нива бе открит и един сребърен талер на полския крал Сигизмунд III Ваза (1587 – 1632).

Обр. 1. Сондаж източно от владетелската базилика.

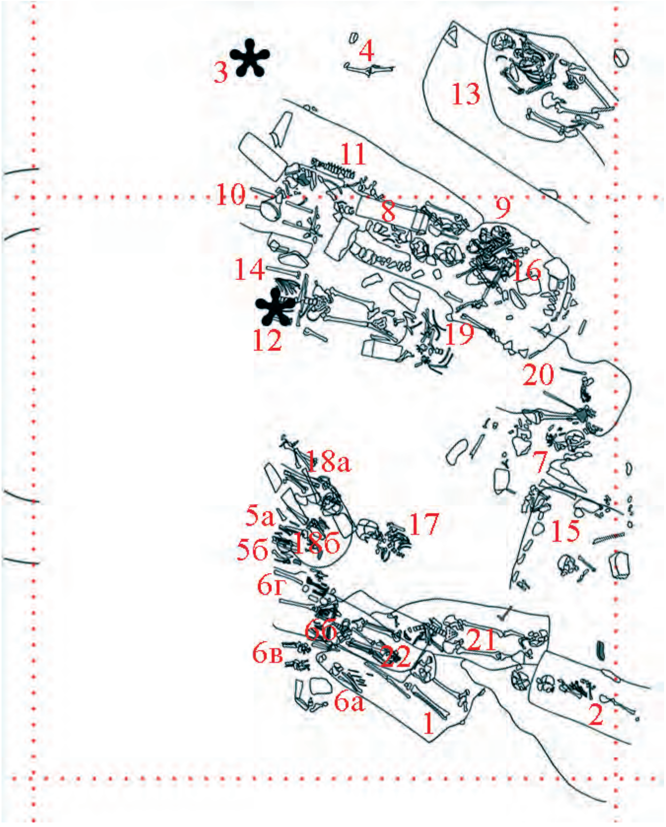

Обр. 2. Гробове от некропола източно от владетелската базилика.

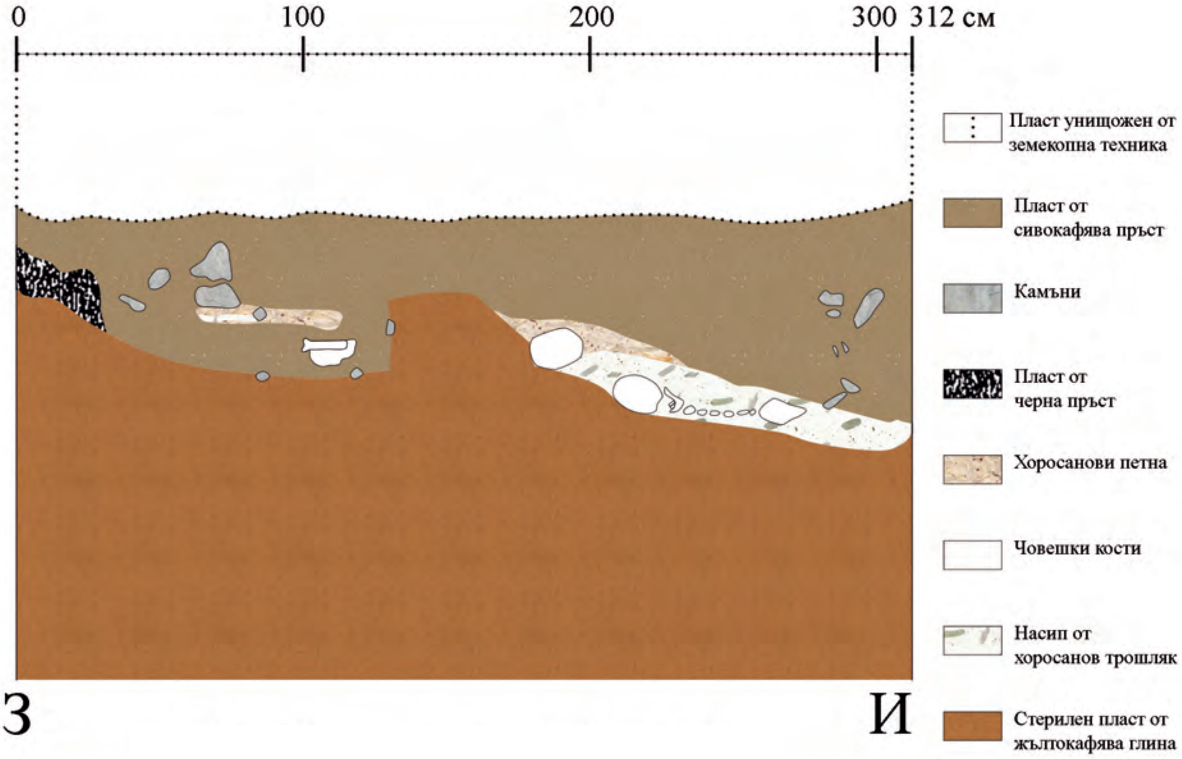
0
100
200
300
312 см
З
И
Пласт унищожен от земекопна техника
Пласт от сивокафява пръст
Камъни
Пласт от черна пръст
Хоросанови петна
Човешки кости
Насип от хоросанов трошляк
Стерилен пласт от жълтокафява глина

Обр. 3. Профил в кв. 151/193.

№17. „ВЛАДЕТЕЛСКА БАЗИЛИКА“ И „ДВОРЦОВА ЦЪРКВА“ ЗАЕДНО С ПРИЛЕЖАЩАТА ИМ ПЛОЩ – КОНСЕРВАЦИОННО-РЕСТАВРАЦИОННИ РАБОТИ ПО ПРОЕКТ „ВЕКЪТ НА ЦАР СИМЕОН ОЖИВЯВА“, НИАР „ВЕЛИКИ ПРЕСЛАВ“

Пламен Славов

Предвидените за изпълнение на консервационно-реставрационни работи по проект „Векът на цар Симеон оживява“ обекти – „Владетелска базилика“ и „Дворцова църква“ заедно с прилежащите им площи се намират в централната част на Вътрешния град на Велики Преслав. И двата археологически обекта са проучени при редовни разкопки. На 18.02.2013 г. официално бе открита строителната площадка по ОПРР „Векът на цар Симеон оживява“. Основната цел на проекта е да разкрие оригиналния блясък на Велики Преслав чрез реставрация, консервация и експониране на Владетелска базилика и Дворцовата църква. Предвидените дейности по консервация и реставрация обхващат и работа със земекопна техника при изграждането на подпорна стена източно от Владетелската църква и сграда III. Ширината на проучвания терен варира от 1,50 до 7,80 м. Трасето попада в квартали 151 и 152. При последния южен участък трасето е проучено през 2005-2006 г. Монетният материал е определен от д-р Женя Жекова. Консервацията на металните находки извърши Дияна Иванова. Настоящият отчет обхваща работата по непроучвани участъци.

Първият пласт е хумус с дебелина 0,40 м. Находките от него са: медна монета на Мануил Комнин Дука (1230 – 1257), тип А. Солунска империя и билонова на Мануил Комнин Дука (1230 – 1257), тип А. Солунска империя. Множество фрагменти керамика, основно от XIII в.

Вторият пласт е червен насип с дребен чакъл. Дълбочината му е до 0,90 м. Пласта е беден на находки и керамика. В участъка от север няма податки за структури. Достигнатата дълбочина е 0,90 м, като в южната му част попаднахме на чакълест насип с дължина 1,50 м и продължаващ на юг. Дебелината му е 0,30 м. Под него, до дълбочина 2,20 м е регистриран средновековен насип от черна пръст с хоросан. Този пласт е прекъснат на север от пласт смесена пръст. В източния профил на дълбочина 1,30 м има разрушена средновековна пещ. В останките ѝ се разкри частично запазен детски гроб. Останките на пещта са до дълб. 2,20 м, т. е. до материка. Дебелината на отухлените до червено стени на пещта варира от 0,06 до 0,10 м. Диаметърът ѝ е приблизително 2,25 м, като в основната си част продължава в профила на изток. Най-ниската ѝ разкрита точка е на кота 131,72. Южно от пещта бяха разчистени in situ три дялани варовикови блока. Те следват денивелацията на терена. Посоката им е североизток – югозапад с коти съответно 131,83 и 131,75. Дебелината им е 0,20, а ширината 0,35 м. В дължина са съответно 0,32 х 0,63 х 0,58 м. Лягат директно върху материка. На нивото на квадрите, източно от тях, пластът е черен с хоросан. Множество фрагменти тънкостенна керамика от XIII в. и лемеж. Без съмнение откритата структура е средновековно жилище.

В останалата част на обекта дълбочината е 0,90 м. На юг се разкриха струпвания на ломени камъни и петно от черен насип, вероятно от жилище.

№18. ИЗТОЧНА КРЕПОСТНА СТЕНА НА ВЪНШНИЯ ГРАД, НИАР „ВЕЛИКИ ПРЕСЛАВ“

Георги Майсторски, Пламен Славов

Обект ИКС на Външния град – НИАР „Велики Преслав“, се проучва от 2006 г. Проучени са близо 140 м от крепостния зид, открити са СИ ъглова кула, три плътни кули, потерна, др. През 2011-2012 г. на 120 м северно от кула 2 бе открито съоръжение, с параметри, по-различни от тези на кулите. Установено бе протичане на речни води плътно до съоръжението. През сезон 2013 г. задачата на екипа бе да разкрие в максимална степен очерталата се структура, за да изясни нейния характер и хронология. Проучването се извърши от 15.10 до 01.11.2013 г., с финансиране от АМ „Велики Преслав“.

План-квадратната мрежа е привързана към „Манастира на Мостич“ и чрез него – към централния сектор на Вътрешния град. Извършено е подробно графично и фото заснемане на проучването. Направени са два разреза – по оста на крепостното съоръжение и по оста на ИКС; снети са два профила. Находките – фрагментирана битова керамика, слитъци от стъклена шлака и три каменни детайла с торус и декоративен ръб. Метални находки (консервирани от Д. Иванова) – преобладават гвоздеите (кабари) с декоративна глава и налчета за подкови. Интересен е железен кръст с втулка за дръжка, оформен от две пластини. Върхът му е разцепен и имитира „разцъфнал кръст“. В относително затворена среда (каменна настилка) бяха открити две монети, определени от гл. ас. д-р Ж. Жекова – анонимен фолис клас B (1030/35 – 1042) – препечатан върху друг фолис? клас А2; имитативна монета от втората четвърт на XIII в. – обезличена.

Размерите на проучвания участък достигат 12,30 м към запад и 8,50 – юг – север. Оставен е контролен стратиграфски профил с посока юг – север.

Крепостно съоръжение: Сериозното разрушаване на съоръжението е довело до почти пълно заличаване на неговата периферия. Това затруднява прецизното замерване на неговите параметри. Посоката му е ЮЗ – СИ; дължина – около 9 м; ширина – 3,10 м. От запазените първи два реда на съоръжението може да се потвърди техният квадров градеж и едва в трети ред – на хоросанов пълнеж (имплектум). Дълбочината на субструкцията, измерена в СЗ ъгъл на ЮИ изкоп, е 1 м. Откритите пилоти са се съхранили в редовете баластра от субструкцията на съоръжението, като са оставили следи от дърво.

За разлика от проучените до момента три плътни крепостни кули, тук съоръжението не се издава с цялата си дължина пред куртината, а с 1,5 м. Към вътрешността то се вдава на 4,50 м, при ширина на зида 3 м.

Проучването през 2012 г. категорично показа липса на съоръжение към север. Ето защо ние приемаме, че проучената страница от крепостна порта е северната (обр. 1).

Следи от ИКС: Силно разрушена. Три блока от нейния цокълен ред и елементи от субструкцията (включително пилоти), бяха открити южно от съоръжението. От север обезличаването е още по-значително, като субструкцията (с шир. 3,10 м) е разрушена до дълб. 0,80 м от цокъла.

Речно корито по протежение на крепостното съоръжение: През 2012 г. се установи, че челото на крепостното съоръжение е подкопано и свлечено в дълбоко речно корито. На дъното му бяха открити фрагменти битова керамика от първата половина на XIII в. През 2013 г. се разкри, че речното корито протича до южното лице на страницата от запад на изток. Коритото е с формата на обърнат трапец. Дъното е широко до 0,50 м. Дълбочина: 0,45 м в западния край и 0,60 м в източния, където падът на водите е издълбал дълбока 1 м яма, подхлъзнал и самото съоръжение. Левият бряг е изкуствено оформен от 0,50 м ивица сбита сива глина, а десният – западно от ИКС – от плътно наредени средно големи речни камъни. На 0,55 м западно от съоръжението коритото е пресечено от късна вародобивна клада. На изток (кв. С5-В5) коритото ляга върху блокаж от неголеми варовикови блокове (дебели до 0,20 м). Без съмнение то е оформено, когато ИКС е била вече построена (и дори частично рухнала), т. е. след началото на XI в.

Каменна настилка: Към втората половина на XIII в. теренът около портата е отводнен от протичалата река и е настлан с трошено-каменна настилка. През 2013 г. се проследиха нови пасажи от настилки около проученото съоръжение, които бележат специфични особености. Непосредствено пред южното му лице и към изток настилката е от варовиков трошляк. Тя е на нивото на крепостния цокъл, на дълбочина 1,20 м. По- различна е настилката в ЮЗ изкоп (кв. С3-С4-Д3). Тук върху речното корито тя е от трошени дребни отломъци от различни по порода камъни. В северна посока, плътно долепена до запазените квадри на крепостното съоръжение, се разгръща прецизно оформена настилка от плоски речни камъни. Тя застъпва най-западната част на съоръжението (2,10 м), откъдето се разгръща в северна посока. Ширината ѝ е 2,90 м. Калодромосът лежи върху чист наносен пясък. С настилките са свързани и няколкото ефектни метални находки. Монетата от втората четвърт на XIII в., открита непосредствено под настилката южно от съоръжението, бележи времето, преди което тя не би могла да бъде изградена. Съдейки по силно износената повърхност на монетата, попадането и тук може да се отнесе и в по-късните десетилетия на XIII в. (обр. 2).

Проучването в сектор „Изток“ на обект ИКС – Външен град на Велики Преслав доведе до разкриването на страница от порта, съпоставима с проучените и експонирани порти на Външния град – югоизточна и северна. По разположението си – в една от най-източните точки на крепостта, настоящото съоръжение може да се нарече „Източна порта на Външния град“.

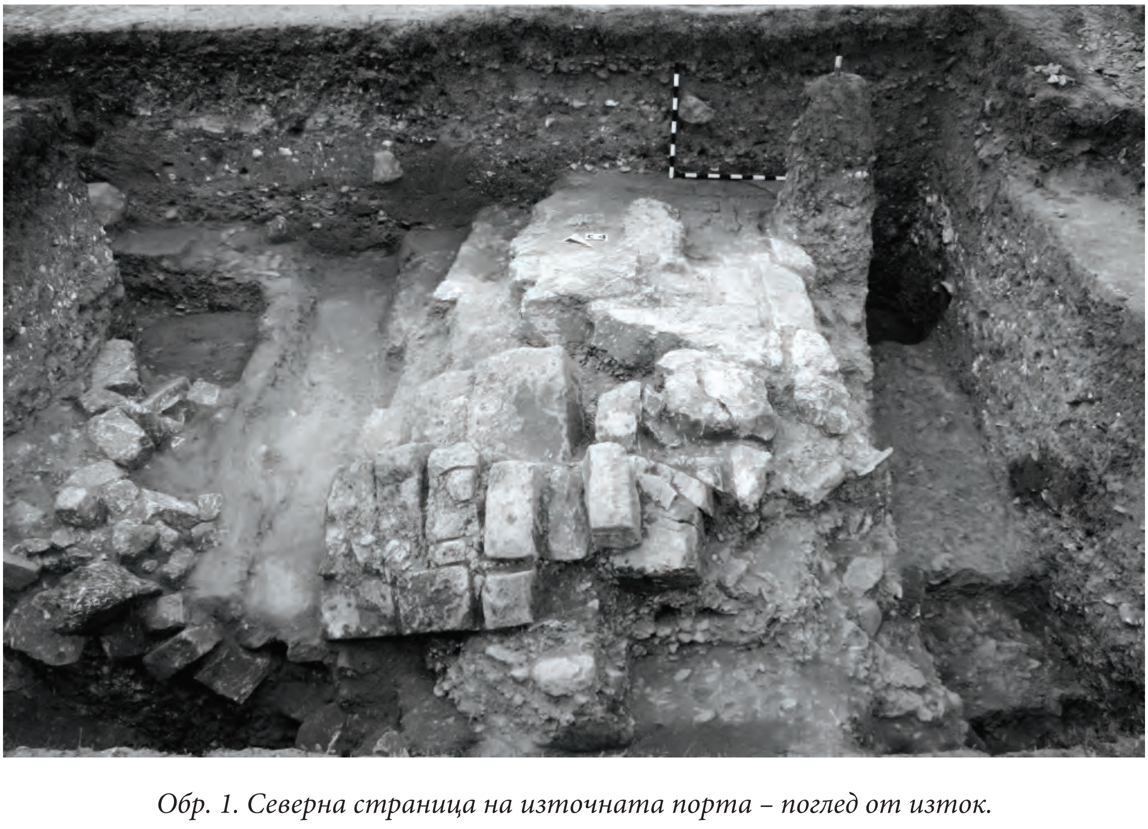

Обр. 1. Северна страница на източната порта – поглед от изток.

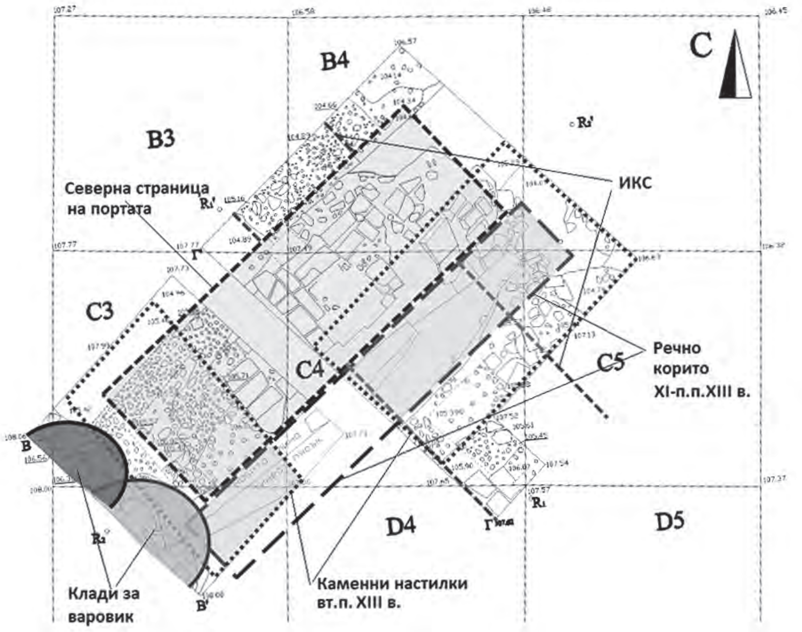
C
B4
B3
Северна страница на портата
ИКС
C3
C4
C5
Речно корито XI-п.п.XIII в.
D4
D5
Клади за варовик
Каменни настилки вт.п. XIII в.
R₁
R₂
R₁'
R₂'
Г
Г'
В
В'

Обр. 2. План и хронологична схема на проучения участък към 2013 г.

Разкрито е по протежение на южното лице на крепостното съоръжение, изкуствено изградено речно корито, което е превеждало водите на р. Румска в периода от X до втората четвърт – средата на XIII в.

Към втората четвърт – до средата на XIII в. участъкът около крепостната порта е бил силно разрушен от стихийно прииждане на протичащата тук река, оставило след оттеглянето си дебел пясъчен нанос. След това събитие реката е била отведена някъде встрани и тук са оформени просторни каменни настилки. Това е доказателство за икономическия потенциал на града Преслав в средата на XIII в., чиято външна стена е разрушена, но комуникационните му връзки от столичния период са запазени.

Находките в пластовете над крепостното съоръжение дават немалко хронологическа информация, а някои от тях (корнизи с торус и изострен релефен ръб; стъклена разноцветна шлака) насочват и към наличието наблизо на каменна постройка със скулптирани корнизи, както и на производствена стъкларска дейност.

Проучванията по външната ИКС на Велики Преслав вече дават обилна нова информация за нейното фортификационното решение, както и за транспортните връзки на града с важния десен бряг на Тича. Предстои пълното разкриване на Източната порта на Външния град на Велики Преслав с изчерпване на квадратите С4/Д4-Д5, между южното лице на северната страница и сондаж 26. Ще бъдат направени и постъпки за нейното, както и на проучените крепостни кули № 1 и 2, частично възстановяване.

Литература

Шкорпил 1930: К. Шкорпил. Паметници от столица Преслав. – В: България 1000 години 927-1927. I. София, 1930.

Филов 1915: Б. Филов. Старата крепостна стена в Преслав. – Известия на българското археологическо дружество, IV, 1915, 251.

№19. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ В АУЛА ДО С. ХАН КРУМ, ОБЩИНА ВЕЛИКИ ПРЕСЛАВ

Кремена Стоева, Димитър Димитров

През 2013 г. разкопките бяха съсредоточени в църква №5, чието проучване продължава трети сезон. Тя е ситуирана в източната част на аула, на приблизително 30 м от каменното и около 70 м от дървеното укрепление. За да получим повече информация за стратиграфията и датировката на обекта, през отчетния сезон конкретната ни задача бе разкриването на притвора, който попада в незасег-

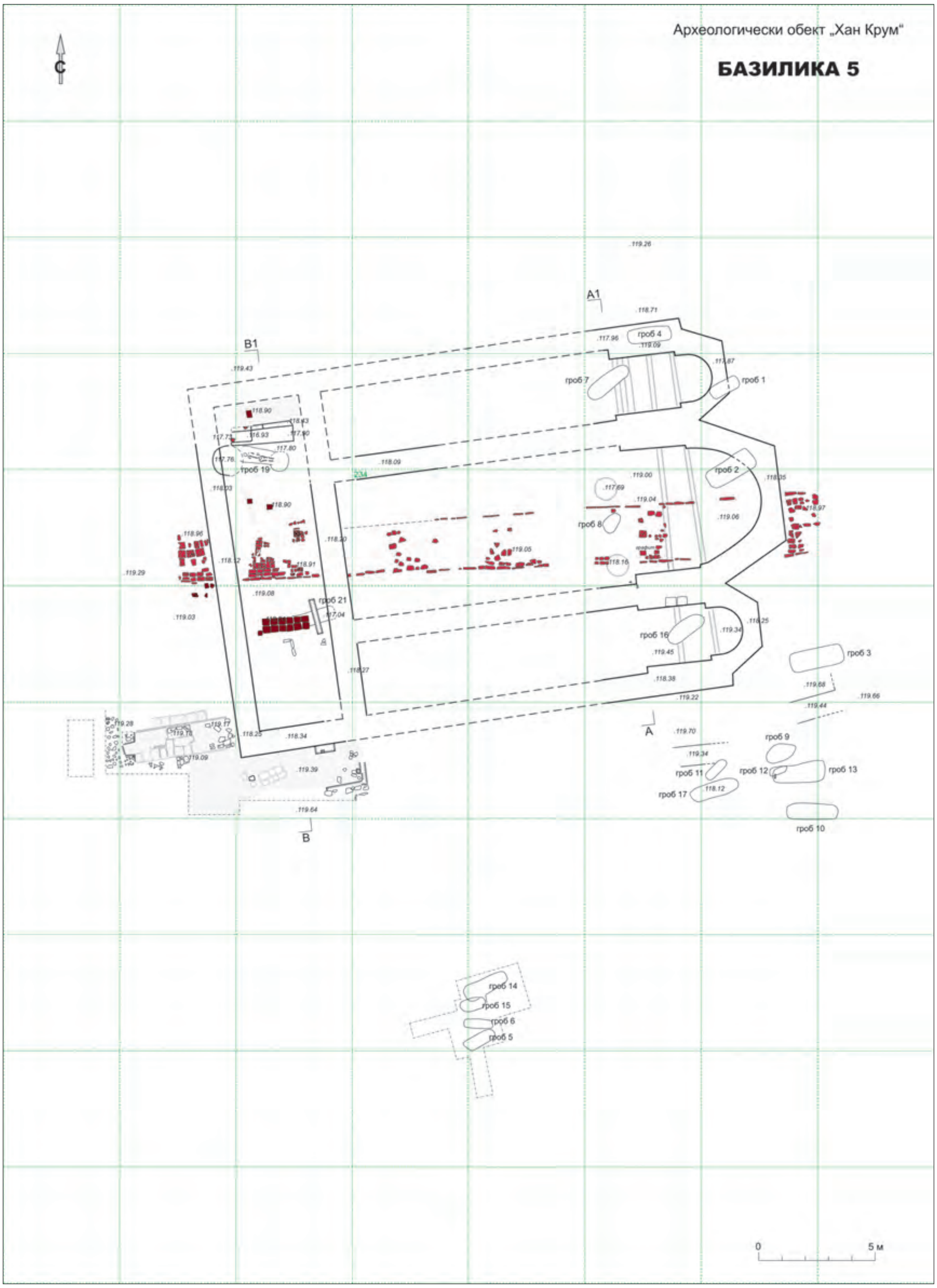
Археологически обект „Хан Крум“
БАЗИЛИКА 5
С
A1
B1
A
B
гроб 1
гроб 2
гроб 3
гроб 4
гроб 5
гроб 6
гроб 7
гроб 8
гроб 9
гроб 10
гроб 11
гроб 12
гроб 13
гроб 14
гроб 15
гроб 16
гроб 17
гроб 19
гроб 21
.119.26
.118.71
.117.96
.119.09
.119.43
.118.90
.117.73
.116.93
.117.80
.117.76
.118.09
234
.118.03
.118.96
.118.12
.118.91
.118.20
.119.05
.119.29
.119.08
.119.03
.117.04
.118.27
.118.25
.118.34
.119.39
.119.64
.119.00
.117.69
.119.04
.118.16
.119.06
.118.35
.118.97
.119.34
.119.45
.118.38
.119.22
.118.25
.119.68
.119.66
.119.44
.119.70
.118.12
0
5 м

Обр. 1. План на църква №5.

нат от предишни разкопки терен. За тази цел, в нартекса и терена непосредствено около него, бяха проучени около 125 м² (обр. 1).

На около 0,50 м от повърхността в заложените квадрати се достигна подподовото ниво на нартекса – изравнителен хоросанов пласт с дебелина 0,15-0,20 м. На две места в северната част на притвора са запазени на място тухли от неговата подова настилка. На същото ниво се очертаха траншеите от основите, запълнени със строителен трошляк и пръст. Този насип се проследява в профилите от дъното до пласта непосредствено под затревения слой, което показва, че разрушаването е продължило почти до нашето съвреме. В проучените участъци (надлъжните основи и ЮЗ ъгъл на притвора), гра-

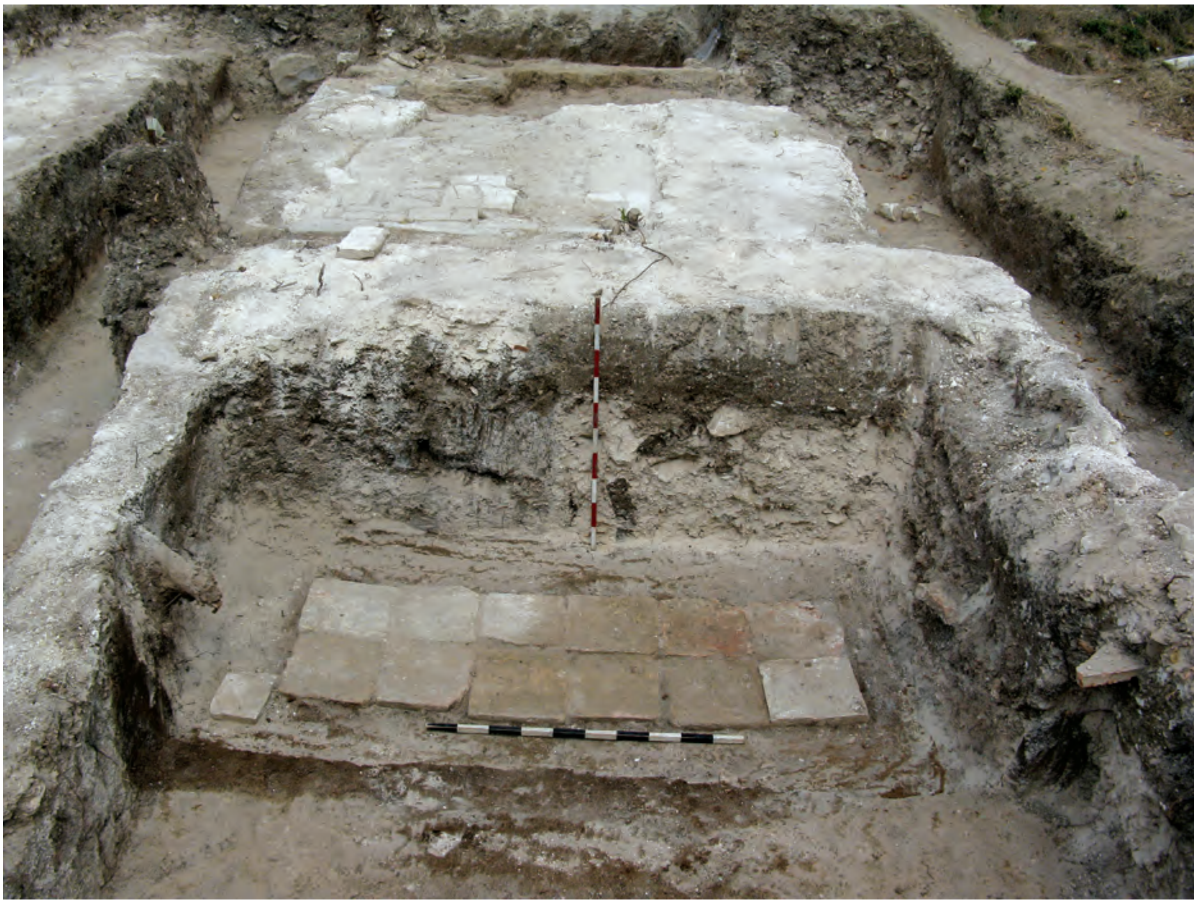

Обр. 2. Разрушен зидан гроб в южната част на притвора – поглед на север.

дежът е унищожен напълно. Откритите в пълнежа на „леглата“ масивни каменни блокове потвърждават данните от 2011 г., че църквата е била построена с блокова зидария, която започва от основите. Траншеите на основите са с ширина 1 м на дъното и са вкопани в здравия терен на 0,90 до 1 м от строителното ниво, като разликата е обусловена от леката денивелация на терена в северна посока. Данните от проучването на източната, западната и южната основа показват, че зидовете на притвора са били неразчленени. В централната му част, под хоросановия подподов слой, се откри тухлената настилка на улица, регистрираната от В. Антонова (сондажът попада в централния кораб) (Антонова 1981, 50-51). Улицата, свързвала портите на каменното и дървеното укрепление, бе установена в предходните години в наоса и олтарното пространство. Наблюдението ни от 2011 г., че градежът на църквата е заварил тухлената настилка категорично се доказва от факта, че последната е прерязана от траншеите на надлъжните основи на притвора. Разкритият в нартекса и непосредствено на запад от него пасаж от улицата има същото устройство, както в останалите проучени сектори. За настилката са използвани както антични, така и средновековни тухли – с врязани преди изпичането знаци и рисунки-графити.

Притворът е бил едноставен, с дълбочина 3,70 м. В хоросановия подподов пласт тук бяха установени вкопавания на 3 зидани гроба, синхронни на съществуването на църквата. Те са били напълно разрушени след изоставянето ѝ (вероятно при превземането на Преслав между 969 и 972 г.). Макар че човешки останки не бяха открити, основание за такава интерпретация дават както ориентацията на вкопаванията в посока изток – запад, така и характера на запълване и откритите находки. В южната част на притвора се установиха вкопаванията на два разрушени зидани гроба. В насипа им се разграничават два пласта: слой черна пръст примесена със строителен трошляк и пласт сипкав бял хоросан, като на това ниво двете вкопавания са разделени от ивица кафява пръст без находки. На 0.90 м от подподовото ниво бяха достигнати тухли, запазени in situ на дъното на единия от разрушените зидани гробове (обр. 2). Върху тях се откриха цели и фрагментирани Г-образни железни обкови от дървен ковчег. След демонтирането на тухлите и престъргване на достигнатото ниво, в здравия терен се очерта петното на гроб №20, чиято източна част попада под дъното на траншеята от източната ос-

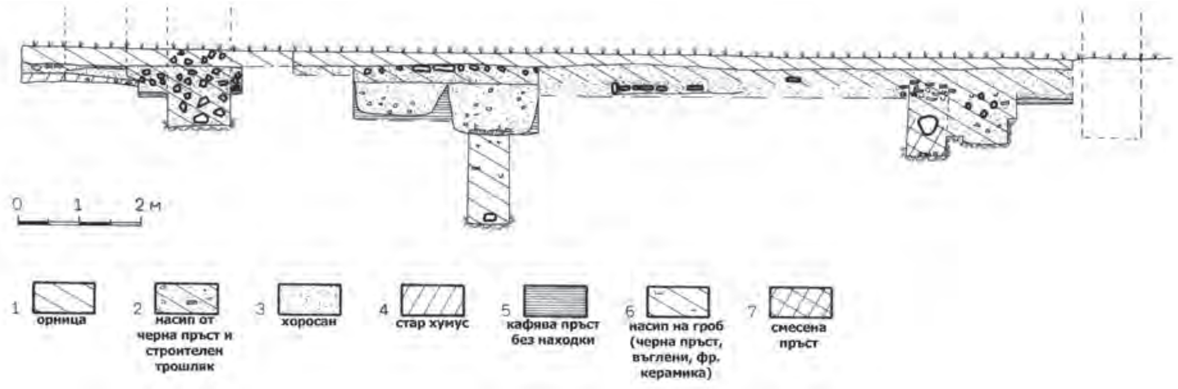
0
1
2 м
1 орница
2 насип от черна пръст и строителен трошляк
3 хоросан
4 стар хумус
5 кафява пръст без находки
6 насип на гроб (черна пръст, въглени, фр. керамика)
7 смесена пръст

Обр. 3. Разрез В-В1 в притвора на базиликата.

нова на притвора, като е вкопан на 1,50 м под нея. Положеният в него възрастен индивид е погребан по християнски обряд. Положението на ръцете е несигурно, поради лошата запазеност на костите. Стратиграфската позиция на гроб №20 – под дъното на разрушения зидан гроб (обр. 3) и под основата на притвора показва, че последният е вкопан преди изграждането на църквата. На 0,20-0,30 м под дъното на траншеята от източната основа, се наблюдават петната на други вкопавания (вероятно редица гробове), които за съжаление нямахме възможност да проучим.

Подобна ситуация се наблюдава и в северната част на притвора, където също бе регистрирано вкопаване в подподовото ниво. На дълбочина 1 м, в неговата северна част се достигна дъното на гробна яма с дължина около 2,60 и ширина 0,75 м. Необичайно големите ѝ размери, отпечатъците от камъни по надлъжната северна стена, както и характерът на насипа, изобилстващ с буци хоросан, ломени камъни, фрагменти от тухли и тухлени отломъци споени с хоросан, дават основание да се допусне, че тук е съществувал трети синхронен на църквата и разрушен зидан гроб. След престъргването на дъното във вкопаването, в неговата южна част се очерта гроб №19, в чийто насип не се откриват деструкции от църквата. Той е вкопан на 1,20 м под строителното и 1,70 м от съвременното ниво. Мъртвият е погребан по християнски, като положението на ръцете е трудно определимо заради лошото състояние на костите. В северната част на притвора се откриха три ями: едната-под дъното на разрушения гроб, а другите две в източната част и в ЮЗ ъгъл на гроб №19. Яма №3 е прерязала подбедриците на скелета. Западната част на яма №2 се откри под траншеята от западната основа на притвора. Тази стратиграфия показва, че както гроб №19, така и ямите предшестват изграждането на църквата. Последните вероятно представляват част от масивна дървена конструкция, чийто план и предназначение могат да се изяснят само след завършването на разкопките в сектора.

Непосредствено на запад от проучения ЮЗ ъгъл на притвора, бе разкрита основа с посока изток – запад. Тя е леко вкопана в стария хумус и е изградена от плоски камъни и фрагментирани тухли, споени с бял хоросан. Нейното откриване дава основание да се допусне, че е възможно църквата да е имала екзонартекс или атрий. Непосредствено на юг от притвора се разкри подложка от хоросан примесен с дребни ломени камъни, положена на нивото на стария терен. Предназначението и параметрите на тази структура са все още неизяснени, тъй като проучванията в сектора не са завършени.

Резултатите от проучванията през 2013 г. доказват изказаното по-рано мнение, че църква №5 е построена върху останките на улицата, свързвала портите на каменното и дървеното укрепление и се отнася към старобългарската епоха. Нейното откриване поставя редица въпроси и най-вече този за облика на аула през Х в., когато е престанал да изпълнява първоначалната си роля на военна крепост. Откритите под притвора гробове, данните за наличието на други такива под неговата източна основа, както и откритите през 2011 г. гробове и находки показват, че под църквата и в близката околност съществува раннохристиянски некропол (Стоева 2012, 415). Това от своя страна предполага, че в района на базилика №5 трябва да се търсят останките на църква от късно-римската епоха, от когато датират четирите разкрити до този момент храма на територията на земленото укрепление.

Литература

Антонова, Дремсизова-Нелчинова 1981: В. Антонова, Цв. Дремсизова-Нелчинова. Аулът на хан Омуртаг при Чаталар. София, 1981.

№20. ПРОИЗВОДСТВЕН ЦЕНТЪР ЗА МЕТАЛОПЛАСТИКА ПРИ С. ЗЛАТАР, ОБЩИНА ВЕЛИКИ ПРЕСЛАВ

Стела Дончева

След трасирането се пристъпи към възстановяване на границите на миналогодишния проучен терен и залагането на нови участъци в посоки изток и юг. Целта беше да се проследи продължението на комплекс V в това направление и да се достигнат неговите граници (обр. 1).

В процеса на проучване се заложиха 4 квадрата с размери 5/5 м. Първият квадрат (№1) беше поставен в югоизточна посока на разстояние 1 м от линията, очертаваща границата на изкопа от предходния сезон. Профилът към непроучения терен ясно показваше продължението на комплекса, което беше сигурен ориентир за посоката на проучване. По време на разкопаването се намериха фрагменти керамика, три апликации, един коланен накрайник и няколко бронзови стопилки. В близката и по-далечната околност на терена също се откриха изделия, повечето лежащи направо на повърхността на терена, които бяха разнесени от земеделската обработка. В процеса на работа в кв. 1 се очерта каменна площадка от дребни камъни, която е продължение на разкритата през миналата година. И в този участък, който е съсредоточен в западната част на квадрата, между камъните имаше дребни фрагменти керамика, обмазки и малки въгленчета. Поради денивелацията на терена в горния югоизточен край нивото е на 0,40 м, а в долния северозападен – на 0,20 м от съвременния терен.

Продължението на площадката от дребни камъни е с размери 3 x 3,30 м. Южно от нея в горната част на квадрата се очерта вкопана ивица с посока, успоредна на линията на заложения изкоп, която обаче е следствие от дълбоката оран на това място (обр. 2). Откроиха се и гнездата на три дупки за стълбове с диаметър 0,20-0,22 м. В средата на каменната площадка от запад се разкри малка ямка с размери: диаметър 0,25 м и дълбочина 0,05 м. Подобни ямки бяха разкрити и в комплекс IV. По всяка вероятност те са имали функционално предназначение, свързано с технологичния процес. Едно от предположенията е в тях да са поставяни глинени съдове. По целия останал терен имаше разнесена тъмна пръст без културни останки. Без съмнение това е границата на целия комплекс от югоизток, а площадката от чакъл е последното съоръжение в него.

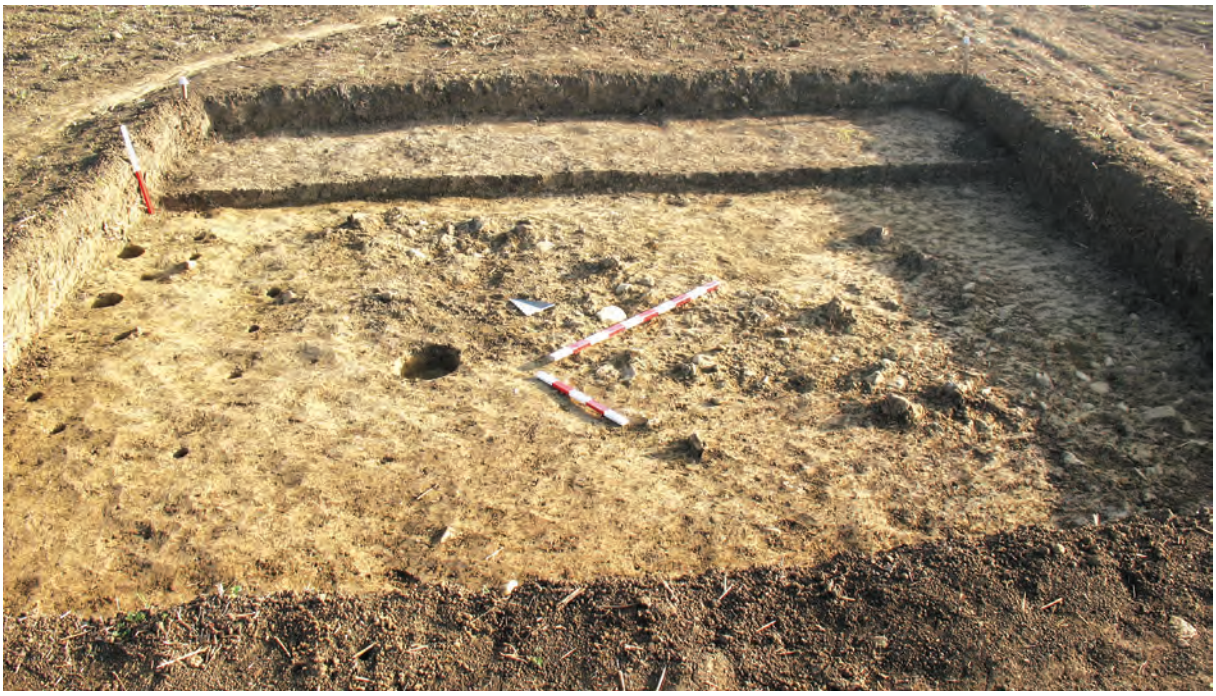

Обр. 1. Комплекс V-SE. Кв. 3. Продължение на каменната площадка и оградението – поглед от югозапад.

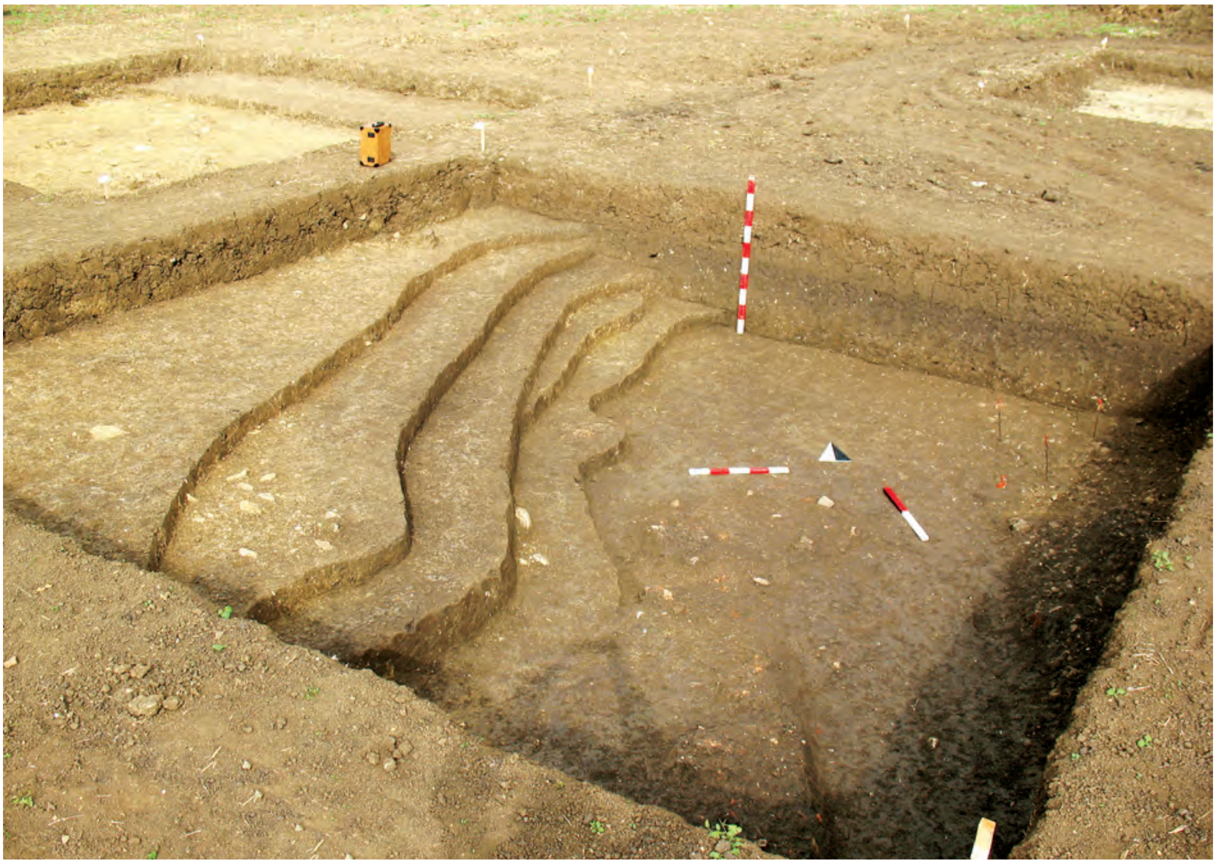

Обр. 2. Комплекс V-SE. Кв. 4. Нива на вкопаване на съоръженията – поглед от юг.

Това се доказа и от втория проучен сектор, заложен от изток – кв. 2. Следи от културен пласт на дълбочина от 0,30-0,40 м, на която се регистрират такива във всички проучени досега сектори, не бяха открити, с изключение на няколко, разнесени по тогавашния терен, обезличени парченца керамика. Това показва, че югоизточната граница на целия комплекс, попадаща в първия сектор може да се смята за определена.

Третият сектор – кв. 3, е ориентиран западно от двата вече проучени, на 2,70 м от металния репер, маркиращ миналогодишния изкоп. Той обхваща пространството над разкритата през миналата година пещ. В южна посока, на дълбочина 0,40 м, се разкри продължението на пасажа от камъни и се регистрира ходовото ниво на X в. Каменният пасаж, вървящ диагонално спрямо границите на изкопа, следва тази структура и денивелацията на терена. Трасето ѝ продължава в южна и северна посока и навлиза под неразкопания терен. Пасажът от дребни и средно големи камъни е трамбован направо върху светложълтия материк. Дължината на пасажа е 5,20 м, а ширината 1,10-2,10 м. Между камъните има въглени, обмазки и горели дребни фрагменти керамика.

Откриха се и следи от дървената конструкция на ограждането на комплекса от запад. Те са шахматно разположени и вървят по линията на изкопа в западна посока. Дължината е 3,30 м, а ширината – 0,35-0,40 м. Размерите на дупките от колове варират в диаметър от 0,08-0,09 м до 0,15-0,16 м, а дълбочината им съответно от 0,06 м до 0,08-0,12 м. От изток се разкриха още четири дупки, които попадат в непосредствена близост до пасажа от камъни. Цялата обща ширина на ограждането е 0,90 м. Дървената конструкция върви покрай каменната структура. В средата на неговото трасе се разкри сравнително по-голяма дупка от стълб с диаметър 0,26 м и дълбочина – 0,10 м.

Новия кв. 4 се разположи диагонално над кв. 3. На дълбочина 0,20 м в северната част се попадна на пласт от тъмна черна пръст, примесена с въглени и горели фрагменти керамика. Намери се и един фрагмент от тигел. Почвата в почти целия сектор изобилстваше от въглени и фрагменти силно горяла керамика. Те попадаха, заедно с няколко парчета от леярски съдове, между разкритите на ниво средно големи камъни, също опалени до червено от високата температура. В северозападната част на изкопа пръстта е примесена със светложълта пръст от грунда. Това ограничава регистрираното вкопаване в тази посока и се свързва с подобната ситуация в кв. 3 и пасажът от камъни, който върви точно в тази посока. След отнемането на целия пласт в кв. 4 и достигането на дълбочина 0,40 м от север и 0,50 м от юг се очерта цялото вкопаване, което заема почти целия квадрат и продължава в източна и южна посока под неразкопания терен. На дълбочина от 0,75 м в северната част се попадна на разнесено отухляване и на обмазки от горивни съоръжения.

Ясно се откроиха двете основи на пещи и очертанието на огнище до тях. По-голямата пещ е с диаметър 0,65-0,75 м, а по-малката – с диаметър 0,40 м. И трите горивни съоръжения са разрушени и за техния вид и местоположение може да се съди единствено по основите. Огнището с размери 0,80 м, разположено източно от по-малката пещ, е оградено от средно големи камъни. В него се намериха кости от едър рогат добитък, множество въглени и няколко парчета горяла до черно керамика. По границата на изкопа от запад се разкри голям пасаж от камъни, като в долния северен край те бяха с по-големи размери. Каменната структура е 2,50/0,70 м. Това съоръжение не можа да се разкрие изцяло, защото попада под неразкопания терен от изток. Цялостното му проучване ще се извърши през тази година. Около камъните и огнището се намериха няколко бронзови стопилки, оловна екзагия, коланен край и една апликация. По здравия терен бяха разнесени въглени и обмазки от разрушените пещи и от огнището. Достигнатата дълбочина е 0,85 м в северния край и 0,90 м в южния. Съоръженията са вкопани на дълбочина от 0,35 м до 0,90 м.

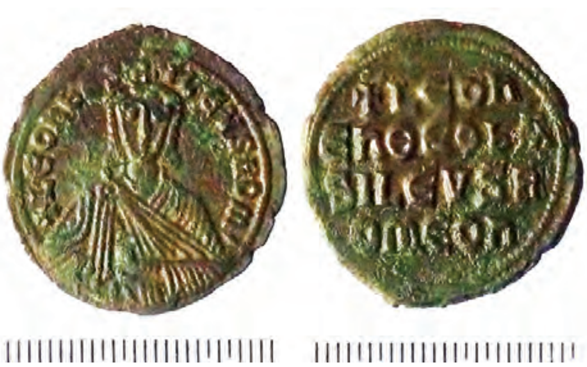

Обр. 3. Фолис на Лъв VI (866 – 912). Константинопол.

Резултатите показват, че е разкрита поредната работилница от комплекс V. Нейното продължение е в източна и южна посока. Вероятно камъните до линията на изкопа са от каменна пещ, която се явява задължителен елемент от оборудването на едно работно помещение.

Пасажите от камъни, трамбовани с глина и останките от дървената конструкция на огражденията са показателни за сезонния характер на извършваната тук производствена дейност. Липсата на следи от масивни конструкции сочат, че отделните съоръжения са били разположени под навеси и са имали частични ограждения, най-вече от запад и югозапад, за да спират силния вятър от тази посока.

Откриха се над 139 метални находки и близо 200 стопилки и предмети на производствения брак. Събра се и значително количество керамика. Сред находките трябва да се обърне внимание на бронзовата монета на Лъв VI (обр. 3), която не е отлята в работилниците на производствения център, а е оригинален номинал, сечен във византийската столица.

ВЕЛИКО ТЪРНОВО

№21. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ „СРЕДНОВЕКОВЕН ГРАД ТРАПЕЗИЦА – СЕКТОР СЕВЕР (ДВОРЦОВИ СГРАДИ)“ ВЪВ ВЕЛИКО ТЪРНОВО

Константин Тотев, Евгени Дерменджиев, Пламен Караилиев

Седми пореден сезон продължават редовните археологически разкопки в сектор север на крепостта на хълма Трапезица (обр. 1). Строителството на горната кабина на лифта и на пешеходна алея със стълбище, които трябва да обслужват туристите, наложи отново да се работи в сграда III. Беше направено почистване на двете помещения на сградата от боклуци и строителни отпадъци, останали

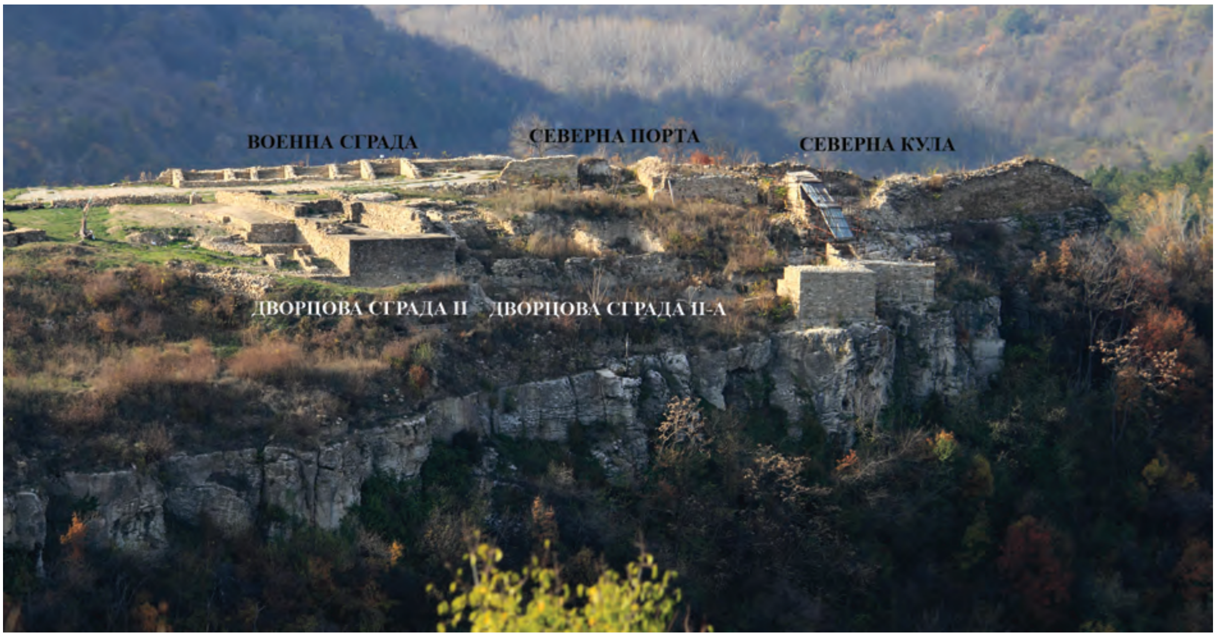
ВОЕННА СГРАДА
СЕВЕРНА ПОРТА
СЕВЕРНА КУЛА
ДВОРЦОВА СГРАДА II
ДВОРЦОВА СГРАДА II-А

Обр. 1. Сектор Север – поглед от крепостта на хълма Царевец.

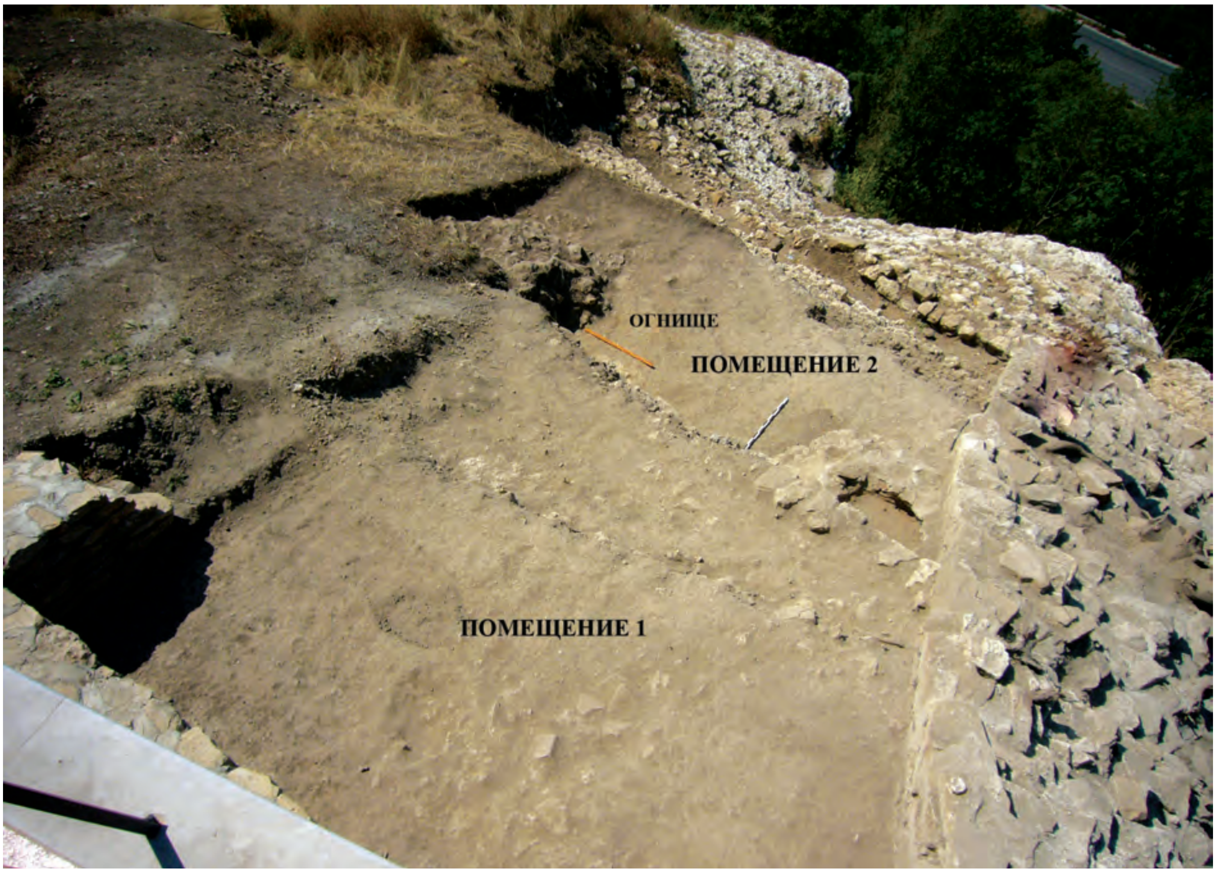
ОГНИЩЕ
ПОМЕЩЕНИЕ 2
ПОМЕЩЕНИЕ 1

Обр. 2. Сграда III – поглед от изток.

от строежа на лифта. При зачистване на профила при югоизточния вътрешен ъгъл на помещение №2, на нивото на пода, се откри огнище с диаметър 1,10 м, което остава точно срещу голямата домакинска пещ (обр. 2). То е направено върху подложка от тънки каменни плочи и дребни камъни, замазани с леко отухлена, оранжевочервена глина. Очерта се и вътрешното лице на южната стена на помещение №2. Тя е изградена от скални отломъци и ломени камъни, споени с кал. Ширината на стената е около

1 м, а най-голямата запазена височина – 0,90 м. Възможно е в западния край на южната стена да се е намирал входът на помещението. Вътрешната ширина на помещение №2 на сграда III е 5,15 м, а предполагаемата максимална дължина около 6,40 м.

Завърши проучването на дворцова сграда II с разкопките в нейната централна част. Средното помещение има вътрешни размери 7,05 м х 2,85 м. То беше запълнено с големи камъни, фрагменти от тухли и керемиди, и бял хоросан от градежа на стените, както и пръст, насипана там след разкопките от края на XIX в. (обр. 3). Стените са иззидани от големи и средни по размер полуобработени камъни, споени с бял хоросан. По тях няма запазена мазилка. Ширината им е различна – на източната стена е 2,60 м, на южната стена е 1,30 м, а на северната стена – 1,50 м. Запазени са на височина от 0,70 м до 1,90 м над пода на помещението. По вътрешните лица на стените се зачисти леглото на външен надлъжен сантрач. Стените са фундирани на дълбочина до 0,60 м и почти навсякъде достигат скала.

Единствено западната стена е зидана с дребни и средни плочести камъни, споени с кал. Запазената ѝ ширина е 0,80 м, височината е 0,40 м и е фундирана върху скала. Долепена е на фуга от запад на южната стена и е строена по-късно от нея. По източното ѝ лице има запазена фугировка с бял хоросан, която преминава и на южната стена. На по-късен етап с тази западна стена са били преградени средното и южното помещение на дворцова сграда II.

Разчисти се подовото ниво на помещението, направено от тънък пласт жълта пръст с фрагменти тракийска и средновековна керамика. То е много неравно и отчасти прекопано при предишните разкопки. Няма данни за каменна или тухлена настилка. В западния край за под е използвана скалата, която е била отчасти изсечена за подравняване.

Край северната стена на средното помещение се откри каменно стълбище с 5-6 стъпала, което във височина към втория етаж на сградата е било продължено с дървена стълба. Подходът към стълбището е от запад, а източното лице на неговата зидария отстои на 2,45 м от източната стена на помещението. То е направено от големи камъни, споени с кал. Дължината на стълбището е 1,67 м, ширината е 0,90 м, а височината – 0,70 м. Това стълбище, заедно със западната стена, които са зидани с калова спойка, се явяват етап в използването на средното помещение на дворцова сграда II в рамките на XIII в.

Не се получиха конкретни данни за предназначението и общия вид на средното помещение на дворцова сграда II, защото целият насип над подовото ниво в него е бил изчерпан при предишните разкопки.

Дворцова сграда II има правоъгълен план с три дълги и тесни помещения, ориентирана в посока изток – запад. Тя е строена с двулицева зидария от големи и средни по размер полуобработени

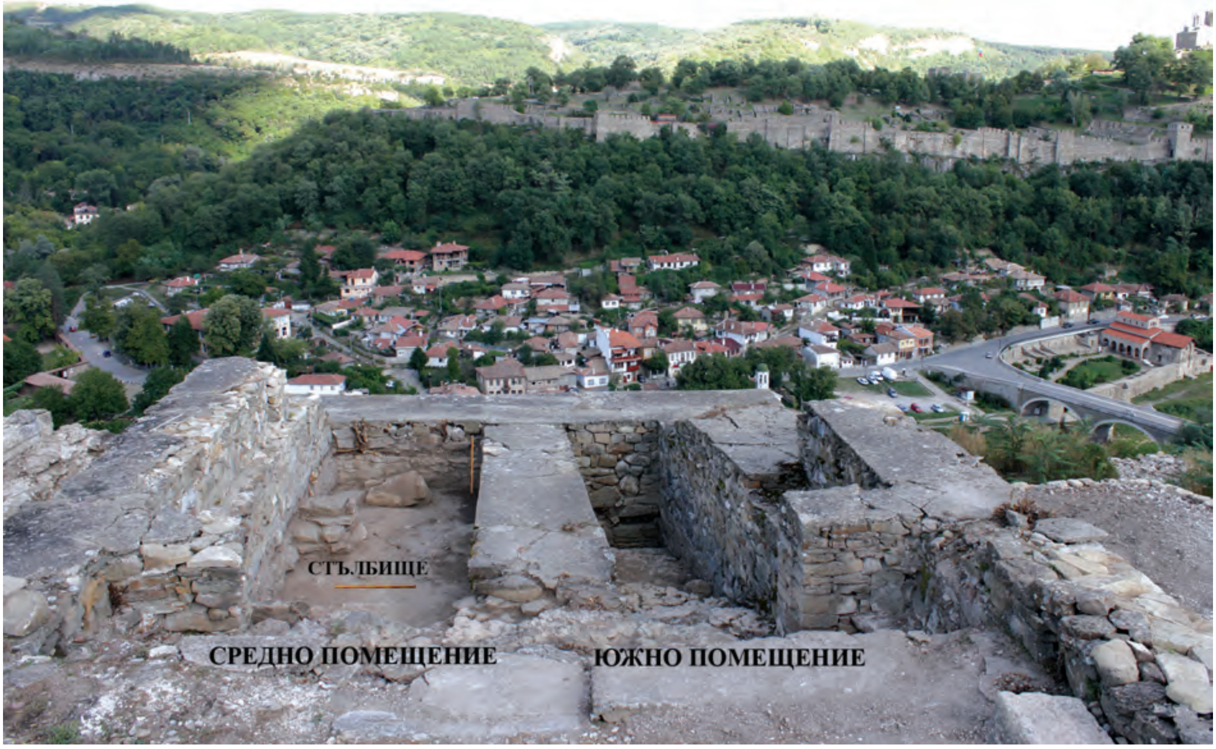

Обр. 3. Дворцова сграда II – поглед от запад.

камъни, споени с бял хоросан, блокаж и външна сантрачна система. В по-голямата си част стените са фундирани върху скала. Според резултатите от досегашните разкопки могат да се предложат два варианта за строителната периодизация на дворцова сграда II. Първи вариант: сградата е построена в началните десетилетия на XIII в. В Северното помещение най-вероятно е било разположено стълбище за горните етажи. Средното и южното помещение оформят приземието. За броя на етажите, вътрешното разпределение и външния ѝ вид няма конкретни данни. Монументалната строителна техника и разкрития план на тази сграда обаче показват нейния представителен светски характер. Най-логично е да се предположи, че дворцова сграда II е основния корпус на резиденция с тържествена зала. Най-вероятно едновременно с нея от север е долепена на фуга дворцова сграда II-А, която допълва плана на комплекса. По неизяснени засега причини и двете дворцови сгради са били разрушени. Веднага след това обаче те са възстановени, но с промяна в основния план. Северното помещение със стълбището на дворцова сграда II е изоставено, а върху него е издигната южната фасада на дворцова сграда II-А. От юг на дворцова сграда II е добавено допълнителното южно помещение, в което може да е било преместено стълбището за горните етажи. В по-късен етап в средното помещение на дворцова сграда II е изградено малкото каменно стълбище. Тогава е направена и западната стена, с която са преградени средното и южното помещение. Окончателното разрушаване и изоставяне на двете дворцови сгради е в края на XIII в. Тогава върху част от стените на средното и южното помещение на дворцова сграда II е изградена църква №2. Втори вариант: строеж на дворцова сграда II; пристрояване на дворцова сграда II-А; изграждане на допълнителното южно помещение на дворцова сграда II; изграждане на стълбището и западната стена във вътрешността на дворцова сграда II; събаряне на двете дворцови сгради; възстановяване на дворцова сграда II-А; събаряне на дворцова сграда II-А; изграждане на църква №2. Окончателната хронология на дворцовия ансамбъл ще се уточни след приключване на разкопките и на дворцова сграда II-А.

Откритите находки са общо 35 бр. От сграда III произхождат медни монети от XIII-XIV в., медна закопчалка, сграфито дъно с изображение на митично животно, керамичен прешлен, железен нож, желязна катарама и др. В дворцова сграда II се откриха само медни монети от XIII-XIV в. и част от керамична паничка.

С насипване на пръст се оформи пространството южно от църква №2, където в предишните години бяха проучени гробове от нейния некропол. Със суха зидария се направи консервация на част от стените на дворцова сграда II и църква №2, както и на подпорните зидове и помещението, които остават южно от тях.

Необходимо е да се завършат проучванията на втората дворцова сграда II-А и да се осъществят спешни консервационно-реставрационни работи на нейните стени. От аварийни мерки за консервация се нуждаят помещенията в северната кула и разкрития сектор от източната крепостна стена, които сериозно са ерозирали и отчасти вече са съборени.

№22. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ „СРЕДНОВЕКОВЕН ГРАД ТРАПЕЗИЦА – СЕКТОР СЕВЕР (ЦЪРКВА №20)“ ВЪВ ВЕЛИКО ТЪРНОВО

Константин Тотев, Евгени Дерменджиев, Пламен Караилиев

Продължиха редовните археологически разкопки в сектор север на крепостта на хълма Трапезица. В работата на екипа взеха участие: инж. Иван Григоров – техническо заснимане, Венета Господинова – компютърна обработка, Галя Тодорова – обработка на керамиката, Никифор Тодоров – фотозаснемане. В проучването на притвора на църква №20 участваха Методи Златков от НАИМ–БАН и Ева Антонова от ВТУ „Св. Св. Кирил и Методий“.

Откритата през миналата година църква №20, беше изцяло проучена (обр. 1). Тя има външни размери 11,40 х 5,50 м. Църквата е еднокорабна, едноапсидна, с притвор и с два входа от север – към наоса и притвора. Имала е керемиден покрив. Стените й, зидани с калова спойка, са широки около

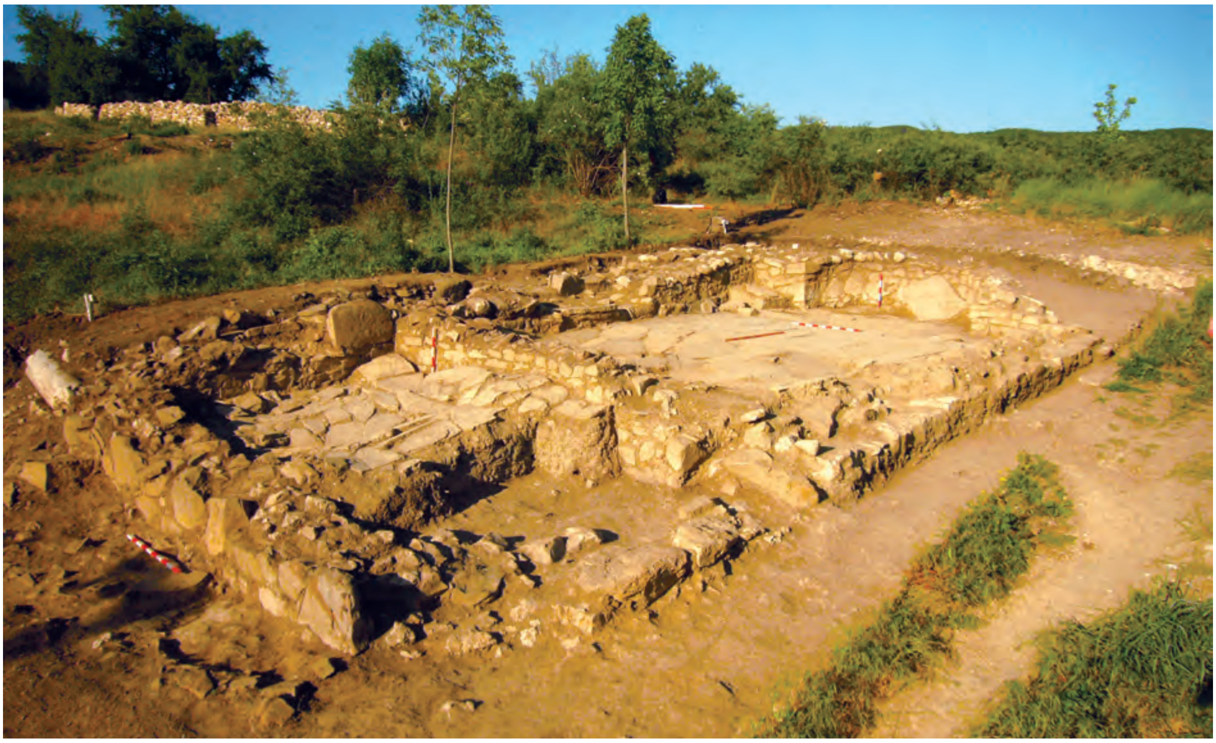

Обр. 1. Църква №20 – поглед от югозапад.

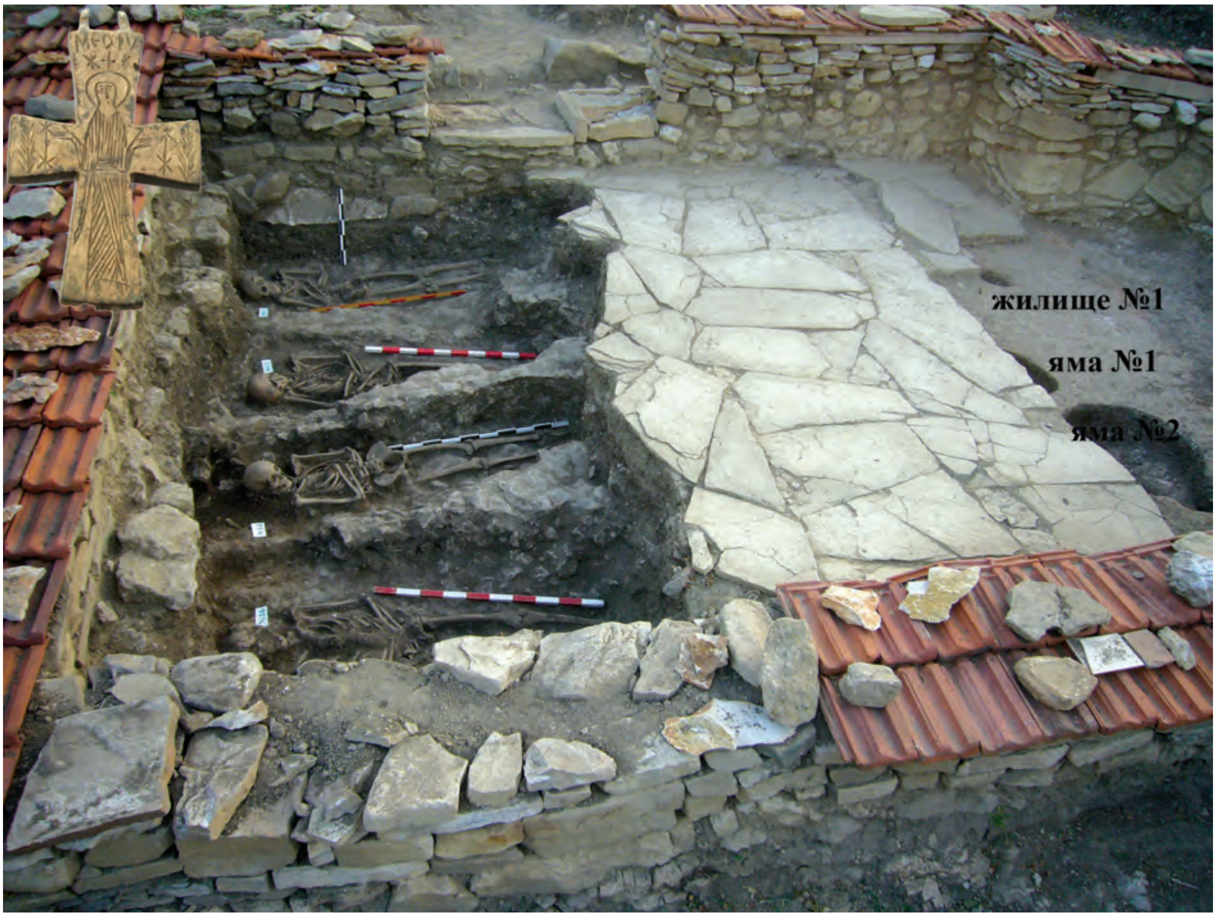

Обр. 2. Наос на църква №20 – поглед от юг. Гробове от долното ниво в западната част на наоса. Отухлено подово ниво на жилище №1, яма №1 и яма №2 под източната част на наоса – преди строежа на църква №20. В горния ляв ъгъл – бронзов кръст-реликвиарий, открит под настилката в наоса.

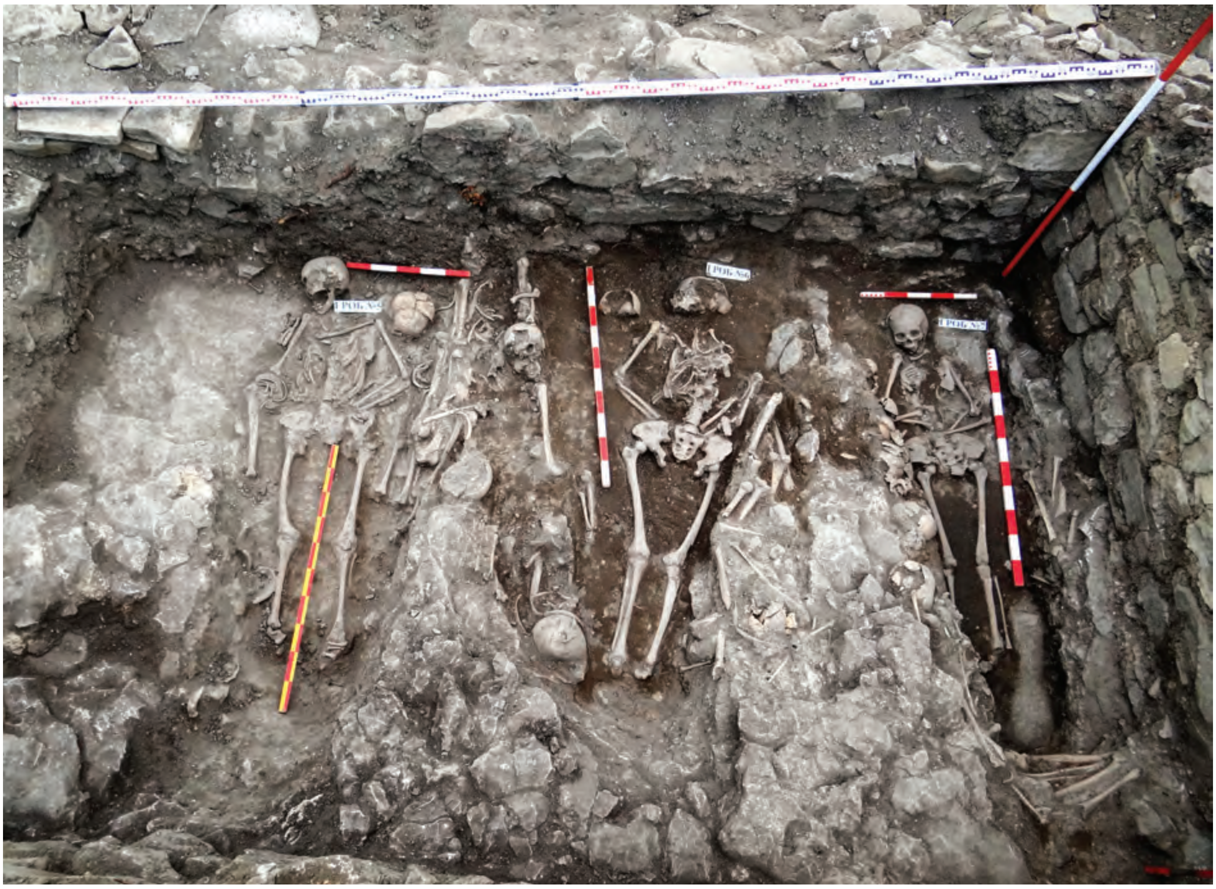

Обр. 3. Притвор на църква №20 с гробовете от горното ниво – поглед от изток.

0,60 м и са запазени на височина до 0,90 м над пода. При строежа на църквата са използвани и сполии – капител с геометрична украса и част от варовикова колона.

Подът в наоса е настлан с каменни плочи, под които се откри половинка от бронзов кръст-реликвиарий (обр. 2). Стратиграфията в наоса е следната: 1. Пласт сивочерна пръст; 2. Пласт светложълта глинеста пръст от спойката на градежа, равномерно разстлана, в който има малки ломени камъни; 3. Пласт жълта глина, в който почти няма археологически материали; 4. Подова настилка от каменни плочи; 5. Слой жълта глина от подовата замазка; 6. Пласт тъмнокафява пръст; 7. Скала. В апсидното пространство, под нивото на каменните плочи на пода, пластовете са следните: 1. Слой жълта глина от подовата замазка на наоса; 2. Слой черна горяла пръст; 3. Слой жълта глина; 4. Отухлено подово ниво на средновековно жилище; 5. Пласт тъмнокафява пръст; 6. Скала. Големите камъни от разрушената зидария на църквата са били взети за други строежи в по-късно време.

Каменният плочник в източната част на наоса прекъсва на разстояние 1,20 м от източната стена, като така се очертава олтарното пространство на църквата. Между настилката в наоса и подовите плочи на олтарното пространство е оставена тясна ивица, където е била монтирана долната греда от дървена олтарна преграда. До източната стена на апсидата се откри каменна плоча с два врязани кръста, която е служила за плот на олтарната маса. В пръстта от каловата спойка на разрушените стени на църквата се намериха 8 медни монети от XIII и XIV в.

В западната половина на наоса, под подовата настилка, се проучиха 5 гроба, от които два детски, с малко инвентар: фрагмент от тухла с кръст, фрагмент от керемида, сграфито чашка, медно копче. При единия детски гроб беше запазен почти целия дървен ковчег, сглобен без използването на гвоздеи. В пръстта около гробовете в западната част на наоса се откриха 21 медни монети от XIII и XIV в.

Подът в притвора е настлан с каменни плочи. Стратиграфските напластявания там имат следния ред: 1. Пласт сивочерна пръст; 2. Пласт светложълта глинеста пръст от спойката на градежа с малки ломени камъни; 3. Пласт жълта глина върху каменния под, в който почти няма археологически материали; 4. Каменни плочи от настилката; 5. Пласт жълта глина; 6. Пласт черна пръст, смесена с пепел, въгленчета и фрагменти керамика само край източната стена; 7. Пласт тъмнокафява пръст; 8. Скала.

Под каменните плочи на настилката се проучиха 4 гроба на възрастни индивиди с доста богат инвентар: 7 сребърни копчета, 2 медни копчета, 2 сребърни обеци, един сребърен пръстен, 2 златосърмени текстилни ленти и керамичен прешлен. Около гробовете се откриха много кости и черепи от вторични погребения. От там произхождат 15 медни монети от XIII и XIV в.

Гробовете в наоса и притвора могат да се разделят на 2 нива, вкопани в относително малък хронологически отрязък от време. Първите гробове в наоса са: № 11, 12, 14, 16, а в притвора – гроб №8 и вторичните кости от извадените скелети. Второто ниво гробове в наоса са: №13 и №15, а в притвора – гробове № 3, 4, 5, 6 и 7. Гробовете от горното ниво са вкопани в края на XIV в., защото слягането на плочите от подовата настилка не е било отстранено. След това църквата вече е била изоставена и е започнала да се събаря. От некропола на църква №20 се локализираха още два гроба край южната фасада.

Строителството на църква №20 може да се датира около средата на XIV в. Гробовете в наоса, притвора (обр. 2, 3) и некропола се отнасят във втората половина и края на XIV в. Разрушаването на църква №20 е започнало след 1393 г.

В апсидата и в олтарното пространство на наоса се откри отухлено подово ниво на средновековно жилище (№1), съществувало преди строежа на църква №20. Подът е направен от тънък слой трамбована жълта глина, която е била опалена, придобивайки оранжево-червен цвят. Самото жилище изглежда не е било опожарявано. Запазените размери на подовата замазка са: 1,30 х 3 м. Почти в средата на пода са вкопани две дупки с диаметър 0,20-0,30 м и дълбочина до 0,20 м, на разстояние 1,70 м една от друга. В жилището се откриха и две ями. Яма №1 е цилиндрична, с диаметър 0,70 м и дълбочина до 0,28 м. Непосредствено от север на яма №1 остава яма №2, с четириъгълна форма със заоблени ъгли, дълбочина 0,13 м, дължина 0,40 м и видима ширина 0,25 м. Пълнежът в ямите е от кафява пръст, фрагменти средновековна и тракийска керамика, животински кости и две медни монети от XIII в. В подовата замазка на жилището и под нея се откриха шест медни монети от XIII и XIV в.

Засега не е възможно да се установят размерите на жилище №1. То е наземно, леко вкопано в терена от изток и отчасти от север и юг, на дълбочина около 0,20-0,30 м. Стените са били направени от лека дървена конструкция, от която са двете дупки за колове. Яма №1 и яма №2 са вкопани във вътрешността на жилището.

Жилище №1 е построено в края на XIII или началото на XIV в. Неговото разрушаване може да се отнесе около средата на XIV в. След това върху западната половина на жилището е построена църква №20. Изглежда синхронен с жилище №1 е детски гроб №17, който остава почти изцяло под западната стена на наоса на църква №20 и явно е вкопан преди нейното строителство.

Откритите находки са общо 113 бр. Освен споменатия инвентар от гробовете, се откриха още: кръст енколпион, части от процесийни кръстове и свещници, керамични и глазирани съдове, керамична лампа, част от бронзово зооморфно катинарче, стъклено съдче, медни монети от XIII-XIV в. и др.

Разкритите зидове от църква №20 бяха надзидани с няколко реда суха каменна зидария и покрити с керемиди. Западната част на наоса е запълнена с камъни и трошляк, върху който се наредиха демонтираните каменни плочи от настилката. В апсидата се насипа речна баластра и трошляк на нивото на подовата настилка. В притвора също беше насипан каменен трошляк.

№23. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ „СРЕДНОВЕКОВЕН ГРАД ТРАПЕЗИЦА – СЕКТОР ЮЖЕН“

Деян Рабовянов

През 2013 г. намаленият размер на финансирането, получено от МК, и липсата на организирана консервационна дейност на Трапезица предопределиха ограничени по обем проучвания. Паралелно с археологическото проучване бе осъществена и полева консервация (обр. 1). В разкопките взеха участие В. Иванов, К. Чакъров, Е. Николаева и К. Милчева. Графичната документация бе дело на Пламен Дойчев, а монетите (422 бр.) бяха определени от Стоян Михайлов от РИМ – В. Търново.

С проучването в кв. $CLIX_{1,5,9}$ бе доразкрито изцяло жилище №10 и частта от улицата, северно от

Обр. 1. Изглед на Южния сектор на Трапезица от юг.

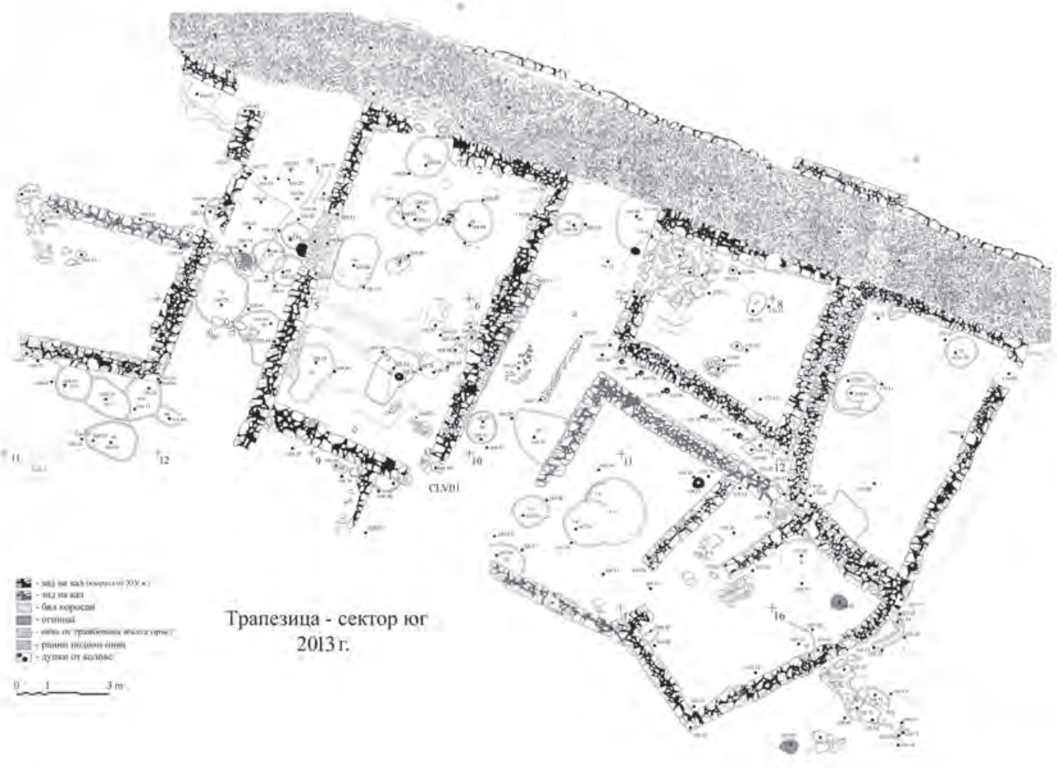
Трапезица - сектор юг
2013 г.
- зид на кал
- бял хоросан
- огнище
- дупки от колове
0 1 3 m

Обр. 2. Ситуационен план на археологическите структури в северната част на Южния сектор.

него (обр. 2). Жилище №10 има неправилен правоъгълен план и размери 6,25 x 8,20 x 9,90 x 4,85 м. Градежът на дебелите средно 0,60 м зидове е от ломени камъни, споени с кал. Предвид застрояването около сградата входът е бил на север и се е отварял към улицата. В североизточния ъгъл на сградата бе открита втора яма-хранилище (№92), врязана в скалата. Разкритият на север участък от улицата е широк 2,50 м. На север е ограничен от друга сграда. На 0,70 м източно от жилище №10 се развива друга сграда.

Бяха допроучени кв. CLVIII$_{7,11,12,15,16}$ в североизточната четвърт на обекта. След изчерпването на пласта от деструкции (0,10 – 0,60 м дълб.) напълно се разкри жилище №7. То е оформено чрез П-образен зид, долепен до развиващото се на север жилище №10. Неправилният план, небрежният градеж и огнището върху пода в североизточния ъгъл показват, че става въпрос за едноетажна сграда, чието издигане е осъществено в 70$^{-те}$ год. на XIV в. С нея е свързана и грубо оформена настилка източно от входа ѝ. Под тази настилка се достигна подовото и строително ниво на сградата – пласта от РЖЕ и скалата. В тях се проучиха ями № 91, 93, 94, 95, 96 и 97, и една Г-образна траншея от дървена сграда. С изключение на яма №96, която е от ранножелязната епоха, останалите са средновековни.

Жилище №7 е издигнато след разрушаването на по-ранното от него жилище №8. През 2013 г. се допълни информацията за тази сграда. Чакълестата настилка северно от нея е била втори етап в оформянето на пространството пред входа ѝ. Под нея на дълбочина 0,70 – 1 м се разкри редица от дървени стълбове, успоредни на северната стена на жилище №8, отстоящи средно на 0,60 м от нея и изкопани от нивото на основите на сградата (обр. 2). Те са носили разширяване на горния етаж. След разрушаването на жилище №8 е изкопана яма №89. Не е изключено тази яма с диаметър около 2 м и дълбочина 0,70 м да е била свързана с навес, издигнат в северозападния ъгъл на жилище №8.

За да се изясни планировката на жилищния квартал, бяха заложени кв. CLVII$_{3,7}$ и CLV$_{16}$ в северозападната част на обекта (обр. 2). Там бе разкрита нова сграда – жилище №11. Доразкри се и северната част на западния площад. Жилище №11 попада между главната улица и западния площад, а широкият му 2,50 м вход го отваря към западната алея. Цялостно бе разкритата източна му стена с дълж. 10,40 м. То се отличава и с по-масивния си градеж – дебели 0,70 м стени от големи полуобработени и ломени камъни, споени с кал. Подът му е от дебел около 0,20 м насипан средновековен културен пласт, в който се откриха голямо количество материали.

Под това подово ниво се разкриха останките от друга сграда – зид с направление изток – запад и дебелина 0,60 м. С него са свързани разкритите на юг от него насипан за подравняване средновековен пласт, служил за подложка на под от каменни плочи. Разрушената по-ранна сграда се отнася към средата на XIV в., а жилище №11 над нея е издигнато 70$^{-те}$ год. на същото столетие.

Под нивото на ранната сграда и западния площад бяха регистрирани множество средновековни вкопавания включително два гроба (№ 8 и 9), пробиващи пласта от РЖЕ. От тях бяха проучени ями № 98, 99, 100, 101, 102 и 103. Това са боклучни ями с големи размери. От тях само яма №98 датира от втората половина на XIII в., останалите са функционирали през първата половина на XIV в.

Проучен бе и нов участък от крепостната стена и скалния венец пред нея западно от чупката. Под повърхностния хумусен пласт с дебелина около 0,10 м и пласта с деструкции от крепостните съоръжения (дълб. 0,10-0,20 – 0,80 м) бе достигнато и изчерпано проучваното при чупката сметище пред външното лице на стената (на дълб. 0,80-0,90 – 1 м). Тук външното лице на стената е възстановено с поправка с калова зидария, стъпваща върху цокъл от големи камъни. Цокълът стъпва върху средновековен пласт, в който бяха намерени монети на цар Иван Шишман. Същевременно този пласт, както и част от цокъла са покрити от пласта на средновековното сметище, в който също бяха намерени монети на Иван Шишман, т. е. това е поправка, извършена преди падането на Търново през 1393 г.

При извършването на изкопни работи за прокарването на кабели за художественото осветление на Трапезица бе установено, че при потерната на южната крепостна стена има недопроучени пласт и структури, за което бях уведомен от ръководещия наблюдението К. Тотев. В резултат бе предприето допроучване на трасето на потерната, което има дължина 3,60 и ширина 1,60 м. Прагът на потерната е във вид на зид от ломени камъни и бял хоросан, вдаващ се на около 0,60 м навътре от лицето. На 0,50 м навътре от лицето върху прага се разкри преграждане на прохода във вид на плътен блокаж от скални отломъци с височина 0,50 и дебелина 0,90 м, с насип от пръст зад него (обр. 3). Материалите от насипа и от пръстта между камъните насочват, че преграждането е осъществено в рамките на втората половина на XIII в.

При допроучването на пространството непосредствено зад потерната бе изяснена стратиграфията на културните напластявания. На дълбочина 2,20 – 2,50 м бе достигнато строителното ниво на крепостните съоръжения, тънък пласт от пръст с праисторически материали с ломени камъни, баластра и разлят бял хоросан, покриващ скалата. Над него пространството на разлома в скалния ве-

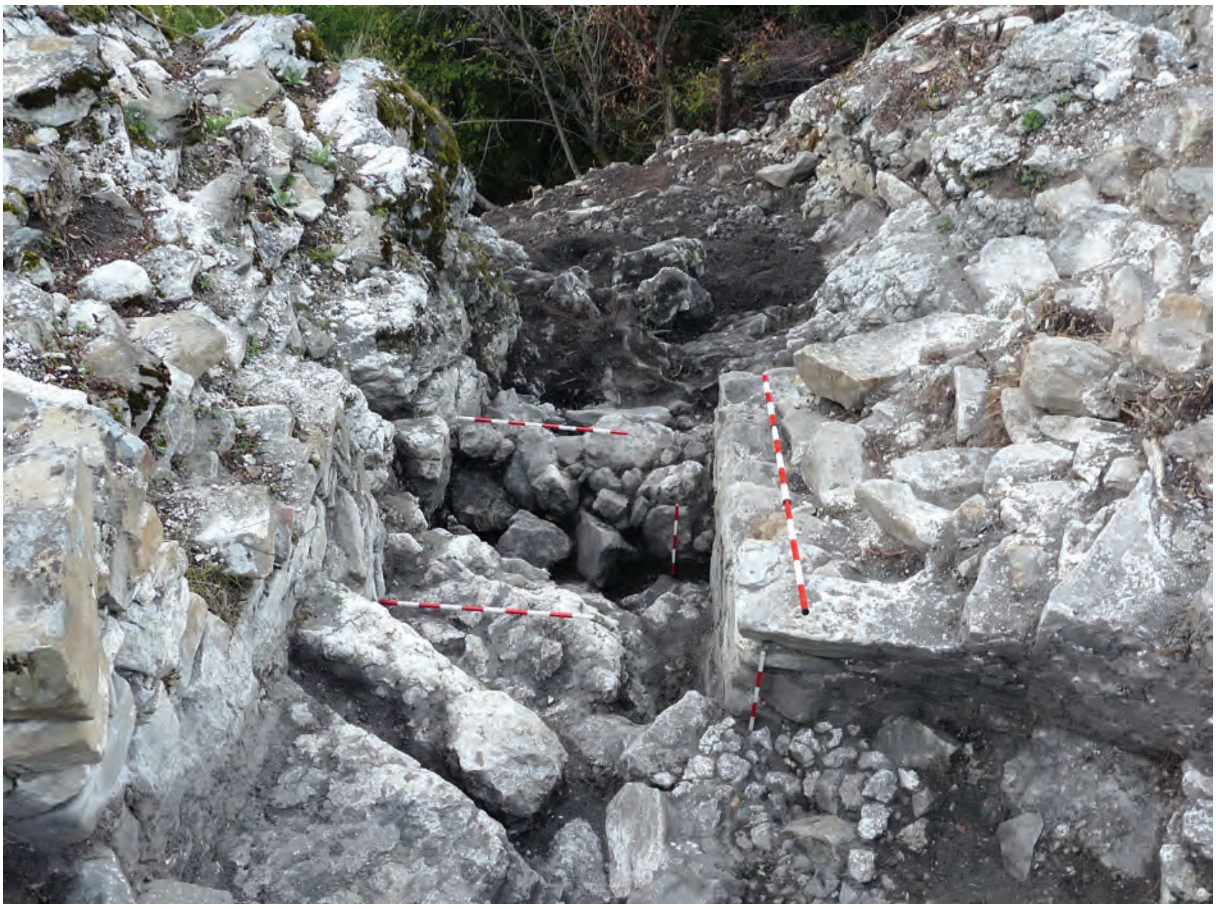

Обр. 3. Потерна на южната крепостна стена разкрита до строителното ниво. В дъното – преграждането на прохода на потерната.

нец бе запълнено с тъмнокафяв средновековен пласт (дълб. 1,80-2 – 2,20-2,50 м), изравняващ терена. Това е и ходовото ниво на потерната. Предвид, че в самата потерна скалата е оставена неизравнена на стъпала, високи до 0,60 м, е очевидно, че тя не е ползвана за редовно придвижване, а е имала военни функции. Този подравняващ пласт бе застъпен от друг (дълб. 1,20 – 1,80-2 м) с характер на боклучен насип, натрупан след преграждането на потерната. Материалите от него насочват към датировка в рамките на XIV в.

Финалът в използването на терена е представен от два зида на кал с улично трасе, широко 1,80 м между тях. Стените принадлежат на сгради, развиващи се от двете страни на улицата, която, освен че е осигурявала достъпа до тях, е позволявала да се стигне до крепостните съоръжения – фланкираща чупка и плътна кула. Настилката на улицата е от плочести камъни и лежи върху дебела до 0,70 м подложка от жълта пръст и камъни, с която е бил изравнен теренът между зидовете на сградите. Откритите върху настилката монети на цар Иван Шишман са индикатор за периода на ползване и terminus ante quem за нейното изграждане.

№24. ПРОУЧВАНИЯ НА СРЕДНОВЕКОВНАТА КРЕПОСТ ТРАПЕЗИЦА, СЕКТОР „ЮГОИЗТОЧЕН“

Мирко Робов

През отчетния сезон е проучен участък от около 300 м^2 в югоизточната част на затворения архитектурен ансамбъл, западно от църква №3. Разкрита е значителна част от голяма двуделна сграда,

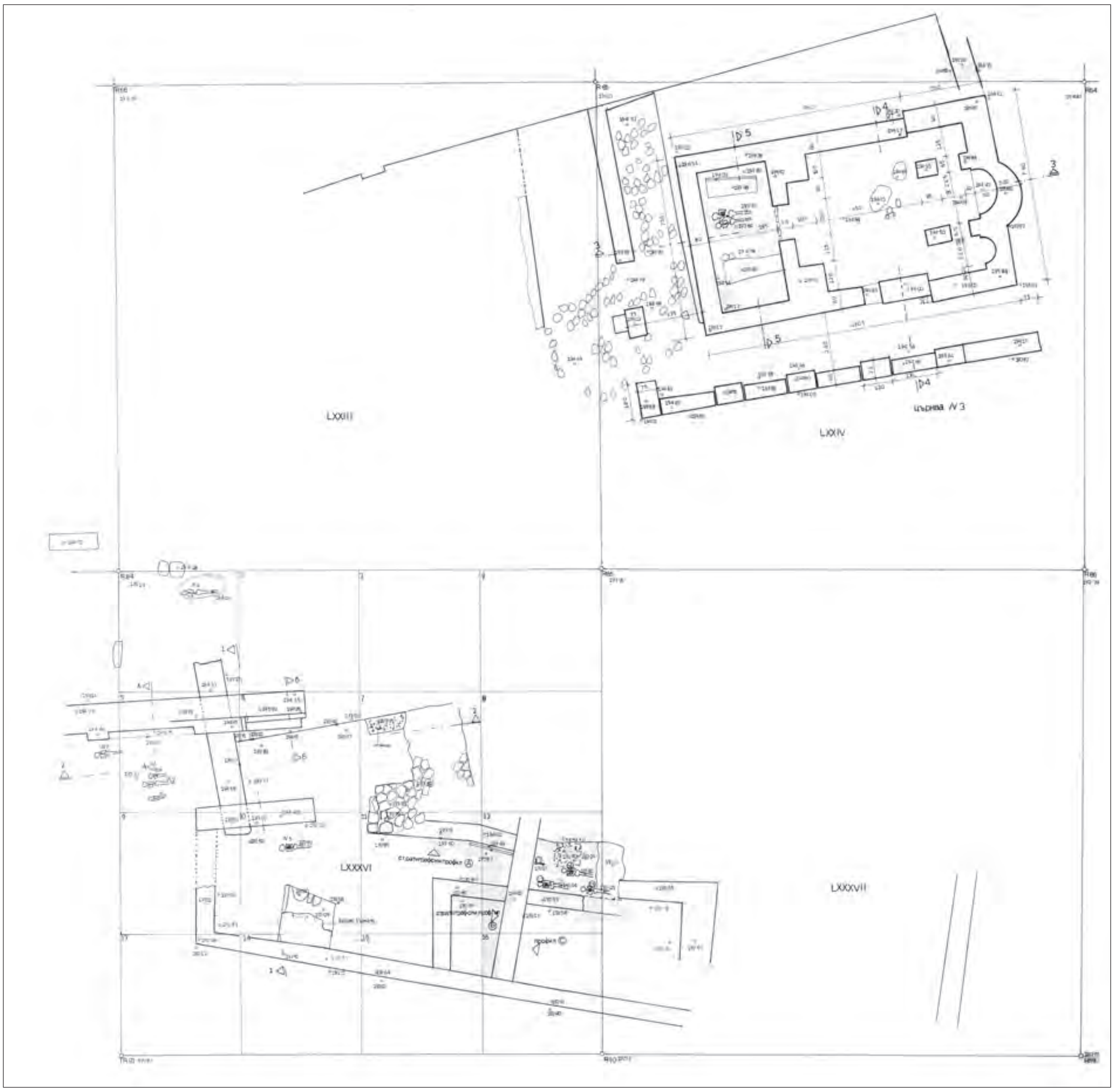

Обр. 1. План на обекта.

обединена с общ южен зид с дължина от 32 м. Културните напластявания достигат дебелина до 2,10 м. Стратиграфските наблюдения потвърждават изводите от предходните археологически сезони (обр. 1).

Най-ранните останки са от ранножелязната епоха. Открита е значително количество керамика, включително от съдове с големи размери, както и много животински кости. Археологически структури, свързани с обитателите на тази тераса не са установени.

В северната част на голямата средновековна сграда, на дълбочина от 1 м, се установи сравнително малък участък, с площ 1,20 – 1,60 м^2, със значителна концентрация на материали от този период. Много керамични фрагменти от големи съдове, голямо количество кости от едри животни, а също и два интересни предмета. Единият от тях е керамичен, с форма на гъба. Другият е бронзово плоско острие от кама.

Продължи разкриването на останки от установената през 2010 г. голяма железарска работилница. Дейността ѝ се отнася към края на достоличния и началото на столичния период на Търново. Производството е прекратено с изграждането на църква №3 и оформянето на затвореният ансамбъл (началото на столичния период на Търново). Открити са нови шест ковашки огнища, както и значително количество крици и шлак. Резултатите от сезона доизграждат по-цялостно картината на това производство, като допълват данните от проучване на терена южно и източно от портата на комплекса.

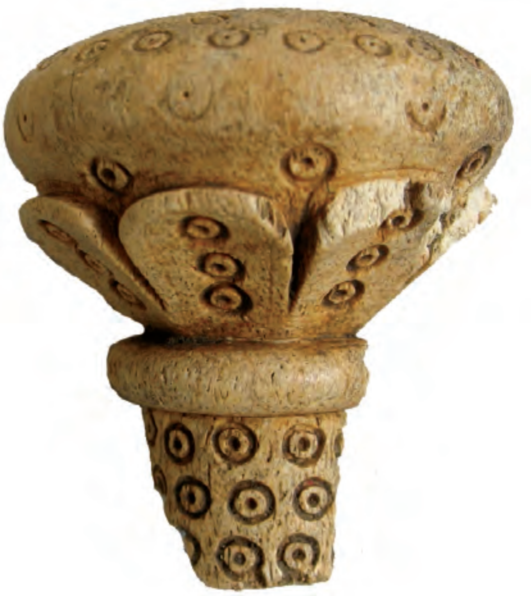

Обр. 2. Костен завършек на жезъл.

Непосредствено под средновековната сграда са разкрити останките от по-стара постройка. Тя е с дължина от 11,85 м и запазена ширина (север – юг) от 2,40 м. Южният ѝ зид е напълно разрушен. Градена е от големи и средни по размери камъни, много добре обработени, подредени в правилни редове, на сухозидица.

Непосредствено до ранната постройка, по цялото протежение на външното лице на северния ѝ зид, се установи слой от сбита жълтеникава пръст, обилно примесена с варовикови бучки. Слоят е с лек наклон към изток и завършва непосредствено при външния североизточен ъгъл на постройката. Като технологичен похват за отвеждане на повърхностните води, наподобява ситуация пред южната крепостна стена, отвътре в участъка пред църква №14. Там слоят е трамбован и оформен като широк улей по протежение на вътрешното лице на крепостния зид. Целта е предпазване на стената от повърхностни води и отвеждането им към близкия от запад барбакан.

Проучена е голяма част от единствената сграда в затворения комплекс. Към началото на разкопките, нейните очертания ясно се открояваха в релефа на терена.

Две широки алеи, настлани с каменни плочи, свързват сградата с портата на комплекса и с църква №3.

Сградата е двуделна. От запад е оформен П-образен навес, с дължина от 12,10 м. Отворена остава част от северната фасада, между портата и самата сграда, за директна комуникация. Находките в нея я определят като конюшня на комплекса.

Вътрешно стълбище, върху трапецовидна каменна основа на хоросанова спойка е отвеждало към горно ниво, най-вероятно склад.

Плочника от портата отвежда към каменна стълба, опряна към западната фасада на сградата. Оформено е върху солиден фундамент.

Дебелината на зидовете показва, че постройката е била поне двуетажна.

Сградата от изток е с дължина от 17 м и ширина над 8 м. Вътрешно членение не се установява, а това означава, че преградната конструкция и носещите елементи са били паянтови или дървени.

Останки от подова настилка не се установиха. Възможно е като материал за целта да са използвани тухли, тъй като много цели и фрагментирани екземпляри се откриват в разрушенията на постройката. Многобройни фрагменти от керемиди свидетелстват за характера на покривната конструкция.

Строителни периоди, включително свързани с промяна на планировката, не се установиха. Възможно е сградата да е издигната и след средата на XIII в., когато църква №3 и комплексът, западно от нея, търпят значителни преустройства и развитие на плановата схема. Към такава датировка навежда и резултатът от проучването на някой от гробовете. Така например, под скелета в гроб №10 бе намерена монета, в обръщение до 50-те – 60-те години на XIII в.

Непосредствената връзка между портата и сградата, от една страна, а от друга с църква №3, отрежда на голямата сграда ролята на структуроопределящ елемент в плановото изграждане и общото оформлението на комплекса.

Изборът на това място за изграждането на затворен комплекс е удачен от всяка гледна точка. Терасата е сред най-високите на Трапезица. Тя е слънчева и хигиенична, с великолепен изглед, включително и към представителните институции на Царевец – двореца и Патриаршията. Църква №3 е ситуирана в най-източната част на оградено пространство, а това запазва целостта на дворното пространство. Общата площ на комплекса е над 2,5 дка. Широка, около 3 м алея, е свързвала комплекса с трасето на основната комуникация в крепостта, между северната и южната порти.

Като цяло, планът на комплекса съществено се отдалечава от манастиро-устройствената схема при проучените общо 8 манастира в столичното пространство на Търново. Оформен така, той няма аналог на Трапезица и силно се доближава като устройство, функция и представителност до Болярския комплекс на Царевец, северно от двореца.

Обитаван е вероятно от висши представители на столичната аристокрация. Именно за такива високопоставени лица са предназначени и двете зидани гробници в притвора на църквата, покрити с мраморни надгробни плочи, намерени при разкопките на храма.

Проучени са общо шест християнски гроба, ситуирани на едно ниво в западната част на сградата. Те са без погребален инвентар. Погребенията са извършени в гробни ями без ковчег. Няма застъпване на гробове. Скелетът в гроб №10 е върху пласт, с монета, след 30-те, 40 те години до средата на XIII в. Скелетът в гроб №13 е застъпен от западния зид на сградата, което отнася въпросните гробове към времето преди изграждане на постройката.

Под черепа в гроб №10 е положена тухла с плитко издраскан кръст с двоен контур и надпис ICXC NIKA.

Един от гробовете (№12) е на дете, а в други 3 гроба (№ 11, 14 и 15) са погребани сравнително млади индивиди.

Открити са общо 182 монети от целия столичен период на Търново. Те потвърждават възприетата досега хронология и изводите за монетната циркулация на Трапезица.

Сред намерените през сезона находки, са предмети от обработена кост; конска сбруя; бронзова екзагия; оловни пломби; печати; бронзови закопчалки от книги; бронзова дръжка, вероятно от лъжичка; обработен камък, пригоден за фино стриване. Открита бе находка от обработена кост, вероятно завършек от жезъл (обр. 2). Интерес представлява част от прерязан оловен съд. Деформираните стени са притиснали част от съдържанието – 13 средновековни монети.

Открити бяха интересни образци от сграфито керамика. Продължава откриването на подглазурни монограми с буквата „Б“, включително и вторично издраскани образци.

№25. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ НАБЛЮДЕНИЯ НА СРЕДНОВЕКОВЕН ГРАД ТРАПЕЗИЦА ВЪВ ВЕЛИКО ТЪРНОВО ПО ВРЕМЕ НА РЕАЛИЗИРАНЕТО НА ПРОЕКТ „ИЗГРАЖДАНЕ НА ПОДПОРНА СТЕНА, ХУДОЖЕСТВЕНО ОСВЕТЛЕНИЕ И ТУРИСТИЧЕСКА ИНФРАСТРУКТУРА ДО ИСТОРИЧЕСКИЯ РЕЗЕРВАТ ТРАПЕЗИЦА“

Константин Тотев

Археологическите наблюдения на територията на средновековния град Трапезица, проведени по повод осъществяването на инфраструктурен проект на Министерство на културата и община Велико Търново, се извършиха на два етапа, по различно време.

Първият етап се реализира през първото тримесечие на 2013 г. със строителството на паркинг, подпорна стена и трасето на лифт в северозападното подножие на хълма Трапезица. Изкопните работи се проведоха на площ над 4 дка. Не се оправдаха очакванията да се открият гробове от средновековния некропол или сгради от т. нар. Еврейски квартал в северозападния край на столично Търново (Тотев, Чокоев 1995, 109-116). Явно те са унищожени при изграждането на ж. п. гара Трапезица и построените по-късно индустриални предприятия.

При строителството на горната станция на лифта и при прокарването на пешеходна алея със стълбище за туристите в северозападния участък на крепостта /сектор север/ се наложи отново да се работи в помещение №2 на сграда III, което е отразено в резюмето, включено в този том (Тотев, Дерменджиев, Караилиев – в този том).

Вторият етап, осъществен през месеците април – юни 2013 г., беше свързан с поставянето на художествено осветление на югоизточната порта, южната крепостна стена и църкви № 5, 11, 12, 13, 14 и 19. Става въпрос за изкопи, свързани с прокарването на кабели към споменатите църкви и в тяхната вътрешност, както и край крепостната стена (обр. 1, 2).

В най-южната част на южната крепостната стена, при прокарване на траншея за електрическото захранване, се достигна до подхода към недоразкритата от М. Долмова потерна и развиващите се навътре (на север) сгради (Долмова 2010, 498, обр. 1). Този участък остава в сектор южен на средновеков-

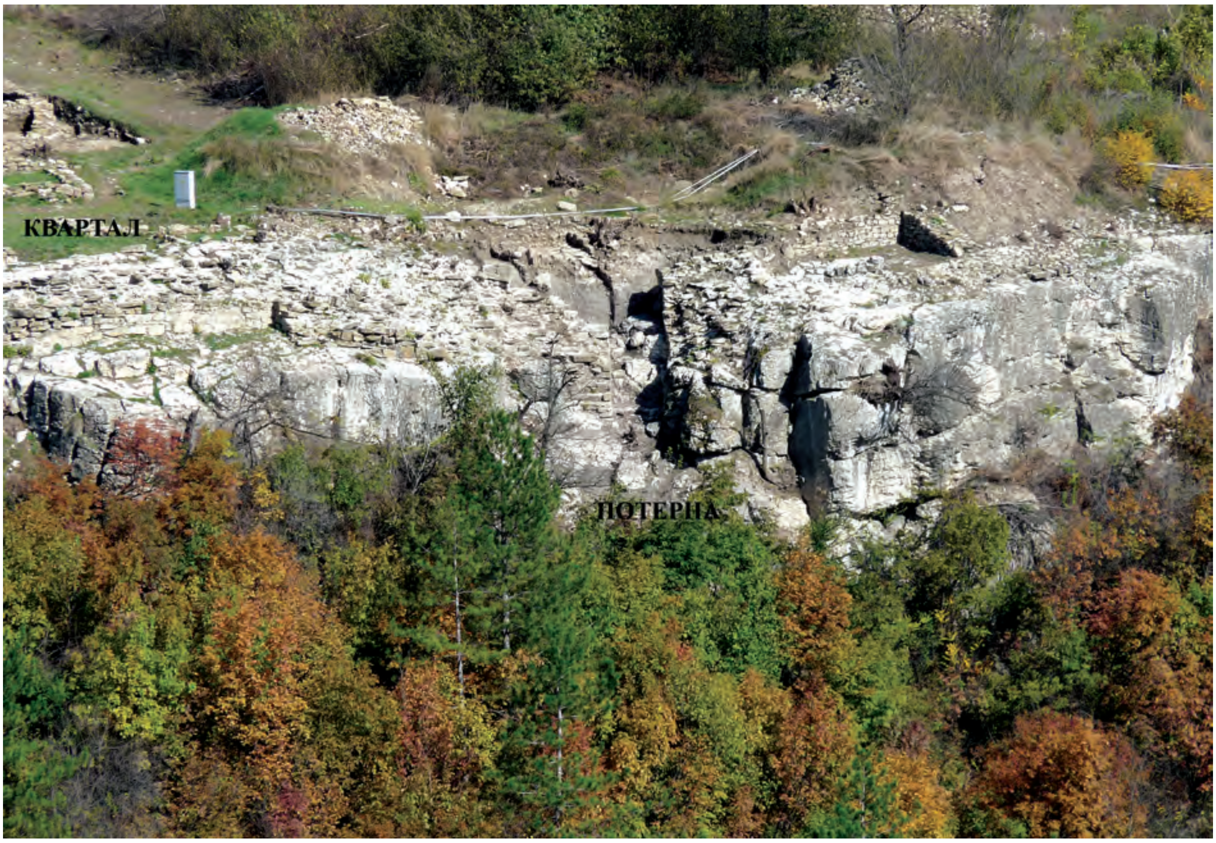
КВАРТАЛ
ПОТЕРНА

Обр. 1. Потерна на южната крепостна стена – изглед от юг (по Д. Рабовянов).

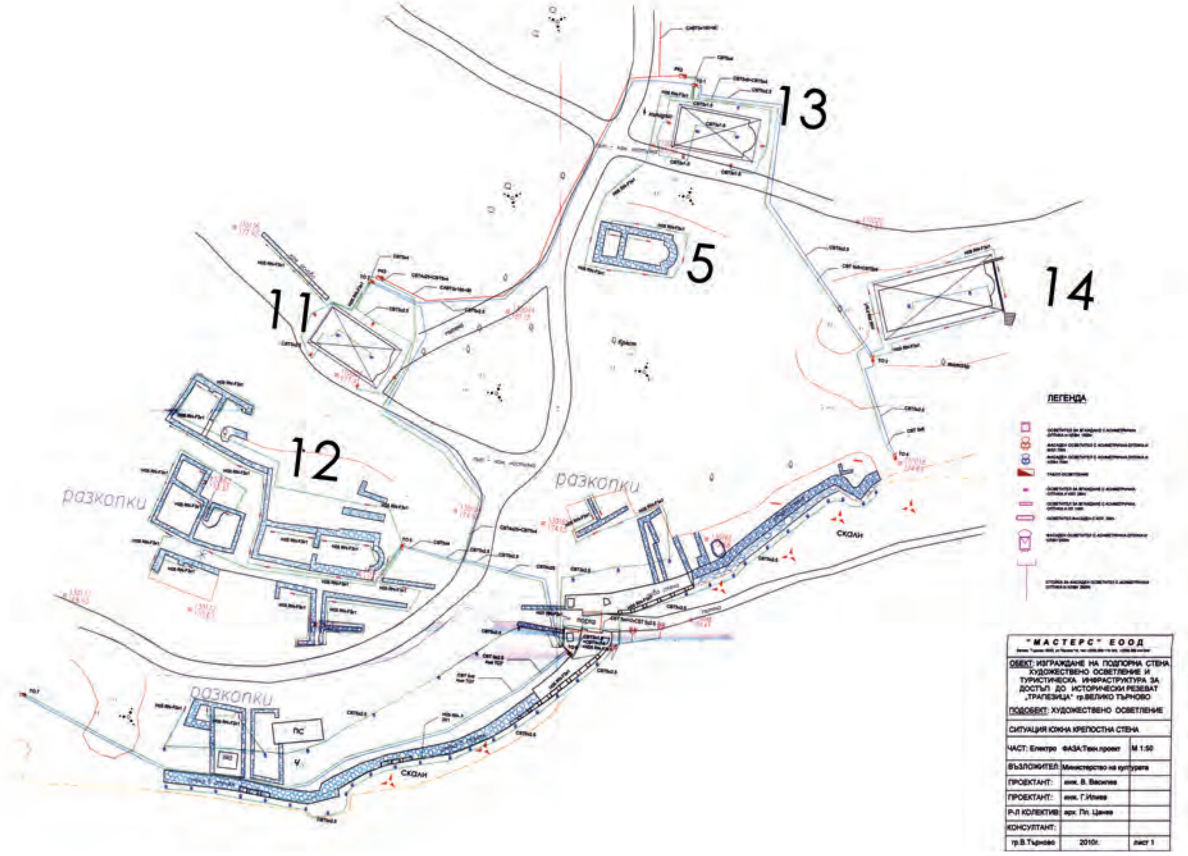
13
5
14
11
12
разкопки
разкопки
разкопки
скали
скали
ПС
ЛЕГЕНДА
"МАСТЕРС" ЕООД
ОБЕКТ: ИЗГРАЖДАНЕ НА ПОДПОРНА СТЕНА ХУДОЖЕСТВЕНО ОСВЕТЛЕНИЕ И ТУРИСТИЧЕСКА ИНФРАСТРУКТУРА ЗА ДОСТЪП ДО ИСТОРИЧЕСКИ РЕЗЕРВАТ „ТРАПЕЗИЦА" гр.ВЕЛИКО ТЪРНОВО
ПОДОБЕКТ: ХУДОЖЕСТВЕНО ОСВЕТЛЕНИЕ
СИТУАЦИЯ ЮЖНА КРЕПОСТНА СТЕНА
ЧАСТ: Електро ФАЗА:Техн.проект
М 1:50
ВЪЗЛОЖИТЕЛ: Министерство на културата
ПРОЕКТАНТ: инж. В. Василев
ПРОЕКТАНТ: инж. Г.Илиев
Р-Л КОЛЕКТИВ: арх. Пл. Цанев
КОНСУЛТАНТ:
гр.В.Търново
2010г.
лист 1

Обр. 2. Ситуационен план за изграждане на художествено осветление на южния склон.

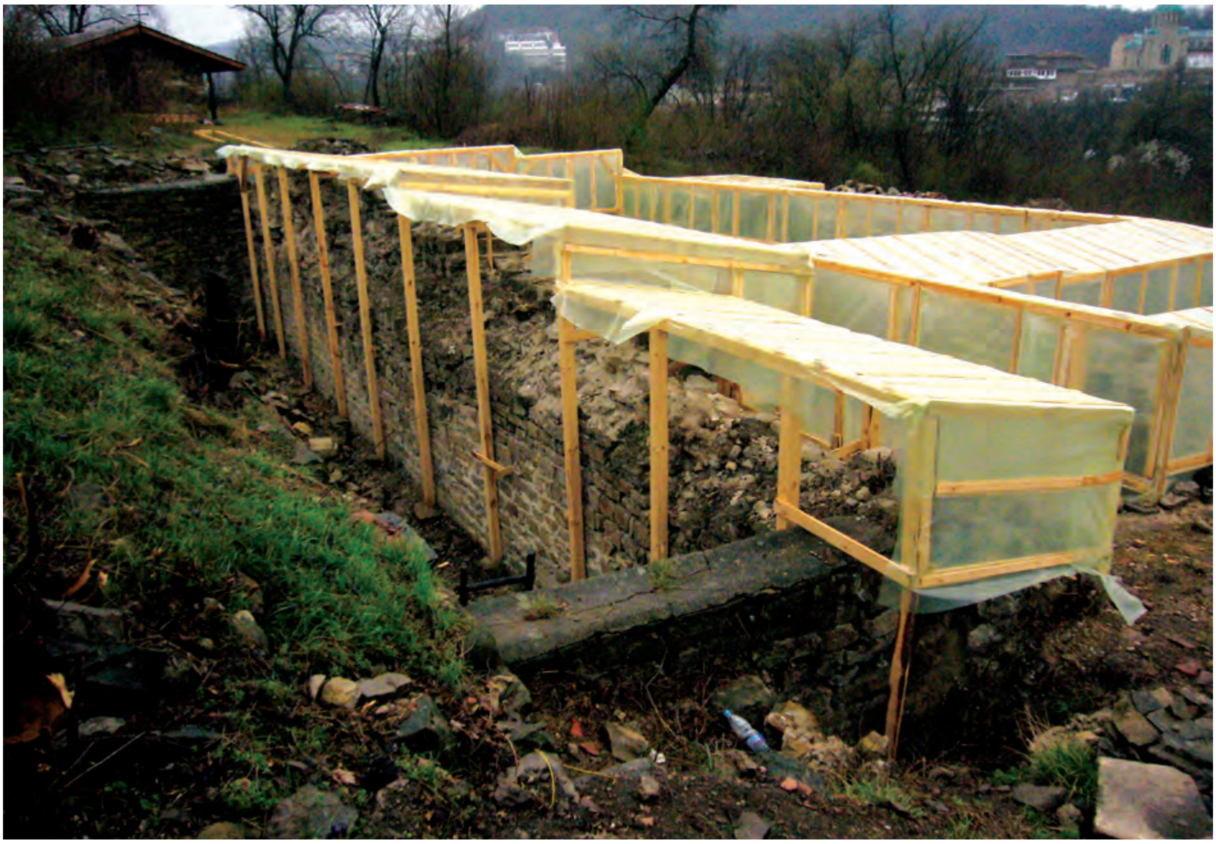

Обр. 3. Защитното покритие на зидовете на църква №8.

ния град Трапезица (обр. 1). С разкопките тук се ангажира Д. Рабовянов, ръководител на редовните проучвания в сектора, а резултатите са отчетени в настоящия том (Рабовянов 2014).

Изкопът за кабела с ширина 0,40 м и дълбочина 0,30 м, свързан с електрическото осветление на църквите на Трапезица, се прокопа на ръка. В северния и донякъде в югоизточния сектор, при реставрираната югоизточна порта, поради липса на земна маса се наложи да се разбива и скалата (обр. 1, 2). Сериозен проблем се оказа прокарването на кабели над, под и през средновековните зидове на църквите, тъй като тяхната архитектура, и особено мазилките и живописта, са в плачевно състояние (без църква №19, която е реставрирана). Предвижда се всички тези въпроси да се решат по-късно и захранващите кабели да се скрият по подходящ начин, т. е. цялостното завършване на строителните работи е обвързано с изпълнението на още художествени и консервационно-реставрационни дейности.

При прокопаване на траншеите по трасето за осветяване на църква №13 и църква №14 бяха открити фрагменти кухненска, сграфито и строителна керамика, хоросанови мазилки и бигорни блокчета. Източно от църква №11 се попадна на 56 фрагмента от голям средновековен керамичен съд.

Западно от църква №5, също в траншеята за кабела, са откри натрошен стенописен материал и няколко фрагмента от панички и розетки от фасадна керамопластична украса. По-интересни стенописни фрагменти постъпиха от изкопаването на траншеята за осветяване на църква №12. Това са фрагменти с декоративни орнаменти, украсявали арки или пиластри на църквата. При изграждане на конструкцията на защитното покритие на зидовете на църква №8, работниците на фирма „Реставрация“ ЕАД, откриха също фрагментиран стенописен материал, който е предаден за реставрация (обр. 3). Реализирането на проекта за социализация на крепостта Трапезица ще продължи и през 2014 г., заедно с необходимите археологически проучвания.

Литература

Долмова 2010: М. Долмова. Археологически разкопки в средновековна крепост Трапезица, сектор Югоизток. – Археологически открития и разкопки през 2009 г. София, 2010, 498-499, обр. 1.

Рабовянов 2014: Д. Рабовянов. Средновековен град Трапезица – сектор Южен. – Археологически открития и разкопки през 2013 г. София, 2014.

Тотев, Чокоев 1995: К. Тотев, Ив. Чокоев. Еврейският некропол в столичния Търнов. – Известия на Исторически музей – Велико Търново, X, 1995, 109-116.

№26. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ „ЦЪРКВА И БАНЯ ЮЖНО ОТ МАНАСТИРА „СВ. 40 МЪЧЕНИЦИ“ ВЪВ ВЕЛИКО ТЪРНОВО

Константин Тотев, Евгени Дерменджиев, Пламен Караилиев

Археологическите разкопки обхванаха терен с площ около 70 м^2 южно от средновековната църква (Косева 2011, 189-203, 396-404) и изцяло проучената баня (Дерменджиев 2012, 77-100), между крепостната стена на ранновизантийското укрепление на запад, част от склона на хълма Царевец на изток и разкопания през 2011 г. участък в южна посока (обр. 1). Работи се в дълбочина в очертанията на проучваните през 2012 г. квадрати, край производствената пещ от края на XIV в. (Тотев, Дерменджиев, Караилиев 2013, 401-403) (обр. 2).

Отнеха се пластове смесена кафява и жълта пръст с тракийска, ранновизантийска и средновековна керамика и фрагментирани керемиди. Това е пръст, която е била насипана върху терена през XIII в. с цел неговото подравняване. Не се откриха никакви постройки или вкопани съоръжения от средновековния столичен квартал.

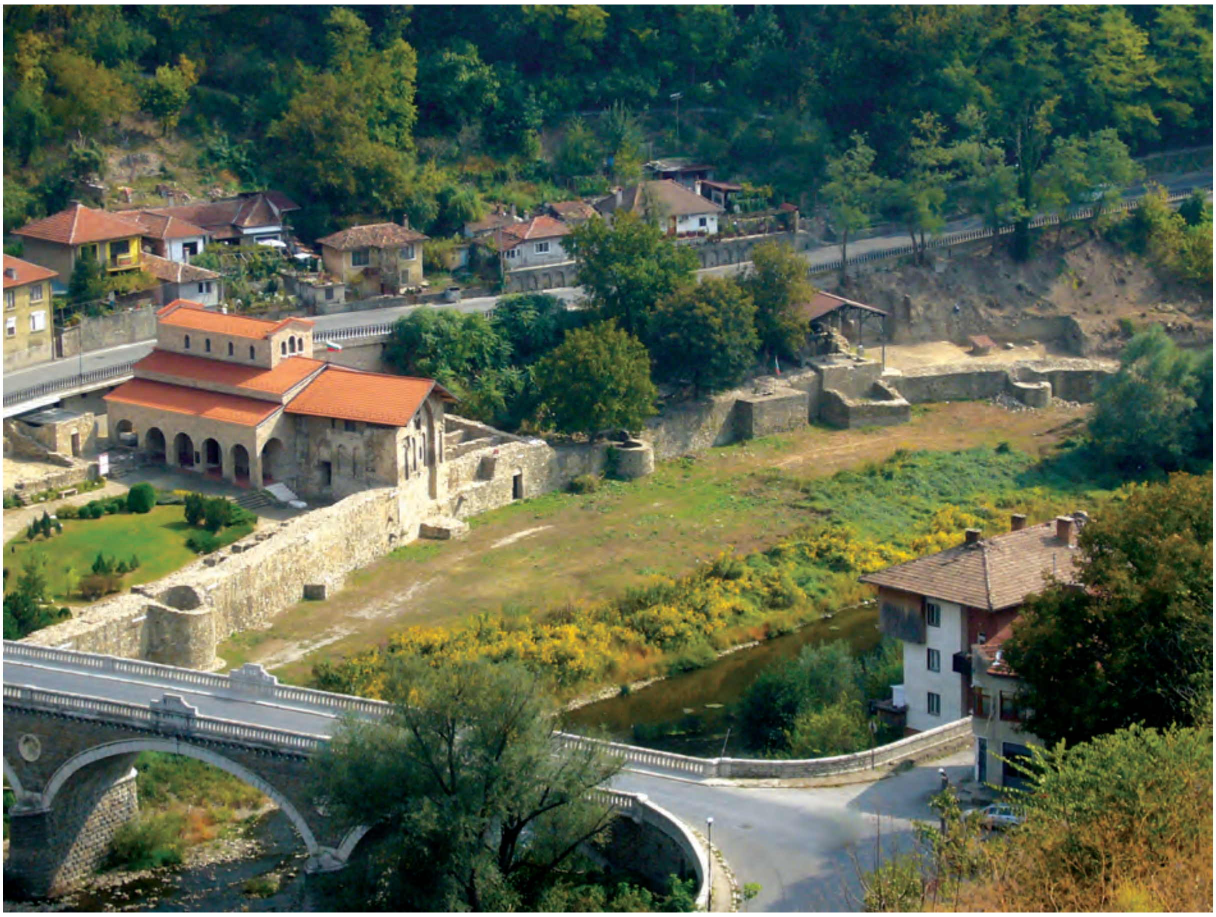

Обр. 1. Поглед от хълма Трапезица към обекта със западната крепостна стена на ранновизантийското укрепление, църквата и манастира „Св. 40 мъченици”.

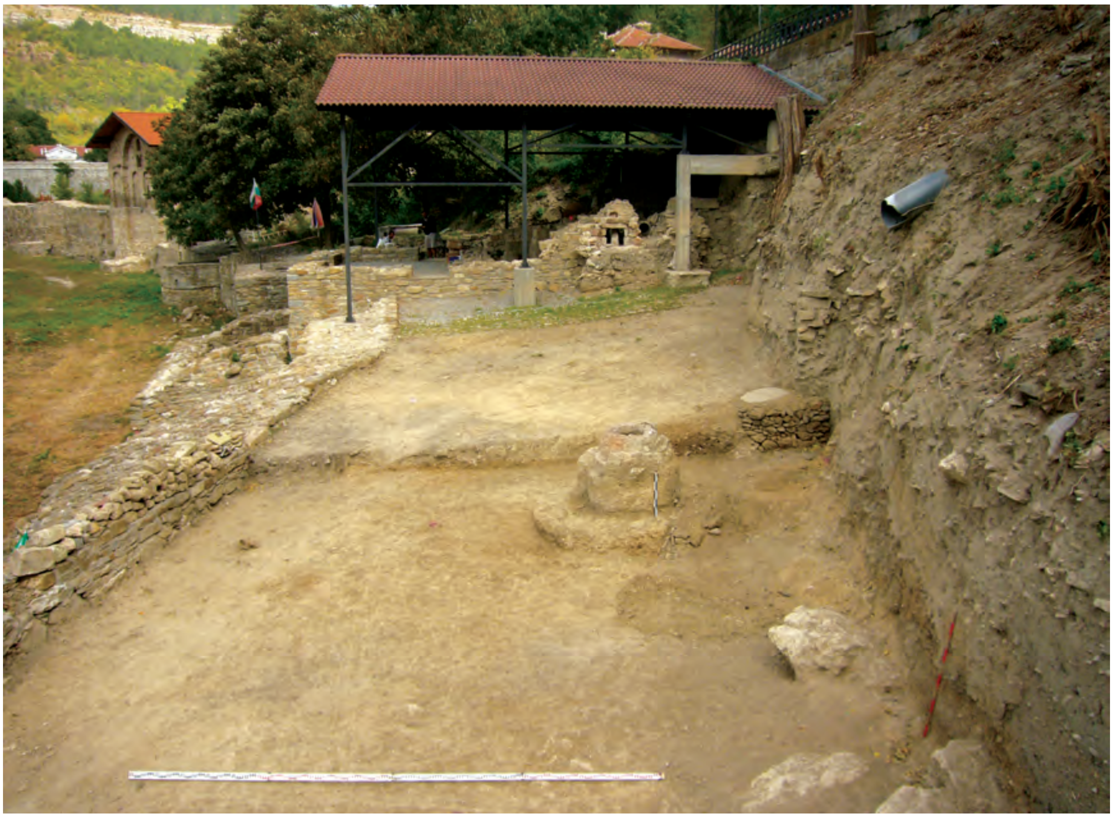

Обр. 2. Общ вид на обекта с производствената пещ от края на XIV в. – поглед от юг.

Направи се нова временна консервация на производствената пещ за метал, която беше открита през 2012 г. Подобни пещи са проучени в северния двор на църквата „Св. 40 мъченици“ и в близост до нашия обект от А. Попов. Около разкритата пещ се изгради защитна каменна стена, а над нея беше поставен покрив с керемиди. Има вероятност тази пещ да бъде експонирана на самия обект.

Вследствие на есенните дъждове се събори профила при североизточния ъгъл на защитното покритие на църквата и банята. Заедно с пръстта изпаднаха костите от два гроба – един детски и един възрастен. Около тях не се откри инвентар. Те са от следстоличния некропол от XVI-XVII в., от който досега са проучени близо 80 гроба.

Изцяло се почисти склона източно, южно и северно от църквата и банята от храсти и боклуци.

Откриха се общо 16 находки: медна монета, фрагменти от сграфито паници с графити, керамични лули, каменен калъп и др.

Поради незавършените работи по покриването и отводняването на средновековната църква и баня стичащите се от покрива на защитната сграда и по склона атмосферни води всяка година подкопават нейните бетонови основи, както от северната страна, така и от южната. В профила от север след всеки дъжд се свличат земни маси, при което се откриват кости от гробове от следстоличния некропол. Належащо е да се реши въпроса с направата на канал за отвеждане на атмосферните води и на водата от дренажа на къщата, разположена от горната страна на улицата, точно над обекта.

През новия археологически сезон предстои проучване на по-ранните пластове от ранновизантийския период и тракийската епоха. Ще се разширява проучваната площ и в южна посока, където ще се търсят други жилища от столичния квартал, чието застрояване засега се датира в XIV в. Необходимо е да се проучи и терена от изток на църквата, за да се реши въпроса за нейната връзка с манастира „Св. 40 мъченици“.

Литература

Дерменджиев 2012: Е. Дерменджиев. Новооткрита баня южно от църквата „Св. 40 мъченици“ във Велико Търново. – Изследвания в чест на Стефан Бояджиев. София, 2012, 77-100.

Косева 2011: Д. Косева. Стенописи от новооткритата църква южно от Великата лавра „Св. Четиридесет мъченици“ във Велико Търново. – Известия на Регионален исторически музей – Велико Търново, XXVI, 2011, 189-203, 396-404.

Тотев и др. 2013: К. Тотев, Е. Дерменджиев, П. Караилиев. Археологически разкопки на обект „Църква и баня южно от манастира „Св. 40 мъченици“ във Велико Търново“. — Археологически открития и разкопки през 2012 г. София, 2013, 401-403.

ГРАДОВЕ И КРЕПОСТИ

№27. РЕДОВНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ПЕРПЕРИКОН

Николай Овчаров, Даниела Коджаманова, Здравко Димитров

Ежегодните археологически проучвания на тракийското светилище, римският, късноантичен и средновековен град Перперикон бяха проведени в рамките на 3 месеца от 17 юни до 20 септември 2013 г.

На обекта работиха археологическият екип (проф. дин. Николай Овчаров, ръководител, гл. ас. д-р Здравко Димитров и Даниела Коджаманова, зам.-ръководители), стажанти-археолози, студенти и над 80 работници от региона.

Според работната програма на дългосрочните редовни теренни проучвания на Перперикон през тази година работихме изцяло в източния сектор на Акропола, в квартали, разположени зад северната крепостна стена – от кв. F 12/16 до кв. P 12/16.

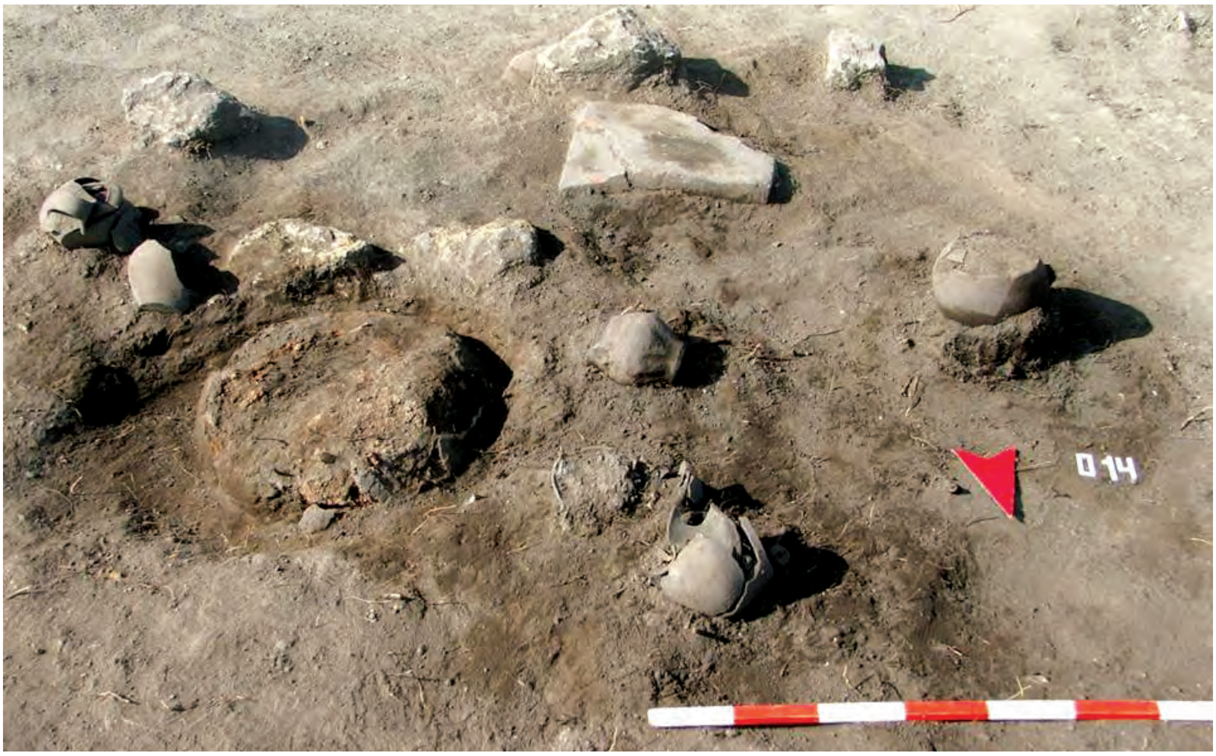

Обр. 1. Средновековното ниво на преизползване на сграда №36 – трамбовка, глинени съдове и зърнохранилище на място.

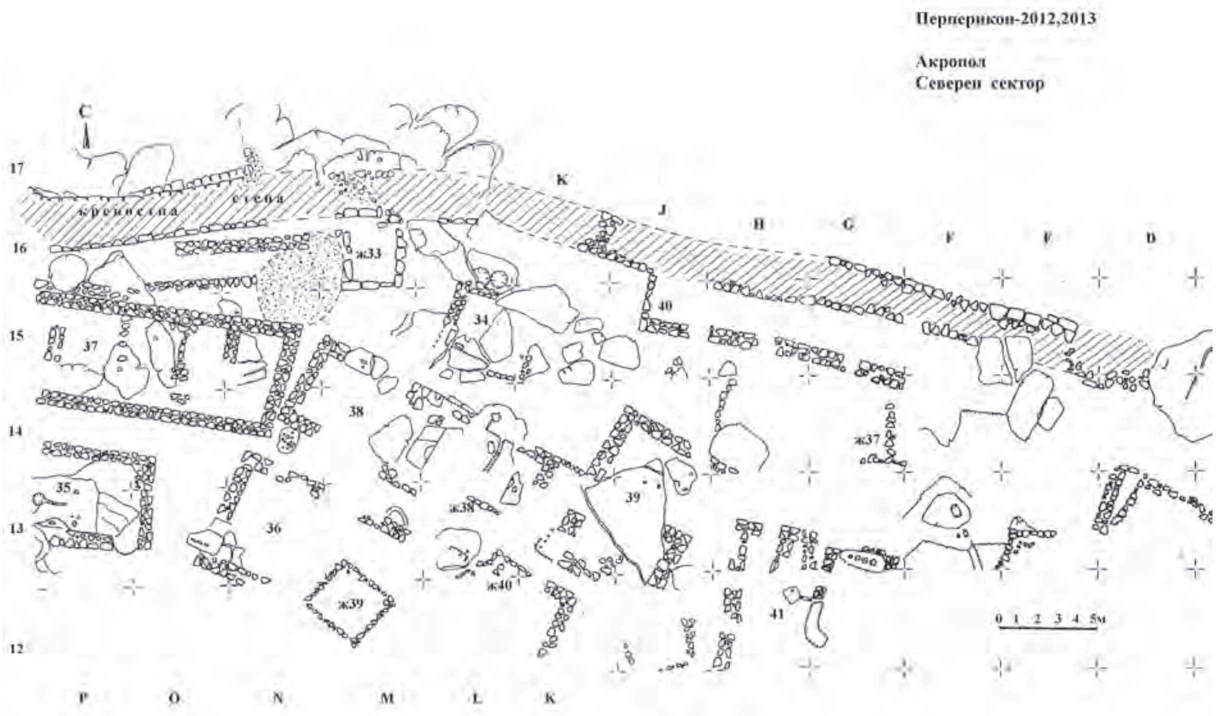

Обр. 2. Перперикон. Акропол. Архитектурно заснемане на всички структури зад северната крепостна стена. Сгради № 34 – 41. Автор – К. Симеонова.

Средновековна епоха

Изцяло бяха проучени средновековните нива зад северната крепостна стена в кв. D-P 15-16, F 13-14, G-P 14. В тези зони се разкриха големи квартали от средновековната епоха, а под тях сгради от римската, късноримската и ранновизантийската епоха. Средновековните сгради са преизползвали частично запазените зидове на сградите от късната античност. Така в кв. N, O, P 14 – 16 се разкриха няколко нива от периода XII – XIV в. В комплексите там бяха регистрирани подовите нива на средновековните сгради, дори със запазените на тях огнища и цели съдове. Керамичните съдове бяха на място и цели седем на брой (обр. 1). Освен тях разкрихме цяло, великолепно запазено зърнохранилище и три големи ями, вкопани в античните нива на тези сгради, които през средновековието са били дълбоки ями-хранилища. Те са обмазани и добре запечатани.

В северния край на работните сектори се разкриха и някои от запазените надстройки върху крепостните стени, които също са от средновековната епоха. Други комплекси от периода XII – XIV в. бяха 15 гроба от некропола, проучван вече 4 година в източния сектор на Акропола на Перперикон.

Повечето от гробовете са без инвентар. Те са изпълнени в обикновени гробни ями, ориентирани са запад-изток. Ритуалът е трупополагане. Всички те са християнски. Само в гроб №141 бе открито голямо острие от рало, забито в лявата ключица на скелета. Това бе определено от нас като поредният сигурен белег за изпълнението през XIII–XIV в. на ритуали против вампирясване на мъртъвците.

Антична епоха

В проучваните квартали от античната епоха нашият екип разкри 8 нови сгради (от № 34 до 41) от римската, късноримската и ранновизантийската епоха. Кварталът зад северната крепостна стена е един от най-гъсто застроените на целия Акропол на Перперикон (обр. 2).

Ориентацията на сградите е с отклонение на югоизток, за разлика от перфектната ориентация изток – запад до тази зона на Акропола. Причината е самото изменение на трасето на северната крепостна стена на югоизток.

Сградите са изградени от отлично обработени каменни блокове, зидани на суха фуга. Запазени са в значителна височина. Някои от тях имат суперструкция на зидовете до 1,50 м над ходовите нива и подовете на сградите във вътрешността. В сграда №36 бяха разкрити добре запазени подове – глинени трамбовки на три нива. Те отразяват периодите на обитаване на тази сграда, преизползването и, както и повдигането на нива при ремонтите ѝ от края на III-IV в. до края на античността: VI – началото на VII в.

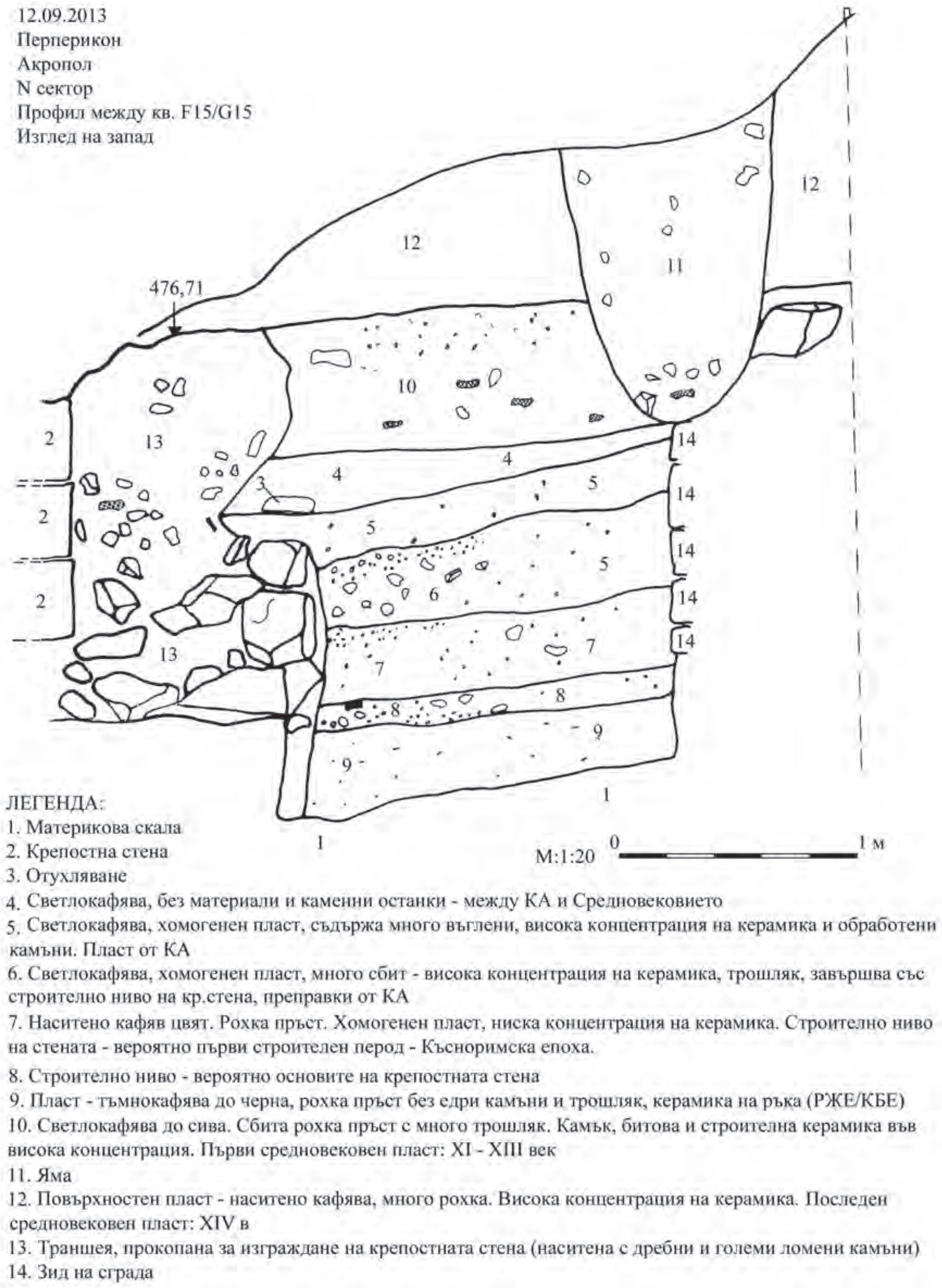

ЛЕГЕНДА:

1. Материкова скала
2. Крепостна стена
3. Отухляване
4. Светлокафява, без материали и каменни останки - между КА и Средновековието
5. Светлокафява, хомогенен пласт, съдържа много въглени, висока концентрация на керамика и обработени камъни. Пласт от КА
6. Светлокафява, хомогенен пласт, много сбит - висока концентрация на керамика, трошляк, завършва със строително ниво на кр.стена, преправки от КА
7. Наситено кафяв цвят. Рохка пръст. Хомогенен пласт, ниска концентрация на керамика. Строително ниво на стената - вероятно първи строителен перод - Късноримска епоха.
8. Строително ниво - вероятно основите на крепостната стена
9. Пласт - тъмнокафява до черна, рохка пръст без едри камъни и трошляк, керамика на ръка (РЖЕ/КБЕ)
10. Светлокафява до сива. Сбита рохка пръст с много трошляк. Камък, битова и строителна керамика във висока концентрация. Първи средновековен пласт: XI - XIII век
11. Яма
12. Повърхностен пласт - наситено кафява, много рохка. Висока концентрация на керамика. Последен средновековен пласт: XIV в
13. Траншея, прокопана за изграждане на крепостната стена (наситена с дребни и големи ломени камъни)
14. Зид на сграда

Обр. 3. Контролен стратиграфски разрез зад крепостната стена (в тази част с КА и средновековните си преправки) в кв. F 15.

В сградите са открити цели съдове от римската и късноантичната епоха, много монети и други метални находки.

Под нивата от римската епоха – на отделни места, не навсякъде, се регистрираха пластове от къснобронзовата и ранножелязната епоха.

В кв. N 15 – 16 бе допроучен напълно единственият запазен днес в България олтар от ранножелязната епоха, който е изграден от глина. Той е имал три периода на използване.

През 2013 г. напълно проучихме и трите запазени нива с техните глинени первази, нива на централната повърхност и вградени в тези структури керамични фрагменти от ранножелязната епоха. По-голяма част от тези фрагменти са много богато орнаментирани и са датиращи за самото изграждане и функциониране на алтара. На базата на тези керамични фрагменти култовото съоръжение може да се отнесе точно в периода IX – VI в. пр. Хр., периодът на втората фаза на ранножелязната епоха.

В северните зони, зад крепостната стена – кв. G 15, бе открит частично запазен нов глинен олтар, който обаче е различен от описания по-горе такъв от ранножелязната епоха. Неговите размери са по-малки (диаметър под 1 м) и освен това той е изпълнен на отделни пластове. В неговите структури открихме само керамика от къснобронзовата епоха.

И през тази археологическа кампания добихме доста конкретни данни за стратиграфските нива на северната зона на Акропола. Както обикновено най-добра запазеност на културните пластове нашият екип откри зад самата конструкция на стената. Така е не само поради нейното изграждане в началния етап на архитектурните съоръжения в античността, но и поради изключително голямата денивелация между трасето на крепостната стена и нивото на скалната тераса на северния край на Акропола.

В кв. F 15 третият централен профил на северния квартал на сектор „Изток“ на Акропола (за периода 2012-2013) предостави данни за два средновековни пласта и три антични. Тези контексти са известни отдавна на проучвателите и се редуват без промяна по цялата северна зона зад стената. На базата на тези дългогодишни стратиграфски данни можем да определим следната обща хронология на пластовете. Първи пласт от праисторическата епоха – края на бронзовата ера и ранножелязната епоха. Втори пласт – късноримска епоха (III-IV в.). Трети и четвърти пласт – ранновизантийски период (V – началото на VII в.). Пети и шести пласт – средновековни, съответно от XI – XIII и XIV в. (обр. 3).

Находките от Перперикон през 2013 г. могат да се групират в няколко отделни категории:

- Открити бяха над 10 цели глинени съда;
- Множество антични и средновековни метални находки – накити, фибули, апликации;
- Монети – римски, късноримски, ранновизантийски и средновековни, общо над 500 броя;
- Сред най-съществените находки бе апликация с надпис на арабица, който е част от последните етапи от историята на Перперикон – османското нашествие от 60-те години на XIV в.

След края на разкопките на източния сектор през 2013 г. можем да заявим, че почти цялата територия на Акропола на Перперикон е проучена в нейните антични и средновековни нива, т.е. в тези етапи от историята, които съдържат сериозни и трайни, архитектурни останки. Разкрити са големи квартали с дълги периоди на използване, които превръщат археологическият обект в един от културно-историческите паметници в България с най-сериозно запазени архитектурни комплекси, които имат безспорна експозиционна стойност.

№28. КРЕПОСТТА ЛЮТИЦА ДО ИВАЙЛОВГРАД

Бони Петрунова, Елена Василева, Яна Димитрова-Тасева

Крепостта Лютица се намира на 8 км СЗ от кв. Лъджа на Ивайловград, на било на рид с надморска височина 566,9 м (GPS координати 41°30’9.04“N 26°3’45.65“E). Редовните археологически проучвания там се провеждат от 2002 г., като с прекъсвания продължават до 2013 г. Ръководител на проучванията и през 2013 г. е доц. д-р Бони Петрунова, заместник-ръководители – Елена Василева, Яна Димитрова-Тасева (НАИМ–БАН), с екип – Филип Петрунов, Атанас Георгиев, Росен Пеевски, Габриела Райкова, Виолина Кирякова.

През 2013 г. продължиха разкопките в двата сондажа (с разширения), заложени през 2011 г., където бяха достигнати основи на сгради (Петрунова, Василева, Димитрова 2012, 450) (обр. 1). За сградата в сондаж 1 бе установено, че е била опожарена и върху нея е била изградена друга, с паянтова конструкция, просъществувала до края на XII – началото на XIII в.

Сондаж 1: (сектор XX, кв. D1-D2. Почти по средата на сондажа минава линията между т. 15 и т. 14 (изток – запад) (обр. 2).

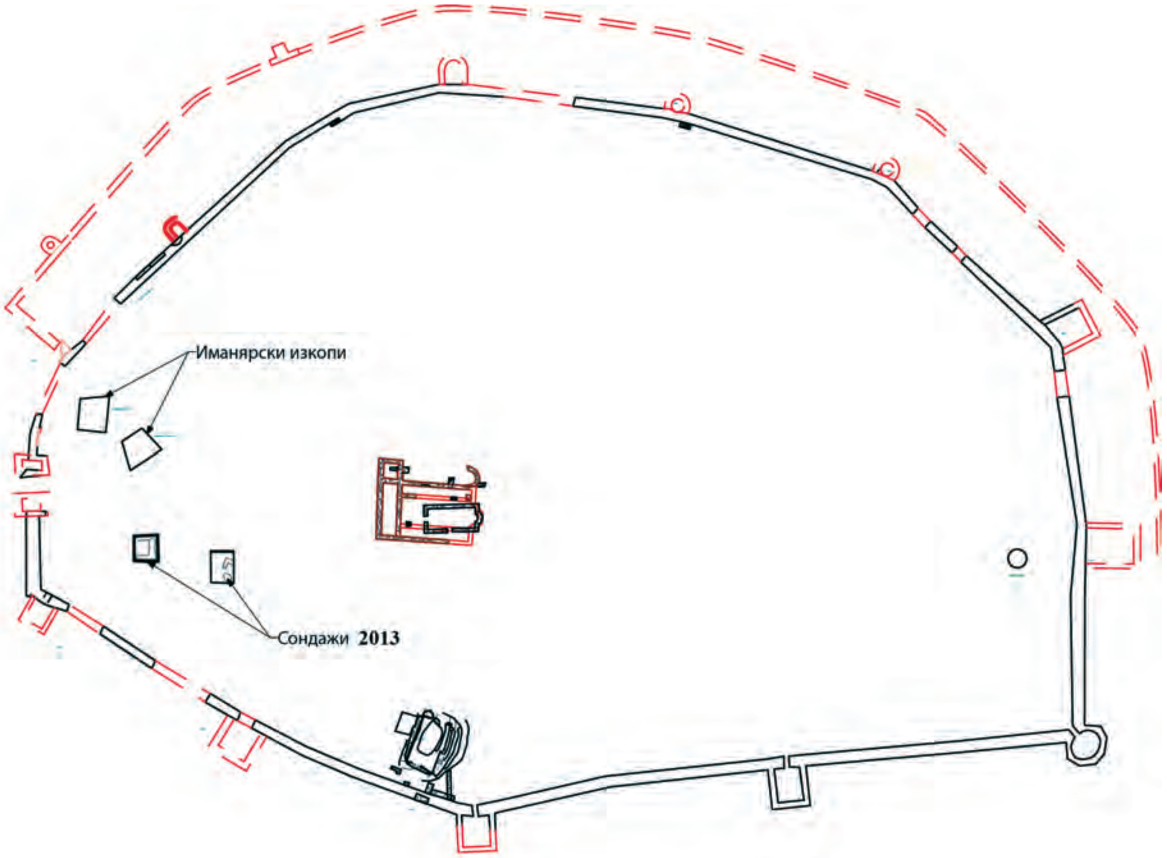
Иманярски изкопи
Сондажи 2013

Обр. 1. План на крепостта Лютица с мястото на сондажите.

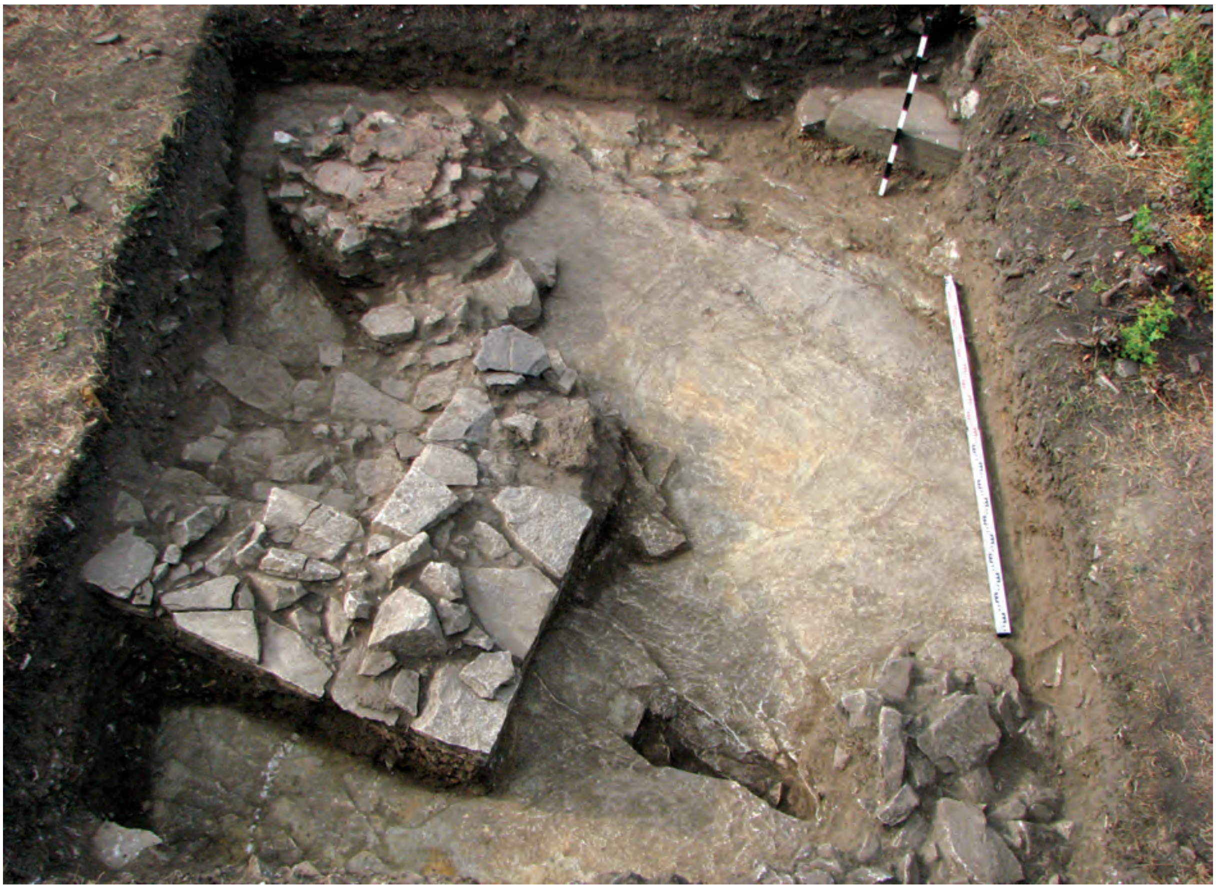

Обр. 2. Сграда, подово ниво и пещ в сондаж №1.

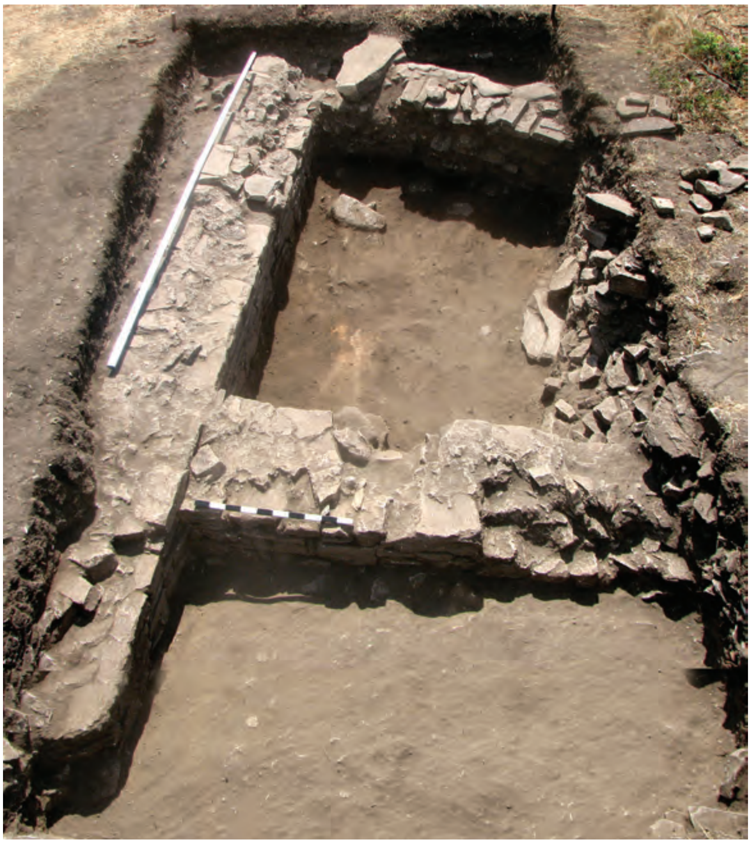

Обр. 3. Общ изглед на сондаж №2.

През 2013 г. продължи проучването в дълбочина на разкрития (СЗ) ъгъл от сграда в северната половина на сондажа. След изчерпването на културния пласт и достигането на материка (монолитна скала) бе установено, че основите ѝ лежат върху тънък нивелиращ пласт пръст. Подовото ниво на сградата, запазено непосредствено в ъгъла й, е било оформено от подредени ломени камъни с относително еднакви размери. От външната страна, основите са били укрепени с пласт чакъл. След разрушаването на сградата, на същото място, е била направена друга постройка, следи от паянтовия градеж на която бяха разкрити в южния край на сондажа. Вероятно на тази, по-късна сграда, е принадлежало и разкритото отоплително съоръжение (пещ). Основата му стъпва на културен пласт с дебелина 20 см и е по-високо от регистрираното в ъгъла на каменната сграда подово ниво. Формата му е овална, а южната част е разрушена. Основата му е изградена от малки плочести камъни, обмазани с дебел пласт глина, върху която с големи плочести камъни е оформена площадка. Върху нея бяха разчистени големи парчета глинена обмазка, вероятно от стените (купол) на пещта. Под обмазките, върху каменните плочи, както и непосредствено на юг от тях, бяха открити няколко цели и фрагментирани, вторично горели съда.

Сондаж 2: (сектор XIV, кв. А1) (обр. 3).

Частично бяха проучени две помещения от представителна сграда с добре оформени зидове от плочести камъни със спойка от бял хоросан. Сградата е била унищожена от пожар, следи от който се откриваха до последното проучвано през този сезон ниво. Разкритата до момента дължина на зида С – Ю е 6,60 м, дебелина –0,80 м; до нивото на проучване през 2013 г. бяха разкрити четири реда камъни. В стратиграфски план при проучването на сградата бяха разграничени няколко нива: деструкции на стените на повърхността – компактен каменен разсип; ниво на разкриване на най-горния ред от стените на помещението; горял пласт, в който на места бяха разчистени и следи от овъглено дърво, дребни камъни и многобройни археологически материали със следи от вторично горене. Пластът не беше изчерпан, като в него бяха открити множество находки: железни предмети – пирони (включително декоративни), клинове, шила, игли, пластинки, кукички, ножчета (едно със запазена костена дръжка), ромбовидна пластина с кукичка, стопилки, желязна шлака; бронзови предмети – над 40 корубести монети, пластини, апликации, фрагменти от гривни и пръстени; керамични находки – прешлени за вретено, битова керамика, включително луксозно сграфито, съдове със златиста ангоба, съдове със зелена глазура, фрагменти от питоси, строителна керамика; каменни находки – половин калъп за бронзови накити (за два пръстена и халка), със занитено в една от дупките за напасване на калъпа бронзово клинче, каменен прешлен за вретено; стъкло – няколко фрагмента от съдове и от гривна.

Монетите са от периода XIII-XIV в. Сред тях особен интерес представляват две сребърни торнезета на Атинското дукство: едното е отсечено по време на управлението на Чарлс II (1278 – 1289), а другото – при управлението на Изабела дьо Вилардуен (1297 – 1301), племенница на Жофроа дьо Вилардуен.

Въпреки че сградата в сондаж №2 не е проучена изцяло, теренната ситуация, както и многобройните находки от 2011 и 2013 г., насочват към работната хипотеза, че на това място в крепостта, през XII-XIII в., е функционирала работилница, може би сарафска, която е опожарена в края на XIII или най-късно в самото начало на XIV в.

Литература

Петрунова и др. 2012: Б. Петрунова, Е. Василева, Я. Димитрова. Крепостта Лютица до Ивайловград. – Археологически открития и разкопки през 2012 г. София 2012, 450.

№29. КЪСНОАНТИЧНА И СРЕДНОВЕКОВНА КРЕПОСТ „БАЛЪК ДЕРЕ“

Ивайло Кънев

Археологическият сезон 2013 г. се проведе през месеците юни-септември с периодични прекъсвания. Част от научния екип бяха студенти от СУ „Св. Климент Охридски“ и ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“, а работниците се наемаха от община Ивайловград.

Основните цели, поставени от екипа, бяха свързани с продължаване на археологическото проучване в сграда №3 в западна посока, което би позволило да разкрие поне част и от архитектурния ѝ план, както и установяването в стратиграфски аспект спрямо сграда №2. Така проучванията попаднаха съгласно план-квадратната мрежа в Сектор А, кв. № 56, 57, 58 (обр. 1).

След задължителното почистване на терена от бурени се установи, че няма нанесени щети в изкопите, където се провеждат археологическите разкопки. Отстраняването на храстите и чимовете в посочените квадрати, показаха подобна характеристика, срещана в целият обект, която се изразява в наличието на силно сбити камъни и черна пръст. Проблемът при разкопаването още тук се очерта в денивелацията между проучваният сектор и вече разкритите помещения равняваща се на 2,30 м, същевременно очаквахме, че тази разлика се дължи на запазени зидове от сграда №3 (обр. 2). Така първоначално изследването се концентрира върху по-високата част на терена до изравняването на нивата на старият и новият изкоп.

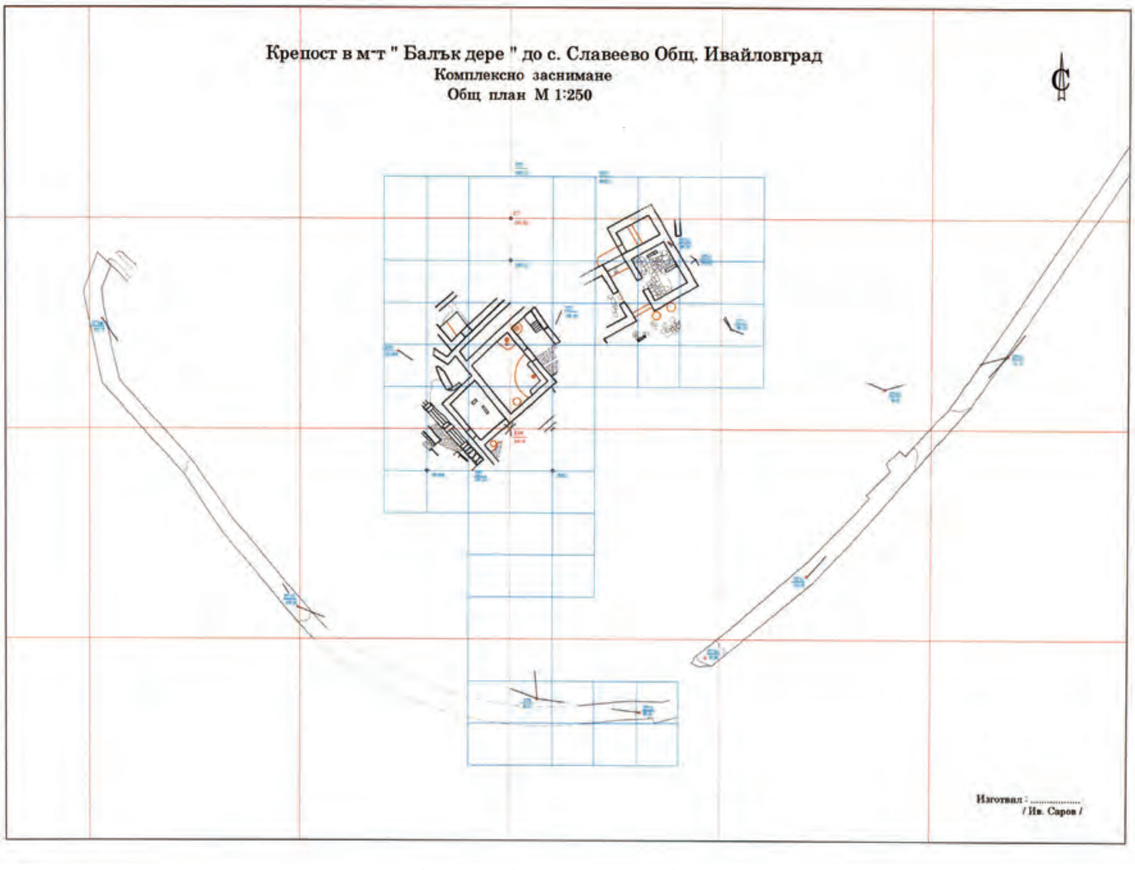
Крепост в м-т " Балък дере " до с. Славеево Общ. Ивайловград
Комплексно заснимане
Общ план М 1:250
С
Изготвил : ....
/ Ив. Саров /

Обр. 1. Общ план на обекта.

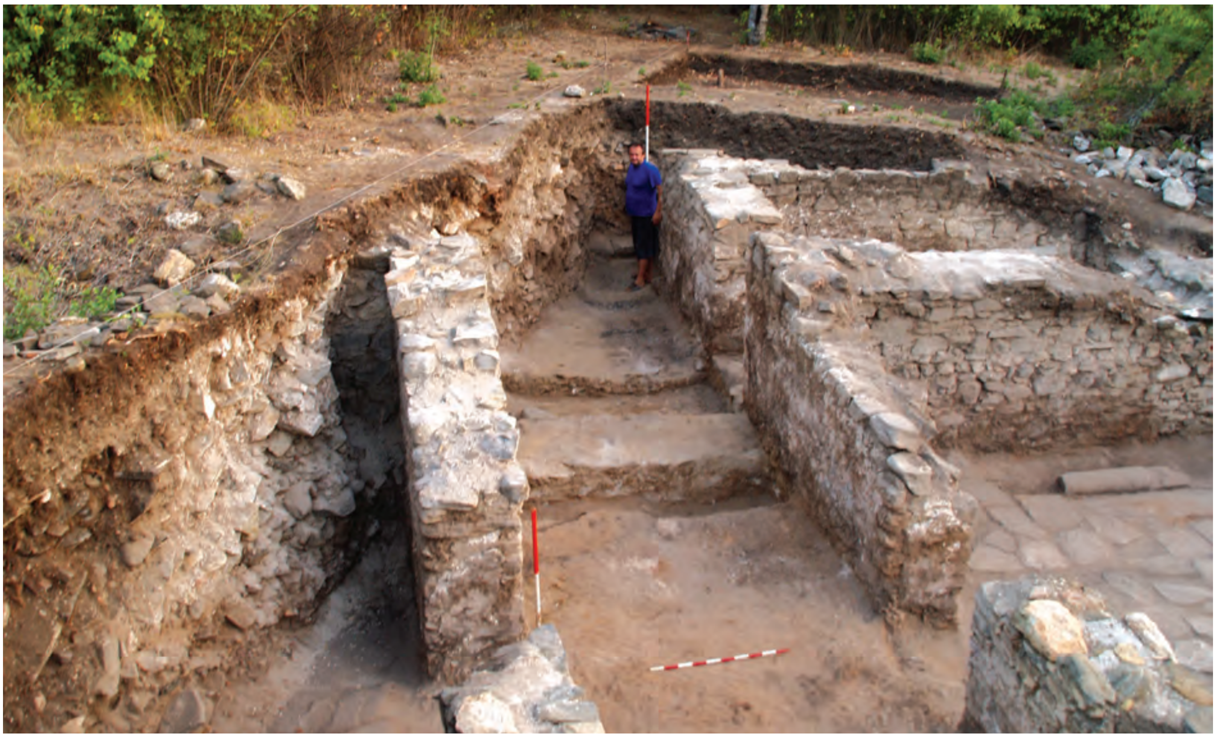

Обр. 2. Сграда №3 след приключване на сезон 2013 г.

Подобно на досегашната стратиграфия на дълбочина 0,40 м от съвременното ниво на терена се чертаха гробове от фиксираният вече некропол. Бяха разкрити общо шест гроба, подобно на другите гробове и тези са от XI в. находките са от женски накити включващи стъклени и бронзови гривни и обици. Плиткото вкопаване се дължи на сбитите камъни и съществуващите зидове на сграда №3. В насипа при почистването на гробовете се откриха старобългарски колани апликации от X в., анонимни фолиси от XI в. и монети от първа четвърт на XIII в., т. нар. латински константинополски имитации. В контекста на общата археологическа картина този некропол доказва тезата, че след X в. селището се премества най-вероятно около р. Арда, а крепостта не се поддържа и се използва за некропол. След документирането и вдигането на гробовете започна разчистването на сградата. На дълбочина 0,60-1 м от съвременното ниво на терена се очертаха зидове с широчина 0,80 м, направени от ломени камъни и споени с бял хоросан. Отстоянието между тях е 2,20 м. Те са с ориентация югоизток-северозапад, което даде основание да се предположи, че западно от очертаните вече помещения №1 и №2 трябва да очакваме коридор и съответно други помещения. Насипът около очертаните зидове изобилства от бял хоросан и силно сбити камъни, а находки липсват. На дълбочина 1,40 м очакванията на екипа се потвърдиха и се очерта коридор и симетрично разположени входове на откритите вече помещения с №1 и №2. Така по реда на разкриването помещението срещу №1 получи №3 и съответно срещу №2 получи №4. Междувременно продължи и разкопаването на западните части на помещения №1 и №2, които попадаха в новоизследваните квадрати. И тук насипът изобилства от бял хоросан и силно сбити камъни. Голямата разлика в характера на насипа се забеляза на дълбочина 1,80 м от съвременното ниво на терена, където все по-отчетливо се очертаваше пласт маркиран от силен пожар. Трябва да се отбележи, че този пожар вече е регистриран и датиран от края на VI в. в сграда №2 .На същата дълбочина в южната част на изкопа където още през 2012 г. се маркира южната страница на сградата с прилежащ към нея двор с покрит плочник. Настоящите проучвания установиха, че двора продължава пред формиралият се коридор и в западна посока, обграждайки сграда №3. Върху плочника се откри постамент с квадратно сечение, бордюри и отвор в горната си част за поставянето най-вероятно на някаква триизмерна пластика. Наличието на подобен плочник се установи и в другият (северен край) на коридора, поради което смятаме, че пред цялата сграда в посока запад, а може би и на изток е имало плочник. Проучванията се насочиха към допочистването на помещение №1, започнато през 2012 г. и пълното изчерпване на културните пластове в новооткритите помещения №2 и помещение №3, както и ясно оформеният коридор, а помещение №4 само е маркирано от вход и попада извън квадратите за изследване.

Обр. 3. Постамент – мрамор.

Подобно на сграда №2 и тук насипа е с еднаква характеристика, огромни струпвания от ломени камъни с бял хоросан. Няма следи от по-късни намеси в пластовете. На дълбочина 2,60 м от съвременното ниво на терена се достигна до ходовото ниво на проучваните помещения. В коридора то представлява пласт с дебелина 0,2 м от силно обгоряла пръст. Там се откри колективна монетна находка от 18 бр. монети с най-ранна на император Юстиниан I от периода 527 – 538 г., няколко броя на император Юстин II отсечени в 577-578 г. и основно монети от управлението на император Фока (602 – 610). Така на практика тази находка показа и края на съществуването на сграда №3, а именно в самото начало на VII в., като според нас трябва да се отнесе към описаните от Теофан Изповедник славяно-аварски нападения при управлението на император Ираклий. В помещение №1 ходовото ниво е застлано с плочник и дори има вторично употребени мраморни колони. За разлика от него в помещение №2 липсва плочник и ходовото ниво е залято с бял хоросан. В помещение №3 ходовото ниво е с плочник.

След почистването и документирането на етапа от проучването на сграда №3, се направиха контролни сондажи, които показаха, че помещенията с плочник с №1 и №3, стъпват върху твърда стерилна земя, а под помещение №2, което е залято с хоросан има по-ранен културен пласт и насипа е от мека пръст. Сондажът в коридора попадна на зид с ширина 1 м, който е част от основата на цялата сграда и е фундиран перпендикулярно на коридора така че „връзва“ източната и западната части на сградата.

В заключение може да се обобщи, че сграда №3 е построена в началото на IV в. върху по-ранна археологическа структура, от която са взети и преизползвани мраморните колони (обр. 3). Така според мащаба на сградата, солидният градеж, финото измазване на стените, плочника на двора и помещенията говорят за представителна сграда, която е престанала да съществува в началото на VII в.

№30. РАЗКОПКИ НА КЪСНОАНТИЧНА КРЕПОСТ ПЕРИСТЕРА, ГРАД ПЕЩЕРА

Бони Петрунова, Елена Василева, Димитър Павлов

Във връзка с реализирането на проект[3] в периода 4 април – 17 ноември 2013 г. се проведоха наблюдения и спасителни археологически проучвания на крепостта Перистера в гр. Пещера, в които взеха участие Бони Петрунова и Елена Василева (НАИМ–БАН), Димитър Павлов (ИМ – Пещера), Филип Петрунов (НИМ), Яна Димитрова-Тасева (НАИМ–БАН), Боряна Радева, студентите Росен

---

[3] Проектът се реализира по Оперативна програма „Регионално развитие“ 2007-2013 г., Приоритетна ос 3: „Устойчиво развитие на туризма“, Операция 3.1: „Подобряване на туристическите атракции и свързаната с тях инфраструктура“, Схема за предоставяне на безвъзмездна финансова помощ: BG161PO001/3.1-03/2010 „Подкрепа за развитието на природни, културни и исторически атракции“, Бюджетна линия: BG161PO001/3.1-03/2010.

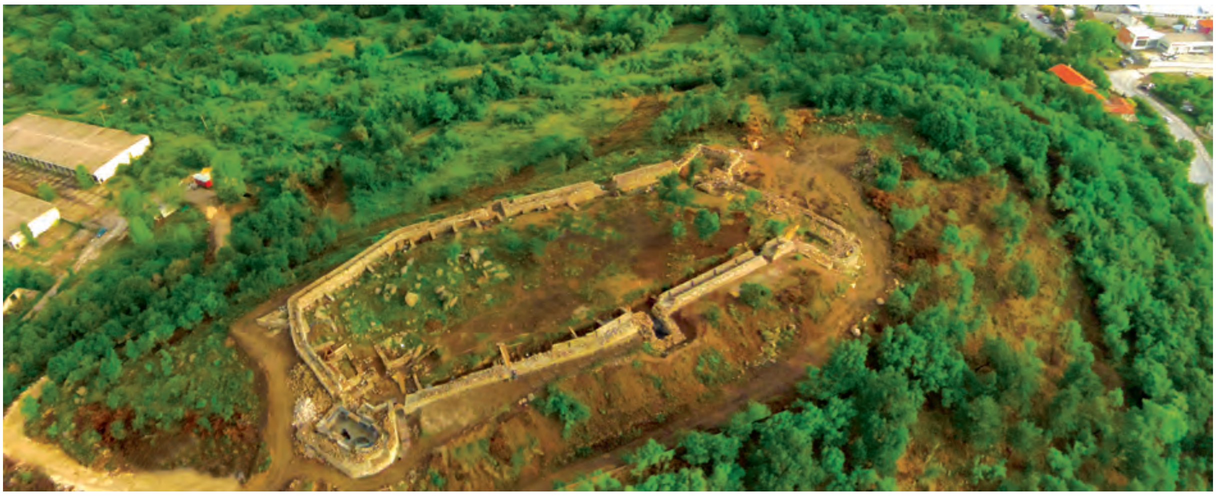

Обр. 1. Крепостта Перистера. Аерофото – Иван Вайсов.

Пеевски, Атанас Георгиев, Виолина Кирякова, Габриела Райкова и Мария Тасева, реставратор в Лабораторията за консервация и реставрация към НАИМ–БАН.

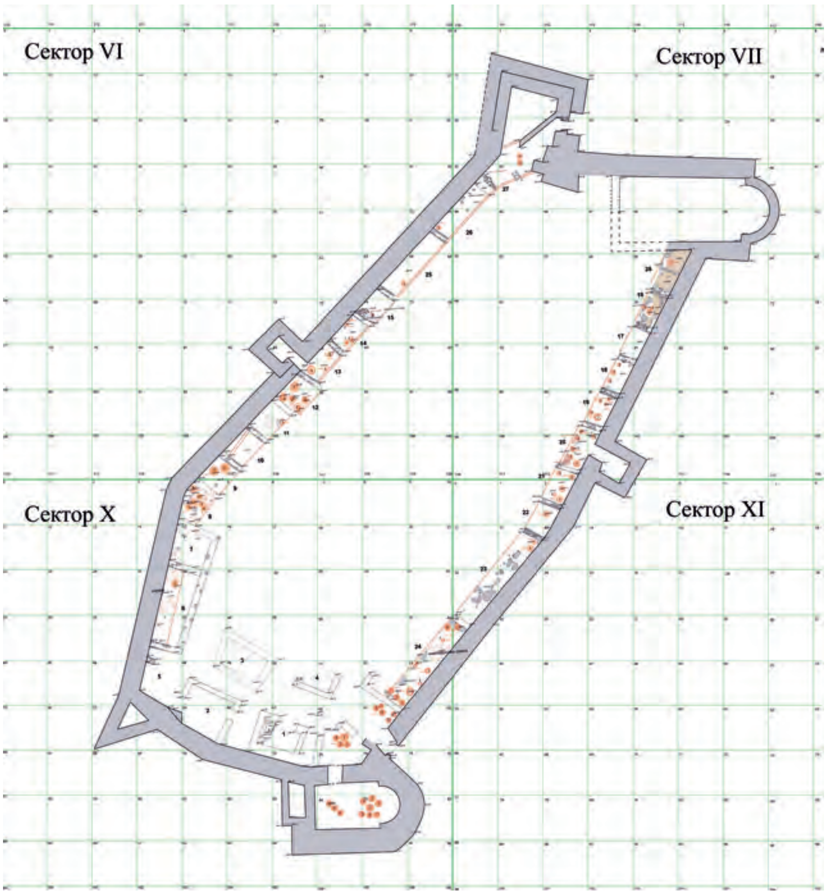

Обр. 2. План на крепостта.

Като резултат са открити и разчистени частично 24 „помещения“, верижно разположени покрай вътрешните лица на източната и западна крепостни стени и допроучени помещения № 1, 2, 3 и 4 от предишните археологически кампании (обр. 1). Новооткритите помещения са оформени от стени изградени от камък на кал и прилепени на фуга, перпендикулярно към куртината. Те са с различни размери и, вероятно, с различно предназначение: жилищни помещения за войниците, стопански помещения, работилници, складове, свободни пространства между помещенията и др. (обр. 2). Всички разкрити стени са от камък на кал, като над камъка (т. е. над височина 1,50 м от основата) са били доизграждани с кирпич, който на места е частично съхранен. Отгоре са били покрити с гредоред и керемиди. Въпреки че сградите са унищожени в резултат на повсеместен пожар, в някои бяха установени подови нива, чиято средна дълбочина е с кота 490.00 м. Именно липсата на подови нива в някои от пространствата, е една от причините да се преосмисли тяхната функция.

Анализът на контролните профили в източната част на крепостта, дава основание да се предположи, че някои постройки са били на два етажа. Така например, в помещения № 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 28, горелият пласт се проследява в тънка ивица (15 – 20 см), под която на места се разкриват деструкции от кирпич и строителна керамика.

В кулите, помещенията и извън тях са регистрирани, разчистени и документирани 81 долиума (питоси), като 47 от тях са експонирани в проучените помещения. Консервационните и реставрационни дейности, извършени под ръководството на М. Тасева, включват почистване на питосите от повърхностни замърсявания (биологични агенти и солни налепи), залепването на фрагментите на малките питоси с *PARALOID B 72*, разтворен в ацетон, като местата на свързване са подсилвани с фабрична смес MD. Възстановката на липсващи елементи и изкитване на фугите е извършено с фабрична смес MD с пълнител тухла. Залепването на фрагментите на големите питоси е извършено с епоксидна смола с пълнител тухла. При всички питоси е нанесено защитно покритие от *PARALOID B 72,* разтворен в ксилол. Част от питосите са реставрирани и консервирани с описаните по-горе химикали, без да бъдат местени от оригиналните места, на които са открити. Извършена е и консервация на място на тухлен надзид в едно от помещенията (№19), който е обработен с *PARALOID B* 72 и покрит с хидрофобна смес, като зидът е експониран in situ.

През 2013 г. са инвентирани 266 находки: златни монети – солиди, бронзови монети, метални оръжия и оръдия на труда, фибули, керамични и костени предмети и др. Обработено е огромно количество масов материал (само железните предмети са над 50 кг), както и над 2000 фрагмента керамика.

Монетите са идентифицирани от доц. д-р Константин Дочев, според който най-ранните са от периода 285 – 408 г., а най-късните два екземпляра са на Маврикий Тиберий от 592/593 г. Открити са и две колективни находки със златни солиди. В първата – 12 екземпляра са на Юстиниан I (527 – 565), сечени след 539 г. и един екземпляр на Юстин II (565 – 578), а втората включва 4 монети на Юстиниан I (527 – 565), сечени след 539 г. Екзагиите са 8 броя, монетни, бронзови, с различни форми и еталони, като повечето от тях са открити в помещение №1, или в близост до него, което дава основание да се предположи, че там е бил така нареченият „ponderarium" – специално помещение в крепостта, където се съхранявали комплект мерки и теглилки, заверени в столицата Константинопол и отговорно пазени от местния управител.

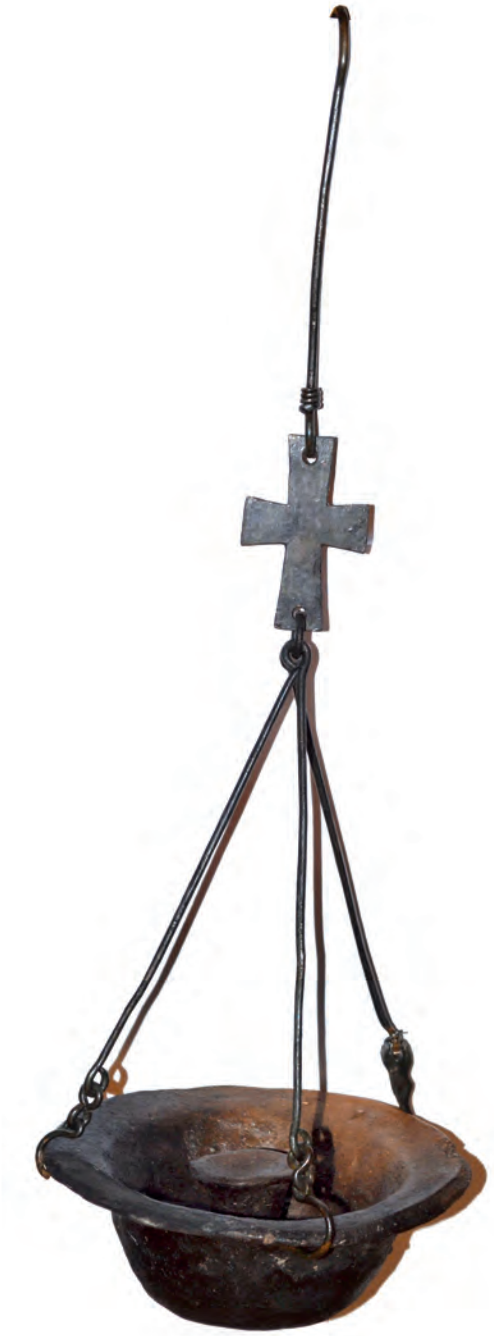

Обр. 3. Кандило, реставрация – М. Тасева.

В голямата парична сума 13-те солида са изработени с по-небрежен стил и гравировка, типични за войнишки плащания, носят белези на известна папиларна износеност и имат сарафски графити. Солидите от втората парична сума (3 екземпляра), според Дочев, имат много по-добре центрирани матрични печати, добър и уверен гравьорски рисунък и са типични образци на монетарницата в Константинопол. Нямат белези на износеност, макар че златните монети много по-рядко са влизали в ежедневното парично обръщение. Според Дочев, тези солиди са укрити по-рано от голямата сума, някъде около 545-550, което предположение съвпада със стратиграфските констатации за едно нападение на крепостта около 540 г., при което тя не е била окончателно превзета, а като резултат, по стените са предприети бързи и не навсякъде прецизни преустройства, преграждания (като в прохода на северната кула-порта) и удебелявания по външното лице на крепостната стена. Притеснителното за тази хипотеза е факта, че всички монети са открити в насипите на помещения № 17 и 18, като се установи, че са били разпилени при направата на войнишки окопи в средата на XX в.

Монетните находки, потвърждават стратиграфските данни, че вероятно около 575/576 г. в крепостта е станало някакво събитие (вражеско нападение?), в резултат на което монетите необичайно прекъсват, а сградите са повсеместно опожарени.

Специално място между находките заема медна, посребрена плочка от пръстен с релефен монограм, която беше предоставена на проф. Иван Йорданов, според който, на плочката се разчита дума или име – *Inne*.

Интерес предизвикват и античното кандило (възстановено от М. Тасева) (обр. 3), изцяло запазената желязна наковалня, както и колекцията от антични ключове и части от заключващи механизми, по-голямата част от които са тип Б, плъзгателни ключове от VI в. според класификацията на Христо Кузов.

При проучванията от питосите са събрани проби от растителни останки, анализирани от доц. д-р Цветана Попова (НАИМ–БАН).

Резултатите от проучванията на крепостта Перистера, при която две от кулите са използвани и като християнски храмове, откритите високо стойностни парични суми, с които се е плащало на висши офицери (турмарси) или на областни управители (дукове, мегадукове или комеси), дават основание да се допусне хипотезата, че това е укрепление е посещавано и обитавано от представители на висшата военна и административна власт. Може да се предположи, че през VI в. на крепостта Перистера се е събирал панаир или пазарище.

№31. СГРАДА I В АНТИЧНИЯ И СРЕДНОВЕКОВЕН ГРАД NICOPOLIS AD NESTUM, С. ГЪРМЕН, ОБЛАСТ БЛАГОЕВГРАД

Маргарита Ваклинова, Цветана Комитова

След възстановяването на редовните археологически проучвания в античния и средновековен град Никополис ад Нестум през 2012 г., в първостепенна задача се превърна разкриването на останките от перистилна сграда в югоизточния ъгъл на укрепеното пространство през IV в., известна като Сграда I. Тя е построена преди издигането на крепостната стена, която е долепена до източната ѝ стена и заема площ повече от декар (обр. 1). Сградата е имала особено значение за живота на града, ако се съди по това, че е била защитена и включена в обсега на крепостната стена. Затова говорят и намираните монети, части от теглилки и екзагии в насипите. Културните напластявания и данните за ползване на сградата обхващат вековете между II – VI, X – XIII и XVII – XIX.

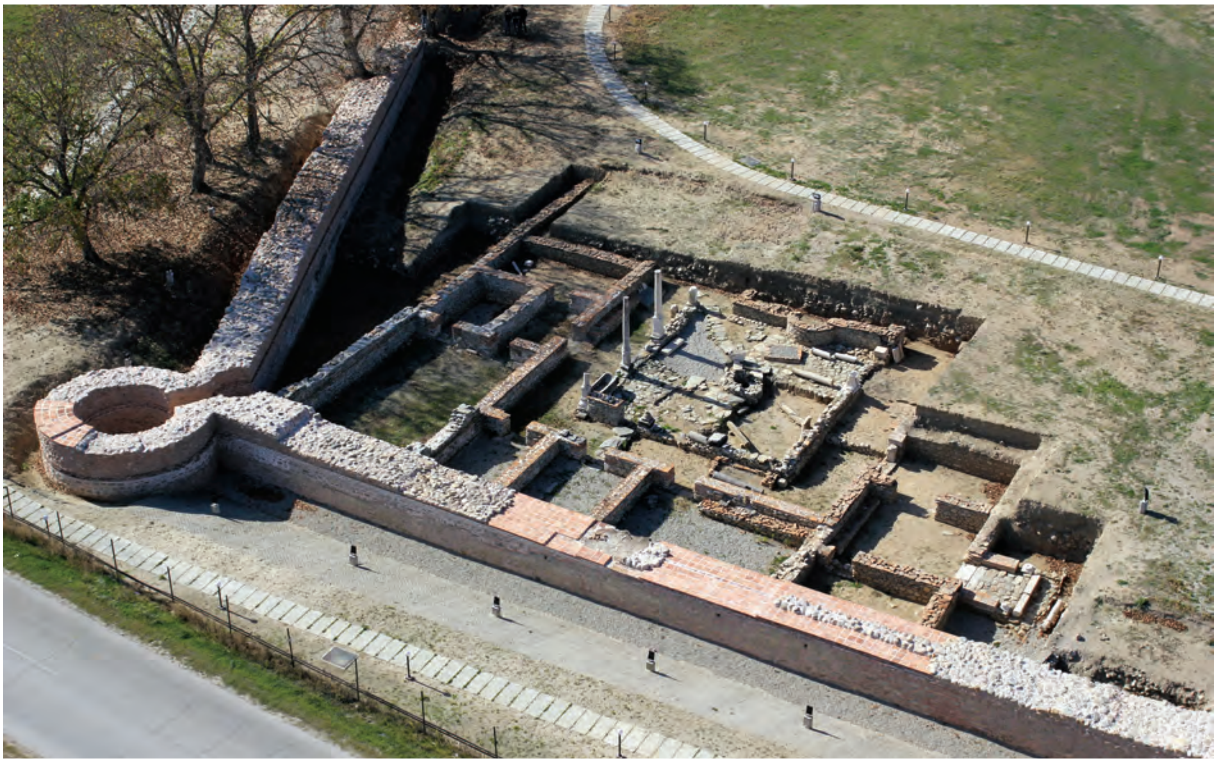

Обр. 1. Общ изглед на сграда I.

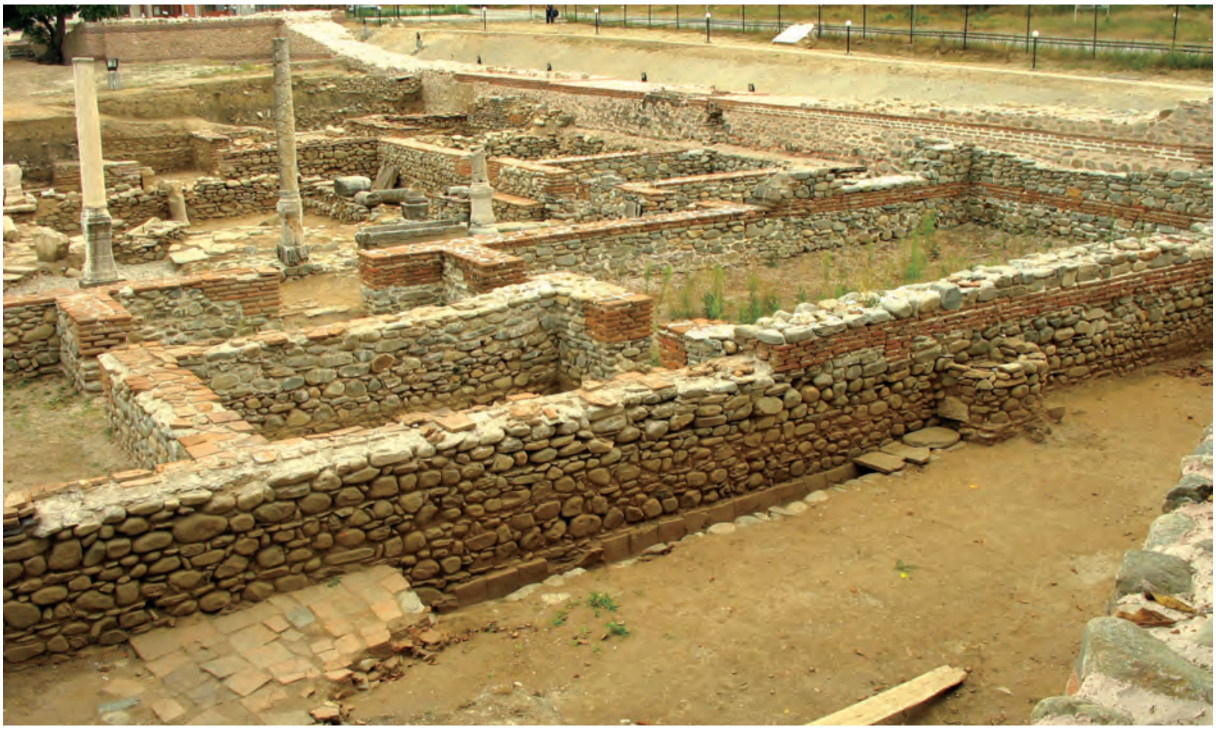

Обр. 2. Канал до южната стена на сграда I.

Постигнатите резултати са особено значими що се отнася до стратиграфията на културните напластявания, хронологията на застрояване, разруха и преустройства, планът на сградата и историческата съдба на града през различните епохи.

Задачите включваха проучвания в южната и северозападна част на пространството, заемано от комплекса и някои довършителни работи в проучени пространства. Заедно с това бе предвидена и текуща консервация на откритите останки.

Финансирането на всички дейности бе по договор между НАИМ–БАН и Министерство на културата.

Довършването на проучванията в помещение 2 (5 х 2,10 м) от южната редица, очерта отчетлива стратиграфско-хронологическа картина с три етапа на повишаване на нивото на пода – от епохата на Септимий Север (193 – 211), през подова тухлена настилка с много монети на Константин I, пласт от края на IV-V в. и на прага – открита монета на Юстиниан I от 531 г. Намерените части от питос, голям съд за съхраняване на течности и железни корозирали предмети, показват стопанското предназначение на това помещение, свързано с вход с кухнята на вилата.

Работата върху насипите в съседното на запад помещение 7 (7 х 3,60 м), показва, че пространството върху неговите разрушения е било активно използвано през X-XI в. (обр. 2) – открит бе енколпион, части от гривни и пръстени. В пласта разрушения от втората половина и края на IV в. бе открита цяла колона, част от втора и капител на дълбочина 2,20 м върху много въглени в обгорял при пожар пласт заедно с монета на Аркадий (393 – 395). След помещението южната стена на сградата беше проследена с още 7 м до обща дължина 30 м.

Пространството между южната крепостна стена и стената на Сграда I бе само отчасти проучено и едва сега стана известно, че на външната стена на помещение 1 има изграден вертикален канал с каменен кожух, който продължава с хоризонтален, изграден с тухли и покрит с плочи канал с лек наклон до стената на сградата в западна посока (обр. 2). На нивото вън и вътре, в него се откриха натрошени прозоречни- и стъкла от съдове, вериги и куки от осветителни тела, късноантична керамика. Там със солид на Маврикий Тиберий (583 – 601) бе потвърдена регистрираната и с медни монети от същото време и пожарища, датировка на края на живота в града, свързан със славяно-аварските нашествия към устието на Места (обр. 3). Пак от разкриването на този сектор стана ясно, че върху разрушенията, паднали тухли и керемиди върху продължението на канала към запад, е оформено през V-VI в. помещение с под, настлан с тухли. Върху него също личат следите от опожаряване.

Обр. 3. Солид на Маврикий Тиберий, сечен в Константинопол (583 – 601).

Продължаването на проучванията в северозападната част на сградата доведе до разкриване на западната част на северния портик и помещение 10. Нивото на пода на портика в тази част е повдигнато с 0,45 м със стена напречно на портика, между южната стена на помещения 10 и изградената върху стилобата стена в интерколумниите на северната колонада и върху него е настлан с тухли под, ограден в западния край с изправени каменни плочи, подобно на съоръжение с по-малки размери под западната част на южния портик. В тази част на сградата някои от помещенията активно са били използвани през ранновизантийската епоха и Средновековието и докато 8 и 9 са били пригодени за обитаване, в насипите от разрушения в помещение 10 е била вкопана яма, в която се откриха монети от Юстиниан I (518 – 527) и Юстин II (569/570). Там пластът разрушения достига до дълбочина 2,60 м и последни монети в него са на Валентиниан I (364 – 375). Пак там строителното ниво се определя (Проб – 276 – 282) към III в. Откритите за пръв път 3 монети на Филипи, най-близкият до Никополис град в Македония (I в. пр. Хр. – I в. сл. Хр.), заедно с монети от III в., известни от различни места в сградата, както и други ранни екземпляри, са в контекста на обитаване на мястото преди израстването на града.

Към северозапад следващото помещение, условно обозначено като 11-то и намиращо се в началото на своето проучване, се различава съществено от останалите в сградата. Южната му стена почти изцяло е била отворена към портика с дълъг нисък праг от каменни плочи (наречен от нас „пруст“), дълъг 5,80 м, всред който е поставена база за входен бифор. Такъв със сходни размери на основата бе открит в югозападната част на перистилния двор. Може да се предполага, че отворът е бил с две арки. Отговор на въпроса – как е изглеждало това помещение, ще дадат следващи проучвания на вътрешното пространство. Следи от пожар се откриха върху тухлената площадка, като продължават около северозападната част на църквата от V-VI в., издигната върху унищожения западен портик на градската вила. Помещение 11, което има значителни размери, ако се съди по южната страна, завършва със стена към север в западна посока и там се образува проход, срещуположен на северния вход на църквата. В насипа от пожари и разрушения там се откри прозоречен бифор, като тези, открити преди години в първоначалната входна част на сградата от изток.

Данни за обитаване или ползване на останките от сградата преди 945 г. няма. В североизточните помещения се открива пригаждане от нови обитатели, които вкопават на места жилища и производствени съоръжения. Там бе открит печат на византийския сановник от XI в. вестиарий и протонотарий Йоан Панарет, монети от византийското анонимно монетосечене, керамика и други предмети.

Намирането на едно и също място на монети от различно, отдалечено с векове време, е характерно за досега разкритите останки от сгради и съоръжения в Никополис. Характерна е и липсата на по-значителни находки от вещи. Най-значително количество са монетите (87 от 112 инвентарни номера), представящи монетосеченето в широк времеви диапазон. Те са тези, които заедно със сериозните стратиграфски проучвания и изводи, дават шанс на проучвателите да разкрият в пълнота и обвържат с историческите събития и живота и съдбата на античния и средновековен град Никополис.

Ред хипотези могат да бъдат предизвикани от рядкото намиране на други предмети в пластовете, освен фрагментирана керамика — стъкло, много монети, екзагии и печати, останали след катаклизмите (нашествия и земетресения) в живота на града. Очевидно е това, че хората са имали възможност да изнесат вещи от вече безлюдния град, особено що се отнася до времето преди средновековието.

№32. СПАСИТЕЛНИ РАЗКОПКИ СЕВЕРНО ОТ ТЕРМИТЕ В АНТИЧНИЯ И СРЕДНОВЕКОВЕН ГРАД NICOPOLIS AD NESTUM

Цветана Комитова

Разкопките се проведоха върху площ от 300 м^2 от 21.06 до 29.07.2013 г. В резултат се разкри южната половина на перистилен двор (обр. 1). Разкрити са 5 постамента, успоредно на стените на северните помещения на термите, които определят южния портик с дължина 17 м. Разкрити са по още един постамент от редиците колони на източната и западна страни на двора. Постаментите са поставени върху големи дялани мраморни блокове, които лежат върху стилобат от цепени каменни плочи. Между блоковете е изградена ниска стена, надградена в VI в. със стени, затварящи пространството.

Постаментите са еднакви, както по отношение на формата, така и по отношение на височината. Колоните са паднали на североизток от постаментите. Начинът и посоката на падане на колоните е еднакъв с този в сграда I, разположена в югоизточния ъгъл на укрепеното пространство, и вероятно се дължи на земетресение – често срещано явление в този район през разглежданата епоха (обр. 2). Колоните са изработени от местен мрамор и са в два стандарта. Шест колони са високи между 3 и 3,15 м и са стояли върху постаментите, чийто диаметър отговаря на диаметъра на долната основа на колоните. Височината на втория стандарт колони варира между 1,80 и 2,35 м. По-малките колони и открити паднали атически бази към тях, както и два малки капитела, са от втори етаж на портика. Засега може само да се предполага дали портика е на сграда, продължаваща на север от термите или е свързан с тях.

Наблюдава се разлика в интерколумния – разстоянието между центъра на постаментите е между 3,80 и 5,20 м.

Неестествено е местоположението на една от колоните, счупена на три части, сякаш нарочно подредени в един ред. Под тези колони е открита четириъгълна мраморна плоча с издълбан кръгъл диск и четири еднакви кръгли отвора (били са 6, правилно разположени. Размерът на тази плоча

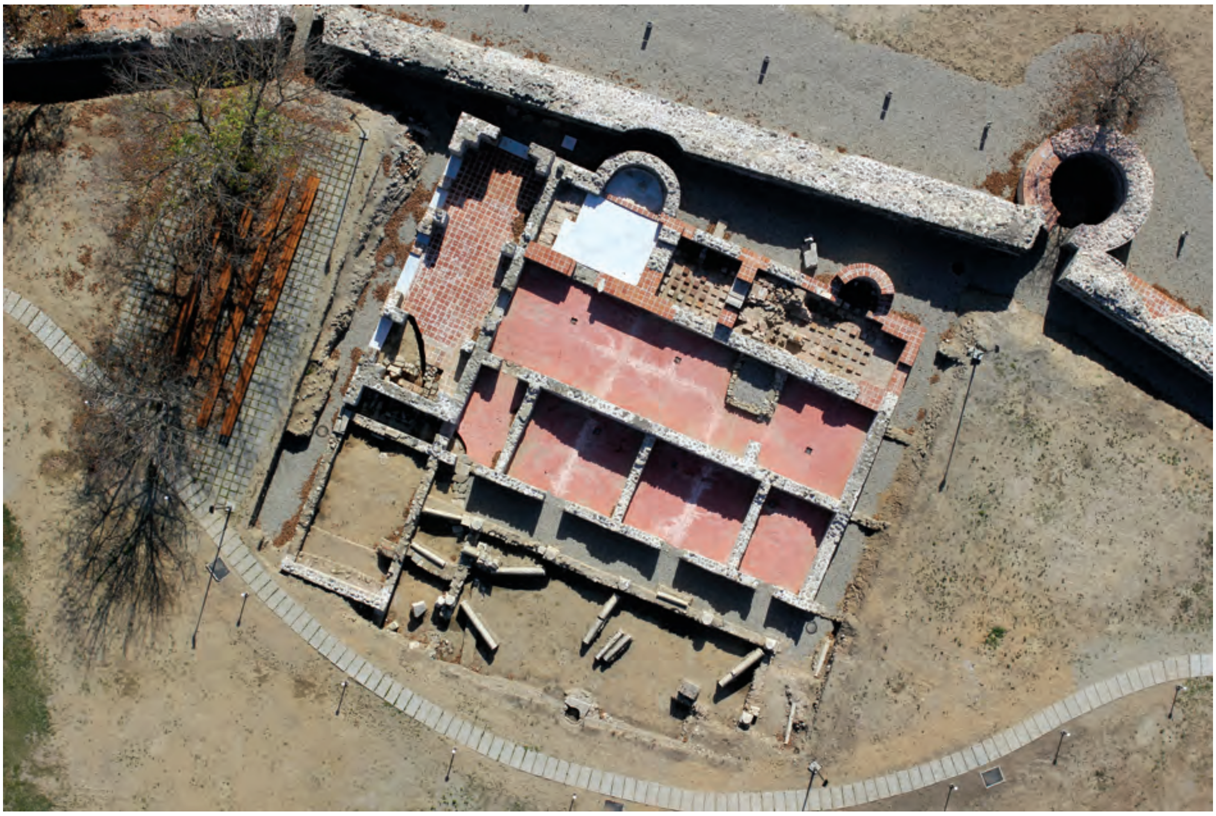

Обр. 1. Общ изглед на термите и откритата колонада, северно от тях.

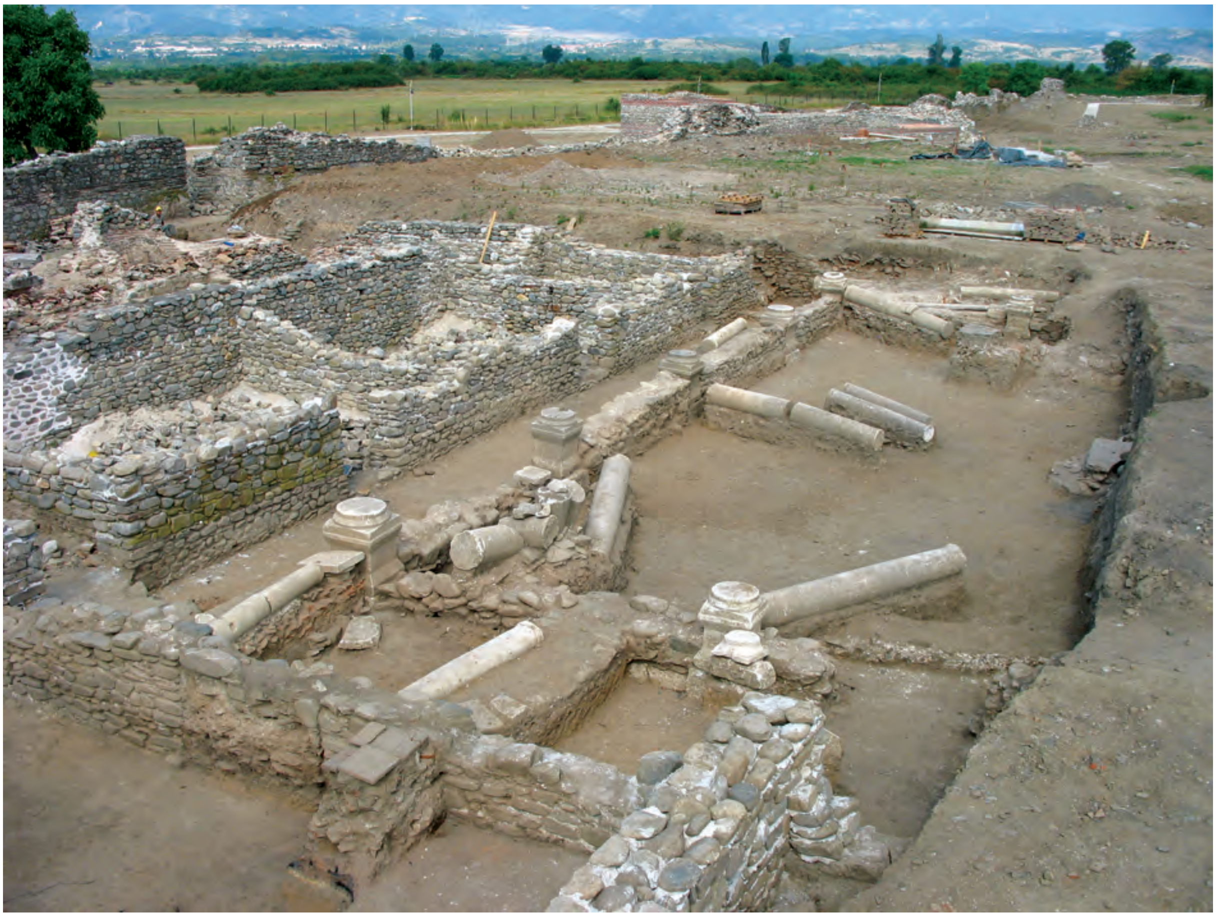

Обр. 2. Изглед към перистилния двор.

съответства на размера на отвора в преизползваната правоъгълна мраморна плоча за покритие на кладенеца, разкрит по средата на перистилния двор.

В източната част на двора, в близост до източния стилобат, е изграден канал с тухлен под и покритие с цепени каменни плочи. Този канал идва от север, преминава под южния стилобат и през портика и входа за помещение 13 се свързва със система от канали в тази част на термите.

На дълбочина 0,70 м в северозападния ъгъл на проучваното пространство и до западната стена на помещение 13, са разчистени части от подова настилка с керамични плочи от средновековната епоха. На това ниво са намерени и две монети – едната на Константин VII, а другата – анонимна от клас А2 – до 1035 г. От обитаването на този сектор на античния град през средновековната епоха е и един печат, намерен в помещение 13 на термите – източно от портика.

Изцяло е разкрито и самото помещение 13. Находките от насипа му дават добра представа за стратиграфията на терена на север от термите.

Картината до голяма степен се повтаря с тази от проучените сектори до момента. Под първия чимов пласт с дебелина между 30 и 50 см, следва стерилен речен нанос, в който само на места са натрупани съвременни боклуци, какъвто е случаят с траншеята покрай северната стена на банята, запълнена след преустановяване на разкопките в 1986 г. Следва пласт от тъмна сиво-черна пръст с находки от обитаването на терена през средновековието. Обикновено този пласт стига на дълбочина до 70-80 см от съвременния терен, с изключение на местата, в които средновековните ями са вкопани и в античния пласт от разрушения. Пласт от сиво-кафява пръст, достигащ на дълбочина от 70-80 см до 1,35 м, отговаря на ранновизантийския период, последван от глинеста кафява пръст с руини от стените на сградите и находки от III-IV в., т. е. от времето малко преди и след изграждане на крепостните стени, затварящи около 13 хектара от вече намалената територията на античния град.

Покрай западната стена на помещение 13 са открити тухли от подова настилка подобно на тези в югозападната част на перистилния двор. Там се откри и отвор на канал под южния зид на помещението, оформен с арка от тухли и затворен с малка колонка. Тук са регистрирани всички епохи на обитаване на града – Средновековие, Ранна Византия и Античност. В потвърждение на казаното са и

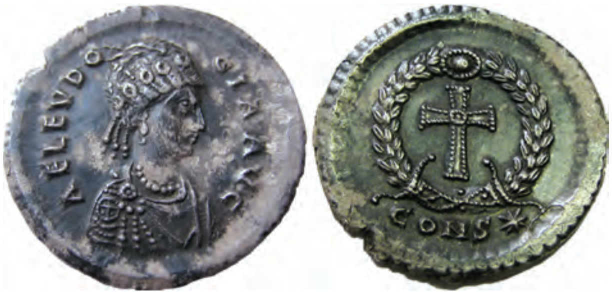

Обр. 3. Монета на императрица Евдокия (423 – 440).

находките. Покрай западната стена е намерена колективна монетна находка от 12 монети. Преобладават тези на император Юстин II (сечени 569/570) – 5 бр.; 3 са на Юстиниан I (сечени 553/554), една на Юстин I (518 – 527), една на Анастасий и 2 много изтрити. Останалите находки от това помещение са още многобройни монети на императорите от IV в., като се почне от Константин I (от 311/312 година, сечени в Хераклея) и се стигне до Аркадий (393 – 395), една цяла кана, малко съдче, фрагменти сива керамика, вотивна пръчица, косер, кирка-чук и други метални предмети. Наличието на толкова предмети, свързани с ежедневния бит, ни дава основание да смятаме, че това помещение е принадлежало по-скоро на гражданска сграда.

В обсега на спасителните археологически проучвания бяха включени и правоъгълната кула 7 по трасето на източната крепостна стена и почистването на повърхността на крепостната стена между кула 6 и кула 1.

Повърхността на стената бе подготвена за консервационно-реставрационни работи. Новооткрити факти няма.

В кула 7 се вдигна насипът останал от предишните разкопки дълбок до 0,60 м, при което бе достигнато подовото ниво от трамбована глина. Върху него в следи от голям пожар и въглени, се намериха много фрагменти от питоси, долната част на един от тях е закърпена с оловна скоба и една почти цяла амфора. 11 монети бяха разпръснати в пласта.

В резултат от теренното археологическо проучване се оказа, че банята е била разкрита само на юг и изток. На запад са открити стени, долепени на фуга до западната стена на банята, които очертават начало на поне 2 помещения. Разкритият през 2013 г. двуетажен портик, ограждащ част от перистилен двор с кладенец или водно огледало или фонтан в центъра, принадлежи на сграда, развиваща се в северна и западна посока или е част от големи терми.

Монетите, намерени при допълнителното проучване под достигнатото ниво в помещенията на термите и в двора на север, дават основание изграждането на комплекса да се определи към III в.

В насипите е открита една особено рядка монета (обр. 3) – сребърен милиаренсий на императрица Евдокия (423 – 441), сечен в Константинопол.

№33. АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ ПО ВРЕМЕ НА ИЗПЪЛНЕНИЕТО НА ПРОЕКТ „РЕСТАВРАЦИЯ, КОНСЕРВАЦИЯ И СОЦИАЛИЗАЦИЯ НА КЪСНОАНТИЧЕН ГРАД НИКОПОЛИС АД НЕСТУМ“

Маргарита Ваклинова, Цветана Комитова

Наблюдението по време на изпълнението на строителните работи на античния и средновековен град Никополис ад Нестум се извърши между месеците май и ноември върху площ от 11 ха.

Наблюдения бяха извършени:

- По време на прокарваните дълги траншеи 0,60 х 0,50 м, които прекосиха цялата територия на обекта;
- При прокарването на бетонни пътеки за посетителите, изграждането на благоустройствени съоръжения и атракциони;
- При изграждането на мрежа от дренажи и отводнителни шахти;
- При монтажни, строителни и консервационни дейности върху трайни структури – крепостни стени, кули, порта, сгради.

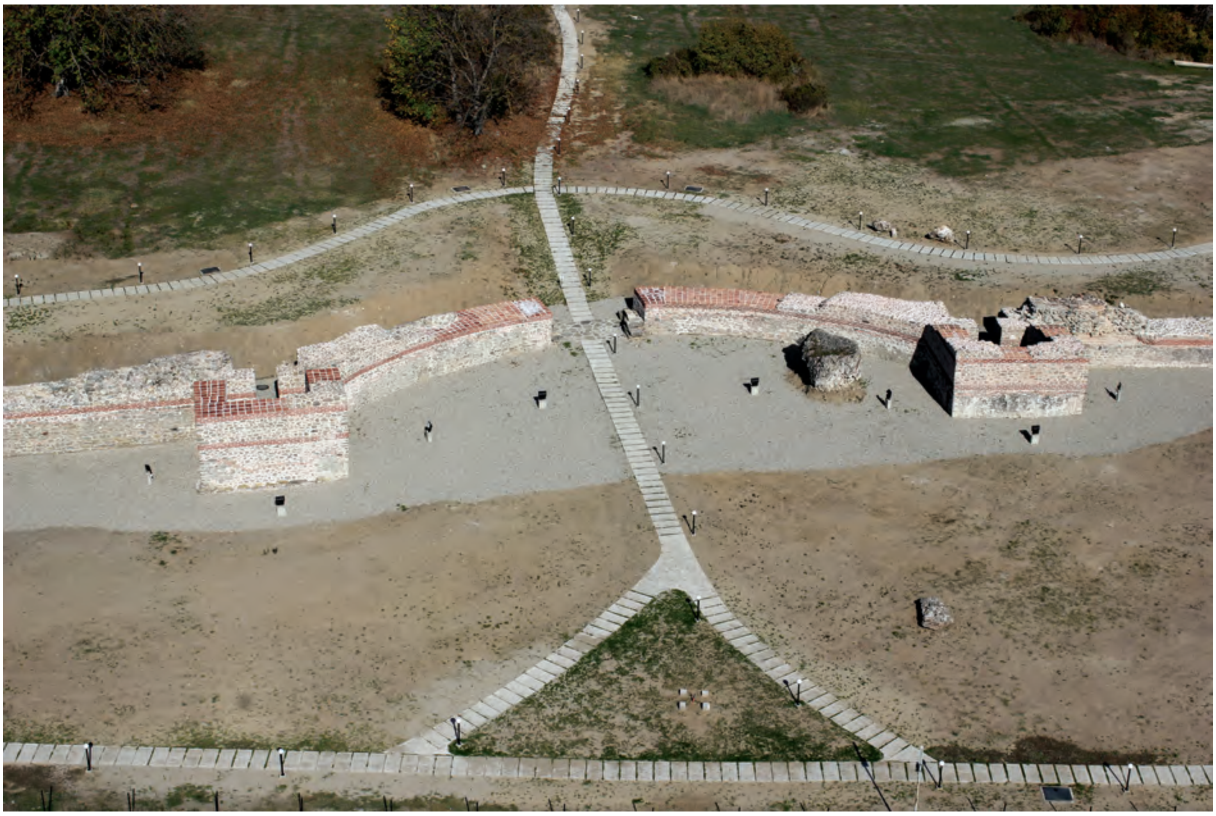

Обр. 1. Южната порта след реставрацията.

Резултатите са следните:

Никъде по трасетата на електрификацията и при изграждане на алейната мрежа не бяха засегнати останки от строежи.

При прокарването на траншеите за дренажи, източно от южната порта бе открито ниво от уличната мрежа на града, покрито с настилка от големи плочи. По трасето на западната стена, след почистването от растителност, се появиха следи от монументална сграда – камъни от праг, счупена колона и йонийски капител.

Регистрира се некропол от средновековието вън от южната крепостна стена. Поради компрометиране на пласта от работата с машини при почистването, засега не може да се каже дали този некропол не е възникнал в предишните епохи.

За квадратната кула на Южната порта (4) беше известно, че след ремонти на кулата и запълване на каверни в стената, там се изграждат средновековни постройки, от които произхожда богат материал (обр. 1). Сега бе намерена анонимна византийска монета клас А2 – фолис от 976 – 1030 г. Като изключим откритата монета на Константин VII от X в., всички останали монети, намерени в средновековния пласт на града, са от същия клас, от това време е и оловен печат на духовно лице, намерен в градската вила (Андонова 2012, 197-204), както и големият керамичен център, чиито пещи се откриха преди години (Ваклинова 1992, 180-187). И сега се откриват монети от XIII в. – при източната кула (3) на портата и между кули 1 и 6.

Констатациите, че античните терми не са допроучени е също резултат от процеса на наблюдението. Това се отнася и до терена наоколо. Сега оттам излязоха повече монетни находки, отколкото при първите проучвания. Някои от тях са в лошо състояние, но други определят III век като време на издигане на сградата. Откритите монети от II в. под подовото ниво, датират използването на този терен преди това. Следите от пожар върху най-долното подово ниво, се свързват с втората половина на IV – самото начало на V в. Откритите материали потвърждават впечатлението, че северните помещения на термите са били почистени от насипите през Средновековието и са били използвани почти от старото си подово ниво нагоре. Така се потвърждава и факта, че през средновековието част от сградите са стърчали достатъчно високо, за да бъдат преизползвани. На други стените се заравняват до нивото на разрушенията и на дълбочина 0,70 м там се разполагат съоръжения. Издигнати са стени от камъни и кал върху стилобатите на падналите колонади при известните сгради и са офор-

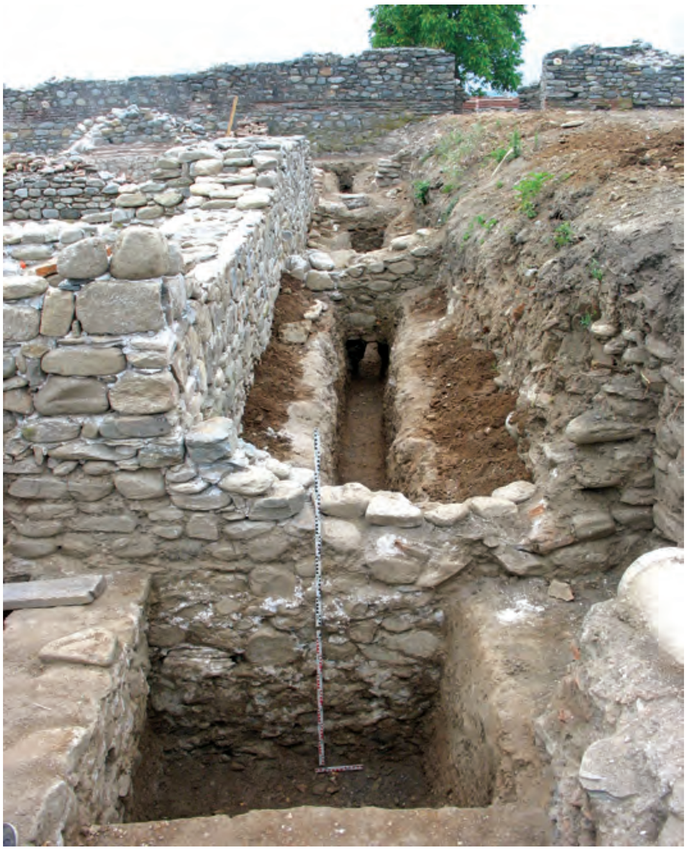

Обр. 2. Траншея западно от термите, която разкрива продължението на сградата в западна посока.

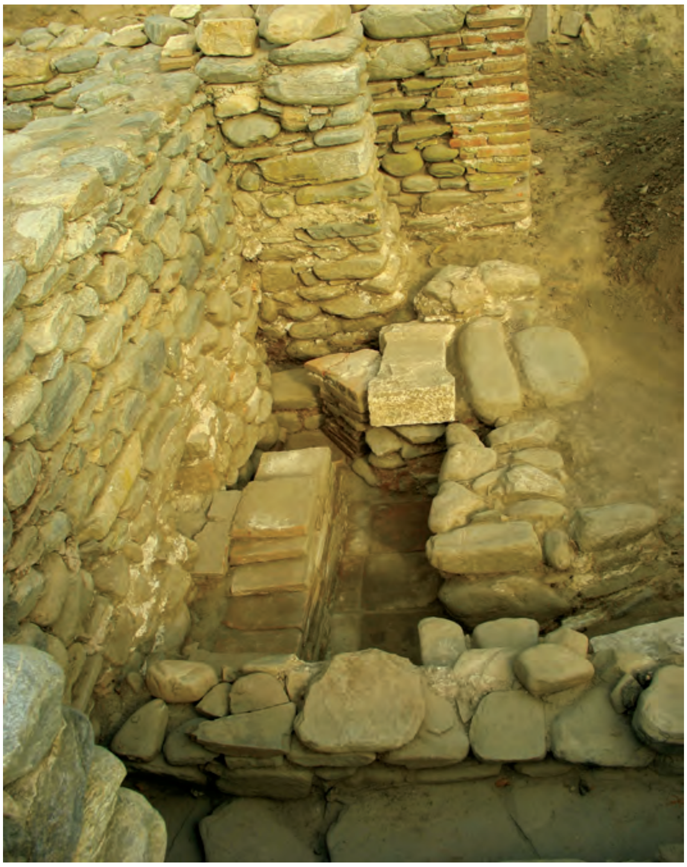

Обр. 3. Канализация под преддверието на термите.

мени помещения. Този факт се потвърждава от откритата част от двуетажен перистил северно от термите, заради чието проучване бяха спрени временно консервационните дейности. Някои от тези преустройства са станали през VI в., други – през X в. Открити монети на Маврикий Тиберий от края на VI – самото начало на VII в. потвърждават корекцията, която миналия сезон се наложи в датиране на края на града в тази епоха, както и възстановяването му в края на X в. (Ваклинова, Комитова 2013, 313).

Нови данни за водопроводно-канализационната система в термите се получиха при консервационно-реставрационните работи (обр. 2, 3). Откриха се водопроводи, изолирани в хидрофобен кожух. При пълно проучване на помещение 13, предполагаемо също като обслужваща част от термите, се откриха канали, прекосяващи южната му част. За единия има съоръжен сводест отвор, през който преминава под пода на съседното разпределително помещение (9). При пълното разкриване под пода на преддверието на термите се оформи цял канализационен възел, обиращ със сложната си система водите от източната част на комплекса. В тази система са преупотребени архитектурни детайли и това ни приближава към датирането на това състояние на системата: втората половина на V в или началото на VI в. – след земетресението, когато във възстановяването на града се използват материали от разрушенията. Така е станало и със стените на северните помещения на термите и с някои преправки на крепостните стени, където също се намират късове или цели архитектурни детайли в зидарията.

За пръв път се проучи пространството пред входа на термите на изток. Там достигнатото ниво е било непосредствено пред стената на термите 1,55 м в дълбочина. На това ниво се откриха монети от втората половина на IV и началото на V в. – от Констанций II (355 – 361) до Хонорий (408 – 423), а заедно с това и оловен печат, екзагия, част от фибула, апликация за колан, керамика, стъкло.

Най-интересни бяха напластяванията именно там. Очертаха се пластовете на дълбочина до 2 м от повърхността. Срещу източния отвор в насипа се очерта паднала тухлена аркирана ниша със стенописи. Личат охрови оцветявания върху бял фон и червени ленти върху тях. Рушевини, вероятно пак от арки, се виждат и срещу останалите отвори на входа.

Продължи се изчерпването на насипите във вътрешността на правоъгълната кула 7 по източната крепостна стена. Оказа се, че подобно на кула 4 при южната порта и тази е била използвана в долната си част за склад – в насипа се откриха натрошени горните части на питоси. Долната им част се откри на дълбочина, при която се достига до тънък пласт въглени. В него са останали малка амфора от VI в., монети на Маврикий Тиберий и други дребни находки. Под тази прослойка се разкриха и някои от плочите на настилката. Така останките на кулата достигнаха повече от 3 м височина.

Пак с експозиционни цели бе шкарпирано пространството вън от източната крепостна стена. То бе проучено на разстояние два метра от стената и на дълбочина 2 м в жълто-кафяв насип, на дъното на който, под тънка горяла прослойка, се намериха монети от втората половина на IV в.

Сега вече обектите са експонирани. Пространството е социализирано. Остава възможността в нормални и редовни разкопки да получаваме отговор на още много въпроси и да се появяват все повече нови факти.

Литература

Андонова 2012: М. Андонова. Моливдовули от долината на Места. – Известия на Националния археологически институт, XL, 2012, 197-204.

Ваклинова 1992: М. Ваклинова. Средновековен керамичен център в Никопол на Места. – В: Приноси към българската археология. Т.I. София, 1992, 180-187.

Ваклинова, Комитова 2013: М. Ваклинова, Ц. Комитова. Античен и средновековен град Никополис ад Нестум, с. Гърмен, Благоевградска област. – Археологически открития и разкопки през 2012 г. София, 2013, 311-313.

№34. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА КРЕПОСТ В МЕСТНОСТТА „ГРАДИЩЕТО“, СЕВЕРОИЗТОЧНО ОТ ГРАД ТВЪРДИЦА

Красимир Велков, Николай Господинов

На 1500 м СИ от Твърдица се намират останки от крепостта Градището. Крепостната стена, която е издигната на това естествено укрепено място, е съобразена с особеностите на местността и затваря пространство с площ от 24 дка. Стените са градени от ломени камъни, споени с бял хоросан. За външните и вътрешни страни на стените са използвани по-едри и по-добре оформени камъни като вътрешността между лицата е запълнена с безредно нахвърляни камъни и хоросанова маса (*opus incertum*). Дебелината на външната стена е 3 м.

В заложените три сондажа бяха разкрити останки от сграда са разположени в непосредствена близост до външната крепостна стена в този участък. Запазен е ЮИ вътрешен ъгъл на сградата. Източната стена е разкрита в продължение на 3,20 м, а южната на 4 м. Ширината на стената е от 1,20 м. Изградена е от едри ломени камъни с добре оформени лица за външни страни, но не са в редове. Вътрешността на стената е от дребни ломени камъни, залети с бял хоросан. На места за подравняване са били използвани фрагменти от строителна керамика.

Зидът в по-голяма част е разкрит от южната си външна страна, където след 6 м прави плавен завой в посока на СЗ и достига до масивните естествени скали в края на проучвания сектор. Зидът е разкрит на височина от 0,50 до 1 м в различни участъци.

В западната част при сондаж В си личи, че зидът е изграден върху средно големи ломени камъни. На места от южната страна на зида личат по-стари части от този зид. Отделени фуги по южното лице на зида са обмазани с бял хоросан. На отделни места има подравняване на камъни по лицето на зида с фрагменти от строителна керамика.

Непосредствено на юг от ЮИ външен ъгъл на сградата започва зид с дебелина 2,20 м. Той е долепен на фуга до стената на сградата и е по-късен от нея.

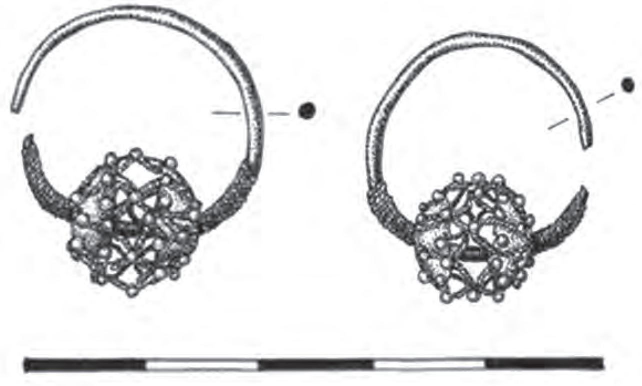

Обр. 1. Сребърни обеци, рис. Г. Йорданова.

Външните страни на зида са изградени от едри камъни с добре оформена лицева част. По-големите фуги между лицевите камъни са обмазани с бял хоросан. Стената (куртината) вероятно е вътрешна крепостна стена. Тя е с посока СЗ – ЮИ и се проследява в югоизточна посока до 15 м, където я пресякохме със сондаж С. Най-добре запазена в суперструкция е стената в северозападната си част – до 2 м. На югоизток поради големия наклон на терена е запазена във височина до 1м. Считаме, че се касае за крепостна стена, заграждаща най-високата част на крепостта – цитаделата.

Проученият участък разкри останките от съоръжение (№1) с размери: дължина – 4,50 м и ширина 3,50 м, ориентирано по надлъжната си ос СЗ – ЮИ. То е разположено югоизточно от голяма сграда. За западна стена на съоръжението е служила част от стената на сградата и част от вътрешната крепостна стена. За стена от север е използван зид, силно нарушен при прокарването на ел. кабела. Запазен е само в южната си лицева част. От изток на разстояние 1,50 м личи част на зид от големи и дребни ломени камъни на калова спойка. В източна и южна посока съоръжението е нарушено при прокарване на заземяване на ел. стълб за високо напрежение.

Съоръжението е било опожарено и рухналите стени са запечатали върху пода останките от натрошените глинени съдове – гърнета, кани. Сред съдовете има и фрагменти от паници със графито украса с растителни и геометрични мотиви. Открити са голямо количество железни гвоздеи от рухналия покрив; халка с клин от врата; части от конски подкови; желязна тока; желязна шпора с радиално разположени шипове; железни върхове на стрели; 2 сребърни обеци в техника филигран и гранулация (обр. 1); желязно кръстче; железен обков за ключалка във форма на кръст; 2 монети – български имитации тип С, сечени между 1207 – 1218 г., и една на цар Иван Шишман (1371 – 1395), сечена в периода след 1380 г. Считам, че съоръжението е било обитавано през първата четвърт на XIII – до последните десетилетия на XIV в. Унищожено е при пожар.

В проучвания участък са открити и други монети – на Аркадий (383 – 408); латинска имитация от 60-те години на XIII в.; на Константин Асен (1257 – 1277), сечена 1264/65 г.; на Иван Александър с Михаил Асен, сечена в Червен.

Сред откритите кости от животни, изследвани от д-р Г. Рибаров, водещо място от ловните обекти има дивата свиня, благородният елен, еленът лопатар, сърната и дивият заек. От домашните животни най-използвани за храна са домашната свиня, говедото, овцата и козата. Открити са останки от ездитен кон, а също и кости от много риби. Според д-р. Рибаров риболовът е бил любимо занимание на обитателите на крепостта. Най-много са останките от шаран, сом, бяла риба, лин и платика. Малко са костите от кучета, което е доказателство за това, че домашните животни не са отглеждани тук. При приготвянето на храната е предпочитано печенето пред варенето.

Палеоботаническите изследвания на проби от крепостта, направени от доц. д-р Ц. Попова, показаха, че е била използвана дъбова дървесина, която поради достъпността и качествата ѝ, се е използвала повсеместно.

Литература

Попов 1982: Ат. Попов. Крепости и укрепителни съоръжения в Крънската средновековна област. София, 1982.

№35. КЪСНОАНТИЧНА И СРЕДНОВЕКОВНА КРЕПОСТ „КАЛЯТА“ КРАЙ ЯКОРУДА

Мариела Инкова, Пламен Иванов, Пламен Дойчев

Основните цели на археологическите разкопки през 2013 г. бяха – окончателно проучване на южната порта на крепостта; изследване на най-високата и значима част на терена, където се предполага, че е разположен храмът; цялостно разкриване на сграда II.

Ходовото ниво след праговия камък при портата е върху насипан пласт чакъл, в който се откри късноантична керамика и канал за атмосферни води. Изграден е от плочести каменни блокчета, дъното му лежи върху скала, отгоре е бил покрит с каменни плочи, размери 2,60 х 0,58 (0,70) м (обр. 1). Насипът му е запълнен с жълто-кафява пръст, в която се откри медна халка, тежест за теглене, монети на император Хонорий (393 – 423) и неопределяема от V в. Под праговия камък каналът завива перпендикулярно на юг към барбакана на южната крепостна стена. За да се изясни комуникацията към портата по трасето на външната южна крепостна стена югоизточно, под южната порта, бе заложен изкоп. Разкри се участък от трасето на външната стена, градена с розов хоросан, което подсказва, че подходът към крепостта е изменен. Втори изкоп бе заложен на северния склон на хълма с цел да се засече трасето на крепостна стена в този участък. Тук бе разчистен паднал фрагмент от нея с ломени камъни и три реда тухли на бял хоросан, подсказващ градеж в opus mixtum.

Върху най-високата част от укрепеното пространство бяха заложени 3 квадрата в посока С – Ю и 2 в западна посока. В най-горния, със следи от опожаряване, тъмнокафяв пласт, се откриват средновековните артефакти – монети на Мануил I Комнин (1143 – 1180), Исак II Ангел (1185 – 1195), Алекси III Ангел (1192 – 1203) и една латинска константинополска имитация, малък модул от първата половина на XIII в., звънче, огрибка, обтегачи за хоризонтален стан, прешлени за вретено, игла, ножчета, дърводелски инструменти, шило, фрагменти кухненска, трапезна и амбалажна керамика от XI – XIII в., сред които и овъглени круши. Единствената стационарна структура от този период е „надстройка“ върху късноантичен зид, градена от дялани и ломени камъни на спойка от черна глина. Предполагаме, че средновековните структури са стъпвали върху частично запазените късноантични, а във височина, ако се съди по останките от глинени замазки с отпечатъци от пръти, конструкцията е била паянтова. Основният материал, използван в градежа, е бял бор.

Почти навсякъде под този пласт се наблюдава промяна в цвета на пръстта до светлокафяв, което е свързано с разрушаването на късноантичните-ранносредновековни зидове. Следва неравно ниво с нападалите от покрива керемиди, запечатващи плътен пепелив пласт със следи от стихиен пожар

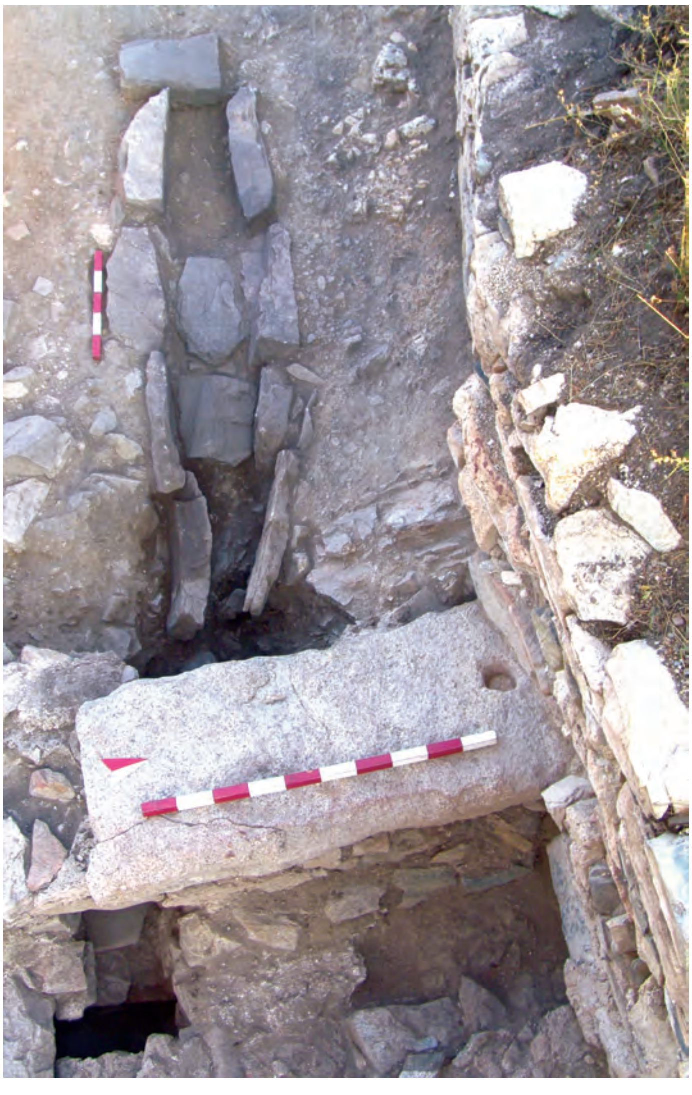

Обр. 1. Канал за атмосферни води при южната порта на крепостта.

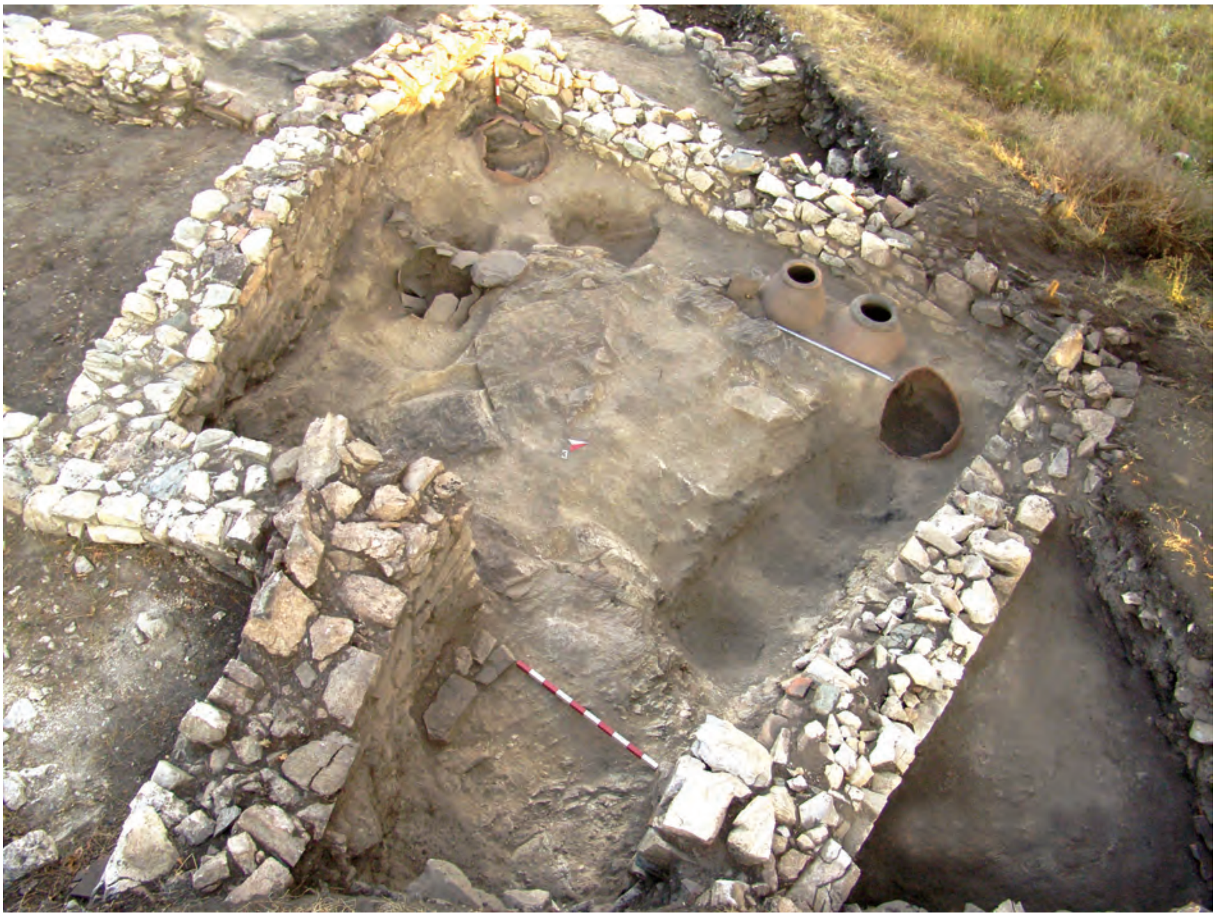

Обр. 2. Приземно помещение от сграда II, добавено на фуга.

непосредствено върху ходовото ниво. В заложените 4 квадрата бяха разкрити приземните части на 5 помещения от голяма къснoантична сграда. Зидовете са ориентирани СИ – ЮЗ и ЮИ – СЗ, градени от ломени и дялани камъни, а като свързвател е използвана светла глина. Широки са 0,60 – 0,80 м. Подовото ниво е върху скалист терен, на места с in situ положени на едно ниво тухли. В насипа покрай стените бяха разкрити горели глинени мазилки, два долиума, монета на император Юстин II и жена му София, отсечена в Тесалоники през 570-571 г. Непосредствено върху ходовото ниво, под нападалите от покрива керемиди, в едно от помещенията се откри тока, тип „Сучидава“, фибули от кр. на IV-V в., както и in situ натрошени кухненски и трапезни съдове – гърнета, ойнохоевидни кани и капаци за съдове, железни обкови за ключалки, ключове, монета на император Юлиан II Апостат (360 – 363), вторично преработена за прешлен за вретено, брус, фрагменти от прозоречно стъкло. В централната част на едно от помещенията под глинената подова замазка частично се проучи яма, запълнена със строителен трошляк и кафяво-жълт цвят на пръстта. Дъното е на дълб. 2,40 м от съвременния терен, където се откри зид, фундиран на к. 1042.63 м. На същата дълбочина в кв. 16 се разчисти втори ранен зид, частично застъпен от напречен късноантичен зид и граден от плътно наредени ломени камъни на спойка от кал. Двата зида са успоредни, фундирани върху скала, на една и съща дълбочина. В черно-кафявия насип около него се откри сива тракийска керамика, прешлен за вретено, фрагмент от керамика тип „Цепина“, инструмент за заглаждане. В хода на проучванията през последните години от средновековния, късноантичния-ранновизантийски пласт и от иманярските изкопи, бяха открити отделни керамични фрагменти с украса, характерна за керамиката тип „Цепина“, чийто център на разпространение са северозападните части на Родопите, източните склонове на Рила и която е типична за култови тракийски структури. Сред тях ще споменем – част от есхара и два фрагмента от первази на култови олтари. Най-вероятно те могат да се свържат с проучените части от ранни зидове, вероятно от тракийско светилище.

След свалянето на пътеките между проучваните през 2012 г. квадрати, окончателно се разкри помещение 3 от сграда II. То има неправилна четириъгълна форма и е долепено на фуга към помещение 1 (обр. 2). Входът е на югоизток, широк 1,20 м. Вътрешната му площ е 30,79 м^2. Зидовете му са фундирани върху скала, широки са 0,63 – 0,80 м. Средата на помещението попада върху относително равен скалист терен, а около стените са изсечени гнезда за 11 долиума. Неравният под и откритият инвентар подсказват, че приземието е имало стопански функции, а дебелината на зидовете сочи втори жилищен етаж и ако се съди по откритите глинени замазки с отпечатъци от пръти – с паянтов градеж. Подът е бил дъсчен и според откритите в насипа тухли със следи от глинена замазка, е бил обмазан с глина и покрит с тухли. Резултатите от експертизата на овъглената дървесина сочат широкото използване в строителството на белия бор. Покривът е бил покрит с керемиди, някои от които украсени с врязани с пръсти „осморки“.

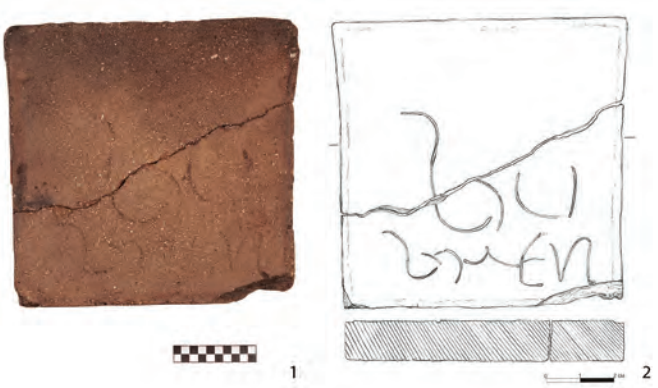

Обр. 3. Тухла с врязано в курсив, преди изпичането, вероятно тракийското име на крепостта „ZYMEH“. 1. Снимка. 2. Графика.

Върху устията на два от долиумите са врязани, преди изпичането, букви „N“. Същата буква е изписана и върху тухли, което може да се интерпретира като марка на грънчарското ателие, задоволявало нуждите от строителна и амбалажна керамика за крепостта. Върху две от тухлите, открити в насипа на помещението, е изписано в курсив на гръцки едно и също име „*ZY(?)ME*“. При едната то е цялостно запазено – „*ZYMEH*“ (обр. 3) и разчетено от Н. Шаранков като тракийското име на укрепеното селище.

Според получените резултати най-ранните следи от живот на хълма са от III – I в. пр. Хр. Крепостта е построена през втората половина или в края на IV – началото на V в. и опожарена през 70-те години на VI в. по време на славянското нашествие в зоната на реките Струма и Места. Животът тук е възстановен най-рано през X-XI в., а най-интензивен е през XII в. Повторното опожаряване на крепостта е в началото-първата половина на XIII в.

№36. КЪСНОАНТИЧНА И СРЕДНОВЕКОВНА КРЕПОСТ „КУЛАТА–ГРАДОТ“ ПРИ РАКИТОВО

Емил Иванов, Андрей Аладжов

През археологически сезон 2013 г. в „Кулата-Градот“ се проведе сондажно проучване в североизточната част на крепостта. Той имаше за цел да проучи характеристиката на зида на крепостната стена и да проследи стратиграфията във вътрешността от тази част на сектора. Сондажният сектор е ситуиран на 1 м по-ниско от кота №103/1296,51 м, от която отстои на 10 м северно.

На дълбочина 0,70 м при западния профил се достигна здрав пласт от жълта пръст. На изток до вътрешното лице на стената теренът е с денивелация 9 до 10 %. Кухината е запълнена с материал от срутването. Поради опасност от падане на поддалата навътре стена, този участък от сондажа не беше продължен в дълбочина.

Материалът, открит при разкопките, е преобладаващо средновековен – XII-XIII в. Монетна находка от ниво 0,40 м (кота 1296,11 м) в градежа на вътрешното лице потвърждава средновековното надграждане на стената, което личи по външното лице. Монетата (диам. 2,6 см) е вероятно на Мануил I Комнин (1143 – 1180) (Sommer 2003, 130-131, обр. 15, 870-872) или на Исак Комнин Кипърски-узурпатор (1184 – 1191) (Sommer 2003, 132, обр. 15, 880 а-б). Надграждането е станало в периода средата–третата четвърт на XII в.

Регистрира се висока концентрация на фрагменти фина битова средновековна керамика, сред които един фрагмент от глинена „бисквитно“ изпечена просфора с буквена украса (NHK... [т. е. ICXC, NHKA]), фрагмент от средновековна глазирана купа с прозрачна глазура, жълто-зелен оцветител и следи от сграфито (XII в.) и фрагмент от преход към устие със сребрист фирнис (XII в.). Железните предмети са от врата и покривна конструкция и от средновековно снаряжение. Тяхното вместване в една „точна“ стратиграфия на сондажа е невъзможна, тъй като тя до голяма степен е нарушена от срутването. В западната половина на сондажа на дълб. 0,70 м върху здравата основа се откриха 18 бр. идентично оформени в овал буци шлака със слаби следи от обгаряне на почвата. В сечението се виждат големи кухини, които не са следствие от стапянето, а говорят за съхраняването заедно на малки железни предмети, които не са били плътно залепнали. Формата на буците наподобява вътрешен овал от съд или друг овален предмет. Струпване от керамични фрагменти на място не се установи. Съотношението между единичните железни късове и фрагментите фина битова керамика и е 1/100. Фрагментите битова керамика от сондажа са общо 387, като повечето от тях са частично обгорели. Те са от различни съдове, нееднородно изпалена глина и с различни примеси, т.е. различен цвят след опалване (тип D 1-5, G 1-4 по Spieser 1996, 27-28). Най-многочислено е представена групата фрагменти от стени (45 %), следва групата фрагменти от устия (30 %), фрагменти с част от устие и дръжка (10 %), фрагменти от дъна (8 %) и дръжки (7 %).

Крепостната стена е запазена до надземна височина 2,30 м и е с дебелина 1,60 м. Фундирана е в скалната основа и следва конфигурацията на терена. Градежът се състои от цепен гнайсов камък на спойка от бял хоросан. Между субструкцията и градежа на суперструкцията няма отчетлива граница, но се забелязват различни техники в първоначалното изграждане и по-късното надграждане на стената. Първият градеж е до 1 – 1,60/1,80 м и е запазен в неправилна хоризонтална линия. Строителната техника е в опусни редове със сравнително малки, добре оформени и един до друг вградени камъни с обилна спойка от бял хоросан. Над 1,60/1,80 м суперструкцията продължава с по-големи каменни блокове (20-25 – 45-50 см), които са припасвани плътно един до друг и стъпаловидно в хоризонтален ред, както и напречно, по дължина. Надграденият отгоре пояс е от по-късен период. Той е по-некачествено и набързо издигнат. Големите камъни са по-грубо оформени и споени пестеливо с хоросан, с повече примес от пясък. Отвън, в суперструкцията на по-ранния градеж, са оставени правоъгълни отвори в неправилен ред, предназначени за отводняване, с дължина 1,60 м. В надграждането липсват отвори. По-ранният градеж не е видим от вътрешната страна, тъй като нивото му компенсира отвътре денивелацията на терена; строителната техника е характерна за Късната античност. Разкритието от фортификацията отвън бележи късноантичното застрояване на терена. Средновековното надстрояване се потвърждава чрез особеностите на градежа, с монетна находка от вътрешното лице на зида и от останалите артефакти в сондажа. Монетна находка при разчистването на обходната пътека извън крепостната стена също потвърждава функционирането на обекта през XII в. Монетите съдържат кръстовидно оформен монограм ΜΛΔΤΚ, според който могат да се причислят към солунската емисия тетартерони на император Мануил I Комнин (1143 – 1180) (Sommer 2003, 131, фиг. 875-878).

Керамичният материал от сектор К може да се класифицира в три отделни групи:

А) фрагменти от фини и плитки малоформатни съдове (деб. 3-4 мм) с фин овален преход на устие навън, точени на бързо колело (устия с диам. ок. 7 – 12 см), без глазура, с широки, тънко шнуровани и прецизно лепени дръжки с фино загладен преход към съда (203 бр. фрагменти, от тях 49 от устия и устия с част от дръжки);

Б) фрагменти от средно големи съдове (деб. 4-6 мм, с устие с диам. ок. 15-20 см) без (в два единични случая със) глазура, точени на бързо колело, с външна линеарна украса, направена на колелото или релефно прилепени на мокро шнурове с матричен натиск от резки квадратчета (158 бр. фрагменти, от тях 9 с линеарна и 2 фрагмента от дръжки);

В) големи и груби съдове без глазура (с устие с диам. 20-30 см), с външна релефна или надраскана на колело украса, без и със грубо лепени дръжки (27 бр., от тях 15 фрагмента от два съда със шнуровидна украса, 70 % от устието на съд с издължено гърло).

Съдейки по керамичните фрагменти сондажът засяга част от помещение за битовите нужди на крепостта, все още с неизяснен план и функция. Неговата връзка с останалата част на комплекса във вътрешността на крепостта предстои да се изясни.

Литература

Аладжов, Иванов 2010: А. Аладжов, Е. Иванов. Археологически разкопки на средновековна църква в м. „Кулата-Градот“ при гр. Ракитово. – Археологически открития и разкопки през 2009 г. София, 2010, 559-563.

Аладжов, Иванов 2012: А. Аладжов, Е. Иванов. Археологически разкопки на средновековна църква в м. „Кулата-Градот“ при гр. Ракитово. – Археологически открития и разкопки през 2011 г. София, 2012, 473-475.

Аладжов, Иванов 2013: А. Аладжов, Е. Иванов. Археологически разкопки на обект „Кулата-Градот“ гр. Ракитово. – Археологически открития и разкопки през 2012 г. София, 2013, 445-446.

Sommer 2003: A. Sommer. Katalog der byzantinischen Münzen. Göttingen, 2003.

Spieser 1996: J. Spieser. Byzantinische Keramik von Pergamon. Berlin, 1996.

№37. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА КРЕПОСТ ВОДЕН, АСЕНОВГРАД

Росица Морева-Арабова, Иван Дуков, Запрянка Кръстева

Теренните археологически проучвания се проведоха в периода от 03.07 до 07.08.2013 г. и са финансирани от Исторически музей – Асеновград.

Крепостта Воден се намира на 3,5 км западно от гр. Асеновград.

Обособиха се три сектора на работа на изток и север от новопостроения параклис Св. Димитър (обр. 1).

Първи сектор – на 2,5 м източно от апсидата на параклиса Св. Димитър. Първоначално се направи траншея в кв. Щ18 с размери 1,2 х 5 м, за да се проучи има ли основи на по-стара църква. На дълбочина 0,15 м се попадна на строителен насип от бигор и нахвърляни камъни, фрагменти от тухли и хоросан. Разчистването на строителния насип продължи на дълбочина 0,65 м. Откритите находки са монета-латинска имитация, оловно топче за огнестрелно оръжие, стенописи в син цвят, между тях се откриха и полиетиленови остатъци, които показаха, че пластът е компрометиран.

На дълбочина 0,70 м в южния профил на траншеята под строителния насип, се откриха човешки крайници, които вероятно са част от средновековния некропол от XIII-XIV в. Поради тази причина се наложи да се оформи нов квадрат, означен с А17. Тук бяха разкрити 19 гроба – 11 на възрастни, 8 на деца. Гробните ями са очертани с по няколко камъка. Скелетите са с ориентация запад – изток, положени по гръб, в анатомичен порядък, като горните крайници са скръстени върху таза, а при долните се наблюдават различни вариации — от изпънати до леко присвити в колената. Гробовете са единични, двойни и вторични. Навсякъде се откриват въглени. Гробен инвентар липсва, с изключение на гроб №9 и гроб №37, в които се откриха три обеци (обр. 2). Дебелината на проучвания пласт е 1,15 м. В горната му част се откриха две османски монети XV – XVIII в. и една монета на Аркадий (383 – 408), което потвърждава, че пластът е компрометиран. Некрополът се датира с откритите византийски монети в XIII в., латински имитации от първата половина на XIII в., обеците и фрагментираната средновековна кухненска керамика.

Втори сектор — на 14 м разстояние от апсидата на параклиса Св. Димитър, в югоизточна посока в квадрат В16. Дебелината на културния пласт е 1,60 м. На дълбочина до 0,28 м стратиграфията е нарушена. Свидетелство за това са откритите находки от периода IV-XIX в. Не се откриха следи от архитектура, но се оказа, че некрополът продължава в този сектор. Бяха разкрити 15 погребения по християнски обред. Ориентацията им е запад-изток, положени по гръб, в анатомичен порядък, с различни вариации при позиционирането на горните и долни крайници. Гробни ями №32, №33 и №36 са вкопани в скалата и индивидите вероятно са били положени в ковчези или покрити с дървени талпи, за което свидетелстват откритите фрагменти дървесина.

При гробни ями №8, №18 и №30 се разкриха струпани на куп човешки кости, вероятно вторично погребани.

Интерес представлява гроб №19, разположен в северния профил, на 0,80 м дълбочина от съвременното ниво. За да се разчисти гробното съоръжение, се направи сондаж в кв. В17 с размери 2 х 1 м. Гробът е изграден от три реда средно големи камъни, без спойка, покрит с три каменни плочи. Под тях се разкри вторичен гроб, състоящ се от 5 черепа, струпани горни и долни крайници, ребра и други кости, без гробен инвентар, а под тях се откри скелет, с ориентация запад – изток, в анатомичен по-

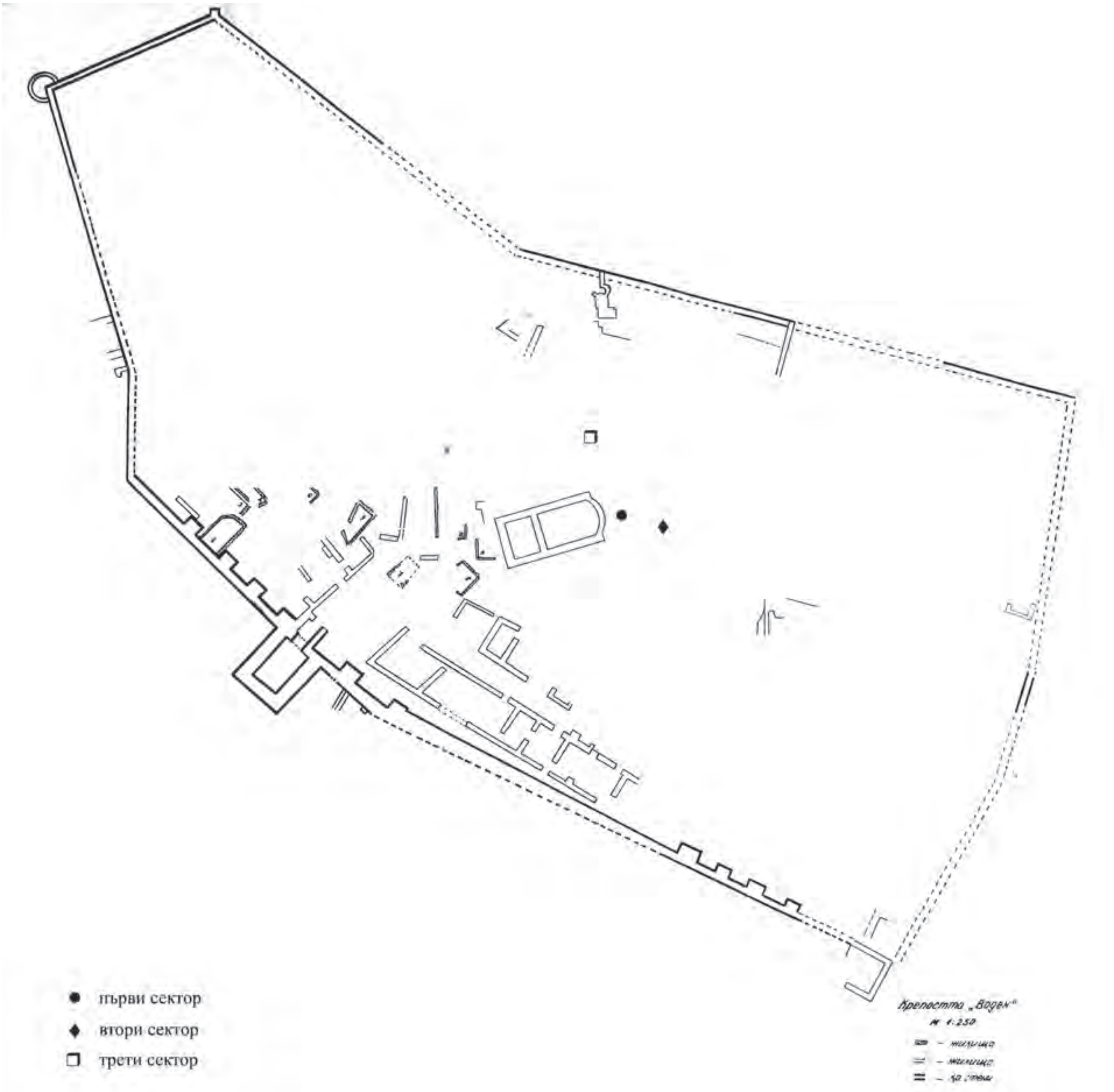

Обр. 1. Общ план на крепостта „Воден".

рядък, със скръстени ръце. Между долните крайници се откриха фрагменти от череп на малко дете. При вдигането на костите се намери бронзова игла с останки от плат по нея.

В рамките на проучването на кв. В16 в западния профил на дълбочина 0,40 м до 1,05 м от съвременното ниво се регистрира боклучна яма. Ямата е с кръгла форма, с размери 0,90/0,80 м. Пръстта е с пепеливо-сив цвят. Откриха се животински кости, фрагментирана средновековна керамика XII-XIII в. и стъклена шлака.

На дълбочина 1 м в югозападната част на квадрата, се откри питос със запазено устие, диам. – 0,46 м, вкопан в скалистия терен. Питосът е обмазан с втори пласт глина на място. В него се откриха фрагменти от желязна шлака. В северозападния ъгъл на квадрата на дълбочина 1,10 м се откри полуразрушено огнище, без ограждения. Пръстта е изпечена до червено. Вероятно тук е имало железарска работилница, която по-късно е била разрушена от некропола, който се датира в XIII-XIV в.

Находките са фрагментирана средновековна кухненска и трапезна керамика XIII-XIV в.; византийски монети, латински и български имитации от XIII в., анонимна монета от X в. и римски монети от III-IV в.; накити – фрагментирани стъклени гривни и фрагмент от меден пръстен, бронзови сферични копчета; предмети на бита — ножчета, топчета за огнестрелни оръжия и една конусовидна стрела, която беше открита в таза на индивида от гроб №5.

Трети сектор – на 30 м северно от апсидата на параклиса Св. Димитър в квадратите Щ23, Щ24, Ш22 и Ш23, където се проучи крепостната стена в северна и източна посока.

Първоначално в кв. Щ23 се разкриха основи на зид (означен с „А“) с посока запад – изток, който личеше на повърхността. Той е изграден от големи каменни блокове, без спойка, като субструкцията му е от подребни камъни. Дебелината е 1,10 м. Вероятно зид „А“ е част от крепостната стена от V-VI в. (Морева-Арабова 1990, 121-123). В южна посока от зид „А“ на 0,40 м от повърхността, се разкри гроб №4 (кота 509,05). Гробната яма е без ограждения. Скелетът е с ориентация запад – изток, в анатомичен порядък, положен по гръб, с дясна ръка сгъната към рамото, а лява – върху таза, краката — сгънати в колената с посока юг (обр. 3). Гробният инвентар се състои от 22 византийски монети на императорите: Анастасий (491 – 518), Юстин (518 – 527) и Юстиниан (527 – 565), разположени от южната страна на черепа. При долните му крайници се откриха 2 византийски монети на Анастасий и Юстин, както и глинена каничка. Находките датират гроба във втората половина на VI в. Непосредствено под него се откри яма с размери 1,20/1,60, дълбочина 0,50 м за съхранение на зърнени продукти, за което свидетелстват откритите житни семена.

Към зид „А“ в западна посока са прилепени два зида на калов разтвор с фуга помежду им, които вероятно са част от жилищна сграда от X – XIII в., от която засега са открити две помещения. Градежът е от дребни камъни на калов разтвор, като основите са вкопани в скалата. В помещение №2 се откри долна част от питос.

Находките са главно фрагментирана средновековна кухненска и трапезна керамика, монети латински имитации от първата половина на XIII в., железни ножчета, елементи от дарак и една бронзова плочка от ризница.

Общият брой на проучените гробове от средновековният некропол през 2013 година е 35. Откритият некропол от XIII-XIV в. показва, че най-вероятно крепостта през този период е престанала да съществува.

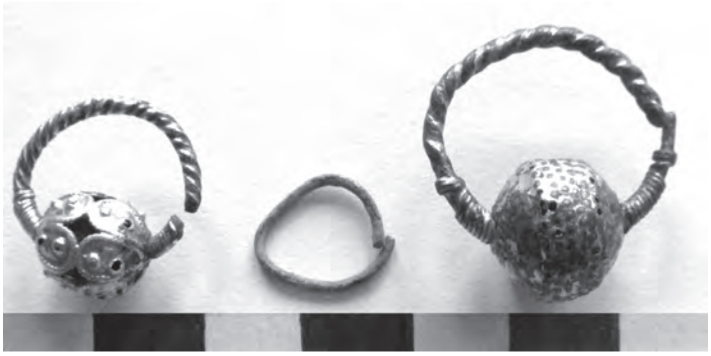

Обр. 2. Обеци XIII-XIV в.

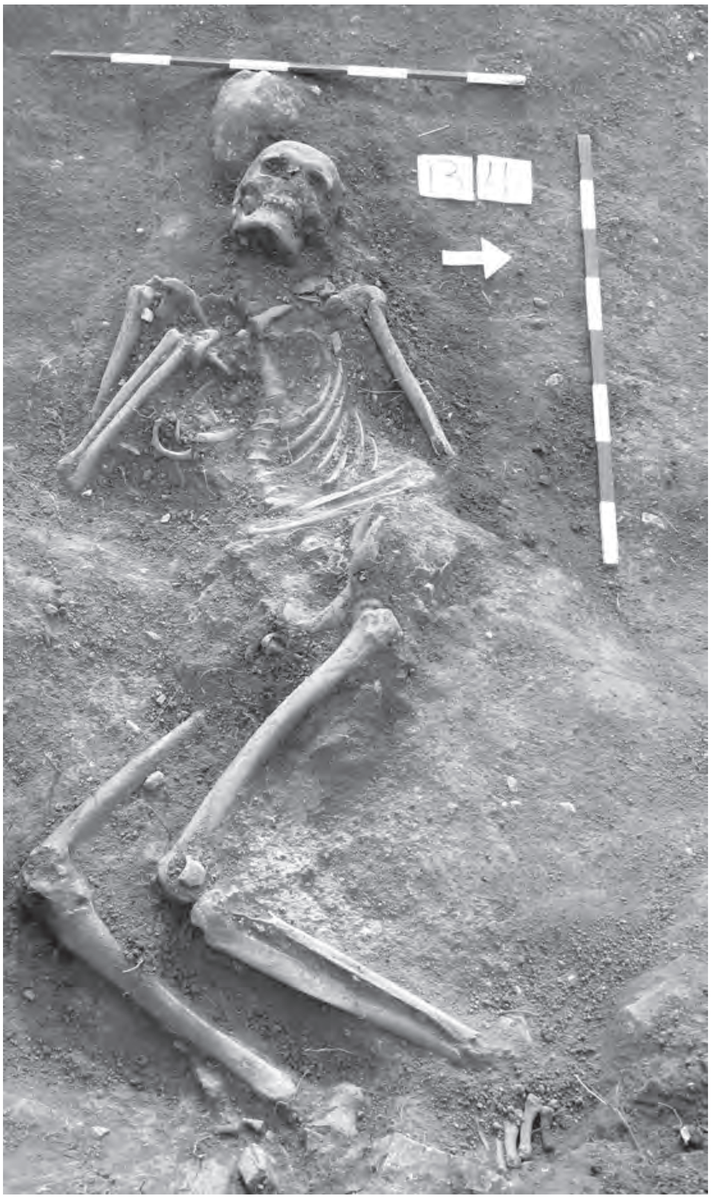

Обр. 3. Гроб №4.

Литература

Морева-Арабова 1990: Р. Морева-Арабова. Владенията на Бачковския манастир в Родопите през XII-XIV в. – Известия на музеите в южна България, XVI, 1990, 121-123.

№38. СРЕДНОВЕКОВЕН ГРАД ЧЕРВЕН. УЧАСТЪК В СЕВЕРНИЯ СЕКТОР НА СЕДЛОВИНАТА ВЪВ ВЪТРЕШНИЯ ГРАД

Стоян Йорданов

Проучването на седловината през предходните шест сезона показа, че цялата територия на нейния северен сектор, с изключение на неголемия некропол, е била с плътно жилищно-занаятчийско застрояване. Структури се очертават и по склона на южния ѝ сектор. Неясна остава информацията за централната част на седловината, където е изградена съвременната археологическа база. Има данни, че там е преминавало трасето на улицата, свързваща източната и западната части на вътрешния град, която вероятно през ранния османски период е преустроена и разширена (обр. 1).

Проучването през 2012 г. разкри западната стена и югозападния ъгъл на голяма сграда, ориентирана по дългата си ос в посока север – юг. Нейната близост до непознатата централна част на седловината и недовършеното ѝ разкопаване предопредели целите на проучването, което бе насочено към разкриването на цялата сграда, към определяне на нейната функционалност и към проучване на околната ѝ територия.

Разкопките бяха съсредоточени в археологически квадрати № 28 и 29. Тяхната близост до най-високата равна част на седловината е причина измерената денивелация да не надхвърля 1 м, но наклонът и тук е бил причина за свличане на земни маси, които са променили реалната археологическа среда. Изменения в нея е предизвикало и разчистването на близките до повърхността каменни структури в ново време.

В кв. 29 бе потвърдена известната от предходни проучвания стратиграфска обстановка, като отново се разкриха два археологически пласта. Първият повърхностен е с дебелина до 0,4 м. Съставът му е от хумус и сивочерна пръст, в която се разкриват керамични фрагменти преобладаващо от периода XIII – XVI в. (сред тях има е един фрагмент от IV – VI в.), въглени, отделни монети от XIV в., ножове, гвоздеи, габари, парчета от желязна шлака, фрагменти от други железни предмети, върхове

Обр. 1. Общ поглед към обекта.

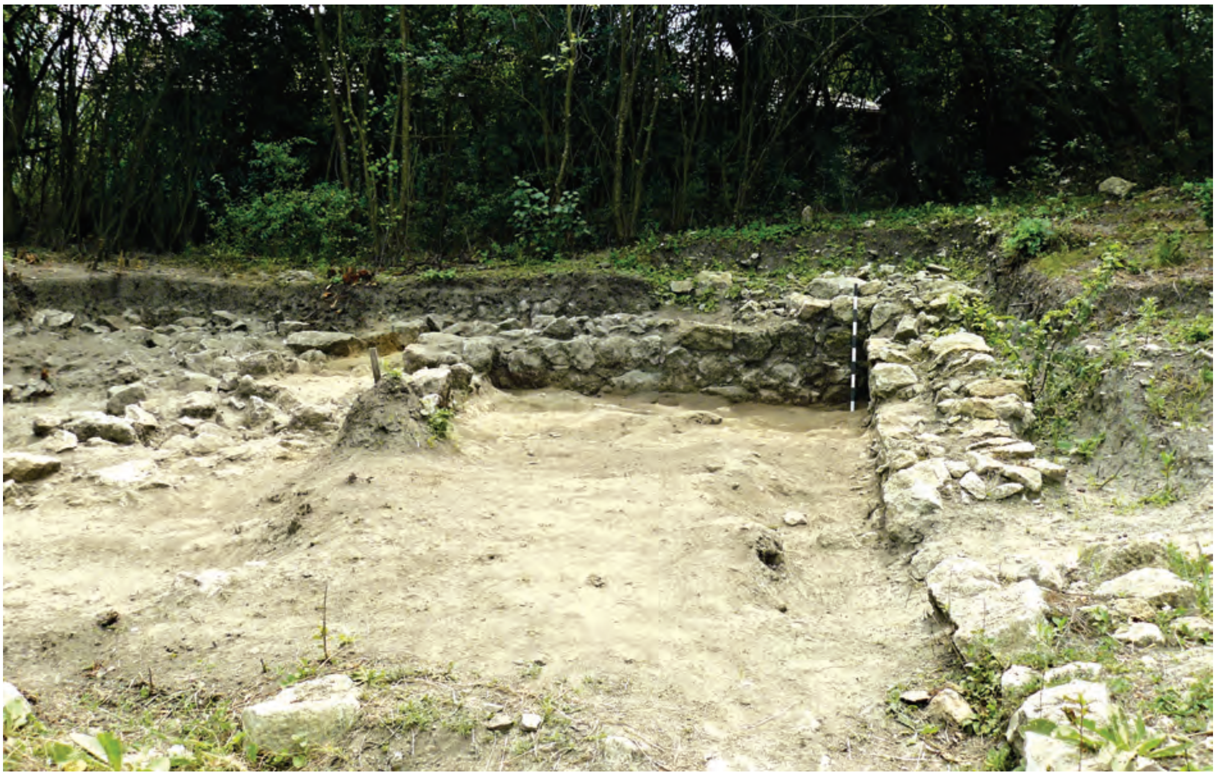

Обр. 2. Сграда на ювелирната работилница в кв. 28/29.

от стрели, топчета за прашка, железни предмети от ново време и др. Смесеният хронологичен и видов облик на находките показва, че пластът е изцяло привнесен от по-високите части.

Вторият пласт се състои от ломени камъни с различна големина и е формиран от събарянето на съседната постройка и от други разрушени структури извън проучваната територия. В отделните сектори на квадрата той е с различна дебелина – от 0,3 м в северната ниска до 0,5 м в южната висока части. В сивочерната пръст между камъните се разкриват наред с обичайните керамични фрагменти от времето на Второто българско царство (XII – XIV в.) и ранния османски период (XV – XVI в.) и находките от повърхностния пласт и медно копче и апликация, част от златарско чукче, както и много малки парчета от изрязана медна ламарина и малки капковидни парчета медна стопилка. Намерено бе и сравнително голямо количество животински кости от домашна и дива свиня и едър рогат добитък, но количеството на костите от птици и риба е много ограничено. Този пласт лежи върху плътна сиво-жълта глинеста пръст, която бележи ходовото ниво от периода на Второто българско царство (XII – XIV в.).

В югозападната част на кв. 29 се разкри източната стена и югоизточният ъгъл на сградата, западната част от която бе разкопана в кв. 28 през 2012 г. Непосредствено до външната страна на ъгъла и на източната стена има голямо количество чиста жълта глина, с които вероятно за изолация от проникваща влага е била запълнена изкопана до сградата траншея.

Проучването позволи да бъде очертан цялостният облик на сградата (обр. 2). Нейните стени са градени от сравнително големи ломени камъни, свързани с кална спойка. Дебелината им е 0,7 м. След окончателното им разкопаване се установи, че вътрешната ширина на сградата в най-южната част е 3 м, но в северна посока се стеснява и при достигнатия край на източната стена става 2,78 м. Източната стена е със запазена дължина 2,6 м, а западната – 10,65 м. Височината на южната стена в югозападния ъгъл достига до 0,8 м. (четири реда камъни), на западната е средно 0,4 м, а източната се проследява само от отделни камъни, останали на място. Южната стена е вкопана в наклона и на запазената височина там е еднолицева, а източната и западната стени са фундирани много плитко. Северна стена изцяло отсъства. Няма никакви данни и за продължението на източната стена в северна посока, което оприличава сградата с намерените преди това сгради на керамична и железарска работилници в Червен. Характерно за тях е, че в единия си край постройките им са незатворени и преминават в открит навес.

Подът на сградата е от неравна плътна глинеста пръст и е запазен само в отделни участъци.

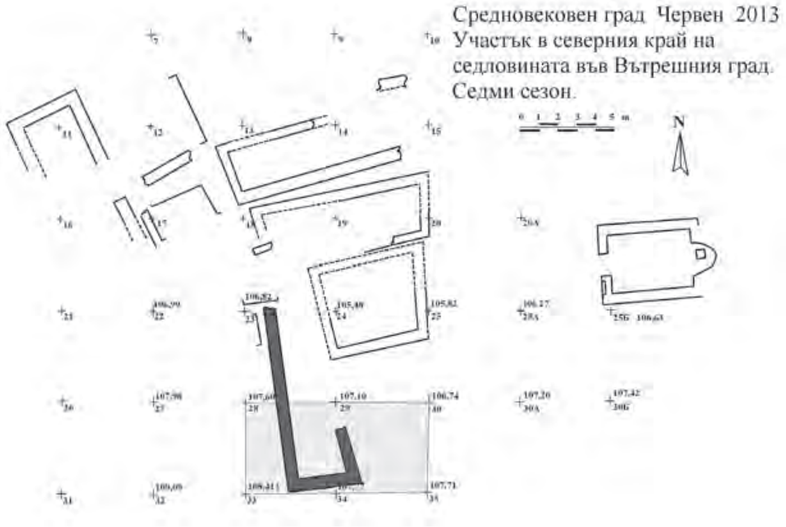

Обр. 3. План на проучването през 2013 г.

Данни за покрива няма, въпреки че в проучвания участък бяха намерени няколко фрагмента от керемиди.

Насипът в сградата се състоеше от ломени камъни, размесени с пръст, в която има сравнително малко керамични фрагменти от XII – XIV в. В ниската му част и непосредствено върху пода се разкриха голямо количество малки обрезки от медна ламарина, нечетливи фрагменти от медни монети, монети от имитативното монетосечене от втората половина на XIV в., капковидни парчета медна стопилка, парчета стъклена стопилка, както и занаятчийски инструменти.

Прави впечатление, че обликът на находките не се определя от обичайните за други части на червенската територия предмети от домашния бит. Разкриха се железни гвоздеи, кабари, скоби, халки и др., свързани със сградостроителство. Керамичните фрагменти и костите са силно натрошени и се намират в големи количества в по-високите нива, което подсказва, че са вторично привнесени. В проучвания участък и най-вече в сградата в кв. 28/29 впечатляващо голямо е наличието на малките медни предмети – капковидни стопилки, изрезки от медна ламарина, стъклена стопилка, често съдържаща и метал, както медни накити и аксесоари – медни сферични копчета, апликации, обеца, пръстен, тока, фрагменти от стъклени гривни, малък бронзов нагръден кръст. Разкрити бяха и предмети от характерен занаятчийски инструментариум – секач, ножица, част от златарско чукче, ножове, много малък коничен кух връх от инструмент.

Сред намерените 20 монети преобладават тези от Иван Александър, Иван Александър с Теодора, Иван Александър с Михаил Асен, от Иван Шишман, но се разкриха и по една монета от Калоян (1197 – 1207) или Мануил I Комнин (1143 – 1180), от Йоан II Орсини (1323 – 1335) и римска монета от Теодосий II (408 – 450). Голям е броят на нечетливите и горели монети, някои от които са от местно монетосечене на Иван Александър и български имитации от втората половина на XIV в. Намериха се и сравнително много изрязани фрагменти от монети. Някои от монетите са преднамерено прегънати.

Въпреки нарушената в по-голямата част от проучвания участък стратиграфия, проучването показа, че сградата в кв. 28/29 може да се определи като работилница за производство на накити и аксесоари (обр. 3). Потвърждение за това е и намереният през 2012 г. в този участък калъп за накити. Разкритите монети сочат, че тя активно е функционирала през втората половина на XIV в. Липсата на преки данни за топене на метал (пещ, поти и тигели и др.) и малките медни стопилки показват, че тук вероятно са извършвани само същински ювелирни дейности – изковаване, гравиране и т. н., като е използвана готова суровина – полуфабрикат.

№39. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ „ЮЖНА КРЕПОСТНА СТЕНА“ В НАР „ДУРОСТОРУМ–ДРЪСТЪР–СИЛИСТРА“

Георги Атанасов, Светлана Ганчева, Кристиан Михайлов

През 2011 г. извършихме разкопки в участъка зад триъгълна кула №3 от южната крепостна стена на Дръстър (античния Дуросторум). Тогава разкрихме част от сутерена на сграда от XIX в., вкопан в крепостната стена (Атанасов 2012, 270-272, обр. 1-3). През месец септември 2013 г. продължихме разкопките в същия сектор, условно наречен източен, и започнахме работа в нов сектор, наречен условно западен. Имахме за цел проучването на културните пластове между вътрешното лице на крепостната стена от юг и бетонния шкарп на ул. „Гено Чолаков“ от север до нивото на субструкцията на куртината. Използвахме план-квадратна мрежа, изработена при геодезическото заснемане на южната крепостна стена, ориентирана по посоките на света, със страна на квадрата 5 м. Номерацията на квадратите, използвана в отчета за 2011 г. (Атанасов 2012) се оказа неудачна и се наложи да бъде променена. Преименувахме кв. Z1/17B в кв. Г11, Z1/17C в кв. Г12, Z1/18A в кв. Г13, Z2/17B в кв. Д11, Z2/17C в кв. Д12.

Източен сектор (обр. 1)

През тази година демонтирахме зидовете от сутерена и отнехме пръстта под тях до нивото на субструкцията на крепостната стена. Проследихме културни пластове от последните десетилетия на X и от XI в., с дебелина до 1 м, свидетелстващи за интензивно обитаване на участъка през периода. Достигнахме ранновизантийското ниво – жълто-кафява, сбита пръст с малко примеси. Регистрирахме 8 сметни ями с овална или кръгла форма. Заедно с проучените през 2011 г. 6 сметни ями, общият брой на ямите в сектора стана 14.

Яма №6 в кв. В11 съдържаше материали от османския период на града. Нарушава зид от XI в., който разкрихме през 2011 г. Ями № 8, 9 и 10 в кв. Г11 и Г12 са разположени южно от този зид. В долната си част перфорират ранновизантийския пласт. Датират се чрез монети и керамичен материал в границите на XI в. По-особена е яма №9, която в дълбочина се разширява значително и първоначално вероятно е изпълнявала хранилищни функции. Пълнежът ѝ съдържаше много голямо количество фрагментирана битова керамика от втората половина на XI в.: гърнета, изработени на ръчно и крачно грънчарско колело, глазирана керамика, сред която дестилационен съд, сфероконус, тара, също така много животински кости, метални находки и монети, което показва, че впоследствие е превърната в сметна. Ями № 11, 12 и 13 в кв. Г12 също достигат до ранновизантийския пласт и съдържат материали от XI в.

В кв. Г12 разкрихме нови части от основата на масивен зид, която открихме през 2011 г. Никъде по проученото му трасе не е запазен надосновният градеж. Квадри от крепостната стена, използвани при градежа на османската сграда, лягат върху тази основа.

Западен сектор (обр. 2)

В западния сектор проучванията започват през 1986-1987 г., когато е открита южната крепостна стена с петоъгълна кула №2 и триъгълна кула №2 (Ангелова, Атанасов, Манчева 1987, 194-195). Нови проучвания са проведени през 2008 г. Тогава в кв. Е7 и Ж7 е разкрит зид, граден от квадри, долепен

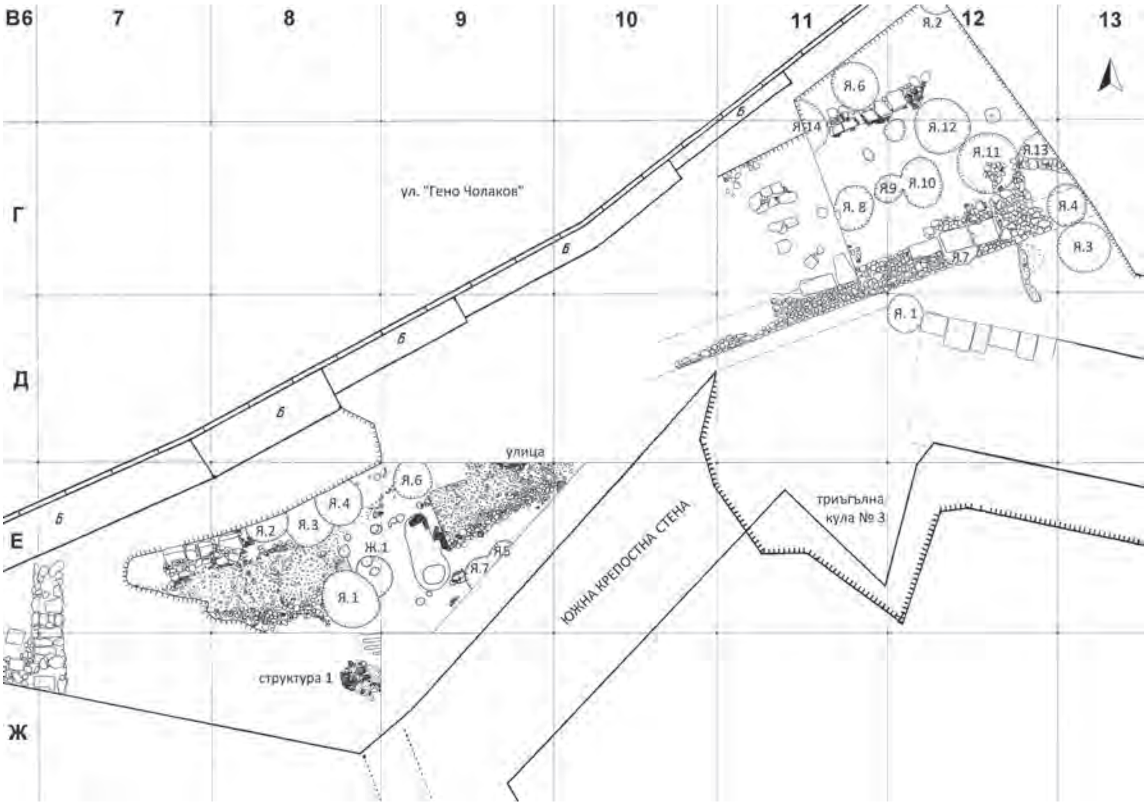

Обр. 1. Източен сектор.

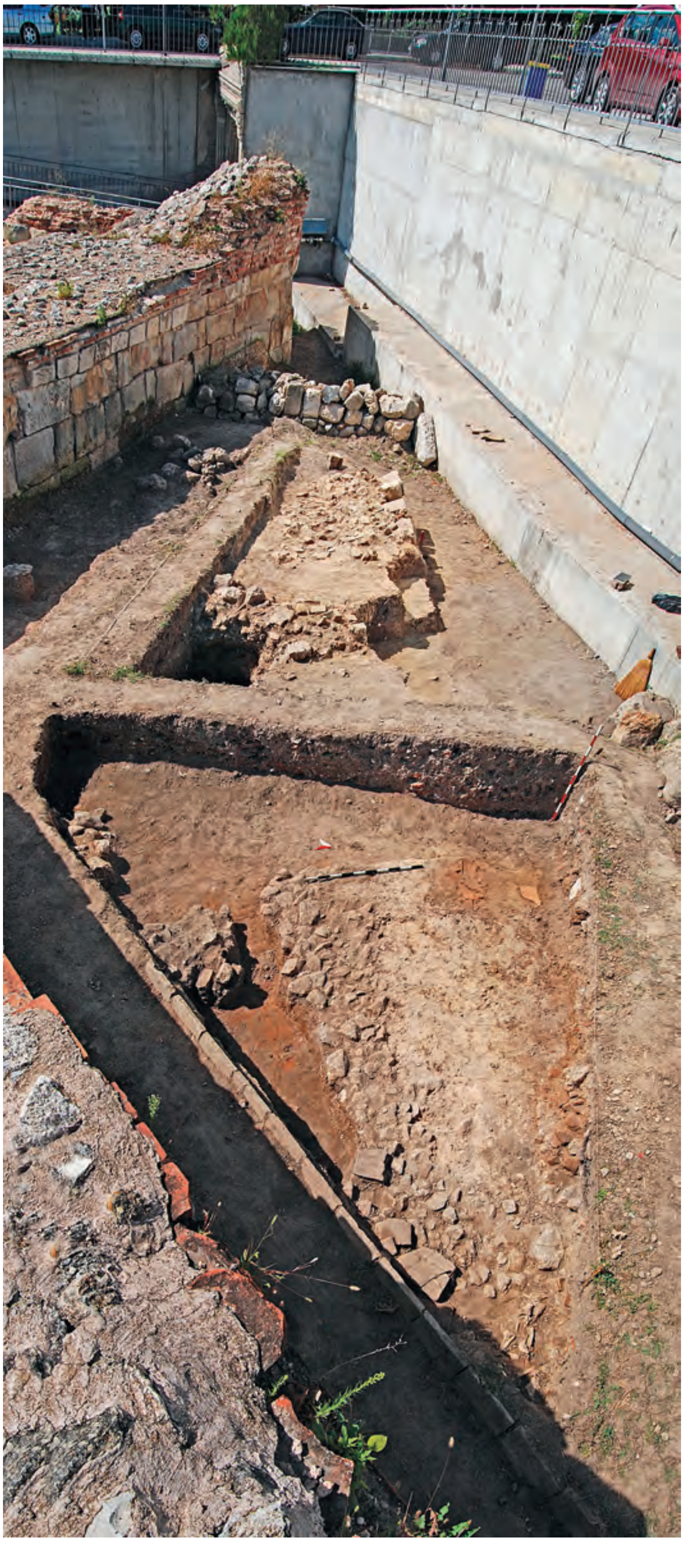

Обр. 2. Западен сектор.

на фуга до вътрешното лице на крепостната стена. Пластовете в северната част на участъка са унищожени при строежа на бетонния шкарп на улица „Гено Чолаков“.

През тази година продължихме разкопките в сектора. Още при свалянето на първи механичен пласт, достигнахме до квадров зид и деструкции от ранносредновековна сграда: керемиди от рухнал покрив и ломени камъни. Покритието на сградата е било с два вида керемиди – плоски и извити от жълта или бледоохрова глина. Често се срещаха вдълбани с пръсти или врязани с острие преди изпичането знаци – предимно знакът IYI. След зачистването на деструкциите в квадрати Е7, Е8 и Е9 регистрирахме в негатив общо 4 ями и вкопано жилище, които ги перфорират.

Последва изчерпване на ямите. Яма №1 се датира с монета, метални находки и керамичен материал в XI в. Тя нарушава не само деструкциите от сградата, но и насипът на вкопаното жилище. Ями № 2, 3, 4 взаимно се пресичат — насипът на яма №3 е нарушен от ями №2 и №4. Те нарушават целостта както на деструкциите, така и на зида от ранносредновековната сграда. Трите ями съдържаха богат керамичен материал и монети, които ги датират в границите на XI в.

След изчерпването на насипите на ямите отнехме деструкциите от сградата. Дебелината им достига 0,50 м. Сбитата светлокафява пръст сред тях съдържаше фрагментирана ранносредновековна битова керамика.

Под деструкциите достигнахме до добре нивелирана настилка от малки ломени камъни, върху която е рухнала сградата. Настилката има ширина 2 – 2,40 м, дебелина около 0,20 м и по всичко прилича на улица. Документирахме керемиди с вдълбани знаци IYI, които лежат непосредствено върху нея. Запазеният зид от ранносредновековната сграда е без основа, разположен е плътно покрай улицата и маркира южния край на сградата. Строителното му ниво е идентично с това на улицата. Улицата и сградата очевидно са синхронни – функционирали са в периода на Първата българска държава. За това свидетелства и натрупаният в крепостта културен пласт от около 0,50 м преди тяхното изграждане.

Накрая проучихме вкопаното жилище. В източната му част е разположена печка. Горивната камера е в северната част на съоръжението, иззидана е с тухли. Фрагментите от гърнета, изработени на ръчно или крачно грънчарско колело, които открихме на пода на жилището или в ямата на печката датират жилището в границите на XI в.

В квадрат Е9 проучихме цялостно или частично още 3 сметни ями от XI в., разположени встрани от улицата и вкопаното жилище.

Литература

Ангелова и др. 1987: Ст. Ангелова, О. Манчева, Г. Атанасов, Вл. Пенчев. Разкопки в националния археологически резерват Дръстър – Силистра. – Археологически открития и разкопки през 1986 г. Разград, 1987, 194-195.

Атанасов 2012: Г. Атанасов. Южната крепостна стена на Дуросторум–Дръстър–Силистра. – Археологически открития и разкопки през 2011 г. София, 2012, 270-272.

№40. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ „РАННОВИЗАНТИЙСКА И СРЕДНОВЕКОВНА КРЕПОСТ МИСИОНИС – ВОДОХРАНИЛИЩЕ“ КРАЙ ТЪРГОВИЩЕ

Ангел Конаклиев, Стефан Иванов

Обектът се намира в западната част на ранновизантийския град, в пространство заградено с допълнителна крепостна стена, непосредствено над р. Врана.

Археологическите проучвания през 2013 г. се проведоха в квартал 33 – кв. 21, 22 и квартал 43 – кв. 1, 2, 3, 6, 7 и 8 по план-квадратната мрежа на обекта. Целта ни беше да проучим пространството заемано от водохранилището на ранновизантийската крепост от V – VII в. и останките от средновековна сграда от XIII-XIV в., издигната върху него.

Водохранилището на ранновизантийската крепост представлява съоръжение с правоъгълна форма с ориентация на дългата страна север – юг с отклонение 48° на северозапад (обр. 1).

Строителството му е изцяло съобразено с особеностите на терена и разположението на крепостта спрямо най-близкият естествен водоизточник – р. Врана. Външните му размери са 15 х 9,5 м (вътрешни 13 х 7 м). Стените са градени от ломен местен камък, като за спойка е използван хоро-

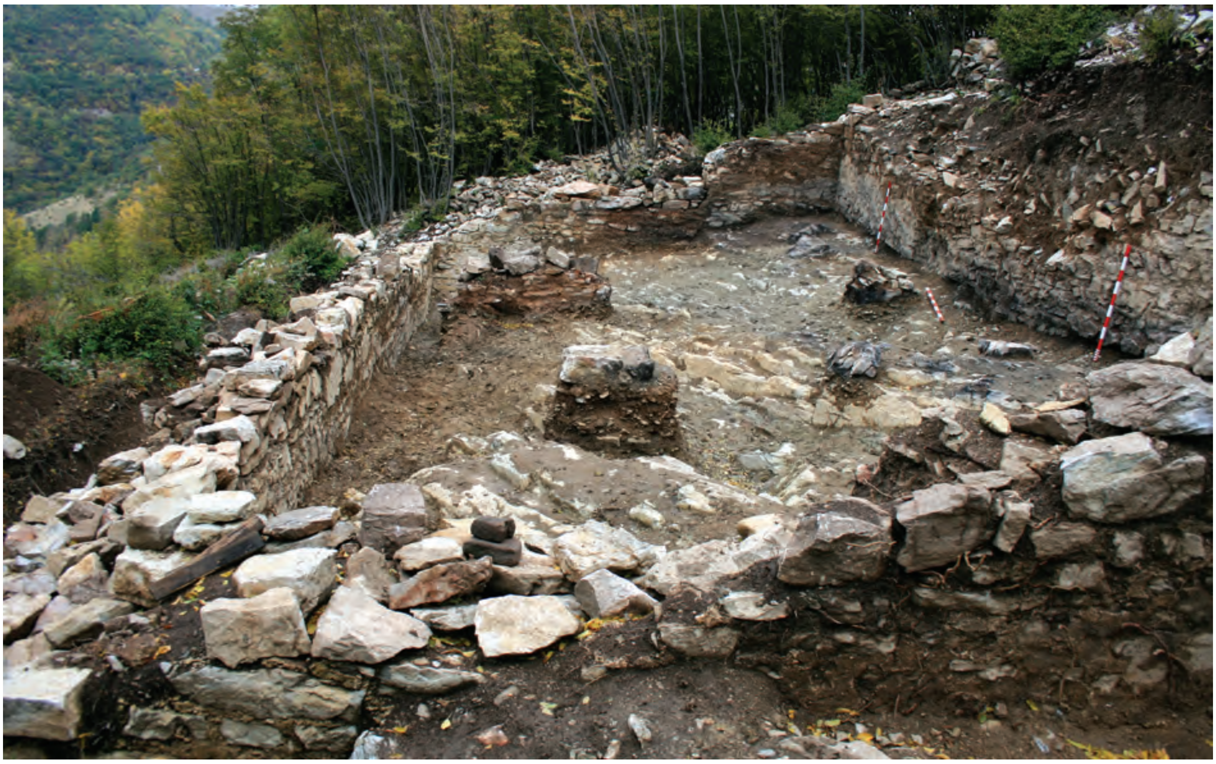

Обр. 1. Изглед на водохранилището от юг.

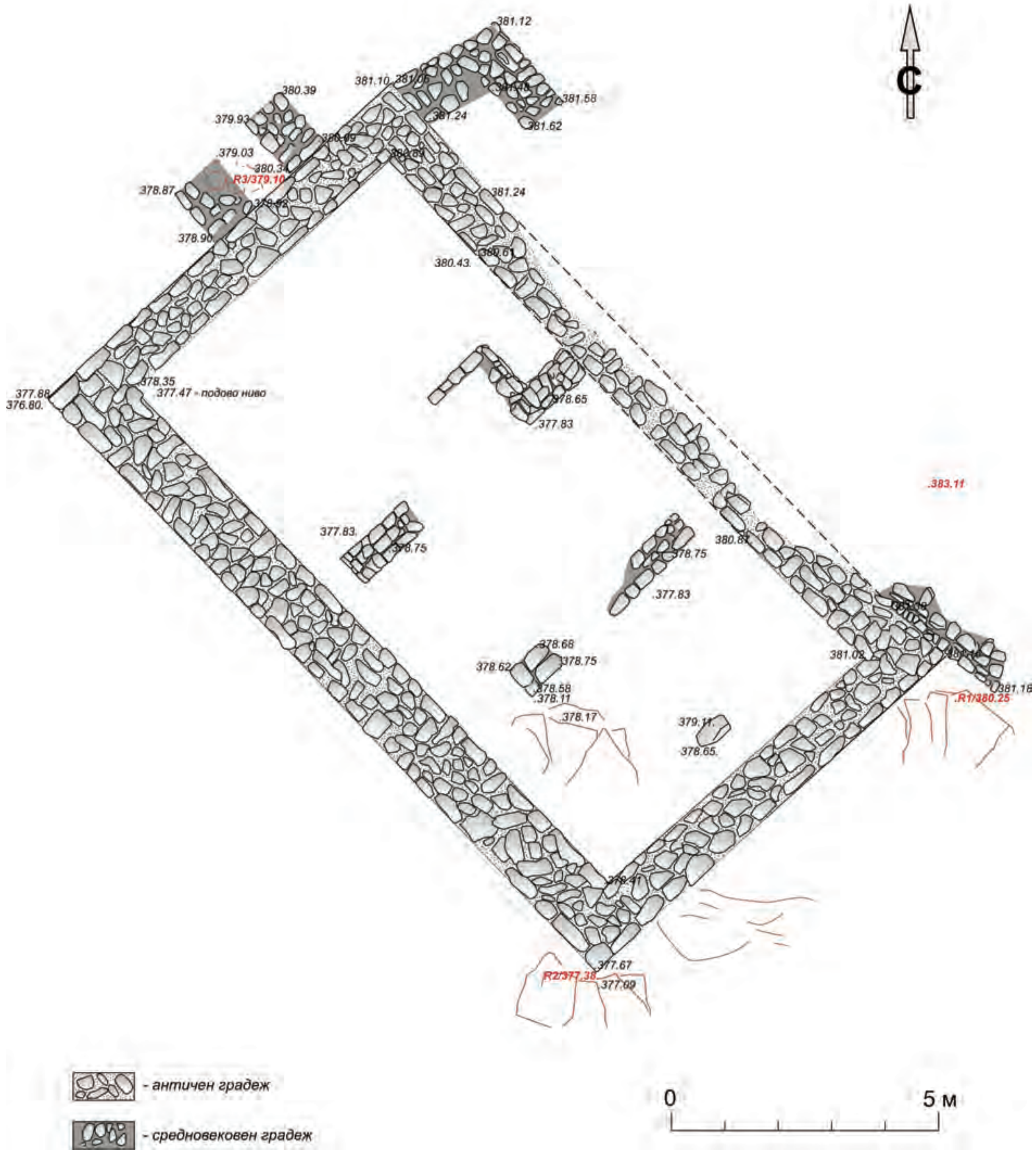
С
381.12
381.10
381.06
381.58
381.62
381.24
380.39
379.93
380.95
380.84
379.03
380.34
R3/379.10
378.87
378.90
381.24
380.61
380.43
378.35
377.47 - подово ниво
377.88
376.80
378.65
377.83
383.11
377.83
378.75
380.81
378.75
377.83
378.68
378.75
378.62
378.58
378.11
378.17
381.02
381.16
R1/380.25
379.11
378.65
377.67
R2/377.38
377.69
- античен градеж
- средновековен градеж
0
5 м

Обр. 2. План на водохранилището.

сан с примеси от счукана тухла. На места по вътрешната повърхност на зидовете личат обмазвания с хидрофобен хоросан за намаляване пропускливостта им. Силната денивелация на терена налага изграждането на най-ниско разположения западен зид с най-голяма дебелина – 1,50 м. Останалите зидове имат дебелина 1 м. За лицата им са използвани правилно отчупени големи и средно големи камъни, а във вътрешността са използвани по-дребни камъни. В северния зид личи правилно разрушаване, служило най-вероятно за врата на средновековната сграда. По-малко разрушаване личи и върху източния зид на водохранилището. То е изградено върху грубо заравнената скала, служила за естествен под (обр. 2).

Имайки предвид разкритите размери на водохранилището и предполагаемата му височина от 8-10 м, можем да предположим, че то е съхранявало между 700 и 900 м^3 вода.

През XIII в. върху нефункциониращото водно съоръжение е изградена средновековна сграда, която частично е използвала стените му. Наклонената скала (под на водохранилището) е подравнена с насип от светла глинеста пръст и дребни каменни късове и има дебелина от 0,40 до 0,80 м. Върху

Обр. 3. Медна трахея на Андроник II и Андроник III (1282 – 1341).

насипа са издигнати основите на сградата. От нея са запазени части от северния зид, както и подпори за колони на пода на първия етаж от юг. Средновековните руини, част от подовото ниво (скалата) на средновековната сграда и насипа над тях с дебелина до 0,75 м носят следите от силен пожар. Предназначението на средновековната сграда не е свързано с първоначалното предназначение на водохранилището.

От откритите археологически материали преобладава керамиката – силно фрагментирана от периода V-VI и XIII-XIV в. В количествено отношение най-много е тази от XIII-XIV в. От останалите материали интерес представляват множеството крепежни елементи – ковани гвоздеи и скоби, ранновизантийски монети от малък номинал, средновековна монета, железен нож с костени чирени, шпори и железни стрели. В нумизматично отношение както и в предходните години превес имат емисии от IV – VI в. Отново има голям хиатус – до втората половина на XII в., като животът е бил основно съсредоточен в долината на р. Врана, северно и североизточно от ранновизантийската крепост, а в нея е имало военен гарнизон. Най-вероятно интензивния живот в нея и възвишенията северно, източно и южно се възстановява в края на XII началото на XIII в. Най-късната емисия от този сезон е рядка монета на Андроник II и Андроник III, отсечена в монетарницата на Солун (обр. 3).

Работата по обекта предстои да бъде продължена с проучване на откритите средновековни пристроявания от източната страна на водохранилището.

№41. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ „РАННОВИЗАНТИЙСКА И СРЕДНОВЕКОВНА КРЕПОСТ ХОТАЛИЧ“ КРАЙ СЕВЛИЕВО

Надежда Ботева

Археологическите разкопки на средновековния град Хоталич се проведоха през юни – август. Във връзка с проект по ОПРР „Осигуряване на достъп и социализация на средновековен град и крепост Хоталич“ на територията на целия обект се извършваха земекопни дейности, свързани с осигуряването на вода и електрическо захранване. При прокарване на електрически кабел се попадна на значително по размери помещение (обр. 1). Установи се, че приблизителните му размери са: 6 х 4,20 х 5,80 х 3,50 м. Помещението е вкопано в стръмният склон на различна дълбочина – от 0,10 до 0,50 м. Покривът и стените са били изградени от нетрайни материали. Приблизително в средата на помещението се разчисти пещ с диаметър 0,70 м.

При проучванията бяха намерени силно обгорели кости от два животински скелета в анатомичен порядък, върху които лежаха над 50 тежести за тъкачен стан, разпределени на две групи. От тях 35 имат конусовидна форма, а 15 са с цилиндрична. Тежестите се различават по размер и качество на изработка. Някои от тях са много добре направени, но други са толкова лошо изпечени, че при вдигането им от терена се разпаднаха. Конусовидните тежести имат приблизителни размери: 9 х 10 см в основата и височина около 14-15 см. Размерите на цилиндричните тежести са: дължина 9-10 см и диаметър 3,5-4 см. Някои от тях имат правилна цилиндрична форма, а други са леко стеснени в средата. Нападалите тежести са концентрирани в източния и североизточния край на помещението.

Помещението е унищожено от силен пожар. На места дебелината на горелият пласт достига до 0,30 м. Покривната конструкция и подовото ниво са силно обгорели и отухлени. В помещението се откри значително количество фрагментирана ранновизантийска трапезна керамика. Единствените метални находки са бронзова монета от началото на V в. и малка рибарска кукичка. Въз основа на откритите материали, керамика и монета на Аркадий, Хонорий и Теодосий II, помещението се датира в V в.

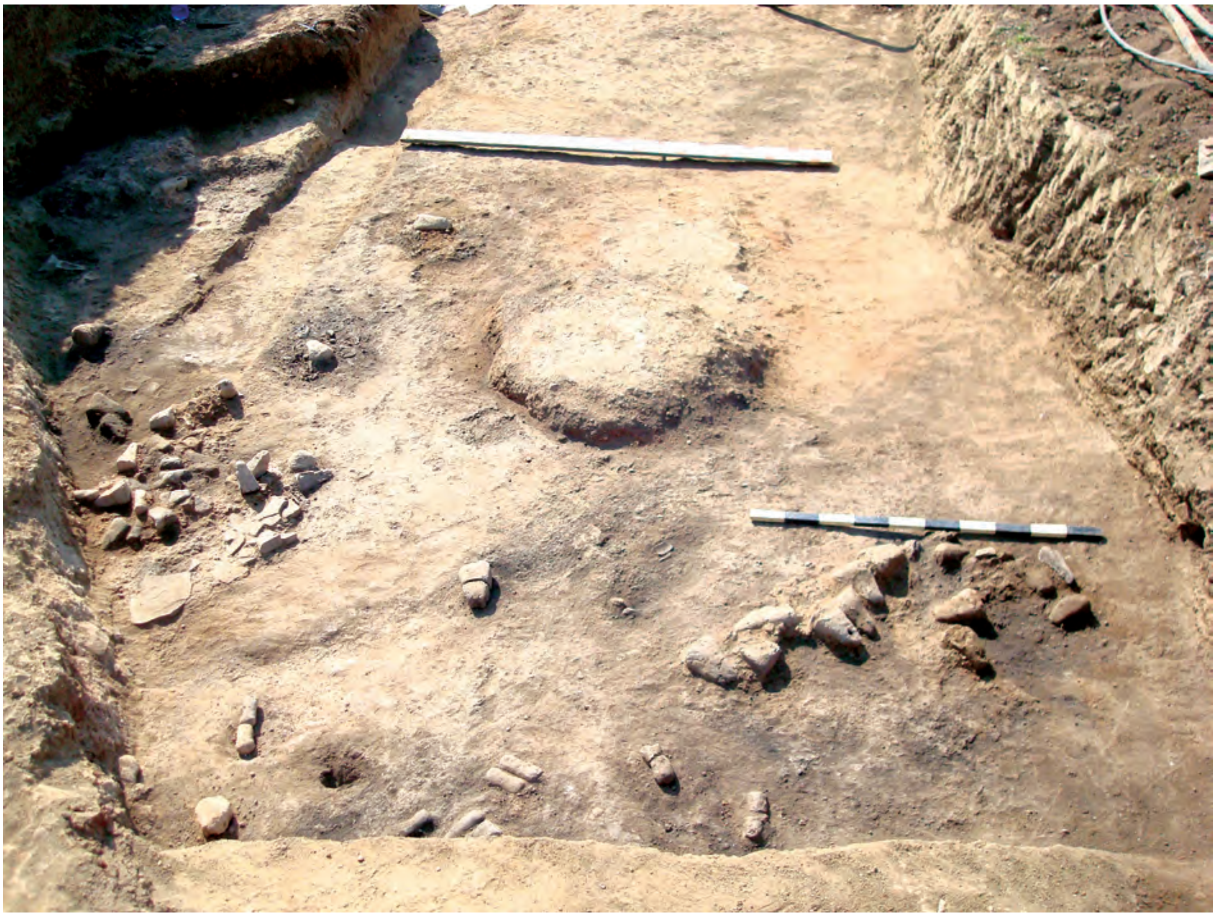

Обр. 1. Производствено помещение/тъкачна работилница.

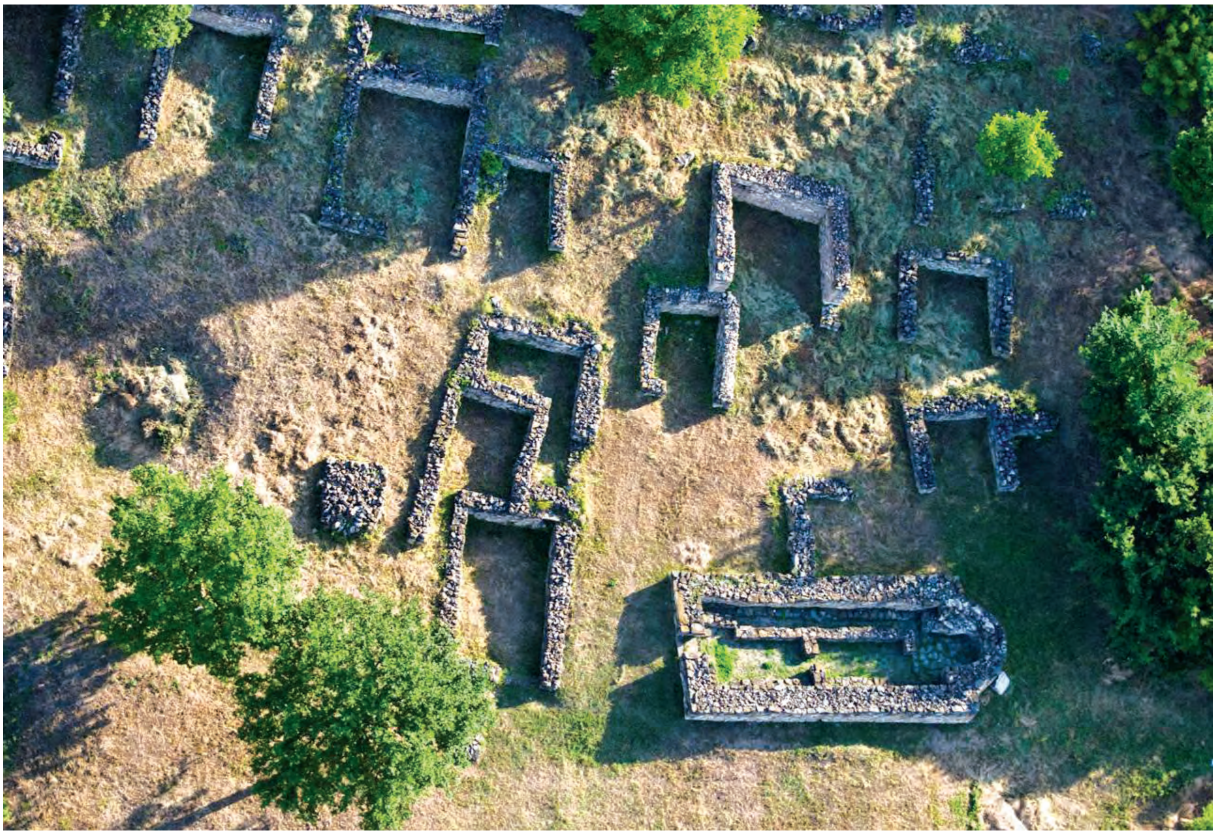

Обр. 2. Източна църква №3, с най-източната част от подградието на Хоталич.

Проучвания бяха направени и в очертанията на църква №3 (обр. 2), открита от С. Симеонов през 1980 г., също във връзка с изпълнението на проекта за социализация. Основната цел на разкопките беше изясняване на нейната датировка, установяване на строителната периодизация и опит за уточняване на хронологията на нейния некропол и близките сгради.

Църквата се намира в най-източната част на подградието. Тя е зидана с ломени камъни и калова спойка, и има външни размери 12,80 x 5,80 м. Апсидата е застлана с каменни плочи, а за олтарна маса е използвана част от мраморна римска надгробна стела. Покрай дългите стени на църквата са долепени каменни скамейки. При по-късно преустройство църквата е стеснена от север с надлъжен зид.

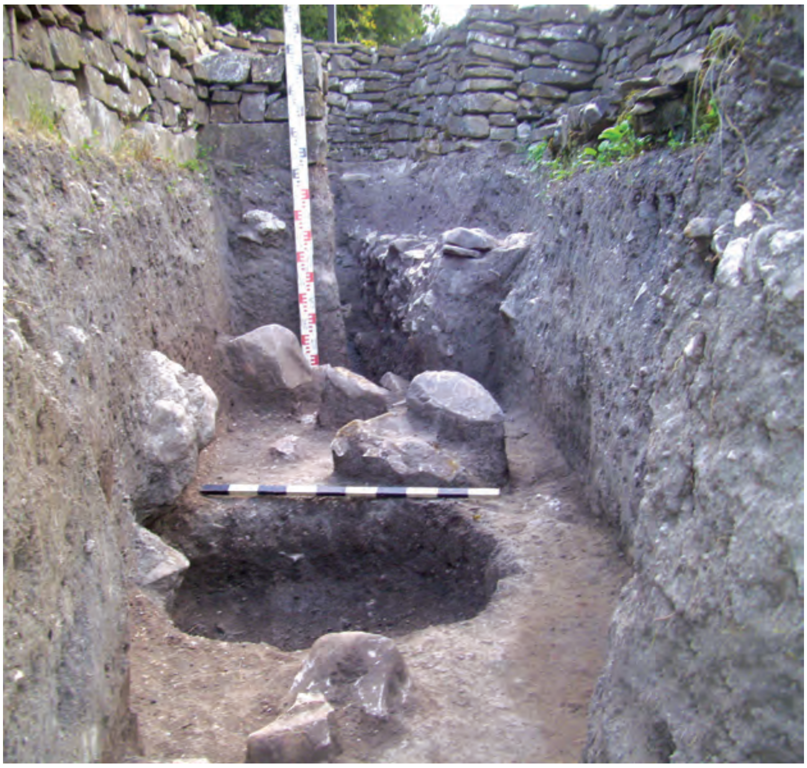

Орб. 3. Археологическите разкопки в очертанията на църква №3 през 2013 г.

През 2013 г. вътрешността на храма беше проучена до стерилен пласт (обр. 3). Дълбочината, до която се достигна, е различна поради наклонения терен – от 1,40 до 1,80 м. Стратиграфски се откроиха четири пласта. Непосредствено под повърхността остава пласт от сива пръст. Пластът под него, с дебелина от 0,20 – 0,50 м, е от сиво-кафява пръст с много камъни и фрагменти средновековна трапезна керамика. Откриха се и връх на стрела, фрагмент от бронзов ажурен обков и желязна фибула. Третият най-дебел е с дебелина от 0,40 – 0,80 м и се състои от сиво-кафява пръст, примесена с въглени, хоросан, фрагменти от стенописи, както и средновековна керамика. Под него следва пласт червено-кафява пръст, смесена с дребни ломени камъни, които на места бяха трамбовани.

На дълбочина 0,60 м под подовото ниво в апсидата се откри зид. Той има приблизителна дебелина 0,55 м и е изграден от ломени и полуобработени камъни, споени с кал. Запазената височина е 0,70-0,80 м. Зидът лежи под извивката на апсидата и остава под южната стена на църквата, като вероятно продължава и извън нейните очертания. Зидът лежи върху жълт стерилен пласт.

На 2,10 м западно от този зид се откри боклучна яма, която е синхронна с него. Тя има почти цилиндрична форма и равно дъно. Диаметърът ѝ е 1 м, а дълбочината – 0,60 м. В ямата се откриха две медни монети: латинска имитация, голям модул, тип О (1204 – 1261) и латинска имитация, малък модул, тип А (20-те – 40-те години на XIII в.), както и фрагмент от бронзов свещник.

В резултат на археологическите проучвания се установи, че църква №3 е построена не по-рано от средата на XIII в. Към това време може да се датира и възникването на некропола, свързан с нея. Църквата е изградена върху част от помещение и синхронна с него боклучна яма от първата половина на XIII в.

При построяването на църква №3 е бил подравнен стръмния склон в източната тази част на подградието на Хоталич. Това е станало на четири етапа, които ясно се отличават в стратиграфските напластявания под църквата. За нивелацията на терена е била донесена пръст от друго място, най-вероятно от подградието или крепостта. За това свидетелстват стенописните фрагменти в третия, най-дебел пласт.

В резултат на проведените през 2012 г. проучвания бе установено, че в средата на XIII в. е била опожарена другата църква (№1), намираща се в западната част на подградието на Хоталич. На пръв поглед не изглежда случайно, че строежът на църква №3 съвпада по време с опожаряването на църква №1. Може да се предположи, че след нейното разрушаване, е било избрано друго място за изграждането на новата църква – в противоположния край на подградието.

№42. РАЗКОПКИ ВЪВ ВЪТРЕШНИЯ ГРАД НА КАЛИАКРА

Бони Петрунова, Елена Василева, Яна Димитрова-Тасева

Крепостта Калиакра има три укрепителни линии, които отделят от юг към север Цитадела, Вътрешен град и Предградие (обр. 1). Предградието има дължина север – юг 410 м, а ширините запад – изток са от 130 до 390 м, или то обхваща площ около 100 дка. От 2004 г. археологическите проучвания на крепостта Калиакра се провеждат от колектив с научен ръководител доц. д-р Бони Петрунова. Финансирането се осигурява от ИМ – Каварна, а през 2012 г. и 2013 г. със съфинансиране от Министерство на Културата.

През м. август 2013 г. продължи археологическото проучване на пространството около църква „Св. Богородица“ (№2) във Вътрешния град на крепостта Калиакра. Работеше се в 5 сектора, като 3 от тях бяха обозначени като сондажи № 1, 2 и 3. Единият сектор обхваща стари недовършени проучвания на сгради, разположени североизточно от църква 2 и е обозначен условно като „Сектор Нови разкопки“. Разчистени са пет помещения и са обозначени 12 зида, всичките от обработени камъни на кал. Категорично е установено, че поне 3 от помещенията са полуземлянки.

Още в началото на проучванията беше установено, че при ремонт на водопровод, са направени нерегламентирани изкопи от ВИК Добрич, за което беше поискана комисия от МК. Съгласно констатациите и препоръките на комисията, е проверен секторът, разположен във Вътрешния град, в източната част, зад крепостната стена, в който, при полагане на водопровод, са нарушени с машина културни пластове. Установено е, че той е изцяло компрометиран, а регистрираният в него градеж, е съвременен. Останалите изкопи по протежение на водопровода са проверени с металотърсач, като движимите находки са прибрани и описани.

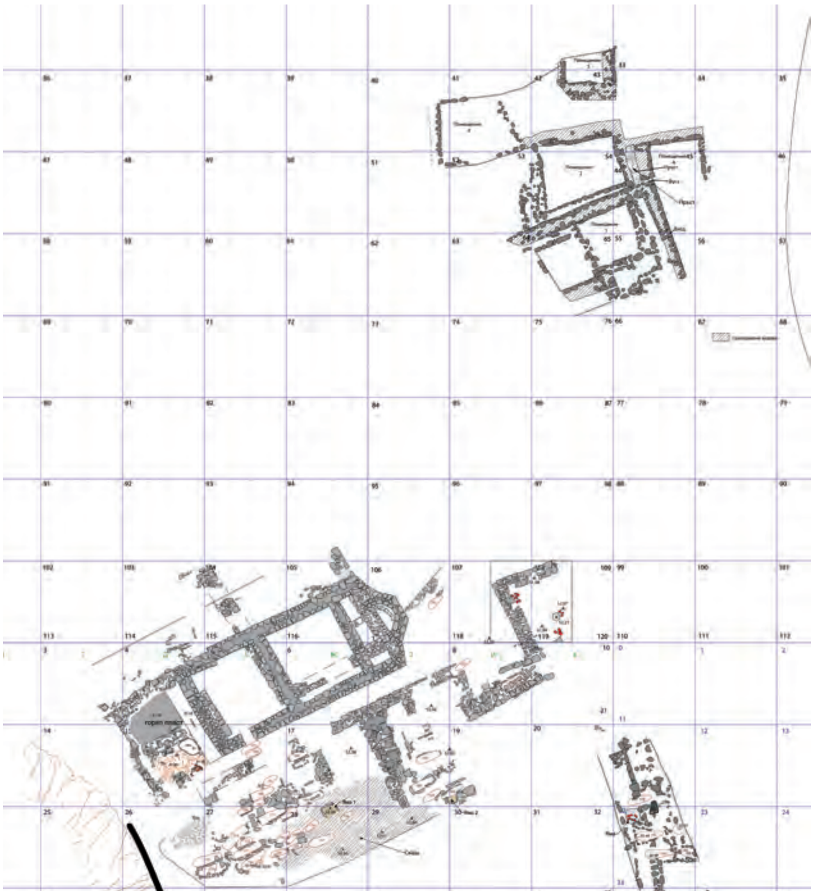

Обр. 1. Общ план на проучваните сектори.

В новите сондажи са открити над 100 находки — монети, обеци, пръстени, оръдия на труда, оръжия, огромно количество фрагментирана керамика и великолепен кръст енколпион от XIII в. (обр. 2, 3). Повечето монети са от края на XIII, XIV и началото на XV в. Останалите са от периода IV – VI и една монета е от X в.

Продължи проучването на некропола, като общия брой на разкритите гробове през 2013 г. стана 191. Беше разчистена и частично проучена правоъгълна сграда от края на XIV в., разположена в пространството между църква №1 и църква №2.

Разкриването на отделни сгради и съоръжения от устройствения план на Калиакра увеличава информацията и разширява възможността да се кандидатства по проекти за подобряване състоянието и вида на културната ценност, като подобрява облика на резервата и като обект на културния туризъм.

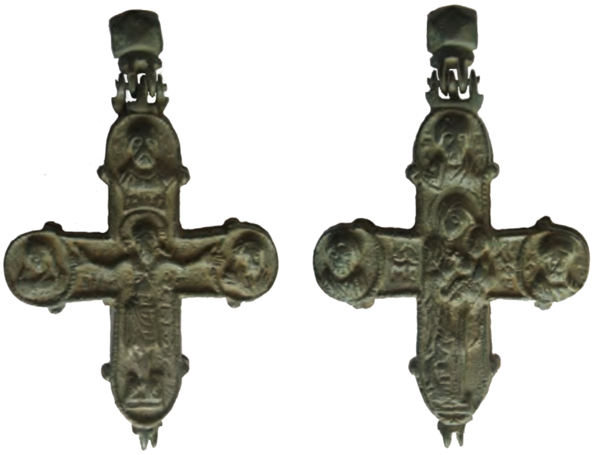

Обр. 2. Кръст-енколпион, XIII в.

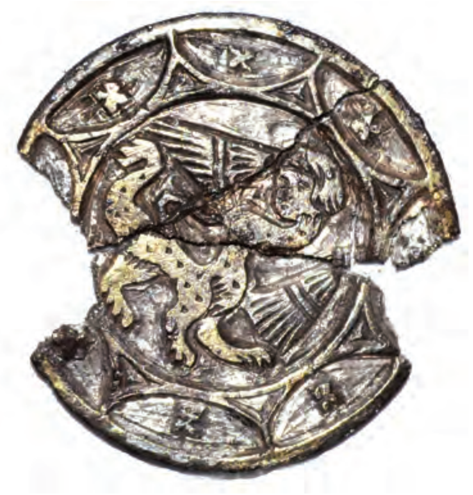

Обр. 3. Копче, сребро с позлата, XIV в.

Средствата за полевата консервация всяка година се осигуряват от ИМ – Каварна. Това позволи и тази година, в процеса на теренното проучване, да бъде извършена полева консервация на всички разкрити зидове, а подовите нива и 6 гроба са покрити с изолационен материал и засипани с пръст.

Консервационните дейности са консултирани с арх. Юлий Фърков, като по негова препоръка оригиналните зидове са разчистени и надзидани с камъни от разкритите разсипи. Между оригиналния зид и надзида е поставен геотекстил. Навсякъде е спазена методиката на сух градеж, камък на кал. Недопроучените участъци са засипани с чиста от археологически материали пръст. Допълнително, на места, е извършено укрепване с оригинални камъни от разрушените зидове.

Извършена е и консервация на движими находки, като сребърното – позлатено копче от XIV в. е реставрирано в лабораторията на АМ – Варна, а металните находки са обработени с дейонизирана вода и почистени.

№43. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ „КЪСНОАНТИЧНА И СРЕДНОВЕКОВНА КРЕПОСТ В КВ. ХОРИЗОНТ, БАЛЧИК“

Румяна Колева, Чавдар Кирилов, Радостина Енчева

Разкопките се проведоха в периода 18.02 – 02.08.2013 г. в рамките на редовната теренна практика на студентите от бакалавърска програма на катедра „Археология“ на СУ „Св. Климент Охридски“. Работата, както и в предните сезони, бе съсредоточена в самия югозападен ъгъл на крепостта, срещу входа на югозападната кръгла кула.

Бяха проучвани квадрати Е47 и F47, като първият бе разкопан частично, а вторият – изцяло до здрав терен. И в двата квадрата бяха отнети по три механични пласта до дълбочина 2,60 м под основния репер. В рамките на тези механични пластове се откриваше смесен, основно керамичен материал, както от късната античност, така и от ранното средновековие. На тази дълбочина работата в кв. Е47 бе преустановена и се продължи само в рамките на кв. F47.

Там се потвърди установеното в предните сезони наличие на ниска и разлата римска надгробна могила (обр. 1), предхождаща стратиграфски и времево изграждането на крепостта. Разкопаха се общо три гроба.

Гроб №1 (обр. 2) е вкопан във вече съществуващ могилен насип, така щото той се явява вторичен за могилата. Представлява добре изградено гробно съоръжение, ориентирано по дългата си ос в посока североизток – югозапад, съставено от по две двойки вертикални варовикови плочи с идентични размери във всяка двойка и нивелирани до съвършенство (горни нива във всяка точка на

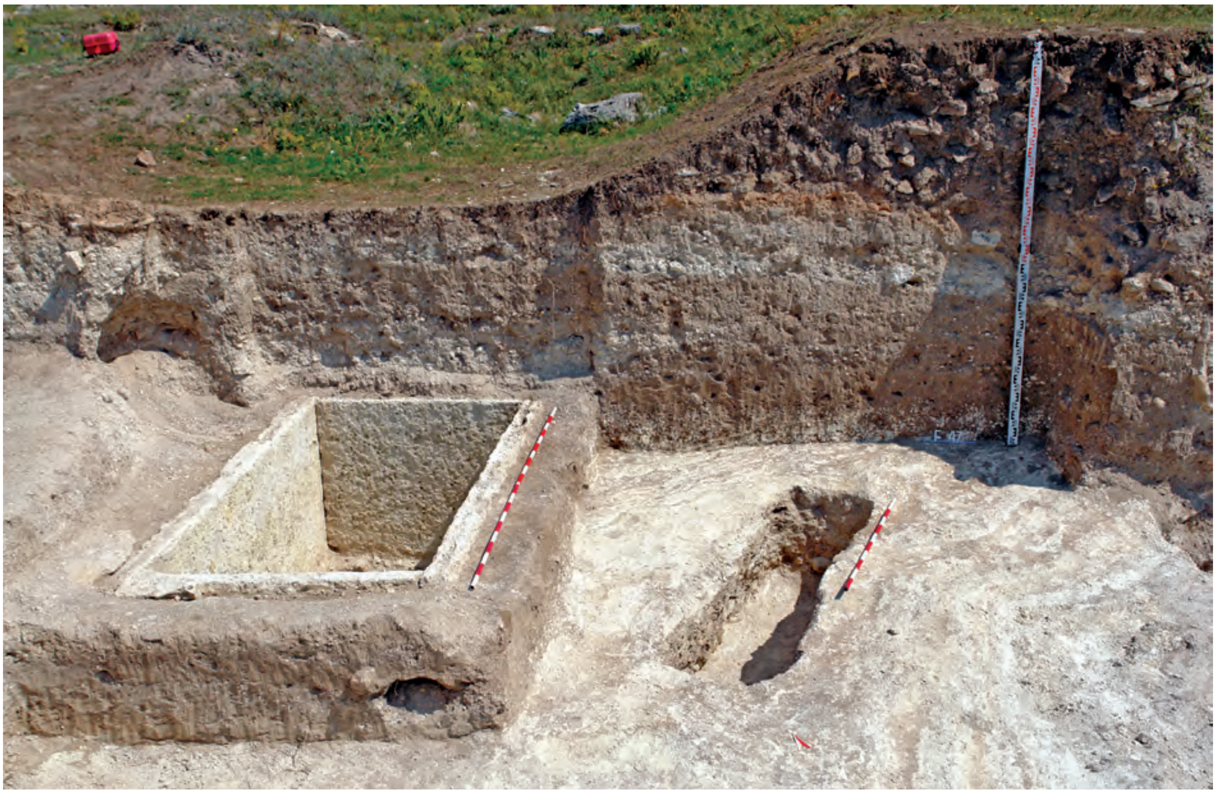

Обр. 1. Профил на римската надгробна могила.

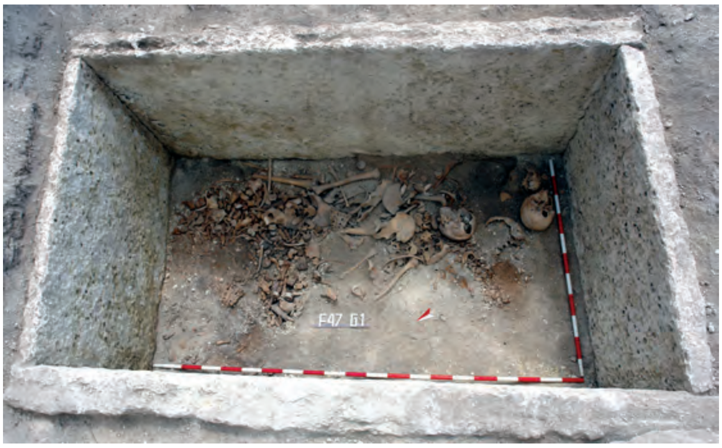

Обр. 2. Гроб №1.

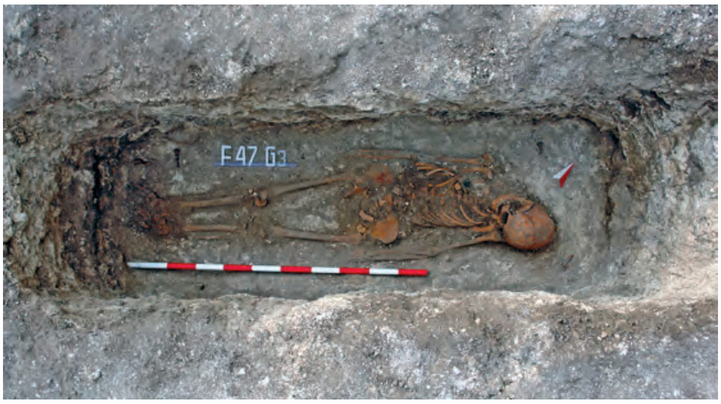

Обр. 3. Гроб №3.

плочите – 2,85 м под основния репер). Те са поставени по стените на вкопана, както в могилния насип, така и в здравата материкова скала под него яма, която няма подово покритие. Гробът е покрит от две добре обработени варовикови хоризонтални плочи, всяка с размери 1,50 х 1,20 м, така щото покритието има общи размери 2,40 х 1,50 м.

На дъното на гроба се откриха разбъркани кости от четири индивида и няколко незначителни находки (основно гвоздеи). Причината за това е, че гробът е ограбен още в древността, и то – както личи по всичко – не много време след извършване на самото погребение.

При направата на гроб №1 е частично разрушен по-ранен гроб (№2 за кв. F47), останки от който се откриха под долното ниво на източната вертикална плоча на гроб №1. Става дума за трупополагане, изглежда също ориентирано в посока северозапад – югоизток, за което подсказва положението на запазените in situ части от гръбначен стълб и гръден кош.

Непосредствено на изток от гроб №1 се разкри гроб №3 (обр. 3) за кв. F47, разположен под първичния могилен насип и под каменно струпване от дребни и средно големи ломени камъни. Представлява обикновена гробна яма, вкопана в материковата скала и покрита със слабо обработени каменни плочи, разположени на горното ниво на същата материкова скала. Запълнен е с чиста кафява пръст. В ъглите на ямата се откриха железни гвоздеи, подсказващи наличието на изтляла дървена конструкция в гроба. Погребването е извършено чрез трупополагане, като погребаният е с глава на североизток и ръце, изпънати покрай тялото. Единственият инвентар в гроба е монета, сечена през II в., вероятно в централна монетарница по времето на император Траян.[4]

Основен резултат от проучванията през тази година (заедно с резултатите от предните кампании) е установяването на три хоризонта гробове в рамките на римската надгробна могила. Най-ранният хоризонт засега е съставен от четири гроба (№2/F47, №3/F47, №1/G47 и №2/H47), вкопани от нивото на древния хумус в материковата скала и впоследствие покрити от първичния могилен насип от чиста кафява пръст. На междинен хоризонт принадлежи гроб №1/F47, който е вкопан в първичния могилен насип и е в стратиграфска позиция с един от ранните гробове (№2/F47). След извършеното в него погребване могилата е насипана втори път по цялата си площ от сравнително тънък пласт сиво-кафява пръст с немалко ситни варовикови бучки. От горното ниво на този вторичен насип е вкопан гроб №2/G47, който маркира трети – и последен – хоризонт гробове в могилата. Не може да не направи впечатление, че – независимо от нивото, от което са вкопавани – гробовете задължително достигат материковата скала и техните ями се врязват в нея. С изключение на празния гроб №2/H47 (и на разрушения гроб №2/F47, при който наличието или отсъствието на първоначално покритие не може да се докаже) всички гробове са покривани с каменни плочи.

След това погребването тук е преустановено, а по-късно могилата е частично разрушена при изграждането на крепостната стена. Това, което не е разрушено, е покрито от нивелиращ пласт варовиков трошляк, вероятно свързан с изграждането на крепостта, който отделя могилния насип от нивата на късноантично и средновековно обитаване тук.

№44. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА КРЕПОСТТА „КАСТРИЦИ“, РЕЗИДЕНЦИЯ „ЕВКСИНОГРАД“ – ВАРНА

Валентин Плетньов, Мария Манолова, Игор Лазаренко, Преслав Пеев

Крепостта е разположена в североизточната част на парка на резиденция „Евксиноград“. Заема нос „Св. Яни“, в северния край на Варненския залив. Защитавала е пристанище, северно от Одесос-Варна. Отбелязана е в карти и портулани от XIV в. насетне предимно под името „Кастрици“. През XIX и началото на XX в. е известна сред местното население като „Ая Яни келеси“ или „Чаталташ калеси“.

През 2007 – 2012 г. беше установено част от трасето на западната крепостна стена, верижни сгради южно от кулата-донжон; еднокорабна църква, с обособен около нея по-късно малък манастир (?). Разкриха се трасетата на улици, край които са разположени верижно свързани жилищни сгради и складове. Продължи проучването в западната половина на крепостта, по продължението на улиците на изток. Разкриха се отново верижни сгради, улици с пресечки както и площад (обр. 1).

През 2013 г. проучването включваше: разчистване на сгради по трасета на улици, край крепостната стена на изток, както и малко пространство в централната част. Там се допроучиха южните помещения да две двуделни сгради, недовършени от сезон 2012 г.

Изкопните работи бяха съсредоточени в квадрати XIV, XV и XXV. Проучени са до изчерпване на пластовете основи на крепостна стена и антична сграда. Разкри се част от трасето на северната улица, водеща на изток от малък площад. Там са проучени четири едно и двуделни средновековни сгради, прилепени до крепостната стена, по северната страна на споменатата улица. Имат верижен план и входове към улицата. В някои от тях са разчистени по една или две ями. Две от сградите застъпват силно разрушена антична сграда от VI в. Разкриха се и две средновековни сгради и част от южната улица в централната част. Стените на всички са градени от дялани камъни на калова спойка,

---

[4] Монетата е определена от доц. д-р Дочка Аладжова от НАИМ–БАН, за което ѝ благодарим.

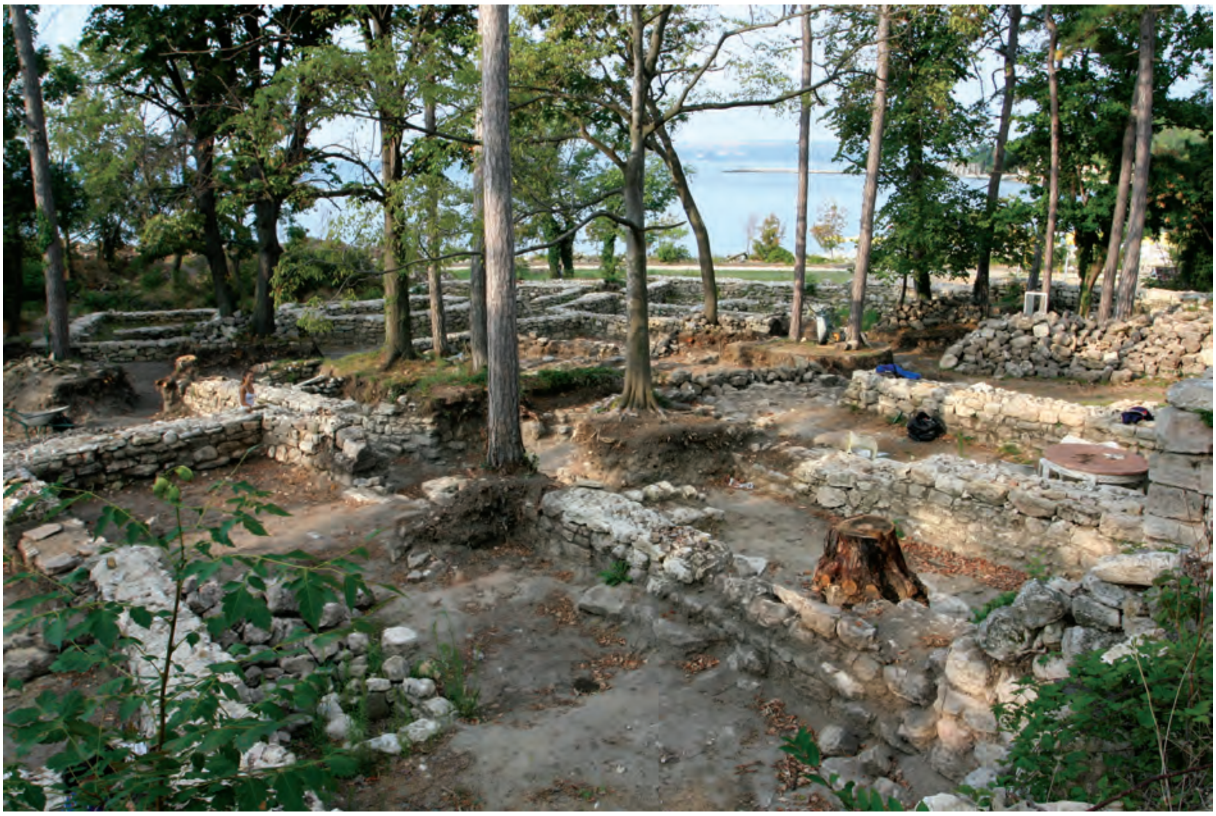

Обр. 1. Крепост „Кастрици", сектор „Запад".

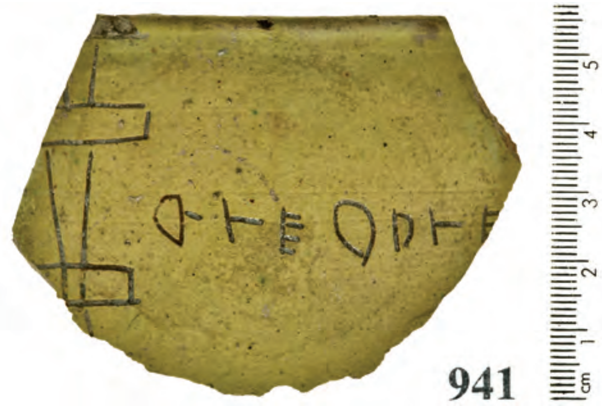

Обр. 2. Стена от потир с надпис „+ О ГЕОРГЕ...", XIV в.

с дебелина от 0,60 до 0,80 м. Достигнати размери – 8-10 м.

В някои от сградите се откриха нападали, силно обгорели, изпечени греди и обмазки на плетова конструкция. На горните подови нива на две от сградите се разкриха нападали тънки плочи от покривите.

В резултат на проучванията през 2013 г. се разкриха 6 нови сгради. Изясни се градоустройството в северозападната част на крепостта. Разкри се и продължението на северната улица. Всички открити сгради и улици имат две нива и преустройства, което за пореден път потвърждава предположението за катаклизъм, най-вероятно земетресение към средата на XIV в. В последствие рухналите стени, покриви и конструкции са били възстановени, като са използвани запазените във височина стени и направени нови преустройства, с повдигане на подовите нива средно с 20 до 50 см. Материалите в насипите между двете нива са еднотипни – керамика (кухненска и трапезна), предмети и монети от средата – втора половина на XIV в. Наличието на значителен брой мангъри и акчета на султаните Мурад I и Баязид I, смесени с монети на цар Иван Александър, Иван Шишман, Добротица, Мирчо Стари и Влад I Узурпатор върху горните подови нива подсказват, че преустройствата на съществуващите сгради са осъществени през втората половина на века. Само на горните нива се откриват османските монети от Мурад I и Баязид I до емир Сюлейман Челеби (1402 – 1410). Разкриха се и стопански помещения с големи ями, по една-две в сграда. В някои от тях няма пещи, което подсказва, че става дума вероятно за складове за зърно.

Сред находките могат да се отбележат: 4 кръста енколпиони (2 цели, откривани по един във всяка сграда до крепостната стена), средновековни и късноантични бронзови токи, екзагии, глинени късноантични лампи, медни лампи от XIV в., многобройни фрагменти от съдове с разнообразна сграфито украса, дъна от чаши и паници с монограми (Димитър), стена от конична чаша с надпис О

ГЕОРГЕ, дъно от блюдо протомайолика произведено в Южна Италия, железни предмети от бита – обкови на лопати, огрибки, ножове с костени дръжки, стрели и др. (обр. 2, 3).

По време на разкопките в шест сгради са открити 445 монети.

Античните са 62 бр. Сред тях 31 бр. римски от I – V в. (от Каракала до Аркадий); 29 бр. византийски от края на V в. до 614 г. (от Анастасий I до Ираклий).

Преобладават средновековните монети – 382 бр. Византийските са 7 бр. – 2 анонимни фолиса от клас А2 и В и на Палеолозите от XIV в. Българските монети са 37 бр. – от цар Тодор Светослав (8 в една находка), Михаил Шишман, Иван Александър и сребърна на цар Иван Страцимир.

Открити са 5 медни монети на деспот Добротица – монетарници Калиакра и Дръстър и медна на Тертер – монетарница Дръстър.

През сезона се разкриха много голям брой монети на Влашкото воеводство от края на XIV в., основно в няколко съкровища: 1. 21 гроша на Мирча I; 2. 130 билонови на Влад I Узурпатор и Мирча I, сечени 1395-1396 г.; 3. 6 сребърни дуката на Мирча I, както и други отделни монети – общо 156 бр.

За пръв път е открита медна монета на Пиза (XIV в.).

Татарските монети са 5, а османските, както всяка година са значителен брой – 62 мангъра и няколко акчета на султаните Баязид I и сина му емир Сюлейман (до 1410 г.). С османски монети и монетовидни пластини са и две находки от 21 и 24 бр.

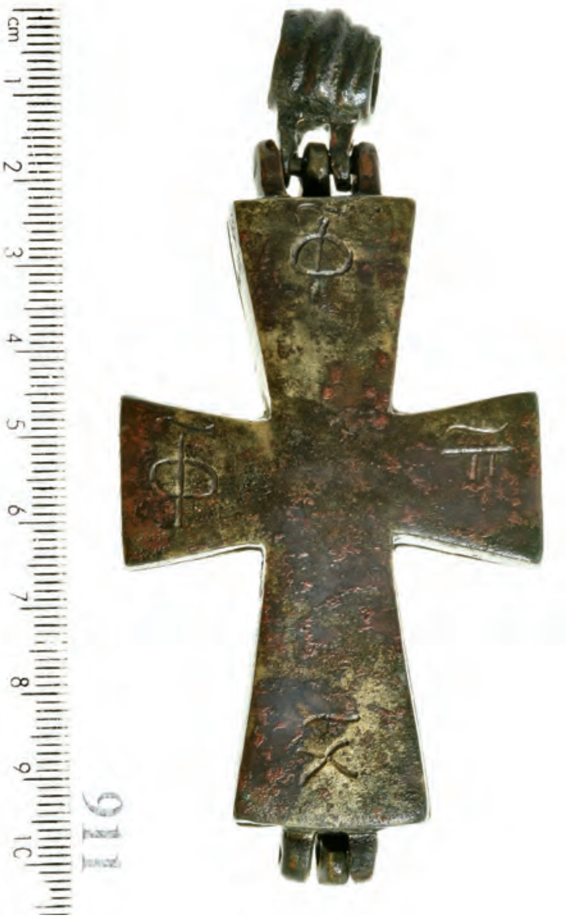

Обр. 3. Кръст-енколпион, с християнски формули „IC XC" и „ФХ ФП" (Светлината на Христос просветлява всички), XIII в.

№45. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ „КЪСНОАНТИЧНА КРЕПОСТ И СРЕДНОВЕКОВЕН МАНАСТИР В М. ХИСАРЯ", ЗЕМЛИЩЕ НА С. ДРАГОЙНОВО, ОБЩИНА ПЪРВОМАЙ

Иван Джамбов, Стоян Попов, Божидар Драганов

Проучванията се проведоха в периода 08.07 – 18.07.2013 г. В разкопките взеха участие студенти от Пловдивския университет, специалност Археология. Като член на екипа взе участие ас. д-р Божидар Драганов. Изследването на човешките костни останки от некропола беше извършено от антрополозите д-р Диана Тонева и д-р Силвия Николова от ИЕМПАМ – БАН. Геодезическото заснемане се извършва от колектив под ръководството на Светозар Бояджиев. Подкрепа беше получена от община Първомай, а част от финансовите средства са от Философско-историческия факултет на Пловдивския университет „Паисий Хилендарски" и Университетска фондация „Св. Паисий" – гр. Пловдив.

През изминалия археологически сезон усилията бяха насочени към изясняване размерите на църква №1, разкриването на притвора, нейната западна стена, както и помещение №1 от южната и страна. Продължи работата по разкриване на помещението свързано със северната конха на конхалната църква (църква №3). Усилия бяха съсредоточени и във вътрешността на църква №3 и към регистриране на западната ѝ стена (обр. 1).

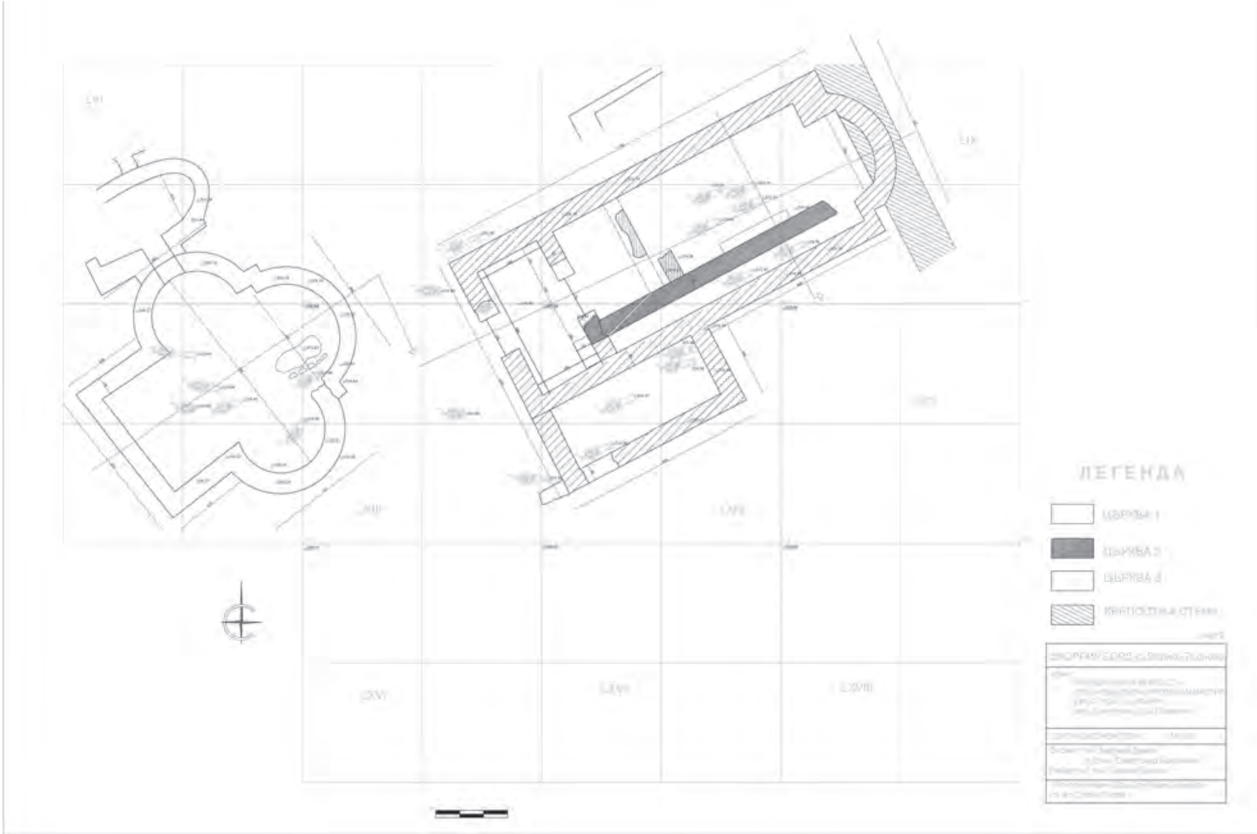

Обр. 1. Хоризонтален план на новите разкрития в м. Хисаря при с. Драгойново.

Църква №1

Беше изцяло разчистен притвора на църква №1. На около 20 см под нивото на подовата настилка с пясъчна подсипка, открита през 2011 г. (Джамбов, Попов 2012, 446-448) излезе скалата. Неравностите са запълнени с трамбована чиста пръст. В насипа над западната стена на притвора на църква №1 излизат много фрагменти и цели керемиди. През предишните сезони, в близост до западния зид на църква №1 от запад бяха разкрити струпвания на покривни керемиди. Голямо количество строителна керамика излиза и от насипа в кораба на храма. Тези данни ни дават основание да изразим мнението, че корабът, притворът, а и помещение №1 са имали керемидено покритие. Западната стена на притвора на църква №1 от изток има цокъл с ширина 10-12 см. Зидът е граден с ломени камъни и хоросан. Цокълът е изграден от по-дребни камъни с хоросанова спойка.

Беше установен входът към вътрешността на църква №1. Той е отворен в западната стена на притвора. Запазена е южната страница на входа, която е градена с тухли. Тук се откриха силно фрагментирани стенописи. Северната страница на входа на църквата е разрушена от гроб №72. Вкопан е под нивото на основите на западната стена на храма.

Пред западния вход на притвора се попадна на подово ниво от жълта трамбована пръст.

Помещение №1 до южната стена на църква №1

Бяха установени пълните очертания на помещение №1, разположено до южната стена на църква №1. Южната стена на помещението е разрушена до основи в близост до югозападния му ъгъл. Тъй като в останалите му стени, както и в южната стена на притвора на църква №1 не бяха регистрирани данни за отвори, предполагаме, че това разрушение е индикация за наличието на това място на врата. Възможно е, помещението да е имало и прозорци със стъкла поради факта, че от вътрешната страна при западния му зид беше открит фрагмент от прозоречно стъкло с дебелина 0,4 см. Западната стена на помещение №1 на църква №1: в хоросана има слаби примеси на едро счукана тухла (по-слаби от тези в късноантичния, регистриран през 2012 г., opus mixtum на южната стена на притвора (Джамбов, Попов 2013, 466-468). Тук на места в хоросана има отпечатъци от тухли, които не преминават през целия зид.

Ситуацията по отношение на църкви № 1 и 2 ще продължи да бъде изяснявана и през следващия сезон.

Конхална църква (църква №3) и параклис до северната и конха

През тази година бяха разчистени изцяло останките от северната и западната стени на конхалната църква. Те са изцяло в субструкция, намират се под нивото на откритата хоросанова подова замазка и от тях са запазени по един-два реда камъни. Поради тази причина не бяха регистрирани данни за вход на църква №3 в тези ѝ части. Близо до северозападния ъгъл на конхалната църква и срещу част от северната и стена беше разкрита подова хоросанова замазка с дебелина около 5 см и размери около 0,80 х 0,80 м.

Откриха се северната част на апсидата и част от северната стена на параклиса при конхалната църква. Част от апсидата и много от северната стена са в субструкция и се намират под подовото ниво на съоръжението. Изградени са от ломени камъни, споени с бял хоросан. Предстои изясняване на археологическата ситуация около конхалната църква и параклиса, северно от него.

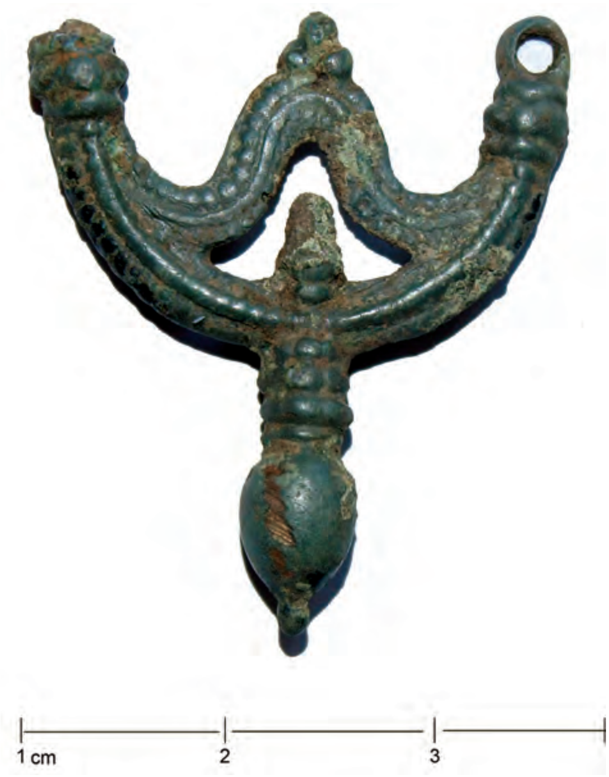

Обр. 2. Гроздовидна обеца от конхалната църква.

Във вътрешността на църквите и в непосредствена близост до тях продължи разкриването на християнския некропол, познат ни и от предните сезони. Общата бройка гробове, открити до този момент е 74. През тази година беше открит един гроб, носещ интересни характерни черти. Той е с №73 и разрушава част от северозападния ъгъл и част от северната стена на църква №1. Гробът е ограден и покрит с каменни плочи. Ориентиран е по християнски обичай, без никакъв гробен инвентар. Скелетът е положен в изпънато положение. Лявата ръка е свита в лакътя с китка върху дясната долна част на гръдния кош. Костите на предмишницата на дясната ръка са разнесени: едната е върху гръдната кост, а другата върху долната част на корема. Твърде интересна е позицията на черепа. Той е изместен, поставен легнал настрани, с теменна част на север, лицева на запад. Долната челюст беше открита in situ върху вратните прешлени. В насипа на гроба беше открита бронзова анонимна монета от XI в., горяла.

Извърши се зазимяване на разкритите до момента архитектурни археологически структури посредством покриването им с полиетилен и черна хартия и засипването им с пръст.

Литература

Джамбов, Попов 2012: И. Джамбов, С. Попов. Археологически разкопки на обект късноантична крепост и средновековен манастир в м. Хисаря, землище на с. Драгойново, община Първомай. – Археологически открития и разкопки през 2011. София, 2012, 446-448.

Джамбов, Попов 2013: И. Джамбов, С. Попов. Археологически разкопки на обект късноантична крепост и средновековен манастир в м. Хисаря, землище на с. Драгойново, община Първомай. – Археологически открития и разкопки през 2012. София, 2013, 466-468.

ЦЪРКВИ И МАНАСТИРИ

№46. МАНАСТИР НА ЧЪРГУБИЛЯ МОСТИЧ, М. СЕЛИЩЕ, ВЕЛИКИ ПРЕСЛАВ

Росина Костова, Казимир Попконстантинов

Комплексът, известен като *Манастира на чъргубиля Мостич*, е разположен в югоизточния край на източната ниска равнинна част на Външния град на Преслав, известна като м. Селище.

През сезон 2013 целта ни бе да продължим проучването на сградите източно и северно от църква №5, което започнахме през 2012 г. след геофизично проучване, извършено от инж. д-р Н. Тонков. С оглед на ограничените финансови средства през изминалия сезон съсредоточихме усилията си само в цялостното проучване на северната и правоъглната сграда (обр. 1).

Разкрихме 19 м от трасето на южната стена и 13 м от трасето на северната стена на сградата с дебелина 0,80 м. Суперструкцията им има двулицев градеж от плочести и грубо обработени сиви камъни и пълнеж от ломени и речни волутъци на глинена спойка. И двете основи продължават западно от разкритата през миналия сезон т. нар. западна стена на сградата, което показва, че тя не е външна, а вътрешна напречна стена. Открихме и още една напречна стена (север – юг), която е изградена в същата строителна техника и има същата дебелина. В сондаж в северозападния ъгъл между северната и напречната основа установихме, че субструкцията е изградена от речни волутъци, положени в пласт с въглени и следи от опожаряване. Двете напречни стени оформят помещение с размери 10 х 4,40 м. В пласта в източната половина на помещението бяха открити керамични фрагменти от края на X-XI в., един анонимен фолис клас А1 (970 – 976), както и оловен печат на Георги монах и синкел български. Този печат е петият, открит в комплекса, и първи в сектора, източно от църква №5, а с него общият брой на известните досега печати на Георги монах и синкел български става осем. В югозападния ъгъл на помещението попаднахме на тегули и имбрици покрай вътрешното лице на южната стена. В този пласт керамичните фрагменти бяха малко и също са от края на X-XI в. След разчистването на пласта с нападалите керемиди в помещението попаднахме на основа от средно големи речни волутъ-

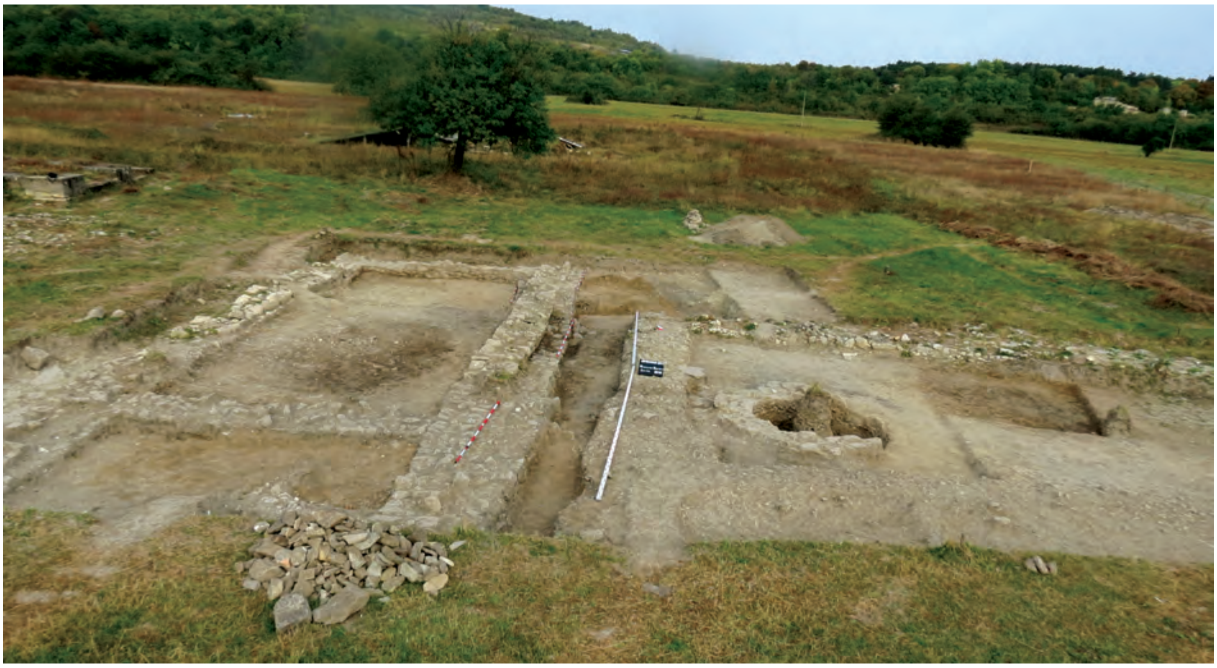

Обр. 1. Северната и правоъгълната сгради – поглед от изток.

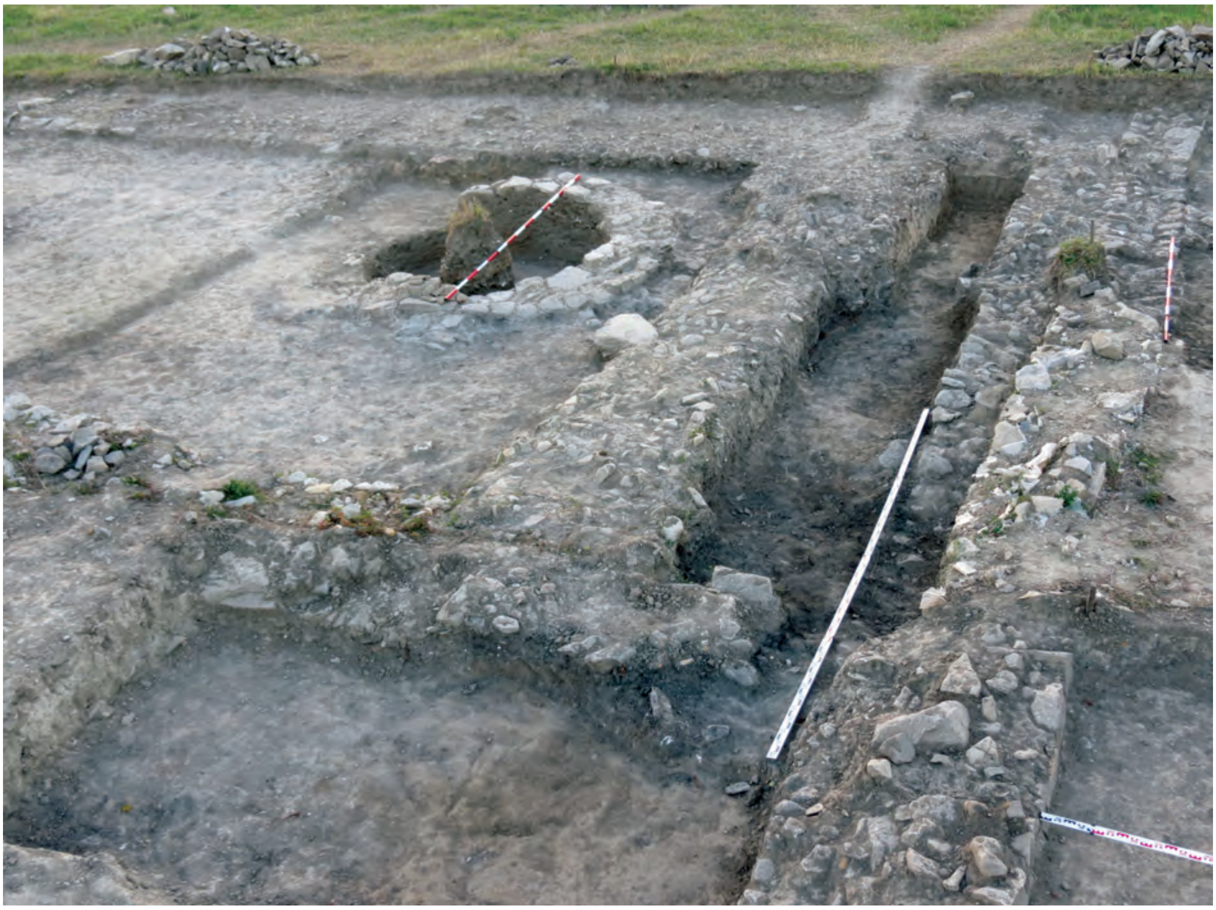

Обр. 2. Проходът между двете сгради – поглед от югозапад.

ци непосредствено покрай северното лице на южната основа на северната сграда. Подобна каменна основа е застъпена и от северната основа на сградата, но оста ѝ е с отклонение в югозападна посока (обр. 2).

Един от секторите, важни за установяването на стратиграфията и строителната история на този сектор от комплекса още в предишния сезон е проходът между северната и правоъгълната сграда с ширина 1,85 м. Причината за това е „втората основа“ покрай външното лице на северната стена на северната сграда. През последния сезон я разкрихме по цялото протежение на проучената до този момент северна стена на сградата с дължина 14 м, като ширината ѝ варира от 0,40 м в западната част до 0,70 м в източната част. „Втората основа“ попада в силно опожарен пласт с много въглени и пепел, в има много фрагментирани керемиди, обгоряла кухненска керамика от X в. и фрагменти от амфори. В източна посока от хлътването си е само в един ред, който е положен в насип и се изравнява във височина с първия ред от субструкцията на северната стена на сградата. В сондажа до северозападния ъгъл на сградата се оказа, че „втората основа“ има субструкция, която се състои се от пет реда речни волутъци на глинена спойка. Първият ред е положен в жълто-кафяв песъчлив пласт, в който няма находки.

Проучванията в прохода между двете сгради, както и сондажа северно от северната сграда показаха, че южната и западната основи на правоъгълната сграда са положени в пластове с деструкции и много силни следи от опожаряване, особено при югозападния ъгъл на сградата. Източната и южната основа на сградата са запазена в подложка от дребни речни камъни с дебелина 0,90 – 1,10 м. Във вътрешността на сградата разчистихме деструкциите от камъни, фрагментирани тухли и керемиди, под които разкрихме пласт със следи от опожаряване и обгорели фрагменти битова керамика от X-XI в. До западната стена открихме и едно устие на белоглинена паница с полихромна украса, бронзова коланна апликация и т. нар. оловни пера за писане.

В югоизточния ъгъл на сградата след разчистването на струпването от големи плочести и грубо обработени камъни и керемиди в сивочерен и пепелив пласт с керамични фрагменти от X в. разкрихме основа, която очертава южната половина на окръжност с вътрешен диаметър 2 м (обр. 3).

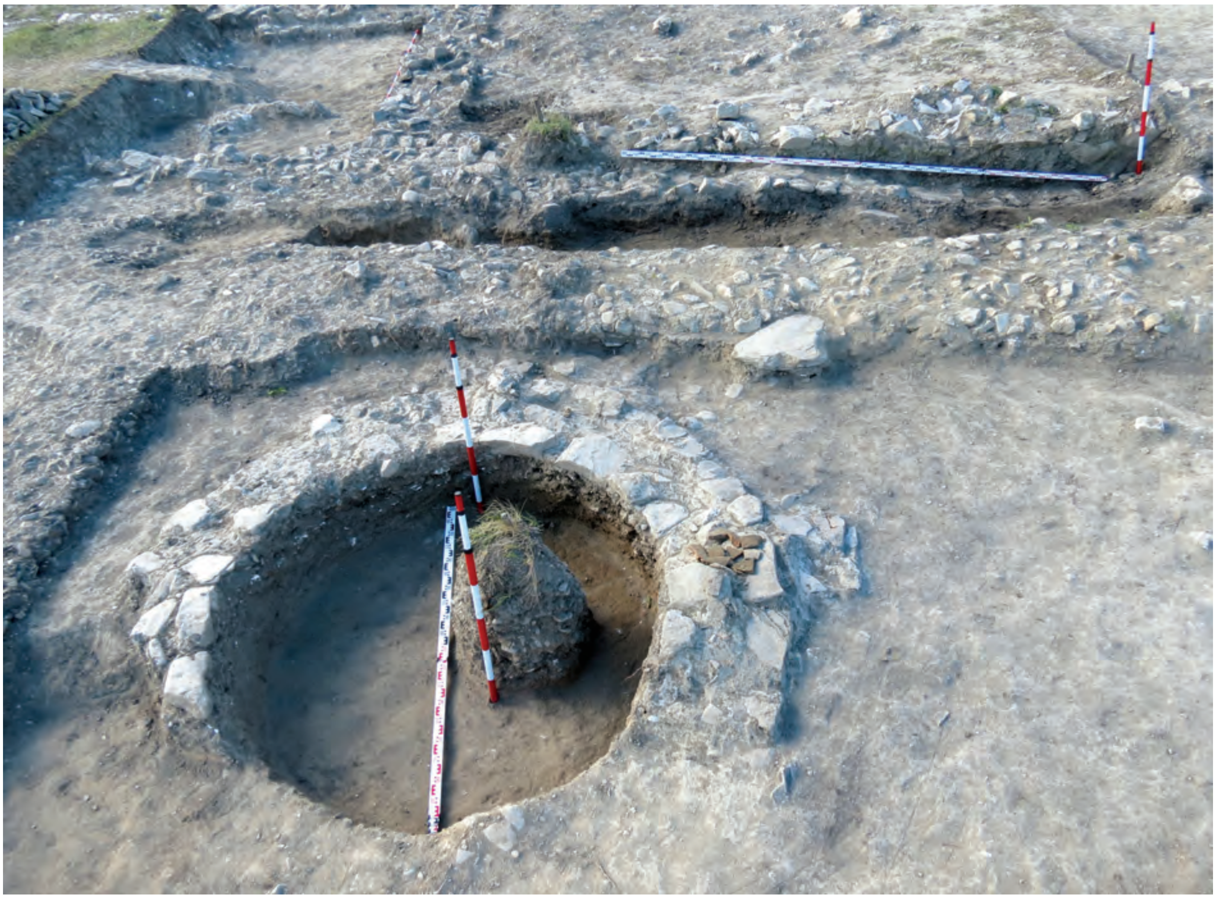

Обр. 3. Кръглото съоръжение в югоизточния ъгъл на правоъгълната сграда – поглед от север.

Тя е оформена от два реда плочести и речни камъни на глинена спойка. Така външният диаметър на кръглото съоръжение е 3,50 м. При изчерпването на пластовете в кръглото съоръжение достигнахме дълбочина 2 м от съвременния терен (1,70 м от ръба на съоръжението). В източния и южния профил се запазени до три реда от каменния цокъл на съоръжението. До ръба на цокъла то е било запълнено с пласт от речен чакъл. Под него по целия диаметър на ямата се очертава сив пласт, в който има парчета от варовикови камъни, фрагменти от битова керамика от X в., фрагменти от строителна керамика, животински кости. Само в южния профил под този сив пласт се очерта ивица силно горял пласт с въглени. Като цяло под сивия пласт в цялото съоръжение се очерта жълто-кафяв пясъчников пласт без никакви материали. Изглежда, че тази яма е била оформена в определен период от функционирането на правоъгълната сграда, което подсказва и сивия пласт с находки от живота в нея. Най-вероятно е служила за съхраняване на храна.

През изминалия сезон бяха открити 11 монети, от които 2 фолиса клас А 2 (970 – 976), един фолис клас В от 30-те – 40-те години на XI в., 7 монети от първата половина на XIII в. и една антична монета.

В заключение можем да обобщим резултатите археологическите проучвания през 2013 г. в следните насоки:

- Северната и правоъгълната сграда са изградени в терен, който е бил застроен и обитаван преди тяхната поява, като предхождащите ги структури са били опожарени. Възможно е обаче основите от речни волутъци под и покрай северната и южната основа на северната сграда да са свидетелство за конструктивни проблеми при изграждането ѝ.
- Данните от керамиката, анонимните фолиси и останалите находки показват, че всички строителни периоди в проученото досега пространство източно от църква №5 се разполагат между X и края на XI в.
- Новооткритият печат на Георги монах и синкел български потвърждава функционирането на сградите източно от църква №5 като част от комплекса около т. нар. Църква на Мостич, превърнат от Георги синкел от частно имение в манастир.

Литература

Костова 2006: Р. Костова. „Манастира на Мостич“ и проблемът за манастирите, основани от частни лица в България през Х в. – Известия на археологическия институт, 2006, 39, 271-287.

Костова 2010: Р. Костова. Новооткрити гробни съоръжения в „Манастира на Мостич“ в Преслав – В: ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“ и българската археология. В. Търново, 2010, 453-467.

Костова, Попконстантинов, 2013: Р. Костова, К. Попконстантинов, Манастира на чъргубиля Мостич, м. Селище, В. Преслав. – Археологически открития и разкопки през 2012. София, 2013, 384-387.

Костова, Попконстантинов 2013: Манастирът на Георги Синкел български в Преслав: Историята на една аристократична фамилия от Х в. – В: Преслав, 7. В. Търново, 2013, 44-63.

№47. СРЕДНОВЕКОВЕН КНЯЖЕСКИ МАНАСТИР В М. КАРААЧТЕКЕ – ВАРНА

Казимир Попконстантинов, Валентин Плетньов, Росина Костова

Средновековният манастир в м. Караачтеке се намира на 5 км западно от Варна. Разположен е върху висока тераса отворена към Варненския залив и е с приблизително площ 10 дка.

Усилията на проучвателския екип и студентите през седемнадесетия сезон бяха съсредоточени в западния сектор, в който имахме три основни задачи:

1/ Цялостно проучване на южната половина на Югозападната сграда;

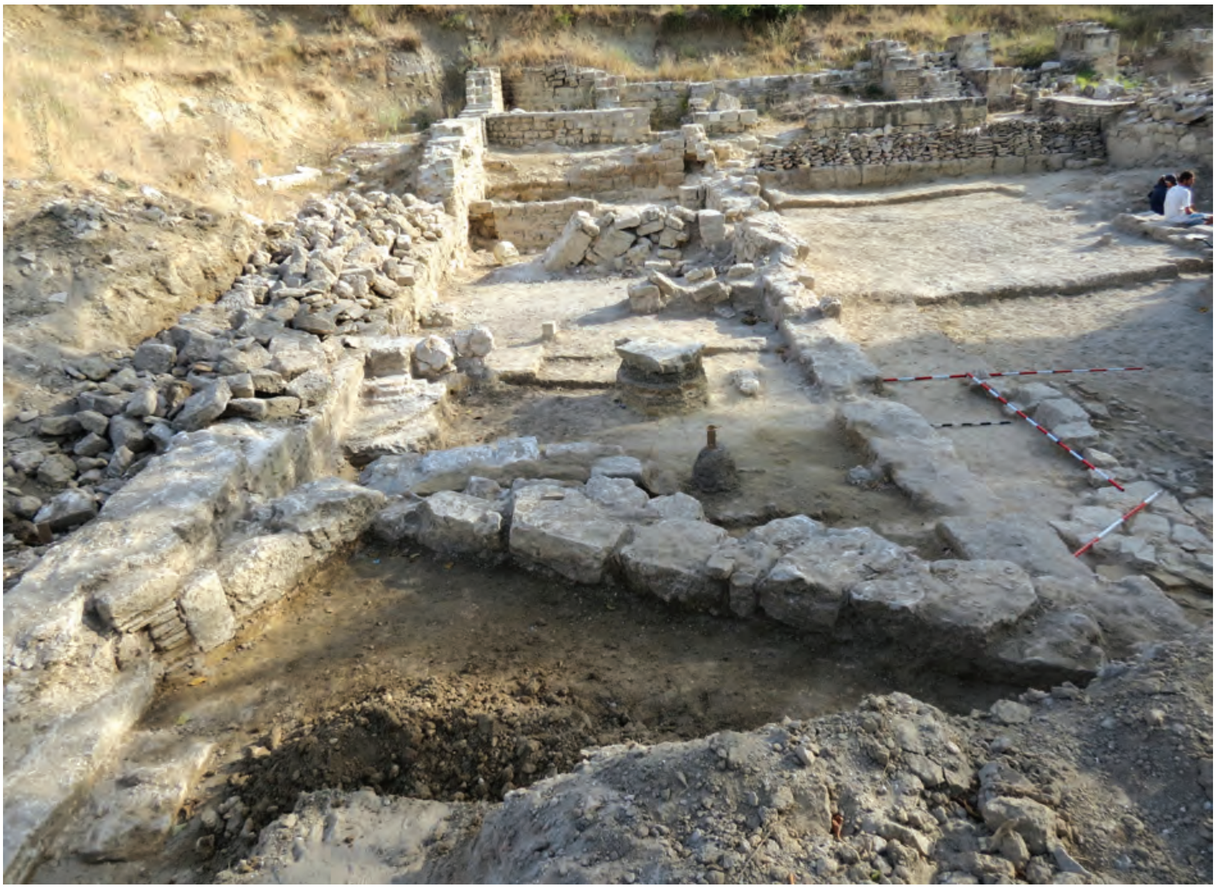

Обр. 1. Югозападна сграда – поглед от юг.

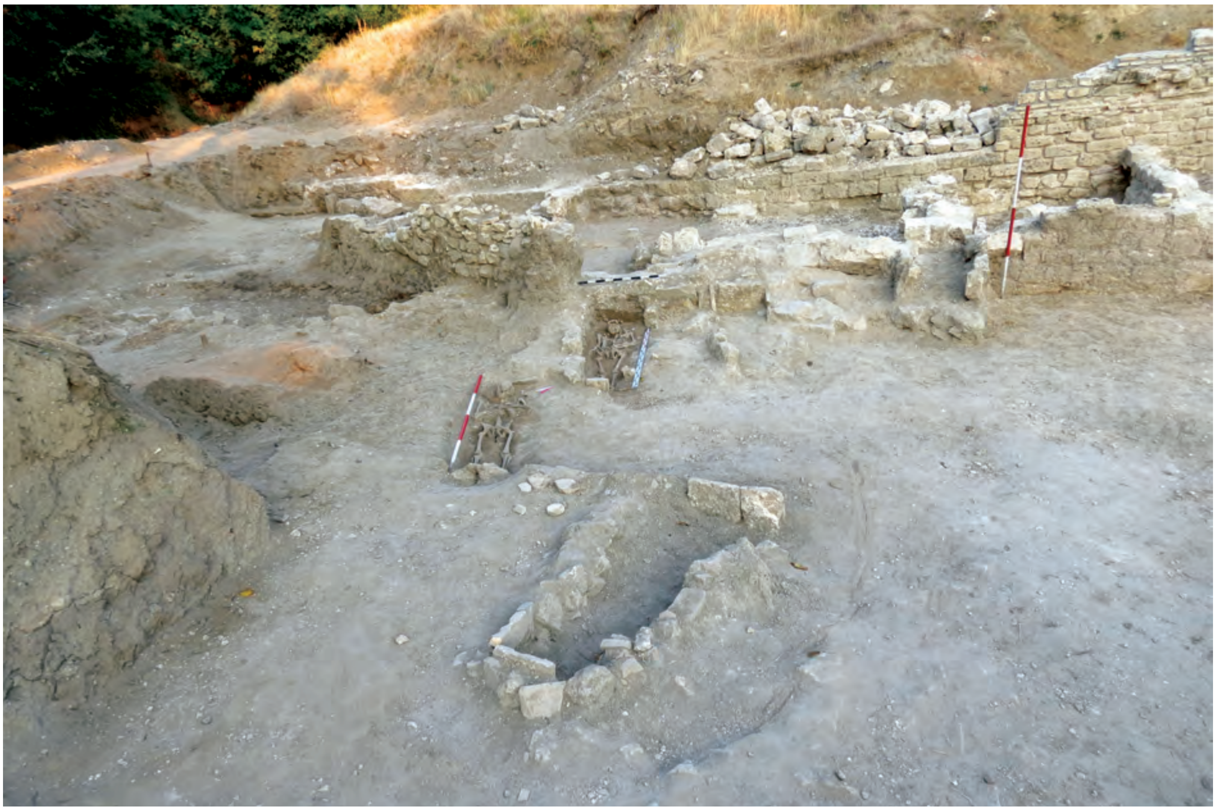

Обр. 2. Гробове в двора, южно от скрипториа – поглед от изток.

2/ Цялостно проучване на южната част на късната преградна стена, долепена до помещение №6 на южната редица на скриптория;

3/ Цялостно проучване на дворното пространство южно от преддверието на скриптория (обр. 1).

През сезон 2013 г. продължихме проучването на сградата в южна посока от третата двойка пиластри. Запазеното ниво на източната стена разкрихме под пласт с пепел, въглени, керамични фрагменти от XIII-XIV в. и много животински кости, които свидетелстват за интензивно обитаване. Под този пласт разкрихме варовиковите блокове и тухли от деструкциите на самата източна стена. Голямата степен на разрушаване на стената вероятно е причината за твърде лошото състояние и на IV и V пиластър по нейното трасе. Преградна стена е имало между петата двойка пиластри. На 0,50 м южно от V пиластър на източната стена установихме наличието на вход с ширина 1,20 м. Покрай северното лице на преградната стена между петата двойка пиластри в пласта имаше следи от опожаряване, като в него открихме фрагменти от плоска белоглинена паница с полихромна украса и горели фрагменти от стени на гърнета от X в. В деструкциите на западната стена на сградата бе открита монета на Андроник III Палеолог (1328 – 1341), (обр. 2).

Проучването на дворното пространство бе свързано с разкриването и разчистването на деструкциите от източната стена. Сред тях бе открита монета на Андроник II Палеолог (1282 – 1328). В пласта под деструкциите открихме фрагменти от кухненска керамика от X-XI в. и византийски глазирани белоглинени съдове. При разчистването на рушевините попаднахме на пет гроба. Всички са разположени източно от източната стена на югозападната сграда, ориентирани са по оста запад-изток. Гробове № 4, 6, 7 и 8 са устроени в самите деструкции от източната стена, като дори гроб №4 е разположен върху самата стена точно на оста на II пиластър. Погребаните са възрастни индивиди, телата са в изпънато положение, като ръцете са скръстени или на гърдите, или на корема. Гробен инвентар бе открит само в два от гробовете – 2 железни халки в гроб №5 и една медна обеца-халка и 102 кремъка в гроб №4.

Преградна стена и аязмо

През изминалия сезон предприехме проучване на трасето на преградната стена, която започва от югозападния ъгъл на скриптория, южно от южната страница на входа. Самата южна страница е оформена с два пиластъра. При почистване на фугите на горния ред на запазената суперструкция бе открит анонимен византийски фолис клас А2 (Василий II, 976 – 1025 и Константин VIII, 1025 – 1028).

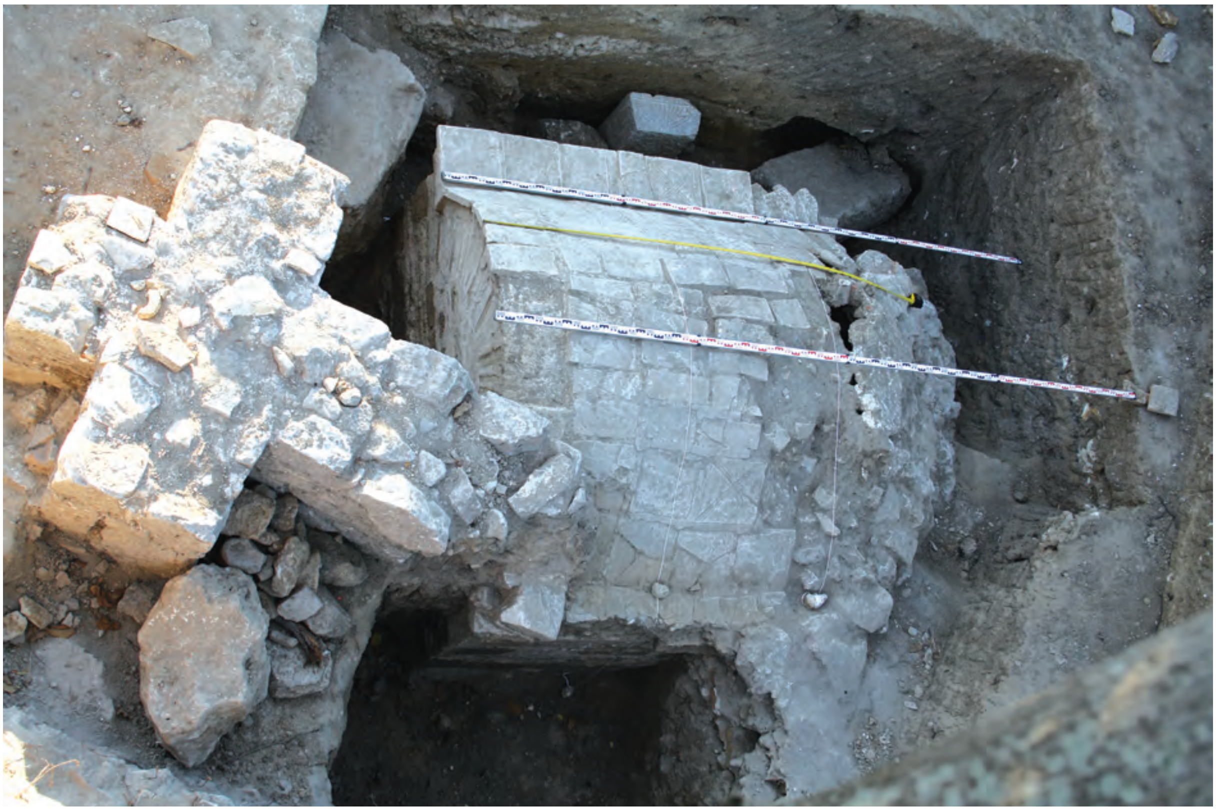

Обр. 3. Южна страница на входа на преградната стена и аязмото – поглед от запад и отгоре.

Ширината на входа в преградната стена е 2,60 м. Част от него е била преградена, за да се оформи западната стена с вход на жилище. Подът му е покрит с тухли, в него открихме керамични фрагменти от XIII-XIV в. и животински кости.

От пиластрите на южната страница проследихме трасето на преградната стена на юг в продължение на 0,90 м, а югоизточно от нея попаднахме и на нейните деструкции, в чийто пласт открихме една монета от типа латинска имитация, малък модул (XIII в.) и керамични фрагменти от XIII-XIV в. След разчистването на тези деструкиции на дълбочина 0,95 м попаднахме на тухлен свод. При снемане на терена северно, западно, източно, и южно от него установихме, че той принадлежи на сграда с правоъгълен план, разположена по оста северозапад – югоизток и запазена до покрив (обр. 3).

Сградата е градена от редуващи се пояси от добре обработени камъни и тухли, свързани и фугирани с червен хоросан. Засводена е с полуцилиндричен тухлен свод. Самият покрив е изграден от правоъгълни тухли по билото на свода и квадратни тухли, които оформят стрехи над дългите стени на сградата. Под стрехите е направен т. нар. корниз „вълчи зъби“ от специално оформени тухли с островърх край. Западната стреха е разрушена от южното трасе на преградната стена, която „стъпва“ върху западната периферия на сградата. Разрушена е била и южната фасада на самата сграда, но е била преизградена с бигорови камъни на глинена спойка в югозападната части и с тухли на хоросанова спойка в югоизточната част. След оформянето на отвор в тази несръчно ремонтирана част на сградата успяхме да огледаме нейната вътрешност и да установим, че става дума за едноделно засводено правоъгълно помещение с височина 2,80 м (3,60 м външни размери). По дъното на помещението тече вода. В югоизточния ъгъл на 0,60 м от пода е разположена глинена тръба за преливник, а в югозападния ъгъл се вижда малък отвор близо дъното, през който водата се оттича на юг. Вероятно на южната фасада е имало чешма, от която водата е текла. На тази фасада вероятно принадлежат каменното стъпало и мраморния капител с релефно изображение на „дървото на живота“, които открихме до югоизточния ъгъл на аязмото.

Профилът на терена, източно от аязмото показва доста размесени пластове, което вероятно се дължи на вкопаването на структури от XIV в. и османския период, за което свидетелстват доста керамични фрагменти и монети от XIV в., XVI и XVII в. Поради липса на финансови средства и време проучването на аязмото бе спряно, бе изградено защитно покритие, след което сградата бе внимателно покрита със землен насип.

В заключение можем да обобщим резултатите от поредния сезон по следния начин:

- Установихме преграждане между петата двойка пиластри в първоначалната зала на първия етаж на Югозападната сграда. Втори вход в източната стена към двора е бил устроен между пети и шести пиластър. Големите разрушения на сградата изглежда са станали най-малко на два пъти – в края на X-XI в. и в XIV в. Върху южната част на сградата са били устроени най-малко две жилища след XIV в.;
- Върху деструкциите от сградата, нападали в двора източно от нея е бил устроен некропол, най-вероятно през XIV в.;
- Преградната стена, която започва от югозападния ъгъл на скриптория, най-вероятно е била изградена в първата четвърт XI в. В хода на нейното изграждане строителите попадат на сградата на аязмото, която принадлежи на първия период от изграждането на манастира, края на IX-X в. Засега предполагаме, че не по-рано от края на X в. аязмото е било засипано от свлачище.

Литература

Попконстантинов и др. 2012: К. Попконстантинов, Р. Костова, В. Плетньов. Средновековен княжески манастир в м. „Караачтеке“, Варна. – Археологически открития и разкопки през 2011. София, 2012, 479-481 и цитираната там литуратура.

Попконстантинов и др. 2013: К. Попконстантинов, Р. Костова, В. Плетньов. Средновековен княжески манастир в м. „Караачтеке,“ Варна. – Археологически открития и разкопки през 2012. София, 2013, 460-462.

№48. СРЕДНОВЕКОВЕН МАНАСТИР „СВ. ЙОАН ПРОДРОМ“ НА О-В СВ. ИВАН – СОЗОПОЛ

Казимир Попконстантинов, Росина Костова

Остров Св. Иван е най-големият от петте острова по българското черноморско крайбрежие и един от трите в созополския залив. Намира се на една морска миля от Созопол. Средновековният манастир „Св. Йоан Продром“ е разположен върху тераса отворена към Созополския залив и е с приблизителна площ 6 дка.

През 2013 г. проучвателският екип си постави следните задачи:

- Проучване на пространството между северните стени на първата и втората базилика;
- Проучване на структурите западно и югоизточно от Базиликата за изясняване на строителната ѝ история;
- Проучване на сградата до източната оградна стена на манастира;
- Проучване в източна посока на елинистическата основата в сондажа южно от диаконикона на средновековния манастирски храм.

Сектор I: Базилика.

За да проверим стратиграфията в пространството северно от Базиликата продължихме работата в сондажа от предходната година. На разстояние 0,90 м от северната стена на втората базилика бе разчистена основа, изградена от добре обработени камъни, споени с глинест разтвор. Тя принадлежи на първата базилика, вкопана е 0,80 м по-дълбоко от северната основа на втората базилика. Има данни за опожаряването на първата базилика, но все пак е съхранена фина хоросанова мазилка по цялото протежение на северната стена и на апсидата на протезиса (обр. 1).

Първата базилика е била трикорабна, триконхална, чиито кораби са били разделени от тухлени стълбове, с нартекс. Външните ѝ размери са 15,50 х 15 м. Централният вход от запад е бил с портик. Преустроената (втората) базилика също е трикорабна, но едноапсидна с външни размери 17,20 х 10 м. По-късно са изградени протезис и диаконикон, като от външната страна на корабите са добавени полудъги, които оформят „апсидите“. Стълбовата конструкция е елиминирана, като тухлените стълбове са вградени в преградните стени отделящи корабите един от друг. В един по-късен етап северният кораб и нартекса са преустроени в крипта, двата входа за нартекса и централния вход са зазидани, а централният кораб и протезиса са превърнати в параклис, южният кораб е елиминиран най-вероятно във връзка с построяването на магерницата.

Сред находките от този сектор специално внимание заслужава вторият византийски оловен печат, открит досега в дългогодишните проучвания на манастира от 1985 г. насам. Той принадлежи на императорския манастир „Христос Филантропос“ в Константинопол и датира от XII в.

Югоизточно от базиликата също заложихме сондажи, за да потърсим основите на южната стена и диаконикона на първата базилика. Тук открихме основи на сгради, които продължават в югоизточна посока. Те са изградени от местен камък с едностранно обработени лица, за спойка е използван глинен разтвор. От южната основа на първата базилика разкрихме само част от нейното „легло“ и окръглено „хоросаново“ петно с диаметър 0,60 м. Основата е била разрушена при изграждането на втората базилика, а по-късно макар и частично запазената част е унищожена при консервационните работи на магерницата. В този сектор проучихме 10 м от ранната оградна стена (V в.), която се намира на 3 м източно от презвитерия на първата базилика (обр. 2).

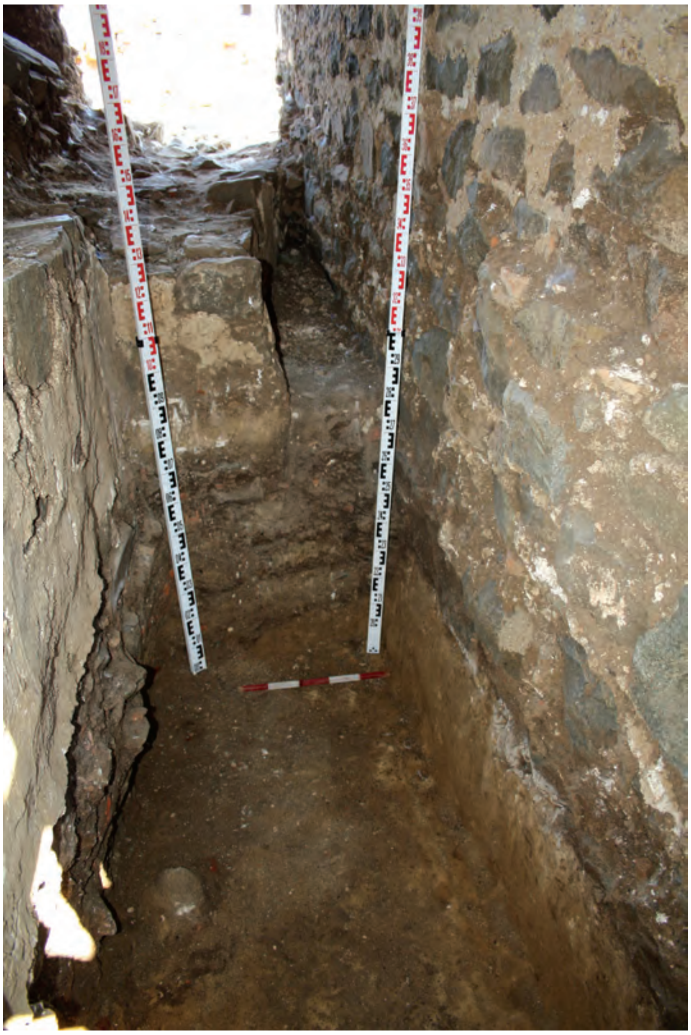
Обр. 1. Северна основа на първата и втората базилика – поглед от запад.

След „отварянето“ на сондажа южно от диаконикона на средновековната църква (в южната галерия) продължихме разчистването на основата, открита през 2011 г., от насипите, които бяха примесени с керамика от XIII-XIV в, „стебла“ на панички за декоративната украса на храма, фрагменти от керемиди, тухли, буци хоросан, дребни камъни. На дълбочина 0,40 м от подовото ниво на галерията и на 1,60 м от южната стена на манастирския храм попаднахме на основа с посока изток – запад, която всъщност се оказа от една страна, че е над основата север–юг, а от друга, че е продължение на основата, която открихме през 2011 г. За нейното изграждане са използвани камъни от местна кариера, с добре оформени страни. Спойката е глинест разтвор. На дълбочина и на 1,50 м под подовото ниво на южната галерия установихме, че основата попада върху пласт от рушевини и материали от елинистическата епоха и „застъпва“ в източния си край по-ранна основа, ориентирана север – юг, която също е продължение на основата под диаконикона. В насипа, както и в диаконикона се откриват фрагменти от керемиди, глинени съдове от различни епохи.

Сектор III: Източно крило на манастира – „Източна сграда“ (обр. 3).

Още през 2008 г. при проучване на източната оградна стена изказахме предположението, че тя е по-късна, вероятно издигната след разрастването на манастира и включването ѝ в изграждане на жилищната сграда в източното крило, тъй като в южна посока тя достига до протезиса на базиликата. През този сезон разкрихме южната част на сградата, която попада на 3 м северно от втората базилика. Тя е построена върху насип и руини от разрушената първа базилика. Основите са изградени от местен сив камък, за спойка е използван глинест разтвор. Сградата е с дължина 20 м и ширина 5,50 м. В южната ѝ част бе разкрита пещ за отопление и сполия от олтарна мраморна колонка. На 2,50 м източно от западната основа на сграда разкрихме бази за дървените стълбове, които са поддържали втория етаж. В насипа на цялата сграда открихме трапезна керамика (XV – XVII в.), австрийски и

Обр. 2. Южна галерия – поглед от изток.

нидерландски талери от края на XVI – началото на XVII в., нападали тухли от пода на втория етаж, обмазка от стените, закопчалки от книги, енколпион.

По време на проучването в южната част на сградата, на дълбочина 1,20 м бяха открити три гроба. Гробните ями се намират на 3 м северно от базиликата. В едната гробна яма разкрихме останките от трима погребани. Върху главите им открихме керемиди (тип имбрик).

В заключение ще обобщим нашите резултати и произтичащите от тях задачи по следния начин:

Направените открития северно, западно и югоизточно от базиликата чрез сондажните проучвания допринесоха да бъде изяснена отчасти архитектурната история на първата (V в.) и втората базилика (VI в.).

Основите на сгради от елинистическия период под южната половина на средновековния манастирския храм потвърждава убеждението ни, че тук е имало монументални сгради, най-вероятно храм на божеството Аполон. За това свидетелстват и огромните сполии в стените на базиликата.

Всички открития, направени след подновяването на разкопките през 2008 г., потвърждават становището на проучвателския екип, че манастирът „Св. Йоан Предтеча“ не е разкрил всичките си тайни и предстоят сезони на сериозна и мащабна археологическа работа.

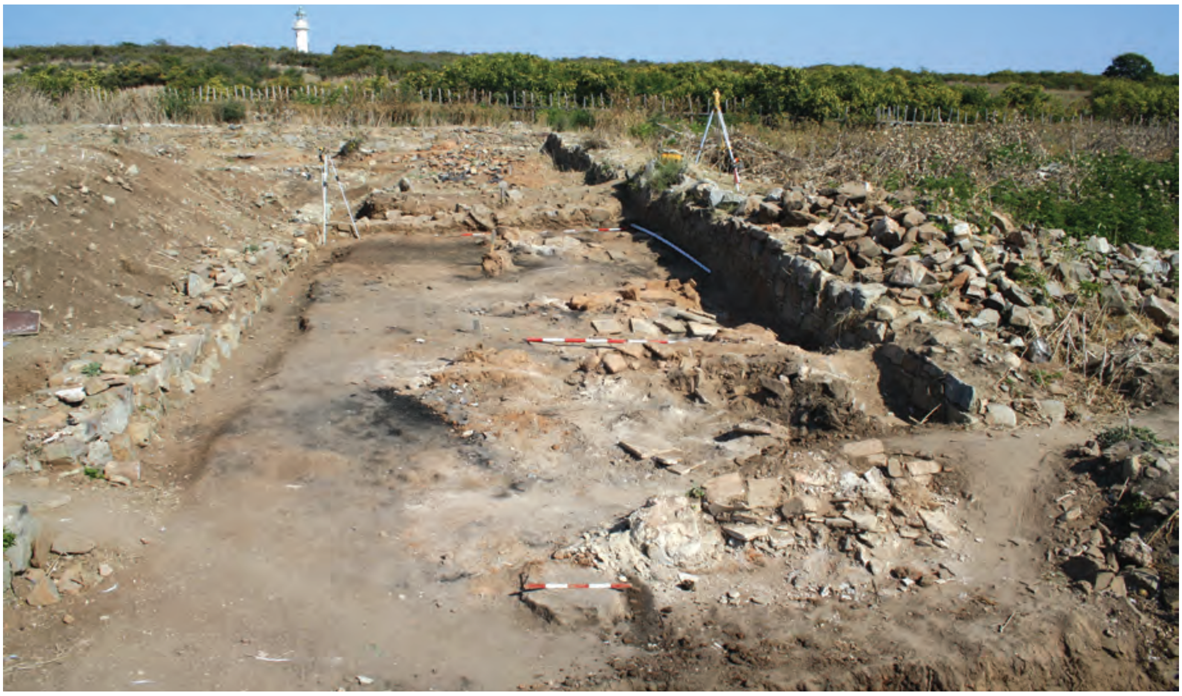

Обр. 3. Източна сграда – поглед от юг.

Литература

Попконстантинов и др. 2012: К. Попконстантинов, Ц. Дражева, Р. Костова, Средновековен манастир „Св. Йоан Предтеча“ на о. Св. Иван, Созопол. – Археологически открития и разкопки през 2011 г. София, 2012, 481-483 и цитираната там литература.

Попконстантинов и др. 2013: К. Попконстантинов, Ц. Дражева, Р. Костова, Средновековен манастир „Св. Йоан Предтеча“ на о. Св. Иван, Созопол. – Археологически открития и разкопки през 2012 г. София, 2013, 463-466.

№49. КРЕПОСТТА УРВИЧ ДО С. КОКАЛЯНЕ, СОФИЙСКО

Бони Петрунова, Николай Овчаров, Елена Василева, Мария Пашова

През 2013 г. продължи изпълнението на проект „Урвич – последната крепост на Шишмановци“, финансиран от Програма „Култура“ на Столична община (обр. 1). В централната част на средновековната крепост се разкрива манастирски комплекс възникнал в края на XIV в. След като през 2012 г. бяха открити трапезарията, няколко стопански и жилищни помещения, през 2013 г. продължи разчистването на манастирския двор, проследяването на оградния зид и очертаване архитектурния облик на манастира. Северно от църквата „Св. Илия“ се разшири сондаж от 2012 г. Достигна се до скала. Не се откриха повече гробове от некропола, но проучването на пространството в източна посока не е довършено (обр. 2).

Пред входа на църквата е проучен пласт образуван от заравнявания за рампи (от предишни работни сезони), девствен терен и рушевините на църквата. В него се установи голяма концентрация на строителна керамика, хоросанов трошляк, камъни и фрагменти от стенописи. След изчерпване на пласта се достигна до скала, върху която са фундирани основите на църквата.

Продължи проучването на трапезарията на манастира (помещение №4). В северната му част е достигната скалата, върху която са фундирани северният и източният зид. В северната и южната част се разкриха плочи от настилката на пода. Под тази настилка е имало по-стар плочник. В южната част се оформи отоплително съоръжение. При неговото разширение на север настилката на трапезарията е била разбита, а самото то ляга върху по-ранния плочник. В границите на отоплителното съоръжение са разчистен горели, подредени плочести камъни, а в слоя пепел бяха открити множество горели железни гвоздеи и клинове, вероятно от неговата конструкция. Материалите са най-вече битова и строителна керамика. Датирани са в XV – XVII в.

Продължи и проследяването на манастирските килии, развиващи се южно от църквата. Разкриха се напълно очертанията на килиите. Това са помещения № 5, 6 и 7, проходът на манастира, настлан с големи плочести камъни, помещение №8 и оградният зид. Помещенията имат правоъгълна форма. Помещение №7 е разделено на две части от напречен зид. При разкриването на всички помещения бяха констатирани огромни каменни разсипи от зидовете на килиите, примесени с голямо количество строителна керамика и най-различни по форма железни гвоздеи и клинове от гредореда на покривните конструкции. На много места по зидовете личат различни преправки и преустройства.

Характерът на градежа при всички помещение е еднотипен – ломени камъни споени с бял хоросан. Зидовете са двулицеви, за лицата се използват големи камъни, а плоските са употребени за редовата зидария, фугите са запълвани с дребни камъчета и бял хоросан, фрагменти от строителна керамика. Материалите в голямата си част са от османския период – типични форми глазирана и сграфито керамика, монети и други.

Проходът на манастира се намира между помещения № 7 и 8. Беше разчистен разсипа от зидовете на споменатите помещения и се достигна до неговата настилка. Дължината на плочника е 530 см, ширина на прохода – 190 см. Настилката се състои от големи плочести камъни:

Оградният зид на манастира се развива на югозапад от помещение №8. На места е запазен до 3 реда камъни, фундиран е върху скалата, доста обрушен. Дебелината му е 90 см, в западна посока е твърде разрушен. От него е проучен участък с дължина 420 см. Изглежда конструктивно свързан

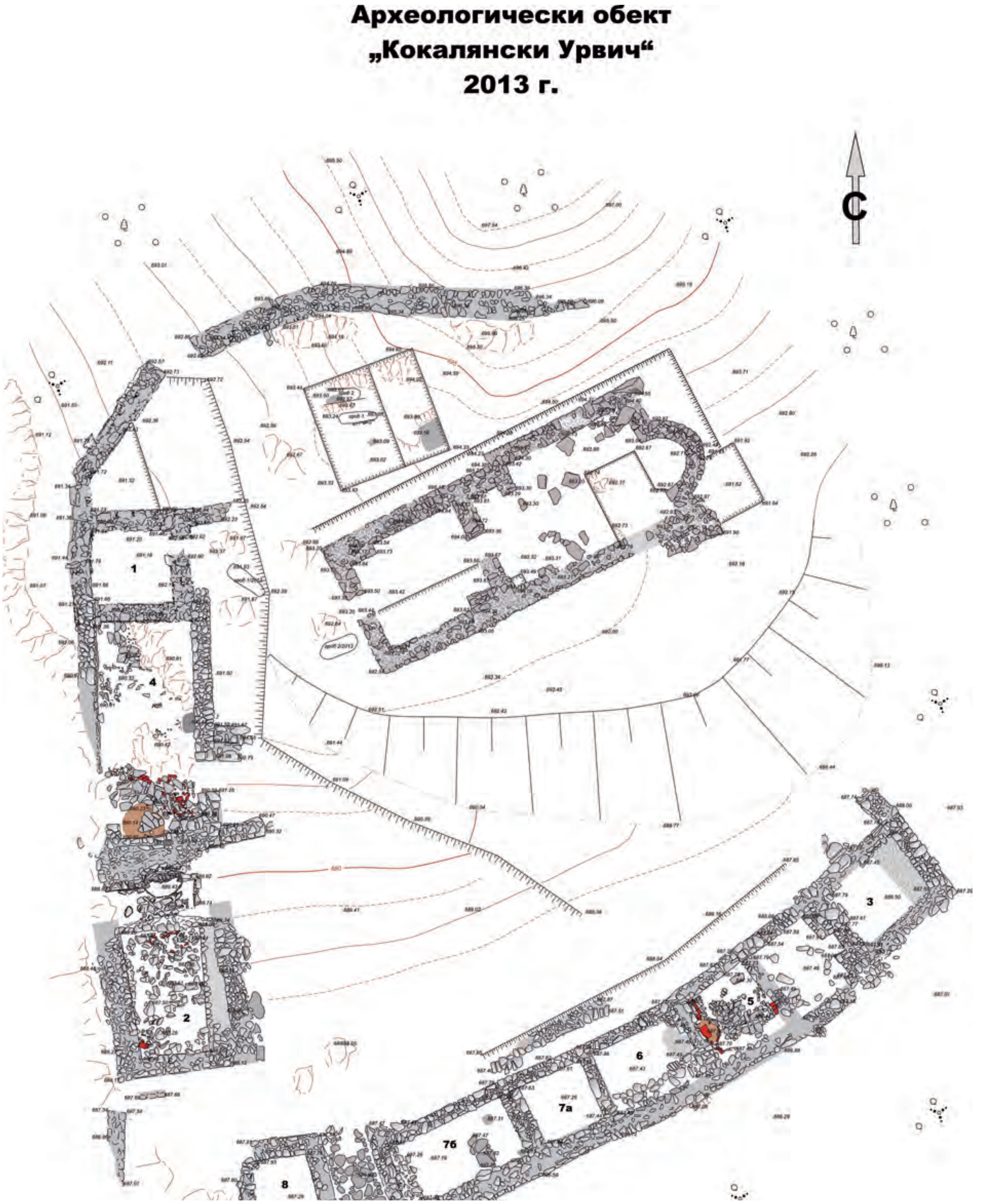

Обр. 1. Общ план на разкритите структури.

с помещение 8. Между фугите е запълван с дребни камъни и парчета строителна керамика за уплътняване.

Пред помещения 5, 6 и 7 е направен сондаж успореден на помещенията, за да се разкрият външните лица на северозападните им зидове. Пред помещения 6 и 7А беше разкрит зид. Общата му дължина е 5,31 м, ориентиран е в посока СИ – ЮЗ (успоредно на външния зид на верижните помещения на това място). Състои се от един ред камъни. В североизточната част на зида камъните лежат върху пласт от отухлени петна и въгленчета (от тях цели овъглени парчета от греди). Източно от този зид, пред помещения № 5 и 6, се наблюдава голяма концентрация на битова керамика (включително цели профили от съдове от османския период), въглени и овъглени парчета от греди, както и животински

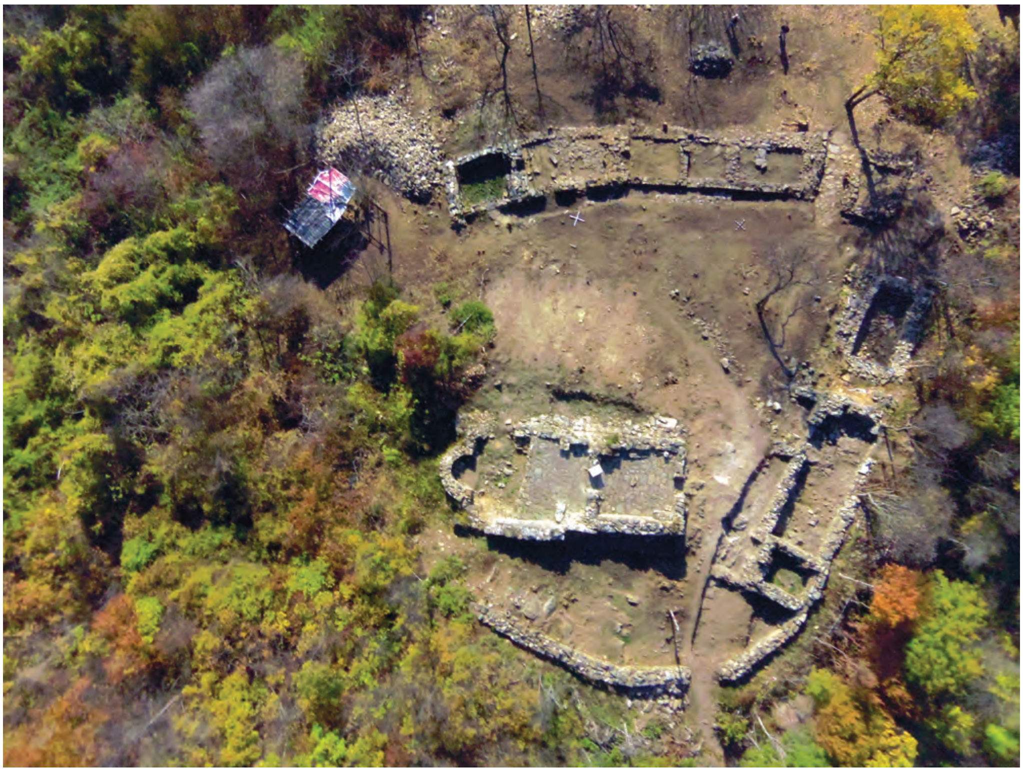

Обр. 2. Манастирски комплекс Урвич, с. Кокаляне. Аерофото – Иван Вайсов.

кости. Характерът на този материал продължава и в сондажа пред източния вход на помещение №5, направен за контролен профил. Дълбочината му е 1 м. В северния му профил – каменно струпване, което вероятно е от някаква структура. В него е намерен златен солид и дъно на сграфито паница с графит от външната страна.

Находките от 2013 г. са 103, от които 60 % монети. Най-голям дял от тях имат късноантичните монети от края на IV и почти целия V в. Те включват управленията на императорите Теодосий II, Валентиниан III, Марциан и Лъв I. Находките са свързани с нападенията на хуните над Балканите. Малка колективна находка е открита северно от верижните жилищни помещения на манастира. Най-впечатляващ находка е златният 23-каратов солид с тегло 4,5 гр. на император Марциан (450 – 457) (обр. 3). Този владетел е известен с упорството си във войните срещу „божия бич“ Атила, предводителя на хуните. Негови са думите, че златото е за приятелите, а желязото за враговете. Солидът и 39 открити дребни римски монети показват значението на крепостта в този период.

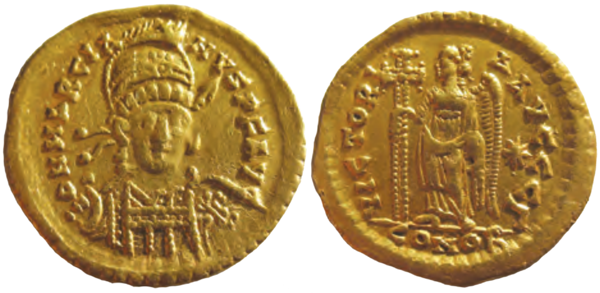

Обр. 3. Златен солид на император Марциан (450 – 457).

Добре е представен и VI-я век с монети на императорите Анастасий, Юстиниан и Юстин II. Вероятно крепостта е била отново овладяна през последната четвърт на века. От периода IV – VI в. са открити и три екзагии, едната гравирана с епиграфски знак.

От XIV в., през 2013 малко неочаквано са открити само две монети от добре представеното Второ Българско царство. Но този път те принадлежат на Видинския владетел Иван Срацимир. Едната е сребърна аспра от периода, когато е спасен от унгарски плен и възстановен като едноличен владетел във Видин.

Османските монети са 14 екземпляра (XV – XVII в.), като най-ранната е акче на Султан Мурад II, първо управление (1421 – 1444). Година – 834 по Хиджра. Монетен двор – Едирне (Одрин).

Впечатление прави поредната монета на Кримско ханство открита на Урвич. Това е сребърно акче от 40-те години на XVII в. Тамгата е в квадратна рамка, но поради изтриване не се разчита надписа на лицевата страна, както и годината на реверса, което не позволява да се определи хана от династията на Гиреите, по време на чието управление е отсечена монетата. Кримските акчета по тегло са аналогични на синхронните им османски, но не се откриват често в България. Османските монети са определени от инж. Пламен Бонев (НАИМ–БАН).

От останалите средновековни артефакти, специално внимание заслужава откритият пръстен с кръстовидна ажурна украса. Подобен, сребърен, е намерен и през разкопките от 2012 г. Този тип очертава хоризонт от местни ювелирни тенденции, предполагащи производство в самия манастир на Урвич, или поне в близката околност.

За първи път през 2013 г. бяха открити доказателства, че хълмът е бил обитаван и по времето на траките. Това са масивна бронзова гривна и трирърба бронзова стрела, които се датират в V – III в. пр. Хр.

Литература

Петрунова и др. 2012: Б. Петрунова, Н. Овчаров, В. Георгиева, Ф. Петрунов. Крепостта Урвич до село Кокаляне, Софийско. – Археологически открития и разкопки през 2012 г. София, 2013, 412-413.

№50. БУХОВСКИ МАНАСТИР „СВЕТА МАРИЯ МАГДАЛИНА“

Снежана Горянова, Владислав Тодоров

Теренното археологическо и георадарно проучване на Буховския манастир „Света Мария Магдалина“ се проведе в рамките на проект, финансиран от Столична програма „Култура“ 2013 г. и реализиран чрез фирма АС-Геоинженеринг ЕООД.

Манастирът, разположен на около 1,5 км северозападно от гр. Бухово, е обект на научен интерес

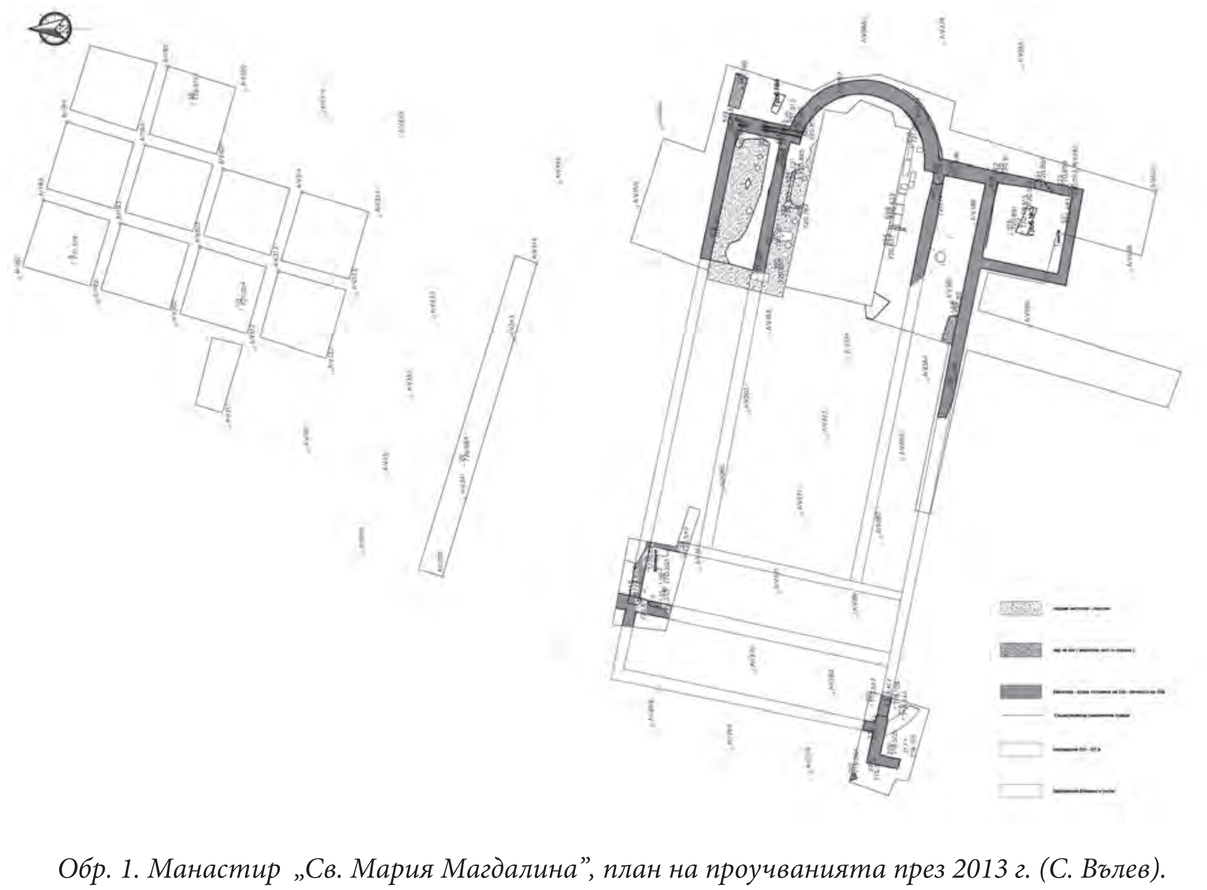

Обр. 1. Манастир „Св. Мария Магдалина”, план на проучванията през 2013 г. (С. Вълев).

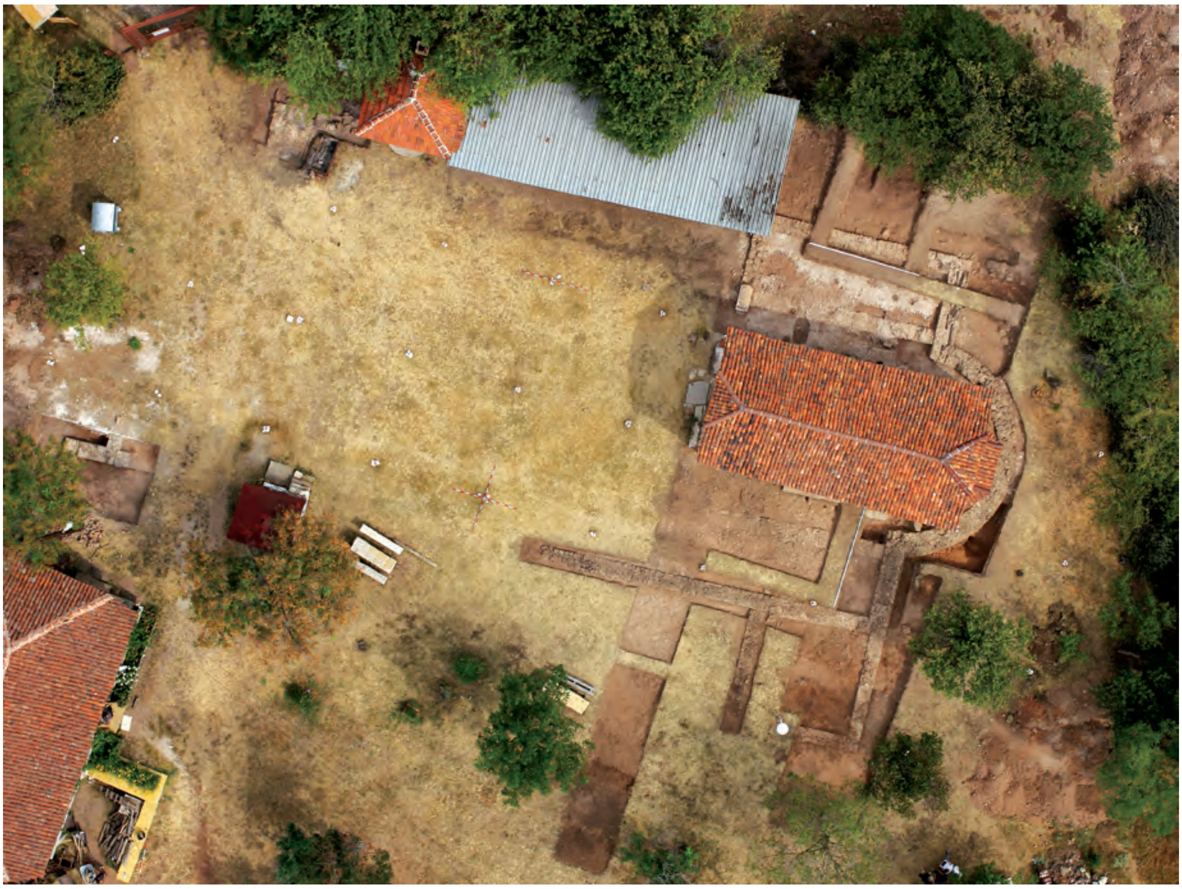

Обр. 2. Манастир „Св. Мария Магдалина" и раннохристиянска базилика, аерофотоснимка (екип на проект към ФНИ ДО 02-206/17.12.2008).

скоро след създаването си. Още при изграждането на функциониращата и днес неголяма еднопространствена, едноапсидна, засводена църква са разкрити стени и под на голяма базилика. Открити са и голямо количество човешки кости, което предизвиква многогодишни спекулации, че на това място през средновековието е съществувал голям български манастир, който е разрушен по време на турското робство, а намерилите там убежище хора избити.

За първи път план на стария храм е заснет от проф. П. Мутафчиев във връзка с проучването му за старопланинските манастири (Мутафчиев 1920, 85-86; Мутафчиев 1931, 13-14, обр. 4; табл. I, обр. 2). Разкопки са предприети в началото на 30-те години на XX в. от В. Иванова-Мавродинова. Публикуван е планът на цялата постройка – едноапсидна трикорабна базилика с два притвора, две ъглови кули от запад и допълнително помещение при югоизточния ъгъл, идентифицирано тогава като баптистерий (Иванова 1936, 300-314, обр. 185; Ivanova-Mavrodinova 1940, 253, t. LXX, fig. 1). Проучени били и гробове, разположени край стените в страничното югоизточно помещение. Досега не е известно къде се съхраняват документацията и находки от тези изследователски дейности.

Базиликата е датирана по архитектурни белези в IV – най-късно началото на V в.

Георадарно и археологическо проучвания през 2013 г. (обр. 1) бяха проведени в два сектора – северно от днешния манастирски двор и в границите на раннохристиянската базилика. Оказа се, че аномалиите, отчетени от георадара в северния сектор са в резултат на особеностите на скалната основа. Там кореновата скала се достига на дълбочина 0,05 – 0,40 м от сегашната повърхност. Липсват следи от строителна или друга дейност. Намерените монети и дребни предмети могат да се считат за случайно попаднали.

В т. нар. южен сектор бе разкрита източната част от наоса и апсидата на раннохристиянската базилика, допълнителното помещение от югоизток, северният край на нартекса и малка част от югозападния ъгъл на екзонартекса и югозападната кула към него (обр. 2).

Съвременната църква заема вътрешността на апсидата и част от централния кораб на базиликата. При построяването ѝ стените на ранния храм са разрушени близо до нивото на пода му.

Градежът на базиликата е от местна порода ломен камък, споен със сивкаво-бял здрав хоро-

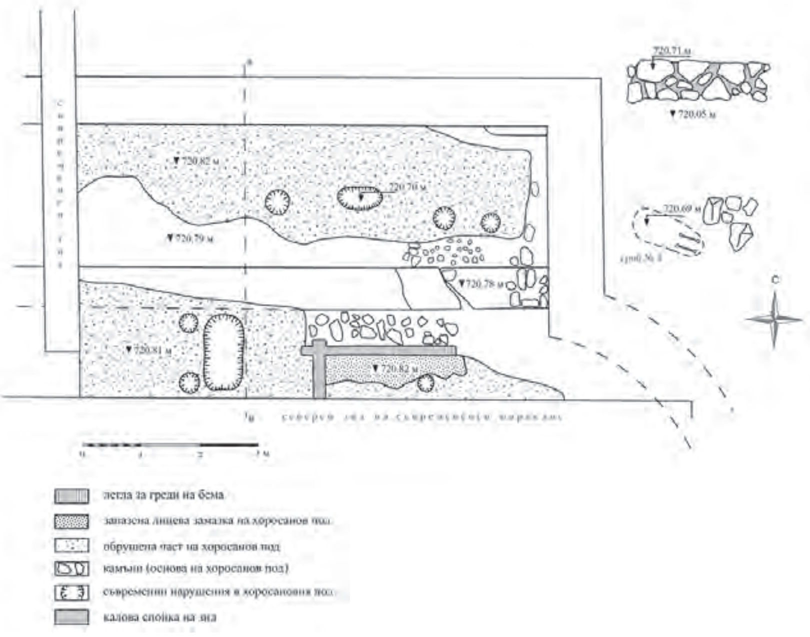
720.71 м
▼720.05 м
▼720.82 м
720.70 м
▼720.79 м
720.69 м
гроб № 1
▼720.78 м
С
▼720.81 м
▼720.82 м
0 1 2 3 м
легла за греди на бема
запазена лицева замазка на хоросанов под
обрушена част на хоросанов под
камъни (основа на хоросанов под)
съвременни нарушения в хоросановия под
калова спойка на зид

Обр. 3. Северна част на наоса на раннохристиянската базилика при Бухово (чертеж Л. Дафова, В. Тодоров).

сан. Основите са от същия материал, плътно насипан в изкопите с дълбочина 1 – 1,20 м от нивото на пода в скалистия терен. При започване изграждането на суперструкцията е направен малък отстъп и се е образувал неравен цокъл.

Дебелината на стените в различните части не е еднаква – надлъжните стени, стилобатите, стените на югоизточната помещение и на притворите са с ширина 0,65-0,70 м, а източните стени на корабите и тази на апсидата – 0,85-0,90 м. Само в източната стена на северния кораб са вградени два надлъжни дървени сантрача с обло сечение, които не се изявяват в нито едно от лицата.

Поради степента на разрушението по стилобатите не личат ясно местата на носещите стълбове или бази за колони, но може да се предположи, че при източните стени са били изградени конструктивно свързани пристенни стълбове (пиластри). Единствените следи от употреба на тухли в градежа са забелязани в северозападния ъгъл на югозападната кула.

В наоса е разкрита подложката на пода на базиликата от среден и дребен чакъл, залят с бял хоросан с много малко количество дребни примеси от счукана тухла. Липсват подови плочи или части за мозайка, както и отпечатъци в хоросана от използването на такива. Подът в северната част на притвора също е с гладка хоросанова замазка. На 0,54 м южно от северния стилобат на базиликата са запазени легла от изтлели дървени греди – основи за оградата на *бемата*, разположени перпендикулярно една на друга и с кръстообразно оформен ъгъл. Дебелината на гредите е 0,15 – 0,17 м. Нивото на пода в *бемата* е еднакво с нивото в целия наос, а цветът на гладко замазания хоросан е малко по-розов (обр. 3). Следите от основата на оградата на бемата от юг на съвременната църква са слабо различими. Нивото на предполагаемия под в екзонартекса е с 1 м по-ниско от това на наоса.

Почти квадратното (~ 4,70 х 4,64 м вътрешни размери) помещение при югоизточния ъгъл на наоса е градено едновременно с останалата част на храма. Източната му стена е малко по-тясна, но е конструктивно свързана с тази на наоса. Засега само биха могли да се предполагат един вход към южния кораб и два входа от изток. Подово ниво не е разкрито. В централната част на помещението е проучен гроб. В анатомичен порядък бяха само част от костите на долните крайници и при тях се откри бронзова монета на Констанций Гал (351 – 354). Гробът е обикновена яма с трапецовидна форма, с малко по-широка основа от запад. Находката дава основание помещението да се определи като гробнично.

На различни места във вътрешността на базиликата са открити 20 императорски монети (на целия терен 22 бр.) като най-ранната е на Клавдий II Готски (268 – 270), а най-късната на Фока (602 – 610).[5] Това потвърждава дадената досега датировка за изграждането и функционирането на базиликата през IV-V в.

Извън базиликата са проучени още три гроба без инвентар в тях.

Напълно липсва битова керамика. Малкото останки от късноантични тегули и тухли подсказва за покритието на базиликата и за градежа.

По продължението на северната стена на базиликата в източна посока е разкрита част от стена от 1-2 реда едри камъни, споени с кал. Нейната функция засега е неясна – би могла да бъде част от ограда на комплекса или остатък от по-ранно съоръжение.

Следи от дупки за колове с различна дебелина и носещи греди за някаква паянтова конструкция или навес от края на XIX или началото на XX в. са разкрити от север и от юг на съвременната църква. Те най-вероятно са свързани с нейното изграждане и използване.

---

[5] Нумизматичният материал е обработен от доц. д-р Б. Божкова и доц. д-р К. Дочев.

С църковни и светски практики при църквата от края на XIX в., както и със слабо познатия некропол от късното средновековие, могат да се свържат откритите части от църковни предмети, утвари, нагръдни кръстчета, накити и многобройни пробити сребърни и билонови османски монети от XVIII-XIX в., както и български до 1912 г.

Литература

Иванова 1936: В. Иванова. Две старохристиянски базилики. – Годишник на Народния музей, VI (за 1932-1934 г.). София, 1936, 295-314.

Мутафчиев 1920: П. Мутафчиев. Рапорт върху изучаванията му на старопланинските манастири от искърския пролом до Троян. – Годишник на Народния музей, I, 1920, 85-90.

Мутафчиев 1931: П. Мутафчиев. Из нашите старопланински монастири. – СбБАН, истор.-фил.кл. 15 (XXVII). София, 1931.

Ivanova-Mavrodinova 1940: V. Ivanova-Mavrodinova. La façade romaine d’une basilique paléochrétienne. – In : Atti del V congresso internationale di studi byzantini (Roma 20-26 settenbre 1936), II, Roma, 1940, 253-256.

НЕКРОПОЛИ

№51. БИРИТУАЛЕН НЕКРОПОЛ ПРИ СЕЛО ТОПОЛА, ДОБРИЧКО

Людмила Дончева-Петкова, Методи Даскалов, Мария Христова,
Галина Грозданова, Чавдар Лалов, Камен Клисуранов

След няколкогодишно прекъсване през 2013 г. археологическите проучвания на биритуалния некропол при с. Топола, Каварненско продължиха благодарение на финансиране по договор с Фонд „Научни изследвания“ в изпълнение на програмата на проект „И населиха земята Карвунска, наречена българска“. Археологически сведения за най-ранното българско присъствие в Добруджа по данни на селището и некропола при с. Топола, Каварненско“. Те се проведоха в периода от 23 юни до 15 август 2013 г. под ръководството на проф. Людмила Дончева и доц. д-р Методи Даскалов. В разкопките участваха д-р Мария Христова, д-р Галина Грозданова, гл. ас. д-р Виктория Русева, докторанти: Камен Клисуранов и Чавдар Лалов; студенти-магистратура: Юри Пулчев, Георги Михайлов, Люба Дафова, Цветелин Йотов. Геодезическото заснемане е дело на инж. Атанас Каменаров, обработката на остеологическия материал – на доц. д-р Лазар Нинов. Разкопките са проведени с помощта на работници от с. Топола и от с. Селце, Каварненска община.

В началото бе заложена нова план-квадратна мрежа със страни 5 х 5 м, която е реално продължение на вече съществуващата и използвана при предишни кампании. Определен бе нивелачен репер в приетата за страната координатна и височинна система, към който са привързани надморските височини на разкритите структури.

Разкопките бяха съсредоточени в югоизточната част на обекта. В разчистената площ от 550 м^2 са разкрити 86 гроба, с което общият им брой нарасна до 595. През всички предишни кампании броят на гробовете с трупополагане беше равен с този на трупоизгарянията, но през отчетния сезон това равновесие бе нарушено в полза на инхумациите, които са 48, а кремациите 38.

В двете основни групи се наблюдават типологични различия. При кремациите в 16 случая (№

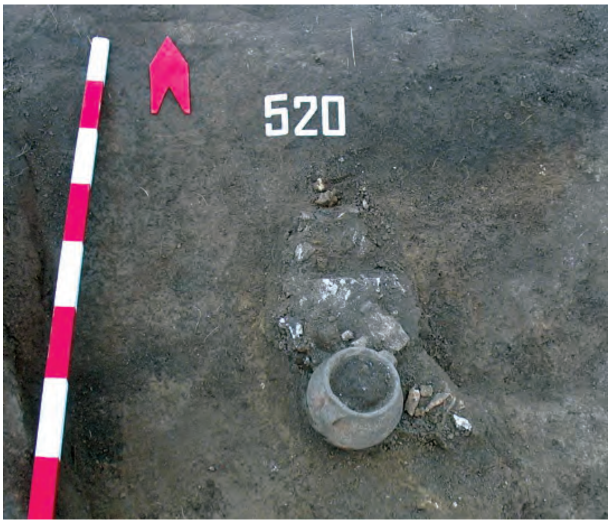

Обр. 1. Гроб № 520.

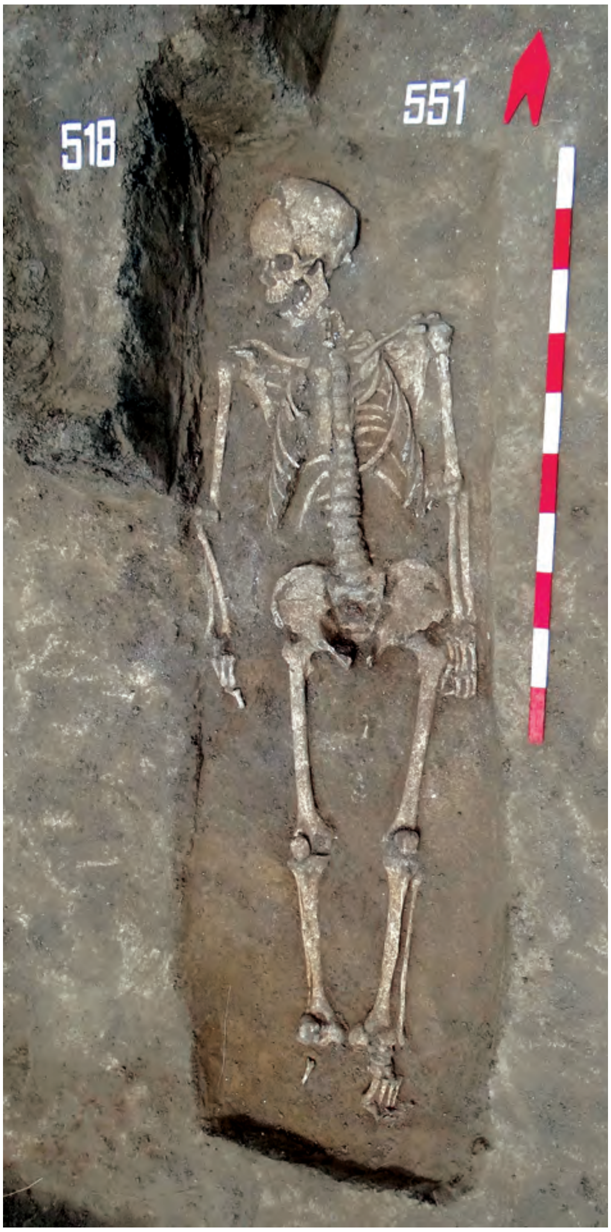

Обр. 2. Гробове № 518 и 551.

520, 522, 527, 530, 535, 547, 558, 561, 562, 566, 573, 575, 580, 582, 584, 595) горелите кости са поставяни в изкопани в земята кръгли или елипсовидни ями (обр. 1); в 17 гроба (№ 513, 515, 517, 539, 544, 545, 547, 558, 561, 562, 566, 573, 575, 580, 582, 584, 595) в ямите са нареждани камъни, които наподобяват частично оформени камери – с Г-образна или П-образна форма. Един гроб – №538 – е същинска камера, а в три случая – гробове № 521, 560 и 572 – кремираните кости са поставяни в урни (гърнета), които са заравяни в земята.

Различно са оформени и гробовете с инхумации. Петнадесет гроба са обикновени ями (№ 518, 519, 528, 529, 534, 537, 540, 541, 543, 550, 551, 559, 579, 585, 591). При повечето от тях, тъй като са вкопани в чернозема, формата не може да се установи, но обикновено са правоъгълни или трапецовидни (обр. 2). Една яма (№526) е покрита с камъни. Най-много, както е установено и през предишните кампании, са гробовете, които са частично оградени с камъни – 27 броя (№ 511, 514, 523, 524, 525, 531, 533, 536, 542, 546, 549, 552, 553, 554, 556, 557, 563, 569, 570, 571, 574, 577, 578, 581, 586, 587, 590) (обр. 3). Пет гроба са плътно оградени с камъни (№ 510, 512, 516, 568, 583), един е ограден и постлан с камъни (№514) и един е цистов – ограден и покрит с камъни (№532). Спазвана е характерната за прабългарските погребалните практики ориентация – посоката север – юг, но в повечето случаи се установяват отклонения. Те варират най-често от 5 до 20° в западна посока, но се срещат и до 30/35-40°. Само седем гроба с инхумации са с отклонение на изток (№ 514, 528, 531, 546, 552, 574, 583), а един – №559 е в обратна посока – югозапад–североизток. И в откритите през 2013 г. гробове се установява, че в повечето случаи е спазвана характерната позиция – полагане на мъртвите по гръб с опънати ръце и крака (№ 511, 534, 536, 551, 556, 559, 563, 569, 570, 571, 579). Един скелет на жена е в позиция псевдохокер (№541). Детските гробове са много – повече от половината и при тях скелетите обикновено са доста изтлели, поради което позициите на погребване почти не се установяват. В горната част върху тялото на погребания в гроб №542 са поставени камъни – обичай, свързан със страха от мъртвите. В същия гроб са открити дребни кости на новородено дете.

В доста гробове с кремации и с инхумации се откриват кости от животни (№ 520, 539, 565, 566, 572, 573, 575, 589). Те са останки от т. нар. жертвена храна, поставяна при мъртвите, за да им служи в задгробния живот. При гробовете с кремации количество животински кости е по-малко (може би защото гробовете са с по-малки размери) и обикновено това са отделни горели и негорели кости от птици, агнета, овце, свине. В гробовете с инхумации се откриват повече животински кости, дори на цели животни. Обикновено те са в южната част на гроба и застъпват краката на погребаните. Наблюденията ни през отчетния сезон дадоха възможност да се установи как са полагани животните – в едни случаи над погребаните е посипвана пръст и след това е поставяно животното (детски гроб №563), но в повечето случаи животните или части от тях са полагани непосредствено върху мъртвите. В някои гробове се срещат въглени – в кремациите в № 517, 527, 566, 573; в инхумациите – в № 532, 533, 590, поставяни с апотропеични цели. В гробовете с кремации сред горелите кости се откриват остъклени буци (№ 512, 530, 567, 593, 595), както и обгоряла глина, донесена вероятно от кладата (№517). Камъните са играели съществена роля в погребалния обред. Много често те са маркирали мястото на гроба. Обикновено отстоят на 0,20-0,40 м над гробовете с кремации и на 0,20-0,30 м под съвременния, нарушен от оран терен. Камъни се намират почти във всеки гроб (понякога само по един-два), независимо дали е обикновена яма, частично изградена камера или същинска камера.

Откритите материали (керамика, токи, ножчета, обеци) потвърждават вече определената в предишни публикации датировка – краят на VII – средата на IX в. Освен, че допълват с нови съдове и нови типове находки колекцията на РИМ – Добрич, те дават допълнителни аргументи за посочената датировка, както и разкриват важни моменти от живота, бита и вярванията на населението, погребвало своите мъртви в него.

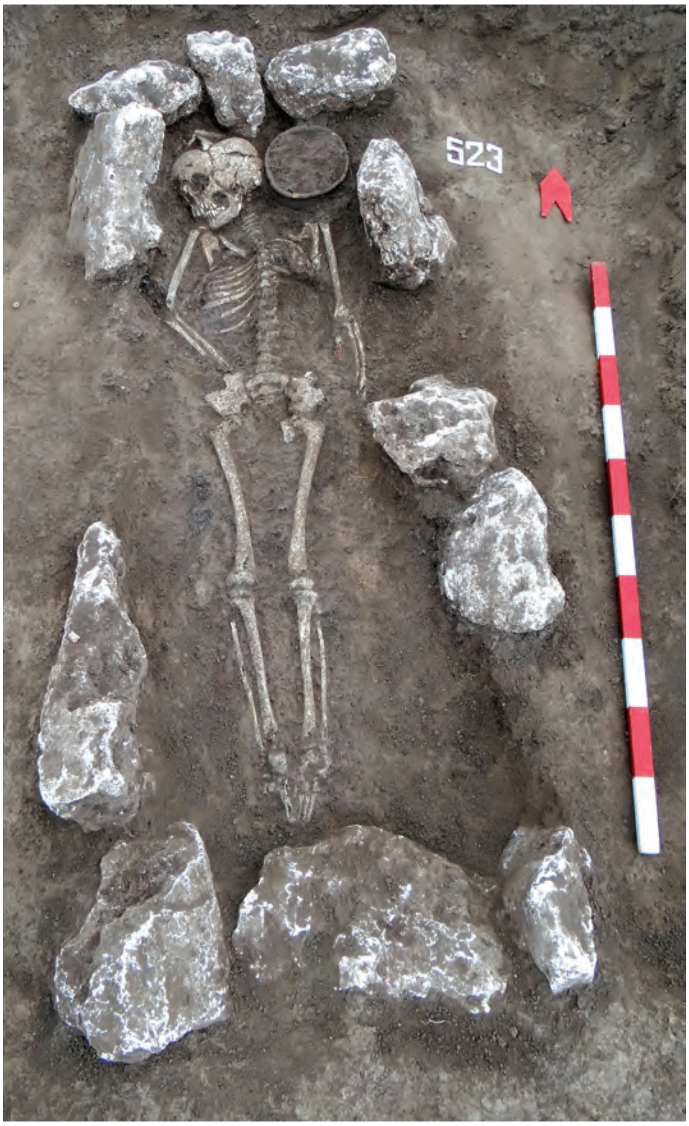

Обр. 3. Гроб № 523.

Въпреки положените усилия от страна на екипа и всички участници в експедицията за завършване проучването на некропола и представянето пред българската общественост, а и пред научните среди, един изцяло изследван паметник от най-ранния период на държавата ни, тази цел не бе постигната. За наше учудване некрополът се оказа по-голям от очакванията ни. Както изглежда той продължава в южна посока, а това означава разкопки поне през още един-два археологически сезона.

Литература

Ангелова и др. 1997: Ст. Ангелова, Л. Дончева-Петкова, М. Даскалов. Двуобредният некропол край село Топола, Каварненска община. – В: Проблеми на прабългарската история и култура, 3. Шумен, 1997, 141-154.

Дончева-Петкова и др. 1989: Л. Дончева-Петкова, С. Ангелова, В. Йотов. Ранносредновековният некропол при с. Топола, Толбухински окръг (предварително съобщение). – В: Проблеми на прабългарската история и култура, 2, 1989, 187-197.

№52. РАННОХРИСТИЯНСКИ НЕКРОПОЛ В КАРАГОНСКО, БАНСКО

Катя Меламед

Местността Карагонско се намира на 8 км западно от Банско. Оградена е с дерета от север и юг. Надморската ѝ височина е около 1000 м. В западния край на поляната се е развил голям некропол. Досега са проучени 37 гроба. Те са оградени и покрити с масивни шистови плочи или върху тях са наредени тегули, подпрени по дългата си страна така, че да образуват покрив. Тегулите са местно производство. Гробовете са ориентирани изток – запад, понякога със значителни отклонения. Разположението на скелетите в тях подсказва християнски погребален обред. Забелязват се обаче многобройни отклонения – част от гробовете са празни, в други липсват части от скелетите или костите не са в анатомичен порядък. В насипа върху тялото се откриват късове глинени мазилки с отпечатани дървени колове по тях. Някои от фрагментите са обмазани с бяла боя, много от тях носят следи от силно обгаряне. Мазилките са били носени от селото специално за погребението. Съществуват паралели за подобна практика със значително по-ранна дата. Те се отнасят предимно за късове от разрушени олтари. Не смея да твърдя, че фрагментите глинени мазилки в гробовете на Карагонско са също от олтари. Те са по-скоро от жилища или стопански постройки, ако съдя по дебелината и конструкцията им. Във всеки случай намирам сходство в идеята, предизвикала тази практика.

В гробовете липсват дарове, с изключение на два случая.

Гроб №30 е покрит с тегули, на места подсилени с каменни плочи, особено от запад до черепа и от изток до краката. От двете дълги страни на скелета е оформен перваз с керамични плочи. В гроба се откриха фрагменти от желязно умбо на щит. Щитът изглежда е бил начупен предварително, тъй

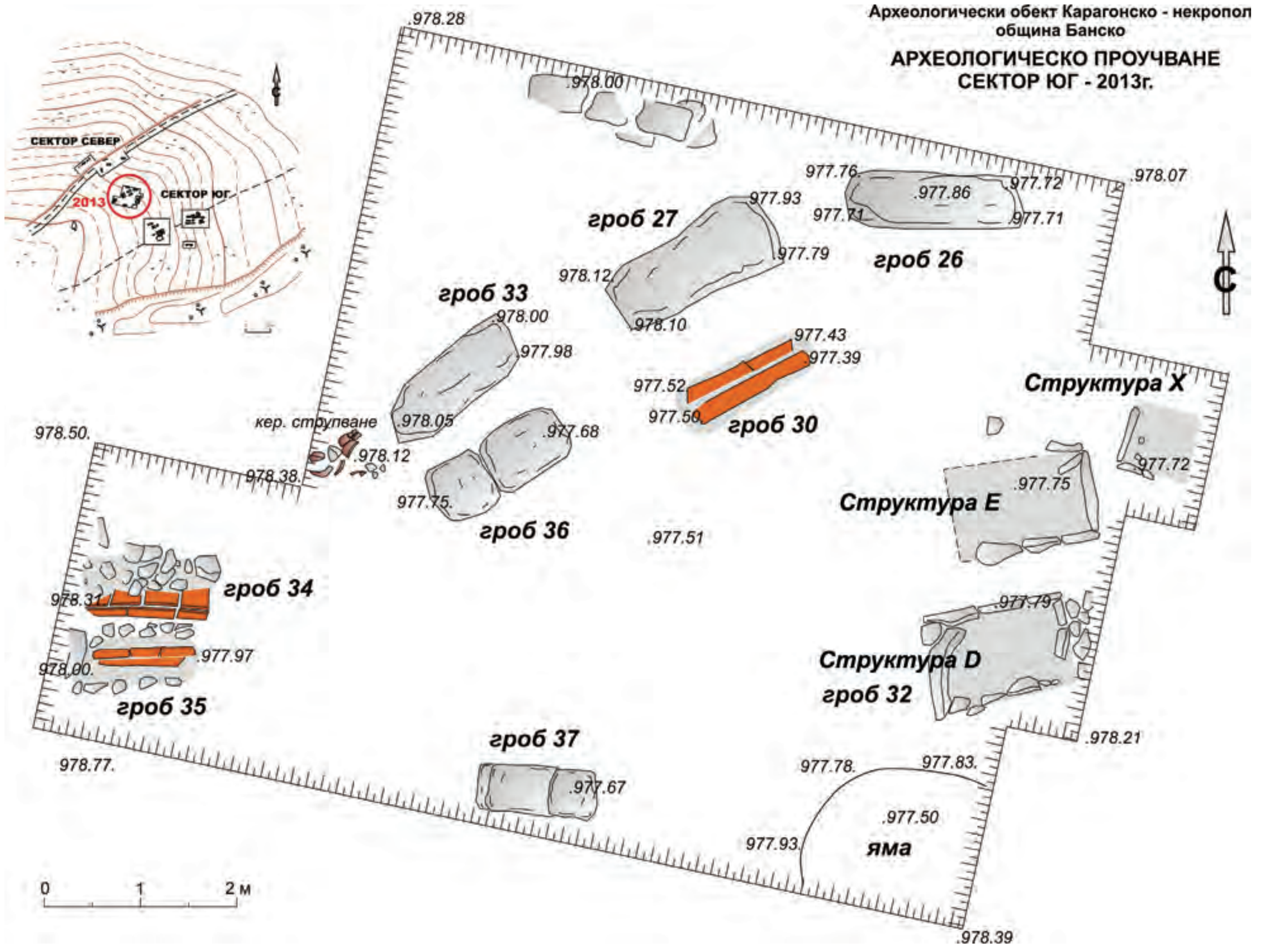
Археологически обект Карагонско - некропол
община Банско
АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ
СЕКТОР ЮГ - 2013г.
СЕКТОР СЕВЕР
СЕКТОР ЮГ
2013
С
гроб 27
гроб 26
гроб 33
гроб 30
гроб 36
гроб 34
гроб 35
гроб 37
гроб 32
Структура X
Структура E
Структура D
кер. струпване
яма
978.28
978.00
977.76
977.86
977.72
978.07
977.93
977.71
977.71
977.79
978.12
978.10
978.00
977.98
977.43
977.39
977.52
977.50
978.05
977.68
978.50
978.12
978.38
977.75
977.51
977.75
977.72
978.31
977.97
978.00
977.79
978.21
978.77
977.67
977.78
977.83
977.50
977.93
978.39
0
1
2 м

Обр. 1. План на сондаж К.

като фрагментите бяха разхвърляни на значително разстояние един от друг: високо над скелета и насипа върху него, непосредствено под покривните тегули, както и около скелета.

Близо разположеният гроб №33 е цистов, покрит с необичайно голяма и дебела плоча. Погребението е извършено според християнския обред – по гръб, с изпънати крака и ръце, скръстени в областта на корема. Непосредствено под покривната плоча, както и до краката и под скелета, на различни места се откри цяла гарнитура от войнишки колан. Най-вероятно коланът е бил разкъсан предварително на части и разхвърлян по време на целия процес на погребване. Гарнитурата е изработена от бронз и отлично запазена. Под много от нитовете са останали малки късове от кожения колан. Датира се към IV в., по времето на Константин Велики. Това е сравнително рядка находка, открива се за първи път на юг от Стара планина. Благодаря за консултацията на доц. д-р Евгения Генчева. Трудно е да установим причината, поради която този колан се намира в гроба като притежание на погребания в него – заслуга или плячка?

Непосредствено над северозападния ъгъл на гроб №33, на 0,20 м над него, при почистване на профила през 2013 г. се откриха големи фрагменти от два съда – голяма урна (?) и чаша с една дръжка. Реставрирани са, доколкото е възможно, от Мария Тасева. Съдовете са работени на ръка, от недобре пречистена глина, със съдържание на дребни кварцови зърна и слюда, недостатъчно изпечени. Датата им е IV в. сл. Хр., местна изработка. Засега не разполагаме с достатъчно голяма и представителна колекция керамични съдове от района на Банско и нямаме база за сравнение. Сигурно е обаче, че местната керамична производствена традиция запазва характерни елементи във формата и украсата на съдовете си още от късножелязната епоха.

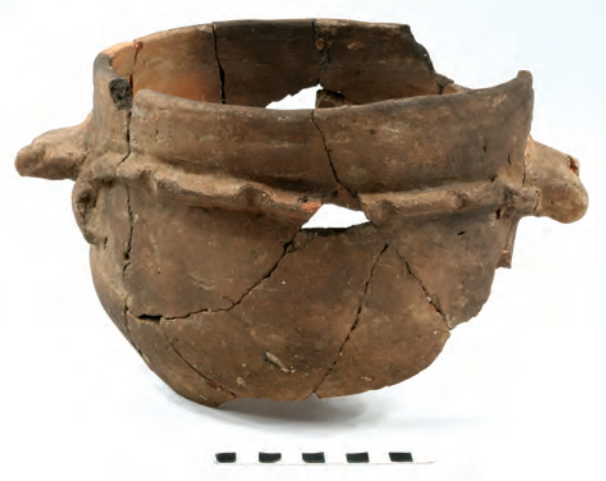

Обр. 2. Фрагмент от урна – IV в. Карагонско, сондаж К.

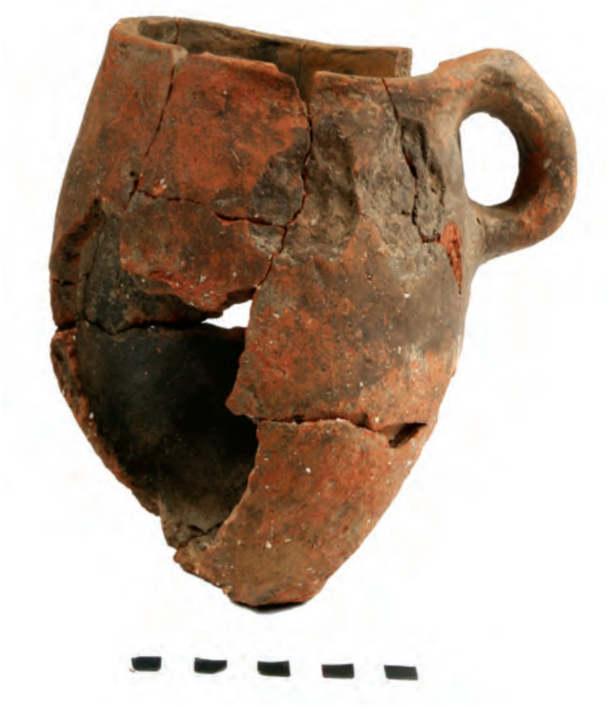

Обр. 3. Чаша – IV в. Карагонско, сондаж К.

В близост до гробовете са проучени и 6 поменални структури. Те са оградени с вертикално забити плочи, по начин, сходен с гробовете, но със значително по-големи размери, средно 2 м по оста изток – запад и 1 м по оста север – юг. В две от тях се откриха огнища с кръгла форма, изградени от различни по големина камъни. Опушването на камъните предполага, че в тях е пален огън. Липсват материали, освен много дребно фрагментирана керамика и отделни кости от домашни животни. Засега не могат да се направят изводи за обредите, извършвани в тях.

През 2013 г. проучванията бяха ограничени по време и средства. Те се съсредоточиха в сондаж К върху височината (обр. 1). Разкриха се 4 нови гроба, два от тях цистови и два – стреховидно покрити с тегули. В три от гробовете погребенията са извършени според християнския обред, един изглежда празен. По отношение на празните гробове – вече поне четири в този некропол, съм твърде предпазлива. Не съм сигурна дали не са отваряни от иманяри, макар да липсват кости около тях. Гроб №35 от 2013 г., покрит стреховидно с тегули, е първият, за който нямам никакво съмнение, че не е отварян в миналото. В него липсва скелет, отделни кости или зъби.

Проучиха се и три поменални структури, също в сондаж К. В тях липсват огнища, както и материали.

Независимо от малкия си размер, 8 х 8 м и дълбочина 1 м, сондаж К съдържа елементи, характерни за целия некропол и известни досега. Описание на северния му профил: първите 0,30 м представляват съвременен насип от сива пепелява пръст и не съдържат артефакти. Следва пласт, дебел 0,70 м, от кафява сбита пръст, обилно примесена с камъни, дребни фрагменти от съдове и строителна керамика (обр. 2, 3). Това е основният културен пласт на обекта. Следващият пласт от 0,30 м е материков. Пръстта е сбита, жълтеникава на цвят, обилно примесена с камъни от всякакви размери. В този пласт също са вкопани гробове – № 35 и 36.

Югоизточният ъгъл на сондаж К също поднася изненади. В почти кръгло петно от видимо потъмна рохка пръст, наситена с въглени, се откриват керамични фрагменти с дата IX-X в., както и добре запазен железен боздуган с позлата от X в. Липсват каквито и да било данни за структури в проучвана площ.

В обобщение могат да се поставят въпроси, чиито отговори предстоят:

- Какви са датата и причината за петното в югоизточния ъгъл на сондаж К?

- Какви са причините и функциите на структурите около гробовете, които са вече 6 на брой? Засега ги определям като поменални;

- Причините за различното устройство на гробовете – цистови и с тегули. Не можем да приемем, че с тегули са устройвани само детски гробове – в гроб №30 очевидно е погребан възрастен мъж – воин, заедно с щита си;

- Наистина ли има празни гробове – без скелети, в некропола?

- Възможно ли е некрополът да е бил използван на сектори, обособени по някакви причини, неизвестни засега? Многократното детайлно наблюдение на терена и няколкото сондажа на юг и на север покрай пътищата подсказват съвсем плахо подобна мисъл.

Некрополът се датира в IV-V в. и принадлежи на местно население, наскоро приело християнската религия, но далеч все още не укрепнало в нея.

№53. СРЕДНОВЕКОВЕН НЕКРОПОЛ В М. БАРАКОВЕЦ, ГРАД САНДАНСКИ

Владимир Петков

В края на 2013 г., при планирано разширение на градския гробищен парк, се откри част от средновековен некропол. Той се намира в м. Бараковец, разположена на северозападния склон на рида, на който се намира град Сандански (обр.1).

На малък хълм с надморска височина 245 м се откриха 10 християнски гроба. Те са ориентирани изток – запад, някои от гробовете бяха нарушени. Освен единичните гробове – 9 на брой, беше открит и двоен (обр. 2).

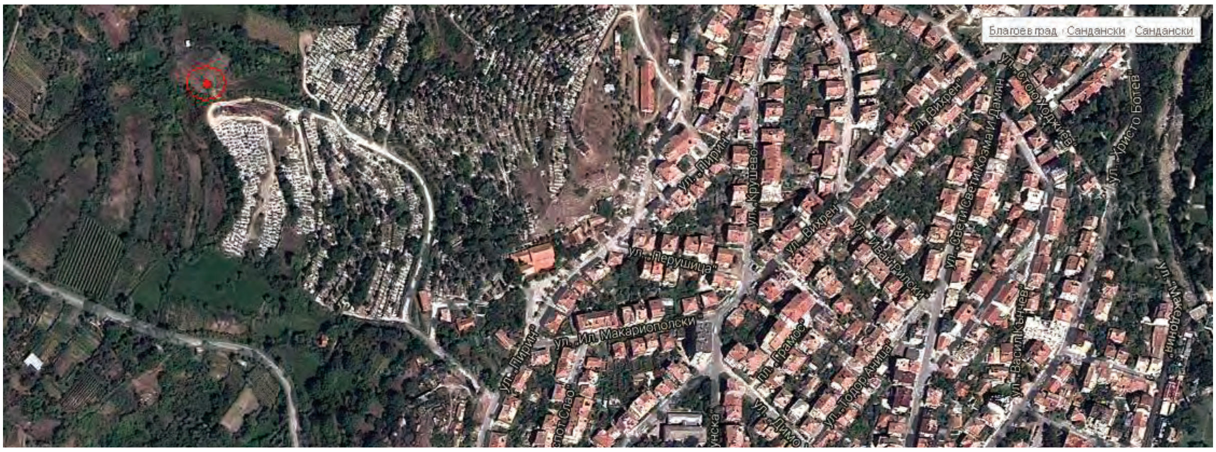

Обр. 1. Местоположение на некропола.

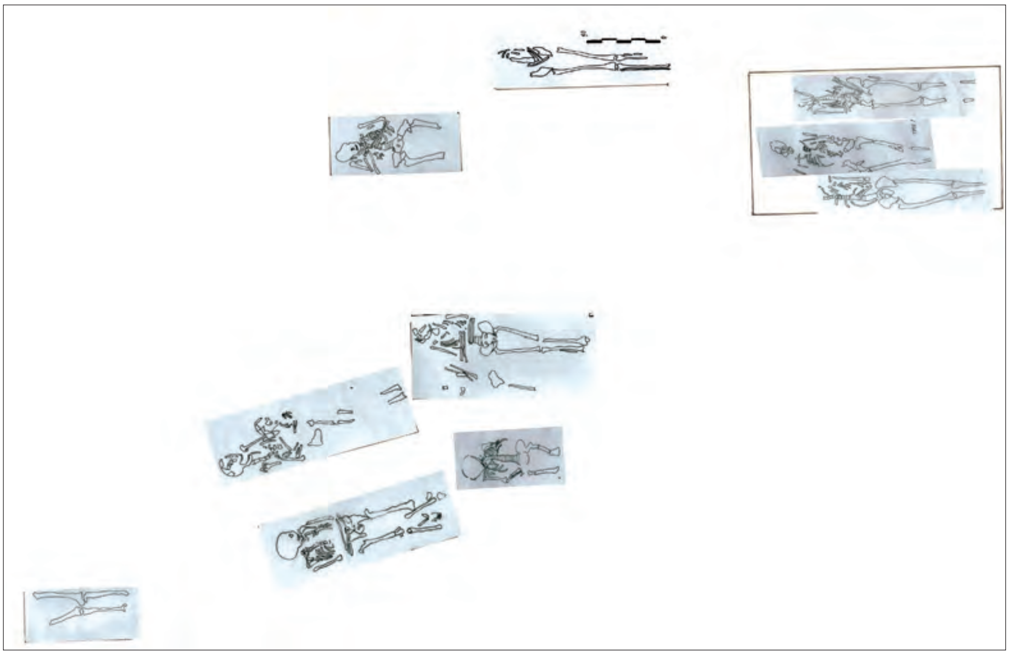

Обр. 2. План на некропола.

Обр. 3. Средновековна монета, дукат на Душан или Срацимир.

По отношение на вкопаването, всички се оказаха плитко вкопани до 0,10 м в стерилното ниво на хълма, което е от типичния за района светъл бигор.

Формата на ямите е правоъгълна. Горните крайници са положени под прав ъгъл в областта на корема, долните са изпънати. Някои от скелетите не за запазени изцяло, вероятно разрушени от селскостопанските работи. Датировката е направена на базата на една средновековна монета, дукат на Душан или Срацимир по оценка на нумизмати, което отнася хронологията на некропола към 1380 г. Останалите находки бяха рядкост, като изключим няколко бронзови копчета (обр. 3).

Откритият средновековен некропол допълва картината за система на селището под днешния гр. Сандански. Досега части от средновековен некропол от XII в. бяха открити в рамките на съвременния град до църквата Св. Георги и до късноантичната базилика от ул. „Партизанска“. Наличието на некропола потвърждава тезата за непрекъснат поселищен живот на селището, продължил и през XIV в. като малко село.

СЕЛИЩА, СПАСИТЕЛНИ РАЗКОПКИ

№54. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА СРЕДНОВЕКОВНО СЕЛИЩЕ В ЗЕМЛИЩАТА НА СЕЛАТА ТРОЯНОВО-Г. ДЕТЕЛИНА В КОМПЛЕКСА „МАРИЦА-ИЗТОК“

Борис Борисов, Жулиета Гюлева

През 2013 г. продължиха спасителните археологически проучвания на средновековното селище в землищата на селата Трояново и Голяма Детелина. Обектът се намира непосредствено на ръба на рудник Трояново – север.

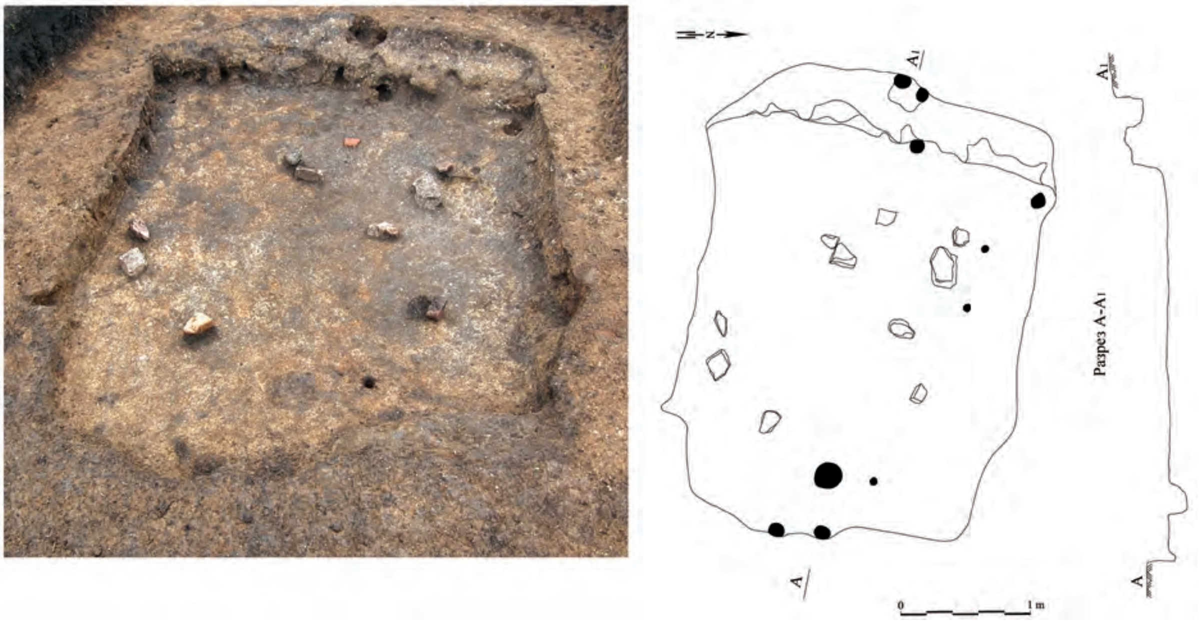

Обр. 1. Стопанско помещение №8.

През отчетния сезон беше проучена площ от 1300 м², на която са открити и проучени едно жилище, 4 стопански помещения и 12 нови сметни ями.

Жилището – наземно по тип, е вкопано съвсем леко спрямо нивото на околния терен, което е най-силно изразено в северозападната му стена, където дълбочината достига 0,30 м, а на югоизток е по-плитко вкопано и дълбочината му намалява до 0,20 м. Формата му е правоъгълна със силно заоблени ъгли, с дълж. 6,23 м и шир. 3,55 м. Ориентирано е по надлъжната си ос СЗ – ЮИ. Стените му са изградени от дървени колове и плет измазан с глина, от които са запазени 9 дупки. 8 от тях са с кръгла форма и диам. от 0,23 до 0,40 м и дълбочина от 0,18 до 0,60 м, а в основата на южната стена има друга дупка с правоъгълна форма с размери 0,30 х 0,40 м, която на дълбочина 0,20 м преминава в овална. Подът на жилището е застлан с нанесена жълто-белезникава, трамбована глина.

Отоплителното му съоръжение представлява вкопано на 0,34 м под нивото на пода огнище, разположено почти в централната част. Огнището е с дълж. 1,80 м и шир. 1,50 м. Върху дъното му е открит дебел 0,10 м пласт от пепел и въглени.

Друга, плитка яма с неправилна овална форма е открита в югозападния ъгъл. Тя е с максимални размери 1,60 х 1,45 м и дълб. 0,25 м. Върху ямата е открита редица от средни по големина ломени камъни с дълж. 1,30 м, които по всичко изглежда, са били редени. На няколко места върху пода на жилището са открити струпвания от покривни керемиди и ломени камъни, които по всяка вероятност са затискали сламения покрив.

В жилището са намерени глинен свещник, тежест за рибарска мрежа, желязно ножче, бронзов пръстен, бронзов надушник, желязна скоба и фрагмент от усукана стъклена гривна. Заслужава внимание и един фрагментиран рисуват с червена боя съд, който отново потвърждава датировката към втората половина на XII в.

През отчетния период са проучени четири нови стопански помещения. Две от тях (№ 10 и 11) са с почти квадратна форма и с размери: 2,50 х 2,40 и 2,15 х 2,35 м, едно е с правоъгълна (№8), с размери 2,96 х 2,55 м (обр. 1), а последното е с овална форма (№9) и размери: 4,50 х 3,85 м. Всички помещения запазват леко вкопаване спрямо нивото на околния терен, което варира от 0,10 до 0,50 м. Стените на помещенията са били от колове и плет, а подовете са от трамбована нанесена жълто-белезникава или бяла трамбована глина. В три от помещенията са открити вкопани под нивото на пода ями-зърнохранилища. Върху подовете им са открити единични камъни, които очевидно са затискали сламените покриви.

Проучените жилищни и стопански помещения намират най-точни паралели сред подобни от цяла поредица средновековни селища в района на комплекса „Марица-изток“ и от Североизточна Тракия – Дядово, Караново, Знаменосец, Гипсово, Гледачево I, Полски Градец, Искрица и Крум (Борисов 2005, 310-317).

По време на разкопките са намерени многобройни находки – предмети от домашния бит (ножове, огрибки, глинени прешлени за вретено), предмети от въоръжението (върхове от стрели) и голямо количество фрагменти от стъклени гривни.

Най-многобройният материал е керамиката. Представена е от всички характерни за периода на византийското владичество групи – обикновена, със златиста и червена ангоба, глазирана, сграфито и рисувана. Придобитата от разкопките масова керамика е обработена с Типологията на фрагментарния материал (ТФМ), с която е обработена и керамиката от средновековните селища до селата Полски Градец, Гледачево I и III, Гипсово, Знаменосец, Радневско, Дядово, Караново и Асеновец, Новозагорско, гр. Любимец, с. Крум, Димитровградско и крепостта край с. Искрица, Гълъбовско (Борисов 2002, Борисов 2013, 341-358). Керамиката от проучваното селище показва стойности, съответстващи на хоризонтите от втората половина на XII в. Всъщност тази датировка се потвърждава и от намерените през предходните археологически сезони две корубести монети, първата от които е напълно нечетима, а втората – на Исак II Ангел (1185 – 1195).

По всяка вероятност и това средновековно селище и било организирано напуснато в началото на 1190 г. под натиска на кръстоносците от Третия поход, подобно на много други селища.

Наблюденията категорично показват, че на запад се появяват вкопани съоръжения с голяма концентрация, което свидетелства, че селището се развива и в тази посока.

През отчетния сезон бяха почистени профилите на отводнителния канал, където още през 2012 г. бяха забелязани голям брой вкопани съоръжения. Установено е, че една част от съоръженията се отнасят към средновековието и без никакво съмнение са част от същото селище, друга част са ранновизантийски, а в най-южната част личат и няколко ями от късножелязната епоха.

В заключение трябва да се отбележи, че проучените съоръжения са само част от средновековното селище. Наблюденията категорично показват, че същото продължава на запад и юг, където теренът все още е незасегнат от минните работи и следва да бъде проучен.

Литература

Борисов 2002: Б. Борисов. Керамика и керамично производство през XI-XII в. на територията на днешна Югоизточна България. – „Марица-изток“. Археологически проучвания, 6, Раднево, 2002.

Борисов 2005: Б. Борисов. Средновековното село през IX-XII в. на територията на днешна Югоизточна България. – В: Проф. д. и. н. Станчо Ваклинов и средновековната българска култура. В. Търново, 2005, 310-317.

Борисов 2013: Б. Борисов. Полски Градец. Археологически проучвания, 1. В. Търново, 2013.

№55. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ В М. ГЕРЕНА В ЗЕМЛИЩЕТО НА СЕЛО ЗНАМЕНОСЕЦ, ОБЩИНА РАДНЕВО

Пламен Караилиев, Ангелина Пировска, Рени Петрова

Местността „Герена“ се намира на 1,5 км западно от центъра на гр. Раднево. Археологическия обект е разположен на първата незаливна тераса заключена между реките Кумурджа и Съзлийка. На 600 м южно от него, но на десния бряг на р. Съзлийка се намира селищна могила „Асарлъка“, на която са установени културни пластове от неолита, халколита, бронзовата епоха, двата периода на желязната епоха, римски и, ранновизантийски период и селище и некропол от средновековната епоха. При наши наблюдения, средновековно селище съществува и срещуположно на селището при „Асарлъка“, но на десния бряг на р. Кумурджа. Средновековна керамика има и по повърхността в участък разположен на левия бряг на р. Блатница. На 900 м североизточно от обекта е разположено ямно поле от ранножелязната епоха. Южно от него при прокарване на уличната мрежа и строежа на жилища, са намирани човешки кости и накити, включително и стъклени гривни. В началото на 70-години на XX в. за предотвратяване на разливи са изградени пясъчни диги по бреговете на двете

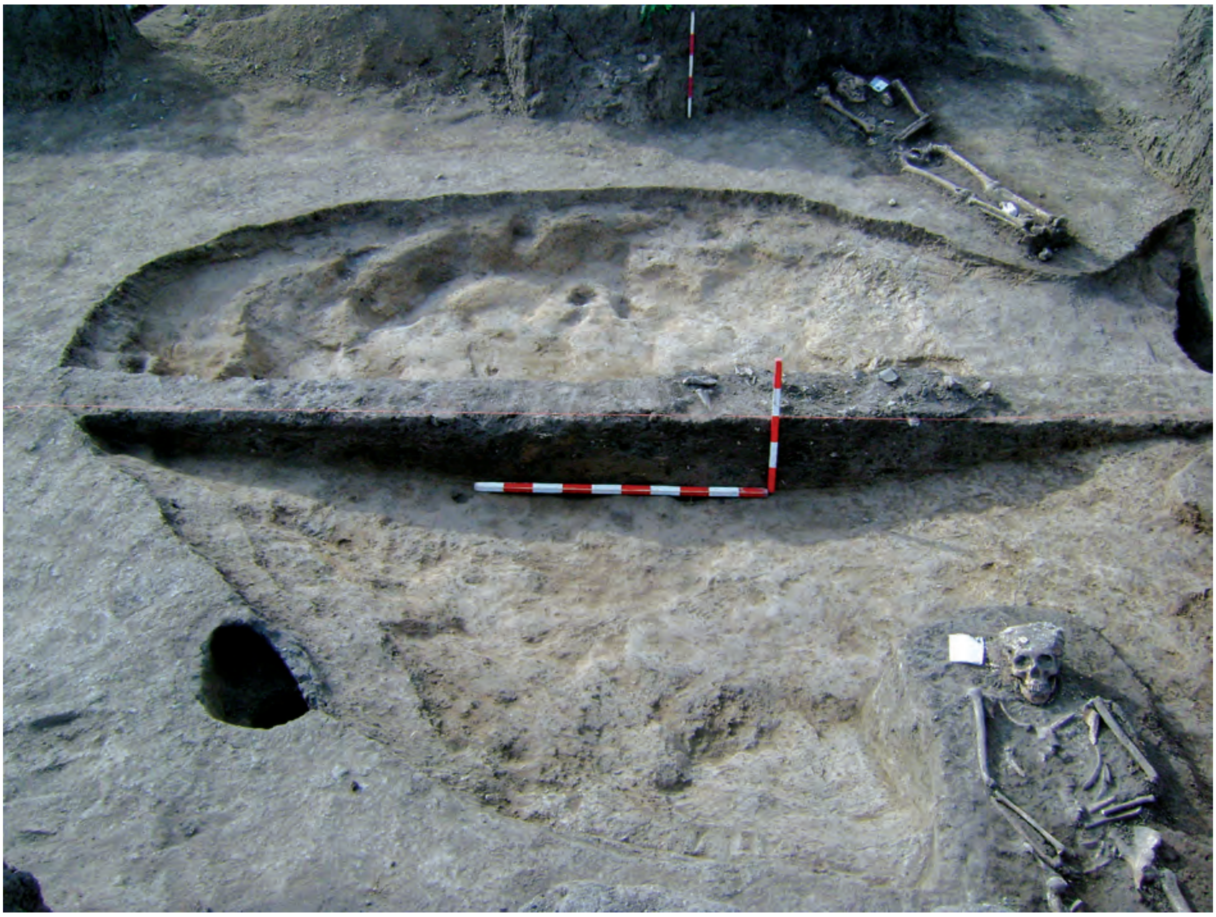

Обр. 1. Структура от неолитната епоха.

реки, като материала за тях се взема включително и от повърхността на обекта. По цялата му площ, над материка е разположен дебел пласт речен пясък, който е причина да бъде използвано мястото като пясъчна кариера, довело до унищожаване на археологическите структури в южна и западна посока. До 1996 г. мястото е интензивно обработвано, след което се изоставя и се превръща в нерегламентирано сметище.

Проучванията се проведоха в резултат на общинска инициатива за прочистване на сметището и регионална програма за временна заетост. Те започнаха в началото на м. август с 24 души работници и продължиха 52 работни дни, под научното ръководство на Пламен Караилиев и заместници Ангелина Пировска и Рени Петрова. Техническата документация е направена от Росица Йоргова.

След първоначално зачистване на терена от треви и нискостеблени храсти бе заложена планквадратна мрежа на площ от 3 дка. Основната цел бе да се провери стратиграфията и хронологията на обекта и да се определят по възможност неговите граници. В изпълнението на тази задача разделихмме обекта на три сектора с обща проучвана площ от около 900 м^2, като навсякъде достигнахме стерилния пясъчен слой на дълбочина 1-1,20 м.

В Сектор I бе проучено вкопаване от неолитната епоха (обр. 1). Има вероятност да е функционирало като стопанска постройка ако съдим по двете дупки за колове от източната му страна. Следващата регистрирана епоха е бронзовата, от която проучихме 6 ями. От ранножелязната са проучени 7, а от късножелязната общо 5 ями. Тук оправдан интерес представляват керамичните двустранни печати за нанасяне на S-виден орнамент, характерен за периода на щемпелованата украса. Бе регистриран културен пласт, без конкретна археологическа структура, в този сектор има и фрагментирана керамика от халколитната епоха. От средновековната епоха са проучени изцяло 7 ями, едно жилищно помещение и половината на още две жилища. Проучени са и 25 гроба от некропола на селището.

Сектор II е разположен на най-високата част на терена. В източната част е прокаран канал с посока север – юг и ширина 2,5 м, който е унищожил средно между 15 и 20 гроба. Проучени са една яма

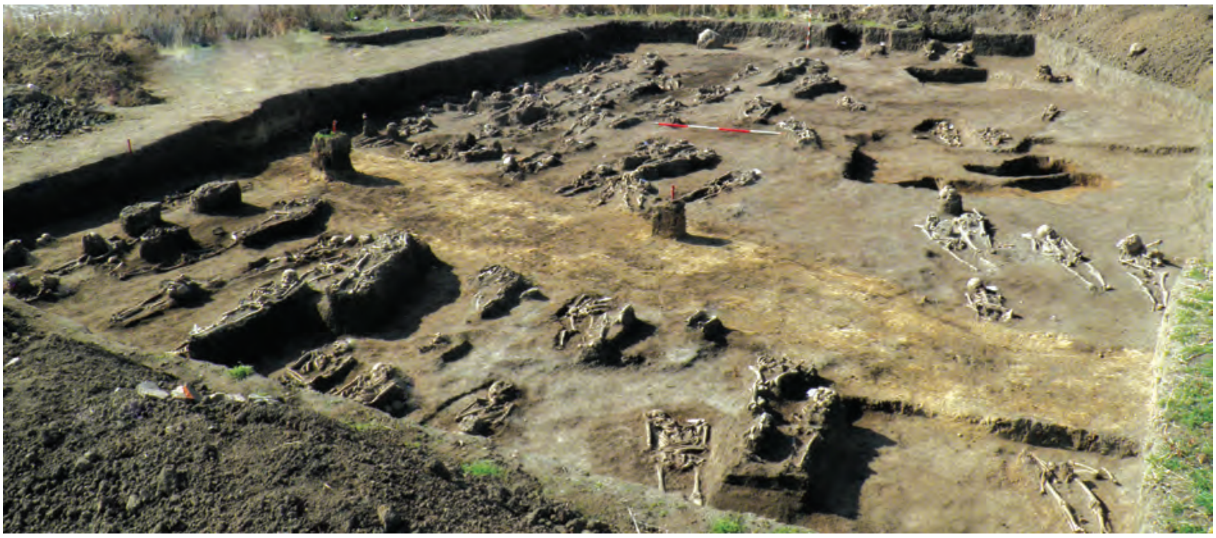

Обр. 2. Част от средновековния некропол.

от ранножелязната епоха и 2 от средновековието. От същата епоха в северния участък на сектора се проучиха, след демонтирането на гробовете, 3 цели и частично едно жилище. От средновековния некропол са проучени 139 гроба (обр. 2). Без установен културен пласт в северната периферия има висока концентрация на керамика и мазилки от бронзовата епоха.

Сектор III е разположен източно и по ската на незаливната тераса. В границите на проучваната площ разкрихме девет жилищни, едно стопанско помещение и две ями от средновековната епоха. Тук не бяха открити гробове.

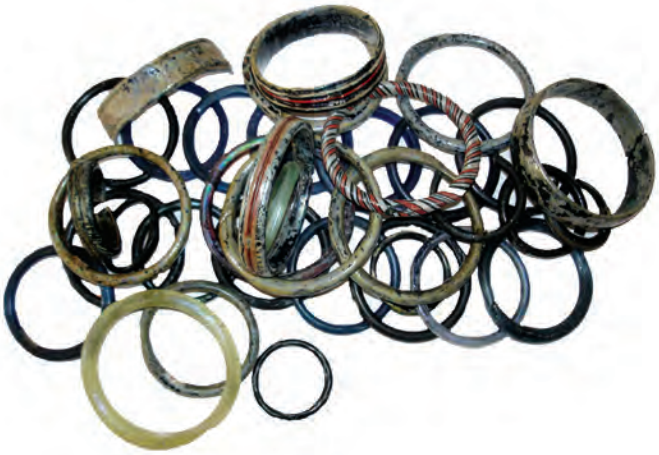

Обр. 3. Стъклени гривни.

Една от основните задачи при проучването беше да се определят границите на средновековното селище и прилежащия към него некропол. За съжаление границите на селището не бяха определени. Но въз основа на направените контролни сондажи с известна доза увереност може да се предположи, че селището се развива от запад към изток, където е разположен сектор III и продължава в източна посока. В сектор II селището вероятно се развива в северна и североизточна посока. По сигурни данни имаме за границите на некропола, който се развива около най-високата част на терена. В северна, западна и южна посока при направените контролни сондажи не се откриха гробове. Неизяснена остава границата само в източна посока. При така очертаната площ некропола не надхвърля повече от 3 дка.

Хоризонталната стратиграфия на селището е отчетливо проследима. Първоначално жилищни постройки има в трите сектора, като постепенно се изтеглят в източна посока и освобождават място за некропола. Вертикална стратиграфия имаме и при жилищата и при некропола. Наситеността на некропола се увеличава от запад към изток и от север към юг. Общо за обекта стратиграфската картина е следната: хумусен пласт с дебелина до 0,25 м. Средновековен културен пласт с дебелина 0,10-0,15 м. Следва пласт с дебелина 0,20-0,30 м с концентрация на керамика от епохите преди средновековната. Следващия пласт от 0,30 м достига до стерилен пласт речен пясък, след който следва светложълт материков пласт. В последните два пласта са вкопани част от жилищата и гробните ями.

В проучените участъци са установени археологически структури от неолита, ранна и късна бронзова епоха, двата етапа на желязната епоха и Средновековието. Халколитната епоха е засвидетелствана само с фрагментирана керамика. От римската епоха има два фрагмента керамика и четири монети. Въз основа на многобройния керамичен материал, включително и 21 броя цели форми, подкрепен от 11 броя монети, открити в жилищните помещения, и накитите, (обр. 3) поставяме селището и некропола в границите от края на XI до края на XII в. Най-ранната монета е на Алексий I Комнин (1081 – 1118), а последната на Мануил I Комнин (1143 – 1180), открита в жилище №11, сектор III, която бележи и финала на селището.

№56. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ТЕРЕН, СОБСТВЕНОСТ НА БЪЛГАРСКА БАНКА ЗА РАЗВИТИЕ АД, УЛ. ДЯКОН ИГНАТИЙ №1, СОФИЯ

Емилия Евтимова, Катя Меламед

Спасителните археологически разкопки на ул. „Дякон Игнатий“ №1, УПИ II, кв. 482, м. Центъра – зона А, район Средец, гр. София, са предизвикани и финансирани от Българска банка за развитие АД във връзка с инвестиционните ѝ намерения за проект „Преизграждане на съществуваща триетажна административна сграда, надстройка с три етажа, едно подземно ниво и временно укрепване на фасада“.

Площта за проучване е близо 800 м², голяма част от която е заета от съвременни канализации и шахти, както и дълбоки каменни основи.

Предварителното проучване на археологическия екип установи, че на същото място през Османската епоха има паянтови постройки и казарми, свързани с конака, построен през 1872 г. След Освобождението тези постройки са разрушени, теренът заравнен и на него е построен хотел „България“, 1880 – 1890 г. Архитект е Антонин Колар. Хотелът заема цялата проучвана площ. През 1944 г. в южната му част пада бомба, която предизвиква пожар в цялата сграда, видно ясно от изгорели масивни греди от вътрешната страна на фасадата (подлежаща на реставрация и вграждане в новата конструкция). Теренът се заравнява отново и сградата се ремонтира. Заравняването личи добре в сондаж 2.

Наред с това е изготвена обширна библиография на археологически проучвания, предизвикани от строежите в значително по-обширен район около споменатия терен, извършени с преустройството на площада пред двореца до началото на 50-те години. Съобщава се за праисторически обекти, но площите им не засягат изследвания терен.

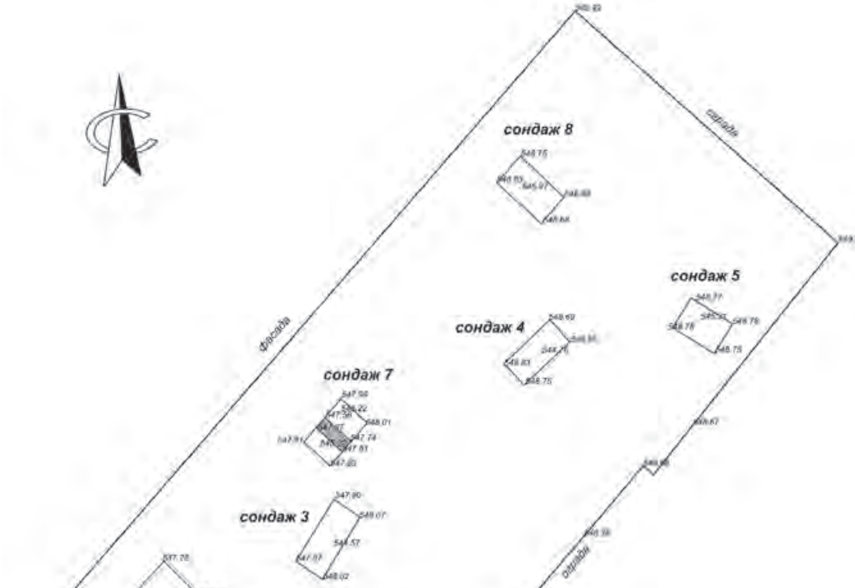

Обр. 1. Геодезически план на разкопаваната площ.

По време на заравняване на площада пред двореца са открити старини от Османския период.

По време на спасителните проучвания са направени 8 сондажа с различни размери в зависимост от съществуващата инфраструктура и масивните каменни основи на хотел „България“. Дълбочините им стигат 4 м от кота 0 (обр. 1).

Установи се, че турските постройки са изградени от тухли и камък, като стъпват върху стерилен терен. Те заемат предимно южната половина на изследвания терен. На север от тях се развива двор или улица. Изводите са направени въз основа на концентрацията на керамични фрагменти и животински кости, съсредоточени в южните сондажи. На север керамиката почти липсва, както и животински кости. Откриват се обаче железни подкови.

При строежа на хотел „България“ турските тухлени постройки са разрушени и заравнени, което действие личи ясно в направените сондажи. Част от керамиката от Османския период носи масивни следи от хоросан, очевидно вградена в основите на хотела. От самия хотел, пострадал от бомбардировките, се откриват железни пирони и други елементи от градежа, стъклени фрагменти от прозорци и съдове, порцеланови сервизи, както и фрагменти от порцелан британско производство от XIX в. – плато и поднос с надпис Buckingham Palace.

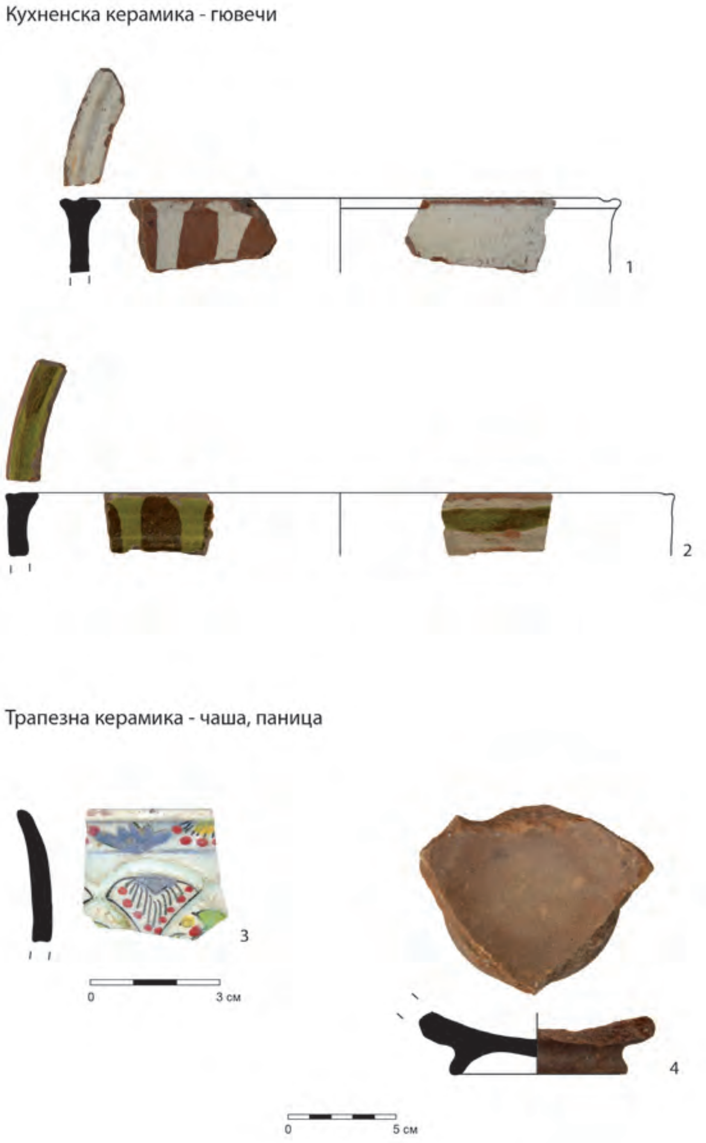

Обр. 2. Керамични съдове.

Според направения анализ, керамичните фрагменти, произлезли от долните пластове в сондажите, принадлежат към Османската епоха. Не са открити фрагменти с по-ранна дата от втората половина на XVIII-XIX в. Структури от същия период не са запазени. Няма данни за по-ранни структури.

Керамиката от проучвания обект е обработена от В. Тодоров. Тя е датирана въз основа на нейните стилистични и формално-технологични белези. От направения анализ той достига до следните изводи: най-ранен е фрагментът от фаянсова чашка, богато украсена с полихромна растителна украса, особено характерна за фаянсовото производство на град Кютахия, северозападна Мала Азия, от втората половина на XVIII в. Основната част от керамиката принадлежи най-общо на XIX в. Представена е от обичайните за епохата изделия като гювечи, кюпове, стомни, легени и кахли за зидани печки. Характерна за епохата е и украсата на съдовете, която се състои от опростени или стилизирани растителни мотиви, вертикални ивици от ангоба, петна от цветна глазура и ивици от манганови окиси. Често срещана е плътната зелена или жълта глазура, нанесена върху бяла подглазурна ангоба (обр. 2 и 3).

Съществуват данни за местно грънчарско производство. Изводът почива върху керамични фрагменти, чиято повърхност не е обработена след изпичането – липсва подглазурна ангоба и глазура. Тези белези определят фрагментите като най-вероятен полуфабрикат и могат да бъдат отнесени към продукцията на местна грънчарска работилница. Към тази група може да се причисли и силно обгоряло устие от стомна, което вероятно е производствен брак. Данните от анализа на керамиката от проучвания терен допълват наблюденията за разнообразието от форми и украси на съдове от Османския период и Възраждането, открити при разкопки от средата на XX в. в центъра на града, както и проучванията от последните години на Метростанция 8-II и бул. „Христо Ботев“ №52. Предоставени са и нови данни за местно грънчарско производство.

Остеологичният материал от проучванията е анализиран от д-р Л. Нинов. Според направените от него изводи, намерените кости имат характеристиките на кухненски останки. Много рядко има кости от кон и котки. Понякога по костите има следи от зъби на месоядни, основно кучета. Вероятно единичните фрагменти от конски кости са разнесени от кучета.

Резултатите показват, че няма голямо видово разнообразие в храната на войниците. То е включвало овце, говеда и кокошки. В менюто липсва дивеч.

В заключение д-р Нинов съобщава, че през изследвания период ръста на говедата не е висок, но овцете са доста едри. Това са първите изследвания с точна дата от Османската епоха.

Въз основа на направените проучвания и кабинетна работа, археологическият екип освободи терена за осъществяване на инвестиционните намерения на Българска банка за развитие АД.

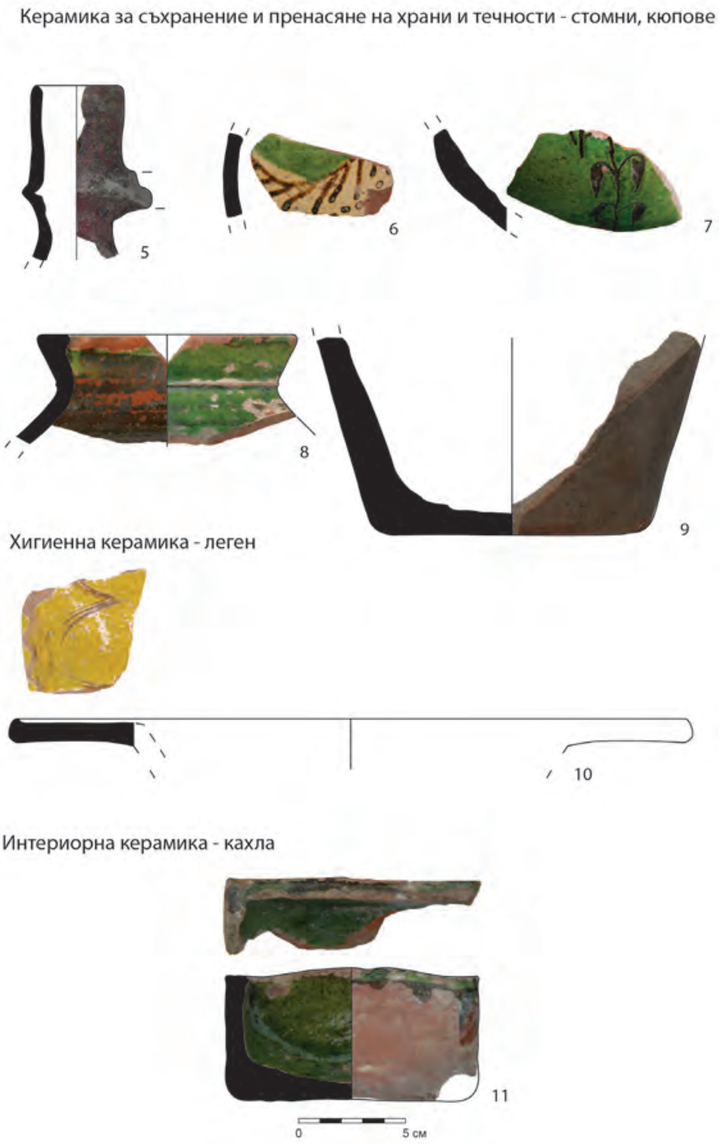
Керамика за съхранение и пренасяне на храни и течности - стомни, кюпове
5
6
7
8
9
Хигиенна керамика - леген
10
Интериорна керамика - кахла
11
0
5 см

Обр. 3. Керамични съдове.

№57. СПАСИТЕЛНИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ „УПИ VII-2, КВАРТАЛ 209, М. „ЦЕНТЪР ЗАПАДНО НАПРАВЛЕНИЕ“, БУЛ. ХРИСТО БОТЕВ №52 – ХОТЕЛ ЦЕНТРАЛ

Емилия Евтимова, Александър Станев

Разкопките бяха проведени във връзка с инвестиционни намерения за строеж на хотел във времето между 01.10 – 18.12.2013 г., с ръководител Емилия Евтимова, зам. ръководител д-р Александър Станев, 5 души екип и 4 студенти от СУ „Св. Кл. Охридски“ по програма „Студентски практики“ към МОН.

Предварителното проучване показа нееднократно застрояване на парцела, включително и масивно строителство, което в западната част на обекта достига до 4,50 м дълбочина от съвременния терен. След премахването на съвременните деструкции се установи наличието на следните структури:

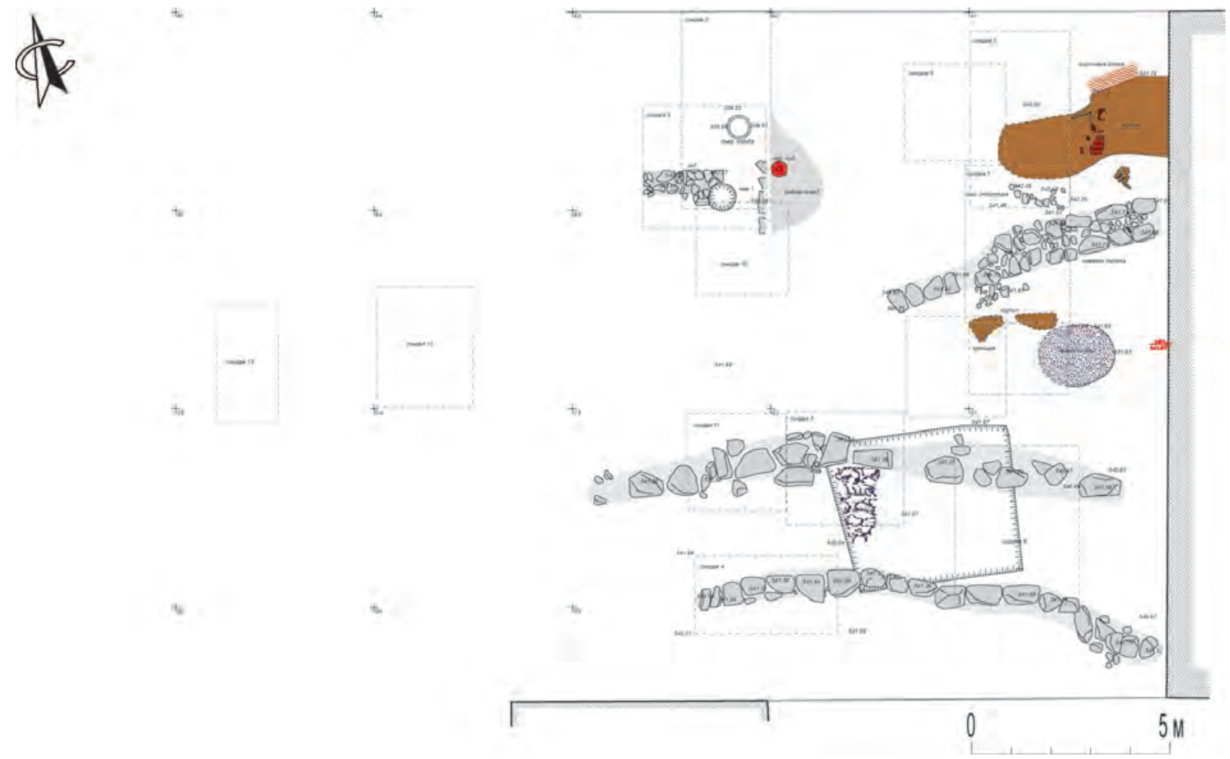

Обр. 1. Общ план.

- Паднала кирпичена стена с керамично струпване (размери 3,60 х 1,60 м; кота 541,78 м.) в кв. А1, датирана в края на XIX в. с монети от първата емисия на Княжество България; под кирпичената стена се разкри фрагмент от синхронен водопровод (5 сегмента тръби с обща дължина 1,25 м);
- Синхронна каменна пътека (размери 6,50 х 1,10 м; кота 541,76 м), интерпретирана като улица в кв. В1;
- Огнище (размери 1,90 х 1,60 м; кота 541,78 м), непосредствено на юг от улицата в кв. В1 и две подови нива западно от нея в кв. А2 (размери около 2,50 х 1,90 м; кота 541,78 м) и В2 (не бяха засечени размери; кота 541,73 м), също синхронни;
- В южна посока се разкри масивна варница, запълнена със съвременни материали, датирана в XX в. (размери 4,80 х 4 м; кота 542,00 – 541,07 м);
- Две редици от камъни, ориентирани посока изток – запад. Редиците са успоредни и са изградени от масивни работени блокове, поставени с плоска част нагоре (ширината на двете редици варира между 1,40/1,60 м; дължината е съответно на южната – 1250 м и на северната 12 м; кота 541,46 м). Евентуална датировка – XVIII – XIX в. (обр. 1).

В дълбочина, във всички квадрати, не бяха регистрирани други структури. Материалите са смесени и се датират масово XIX-XX, а отделни находки от XV – XVIII и от IV-V в. Също така се установи, че керамиката, монетите, находките и остеологичният материал намаляват рязко в дълбочина и в западна посока.

Проучването продължи със залагането на сондажи, като акцентът падна по линията на квадрати 1, където бяха концентрирани археологическите структури. От кота 541,20-541 м в най-южната проучвана част, със силна денивелация в северна посока, се локализираха баластрови и пясъчни пластове, които бяха интерпретирани като коритото на река. След консултация с геоморфолог (доц. д-р Росица Кендерова) се потвърди наличието на речно русло, ориентирано от юг на север, с отклонение на северозапад, в рамките на проучваната площ. Реката е засвидетелствана при строежа на МЗ (бившата Софийска окръжна палата).

Наличието на река, респективно доведе до интерпретирането на двете редици от камъни като бродове. Усвояването на терена, свързано със засипване на речното русло, е датирано с монети преди краят на XVIII – началото на XIX в.

Анализът на движимите културни ценности диференцира наличието на антични, късносредновековни и съвременни материали. Античните находки се датират IV-V в., като интерес предста-

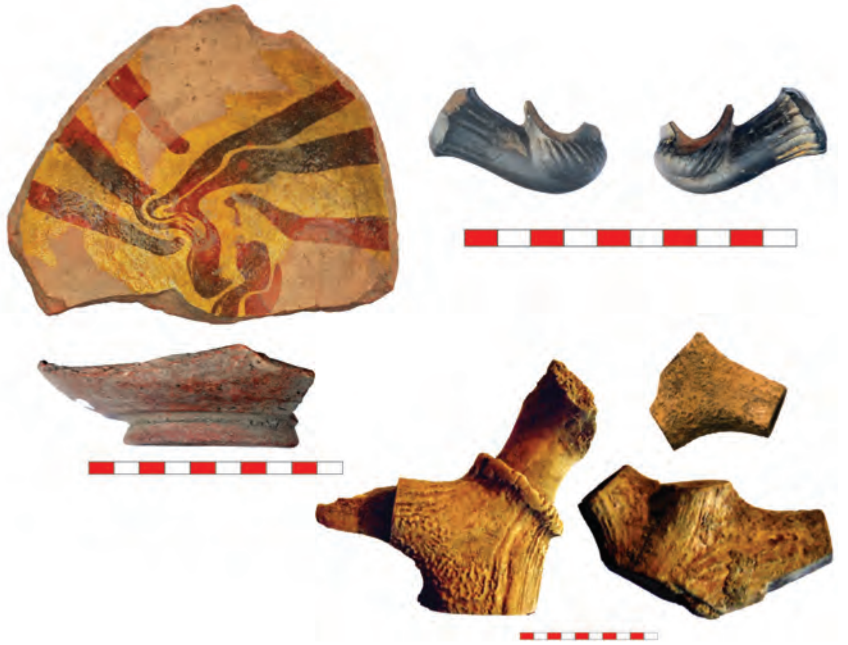

Обр. 2. Данни за местно производство.

влява локализирането им само в квадрати А1/А2/В1/В2 или североизточния ъгъл на обекта, както и фактът, че монетите и металните предмети са количествено повече от керамичните фрагменти.

Късносредновековната битова керамика е представена от разнородни по форма и предназначение съдове, които показват слаба концентрация на фрагменти от XVI – XVIII и масов материал XIX в. На обекта са засечени множество полуфабрикати, които се датират в XIX в. и доказват наличието на работилници за производството на местна керамика в непосредствена близост. Потреблението на лули може да се определи между средата на XVII – втората половина на XIX в., като също се локализира местно производство. Друга производствена сфера представляват откритите предмети от кост и рог. При обработката на остеологичния материал бяха идентифицирани над 60 работени кости от говедо и 3 еленови рога (обр. 2).

Нумизматичният материал е представен от 9 антични (IV – V в.), 51 османски монети (основно от XIV – XV, и единични екземпляри от XVI – XVIII в.), 4 корабни жетона (краят на XVIII – XIX в.) и 8 съвременни монети (емисии на Княжество България от 1881 и 1888 г.).

Основният резултат от проведените разкопките показа, че на проучваната площ няма културни пластове (с изключение на каменните бродове) до годините след Освобождението. Реката е била активна до късносредновековно време, след което теренът е усвоен, като е изравнен с пръст от други места. Античният материал е концентриран, което предполага извозването му от един обект, докато средновековният показва вариации в керамиката и дребните находки и вероятно извличането му е извършвано от повече от една кариера.

№58. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ „СТАРОБЪЛГАРСКО СЕЛИЩЕ“ ПРИ С. ХЪРСОВО, ОБЩИНА НИКОЛА КОЗЛЕВО

Константин Константинов

През изминалия сезон археологическите проучвания на обект „Старобългарско селище“ край с. Хърсово бяха проведени под ръководството на гл. ас. д-р Константин Константинов (Шуменски университет) и доц. д-р Стойчо Бонев (НАИМ–БАН, Филиал-Шумен) като научен консултант. В продължение на 12 работни дни, от 15 до 27 юли 2013 г., в разкопките взеха участие 4 наемни работници и 10 студенти от специалностите „История“ и „Археология“ при Шуменския университет „Епископ Константин Преславски“, като част от провеждането на лятната учебна практика. Средствата за проучванията бяха осигурени от спонсори. Техническото заснимане на обекта и изработването на полевата документация бе извършено от инж. Светлозар Стоянов – проектант при НАИМ–БАН, филиал Шумен. Керамичният материал бе обработен и анализиран от Станка Георгиева от НАИМ–БАН, филиал Шумен и Мариана Стефанова от РИМ – Шумен. Металните предмети бяха реставрирани и консервирани от Галина Цекова от РИМ – Шумен.

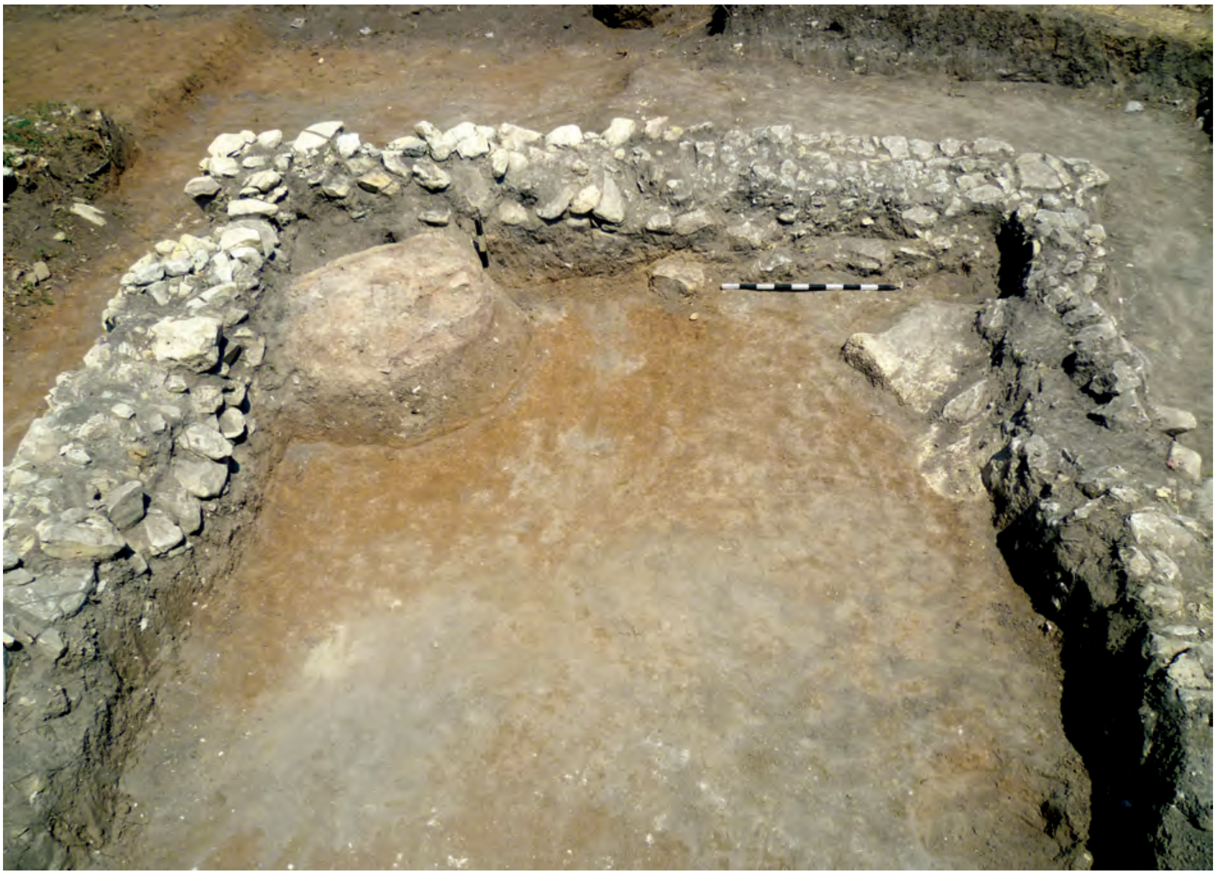

Обр. 1. Каменна сграда №2 (поглед от юг).

Според предварителния план теренната работа бе съсредоточена в северния сектор на обекта. Целта на тазгодишната кампания бе цялостно проучване на каменна сграда №2 и вкопано жилище №5, засечени през предходния археологически сезон.

В кв. А3 и А4 приключи проучването на каменна сграда №2, започната през 2012 г. (обр. 1). Има четириъгълен план и е ориентирана с надлъжната си ос в посока североизток – югозапад. Външните размери на сградата са 4,60 х 5,30 м, а вътрешните – 3,40 х 3,90 м. Зидът е от едри, силно ронливи, жълти камъни с калова спойка. Средната му ширина е 0,70 м. Максималната му запазеност е 4 реда на височина 0,70 м. Южният зид на сградата е силно обрушен и на места липсва. Сградата е успоредна, в една ос и в еднаква стратиграфска позиция с разположената на около 2 м западно от нея каменна сграда №1.

В северозападния ъгъл на сграда №2 се оформиха очертанията на подницата на пещ №2. Има неправилна елипсовидна форма с диаметър 1,10-1,20 м. В срещуположния североизточен ъгъл се оформи петно от трамбована жълта глина с неизвестно предназначение. Културният пласт във вътрешността на сградата е от кафява хумусна пръст с множество фрагменти старобългарска битова керамика с врязана украса и по-малко на брой образци със сив цвят и излъскани ивици. Голяма концентрация на кости от едри животни. Металните находки са рядкост – железни върхове на стрели и ножчета. Срещат се голям брой брусове от сиво-зелен шифер. Подовото ниво се достига на дълбочина 1 м от съвременния терен.

През изминалата археологическа кампания беше завършено проучването и на вкопано жилище №5 в кв. А’5 и А’6 (обр. 2). Разположено е на около 15 м югоизточно от сграда №3. Жилището е ориентирано по посоките на света. Има четириъгълна форма с размери 3,40 х 3,60 м. Землянката е вкопана на дълбочина 0,80 м в здравия терен и на още 0,30 м от съвременния терен. Източната и западната ѝ страна са укрепени с еднолицеви зидове от едри необработени камъни с калова спойка. Дължината им е 2,60 м, а ширината им е 0,40 м. Запазени са на височина 0,70 м. Горивното съоръжение е разположено в североизточния ъгъл на вкопаното жилище. Представлява каменна печка, градена от едри плочести камъни, в основата поставени на ребро. Външните размери ѝ са 0,65 х 0,75 м, а вътрешните – 0,45 м х 0,50 м.

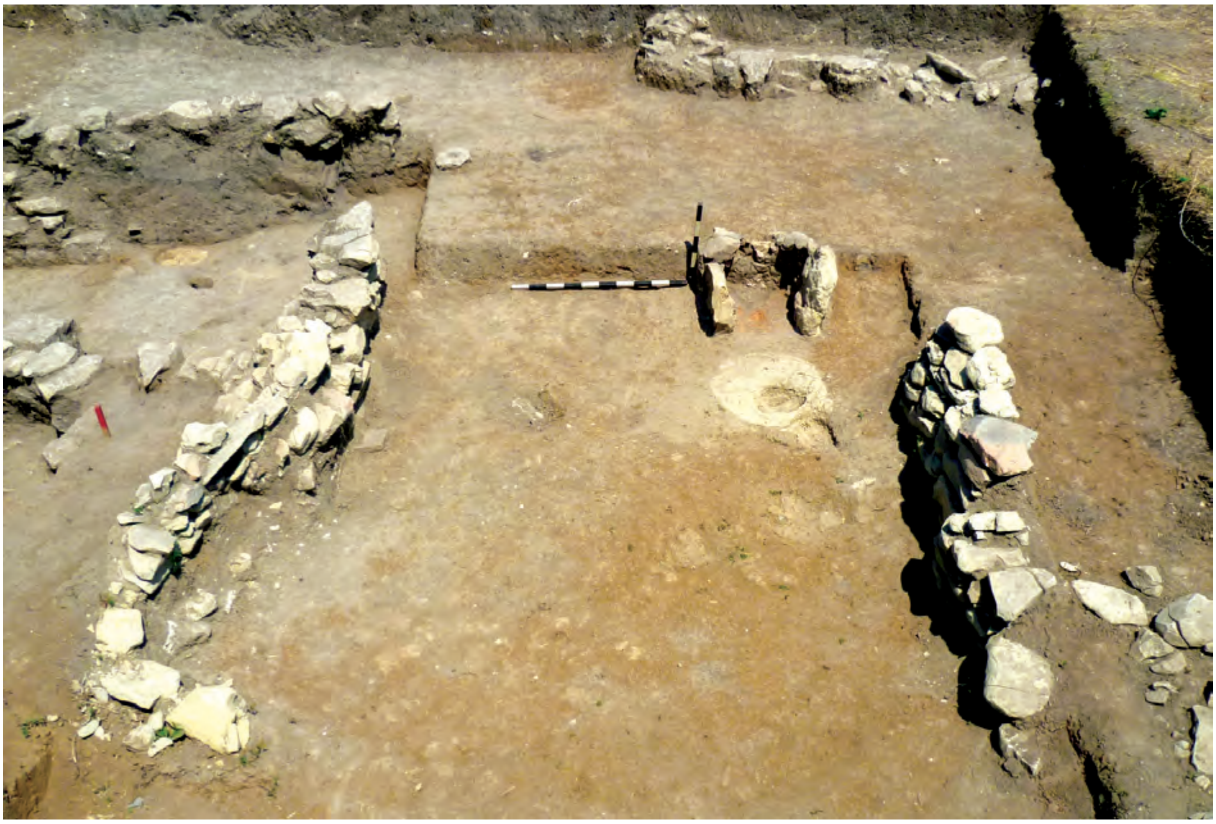

Обр. 2. Вкопано жилище №5 (поглед от юг).

В североизточния ъгъл на кв. А’5 на дълбочина 0,40 – 0,60 м се оформиха очертанията на зид от едри камъни в посока изток – запад. Ширината му е 0,60 м, а засега е проучен на дължина 3,10 м. Вероятно става дума за южния зид на нова каменна сграда №5.

След окончателното проучване на вкопано жилище №5 започнахме работа в кв. А5 с цел разкриване на зида, който попада под западния еднолицев зид на землянката. Културният пласт се отличава с рохка, почти пепелява пръст. Изобилстват керамични фрагменти от гърнета с врязана украса (предимно устия и стени и по-рядко дъна). По всичко личи, че става дума за новооткрито вкопано жилище с пореден №6. От север и запад землянката е вкопана в нездрав терен, което обяснява и укрепяването на стените с еднолицеви зидове. Изградени са от едри ломени камъни разположени на 9 – 13 реда с височина 1,20 м. Северният зид е двулицев на разстояние 1,90 м от северозападния вътрешен ъгъл, след което преминава в еднолицев зид с дължина 2,05 м. На 0,35 м източно от северозападния вътрешен ъгъл се оформя ниша в зида с размери 0,50 х 0,40 м. Западният зид на землянката е проучен на разстояние 2,05 м в южна посока и продължава в непроучения терен на съседния квадрат А6.

На разстояние 1,65 м от северния зид на землянката се развива друг подобен зид в посока изток – запад, състоящ се от три реда камъни на височина 0,50 м. На този етап е проучен на дължина 2,30 м и е свързан със западния зид на землянка №5. В профила на непроучения кв. А6 личи друг зид, който вероятно оформя границите на вкопаното жилище от юг. Тези два успоредни зида затварят пространство с вътрешни размери 0,90 м. Пръстта във вътрешността е рохка, примесена с пепел и въглени. По керамичните фрагменти (в голяма концентрация) личат следи от опушване. Вероятно става дума за пещ, която предстои да бъде проучена, както и цялата землянка, през следващата археологическа кампания.

На дълбочина 1-1,20 м от съвременния терен и на 0,80 м от околния терен във вътрешността на вкопаното жилище се попадна на едри плочести камъни. След демонтирането им се оказа, че лежат върху културен пласт, което дава основание да се предполага, че вероятно са нападали от околните зидове. Подовото ниво на землянката е от жълта трамбована пръст. Достига се на дълбочина 1,20 м от терена на X в. и на още 0,40 м от съвременния терен. В северозападния ъгъл се оформи овална яма, запълнена с едри камъни. Диаметърът ѝ е 0,60 м. Дълбочината на вкопаване на ямата в здравия терен е 0,10-0,15 м. Непосредствено до южния профил на квадрата се откри и друга яма с диаметър 0,40-0,50 м. На този етап е проучена на дълбочина 0,35 м в здравия терен. Във вътрешността ѝ се откриват дребни въгленчета, както и плоски камъчета. На пода на землянката на разстояние 2,25 м от северозападния вътрешен ъгъл се попадна на петно с хоросанов пълнеж с диаметър 0,30 м. На този етап функциите му не са изяснени.

Находките от културния пласт на вкопаното жилище са каменни брусове, железни игли, ножчета, костени астрагали, шила и др.

Постигнатите през изминалия археологически сезон резултати потвърдиха предположението, че върху високата тераса в м. Бадалъците край с. Хърсово, община Никола Козлево е съществувало значително по размери неукрепено старобългарско селище. Изяснено бе, че каменното строителство в този район се развива на два етапа – по-ранен, свързан със сгради № 1 – 3 и по-късен, засвидетелстван засега чрез сграда №4. Ако към това се прибавят и двата етапа на развитие на вкопаните жилища се получава една сложна стратиграфска картина, представяща живота на населението в м. Бадалъците през IX – XI в. (обр. 3). Изследователският екип има основания да смята, че бъдещите проучвания на територията на селището ще хвърлят допълнителна светлина върху ранносредновековната селищна мрежа в Североизточна България.

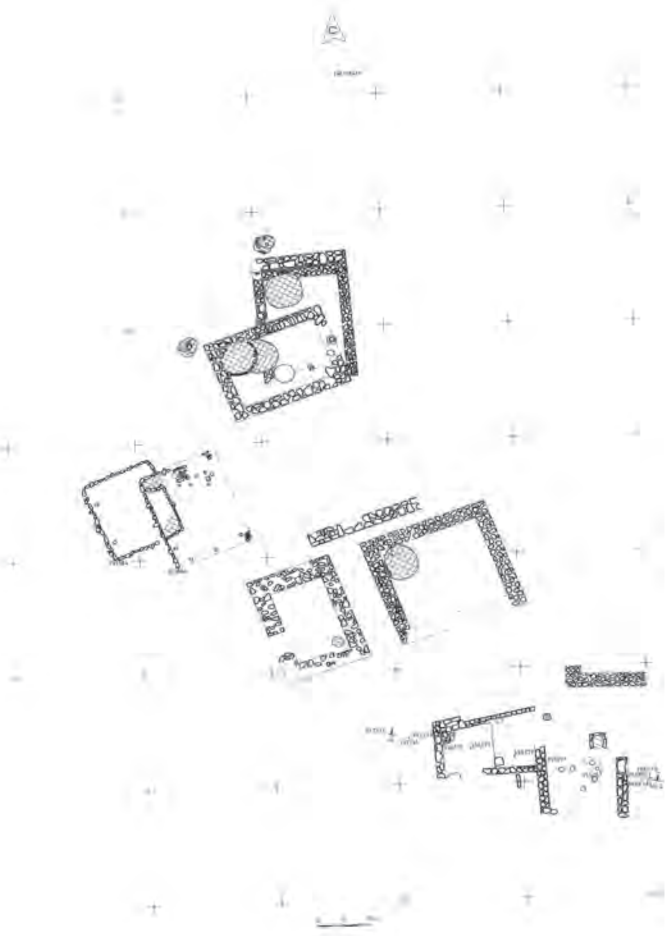

Обр. 3. Общ хоризонтален план на обект „Старобългарско селище” с проучените през 2013 г. каменни сгради и вкопани жилища.

№59. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА СРЕДНОВЕКОВНОТО СЕЛИЩЕ В М. ПЕТРОВА НИВА – АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РЕЗЕРВАТ СБОРЯНОВО

Елена Пенчева, Мария Николаева

Основната ни задача през 2013 г. беше да разкрием напълно жилище №2 и жилище №3, проучвани в предишните сезони в северната част на дворното пространство.

Жилище №2. Вътрешността на жилищната яма е изцяло облицована с камъни. Вътрешните размери на жилището са 3,20 х 2,20 м (7,04 м^2). Най-високо запазената част на градежа е на 0,70 м над подовото ниво. Това е приблизително и нивото на засичане на вкопаването. Най-големите камъни в градежа са употребени в най-уязвимата част от конструкцията – западният ъгъл.

Камъкът с отвор при входа е в самия край, в непосредствена близост до ръба на жилищната яма, което би затруднило влизането при затваряне на входа с врата. Най-вероятно е служил за опора на дървен кол, използван като част от носещата конструкция. Ширината на входа, очертана по необлицованата с камъни част е 1,50 м. Няма данни за обособяване на входно пространство пред входа.

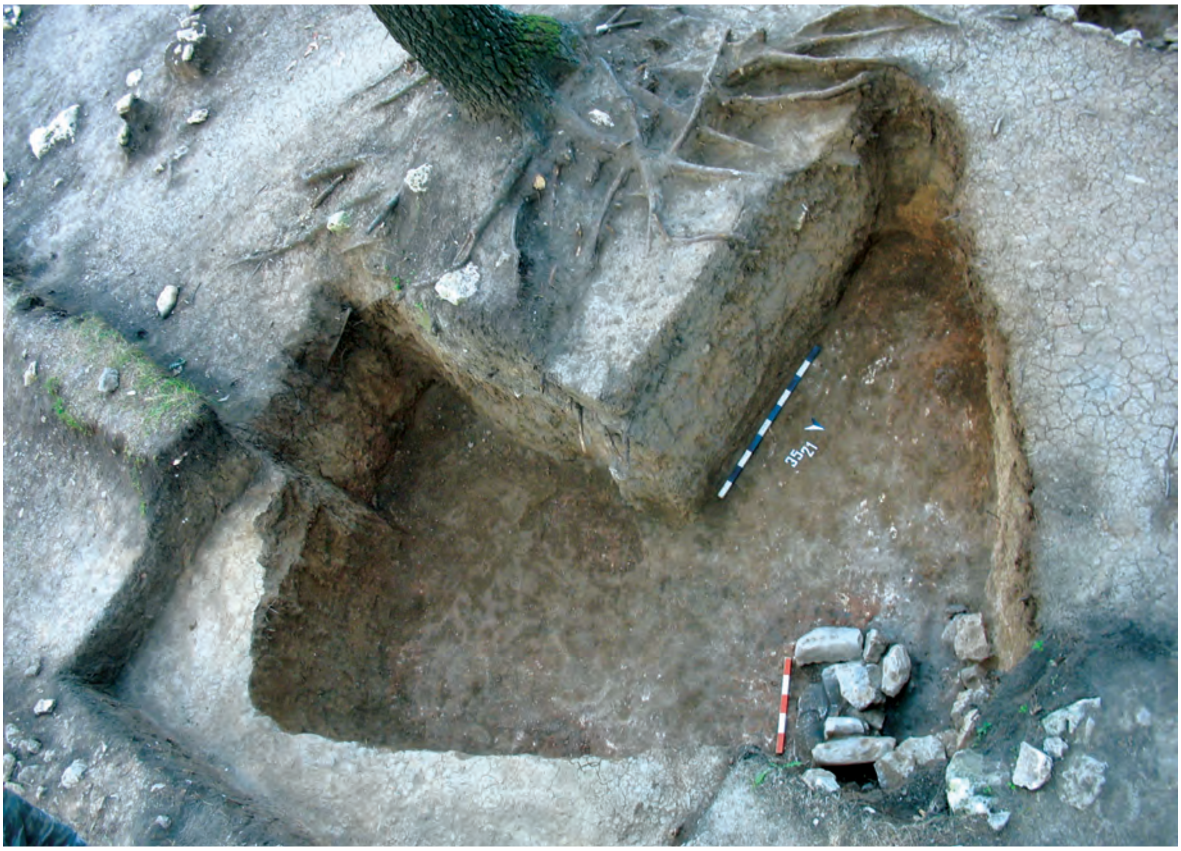

Обр. 1. Жилище №3 – поглед от североизток.

Най-вероятно влизането се е осъществявало посредством дървена стълба, направо от нивото на тогавашния терен.

Каменна стъпка при входа, заедно със зиданите стълбове, издигнати на определени места над облицовката на изкопа са осигурявали нужната опора на покрива, граден вероятно от греди и покрит с пръст. Съдейки по запазените останки покритието на жилището и на ямата, западно от него са били единни. Възможната височина, на тези каменни наземни стълбове е около 1 м, което предполага височина на цялата конструкция около 1,70 м. Все още не разполагаме с достатъчно данни как е осъществяван достъпа до съхраняваните зърнени запаси, тъй като преградната каменна стена между двете съоръжения вероятно би препятствала това.

Ямата обхваща цялата западна част на жилището. Запълнителят ѝ е основно от сива пръст със следи от изтляло дърво и много големи камъни, принадлежали на градежа на наземните стълбове. Дъното на ямата достига до материковата скала на кота 232,30 и с около 0,25 м по-дълбоко от пода на жилището, което е довело до поддаването на конструкцията и разрушаването му.

Сред оскъдния инвентар, открит на пода на жилището са половинка от костено шило и зелен безформен точилен камък.

Жилище №3 (обр. 1). Разкрита е основно източната част на жилището. Жилищната площ се изчислява на 10,20 м^2.

Цялата източна част на жилището попада под каменния разсип на СИ оградна стена на дворното пространство. Под камъните от разсипа в дълбочина следва тъмнооцветен пласт, съдържащ както антична, така и средновековна керамика. Дълбочината на засичане на жилищната яма е 233,29 м. В запълнителя на жилищната яма керамика се разкрива предимно в горните пластове. При това става дума предимно за късове мазилка, фрагменти от долиуми, както и антични амфори. На дълбочина 232,97 м, в непосредствена близост до СИ граница на вкопаването се разкри купчина от кости на малко тревопасно животно, които не са в анатомичен порядък. Вероятно са били увити в нещо – кожа, кърпа или са били положени в съд от нетраен материал. Възможно е да е било поставено на полица или на гредореда на жилището. От тази дълбочина до подовото ниво в запълнителя на ямата не се откриват почти никакви керамични фрагменти. Жилищната яма е запълнена с глинеста пръст с жълт цвят, в състава на която са включени разпрашени мазилки и въгленчета. На тази дълбочина се откриват само значителни по размери камъни – вероятно от лицевото оформление на оградния зид. На пода на жилището се откри паднала и преобърната каменна стъпка, която вероятно е част от конструкцията на жилището. Подово ниво е на дълбочина 232,30 м и стъпва направо върху частично подравнената материкова скала. Вкопаната част на жилището не е облицована или подсилена с камъни. Освен сивото оцветяване на запълнителя на жилищната яма, което подсказва употреба на дърво в конструкцията нито на подовото ниво, нито на нивото на засичане на жилището се очертават дупки от дървени греди и колове.

В северния ъгъл се разкри отоплителното съоръжение на жилището – каменна печка, градена от средноголеми частично оформени камъни (обр. 2). С голям правилен камък е оформена само южната страница. Камъните стъпват направо върху подравнената материкова скала. Отворът ѝ, както и при останалите жилища от комплекса е обърнат на запад. На дъното, на дълбочина 232,33 м се откри само малко чиста дървесна пепел.

Инвентарът на жилището е бил старателно събран, преди да бъде изоставено.

В непосредствена близост до жилище №3, северно от него, в кв. 35/21, още през 2009 г. беше регистрирана яма. В този сезон пристъпихме към проучването ѝ. Границите ѝ се очертават ясно в жълтия стерилен пласт. Нивото на засичане е 233,44 м. В пълнежа на ямата се откриха големи, частично обработени камъни. Цялата ѝ източна част попада под каменния разсип на оградната стена. Вероятно тези значителни по размери камъни са били част от оформлението на западното ѝ лице. Дъното на ямата е със слаб наклон на изток и се достига на дълб. 232,86 – 232,65 м. Дълбочината на вкопаване, от нивото на засичане е 0,60 – 0,80 м. На нивото на дъното, по западната периферия на вкопаването се очертаха тъмни сивкави петна, вероятно дупки от изтлели греди. При опита да се очертаят северните граници на вкопаването в кв. 35/16 се оказа, че „ямата“ е със значителни размери и почти прави стени, ясно оформящи ъгъл от запад, което ни кара да смятаме, че става дума за жилище (№5). Доразкриването му предстои да се извърши през следващите сезони.

През тази година бяха демонтирани ребрата при стопанската сграда, проучвана през 2009 г. Сградата, както тогава посочихме е също частично вкопана и облицована с камъни. Облицовка е имало основно в източната част, докато останалите „стени“, за които и поради естествения наклон на терена не е съществувала опасност от срутване са били без каменна облицовка. Разкриването на северния ъгъл на сградата показа, че и тук, както и при гореописаните съоръжения е имало частично пропадане на камъните от оградните стени във вътрешността на вкопаното помещение. Въпреки престъргването във вътрешността на сградата, не беше достигнат стерилен пласт. Наблюденията върху материалите от пласта в дълбочина, показват, че сградата е била частично вкопана в културен пласт от късноримския период, датиран във втората половина на IV в. сл. Хр.

В най-западната част на дворното пространство, в цялата северна половина на стопанската сграда беше направен един цялостен разрез, обхващащ СЗ и ЮЗ оградни стени, както и северната част на стопанската сграда. Той показа че, структурите са фундирани в здравия терен и културният пласт тук е с дебелина 0,20-0,30 м.

Продължи проучването и на наземната сграда. В квадрати 41/2, 6, 7, 12, 13, 17, 18 беше изчерпан културния пласт с тъмно оцветяване между каменните структури.

В северната част на дворното пространство, в кв. 34/19 на дълбочина 233,39-233,27 м се достига до пласт от глинени мазилки. Те са фини, опалени, с дебелина 5 мм, напукани. Положени са върху каменна подложка и на места са възседната от камъните от разсипа на оградния зид.

Датирането на обекта, е в границите на IX-X в.

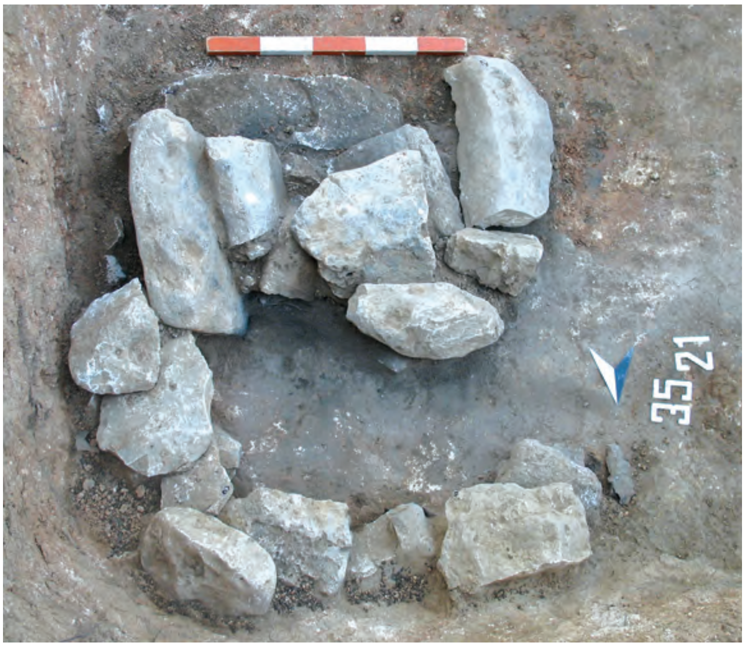

Обр. 2. Жилище №3 – отоплителното съоръжение в северния ъгъл.

№60. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ №6, АМ „ХЕМУС“, КМ 347+395 – КМ 347+500

Станислав Иванов, Елена Василева, Христина Стоянова, Станимир Стойчев

Съгласно договор между НАИМ–БАН и АПИ през 2012 г. се извършва спасително археологическо проучване по трасето на АМ „Хемус“, обект №6, от км 347+395 до км 347+555. Цел на проучването е извършването на спасителни археологически разкопки.

При проведеното през 2012 г. наблюдение на изкопните работи (отнемане на хумусния пласт) и предварителното проучване беше установено, че в посочения обект попадат структури, които по своя характер могат да се определят като селищни и погребални. В източната част, освободена за строеж след предварителното проучване, попадат основно вкопавания със стопанско предназначение-ями и вкопани помещения. В резултат на теренната работа са проучени следните структури (обр. 1):

1. Стопански ями и вкопани помещения;
2. Траншеи от дървени огради и ями от дървени стълбове;
3. Некропол. През 2012 г. от него са проучени 270 гроба. Сред тях се разкриват погребения на коне, едър рогат добитък и кучета – общо 35 гроба. По информация на служители от ДП „Кабиюк“ те са погребани в периода 1948-1949 г., избити вследствие на епидемия. Животинските погребения се ситуират основно в рамките на централната част от некропола и при изкопаването им са засегнати човешки скелети.

През 2013 г. е продължено проучването на обект №6 с цел освобождаване на сектора за строителство.

За период от 30 работни дни са проучени нови 490 гроба от некропола, и цялостно или частично – 25 ями и 4 вкопани структури.

Според откритите материали (фрагментирани керамични съдове и дребни находки), ями 67, 69 и 70 се датират в елинистическата епоха, по конкретно в периода III-II в. Във връзка с откритите човешки кости, които в яма 67 са долна челюст и фаланги, а в яма 69 два скелета, на мъж и жена, може да се допусне, че това са култови съоръжения (обр. 2). Останалите 15 ями, в някои от които има фрагменти от питоси, се определят като стопански. В тях не са открити други находки, освен единични фрагменти битова керамика.

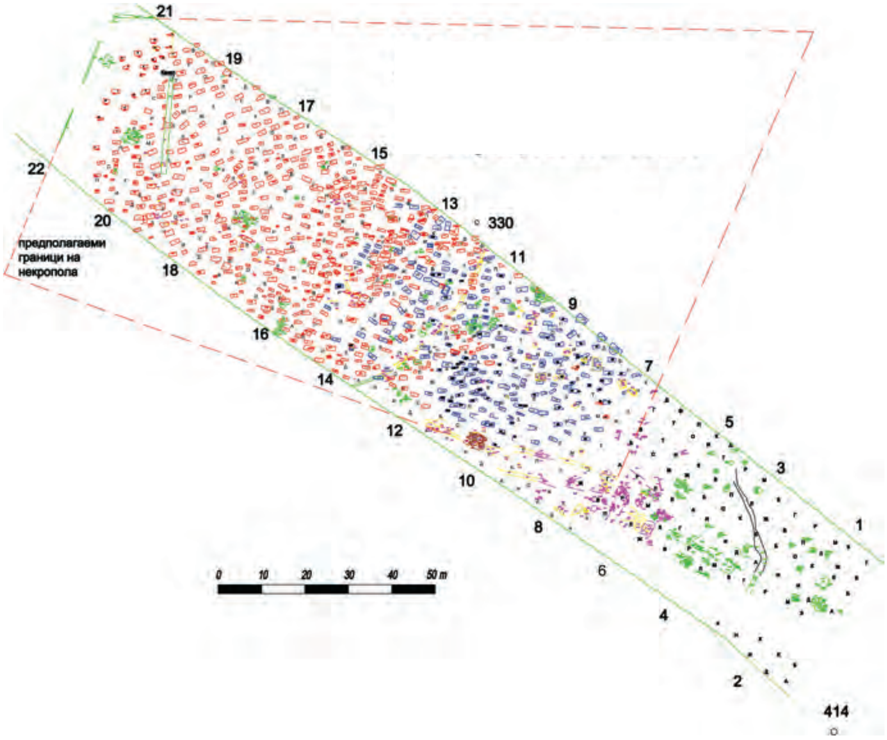

Обр. 1. Общ план на обект №6.

Съоръжение №7 е с кръгла форма, вкопано на около 0,50 м (от нивото на засичане) в южната му половина е разкрита яма с големи фрагменти от питос (стени и устие) както и фрагментиран каменен капак. Над съоръжението е имало лека конструкция за предпазване съдържанието на питоса. От нея са открити 3 дупки от носещите греди. Подобно е и съоръжение №8 (по-голямата част от него попада извън сервитута и не е проучвана).

Единствената яма, в която има данни за сравнително точна датировка е тази в съоръжение №7. Намере-

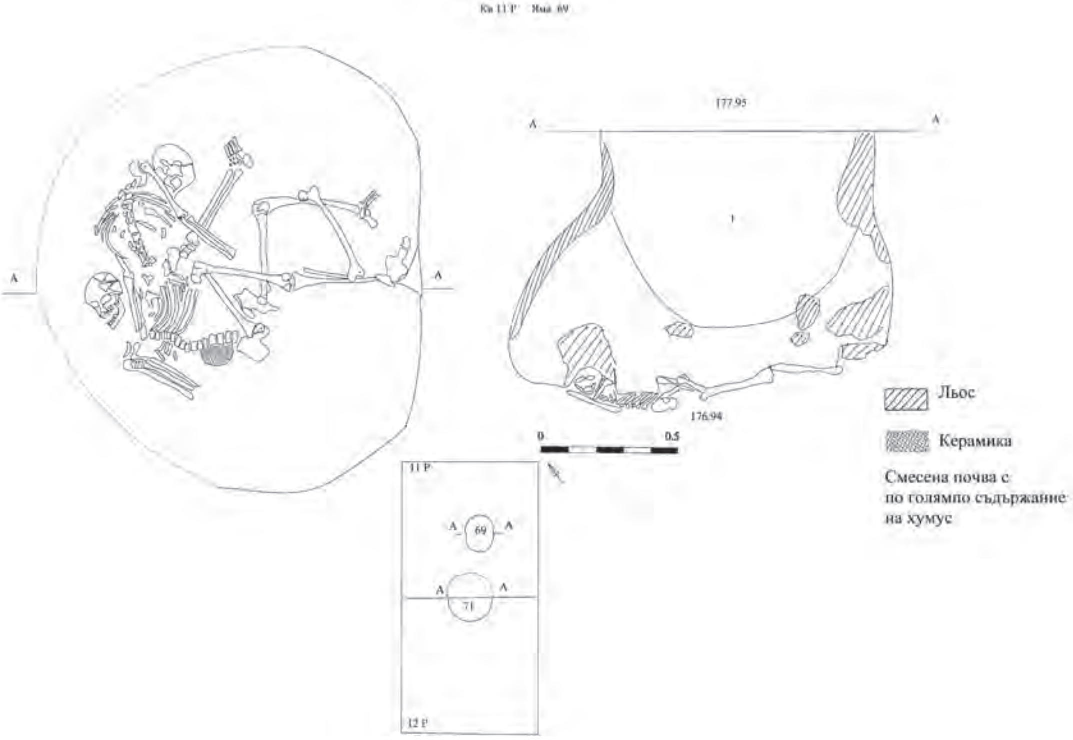

Обр. 2. Яма №69.

ните там фрагменти от устие и стена на гърне изработено на бавно колело, без украса са от периода IX-X в. Единичните фрагменти керамика в останалите ями са със силно нарушена повърхност и най-вероятно са попаднали при запълването на ямите.

Съоръжение №10 е вкопано в здравия терен жилище. Южната му част е нарушена от гробове. Има квадратна форма със заоблени ъгли и запазени 6 дупки от дървената конструкция. Отоплителното съоръжение се е намирало в североизточния ъгъл. Откритите материали (фрагментирана керамика и три броя глинени прешлени) го датират в IX-X в.

В кв. 16 А и 16 Б беше разчистено пещ с правоъгълна форма на предпещното пространство, вкопана в льоса на дълб до 0,40 м. В южната си част е силно отухлена. Материали не са открити.

Останалите ями могат да се определят като стопански, от късно римската епоха — втората половина на IV в. Материалите открити в тях са единични фрагменти битова керамика и фрагменти от питоси.

Проучените нови гробове потвърждават данните придобити от разкопките през 2012 г. Погребенията са с трупополагане и ориентация запад – изток (обр. 3). По отношение на ориентацията изключение правят гробове № 493, 689, 768, които са с ориентация юг – север. Мъртвите са били положени в големи, четвъртити гробни ями. Повечето скелети са разположени плътно до южните стени на ямите, като северната част остава празна. В единични случаи е регистрирано наличието на гробни ниши, в които е положен индивидът. При някои гробове е регистрирано полегато дървено покритие на гробната яма. Разчистени са ями, в които няма костни останки, което предполага съществуването на предварително приготвени гробове, които впоследствие са останали неизползвани.

В по-голямата част от гробните ями, погребаните са положени по гръб, с опънати долни крайници и горни плътно долепени до тялото. При някои скелети се наблюдават отклонения от тази позиция, като крайниците са положени върху таза или в областта на корема. Регистрирани са над 20 гроба, в които скелетите са в неестествени позиции, което показва, че телата на погребаните не са били подреждани особено старателно по време на погребването. В голяма част от разкритите в гробовете скелети са установени послесмъртни размествания на костите. Практика широко разпространена в периода на късното средновековие, но за сега регистрирана при проучването само на християнски некрополи.

Сравнително голям процент са погребенията на деца. При много от скелетите са регистрирани заболявания на опорно-двигателния апарат, както и други болести, вероятни причинители на смъртта, като например сифилис.

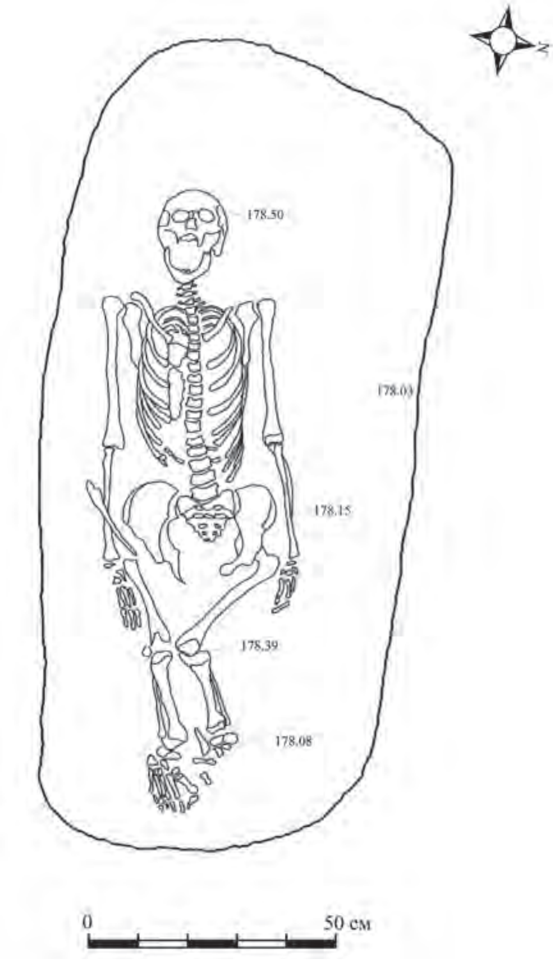

Обр. 3. Гроб №481.

В некропола има проучен един гроб на млада жена, починала по време на раждане и един скелет с липсващ череп.

Според натрупаните данни, по брой на проучените гробове, това е вторият по големина некропол на територията на България от периода XV – XVII в. след този на нос Чиракман, община Каварна, където са регистрирани и разкопани 920 гроба. Некрополът от обект №6 принадлежи на население изповядващо исляма или на секта проповядваща неортодоксален ислям.

Нов момент от проучванията на подобен род паметници се явява принципът на ограждане на некропола с дървена ограда. Следи от такава бяха регистрирани чрез проучени части от траншеи и гнезда от дървени стълбове. Според тези данни могат да се възстановят приблизителните граници на некропола. По този начин установяваме, че проучвания терен попада в централната част на некропола, където гъстотата на гробните съоръжения е най-голяма. Големият брой на проучените гробове предполага или продължително използване на този некропол или че в него са погребвани хора от няколко населени места. Такава практика е известна от други некрополи датирани в периода XV – XVII в. Такива са некрополът на нос Чиркаман, еврейския некропол в гр. Карнобат и др.

В насипите на гробните ями са открити оскъдно количество артефакти, между които произхожда кехлибарено мънисто, което не може да бъде сигурно датирано, бронзов пръстен с изображение на ромб с вписан кръст, чиято датировка XV-XVI в.

Положението на скелетите, липсата на находки, стратиграфското положение на гробовете спрямо по-ранните пластове и историческите справки отхвърлят категорично възможността проученият некропол да бъде определен като християнски или юдейски. Ето защо на принципа на изключването и на анализа на изключително оскъдните данни, въпреки старателното археологическо проучване, може да се изкаже хипотезата, че се касае за ислямски некропол от XV – XVII в.

№61. СЕВЕРНА КУЛА НА СРЕДНОВЕКОВНАТА КРЕПОСТНА СТЕНА НА ГРАД СОЗОПОЛ

Ивайло Кънев

Спасителните археологически разкопки на северната крепостна стена на гр. Созопол се наложиха поради реализирането на проект свързан с благоустрояването на тази част от града. След почистване се достигна до нивото на културният пласт, на 15 м от морското ниво. Проучваният терен попада в квадрати с № 10, 11, 16, 17 от формираната план-квадратна мрежа. По-голямата част от терена е с компрометирани и унищожени културни пластове от прокаран канал за мръсна вода, който минава през квадрати №10 и №16. Въпреки това, в северозападния ъгъл на кв. №17, на 15,50 м от морското ниво се откри каменно струпване без архитектурен порядък. На този етап предполагаме, че тези камъни са част от фундамента на оградния зид на вятърната мелница, открита през 2012 г., защото имаме подобна ситуация от източната част на двора на мелницата. При проучването на запа-

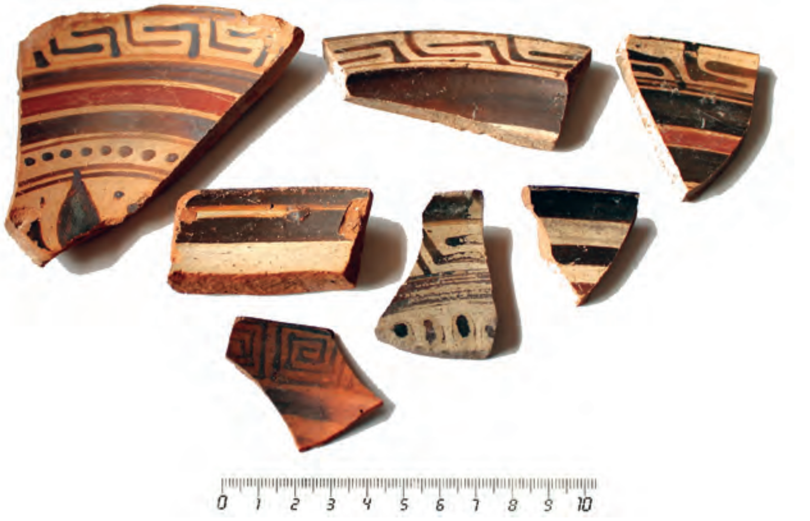

Обр. 1. Фрагменти йонийска керамика – VI в. пр. Хр.

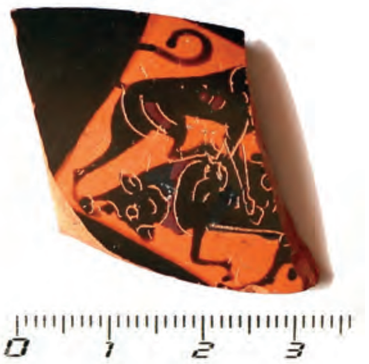

Обр. 2. Фрагмент чернофигурна атическа керамика – V в. пр. Хр.

зените културни пластове се установи, че насипа в източната част е с твърдо сбита пръст за разлика от западната, където тя е мека и рохка. Насипът изобилства от огромно количество силно фрагментирана луксозна старогръцка керамика V-IV в. пр. Хр., която е набита в естествените процепи на материковата скала с цел подравняване (обр. 1, 2). На практика не се откри продължението на крепостната стена, но съдейки по западния профил на кв. №16 и подравняването на скалния венец може да се смята, че подобно на други участъци от северния скален венец и тук стената го е следвала, а впоследствие е пропаднала в морето (обр. 3). За съжаление бруталното унищожаване на културните пластове и естествената ерозия на терена не позволяват да се направят по-дълбоки и аргументирани научни заключения за хронологията и стратиграфията в тази част на гр. Созопол, освен да се потвърдят наблюденията от предходният сезон, а именo,че през VI в. върху ръба на скалния венец се построява крепостната стена, с което се „запечатват“ по-ранните антични и късноантични културни пластове.

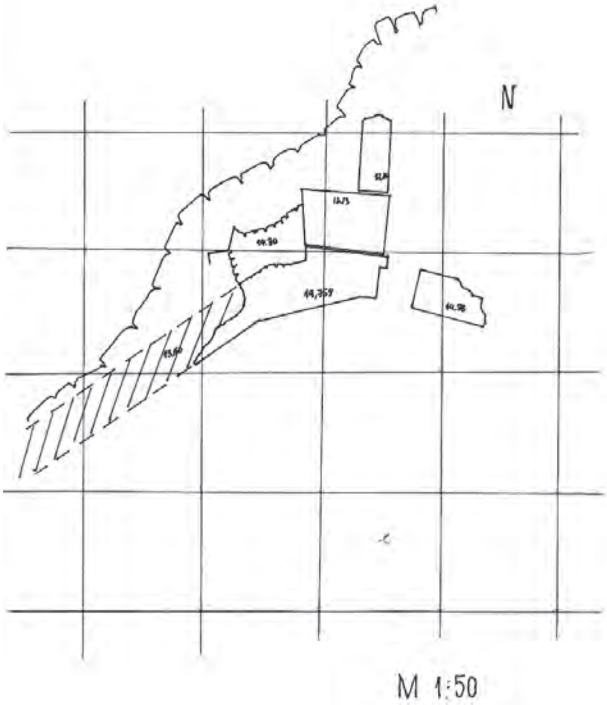

Обр. 3. Предполагаемо трасе на крепостната стена.

№62. АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ НА ОБЕКТ №25 ПО ТРАСЕТО НА ЖП ЛИНИЯ ПЛОВДИВ – СВИЛЕНГРАД

Елена Василева, Любен Лещаков

През 2005 г., в м. Изюрски чуки до град Любимец е проучена надгробна могила, в която са открити седем гроба от III в. сл. Хр. (Александров 2006, 74-76). На 99 м североизточно от центъра на могилата, при контролен сондаж, е установено наличието на християнски некропол. От него, през

2005 г. са проучени три гроба и са открити бронзов пръстен, бронзови мъниста и монета на Сюлейман (XVI в.).

През 2006 г., във връзка с договор между НАИМ–БАН и НКЖИ, беше планирано изчерпване и изследване на откриния некропол в рамките на сервитута на бъдещата ж. п. линия Пловдив – Свиленград. Археологическото проучване показа, че трасето на ж. п. линията попада върху периферията на некропол от XIV – XVI в. Гробовете са вкопавани в твърдия льос, на дълбочина 0,50-0,70 м, под хумусния пласт. Некрополът е християнски и е разположен върху и около периферията на по-ниската от двете могили, които са дали названието и на местността (Везирски чуки – Изюрски чуки). Това е част от изчезналото през втората половина на XVII в. село Голям Дервент, което е споменато в 1662 г. от известния пътешественик Евлия Челеби.

Във връзка с договор между НАИМ–БАН и НКЖИ през м. май 2013 г. бе осъществено археологическо наблюдение по време на изкопни работи в сервитута на бъдещата ж.п. линия Пловдив-Свиленград, където е локализиран обект №25 (км 290+722). Основната цел по време на археологическото наблюдение беше регистрирането на археологически структури и находки, които са пропуснати при археологическото проучване през 2006 г.

Наблюдението бе осъществено в рамките на 15 работни дни по цялата площ на обект №25. За полагането на линиите бе необходимо отнемането на пръст до дълбочина 0,60 – 1 м от съвременното ниво. На тази дълбочина в рамките на сервитута на ж. п. линията и в границите на обект №25 не бяха регистрирани никакви археологически структури и подемен археологически материал. Трасето бе освободено за осъществяване на изкопните работи и по-нататъшни инвеститорски намерения.

ИНТЕРДИСЦИПЛИНАРНИ ПРОУЧВАНИЯ

№63. АРХЕОБОТАНИЧЕН АНАЛИЗ ОТ КРЕПОСТТА ПЕРИСТЕРА

Цветана Попова

Анализът на археоботанични материали от средновековни обекти в последните години придобиват все по голяма значимост, което допринася за проследяване икономиката и околната среда през този период. В тази връзка археоботаничният анализ от крепостта Перистера дават интересна информация. Археоботаничните проби са събрани по време на разкопките.[6] Те включват различни контексти – от вътрешността на питоси, от и около подови нива на няколко помещения и от други контексти (обр. 1).

След направеният анализ се установиха 8 растителни вида – 4 културни растения – бакла, ръж, просо и меко/сбита пшеница, а от овъглената дървесина – дъб, бук, бял бор, както и черупки от орех. Анализът от различните контексти показва следното:

Помещение №8 – питос №3/8 – съдържанието на този питос включва около 30-40 г бакла, примесена с около 10 % меко/сбита пшеница и ръж;

Помещение №24 – питос №5/24 – съдържа около 100 г чиста без примеси ръж;

Помещение №8 – питос №6/8 – показва сходно съдържание с питос №3/8, тъй като в него също е открита бакла с малък незначителен примес от меко/сбита пшеница. Но тук е намерен и един фрагмент от черупка на орех;

Помещение №5 – „западна диагонална стена“ – представлява определен интерес. Тук е установена спечена овъглена маса, която след анализа се установи, че принадлежи на овъглено просо.

В останалите контексти е установена само овъглена дървесина. Доминира тази на белият бор, с малки изключения, а именно при контекстите „проход северна кула“ и „северна кула №4 – вход“ са намерени няколко фрагменти от бук и дъб.

---

[6] Авторът изказва благодарност на доц. Б. Петрунова и екипът от студенти, за събирането и предоставянето на материала.

Табл. №1. Видов състав и количество на откритите растителни останки от крепостта Перистера.

№ Проба	Контекст	Вид	Количество	Забележка	Българско наименование
1	помещение 8, питос3/8	*Vicia faba*		30-40 gr.	бакла
		Triticum aestivo/durum			меко/сбита пшеница
		Secale cereale			ръж
2	помещение 24, питос 5/24	*Secale cereale*		100 gr.	ръж
3	помещение 16, питос 2/16	*Pinus sylvestris*	5		бял бор
4	без бележка	*Pinus sylvestris*	7		бял бор
5	пом. 5 по зап. диаг. стена	*Panicum miliaceum*		спечена маса	просо
6	помещение 8, питос 6/8	*Vicia faba*		20-30 gr.	бакла
		Triticum aestivo/durum			меко/сбита пшеница
		Juglans regia	1	фр. от костилка	орех
7	помещение 20, питос1/20	*Pinus sylvestris*	8	големи фр.	бял бор
8	помещение 24, питос 9/24	*Pinus sylvestris*	62		бял бор
9	помещение 24,↓1.50	*Pinus sylvestris*	9	големи фр.	бял бор
10	питос 4/2	*Pinus sylvestris*	8		бял бор
11	помещение 35, питос 4/35	*Pinus sylvestris*	16		бял бор
12	проход – кула порта	*Pinus sylvestris*	8		бял бор
		Quercus sp.	4		дъб
13	северна кула №4, вход	*Fagus* sp.	18		бук
TOTAL:			146		

От направеният контекстуален анализ може да се предположи, че главното съдържание на питосите в помещение №8 е било от бакла. Присъствието на меко/сбита пшеница и ръж вероятно е било от предходно съдържание на питоса и не е било изгребано докрай, тъй като е известно, че баклата съдържа токсични вещества и е необходимо да се накисне във вода преди консумация.

За присъствието на овъглена дървесина в питосите може да се предположи, че е била нападала от конструкциите на помещенията или пък да са били покрити с дървени капаци. Доминирането на бял бор и бук показва, че тези два вида са били събирани от места с по голяма надморска височина, докато дъбът се е срещал в по-ниските части, но той е в незначителни количества.

Растителните останки от обекта представляват определен интерес. Находките от бакла са рядкост за територията на страната. Тя се появява през римската епоха, овъглени зърна от нея са открити от елинистическата епоха в Кабиле, в могилно погребение при с. Драгодан датирано във II в. (Теодосиев, Манов 1993, 31, 35), големи количества са открити в Дичин (Popova 1999, 73-74), както и в Никополис ад Иструм за периода средата на V-VI в., също в Абритус (Popova, Marinova 2000), Ятрус-Кривина (Neef 2007). Растението виree добре, при различни климатични условия, но изисква системно напояване. Съдържанието на протеин в баклата е доста високо, около 25 %. Използва се за храна на хората, но също така и за животните. Според Плиний баклата се е използвала за приготвянето на хляб и каши.

Просо – поради дребните си размери при пожар много често семената изгарят напълно. И по тази причина находките са рядкост. Просото е едно от най-често срещаните растения през Античността и през цялата римска епоха. Много често са се правели просени питки и са се варили просени каши. Растението е непридирчиво, расте на всякакъв вид почва и дава богата реколта, което от друга страна го прави сигурен източник при пропадане на основната реколта.

Археоботаничните останки от крепостта Перистера добавят нови данни за отглеждането на тези растения на територията на страната, които представляват несъмнен интерес.

Литература

Теодосиев, Манов 1993: Н. Теодосиев, М. Манов. Могилно погребение при с. Драгодан, Кюстендилско. – Археология, 1993, 1, 31-42.

Neef 2007: R. Neef. Archeobotanische Untersuchungen im spätantiken Iatrus/Krivina (Grabungskampagnen 1992–2000). – In: Von Bülow G, Böttger B, Conrad S, Döhle B, Gomolka-Fuchs G, Schönert-Geiss E, Stancev D, Wachtel K (eds.). Iatrus-Krivina VI. Spätantike Befestigung und frühmittelalterliche Siedlung an der unteren Donau. – Limesforschungen 28. Philipp von Zabern, Mainz, 2007, 415-445.

Popova 1999: Tz. Popova. Palaeoethnobotanical and Antracological Analisys from Roman Town Nicopolis ad Istrum and Late Antique Hillfort by Village of Dichin (Northern Bulgaria). – Archaeologica Bulgarica, III, Sofia, 1999, 2, 69-75.

Popova, Marinova 2000: Tz. Popova, E. Marinova. Archaeobotanical and Antracological Analisys of Roman and Early Bizantine Castle Abritus in North-Eastern Bulgaria: Some Palaeoethnobotanical and Environmental aspects. – Archaeologica Bulgarica, IV, Sofia, 2000, 2, 49-58.

№64. АРХЕООСТЕОЛОГИЧНИ ПРОУЧВАНИЯ НА СРЕДНОВЕКОВНИ ОБЕКТИ

Лазар Нинов

През сезон 2013 г. са направени разкопки на ул. „Дякон Игнатий“ №1, София под ръководството на Е. Ефтимова и К. Меламед. В сондаж 3 са открити значително количество животински кости. Идентифицирани са останки от говедо, овца, котка, кон и кокошки. С изключение на котката и коня това са животни, използвани за храна.

По някои от костите се виждат следи от огън. Повечето от костите са със следи от транжиране на трупно месо. Виждат се белези по костите от рязане и разсичане. Особено силно са фрагментирани диафизите на дългите тръбести кости. При единични кости се намират следи от кучешки зъби.

Структурата на отделните видове животни има някои особености, но те не са добре изразени поради неголемия обем на извадката. Едрият рогат добитък е доминиращ по количество на костите. По брой на индивидите, обаче на първо място са овцете. Анализите показват, че при едрите и дребни преживни възрастовите групи са по-добре застъпени в посока към по-ранна възраст. Стари животни не са консумирани. В изследвания обект не са открити диви животни.

Изследваният костен материал от обекта, позволява да се направят следните изводи:

Дребните преживни – овцете са убивани за месо най-често във втора възрастова група – до 2 години, когато животното е израснало, месото е много и не е жилаво. В тази възраст животното може да има приплод, което означава, че са използвани приживе за мляко и вълна. Подобни тенденции констатираме при говедата.

При направените изследвания на костите откриваме следи от ножове и разсичащи оръдия. По диафизите има следи от многобройни удари от касапски инструменти за рязане и разсичане с цел получаване на подходящи по големина парчета месо с кости за кулинарна обработка.

Прави впечатление, че в менюто на обитателите няма дивеч. Домашните кокошки също са присъствали в менюто.

Резултатите показват, че няма голямо видово разнообразие в храната на войниците.

Намерените кости имат характеристиките на кухненски останки. Много рядко има кости от кон и котки. Те не са използвани за храна и очевидно са попаднали в материала като част от домашните животни живели в района. По някои от костите има следи от зъби на месоядни – основно кучета. Вероятно единичните фрагменти от конски кости са разнесени от кучета.

В материалите от селища обикновено се намират заготовки и оръдия от еленов рог и кости. В турската казарма такива няма. Това може да се обясни с другите занимания и бит на войниците.

Намерени са отсечени рога от млади говеда и млади овни. Вероятно те са заклани на място. По костите няма патологични изменения.

Направени са детайлни измервания на цели и запазени кости от израснали индивиди. Височината при холката на животните е изчислена с помощта на индекси. При говедата са използвани индексите по методиката на Цалкин, а при овцете са по метода на Матолши.

От направените измервания на годните за това кости и направените остеоскопични анализи се вижда, че ръста на говедата през османския период не е висок (106 – 121). През този период е имало едри овце достигащи 72 см. Това са първите изследвания с точна датировка от османския период XVIII-XIX в.

Продължиха разкопките на Oescus под ръководството на доц. д-р Г. Кабакчиева. Открити са значително количество животински кости. Остеологичните материали са с конкретен контекст – сграда с мозайка. Датировката е XII век. Идентифицирани са останки от следните видове животни – говедо, овца, коза, свиня, куче, котка, кон, благороден елен, дива свиня, птици, риби и миди (стриди). С изключение на кучето, котката и коня, това са животни, които са използвани за храна. По някои от костите се виждат следи от огън.

Едрият рогат добитък е доминиращ по количество на костите. По брой на индивидите, обаче, на първо място са свинете.

Анализите показват, че при едрите и дребни преживни възрастовите групи са по-добре застъпени в посока към по-старша възраст. При свинете възрастовите групи са изместени в посока към по-ранна възраст. Те са многоплодни и имат бърза репродукция. Съотношенията във възрастовите групи са с преобладаване на по-младите индивиди. Най-много са свинете от възрастова група ювенилис. Това показва, че е предпочитано по-тлъсто месо и сланина.

Археозоологическите изследвания извършени върху костния материал от Oescus, позволяват да се направят редица заключения. От анализите на изследваните кости касаещи възрастовата структура на едър рогат добитък се вижда, че при говедото съотношението подрастващи към израснали индивиди е в полза на последните. Следователно стратегията на отглеждане и развъждане е насочена към така наречената вторична полза – използване на животните за мляко, работа и т. н. и едва след това за месо. По някои от метаподиите и вторите фаланги на говедата има деформации, които свидетелстват, че тези животни са използвани за работа.

При направените изследвания на костите установяваме следи от рязане и разсичане. По диафизите на тръбестите кости има следи от касапски инструменти.

Анализите показват, че костите от говеда доминират, следвани от свинете. На трето място са овцете и козите. Разглеждането на тези три големи групи животни е важно, защото те имат ключово значение за стопанството. По брой на индивидите на първо място са свинете.

Дивечът е разнообразявал менюто на обитателите. Рационално са използвани допълнителни източници за храна – риболов. Намерихме кости от деликатесни риби като щука, сом и други. Домашните кокошки също са разнообразявали менюто.

Резултатите показват видовото разнообразие на животни. Има два вида едри бозайници — благороден елен и дива свиня.

Вероятно военните са тренирали и поддържали бойните си умения включително и с лов. Предпочитан е едър дивеч – елен и глиган. Глиганът е много опасен противник, ако е ранен или с малките си. Ловецът трябва да има бойни умения и тренинг с оръжие неща точно от компетенцията на военните.

Характерно за обекта е пълното отсъствие на обработени кости и рога. В материала не са намерени заготовки или оръдия от еленов рог и кости.

Дивите животни – елен и дива свиня, които намираме, са типични горски обитатели. Това означава, че е имало значително количество гори в региона. Костите от елен и дива свиня не са много, но се срещат в много от квадратите на сградата. В отделните квадрати наситеността на костите не е равномерна. По-голямо присъствие се забелязва в квадрат 78.

Продължиха проучванията на остеологични материали от Западната порта на Сердика. Идентифицирани са кости от говедо, овца, коза, свиня, кон, куче, дива свиня, елен, сърна, заек, птици, дребни гризачи, риби и жаби. Основното количество материали са от Античността и струпвания от сграда 2 и нейните помещения и по-късни материали от сектор Изток, включително османски период – XVII в. – яма хранилище с 29 кости от говедо, 46 кости от овце и кози и две кости от кокошки.

Литература

Нинов 2013: Л. Нинов. Археозоологични проучвания на средновековни крепости и могили. – Археологически открития и разкопки през 2011 г. София, 2012, 504-505.

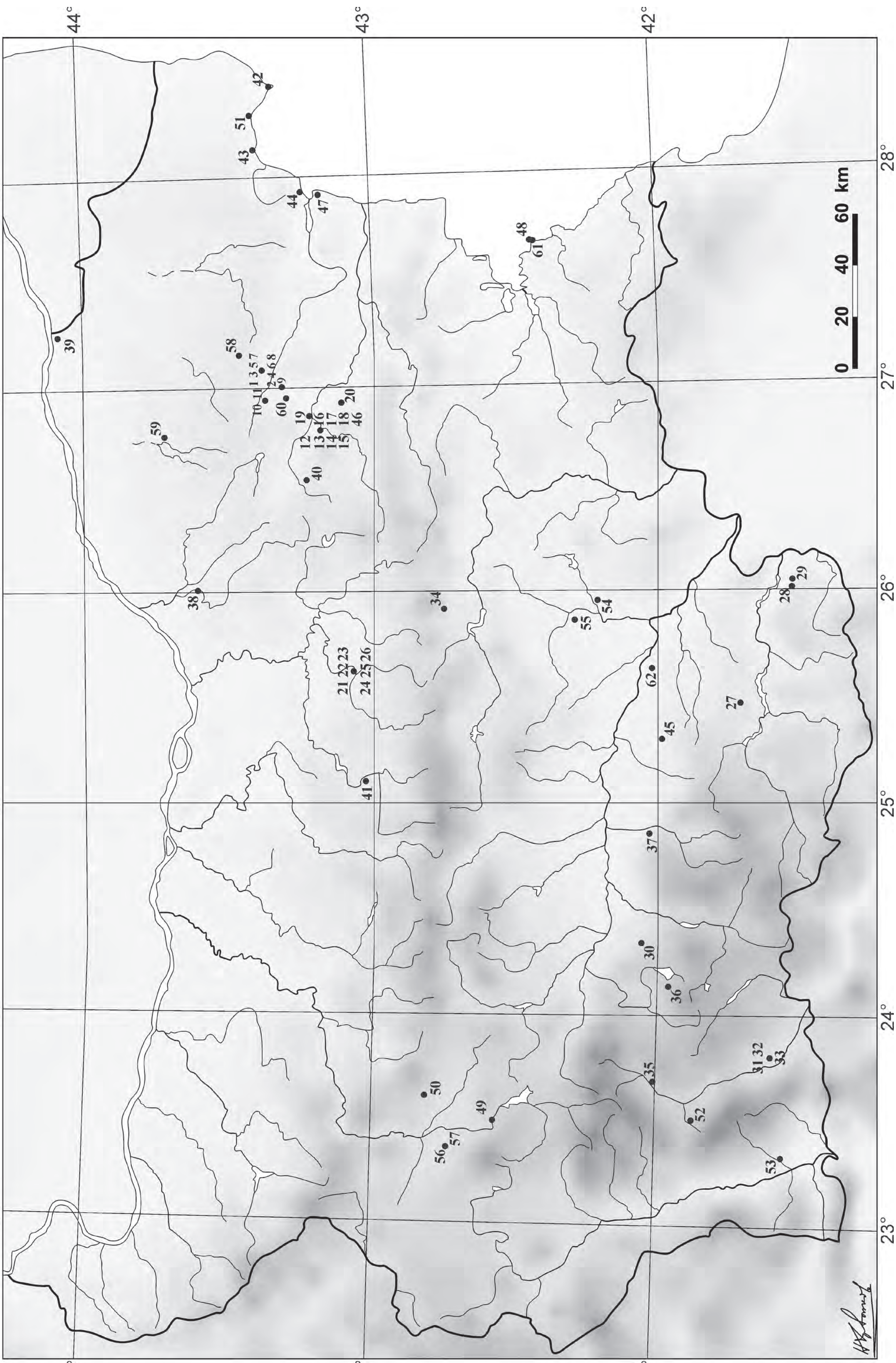
44°
43°
42°
28°
27°
26°
25°
24°
23°
0 20 40 60 km
42
51
43
44
47
48
61
39
58
1 3 5 7
2 4 6 8
9
10,11
60
20
19
16
17
18
46
12
13
14
15
59
40
38
34
54
55
28
29
21 22 23
24 25 26
62
27
45
41
37
30
36
35
31 32
33
50
49
52
56
57
53

V. АРХЕОЛОГИЧЕСКА КАРТА НА БЪЛГАРИЯ

ИЗДИРВАНИЯ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ

№1. ИЗДИРВАНИЯ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ В КОНЦЕСИОННА ПЛОЩ „ЧУКАТА“, С. КИРЕЕВО, ОБЩИНА МАКРЕШ

Стефан Александров, Фионера Филипова, Илко Цветков, Николай Казашки

Концесионната площ се намира в землището на с. Киреево. При теренните издирвания беше регистриран един археологически обект – пещи за производство на вар. Той е разположен върху западен склон на около 2,5 км северно от с. Киреево. Изцяло попада в границите на съвременна кариера за добив на варовиков камък. По откритата в близост керамика през 80-те години на XX в. може да се съди, че най-ранното производство на вар тук е започнало през римската императорска епоха. Вероятно варниците са свързани с добива на варовиков камък в местността, който продължава и до днес. По спомени на възрастни хора в последните десетилетия на XX в. броят на пещите е бил около 15. При огледа беше установено, че архаични черти – начин на градеж, отвор и др., притежават 3 от пещите. Една от тях (№ 3) е изцяло разрушена, другите 2 (№№1 и 2) са в по-запазено състояние, но с ясни черти от по-късно преизползване.

Теренното издирване се проведе в края на месец юни 2013 г. – неблагоприятен за такива дейности годишен сезон, когато вегетацията на различните култивирани и диворастящи растителни видове е в напреднала фаза. Близо 80% от проучваните площи представляваха необработваеми ниви, вероятно използвани за пасища и ливади с високо израснала растителност. В тези райони възможността за наблюдение беше около 10%. Около 20% от проучваната площ попада в горски фонд.

№2. ИЗДИРВАНИЯ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ В СЕРВИТУТНАТА ЗОНА НА ПРЕНОСНИ ГАЗОПРОВОДИ ОТ ПГХ ЧИРЕН ДО КОЗЛОДУЙ И ОРЯХОВО

Георги Иванов, Георги Ганецовски, Кръстю Чукалев, Нарцис Торбов,
Люба Трайкова, Евгения Найденова, Деница Петрова

Издирванията бяха извършени по трасето през територията на общини Враца, Криводол, Борован, Хайредин, Мизия, Козлодуй и Оряхово от 12 до 29.10.2013 г. (обр. 1). Бяха регистрирани седем археологически обекта, които ще бъдат засегнати от изграждането на газопровода и два в непосредствена близост до сервитута.

Научни консултанти за керамиката са Стефан Александров, Сирма Александрова и Галина Грозданова. Кремъчните артефакти са обработени от Мария Гюрова. Публикацията на печата от амфора е на Николай Шаранков.

Обект до с. Девене. Теренът се обработва и е с добра възможност за наблюдение; по повърхността бяха регистрирани керамични фрагменти, камъни, строителна керамика, но преобладават съвременни материали. В сервитута попада и стар кладенец на суха зидария. Хронология: османски период. Мерки за опазване: наблюдение по време на строителство.

Обект до с. Три кладенци. Разположен на нисък полегат склон, в близост до река и извор, с благоприятно южно изложение; не се обработва и видимостта не е добра. По повърхността личат ус-

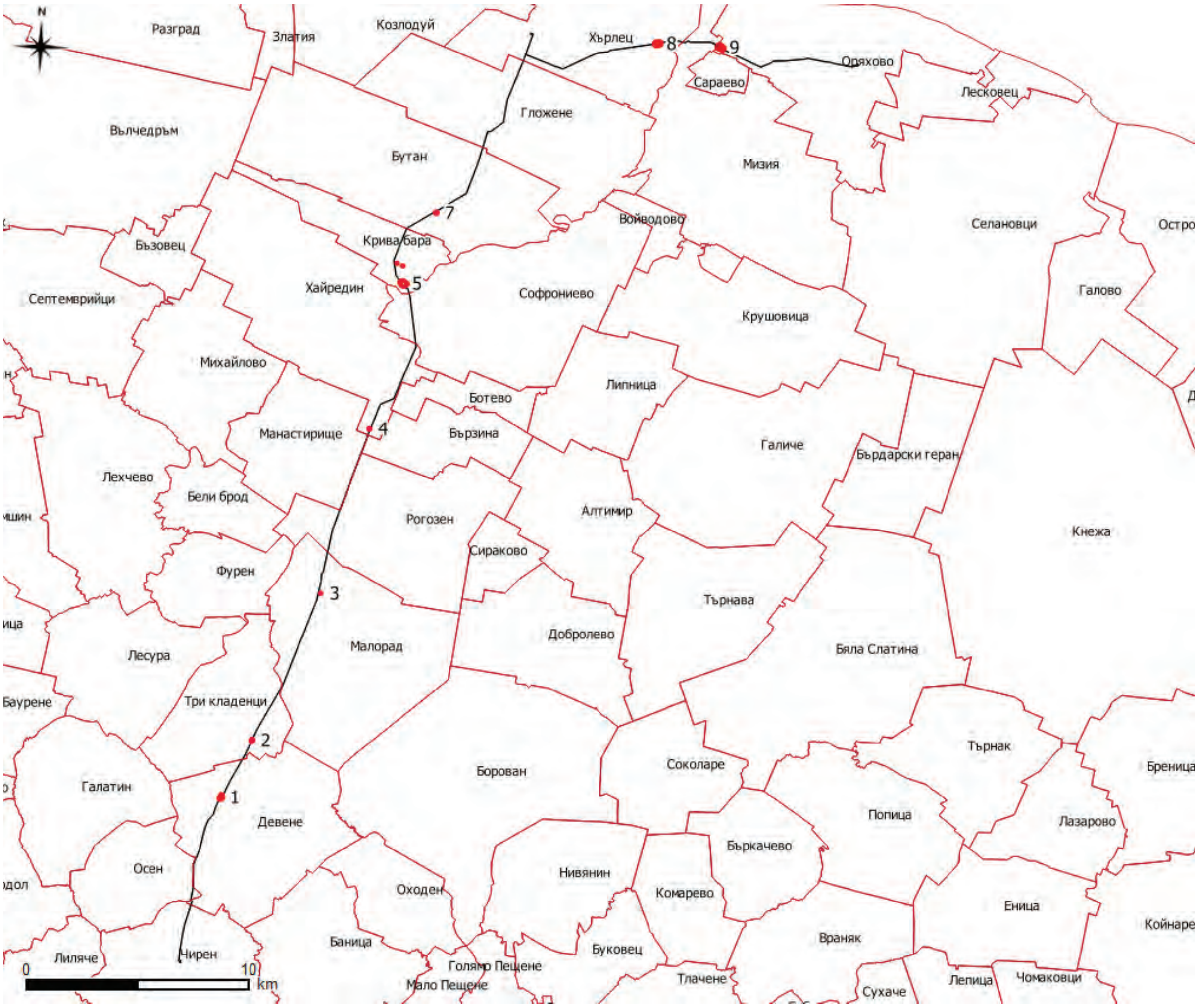
N
Разград
Златия
Козлодуй
Хърлец
8
9
Оряхово
Сараево
Лесковец
Вълчедръм
Гложене
Бутан
Мизия
7
Войводово
Селановци
Бъзовец
Крива бара
Хайредин
5
Софрониево
Галово
Септемврийци
Крушовица
Михайлово
Липница
Ботево
4
Манастирище
Бързина
Галиче
Бърдарски геран
Лехчево
Бели брод
Рогозен
Алтимир
Кнежа
Сираково
Фурен
3
Търнава
Добролево
Малорад
Бяла Слатина
Лесура
Три кладенци
Баурене
2
Търнак
Бреница
Галатин
1
Борован
Соколаре
Девене
Попица
Лазарово
Бъркачево
Осен
Нивянин
Оходен
Комарево
Еница
Койнаре
Враняк
Баница
Буковец
Лиляче
Чирен
0
10
km
Голямо Пещене
Мало Пещене
Тлачене
Лепица
Чомаковци
Сухаче

Обр. 1. Трасето на газопровода от ПГХ Чирен до АЕЦ Козлодуй и до Оряхово и регистрираните обекти.

поредни хлътвания, които може и да са от стари иманярски изкопи. Мерки за опазване: наблюдение по време на строителство.

Надгробна могила до с. Малорад. Разположена върху билото на височина. Диаметър ок. 50 м, височина ок. 2 м. Многото иманярски изкопи са я деформирали напълно. Не се засяга от газопровода.

Ниска надгробна могила в землище на с. Хайредин. Разположена върху билото на най-високата част на терена. Вероятно е от ранната бронзова епоха. Мерки за опазване: цялостно проучване.

Обект Тухларницата/Ливагето до с. Крива бара. Намира се на извивка на Огоста. Нарушен от изкопи за глина и от речните диги. Добра видимост благодарение на скорошен пожар. В някои части бяха регистрирани концентрации на керамика, други части от обекта попадат под дебел пласт съвременен производствен брак. От това място са известни археологически находки (Димитрова 1985, 29, № 108). Хронология: праистория, късна желязна епоха, ранно средновековие. Мерки за опазване: предварително проучване.

Две могили до с. Крива бара. Разположени са върху билото, над долината на Огоста. Едната е с диаметър ок. 50 м и височина ок. 5 м (ненарушена); другата е с диаметър около 40 м и височина около 2 м (стар иманярски изкоп). Могилите не попадат в сервитута.

Ниска надгробна могила в м. Кривобарското на с. Бутан. Разположена е на края на билото, което плавно се спуска към Огоста. Има диаметър ок. 40 м и височина ок. 1,50 м. Вероятно е от ранната бронзова епоха. Мерки за опазване: цялостно проучване.

Обект Августа-Юг. Разположен на 500 м южно от АР Августа, до селскостопански двор, в който са регистрирани останки от некропол. В разораната част бяха открити керамични фрагменти и (човешки?) кости. Хронология: късна желязна епоха, римски период, ранно средновековие.

Мерки за опазване: предварително проучване.

Обект Орехите, землище на Оряхово. Намира се близо до р. Огоста (в миналото – р. Скът), на 2,6 км от р. Дунав. Теренът е с лек наклон; видимостта е добра благодарение на скоро опожарената растителност. Керамични фрагменти бяха открити на голяма площ. В изкоп за отводнителен канал беше регистрирано огнище *in situ*. Хронология: късна бронзова епоха (Балей-Орсоя), ранна желязна епоха, ранно средновековие. Мерки за опазване: предварително проучване.

В близост или в съседство с трасето бяха регистрирани нови обекти и беше осъвременена информацията за вече известни.

Обект до Рогозен. Видимостта на терена е ниска; малка част от обекта се обработва, иманярски дупки бяха регистрирани на много голяма площ. От тях беше събрано голямо количество керамика със сив цвят и излъскани ивици, червена ангоба. Датира се в римския период и ранното средновековие.

Обект в землище на Софрониево. Намира се на полегата висока тераса над Огоста. Видимостта е много ниска. Разрушен от иманярски дълги ровове, направени с тежка земекопна техника. Малко обезличена керамика беше събрана, вероятно от ранното средновековие.

Данева могила. Намира се на обособено възвишение до Огоста. Видимостта е много ниска, малко керамика беше събрана от големите иманярски изкопи. Датировка: късен халколит и ранна бронзова епоха (Димитрова 1985, 34, № 163).

Гральова могила. Обектът е разположен на ясно изразен естествен хълм до р. Скът. По цялата площ, която се обработва, бяха регистрирани керамични фрагменти от праисторията и от ранната бронзова епоха.

Южно от АЕЦ Козлодуй бяха регистрирани четири надгробни могили; северно от Хърлец беше регистрирана още една. Заедно с вече известните и нанесени на топограф-

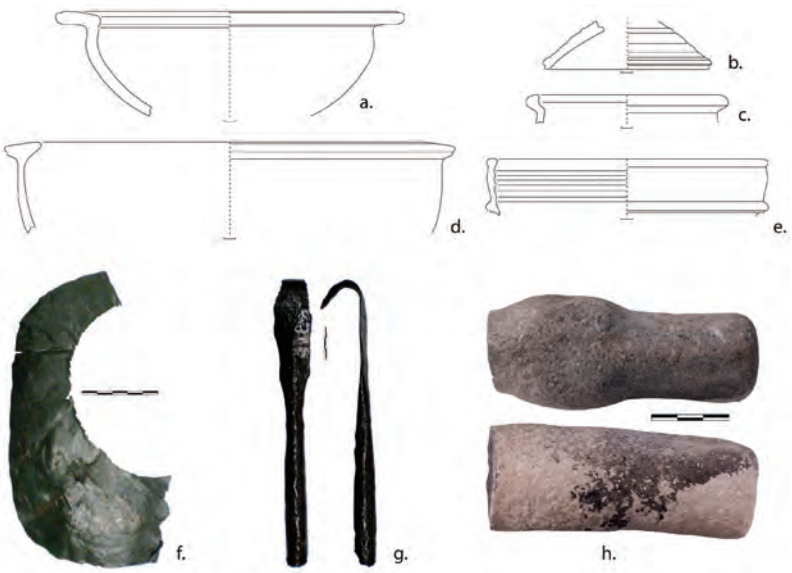

Обр. 2. Находки от обект Килера, землище на Козлодуй. a-e. керамика, III-IV в. (Сирма Александрова); f. част от бронзов предмет и g. железен връх на копие (реставрация Петя Пенкова; h. каменна заготовка за брадва, без пробита дупка, от РБЕ (Мартин Николов).

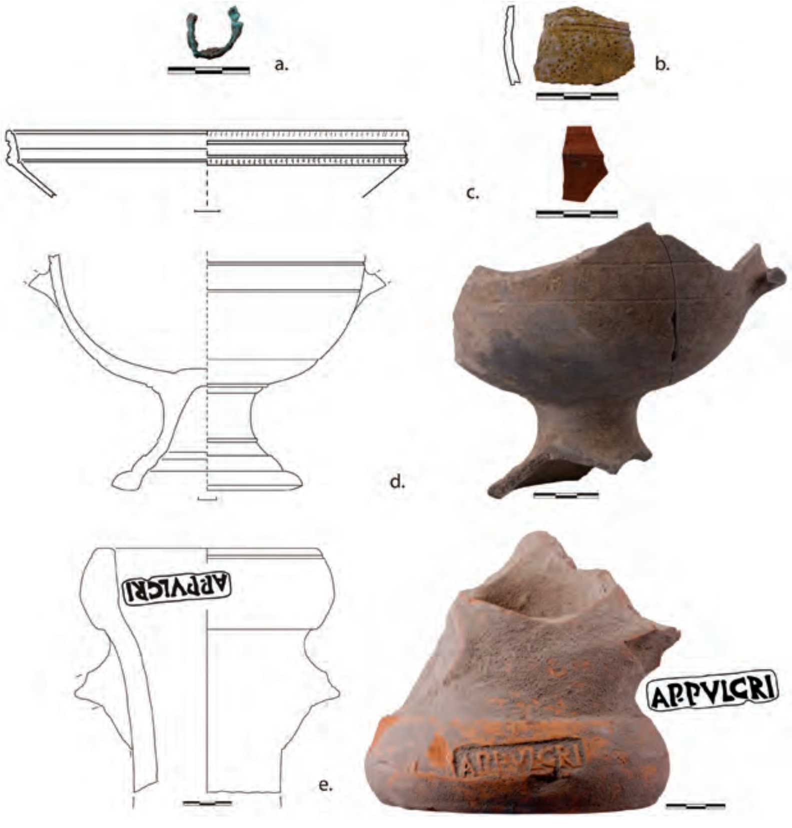

Обр. 3. Находки от Августа – Калето, I-II в. a. бронзова плоска пластина; b. фрагмент със зелена глеч; c. фрагмент устие от паница terra sigillata; d. част от сива купа на високо кухо столче (Сирма Александрова); e. печат върху устие на амфора AP·PVLCRI (Николай Шаранков).

ските карти, образуват права линия от девет могили, на равни разстояния една от друга. Разположени са на края на платото Златия, над Козлодуйската низина.

Килера. Намира се на висока тераса над Дунав. Много голям обект от римския период (обр. 2 *a-e*) и от ранната бронзова епоха. Активно унищожаван от иманяри. В изкопите личат останки от каменна архитектура. Открити бяха желязна пластина с дупки (катарама?), част от бронзов предмет, железен връх на копие и каменна заготовка за брадва (обр. 2 *f-h*).

Августа – Калето. Обектът е добре известен, но съвременното му състояние е критично. Цялата площ между крепостните стени е изцяло унищожена от иманярски изкопи. От тях бяха прибрани извита бронзова плоска пластина, фрагмент със зелена глеч, фрагмент устие от паница *terra sigillata* и част от сива купа на високо кухо столче (обр. 3 *a-d*).

Августа – Лозята. Западно от крепостните стени, на най-високата част на терена, е разположен некрополът на Августа. В иманярските изкопи и на повърхността бяха регистрирани камъни, хромели, тегули (покриващи гробовете) и голямо количество човешки останки (черепи, кости, ребра, части от гръбначни стълбове и др.). Вероятно по-голямата част от некропола е унищожена. В един от изкопите беше открита много интересна находка – устие на амфора с печат.

Печат AP·PVLCRI (обр. 3 *e*) (Автор на текста е Николай Шаранков)

Отлично запазеният печат върху устието на амфората AP·PVLCRI, т. е. *Ap(pi) Pulc(h)ri*, е характерен за амфори за зехтин от ранния тип Dressel 6B и се среща в няколко варианта с незначителни отлики (напр. наличие или липса на разделителен знак между двете имена; затворено или отворено P). Производителят Appius Pulc(h)er традиционно се отъждествява с консула от 38 г. пр. Хр. Апий Клавдий Пулхер, а амфорите с неговия печат, чийто контекст на намиране позволява по-точно датиране, се отнасят към периода от ок. 30 г. пр. Хр. до ок. 15 г. сл. Хр., т. е. към управлението на император Август. Въз основа на разпределението на находките, производството на Апий Пулхер се поставя в Северна Италия, в долината на р. По и по-специално в района на Верона и Падуа, където концентрацията на тези печати е най-висока; отделни екземпляри са откривани и в съседните области (Cipriano, Mazzochin 2002, 307-312, fig. 2).

Литература

Димитрова 1985: Д. Димитрова. Археологически паметници във Врачански окръг. София, 1985.

Cipriano, Mazzochin 2002: S. Cipriano, St. Mazzochin. Analisi di alcune serie bollate di anfore Dressel 6B (*AP.PVLCHRI*, *FLAV.FONTAN* e *FONTANI*, *L.IVNI.PAETINI*, *L.TRE.OPTATI*). – Aquileia Nostra, 73, 2002, 305-340.

№3. ИЗДИРВАНИЯ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ ПО ТРАСЕТО НА ГАЗОПРОВОД „ЮЖЕН ПОТОК“, СЕКТОР 1, ОБЛАСТ ВИДИН

Надежда Кечева

В изпълнение на договор между „ГАЗТЕК БГ“ АД и НАИМ-БАН в края на месец ноември 2013 г. се проведоха спасителни издирвания на археологически обекти във връзка с корекции по проектното трасе на газопровод „Южен поток“. През 2012 г. територията, разделена на сектори, беше покрита от различни групи по единна и утвърдена методика, използвана през 2011 г. и през 2012 г. при обходи по трасето на газопровод „Набуко“ (Нехризов 2012, 580-582; Tzvetkova et al. 2012). При наличие на археологически материали използваната методика налага обходите да не бъдат ограничавани единствено в 60-метровия коридор, а да се покрива с полигони цялата територия на регистрирания обект.

Сектор 1 от газопровод „Южен поток“ беше изцяло изследван през 2012 г. (Кечева 2013). През 2013 г. промени в трасето от сектор 1 наложиха ново проучване на полоса с дължина 13 км, попадаща в общините Макреш, Грамада и Димово, обл. Видин[1] (обр. 1).

Установи се, че най-голямата корекция попада основно в общ. Димово при преминаването на трасето на газопровода през коритото на р. Арчар. Тук новото трасе отстои на разстояние между 1 и 3 км южно от предишното. Заради това отклонение три обекта, регистрирани през 2012 г., остават извън новия сервитут.

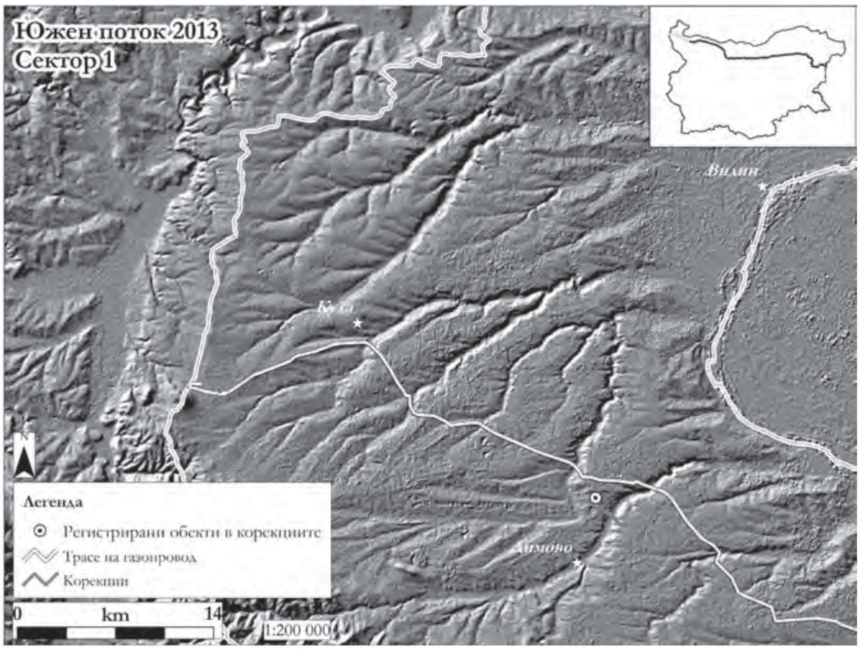

Обр. 1 Карта на трасето на газопровода в сектор 1 заедно с нанесените корекции и новорегистрирания археологически обект в сервитута през 2013 г.

При проведените теренни издирвания по корекциите на трасето беше покрита територия от 0,79 кв. км и като резултат беше регистриран един нов обект – друг участък от античен път, познат по литературни източници и въведен в АИС АКБ (Кечева 2013, 582-583, обр. 2). Пътят е бил изграден на левия висок бряг на р. Арчар. Новорегистрираният участък от него се намира западно от път Е-79 в землището на гр. Димово и попада в обработваеми площи, дълбоко изорани по време на обхождането. Локализиран е на терен поради наличието на ивица от големи ломени и плочести камъни и чакъл, оформящи настилката. Възможно е това да е участък от римския път, тръгващ от Лисус през Найсус и достигащ на североизток до Рациария (Атанасова 1980, 67; Маджаров 2009, 248-249).

Извън трасето на газопровода, източно от с. Макреш, бяха локализирани два нови археологически обекта – надгробна могила и обект с неопределена функция от праисторията и римската епоха, за които подробна информация е въведена в АИС АКБ.

В резултат на теренните издирвания по трасето на газопровод „Южен поток“ през 2012 и 2013 г. беше установено, че 17 от регистрираните обекти попадат в рамките на сервитута и са предвидени за спасителни археологически проучвания.

Литература

Атанасова 1980: Й. Атанасова. Вила Рустика до с. Макреш, Видинско. – Известия на музеите в Северозападна България, IV, 1980, 67-81.

Кечева 2013: Н. Кечева. Издирвания на археологически обекти по трасето на газопровод „Южен поток“, сектор 1. – Археологически открития и разкопки през 2012 г. София, 2013, 581-583.

Маджаров 2009: М. Маджаров. Римски пътища в България. Принос в развитието на римската пътна система в провинциите Мизия и Тракия. Велико Търново, 2009.

Нехризов 2012: Г. Нехризов. Методика на издирванията на археологически обекти по трасето на газопровод „Набуко“. – Археологически открития и разкопки през 2011 г. София, 2012, 580-582.

Tzvetkova et al. 2012: J. Tzvetkova, G. Nekhrizov, N. Kecheva. Mobile GIS and the perspectives for archaeological surface surveys in Bulgaria. – In: A. S. Morintz & R. Kogălniceanu (eds.). Survey in Archaeology, Often a Neglected Science. Giurgiu: Pelican Publishing House, 2012, 56-82.

---

[1] В екипа на сектор 1 взеха участие Н. Кечева, ръководител (НАИМ–БАН), В. Генчева, магистрант, А. Григоров и Д. Тагарева, студенти (СУ „Св. Климент Охридски“).

№4. ИЗДИРВАНИЯ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ ПО ТРАСЕТО НА ГАЗОПРОВОД „ЮЖЕН ПОТОК , СЕКТОР 3

Георги Иванов, Галина Грозданова, Люба Трайкова, Вечеслав Николов

Издирванията по коригираните участъци на трасето на газопровода бяха проведени в периода 25-27.11.2013 г. Бяха обходени четири участъка, разположени в различни зони на сектора, в землищата на селата Селановци, общ. Оряхово, обл. Враца; Староселци, общ. Искър, обл. Плевен; Горни Дъбник, Садовец и Петърница, общ. Долни Дъбник и обл. Плевен.

Измененията на трасето на газопровода не засягат нови археологически обекти и не заобикалят регистрираните през 2012 г. обекти. Ревизираното трасе преминава през различен участък на обект № 37/3011, локализиран през 2012 г.

По време на издирванията бяха посетени два регистрирани през 2011 г. и 2012 г. обекта до р. Барата, между с. Горни Дъбник и гр. Долни Дъбник. Заедно с останалите селищни обекти по р. Барата, образуват голям център, просъществувал дълго време, с най-многобройни находки от римския период. На високата част на платото са известни 12 надгробни могили, а на билото в северна посока – още пет (обр. 1).

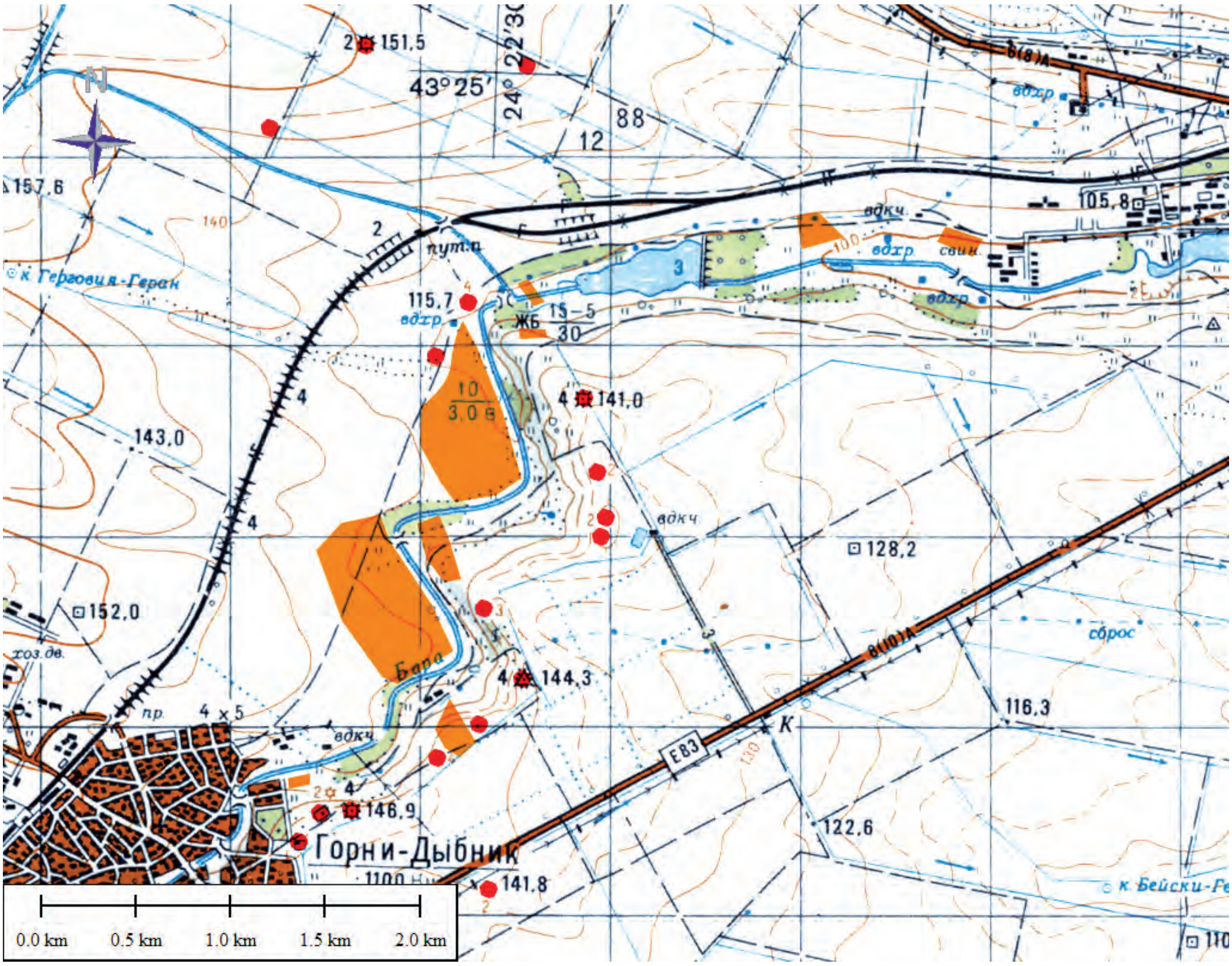
N
2 151,5
43°25′
24°22′30
88
12
157,6
2
140
к. Герговця-Геран
пут.п.
115,7
вдхр.
ЖБ
15-5
30
10
3,0 в
4 141,0
4
143,0
4
152,0
хоз.дв.
пр.
4 x 5
вдкч.
Бара
4 144,3
4 146,9
Горни-Дыбник
141,8
вдкч
128,2
сброс
116,3
Е83
К
130
122,6
к. Бейски-Ге
110
6(8)А
вдхр.
вдкч.
3
100
вдхр
свин.
105,8
0.0 km
0.5 km
1.0 km
1.5 km
2.0 km

Обр. 1. Разположение на селищните обекти по долината на р. Барата и надгробните могили върху платото, между с. Горни Дъбник и гр. Долни Дъбник.

№5. ИЗДИРВАНИЯ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ ПО ТРАСЕТО НА ГАЗОПРОВОД „ЮЖЕН ПОТОК“, СЕКТОР 5

Кръстю Чукалев, Живко Узунов, Никола Русев, Деян Рабовянов

Теренните издирвания през 2013 г. по ревизията на трасето на газопровод „Южен поток“, в рамките на сектор 5 (км 151 – км 237+650), на територията на общините Търговище и Попово, обл. Търговище, Бяла, обл. Русе и Стражица, обл. Велико Търново, обхващат 11,1 км ново трасе и съпътстващи към него площадки. Ревизията на трасето на газопровода не заобикаляше нито един от регистрираните през предходната година обекти и засяга някои от тях – 5002, 5003 и 5011 (Чукалев и др. 2013). При проучването бе регистриран само един нов обект – 5022.

Пререгистрацията на засегнатите обекти потвърди датировката им: за обект 5002 (с. Тръстика) – РЖЕ и Първо българско царство (Х в.); за обект 5003 (с. Еленово) – КЖЕ и Първо българско царство (Х в.) (обр. 1) и за 5011 (м. Кале билю, с. Ковачевец) – халколит (Чукалев и др. 2013, 595-596).

Установи се, че една от проектираните площадки по трасето на газопровода е разположена непосредствено до източната граница на обект 5011. Там се откриха множество фрагменти от керамични съдове и дребни късове мазилки. Фрагментите са основно от големи по размер съдове, част от тях от хранилищни, с много органика и минерали в състава на глината (обр. 2). Вероятно площадката попада в периферията на регистрирания обект и заради това може да предположим, че той е разположен върху значително по-голяма площ – 15 дка.

Северно от обект 5011, при поранни теренни издирвания, са регистрирани още три праисторически обекта, датирани в ранния неолит (Торбатов, Стоянов 2011, 538). Установи се, че ревизията на трасето преминава в непосредствена близост до един от тях, който бе пререгистриран под номер 5022. Той е открит през 2010 г. при теренни издирвания на археологически обекти в община Попово от екип на СУ „Св. Кл. Охридски“ с ръководители проф. д-р Тотко Стоянов (СУ „Св. Кл. Охридски“) и доц. д-р Сергей Торбатов (НАИМ–БАН) и е регистриран в АИС АКБ под № 10000159. Намира се в същата местност Кале билю, на 2,7 км северно от центъра на с. Ковачевец. Разположен е в западната част на Поповските височини, найвисокото платовидно възвишение в Поповска община, в сравнително равен участък с лек наклон на север, който се обработва със земеделски

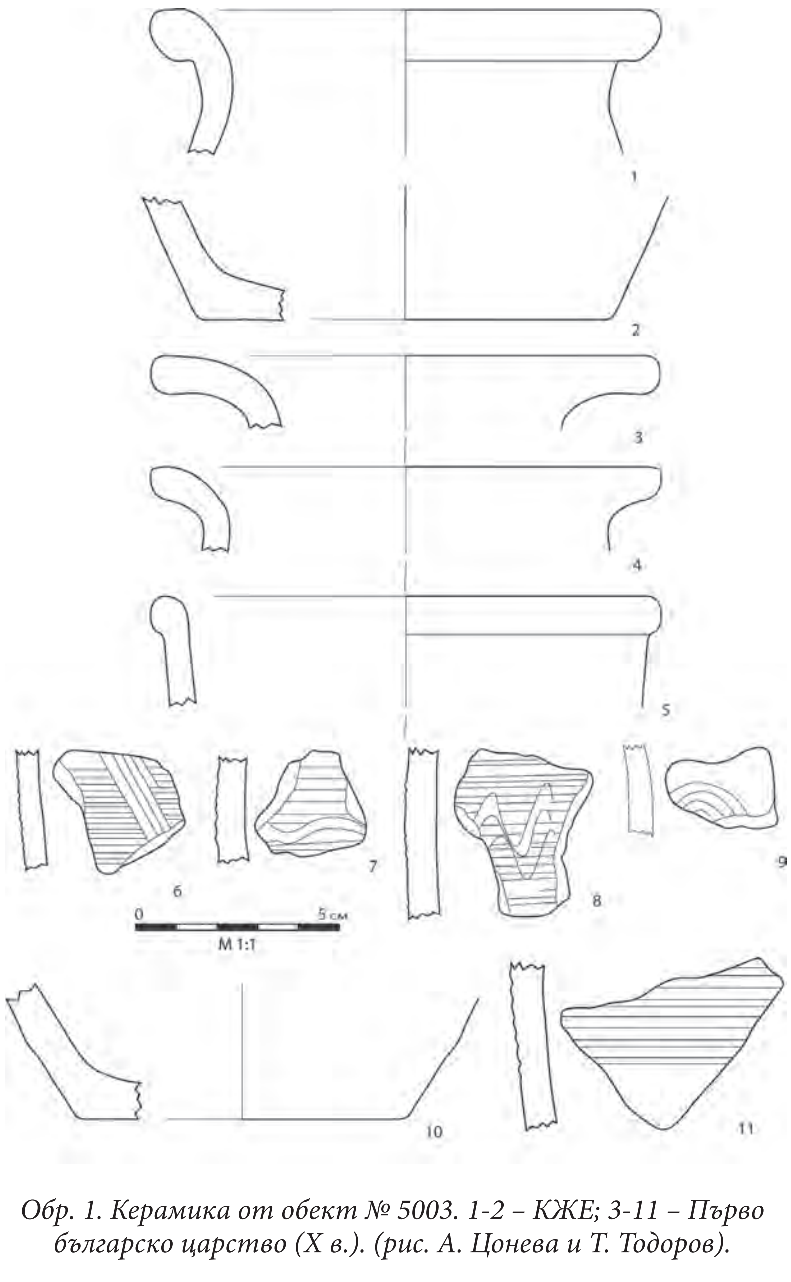

Обр. 1. Керамика от обект № 5003. 1-2 – КЖЕ; 3-11 – Първо българско царство (Х в.). (рис. А. Цонева и Т. Тодоров).

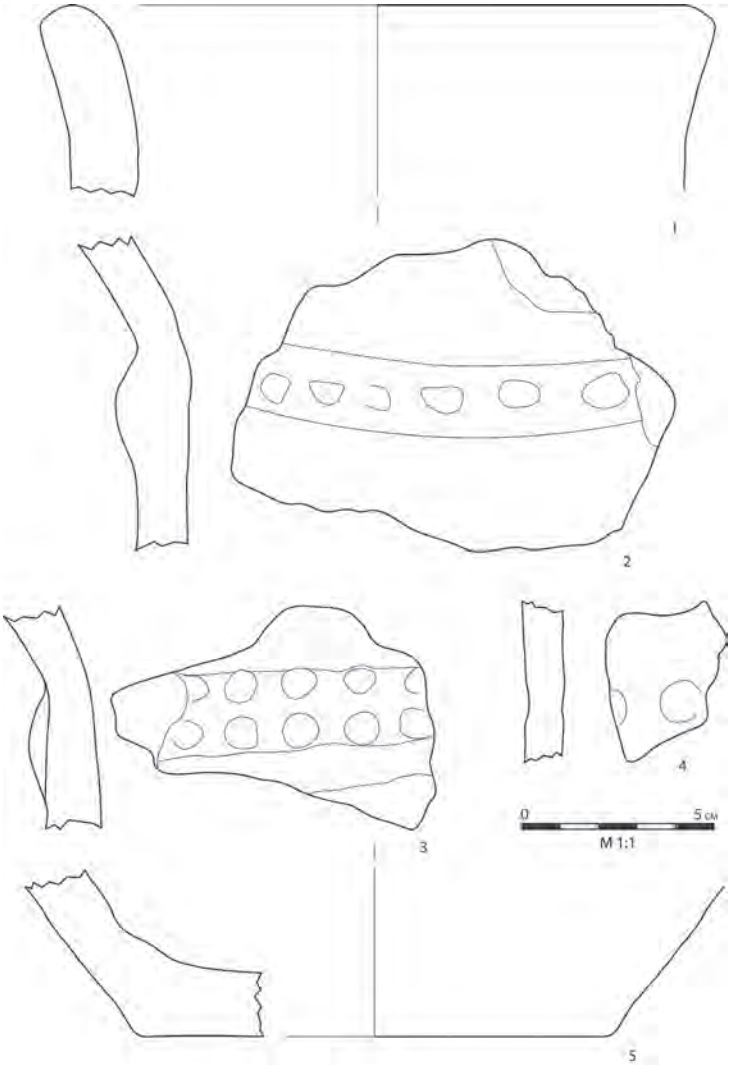

Обр. 2. Керамика от обект № 5011. 1-5 – късен халколит. (рис. А. Цонева и Т. Тодоров).

машини. Заема почти равната тераса над десния бряг на р. Калакоч дере. Обектът е ограден от дъговиден вал от северозапад, запад и юг. Северната му граница е дълбок дол. От източната страна липсва вал, но граница му е брегът на р. Калакоч дере. Валът е най-добре запазен от западната и от южната страна, където не се обработва, защото е залесен с горска и храстова растителност. Той е с приблизителна ширина в основата си от ок. 20 до 25 м, в различните си участъци и има запазена височина от ок. 1 м. Изграден е от камъни и пръст. Северозападната част на вала е частично унищожена, защото в тази част теренът се обработва. В този участък валът е видим на терена заради разнесените камъни и малката си запазена височина – от 0,20 до 0,50 м. В ограденото от вала пространство се откриха само множество дребни късове мазилки, докато по повърхността му, поради липсата на видимост, не бяха открити археологически материали. Обектът е с площ от ок. 70 дка. През 2010 г. в ограденото от вала пространство са открити археологическите материали датиращи обекта в раннонеолитната култура Караново II (Торбатов, Стоянов 2011, 538).

Според И. Атанасов в същата местност се намират останките от укрепен археологически обект, описан като крепост, в която е имало и светилище на тракийския конник (Атанасов 2007, 70). Обектът на платото е описан и от Г. Георгиев и Г. Делчев като укрепено селище от периода V-III в. пр. Хр. (Георгиев, Делчев 2012, 27). Вероятно в случая става въпрос за два археологически обекта в м. Кале билю – селище от ранния неолит и укрепление от по-късен период.

Трасето на газопровода заобикаля от юг и запад обект 5022 и е съответно отдалечено на ок. 200 м от него от юг, и на ок. 80 м от запад. Предвидено е изграждането на площадката на ок. 25 м южно от обекта.

Литература

Атанасов 2007: И. Атанасов. Културно-историческото наследство в Поповския край. Попово, 2007.

Георгиев, Делчев 2012: Г. Георгиев, Г. Делчев. Земите на изток от р. Янтра през втората половина на I хилядолетие пр. Хр. VI Национална научна конференция “Попово – минало и бъдеще“, 19-20 октомври 2009 г.: доклади от секция “Археология и стара история“, I. Велико Търново, 2012, 25-39.

Торбатов, Стоянов 2011: С. Торбатов, Т. Стоянов. Издирване на археологически обекти в Поповските и Зараевските височини. – Археологически открития и разкопки през 2010 г. София, 2011, 537-539.

Чукалев и др. 2013: К. Чукалев, Ж. Узунов, Н. Русев, Д. Рабовянов, Д. Чернаков, Т. Тодоров. Издирвания на археологически обекти по трасето на газопровод „Южен поток“, сектор 5. – Археологически открития и разкопки през 2012 г. София, 2013, 594-596.

№6. ИЗДИРВАНИЯ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ ПО ТРАСЕТО НА ГАЗОПРОВОД „ЮЖЕН ПОТОК“, СЕКТОР 6

Андрей Аладжов

Теренните издирвания по трасето на газопровод „Южен поток“ бяха проведени в периода 27 ноември – 07 декември 2013 г. Беше обходен сектор 6, обхващащ отрязъка от км 71 до км 150 по ревизията на проектираното трасе. При теренните издирвания не бяха регистрирани нови археологически обекти.

№7. ИЗДИРВАНИЯ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ ПО ТРАСЕТО НА ГАЗОПРОВОД „ЮЖЕН ПОТОК“, СЕКТОР 7

Петър Лещаков, Игор Лазаренко, Николай Христов, Йорданка Илиева

През 2013 г. продължиха теренните издирвания по трасето на газопровод „Южен поток“ в сектор 7 (Лещаков и др. 2013a). Те се извършиха в рамките на новите участъци по трасето според Редакция 1. Теренната работа бе реализирана в периода 21.11 – 28.11.2013 г.

Теренното издирване бе извършено от запад на изток, от км 71+000 до км 0+000. То обхвана землища в общини Провадия, Аврен и Варна. Общата дължина на новопроученото трасе е 9 линейни км, като бяха обходени и части от терените за ВРИГ Провадия, КС Варна[2], Приемен терминал и площадки извън трасето в землищата на с. Златин, с. Кривня, с. Казашка река и Варна.

При теренните издирвания бяха регистрирани два нови археологически обекти.

Първият обект (7091), бе локализиран в зоната на площадка на 275 м източно от трасето при км 62+240, в землището на с. Златина. Разположен е върху склон с южно/югоизточно изложение. Общата площ на обекта е 4,25 дка. По повърхността му бе регистрирана висока концентрация на средно големи и дребни ломени камъни, каквито няма в околните обработваеми площи. Открити бяха и няколко дребни обезличени керамични фрагмента, един от които покрит с безцветна глеч. Малкото количество археологически материали предполага предварителната интерпретация на структурата като стопанска постройка. Според намерените няколко силно обезличени керамични фрагмента, обектът най-веро-

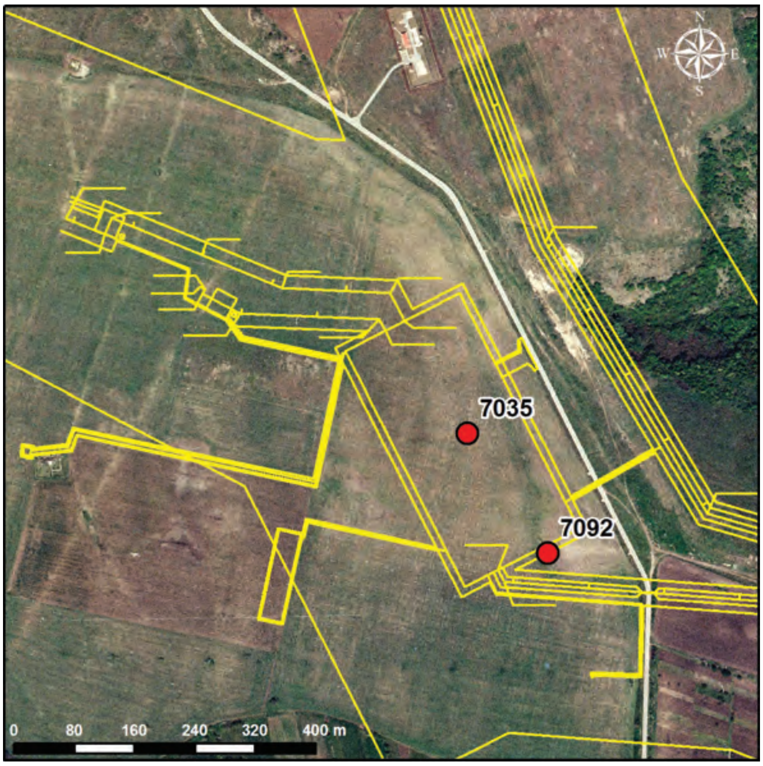

Обр. 1. Карта с местоположението на обект 7092 (подложка ЦОФК 2006-2007).

---

[2] Възел за разпределяне на газта Провадия, Компресорна станция Варна.

ятно се отнася към късното средновековие или възрожденския период.

Вторият археологически обект (7092), бе регистриран в югоизточната периферия на ВРИГ Провадия, в землището на с. Кривня (обр. 1). Разположен е върху средна част на склон с югоизточно изложение. Площта на обекта е 0,5 дка. По повърхността му се откриват средноголеми и едри ломени камъни, разнесени от обработката на земята в петно с размери 20 x 30 м. Между камъните бе открит фрагмент от дъно на амфора. Обектът вероятно представлява унищожена при селскостопанската обработка ниска надгробна могила или безмогилно гробно съоръжение. Подобна силно обезличена структура е регистрирана при издирванията през 2012 г. на ок. 190 м северозападно (обект 7035). Според намерения керамичен фрагмент, обектът най-вероятно се отнася към втората половина на I хил. пр. Хр.

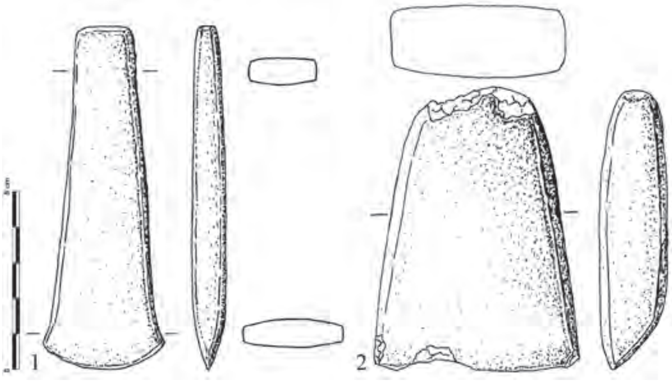

Обр. 2. Случайни находки от землището на с. Бозвелийско, м. Беш тепе: 1. метално оръдие, 2. каменна тесла (рис. Й. Илиева).

При Ревизия 1 отпада за проучване обект 7036 (надгробна могила) разположен по разклонение на газопровода, северозападно от ВРИГ Провадия.

Обходените участъци в землищата на селата Константиново, Приселци и Варна са заети изцяло от гъста храстовидна и дървесна растителност, което силно възпрепятства възможността за наблюдение на терена и откриване на потенциални археологически обекти. Пропускането на археологически структури в тази зона е твърде вероятно и такива биха могли да бъдат открити едва след почистването на трасето и премахването на хумусния слой по време на строителството на газопровода.

По време на теренното издирване, от местен жител бяха предадени две находки (обр. 2) открити случайно недалеч от трасето на газопровода в землището на с. Бозвелийско, община Провадия. Те са намерени в м. Беш тепе, разположена на 2 км югоизточно от центъра на селото. Там през 2012 г. бе локализиран обект (№ 54) от късния неолит (Лещаков и др. 2013b, 532). Лошите климатични условия в края на теренното издирване не позволиха точната локализация на находките.

Металното оръдие има издължена трапецовидна форма с правоъгълно напречно сечение и дъговидна разширяваща се в двата края работна част (обр. 2 *1*). По работната част няма следи от употреба. Изработено е от мед с малко количество арсен[3]. Според типологията на Е. Черних (Черных 1978, 111) представлява тесла-длето (тип ТД 18), условно отнасяща се към халколита. Металното оръдие намира много добри паралели с подобно, открито в с. Просечен, община Суворово (Лазаров 2001, 125, обр. 4). Този тип оръдия по-скоро се отнасят към ранната бронзова епоха, но поради случайния характер на откритите екземпляри, точната им хронологическа позиция за сега остава спорна. В обекта, където е намерена дискутираната находка, за сега няма материали, с които хронологически може да се свърже оръдието. Възможно е да произхожда от депонирано "съкровище" или инвентар от разбит при земеделската обработка гроб.

Каменната тесла (обр. 2 *2)* е с трапецовидна форма и правоъгълно сечение. Изработена е от тъмносиво-зеленикава скала. Повърхността ѝ е полирана, по работната част има следи от употреба. Тя се отнася към късния неолит и намира добри аналогии с откритата в същия обект през 2012 г. каменна тесла (Лещаков и др. 2013b, 532, обр. 3 *4*).

Литература

Лазаров 2001: Л. Лазаров. Исторически музей – Дългопол. Древен бронз. Каталог. Варна, 2001.

Лещаков и др. 2013a: П. Лещаков, И. Лазаренко, Г. Самичкова, Н. Христов, Й. Паринова, Й. Илиева, С. Трифонов. Издирвания на археологически обекти по трасето на газопровод „Южен поток", сектор 7. – Археологически открития и разкопки през 2012 г. София, 2013, 600-602.

---

[3] XRF анализ на находката бе направена в ЛАРК при НАИМ–БАН от гл. ас. д-р Петя Пенкова.

Лещаков и др. 2013b: П. Лещаков, Г. Самичкова, Н. Христов, Й. Паринова, Й. Илиева. Издирвания на археологически обекти в околностите на праисторически солодобивен център Провадия-Солницата. – Археологически открития и разкопки през 2012 г. София, 2013, 530-532.

Черных 1978: Е. Черных. Горное дело и металлургия в древнейшей Болгарии. София, 1978.

№8. ИЗДИРВАНИЯ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ НА ТЕРИТОРИЯТА НА НАХОДИЩЕ „ДЯНКОВО“ В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. ПАЙДУШКО, ОБЩИНА ТЪРГОВИЩЕ

Ангел Конаклиев

Находище „Дянково“ за добив на инертни материали е с площ от 208 дка. Издирването на археологически обекти на територията му беше извършено в периода 9–11.04.2013 г. от Ангел Конаклиев и Стефан Иванов, РИМ – Търговище.

Проученият терен заема южния склон на височината Хисарлъка, разположена в западните части на Преславска Стара планина, в близост до късноантичната и средновековна крепост Хисарлъка. Крепостта се намира на 3,1 км източно (94°) от северния край на с. Пайдушко, върху най-високата част на възвишение, западно от пролома на р. Врана. Тя има визуална връзка с другите две крепости защитаващи Дервентския проход – Мисионис от север, Градище от юг, а също и с крепостта Юренджика, намираща се северозападно от гр. Омуртаг. Крепостта има неправилна елипсовидна форма, издължена в посока север–юг. Заема площ от около 5-7 дка, като заедно с извънкрепостните поселения по западния, южния и северния склон площта ѝ не надхвърля 15 дка. Територията ѝ и голяма част от извънкрепостните квартали са обрасли с дървета и дребни храсти. От източната страна поради особеностите на терена – стръмен склон, при обхождането не бяха регистрирани археологически структури. На терена личат останки от крепостните зидове и сгради в укреплението и извънкрепостното пространство. Много добре е запазена щерната за вода, намираща се в южната част. На много места в и извънкрепостното пространство личат иманярски изкопи, унищожили отделни жилища. Крепостта е регистрирана като паметник на културата (ДВ, бр.70/1976 г.)

В резултат на извършеното теренното проучване в площта, предвидена за отдаване на концесия по приложената от инвеститора скица (обр. 1), беше констатирано:

1. На територията на **терен А**, предвиден за добиване на инертни материали, отстоящ на около 115 м от най-южната точка на крепостната стена, не бяха открити движими или недвижими културни ценности.

2. На територията на **терен В**, (обр. 1 – по линията между точки 1 и 2), предвиден като охранителна зона, бяха открити останки от жилища от южния извънкрепостен квартал, навлизащи от 10 до 20 м в проектирания терен. По

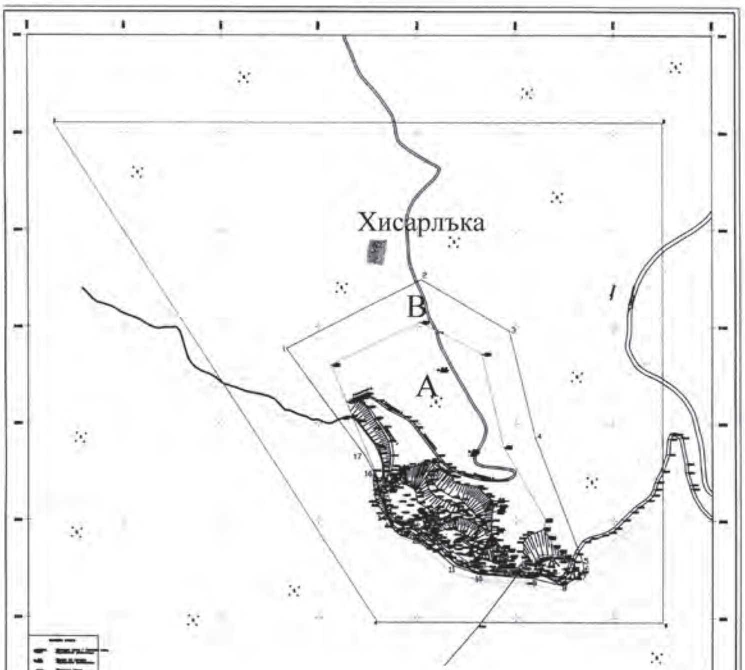

Обр. 1. Скица в М 1:1000 на находище „Дянково“.

повърхността се откриват фрагменти от битова и строителна керамика (фрагменти от съдове, долиуми, керемиди) от V-VI в., Първо и Второ българско царство. Концентрацията на находките е малка. При извършения оглед с металотърсач на изхвърлената пръст от иманярските изкопи по южния и западния склон на крепостта бяха открити метални предмети от бита и крепежни елементи (част от сърп, катинар, подкови, гвоздеи, обков).

Докладът за извършената работа е изпратен на НИНКН за съгласуване.

№9. ИЗДИРВАНИЯ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ ПО ТРАСЕТО НА АВТОМАГИСТРАЛА ХЕМУС, УЧАСТЪК БЕЛОКОПИТОВО – КАСПИЧАН, КМ 338+500 – 342+200 И ПЪТЕН ВЪЗЕЛ „БЕЛОКОПИТОВО“ В ЗЕМЛИЩАТА НА СЕЛАТА ПАНАЙОТ ВОЛОВО И БЕЛОКОПИТОВО, ОБЩИНА ШУМЕН

Андрей Аладжов, Станимир Стойчев

При издирванията по трасето на новостроящата се автомагистрала Хемус бе регистриран един обект, който е застрашен от строителство. Обектът представлява селище, ситуирано на 0,54 км и 160° от центъра на с. Белокопитово (GPS координати 43°20’14.875“N, 26°53’50.935“E), при 340+060 км по трасето на автомагистралата. Разположено е на левия бряг на р. Мътнишка, върху заливната сега тераса. Част от селището се простира и върху южното подножие на полегат склон. Установи се средна концентрация на фрагменти битова керамика и късове мазилка. Събраната керамика може да се датира в късната бронзова епоха и Средновековието (X в.). Площта му е 13 дка (обр. 1).

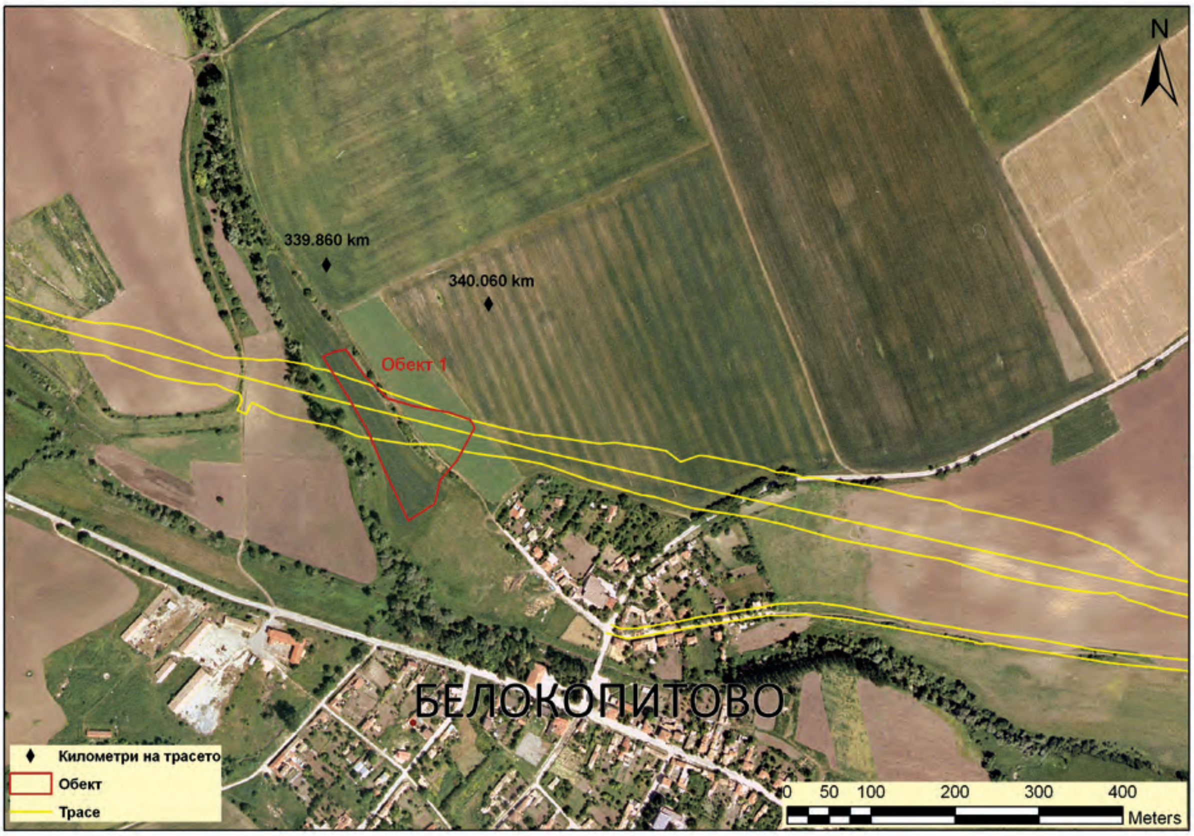

Обр. 1. Местоположение и граници на регистрирания обект.

№10. ИЗДИРВАНИЯ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ В РАННОСРЕДНОВЕКОВНОТО ЗЕМЛЕНО УКРЕПЛЕНИЕ КАБИЮК

Андрей Аладжов, Янко Димитров, Станислав Иванов, Станимир Стойчев

Ранносредновековното землено укрепление Кабиюк е второто по големина укрепление от периода на Първата българска държава. Разположено е на 15 км югозападно от Плиска и е част от столичната укрепителна система – Плиска, Кабиюк, Стан. Земленият вал и ров ограждат площ от 5000 дка.

Теренното проучване в НИАР „КАБИЮК" през 2013 г. протече в няколко направления: издирване и локализиране на археологически паметници; недеструктивно изследване на някои от регистрираните обекти чрез геофизични проучвания и аерофото наблюдения; археологически разкопки на два комплекса.

Теренно издирване

През март – април и ноември 2013 г. бе извършено издирване и локализиране на археологически обекти на територията на ранносредновековно землено укрепление Кабиюк. За целта бе изградена полигонна мрежа, чрез която се улесни работата по точното позициониране на откритите паметници. Обходена бе по-голямата част на укреплението, която остава незаета от трайни посеви, угари и ливади. В резултат бяха регистрирани и картирани 34 археологически обекта, попадащи в различни сектори на укреплението (обр. 1). Заедно с вече известните, техният брой достига до 36. Според основните си характеристики, обектите могат да се категоризират като селища (сектори) и отделни сгради или комплекси от сгради с каменен градеж. Придобитият подемен материал, основно фрагментирана битова керамика, индикира сравнително кратко време на обитаване – от края на VIII до края на X в. (обр. 2 и 3).

Прави впечатление, че най-гъсто населени са централната и западната части на укреплението, докато в останалите части, поне в обходените сектори, има единични паметници. В централната част са разположени и болшинството обекти, които по своите белези позволяват да се определят като сгради и комплекси от сгради. Някои от тях вероятно са с представителен характер и „монументален" градеж, предвид откритите буци розов хоросан, фрагменти от мраморни плочки – облицовъчни и от подови настилки в „опус сектиле", отломъци от пластично украсени мраморни детайли. Най-много те са от обект № 19.

В централната част на укреплението, според разпръснатите на повърхността фрагменти от керамични тръби, беше регистрирано трасе на водопровод с посока юг – север.

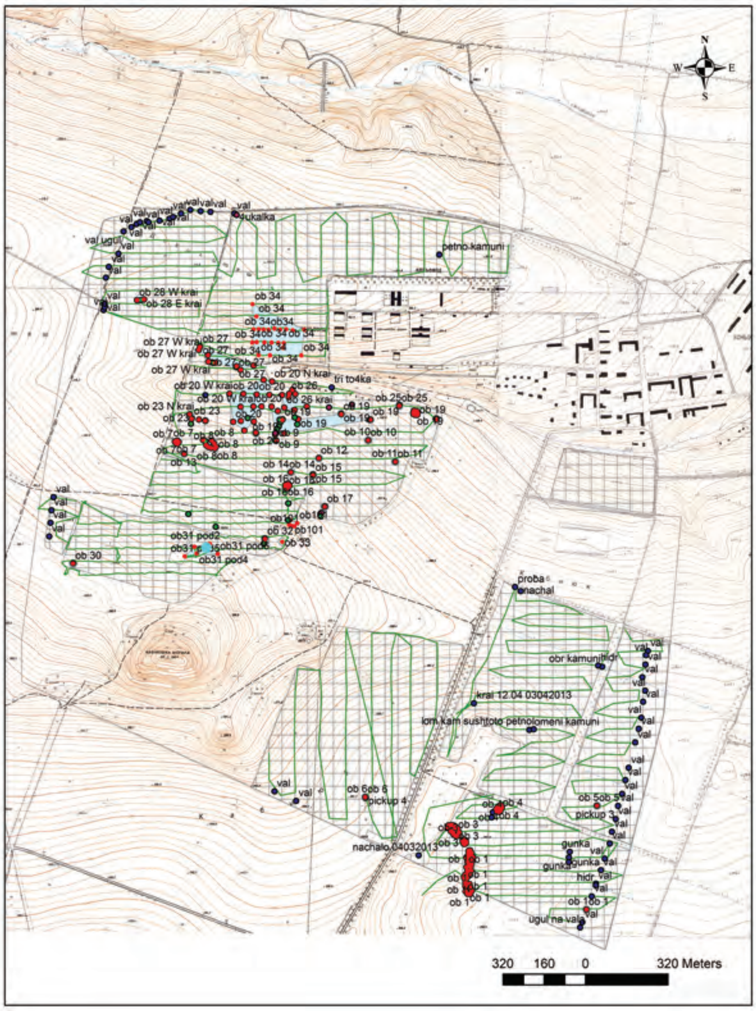

Обр. 1. Карта на регистрираните обекти в ранносредновековното землено укрепление Кабиюк.

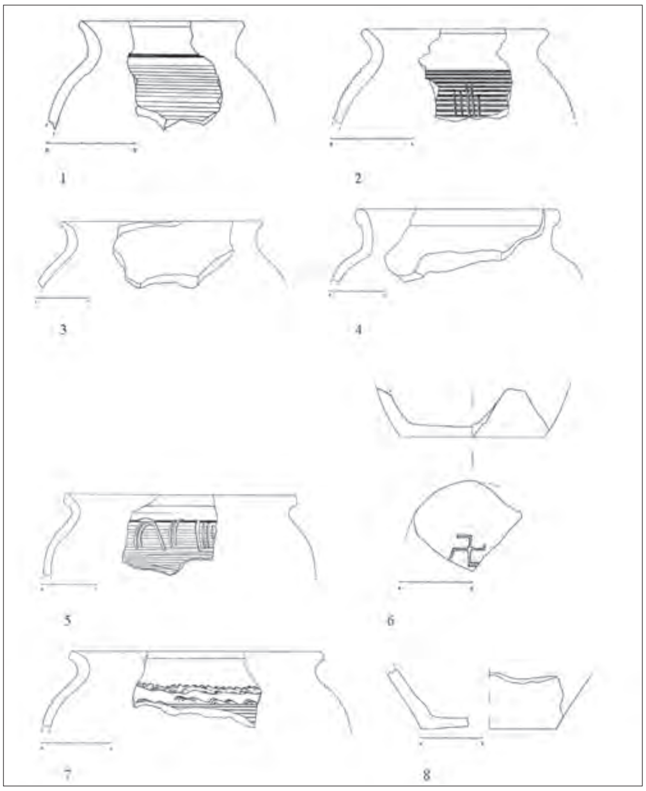

Обр. 2. Керамика от обекти № 15 (1), № 17 (3) и № 19 (2 ,4 , 5, 6, 7, 8).

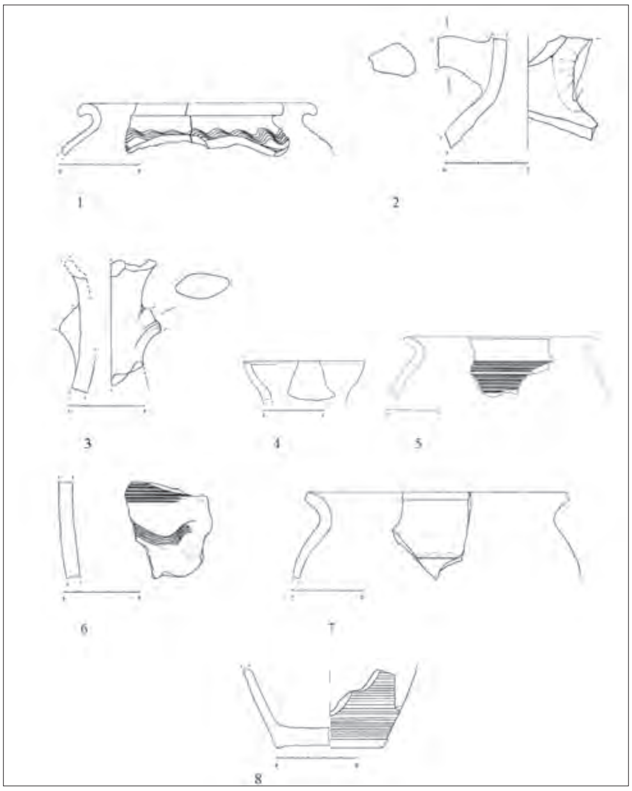

Обр. 3. Керамика от обекти № 19 (1, 2), № 22 (3, 4), № 23 (5, 6, 7, 8).

№11. ИЗДИРВАНИЯ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ НА ТЕРИТОРИЯТА НА ШУМЕНСКО ПЛАТО

Станимир Стойчев

Издирванията са проведени в рамките на три дни през декември 2013 г. Обходени са участъци от землищата на селата Черенча, Новосел и Средня и гр. Шумен, попадащи в територията на Шуменското плато, които през предходните сезони са пропуснати поради различни причини.

Землище на с. Черенча

Крепост. Разположена на 2,896 км, 339° от с. Черенча, с координати N 43°20’06.2231“ E 26°46’05.3690“, има 29 дка площ. Намира се в северното подножие на вр. Фисека на висока тераса. Северно от крепостта минава р. Пакоша (Дерекьой дере). От север и изток е естествено укрепена. От юг и запад на терена са видими останки от крепостните стени. Вътрешността е силно обрасла с трева и ниски храсти, а крепостните стени с дървета. По повърхността личат стари иманярски изкопи. Откритата керамика е със силно нарушена повърхност, но най-общо може да бъде отнесена към периода на ранното средновековие. За крепостта съобщава К. Шкорпил (Шкорпил 1905, 441, табл. XCVI) (обр. 11).

Землище на с. Новосел

Селищна могила. Разположена на 2,152 км, 180° от с. Новосел, с координати N43°16’04.6972“ E26°48’34.3195“ в м. Баблец върху естествено възвишение. От север и запад минава дере, приток на р. Врана. Могилата има височина 2,5-3 м и диаметър около 70 м. Теренът е терасиран за горски насаждения. По повърхността личат множество иманярски изкопи, като в част от тях има разрушени подови нива. Подемният материал включва фрагментирана керамика и големи буци обмазка. Според откри-

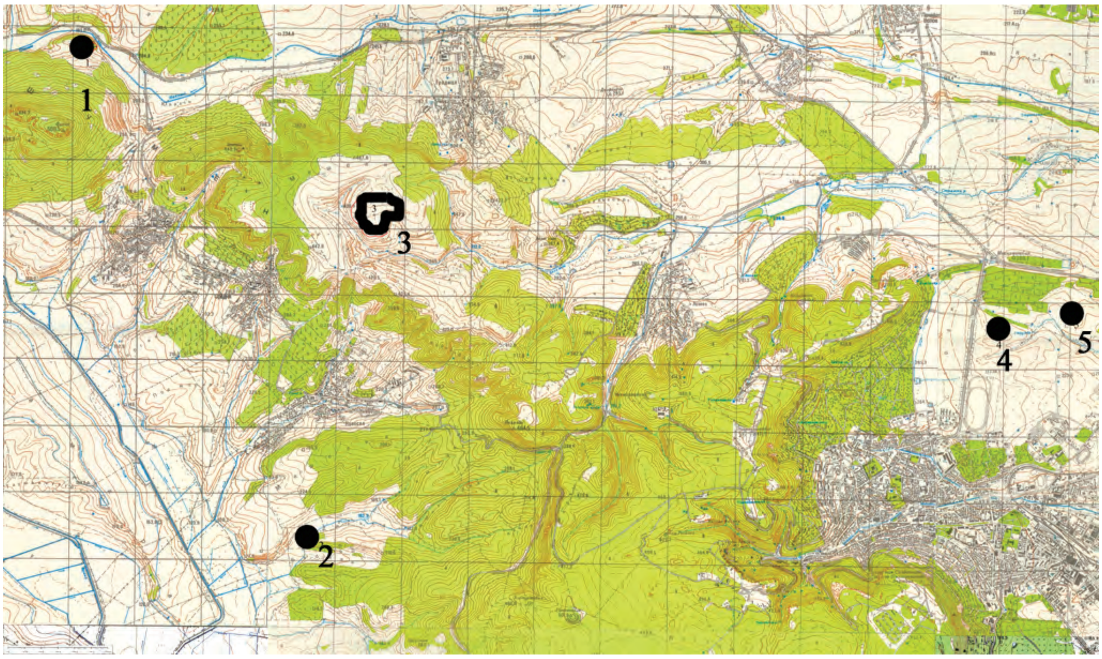

Обр. 1. Археологически обекти на територията на Шуменското плато: 1. Средновековна крепост; 2. Селищна могила; 3. Селище от КБЕ и РЖЕ; 4. Средновековен комлекс – Струмба; 5. Средновековно селище.

тия материал се датира в средния халколит. Могилата е публикувана в каталога на археологическите паметници в Шуменски окръг (Дремсизова-Нелчинова, Антонова 1975, 36) (обр1-2).

Землище на с. Средня

Укрепено селище от бронзовата епоха Разположено е на 2,108 км, 59° от с. Средня, с координати N43°18'43.8223" E26°49'18.5263" в м. Мешелик, върху естествено възвишение. Площта му е около 330 дка. От юг и запад е естествено укрепено (стръмни склонове) от север се засичат следи от ров с ширина около 15 м. От юг и запад преминава р. Бяла вода, приток на р. Стражка. Територията му се обработва. В източната и южната част се установяват големи петна от разпръсната битова керамика и обмазки. Северната половина на селището не е обходена поради гъстата растителност. До рова, минаващ от северната страна, има ниско възвишение с височина около 0,50 м и диаметър около 50 м, по повърхността на което се откриват единични фрагменти керамика и бучки горяла почва. Според подемния материал обектът може да се отнесе към бронзовата епоха (обр. 13).

Землище на гр. Шумен

Средновековен комплекс Струмба. Разположен е на 3,077 км, 23° от гр. Шумен, с координати N43°17'47.1380" E26°56'11.0766" в м. Струмба, върху естествено възвишение. Площта му е около 15 дка. От север минава р. Струмба, приток на Теке дере. Обектът е проучван от П. Петрова от РИМ-Шумен. По повърхността се откриват фрагменти битова и строителна керамика. В централната част на територията му се виждат разкритите при проучванията зидове. Според откритите археологически материали се отнася към периода на ранното средновековие (обр. 14).

Средновековно селище североизточно от гр. Шумен

Разположено е на 3,847 км, 37° от гр. Шумен, с координати N43°17'55.2094" E26°56'59.4932" в м. Струмба, върху склон с южно изложение на площ около 10 дка. От юг минава р. Струмба. Теренът се обработва, по повърхността се откриват единични фрагменти керамика. Според откритите материали селището се датира в периода на ранното средновековие (обр. 15).

Литература

Дремсизова-Нелчинова, Антонова 1975: Цв. Дремсизова-Нелчинова, В. Антонова. Каталог на археологическите паметници в Шуменски окръг. София 1975.

Шкорпил 1905: К. Шкорпил. Материалы для болгарских древностей. Абоба – Плиска. – Известия русского археологического института в Константинополя, X, София, 1905.

№12. ИЗДИРВАНИЯ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ В ЗЕМЛИЩАТА НА СЕЛАТА ПЕТ МОГИЛИ И КАРАВЕЛОВО, ОБЩИНА НИКОЛА КОЗЛЕВО

Станимир Стойчев

Издирванията на археологически обекти в землищата на селата Пет могили и Каравелово, общ. Никола Козлево се проведоха във връзка с инвестиционно намерение (животновъдна ферма) на „Терахиб“ АД, с. Никола Козлево в имоти № 057007 и № 057006 в землището на с. Каравелово.

Парцелите са разположени южно от пътя между селата Никола Козлево и Пет могили, в гориста местност. Те са плътно застроени с производствени халета за свинекомбинат още през 70-те години на XX в. По време на строителството на свинекомбината, в южната му периферия е засегнат и проучен център за производство на битова керамика и са извършени содажни проучвания на средновековна крепост, отстояща на около 200 м югоизточно от свинекомплекса. Двата обекта попадат в землището на с. Каравелово.

Обект 1. Център за производство на битова керамика

Разположен е в гориста местност на 2,5 км, 342° от с. Каравелово, върху склон със северно изложение, в м. Казан чеир. Обектът е проучван през 1976 г от Г. Атанасов, когато са разкрити шест пещи от II-IV в. с кръгла горивна камера и централен стълб. След проучването пещите са консервирани. При обхождането през 2013 г. на терен са констатирани големи иманярски изкопи, отстоящи до около 200 м западно от свинекомплекса. В един от тях, непосредствено до оградата на свинекомбината, се устонови разрушена пещ. Вероятно центъра за битова керамика се развива в западна посока (обр. 1-1).

В литературата обектът е познат като център за битова керамика край с. Пет могили, но според административното деление попада в землището на с. Каравелово (Антонова, Атанасов 1979).

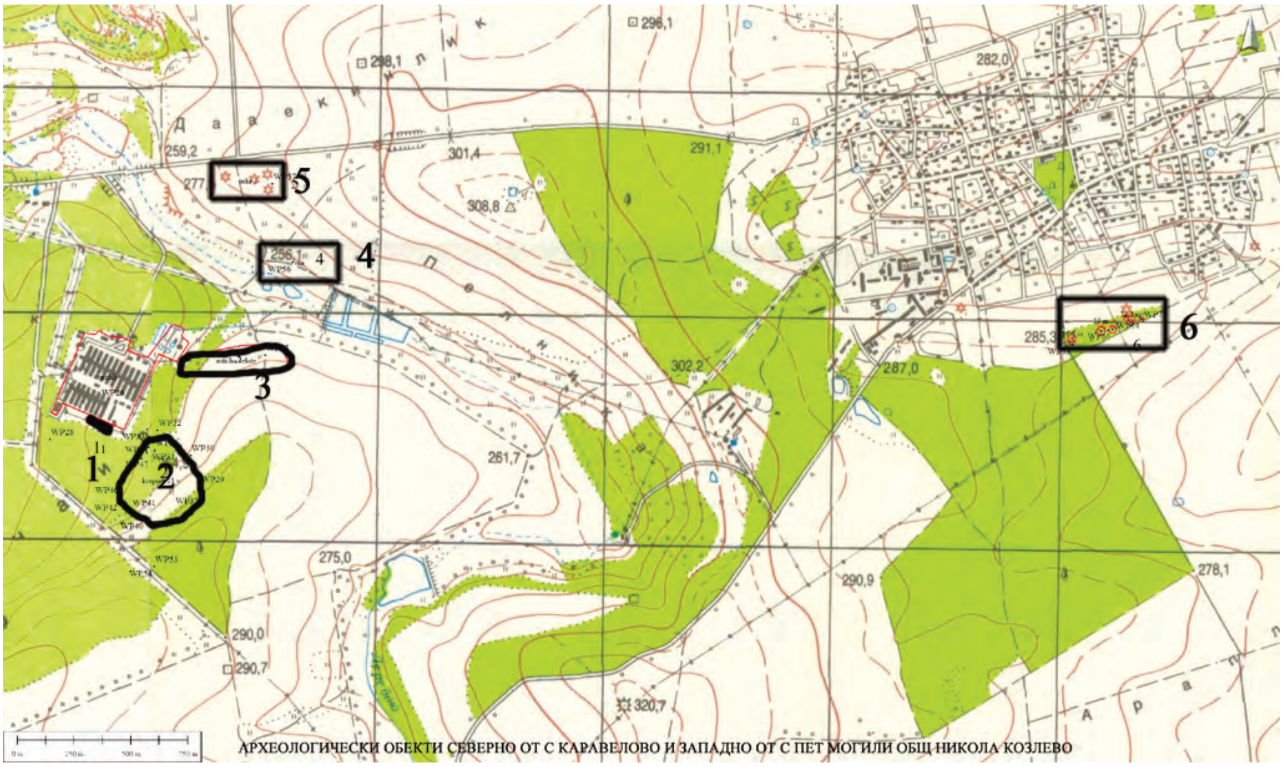

Обр. 1. Археологически обекти в землищата на селата Каравелово и Пет могили, община Никола Козлево: 1. Център за производство на битова керамика; 2. Средновековна крепост; 3. Антично селище; 4. Вила; 5. Могилен некропол 1; 6. Могилен некропол 2.

Обект 2. Средновековна крепост

Разположена е в гориста местност на 2,2 км, 353° от с. Каравелово, върху склон със северно изложение в м. Казан чеир. През 70-те години на миналия век са извършени сондажни проучвания. Укреплението има форма на неправилен многоъгълник, обхващащ площ от около 80 дка. То е разположено от двете страни на едно суходолие, което преди изграждането на местния язовир е имало целогодишно вода. Основната площ на крепостта е заема склон със северно изложение. Един от склоновете е укрепен така, че да се включи реката в пределите на укреплението. Крепостната стена е без основи и е изградена от местни ломени камъни на калова спойка. Датира се в X-XI в. (обр. 1-2).

В литературата обектът е познат като средновековна крепост край с. Пет могили, но според административното деление обектът попада в землището на с. Каравелово.

Обект 3. Антично селище

Разположено е в гориста местност и обработваеми площи, в м. Казан чеир, на 2,6 км, 4° от с. Каравелово, върху склон със северно изложение. Селището е регистрирано от Г. Атанасов. Поради гъстата растителност беше невъзможно да се установят границите му. Взета е точка на петно разпръснатата керамика върху полски път. Датира се в II-IV в. (обр. 13).

Обект 4. Вила

Разположена е в необработваема площ, обрасла с трева и ниски храсти на 3,3 км, 264° от с. Пет могили, върху склон с южно изложение, в м. Казан чеир. Вследствие на иманярски посегателства вилата е напълно унищожена. В античния фонд на РИМ-Шумен се съхраняват материали от нея, датиращи в II-IV в. (обр. 14).

Обект 5. Могилен некропол 1

Разположен е в необработваема площ, обрасла с трева и ниски храсти, на 3,5 км, 267° от с. Пет могили, върху склон с южно изложение в м. Казан чеир. Некрополът е съставен от шест могили, разпръснати на площ от 4,5 дка. Всички са напълно проучени през годините 1992, 1993, 2002 и 2004 от Г. Атанасов. Погребенията са чрез трупоизгаряне на място. Откритите находки отнасят некропола в II-IV в. (обр. 15).

В непосредствена близост, на около 1 км южно от с. Пет могили, беше регистриран втори могилен некропол от седем могили. Могили от 1 до 6 попадат в черничева градина, а могила 7 е в обработваема площ (обр. 16).

Обект 6. Могила 1

Разположена е на 870 м, 176° от с. Пет могили. Има размери: височина до 2,5 м, диаметър 23м.

Обект 7. Могила 2

Разположена е на 850 м, 176° от с. Пет могили. Размери: височина до 4 м, диаметър 35 м. Периферииите на могили 1 и 2 се допират.

Обект 8. Могила 3

Разположена е на 840 м, 167° от с. Пет могили. Размери: височина до 3,5 м, диаметър 38 м.

Обект 9. Могила 4

Разположена е на 850 м, 164° от с. Пет могили. Размери: височина до 4 м, диаметър 31 м.

Обект 10. Могила 5

Разположена на 843 м, 158° от с. Пет могили. Размери: височина до 2,5 м, диаметър 24 м.

Обект 11. Могила 6

Разположена на 816 м, 159° от с. Пет могили. Размери: височина до 2,5 м, диаметър 23 м.

Обект 12. Могила 7

Разположена на 851 м, 155° от с. Пет могили. Размери: височина до 1 м, диаметър 20 м. Вследствие на селскостопанската обработка могилният насип е разрушен.

Литература

Антонова, Атанасов 1979: В. Антонова, Г. Атанасов. Пещи за битова керамика в землището на с. Пет могили, Шуменско. – Годишник на музеите в Северна България, V, 1979, 28-31.

№13. ИЗДИРВАНИЯ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ ПО ПОРЕЧИЕТО НА РЕКА БРЕСТОВА В ЗЕМЛИЩАТА НА СЕЛАТА РИШ, АЛЕКСАНДРОВО И ВЕСЕЛИНОВО, ОБЩИНА СМЯДОВО

Светлана Венелинова

Целта на теренното археологическо издирване е прецизиране на нашите наблюдения върху селищната система по горното течение на р. Голяма Камчия. Основната задача на проучването е да бъдат регистрирани нови и актуализирано състоянието на вече известни обекти. В периода 2008-2012 г. теренното проучване се проведе в община Върбица, където поетапно бяха обходени всички землища и регистрирани 91 археологически обекта (Венелинова 2012, 61-91; Венелинова 2013). През 2013 г. проучваната територия обхвана поречието на река Брестова, десен приток на Голяма Камчия, която пресича Ришката котловина. Във водосборния басейн на р. Брестова попадат землищата на селата Веселиново, Александрово и Риш в община Смядово. По време на експедицията са обходени едва 40% от обработваемите площи на селата Риш и Веселиново. Регистрирани са 17 нови археологически обекта и е актуализирано състоянието на други три – две селища от ранния неолит, едно от халколита, четири селища и три укрепления от античния период, стар път, както и осем надгробни могили (обр. 1).

Сред новооткритите обекти са две селища от ранния неолит (*обекти 102 и 105*), които заедно с едно халколитното селище (*обект 111*) са разположени през разстояние от 1,5 км в землището на село Риш и на около 4 до 6 км северно от Ришкия проход. Те се характеризират с общи топографски особености. Селищата се намират на еднаква надморска височина – 220-230 м, на брега на река, която оформя меандър или недалеч от водослива на два малки притока, така че са били естествено защитени от три страни. Те са разположени на силно разлати продълговати хълмисти възвишения, издигнати спрямо терена на височина не повече от 3 м и заемащи площ между 10 и 30 дка. Керамичният материал от неолитните селища има характерните особености на култура Овчарово, а от халколитното – на културите Поляница и Коджадермен.

По време на експедицията са регистрирани осем надгробни могили с диаметър при основата между 25 и 40 м и височина между 3 и 6 м (*обекти 92, 93, 96, 97, 99, 100, 103, 110*). Те са отдалечени една от друга на разстояние от 600 м до 3 км. По информация на местните жители техният брой в котловината е многократно по-голям. Повечето от могилите са разположени върху трета – четвърта надзаливни речни тераси. Изключение прави обект 92, който се намира в подножието между няколко залесени възвишения.

В басейна на р. Брестова са регистрирани четири селища от късната античност (*обекти 101, 104, 106, 109*). Те са разположени през разстояние от 3 до 4 км върху ниските надзаливни тераси на малки притоци и заемат площ между 2 и 7 дка, като по повърхността няма следи от каменни градежи. Обекти 101 и 104 се намират близо до двете неолитни селища, върху чийто терен се откриват фрагменти от антична керамика.

По време на експедицията в Ришката котловина на 3 до 4 км южно от с. Веселиново са регистрирани три укрепления – Марина локва, Рединак Кайряк и Калето на вр. Купена (*обекти 94, 107 и 108*). Те са разположени по върховете на съседни труднодостъпни възвишения с надморска височина 390-510 м и отстоят на разстояние между 750 м и 1,3 км. Укрепленията следват естествения релеф на терена, като две от тях са изградени от сух градеж, а Калето – с хоросанова спойка. Стените са със запазена ширина около 2,60 м. На 4 км по права линия западно от Калето се намира землено укрепление с квадратна форма (*обект 98*). Според К. Шкорпил (Шкорпил 1905, 511, табл.CXII d_1 и $_2$; Дремсизова-Нелчинова, Антонова, 1975, 57, № 283) то датира от епохата на Първото българско царство, но не е изключено да е с по-ранна датировка. Земленото укрепление заема площ от 187 дка и е с ориентация север-юг. На всяка от четирите страни има вход. Валът е със запазена височина между 6 и 10 м. На места по билото му се установяват струпвания от ломени камъни. От външната страна минава ров, през който в източната част е протичала река. По повърхността във вътрешността и извън границите на земленото укрепление липсват находки. Вероятно предназначението на четирите укрепления е било да охраняват подстъпите към Веселиновския и Ришкия проход.

На 30 м южно от укреплението в местността Марина локва се локализира трасе на стар път с ориентация изток–запад. Той извежда на запад до съвременен горски път, насипан с чакъл, който

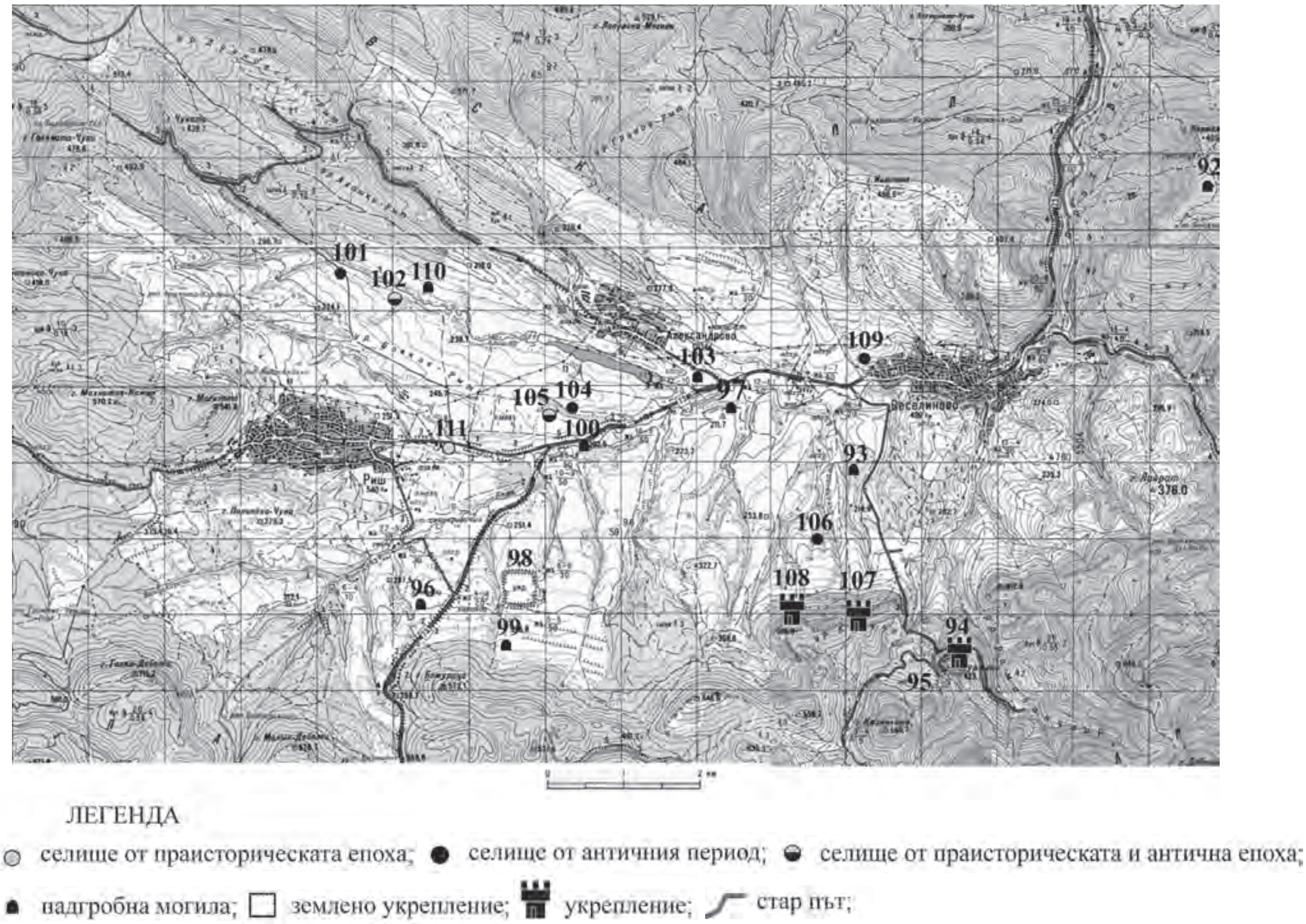
92
101
102
110
103
109
105
104
97
111
100
Александрово
Веселиново
Риш
93
106
98
96
108
107
99
94
95
Арарат
378.0
ЛЕГЕНДА
○ селище от праисторическата епоха;
● селище от античния период;
◒ селище от праисторическата и антична епоха;
надгробна могила;
☐ землено укрепление;
укрепление;
стар път;

Обр. 1. Археологически обекти в Ришката котловина.

вероятно преминава върху по-ранния. На 600 м северно се намира каменен мост, където отново се засича трасето на стария път, който се движи плътно покрай дере с река от запад и скали от изток. Пътят е широк около 3 м, като на места се стеснява до 2 м. В малък участък се вижда подложка от скала и по протежение на 5 м се установяват плътно наредени един до друг обработени камъни. Не е изключено установените останки да са от стар път, който е пресичал по дължина Ришката котловина, като е свързвал двата прохода и е минавал северно от регистрираните укрепления. Разположението на откритите селища от античния период насочва вниманието към съществуването на още един път, който е следвал течението на р. Бяла, приток на Брестова. Възникването на гъста селищна система по горното течение на р. Голяма Камчия се обуславя от стратегическата функция на близките старопланински проходи от една страна, а от друга от природните дадености на разглеждания район – пълноводна река, плодородна земя и естествена защита.

Литература

Венелинова 2012: Св. Венелинова. Селищната система през античността по горното течение на Голяма Камчия (по данни от теренна експедиция „Камчия“ във Върбишко). – Българско е-списание за археология, 2012, 2/2, 61-91. http://be-ja.org

Венелинова 2013: Св. Венелинова. Селища от древността по поречието на Голяма Камчия (резултати от теренна експедиция „Камчия“ в общини Върбица и Смядово). – Известия на историческия музей Шумен, XVI, (*под печат*).

Дремсизова-Нелчинова, Антонова 1975: Цв. Дремсизова-Нелчинова, В. Антонова. Каталог на археологическите паметници в Шуменски окръг. София, 1975.

Шкорпил 1905: К. Шкорпил. Материалы для болгарских древностей. Абоба – Плиска. – Известия русского археологического института в Константинополя, X, София, 1905.

№14. ИЗДИРВАНИЯ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. ДРАГОЕВО, ОБЩИНА ВЕЛИКИ ПРЕСЛАВ

Юри Йоргов

През октомври 2013 г. бе проведено теренно археологическо издирване в землището на с. Драгоево, община Велики Преслав, с цел регистриране на нови археологически обекти и взимане на точни GPS данни на вече известните. Екипът, провел проучванията бе в състав: Юри Йоргов – ръководител, Станимир Стойчев и Иван Бабаджанов – членове на екипа.

Теренното проучване бе проведено в два работни дни. Бяха обходени части от землището на селото, като беше констатирано наличието на няколко неизвестни археологически обекта и проверка на състоянието на известни такива. На всички бяха взети точни GPS координати.

От известните обекти бяха посетени късноантичната крепост в м. Калето, халколитната селищна Ялъмова могила, могилите в местностите Мерата и Ръта и късноантична баня в местността Пануца. Локализирани бяха няколко нови обекти: сателитно селище в близост до Ялъмова могила от същия период, едно средновековно и едно многослойно селище. Също така беше регистрирана халколитна селищна могила североизточно от селото, в района на помпената станция. При издирването беше открита разрушена надгробна могила с гробница от елинистическия период и още четири надгробни могили, всички разположени в ниската част под местността Калето, южно от селото.

1. Късноантична крепост в м. Калето (Дремсизова-Нелчинова, Антонова 1975, 24). Намира се югоизточно от селото върху височина от Драгоевската планина. Заема 5 дка площ. Има форма на многоъгълник, със зидове от ломен камък и спойка от хоросан с едро счукана тухла. При сондажите са били разкрити основи на сгради, запазени в суперструкция до 0,50 м и части от крепостните стени до 1,50-2 м. При посещението бяха регистрирани следи от иманярски действия.

2. Халколитна селищна могила Ялъмова (Дремсизова-Нелчинова, Антонова 1975, 24). Намира се югоизточно от селото. Висока е между 4,50-5 м, и има диаметър 100 м. Територията ѝ не се обработва. Бяха регистрирани стари иманярски изкопи по билото. От повърхността бяха събрани керамични фрагменти и обмазки от жилища. В непосредствена близост, от южната ѝ страна, е разположено сателитно селище от същия период.

3. Късноантична баня (Атанасов, Петрова 1981, 49-55). Намира се в м. Пануца, югозападно от селото. Датира се IV-VI в. В момента е в изключително лошо състояние, зидовете са почти разрушени.

4. Три надгробни могили, разположени в м. Мерата. Разположени са върху широко, плоско възвишение, ограждащо селото от югоизток. На едната е поставена триангулачна точка. На две от тях е правено геофизично проучване в началото на 90-те години от Илиян Катевски и Георги Атанасов.

5. Надгробна могила в м. Ръта. От южната периферия до центъра на могилата има стар иманярски изкоп. В началото на 90-те години е правено геофизично проучване от Илиян Катевски и Георги Атанасов.

6. Многослойно селище. Разположено е върху обработваеми ниви и е с площ 4-5 дка. Намира се на 3,1 км северно от селото.

7. Халколитна селищна могила. Намира се на 3,3 км северно от селото. Разположена е до дере с плитка река. Теренът е силно обрасъл.

8. Средновековно селище. Намира на север от селото. Разположено е в нива. Малкото открити керамични фрагменти датират обекта приблизително в X-XI в.

9. Надгробна могила с разрушено гробно съоръжение. Намира се на 4,9 км югоизточно от селото. Насипът е отстранен и е разкрито гробно съоръжение с правоъгълна форма. Изградено е от грубо обработени ломени камъни на калова спойка, като са запазени до седем реда градеж. Гробницата е много близка като тип до тази от с. Кралево, Търговищко. Размерите на гробната камера са 1,20 м на 2,20 м, но тя не е разкрита напълно.

10. Четири надгробни могили. Намират се в обработваема нива, югоизточно от селото, под височината с късноантична крепост в м. Калето. И четирите могили са с приблизително еднаква форма и размери, като поради обработката на земята част от периферията им е заличена. Археологически материали не се откриват, но в близост до тях се забелязват разсипи от ломен камък.

Литература

Дремсизова-Нелчинова, Антонова 1975: Цв. Дремсизова-Нелчинова, В. Антонова. Каталог на археологическите паметници в Шуменски окръг. София, 1975.

Атанасов, Петрова 1981: Г. Атанасов, П. Петрова. Късноантична баня край с. Драгоево, Шуменски окръг. – Годишник на музеите в Северна България, VII, 1981, 49-55.

№15. ИЗДИРВАНИЯ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ В БАСЕЙНА НА СУХА РЕКА

Росина Костова, Олег Александров, Андрей Аладжов

Теренните проучвания в басейна на р. Суха река бяха проведени в рамките на проект „Център по геоархеология и прогнозно археологическо моделиране“ GEOARCHCE във ВТУ „Св. Св. Кирил и Методий“, Фонд „Научни изследвания“, конкурс „Финансиране на фундаментални научни и научноприложни изследвания в приоритетните области“ – 2012 г. Ръководител на проекта е проф. дин К. Попконстантинов (ВТУ). Стратегическата цел на проекта е да осигури изработването на ефективен и гъвкав модел за интердисциплинарно изследване на регионални археологически ландскейпи въз основа на интеграцията на археологическите данни в ГИС среда. Интеграцията на данните за съществуващи археологически обекти в ГИС среда дава възможност за създаването и използването на т. нар. прогнозни модели за идентифициране на потенциални археологически обекти с помощта на методите на пространствения анализ. В настоящия проект изработването и верифицирането на прогнозните археологически модели се осъществява на територията на Добруджа, в басейна на р. Суха река.

Основната цел на теренното издирване на археологически обекти бе установяване на характеристиките на селищния модел в праисторическите и историческите периоди. За нейното изпълнение си поставихме следните задачи:

1/ Уточняване на локализацията на археологическите обекти, които са регистрирани в АИС АКБ;

2/ Регистриране на археологически обекти, които са известни от публикации, но не са регистрирани в АИС АКБ.

3/ Регистриране на нови археологически обекти в АИС АКБ.

В теренните издирвания бе адаптирана методиката, развита и използвана в проучванията, извършвани от екипи на НАИМ-БАН по проекта за изграждане на газопровод „Набуко“ в България (Нехризов 2012). Работата по проекта премина през следните етапи:

1. Инвентаризация на археологическите обекти от апробирания район;
2. Подбор на представителна територия от апробирания район;
3. Съчетаване на три основни метода на теренните издирвания:

- Посещаване на определени обекти, регистрирани в АИС АКБ или известни от други източници;
- Провеждане на екстензивно и интензивно проучване на тези обекти;
- Провеждане на издирвания в прогнозни сектори от изследваната територия, в които липсват предварителни данни за наличието на археологически обекти.

Данните за археологически обекти са интегрирани в ГИС среда посредством Trimble Juno 5 D и софтуер ArcGIS и ArcView и мобилно приложение ArcPad. Работата по интегрирането на събраните археологическите данни в ГИС среда и изработването на картния материал бе извършена от доц. д-р Р. Янков, доц. д-р Г. Петров и ас. М. Петрова от катедра „География“, с принос към определени обекти от докторант Н. Кечева от НАИМ-БАН.

За територия на изследване бе избран района по средното течение на Суха река. Този район бе избран с цел проверка на предварителната локализация по топографски карти на археологически обекти с по-стара регистрация в АКБ без GPS координати и запознаване с физикогеографското об-

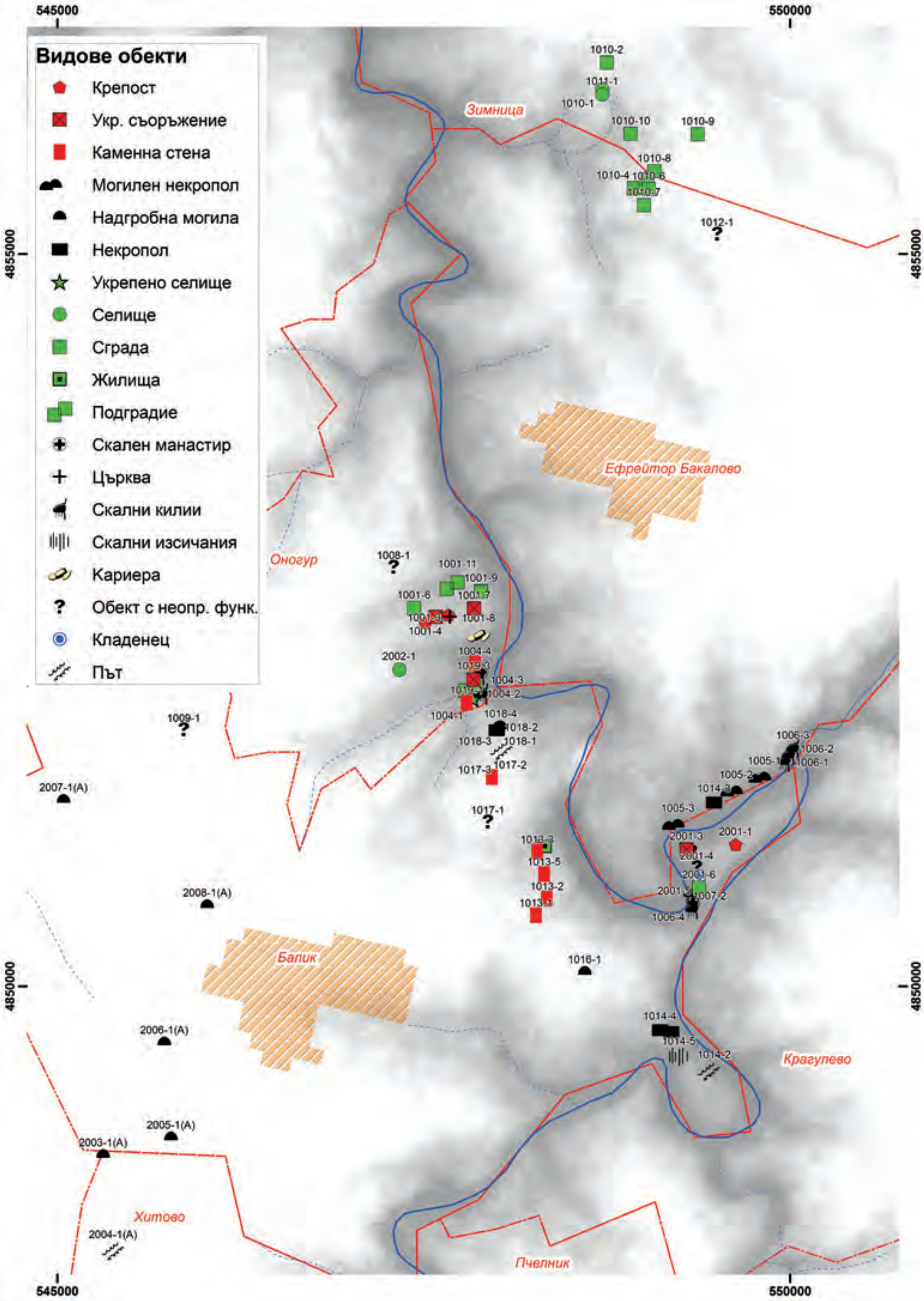
545000
550000
4855000
4850000
Видове обекти
Крепост
Укр. съоръжение
Каменна стена
Могилен некропол
Надгробна могила
Некропол
Укрепено селище
Селище
Сграда
Жилища
Подградие
Скален манастир
Църква
Скални килии
Скални изсичания
Кариера
Обект с неопр. функ.
Кладенец
Път
Зимница
Ефрейтор Бакалово
Оногур
Балик
Крагулево
Хитово
Пчелник
1010-2
1011-1
1010-1
1010-10
1010-9
1010-8
1010-4
1010-6
1010-7
1012-1
1008-1
1001-11
1001-9
1001-6
1001-7
1001-3
1001-8
1001-4
1004-4
2002-1
1019-3
1004-3
1019-1
1004-2
1004-1
1018-4
1018-2
1018-3
1018-1
1017-3
1017-2
1017-1
1009-1
2007-1(A)
1013-3
1013-5
1013-2
1013-1
2008-1(A)
1016-1
1006-3
1006-2
1005-1
1006-1
1005-2
1014-3
1005-3
2001-3
2001-1
2001-4
2001-6
2001-5
1007-2
1006-4
1014-4
1014-5
1014-2
2006-1(A)
2005-1(A)
2003-1(A)
2004-1(A)

Обр. 1. Карта на регистрираните обекти в северната част на средното течение на Суха река (Р. Янков, Г. Петров, М. Петрова).

кръжение. През април се работи в северната част на средното течение на Суха река. Бе изготвен ГИС проект за територия, която се намира между селата Балик, Оногур, Ефрейтор Бакалово и Крагулево. Районът бе поставен в мрежа от квадратни клетки от 1 кв. км, като максималната планирана площ за обход бе 21 кв. км.

В землищата на посочените села бяха регистрирани 37 основни обекта, като 21 от тях има повече от 1 подобект. От тези 37 обекта, само 8 са регистрирани в АИС АКБ преди проведените теренни издирвания, т. е. новорегистрираните обекти са 29 (обр. 1)

Селищата и от двете категории са предимно свързани с РЕ и КА епоха, в някои от тях се регистрира керамика от КНЕ и КЖЕ. Всички некрополи са могилни, като се състоят от гробни съоръжения с каменно-землен насип. Липсва керамика и само по типология тези некрополи се датират в

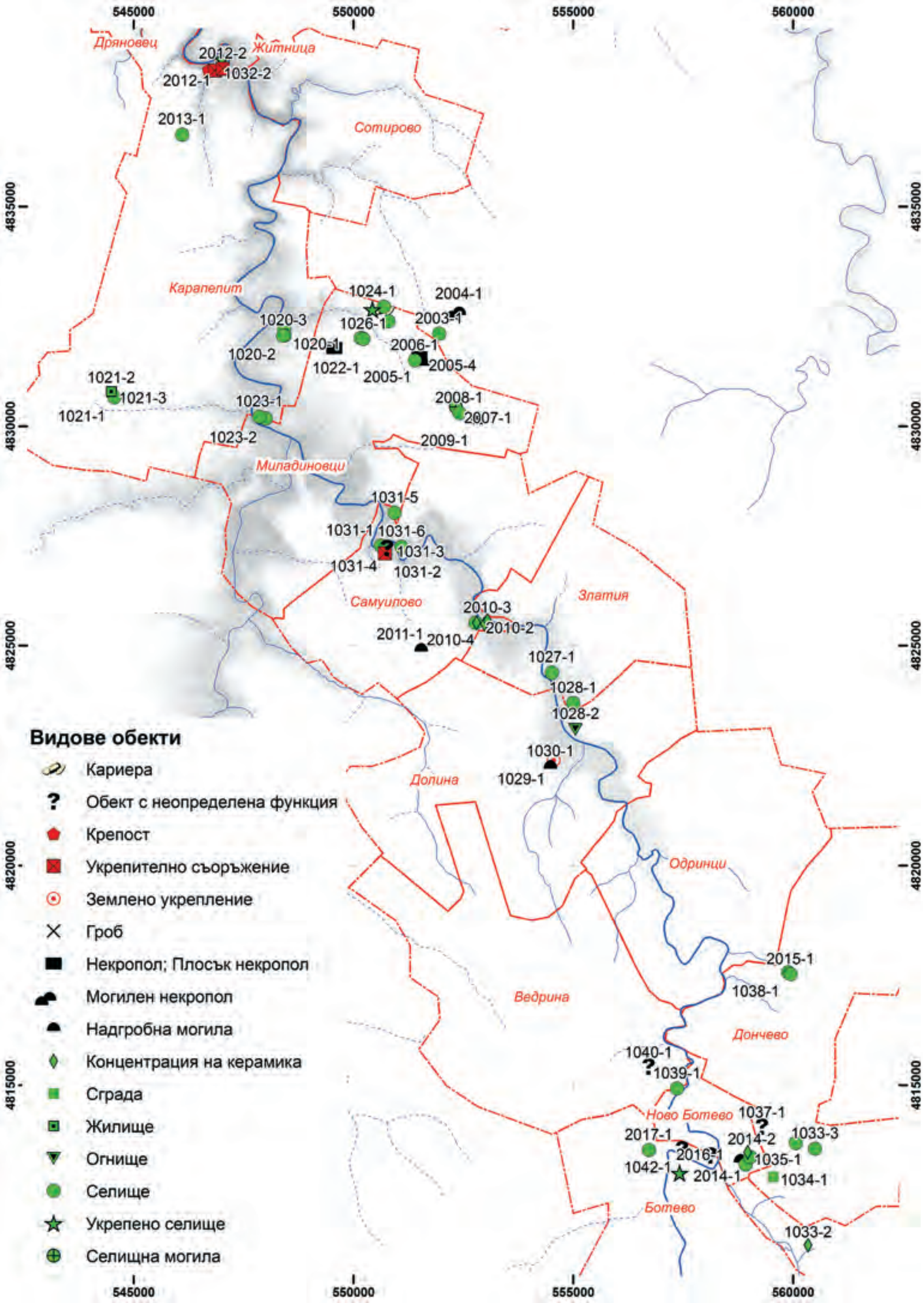
545000
550000
555000
560000
4835000
4830000
4825000
4820000
4815000
Дряновец
Житница
2012-2
2012-1
1032-2
2013-1
Сотирово
Карапелит
1024-1
2004-1
1020-3
1026-1
2003-1
1020-1
2006-1
1020-2
1022-1
2005-1
2005-4
1021-2
1021-3
1021-1
1023-1
2008-1
2007-1
1023-2
2009-1
Миладиновци
1031-5
1031-1
1031-6
1031-3
1031-4
1031-2
Самуилово
Златия
2010-3
2010-2
2011-1
2010-4
1027-1
1028-1
1028-2
1030-1
Долина
1029-1
Одринци
2015-1
1038-1
Ведрина
Дончево
1040-1
1039-1
Ново Ботево
1037-1
2017-1
2014-2
1033-3
2016-1
1035-1
1042-1
2014-1
1034-1
Ботево
1033-2
Видове обекти
Кариера
Обект с неопределена функция
Крепост
Укрепително съоръжение
Землено укрепление
Гроб
Некропол; Плосък некропол
Могилен некропол
Надгробна могила
Концентрация на керамика
Сграда
Жилище
Огнище
Селище
Укрепено селище
Селищна могила

Обр. 2. Карта на регистрираните обекти в южната част на средното течение на Суха река (Р. Янков, Г. Петров, М. Петрова).

ЖЕ. В близост до тях не са регистрирани селища, но прави впечатление, че са разположени до пътни трасета или реката. Всичките единични могили са със стара регистрация в АКБ. По типология без подемен датиращ материал са определени като тракийски. Разположени са съвсем близо трасето на римския път Марцианопол – Дуросторум. Скалните обекти са разположени по бреговете на р. Суха река. Техните елементи не оставят съмнения за тяхната атрибуция към аскетичните практики на християнското монашество. Липсват преки данни (керамични фрагменти, епиграфски материал) за датирането им.

Основната цел на издирванията през м. октомври бе верифициране на прогнозния селищен модел, изработен въз основа на интегрирането и анализа на археологическите обекти и геоданни, регистрирани по време на обхода през м. април в северната част на средното течение на Суха река.

Територията на теренните обходи включваше южната част на средното течение на реката. Прогнозният геоархеологически модел включваше създаването на мрежа от пространствени квадратни еднокилометрови клетки, получени от препокриването на посочените землища и водосборния басейн на Суха река. Показателите за прогнозна оценка бяха формулирани съобразно факторите – близост до водоизточник, терени подходящи за обработване, установени некрополи, регистрирани в АКБ селища и др.

За целите на теренните издирвания бяха обособени 7 прогнозни сектора с различна площ (4-6 кв. км), като всеки един от тях е разделен на участъци от по 1 кв. км (землищата на селата Карапелит, Миладиновци, Златия, Самуилово, Дончево, Ново Ботево, Водица). Общата площ на 7-те сектора е 34 кв. км. За цялата планирана за издирване площ, както и за всеки от седемте сектора по отделно бяха изработени ГИС проекти. Бяха обходени 6 от прогнозните участъци с обща площ 30 кв. км., както и някои територии извън предварително заплануваните – около селата Карапелит, Миладиновци и Ново Ботево. Бяха регистрирани 38 обекта, от които 13 имат повече от един подобект. Два от обектите са със стара регистрация, т. е. новорегистрираните обекти са 36 (обр. 2)

И в този сектор укрепените селища възникват предимно през КА. Бе направен тотален обход на един от ново регистрираните обекти, който се намира на билото на вододелен рид между две дерета, източно от Суха река в землището на с. Одринци. След обработката на керамичния материал бе установено, че това е селище от КЖЕ, в чийто бит е присъствал и вносът, видно от фрагментите от хераклейска? и хиоска амфора.[4] На този етап може да се открои една селищна агломерация. Тя се намира северно-северозападно от с. Миладиновци. Състои се от едно укрепено селище, 3 открити селища и 1 каменна кариера, които са възникнали през КЖЕ.

В заключение можем да кажем, че регистрираните основни обекти по време на двата обхода са 75, като 21 от тях имат повече от един подобект. Десет от обектите имат стара регистрация, но при всички е добавена нова информация, включително са регистрирани и подобекти. Новорегистрираните обекти са 65.

Литература

Нехризов 2012: Г. Нехризов, Методика на издирванията на археологически обекти по трасето на газопровода „Набуко“. – Археологически открития и разкопки през 2011 г. София, 2012, 580-582.

№16. ИЗДИРВАНИЯ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ В ОБЩИНА ГЛАВИНИЦА

Владимир Славчев, Емил Петков

През 2013 г. продължи регистрацията на археологически обекти на територията на община Главиница. Досега бяха проведени три кампании – през 2006, 2008 и 2012 г. Програмата се осъществява по инициатива и с финансирането на Исторически музей – Тутракан. Целта е планомерно и последователно да бъде изследвана територията на общината и да бъдат документирани всички установени на терена археологически обекти.

През предишните кампании бяха обхождани предимно северната, централната и южната части на общината. През този сезон издирването беше осъществено на територията на югозападната ѝ половина. В резултат от едноседмичното проучване бяха напълно изследвани землищата на селата Стефан Караджа, Осен и довършен обходът на землището на с. Главиница. Общо бяха регистрирани 15 обекта. Един от тях попада извън границите на общината и се намира в землището на с. Райнино, община Исперих.

---

[4] Идентифицирането на амфорните фрагменти и печати бе направено от д-р Чавдар Цочев.

Броят на регистрираните обекти се разпределя хронологически по следния начин: късна желязна епоха – три, надгробни могили – шест, обекти от османския период – четири и два обекта с неопределена датировка. Последните са особено интересни. Те представляват комплекси от скални изсичания и помещения недалеч от известната тракийска и ранносредновековна крепост, намираща се на територията на ловното стопанство „Ирихисар“. Възможно е да имат сакрални функции и през двата периода и за в бъдеще следва да се обърне внимание на тяхното по-подробно археологическо проучване.

№17. ИЗДИРВАНИЯ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ В М. ПАША ДЕРЕ НА ТЕРИТОРИЯТА НА ОБЩИНА ВАРНА

Владимир Славчев

През декември 2013 г. РИМ–Варна предприе теренно проучване с цел издирване на археологически обекти по трасето на бъдещия газопровод „Южен поток“ в м. Паша дере. Теренът представлява сравнително равна тераса, издигаща се на около 10 м над морския плаж, който огражда района от изток. От север минава тясно дълбоко дере, което маркира южната граница на защитена зона „Ракитника“, а от юг терасата граничи с тясната долина на пресъхналата днес река Паша дере.

Проучването установи следното:

1. Върху терасата над ската северно от устието на р. Паша дере, от стръмното спускане към морския плаж, успоредно на дерето по дължина около 80 м се проследява каменна стена с дебелина около 2 м, на места видимо запазена до поне три реда камъни. Изградена е от две лица от грубо обработени и необработени едри варовикови блокове, със средни размери около 30x20x15 см, с пълнеж от по-дребни камъни между тях. Зидарията изглежда суха, не се забелязва спояващ разтвор.

2. В посока север, приблизително от западния край на споменатата стена, ясно се откроява землен вал с променлива височина в отделните участъци – от 0,5 до 1,5 м и с дължина около 200 м. В северния си край той завършва в стръмния скат над морския плаж. Връзката му с каменната стена не е ясна, поради дълбок изкоп в склона.

3. Оградeното от каменната стена и землeния вал пространство е залесено, но през него минава черен път. Откриваните върху този път керамични фрагменти се отнасят към каменномедната епоха. Аналогичен е и подемният материал в подножието на терасата от изток – върху плажа, и от юг – в долината на р. Паша дере. Скатът към морето между вала и каменната стена е прерязан от летовници, които са си изградили стълба за удобно слизане към плажа. В профила на този разрез се проследява културен пласт с видима дебелина поне 0,8 м, съдържащ керамични фрагменти от късната каменномедната епоха. Личат още фрагменти от отухлени мазилки, както и част от под на огнище или пещ.

Изводът е, че на споменатото място има селище от късната каменномедна епоха, което поне от едната страна е оградено от каменна стена. Не е ясно дали землeният вал принадлежи към същото селище или е по-късна структура, свързана с отбрана през късната античност или ранното средновековие.

4. На около 250 м северозападно от този обект бе открит още един землен вал с дължина около 35 м и височина около 1-1,5 м в различните участъци. Пред него има вкопан дълбок ров – около 5 м, който на север завършва в ската към дерето, отделящо обекта от м. Ракитника. Подобен вал с височина около 0,8–1 м и дължина около 40 м е открит на около 150 м на запад от къснохалколитното селище. Около тези съоръжения археологически материали не бяха открити. Най-вероятно те са резултат от съвременни антропогенни дейности, но тази хипотеза не може да бъде потвърдена или отхвърлена без провеждането на археологически разкопки.

№18. ИЗДИРВАНИЯ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ В ОБЩИНА АВРЕН

Павел Георгиев, Петър Лещаков, Игор Лазаренко, Николай Христов,
Илиян Илиев, Йорданка Илиева

Проучването беше извършено в продължение на пет дни в началото на октомври със средства на Община Аврен. Основната задача беше издирване на археологически структури в хинтерланда на античното и средновековно укрепено селище в землището на с. Царевци.

Издирванията имаха неравномерен обхват и интензитет, тъй като бяха насочени към околността на известни археологически обекти в землищата на селата Аврен, Дъбравино, Падина, Синдел, Тръстиково, Царевци и Юнак. Регистрирани бяха непознати обекти или бяха установени с точното си местонахождение и по-конкретни данни известни селища, пътища и крепости.

Център на издирването беше землището на с. Царевци (обр. 1), където се намира най-значимият в историческо и археологическо отношение обект: римска укрепена пътна станция, късноантичен град и средновековно селище, съществували почти без прекъсване в периода от II до XIII в. (обект 001). Новооткритите обекти допълват резултатите от извършеното през 2012 г. издирване по трасето на газопровода „Южен поток“, сектор 7, когато са регистрирани четири обекта (001-004), заведени в научния доклад под №№ 7057, 7059, 7061 и 7068. (Лещаков и др. 2013, 600-602).

1. Потвърдено беше, че обект 7068 е със следи от обитаване от бронзовата и късножелязната епохи до към XIII в. Налице са предпоставки да бъде прието изказаното от братя Шкорпил мнение, че тук се намира римската пътна станция Панисос, а и късноантичният град Панаса, който продължава своето съществуване като селище и през средновековието.

2. В близост са установени следите от два селищни района, както и няколко могилни некропола.

2.1. Първият селищен район се намира на изток и североизток от обект 001, в. м. Бейски ниви и м. Провадийски път. Заема площ от няколко стотици дка на незаливна тераса на Провадийска река. В близост до обект 001 установихме на площ от около 15 дка керамика от бронзовата, късножелязната и ранносредновековната епохи (обект 008). Апогеят на живота на терасата датира в римско време (II-IV в.), което се проследява по намерената керамика и по откриваните от иманяри римски медни монети главно от средата на IV в. В източния край на терасата, в близост до с. Царевци, се попадна на рушевини (предимно керемиди) от антични постройки (обект 007) с площ малко над 2 дка. Изолирани фрагменти от керамика сочат, че мястото е било обитавано и през IX-X в.

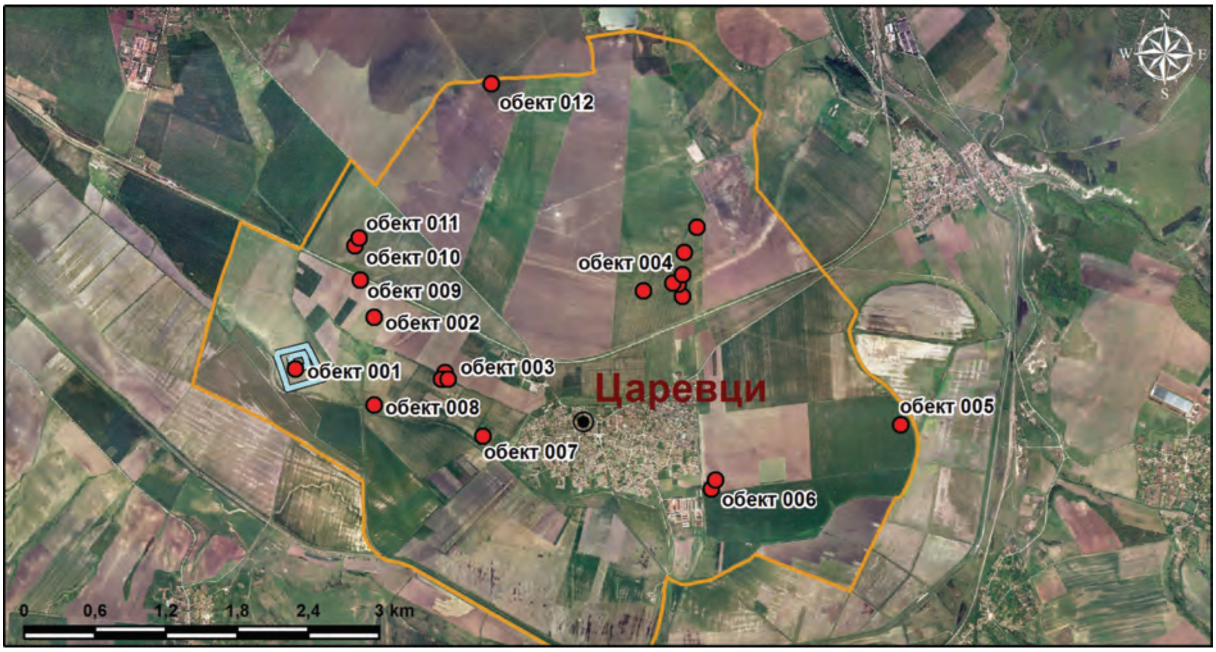

Обр. 1. Карта на археологическите обекти в землището на с. Царевци, установени през 2012 г. и 2013 г.

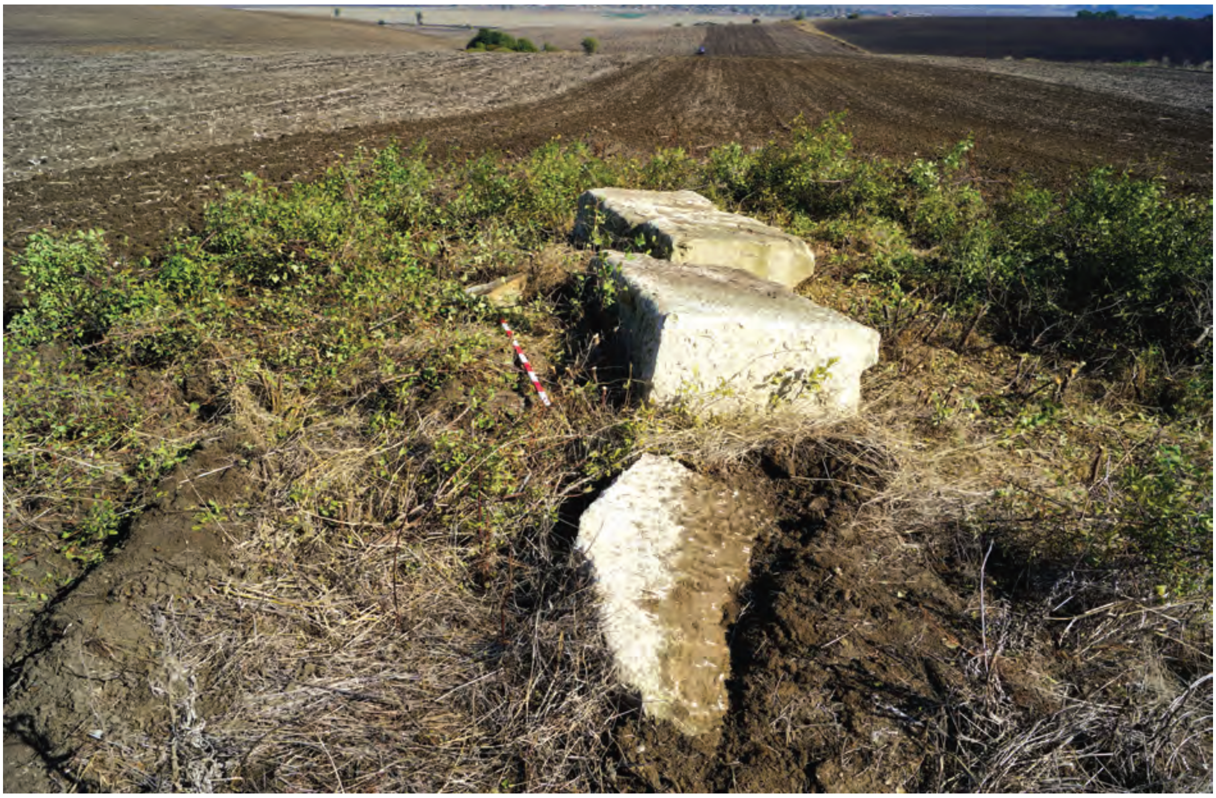

Обр. 2. Обект 015.3. Каменни детайли от античен градеж, южно от с. Царевци (поглед от юг).

Индикации за живот по това време са фиксирани в североизточните окрайнини на античното селище (обект 002/7057). Северозападно от него се установиха следи от друго ранносредновековно селище (обект 010). То заема площ около 8 дка. На запад от него се попадна на невисока издутина с площ 0,8 дка и надм. вис. 35,1 м, може би разорана могила (?) с неясна датировка (обект 011).

2.2. Особено интензивен е бил животът в римско време на установеното в североизточната част на м. Арпалъка селище (обект 005). Намира се на левия бряг на старото корито на Провадийска река и заема площ над 60 дка. Интензивността на културните останки е средна и висока, като на места се установяват „петна“ с площ 40-60 кв. м от рушевини (керемиди и камъни) на постройки. Намерената битова керамика е римска, основно от периода II-IV в. Намерен беше и изолиран фрагмент от ранносредновековно гърне. Откриват се монети от IV – първа половина на V век. В неговия северен край бяха регистрирани и керамични фрагменти от късножелязната епоха.

2.3. В северозападния край на обширната и удобна за живот тераса изследвахме две надгробни могили, частично разрушени при земеделска обработка и от иманярски изкопи (обект 006.1 и 2). Датировката им остава неизяснена. От източната страна на обект 006.2 бяха намерени няколко фрагмента от РЖЕ.

4. Южно от с. Царевци, на превала между долините на Провадийска река и Камчия, на границата между землищата на селата Бързица и Дъбравино, беше регистриран могилен, а може би и плосък (?) некропол с неуточнена засега датировка, най-вероятно също от римско време (обекти 014 и 015). Основен паметник тук е висока, обрасла надгробна могила (обект 014). На около 200 м западно от нея, в разораната нива установихме две групи от големи каменни квадри и плочи (обекти 015.1-3). Те са от твърд варовик и с обработени страни и ъгли. Най-големите от тях имат размери 2,70 x 0,80 x 0,40 м и 1,80 x 1 x 0,40 м. Край една от тях се забелязват парчета от тухли, но не и битови останки. Възможно е тежките каменни детайли (обр. 2) да са от разрушени гробници, изглежда от римско време. Не е изключено да са били пренесени от север на билото като маркировка на преминаващия тук античен и средновековен път от пътната станция при с. Царевци към долината на Камчия (Шкорпил, Шкорпил 1892, 46).

Северно от обект 014 личи полузаличена могила, осеяна с камъни от градеж, може би разрушена гробница (обект 15.2). Възможно е да е идентична с отбелязаната от братя Шкорпил „малка могилка“ на запад от Гъоз тепе.

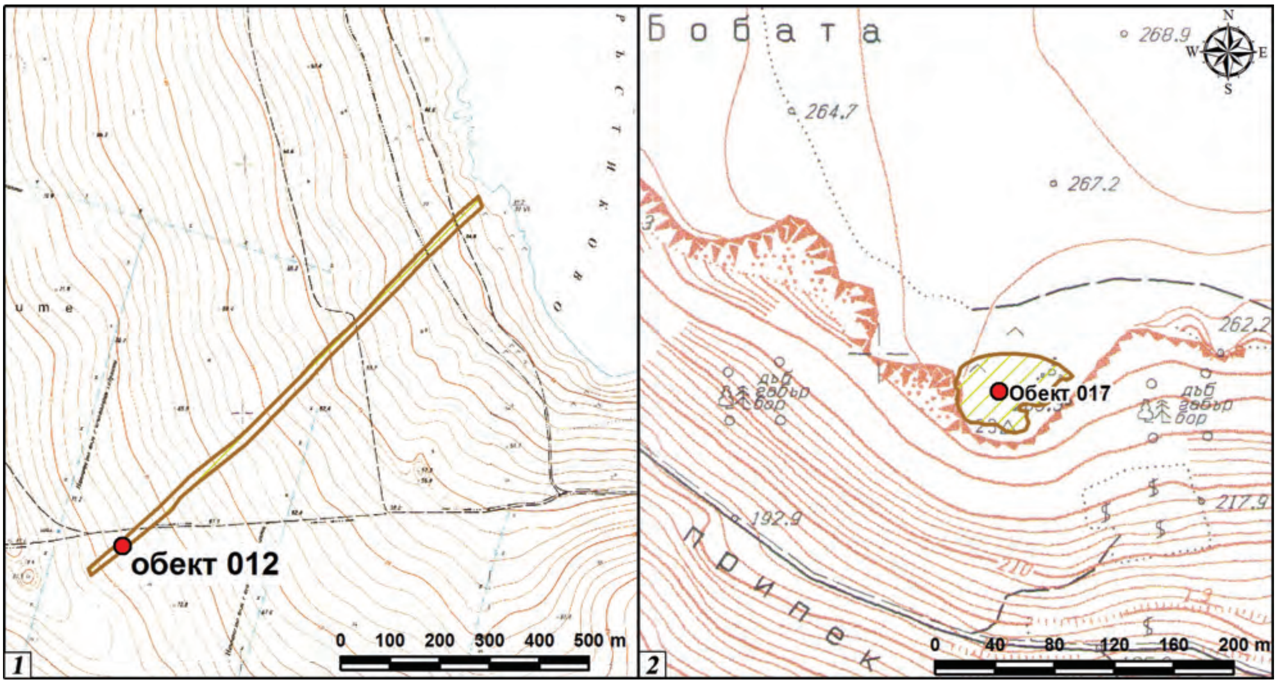

Обр. 3. 1 – обект 012. Трасе на античния път Марцианопол-Панисос, западно от язовир Тръстиково; 2 – обект 017. Късноxалколитен обект в м. Бобата.

2.5. На около 3 км западно от центъра на с. Дъбравино беше регистрирано голямо неукрепено селище (обект 013). То е разположено на южен скат над долината на р. Голяма Камчия. Останки от битова и строителна керамика (керемиди и тухли) отнасят живота в него към периода II-IV в., а случайно намираните монети са от IV в.

3. Един от най-важните резултати е установяване на трасето на римския път, който е свързвал Марцианопол с разположената на 12 римски мили (= 17.8 км) пътна станция Панисос (обекти 009 и 012). Тази отсечка е изглежда и част от пътя от Одесос на запад. Трасето остава предимно в обработваеми земи, като настилката е напълно разрушена. Следи от чакъл, баластра и късове от плочести камъни се проследиха в м. Провадийски път, както и в м. Българските лозя и м. Ачмите (обр. 3 *1*), на североизток по посока на язовир Тръстиково. Ширината на полосата от останки се колебае от 10-12 м до 20-22 м.

4. На допълнително обследване беше подложена крепостта в м. Кишишлика (Ак виран), непосредствено от юг на с. Аврен. Тя не е проучвана, но е позната като крепост от времето на Второто българско царство. В нейното подградие от юг и югозапад на крепостта личат останки от каменни строежи от ранновизантийско време.

5. На западния край на високото Авренско плато (м. Бобата), има малко укрепление, определяно като тракийско. Защитено е откъм достъпната си от север страна с каменна стена дълга 65 м, а на юг стига до отвесни, високи над 20 м скали (обр. 3 *2*). Зад крепостната стена е запазен дебел около 1 м културен пласт, нарушен от иманярски изкопи, в които личат останки от жилища с керамика от епохата на късния халколит (V хил. пр. Хр.). Това позволи да се заключи, че животът тук датира от времето на т. нар. култура „Варна“, като не е изключено селището да е било укрепено още тогава.

Литература

Шкорпил, Шкорпил 1892: Х. и К. Шкорпил. Североизточна България в географическо и археологическо отношение. – Сб НУК, VIII, 1892, 3-83.

Лещаков и др. 2013: П. Лещаков, И. Лазаренко, Г. Самичкова, Н. Христов, Й. Паринова, Й. Илиева, Ст. Трифонов. Издирвания на археологически обекти по трасето на газопровод „Южен поток“, сектор 7. – Археологически открития и разкопки през 2012 г. София, 2013, 600-602.

№19. ИЗДИРВАНИЯ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ ПО ТРАСЕТО НА АМ „СТРУМА“, ЛОТ 2 (КМ 322+000 – КМ 359+000)

Румен Спасов, Веселина Вандова

Издирванията имат за цел локализиране на археологически обекти по проектното трасе на магистралата и прилежащата територия (зони на пътни връзки, съоръжения и др.).

Изследваният участък обхваща територии на област Кюстендил (общини Дупница, Бобошево и Кочериново) и област Благоевград (община Благоевград), с граница при км 354+450. Участъкът в границите на Кюстендилска област има дължина 32,450 км (от км 322+000 до км 354+450), а този в Благоевградска област – 4,550 км (от км 354+450 до км 359+000). Издирванията на територията на област Благоевград са реализирани от археолози на РИМ – Благоевград.

Общият брой на установените по трасето на магистралата и в непосредствена близост обекти е 17. Новорегистрирани сред тях са осем. Локализирани са също така четири терена, за които данните от издирването не позволяват категоричното им определяне като археологически обекти. Допълнена е информацията за други пет обекта, четири от които са открити при теренни издирвания по трасето на Лот 2 на АМ Струма през 2007 г., а един (в м. Деве Барган при с. Мурсалево) е отдавна известен в археологическата литература.

На територията на община Дупница са документирани 10 обекта, три от които (№№ 2-4) – в землището на гр. Дупница.

Обект № 2 *(км 325+530 – км 325+600)* се ситуира върху полегат склон, на левия бряг на Крушовички андък. Възможно е да се касае за периферия на селище или за некропол. Датировка – късна античност. Обект № 3 (*км 326+120 – км 326+310*) се намира в м. Черешарника и представлява селищна структура от късната античност, развиваща се върху площ от около 35 дка. Обект № 4 *(км 326+400 – км 326+500)* се ситуира непосредствено до обект № 3, с който най-вероятно е свързан (като прилежаща структура).

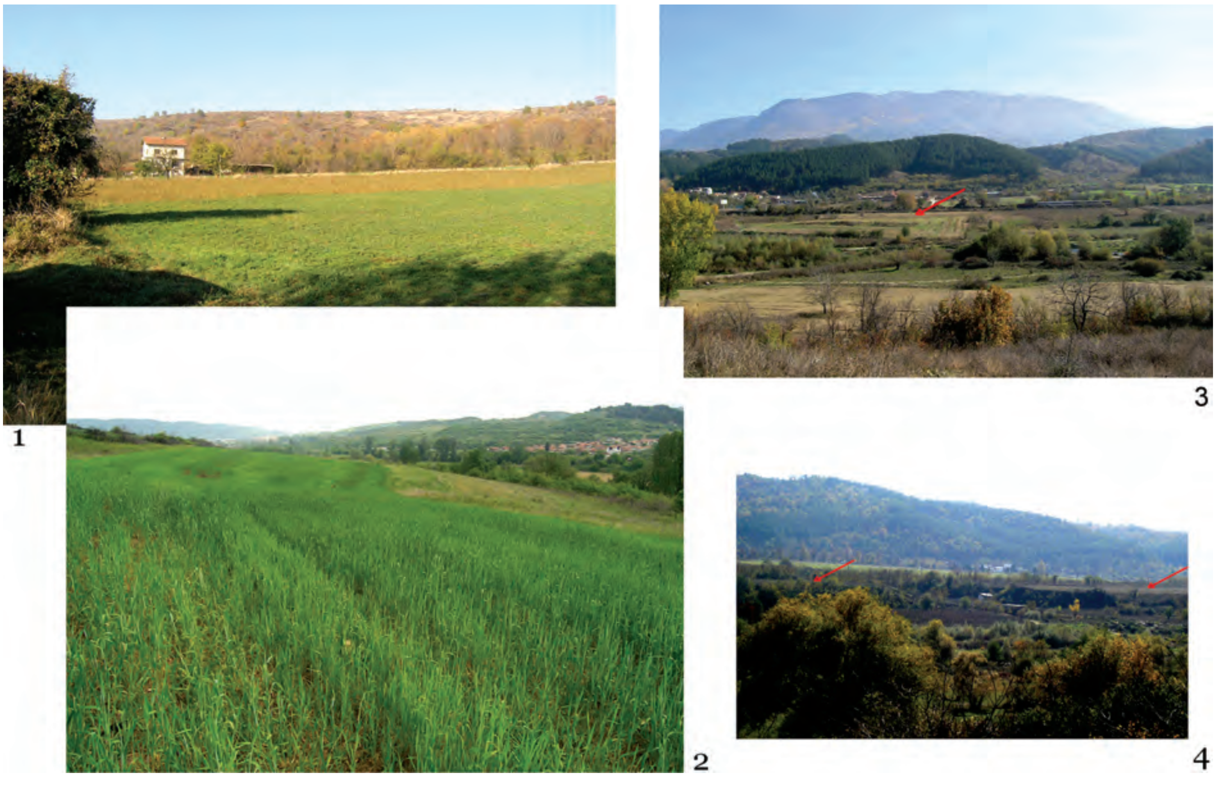

Обр. 1. Археологически обекти в землището на с. Джерман: 1. Обект № 5, м. Лачица; 2. Обект № 7, м. Спротиво; 3. Обект № 8, м. Кулата; 4. Обекти № 9, м. Еминица и № 10, м. Църницата.

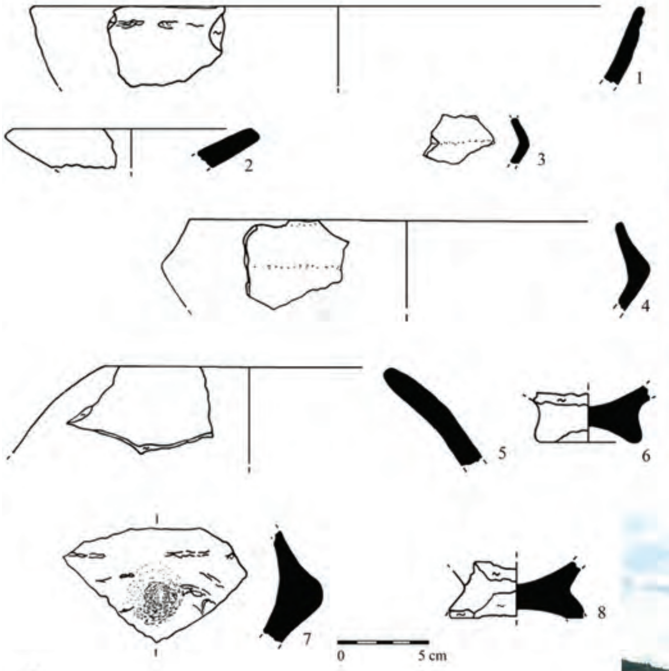
1
2
3
4
5
6
7
8
0
5 cm

1

2

3

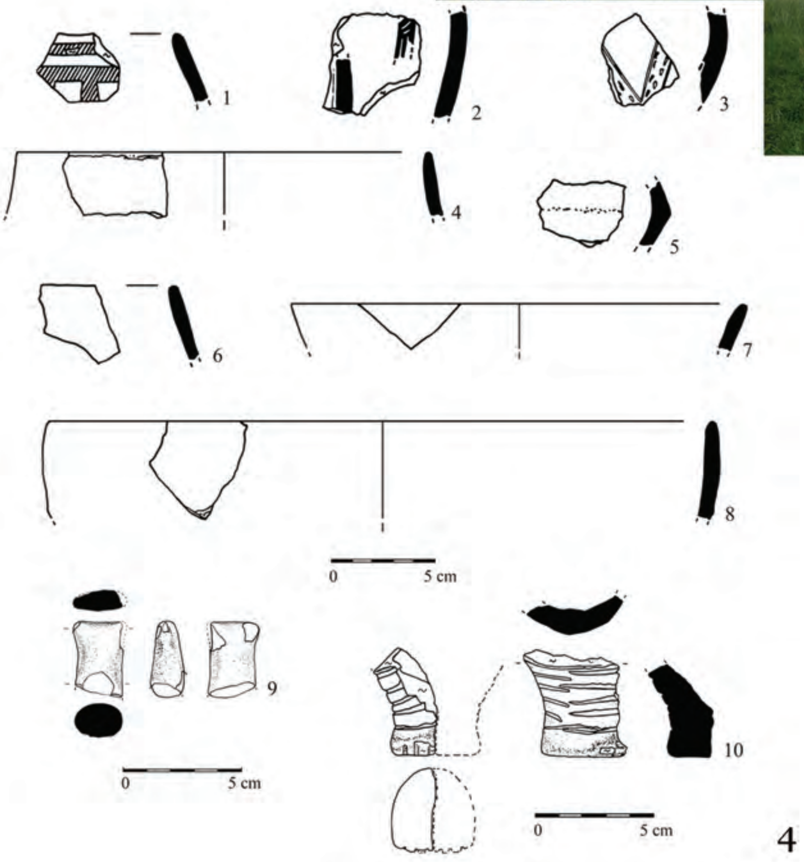
1
2
3
4
5
6
7
8
0
5 cm
9
0
5 cm
10
0
5 cm

4

Обр. 2. с. Мурсалево: 1., 2. Обект № 14, м. Герена (1. фрагменти от керамични съдове; 2. общ изглед); 3, 4 Обект № 15, м. Деве Барган (3. общ изглед; 4. фрагменти от керамични съдове от ранния (1, 2), късния неолит (3-8) и находки (9, 10) от издирванията през 2007 г.

Обект №1 *(км 322+060 – км 322+250)* се намира в землището на с. Блатино, в м. Керкезки ниви, (Патравица). Локализиран е през 90-те години на миналия век и е интерпретиран като късноантично селище.

В землището на с. Джерман са регистрирани шест обекта (обр. 1).

Най-ранни материали (КЖЕ) се откриват в м. Еминица (обект № 9; *км 334+300 – км 334+400*). Обектът се ситуира се върху първа надзаливна тераса, на левия бряг на река Джерман. Сходна топография имат други два обекта – № 8 и № 10. Обект № 8 (*км 333+110 – км 333+280*) е разположен в местностите Юрто и Кулата. Археологически материали се откриват върху площ от 33 дка и датират от късносредновековната и възрожденската епохи. Второ селище от това време е локализирано в м. Църницата (Обект № 10). То не е застрашено от строителството на магистралата.

Два големи късноантични обекта (№ 5 и № 7) – вероятно селищни структури, както и един некропол (обект № 6) са регистрирани на десния бряг на р. Джерман.

Обект № 5 се намира в м. Лачица, северно от мах. Пользовата воденица. Обхваща площ 48 дка, от двете страни на шосето Дупница – Блажиево. Не е застрашен от строителството на АМ „Струма“.

Обект № 7 (*км 332+180 – км 332+425*) се ситуира в м. Спротиво. Археологически материали се откриват върху площ от около 54 дка, също от двете страни на пътя Дупница – Блажиево.

Обект № 6 (*км 331+650 – км 331+710*) се намира в м. Алва дере, (Алачица), югозападно от мах. Пользовата воденица на с. Джерман. Разположен е върху полегат склон с източно изложение. В площадка за геоложка сонда се откриват фрагменти от строителна керамика и силно разложени кости. По повърхността на околния терен не се откриват археологически материали. Комплексният анализ на теренните данни дава основания да се предполага, че в случая се касае за плосък некропол от късната античност.

В община Бобошево е регистриран нов обект в землището на с. Слатино – обект № 11. Отстои на 70 м източно от сервитута на АМ „Струма“. Датиран е в късната античност.

На територията на община Кочериново са документирани шест обекта, четири от които се намират в землището на с. Мурсалево. Последните са разположени върху първата надзаливна тераса на левия бряг на р. Струма.

Обектът в м. Деве барган – обект № 15 (*км 346+300 – км 346+455*) е регистриран при строителството на жп линията Дупница – Горна Джумая (Миков 1932-1933, 362-363). Теренът наподобява ниска, разлата селищна могила. Обитаван е през ранния и късния неолит и I хил. пр. Хр. (обр. 2 *3*, *4*).

Сходни видови характеристики и датировка има обект № 14 (*км 346+120 – км 346+260*), в м. Герена, северно от пътя Мурсалево – Драгодан. Обхваща площ от около 26 дка. Намерените материали датират от ранния и късния неолит и ранното Средновековие. (обр. 2 *1*, *2*).

Обект № 13 (*км 344+150 – км 344+450*) се намира в южната част на м. Турската воденица и заема площ от около 42 дка. Преобладаващата част от материалите датират от ранната желязна епоха. Единични фрагменти могат да бъдат отнесени към късната бронзова епоха и ранния халколит. Обектът може да се определи като селище.

В северната част на м. Турската воденица се ситуира селище от II – I хил. пр. Хр. – обект № 12 (*км 343+400 – км 343+510*). Върху площ от около 10 дка се откриват фрагменти от мазилки, керамични съдове, питоси и ломени камъни. Преобладават материалите от късната желязна епоха.

В землището на гр. Кочериново са регистрирани два нови обекта.

Обект № 16 (*км 351+780 – км 351+970*) се намира в кв. Левски, в м. Ганеви ниви, (Каишката нива). Теренните данни дават основания да се предположи, че обектът е селище с материали от I хил. пр. Хр., късната античност и Средновековието (XI-XII в.). Разполага се върху първата надзаливна тераса на десния бряг на р. Рилска.

Обект № 17 (*км 353+100 – км 353+300*) се ситуира върху висока надзаливна тераса, на левия бряг на р. Рилска. Територията му тангира сервитута на магистралата от изток.

На територията на община Благоевград, в землищата на селата Българчево и Бело поле не са регистрирани археологически обекти по трасето на магистралата.

Данните от теренното издирване допълват досегашната информация за състоянието и развитието на селищните структури по поречието на реките Джерман и Струма в рамките на един дълъг хронологически диапазон – от VI хил. пр. Хр. до XVII-XVIII в. сл. Хр.

Литература

Миков 1932-33: В. Миков. Материали от предисторическата епоха в България. – Известия на балгарския археологически институт, VII, 1932-1933, 358-368.

№20. ИЗДИРВАНИЯ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ В ЗЕМЛИЩАТА НА СЕЛАТА ДРЕН И ВЛАДИМИР, ОБЩИНА РАДОМИР

Филип Михайлов

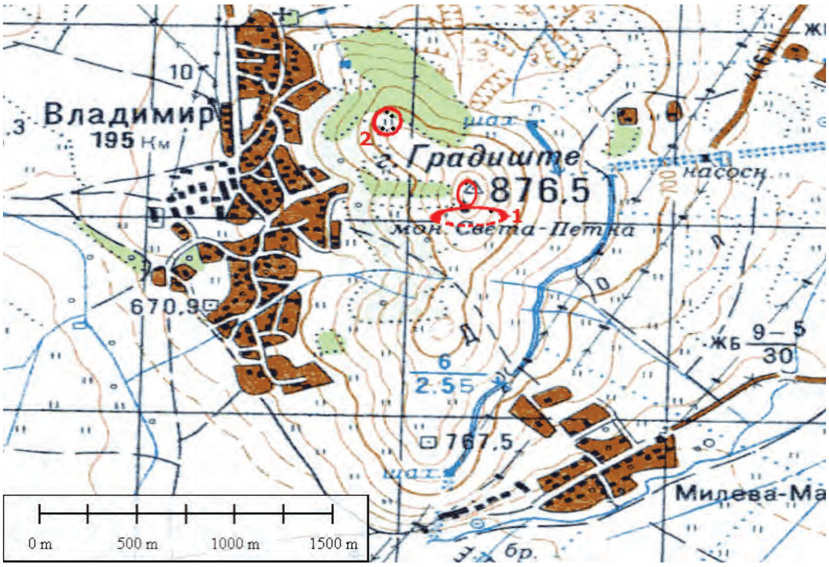

Обр. 1. Карта с границите на археологическите обекти на Владимирски рид.

Издирванията се проведоха в средата на ноември 2013 г. Те обхванаха възвишението Владимирски рид (на топографските карти обозначено като Градище), в землището на с. Владимир в момента. Целта беше да се локализират археологически обекти, свързани с некропола от I хил. пр. Хр. в м. Другански път, с. Делян, общ. Дупница (Бакъмска, Михайлов 2012).

На северния склон на връх Владимир беше регистриран почти унищожен от иманярска дейност обект от римската епоха – вероятно култово място (обр. 1, обект 2), свързано с разположената на 380 м югоизточно от него крепост (Митова-Джонова 1983,

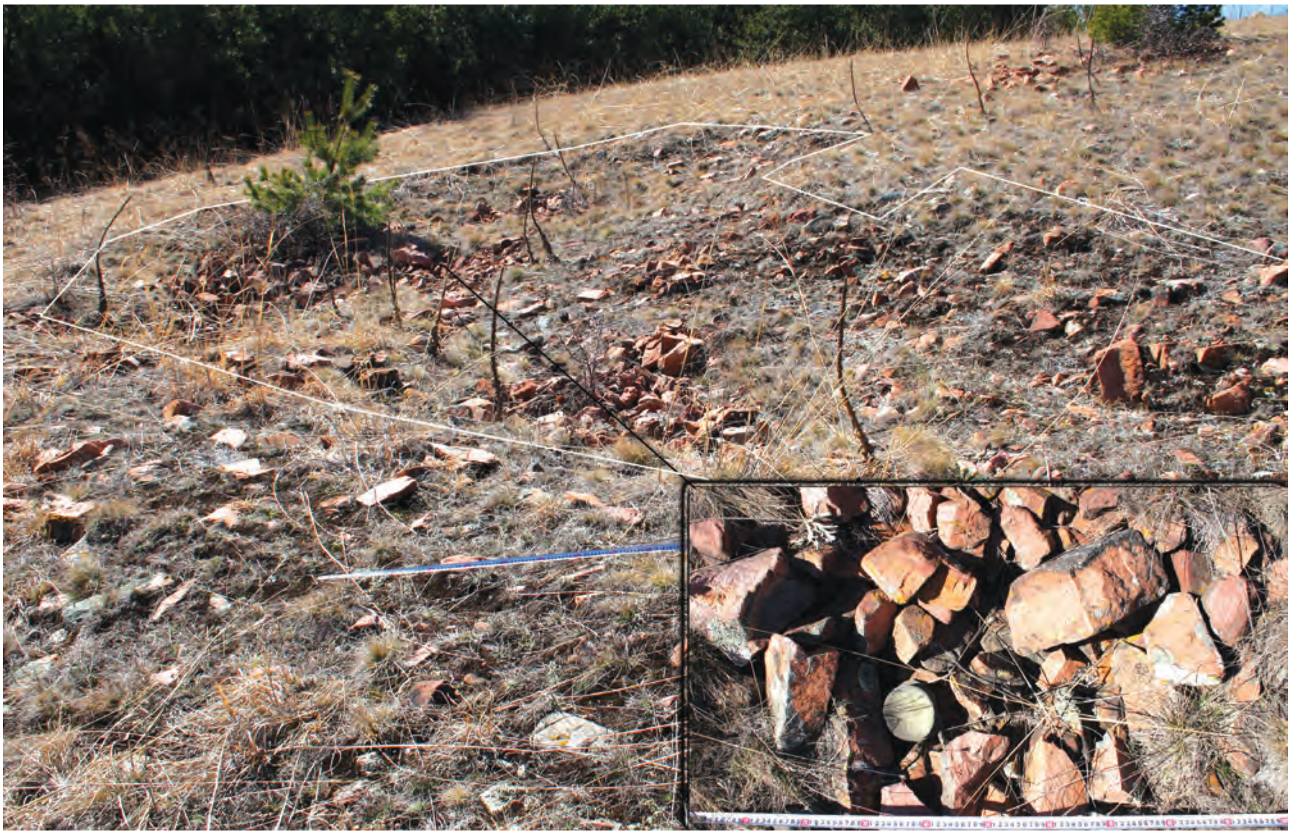

Обр. 2. Негативна структура – поглед от север; долу дясно – детайл от нея – дъно на съд – поглед от изток.

67, № 177). В момента районът е обрасъл с храсти и личат само иманярските изкопи и насипи, които обхващат без прекъсване цялата полегата тераса. Сред изхвърлената от иманярите пръст се забелязват множество фрагменти от антична строителна керамика, камъни и единични фрагменти от битова керамика.

Беше коригирана информацията за регистрираната в АИС АКБ крепост (обр. 1, обект 1; Митова-Джонова 1983, 67, №177). Съвременен път разрушава заграждащата най-високата част на върха крепостна стена, изградена от ломени камъни, без видими редове, на суха зидария. Дебелина на стената в разрушения участък е около 2,50 м. В границите на крепостта се намира действащ параклис – Света Петка и покрито аязмо – и двете строени през XX в.

Южно от крепостта се разполага било със стръмни склонове. На западния склон се откриват парчета шлака и руда със следи от термична обработка – вероятно първичен добив на руда. На източния склон (с изложение към некропола в м. Другански път, с. Делян) са забелязват множество „негативни структури", запълнени с натрошени камъни – вероятно от кариери за добив на камък или руда (обр. 2). Сред камъните се откриват фрагменти от керамика, правена на бързо колело (вкл. дъно от голям съд – производствен брак – обр. 2, детайл) и правена на ръка, вероятно през I хил. пр. Хр.

Тези материали потвърждават предположението за наличието тук на обект, синхронен и вероятно свързан с некропола в м. Другански път и известните археологически обекти от долината на р. Матица (Митова-Джонова 1983, №№ 177, 206, 541; АКБ №№ 10000796, 1700033; Михайлов 2014, 67, 71, обр. 2:3).

Литература

Бакъмска, Михайлов 2012: А. Бакъмска, Ф. Михайлов. Спасително археологическо проучване на некропол от желязната епоха по трасето на ЛОТ 1 от АМ „Струма", км 311+000 до 311+500, село Делян, община Дупница. – Археологически открития и разкопки през 2011. София, 2012, 188-189.

Митова-Джонова 1983: Д. Митова-Джонова. Археологически паметници в Пернишки окръг, София, 1983.

Михайлов 2014: Ф. Михайлов. Резултати от спасителните археологически разкопки на некропол от I хил. пр. Хр. край село Делян (предварително съобщение). – Известия на РИМ-Перник, II (под печат)

№21. ИЗДИРВАНИЯ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ ПО ТРАСЕТО НА „МЕЖДУСИСТЕМНА ГАЗОВА ВРЪЗКА БЪЛГАРИЯ – СЪРБИЯ"

Стефан Александров, Алексей Гоцев, Кръстю Чукалев

Теренните проучвания за издирване на археологически обекти по трасето на „Междусистемна газова връзка България – Сърбия" бяха извършени съгласно договор между Министерството на икономиката, енергетиката и туризма и НАИМ-БАН. Целта на издирването беше да се установи наличието на археологически обекти в 30-метров сервитут по трасето на бъдещия газопровод с дължина от 61,6 км. Проучванията се проведоха на територията на общини Драгоман, Сливница, Костинброд и Божурище, Софийска област и Столична, област София-град.

В методическо отношение, издирването беше извършено според приетата методика за спасителните теренни проучвания на големите инфраструктурни проекти в България (Нехризов 2012).

Териториите, през които преминава трасето на газопровода, са слабо проучени от археологическа гледна точка, с изключение на община Сливница и, отчасти, този на община Драгоман, в които са провеждани теренни издирвания (Динчев, Александров 1985). В процеса на проучване бяха регистрирани дванадесет обекти.

От периода на праисторията бяха регистрирани шест селища. Обект № 3 се намира на 1,2 км северно от с. Голяновци и е разположен на югоизточен склон с малък наклон. При регистрацията

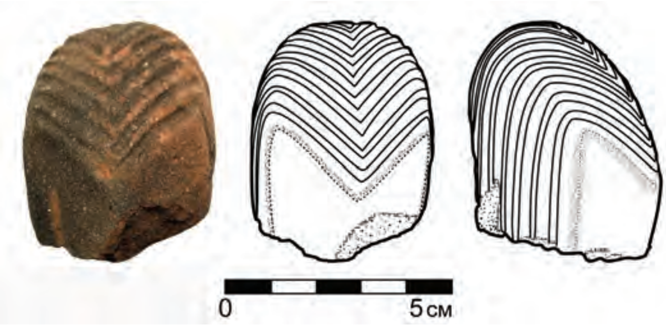

Обр. 1. Обект № 10. Фрагмент от антропоморфна фигурка. (рис. Л. Трайкова).

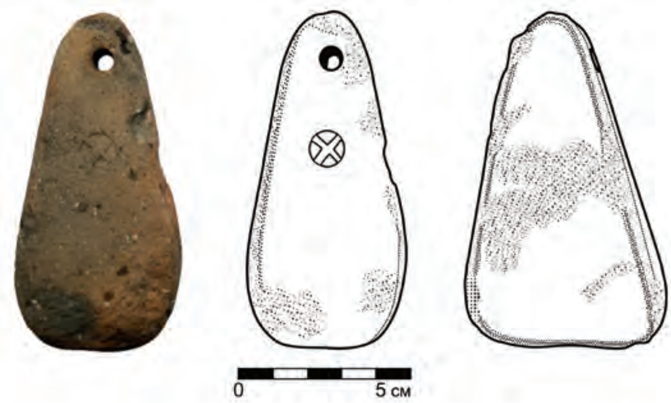

Обр. 2. Обект № 8. Пирамидална тежест за стан. (рис. Л. Трайкова).

му се установи ниска степен на концентрация на откритите фрагменти битова керамика, които не позволяват по точно датиране от периода на праисторията (VI-II хил. пр. Хр.).

Всички останали праисторически обекти са разположени на надзаливни речни тераси. Обект № 4, се намира на 1,1 км югоизточно от с. Драговищица. Разположен е на първата надзаливна ниска тераса на Крива река. Установи се средна степен на концентрация на фрагменти битова керамика, които също не позволяват по-точно датиране от периода на праисторията (VI-II хил. пр. Хр.). Обект № 10, е открито селище от късния неолит, разположено на голяма площ. Намира се на 2 км източно от с. Бърложница, в м. Николино поле/Големите ниви. Заема първата надзаливна речна тераса на Сливнишка река. Установи се висока степен на концентрация на фрагменти битова керамика и многоцентрична концентрация на групирането им. Откриха се няколко десетки находки: фрагменти от култови масички; фрагменти от антропоморфна пластика; каменни тесли и др.(обр. 1).

Бяха регистрирани и три селища с материали от бронзовата и ранната желязна епоха. Единствено обект № 9 е малко селище от бронзовата епоха (IV-II хил. пр. Хр.), което се намира на 4,8 км североизточно от с. Храбърско, докато другите са разположени на по-голяма площ. Първият, обект № 1, се намира на 1,3 км западно от с. Мировяне, в м. Горно ливаде и м. Главещица. Заема част от първата надзаливна ниска тераса на р. Блато. По повърхността му се откриха фрагменти от битова керамика изработена на ръка, както и дребни късове мазилки. Материалите са със средна степен на концентрация. Керамиката се датира в късната бронзова и ранната желязна епоха. Вторият, обект № 7, се намира на 1,8 км югозападно от с. Петърч, в м. Метилявец. Разположен е на първата надзаливна тераса на Сливнишка река. Установи се средна степен на концентрация на фрагменти битова керамика. Откриха се и дребни късове мазилка, както и фрагмент от тилна част на каменна брадва-чук. Керамиката е от късната бронзова и ранната желязна епоха, но преобладаващите керамични фрагменти са от ранната желязна епоха и носят характеристиките на керамиката тип Басараби (IX-VIII в. пр. Хр.).

От римската епоха бяха регистрирани два обекта. Първият, обект № 2, се намира на 2 км северозападно от с. Мировяне. Заема част от първата надзаливна ниска тераса на р. Блато. При регистрацията му се установиха пет иманярски ями с различна големина и дълбочина. В една от тях се регистрира запазен градеж, вероятно зид от постройка, в строителна техника *opus mixtum*. Видимата част от зида е изградена от четири реда средно големи речни и обработвани камъни. Четвъртият ред е изравнителен и е от дребни камъни. Над тях има четири реда с тухли. Камъните и тухлите са споени с бял хоросан. Ориентацията на зида е И-ЮИ – З-СЗ. Видимата дължина на зида е 2,40 м, а запазената му височина е 0,75 м. В част от другите ями също се регистрираха разрушени останки от зидове. По повърхността на обекта, както и в ямите се откриха само фрагменти от строителна керамика. Вероятно зидовете са от една или няколко постройки, напр. *villa rustica* или римска пътна станция. Вторият, обект № 12, е надгробната могила Дупна могила, регистрирана в АИС АКБ под № 1540023. Намира се на 1,4 км югозападно от с. Драгоил. Унищожена е частично от юг от машинен изкоп. По повърхността на могилата има малки иманярски ями. Запазените размери на насипа са по оста изток-запад – 40 м и по оста север-юг – 55 м. В ямите беше открита строителна керамика, вероятно от унищожено подмогилно съоръжение (зидан тухлен гроб?). Строителната керамика е от римската епоха. В нивите, в непосредствена близост до могилата, беше открита и битова керамика от османския период (XV–XVII в.), както и дребни късове мазилки.

От късната античност (IV-VI в.) бяха регистрирани три обекта. Обект № 5 е с малка площ и се намира на 1 км югоизточно от с. Драговищица, в м. Лъката. Разположен е на първата надзаливна ниска тераса на Крива река. Установи се средна степен на концентрация на фрагменти битова керамика, но без групиране. Останалите обекти са по-големи селища. Обект № 8 се намира на 2,1 км югозападно от с. Петърч, в м. Дупките, на първата надзаливна тераса на Сливнишка река. При регистрацията му се установи средна степен на концентрация на фрагменти битова и строителна керамика. Откриха се и дребни късове от мазилка. По повърхността на обекта се намериха и няколко находки – долна част от хромел, фрагмент от керамична тежест за рибарска мрежа, както и керамична тежест за стан с печат (орнамент кръст) (обр. 2). Керамиката е от късната античност и ранното средновековие. Обект № 11 се намира на 1,7 км северно от с. Чуковезер, в м. Побиен камък и м. Мали дел. В него е установена средна степен на концентрация на фрагменти битова и строителна керамика и многоцентрична дисперсия на находките. По повърхността му се откриха и множество средни и големи обработвани камъни. Керамиката е от периода на късната античност (обр. 3).

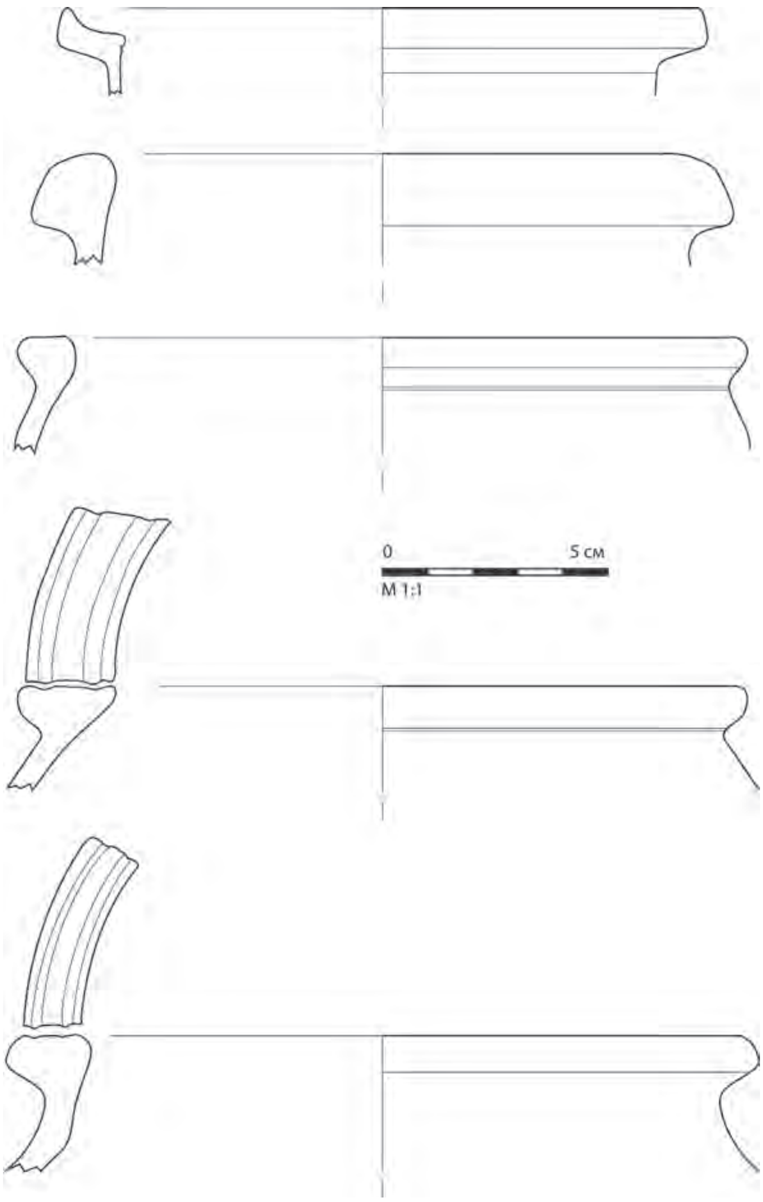

Обр. 3. Керамика от обект № 11. Селище в м. Побиен камък и м. Мали дел от късната античност (IV-VI в.) в землището на с. Чуковезер, община Драгоман. (рис. А. Цонева и Т. Тодоров).

Обект № 6 е единственият регистриран обект от периода на Второто българско царство. Това е малко селище, намиращо се на 900 м южно от с. Драговищица, което е разположено на първата заливна ниска тераса на Крива река. При регистрацията му се установи ниска степен на концентрация на фрагменти битова керамика. Не се регистрира групиране на находките.

Литература

Динчев, Александров 1985: В. Динчев, Ст. Александров. Археологически обекти в западните краища на Софийски окръг. – Студентски проучвания (СУ “Кл. Охридски“ – ИФ), VII, 1, София, 1985, 261-297.

Нехризов 2012: Г. Нехризов. Методика на издирване на археологически обекти по трасето на газопровод „Набуко“. – Археологически открития и разкопки през 2011 г. София, 2012, 580-582.

№22. НЕОЛИТНО СЕЛИЩЕ ИЗВОР (ГЕОФИЗИЧНИ ИЗСЛЕДВАНИЯ)[5]

Иван Вайсов, Петър Зидаров

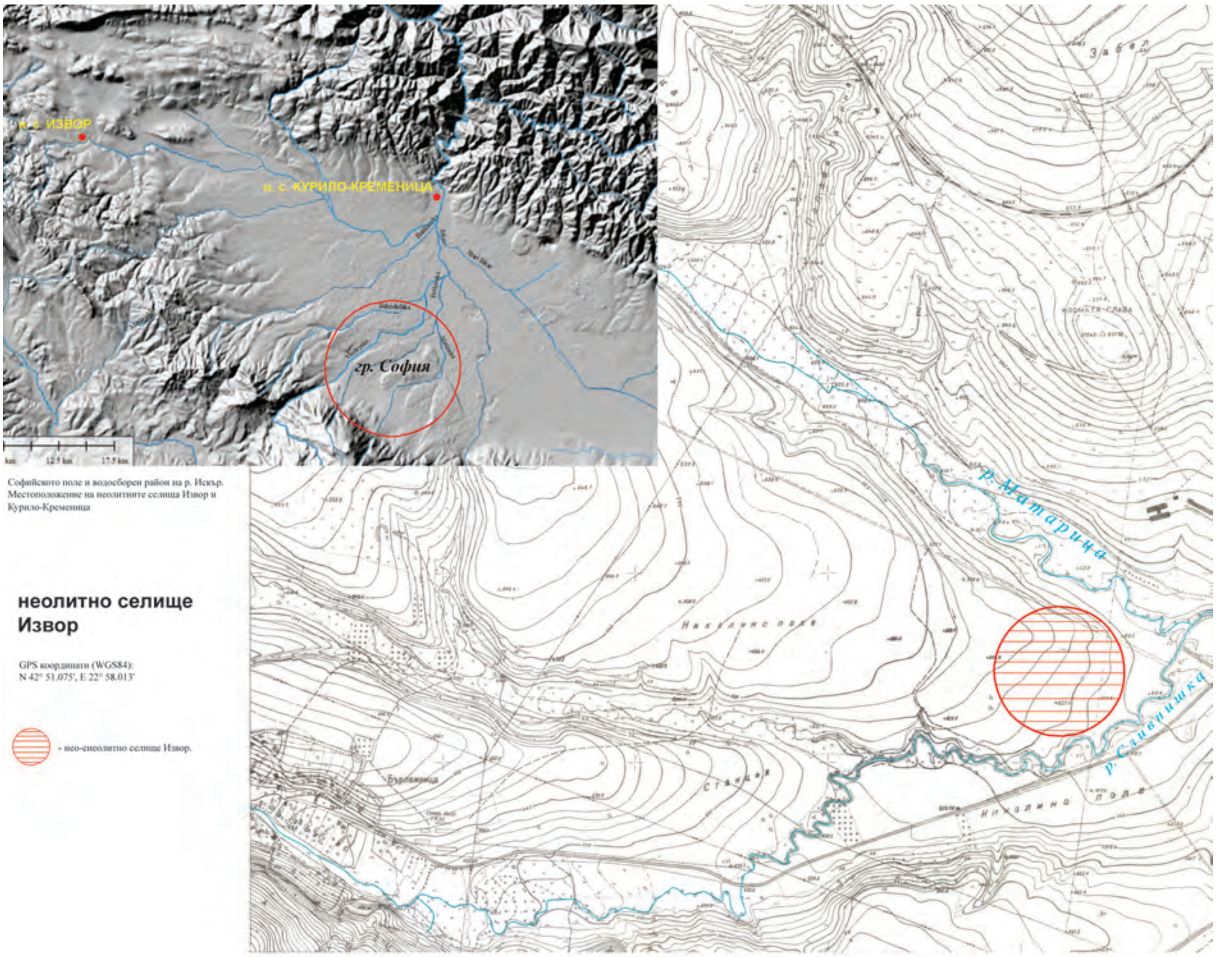
н. с. ИЗВОР
н. с. КУРИЛО-КРЕМЕНИЦА
гр. София
km 12.5 km 17.5 km
Софийското поле и водосборен район на р. Искър. Местоположение на неолитните селища Извор и Курило-Кременица
неолитно селище Извор
GPS координати (WGS84): N 42° 51.075', E 22° 58.013'
- нео-енеолитно селище Извор.
р. Матарица
р. Сливнишка
Николино поле
Бърложница
Забел

Обр. 1. Местоположение на неолитно селище Извор, община Сливница, Софийско.

Праисторическото селище в м. Николино поле (Големите ниви) е открито през 1981 г. при обхождания в района на гр. Сливница, организирани от проф. М. Тачева, с участието на студенти и млади учени от Софийския университет. В последващата публикация обектът е регистриран под №4 (Динчев, Алексанров 1985, 283, карта 4, табл. 16, 1–6) като такъв от желязната епоха. През изминалата година е регистриран и от С. Александров и К. Чукалев като обект №10 по трасето на междусистемна газова връзка България-Сърбия, Км от 38+045 до 38+500.[6]

Селището е разположено на първата надзаливна речна тераса на 600 м ЮЗ от водослива на р. Сливнишка с р. Матарица (обр. 1). Обектът е лесно достъпен от север по пътя Алдомировци-Извор, като се намира на 1500 м западно от изходната табела на с. Алдомировци и на 4200 м СИ от центъра на с. Бърложница, азимут 80° (GPS координати (WGS84): С 42°51.075', И 22° 58.013'). От изток преминава въздушен електропровод, два от стълбовете на който попадат в границите на обекта.

---

[5] Изследването се извършва в изпълнение на научно-изследователски проект ДИД 02/26/17.12.2009 г. „Екологичните кризи в България през холоцена – VII–III хил. пр. Хр.“, финансиран от „Фонд научни изследвания“. В екипа участваха: Петър Зидаров (ЛАЕА към НБУ), Стоян Иванов (НБУ) Антон Атанасов и Иван Суванджиев от ВТУ гр. В. Търново, инж. Димитър Стоев и инж. Кирил Велковски. Научен консултант бе ръководителят на археологическата част на проекта – чл. кор. на БАН, проф. дин. Хенриета Тодорова.

[6] Срв. информацията за обект № 10 в отчета на Александров и др. в настоящия том за теренните издирвания на археологически обекти по трасето на „Междусистемна газова връзка България – Сърбия“.

Праисторическото селище Извѝр е от типа открито селище, като цялата му площ се разорава периодично на дълбочина до 0,40 м. По повърхността са разнесени археологически материали с висока концентрация, на места до 20 фрагмента/кв. м. Общата площ на селището е 150 дка. Диагностичните керамични фрагменти показват, че тук са представени хронологическите периоди късен неолит (култура Курило), и ранен енеолит (култура Винча С/Градешница).

През 1976 г. във вестник „Софийска правда“, бр. 101 (3162) от 28 август е публикувана любопитна статия от Кирил Йорданов, местен краевед от с. Алдомировци, със заглавие „Интересна находка в Сливнишко“, в която се споменава за открити при селскостопанска обработка керамични фрагменти, тежести за стан, каменни оръдия и три глави от антропоморфни пластики, една от които е с изключително реалистични черти и височина 12,8 см. В статията са публикувани и снимки на главите, но в колекцията на К. Йорданов (която изследвахме през 1981 г.) има още много фрагменти от антропоморфни фигурки. Там се споменава, че тези предмети са намерени в м. Стубел при с. Извор. При оглед на мястото обаче установихме, че там има материали само от желязната епоха, което е отбелязано и от В. Динчев и С. Александров. Преглеждайки материалите от обхожданията през 2013 г. имаме основания да приемем, че всъщност представеното тук е селището, където К. Йорданов е намерил тези антропоморфни фигурки, вероятно край изкопите за поставяне на стълбовете за въздушния електропровод, чиито фундаменти са дълбоко вкопани в културния пласт. Затова и запазихме названието Извор, макар обекта да се намира на границата на землищата на Бърложница, Извор и Алдомировци.

През 2013 г. направихме комплексни геофизични изследвания на обекта за установяване на пространствената организация на археологическите структури и дълбочината на антропогенния пласт.

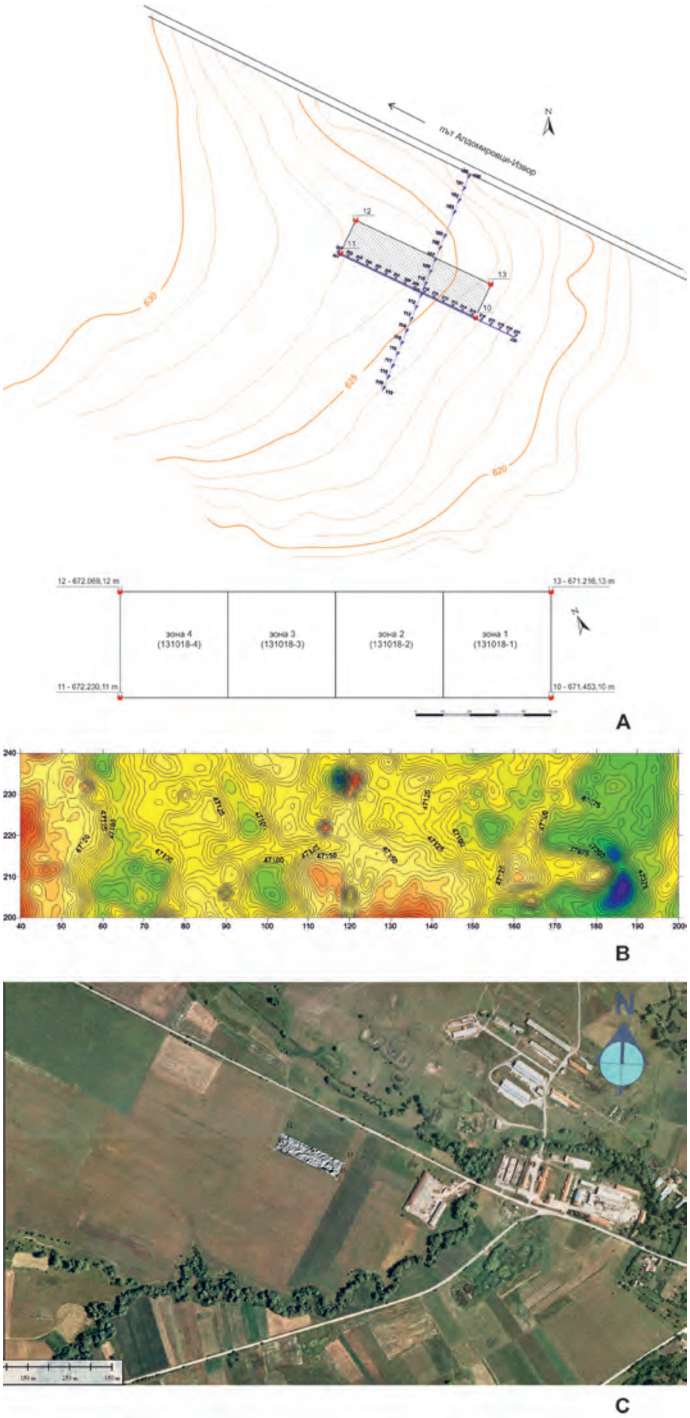

Обр. 2. Резултати от геомагнитните изследвания на неолитно селище Извор: А – местоположение на квадратната мрежа и ел. профилите; В – резултати от геомагнитното изследване; С – ортофото с имплантирана магнитна карта.

Геомагнитни изследвания.

С метода на геомагнетиката (магнитно картиране с цезиев магнитометър модел G-858) изследвахме площ от 6400 кв. м, разпределена в четири зони (четири квадрата с размер 40х40 м). Систематизирането на данните и изготвените магнитни карти не дават достатъчно ясна картина за концентрацията на археологически структури (обр. 2) и показаха, че вероятно значителна част от селището е унищожена от селскостопанска обработка на почвата до 0,50 м. Въпреки това, някои аномалии

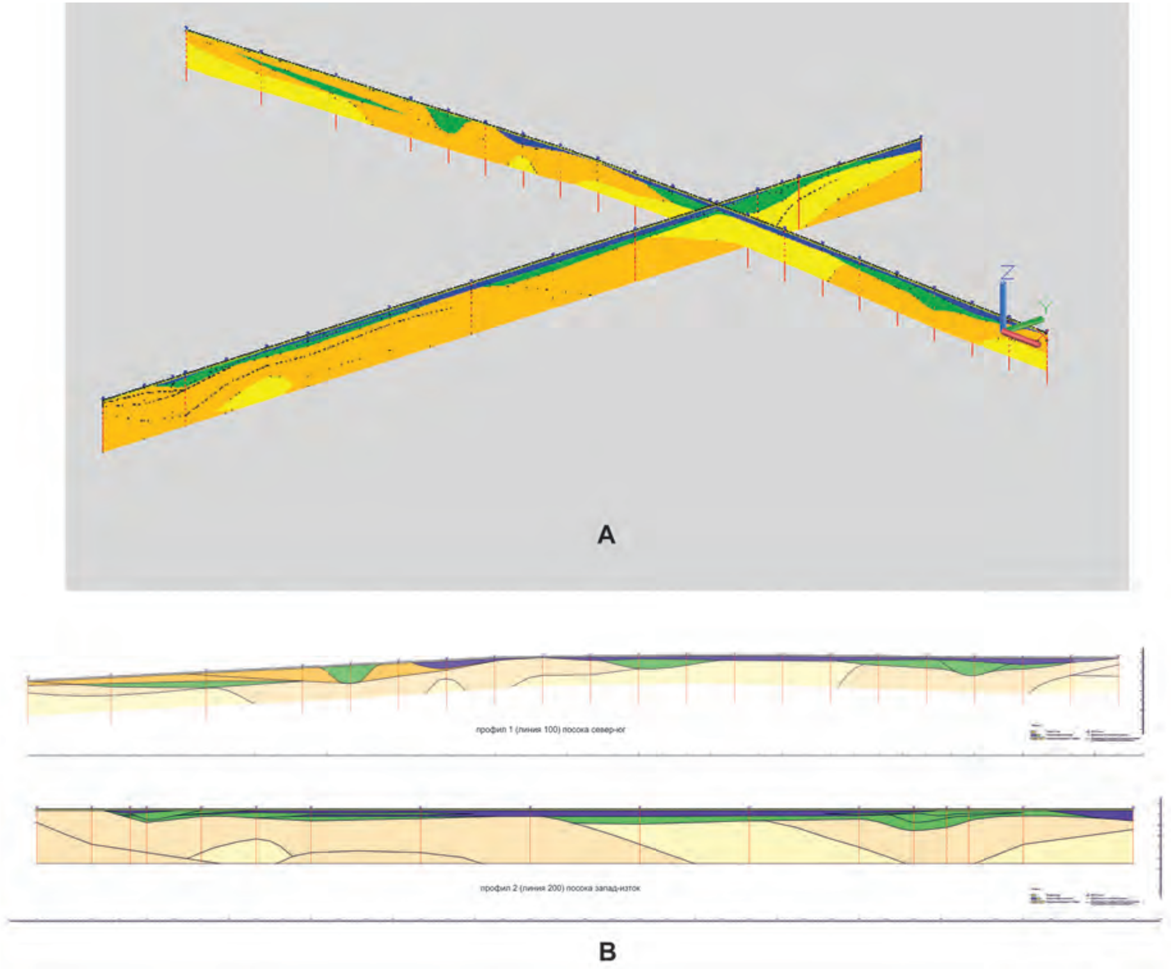
Z
Y
A
профил 1 (линия 100) посока север-юг
профил 2 (линия 200) посока запад-изток
B

Обр. 3. Резултати от вертикалното електро сондиране (ВЕС) на неолитно селище Извор: А – 3D модел на профилите; В – Ел. профили (ВЕС).

най-вече в западната част на обекта могат да се свържат с горели конструкции (сгради и огнища), ориентирани с дългите им оси СЗ-ЮИ. Други аномалии с неправилна бъбрековидна форма и нисък интензитет могат да се свържат с вкопани съоръжения. Трудността да бъде установена отчетлива пространствена организация на структурите в план без съмнение произтича и от наслагването на структури от различните фази на обитаване на терена.

Вертикално електро-сондиране (ВЕС)

За целите на проучването бяха положени два ел. сондажа (профил 1 и профил 2), пресичащи се на кръст в средата на обекта. Обща дължина на профилите е 430 м, а броят на отчетените точки е 36.

Профил 1

Профил 1 е с дължина 230 м. Ориентацията му е С-Ю с 25° отклонение на И. От него са измерени 20 точки, отстоящи на различно разстояние една от друга. Тези в периферията на селището са с гъстота на измерване 20 м (3 точки), а тези вътре в селището – с 10 м (17 точки). Дълбочината на измерване е 6 м.

Профил 2

Профил 2 е с дължина 200 м. Ориентацията му е З-И с 25° отклонение на Ю. От него са измерени 16 точки, отстоящи на различно разстояние една от друга. Дълбочината на измерването е 6 м.

Всички измерени точки са обвързани с план-квадратната мрежа на обекта и са им снети GPS координати.

В резултат на изследването бе установено, че:

1. Селището е изградено върху естествен наносен пласт, който може да се определи като естествена геоложка формация (с височина 13 м над днешното ниво на р. Сливнишка).

2. Теренът е изграден от алувиални наслаги (пясъци, глини, глини примесени с чакъли), нерав-

номерно разпределени, както в план, така и в дълбочина. Северната му част е скосена и образувана от по-малките инертни материали, а южната е заравнена и с глинеста подложка.

3. Регистрираната дебелина на антропогенните пластове вътре в селището варира от 1,10 до 4,50 м.

4. В периферията на север и на юг и в части от центъра на изследваната област са регистрирани вкопани структури с широчина 12-15 м, прорязващи стерилните пластове. Тези вкопавания са неравномерно разпределени и са покрити от по-късен пласт.

5. В ел. профилите ясно се вижда наличието на три основни пласта.

Получените при геофизичните изследвания ВЕС данни (обр. 3) се интерпретират по следния начин:

Пласт 1 – покривен почвен слой – има дебелина 0,20-0,40 м. Той е охумусен от растителността, която се развива в него и ясно се отделя навсякъде по проучвания терен.

Пласт 2 – антропогенен пласт със специфични електрически съпротивления, ясно отличаващи се от тези на естествената подложка. Общата дебелина на пласт 2 варира от 0,70-1,00 м, като на места достига до 1,20 м. В периферията на обекта стъпва директно върху естествената геоложка подложка, а в центъра покрива вкопаните структури от пласт 3.

Пласт 3 – антропогенен пласт. Той е с дебелина от 0,70-3,10 м и е разположен под пласт 2, като на места е унищожен от него. Вероятно става дума за големи вкопани структури, неравномерно разположени върху цялата площ на селището.

Тези наблюдения отговарят на характеристиките на редица късно-неолитни обекти от района на Софийското поле.

Литература

Динчев, Александров 1985: В. Динчев, С. Александров. Археологически обекти в западните краища на Софийски окръг. – В: Историко-археологически и етнографски изследвания в Софийски окръг. Студентски проучвания, VII, I, 261-297, карти 1-5, табл. 1-24.

№23. ИЗДИРВАНИЯ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ В ПЛОЩ ЗА ТЪРСЕНЕ И ПРОУЧВАНЕ НА ПОЛЕЗНИ ИЗКОПАЕМИ „СВЕТА ПЕТКА“, ЗЕМЛИЩЕ НА С. ЧЕЛОПЕЧ, ОБЩИНА ЧЕЛОПЕЧ

Кръстю Чукалев, Люба Трайкова, Живко Узунов, Йордан Цветанов

Теренните проучвания за издирване на археологически обекти в площ за търсене и проучване на полезни изкопаеми „Света Петка“ бяха извършени съгласно договор между „Челопеч Майнинг“ ЕАД и НАИМ-БАН. Те се проведоха по възприетата методика за спасителните теренни проучвания на големите инфраструктурни проекти в България (Нехризов 2012). Площта за търсене и проучване на полезни изкопаеми „Света Петка“ попада в почти изцяло планински район – южните части на Етрополската Стара планина, което наложи като основен метод на работа да се прилага селективно обхождане на трудно достъпни терени (*Adverse Terrain Survey*) (обр. 1). При проучването на тези терени бе извършено т. нар. „планинско изследване“ (*mountain survey*) при което се работеше по трансекти, маркирани с GPS следа/трак, т. е. ивици, при които бе възможно наблюдение от екипа, движещ се в колона. В гори с ниска възможност за наблюдение територията бе обхождана с по-голяма дистанция между членовете на екипа, като се използваха всички възможности за набиране на теренна информация – оглеждаха се горски пътища, оврази, изкопи и т.н. Там, където насажденията, или липсата им, позволяваха беше извършено интензивното тотално обхождане. При издирването беше използван мобилен софтуер ArcPad, инсталиран на PDA (Trimble модел Juno SB), снабден с GPS. Резултатите от издирването бяха обработени в обща GIS-база данни. Тя е разработе-

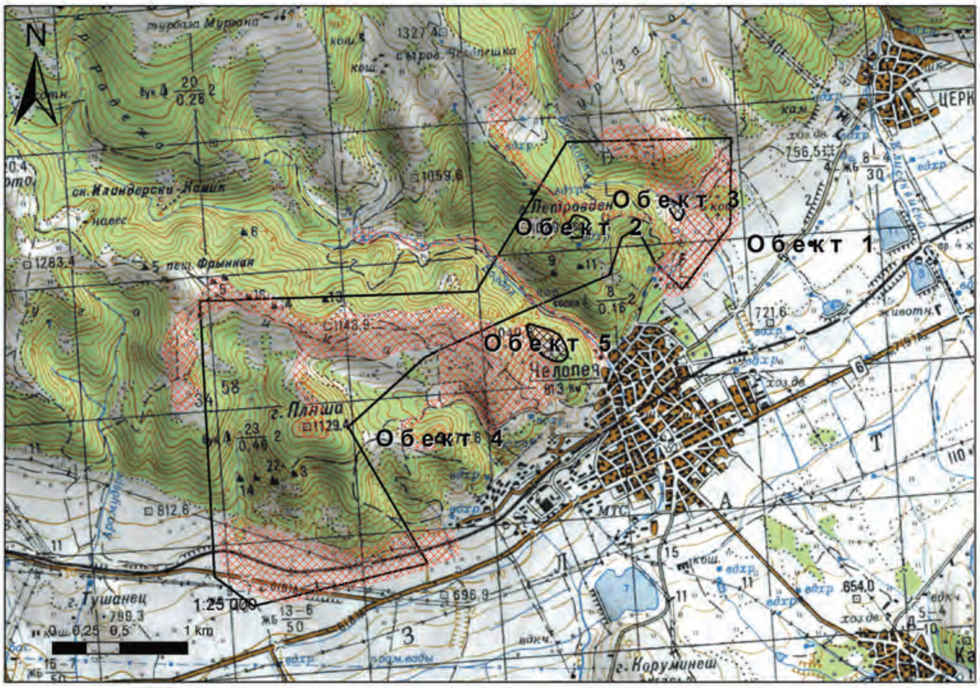

Обр. 1. Топографска карта на обходената територия в площ „Света Петка“ и регистрираните обекти. М 1:25000.

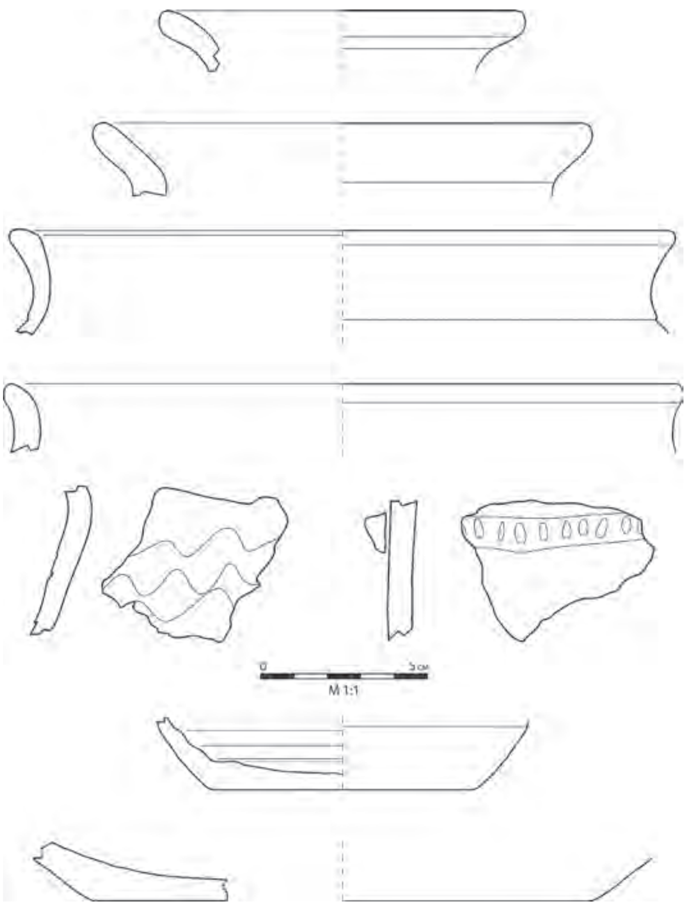

Обр. 2. Керамика от обект № 3. Селище от късната античност и ранното средновековие в землището на с. Челопеч (рис. С. Александрова).

на под ArcGIS и в нея бяха интегрирани геореферирани топографски карти с М 1:5000, М 1:25000 и ортофотоизображения. При регистрацията на археологическите обекти границите им бяха изцяло определяни като се спазваха всички изисквания на възприетата методика. Това наложи проучване на територията на обектите във всички посоки до пълното обхващане на разсейките от артефакти.

Теренното издирване се проведе в края на месец юни и първата половина на юли 2013 г. т. е. в началото на лятото – неблагоприятен за археологически обходи годишен сезон, когато вегетацията на различните култивирани и диворастящи растителни видове е в напреднала фаза. Около 90% от проучваната площ е в планински район, който е в горски фонд. Останалата част представлява необработваеми ниви, използвани за пасища и ливади, както и малки участъци от селскостопански площи, които бяха засети със селскостопански култури. В площите от горския фонд, видимостта върху терена беше под 10%. Близки стойности за възможност за наблюдение предоставяха и терените, използвани за ливади и пасища.

Бяха регистрирани пет археологически обекта. От тях два попадат в площта. Първият обект се намира на 1,8 км северно от с. Челопеч. Разположен е на връх Петровден.

При регистрацията му видимостта върху терена бе силно ограничена, защото той попада в борова гора. На различни места се откриха зидове, вероятно от постройки, изградени от ломени камъни без спойка. Те са с различни дължини – от 2 до 14 м. Дебелината им е от ок. 0,60-0,80 м. Част от тях са запазени до три реда камъни във височина, докато при други е видим само един ред от камъни. Два от зидовете са с ориентация север-юг. По повърхността се установиха множество вкопавания, както и струпвания на камъни – вероятно от разрушени зидове. Липсата на видимост върху повърхността на обекта не позволи да се открият археологически материали, както и да се определят неговият вид и функции.

Вторият обект в площта „Света Петка" се намира на 1,8 км северно от с. Челопеч. Той е разположен в ниските части на Етрополската Стара планина, в долна част на склон, спускащ се в източна посока, на надзаливната тераса на десния бряг на р. Бревинека. При регистрацията му видимостта върху терена бе силно ограничена, защото попада в необработваеми площи, използвани като ливади и пасища. През него преминава черен път. Вероятно в близкото минало на това място е имало селскостопански постройки и от тук е черпена землена маса за стопански нужди, защото на терена личат следи от подравняване, откриват се съвременни строителни материали, има и отделни свличания. Установи се средна степен на концентрация на откритите фрагменти, битова и строителна керамика и частично групиране на находките в многоцентрична концентрация. По повърхността на обекта се откриха и множество средни и големи обработвани камъни. Керамиката е от късната античност и средновековието (обр. 2).

Извън площта за търсене и проучване на полезни изкопаеми бяха регистрирани три обекта. Два от тях са разположени на последните склонове на Етрополска Стара планина, над Челопеч. Първият от тях е на 1,3 км северозападно от селото. Обектът е с висока степен на експозиция. От север естествена граница е скалният откос над р. Воздол. При регистрацията видимостта върху терена бе силно ограничена, защото част от територията на обекта попада в иглолистна гора, а останалата част се използва като ливади и пасища. По цялата му площ се откриват многобройни фрагменти от строителна керамика (тухли и керемиди). Установи се средна степен на концентрация на откритите фрагменти битова и строителна керамика. По повърхността се откриха и множество средни и големи частично обработвани камъни. В северозападната част, в дълбоки до 0,80 м иманярски изкопи, се установи каменен градеж, вероятно зид. В нея е видим културен пласт с дебелина от ок. 0,40-0,50 м. На още няколко места в тази част на обекта се откриха зидове, вероятно също от постройки, изградени с ломени камъни без спойка. Те имат различни запазени дължини и ориентация. Дебелината им е ок. 0,80-1 м. Някои от тях имат до три реда запазени камъни във височина, а при други е видим само един ред от камъни. Керамиката е от периодите на късната античност и средновековието.

Следващият обект е разположен на връх Св. Петка, на 1,7 км северозападно от с. Челопеч. Там е изграден съвременен параклис „Св. Петка". В непосредствена близост, само на около 5-6 м северно от него, се откриват зидове, както и много фрагменти от строителна керамика (тухли и керемиди). Вероятно част от камъните от тези градежи са преизползвани при построяването на параклиса „Св. Петка". Откриват се и разсипи от обработвани камъни, вероятно указващи местата, на които са били разположени зидовете. Вероятно тези руини са от по-стар параклис от късното средновекové или Възраждането.

Последният регистриран обект е разположен във високите части на Златишката котловина, в близост до южните части на Етрополската Стара планина. Намира се на 1,8 км североизточно от с. Челопеч. Обектът представлява надгробна могила, частично унищожена от южната страна от иманярска дейност. Запазените размери на могилния насип са: височина 3 м и диаметър ок. 35 м. В иманярския изкоп се виждат необработени камъни, вероятно от унищожено подмогилно съоръжение.

Литература

Нехризов 2012: Г. Нехризов. Методика на издирване на археологически обекти по трасето на газопровод „Набуко". – Археологически открития и разкопки през 2011 г. София, 2012, 580-582.

№24. ИЗДИРВАНИЯ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ В ПЛОЩ ЗА ТЪРСЕНЕ И ПРОУЧВАНЕ НА ПОЛЕЗНИ ИЗКОПАЕМИ „БРЕВЕНЕ“

Кръстю Чукалев, Живко Узунов, Люба Трайкова, Мартин Николов,
Методи Златков, Илия Киров, Теодор Тодоров, Георги Михайлов,
Йордан Цветанов, Павел Попов

Проучванията в площ „Бревене“ се проведоха съгласно договор между „Дънди Прешъс Металс Челопеч“ ЕАД и НАИМ-БАН. Площта заема южните склонове на Етрополска и Златишко-Тетевенска планина, както и северните части на Златишко-Пирдопска котловина[7].

Регистрираха се 28 археологически обекта, два от тях в планинската част, а останалите в котловината. Един от тях е извън площта.

Деветнадесет от обектите са селища. Към неолита се отнасят обекти 11, 12 и 16, а към халколита – обекти 1, 11 и 25. Обект 11 е селищната Гинова могила, която е на 1,1 км ЮИ от с. Челопеч. Тя е разположена на надзаливна тераса на десния бряг на р. Бревинека, има височина от ок. 3,5 м и овална форма с диаметри 120 х 80 м. Частично е проучена през 1946-1947 г. от Н. Петков (Петков 1948а; 1948б). Установени са три опожарени жилищни нива, два се отнасят към ранния и средния неолит, а третото – към ранния халколит, вероятно III фаза на култура Градешница (Тодорова 1986, 85). Обект 12 е с площ от 70 дка и се намира в непосредствена близост до Гинова могила и е възможно да е свързано с нея (обр. 1). Обект 16 е малко селище в същото землище, на 1,2 км СИ от селото. Освен фрагментите от керамични съдове от неолита се откриха и дребни късове мазилки, както и няколко каменни оръдия (обр. 2).

В обект 1, намиращ се на 3,2 км СЗ от с. Чавдар, освен керамика от халколита, се откриха камъни и дребни късове мазилка и малко на брой фрагменти от монохромна керамика на бързо грънчарско колело от класическата епоха. Обект 25 е на скалистото възвишение в м. Таушан тепе, с. Мирково. В него се откриха единични фрагменти от керамични съдове от халколита.

От I хил. пр. Хр. са шест обекта (4 и 9 – РЖЕ; 1 и 4 – класическа епоха; 28 – ранноелинистическа епоха; 25 – КЖЕ). Обект 4 е на 1,3 км ЮЗ от с. Челопеч, в ниските части на възвишението в м. Корминеш. Повечето фрагменти от керамика и дребни късове мазилки се откриха в строителен изкоп. Част от керамиката е изработена на ръка и се отнася към РЖЕ. Откри се и монохромна керамика на бързо грънчарско колело от класическата епоха.

Обект 9 е на скалист връх в Златишко-Тетевенската Стара планина, в м. Гаврилов егрек, на 3,7 км СЗ от Златица. Откритите фрагменти от керамични съдове са изработени на ръка от глина с множество минерални примеси. Върху част от съдовете има украса от апликирана релефна лента с ямички. Вероятната им датировка е I хил. пр. Хр. Обектът е с неустановен вид и функции.

Единственото селище от ранноелинистическа епоха е обект 28, който се намира на 3,3 км З от с. Челопеч, в м. Сухото дере. Описано е от А. Милчев през 1961 г., когато са открити фрагменти от керамични съдове от периода IV-III в. пр. Хр., както и късове от обгоряла мазилка (Милчев 1961, 421). Обект 25 също е описан от А. Милчев (Милчев 1961, 420-421). Регистриран е зид без хоросанова спойка, както и керамика от периода IV-III в. пр. Хр. Според А. Милчев обектът е крепост, свързана с обект 28, защото са синхронни. През 2013 г., на западния склон на възвишението, се откриха фрагменти от съдове, изработени на ръка и бързо грънчарско колело, включително и монохромна керамика. Липсата на структури, съоръжения, както и на диагностична керамика не позволиха прецизирането на датировката, вида и функциите му, затова се отнася най-общо към КЖЕ.

Материали от римската епоха са регистрирани само в обект 12. Два обекта се датират в късната античност (обекти 6 и 23). Първият е на 1,5 км ЮЗ от с. Челопеч, на склон на възвишението в м. Корминеш. През него преминава черен път. По протежение на пътя, както и от двете му страни, се откриха фрагменти от строителна керамика. Част от тухлите са орнаментирани са с по 3 или 4 диагонални бразди, някои с кръгове, направени преди изпичането им. Обект 23 е на 3,9 км СИ от с. Мирково, в м. Араму дере и се състои от два перпендикулярни един на друг зидове със запазени по един ред камъни.

---

[7] За методиката на проучването, виж информацията в отчета за теренните издирвания в площ за търсене и проучване на полезни изкопаеми „Света Петка“, в землище на с. Челопеч, в настоящия том.

Единият е с дължина от 9 м и дебелина от ок. 0,60 м, с ориентация СЗ-ЮИ, а другият е с дължина 10 м и същата дебелина, но с ориентация СИ-ЮЗ. Градежът им е двулицев. Вероятно са от една постройка и оформят западния £ ъгъл. Около тях се откриха обработени камъни и фрагменти от строителна керамика (тухли и керемиди – тегули и имбрици). Част от тухлите са орнаментирани като тези в обект 6.

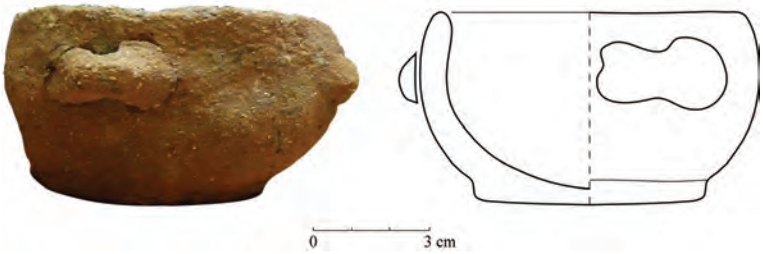

Обр. 1. Керамичен съд от обект № 12 (рис. С. Александрова).

От ранното средновековие са два обекта (12 и 27). Обект 27 е единственият обект от тази епоха, разположен в планинската част и попадащ в площта. Той е на 4,2 км СЗ от с. Челопеч и заема скалисто възвишение в м. Илинденски камък. В част от скалните ниши, както и в основата на целия скален масив, се откриха фрагменти от битова и строителна керамика. Освен тях се откриха крици и няколко железни предмета.

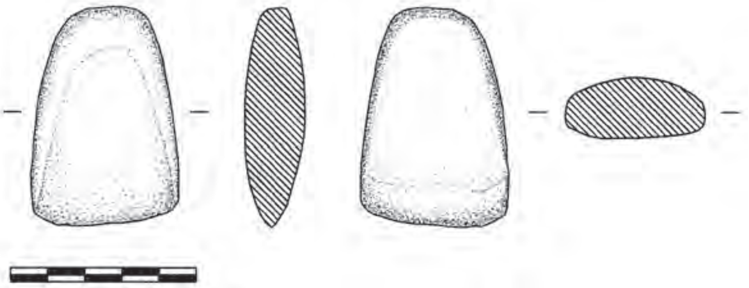

Обр. 2. Каменна тесла от седиментна скала (пясъчник) от обект № 16 (рис. М. Николов).

Обектите от Възраждането са девет (2, 3, 8, 10, 13, 15, 17, 18 и 21) и са разположени в по-високите части на котловината, в землищата на Чавдар, Челопеч, Карлиево и Златица. В повечето от тях се откриха и материали от късното средновековие – обекти 1, 2, 10,14, 15, 17 и 18. Вероятно голяма част от тези обекти имат специфични функции като вид археологически обекти (напр. чифлици).

Три са могилните некрополи – обект 5 в м. Корминеш, на 1,6 км ЮЗ от с. Челопеч, обект 7 в м. Локвата, на 1,9 км Ю от с. Челопеч и обект 24 в м. Сврачек, на 3,4 км И от село Мирково. Три са и единичните надгробни могили – обекти 19 в м. Кумлука, на 2,5 км СИ от с. Челопеч, обект 20[8], на 1,8 км СИ от с. Челопеч и обект 22 в м. Алана, на 1,4 км СИ от Златица. Всички те, с изключение на обект 7, са известни от по-ранни проучвания (Петков 1950, 203). При пререгистрацията им не бяха открити археологически материали. Установи се, че голяма част от могилите са унищожени, вкл. и указания на топографските карти с мащаб 1: 50 000 обект 7 – могилен некропол. Обект 26 се намира на 3,7 км И от с. Мирково. Това е частично проучената през 1953 г. от А. Милчев късноримска зидана гробница (Милчев 1961, 424-430). При пререгистрацията на обекта по повърхността му се откриха малък брой фрагменти от строителна керамика.

Литература

Милчев 1961: А. Милчев. Археологическо проучване в околностите на Мирково, Пирдопско. – В: Сборник в чест на Карел Шкорпил. София, 1961, 417-435.

Петков. 1948а: Н. Петков. Гинова могила до с. Челопеч, Пирдопско. – Разкопки и проучвания I, 1948, 75-81.

Петков. 1948б: Н. Петков. Селищната Гинова могила до Челопеч. – Годишник на народния археологически музей Пловдив I, 1948, 159-171.

Петков 1950: Н. Петков. Могилите в Златишкото поле и съответния дял на Средна гора. – Известия на археологическия институт XVII, 1950, 202-207.

Тодорова 1986: Х. Тодорова. Каменно-медната епоха в България. София, 1986.

---

[8] Виж информацията за могилния насип в съобщението за издирването на археологически обекти в площ за търсене и проучване на полезни изкопаеми „Света Петка“ в настоящия том.

№25. ИЗДИРВАНИЯ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ НА ТЕРИТОРИЯТА НА ОБЩИНА ВЕЛИНГРАД

Петър Делев, Асен Салкин

В рамките на две седмици от 15 до 30 юли 2013 г. беше проведена теренна експедиция „Велинград 2013“, организирана от Катедрата по стара история, тракология и средновековна история при Исторически факултет на СУ „Св. Кл. Охридски“ и Историческия музей във Велинград. Експедицията беше финансирана от ФНИ към СУ (договор № 128 от 5 май 2013 г.) и от Историческия музей във Велинград и имаше за цел издирване на археологически обекти в планинските масиви около Чепинското корито – ридовете Снежанка, Алабак, северните дялове на Сютка и Баташката планина. В нея взеха участие доц. Петър Делев (СУ „Св. Кл. Охридски“) и Асен Салкин (ИМ Велинград) – ръководители, гл. ас. Юлия Цветкова (СУ „Св. Кл. Охридски“), Димитър Байраков (докторант), както и студентите от СУ „Св. Кл. Охридски“ Мадлен Радойчева, Станислав Тодоров, Ириней Алексиев, Йордан Тодоров и Бранислав Петров.

В рамките на експедицията бяха осъществени 10 еднодневни обхода, един почивен ден беше посветен на посещение на крепостта Цепина край с. Дорково и среща с археолога-проучвател В. Маџанова и три дни – на първична обработка на събрания подемен археологически материал, който е предаден за съхранение във фонда на Историческия музей във Велинград. Беше обходена площ от около 4 кв. км по методиката за обхождане на труднодостъпни терени с ниска видимост в рамките на район с обща площ около 300 кв. км, разположен в северните части на община Велинград, на север от долината на река Грънчарица. Бяха регистрирани и документирани общо 41 археологически обекта с различни хронологически и типологически характеристики: седем селища, една крепост, 24 могили, два плоски некропола, шест вероятни култови места. Сред тях особен интерес представляват локализираните в рамките на рида Алабак, и то предимно в южната му, обърната към Чепинското корито част, сигурни или вероятни планински светилища от два типа – светилища на върхове (? Милеви скали, обект № 41) и скални светилища – скални масиви с различни по форма изкуствени

Обр. 1. Скално светилище в м. Върбица, обект № 43.

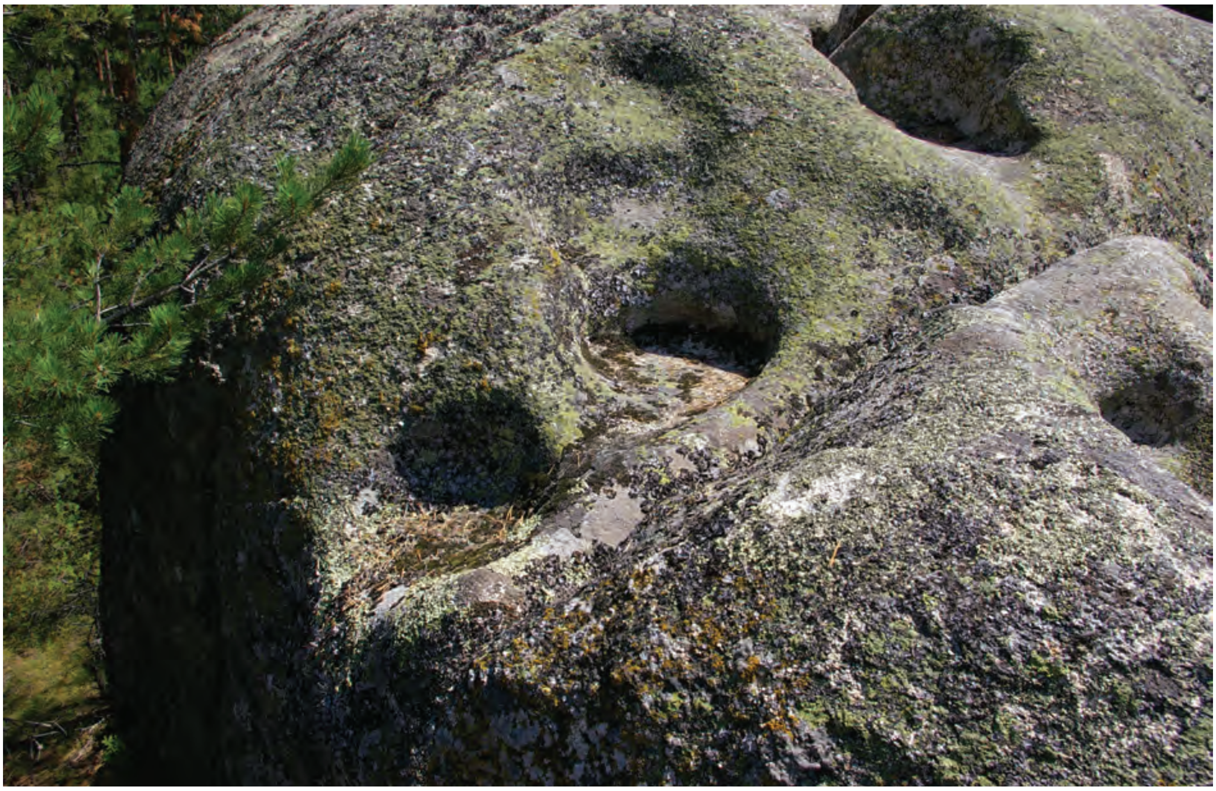

Обр. 2. Скално светилище в м. Върбица, обект № 43.

издълбавания (Божков гроб, обект № 38; Върбица, обект № 43) (обр. 1, 2) или с културни материали (керамика) в подножието им (Печенежки скали, обект № 37; Марина черква, обект № 44; Славееви скали, обект № 45).

В резултат на проведеното издирване в АИС АКБ са регистрирани 32 нови обекта и са допълнени описанията на два въведени от по-рано обекта.

№26. ТЕРЕННИ ИЗДИРВАНИЯ И АСТРОНОМИЧЕСКИ НАБЛЮДЕНИЯ В ИЗТОЧНИТЕ РОДОПИ

Стефанка Иванова, Веселина Колева, Димитър Колев

Проучванията обхващат района на селата Костино и Дъждовница, на около 30 км северно от Кърджали[9]. Те се съсредоточават на масива Камик даа. На юг-югоизток той е ограден от долината на Шабан дере, а на запад – от дълбоките и стръмни склонове на долината на Коджа дере. Надморската височина на платото е 748 м (фиг. 1 *1*).

На запад, високо над левия бряг на Коджа дере е ситуирана Голямата пещера. Входът е с височина 10 м и е широк 15,50 м. Пещерата се разделя на две малки зали с дълбочини съответно 7 и 21 м. Тя е развита във вулканични скали и в стените ѝ ясно се разграничават ядки и различни по големина включения от зеолит. В зала 1 се намират множество фрагменти от керамика от ранния и късен енеолит. В зала 2 се намират чукалки и масивни оръдия със следи от употреба като чукалки. На много места по стените на пещерата, където има концентрация на зеолитна маса, се забелязват следи от вдълбавания. Считаме че в пещерата се е добивал зеолит и това вероятно е най-ранното сведения за добив на минерални суровини през енеолитната епоха.

---

[9] Експедицията се спонсорира от фондациите „Хоризонти " и „Реми"

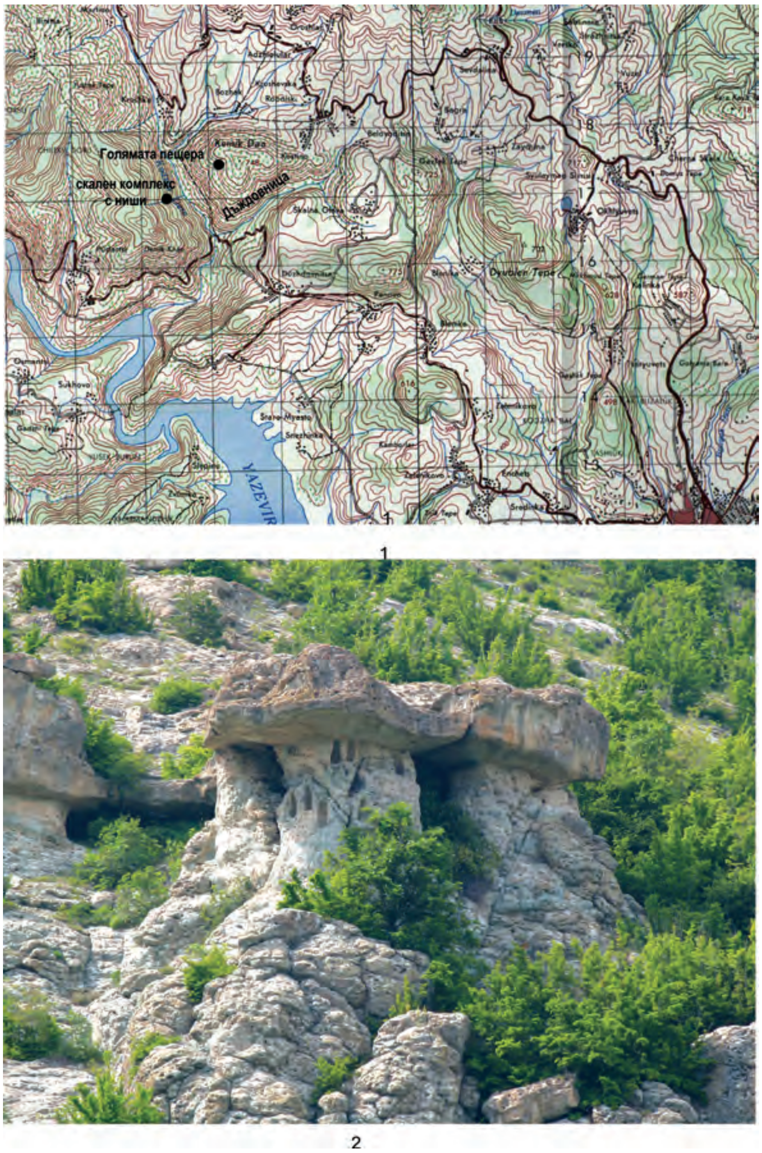

Обр. 1. 1. Карта на обектите; 2. Скален комплекс Дъждовница, скална гъба с трапецовидни ниши – източна група.

Точно срещу входа на пещерата, на отсрещния бряг на Коджа дере, се намира група скали. На една от скалите, върху конгломератно включение, са изсечени трапецовидни ниши. В близост до най-високо разположената скала от групата се намира стара вертикална галерия от някакъв вид минна експлоатация. От 26-ия метър надолу галерията е затрупана и засега е трудно да се установи характерът на добиваната суровина (обр. 1 *2*).

Скалният комплекс Дъждовница се намира в южната периферия на Камик даа, над десния бряг на дълбоката долина на Шабан дере. Комплексът е внушителна и красива природна забележителност. Поради неговата мащабност и трудна достъпност изследването изисква продължителен период от време и голям колектив с интердисциплинарни специалисти.

В централната група на Дъждовница са локализирани няколко скали с трапецовидни ниши. На две от тях нишите са изсечени върху конгломератни включения. На скала висока около 70 м са изсечени група ниши, част от тях в оформено триъгълно „прозорче". Нишите се намират под скална козирка с дълбочина 4-6 м (обр. 2 *1*). Трудно може да се обясни как са успели праисторическите хора да изсекат в скала ниши на такава височина и под дълбок навес. Опитите на група алпинисти да докажат възможността на подобно начинание не са успешни.

Трапецовидни ниши са изсечени и върху природен феномен – скална гъба в източната част на комплекса (обр. 1 *2*).

В западната част е локализирана една от забележителностите на Дъждовница – високо над долината, над изкуствено оформена малка пещерка – навес, е „изваяна" глава на девойка. На дъното на навеса е изсечен кръгъл отвор, през който може да мине човек. До скоро в основата на скалата са намирани множество фрагменти от керамика и дори цели съдове (по сведение на местен информатор). През 2006 г. все още имаше няколко фрагмента енеолитна керамика при основата на скалата. През 2013 г. никъде в района на комплекса не се намери керамика или други мобилни следи от присъствието на праисторическите хора. Това е лесно обяснимо поради много стръмния склон и ерозията.

Астрономически наблюдения[10]

През сезон 2013 продължи проучването на астрономическите ориентации на структури в скални комплекси в търсене на доказателства за соларни култове.

Скален комплекс Дъждовница

Сред изсичанията върху скалите се срещат трапецовидни ниши, човешки глави, басейни и тронове. В средния сектор проучихме група скали, на върха на една от които е оформена овална площадка, вероятно изкуствено заравнена. Намира се на около 70 метра от основата на скалата. Върху нея има малко басейнче, както и две дълги тесни врязвания, които се пресичат под прав ъгъл. Ориентирани са по двете основни направления изток-запад и север-юг.

---

[10] Анализът на астрономическите наблюдения е дело на членовете на екипа и съавтори на този материал – доц. Димитър Колев и Веселина Колева.

Под тази площадка, върху южната страна на скалата, са изсечени две от най-характерните групи трапецовидни ниши в района. Те са разположени под дълбоки козирки, които са ги предпазили от разрушителната ерозия.

От площадката има добър обзор във всички посоки както и пряка видимост към съседна скала с изкуствено издълбана малка пещера-навес. Достъпът до пещерата е през кръгъл отвор, изсечен на дъното на навеса.

Скален комплекс Татул

Измерванията и наблюденията ни върху изсечените структури в най-високата източна част на обекта потвърдиха изводите от първите археоастрономически проучвания през 1982 г. и 1983 г. (Николов и др. 1988). Те установяват ориентиране на надлъжната ос на "саркофага" върху пирамидалната структура към изгрева на слънцето в дните на зимното слънцестояние. Обръщат също така внимание на X-образно изсичане в площадката, южно от пирамидата, с надлъжна ос насочена към изгрева на слънцето в дните на пролетното и есенното равноденствие.

Нашите измервания показаха, че и двата „саркофага" върху пирамидата са ориентирани към изгрева на "раждащото се слънце" (обр. 3 *1*), което вероятно е свързано с характера на съществуващите култове и с календарния момент за извършване на обредите. Процепът в X-образния улей се оказа неудобен за продължително визиране. Считаме, че е използван за насочване към мястото на хоризонта, където трябва да се очакват равноденствените изгреви на слънцето (обр. 3 *2*). Той е и знак за едно от основните астрономически направления изток-запад, което вероятно се е спазвало при изграждането на елементите на светилището. Множеството площадки и стъпалата към тях са изсечени именно в източната част на масива с добър обзор към източния хоризонт и към естествените маркери на забележителните слънчеви изгреви. От тук добре се наблюдава и хоризонта на юг и на запад. Има визуална връзка и с изсичания в близката околност. Например, първите слънчеви лъчи осветяват скала с ниши, която се намира на съседен склон, точно на запад и това, вероятно, също не е случайно.

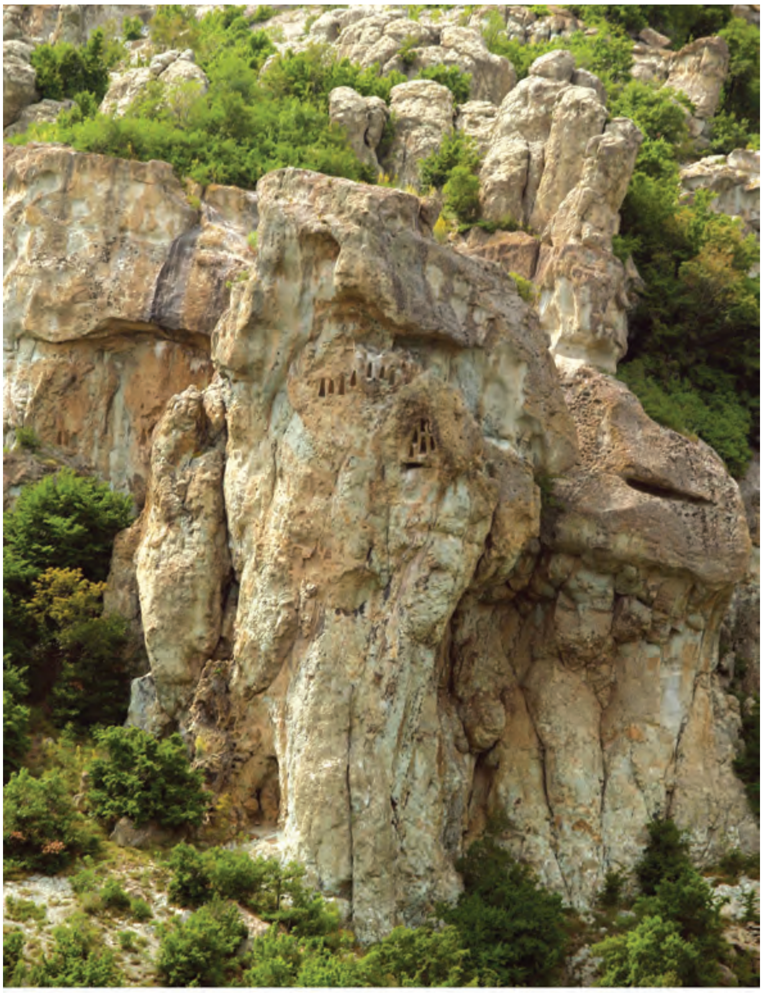

1

2

Обр. 2. Скален комплекс Дъждовница.
1. Висока скала с трапецовидни ниши – средна група;
2. Място за наблюдение.

Продължиха измерванията ни на различни елементи от светилищата на Ангел войвода и Харман кая.

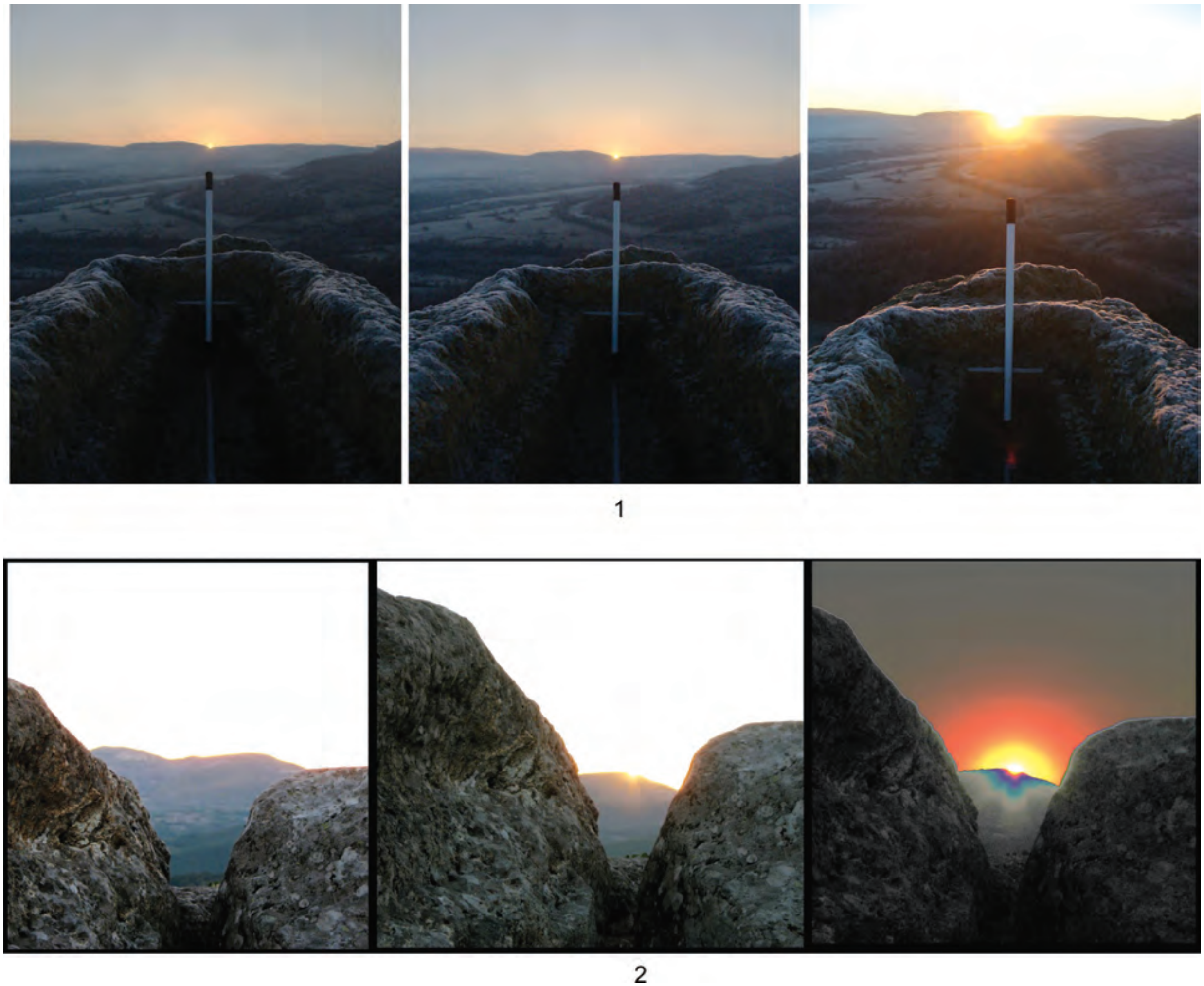

Обр. 3. Скален комплекс Татул. 1. Изгрев на слънцето в деня на есенното равноденствие през процеп, оформен от Х-образно изсичане в скалната площадка южно от пирамидата със „саркофазите“. 2. Поглед от горния „саркофаг“ към изгрева на слънцето в деня на зимното слънцестояние.

Литература

Николов и др. 1988: Н. Николов, С. Златев К. Василева**.** Астрономическият смисъл на тракийския паметник Татул. – Археология, 1988, 2, 28-31

№27. ИЗДИРВАНИЯ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ В ЗЕМЛИЩАТА НА СЕЛАТА КРУШЕВО И ГРАДИНА, ОБЩИНА ПЪРВОМАЙ

Чавдар Цочев, Емил Нанков

Археологическото издирване се осъществи в периода 22.10-01.11 2013 г. и обхвана площ 7,26 кв. км (обр. 1)[11]. Използваната методика е сходна с тази, прилагана при археологическите издирванията по проект „Набуко“ (Нехризов 2012). Теренната работа се извърши от две групи, всяка от които съставена от четирима археолози и екипирана с мобилно ГИС устройство. Изследваната териториятa частично съвпада с тази на по-ранни издирвания, извършени през 1998 г. от екип с ръководител доц. д-р Милена Тонкова.

---

[11] Екип: ръководител д-р Чавдар Цочев; зам.-ръководителд-р Емил Нанков; археолози: Александрина Цонева, Бела Димова, Вероника Генчева, Георги Михайлов, София Христева, Юлия Димитрова; консултанти: д-р Камен Бояджиев (праистория), д-р Евелина Тодорова (средновековие), Илия Хаджипетков (каменни сечива), Цветелина Славкова (римска и късноантична керамика).

В м. Дикмеалан, намираща се на левия бряг на р. Омуровска, източно от с. Градина, регистрирахме селище с приблизителна площ 25 ха. Концентрацията на керамични фрагменти е ниска до средна. Срещат се съдове правени на ръка и колело, керемиди, хромели, късове мазилка със следи от плет. Работната датировка на обекта е VI – първата половина на IV век пр. Хр. Регистрирани са и материали от османски период и по-късни, свързани с развитието на с. Градина.

В първата редица възвишения северно от р. Марица, непосредствено на североизток от с. Крушево, се намира м. Курубаир – нисък, полегат хълм, с изложение юг-изток, ограден с дере от изток. Тук на площ от ок. 16 ха, в обработвани ниви, е разположено праисторическо селище. Концентрацията на керамични фрагменти и късове мазилка е много висока и показва наличието на две ядра – източно, с по-малка площ и по-голям интензитет на находките и западно, разпръснато на по-голяма площ. Фрагментите от съдове са характерни за късния неолит, като една малка част могат да се отнесат и към ранния халколит. Голямото количество керамика, каменни сечива, мазилки, буците кирпич и следите от огнища подсказват, че при обработването на повърхността са нарушени жилищни структури. Срещат се единични фрагменти от сива керамика правена на колело. В югозападната част праисторическото селище е нарушено от по-късни структури, следите от които заемат площ ок. 3 ха. Тук е съществувала една или повече масивни сгради, концентрацията на фрагменти от керемиди, каменни блокове (вкл. обработени) и съдове е много висока, вижда се хоросан. Материалът е характерен за периода IV-V в. сл. Хр. Културният пласт на целия обект е нарушен от обработването на земята, а късноантичните останки – и от иманярски изкопи.

В м. Средния герен, източно от с. Крушево и южно от Курубаир, са регистрирани два обекта: Средния герен-юг и Средния герен-север. И в двата случая става въпрос за ниски концентрации на

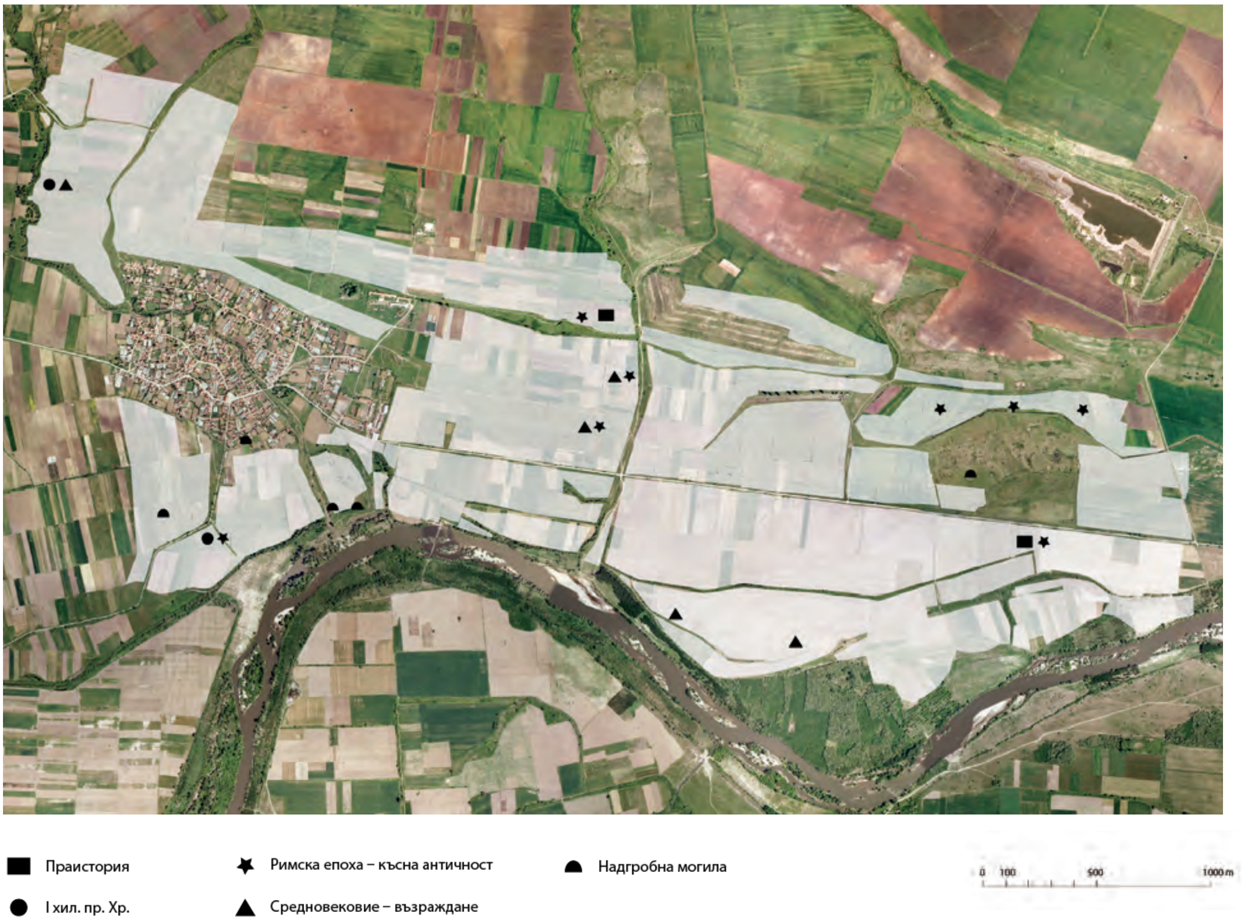
■ Праистория
● I хил. пр. Хр.
★ Римска епоха – късна античност
▲ Средновековие – възраждане
◓ Надгробна могила
0
100
500
1000 m

Обр. 1. Територия на издирването и регистрирани обекти.

археологически материали с трудноопределими граници и площ ок. 4 ха. Преобладават фрагменти от османския период и по-късни, но се срещат и антични, включително и от IV в. пр. Хр. В северния обект се наблюдават две концентрации, като в най-северната му част се среща праисторическа керамика от обекта в м. Курубаир.

В източния край на землището на с. Крушево, южно от първата редица възвишения се намира равнинна местност, чиято североизточна част се нарича Долния кошоол“. В северната £ част, където земята е обработвана, е регистриран обект, състоящ се от три ядра, разположени в посока изток-запад, на около 150 м едно от друго. Общата площ на обекта е ок. 8 ха, но вероятно е по-голяма, тъй като теренът на юг не позволява наблюдение. Характеристиките на трите ядра са сходни: сравнително висока концентрация на фрагменти от съдове и керемиди и натрошени варовикови камъни, някои от които с обработени повърхности. Срещат се фрагменти от долиуми и метална шлака. Събраната извадка от керамични фрагменти се датира във II-III век сл. Хр., с изключение на един фрагмент от IV в. пр. Хр. Вероятно трите ядра са следи от сгради от римската епоха, разположени в редица в подножието на хълма от север. В западното ядро е открит фрагмент от водопроводна тръба – възможно част от водопровод, идващ от хълма от север, където има действащо изворче. Южно от обекта, в необработван терен е разположена самотна могила.

В м. Ениери, в югоизточния край на землището на с. Крушево, непосредствено на юг от пътя за с. Добри дол, в обработван терен, регистрирахме обект с площ ок. 4 ха. Концентрацията на археологически материали е сравнително ниска, като в северната част преобладават фрагменти от римската епоха (предимно строителна керамика), а в южната – керамика на ръка от халколита. На повърхността се виждат отделни ломени камъни.

М. Карапетлик заема първа незаливна тераса на брега на р. Марица, на югозапад от м. Ениери. Според информация на местен жител тук някога е имало турско село. На терена регистрирахме два обекта, означени като Карапетлик-запад и Карапетлик-изток.

Западният обект е с площ ок. 2,8 ха или по-голяма (възможно е реката да е унищожила част от него). Концентрацията на археологически материали е ниска до средна: предимно битова и строителна керамика от римската епоха, ранното средновековие и османския период, както и един изолиран фрагмент от архаична транспортна амфора, който може би е довлечен от реката от селището в м. Ясаците.

Източният обект заема площ около 4,7 ха. Концентрацията на археологически материали на повърхността е ниска до средна. Преобладават фрагменти от късната античност и средновековието. Ломени камъни и тухли със следи от хоросан свидетелстват за масивна постройка.

М. Ясаците се намира на юг от последните постройки на с. Крушево, върху надзаливна тераса северно от р. Марица и западно от канала на р. Омуровска. При изкоп на основи за електропровод в местността са открити масивни зидове от „дялани камъни“ на дълбочина 1-1,5 м (Сталев 1972, 6). Не е възможно да се установи точното място на изкопа. Издирването регистрира обект с археологически материали от различни епохи и обща площ ок. 14 ха, разположен в обработван терен. Концентрацията на керамични фрагменти на повърхността е средна до висока. Ранната фаза на обекта се датира в периода VI – първата половина на IV век пр. Хр. (керамика на ръка, сива на колело, транспортни амфори, хромели). Този обект е нарушен от по-късни постройки (строителна керамика, натрошени камъни), датирани по керамични фрагменти в периода II-III в. сл. Хр. По-късният обект заема по-голяма площ и напълно покрива по-ранния. Срещат се и отделни фрагменти от османския и по-късни периоди. Четири могили се издигат в радиус до 500 м североизточно, северно и северозападно от обекта. Могилите са били повече, но част от тях са били разрушени (Сталев 1972, 4-5). През 1967 г. на ок. 2 км източно от обекта е открито съкровище от монети от V в. пр. Хр. (Колев 1968).

Литература

Колев 1968: К. Колев. Колективни находки на монети през последните години. – Годишник на народния археологически музей Пловдив IV, 1968, 164.

Нехризов 2012: Г. Нехризов. Методика на издирванията на археологически обекти по трасето на газопровод „Набуко“. – Археологически открития и разкопки през 2011 г. София, 2012, 580-582.

Сталев 1972: Г. Сталев. Крушево. Поглед към миналото на едно малко познато селище. София, 1972.

№ 28. КРЕПОСТТА БАТКУН И НЕЙНИТЕ ОКОЛНОСТИ (ТЕРЕННИ ИЗДИРВАНИЯ)

Любка Тодорова, Валери Григоров, Михаела Занева

През 2013 г. стартира част от програма на Регионален исторически музей – Пазарджик, за осъществяването на редовни археологически разкопки на територията на община Пазарджик. Началото се постави с теренни издирвания в м. Градището, в землището на с. Паталеница и конкретно на средновековната крепост Баткун и близката ѝоколност (обр. 1).

Крепостта фигурира в регистъра на паметниците на културата (ДВ бр.58/1966 г.) под номер 2084 – средновековна крепост с местно значение, а в АИС АКБ е с регистрационен картон № 2000227. Обектът се намира в северното подножие на Западните Родопи, откъдето се открива изглед към цялото Пазарджишко поле. Мястото е описано от Димитър Цончев през 1944 г. По негови данни, формата на крепостта е продълговат многоъгълник с посока югозапад-североизток. Общата дължина на крепостния зид е около 590 м и загражда площ около 22 дка (Цончев 1944, 10-15). В територията на оградената площ се намира бившият „Дом за деца и юноши“ в с. Баткун.

Теренната работа започна с уточняване на трасето на крепостната стена. От северозапад крепостта е естествено защитена от висок и стръмен Коков дол, като между предполагаемата стена и дерето е оставена берма с ширина около 2 м. В западна посока теренът се спуска и Коков дол може да се пресече. В началото на спускането се намира и предполагаемия вход на крепостта. Върху трасето на североизточната и на югоизточната крепостни стени са стъпили основи на оградата на бившия дом за деца. Въпреки това на две места са запазени части от тях. Едната е с GPS координати 42°07.634'; 24°11.862' и н. в. 376 м, втората е видима в суперструкция до 0,40 м височина (GPS координати 42°07.595'; 24°11.887'; н. в. 381 м, азимут на стената 330°). Запазена част от югозападната крепостна стена е регистрирана с GPS координати 42°07.552'; 024°11.844', н. в. 381 м, азимут 60°. Дебелината на стената в тази част е 1,30 м. От външната ѝ страна е запазен цокъл. Изградена е от средни и големи ломени камъни, споени с бял хоросан. Западната крепостна стена е проследена в права линия до асфалтов път, който я пресича. Запазена част от нея е регистрирана с GPS координати 42°07.555'; 24°11.773', н. в. 394 м, азимут 329°. В тази част стената е най-добре съхранена, височината ѝ е около 1,50 м, дебела е около 1 м. Изградена е от средни и големи ломени камъни, споени с бял хоросан (обр. 2). В план кре-

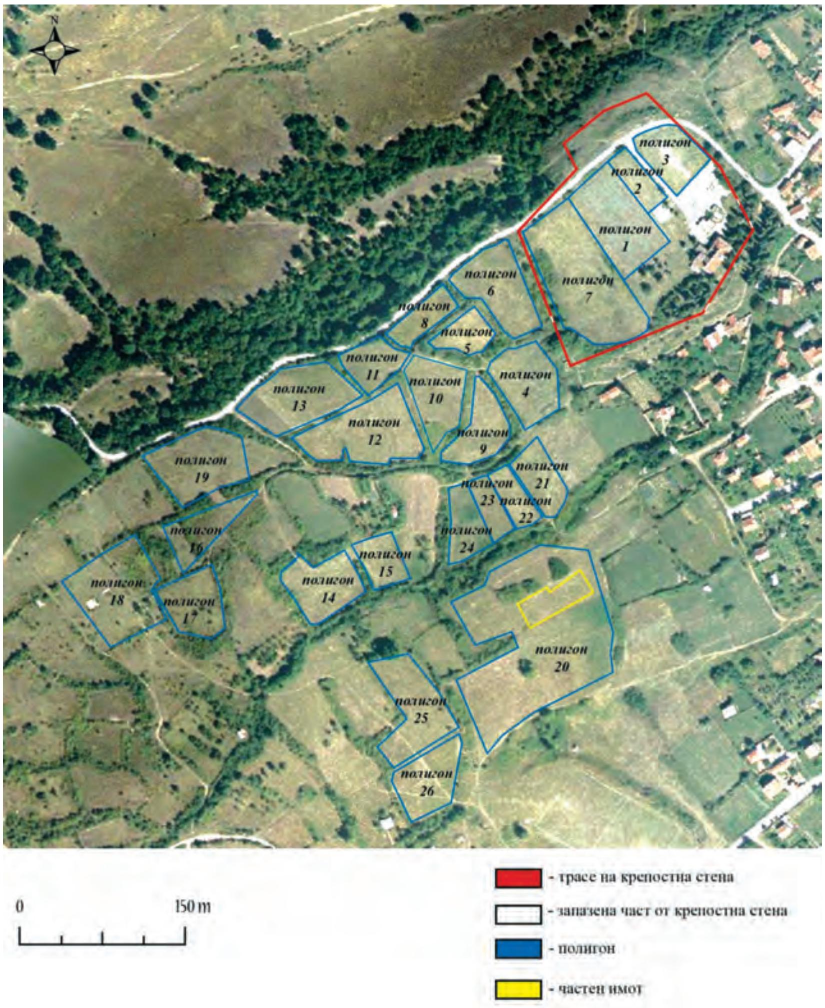
N
полигон 3
полигон 2
полигон 1
полигон 7
полигон 6
полигон 8
полигон 5
полигон 11
полигон 13
полигон 10
полигон 4
полигон 12
полигон 9
полигон 19
полигон 21
полигон 23
полигон 22
полигон 16
полигон 24
полигон 15
полигон 18
полигон 17
полигон 14
полигон 20
полигон 25
полигон 26
0
150 m
🟥 - трасе на крепостна стена
☐ - запазена част от крепостна стена
🟦 - полигон
🟨 - частен имот

Обр. 1. Ортофотоснимка на обходените полигони.

Обр. 2. Запазена част от западната крепостна стена.

постта има формата на многоъгълник, с ориентация на дългата си ос североизток – югозапад. Предполагаем вход на крепостта е отбелязан от северозапад, където е оформена чупка, но е възможно да е имало входове на всяка от страните.

При издирванията вътрешността на крепостта беше разделена на четири полигона, които са обходени тотално по методика заимствана от проекта на газопровод „Набуко“ (Нехризов 2012). Основните предимства на метода се състоят в неговата висока информативност и прецизност. Полевата работа се провеждаше от група от 5 човека, като на всеки 10 м се брояха количествата строителна и битова керамика, което позволи да се направи детайлна статистика на значителна част от площта на крепостта. Картираната керамична дисперсия показва най-висока наситеност на битова керамика в западните половини на полигон 1 и 2, а в източната им половина – на строителна керамика. В GPS точка с координати 42°07.580', 24°11.829' и н. в. 384 м е локализирано струпване от средно големи и големи ломени камъни.

В полигон 3 се установи много малко количество фрагменти строителна и битова керамика.

В полигон 7 се откри голямо количество фрагменти от строителна и битова керамика с еднаква концентрация из целия терен. Забелязва се по-висока концентрация на фрагменти строителна керамика в североизточния ъгъл на полигона.

Откритата битова керамика във вътрешността на крепостта е ранновизантийска IV-V в. и средновековна XII-XIV в.

Обходени бяха близките околности на югозапад от крепостта. Приложена беше същата методика на тотален обход с цел събиране на максимално прецизна информация за наличие на културни останки. Площите бяха разделени на полигони като за граници ни служиха съвременните очертания на имотите (обр. 1).

Полигони 4, 5, 6, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19 са разположени между двете дерета Коков дол и Деяново дере. Документираната индикативна керамика е антична, голяма част, от която може да се датира във II-III в., и евентуално до началото на IV в. Тази площ е определена като обект, въведен в АИС АКБ с регистрационен картон № 10001816.

Южно от Деяново дере, бяха обходени полигони 20, 21, 22, 23, 24, 25 и 26. Във всеки от тях се регистрираха фрагменти от строителна и битова керамика. Документираната индикативна керамика е антична (III-V в.), като най-висока е концентрацията в полигон 20 (обр. 3). Тази площ е определена като обект, въведен в АИС АКБ с регистрационен картон № 10001819.

В полигон 1, в централната част на крепостта, се проведе теренно магнитно картиране. То беше извършено от Петър Зидаров на площ от 4250 кв. м (50 х 85м). Използван е цезиев магнитометър (G-858). Данните показаха наличие на линейни съоръжения (улици, стени и струпвания на строителна керамика).

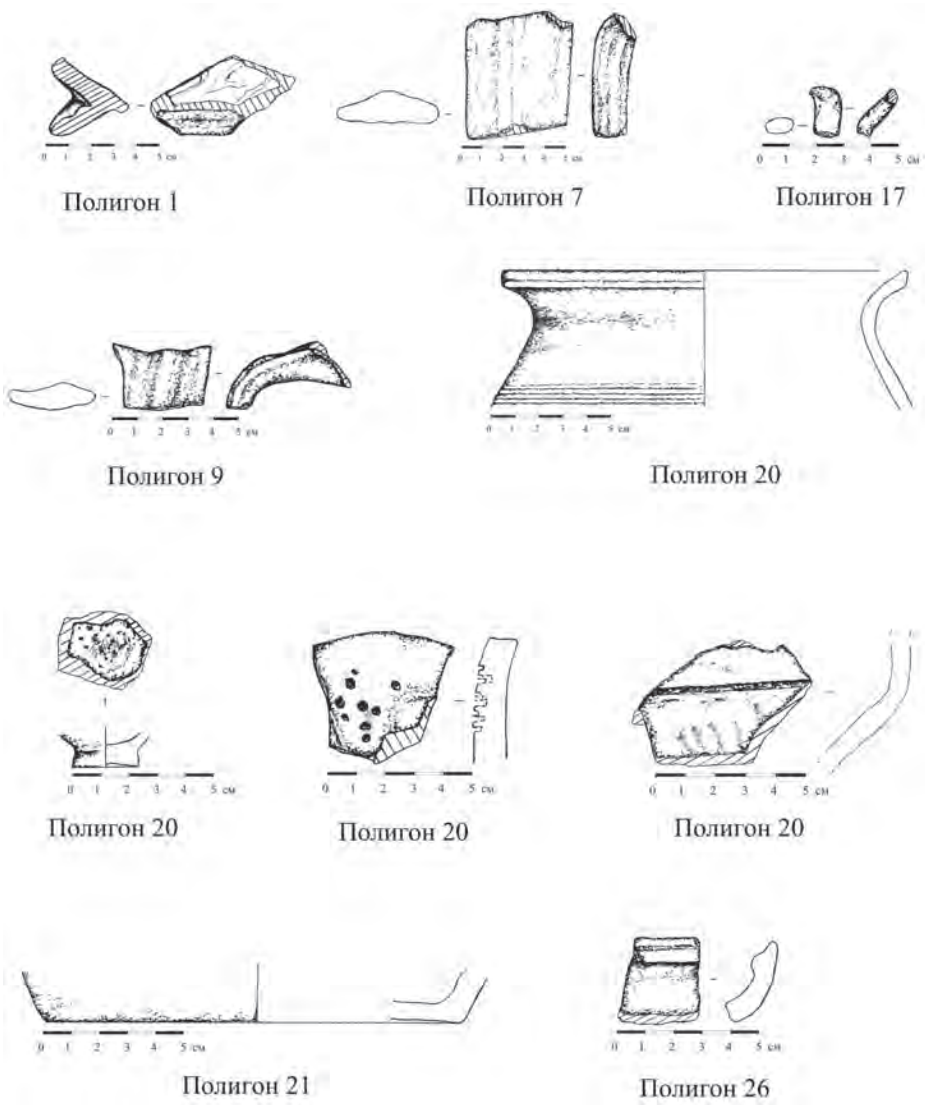
Полигон 1
Полигон 7
Полигон 17
Полигон 9
Полигон 20
Полигон 20
Полигон 20
Полигон 20
Полигон 21
Полигон 26

Обр. 3. Фрагменти битова керамика от изследваните полигони.

Литература

Нехризов 2012: Г. Нехризов. Методика на издирванията на археологически обекти по трасето на газопровод „Набуко“. – Археологически открития и разкопки през 2011 г. София, 2012. 580-582.

Цончев 1944: Д. Цончев. Баткун. Известия на българското историческо дружество XIX/XX,1944, 10-15.

№29. ИЗДИРВАНИЯ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ В ОБЩИНА КАРЛОВО

Мартин Христов

Теренните издирвания се проведоха през март 2013 г. и обхванаха само северните склонове на Средна гора, които са разположени северно и непосредствено до с. Богдан. Регистрирани бяха две надгробни могили, вероятно от желязната епоха.

Започнато беше и обхождането на склоновете на Момини гърди до с. Бегунци в същата община.

№30. ИЗДИРВАНИЯ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ В КАЗАНЛЪШКАТА КОТЛОВИНА

Георги Нехризов, Юлия Цветкова, Надежда Кечева

През септември-октомври 2013 г. се проведе петата поредна теренна експедиция за издирване на археологически обекти на територията на Казанлъшката котловина. Усилията бяха съсредоточени в две основни части на котловината: Северна (Подбалканска), в района Шипка – Шейново – Ясеново, и Южна (в Средна гора) в землищата на селата Средногорово и Горно Черковище. Изследвани бяха и зони, свързани с вече известни обекти, около Казанлък и Павел баня (обр. 1).

Системното проучване продължи по приетата методика за тотално покриване на територията, картиране на теренните данни чрез мобилни ГИС устройства и систематизиране на резултатите в разработената под ArcGIS база данни (Нехризов и др. 2011, 116 сл.).

Регистрирани са общо 163 обекти, включително 28 вече въведени в АИС АКБ, за които е актуализирана информацията. Сред тях са и проучваните в периода 1992-1995 г. от Г. Китов надгробни могили в землищата на град Шипка и селата Шейново и Ясеново, за които бяха допълнени данните в регистрационните картони. От тях обаче 14 са сигурно идентифицирани (могили с разкрити гробници като Оструша, Голяма Арсеналка, Сашова, Голяма Косматка и такива без монументални съоръжения като Малката, Консулова, Танина, Вифор, Донкова, Фомус). Осем други вероятно са сред проучваните, ако се съди по характера на наблюдаваните изкопи, но не е възможно на този етап да бъдат свързани с разкрити комплекси.

Регистрираните през тази кампания обекти са преимуществено надгробни могили (145), повечето от които са групирани в некрополи, но се срещат и единични (23). В зависимост от пространствената разпределеност бяха обособени 15 могилни некропола. В северната част на котловината това са некрополите около известните и проучвани големи могили като Оструша (от 7 могили), Донкова могила (12), Голяма Арсеналка (който включва и Малката могила, 5) и Сашова могила (3). Освен тях в тази част на котловината бяха локализирани и документирани два други големи некропола – в м. Коджакър (от 45 могили) западно от Голяма Варовита на територията на бившия военен полигон и в м. Аракър (17 могили), югоизточно от с. Ясеново. И двата некропола са съставени от сравнително ниски могили с височина под 1 м, единични са по-изявените, които обаче не превишават 3 м височина. Към некропола в м. Коджакър принадлежи и идентифицираната като Монтина могила (проучена през 1992 г.). Разкритото съоръжение в нея от втората половина на 3 в. пр. Хр. насочва към вероятната дата на този некропол (Китов 1994, 56).

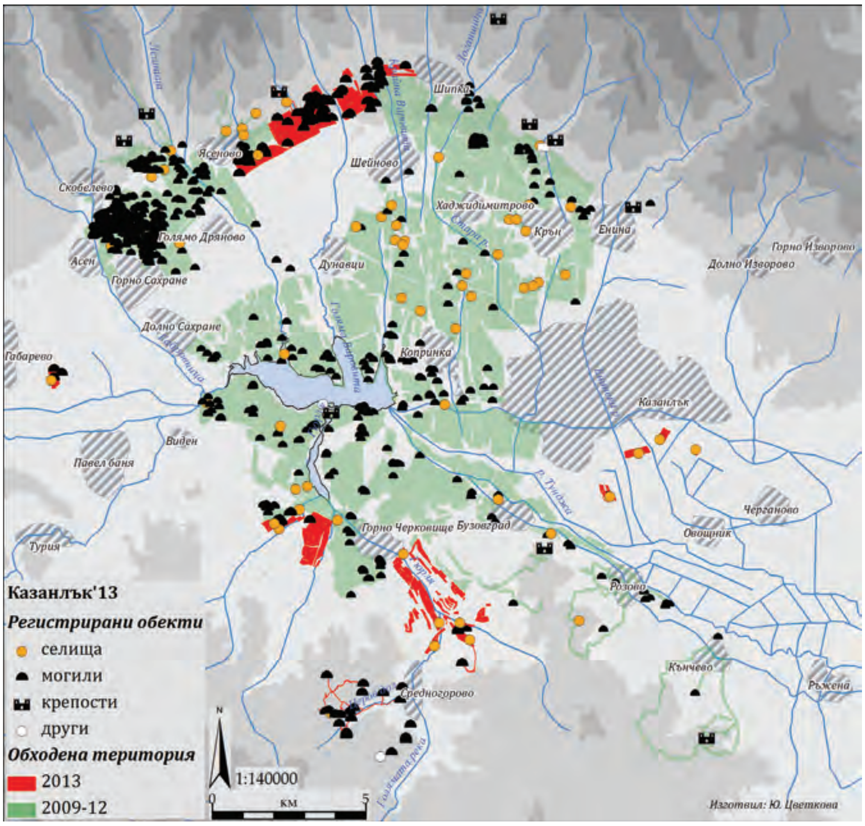
Шипка
Ясеново
Шейново
Скобелево
Голямо Дряново
Асен
Горно Сахране
Дунавци
Хаджидимитрово
Стара р.
Крън
Енина
Горно Изворово
Долно Изворово
Долно Сахране
Габарево
Копринка
Голяма Варовита
Казанлък
Виден
Павел баня
р. Тунджа
Черганово
Турия
Горно Черковище
Бузовград
Овощник
Розово
Кънчево
Ръжена
Средногорово
Голямата река
Казанлък'13
Регистрирани обекти
селища
могили
крепости
други
Обходена територия
2013
2009-12
N
1:140000
0
км
5
Изготвил: Ю. Цветкова

Обр. 1. Карта на изследваната територия и регистрираните обекти.

В южната зона също бе установена висока концентрация на могилни некрополи, като двата в м. Карабеглик, северозападно от Горно Черковище и трите, намиращи се южно и югозападно от Средногорово. Те вероятно са във връзка с многобройните селища в района.

Важно за изясняване на характеристиките на селищната система в Казанлъшката котловина е локализирането на нови 15 селища. Откритите материали на тях представят различни исторически периоди от неолита до късното средновековие. От особен интерес е локализираният обект около Мальовска могила в землището на с. Розово, в която от иманяри е разкрита тухлена гробница (АКБ № 10001028). На площ над 100 дка се проследява висока концентрация на битова и строителна керамика, фрагменти от есхара, животински кости, намерена е и една бронзова монета на Констанций II (324–361 г.). Събраните археологически материални показват, че обектът е функционирал през дълъг период от късната желязна епоха, римската епоха, късната античност до средновековието. Подобна ситуация е установена и при Шильова могила до Павел баня (проучвана от М. Първин), около нея се откриват следите от обширно селище от късната желязна и римската епоха и късната античност. Значително като площ селище от двата периода на желязната епоха беше локализирано на левия бряг на р. Гюрля. По терасите на тази река бяха регистрирани още пет обекта с преобладаващо присъствие на материали от желязната епоха.

Към желязната епоха може да се отнесе и началото на обитаване на обекта в м. Къзалан, разположен на първото планинско стъпало на Стара планина. Най-интензивният му период на функциониране обаче е през средновековието, когато тук е изградена крепост, като елемент от отбранителната система по Хемус.

В рамките на експедицията през 2013 г. бяха определени границите на два праисторически обекта, разположени югоизточно от Казанлък, информация за които беше постъпила в ИМ „Искра". Те са важно свидетелство за интензивното обитаване на долината на Тунджа през неолита и халколита.

От значение е и локализирането на средногорския връх Канарата още една кариера за каменни блокове. Внимателното картиране на тези обекти позволява очертаването на зоната на добив на гранит и поставя въпросите за наличието на специализирани производствени центрове. Липсата на археологически материали на такива обекти не позволява по-точното им датиране.

Резултатите от проучванията през 2013 г. допринасят за обогатяване на археологическата карта на Казанлъшката котловина, чието системно проучване се превръща в еталон за такъв тип изследвания в българската археология.

Литература

Китов 1994: Г. Китов. Долината на царете в Казанлъшката котловина. – Анали, 2-3, 1994, 46-76.

Нехризов и др. 2011: Г. Нехризов, Ю. Цветкова, А. Соботкова, Ш. Рос. Теренни обхождания за издирване на археологически обекти в Казанлъшката котловина през 2009 – 2010 г. (предварителни резултати). – Казанлък в миналото и днес, VIII. Казанлък, 2011, 114-124.

№31. ИЗДИРВАНИЯ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ ПО ПРОЕКТНО ТРАСЕ НА ГАЗОПРОВОД № 2 ЗА ТУРЦИЯ В УЧАСТЪКА МЕЖДУ КС ЛОЗЕНЕЦ ДО СО ПРИ С. НЕДЯЛСКО, ОБЩИНА СТРАЛДЖА

Надежда Кечева

В изпълнение на договор между РАП Системс България ЕООД и НАИМ-БАН в края на месец март 2013 г. се проведоха спасителни издирвания на археологически обекти по трасето на Транзитен газопровод № 2 за Турция в участъка му от Компресорна станция Лозенец до Станция за очистване при с. Недялско, общ. Стралджа, обл. Ямбол. Територията беше покрита по единна и утвърдена методика, използвана през 2011 г. и през 2012 г. при обходи по трасето на газопровод „Набуко" (Нехризов 2012,

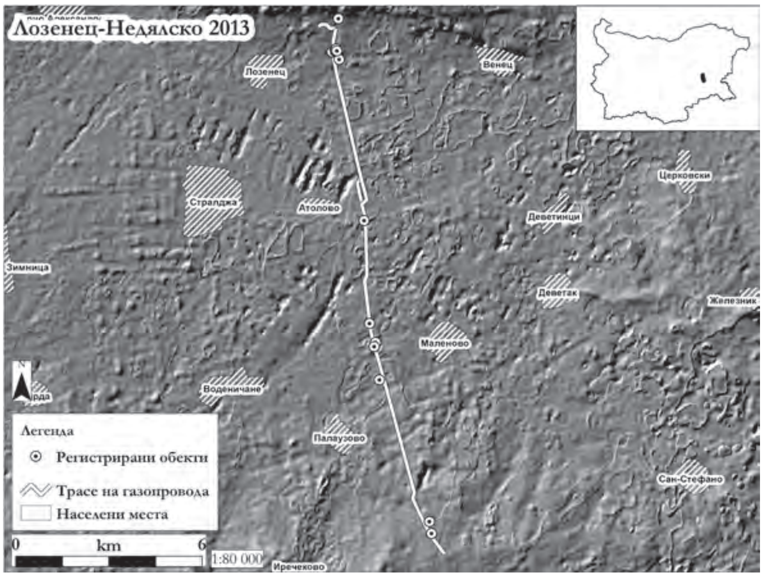
Лозенец-Недялско 2013
Лозенец
Венец
Стралджа
Атолово
Церковски
Деветинци
Зимница
Деветак
Железник
Маленово
Воденичане
Палаузово
Сан-Стефано
Иречеково
N
Легенда
Регистрирани обекти
Трасе на газопровода
Населени места
0
km
6
1:80 000

Обр. 1. Карта на трасето на газопровода.

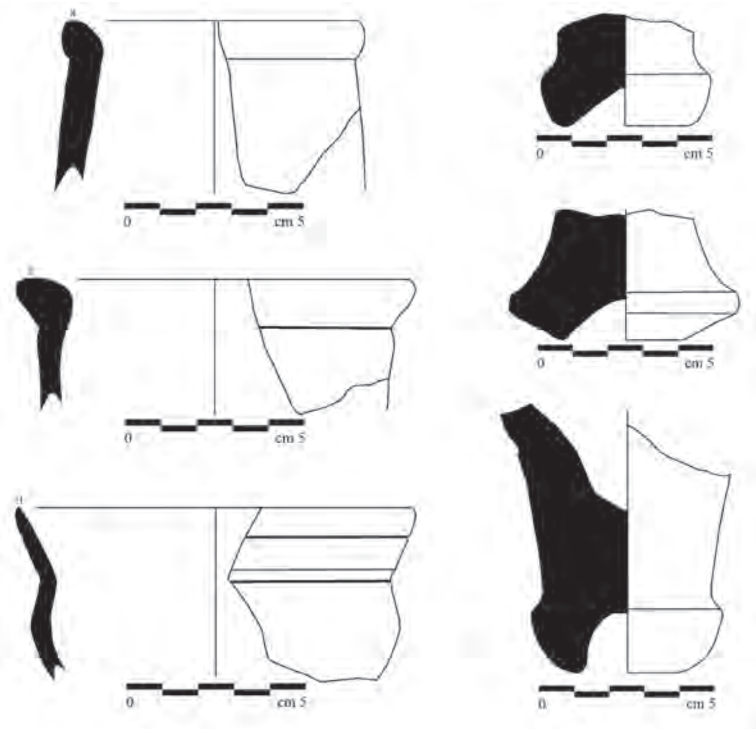
0
cm 5
0
cm 5
0
cm 5
0
cm 5
0
cm 5
0
cm 5

Обр. 2.Обект 1034, керамични фрагменти.

580-582; Tzvetkova et al. 2012) и „Южен поток“. При наличие на археологически материали използваните методи налагаха обходите да не бъдат ограничавани единствено в 60-метровия коридор, а да се покрива с полигони цялата територия на археологическия обект.

Трасето на газопровода е с дължина 19 км и преминава през землищата на Палаузово, Маленово, Стралджа, Атолово и Лозенец, общ. Стралджа[12] (обр. 1).

Археологическите дейности бяха благоприятствани на места от добрата възможност за наблюдение и сравнително чистите от растителност терени. Същевременно издирванията бяха затруднени от неблагоприятните метеорологични условия. Проливните дъждове и състоянието на част от територията (изкуствено пресушеното Стралджанско блато) изправиха пред сериозни изпитания участниците в експедицията. В резултат на проучването беше изследвана успешно площ от 1,06 кв. км.

При издирванията бяха локализирани 14 археологически обекти, 11 от които се засягат в различна степен от трасето на газопровода. Четири от тях са известни от предишни изследвания, като три от тях бяха регистрирани в АИС АКБ. Повторното им посещение даде възможност да се актуализира информацията за тях и да се отразят промените в състоянието им. Регистрираните археологически обекти представляват пет площни обекта и девет надгробни могили, шест от които са обособени в един могилен некропол. Трасето на газопровода засяга всичките пет площни обекта, както и шест от надгробните могили.

Сервитутът на газопровода преминава успоредно и в непосредствена близост до източната страна на ревизиите С и Е на трасето на газопровод „Набуко“ в рамките на дължина от 5,5 км. В близост до коритото на р. Мочурица се намират три археологически обекта, засегнати в различна степен и от газопровод № 2 за Турция. Те са с полеви номера 1032, 1033 и 1034[13] и са регистрирани при теренните издирвания, проведени през 2011 г. и 2012 г. (Бояджиев 2012; 2013). По-добрата възможност за наблюдение на повърхността на терена през 2013 г. спомогна за по-прецизно локализиране на техните източни граници (обр. 2).

---

[12] В екипа взеха участие Н. Кечева, ръководител (НАИМ-БАН), С. Бакърджиев, зам.-ръководител (РИМ-Ямбол), И. Илиев, Я. Русев, Т. Вълчев (РИМ-Ямбол) и Е. Дакашев (СУ „Св. Климент Охридски“).

[13] Според възприетата единна номерация за проекта „Набуко“.

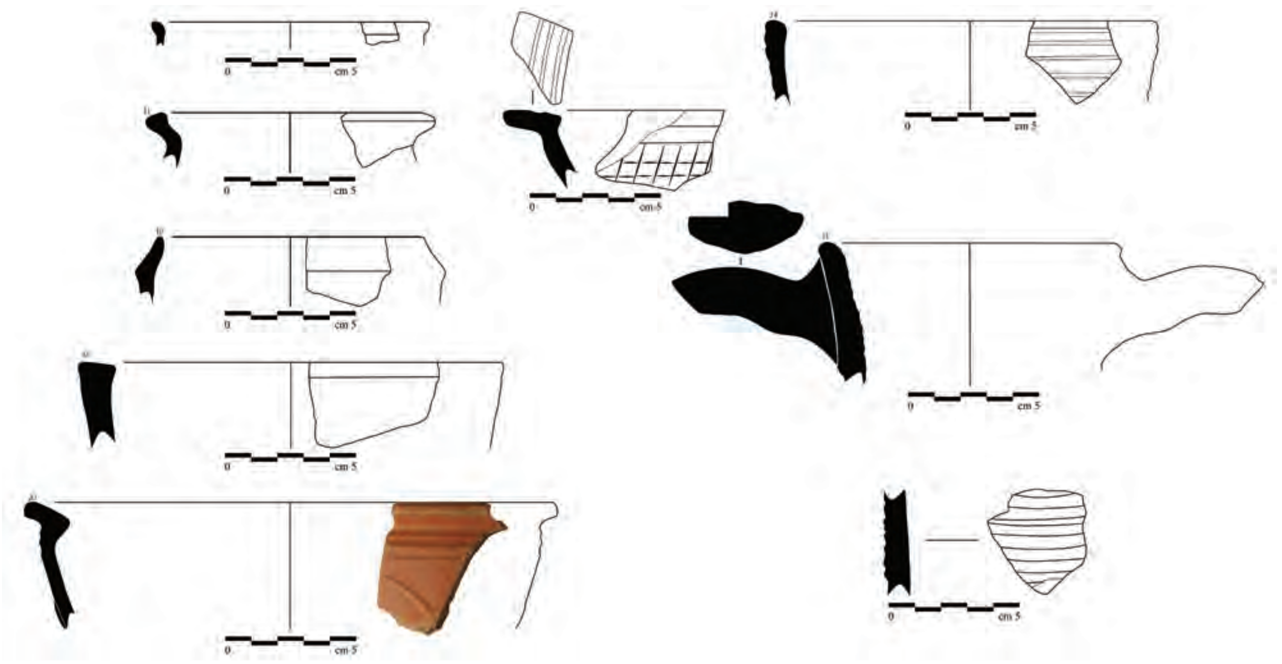

Обр. 3.Многослойно селище до КС Лозенец, керамични фрагменти.

Непосредствено до селището от римската епоха с полеви номер 1033 се намира могилен некропол, датиран във II-III в.[14]

В близост до Компресорна станция Лозенец е разположен голям могилен некропол и многослойно селище от ранната и късната желязна епоха, римския период и средновековието. Две от могилите и малка част от селището са проучени през 2000 г. (Нехризов 2001). Цялостното обхождане на селищния обект показа, че най-висока концентрация на археологически материали се открива в северната част, непосредствено до коритото на р. Брястов дол (обр. 3).

Праисторията е представена от новорегистриран обект с полеви номер 1500. Въз основа на откритите на терен археологически материали, обектът може да бъде датиран в късния неолит и ранния халколит.

За всички регистрирани обекти, които попадат в рамките на сервитута на газопровода, в зависимост от степента на застрашеност са определени мерки за опазване и е предвидено провеждане на спасителни теренни археологически проучвания.

Литература

Бояджиев 2012: К. Бояджиев. Издирвания на археологически обекти по трасето на газопровода „Набуко“, сектор 1. – Археологически открития и разкопки през 2011 г. София, 2012, 582-584.

Бояджиев 2013: К. Бояджиев. Издирвания на археологически обекти по трасето на газопровода „Набуко“, сектор 1, ревизия Е. – Археологически открития и разкопки през 2012 г. София, 2013, 579-581.

Илиев, Бакърджиев 2008: И. Илиев, С. Бакърджиев. Спасителни археологически проучвания на две надгробни могили в м. Кояджика 1, с. Палаузово, община Стралджа, област Ямбол. – Археологически открития и разкопки през 2007 г. София, 2008, 239-242.

Нехризов 2001: Г. Нехризов. Спасителни археологически разкопки на две надгробни могили при с. Лозенец, община Стралджа. – Археологически открития и разкопки през 1999-2000 г. София, 2001, 63-64.

---

[14] Две от могилите са проучени през 2007 г. (Илиев, Бакърджиев 2008).

Нехризов 2012: Г. Нехризов. Методика на издирванията на археологически обекти по трасето на газопровод „Набуко“. – Археологически открития и разкопки през 2011 г. София, 2012, 580-582.

Tzvetkova et al. 2012: J. Tzvetkova, G. Nekhrizov, N. Kecheva. Mobile GIS and the perspectives for archaeological surface surveys in Bulgaria. – A. S. Morintz & R. Kogălniceanu (eds.). Survey in Archaeology, Often a Neglected Science. Giurgiu: Pelican Publishing House, 2012, 56-82.

№32. ИЗДИРВАНИЯ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ В ЗЕМЛИЩЕТО НА ГРАД ЕЛХОВО

Христо Христов

Теренните археологически издирвания в землището на гр. Елхово се извършват втори сезон, под ръководството на Христо Христов от Етнографско-археологически музей – Елхово.

Топография. Проученият ареал през 2012 и 2013 г. е с обща площ около 20 000 дка. Пресечен е от реките Поповска, Геренска вада, Шабанца и множество други с непостоянен отток. Ландшафтът е разнообразен: алувиални тераси, хълмове от чернозем-смолник с дълбок хоризонт, пасища от естествено затревени площи. Към настоящият момент не са резултатни проучванията върху територията заета от лонгозни гори край р. Тунджа – 8 000 дка и от почти изоставени частни лозови масиви от 4 000 дка. Надморската височина на терена варира между 90 и 180 м.

Съвременно състояние на терена. По-голямата част от терена е орница – обработваеми земеделски площи, подложени на дълбока оран. Макар и малък процент, но се срещат и затревени площи от пасища. Около 5 000 дка от „автентичния“ терен са компрометирани от хидромелиоративни мероприятия през 60-те години на XX в. чрез изравняване на терени и нова регулация на р. Поповска, чрез канализиране и изместване на естественото

ѝ корито. Билните части на хълмовете са използвани за строителството на военни фортификационни съоръжения: бастиони, люнети, бункери, подземни тунели и проходи за свръзка между отделните съоръжения.

Исторически и археологически контекст. Досегашните случайно открити археологически артефакти, както и тези в резултат на археологически проучвания през последните години доказват, че районът около гр. Елхово е заемал важно място в контактите между Егея и Тракия, тук е минавал пътят между Адрианопол и Кабиле, това е буферната зона между Византия и България.

Цели. Поетапно изготвяне на цялостна археологическа карта на община Елхово, чрез тотален обход на територията и сателитна навигация.

През 2012 г. бе обходен терен с обща площ от около 15 000 дка и бяха регистрирани 13 обекта, от които 15 надгробни могили, групирани в два некропола и три отделно ситуирани могили, осем селищни обекта, от които две селищни могили и шест селища.

Теренните археологически издирвания през втория сезон се извършиха през ноември 2013 г. в рамките на 6 дни; беше обходен терен с обща площ около 5000 дка и бяха регистрирани 17 археологически обекта, от които осем селища (повърхностни концентрации на керамика) и девет надгробни могили. Надгробните могили са групирани в два могилни некропола. Регистрирана бе и една отделно ситуирана надгробна могила.

В селищните обекти са регистрирани следните археологически периоди: РЖЕ – при шест от обектите, КЖЕ – при шест от обектите, римска епоха – при пет от обектите.

Общи наблюдения. Всички могили са разположени по билата и склоновете на обходената територия.

Керамичните концентрации (селищата) се регистрират на първите незаливни тераси на старото корито на р. Поповска, или около извори, върху южни склонове. Само едно е разположено върху склон с изложение И-ЮИ и едно върху северен склон.

Всички селищни обекти са подложени на механизирана селскостопанска обработка, а едно от тях е компрометирано от хидромелиоративни мероприятия през 60-те години на XX в.

№33. ИЗДИРВАНИЯ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ В ЗЕМЛИЩАТА НА СЕЛАТА СИНАПОВО И КАПИТАН ПЕТКО ВОЙВОДА, ОБЩИНА ТОПОЛОВГРАД

Деян Дичев

Теренните археологически издирвания в землищата на селата Синапово и Капитан Петко войвода, Тополовградска община се извършиха през месец ноември 2013 г. в рамките на шест дни. Издирванията продължават шести сезон. Те са предприети във връзка с изготвянето на цялостна археологическа картина на територията на община Тополовград чрез тотални обходи.

През 2013 г. е изследван терен с обща площ от около 15 000 декара.

Регистрирани са *33 обекта*, от които:

- 21 надгробни могили, групирани в шест некропол:

Обект № 1 – некропол от 10 могили разположени в м. Рибарниците, край с. Синапово. Могилите са с височина 0,30-0,50 м; диаметър 10-12 м; две от могилите са с височина 1,50 и 2 м и диаметър – 13 и 17 м. Върху всички насипи има иманярски нарушения. Могилите се отнасят най-общо към КЖЕ.

Обекти с № 23 – 26 (могили в землището на с. Капитан Петко войвода, разположени североизточно от селото) се отнасят към римската епоха. В близост до две от могилите са извадени колесници.

- Дванадесет селищни обекта от различни археологически периоди:

Обект № 11 (с. Синапово). На обекта освен керамика от ранножелязната епоха, са открити керамични фрагменти от класическата и елинистическата епоха.

Обект № 20, на десния бряг на Дугановска река (с. Капитан Петко войвода). На обекта е открит участък с концентрация на битова керамика от РЖЕ и участък с концентрация на керамика от КЖЕ.

Обект № 17 (с. Капитан Петко войвода). Селището е разположено до изворите на Селката река от двете ѝ страни. На обекта е регистрирана концентрация от битова и строителна керамика, отнасяща се към класическата и елинистическата епоха, както и малък брой керамични фрагменти от Възраждането.

Обект № 34 (с. Капитан Петко войвода). Регистрирана е голяма концентрация на битова и строителна керамика от римската епоха. Вероятно това селище е във връзка с могилите с № 23 – 26.

Обект № 12 (с. Синапово). Откритите фрагменти от битова и строителна керамика се отнасят към периода на Възраждането.

Общи наблюдения

Всички могили са разположени по била и езици на ридове. При 95% от могилите са установени иманярски нарушения.

Селищата са разположени на първите надзаливни тераси на реките Синаповска и Дугановска – десни притоци на р. Тунджа (водосбор на Сакар).

При всички селищни обекти има извори, като някои се използват и в настояще време. Всички селищни обекти са подложени на механизирана селскостопанска обработка.

№34. ИЗДИРВАНИЯ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ В ЗЕМЛИЩЕТО НА СЕЛО БРОДИЛОВО, ОБЩИНА ЦАРЕВО

Деян Дичев

Теренните археологически издирвания в землището на село Бродилово се извършиха през месец октомври 2013 г. в рамките на седем дни. Проучванията са предприети във връзка с изготвянето на цялостна археологическа картина на всички обекти в землището на селото, като подходът е тотални обходи.

Изследван е терен с обща площ от около 25 000 декара.

Регистрирани са 38 обекта, от които:

- 35 надгробни могили, групирани в 8 некропола. Могилите се отнасят към късната желязна, елинистическата и римска епоха.

- 3 селищни обекта, от които 1 селище от елинистическата епоха; 1 крепост с неустановена хронология и 1 селищен обект (кула?) от античността.

Прави впечатление свързването на група от обекти (обект № 1, № 7 и № 11), които стоят в хронологическа взаимовръзка с проучваният през 2013 г. укрепен дом в м. Пастич.

Общи наблюдения

Всички могилни некрополи са разположени по билата и ридовете на обходената територия. Могилите са с височина до 3 м и диаметър до 20 м, като преобладават могилите с по-малки размери – с височина до 0,50 м и диаметър ок. 10 м.

Селищните обекти са в близост до река Велека, на първите надзаливни тераси. Те са с малка площ. Селищата попадат в обработваеми площи или са в райони на изграждане на съвременна инфраструктура, по тази причина е възможно регистрирането им в този планински терен.

№35. ИЗДИРВАНИЯ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ В ОБЩИНИ НЕСЕБЪР И ПОМОРИЕ

Живко Узунов, Петър Лещаков, Анелия Божкова, Петя Кияшкина,
Петър Делев, Иван Карайотов, Яна Мутафчиева, Илия Киров

Теренните издирвания на територията на общините Несебър и Поморие са част от проект „Месамбрия Понтика и нейната древна територия. Историческо и топографско изследване“ към ФНИ-МОН. Проведени бяха две кампании през месеците април и октомври, в землищата на Несебър, Поморие, Ахелой, Каблешково, Св. Влас, Кошарица, Оризаре, Порой, Медово, Тънково, Гюльовца и Равда, в резултат на които бяха регистрирани 104 обекта с различна характеристика и от различни епохи (обр. 1).

Най-голям дял заемат неопределените в хронологическо отношение археологически обекти, като това се дължи най-вече на техния вид, а именно – надгробни могили. В почти всички случаи материали около или върху тях не са открити. Могилите се срещат както по единично, така и в групи от по няколко на брой, оформящи некрополи. Височината им често не надхвърля 3-4 м, но се срещат и достигащи 10-11 м.

Най-ранните регистрирани обекти са от периода на халколита. Това са четири селищни могили и едно открито селище. Част от тях са вече известни от извършени по-рано терени издирвания (Карайотов, Кръстев 2007, 600; Михайлов 2008, 789). Три от могилите (Кошарската и могилите при Ахелой) се разполагат на равнинен терен докато третата (Скритата могила, с. Порой) има по-особено топографско положение. Намира се в обособена по-ниска от околния терен част, затворена от всички страни със склонове на хълмовете в близост до р. Хаджийска, на водослива на два потока.

Петото праисторическо селище е от открит тип и се намира в землището на с. Гюльовца. Разположено е на равнинен терен с отлична видимост, а в близост, на около 200 м преминава р. Бяла.

От края на II хил. пр. Хр. е регистриран един обект – селище, от етап Радовану от култура Косложени. Намира в землището на с. Александрово, в м. Голямата канара, на надзаливна тераса на р. Ахелой и има сравнително компактни размери. На това място е регистриран и обект от елинистическата епоха (Михайлов 2008, 789).

Общо от РЖЕ са регистрирани пет обекта. Всички те са определени като селища, като само на един от тях бяха открити характерни за втората фаза на епохата фрагменти от керамични съдове. В останалите случаи материалите са твърде неинформативни.

От втората половина на I хил. пр. Хр. са общо 28 обекта. Повечето от тях са селища, а благодарение на добрия набор от диагностични археологически материали е възможна и по-детайлна датировка, а именно разграничаване на класическа и елинистическа епоха. Дори може да бъде обособена

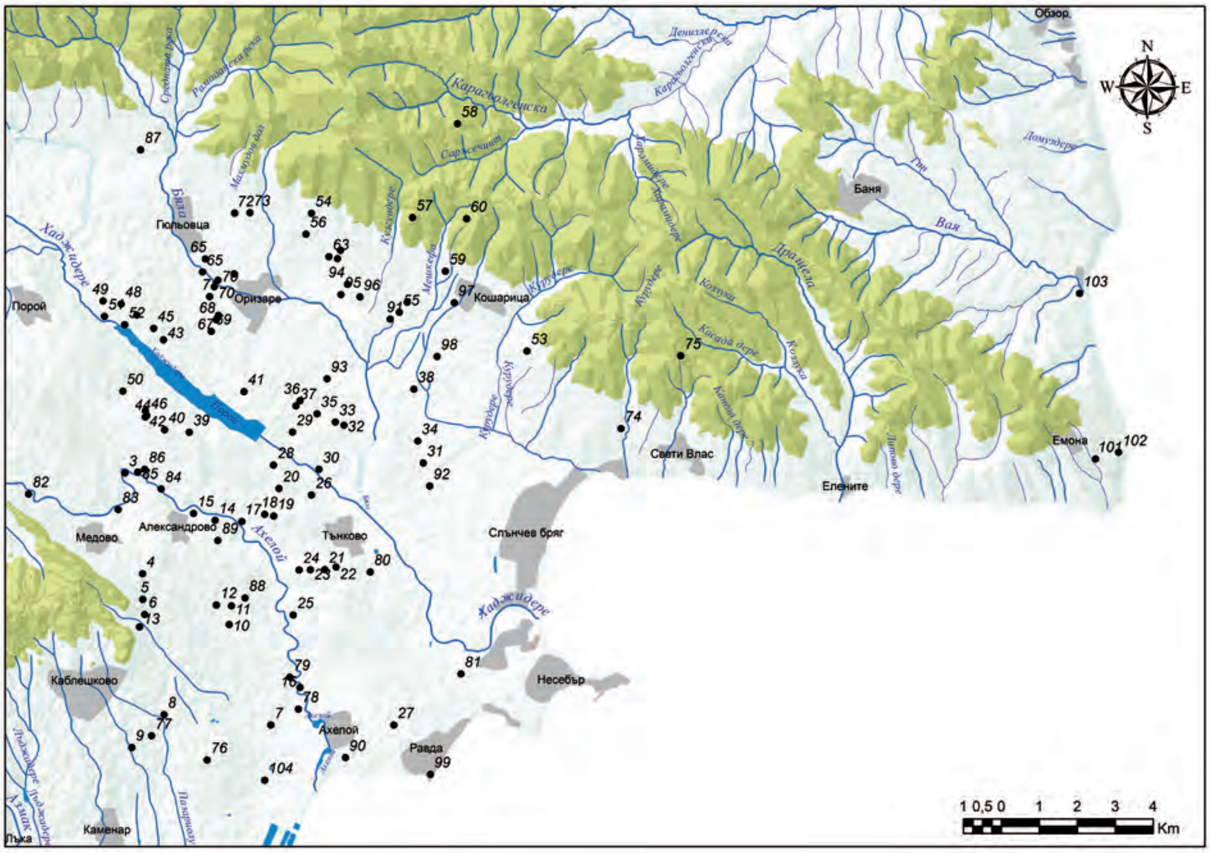
Обзор
N
W
E
S
Денизлерска
Карагьолгенска
Средняя река
Рамадинска река
Махмудова дол
Бяла
Сарасечит
Кукудере
Мешкере
Куруцере
Карамандере
Харамидере
Курудере
Кохучка
Касада дере
Кокуда
Драгщела
Гил
Вая
Домуздере
Липово дере
Канева дере
Хаджидере
Порой
Ахелой
Пансиюлу
Лъджадере
Азмак
Гюльовца
Оризаре
Кошарица
Порой
Баня
Свети Влас
Елените
Емона
Медово
Александрово
Тънково
Слънчев бряг
Несебър
Каблешково
Ахелой
Равда
Каменар
Лъка
87 58 72 73 54 56 57 60 63 59 65 94 95 96 97 91 55 49 48 51 52 45 43 68 67 69 70 71 76 53 98 93 38 50 41 36 37 35 33 32 29 44 46 42 40 39 34 31 92 74 75 103 101 102
3 86 85 84 82 83 28 30 20 26 15 14 17 18 19 89 4 5 6 13 24 21 23 22 80 12 88 11 10 25 79 16 78 81 7 8 77 9 27 90 76 104 99
1 0,5 0 1 2 3 4
Km

Обр. 1. Карта на регистрираните обекти през 2013 г.

и група обекти от самия край на архаиката и началото на класическата епоха. Това са селищата в землището на с. Кошарица и в с. Равда. Находките от тях показват може би най-ранните контакти на гръцките колонисти на Месамбрия с местното население. Останалите обекти от класическата епоха имат по-широки дати – V-IV в. пр. Хр.

Седем обекта принадлежат на елинистическата епоха, като три от тях – на ранния ѝ период. От този период за пръв път се забелязва използване на топографски изявени места като възвишения и хълмове за обитаване или други дейности. Същевременно при някои от тях се използва и пространството непосредствено в подножието на възвишенията. До този момент са регистрирани три такива обекта – два от землището на с. Александрово, единият, от които в м. Голямата канара и един обект в м. Харманлъка, намиращ се в землището на с. Оризаре. При посещението на обекта в м. Голямата канара, в иманярски изкопи, бяха открити множество керамични фрагменти от импортна гръцка керамика, две теракотени фигури, част от калъп за изработка на релефни купи (обр. 2). Обектът в м. Харманлъка е регистриран още през 2006 г. и е определен като укрепление (Карайотов, Кръстев 2007, 600-602).

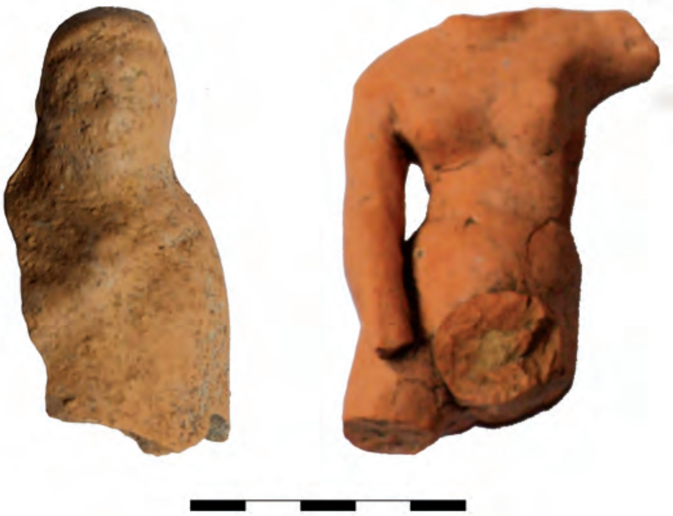

Обр. 2. Теракоти от обект 3 в м. Голямата канара, с. Александрово, ранноелинистическа епоха.

От периода на ранноелинистическата епоха е регистриран и единствения обект с негативни структури – ями. Ямите са документирани добре в пресичащ ги ерозионен канал. От него произхож-

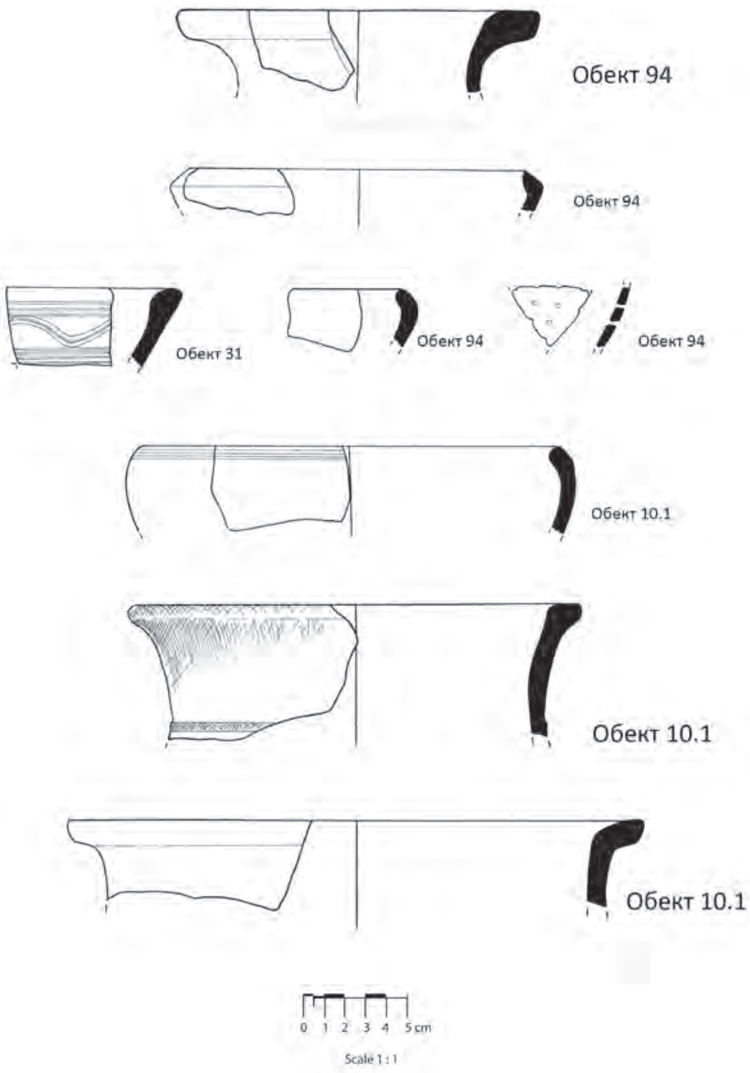

Обр. 3. Монохромна керамика от обекти в землищата на гр. Каблешково и с. Оризаре.

дат големи фрагмента от гръцки амфори (гърла с устия и дръжки, долни половини с крачета и пр.), натрошени на място и едни амфорен печат на Книдос от III в. пр. Хр.

Най-високо разположеният обект в обхождания район от елинистическата епоха се намира над гр. Св. Влас, на билото на Стара планина. Не е ясно обаче дали това е селище, укрепление или обект с ритуални функции. Теренът е горски и видимостта на повърхността е силно затруднена.

Селищата от I хил. пр. Хр. се регистрират по цялата територия на изследвания ареал, като най-често са съсредоточени по теченията на реките Ахелой, Хаджийска и Бяла. Тяхната площ обикновено е няколко десетки декара. От втората половина на хилядолетието броят на регистрираните селища надвишава 18, като по-голяма част от тях са от класическата и по-малко от елинистическата епоха (обр. 3). В топографско отношение те се разполагат предимно в равнинната част около Масамбрия, като тези от класическата епоха са съсредоточени по течението на реките Хаджийска и Бяла. При част от селищата от елинистическата епоха, намиращи се до склон на възвишение или било се наблюдава обитаване както в равнинната част, така и на изявена височина над нея.

От римската епоха са регистрирани 17 обекта, като три от тях са от III в. В процентно отношение, те са съизмерими с тези от втората половина на I хил. пр. Хр. Повечето представляват селища и ферми/чифлици, които са разположени по течението на реките Ахелой и Хаджийска.

Най-голям брой от регистрираните обекти, 26, са от периода на късната античност. Повечето от тях са разположени в равнините части, но не малка част се откриват и във високите планински части на Стара планина. Част от последните могат да бъдат определени като укрепени селища, други като кастели, като например обектът в м. Калето, в землището на с. Кошарица, мах. Плазовец.

Регистрираните обекти от Средновековието са 21 – селища и чифлици. Датирането им е в широки граници, като около половината от тях се разполагат в периода между XI и XIV в. Малка част са от ранното средновековие, а към XV-XVIII в. се отнася един обект.

Както при селищата от втората половина на I хил. пр. Хр., така и при тези от римската епоха и късната античност, тенденцията за обитаване в равнинни части се запазва донякъде, но за разлика от тях моделът при обектите от средновековието е различен. В топографско отношение разликата е добре доловима, тъй като селищата заемат хълмистите части на района около Несебър, както и средните и високите части на склоновете на Стара планина.

Малка част от обектите бяха определени като чифлици или ферми. Те са най-вече от римския период, късната античност и средновековието, като площта им често не надхвърля няколко стотин кв. м. На повечето от тях бяха документирани структури, вероятно жилища или стопански постройки.

Литература

Карайотов, Кръстев 2007: Ив. Карайотов, К. Кръстев. Теренни обхождания в землищата на с. Оризаре, Кошарица и Гюльовца, община Несебър. – Археологически открития и разкопки през 2006, София, 2007, 600-602.

Михайлов 2008: Й. Михайлов. Теренно издирване на археологически обекти в землищата на с. Бата, Габерово, Медово, Порой, Александрово, община Поморие. – Археологически открития и разкопки през 2007, София, 2008, 789.

№36. ИЗДИРВАНИЯ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ В МЕДНИ РИД

Петър Лещаков

През 2010 г. с цел локализиране на следи от най-ранния рудодобив в зоната на Медни рид започнаха теренни издирвания в района на медните находищата от Росенското рудно поле (Лещаков, Класнаков 2011, 581-585).

През настоящия сезон те продължиха като част от съвместен проект "Производство на мед през халколита в българските земи" между НАИМ-БАН и UCL Институт за археология. Издирването бе реализирано в периода 13.04 – 20.04.2013 г. Акцентът на проучване бе в зоната на праисторическия обект в м. Гармица, Черноморец, който през есента на 2012 г. за пръв път бе разоран след 15 годишно прекъсване на селскостопанската дейност в този район (обр. 1). Едновременно с археологическото издирване бе извършено пилотно недеструктивно геофизично проучване от П. Зидаров (НБУ)[15].

Праисторическият обект в м. Гармица е разположен върху билото и южните склонове на ниско възвишение на 2,75 км югозападно от гр. Черноморец. Географски му координати са: 42°25'40,68"N; 27°36'47,89"E. Открит е при теренни издирвания през 1992 г. и обходен отново през 2010 г. (Лещаков, Класнаков 2011, 583). По време на настоящото проучване бе проектирана виртуална план-квадратна мрежа със страни на квадрата 20х20 м. За целите на геофизичното изследване, от геодезист бяха положени някои точки от нея и централен репер с кота 66,77 м н. в. Обходена бе площ с размери 500х500 м, като във всеки полигон бе регистрирано количеството и вида на археологическите материали. Определената на база дисперсията на археологически материали площ на обекта е приблизително 67 дка (обр. 2). Характерните керамични фрагменти очертават най-активното обитаване на обекта в късния неолит (синхронно на периодите Караново III-IV и Караново IV в Тракия). Към този етап се отнасят събраните от повърхността голямо количество кремъчни артефакти (сред които и три сегмента) и около 30 каменни оръдия изработени от местна суровина[16]. Открити бяха малко керамични фрагменти, които най-общо могат да се отнесат към бронзовата епоха. От повърхността на обекта бяха събрани десет къса от желязна руда – спекуларит[17], като само върху един се забелязват и следи от медна минерализация. Отнасянето им към праисторическите етапи на обитаване в обекта засега е условно. Подобен къс руда е открит в яма от периода Караново III-IV при проучването на обекта Аклади чеири (Лещаков, Класнаков 2010, 58-61).

Обходени бяха и близките местности около Гармица. В м. Димитри юрт, разположена на ок. 450 м югозападно, бе посетено късносредновековно селище регистрирано през 1992 г.[18] с географски координати: 42°25'18,11"N; 27°36'33,77"E. Уточнени са границите и площта, която заема – ок. 93 дка. Събран бе подемен материал, който отнася съществуването на селището в периода XIV-XVII в. Освен строителна и битова керамика по повърхността на обекта бяха открити няколко парчета руда и металургична шлака, които свидетелстват, че през късното средновековие местното население продължава добива на руда от близкоразположените находища.

---

[15] Резултатите от геофизичното проучване са публикувани в настоящия том.

[16] Комплексът от каменни оръдия е обработен от И. Хаджипетков, докторант в СУ "Св. Климент Охридски".

[17] Люспеста разновидност на хематита. Предварителното определяне на рудните образци е направено от проф. Ст. Страшимиров (МГУ).

[18] Обектът е регистриран при теренни издирвания на доц. д-р К. Панайотова (НАИМ–БАН) и Д. Недев (АМ Созопол).

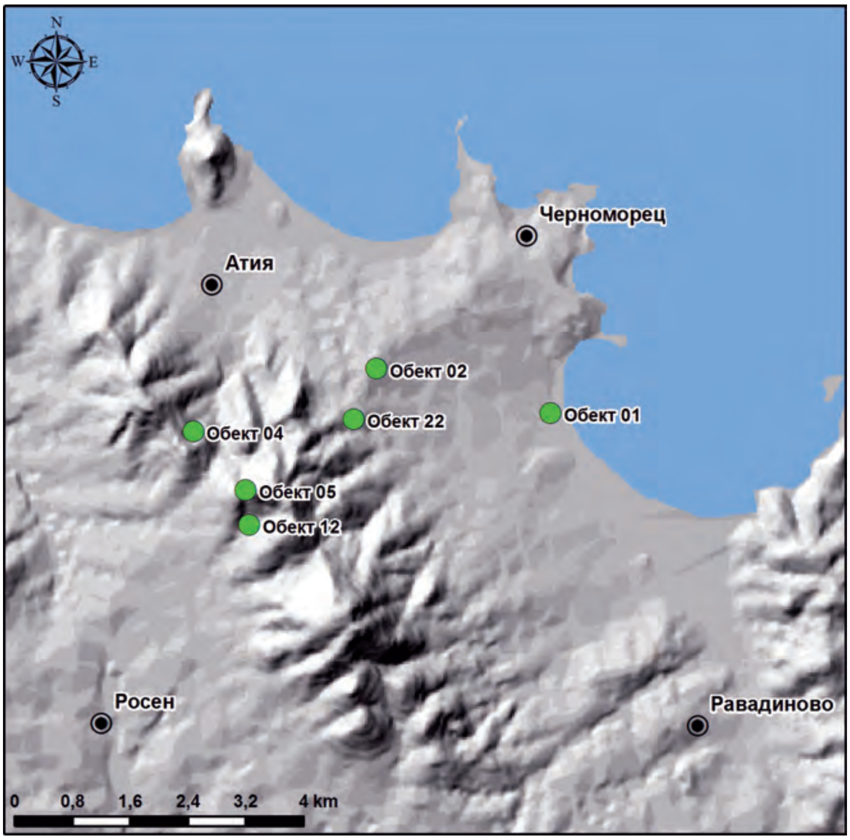
N
W
E
S
Черноморец
Атия
Обект 02
Обект 22
Обект 01
Обект 04
Обект 05
Обект 12
Росен
Равадиново
0
0,8
1,6
2,4
3,2
4 km

Обр. 1. Карта на споменатите в текста археологически обекти.

Продължиха издирванията в някои от рудните находища. Важни наблюдения са направени в находище Росен и Коручешме. В първото през 2010 г. бяха регистрирани част от описаните от Е. Черних антични разработки – обект 4 (обр. 1) с географски координати: 42°25'13,14"N; 27°34'56,60"E. По халдата на древния рудник още от най-ниската до най-високата част бяха разкрити 8 петна от парчета отухлена глина (някои от тях с лица) или червеникави камъни. Те са с размери от 0,50 м до 1,50 м и неясна форма. Разположени са по протежение на дерето, по ЮИ му граница. Вероятно са разкрити от пролетните дъждове. Предполагаме, че представляват запазени in situ останки от металургични пещи. По халдата на древния рудник бяха събрани няколко фрагмента от съдове, изработени на колело.

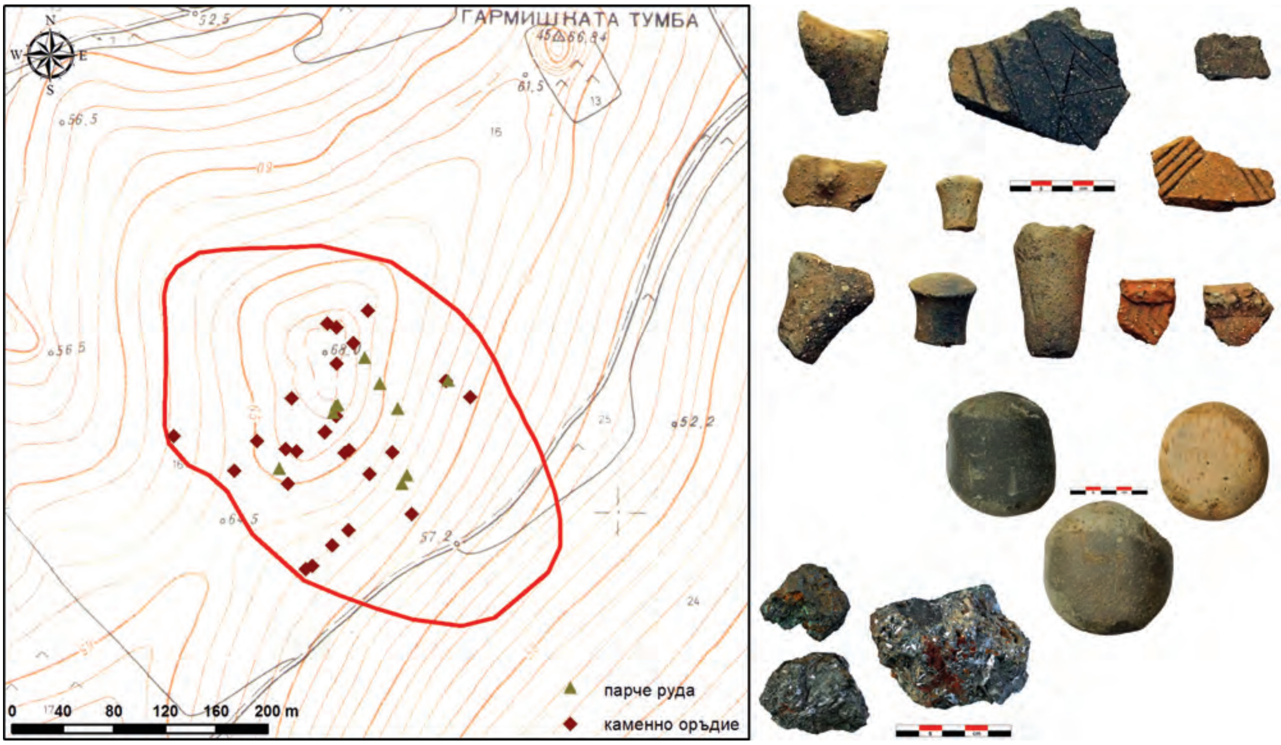
N
W
E
S
ГАРМИШНАТА ТУМБА
45△66,84
61,5
52,5
56,5
60
52,2
57,2
64,5
68,0
парче руда
каменно оръдие
0
40
80
120
160
200 m

Обр. 2. Предполагаеми граници на праисторическия обект в м. Гармица, Черноморец и археологически материали събрани от повърхността (керамични фрагменти, каменни оръдия и парчета руда).

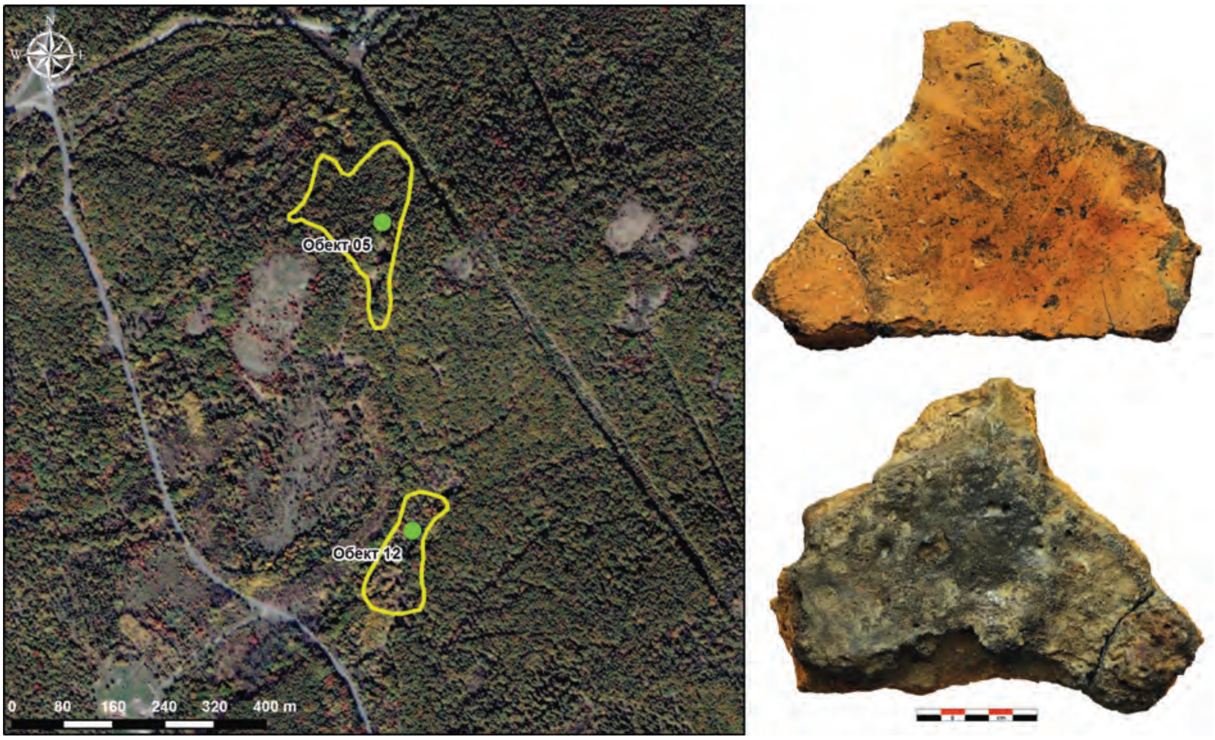

Обр. 3. Античен рудник и металургичен център в м. Кюмурлука, находище Коручешме и останки от металургична пещ.

В зоната на находище Коручешме работата бе съсредоточена в металургичния център, разкрит през 2010 г. (обект 12) с географски координати: 42°24'30,80"N; 27°35'29,94"E. Там бяха установени големи количества металургична шлака и купчини от отработена скална маса, свидетелство за извършваната на място първична обработка и претопяване на рудата. Произхода на суровината с голяма доза вероятност трябва да се свърже с мащабните разработки, разположени на ок. 300 м северно (обект 5). Обраслият с тревиста и храстовидна растителност терен позволи събирането на много малко количество керамика, единствено по трасето на пресичащ го черен път. Те представляват силно обезличени фрагменти от съдове изработени на грънчарско колело. По дерето, което фланкира металодобивния център от запад/северозапад бяха събрани преодложени останки от металургични пещи: камъни с червен цвят, в следствие на нагряване на много висока температура със шлака по едната страна и парчета от тухли с провлачвания от пръсти, също с полепнала шлака по тях (обр. 3). От тухлите може да заключим, че металургичния център се отнася към римския или късноантичния период.

Посетена бе местността Алефо тумба, разположена на 2,5 км югозападно от Созопол, където според геоложките изследвания има бедно рудопроявление. Географските му координати са: 42°23'51,77"N; 27°41'11,09"E. Върху най-високата част на хълма бяха регистрирани няколко разработки с формата на рупа или с линеен характер. За съжаление не беше установено естеството на добиваната суровина, а липсата на археологически материали прави невъзможно датирането на тези структури.

Събраните данни подчертават перспективността за изследване на района. През следващият археологически сезон в Росенското рудно поле ще започне изпълнението на международен изследователски проект фокусиран върху минералните ресурси, експлоатацията им от човешките общества, обитавали района през късната праистория и античността и отражението на тази дейност върху икономическото им развитие.

Литература

Лещаков, Класнаков 2010: П. Лещаков, М. Класнаков. Спасителни археологически разкопки на праисторически обект в м. Аклади чеири, Черноморец. – Археологически открития и разкопки през 2009 г. София, 58-61.

Лещаков, Класнаков 2011: П. Лещаков, М. Класнаков. Теренни археологически издирвания в Медни рид. – Археологически открития и разкопки през 2010 г. София, 2011, 581-585.

№37. ИЗДИРВАНИЯ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ В ЗЕМЛИЩАТА НА ГР. АХТОПОЛ И СЕЛАТА ВАРВАРА И СИНЕМОРЕЦ

Диана Гергова, Явор Иванов, Бела Димова

Районът на крайморска Странджа е изследван от няколко експедиции, но и сега степента на проучване е повече от незадоволителна. В АИС АКБ няма въведен нито един обект от този район.

Целта на експедицията бе да продължи започнатите през 1999 г. и прекъснати по обективни причини теренни издирвания, като се разгърне системна работа по създаването на археологическа карта на района. Първият етап от тази задача бе осъществен през 2013 г.[19] Той включваше събирането и проверката на данни за съществуващи обекти в района на Ахтопол, Варвара и Синеморец, с произлизащата от това оценка на състоянието на археологическото наследство, както и на перспективите и трудностите пред бъдещите изследвания.

Между 1 и 4 август 2013 г. бяха посетени, проверени и регистрирани обекти по сведения на местни хора. Между 13 и 22 декември бяха обходена голяма част от землището на Ахтопол и част от землищата на Синеморец и Варвара с обща площ от 6,45 кв. км . Регистрираните обекти са 32 (обр. 1).

Тоталното обхождане бе съобразено с условията на терена – орани и запустели ниви, пасища, както и преобладаващ горски фонд с различна степен на достъпност и видимост. Гъстотата на веригата, характерът на терена, видимостта и наситеността с керамика са отбелязани в атрибутивната таблица за всеки полигон (обр. 2).

В землището са с.Варвара бяха регистрирани два обекта, видими в естествения профил на морския бряг. При Рибарското пристанище керамични фрагменти, сред които гребенчата керамика, се откриват под пласт чакъл, принесен от морето с дебелина около 1 м. При Папийско дере е видим горял пласт с фрагменти от неопределими керемиди.

В Ахтопол, на южния бряг на залива, на носа Св. Яни е имало манастир (А003). Налични са архивни материали, които документират планът на църквата преди разрушаването £ през 50-те годи-

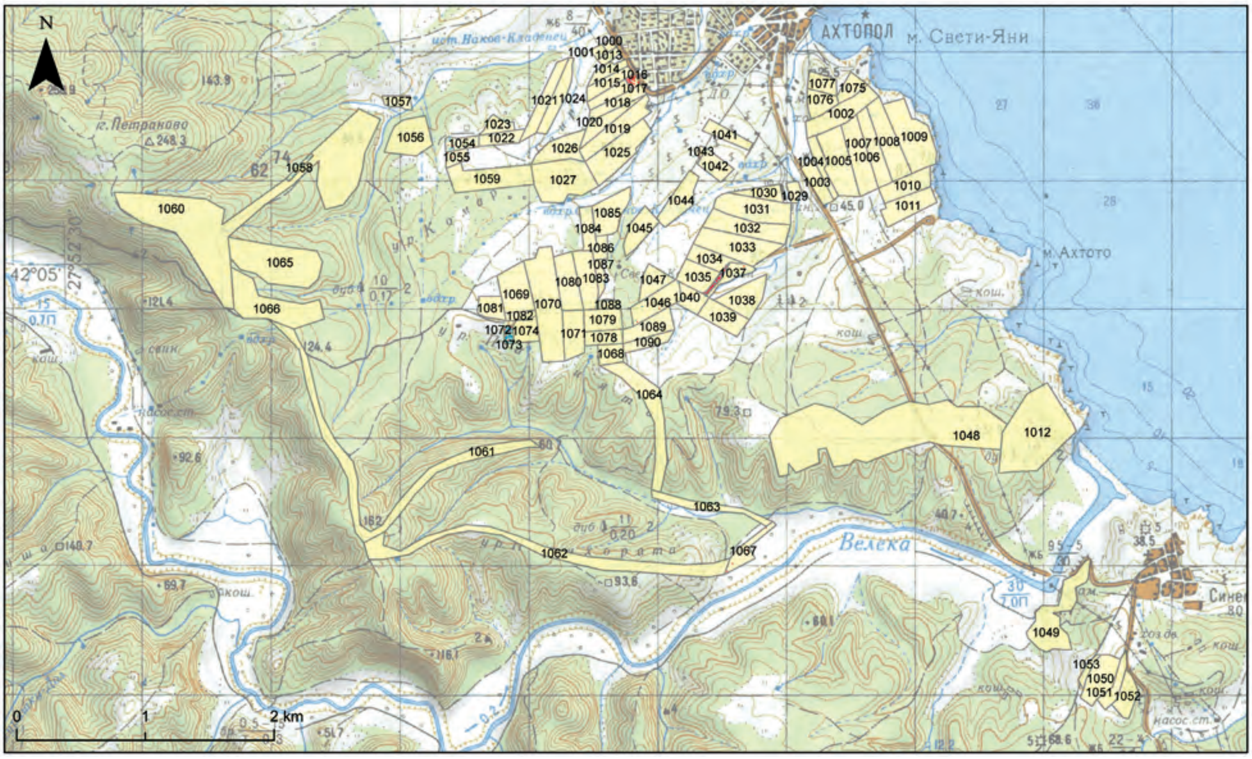

Обр.1. Регистрирани обекти.

---

[19] В проучванията взеха участие и Георги Михайлов (ГИС), Монко Маринов, Пламена Георгиева, Станислав Станчев, Христина Василева (доброволци), д-р Атанас Орачев, Борислав Симеонов, Георги Попстефанов, Красимир Янчев (информатори) и д-р Евелина Тодорова (консултант).

ни на XX в. при строежа на военна застава. При оглед регистрирахме запазени фрагменти от каменен градеж и множество камъни, преизползвани за военни постройки и споени с бетон. Обектът е проучван от К. Господинов.

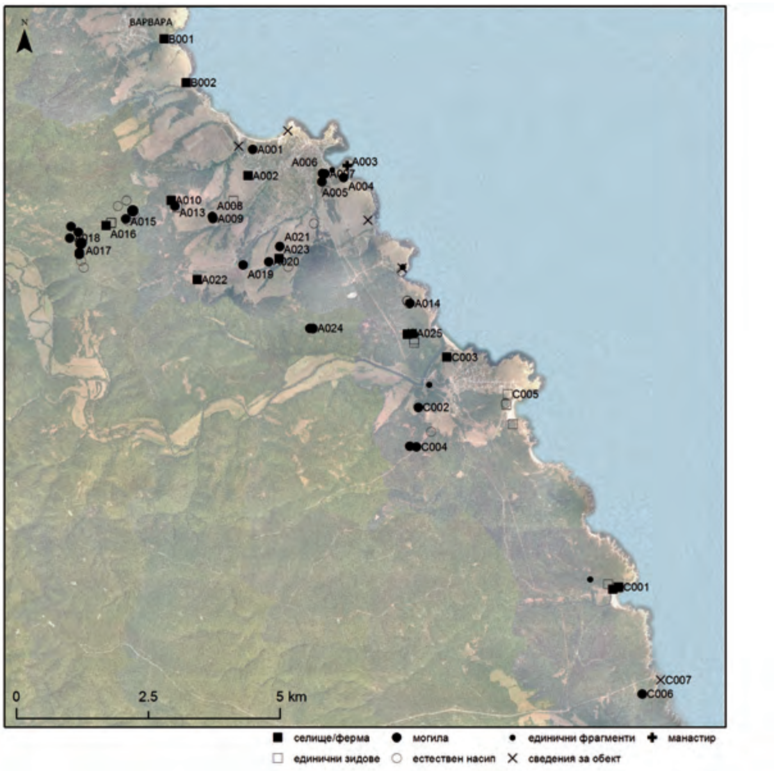

Обр.2. Интензивно обходена площ.

Южно от нос Св. Яни, в м. Йероди, има четири могили (А004-007), повечето с иманярски изкопи. На архивни снимки на морския бряг се виждат още три вече заличени. В къмпинг „Синята лагуна“ се намира могила с прерязана от улицата и постройките периферия (А001). Северозападно от Ахтопол, в м. Комаров баир, са разположени три могили (А008, 009, 013), заравнени при оран и пострадали от иманярска дейност. При едната (А008) се намери фрагментирана плоска керемида. Югозападно от Ахтопол, в м. Св. Константин са регистрирани три могили, заравнени при оран. При А019 личат зидове с хоросан. В м. Цера, на северните склонове над р. Велека, се забелязват две ниски могили (А024), в едната от които гробното съоръжение е било оформено от плочести камъни. В м. Ахтото документирахме няколко каменно-землени насипа, които вероятно са могили (обект А028). Във всички тези местности могилите са разположени на най-високите части на хълма и по дължината на билото.

Най-значимите обекти са регистрирани западно от Ахтопол, в склоновете на първите възвишения на Странджа, покрити с широколистна гора. Група от седем могили в м. Дядо Гочовата каба (А017) и още три могили на билото над местността (А018), най-вероятно принадлежат на близкото селище в м. Димовото сечище (А016). Източно от селището се разполагат още няколко могилни насипи (А015). И селището, и могилите за значително нарушени от иманярска изкопи със земекопна техника. По сведения на местни хора, тук са намирани монети от римската епоха.

Около Ахтопол са локализирани няколко обекти (петна от керамика): А002 в м. Зигрите, западно от пътя Ахтопол-Варвара (диаметри 85 х 100 м) с материали от късната античност, XIII-XIV в. и османския период; А010 в м.Комаров баир (диаметър ок. 20 м); А022 в м. Панията (диаметър ок. 100 м) с керамика от средновековието; А023 в м. Св. Константин с керамика по протежение на 160 м по черен път, с датиращ фрагмент не по-късен от XII в. Размерите на тези керамични концентрации и разположението им предполагат, че вероятно става дума за постройки със стопански функции.

На възвишение северно над устието на р. Велека (А025) са установени участъци от каменни зидове, неопределяеми фрагменти керамика и иманярски изкопи.

По сведения за обекти и находки, но без установени при издирванията археологически структури и материали, са взети координати на извора в м. Йероди, на некропола на северния плаж на Ахтопол, както и при къмпинг Делфин, където по информация има останки от зидове.

Западно от Синеморец са разположени няколко групи могили :една в м. Секана кория (С002) и две в м. Градената нива (С003, С004). Северно над залива Силистар в гората е документирано каменно струпване, вероятно могила (S094), а при нос Кастрич – две могили (С006).

В Синеморец над залива Бутамята, личат каменни зидове с хоросан и се намират недатируеми фрагменти керамика (S082) – вероятно част от един значим комплекс. В района има следи от валове и окопи.

При залива Силистар (С001), в северната част на плажа, е установена висока концентрация на керамични фрагменти. Прави впечатление голямото количество части от амфори. В профил, отмит от морето, личат пластове от обгоряла пръст и камъни, най-вероятно от свличания от разположения на носа обект, представен с останки от каменни зидове. Керамиката се датира в прехода от късна античност към ранно средновековие и в XII-XIII в. Вероятно обектът е представлявал селище с пристанище.

Резултатите от издирванията предоставят нова информация за хронологията и интензивността на заселване, състоянието, научния и културен потенциал на археологическото наследство, както и за проблемите пред бъдещите изследвания в района на Приморска Странджа.

№38. ГЕОФИЗИЧНИ ПРОУЧВАНИЯ В ПИ 011008 В М. СЪСЕЛОВА МОГИЛА, С. КАБИЛЕ, ОБЩИНА ТУНДЖА

Диана Гергова, Стефан Бакърджиев

Геофизичните проучвания в ПИ 011008, в м. Съселова могила, землище на с. Кабиле се проведоха поради инвестиционни намерения на Румен Денев, собственик на поземления имот. Имотът е с площ 4,01 дка и попада в рамките на охранителната зона на НАР „Тракийски и античен град Кабиле“.

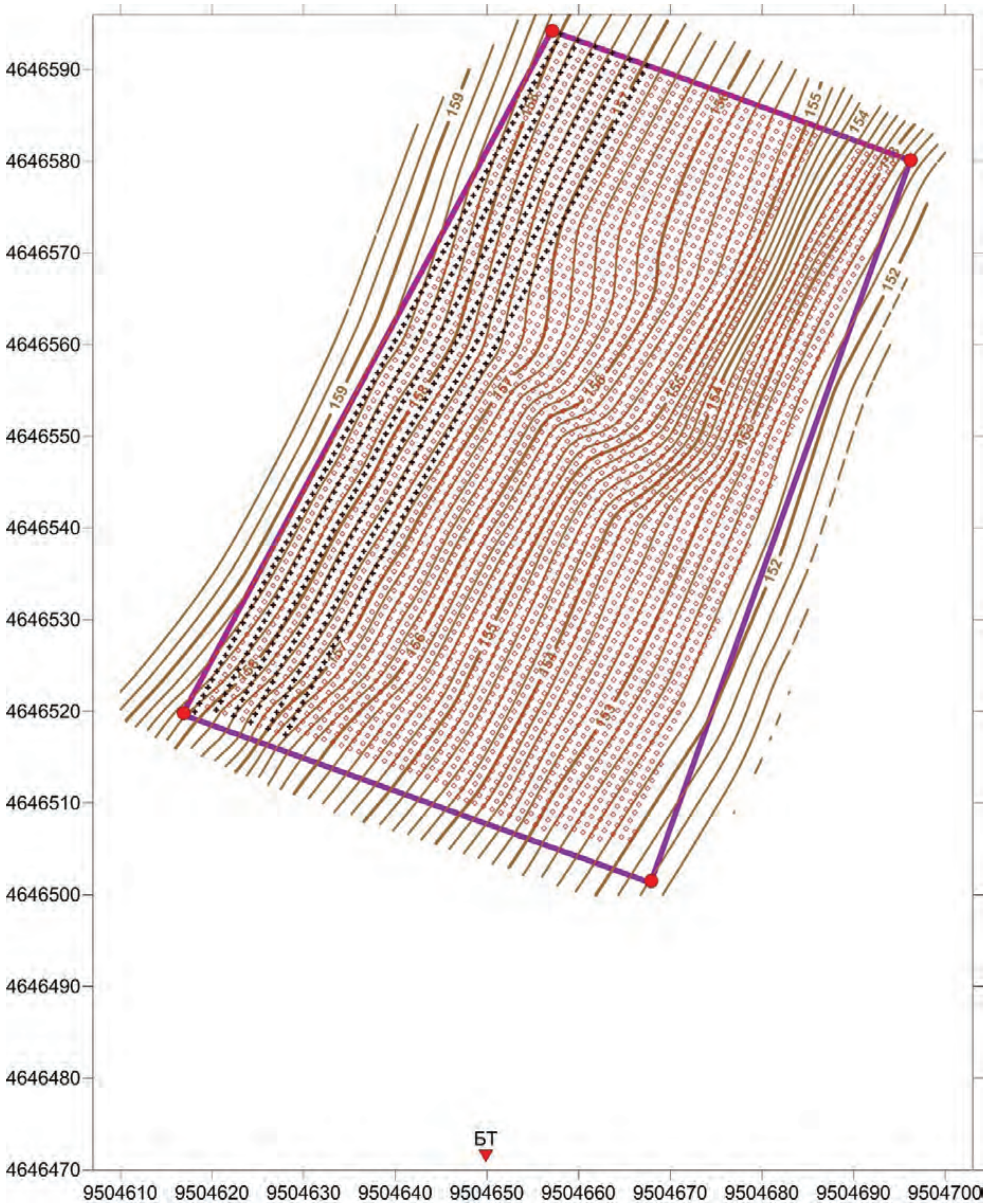
4646590
4646580
4646570
4646560
4646550
4646540
4646530
4646520
4646510
4646500
4646490
4646480
4646470
9504610
9504620
9504630
9504640
9504650
9504660
9504670
9504680
9504690
9504700
159
159
155
154
152
152
БТ

Обр. 1. Схема на разположението на магнитометричните точки в проучваната площ.

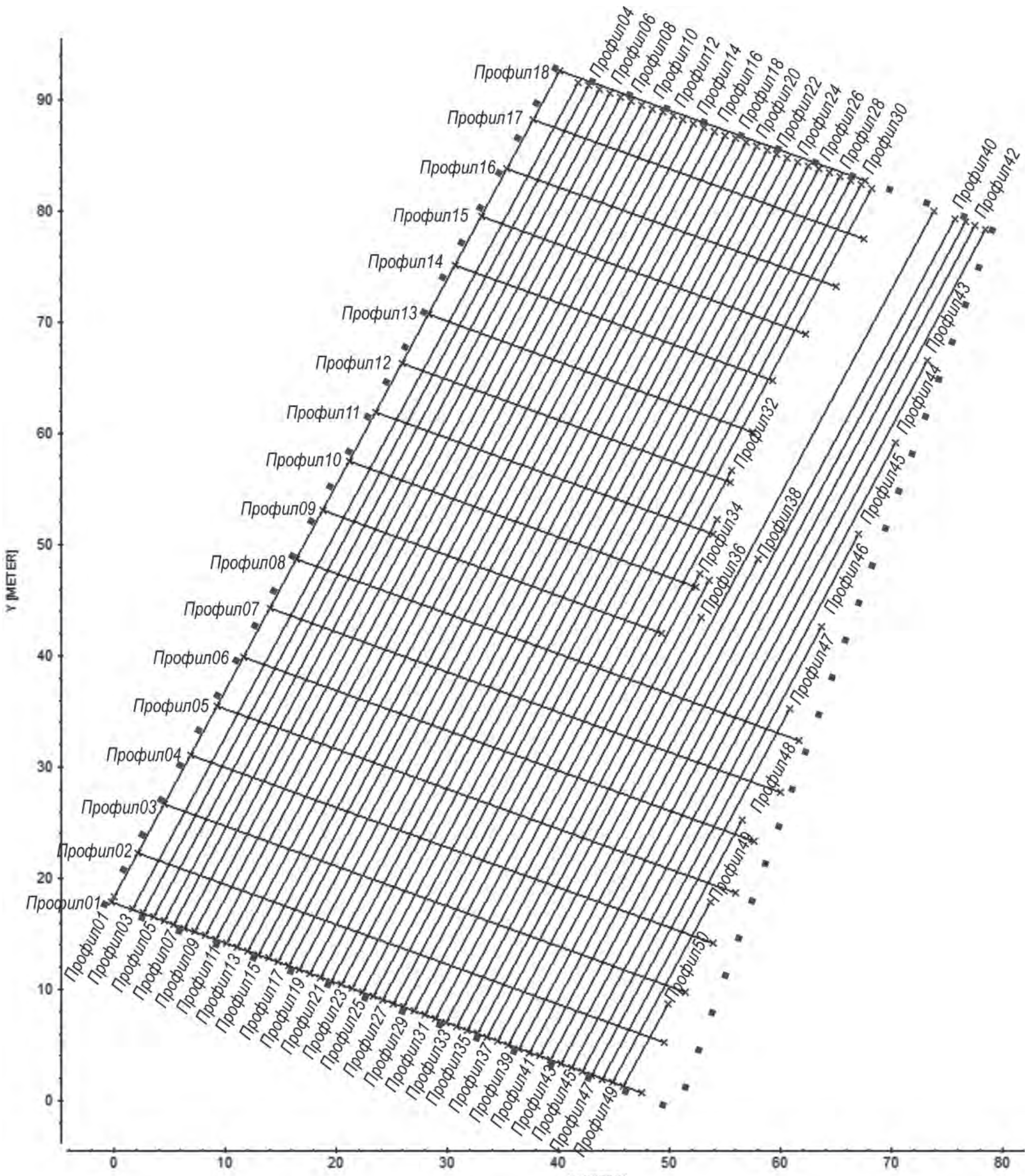
Y [METER]
90
80
70
60
50
40
30
20
10
0
X [METER]
0
10
20
30
40
50
60
70
80
Профил01
Профил02
Профил03
Профил04
Профил05
Профил06
Профил07
Профил08
Профил09
Профил10
Профил11
Профил12
Профил13
Профил14
Профил15
Профил16
Профил17
Профил18
Профил04
Профил06
Профил08
Профил10
Профил12
Профил14
Профил16
Профил18
Профил20
Профил22
Профил24
Профил26
Профил28
Профил30
Профил32
Профил34
Профил36
Профил38
Профил40
Профил42
Профил43
Профил44
Профил45
Профил46
Профил47
Профил48
Профил49
Профил50
Профил01
Профил03
Профил05
Профил07
Профил09
Профил11
Профил13
Профил15
Профил17
Профил19
Профил21
Профил23
Профил25
Профил27
Профил29
Профил31
Профил33
Профил35
Профил37
Профил39
Профил41
Профил43
Профил45
Профил47
Профил49

Обр. 2. Схема на разположението на георадарните профили в проучваната площ.

Разположен е на 50 м южно от оградата на археологическия резерват в необработваеми площи – пасище. Поради финансови затруднения от страна на инвеститора бе проведен само първият етап теренните проучвания – геофизичното изследване от екип от специалисти от МГУ „Инженеринг“ ЕООД – проф. д-р Ради Радичев, ас. Християн Цанков и ас. Атанас Кисьов. То бе осъществено в рамките на три дни в периода 20.05–23.05.2013 г.

Бяха използвани два метода – геомагнитния и георадарния, тъй като комплексът от двата геофизични методи дава по-голяма яснота на резултатите от изследването. Геомагнитните изследвания се осъществиха чрез използването на два протонни магнитометъра GSM-19 (Overhauser) GSM-19T с

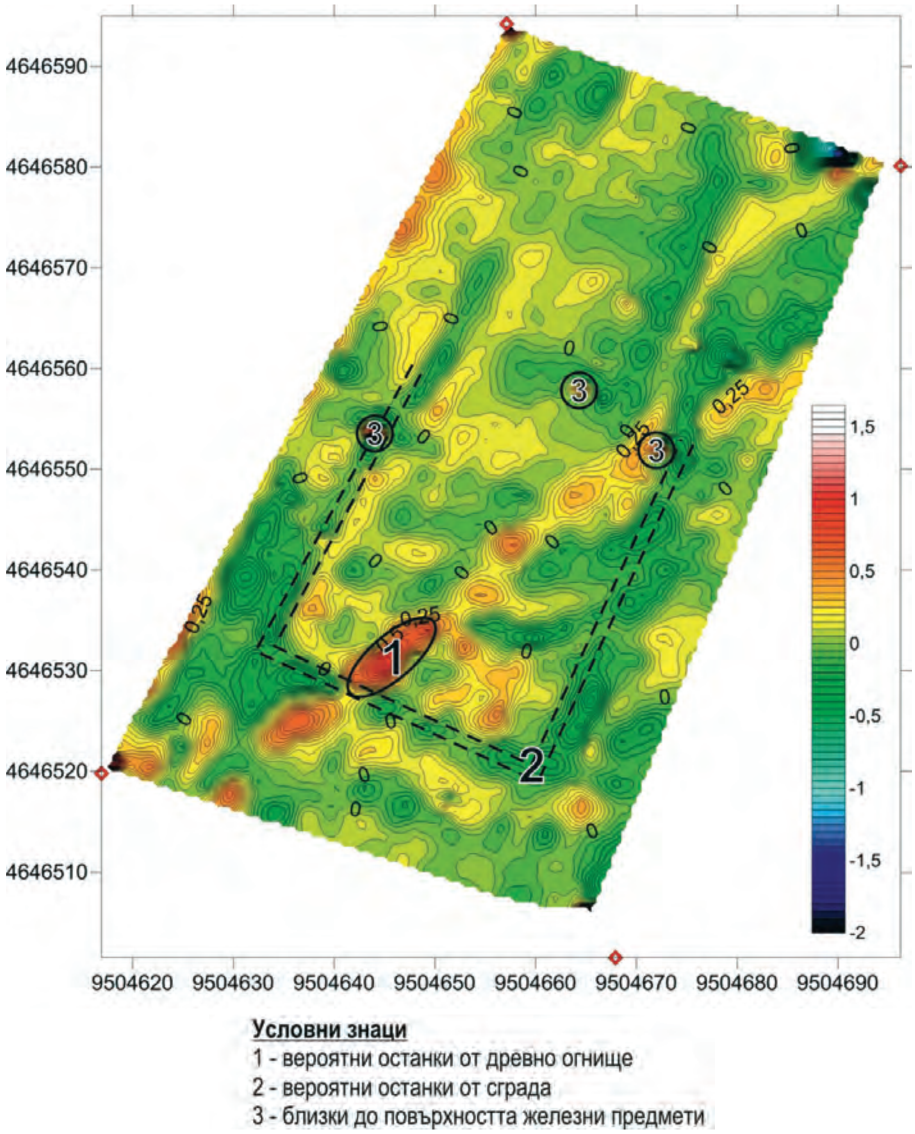
4646590
4646580
4646570
4646560
4646550
4646540
4646530
4646520
4646510
9504620
9504630
9504640
9504650
9504660
9504670
9504680
9504690
0,25
0
1
2
3
3
3
1,5
1
0,5
0
-0,5
-1
-1,5
-2
Условни знаци
1 - вероятни останки от древно огнище
2 - вероятни останки от сграда
3 - близки до повърхността железни предмети

Обр. 3. Карта на вероятните останки от археологически структури в проучената площ.

високата разделителна способност, която ги прави подходящи при решаване на редица задачи, свързани с археологическите изследвания.

Измерванията и по двата геофизични метода са извършени по профили, като за привързване на данните са използвани поставените по граничните точки на площта метални колчета (репери), както и ръчни GPS устройства, оразмерени въжета и рулетки. Магнитопроучвателните профили са разположени успоредно на дългата страна на изследваната площ, а разстоянието между тях е 1 м. Измервателните точки по профилите са разположени на 1 м една от друга. По този начин площта е покрита с квадратна мрежа с гъстота 1 х 1 м (обр. 1).

Георадарните измервания са проведени с помощта на георадар модел SIR-3000 и георадарна антена модел 5104А – екранирана по надлъжни профили през 1 м, съвпадащи с профилите от геомагнитните изследвания. В допълнение са извършени и серия от напречни профили с разстояние 5 м между тях (обр. 2). Придвижването по профилите е осъществено чрез количка за пресечен терен модел 643, снабдена с електронно измервателно колело, към която се прикрепват георадарът и измервателната антена.

Въз основа на извършените и съпоставени геомагнитни и георадарни изследвания бе съставена картата на вероятните останки от каменни и глинобитни структури в имота. Върху картата с условни знаци са показани вероятните останки от правоъгълна сграда, която заема почти цялата югозападна половина на парцела, вероятните останки от огнище със значителна площ, както и местата на три железни предмета, разположени плитко до повърхността (обр. 3).

ПОДВОДНИ ПРОУЧВАНИЯ

№39. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ НАБЛЮДЕНИЯ В АКВАТОРИИТЕ НА ОБЩИНИТЕ СОЗОПОЛ, ПРИМОРСКО И ЦАРЕВО

Христина Ангелова, Кирил Велковски, Веселин Драганов, Найден Прахов

Спасителните археологически наблюдения, финансирани от Министерството на културата, бяха осъществени като следствие на сигнали, постъпили в Центъра за подводна археология (ЦПА) за открити *нови* обекти (Созопол), във връзка с проблеми, поставени пред ЦПА от страна на морски общини, свързани с използването на съоръжения за рибарство и акваквакултури (Приморско) и заради многобройни сигнали за изваждане на артефакти от обширни акватории между Китен и Резово от страна на физически лица.

ЦПА предприе оглед на различни части от акваторията между Созопол и Резово с цел установяване на потенциалните места, където различни дейности биха могли да нарушат археологически структури, запазени на/в морското дъно. Обработката на геофизичните данни е извършена от инж. Кирил Велковски.

Методика. Използваната методика е специално разработена за постигане на синхронизация на данните от странично сканиращ сонар StarFish 450H и еднолъчев ехолот BBT-Flamingo, с цел да бъдат получени данни, осигуряващи информация и позволяващи едновременното им използване за:

1. регистриране на обекти на морското дъно и получаване на информация за средата, в която ги откриваме;

2. сравняване на новите данни с данни, получени от предишни измервания и с други методи;

3. осигуряване на информация, позволяваща анализ на промените на бреговата ивица с цел възстановяване на палеосредата/палеобреговата ивица и обясняване на позицията на известни археологически обекти под вода спрямо съвременната брегова ивица и бреговата ивица от времето на тяхното съществуване.

Използваната методика включва:

- Точково измерване на дълбочините с ехолот BBT-Flamingo с честота на измерване 1 секунда;
- Заснемане на релефа и характера на дъното със странично сканиращ сонар StarFish 450H;
- Координиране на данните от сонара по диференциален GPS Trimble;
- Координирането на данните от ехолота е от интегриран в системата на ехолота собствен диференциален GPS;
- Плавателният съд е воден по GPS навигационна система с предварително подготвени пътища на движение в зоните на обследване, като сигналът за това е осигурен от раздвояване на сигнала на диференциален GPS Trimble, обслужващ едновременно странично сканиращия сонар и навигационната система;
- Гъстотата на измерванията с ехолот BBT-Flamingo е зависима от скоростта на използваните плавателни съдове и е в границите на 0,3-0,5 м при много ниска скорост, до 2,5-3,5 м от промер до промер при скорост от 10-12 км/ч;
- „Пинговете“ за странично сканиращия сонар StarFish 450H са обикновено с продължителност от 400 мили-секунди, или 2,5 „пинга“ в секунда;
- При преходен ход на плавателния съд от пристанище до/от набелязана зона, предпочитаната скорост е 10-12 км/ч;
- Преходите са осъществени по най-късата подходяща траектория с корекция на пътищата по записите от стари преминавания, така че да бъдат успоредни и с полоса на застъпване на сонарния сигнал с поне половин ширина от видимостта на антената: 100-120 м от трак до трак при възможен обзор на странично сканиращия сонар от 80-100 м от ляв и 80-100 м от десен борд;
- В района на обследваните акватории скоростта на плавателния съд е до 8-9 км/ч. Близо до брега е използван максимално бавен ход;

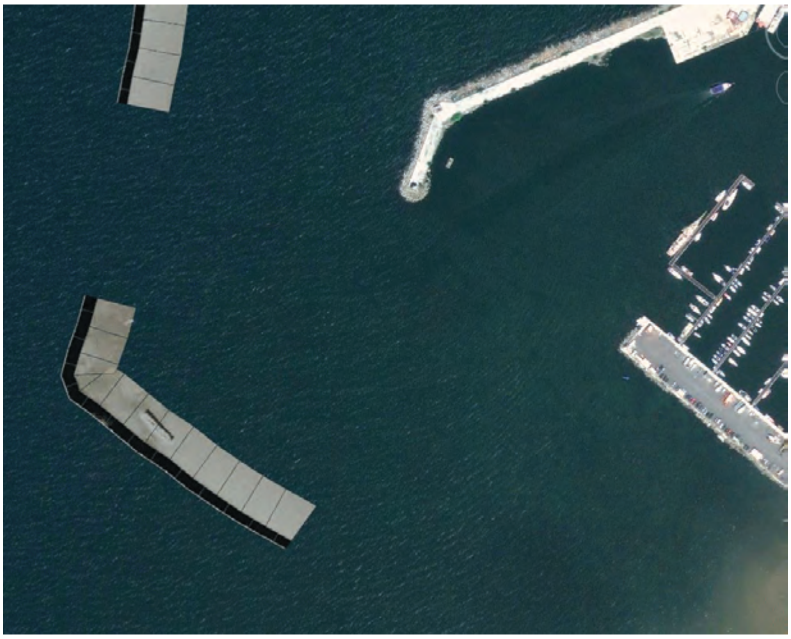

Обр. 1. Сонарна снимка на потъналия в акваторията на Созопол плавателен съд – съвременен.

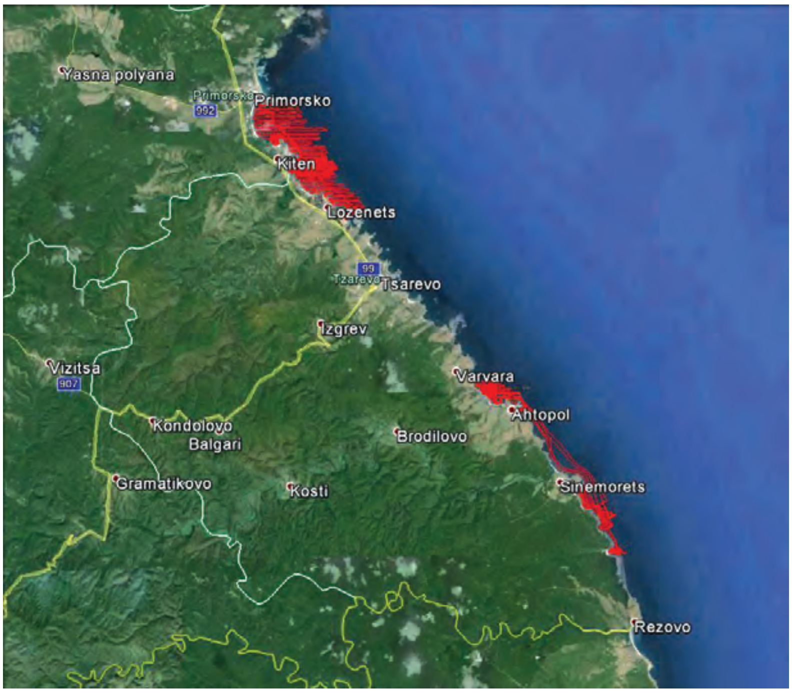

Обр. 2. Общ изглед на изследваните между Приморско и Синеморец акватории – в червено са отбелязани профилите, по които са осъществени измерванията.

- Установената ширина на обзора на странично сканиращия сонар е в рамките на 60-80 м от ляв/десен борд;

- Измерванията са водени основно по траектории, почти перпендикулярни на бреговата ивица, с ориентация на профилите изток-запад;

- Правилото за ориентация на профилите изток-запад не е спазвано само при обход на заливи или подводни скали, в случаите, когато плавателният съд е воден успоредно на брега на безопасна дълбочина, така че да не бъдат засегнати сензорите;

- Профилите в зоната на обследваната площ са с различна дължина, като правилото за определяне на дължината им е достигането на 25 метровата изобата, а за контролните профили – 40-45 метровата изобата.

Акватория на община Созопол – гр. Созопол

Основната цел на измерванията в акваторията на гр. Созопол беше локализирането на потънал плавателен съд, докладван от любители – водолази (обр. 1), който се оказа съвременен.

Резултатите от измерванията бяха използвани и за:

1. *Сравняването им с резултати от предишни измервания,* за да бъде установена площта, която трябва да бъде измерена в бъдеще;

2. *Установяване на евентуални обекти, експонирани на морското дъно или покрити с тънък слой седименти чрез измерване със сонар за страничен обзор*, тъй като до момента подобно проучване не е било осъществявано в акваторията на гр. Созопол. Изключение прави тестването на първия сглобен в България сонар за страничен обзор през 1987 г. от съществуващия по това време *Център за океанско инженерство*, осъществено в рамките на ограничена акватория, с резултатите от което не разполагаме.

3. *Възстановяване на палеобреговата ивица във времето на съществуването на частично проучени праисторически селища* на дъното на Созополското пристанище от късната каменномедна епоха и от ранната бронзова епоха.

Акватория на общини Приморско и Царево

Общата проучена площ на акваториите в общините Приморско и Царево (обр. 2) е както следва:

Акватория	Брой рофили	Общо км профили	Площ кв.км
Китен	79	182,70	17,50
Ахтопол	26	13,00	2,60
Ахтопол – Синеморец	4	22,50	3,50
Синеморец Юг	31	40,00	3,05
Силистар	11	11,00	0,51
ВСИЧКО		268,20 км	27,16 км^2

Резултати

1. За всички проучени площи са изготвени батиметрични карти;

2. За всички проучени площи са изготвени „мозайки“ от получените сонограми;

3. На базата на получените сонограми към настоящия момент са отделени:

- за акваторията на Китен – над 500 точки с потенциално интересни обекти;

- за останалите райони – около 70 точки, подлежащи на проверка.

Локализирани са обекти със стуктуро-подобни форми, множество малки обекти с потенциал за котви или артефакти, могилоподобни образувания, които са потенциално погребани под тънък слой седименти останки от плавателни съдове (обр. 3).

Предстои редуциране на перспективните обекти в съкратена листа за проверки под вода.

Броят на потенциалните обекти обяснява и многобройните сигнали за археологически находки, неправомерно вадени от морското дъно.

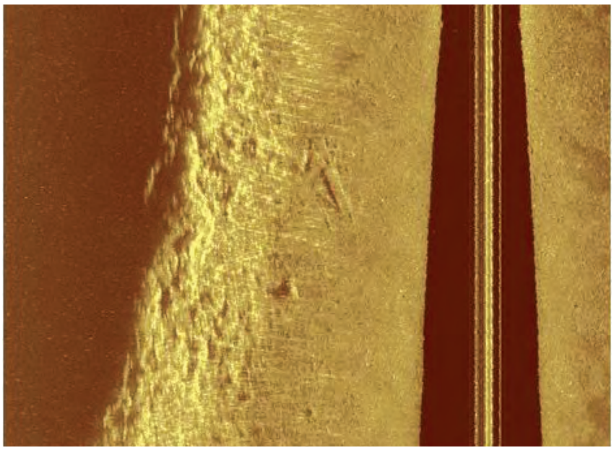

Обр. 3. Пример за локализиран правоъгълен обект, видим на сонаграмата, който подлежи на проверка с цел идентифицирането му.

№40. НАБЛЮДЕНИЕ НА МОРСКИ ГЕОТЕХНИЧЕСКИ (GTBH) СОНДАЖИ В ПРИЛЕЖАЩАТА АКВАТОРИЯ НА М. ПАША ДЕРЕ, ЮЖНО ОТ ВАРНА, ОСЪЩЕСТВЕНИ ВЪВ ВРЪЗКА С ПРЕДСТОЯЩО ИЗГРАЖДАНЕ НА ГАЗОПРОВОД „ЮЖЕН ПОТОК“

Христина Ангелова, Веселин Драганов, Найден Прахов

Археологическото наблюдение по време на пробонабирането на сондажни ядки от акваторията на Паша дере бе реализирано във връзка с предстоящето изграждане на газопровод „Южен поток“ в периода 25.11. – 22. 12.2013 г. В резултат на наблюдението, от три сондажа бе получена информация за геоложката стратиграфия на морското дъно на изследваната акваторията, която е необходима и ще бъде използвана при анализа на възможностите за откриване на археологически обекти под вода, както и при избора на методи, които ще бъдат приложени в рамките на задължителните предварителни археологически проучвания на акваторията, които следва да бъдат проведени преди началото на строителните дейности.

За съжаление, не бяха реализирани три допълнително планувани сондажа, наречени *археологически*, които трябваше да осигурят много по-детайлна информация, вкл. – за седиментологията на района.

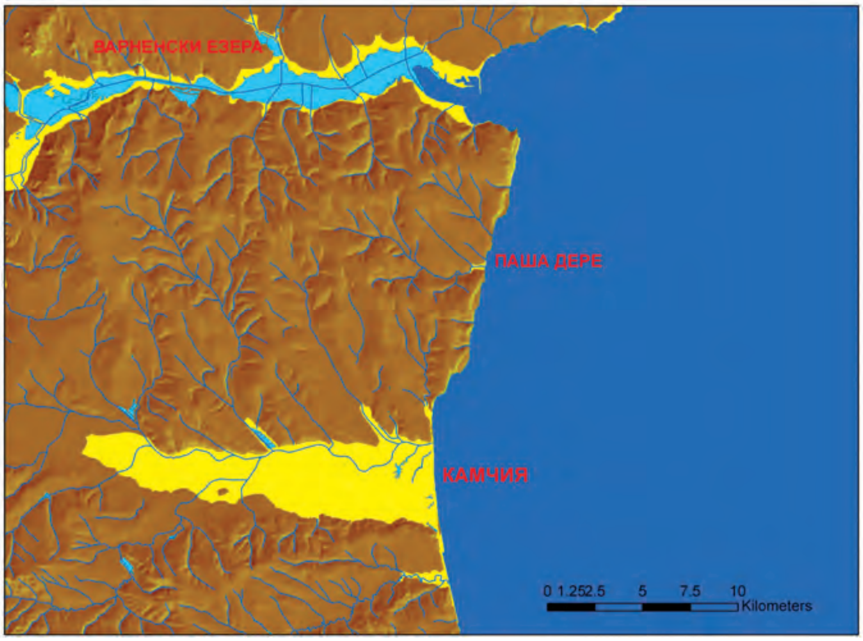
ВАРНЕНСКИ ЕЗЕРА
ПАША ДЕРЕ
КАМЧИЯ
0 1.25 2.5 5 7.5 10
Kilometers

Обр. 1. Прогнозен модел, очертаващ зони (в жълто) с висок археологически потенциал, т.е. – места, където има висока степен на вероятност за откриване на археологически обекти.

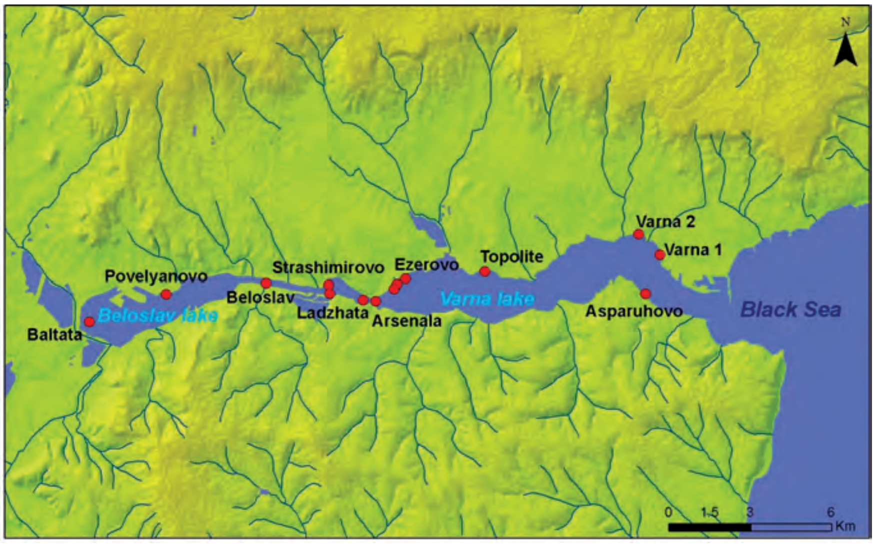
N
Varna 2
Varna 1
Povelyanovo
Strashimirovo
Ezerovo
Topolite
Beloslav
Ladzhata
Arsenala
Varna lake
Beloslav lake
Baltata
Asparuhovo
Black Sea
0 1.5 3 6
Km

Обр. 2. Потънали селища от късния халколит и РБЕ във Варненските езера.

Изготвеният от Центъра за подводна археология прогнозен модел за наличие на праисторически археологически обекти в района на Паша дере[20] (територия и акватория) го очертава като район с висок археологически потенциал (обр. 1). Представители на проекта „Южен поток“ бяха запознати с модела през 2012 г.

Въпреки доскоро преобладаващото мнение, че прогнозният модел не отразява реалната ситуация, направените наскоро открития – резултат от геотехническо сондиране на непосредствено прилежащия бряг, а именно – откриване на археологически находки в сондажните ядки, както и регистриране на енеолитно селище, укрепено със стена и вал[21], категорично доказаха валидността на прогнозния модел.

Последното за пореден път доказва тезата ни, че археологическите обекти под вода и тези на прилежащата суша трябва да бъдат задължително изучавани като единен културен континуум, а не като независими едни от други обекти. Развитието на бреговата ивица във времето и променящото се морско ниво са довели до формиране на съвременната брегова конфигурация. Възстановяването на древните брегови очертания и палеорелефа може да бъде постигнато чрез прилагане на комплексни методи за геофизични изследвания. Това е единственият правилен подход за очертаване на възможните места, на които могат да бъдат открити археологически обекти под вода.

Основавайки се на известната ни стратиграфия от частично проучени обекти под вода от късния халколит и ранната бронзова епоха, на пространственото разпределение по българското крайбрежие на известните нам селища от това време, както и на местоположението на известни селища и техните некрополи едни спрямо други (напр., Шабла – регистрирани селища на сушата и халколитни погребения, открити на много малка дълбочина на морското дъно), както и на близостта на значителен брой други селища до Паша дере, а именно – известните, но, за съжаление, непроучени потънали селища от късния халколит и РБЕ във Варненските езера (обр. 2), имаме всички основания да очакваме откриването на археологически структури в акваторията на Паша дере, които принадлежат към и/или съставляват пространствено или хронологическо продължение на откритите вече обекти на прилежащия бряг.

---

[20] Моделът е разработен от Найден Прахов (Център за подводна археология), като резултат от реализиран от ЦПА проект „Създаване на прогнозни модели за идентифициране на археологически обекти по българското черноморско крайбрежие в ГИС среда“, финансиран от Фонд „Научни изследвания“.

[21] Изразяваме благодарност на колегите Калин Димитров и Владимир Славчев за предоставенатаинформация за резултатите от сондирането и теренното издирване на сушата.

Липсата на преки археологически данни от геотехническите сондажи за наличие на обекти под вода не могат и не бива да бъдат приемани като доказателство за липса на археологически обекти въобще, най-вече – поради ограничения брой на сондажите и тяхното местоположение, избрано, преди всичко, с цел да бъдат изпълнени изискванията по отношение на техническото обезпечаване на изпълнението на проекта.

Предвид гореизложеното и в резултат на направените наблюдения, Центърът за подводна археология категорично ще настоява да бъдат извършени предварителни подводни археологически изследвания в акваторията, която ще бъде засегната от изпълнението на проекта „Южен поток“, за да бъдем в състояние с по-голяма категоричност да удостоверим наличието/отсъствието на културни ценности под вода в акваторията на Паша дере.

АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ

№41. АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ ПО ВРЕМЕ НА ИЗПЪЛНЕНИЕТО НА ПРОЕКТ „ХИЛЯДА ГОДИНИ ОТ БИТКАТА НА САМУИЛ (1014-2014) − УСТОЙЧИВО РАЗВИТИЕ НА ТУРИСТИЧЕСКАТА АТРАКЦИЯ „САМУИЛОВА КРЕПОСТ“ В ОБЩИНА ПЕТРИЧ

Цветана Комитова

Земленото укрепление, изградено на невисок хълм, известен като Самуилова крепост, е централно звено на система от преградни съоръжения – дема, затварящи Ключката теснина – единственото достъпно направление за действия с големи войскови единици в този район. Според византийските хронисти Скилица и Кедрин, Самуил „решил да прегради с ровове и огради пътя … към България. И понеже знаел, че императорът (Василий II) обикновено навлиза през така наречената Кимва Лонг и Клидион (Ключ), решил да прегради достъпа на императора“.

Демата затваря теснината от високите склонове на Беласица, южно от с. Ключ, до тези на Огражден планина (Серафимова 1984, 5). Единственият проучен участък от нея е Самуилова крепост. Археологическите разкопки, под научното ръководство на Димка Серафимова, започват през 1968 г., и, с известни прекъсвания, приключват през 1976 г. Установено е, че хълмът, заобиколен от Струмешница (древната Понтос), е обитаван още в късната желязна епоха (Серафимова 1984, 5). Тракийското селище съществувало до към I в. пр. Хр., след което животът на хълма секва. В много по-късно време, според Серафимова, в VIII в. е изградено славянското селище, гъсто застроено със землянки и полуземлянки, носещи характерните за IX-X в. елементи на българско масово жилище. Отоплявани са с открити огнища или с пещи, вкопани в ската, като отворите към тях са оформени с плочести камъни. Откритите находки в жилищата – хромелни камъни и битови предмети – се датират в IX – XI в. (Серафимова 1984, 6-7).

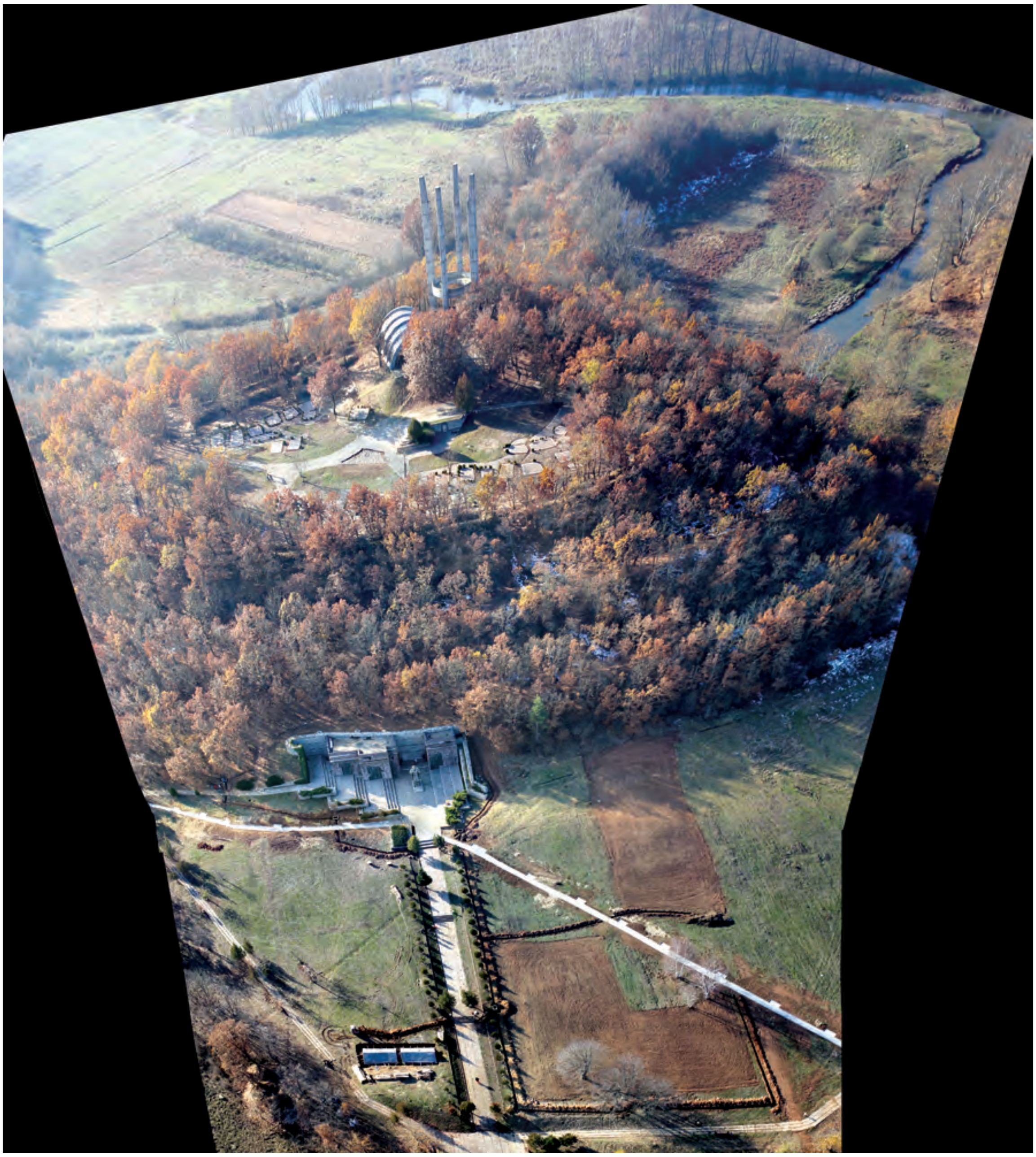

Обр. 1. Общ изглед на Самуилова крепост. Авиофотографии:
И. Вайсов, Б. Желев, И. Николов.
Фото мозайка: И. Вайсов направена с програмата Agisoft PhotoScan, проект финансиран от ФНИ „Струмският път през праисторията, трансмисия на контакти между Егея и Балканите“.

Значителният брой монети, изключително от времето на Йоан Цимиски, намерени в пепелищата върху пода на жилищата, дават основание на Серафимова да свърже опожаряването на селището с един от походите на император Василий II.

Изграденото върху хълма землено укрепление във връзка с преграждането на Ключката теснина, се състои от три вала и два рова, разположени концентрично по ската. Единствената кула, издигната върху най-високата и най-защитената част на хълма, с каменна основа и дървена горна част, няма защитни функции. Тази кула е била наблюдателна (обр. 1).

През 1982 г., за увековечаване на събитията от 1014 г., укреплението при с. Ключ е превърнато в Национален парк-музей, в който в памет на цар Самуил и ослепените войници е издигнат паметник.

През 2013 г., във връзка с реализирането на проект „Хиляда години от битката на Самуил (1014-2014) – устойчиво развитие на туристическата атракция „Самуилова крепост“ в община Петрич“ и са извършени спасителни разкопки и археологическо наблюдение на обект Самуилова крепост.

При постоянно наблюдение от страна на археолог са вдигнати насипите върху и покрай част стените на укреплението в югоизточната му част, като от вътрешната страна е оформена обходна алея. Стената е консервирана и реставрирана, а алеята е покрита с чакъл. Така е завършен първият етап по проекта, касаещ експонирането на крепостната стена.

С течение на времето, в стените на наблюдателната кула са се образували каверни, венеца на консервационния надзид, направен през 1982 г., на много места е обрушен, а западната стена е изцяло разрушена. Във връзка с консервационните и реставрационни дейности по кулата, тя е разчистена и подовото ниво е подравнено. В основите на разрушената западна стена се стигна до пласт от силно обгоряла, отухлена пръст, остатъци от обгоряло дърво и много въглени, отбелязан и от Д. Серафимова на по-високо ниво спрямо терена. Западната стена е възстановена на височина до 1,20 м. Подът е подравнен, изпълнен е отводнителен дренаж покрай северната и източната стена. Направено е допълнително укрепване на реставрираните през 1982 г. източна, северна и южна стена на кулата.

По време на разкопките в периода 1968-1976 г. е направен разрез на първия вътрешен вал, при което са установени неговата структура, различна от останалите два вала и начинът на изграждането му. Изяснено е, че той се състои от каменно ядро, върху което надлъжно и напречно са наредени дървени греди. Отвън и отвътре има каменна обложка, а гребенът завършва с каменна стена, от външната страна на която личат следите от дървените палисади (огради).

Профилите на разреза са обновени и третирани с химикали, за да бъдат запазени за по-дълго време.

Отстранени са насипите покрай стените на т.нар. Голяма землянка, получени от ерозията и най-вече от срутването им под въздействие на течовете от покрива. Последните са причина и за образуваните улеи, за плесените, както и за поникналата трева върху пода на землянката.

Подът е подравнен, плесените и тревата са отстранени, а стените, до колкото беше възможно, са възстановени. В тази землянка е организирана и експозиция върху осем табла. Върху четири от тях е представен цар Самуил и неговото време, отразено в миниатюри от Манасиевата летопис, а върху други четири – историята на археологическите проучвания, извършени от Д. Серафимова в периода 1968-1976 г. и резултатите от тях.

Подобрено е състоянието на останалите землянки, като границите им са очертани с ивици от камък и са покрити с нова фракция върху изолиращо фолио.

Наблюденията по време на изкопните работи за полагане на кабели за художествено осветление на хълма показаха, че на разстояние около 6 м под билото на първия вътрешен вал в насипа от пръст, на места с камъни, няма следи от културни останки.

Оформянето на площадка за стрелба с лък изискваше само подравняване на терена, при което не е отнеман пласт под чимовия, което да доведе до нарушаване на археологически структури.

Същото се отнася и за мястото, отредено за монтиране на сцена и пейки за участниците в различните мероприятия, които ще бъдат организирани в бъдеще тук.

Трасирането на новите пътеки също не изискваше навлизане на голяма дълбочина, при което евентуално да се достигне до културни пластове и да бъдат засегнат културни останки. Пътеките за достъп на хората в неравностойно състояние до парка-музей са настлани с циментови плочи, които при нужда от проучване на терена в дълбочина могат да бъдат демонтирани.

Спасителните разкопки са извършени на терена, определен за изграждане реплика на две землянки в началото на алеята, водеща към музея с паметника на Самуил. Този терен е в периферията на хълма, ниско долу при реката и тук след отнемането на пласт от 0,20-0,30 м се попадна на материковата скала, която в различна степен на твърдост продължи в цялата дълбочина от 2,20 м.

На мястото е изградена реплика на две, свързани с общ вход, землянки, направена въз основа на реконструкция по аналогия с разкритите на хълма Самуилова крепост жилища.

В резултат на реализирането на проект „Хиляда години от битката на Самуил 1014-2014 г., археологическият обект се превърна в значително по-атрактивна туристическа дестинация.

Литература

Серафимова 1984: Д. Серафимова. Национален парк-музей Самуилова крепост, 1984.

№42. АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ НА ОБЕКТ „ГРАДИЩЕТО“, С. ДОЛНО ДРЯНОВО, ОБЩИНА ГЪРМЕН

Анелия Божкова, Надежда Тодорова

Археологическото наблюдение на обект „Градището“ при с. Долно Дряново се проведе в периода февруари – април 2013 г. във връзка с изпълнението на проект „Повишаване атрактивността на трансграничния регион Тасос – Гърмен чрез повишаване стойността на местните природни ресурси“ в рамките на сключен договор за предоставяне на безвъзмездна финансова помощ по Програмата за европейско териториално сътрудничество Гърция – България 2007-2013 г.

Във връзка с реализацията на проекта бяха извършени следните дейности:

1. Провеждане на работни срещи и обсъждане на работен проект, съвместно с представители на фирма ЕКСА АД. Провеждане на дискусия относно рисковете за целостта на културните останки на обект „Градището“ при строителните дейности;
2. Съгласуване на работен проект във всички негови части;
3. Извършване на теренно археологическо наблюдение. Регулярно подписване на протоколи за извършени строителни дейности.

Археологическото наблюдение се извърши на етапи, в различни дни, в рамките на месеците февруари – април 2013 г., по график, съгласуван със строителите. Реализацията на проекта се изразяваше предимно с изграждане на пътеки, заслони и беседки, което не засегна културните пластове и археологическите структури на обекта. Изкопните работи за сгради и съоръжения, проведени в западната част на обекта, в близост до пътя Гоце Делчев – Доспат (зона на паркинг и информационен център), бяха съпътствани от археологическо наблюдение и при тях не бяха засегнати археологически останки (обр. 1).

Археологически материали – предимно фрагментирани керамични съдове, бяха открити в три сектора:

- В южното подножие на скални масиви 1-3 при прокарване на тръба за водопровод. Траншеята за водопровода се локализира южно от главния път Гоце Делчев – Доспат и преминава по цялата дължина на археологическия обект в посока юг – север, като се разполага в ниските части (склоновете) на ЮИ от възвишенията и не засяга територията на площадките върху скалните масиви, проучени през 2011 г. Средната дълбочина на канала е около 30-40 см, а средната широчина – около 30 см. Концентрацията на археологически материал по трасето на траншеята е неравномерно. Най-много фрагменти са открити в близост до сондаж 6 от 2008 г. без да се регистрира археологическа структура. Керамиката датира от халколита, късната желязна и от римската епоха.

Обр. 1. Долно Дряново. Градище. Изграждане на съоръжения.

- В зоната на площадка 1, скален масив 2 при прокарване на електрически кабел. В изкопа за кабела, в целия участък на площадката, се откриват археологически материали – фрагменти от късния халколит, от втората половина на I хил. пр. Хр. и от римската епоха. Открита е и пирамидална тежест за стан. Най-голяма е концентрацията на фрагменти в една цепнатина между два скални блока в южната част на площадката, в близост до поставения стълб за осветление. До дълбочината на изкопа за кабел (0,40 м) се разчисти струпване от необработени камъни в черна пръст.

- В зоната на площадка 2, скален масив 2 при разчистване на камъни от каменни структури, проучени през 2011 г. При вдигането на камъните се разкри частично северното лице на преградния северен зид, изграден от грубо обработени камъни на кал. Открити бяха три фрагмента от втората фаза на ранната бронзова епоха (без контекст) (обр. 2), както и фрагменти от времето на късния халколит, втората половина на I хил. пр. Хр. и римската епоха.

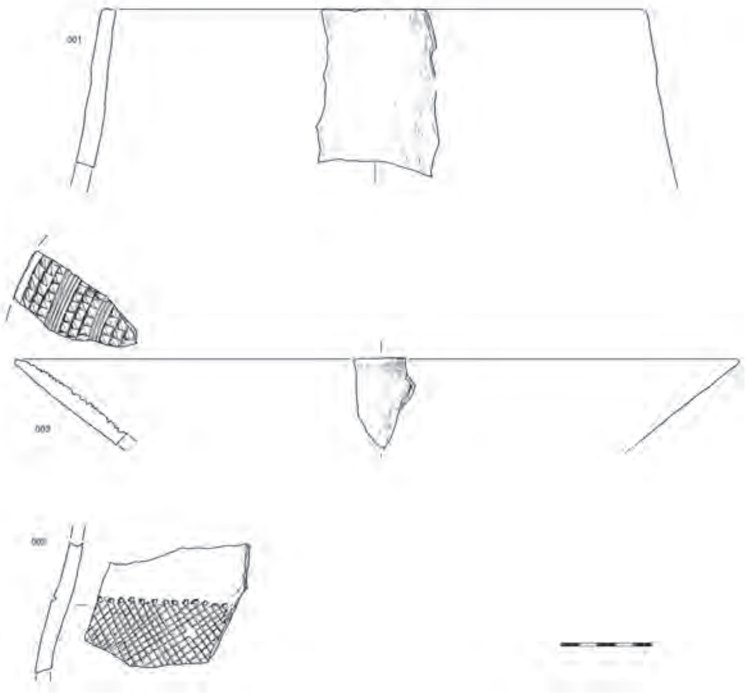

Обр. 2. Долно Дряново. Градище. Керамични фрагменти от ранната бронзова епоха.

Литература

Божкова, Тодорова 2012: А. Божкова, Н. Тодорова. Скален обект от праисторията и античността в м. Градището при с. Долно Дряново, община Гърмен. – Археологически открития и разкопки през 2011 г. София, 2012, 147-150.

№43. АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ ПО ТРАСЕТО НА АМ „СТРУМА“, ЛОТ 2, В УЧАСТЪКА ДУПНИЦА – БЛАГОЕВГРАД

Илия Кулов

Наблюдението беше извършено от екип с ръководител Илия Кулов и членове д-р Малгожата Гребска-Кулова и д-р Христина Цонева, и обхващане трасето на АМ „Струма“, Лот 2 в участъка от Дупница до Благоевград, от км 322+000 до км 359+493.

По предварителна информация знаехме, че по трасето на магистралата са регистрирани 12 археологически обекта, които са извадени от предвидените строителни дейности до тяхното проучване. Нашата задача се състоеше в наблюдение по време на изкопните работи при изземване на хумусния пласт в участъците извън регистрираните археологически обекти. С изпълнителите на проекта се уговорихме, когато започнат изкопни работи да ни се обаждат предварително и така бе подсигурявано нашето присъствие.

Методиката на наблюдение е известна – булдозер избутва пръстта, а екипа върви след него. Там където трябваш да се изграждат водостоци се отнемаше пласт до 0,70-0,80 м от повърхността. По самото трасе се отнемаше пласт от около 0,40 м. На някой места бяха прокарвани помощни пътища, а дълбочините варираха в зависимост от терена.

При изземване на хумусния пласт и при изграждането на водостоците археологически материали не бяха регистрирани. Изключение прави един участък в м. Турска воденица в землището на с. Мурсалево, между км 343+740 и км 343+840. При отнемане на хумусния пласт на западното платно на магистралата строителите забелязват фрагменти от строителна антична керамика и изкопните дейности веднага бяха преустановени и бяхме извикани веднага. Грешката на изпълнителите е, че не бяхме предупредени преди започване на самите изкопни работи. При нашето пристигане установихме, че първите 0,20 м са отнети. По повърхността се откриват множество фрагменти от строителна керамика, а на места и средно големи камъни споени с хоросан. Безспорно става въпрос за засегнат на повърхността нов археологически обект, който не е регистриран по време на предварителното обхождане от колегите на РИМ-Кюстендил и е извън от подадената информация на възложителя за застрашените археологически обекти по трасето.

Обектът се намира на около 400-500 м от северозападния край на с. Мурсалево. Разположен е на първата надзаливна равнинна тераса на левия бряг на р. Струма. Археологически материали се откриват на площ с размири: И – З – 70-80 м и С – Ю – 100 м. Част от обекта е извън сервитута на магистралата. Установена е средна концентрация на фрагменти строителна керамика, предимно тухли, и много слаба битова. На отделни места в западната част, извън сервитута се забелязват тъмни петна, където също се откриват керамични фрагменти. В западния край при прокарване на селскостопански път в самия скат на терасата в профила се вижда силно опожарена глина, вероятно от някаква археологическа структура, може би пещ? Обектът има GPS координати: N 41°379,26'; E 024°002,29' и н. в. 313 м. На около 50-80 м източно от обекта минава жп линията от София за Кулата. Впоследствие комисия от Министерство на културата проведе оглед на обекта и изготви констативен протокол.

№44. АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ НА ИЗКОПНИТЕ ДЕЙНОСТИ ПО ПРОЕКТ „ПОДОБРЯВАНЕ НА ТУРИСТИЧЕСКА АТРАКЦИЯ – СРЕДНОВЕКОВНА КРЕПОСТ „КРАКРА ПЕРНИШКИ“ В ГРАД ПЕРНИК И СВЪРЗАНАТА С НЕЯ ИНФРАСТРУКТУРА“

Филип Михайлов

Археологическото наблюдение е осъществено в периода 30.04.2013 г. – 06.10.2013 г. в границите на хълма Кракра по проект „Подобряване на туристическа атракция – средновековна крепост „Кракра Пернишки“ в гр. Перник и свързаната с нея инфраструктура“ (обр. 1).

По време на реализацията на проекта не бяха засегнати археологически структури и пластове.

При заравняването на стара рампа от разкопки до южната част на елинистическата крепостна стена се намериха отделни керамични фрагменти от халколита до античността. Открити са и няколко антични находки. Най-впечатляващата сред тях е отлично запазена бронзова статуетка на Хермес – Меркурий с височина 7,5 см (обр. 2). Божеството е представено върху слабо разширяващ се надолу кух постамент. Хермес е прав, леко наклонен наляво в торса. Под шията, от дясно, има врязани три линии, от ляво – три. На главата има петасос с две крилца. В дясната си ръка, която е леко свита, държи кесия. В лявата – деформирана при отливането – държи кадуцей. Този тип бронзови статуетки е по-рядко срещан – фигурката на божеството е отлята заедно с постамента. Статуетката се датира в края на II – началото на III в[22]. Друга статуетка на Хермес е открита по време на проведените от Й. Чангова археологически разкопки на Пернишка крепост (Любенова 1981, 186-187, обр. 128).

Открита е и късноримска бронзова квадратна екзагия с врязана буква N от едната страна (обр. 3) и средновековна оловна тежест.

---

[22] Благодаря на Павлина Илиева за консултацията относно датирането на статуетката.

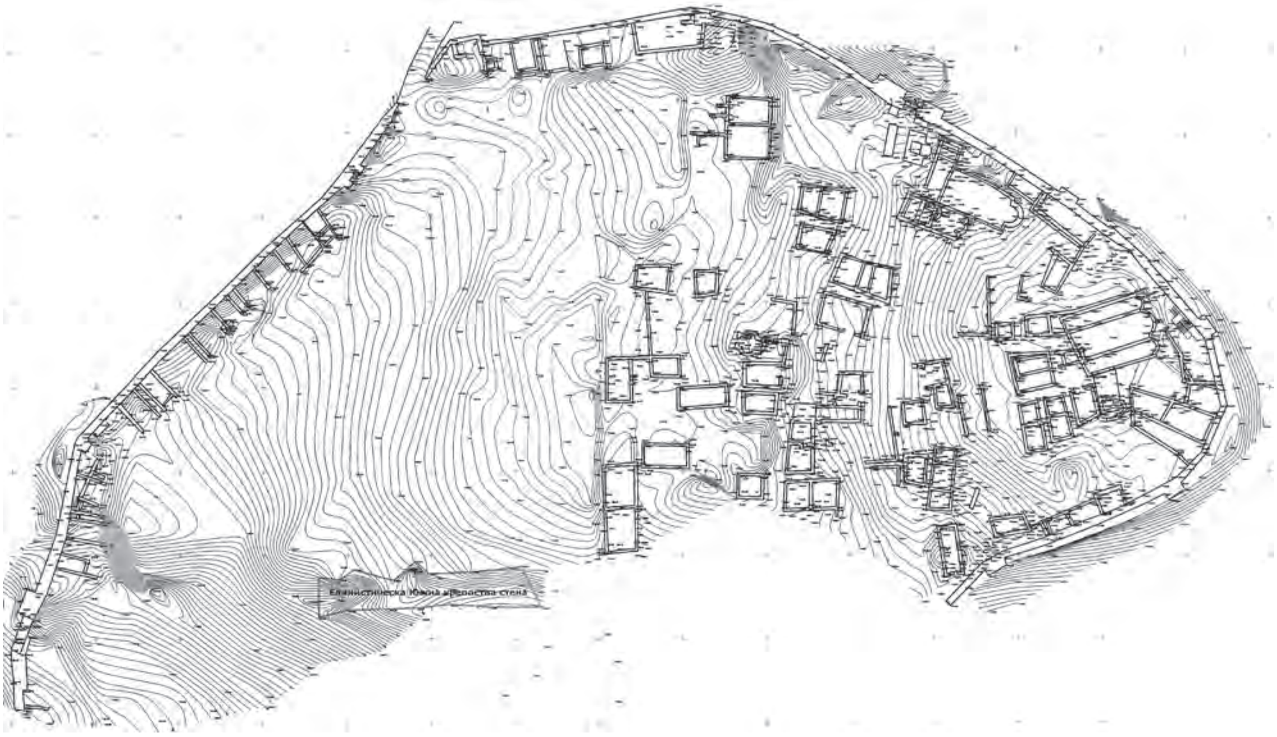
Елинистическа Южна крепостна стена

Обр. 1. Общ план на реставрираните сгради и крепостни стени от крепост Перник.

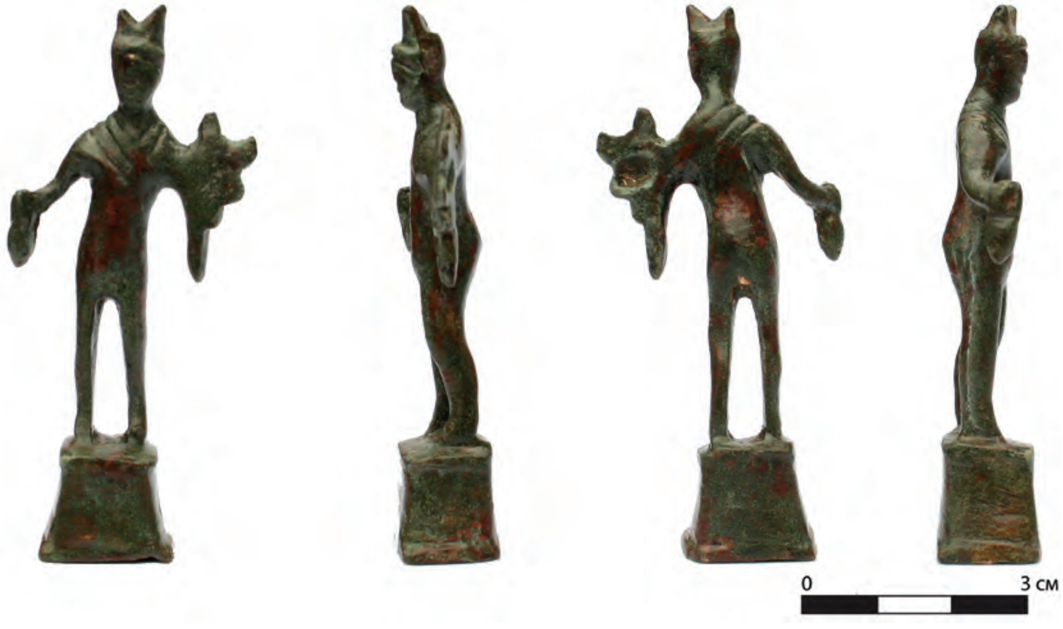

Обр. 2. Бронзова статуетка на Хермес.

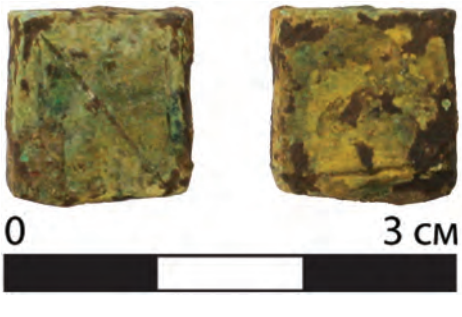

Обр. 3. Бронзова екзагия.

Литература

Любенова 1981: В. Любенова. Селището от римската и ранновизантийската епоха. – В: Перник, София, 1981, 107-203.

№45. АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ НА КОНСЕРВАЦИЯТА И РЕСТАВРАЦИЯТА НА КРЕПОСТТА СТЕНОС

Жарин Величков

Археологическото наблюдение се извършва по проект „Развитие на културното наследство на община Костенец чрез възстановяване и популяризиране на крепостта при „Траянови врата“ – „Извършване на строително-монтажни работи по реставрация и консервация на крепостта „СТЕНОС“ (обр. 1).

Работа на обекта започна на 26.08.2013 г. Почистен е терена от дървета и храстова растителност, премахнати/извадени са стоманобетонните стъпки, които са били предназначени за монтаж на предпазно покритие, започнати са дейностите по почистване на терена от ниска и тревна растителност, както и от пръст и строителни отпадъци. Започната е дейността по почистване на зидовете от прорасла растителност

През втората седмица е свален хумустният пласт около крепостта, както и във вътрещността. Шкарпирани са зидовете отвън на крепостта и са почистени от корени и пръст. Струпаните камъни вътре в обекта, са преместиха извън крепостта и са сортирани. Обрушените камъни от зидовете са сортирани и подготвени за монтаж. Отнето беше нивото във вътрешността на крепостта, чрез премахване на хумустния пласт.

През третата седмица (09.09-15.09.2013 г.) продължи подравняването на нивото на терена във вътрешността на крепостта, чрез премахване на хумустния пласт. Премахват се циментовите фуги, направени при реставрацията през 1994 г. В южната част на крепостта и непосредствено южно от сградата бяха открити два питоса, покрити със закръглени каменни плочи като капаци. С металотърсач бяха открити пет антични бронзови монети и четири от XX в. Три от античните монети са бронзови фолиси от края на IV в, една е минима от началото на V в. И четирите са силно изтрити и нечетивни.

През четвъртата седмица (16.09-22.09.2013 г.) започнатите дейности по отнемането на хумустния плас вътре в крепостта са завършени. Продължава премахването на циментовите фуги. Премахва се разрушения хоросан на зидовете по крепостната стена и кулите до достигане на здравите участъци от оригиналния зид.

През петата седмица (23.09-29.09.2013 г.) дейностите по премахване на циментовите фуги бяха завършени. Приключиха всички дейности по разчистване на крепостта. Зидовете бяха измити и обезпрашени. Извършена е биозащитната им обработка и на терена около тях. Стените са обработени с акрилен грунд.

През шестата седмица (30.09-06.10.2013 г.) бяха приключени всички дейности по разчистване на крепостта. Приключена беше дейността по биозащитната обработка на зидовете и терена около тях, съгласно одобрената технология и обработката с акрилен грунд. Започнаха дейностите по консервация и реставрация – стените се шкарпират и се почистват на местата, на които ще се надгражда и облицова. В участъците където е необходимо са извършени дейности, съгласно одобрената технология и са подготвени за КРР. Започната беше зидарията при кула 1, в участъци №№ 24, 25 и 26 при спазване на проекта и технологията за КРР, заложена в него.

През следващия период на наблюдение (07.10-20.10.2013 г.) се извършваха дейности по КРР. Тухлените пояси от лицевата страна на стената са обрушени и са от 5 до 20 см навътре от лицето на каменния зид, а повърхностният слой е изветрял, напукан и ронлив. Поради това се налага в тези участъци да бъде извършено изчукване до здрава основа. В участъци 13 и 14 от крепостта при Южната кула част от камъните от лицевата страна на стената са паднали, а тези които още не са, са се отлепили от емплектона. По мое указание и след оглед на представител на строителния надзор, „отлепените“ камъни са демонтирани, зидът е консолидиран и е изпълнена нова каменна лицева зидария. В участъци 28, 27, 26, 25, 24, 18, 17, 16, 15, 14, 13, 12, 11, 10, 9, 8, 7 и 6 също се изпълнява зидарията до достигане на проектни коти.

През осмата седмица (21.10-28.10.2013 г.) продължи работа по лицевата страна на тухлените пояси в стената. В участъците, в които повърхностният слой е нездрав, той се сваля до здрава основа. В участък №14 от крепостта при Южната кула в ъгъла с източната куртина е изпълнена зидария – кон-

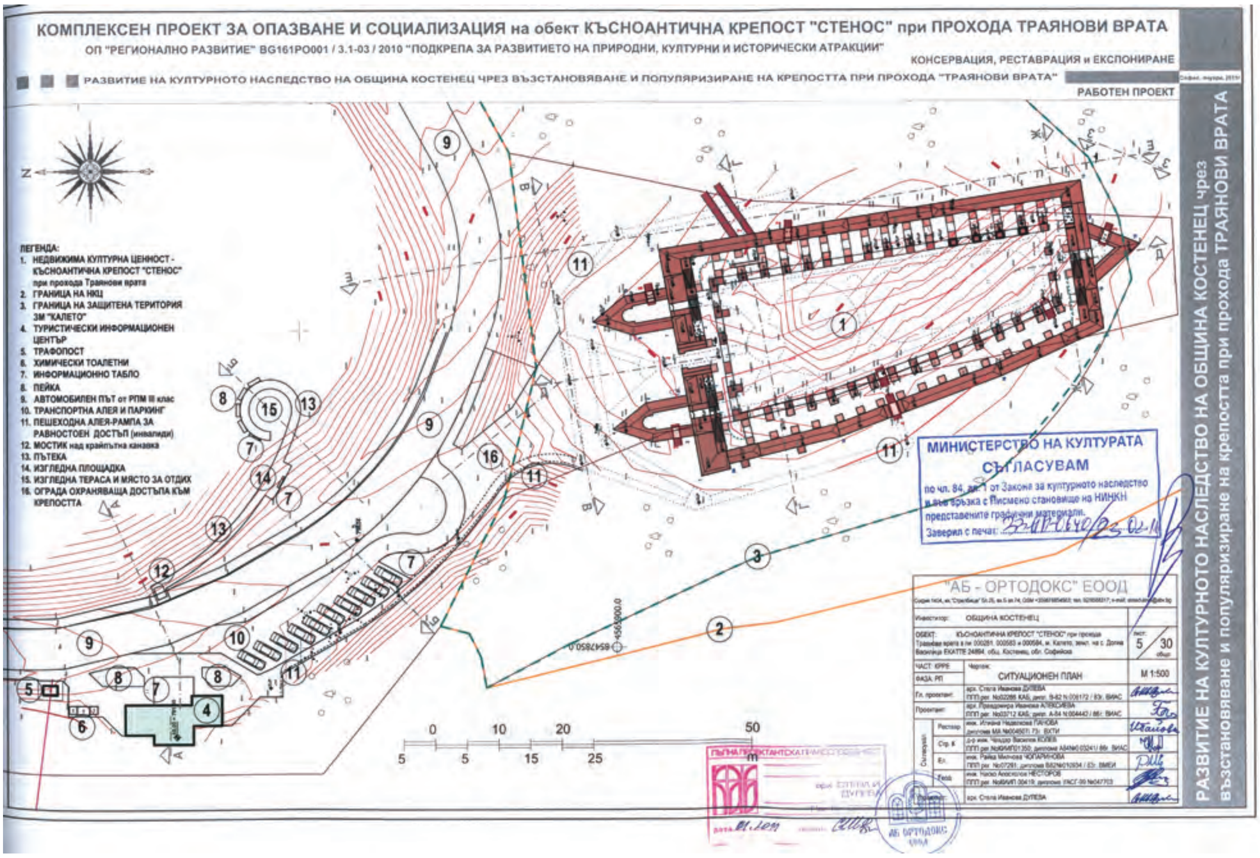
КОМПЛЕКСЕН ПРОЕКТ ЗА ОПАЗВАНЕ И СОЦИАЛИЗАЦИЯ на обект КЪСНОАНТИЧНА КРЕПОСТ "СТЕНОС" при ПРОХОДА ТРАЯНОВИ ВРАТА
ОП "РЕГИОНАЛНО РАЗВИТИЕ" BG161PO001 / 3.1-03 / 2010 "ПОДКРЕПА ЗА РАЗВИТИЕТО НА ПРИРОДНИ, КУЛТУРНИ И ИСТОРИЧЕСКИ АТРАКЦИИ"
КОНСЕРВАЦИЯ, РЕСТАВРАЦИЯ и ЕКСПОНИРАНЕ
РАЗВИТИЕ НА КУЛТУРНОТО НАСЛЕДСТВО НА ОБЩИНА КОСТЕНЕЦ ЧРЕЗ ВЪЗСТАНОВЯВАНЕ И ПОПУЛЯРИЗИРАНЕ НА КРЕПОСТТА ПРИ ПРОХОДА "ТРАЯНОВИ ВРАТА"
РАБОТЕН ПРОЕКТ
N
ЛЕГЕНДА:
1. НЕДВИЖИМА КУЛТУРНА ЦЕННОСТ - КЪСНОАНТИЧНА КРЕПОСТ "СТЕНОС" при прохода Траянови врата
2. ГРАНИЦА НА НКЦ
3. ГРАНИЦА НА ЗАЩИТЕНА ТЕРИТОРИЯ ЗМ "КАЛЕТО"
4. ТУРИСТИЧЕСКИ ИНФОРМАЦИОНЕН ЦЕНТЪР
5. ТРАФОПОСТ
6. ХИМИЧЕСКИ ТОАЛЕТНИ
7. ИНФОРМАЦИОННО ТАБЛО
8. ПЕЙКА
9. АВТОМОБИЛЕН ПЪТ от РПМ III клас
10. ТРАНСПОРТНА АЛЕЯ И ПАРКИНГ
11. ПЕШЕХОДНА АЛЕЯ-РАМПА ЗА РАВНОСТОЕН ДОСТЪП (инвалиди)
12. МОСТИК над крайпътна канавка
13. ПЪТЕКА
14. ИЗГЛЕДНА ПЛОЩАДКА
15. ИЗГЛЕДНА ТЕРАСА И МЯСТО ЗА ОТДИХ
16. ОГРАДА ОХРАНЯВАЩА ДОСТЪПА КЪМ КРЕПОСТТА
1
2
3
4
5
6
7
8
9
10
11
12
13
14
15
16
0 5 10 15 20 25 50 m
МИНИСТЕРСТВО НА КУЛТУРАТА
СЪГЛАСУВАМ
по чл. 84, ал. 1 от Закона за културното наследство и във връзка с Писмено становище на НИНКН представените графични материали.
Заверил с печат: 33-НН-0640/23.02.11
"АБ - ОРТОДОКС" ЕООД
Инвеститор: ОБЩИНА КОСТЕНЕЦ
ОБЕКТ: КЪСНОАНТИЧНА КРЕПОСТ "СТЕНОС" при прохода Траянови врата
лист: 5 / 30 общо
ЧАСТ: КРРЕ
ФАЗА: РП
Чертеж: СИТУАЦИОНЕН ПЛАН
М 1:500
Гл. проектант: арх. Стела Иванова ДУЛЕВА
Проектант: арх. Прасдомира Иванова АЛЕКСИЕВА
Съгласувал
Реставр.
Ел.
Геод.
Проверил: арх. Стела Иванова ДУЛЕВА
РАЗВИТИЕ НА КУЛТУРНОТО НАСЛЕДСТВО НА ОБЩИНА КОСТЕНЕЦ чрез възстановяване и популяризиране на крепостта при прохода ТРАЯНОВИ ВРАТА

Обр. 1. План на крепостта и проект за КРР и социализация.

сервационен надзид с отстъп от вертикалната равнина. Изпълнява се зидарията в участъци 28, 27, 26, 25, 24, 18, 17, 16, 15, 14, 13, 12, 11, 10, 9, 8, 7 и 6 при спазване на проекта до достигане на проектни коти и технологията за КРР.

На 28.10.2013 г. след заповед на строителния надзор и на основание писмо на Министерството на регионалното развитие, работата на обекта е спряна. Завършени са дейностите по аварийно зазимяване на крепостните стени, съгласно разпореждане на строителния надзор.

№46. АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ ПРИ КОНСЕРВАЦИЯ И РЕСТАВРАЦИЯ НА КРЕПОСТТА МОНТАНА

Румен Първанов

През 2013 г. се реализира частта по консервацията и реставрацията на антична и средновековна крепост Монтана на проект „Интегрирано развитие на културно-историческия туризъм в община Монтана“ по схема за предоставяне на безвъзмездна финансова помощ BG161PO001/3.1-02/2009 „Подкрепа за развитието на туристически атракции“ на Оперативна програма „Регионално развитие“ 2007 – 2013 г.

Целта на теренното археологическо наблюдение бе документирането на регистрираните археологически структури при консервационно-реставрационните и строителните дейности по античната и средновековна крепост Монтана (обр. 1), както и при откриване на нови такива и археологически находки.

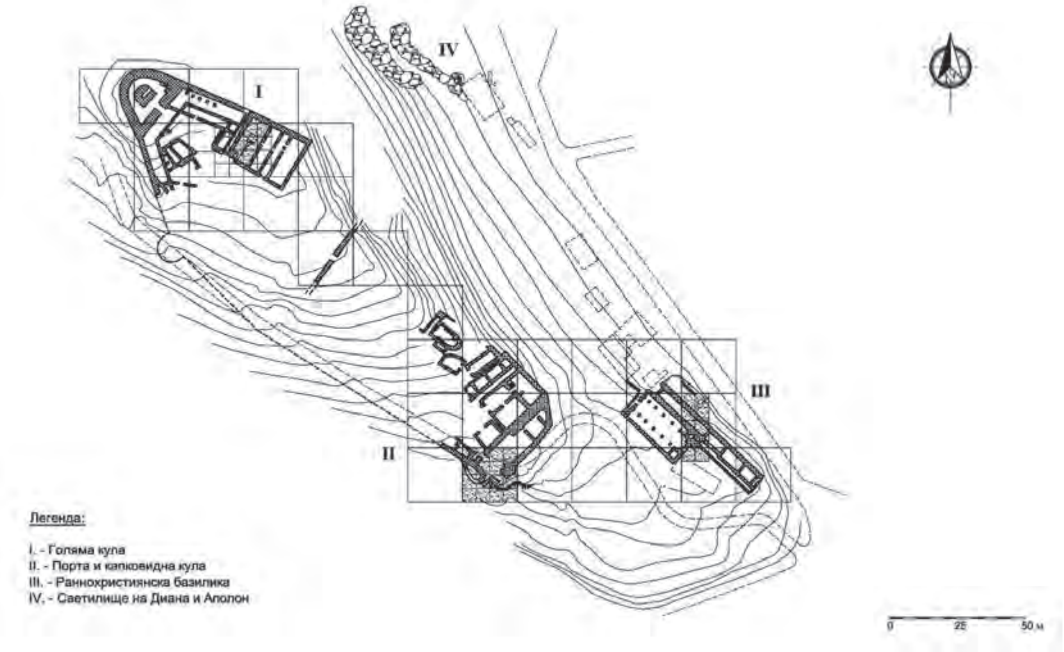
I
II
III
IV
Легенда:
I. - Голяма кула
II. - Порта и капковидна кула
III. - Раннохристиянска базилика
IV. - Светилище на Диана и Аполон
0
25
50 м

Обр. 1. Общ план на антична средновековна крепост Монтана.

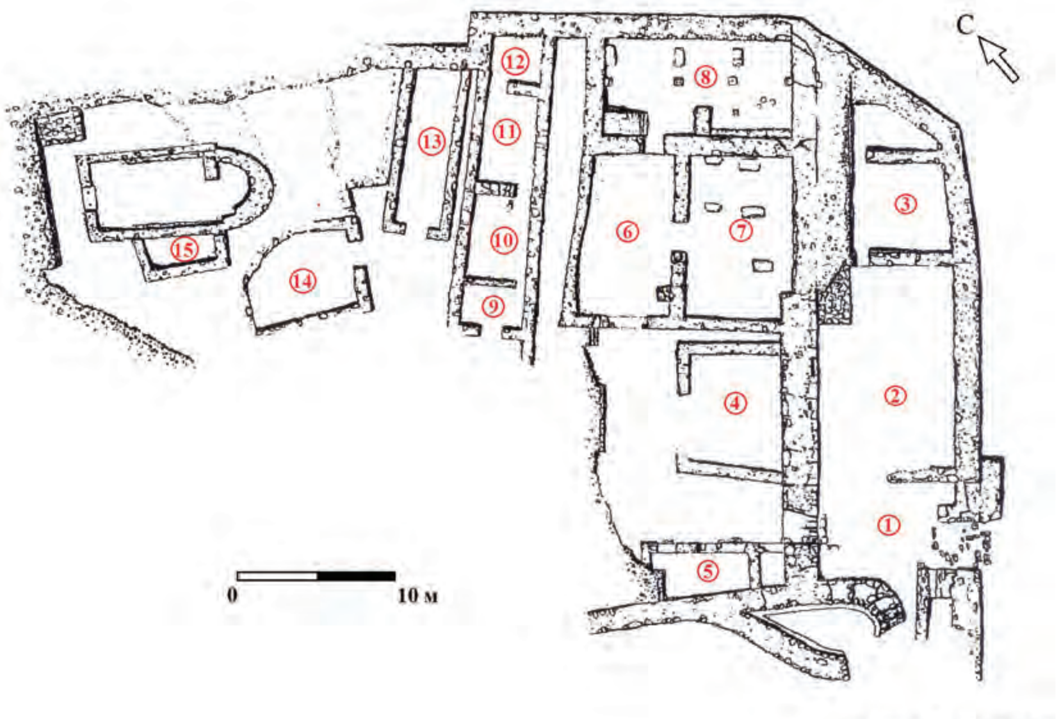
С
①
②
③
④
⑤
⑥
⑦
⑧
⑨
⑩
⑪
⑫
⑬
⑭
⑮
0
10 м

Автор: по Г. Александров

Обр. 2. План на югоизточната част на крепостта.

Дейностите бяха осъществени през периода април-август 2013 г. Работата започна с премахването на храсти и едра тревна растителност в помещения №№ 1, 2 и 3 и северно от входа на крепостната стена (обр. 2). Отнемането на насипа се извършваше ръчно, като целта бе да се достигне античните подови нива (където имаше запазени такива). Дебелината на пласта, който се сваляше, беше различна – в зависимост от денивелацията и разрушенията на античните зидове. При работата в тези помещения се достигна до структири, които не бяха описани при извършените разкопки през 80-те години. В помещение № 2 се разкри бъркало за хоросан, както и две огнища – в помещения №№ 2 и 3, рамкирани с речни камъни и техли.

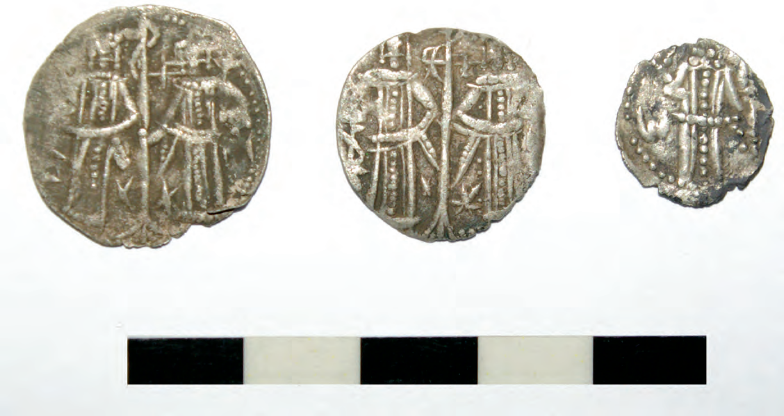

Обр. 3. Сребърни монети на цар Иван Александър (1331-1371) със сина му Михаил Асен.

Успоредно с отстраняването на пласта насип се извършваше сортирането и депонирането на строителния материал от обрушванията на зидовете, като същите се разграждаха да здраво ниво. Накопаната пръст се прослушваше с металдетектор, като се отделяше и особено внимание на сполиите от мрамор и тези с данни за обработка.

Находките на монети бяха концентрирани основно в пространствата между входовете на протейхизмата и крепостната стена, помещения №№ 2, 3, 4, южно от помещения №№ 6 и 9 и източно от гарнизонната базилика. Монетите са бронзови, малък номинал, трудно четими. По-голям интерес представляват откритите в помещение № 3 и източно от абсидата на гарнизонната базилика ранновизантийски монети с номинал 40 нумий, както и трите броя сребърни български средновековни грошове (обр. 3), открити южно от помещение № 6.

В пространството между крепостната стена и свероизточния ъгъл на протейхизмата се откриха фрагменти от мраморен купел със запазена дръжка.

Западно от входа на помещение № 6 се откри профилирана в горния и долния край ара, изработена от бледорозов дребнозърнест мрамор. Частично е запазен последния ред от латински надпис. Арата е била вторично положена до югозападния външен ъгъл на помещението в направление север-юг. Тя има следните размери: дължина 1,15 м, ширина 0,42.

При разчистването на насипа и обрушванията от зидовете на помещение № 14 се откри вторично използван фрагмент от мраморна статуя на орел. Запазена е дясната половина от торса. Отличава се с фина изработка, като са предадени анатомични подробности. В същата площ се откриха и два фрагмента от надгробна плоча от пясъчник – запазен е горния ляв ъгъл и седем реда от латински надпис.

Западно от гарнизонната базилика в горял пласт с въглени и керемиди се откри ойнохое от сивокафява глина, липсва само дръжката, която е била странично разположена.

№47. АХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ ПО ТРАСЕТО НА ЖП ЛИНИЯТА ПЛОВДИВ – СВИЛЕНГРАД В УЧАСТЪКА ДИМИТРОВГРАД – СИМЕОНОВГРАД/ХАРМАНЛИ

Венцислав Динчев

Наблюдението е заключителна фаза от археологическата логистика във връзка с реконструкцията на жп линията Пловдив – Свиленград. То се осъществява за пореден сезон (за участъка Пловдив–Димитровград вж. Динчев 2008; Динчев 2009; Динчев 2010; Динчев 2011).

Поради продължителното времетраене на дейностите по реконструкцията на жп линията, археологическото наблюдение през 2013 г. бе осъществено на няколко етапа, успоредно с надзора на археологически обекти №№ 13, 14 и 15 (съгласно договор № 1012/01.04.2004 г. между НК “Железо-

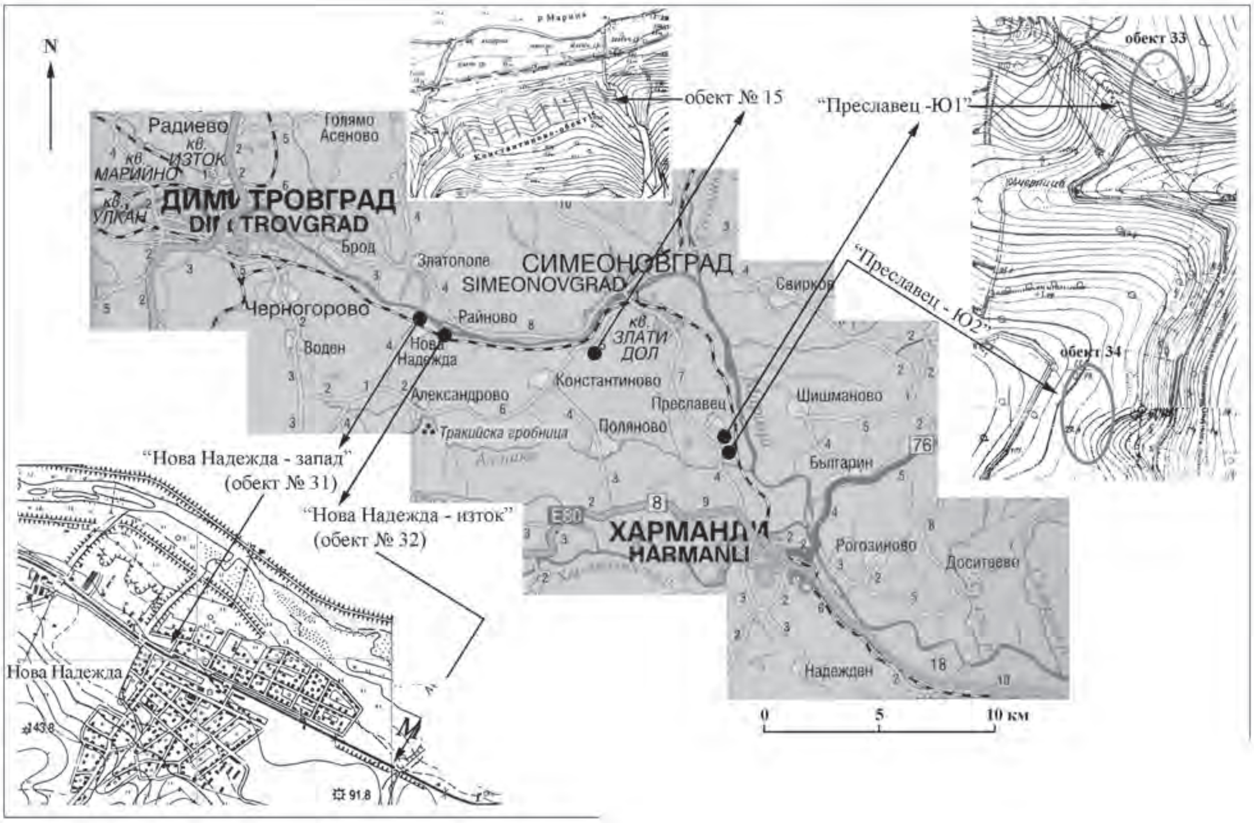
N
р. Марица
обект № 15
"Преславец -Ю1"
обект 33
"Преславец - Ю2"
обект 34
Радиево
Голямо Асеново
кв. Изток
кв. Марийно
кв. Улкан
ДИМИТРОВГРАД
DIMITROVGRAD
Брод
Златополе
СИМЕОНОВГРАД
SIMEONOVGRAD
Свирково
Черногорово
Райново
кв. Злати дол
Воден
Нова Надежда
Константиново
Александрово
Преславец
Шишманово
Тракийска гробница
Поляново
Българин
"Нова Надежда - запад" (обект № 31)
"Нова Надежда - изток" (обект № 32)
E80
8
76
ХАРМАНЛИ
HARMANLI
Рогозиново
Доситеево
Надежден
18
0
5
10 км
Нова Надежда
143.8
91.8

Обр. 1. Карта с местоположението на регистрираните обекти.

пътна инфраструктура" и НАИМ-БАН): от 30.04.до 09.05.2013 г.; от 16.05. до 27.05.2013 г.; от 03.06. до 15.06.2013 г.; от 21.06. до 02.07.2013 г. В наблюдението участваха още гл. ас. д-р Георги Иванов (НАИМ–БАН) – във втори и четвърти етап и Александър Манев – в първи и трети етап.

При надзора в границите на обект № 13 (Км 237+750 – Км 237+900), в землището на с. Черногорово, общ. Димитровград, и в границите на обект № 14 (Км 246+800 – Км 247+030), в землището на с. Нова Надежда, общ. Хасково, не открихме движими археологически материали и не установихме наличие на археологически структури.

Огледът в границите на обект № 15, в землището на с. Константиново, общ. Симеоновград, доказа наличие на археологически обект, но наложи корекции в предварителните данни за неговата локализация и хронология. В сервитута на новото тук трасе на жп линията неговите граници са от км 251+140 на запад до км 251+540 на изток, т. е. регистрира се в протежение на около 400 м. Теренът представлява полегат склон към р. Марица (от юг на север), ограничен от две дерета (обр. 1). Културните материали са отделни фрагменти от керемиди, късове горяла глинена замазка, късове желязна шлака, фрагменти от битова керамика (обр. 3), кости. Установяват се отделни концентрации на материали, отдалечени една от друга. Единични артефакти между тях вероятно са разсейки вследствие на предишната обработка на земята със земеделска техника и на днешната строителна дейност. Отделните концентрации очевидно маркират някакви структури – постройки с паянтов градеж, боклучни ями и др., чиито граници в момента не могат да се определят точно. Може да се обобщи, че новото железопътно трасе тук пресича площта (южната периферия ?) на селище от средновековието (XI-XII в.). Наред със средновековните материали, тук открихме и единични фрагменти битова керамика от римската епоха (II-III в.), чиито контекст засега не е ясен.

При наблюдението по новото жп трасе между Димитровград и Симеоновград регистрирахме два нови, неизвестни досега археологически обекта. И двата са при с. Нова Надежда, общ. Хасково.

При рутинното обхождане по жп трасето в района на с. Нова надежда видяхме, че непосредствено на северозапад от железопътния прелез в западната част на селото се отнема хумус със земекопна техника в парцел, възлизащ на няколко декара. Оказа се, че причина за това ще е строителството на шосеен надлез над железопътната линия. При огледа установихме неизвестен досега археологически обект от римската епоха – обект №31 по жп линията Пловдив – Свиленград (обр. 1). Хумусът тук е

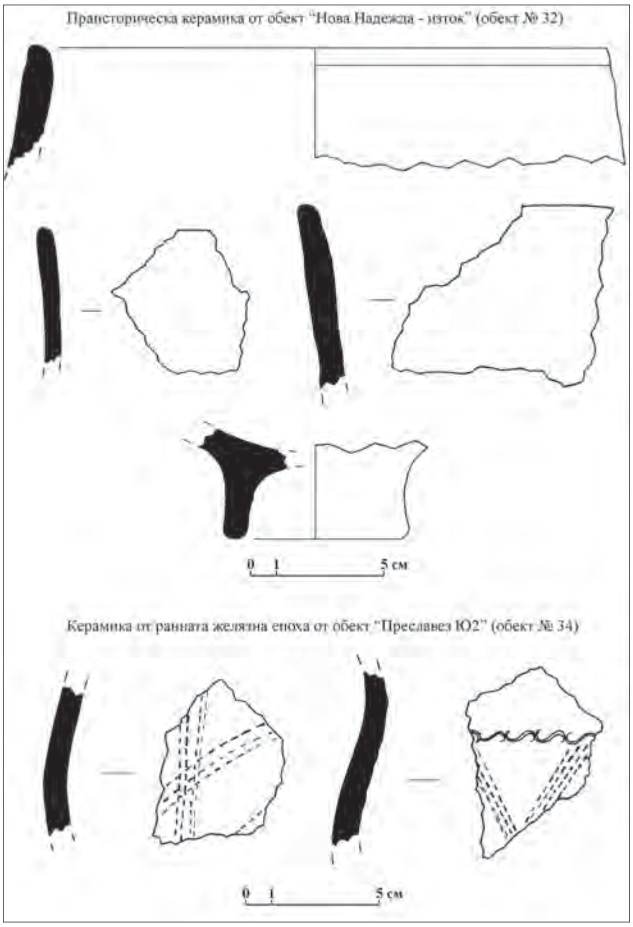
Праисторическа керамика от обект "Нова Надежда - изток" (обект № 32)
0 1 5 см
Керамика от ранната желязна епоха от обект "Преславез Ю2" (обект № 34)
0 1 5 см

Обр. 2. Керамика от наблюдението по жп линията Пловдив–Свиленград.

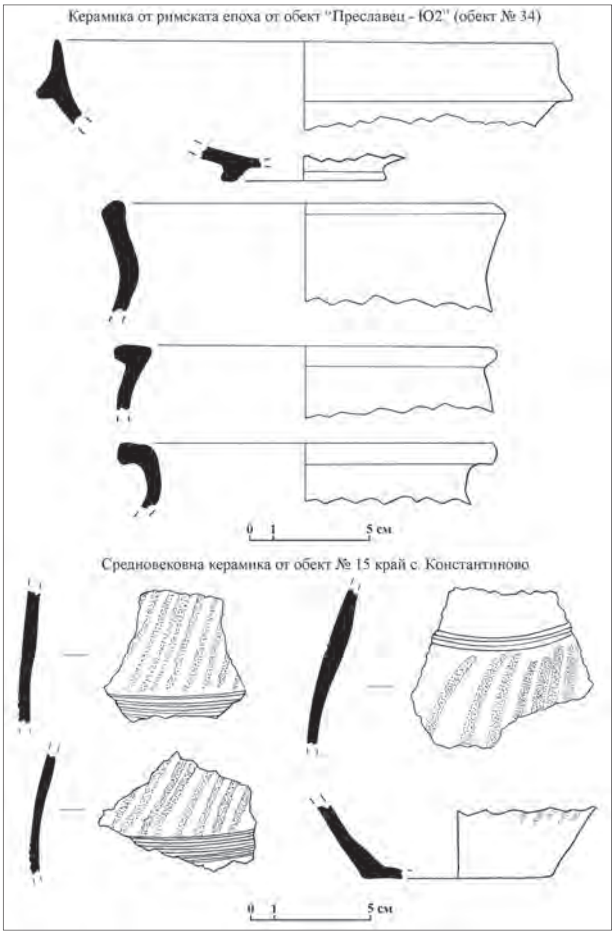
Керамика от римската епоха от обект "Преславец - Ю2" (обект № 34)
0 1 5 см
Средновековна керамика от обект № 15 край с. Константиново
0 1 5 см

Обр. 3. Керамика от наблюдението по жп линията Пловдив–Свиленград.

отнет на дълбочина до 0,40-0,50 м. В машинно остъргания терен личаха няколко концентрации с горяла глина с площ от по няколко кв. м (останки от пещи). Сред и около тях открихме фрагменти от керемиди и водопроводни тръби, от битова керамика и отделни животински кости.

На изток и в близост до с. Нова Надежда, върху първата надзаливна тераса южно от р. Марица регистрирахме обект № 32 (обр. 1). Откритите тук материали са предимно фрагменти от битова керамика (обр. 2). Намират се също животински кости, късове горяла глинена замазка, части от каменни артефакти. Повечето разпознаваеми материали – фрагменти от глинени съдове, са от епохата на ранния неолит. Някои са с по-късен произход – от халколит и, може би, от ранната желязна епоха. Теренът на обекта представлява полегат склон от юг на север, т. е. към заливната тераса на р. Марица. Източната му граница е плитко дере (север-юг) с малък поток – десен приток на р. Марица. По-трудно определима в момента е западната граница на обекта, тъй като възможностите за наблюдение в тази посока са ограничени. В сервитута на новото жп трасе културни материали се откриват в протежение на около 140 м на запад от споменатото дере, което е при км 245+420.

В резултат на експедитивната археологическа регистрация, както и на коректното отношение от страна на НКЖИ, спасителните разкопки на двата новорегистрирани обекта при с. Нова Надежда бяха осъществени още през есента на 2013 г. (вж. съответните съобщения на В. Динчев и Кр. Бъчваров в този том).

По време на последния етап на наблюдението бяхме уведомени, че по предвижданото ново трасе на жп линията между Симеоновград и Харманли, по-точно между с. Преславец и гр. Харманли, е в ход интензивно отнемане на хумусния пласт. Това ни задължи да осъществим съответно наблюдение, при което регистрирахме два нови археологически обекта. Първият – обект № 33, е в близост до (южно от) с. Преславец, между Км 263+300 и Км 263+400 по сервитута на новото жп трасе. Тук, върху терен с изявен наклон от север на юг (обр. 1), открихме десетина фрагмента къснoсредновековна битова керамика (вж. в този том публикацията на Г. Нехризов).

Вторият обект – № 34, е между Км 263+720 и Км 263+820 по сервитута на новото жп трасе. Теренът тук е с полегат наклон от запад на изток (обр. 1), т.е. към долината на р. Марица. В посочените граници установихме три сравнително ограничени по площ концентрации на фрагментирана керамика, сред които се откриват и животински кости. Керамиката в две от тях (прибл. при км 263+730 и Км 263+810) е от римската епоха (II-IV в.) (обр. 3). Керамиката в третата (прибл. при Км 263+780) е от ранната желязна епоха (XI-VIII в. пр. Хр.) (обр. 2). Сигурна интерпретация на съответните структури засега не може да се даде.

В докладна записка по повод на наблюдението в района на с. Преславец, общ. Харманли, препоръчахме допълнително археологическо наблюдение на предстоящите строителни дейности в периметъра на обект №33 и проучване чрез спасителни разкопки на обект № 34.

Литература

Динчев 2008: В. Динчев. Теренни обхождания по трасето на жп линия гр. Пловдив (гара Крумово) – гр. Първомай. – Археологически открития и разкопки през 2007 г. София, 2008, 776.

Динчев 2009: В. Динчев. Теренни обхождания по трасето на жп линия Пловдив – Първомай – Димитровград – Свиленград през 2008 г. – Археологически открития и разкопки през 2008 г. София, 2009, 799-800.

Динчев 2010: В. Динчев. Археологическото набюдение по трасето на реконструиращата се железопътна линия Пловдив – Свиленград (общини Първомай и Димитровград). – Археологически открития и разкопки през 2009 г. София, 2010, 657-658.

Динчев 2011: В. Динчев. Археологическото набюдение по трасето на железопътната линия Пловдив (гара Крумово) – Свиленград. – Археологически открития и разкопки през 2010 г. София, 2011, 579-580.

№48 АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ ПРИ РЕКОНСТРУКЦИЯТА НА ЖП ЛИНИЯТА ХАРМАНЛИ – СВИЛЕНГРАД И ОБЕКТИ 22 И 33

Георги Нехризов

През 2013 г. бяха изпълнени строителни дейности по новото трасе на жп линията главно в участъка от гара Любимец до разклона за с. Сива река. Наблюдението се осъществи в периода април-ноември на няколко етапа, съобразени с темповете на строителните работи по трасето[23]. При проведеното проучване не се регистрираха археологически обекти или структури, които могат да бъдат застрашени от реализацията на транспортния проект.

Посетиха се два разположени в близост археологически обекти, които не се засягат от реконструкцията на жп линията и се актуализира информацията за тях. Това са могилен некропол от две могили, отстоящ на 5,6 км югоизточно от центъра на Любимец (АКБ рег. № 10001668) и могилен некропол от пет могили в землището на квартал Ново село на Свиленград (АКБ рег. № 10001669).

Обект 22 (АКБ рег. № 10001831)

Обектът се намира на 1,7 км южно-югоизточно от с. Преславец, общ. Харманли. Заема най-високата част от надзаливната тераса Марица, северно от притока Азмак. Трасето на жп линията пресича западната му периферия в участък между км 264+300 – км 264+600. При изследването се изясни, че при отнемане на хумуса по трасето на жп линията (достигащо до дълбочина 0,50 м от съвременната повърхност) не са нарушени културни напластявания. Засегната е само една археологическа структура – ритуална яма, намираща се при км 264+322. В този участък западният профил е оформен като шкарп с наклон около 45°. При работата с машина ямата е прерязана под ъгъл, така че източната ѝ част е почти напълно отнета. На повърхността се очертаваше дъга от сива пепелива пръст с диаметър 1,40 м, в която виждаха няколко керамични фрагменти. В резултат от спасителното проучване се изясни, че пълнежът на ямата в периферията е от пепел с висока концентрация на въглени, в която се откриват керамични фрагменти и животински кости. В централната част запълнителят е от кафява стерилна пръст. Дъното на ямата в западната периферия се достигна на 0,35 м дълбочина от днешната повърхност. В нея бяха открити 48 фрагмента от работени на ръка съдове от ранната желязна епоха, 8 кости от домашни животни и малка част от силно корозирал бронзов предмет. Археоботаничният анализ установи, че горялата дървесина е от дъб[24].

---

[23] В археологическото наблюдение взеха участие д-р Юлия Цветкова, гл. ас. в СУ „Св. Кл. Охридски“, Юлия Димитрова, докторант в НАИМ-БАН и студентите Георги Михайлов, Александър Иванов и Емил Дакашев.

Проучената отчасти запазена структура е типичен представител на ритуалните ями, откривани в близост до тракийски селища в долината на р. Марица. Придобитият археологически материал позволява тя да бъде отнесена към първия период на ранната желязна епоха.

Обект 33 (АКБ рег. № 10001829)

Обектът е регистриран при осъществено наблюдение по трасето на жп линията през юни 2013 г. от доц. д-р Венцислав Динчев (вж. съобщението му в този том). Тогава е установено, че той представлява селище от късното средновековие, което отстои на 0,950 м югоизточно от с. Преславец. В началото на август 2013 г., след вдигането на хумуса в този участък, беше проведен нов оглед, при който се установи, че селището е разположено върху надзаливната тераса на р. Марица между км 262+840 и км 263+220, на около 700 м източно-югоизточно от с. Преславец. При новото проучване за определяне на границите на обекта в околните терени, западно и източно от трасето, се изясни, че селището се развива в източна посока към Марица и че трасето пресича западната му периферия. Установи се, че при отнемането на хумуса по трасето на жп линията са нарушени културни напластявания и археологически структури. В изхвърлената пръст се срещат фрагменти от битова и строителна керамика от периода XIV-XVIII в. и ломени камъни. При проведената проверка с металдетектор бяха открити железни ковани пирони, бронзова тока и османска монета малък номинал от **Абдул Меджит (1839-1861 г.), сечена след 1844 г.** Извършените по-късно машинни изкопи за изграждане на жп линията, достигащи до дълбочина над 5 м от съвременния терен, не са нарушили археологически структури.

Обект от ранната желязна епоха (АКБ рег. № 10001830)

При осъществяването на археологическо наблюдение на обект 33 се установи, че на разположеното западно от късносредновековното селище и непосредствено югоизточно от с. Преславец, възвишение има следи от обект от ранната желязна епоха. Билото и склоновете на възвишението са сериозно нарушени от изкопи за стари кариери. Наскоро на върха е изградено съоръжение (бетонен постамент и пилон с фар). За изграждането му с машина е прокаран път и е отнет културният пласт в централната част на обекта до основна скала. В изхвърлената пръст се откриват керамични фрагменти и късове отухлена стенна мазилка.

Наблюдението във всички етапи на строителните работи по жп линията в участъка от Харманли до Любимец ще продължи и през 2014 г.

№49. АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ ВЪРХУ КОНСЕРВАЦИОННО-РЕСТАВРАЦИОННИ ДЕЙНОСТИ ПО ПРОЕКТ „КОНСЕРВАЦИЯ, ЕКСПОНИРАНЕ И СОЦИАЛИЗАЦИЯ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ В НАР „КАБИЛЕ“

Ивайло Лозанов, Милена Райчева, Иван Вълчев

Консервационно-реставрационните дейности в резервата са част от проект „Подобряване и популяризиране на водещи туристически атракции в гр. Ямбол“ по Оперативна програма „Регионално развитие“ с инвеститор общ. Ямбол. Изпълнител на проекта в НАР „Кабиле“ е фирмата „Реставрация ЕАД“ – София. Проектантската част, засягаща археологическите обекти, е изработена от фирма „АР-

---

[24] Изследвания на д-р Иванка Славова.

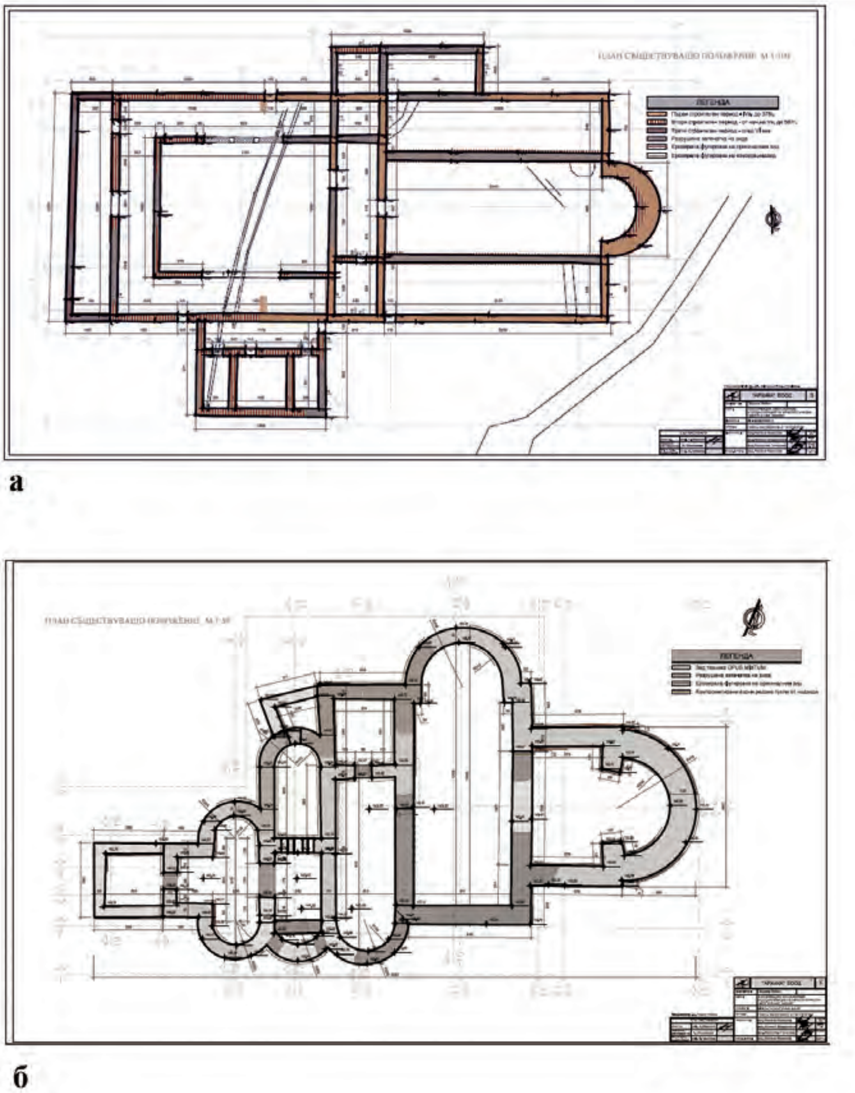

Обр. 1. Планове на подобекти: a – „Базилика“ и b – „Късноантична баня“.

ХИКА“ ЕООД, София. Според предварителния план-график срокът за реализация е между 17.08.2013 г. и 31.01.2014 г., впоследствие удължен до 30.04.2014 г.

Археологическото наблюдение е изцяло съобразено с темповете и ритъма на работа на фирмата-изпълнител. В известен период то е извършвано паралелно с провеждането на редовните археологически разкопки в резервата. Основните дейности за 2013 г. са концентрирани от средата на септември до края на ноември.

Археологическите подобекти, подлежащи на консервационно-реставрационни дейности са Базилика № 1 и Късноантична баня[25], разположени в южната част на резервата (обр. 1).

Подобект „Базилика 1“ (обр. 1*а*). Проектът цели да отстрани редица несъответствия между предишния консервационен надзид и оригиналния вид на отделни структури в базиликата, както и да подобри общия външен вид на паметника.

Новата реконструкция от вътрешната страна на абсидата има за задача да открои синтрона, обезличен при старата консервация. Вместо обаче едностъпален синтрон с неравномерна дъга, документиран и публикуван от проучвателя (Димитрова 1982, 138), е преизградена тристъпална структура с равномерна ширина на дъгите (обр. 2*а*). Освен това равнищата на вътрешното ходово ниво в

---

[25] И двата обекта са претърпели консервационно-реставрационна намеса в началото на 80-те в отсъствието на археолозите-проучватели. Според техническата документация новите консервационно-реставрационните дейности са съгласувани с ръководителите на проучванията – проф. А. Димитрова-Милчева и гл. ас. Г. Лазов (НИМ).

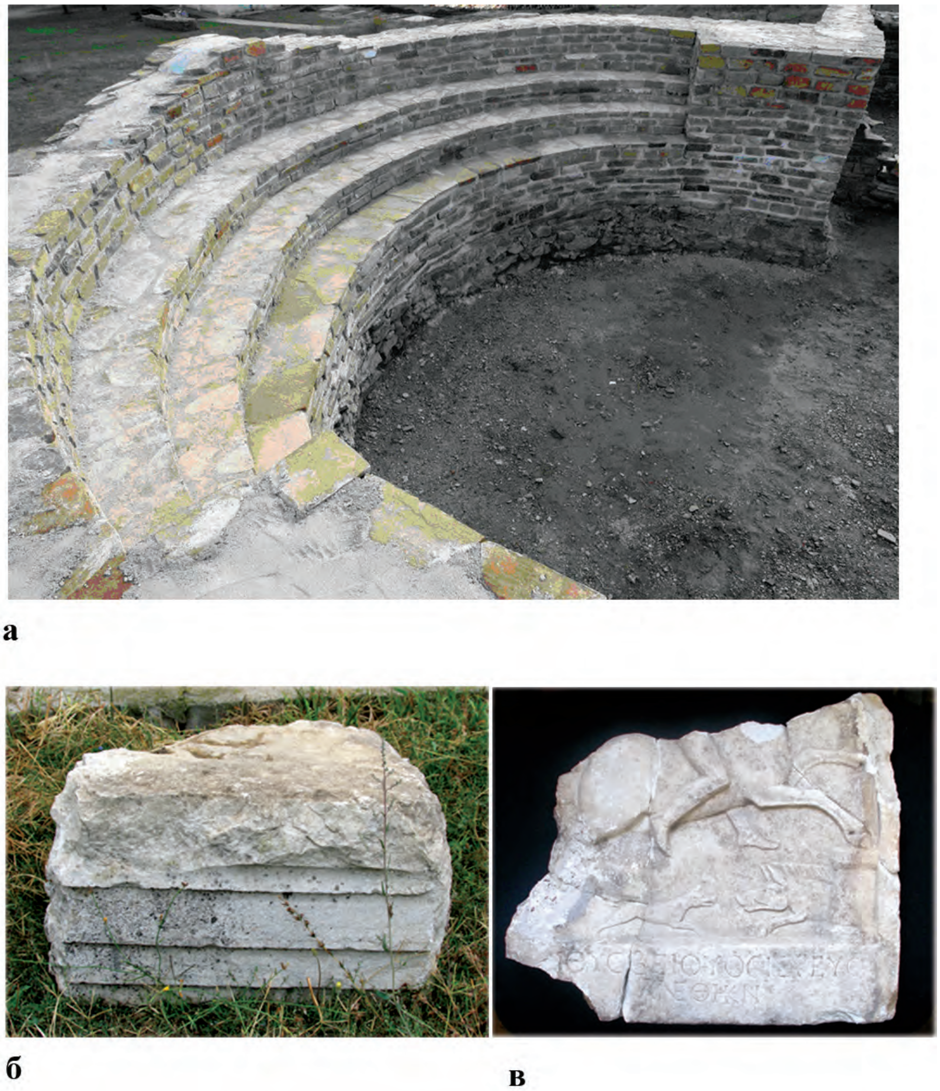

Обр. 2. 1. Новият тристъпален синтрон в базиликата; 2. Фрагмент от варовиков фризархитрав; 3. Фрагмент от мраморна оброчна плоча на Тракийския конник.

централния кораб и стъпалата на синтрона не кореспондират адекватно помежду си. Така, въпреки проектантските предписания, сегашното изпълнение отново не поднася достоверно решение.

Паралелно с извършваните дейности в и около базиликата са открити интересни находки, свързани с по-ранни периоди от развитието на Кабиле. При разчистване край южния стилобат в атриума на църквата е разкрит фрагмент от каменна плоча с човешка фигура, загърната в химатион. При изкопни работи за трасиране на обходна пътека от външната страна на баптистерия и нартекса е намерен фрагмент от варовиков фризархитравен блок (обр. 2*б*) от римската епоха (II-III в.). Премахването на част от запечатката и стария консервационен надзид в северозападния ъгъл на атриума даде възможност за изваждането на масивен фрагмент от мраморна оброчна плоча с изображение на Тракийския конник (обр. 2*в*). Паметникът е важен не само с оглед на качествената си изработката, но и защото поднася ценна епиграфска информация за тракийски жрец от Кабиле. Находките като цяло дават допълнително потвърждение на резултатите от проучването през 70-те и на предположението за значим езически култов комплекс, разположен под основите на базиликата (Димитрова 1982, 118-123).

Подобект „Късноантична баня“ (т. нар. „Малки терми“) (обр. 1б). Комплексът е изследван в рамките на два сезона, през 1979 и 1980 г., и е познат единствено от кратки предварителни съобщения (Велков и кол. 1980, 71; Велков и кол. 1981, 52). Предвидените консервационно-реставрационни дейности са идентични на тези от базилика № 1.

Като положителен резултат от изпълнението на проекта за ре-консервация и реставрация на

Базилика № 1 и Малките терми трябва изтъкнем високото качество на техническо заснемане, както на оригиналната, така и на вече консервираната структура[26], което дава отлична основа за бъдещи допълнения към археологическите проучвания на двата обекта.

Литература

Велков и др. 1980: В. Велков, Ал. Фол, Ал. Милчева, М. Домарадски, Д. Гергова-Домарадска, Г. Лазаров, Н. Танчева-Василева, Сл. Чолаков, Д. Съсълов. Разкопки в Кабиле. – Археологически открития и разкопки през 1979 г. София, 1980, 69-72.

Велков и др. 1981: В. Велков, Л. Гетов, М. Домарадски, Д. Гергова-Домарадска, Г. Лазов, Н. Танчева-Василева, Сл. Чолаков, Ил. Кръстев, Д. Съсълов. Разкопки в Кабиле. – Археологически открития и разкопки през 1980 г. София, 1981, 50-53.

Димитрова 1982: А. Димитрова. Разкопки на базилика № 1 в Кабиле. – В: Кабиле т. 1. София, 1982, 115–157.

---

[26] Изказваме специална благодарност на проектанта арх. М. Каменова (АРХИКА ЕООД) за любезната готовност да предостави новите заснемания за нуждите на археологическото проучване в Кабиле.

СПИСЪК НА ПРОВЕДЕНИТЕ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ НАБЛЮДЕНИЯ, ПРИ КОИТО НЕ СА РЕГИСТРИРАНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ

Нарцис Торбов, Александра Петрова
АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ ПО ТРАСЕТО НА ЕКОПЪТЕКА „БЕЛИТЕ СКАЛИ“ В М. КОРИТЕНГРАД, КРАЙ С. ЛЮТИБРОД, ОБЩИНА МЕЗДРА

Дойчин Грозданов
АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ В ПАРЦЕЛ УПИ IX-2641, КВ. 127, ГР. САПАРЕВА БАНЯ

Румен Първанов
АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ ПРИ РЕАЛИЗАЦИЯ НА ПРОЕКТ „РАЗШИРЕНИЕ И РЕХАБИЛИТАЦИЯ НА КАНАЛИЗАЦИОННАТА И ВОДОСНАБДИТЕЛНА МРЕЖИ НА ГРАД МОНТАНА“

Станимир Стойчев, Иван Бабажанов
АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ ПРИ ОТНЕМАНЕ НА ХУМУС ПО ТРАСЕТО НА ПЪТ IV-20057, КМ 0+200 ДО КМ 1+300, ЗЕМЛИЩЕ НА С. БЕЛОКОПИТОВО И С. ПАНАЙОТ ВОЛОВО, ОБЩИНА ШУМЕН

Стефан Бакърджиев,
АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ ПРИ СТРОИТЕЛНО-РЕМОНТНИ ДЕЙНОСТИ ПО ОТВОДНИТЕЛЕН КАНАЛ ПО СЕВЕРНАТА ГРАНИЦА НА ОХРАНИТЕЛНАТА ЗОНА НА НАР „ТРАКИЙСКИ И АНТИЧЕН ГРАД КАБИЛЕ“, ЗЕМЛИЩЕ НА С. КАБИЛЕ, ОБЩИНА ТУНДЖА

Иво Чолаков,
АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ НА ТЕРИТОРИЯТА НА ПИ 208 005, М. ВИСОК ЕЛЕДЖИК, ОБЩИНА ИХТИМАН

Филип Михайлов
АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ НА ИЗКОПНИТЕ ДЕЙНОСТИ ЗА ИЗГРАЖДАНЕ НА ВЪНШНО ЕЛЕКТРОЗАХРАНВАНЕ НА БАЗОВА СТАНЦИЯ НА MTEL № PER0038, ПИ 000339 В М. БАЛЧАР, В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. КОШАРЕВО, ОБЩИНА БРЕЗНИК

Мери Радева
АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ НА КРЕПОСТТА В М. ХИСАРЛЪКА В ГР. СЛИВЕН ВЪВ ВРЪЗКА С ИЗПЪЛНЕНИЕ НА ПРОЕКТ „ПЪТУВАНЕ ПРЕЗ ВРЕМЕТО, ВЪВ ВРЕМЕТО И С ВРЕМЕТО – ИНТЕГРИРАН ПРОЕКТ ЗА РАЗВИТИЕ НА ПРИРОДНИ, КУЛТУРНИ И ИСТОРИЧЕСКИ АТРАКЦИИ И ТУРИСТИЧЕСКА ИНФРАСТРУКТУРА В СЛИВЕН“

Мария Манолова-Войкова
АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ НА СТРОИТЕЛНИ ДЕЙНОСТИ НА ТЕРИТОРИЯТА НА УПИ I-1263, КВ. 20, УЛ. „ПЕТЪР ЕНЧЕВ“ 17/ „ВОДЕН“ 26, 8-МИ М.Р. ГРАД ВАРНА

Анелия Божкова, Петя Кияшкина
АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ НА СТРОИТЕЛНИ ДЕЙНОСТИ НА ОБЕКТ В УПИ IV-319, КВ. 52 (СТАРА ОБЩИНА), ГРАД НЕСЕБЪР

Петя Кияшкина
АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ НА ОБЕКТ: „ВЪНШНО ЕЛ. ЗАХРАНВАНЕ НА ЖИЛИЩНА СГРАДА, УЛ. „ИВАН АСЕН II“ № 2, ГРАД НЕСЕБЪР

Жени Танкова
АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ НА ИЗКОПНИ РАБОТИ ЗА НОВО СТРОИТЕЛСТВО В УПИ XV-1350, УЛ. БОГОМИЛ 54, ГРАД ПЛОВДИВ

Жени Танкова
АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ НА ИЗКОПНИ РАБОТИ ЗА ИЗГРАЖДАНЕ НА ПРИСЪЕДИНИТЕЛЕН ТОПЛОПРОВОД НА ОУ „ДУШО ХАДЖИДЕКОВ“, УЛ. БОГОМИЛ 32, ГРАД ПЛОВДИВ

Жени Танкова
АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ НА ИЗКОПНИ РАБОТИ ЗА НОВО СТРОИТЕЛСТВО В УПИ III-698, КВ. 392, УЛ. П. Р. СЛАВЕЙКОВ 28, ГРАД ПЛОВДИВ

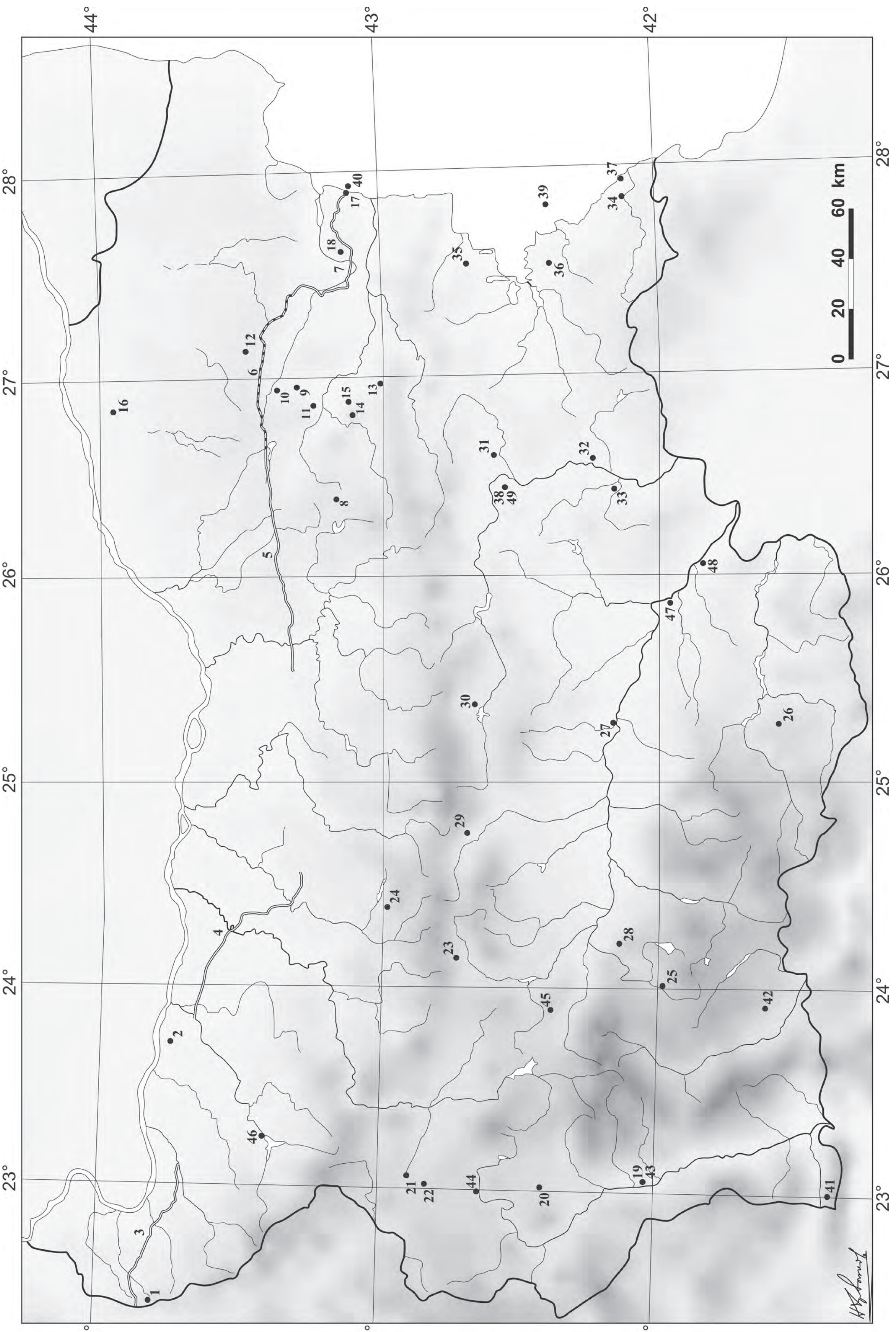
44°
43°
42°
28°
27°
26°
25°
24°
23°
0 20 40 60 km
1
2
3
4
5
6
7
8
9
10
11
12
13
14
15
16
17
18
19
20
21
22
23
24
25
26
27
28
29
30
31
32
33
34
35
36
37
38
39
40
41
42
43
44
45
46
47
48
49